

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

Editör: Doç. Dr. Serdar YAVUZ

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

SOSYAL BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER

*Social Human and
Administrative Sciences*

ISBN: 978-605-2132-14-2

III. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU SOSYAL BEŞERİ VE İDARİ
BİLİMLER TAM METİN KİTABI

ISBN: 978-605-2132-14-2

Yayın Yönetmeni

Muhammet Özcan

Yayın Editörü

Doç. Dr. Özcan BAYRAK

Kapak Tasarımı

Bülent Polat

Erişime Açıldığı Tarih

28.12.2017

Asos Yayınevi

1.baskı

Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Telefon: 0530 473 23 00

Mail Adresi: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

Tam Metin kitabında yayınlanan tüm bildiriler Sobiad tarafından indekslenmiş, İntihal.net tarafından benzerlik denetiminden geçirilmiştir.

Sempozyum Onursal Başkanı

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Durmuş Deveci

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. İbrahim Örnek

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. İsmail Bakan
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof. Dr. Seyhan TAŞ
Doç. Dr. Hüseyin Ağır
Doç. Dr. Özcan Bayrak
Doç. Dr. Ömer Okan Fettahlıoğlu
Doç. Dr. Ali Haluk Pınar
Doç. Dr. Serdar Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Günelan
Yrd. Doç. Dr. Serkan Şahin
Yrd. Doç. Dr. Gülferah Bozkaya
Yrd. Doç. Dr. Enver GÜNAY
Yrd. Doç. Dr. Tahir Çelikbağ
Dr. Muhammet Zincirli
Arş. Gör. Gül Aksoğan
Arş. Gör. Sena Doğan
Arş. Gör. Fedayi Yağar

Sergi Küratörler

Prof. Dr. Hüseyin Elmas
Yrd. Doç. Dr. Tahir Çelikbağ

Sergi Jüri Kurulu

Prof. Dr. Gülden Araz Ay
Prof. Dr. Mehmet Özkarcı
Prof. Dr. Meliha Yılmaz
Doç. Dr. Elif Şenel
Doç. Dr. Fatih Başbuğ
Doç. Dr. Mehmet Emin Kayserili
Doç. Dr. Mutluhan Taş
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Büyükparmaksız
Yrd. Doç. Dr. Seyhan Mercan Kalaycı

Bilim Kurulu

Prof.Dr. Abdulkadir Baharçiçek
Prof.Dr. Abdullah Soysal
Prof.Dr. Adnan Çelik
Prof.Dr. Ahmet Aksın
Prof.Dr. Ahmet Buran
Prof.Dr. Ahmet Yatkın
Prof.Dr. Aleksandra Vranes
Prof.Dr. Ali Özdemir
Prof.Dr. Ali Yılmaz Gündüz

**III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ**

Prof.Dr. Anaid Donabedian Inalco
Prof.Dr. Bahri Ata
Prof.Dr. Belkacem Boumahdi
Prof.Dr. Belkıs Özkara
Prof.Dr. Bünyamin Akdemir
Prof.Dr. Canan Çetin
Prof.Dr. Candalene J. McCombs
Prof.Dr. Cemal Avcı
Prof.Dr. Cemile Hesenzade
Prof.Dr. Choi Han - Woo
Prof.Dr. Cihan Işıkhani
Prof.Dr. Daoud Djefla
Prof.Dr. David Carr
Prof.Dr. Elena Oganova
Prof.Dr. Elif Yüksel Oktay
Prof.Dr. Enver Töre
Prof.Dr. Ercan Alkaya
Prof.Dr. Erica H. Gilson
Prof.Dr. Erol Asiltürk
Prof.Dr. Eva Agnes Csato
Prof.Dr. Flera Sayfulina
Prof.Dr. Füsün Çınar Altıntaş
Prof.Dr. Gıyasettin Arslan
Prof.Dr. Gülay Budak
Prof.Dr. Gwendolyn Alexander
Prof.Dr. H. Birsan Hekimoglu-Örs
Prof.Dr. Hacer Tor
Prof.Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Prof.Dr. Hasan Tutar
Prof.Dr. Himmet Karadal
Prof.Dr. Hocine Boukara
Prof.Dr. Işıl Uluçam Wegmann
Prof.Dr. İ. Gülsel Sev
Prof.Dr. İbrahim Kavaz
Prof.Dr. İbrahim Solak
Prof.Dr. İlhan Genç
Prof.Dr. İsmail Bakan
Prof.Dr. İsmail Bekçi
Prof.Dr. İpek Deveci Karakoç
Prof.Dr. Joachim Klose

**III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ**

Prof.Dr. Kathleen Malu
Prof.Dr. Kazuyuki Nagai
Prof.Dr. Khalil Awda
Prof.Dr. Kim Hyo Joung
Prof.Dr. Liptai Kalman
Prof.Dr. Ljiljana Marković
Prof.Dr. Lubov Kopanitsya
Prof.Dr. Mahmut Tekin
Prof.Dr. Mehmet Akif Özdoğan
Prof.Dr. M. Ali Kırman
Prof.Dr. Mehmet Arslan
Prof.Dr. Mehmet Dursun Erdem
Prof.Dr. Mehmet Nuri Gömleksiz
Prof.Dr. Mehmet Özkarcı
Prof.Dr. Mehmet Tıraş
Prof.Dr. Mohammed Hardan Ali
Prof.Dr. Moheddin Bananeh
Prof.Dr. Mukadder Boydak Ozan
Prof.Dr. Mukadder Erkan
Prof.Dr. Mustafa Arslan
Prof.Dr. Mustafa Bulat
Prof.Dr. Mustafa Çevik
Prof.Dr. Mustafa Safran
Prof.Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof.Dr. Nabeel Madallah Hamad Al-Obaidi
Prof.Dr. Nadir İlhan
Prof.Dr. Nassıra Hedjerassı
Prof.Dr. Niyazi Can
Prof.Dr. Orhan Çoban
Prof.Dr. Orhan Doğan
Prof.Dr. Olena Ivanovska
Prof.Dr. Pınar Süral Özer
Prof.Dr. Recep Dikici
Prof.Dr. Roberto Veraldi
Prof.Dr. Sabahat Bayrak Kök
Prof.Dr. Semra Güney
Prof.Dr. Sadettin Tombul
Prof.Dr. Sedat Cerci
Prof.Dr. Serap Çabuk
Prof.Dr. Sevil Mehdiyeva

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ

Prof.Dr. Süleyman Cem Şaklanlı

Prof.Dr. Sven Tarp

Prof.Dr. Şevki Özgener

Prof.Dr. Tahir Akgemci

Prof.Dr. Tahir Balcı

Prof.Dr. Tarık Özcan

Prof.Dr. Tetsuya Sato

Prof.Dr. Viktoria Serzhanova

Prof.Dr. Woo Chan Duck

Prof.Dr. Zeynep Hatunoğlu

Doç.Dr. Ahmet Akkaya

Doç.Dr. Ahmet Kara

Doç.Dr. Altan Doğan

Doç.Dr. Ayşe Nazlı Ayyıldız Unnu

Doç.Dr. Besir Mustafayev

Doç.Dr. Beyhan Zabun

Doç.Dr. Beyhan Kanter

Doç.Dr. Bülent C. Tanrıtanır

Doç.Dr. Burçin Cevdet Çetinsöz

Doç.Dr. Cemal İyem

Doç.Dr. Cengiz Özmen

Doç.Dr. Duygu Kızıldağ

Doç.Dr. Dünder Alikılıç

Doç.Dr. Elmas Şahin

Doç.Dr. Emel Bahar

Doç.Dr. Emin Çelebi

Doç.Dr. Erdal Arlı

Doç.Dr. Elmira Memmedova Kekeç

Doç.Dr. Fadime Suata Alpaslan

Doç.Dr. Fatih Arslan

Doç.Dr. Fatih Kanter

Doç.Dr. Fatih Mehmet Öcal

Doç.Dr. Fatih Özek

Doç.Dr. Fatma Nur Yorgancılar

Doç.Dr. Ferit İzci

Doç.Dr. Funda Kızılar Emer

Doç.Dr. Gadir Bayramlı

Doç.Dr. Gulnara Kanbarova

Doç.Dr. Gül Kayalıdere

Doç.Dr. Güldane Araz Ay

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim2017
KAHRAMANMARAŞ

Doç.Dr. Güler Tozkoparan
Doç.Dr. Halil Tokcan
Doç.Dr. Haluk Pınar
Doç.Dr. Hasan Güner Berkant
Doç.Dr. Hatice Hicret Özkoç
Doç.Dr. Hüseyin Köksal
Doç.Dr. İbrahim Ethem Taş
Doç.Dr. İbrahim Işıtan
Doç.Dr. İrina Pokrovskaya
Doç.Dr. İhsan Erdem Sofracı
Doç.Dr. Kader Sürmeli
Doç.Dr. Kemal Erol
Doç.Dr. Kürşat Çelik
Doç.Dr. Lübüv Çimpoeş
Doç.Dr. Mahmut Yardımcıoğlu
Doç.Dr. Lütfiye Özdemir
Doç.Dr. Mary Beth Schaefer
Doç.Dr. Muhittin Kapanşahin
Doç.Dr. Murat Elmalı
Doç.Dr. Mustafa Karabulut
Doç.Dr. Mustafa Kısakürek
Doç.Dr. Mustafa Şenel
Doç.Dr. Mutlu Deveci
Doç.Dr. Nazile Abdullazade
Doç.Dr. Nazmi Özerol
Doç.Dr. Nesrin Deliktaşlı
Doç.Dr. Nevin Özdemir
Doç.Dr. Nurullah Ulutaş
Doç.Dr. Nusret Göksu
Doç.Dr. Olca Sürgevil
Doç.Dr. Onur Köksal
Doç.Dr. Özcan Bayrak
Doç.Dr. Özlem Demirel
Doç.Dr. Salih Yeşil
Doç.Dr. Sare Şengül
Doç.Dr. Saffet Kartopu
Doç.Dr. Sebahattin Devecioğlu
Doç.Dr. Seçil Fettahlıoğlu
Doç.Dr. Selçuk Balı
Doç.Dr. Selahattin Kaymakçı

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ

Doç.Dr. Sibel Cengiz
Doç.Dr. Sibel Kılıç
Doç.Dr. Sibel Üst Erdem
Doç.Dr. Şafak Kaypak
Doç.Dr. Tuba Büyükbeşe
Doç.Dr. Turan Akkoyun
Doç.Dr. Tüksel Gögebakan
Doç.Dr. Türkan Erdoğan
Doç.Dr. Tudora Arnaut
Doç.Dr. Ümran Türkyılmaz
Doç.Dr. Ünal Taşkın
Doç.Dr. Yegane Çağlayan
Doç.Dr. Yılmaz Karadeniz
Doç.Dr. Yusuf Şahin
Doç.Dr. Yücel Ayriçay
Doç.Dr. Yücel Öksüz
Doç.Dr. Zeki Coşkuner

Yrd.Doç.Dr. Adnan Altun
Yrd.Doç.Dr. Ahmet Çiçekler
Yrd.Doç.Dr. Ahmet Turan Sinan
Yrd.Doç.Dr. Arif Selim Eren
Yrd.Doç.Dr. Bahadır Köksalan
Yrd.Doç.Dr. Bahar Öcal Apaydın
Yrd.Doç.Dr. Banu Tanrıöver
Yrd.Doç.Dr. Bekir Kayabaşı
Yrd.Doç.Dr. Bengü Hırlak
Yrd.Doç.Dr. Beyzade Nadir Çetin
Yrd.Doç.Dr. Burcu Özge Özaslan Çalışkan
Yrd.Doç.Dr. Dilek Pembece
Yrd.Doç.Dr. Duygu Koçak
Yrd.Doç.Dr. Ebru Onurlubaş
Yrd.Doç.Dr. Evrim Mayatürk Akyol
Yrd.Doç.Dr. Fadime Tosik Dinç
Yrd.Doç.Dr. Fahri Kılıç
Yrd.Doç.Dr. Fikret Birdişli
Yrd.Doç.Dr. Gökçen Şahmaran Can
Yrd.Doç.Dr. Gülsüm Vezir Oğuz
Yrd.Doç.Dr. Hakan Yalap
Yrd.Doç.Dr. Hikmet Maraşlı
Yrd.Doç.Dr. Hüsamettin Karataş

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ

Yrd.Doç.Dr. İzzet Taşar
Yrd.Doç.Dr. Kürşat Yusuf Aytac
Yrd.Doç.Dr. Lütfi Alıcı
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Gürlek
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yalçın Yılmaz
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yılmaz
Yrd.Doç.Dr. Mustafa Uğraş
Yrd.Doç.Dr. Nurhodja Akbulaev
Yrd.Doç.Dr. Ömer Tuğrul Kara
Yrd.Doç.Dr. Özlem Yaşar Uğurlu
Yrd.Doç.Dr. Sara Onur
Yrd.Doç.Dr. Selcen Kök
Yrd.Doç.Dr. Sezgin Demir
Yrd.Doç.Dr. Suat Çapuk
Yrd.Doç.Dr. Tahir Çelikbağ
Yrd.Doç.Dr. Tarık Yazar
Yrd.Doç.Dr. Türkan Askerova
Yrd.Doç.Dr. Yeliz Mohan Bursalı

Sempozyum Sekreteryası

Uzman
Muhammet Özcan

**III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ**

İÇİNDEKİLER

OSMANLI'DA DOĞAL AFETLER VE SOSYAL HAYATA ETKİSİ (İstanbul Örneği XVI.-XVIII. Yüzyıl)	5
ÖRGÜTSEL USTALIK VE LİDERLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	23
KAHRAMANMARAŞ'TA KONAKLAYAN OTEL KONUKLARININ ŞİKÂyet İÇERİKLİ ÇEVİRİMİÇİ YORUMLARININ İNCELENMESİ	33
TARİH FELSEFESİ EKSENİNDE MODERNİTE VE MEDENİYET	47
NİĞDE İLİNDE SAĞLIKLI BİR ÇEVRE POLİTİKASI OLUŞTURMAK AÇISINDAN TARAF OLAN KAMU KURUMLARININ YERİ VE ÖNEMİ	55
2002 YILI SONRASI TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ VE ÖNEMİ	65
KÜRESELLEŞEN DÜNYADA POLİTİKA TRANSFERİ VE İDARİ REFORM: TÜRKİYE VE MALEZYA KARŞILAŞTIRMASI	79
ADANA İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN DÖRT VE BEŞ YILDIZLI OTEL İŞLETMELERİNİN WEB SİTE İÇERİKLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	107
BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE KAZAKİSTAN'DA DEMOGRAFİK YAPI.....	123
BİLGİ PAYLAŞIMI, PERFORMANS VE YENİLİKÇİ DAVRANIŞ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	135
DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİ İLE YENİLİKÇİ ÇALIŞMA (İŞ) DAVRANIŞLARI İLİŞKİSİ	151
YENİ ÜRÜN GELİŞTİRMEDE BİLGİ YÖNETİMİ VE FIRSATÇILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: KAHRAMANMARAŞ İLİNDE BİR ARAŞTIRMA.....	171
ALTERNATİF ENERJİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: SAKLI EŞ BÜTÜNLEŞME TESTİ.....	183
TÜRKİYE'DE İŞLETMELERİN ÇEVRE SORUMLULUKLARI: ALTIN MADENCİLİĞİ SEKTÖRÜ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	189
MARAŞ MİLLÎ MÜCADELESİNDE KADIN KAHRAMANLAR	209
1949 BİNGÖL-KARLIOVA DEPREMİ VE ETKİLERİ	229
ÇALIŞANLARIN İŞ-YAŞAM KALİTESİ ALGISININ ÜRETKENLİK KARŞITI DAVRANIŞLAR VE PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	239
2016 ABD BAŞKANLIK SEÇİMLERİNİN MEDYA GÖSTERİSİ OLARAK SUNULMASI: TRUMP VE CLINTON DÜELLOSU ÖRNEĞİ.....	255
TİCARİ DİŞA AÇIKLIK İLE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: EKONOMETRİK BİR İNCELEME	271
BANKALARDA MÜŞTERİ KÂRLILIK ANALİZİ UYGULAMASI VE BİR VAKAA ANALİZİ.....	277
KARMAŞIK İLİŞKİLER AĞI OLAN ÖRGÜTLERDE AMAÇLARIN ANALİZİ VE YÖNETİMİ	301
YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARI: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA	313
KİLİS'TEKİ MİLLÎ MÜCADELE'DE BİR KAHRAMAN: YÜZBAŞI KAMİL POLAT BEY	323
SON BEŞ YILDA TÜRKİYE'DE YAYIMLANAN DİL BİLİM ÇALIŞMALARI.....	349
HAVAYOLU TAŞIMACILIĞINDA TÜRKİYE'NİN OECD İÇERİSİNDEKİ YERİ.....	377

ŞANLIURFA SERBEST MUHASEBECİ VE MALİ MÜSAVİRLER ODASINA BAĞLI MESLEK MENSUPLARININ TTK - TMS/TFRS - BAĞIMSIZ DENETÇİLİK ALGILARI: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA.....	395
FRANSIZ MECLİSİNDE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI KANUNUNUN KABUL EDİLMESİ	421
KURUMSAL KİMLİK OLUŞTURMA BAĞLAMINDA LOGO ve AMBLEMELERDE MESAJLARIN GİZLENEREK SUNUMU: STRATEJİK DÖNEM ÖRNEĞİ.....	435
PSİKOLOJİK TRAVMA İLE PSİKOSOSYAL BAŞ ETME YÖNTEMLERİ.....	455
RUHSAL BOZUKLUK GELİŞTİRME EĞİLİMİNDEKİ GENÇLER İÇİN OKUL ORTAMINDA DESTEKLEYİCİ VE ÖNLEYİCİ PSİKOSOSYAL REHABİLİTASYON VE DANIŞMANLIK PROGRAMLARI GELİŞTİRİLMESİ	461
GABARİLİ BETON KÖPRÜLER “KUŞAK KEMERLİ KÖPRÜLER”	467
GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİNİN ÖN LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BULDAN MYO ÖRNEĞİ	487
ASAR-İ İSLAMİYE VE MİLLİYE TEDKİK ENCÜMENİ'NDEN AFET İNAN'A MİLLİ TARİH BİLİNCİNİN İNŞASI.....	499
İŞLETMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM SÜRECİNDE UYGULADIKLARI POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM PERFORMANSINA OLAN ETKİSİ.....	515
HALKLA İLİŞKİLERDE LOBİCİLİK FAALİYETLERİNİN YERİ	541
THE THEOCRATIC STATE OF IMAM SHAMIL (1834–1859): FROM CONFRONTATION TO UNIFICATION	551
ÇALIŞANLARIN KAYITDIŞI İSTİHDAMA YÖNELİK ALGILARI VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMASI: GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ	565
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINAKİ İLİŞKİ: THY ÖRNEĞİ.....	587
İŞ YAŞAM DENGESİ ENTEGRASYONU İLE ESNEK ÇALIŞMA SAATLERİNİN ÇALIŞAN MEMNUNİYETİNE ETKİSİ	605
DESTİNASYON ÇEKİCİLİK UNSURU OLARAK GASTRONOMİ TURİZMİ: KİLİS İLİ ÖRNEĞİ.....	627
KOBİ'LERİN DEVLET DESTEKLERİ VE TEŞVİKLERİNDEN YARARLANMA DÜZEYLERİ VE YARARLANMAMA NEDENLERİ	637
DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİYLE GÜVENLİ VE GÜVENSİZ BAĞLANMA STİLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	649
SUPREMATİZM ve AFİŞ ETKİLEŞİMİ	659
KREDİ KARTI KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE KREDİ KARTI BORÇLARINA YÖNELİK ÇÖZÜMLERİN ETKİSİ	669
MATERYALİZM VE HEDONİZMİN DÜRTÜSEL SATIN ALMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	683
ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE SOSYAL GÜVENLİK HAKKI	697
MARKALAŞMA SÜRECİNDE DİYALOGSAL İLETİŞİM ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA KULLANIMI: ONLINE ALIŞVERİŞ SİTELERİNE YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	713
ULUSLARARASI ARASI İLİŞKİLERDE HAYALCİLİK VE GERÇEKÇİLİK	723
MEDYA VE TOPLUM İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE KADIN PROGRAMLARININ İNCELENMESİ: “IRMAK KUPAL ÖRNEĞİNDE MÜGE ANLI İLE TATLI SERT PROGRAMI”	733

TÜRKİYE'DE ERKEN EVLİLİKLERİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI VE SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLERLE İLİŞKİSİ	751
D-8 ÜLKELERİNİN SAĞLIK HARCAMALARI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: BETİMSSEL BİR ANALİZ	761
İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNİN ÇEŞİTLİ	789
İNSANİ GELİŞİMİŞLİK GÖSTERGELERİ AÇISINDAN	789
DEĞERLENDİRİLMESİ	789
GERÇEĞE UYGUN DEĞER YAKLAŞIMI VE İŞLETME YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	809
İŞLETME BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK TUTUMU VE MATEMATİK BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER; OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	831
İŞTEN ÖLEN VAR DA, ÖLEN İŞ/İŞLETME YOK MU?	847
AMBALAJLI SU ÜRÜNLERİNDE MARKA İMAJININ ÖNEMİ VE TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞINDAKİ ROLÜ: ÇUMRA MESLEK YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ	857

OSMANLI'DA DOĞAL AFETLER VE SOSYAL HAYATA ETKİSİ (İstanbul Örneği XVI.-XVIII. Yüzyıl)

Prof. Dr. İbrahim SOLAK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Arslan DOĞAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Doğal afetler insan hayatını derinden etkileyen olayların başında gelmektedir. Başta deprem olmak üzere, yangın, kuraklık, kıtlık, şiddetli kışlar, sel ve fırtınalar yaşamı derinden etkileyen doğal afetlerdir. Bu afetler tabii hayata vermiş oldukları zararların yanı sıra birçok insanın yaralanmasına ve hayatını kaybetmesine de neden olmuştur.

İstanbul, tarihte dünyadaki başkentler arasında en çok doğal afete maruz kalanların başında gelmektedir. Bundan dolayı bu şehir birçok kez yeniden inşa edilmek zorunda kalmıştır. Depremlerin yıkıcı sonuçları, İstanbul'da Osmanlı mimarisinin doğmasına katkıda bulunmuştur. Çünkü büyük şiddette meydana gelen depremler, fetihten sonra da ayakta kalan Bizans dönemine ait birçok yapının da yıkılmasına neden olmuştur. Bu yıkılan yapıların yerine Osmanlı mimarları tarafından tasarlanan yeni yapılar inşa edilmiştir.

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olmasından sonra ilk depremini 1462 yılında, en şiddetlisini de 1509'da yaşamıştır. Meydana gelen yangınlarının etkisi depremi aratacak cinsten değildir. Depremlerden büyük korku ve acılar yaşayan yöneticiler ve halk İstanbul'da ahşap evlerin yapılması yönünde kararlar almıştır. Bu durum insanları ve şehri depremde az da olsa korumuş, lakin günler süren ve İstanbul'u baştan aşağı kül eden yangınların önünü açmıştır. Kuraklık, kıtlık, sel ve sert geçen kışlar deprem ve yangın kadar ani yıkımlara neden olmasa da uzun vadede halk üzerinde etkileri büyük olmuştur.

İnsan kaynaklı afetlerin tedbirleri alındığı takdirde bir şekilde önüne geçilebilmektedir. Ancak tabiatın kendi dinamikleri sonucu meydana gelen afetlerin hangi zaman diliminde olacağı konusunda ciddi belirsizlikler olduğundan, sadece vereceği zararların etkilerini azaltabilmek için bir takım tedbirler almak mümkündür. Bu durum ise; devleti yönetenlere büyük sorumluluklar getirmiştir. Yöneticiler ise bu sorumlulukları doğrultusunda toplumun doğal afetleri kolay atlatabilmesi adına gerekli tüm önlemleri alma çabası içerisinde olmuştur.

Bu tebliğde, kaynakların (kronikler, arşiv belgeleri ve diğer kaynaklar çerçevesinde) izin verdiği ölçüde XV-XVIII. yüzyıllar arasında İstanbul'da meydana gelen doğal afetleri, doğal afetler olarak adlandırılan felaketlerin ne zaman, hangi sıklıkla meydana geldiğini, afetlerle mücadelenin nasıl yapıldığını, bunların toplum üzerinde nasıl ve ne tür etkiler bıraktığını ortaya çıkarmaya, incelemeye çalışacağız.

Giriş

Doğal afetler, toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını olumsuz yönde etkileyen, can ve mal kaybına sebebiyet veren, kısmen ya da tamamen, tabii etkenlerin neden olduğu, insanların kendi iradesi dışında gelişen, doğal tehlikelerle ortaya çıkan olaylar olarak tanımlanır.¹ Bir olayın afet olarak kabul edilebilmesi için, can ve mal kayıplarına neden olması gerekmektedir.²

Afetler bilindiği üzere meydana geldikleri toplumlarda her zaman olumsuz etkiler bırakmıştır. Ayrıca afetlerin etkileri, meydana geldikleri çağın şartlarına, toplumların ekonomik ve gelişmişlik düzeylerine göre paralellik gösterir. Doğal afetlerin, hayatın işleyişini ve insanın kendi hayatını kontrol etme, yönlendirme ve organize etme yeteneğini azalttığı ve tamamen etkisizleştirdiği için çok önemli toplumsal ve ruhsal sıkıntılara yol açtığı bilinmektedir.³ İnsan kaynaklı afetlerin tedbirleri alındığı takdirde, bu tür afetlerin bir şekilde önüne geçilebilmektedir. Ancak tabiatın kendi dinamikleri sonucu meydana gelen afetlerin hangi zaman diliminde olacağı konusunda ciddi belirsizlikler olduğundan, sadece vereceği zararların etkilerini azaltabilmek için bir takım tedbirler almak mümkündür.⁴

Afetler oluşum kökenlerine göre iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki beşeri, diğeri ise doğal afetlerdir. Beşeri afetlerin kökeninde yatan asıl sebep, insan müdahalesi sonucu ortaya çıkan etkenlerdir. Yangınlar, çevre bozulmaları, heyelanlar ve benzeri diğer doğal afetler, insanın yıkıcı rolünün büyük etkisi sonucu meydana gelmektedir. Bunun yanı sıra oluşumları, temelde tabiat olaylarına dayanan doğal afetlerin etkileri ise daha büyük olmaktadır. Doğal afetler, kendi arasında yer kökenli ve atmosfer kökenli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁵

Yer kökenli doğal afetlerin başında depremler gelir. Osmanlı literatüründe deprem için *hareket*, *hareket-i arz*, *hareket-i arziyye*, *zelzele*, *tezelsül*, *tezelsülat* ve *tezelsülat-ı arziyye* tabirlerinin kullanıldığı görülmektedir.⁶ Depremler, yer kökenli doğal afetlerin en tehlikeli ve yıkıcı olanıdır. Şiddetine göre can ve mal kaybına veya büyük hasarlara yol açmaktadır.

Beşeri kökenli doğal afetlerin başında ise yangın gelmektedir. Yangın bazen insanların ihmalkârlıklarıyla, bazen de doğal olarak meydana gelmektedir. Tarih boyunca hemen her zaman büyük yangınlara rastlamak mümkündür. Yangınların, özellikle ahşap binalar üzerinde yok edici etkisi olmuştur.⁷ Çünkü Anadolu coğrafyasında genel manada depremden korunmak adına, malzemenin kolay bulunması, ucuz ve ustalığının yaygın olması sebebiyle ahşap evler inşa edilmekteydi. Bundan dolayıdır ki çok sık yangın meydana gelmiştir.⁸ Bu sebeple herhangi bir şekilde yangın çıktığı zaman şehirlerin neredeyse üçte biri veya yarısı alevlere teslim olmaktan kurtulamıyordu.

¹ Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Ankara 2003, s.6; Orhan Kılıç, “Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Depremler”, *Osmanlı*, (ed: Güler Eren)C.5, Ankara 1999, s.671

² Besim Özcan, *Bursa Afetleri (1326-1900)*, Erzurum 2002, s.1

³ Talip Küçükcan-Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din*, İstanbul 2000, s.12.

⁴ Atilla Uluğ, “Nasıl Bir Afet Yönetimi”, *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, İzmir 2009, s.1.

⁵ Özcan, *Bursa*, s.1

⁶ Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri”, *Osmanlı*, (ed: Güler Eren), C.5, Ankara 1999, s.678.

⁷ Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti’nde Kuraklık 1800-1880*, İstanbul 2011, s.99.

⁸ Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, (ed: Güler Eren), C.5, Ankara 1999, s.688.

Atmosfer kaynaklı olaylar, özellikle insana yararlı olma sınırını geçtiği andan itibaren afet olma özelliği taşımaktadır.⁹ İnsanoğlunun tarih boyunca etkilendiği atmosfer kaynaklı doğal afetlerden biri de sel felaketidir. Osmanlı belgelerinde sel baskını tabiri için seylâb, su taşkını için da tuğyan, feyazen tabirleri kullanılmıştır.¹⁰

Sel felaketi, aşırı yağış ve sonrasında meydana gelmektedir. Bunun sonucunda sosyal ve ekonomik hayatı olumsuz etkileyen bir felaket ortaya çıkmaktadır. Bu tür felaketlerin çoğu kitlesel ölüm olaylarına yol açmamakla birlikte sosyal ve ekonomik hayatın düzenini bozmaktadır. Düzeni bozulan halkların göç etmeleri baş göstermiştir. Özellikle bu durum daha çok nehir kenarlarında yaşayan halkı etkilemektedir. Su baskınlarından kurtulmak isteyen halkın iç bölgelere göç etmesi sıkça görülen bir olay olmuştur.¹¹

Atmosfer kaynaklı bir diğer doğal afet ise kuraklıktır. Kuraklık, yağış yetersizliğine bağlı olarak su azlığıyla ortaya çıkmaktadır. Canlıların yaşamı üzerinde çok büyük olumsuz etkileri vardır. Çok yavaş gelişerek belirli bir süreçte oluşan bu olayın, devam süresi uzadıkça sonuçlarının da çok tehlikeli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Böylece üretim azalmakta, bunun sonucunda kıtlık, açlık ve ölümler meydana gelmektedir.¹² Bu afetler, göç hareketleri, yiyecek fiyatlarının artışı, karaborsacılık, salgın hastalıklar gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca kuraklık ve kıtlıklar toplumda sosyal ve iktisadi açıdan derin etkiler bırakmış ve bu etkilerin giderilmesi uzun süreler almıştır.

Yer Kökenli Doğal Afetler

İstanbul’da Meydana Gelen Depremler

İstanbul, coğrafi konum dolayısıyla önemli fay hatlarının üzerinde bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki, her yüzyılda hayatı ciddi derecede etkileyen birçok depreme maruz kalmış ve şehir çok sayıda can kayıplarına uğrayarak geniş ölçüde harap olmuştur.¹³

1) 1462 Depremi

İstanbul’un fethinden sonra meydana gelen ilk deprem olma özelliği taşımaktadır. Ancak Osmanlı kaynaklarında bu deprem ile ilgili pek fazla bilgiye rastlanmasa da yabancı kaynakların yazdığına göre 9 şiddetinde olmuştur.¹⁴

2) 1509 Depremi

11 Eylül 1509’da meydana gelen bu deprem, İstanbul’u bir bütün olarak sarsmakla kalmamış, etkileri aynı zamanda Memalik-i Rum denilen Amasya, Tokat ve Çorum çevresinde de hissedilmiştir. Hatta Çorum kasabasının iki mahallesi ve mescitleri ile minareleri yerle bir olmuştur. 45 gün boyunca aralıklı ve şiddetli bir şekilde devam eden deprem yüzünden halk iki ay kadar evlerine girmeyip bahçelerde ve açık yerlerde kurdukları çadırlarda yaşamak zorunda

⁹ Özcan, Bursa, s.2.

¹⁰ Ali Rıza Gönüllü, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)”, *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, S.28, Konya 2010, s.353.

¹¹ Mehmet Demirtaş, “XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul’un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.2, Erzurum 2004, s.40.

¹² Şahin- Sipahioğlu, *Doğal Afetler*, s.308.

¹³ Yeliz Aksoy, *Tarihteki Önemli Doğal Afetler*, İstanbul, s.17; Reşad Ekrem Koçu, “Deprem, Zلزele”, *İstanbul Ansiklopedisi*, (ed: Reşad Ekrem Koçu), C.VIII, İstanbul 1966, s.4466.

¹⁴ Orhan Sakin, *Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri*, İstanbul 2002, s.32

kalmıştır.¹⁵ Deprem sonrası insanlar, ilk yardım, barınma, beslenme ve su bulma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada büyük güçlükler çekmiştir. Ayrıca depremin yaratmış olduğu panik ve korku sadece İstanbul ile sınırlı kalmamış, İstanbul'a yakın olan diğer bölgelerde de etkisini günlerce hissettirmiştir.¹⁶ Tarihte Kıyamet-i Suğra (Küçük Kıyamet) olarak nitelendirilen bu deprem aynı zamanda Doğu Akdeniz'de meydana gelen son beş asrın en büyük depremi olarak kayda geçmiştir.¹⁷ Ayrıca bu deprem Balkanlarda Yunanistan hatta Avusturya ile birlikte Nil deltasında dahi hissedilmiştir.¹⁸

Depremde hayatını kaybedenlerin sayısı 5000-13000 arasındadır.¹⁹ İstanbul'un nüfusunun yaklaşık 160.000 olduğu düşünülürse bu kadar can kaybının olması depremin ne denli büyük olduğunu gözler önüne sermektedir. Deprem sırasında yerde yarılmalar olmuş, yerden su ve kum fışkırmaları gözükmiştir.²⁰ Can kaybının bu kadar çok olmasındaki sebep depremin gece meydana gelmesi ve 7-10 metreyi bulan dev dalgalar sonucunda tsunaminin oluşması ile birlikte şehrin sular altında kalması ve boğulma vakalarının görülmesidir.²¹ Deprem sonrası meydana gelen bu tsunami sonrasında sular, İstanbul ve Galata surlarını aşmış ve kıyı kesimlerinde kayda değer zararlar vermiştir.²² Bunun yanı sıra depremde bir hayli zaman sonra yıkıntılar altında kalan canlı depremzedeler kurtarılmıştır.²³

Dönemin tarih yazarlarından olan Matrakçı Nasuh depremi şöyle tasvir etmektedir: “*beklenmedik bir sırada, yıldız alaylı yıldızla sultanının (ayın), dolanım sırasındaki konumu gereği, ülker takvim yıldızının en üst noktasından yer altına inip, aydınlık ışımaya evreninden felaket karanlığı ülkesine düştüğü bir gecede, dönen göğün gönlü kararsız, gözleme yıldızlarının gözü zaman olaylarıyla uyanırken (ay ışığı bulunmayan, yıldızların parladığı açık bir gecede) birden Hak Teala sonsuz kudretiyle kıyamet korkusunun benzerini bütün insanlara yaşattı.*”²⁴

Depremde Topkapı Sarayı'nın sahil kesiminde olan Dilsiz Kapısından Kayılar Kapısı'na kadar olan kule ve burçlar yıkılmıştır. Fatih Camii'nin dört direğinin başları çatlamıştır. Camii'nin çevresindeki imaret ve hastanenin kapı üstü kubbeleri ile içerisinde bulunan mescitlerin kubbesi yerle bir olmuştur. Bunların yanı sıra ahır, fırın ve tımarhanenin kileri yıkılmıştır.²⁵ Aya Sofya Camii'nde ise fetihten sonra eklenen minarenin yıkılması, duvarların ve kubbenin iç kısmını süsleyen mozaikleri gizlemek için üzerlerine sürülen sıvaların düşmesi dışında çok büyük bir hasar meydana gelmemiştir. Ayrıca Boğaz'ın Asya yakasındaki Anadolu Kavağı ile Anadolu Hisarında ve Avrupa yakasındaki Rumeli Hisarında da hasarlar meydana gelmiştir.²⁶

¹⁵ Solak-Zade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solak-Zade Tarihi*, (haz: Vahid Çabuk), C.I, Ankara 1989, s.435; Demirtaş, “Sosyal ve Ekonomik Etkilerine” s.42.

¹⁶ Orhan Sakin, “Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri”, *Afetler Gölgesinde İstanbul-Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (editör: Said Öztürk), İstanbul, s.325.

¹⁷ Kuzucu, “İstanbul Depremleri” s. 679.

¹⁸ Mehmet Genç-Mehmet Mazak, *İstanbul Depremleri Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi*, İstanbul 2000, s.15

¹⁹ Halil İncelik, “İstanbul” *İA*, C.23, İstanbul 1996, s.232; Hüsnü Kınaylı, “Deprem, Zelzele”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1966, s.4466.

²⁰ Aksoy, *Doğal Afetler*, s.18.

²¹ Demirtaş, “Sosyal ve Ekonomik Etkilerine” s.42; Kuzucu, “İstanbul Depremleri” s.679.

²² Genç-Mazak, *Fotoğraf ve Belgelerde*, s.16.

²³ Selahattin Tansel, *Sultan II. Beyazid'in Siyasi Hayatı*, Ankara 1966, s.9.

²⁴ Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid (Sultan II. Bayezid'in Tarihi)*, (haz: Reha Bilge), İstanbul 2005, s.77-78.

²⁵ Richard F. Kreutel, *HaniwaldanusAnonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Veli (1481-1512)*, (çev: Necdet Öztürk), İstanbul 1997, s.311.

²⁶ N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *TheSeismicity Of TurkeyAndAdjacentAreas: A HistoricalReview 1500-1800*, İstanbul 1995, s.40.

Sultan Bayezid'in yeni yapılan camisinin kubbesi dağılmış, bir minaresi devrilmiştir. 1900 yıldan beri ayakta kalan İsa Kapısı çatlayıp yıkılmıştır. Davut Paşa Mescidi'nin minaresi devrilmiştir. Ayrıca 109 mescit ve 1070 ev yıkılmıştır. Damı, bacası, penceresi harap olan binalarla, şerefesinden yukarısı yıkılan minarelerin sayısı belli değildir.²⁷ Tüm bunların yanı sıra deprem Edirne'de de iki mescidi yerle bir etmiştir. Bununla birlikte deprem Çorlu'daki halka büyük korku yaşatmış ve halk bir iki ay evlerine girememiştir.²⁸

İstanbul'da bütün evlerin çatıları yere inmiş ancak Sultan Bayezid'in sarayında pek fazla tahribata yol açmamıştır. Padişah için sarayda on günde çatma bir oda inşa edilmiş²⁹ ve Receb ayının dokuzunda Pazartesi günü (25 Ekim 1509) depremden korunmak için Edirne'ye gitmek zorunda kalmıştır.³⁰ Sultan Bayezid tehlikeden korunmak için güvenle çıkıp girebileceği, uzun direk ve yuvarlak ağaçlardan ahşap bir bina inşa ettirmiştir.³¹

Osmanlı ulemasından İbn-i Kemal depremi; *tarifi zor bir manzara vardı* şeklinde yorumlamakta ve depremden sonra çalışmalara hemen başladığını aktarmaktadır.³² İstanbul'u yıkan bu büyük depremde yine padişahın emri ile Atik Ali Paşa, Dikilitaş, Karagümrük, Edirnekapı dahilindeki camileri, İbrahim Paşa Camii kurbundaki mektebi, Gazi Davut Paşa Camii, medrese ve imarethane; Hafız Ahmed Paşa, Babüssade Ağası Hüseyin Ağa, Babüssade Ağası Sinan Ağa, Gazi Murat Paşa gibi önemli isimlere camii ve mescitlerin tamirâtı hakkında raporlar hazırlatmıştır.³³

Bu raporlar doğrultusunda Yeniçeri Ağası Yunus Ağa çalışmaları organize etmek için sultan tarafından tayin edilmiştir.³⁴ Hane başına 22 akçe ve İstanbul'daki her haneden çalışması için 1 kişi alınmıştır. Şehzadelerin sancakları hariç³⁵, Anadolu Sancağından toplamda 37.000 kişi, Rumeli Sancağından 29.000 amele toplanarak İstanbul'a sevk edilmiştir. Bu amelelerin başına da 3000 inşaat ustası memur edilmiştir. 11.000 kişiye de kireç karma görevi verilmiştir. İstanbul'un yeniden imar edilmesi için toplamda 80.000 kadar kişi çalışmıştır.³⁶ Deprem büyük zararlar vermesine rağmen devlet erkânı bunu halka yansıtmamak ve psikolojik çöküntüyü gidermek adına yardımlar sırasında altın, gümüş tabak ve sahanlarda yiyecek ve içecek dağıtmıştır.³⁷

Depremde hasar gören yerler, orijinallerine göre yapılan yapılar eski halinden daha iyi ve daha sağlam bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Tüm inşaat çalışmaları 64 günde tamamlanmıştır. Bu da bize padişahın gücünün ve iktidarının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.³⁸ Bu durum

²⁷ Tansel, *Sultan II. Beyazid*, s.9.

²⁸ V.L. Menage, "Edirneli Ruhi'ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, İstanbul 1976, s.313.

²⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabü't Tarih-i Ahbar* (Haz: Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çukadar, İbrahim Hakkı Çukadar) C.1, 2. Kısım, Kayseri 1997, s.921.

³⁰ Hamiyet Sezer, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", *Tarih Araştırma Dergisi*, C.18, S.19, Ankara 1997, s.170; Menage, "Edirneli Ruhi'ye Atfedilen", s.313.

³¹ Kreutel, *Sultan Bayezid-i Veli*, s.43.

³² İbn-i Kemal, *Tevarih-i Ali Osman*, VIII. Defter, (Haz. Ahmet Uğur), Ankara 1997, s.280.

³³ BOA, TS. MA.dnr.9567.

³⁴ Anonim *Tevarih-i Ali Osman-Friedrich Giese* neşri, (Haz: Nihat Azamet), İstanbul 1992, s.131.

³⁵ Solak-Zade, *Solak-Zade Tarihi*, s.437.

³⁶ İnalçık, "İstanbul" s.232; Genç-Mazak, *Fotoğraf ve Belgelerde*, s.17.

³⁷ Demirtaş, "Sosyal ve Ekonomik Etkilerine", s.43.

³⁸ İbn-i Kemal, *Tevarih-i Ali Osman*, 280; Ali, *Kitabü't Tarih-i Ahbar*, s.922.

bize şehircilik açısından Bizans devri İstanbul'unun sona erdiğini, Türk mimarisi doğrultusunda şehirciliğin başladığını göstermektedir.³⁹

3) 1648 Depremi

Osmanlı tarihinde önemli etkisi olan bir diğer deprem 28 Haziran 1648 yılında olmuştur. Depremden hemen önce korkunç gürültüler duyulmuş ve üç defa şiddetli sarsıntılar meydana gelerek denizin kabardığı ve üzerindeki gemilerin birbirine çarptığı görülmüştür.⁴⁰

Ayasofya'nın dört minaresinin yanı sıra çok sayıda evin yıkılmış ve İstanbul'da toplamda 30.000 kişi hayatını kaybetmiştir.⁴¹ Meydana gelen diğer depremlerin şiddetleri göz önüne alındığında, hayatını kaybeden kişi sayısının abartı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca zamanın müneccimleri ve dünya havadislerini yazan kitaplarda, Haziran ayında gündüz deprem olması Osmanlı ülkesinde bir padişahın ölümüne ve çok fazla kan döküleceği şeklinde yorumlamışlardır.⁴² Depremin etkisi ile İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan pek çok su kemerinin yıkılması yüzünden, halk hem su hem de hububat sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Halk bu halde sıkıntılar çekerken padişah gözdelerinin kolaylıkla su bulabildiğini gören halk ayaklanmış ve padişah, sadrazamı görevden almak zorunda kalmıştır.⁴³

4) 1690 Depremi

11 Temmuz 1690 Salı gecesi akşam namazından sonra meydana gelen depremde büyük sarsıntı oluşmuştur. Bu depremle birlikte nice kargir binalar ile Fatih Camii kubbelerinin birkaçında gedikler açılmıştır. Topkapı çevresindeki surların bir bölümünün hasara uğradığı görülür.⁴⁴ Hasar gören ve yıkılan surların tamiri için bir keşifname hazırlanıp çalışmalara hemen başlanılmıştır.⁴⁵ Çok sayıda ev yıkılmakla birlikte, 20 kişi de hayatını kaybetmiştir.⁴⁶

5) 1766 Depremi

İstanbul, 1509'daki depremten sonra en büyük ikinci depremi bu tarihte yaşamıştır. Deprem, 22 Mayıs 1766 yılının Perşembe günü güneş doğmasından yarım saat sonra Kurban Bayramı'nın üçüncü günü meydana gelmiştir. Depremin şiddetinden halk, canlarından ümitlerini kesip şaşkınlık ve korkudan kaçıp kurtulacak yerleri bulamamıştır. Depremden dört dakika sonra daha hafifçe bir deprem meydana gelmiştir. İstanbul toz duman içerisinde kalmıştır. Toz duman kalktıktan sonra meydana gelmiş olan hasar gün yüzüne çıkmıştır.⁴⁷ Deprem sırasında güney-kuzey doğrultusunda korkunç gürültüler duyulmuş ve iki dakika boyunca bir sarsıntı meydana gelmiştir.⁴⁸ Merkez üssü Marmara Denizi olan bu deprem; İzmit'ten Tekirdağ'a hatta Batı'da

10

³⁹ İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C.1, İstanbul 1971, s.417.

⁴⁰ Genç-Mazak, Fotoğraf ve Belgelerde, s.18.

⁴¹ Kuzucu, "İstanbul Depremleri" s.680.

⁴² Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, (çev: Zuhuri Danişman), C.4, İstanbul 1968, s.1823.

⁴³ Sam White, *Osmanlı'da İsyen İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyenları*, (çev: Nurettin Elhüseyni), İstanbul 2013, s.290.

⁴⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (haz: Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s.364.

⁴⁵ BOA, İE.NF nr. 1/89

⁴⁶ Sezer, "Bir Rapor", s.170; Genç-Mazak, Fotoğraf ve Belgelerde, s.18.

⁴⁷ Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, *Müri't-tevarih*, II. A. (haz. M. Münir Aktepe), İstanbul 1978, s.85.

⁴⁸ Erhan Afyoncu-Zekai Mete, "1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri: Bildiriler*, 22-23 Mayıs 2000 (İstanbul), İstanbul 2001, s.85.

Balkanlar, Doğu'da ise Erzurum'da dahi hissedilmiştir. Bununla birlikte bu deprem Edirne, İzmit, Bursa ve Gelibolu'da bulunan binalara da hasar vermiştir.⁴⁹

Yaklaşık sekiz ay boyunca aralıklarla süren bu deprem, İstanbul'da büyük hasarlara yol açmış ve 4000 kişi hayatını kaybetmiştir. Fakat o dönemdeki halkın söylentilerine göre depremde ölenlerin sayısı 300'dür. Halkın bu rakamı vermesinde bayram münasebetiyle insanların evlerinde ve ayakta olmaları etkili olmuştur.⁵⁰ İstanbul'da ahşap ve yığma taştan yapılan birçok evle birlikte resmi binalar da yıkılmıştır.⁵¹

Kevork Pamukciyan, 1766 depremi ile ilgili "... *payitahtların en azametlisi olan geniş İstanbul'un büyük kısmını harap etti ve kalanları da temelinden sarstı. Birçok saraylarla kervansarayları tahrip etti ve sayısız minareleri yıktı. Muhteşem kemerlerin ve ticarethanelerin hepsini yıkıp harabeye çevirdi. Hristiyanlardan ve diğer milletlerden, yerlilerden ve yabancılardan sayısız zayıat oldu. Bütün şehirdekiler bir ağızdan: 'Ya Rab bizi tehlikeli sarsıntılardan kurtar' diye haykırıyordu...*" şeklinde bilgiler vermektedir.⁵²

Sultan Bayezid Camii ile Edirne Kapısı'ndaki Mihrimah Sultan Camii yıkılacak derecede tahrip olmuştur. Şekerciler Hanı, Kapalı Çarşı, Eski Saray, İstanbul surlarının duvarları ile Yedikule, Vezir Hanı, Küçükçekmece, Esir Pazarı gibi hanlar, kargir camiler ile Galata ve Üsküdar çevresindeki bazı ahşap binalar hasar görmüştür. Bununla birlikte ilk başta hasarları belli olmayan binaların çoğunun, daha sonra yapılan çalışmalar sonucunda bir hayli çürük olduğu ortaya çıkmıştır.⁵³

Depremi neden olduğu maddi zararın yaklaşık olarak 11.000.000 kuruşu⁵⁴ bulduğu tahmin edilmekte ve bu rakamın büyüklüğü de depremin ne derece etkili olduğunu gözler önüne sermektedir.⁵⁵ Padişah III. Mustafa depremin yaralarını sarabilmek adına hemen harekete geçmiştir. Padişah; bir yandan derviş ve fakirlere para yardımı yaparak darda kalanların sıkıntılarını gidermiş, diğer yandan vaizlere tembihlerde bulunup insanlara dua ve tövbe istigfara yönelmeleri için teşvik etmelerini istemiştir.⁵⁶

Deprem sonrası İstanbul'da işçi ve malzemeler açısından bir sıkıntı yaşanmıştır. Kale duvarlarının bazı yerlerinde büyük hasarlar meydana gelmiş buraların tamiri için Şile, Yalakabad, Pazarköy'den duvarcı ustaları istenmiştir.⁵⁷ Ayrıca Anadolu'nun çeşitli yerlerinden usta, amele ve yapı malzemeleri istenmiştir. Deprem sonrasında yapımına İstanbul dışından en fazla malzeme istenilen yer Fatih Camii olmuştur. Çünkü burası en büyük hasarı almış, Fatih Sultan Mehmed yaptırdığı için de özel bir özen ve dikkat gösterilmiştir.⁵⁸ Büyük hasara uğrayan yerlerin yeniden inşası ve az hasar gören yerlerin tamiri için 1181 Muharrem'in ortalarında defterdar İbrahim Serim Efendi verilen ferman gereğince memur tayin edilmiştir. İlk iş olarak

⁴⁹ Ambraseys-Finkel, *The Seismicity Of Turkey*, s.136; Kuzucu, "İstanbul Depremleri", s.682.

⁵⁰ Sakin, "Osmanlı Döneminde", s.337.

⁵¹ Deniz Mazlum, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul 2011, s.52-56.

⁵² Kevork Pamukciyan, "1766 Büyük İstanbul Depremi", *İstanbul Yazıları*, (haz: Osman Köker), C.I, İstanbul 2002, s.67-68.

⁵³ Şemdanizade, *Miri 't-tevarihII A*, s.85-86.

⁵⁴ 1801 yılında 1 kuruş 120 akçeye denk düşmektedir. 1 akçe 1766 yılını esas alırsak 0. 46485 TL'dir. Bu miktarı akçeye çevirirsek karşımıza 130 000 000 akçe çıkmaktadır. Bu miktarın ise günümüzdeki TL karşılığı 60 430 500 TL (Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, Ankara 2000, s.24-29.)

⁵⁵ Mazlum, *1766 İstanbul*, s.39.

⁵⁶ Ahmet Vasıf Efendi, *Mehasinül Asar ve Makasidül Ahbar*, (yay: Müctebaİlgürel), İstanbul 1978, s.223-224.

⁵⁷ BOA, C.BLD nr.107/5322.

⁵⁸ Mazlum, *1766 İstanbul*, s.49.

mimar Mehmet Tahir ve yardımcılarıyla birlikte keşif işlerini yaptıktan sonra inşa ve tamir işlerine başlanmıştır. Bu inşa ve tamir 46 ay 10 gün sürmüştür.⁵⁹ Ayrıca caminin tamiri için camii vakfının yetersiz olması sebebiyle padişahın emriyle hazine-i hümayundan yardımlar yapılmıştır. Tamirat ve inşaat çalışmalarına öncelikle Fatih Sultan Mehmed'in türbesinden başlanmıştır.⁶⁰ İstanbul'a gelmekte olan Leh elçisi depreme Küçükçekmece civarında yakalanmıştır. Deprem sırasında Küçükçekmece harap hale geldiği için elçinin yoluna devam edebilmesi adına beygir ve araba ücretleri devlet tarafından karşılanmıştır.⁶¹

Deprem, halk üzerinde büyük tesirlere yol açmıştır. Bunların başında barınma sıkıntısı gelmektedir. Evlerin hasar görmesi sonucu halk uzun müddet çadırlarda yaşamıştır. Su kanalları büyük hasar gördüğü için su sıkıntısı yaşanmıştır. Özellikle deprem, yer altındaki su yollarının tahribatına yol açmıştır. Örneğin, Samatya civarında bulunan kale duvarlarının yıkılmasıyla, Silivrikapı yönünde giden su yolu tahribata uğramış ve suyun gitmesini engellemiştir. Bunun yanı sıra fırınların büyük hasar görmesi ve yıkılması ciddi bir şekilde gıda sorununu ortaya çıkarmıştır. Bakkal dükkanları ile birlikte, berber ve attar gibi günlük ihtiyaçları karşılamada önemli olan yerlerin yıkılması da halkın çeşitli ihtiyaçlarını gidermede zorluklar yaşamasına neden olmuştur.⁶² Yollar ve köprüler hasar görmüş ve ulaşım sıkıntısı çekilmiştir. Ayrıca depremin yıktığı ve hasar verdiği binaların yeniden tamiri konusunda mal sahibi ile kiracı arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Son olarak hasarlı binaların yıkılması adına tespit için katipler ve mimar kalfaları görevlendirilmiş ve hasarlı binalar yıkılmıştır.⁶³

Beşeri Kökenli Doğal Afetler

İstanbul'da Meydana Gelen Yangınlar

İstanbul ve ahalisi tabii afetler olarak adlandırılan felaketler içerisinde, en çok yangınlardan çile çekmiştir. Öyle ki yangınlar İstanbul'a tarihi boyunca büyük zararlar vermiştir. Özellikle XII. yüzyıldan itibaren yangınlar şehrin bir parçası olmuştur. Bunda gerek Bizans'taki siyasi çekişmeler gerekse suyun az olması ve teşkilatsızlık etkili olmuştur. Böylece daha Bizans döneminde şehir defalarca yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir.⁶⁴ Deyim yerindeyse yangın, tarihin hemen her döneminde halkın yaşantısının bir parçası haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle yangınlar, savaş, veba, sel ve depremler gibi diğer felaketler, sadece demografik şekiller, kurumsal kuruluşların seviyesini ve geçmişte var olan insanın birçok yönünü incelemeyi aynı zamanda tarihsel bir hikâye de sunar.⁶⁵ Bundan dolayı yangınlar, şiir, roman, tiyatro ve film gibi birçok edebiyat ve sanatı etkisi altına almıştır.⁶⁶

Bu denli toplum yaşantısına büyük etkisi olan İstanbul yangınları Osmanlı İmparatorluğu döneminde de olmuştur. Yangınların başlıca sebebi; dikkatsizce eritilen yağların parlaması, çalışan çırakların acemiliği, kin besleyenlerin fesatlığı, hırsız ve yağmacılarla birlikte

⁵⁹ Muzaffer Erdoğan, "Son İncelemelere Göre Fatih Caminin Yeniden İnşası Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, S.V, İstanbul 1962, s.162-163.

⁶⁰ Çeşmizade Mustafa Reşid, *Çeşmizade Tarihi*, (haz: Bekir Küçüköğlü), İstanbul 1993, s.45-46.

⁶¹ BOA, C.HR nr.22/1077

⁶² Sakin, "Osmanlı Döneminde", s.337.

⁶³ Afyoncu-Mete, "Toplum Yaşantısına Tesiri", s.89-91.

⁶⁴ Necdet Sakaoğlu, "Yangınlar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, (ed: Nuri Akbayar-Afife Batur), İstanbul 1994, s.426.

⁶⁵ Minna Rozen-Benjamin Arbel, "Great Fire in the Metropolis: The Case of the İstanbul Conflagration of 1569 and Its Description by Marcantonio", *Mamluk and Ottoman Societies* (ed: David Wasserstein), New York 2005, s.135.

⁶⁶ Kuzucu, "Büyük Yangınlar", s.687.

mazlumların zalimlerden intikam alma düşünceleri karşımıza çıkmaktadır.⁶⁷ Ayrıca sadrazamdan memnun olmayan Yeniçeri ağalarının, sadrazamı azlettirmek için yangın çıkarma gibi davranışları da olmuştur. Çünkü sadrazamın önemli görevlerinden birisi de çıkan yangınların kontrol altına alınarak söndürülmesidir. Diğer taraftan herhangi bir sadrazam döneminde çokça yangın çıkması, o sadrazamın uğursuz olduğu inancını oluşturur ve bu durum azledilmesine sebep olurdu.⁶⁸

Tarih boyunca yangınlar Osmanlı ekonomisini büyük zararlara uğratmış⁶⁹, devletin servetinin önemli bir kısmını bu afetin sonuçlarına harcamasına neden olmuştur. Bu durum da yangınların Osmanlı coğrafyasına olan etkisinin açıkça ortaya konulması açısından önemlidir.⁷⁰

Yangınları söndürmek ve önüne geçmek için Osmanlı yöneticileri bir takım tedbirler almıştır. Örneğin, 2 Mart 1571 tarihli belge, İstanbul'da yangın meydana geldiğinde hizmette bulunan Acemi oğlanlarından ve Bostan Oğlanlarından 150'şer neferden 300 nefer oğlanın kapılara çıkarılması emredilmiştir.⁷¹

Alınan tedbirler arasında en göze çarpanı, 26 Mayıs 1572 tarihli İstanbul Kadısına yazılan bir hükümdür. Bu hükümde; *İstanbul'da sık sık yangın meydana geldiğinden herkesin evinin yüksekliğine göre merdiven bulundurması, Yangın meydana geldiğinde hemen kaçmaması, birer büyük fiçı su hazır etmesi fiçıda bulunan su ile hemen müdahale etmesi istenmiştir*. İstanbul kadısı bu tedbirleri halka duyuracak, zaman zaman uyaracak, bu durumlara uymayanlar cezalandırılacaktır.⁷²

9 Temmuz 1572 de İstanbul Kadısı'na yazılan bir başka hükümde: *“yangın konusunda gönderilen emrin halka ilan edilip edilmediği ve sakalara bir muktedir adamı başbuğ edüp ve hammallara ve muhızlılara ve dellallara sıkı tenbih edüp yangın zuhurunda kimi kanca gerdel ile yetişüp söndürmeye gayret etmeleri”* emredilmiştir.⁷³

13

1716 tarihli bir fermana, Kasımpaşa'da yangın yerine yakın bulunan debbağhanelerin miriye hiçbir faydasının olmadığı gibi fesat ve rezillerin yeri olduğu için buranın dağıtılıp yıktırılması yönünde karar alınmıştır.⁷⁴

Yangın neticesinde zengin fakir aynı konuma gelirdi. Zenginler mallarını kaybetmeleriyle birlikte *kül fakiri* haline gelirdi. Yangın sonrası halk evini tekrar inşa ettirecek gücü bulamayınca mülkünü kiraya veriyordu. Bununla birlikte yangınları fırsat bilen yağmacılar ortaya çıkardı ki bunlar yangınlara *kızıl bayram* derlerdi. Bu terimlerin ortaya çıkmasına sebep olan yangınlar sonucunda koca başkent her yüz senede bir yanıp yeniden inşa edilmiştir.⁷⁵

1) 1515 Yangını

⁶⁷ Kuzucu, “Büyük Yangınlar”, s.687.

⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1988, s.83.

⁶⁹ Kuzucu, “Büyük Yangınlar”, s.688.

⁷⁰ Kenan Yıldız, “Üsküdar Şerhi Sicilleri Işığında Yangınların Sosyo-Ekonomik Sonuçları (1724-1756), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V*, (ed: Coşkun Yılmaz), C.II, İstanbul 2008, s.667.

⁷¹ BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 12/125.

⁷² BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 19/68; Mehmet Ali Beyhan, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (ed: Said Öztürk), İstanbul, s.192.

⁷³ BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 19/395.

⁷⁴ BOA, C.KTS nr.22/1093.

⁷⁵ Kuzucu, “Büyük Yangınlar”, s.689.

Yavuz Sultan Selim döneminde meydana gelen yangının tarihi 25 Ağustos 1515'tir. Sabaha karşı oluşan yangının merkezi bedestendir. Yangın hızla büyümüş birçok dükkân ile birlikte mahalleyi kül etmiştir. Ayrıca Çemberlitaş'taki Tavukpazarı semtinde bulunan Atık Ali Paşa vakıflarına ait dükkânların tamamı yanmıştır.⁷⁶ Öğle vakti Gedikpaşa hamamına dayandığı sırada söndürülmüştür. Yangın sahasına Sadrazam ve Yeniçeri Ağasından başka bizzat Padişah da gelerek söndürme işlemini yerinde takip etmiş ve yangının söndürülmesi için bir takım emirler vermiştir.⁷⁷

2) 1569 Yangını

XVI. asırda İstanbul'da meydana gelen en büyük yangındır. 19 Eylül 1569 Pazartesi çıkan yangın, II. Selim'in saltanatının ilk yıllarında Eminönü'nde bulunan Yahudi mahallesinde başlamıştır. Müslüman muhitine doğru ilerleyen yangın yedi gün yedi gece boyunca devam etmiş ve 36.000 dükkân ve evin kül olmasına neden olmuştur.⁷⁸ Lakin Yahudilerin evleri kargir olduğu için onlar pek fazla zarar görmemiştir.⁷⁹ Yeniçeri Ağası Cafer Ağa'nın hastalığını fırsat bilen Yeniçeriler olayı pek ciddiye almamıştır. Bunun üzerine Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın inisiyatifi eline alarak büyük gayreti sonucunda yangın söndürülmüştür. Ayrıca bu yangın devlet adamlarının gözünü hayli korkutmuş ve yangınların çabuk söndürülmesi için bir takım tedbirler almaya mecbur bırakmıştır.⁸⁰ Yangının söndürülmesinden sonra Mehmet Paşa'nın damadı olan Yeniçeri Ağası Cafer Ağa azledilmiş, yerine büyük Mirahur Siyavuş Ağa Yeniçeri ağalığına getirilmiş, Silahdar Kaytas Ağa açığa alınmıştır.⁸¹

3) 1633 Yangını

2 Eylül 1633 Cuma günü meydana gelen bu yangın Cibali yakınlarında bulunan gemi kalafatçı dükkanında başlamıştır. Sultan IV. Murad dönemine denk gelen bu yangın üç gün boyunca sürmüştür.⁸² Şiddetli poyrazın da etkisi ile yangın surları aşarak evlere ulaşmıştır. Üç kola ayrılan bu yangında; birinci kol, Kadiçeşmesi semtini yakarak Sultan Selim'e, ikinci kol, sahil boyunca Unkapanı'na ve oradan Zeyrek yokuşuna, üçüncü kol ise, Fatih Camii'nin etrafıyla Poyrazın yirmi dört saat boyunca esmesiyle birlikte yangın önüne gelen her yapıyı etkisi altına almıştır. Yangının söndürülmesinde saray baltacıları, bütün devlet erkanı ve Yeniçeriler büyük gayret sarf etmiştir. Nihayet yangın, Cumartesi sabah rüzgârın kesilmesiyle Molla Gürani çarşısına dayandığı sırada söndürülmüştür.⁸³ Bu yangının kahvehanelerde içilen tütün yüzünden çıktığını öğrenen Sultan IV. Murad tütün içimini ve kahvehaneleri yasaklamıştır.⁸⁴

4) 1660 Yangını

İstanbul'u tesiri altına alan bu yangın 14 Temmuz günü Haliç'in sol kıyısında bulunan Ayazmakapı adıyla anılan semtte, sur dışında bulunan bir sandıkçının dükkânında başlamıştır.⁸⁵

⁷⁶ Beyhan, "İstanbul Yangınları", s.202.

⁷⁷ Mustafa Cesar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabi Afetler", *Türk Sanatı Tarihi ve İncelemeleri*, C.I, İstanbul 1963, s.329.

⁷⁸ DEMİRTAŞ, "Sosyal ve Ekonomik Etkilerine", s.46.

⁷⁹ Kuzucu, "Büyük Yangınlar", s.690.

⁸⁰ Cezar, "Yangınlar", s.332.

⁸¹ Beyhan, "İstanbul Yangınları", s.203.

⁸² Kuzucu, "Büyük Yangınlar", s.690.

⁸³ İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C.3, İstanbul 1950, s.356.

⁸⁴ Cezar, "Yangınlar", s.335.

⁸⁵ Kevork Pamukciyan, "Eremya Çelebi'ye göre İstanbul'un 1660 Yangını", *Tarih ve Toplum*, C.13, S.75, Ankara 1990, s.31.

Eremya Çelebi'ye göre o güne kadar meydana gelmiş yangınların en büyüğüdür. Toplam 49 saat⁸⁶ süren yangın şehrin üçte ikisini küle çevirmiştir.⁸⁷

Kısa sürede çevresinde bulunan kereste dükkânlarına sıçrayan yangın Unkapanı'nı tamamen etkisi altına almıştır. Burayı yaktıktan sonra yangın, 3 gün 3 gece boyunca Ağakapısı, Süleymaniye, Eski Saray, Bayezid ve Fatih'e kadar olan kısmı yakmıştır. Bir diğer koldan Yeniçeri odaları, Molla Gürani ve Davutpaşa'ya, bir koldan Tahtakale, bölgedeki Yahudi mahallelerine, Hocapaşa, Mahmut Paşa, Kapalı Çarşı ve çevresini, bir başka koldan ise, At Meydanı, Kadirga Limanı, Kumkapı, Nişancı ve Samatya'ya kadar uzanmıştır.⁸⁸

Yangının şiddetinden şehir gündüz gibi olmuştur ve alevlerin yüksekliği yaklaşık 40 metreyi bulmuştur. Yangını söndürmede sadrazam, sekbanbaşı, bostancıbaşı da hazır bulunmuştur. Bunlar yer yer yangının önünü kesmeyi başarmışlarsa da tamamen başaramadıkları için bıkkın dağılmışlardır. Büyük Langa'da bulunan halk "Ya Allah bize merhamet eyle" diye haykırmış ve sesleri Yenikapı'dan duyulmuştur.⁸⁹

Bu büyük yangının bilançosu gerçekten ağır olmuştur. Yangında, 120 saray ve konak, 40 hamam, 360 cami ve mescid, 100 kadar mahzen, birçok medrese, 7 Rum ve 1 Ermeni Kilisesi de dâhil olmak üzere 30.000 kadar ev kül olmuş, 2700 ile 4000 kadar insanın geneli duman zehirlenmesinden ve yıkılan binaların altında kalarak hayatlarını kaybetmiştir. Kapalı Çarşı, bedestendeki bekçilerin bol su dökerek ve insanüstü çabaları sonucunda yanmaktan kurtulmuştur. Fakat bedesten içerisinde bulunan bekçilerin bazıları sıcaktan haşlanarak can vermiştir. Tüm bu olumsuzlukların üstüne şehirde kıtlık baş göstermeye başlayınca halk büyük acılar çekmiştir.⁹⁰ Gerek yangın gerekse yaşanan kıtlık sonrasında üçte ikisinin yıkıldığı İstanbul'da yaklaşık 40.000 kişi hayatını kaybetmiştir. İngiliz sefiri olan Paul Rycout, yeniçerilerin surların kapılarından dışarı taşınan cesetlerin bir kaydını tutarak şöyle not düşmüştür: "bir hafta boyunca rakam 1200 ya da 1300 buldu".⁹¹

İnsanlar yangından mallarını koruyabilmek adına kimisi Langa Bostanına kimisi de Vefa meydanına yığılmıştır. Diğer kişiler ise cami ve mahzen gibi korunaklı yerleri tercih etmiştir. Halkın kendisi de Bayezid, Fatih, Süleymaniye camilerine ve Eski Saraya sığınmışlardır. Ancak yangın çok kuvvetli olduğundan insanların bir kısmı eşyalarıyla birlikte yanarak can vermiştir. Bununla beraber yangın önemli sonuçlar da doğurmuştur. Bunların başında Yeni Cami ve Külliyesi'nin uzun yıllardır yarım kalan inşasına yeniden başlanmış ve bu sebeple Eminönü'nde yoğun bir şekilde yaşayan Yahudilerin burada oturmaları yasaklanmıştır.⁹² Bir başka önemli

⁸⁶ Yangının kaç saat sürdüğü hakkında net bilgi yoktur. Örneğin Defterdar Sarı Mehmet Paşa (Defterdar, *Tahlil ve Metin*, s.5) 49 saat sürdüğünü söylerken, Meğrili Patrik İstepannos (KevorkPamukciyan, "Meğrili Patrik İstepannos'un 1600 İstanbul Yangını Hakkında Tasvirnamesi", *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), İstanbul 2002, s.97), 63 saat devam ettiğini, Eremya Çelebi (Kevork Pamukciyan, "Eremya Çelebi'ye Göre İstanbul'un 1660 Yangını", *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), İstanbul 2002, s.106.) 42 saat sürdüğünü yazmaktadır.

⁸⁷ Kevork Pamukciyan, "Eremya Çelebi Kömürciyan'ın 1660 İstanbul Yangını Hakkındaki Eseri", *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), İstanbul 2002, s.89; Kenan Yıldız, "Doğruluğu Tartışmalı Bir Tartışma: 1660 Yangını İstanbul'un İslamlaşmasına Etki Etti mi?", *Osmanlı İstanbulu I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 29 Mayıs-1 Haziran 2013*, (ed: Feridun M. Emecen-Emrah Sefa Gürkan), İstanbul 2014, s.220-221.

⁸⁸ Kuzucu, "Büyük Yangınlar", s.690; Yıldız, "Doğruluğu Tartışmalı Bir Tartışma", s.220-221.

⁸⁹ Pamukciyan, "Eremya Çelebi'ye Göre", s.103.

⁹⁰ Cezar, "Yangınlar", s.338; P. G. İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1956, s.148; KevorkPamukciyan, "İstanbul'da 1660 Yangını Hakkında Yeni Vesikalar", *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), İstanbul 2002, s.92; Pamukciyan, "Eremya Çelebi'ye Göre", s.104.

⁹¹ White, *Osmanlı'da İsyan İklimi*, s.293-294.

⁹² Yıldız, "Doğruluğu Tartışmalı Bir Tartışma" s.223.

sonuç ise, bazı kimseler Bursa'ya, İzmit'e vs. köylere ve kazalara gitmiştir. Hatta Kırım ve Mısır'a gidenler dahi olmuştur. Bazıları ise kendi memleketlerine gitmiştir.⁹³

Atmosfer Kaynaklı Doğal Afetler

A) Şiddetli Kışlar

Osmanlı döneminde kışın şiddetli geçmesi ihtiyaçların karşılanmasında büyük zorluklara neden oluyordu. Kış ayları gelince halkın gıda ihtiyacını karşılayan esnaf, özellikle de fırıncılar bahaneler üreterek ekmek fiyatlarını yukarıya çekmeye çalışıyorlardı. Yöneticiler de bu durumu önlemek adına bir takım tedbirler almaktaydı. Örneğin 1573'te bir iki gün kış olduğunda fırıncıların ekmek fiyatını yükseltmelerine karşılık İzmit tarafında işleyen değirmenlerde bulunan hazır unun getirilmesi için görevliler tayin edilmiştir.⁹⁴ 1789 yılında yaşanan şiddetli kış dolayısıyla taşralardan gelen zahire akışı durmuş olduğundan İstanbul ahalisinin ekmek sıkıntısı çekmemesi için tersane ambarlarından fırıncılara İstanbul kadısının koyduğu geçerli fiyattan 3 hafta boyunca toplamda 150.000 kile zahire verilmesi emredilmiştir.⁹⁵

Tüm alınan bu tedbirlere rağmen çok şiddetli kar yağışları ve don olayları olmasından dolayı bazen İstanbul'a iase akışı dururdu. Örneğin, Sultanönü Beyi'ne ve Eskişehir kadısına 13 Aralık 1575 tarihli gönderilen belgede; Ankara ve Çubukabad'dan develere yüklenen zahirenin şiddetli kış dolayısıyla İstanbul'a gelmesinin zor olduğu için Eskişehir'in çiftlik köyünde kış geçene kadar muhafaza edilmesi ve bahar geldiğinde yollanması emredilmiştir.⁹⁶ Bir başka örnekte, bundan yaklaşık 20 gün sonra Filibe kadısına gönderilen hükümde, İstanbul için hazırlanan pirincin kış sebebiyle göndermek kabil olmadığında baharda gönderilmesi istenmiştir.⁹⁷

Osmanlı başkentinde derin izler bırakan kışların başında 24 Ocak 1621'de meydana gelen kış vardır. 24 Ocak'tan 8 Şubat'a kadar görülmemiş bir şekilde durmaksızın yağan kar İstanbul'u beyazlara bürümüştür. Evlerin boyları kadar yükselen kar sebebiyle İstanbullular evden dışarı çıkamamış, İstanbul halkı bu durumdan dolayı büyük iase ve yakacak sıkıntısı yaşamıştır. Odun fiyatları çok yükselmiş, evde yakacak bitince ağaç kesimleri hızlanmıştır. Bunun yanı sıra boğaz donmuş ve deniz ulaşımı aksadığı için İstanbul'a hububat gelmemiş, 70 dirhem olan ekmek 1 akçeye yükselmiştir.⁹⁸ Bu çetin İstanbul kışı Hasan Beyzade Ahmed Paşa, Hüseyin Tugi gibi tarihçilerin eserlerine de konu olmuştur.⁹⁹

B) Kuraklık ve Kıtık

Kuraklığın çeşitli sebepleri mevcuttur. Bu sebeplerden bir tanesi yaz sıcaklıklarıdır. Yaz sıcaklıklarının fazla oluşu şiddetli buharlaşma ve aşırı su kaybına sebep olur. Bir diğer sebep de yağışların belirgin bir şekilde azalmasıdır. Buna meteorolojik kuraklık denir.¹⁰⁰

⁹³ Pamukciyan, "Eremya Çelebi'ye Göre", s.106.

⁹⁴ Said Öztürk, "İstanbul ve Çevresinde Toplum Hayatını Etkileyen Tabi Afetler ve Ekonomik Kayıplar", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (ed: Said Öztürk), İstanbul, s.376.

⁹⁵ BOA, C.BLD nr. 89/4421.

⁹⁶ BOA, A.DVNSMHM.d... nr. 27/30.

⁹⁷ BOA, A.DVNSMHM.d... nr. 27/440.

⁹⁸ Öztürk, "İstanbul ve Çevresinde", s.379; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde Kendinden Söz Ettiren Üsküdar Kışları", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V*, (ed: Coşkun Yılmaz), C.II, İstanbul 2008, s.492.

⁹⁹ Hasan Beyzade Ahmed Paşa, *Hasan Beyzade Tarihi Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, (haz: Şevki Nezih Aykut), C.III, Ankara 2004, s.928; Hüseyin Tugi, *Musibetname Tahlil-Metin ve İndeks*, (haz: Şevket Nezih Aykut), Ankara 2010, s.121.

¹⁰⁰ Aksoy, *Doğal Afetler*, s.213.

Kıtlık genel manada herhangi bir ihtiyaç maddesinin temininde yaşanan zorluklardır. Bununla birlikte kıtlığın oluşmasında sel, yangın, deprem, salgın hastalıklar, aşırı sıcak ve aşırı soğukluk önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda siyasi ve sosyal olaylar da kıtlığı tetikleyen unsurlardır.¹⁰¹ Özellikle XVI. yüzyılın ortalarında tüm Osmanlı coğrafyasında iklimsel kötüleşmenin etkisiyle tarımsal bir kriz meydana gelmiştir. Küçük Buzul Çağı olarak adlandırılan bu dönemde 1564'ten 1585'e kadar hemen hemen her beş yılda bir kuraklık ve kıtlık baş göstermiştir.¹⁰² Bu durum Anadolu coğrafyasında Celali Ayaklanmaları denen büyük ayaklanmalara yol açmış, kırsaldan şehre doğru yoğun göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur. İstanbul'da da etkisini gösteren bu durum neticesinde Yeniçerilerin isyanları sıklıkla yaşanır olmuştur.¹⁰³

1578-1637 yıllarında Osmanlı coğrafyasının pek çok bölgesinde belli zaman aralıklarıyla kuraklık ve buna bağlı olarak kıtlıklar yaşanmıştır. 28 Nisan 1575'te meydana gelen kuraklıkta İstanbul sokaklarında törensel yürüyüşler düzenlenmiş, vezirlerin de dahil olduğu kişiler bu törene yaya olarak katılmıştır. Daha sonra birçok cami ziyaret edilip çoktandır hüküm süren kuraklığa karşı yağmur duasına çıkılmıştır.¹⁰⁴

Bu kıtlıkların yaşanması başkent İstanbul'da da kendini hissettirmiş ve hububat piyasasında fiyatlar büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu kıtlık günlerini atlatmak adına Osmanlı yöneticileri bazı önlemler almıştır. Örneğin erzak akışını arttırmak adına temel gıdaların tüketim ve ihracatını kısıtlamaya gitmiştir. Eldeki şıranın İstanbul'da sirke ve pekmez yapımına ayrılması için 1564 yılında üzümün şarap yapımında kullanılması yasaklanmıştır.¹⁰⁵ Bunun yanı sıra buğday ve un gibi temel gıdaların İstanbul'a sevkiyatına büyük önem verilmiştir. İaşelerin İstanbul'a sağ salim ulaşması yönünde 3 Ekim 1565'te Tekfurdağı kadısına yazılan hükümde; *iskelelere buğday ve un yüküyle gelen gemilerin içlerine güvenilir kişilerin konulup malların sağ salim İstanbul'a ulaşması* emredilmiştir.¹⁰⁶

17

Böyle afet durumlarında köylü ciddi bir zarara uğradığı için genellikle vergi muafiyeti uygulanmaktaydı. Belli bir bölgede kıtlık yaşandığında tahıl fiyatlarında bir azalma ya da bir yükselme görüldüğünde diğer bölgelerden tahıl takviyesi yapılmaktaydı.¹⁰⁷ Şiddetli kış dolayısıyla bağları yanan ve faizli borçları bulunan Karaburun ahalisinin vergileri bir sene boyunca ertelenmiştir.¹⁰⁸

Bilindiği üzere İstanbul halkının ihtiyaçları gemiler vasıtasıyla başka bölgelerden getirilmekteydi. Özellikle bu dönemlerde yaşanan kuraklık ve kıtlıktan dolayı İstanbul'un ihtiyaç duyduğu buğday çoğunlukla Tuna nehri sahillerine bağlantılı olan tarım bölgelerinden temin edilmiştir. İstanbul halkının tükettiği arpa ise Eflak ve Boğdan'dan deniz yoluyla

¹⁰¹ Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", *Türkler*, s.10, (Ed. Hasan Celal Güzel), Ankara 2002, s.718.

¹⁰² White, *Osmanlı'da İsyen İklimi*, s.122.

¹⁰³ Kayhan Orbay, "Osmanlı Topraklarında Küçük Buzul Çağı'nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar", *Kebikeç*, Sayı 23, Ankara 2007, s.88.

¹⁰⁴ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, (çev: Türkis Noyan), C.I, İstanbul 2007, s.186.

¹⁰⁵ White, *Osmanlı'da İsyen İklimi*, s.142.

¹⁰⁶ 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet ve İndeks, (haz: Hacı Osman Yıldırım ...[ve öte.]), Ankara 1994, s.84.

¹⁰⁷ Orbay, "Osmanlı Topraklarında Küçük Buzul Çağı'nın Etkileri" s.91.

¹⁰⁸ BOA, A. AMD nr. 25/73.

getirilmekteydi.¹⁰⁹ Şayet Tuna ve Karadeniz'in Rumeli taraflarında da bir kıtlık yaşıyorsa İstanbul'un iâşesi Arabistan ve Anadolu'dan temin edilmekteydi.¹¹⁰

Sonuç

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, tarihi boyunca büyük felaketlere yol açan birçok afetlere maruz kalmıştır. Hiç şüphe yok ki, bu afetlerin ne zaman, ne şekilde geleceğini kestirmek mümkün olmamıştır. Meydana gelen bu afetler çok sayıda can ve mal kaybını da beraberinde getirmiştir.

Bu tabii afetler arasındaki en büyük afet depremlerdir. Meydana gelen büyük depremler sonrası devlet, halkın üzerindeki sıkıntıyı gidermek için hemen yardımlara başlamıştır. Bu anlamda barınaklar yapılmış, yiyecek ve içecekler dağıtılarak afetzedelerin yanında olduklarını onlara hissettirmeye çalışmıştır. Yardımları yaparken de her tebaasına eşit şekilde yaklaşmıştır.

Osmanlı toplumunu derinden etkileyen bir diğer afet ise yangınlardır. Elde edilen bulgulara göre, yangınların sebepleri daha çok insan kaynaklıdır. Meydana gelen yangınlar neticesinde ağır bir şekilde can ve mal kaybı yaşanmış ve insanlar kül fakiri haline gelmiştir.

Yangın ve deprem kadar etkisi yıkıcı olmasa da kuraklıkların da halk üzerinde büyük tesirleri olmuştur. Çünkü kuraklıklar, yangın ve deprem gibi kısa sürede atlatılabilen bir tabii afet değildir. Etkisini yavaş hissettiren fakat uzun süren bu doğal afet, halkı neredeyse yiyecek ekmeğe muhtaç etmiştir.

Çetin geçen kış ayları da İstanbul halkına ve yöneticilerine zor anlar yaşatmıştır. Özellikle İstanbul Boğazı'nın donması, İstanbul'a iâşe getiren gemilerin limanlara yanaşamamasına neden olmuştur. Hal böyle olunca temel gıda fiyatlarında büyük artışlar meydana gelmiştir. Seller ve fırtınalar da hayatı olumsuz yönde etkileyen diğer doğal afetler olmuştur. Özellikle seller tıpkı depremlerde olduğu gibi su kemerlerini tıkayarak İstanbul'u susuz bırakmıştır.

İncelenen dönemde Osmanlı Devletinin başkenti İstanbul'da, her türlü afete karşı yöneticilerin önemli tedbirler aldığı, bu tedbirlerle tebaayı mağdur etmemeye çalıştığı görülmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Yayınlanmış Belgeler

BOA, A. AMD nr. 25/73; BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 12/125; BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 19/395; BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 19/68; BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 27/30; BOA, A.DVNSMHH.d... nr. 27/440; BOA, C.BLD nr. 147/7322; BOA, C.BLD nr. 89/4421; BOA, C.BLD nr.107/5322; BOA, C.HR nr.22/1077; BOA, C.KTS nr.22/1093; BOA, İE.NF nr. 1/89; BOA, TS. MA.dnr. 9567.

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)Özet ve İndeks, (haz: Hacı Osman Yıldırım ...[ve öte.]), T.C Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994.

¹⁰⁹ Mehmet Yavuz Erler, "Payitaht İstanbul'da Kuraklık ve Kıtlığın Etkileri", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (ed: Said Öztürk), İstanbul, s.431.

¹¹⁰ BOA, C.BLD nr. 147/7322.

Kronikler

Ahmet Vasıf Efendi, *Mehasinül Asar ve MakasidülAhbar*, (yay: Müctebaİlgürel), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1978.

Anonim Tevarih-i Ali Osman-FriedrichGiese neşri, (Haz: Nihat Azamet), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

Çeşmizade Mustafa Reşid, *Çeşmizade Tarihi*, (haz: Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1993.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (haz: Abdülkadir Özcan), TTK Yay., Ankara 1995.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabü't Tarih-i Ahbar*, -Kayseri Reşit Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 no'lu nüshalara göre- (haz: Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çukadar, İbrahim Hakkı Çukadar) C.1, 2. Kısım, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.

Hasan Beyzade Ahmed Paşa, *Hasan Beyzade Tarihi Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, (haz: Şevki Nezihi Aykut), C.III, TTK Yay., Ankara 2004.

Hüseyin Tugı, *Musibetname Tahlil-Metin ve İndeks*, (haz: Şevket Nezihi Aykut), TTK Yay., Ankara 2010.

İbn-i Kemal, *Tevarih-i Ali Osman*, VIII. Defter, (Haz. Ahmet Uğur), TTK Yay., Ankara 1997.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid (Sultan II. Bayezid'in Tarihi)*, (haz: Reha Bilge), Arvana Yayınları, İstanbul 2005.

Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, (çev: Zuhuri Danışman), C.4, Bahar Matbaası, İstanbul 1968.

Solak-Zade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solak-Zade Tarihi*, (haz: Vahid Çabuk), C.I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, (çev: Türkis Noyan), C.I, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi, *Müri't-tevarih*, II. A. (haz. M. Münir Aktepe), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.

Araştırma Eserleri ve Makaleler

AFYONCU, Erhan, - METE, Zekai, “1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri”, *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri: Bildiriler*, 22-23 Mayıs 2000 (İstanbul), Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s.85-92.

AKSOY, Yeliz, *Tarihteki Önemli Doğal Afetler*, Karma Kitapları, İstanbul.

AMBRASEYS, N. N. - FINKEL C. F. *The Seismicity Of Turkey And AdjacentAreas: A Historical Review 1500-1800*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Deprem Araştırma Daire Başkanlığı, *Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası* (18.04.1996), Ankara 1996, s.1-28.

BEYHAN, Mehmet Ali, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (ed: Said Öztürk), İBB Çevre Koruma Ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü, İstanbul, s.189-312.

CESAR, Mustafa, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, *Türk Sanatı Tarihi ve İncelemeleri*, C.I, Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1963, s. 327-414.

DANIŞMENT İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C.1-4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

DEMİRTAŞ, Mehmet, “XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul’un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.2, Erzurum 2004, s.37-50.

ERDOĞAN, Muzaffer, “Son İncelemelere Göre Fatih Camiinin Yeniden İnşası Meselesi”, *Vakıflar Dergisi*, S.V, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1962, s.161-192.

ERLER, Mehmet Yavuz, “Payitaht İstanbul’da Kuraklık ve Kıtılığın Etkileri”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (ed: Said Öztürk), İBB Çevre Koruma Ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü, İstanbul, s.431-446.

_____, *Osmanlı Devleti’nde Kuraklık 1800-1880*, Libra Yayıncılık İstanbul 2011.

GENÇ, Mehmet – MAZAK, Mehmet, *İstanbul Depremleri Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi*, İğdaş Kültürel Yayınları, İstanbul 2000.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)”, *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, S.28, Konya 2010, s.351-373.

İNALCIK, Halil, “İstanbul” *İA*, C.23, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. s.220-239.

İNCİCİYAN, P. Ğ., *XVIII. Asırda İstanbul*, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1956.

KILIÇ, Orhan, “Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Depremler”, *Osmanlı*, (ed: Güler Eren) C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.671-677.

_____, “Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kıtılıklar”, *Türkler*, s.10, (Ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 718-730.

KINAYLI, Hüsnü, “Deprem, Zelzele”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.8, Koçu Yayınları, İstanbul 1966, s. 4466-4471.

KOÇU, Reşad Ekrem, “Deprem, Zelzele”, *İstanbul Ansiklopedisi*, (ed: Reşad Ekrem Koçu), C.VIII, İstanbul 1966, s.4466-4468.

KREUTEL, Richard F., *Haniwaldanus Anonimi’ne Göre Sultan Bayezid-i Veli (1481-1512)*, (çev: Necdet Öztürk), TTK Yay., İstanbul 1997.

KUZUCU, Kemalettin, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, (ed: Güler Eren), C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.s.678-699.

_____, “Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri“, *Osmanlı*, (ed: Güler Eren), C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.678-686.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde Kendinden Söz Ettiren Üsküdar Kışları”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V*, (ed: Coşkun Yılmaz), C.II, İstanbul 2008, s.485-502.

KÜÇÜKCAN, Talip, - Köse, Ali, *Doğal Afetler ve Din*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

MAZLUM, Deniz, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011.

MENAGE, V.L, “Edirneli Ruhi’ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, TTK Yay., İstanbul 1976, s.311-333.

ORBAY, Kayhan, “Osmanlı Topraklarında Küçük Buzul Çağı’nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar”, *Kebikeç*, Sayı 23, Sanat Kitabevi, Ankara 2007, s.85-93.

ÖZCAN, Besim, *Bursa Afetleri (1326-1900)*, Aktif Yayınevi, Erzurum 2002.

ÖZTÜRK, Said, “İstanbul ve Çevresinde Toplum Hayatını Etkileyen Tabii Afetler ve Ekonomik Kayıplar”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (ed: Said Öztürk), İBB Çevre Koruma Ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü, İstanbul, s.375-428.

PAMUK, Şevket, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, Ankara 2000

PAMUKCİYAN, Kevork, “1766 Büyük İstanbul Depremi”, *İstanbul Yazıları*, (haz: Osman Köker), C.I, Aras Yayıncılık, İstanbul 2002, s.65-70.

_____, “Eremya Çelebi Kömürciyan’ın 1660 İstanbul Yangını Hakkındaki Eseri”, *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), Aras Yayıncılık, İstanbul 2002, s.89-90.

_____, “Eremya Çelebi’ye göre İstanbul’un 1660 Yangını”, *Tarih ve Toplum*, C.13, S.75, İletişim Yayınları, Ankara 1990, s. 31-33.

_____, “Eremya Çelebi’ye Göre İstanbul’un 1660 Yangını”, *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), Aras Yayıncılık, İstanbul 2002, s.102-106.

_____, “İstanbul’da 1660 Yangını Hakkında Yeni Vesikalar”, *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), Aras Yayıncılık, İstanbul 2002, s.91-96.

_____, “Meğrili Patrik İstepannos’un 1600 İstanbul Yangını Hakkında Tasvirnamesi”, *İstanbul Yazıları*, C.I, (haz: Osman Köker), Aras Yayıncılık, İstanbul 2002, s.97-101.

ROZEN, Minna, - ARBEL, Benjamin, “Great Fire in the Metropolis: The Case of the İstanbul Conflagration of 1569 and Its Description by Marcantonio”, *Mamluk and Ottoman Societies* (ed: David Wasserstein), New York 2005, s.134-165.

SAKAOĞLU, Necdet, “Yangınlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, (ed: Nuri Akbayer-Afife Batur), Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.426-438.

SAKİN, Orhan, “Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri”, *Afetler Gölgesinde İstanbul-Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*, (editör: Said Öztürk), İBB Çevre Koruma Ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü, İstanbul, s.318-372.

_____, *Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2002.

SEZER, Hamiyet, “1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme”, *Tarih Araştırma Dergisi*, C.18, S.19, Ankara 1997. S.169-197.

ŞAHİN, Cemalettin, - SİPAHİOĞLU, Şengün, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2003.

TANSEL, Selahattin, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1966.

ULUĞ, Atilla, “Nasıl Bir Afet Yönetimi”, *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, İzmir 2009. s.1-18.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, I, TTK Yay., Ankara 1988.

WHITE, Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, (çev: Nurettin Elhüseyni), Alfa Basımevi, İstanbul 2013.

YILDIZ, Kenan, “Doğruluğu Tartışmalı Bir Tartışma: 1660 Yangını İstanbul'un İslamlaşmasına Etki Etti mi?”, *Osmanlı İstanbulu I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 29 Mayıs-1 Haziran 2013*, (ed: Feridun M. Emecen-Emrah Sefa Gürkan), İstanbul 2014, s.197-242.

_____, “Üsküdar Şeriye Sicilleri Işığında Yangınların Sosyo-Ekonomik Sonuçları (1724-1756)”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V*, (ed: Coşkun Yılmaz), C.II, İstanbul 2008, s.667-678.

ÖRGÜTSEL USTALIK VE LİDERLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öğr. Gör. Ayşegül AKMEŞE

Haran Üniversitesi

Uzm. Buket SEZER

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öz

Her iki farklı yeteneği aynı anda başarı ile yürütebilme becerisi olarak tanımlanan örgütsel ustalık son zamanların en dikkat çeken konuları arasındadır. Örgütsel ustalığın gerçekleştirilmesi ve başarılmasında liderlerin oynadıkları rol da oldukça önemlidir. Bu çalışma, örgütsel ustalık ile liderlik arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, öncelikle çalışmanın teorik kısmı üzerinde durulmuş, daha sonra ise araştırma bulguları sunulmuştur. Çalışmanın uygulama kısmında örgütsel ustalık ve liderlik arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla, Kahramanmaraş ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde üst, orta ve alt kademede bulunan yöneticiler ile firma sahipleri olmak üzere toplamda 142 katılımcı üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Alan araştırmasından elde edilen bulgular, örgütsel ustalık ve liderlik arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Ustalık, Liderlik.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL AMBIDEXTERITY AND LEADERSHIP: AN EMPIRICAL STUDY

Abstract

Organizational ambidexterity, which is defined as the ability to perform both the different skills at the same time successfully, is among the most striking subjects of recent times. The role played by leaders is also very important for the realization and achievement of organizational ambidexterity. This research has been done to examine the relationship between organizational ambidexterity and leadership. For this purpose, the theoretical part of research was presented, then, findings of the empirical research were presented. In the empirical research part, in order to test the relationship between organizational ambidexterity and leadership, a survey study was conducted on totally 142 participants including senior, mid-level and junior administrative officer operating in various sectors in the province of Kahramanmaraş. Findings obtained from field study indicate that there is a significant and positive relationship between organizational ambidexterity and organizational learning.

Keywords: Organizational Ambidexterity, Leadership.

1. Giriş

Son zamanlarda yapılan çalışmalarda sürdürülebilir örgüt olabilmenin yeni stratejiler bulabilmek ve bunları hayata geçirebilmekle mümkün olduğu görülmektedir. Örgütsel ustalık ise hem mevcut durumundan faydalanmayı ve mevcut yeteneklerini kullanma becerisi olan faydacı boyutu, hem de karşısına çıkabilecek yeni fırsatları araştırıp keşfetme becerisi olan araştırmacı boyutu birlikte eş zamanlı olarak yürütme becerisi anlamına gelmektedir. Asıl konu ise bu iki farklı yeteneğin eş zamanlı olarak yürütülmesinin nasıl mümkün olacağı sorusunun cevabında saklıdır.

Boumgerdan vd. (2012)'ye göre örgütsel ustalığın bu iki temel ayağının dengede durması üst yönetimin yeteneğine ve iyi bir liderliğe bağlıdır. Çünkü sadece araştırma yeteneği üzerine odaklanıp, faydalanma yeteneği ya da tam tersi sadece faydalanmaya odaklanıp araştırma yeteneği göz ardı edilemez. Her ikisinin bütüncül bir şekilde çalışması ve sistemin işlemesi için liderlik sürecinin iyi işletilmesi ve ortak bir hedef, ortak bir niyet üzerinde odaklanması gerekmektedir.

Bu varsayımlardan hareketle, çalışmada liderliğin, örgütsel ustalık üzerinde bir etkisinin olup olmadığı araştırılarak, konu ile ilgili kavramsal çerçevenin ardından araştırma yöntem ve bulgularına yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Örgütsel Ustalık Kavramı

Sürekli değişen çevre koşulları ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak işletmeler de aynı değişimi ve gelişimi kendi bünyelerine taşımak zorundadırlar. Bu nedenle hem değişimi yakalayabilecek hem de gelişimi sağlayabilecek yeni stratejilere, inovasyonlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu inovasyonlardan biri de adı sıkça geçen “örgütsel ustalık” tır (Reeves vd., 2013: 1).

Örgütsel ustalığın net bir tanımı olmamakla birlikte, en basit ve en genel tanımıyla iki şeyin eş zamanlı olarak yapılmasıdır. Faydalanma ve araştırma kavramlarının anlamlarından örgütsel ustalık ortaya çıkmaktadır (O'Reilly ve Tushman, 2013: 15). Örgütsel ustalık, örgütün kendisi için belirlemiş olduğu stratejilerle hareket ederken, diğer taraftan karşısına çıkan yeni fırsatları da değerlendirebilecek şekilde örgütün dengeli hareket etmesini öngören bir kavramdır (Bodwell ve Chermack (2010: 193).

Örgütsel ustalık, bir işin yerine getirilebilmesini sağlayacak bilgiye ulaşmak ve onu elde etmek için yeni bilgi yaratma yani araştırma yeteneğini kullanırken, aynı zamanda elinde bulunan bilgiyi işleme yani elinde bulunan mevcut bilgiden faydalanma yeteneğini kullanabilmektir (Turner vd. 2011:2; Jansen vd., 2005: 57). Hem gidilecek yeni bir yol belirlemek için araştırma, hem de mevcut kapasiteden faydalanma yeteneği bizi örgütsel ustalığa götürmektedir (Reeves vd., 2013: 1).

O'Reilly ve Tushman (2008: 188) ise, faydalanma için gerekli süreçler ile araştırma için gerekli süreçlerin yönetilebilmesi birbirinden çok farklı yetenekler gerektirdiğinden bunun üstesinden

gelebilen şirketleri örgütsel ustalık yeteneğine sahip şirketler olarak nitelendirdiklerini belirtmişlerdir.

Örgütsel ustalığın araştırıcı ve faydacı boyutunun yanı sıra, uyum ve uyarlama yeteneğinin de örgütsel ustalık için önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. Buna göre, uyarlama yeteneği, yeni fırsatlara doğru hızla hareket edebilme, değişken pazara uyum sağlayabilme ve bulunulan durumdan memnun olmaktan kaçınma; uyum yeteneği ise kısa sürede bir değerin nasıl yaratılabileceği ve bu değere ulaşmak için faaliyetlerin birbirleriyle nasıl koordine ve modernize edileceğini kavrayabilmek, sahip olunan varlıkların değerlerinden istifade edebilmektir (Birkinshaw ve Gibson, 2004: 47). Örgütlerin, uyum ve uyarlama yeteneğini eş zamanlı olarak uygulayabilmeleri, örgütlerin örgütsel ustalığı başarabildiklerinin bir işaretidir (Lubatkin vd., 2006).

2.2. Liderlik Kavramı

Örgütsel ustalığın sürdürülebilmesi için gerekli olan diğer bir faktörün de liderlik olduğu öne sürülmektedir. Destekleyici liderlerin ve esnek yönetimlerin ve uyumlu bir üst yönetim takımının örgütsel ustalık üzerinde önemli etkisi olduğu savunulmaktadır (Gibson and Birkinshaw, 2004: 50). Lubatkin vd. (2006), örgütsel ustalığın alt boyutları olarak bilinen araştırma ve faydalanma faaliyetlerinin koordinasyonunda liderliğin oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Araştırma ve faydalanma faaliyetlerinin eş zamanlı olarak yürütülebilmesi yeteneğinin, üst yönetimin göstereceği yaratıcı ve iş birlikçi faaliyetler sonucu gerçekleşebileceğine vurgu yapılmaktadır (Li vd., 2005: 929).

Lider, kelime olarak ele alındığında yol gösteren, aydınlatan, ileriye gösteren, öğreten, birlikte çalıştığı kimselerin istek ve ihtiyaçlarını anlayan ve karşılamaya çalışan kimse şeklinde açıklanmaktadır (Yılmaz ve Karahan, 2010: 146).

Belirli bir amaç ve hedef etrafında insan grupları oluşturabilmek ve onları harekete geçirebilmek her insanda kolay bulunabilir bir özellik olmayıp, bunun için ayrı bir ikna kabiliyeti ayrı bir yetenek gerekmektedir. Dolayısıyla, liderlik bir grup insanı belirli amaç etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek noktasında onları harekete geçirecek yeteneğe ve bilgi birikimine sahip olmaktır (Eren, 2015: 435).

Liderlik, belirli koşullar altında, birey ya da grup amacını gerçekleştirmek üzere, bir kişinin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve onları yönlendirmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Koçel, 2014: 668). Liderlik, Slocum (1992)'ye göre ise, örgütte bulunan insanları belirli bir amaca ulaştırmak ve istenilen yönde davranış göstermelerini sağlamak için insanları motive etme yeteneğidir (Akt. Bakan ve Doğan, 2013: 4).

3. Araştırma Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Giderek artan ve yoğunlaşan rekabet ortamı göz önünde bulundurulduğunda örgütler için örgütsel ustalığın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Eş zamanlı olarak iki farklı yeteneğin yürütülebilmesi olarak tanımlanan örgütsel ustalığın yerine getirilmesinde ise liderliğin büyük katkısı bulunmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, örgütsel ustalık ve liderlik ilişkisinin test edilerek, liderliğin örgütsel ustalık üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda kurgulanan araştırma hipotezleri şu şekildedir:

H1: Liderliğin, örgütsel ustalık üzerinde pozitif etkileri vardır.

H1a: Liderliğin araştırmacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1b: Liderliğin faydacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1c: Liderliğin uyum yeteneği üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1d: Liderliğin uyarlama yeteneği üzerinde pozitif etkisi vardır.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla Kahramanmaraş ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde üst, orta ve alt kademede bulunan yöneticiler ile firma sahipleri üzerinde bir anket uygulanarak araştırma verileri toplanmıştır. Araştırma için geliştirilen anket formu bu işletmelerde basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 142 katılımcıya uygulanmıştır. Anket soruları, ilgili literatürden türetilmiş olup, anket formunda açık ve kapalı uçlu soruların yanında Likert tarzı önermelere yer verilmiştir. Ankette yer alan Likert tarzı önermeler ile araştırmanın amacıyla yer alan örgütsel ustalık ve liderlik değişkenlerini ölçmeye yönelik 2 ölçek kullanılmıştır. Araştırmada yer alan ilk ölçek, örgütsel ustalık ölçeğidir. Örgütsel ustalığı ölçmeye yönelik Kortmann (2014) tarafından geliştirilen 2 alt boyutlu 4 araştırmacı yenilik, 4 faydacı yenilik olmak üzere toplamda 8 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Uyum ve uyarlama yeteneği için ise Clercq vd., (2013)'nin çalışmalarında kullanmış olduğu 6 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Liderlik değişkenini ölçmeye yönelik ise 5 sorudan oluşan Chang ve Hughes (2012)'in çalışmalarında kullanmış oldukları ölçek kullanılmıştır. Ölçekler, "1:Kesinlikle katılmıyorum, 2:Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum ve 5:Kesinlikle katılıyorum" şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ise korelasyon analizi ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular tablolar halinde düzenlenmiştir.

26

4. Araştırmanın Bulguları

Ankette yer alan araştırma değişkenlerinin güvenilirliği, Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Değişkenlerin tamamının değeri Nunally (1978)'nin kabul edilebilir düzey olarak tanımladığı 0,7 ve üzerinde bir değerde bulunmuştur. Güvenilirlik analizi sonuçlarına göre tüm araştırma değişkenleri güvenilir şekilde ölçümlenmiştir. Değişkenlere ilişkin soru sayıları ve elde edilen alfa değerleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Soru Sayıları
Örgütsel Ustalık (Faydacı Yenilik)	0.90	4
Örgütsel Ustalık (Araştırmacı Yenilik)	0.82	4
Örgütsel Ustalık (Uyum Yeteneği)	0.85	3
Örgütsel Ustalık (Uyarlama Yeteneği)	0.80	3

Liderlik	0.86	5
----------	------	---

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, işletmede bulundukları pozisyon, işletmede toplam çalışma süreleri gibi demografik değişkenlere göre durumları Tablo 2’de sunulmuştur. Buna göre, araştırmaya katılan çalışanların % 82,4’ü erkek, % 17, 6’sı ise kadındır. Katılımcıların % 70,4’ü evli, % 29,6’sı ise bekârdır. Katılımcıların % 12,7’si 20-25 yaş, % 23,9’u 26-30 yaş, % 30,3’ü 31-35 yaş, % 14,8’i 31-40 yaş, %11,3’ü 41-45 yaş, % 7’si ise 46 ve üzeri yaş aralığındadırlar. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, % 12,7’sinin lise, % 18,3’ünün MYO, % 57’sinin lisans, % 11,3’ünün ise lisans üstü eğitime sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 22,5’i üst düzey yönetici, % 37,3’ü orta düzey yönetici, % 15,5’i alt düzey yönetici, % 24,6’sı ise diğer çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların işletmede çalışma süresine bakıldığında, 1-3 yıl arası çalışan ve 4-6 yıl arası çalışanların yüzdesi 28,2’ dir. % 17,6’sı 7-9 yıl, % 18,3’ü 10 yıl ve üstü süredir işletmede çalışmaktadırlar. Katılımcıların çoğunluğunun faaliyet alanı % 35,9 ile tekstildir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Sayı	Yüzde		Sayı	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	25	17,6	Bekar	42	29,6
Erkek	117	82,4	Evli	100	70,4
Yaş			Eğitim Durumu		
20-25	18	12,7	İlköğretim	1	0,7
26-30	34	23,9	Lise	18	12,7
31-35	43	30,3	MYO	26	18,3
31-40	21	14,8	Lisans	81	57,0
41-45	16	11,3	Lisans üstü	16	11,3
46-50	8	5,6			
51 ve üzeri	2	1,4			
Pozisyon			İşletmede Çalışma Süresi		
Üst Düzey Yönetici	32	22,5	1 yıldan az	11	7,7
Orta Düzey Yönetici	53	37,3	1-3 yıl arası	40	28,2
Alt Düzey Yönetici	22	15,5	4-6 yıl arası	40	28,2
Diğer	35	24,6	7-9 yıl arası	25	17,6
			10 yıl ve üstü	26	18,3

Faaliyet Alanı			Faaliyet Alanı		
Finans	21	14,8	Tekstil	51	35,9
Mühendislik	6	4,2	Telekomünikasyon	3	2,1
Enerji	8	5,6	Lojistik	2	1,4
Kimya	2	1,4	Gıda	14	9,9
Eğitim	3	2,1	Diğer	32	22,5

Araştırma değişkenleri arasında ilişki olup olmadığını ve ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’de yer almaktadır. Araştırma sonucuna göre tüm araştırma değişkenleri arasında $p \leq 0,01$ düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Alt boyutlar arasında kıyaslama yapıldığında, en güçlü ilişkinin uyum ve uyarılma yeteneği arasında olduğu görülmektedir. Liderlik ile uyum yeteneği arasında güçlü bir ilişki söz konusuyken, diğerlerine göre liderlik ve faydacı yenilik arasındaki ilişki daha düşüktür. Korelasyon analizi sonuçları araştırmanın hipotezlerini destekler doğrultuda çıkmış olup, liderlik ve örgütsel ustalık boyutları arasında anlamlı, pozitif ilişkiler olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5
1.Liderlik	1,000				
2.ÖUfaydacıyeni	,679**	1,000			
3.ÖUaraştıryenilik	,711**	,789**	1,000		
4.ÖUuyum	,722**	,770**	,713**	1,000	
5.ÖUuyarlama	,713**	,691**	,684**	,792**	1,000

** $p < 0.01$

28

Liderliğin, örgütsel ustalık boyutları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonuçlarına Tablo 4’te yer verilmiştir. Tablo 4’e bakıldığında, örgütsel ustalık boyutları ve liderlik arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Liderlik bağımlı değişkeninin, örgütsel ustalık bağımsız değişkeninin alt boyutları olan araştırmacı yenilik ($\beta = ,711$; %50,2), faydacı yenilik ($\beta = ,679$; % 45,8), uyum yeteneği ($\beta = ,722$; %51,8), uyarılma yeteneği ($\beta = ,713$; %50,5), üzerinde $p < 0.001$ düzeyinde, anlamlı, pozitif yönde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle liderliğin, örgütsel ustalık alt boyutları olan araştırmacı yenilik (H1a), faydacı yenilik (H1b), uyum yeteneği (H1c) ve uyarılma yeteneğini (H1d) etkilediği sonucuna ulaşılarak araştırmanın hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 4. Liderliğin Örgütsel Ustalık Boyutlarının Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Araştırmacı Yenilik	,711	11,967	,000
	$\Delta R^2= ,502$	$F=143,219$	,000
Faydacı Yenilik	,679	10,953	,000
	$\Delta R^2= ,458$	$F=119,968$	,000
Uyum Yeteneği	,722	12,355	,000
	$\Delta R^2= ,518$	$F=152,648$	,000
Uyarlama Yeteneği	,713	12,030	,000
	$\Delta R^2= ,505$	$F=144,716$	,000

5. Sonuç

Örgütsel ustalıkla ulaşma yolunda liderliğin etkisi oldukça önemlidir. İşletmelerde bulunan yönetim sistemlerinin, işletmenin bütün hedeflerini desteklemek için tutarlı bir şekilde çalışması gerekmektedir. İşletme çalışanları aynı hedef doğrultusunda çalıştırılmalı ve birbiriyle çelişen hedeflerden uzak tutulmalıdır. Hedefler mümkün olduğunca net belirlenmeli böylece çalışanların verimsiz faaliyetlerle uğraşarak kaynak israfı yapmalarının önüne geçilmelidir. Çalışanlara şirketin hayatta kalabilmesinin pazardaki değişime uyum sağlamakla mümkün olabileceği hatırlatılmalı, rakip faaliyetlerine karşı duyarlı olunması gerektiği belirtilmeli, bazı stratejilerde başarısız olursa ile yeni stratejiler geliştirilerek her sorunun üstesinden gelinebileceği konusunda çalışanlar teşvik edilmelidir.

Bu çalışmada liderliğin, örgütsel ustalıkla etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu düşünülmüş ve örgütsel ustalığın alt boyutları olan araştırmacı yenilik, faydacı yenilik, uyum ve uyarlama yeteneği üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucu liderliğin örgütsel ustalığın tüm alt boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular teoriyi desteklemektedir.

Lubatkin vd., (2006)'da İngiltere'de orta ve küçük işletmelerde CEO ve üst yönetim üyelerinden oluşan 405 kişiye yapmış oldukları araştırma sonucunda, üst yönetimin liderlik davranışı ile örgütsel ustalık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Jansen vd. (2009)'da alt, orta ve üst yönetim çalışanlarına olmak üzere toplamda 394 anket uygulamışlar ve araştırma sonuçlarına göre, dönüşümcü liderlik ile araştırmacı inovasyon; etkileşimci liderlik ile faydacı inovasyon arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu bulmuşlardır.

Chang ve Hughes (2012) çalışmalarında, İskoçya'da bulunan 243 tane üretim ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmeye anket uygulaması yapmışlardır. Yaptıkları çalışmaların sonucunda uygun liderlik tarzını benimsemiş, doğru örgütsel yapıyla şekillenmiş orta ve küçük ölçekli işletmelerin, araştırmacı ve faydacı inovasyon arasındaki dengeyi kurmaya yakın bir başarı gösterdiklerini ortaya koymuşlardır.

Sonuç olarak liderliğin, faydacı ve araştırmacı yenilik, uyum ve uyarılama yeteneği boyutlarından oluşan örgütsel ustalığı belirleyen önemli bir faktör olduğu belirlenmiş ve çalışma kapsamında geliştirilen hipotezler doğrulanmıştır.

6. Kaynakça

Çelik Berber, Ç. ve Odacı, H. (2015). Akademik erteleme davranışının bazı kişisel ve psikolojik değişkenlere göre açıklanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30/3, 31-47.

Bakan, İ. ve Doğan, İ. F. (2013). *Liderlik Güncel Konular ve Yaklaşımlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Birkinshaw, J. and Gibson, C. (2004). Building ambidexterity into an organization. *MIT Sloan Management Review*, 45/4, 47-55.

Bodwell, W. and Chermak, T. J. (2012). Organizational ambidexterity: integrating deliberate and emergent strategy with scenario planning. *Technological Forecasting & Social Change*, 77, 193-202.

Boumgarden, P., Nickerson, J. Ve Zenger, T. (2012). Sailing into the wind: exploring the relationships among ambidexterity, vacillation and organizational performance. *Strategic Management Journal*, 33, 587-610.

Chang, Y. and Hughes, M. (2012). Drivers of innovation ambidexterity in small to medium-sized firms. *European Management Journal*, 30, 1-17.

Clercq, D.,Thongpapanl, N. and Dimov, D. (2013). Shedding new light on the relationship between contextual ambidexterity and firm performance: an investigation of internal contingencies. *Technovation*, 33, 119-132.

Eren, E. (2015). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 15.baskı.

Jansen, J.J.P., Bosch, A. J. Ve Volberda, H. W. (2005). Managing potential and realized absorptive capacity: how do organizational antecedents matter?. *The Academy Of Management Journal*, 1-41.

Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta basım Yayım Dağıtım, Genişletilmiş 15. Baskı.

Kortmann, S.,Gelhard, C., Zimmermann, C. and Piller, F.T. (2014). Linking strategic flexibility and operational efficiency: the mediating role of ambidextrous operational capabilities. *Journal Of Operations Management*, 32, 475-490.

Li, C., Lin, C. and Tien, Y. (2005). CEO transformational leadership and top manager ambidexterity. *Leadership&Organization Development Journal*, 36/8, 927-954.

Lubatkin, M.H., Simsek, Z., Ling, Y. and Veiga, J.F. (2006). Ambidexterity and performance in small to medium-sized firms: the pivotal role of top management team behavioral integration. *Journal of Management*, 32/5, 646-672.

Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.

O'reilly, C. A. and Tushman, M. L. (2008). Ambidexterity as a dynamic capability: resolving the innovator's dilemma. *Organizational Behaviour*, 28, 185-206.

O'reilly, C. A. and Tushman, M. L. (2013). Organizational ambidexterity: past, present and future", *Academy of Management Perspectives* (in press), 1-30.

Reeves, M., Haanas, K., Hollingsworth, J. And Pasini, F. L. S. (2013). Ambidexterity: the art of complex environments. *Perspectives, The Boston Consulting Group*.

Turner, N., Maylor, H. and Swart, J. (2011). Ambidexterity-as-practice: understanding the role of the manager in it-services projects. *School of Management*, 1-17.

Yılmaz, H. ve Karahan, A. (2010). Liderlik davranışı, örgütsel yaratıcılık ve işgören performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesi: uşak'ta bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 17/2, 145-158.

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017

KAHRAMANMARAŞ

KAHRAMANMARAŞ'TA KONAKLAYAN OTEL KONUKLARININ ŞİKÂyet İÇERİKLİ ÇEVİRİMİÇİ YORUMLARININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Kemal BİRDİR

Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi

Öğr. Gör. Onur KIZILCIK*

Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Arş. Gör. Ahmet ERDEM

Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi

Öz

Kahramanmaraş şehrinde faaliyet gösteren otel işletmelerinin çevrimiçi şikâyet yönetimi ile ilgili stratejiler geliştirmelerine katkı sağlayabilecek çeşitli öneriler sunulması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, dünyanın en çok kullanılan çevrimiçi seyahat bilgi kanalı (tripadvisor.com) üzerinden ilgili otel işletmelerine yönelik 25.09.2017 ve 01.10.2017 tarihleri arasında paylaşılan tüm yorumlar incelemeye alınmıştır. Yorumlarda değinilen şikâyet konularının tespitinde, nitel araştırma yöntemlerinden metin incelemesine dayalı içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, şikâyet konularının ağırlıklı olarak yiyecek ve içecekler kategorisinde yoğunlaştığı ve bu kapsamda en fazla sayıda “kahvaltı” ile ilgili şikâyetlerin bildirildiği tespit edilmiştir.

33

Anahtar Kelimeler: Otel Konukları, Çevrimiçi Şikâyetler, Metin İncelemesi, Tripadvisor.Com.Tr, Kahramanmaraş.

TEXT MINING OF ONLINE HOTEL REVIEWS WITH COMPLAINTS OF THE GUESTS STAYING AT KAHRAMANMARAŞ

Abstract

In this research, it is aimed to present various suggestions that can contribute to the determination of strategies related to online complaints management for hotels operating in Kahramanmaraş city. In this context, all comments on the hotels between 25.09.2017 and 01.10.2017 through the world's most used online travel information channel (tripadvisor.com) have been reviewed. Content analysis based on text mining of qualitative research methods was conducted to the determination of complaints mentioned in the comments. As a result of the research, it was determined that complaints mainly concentrated on the category of food and beverages, and the complaints related to “breakfast” were mostly reported.

* Sorumlu yazar; onur.kizilcik@gumushane.edu.tr

Keywords: Hotel Guests, Online Complaints, Text Mining, Tripadvisor.Com.Tr, Kahramanmaraş.

Giriş

Seyahat yorumlarının paylaşıldığı çevrimiçi platformlar, bir turizm ürünü önermek veya bu konuda şikâyet etmek için turistler açısından günümüzde popüler bir hale gelmiştir (Cenni ve Goethals, 2017: 22). Çevrimiçi seyahat platformlarında üretilen içerik (paylaşılan yorumlar), potansiyel turistlerin bilgi arama ve seyahat planlama davranışlarını etkileyebildiği için turizm ve konaklama endüstrisi açısından özellikle önemlidir (Banerjee ve Chua, 2016: 125; Barreda ve Bilgihan, 2013: 264-265; Ekiz, Khoo-Lattimore ve Memarzadeh, 2012: 97; O'Connor, 2010: 760). Ritchie ve Crouch (2003: 68), bir destinasyon ziyaretinin ana motivasyon kaynağını; destinasyonun temel kaynakları ve çekiciliklerine yönelik turist görüşlerinin oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan, tripadvisor gibi seyahat bilgi kanallarının, otel ziyaretçi memnuniyeti (Bulchand-Gidumal, Melián-González ve Lopez-Valcarcel, 2013), otel performansı (Kim, Lim ve Brymer, 2015; Xie, Zhang ve Zhang, 2014), destinasyon imajı (Wong ve Qi, 2017; Kladou ve Mavragani, 2015) ve destinasyon bağlılığı (Almeida-Santana ve Morene-Gil, 2017) açısından olumlu etkiye sahip olduğu, yapılan akademik çalışmalarda ortaya konulmuştur.

Turistik tüketiciler, çevrimiçi seyahat bilgi platformlarında paylaşılan yorumlara güven duymaktadırlar (Ho, 2017: 1; Taştan ve Kızılcık, 2017: 271; Jeacle ve Carter, 2011: 298). Dinçer ve Alrawadieh (2017: 1-2), markaların/işletmelerin pazarlama çabalarına göre ilgili yorumlara duyulan güvenin daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, günümüzde birçok turizm işletmesi, hizmet kalitesini artırmak amacıyla tüketici yorumlarının incelenmesi kapsamında bir araç olarak sosyal ağ web sitelerini kullanmaya başlamıştır (Zheng, Youn ve Kincaid, 2009: 719). Çevrimiçi seyahat bilgi kanalları, turistik tüketicilerin satın alma sonrası ürün ve hizmet deneyimlerini, zaman ve coğrafi sınırlamalar olmaksızın düşük maliyetle herkese açık olarak paylaşmalarına olanak tanımaktadır (Banerjee ve Chua, 2016: 125; Limberger, Anjos, Meira ve Anjos, 2014: 60; DeFranco, Wortman, Lam ve Countryman, 2005: 175-176). Bu durum, turistlerin %50'den fazlasının seyahat planlamalarında tripadvisor gibi web sitelerini kullanmasına neden olmaktadır (Yoo ve Gretzel, 2009: 37). Dünya genelinde, çevrimiçi bu ortamlarda yaklaşık 9-10 milyon yorum mevcuttur (Zheng vd., 2009: 721). Bu yorumlar, herhangi bir maddi kazancı olmayan, bağımsız ve objektif kişiler tarafından paylaşılmaktadır (Giritlioğlu, İpar ve Kızılcık, 2017: 1446).

Turizm ve ağırlama endüstrisinde insan faktörünün yoğun bir şekilde yer alması nedeniyle hizmet hataları kaçınılmazdır. Yüksek kalitede hizmet sağlamak için tüketici beklentilerini anlamak kritik öneme sahiptir. Ancak, tüketici beklentilerini, onlardan sağlanan geri bildirimler olmaksızın belirlemek mümkün olmamaktadır (Zheng vd., 2009: 718-719). Şikâyetlerin verimli bir şekilde ele alınması, tüketici memnuniyetini korumak ve tüketici bağlılığını kazanmak açısından işletmeye bir şans vermektedir (Dinçer ve Alrawadieh, 2017: 2). Böylelikle, turizm işletmeleri zayıf yönlerini belirleyerek hizmet standartlarını iyileştirmektedir (Berezina, Bilgihan, Cobanoglu ve Okumus, 2016: 2). Öte yandan, işletmeye şikâyet bildirilmemesi, işletmenin her zaman mükemmel hizmet sunduğu ve bunun sonucunda da tüketicinin memnun kaldığı anlamına gelmemektedir. Her tüketici, beklediği hizmet karşılanmadığında, davranışsal

olarak farklı tepkiler gösterebilmektedir. Örneğin, bazı tüketiciler şikâyet ederken, bazıları ise sessiz kalmayı tercih etmektedir (Alrawadieh ve Demirkol, 2015: 133-135). Memnun olmayan ve şikâyetini bildiren tüketici, karşılaştığı sorunlar etkili bir şekilde çözüldüğünde, memnuniyetsiz ancak şikâyetini bildirmeyen tüketiciye göre işletmeye karşı daha olumlu algılamaya ve daha yüksek düzeyde tekrar satın alma niyetine sahip olmaktadır (Olca ve Sürme, 2014: 837). Dolayısıyla, hizmet sağlayıcıların, hizmet sunumundaki hataları fırsatlar olarak görmeleri ve etkili çözümler üretmeleri gerekmektedir.

Turizm işletmelerine yönelik tripadvisor.com üzerinden paylaşılan şikâyetlerin sınıflandırıldığı birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Ülkemizde bu çalışmaların Akdeniz Bölgesinde (özellikle Doğu Akdeniz Bölgesinde) yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak, Hatay ve Mersin (Dalgıç, Güler ve Birdir, 2016), Adana (Unur, Erdem ve Şeker, 2017) ve Kahramanmaraş (Taştan ve Kızılcık, 2017) şehirlerinde gerçekleştirilen bu çalışmaların restoran işletmelerine odaklandığı ve bu bölgede otel işletmeleri örnekleminde çevrimiçi şikâyet yönetimiyle ilgili herhangi bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Kahramanmaraş'ta bulunan otel işletmelerine odaklanan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, tripadvisor.com'da yer alan 16 otel işletmesinin toplam 807'den fazla odasıyla¹ geniş bir konaklama kapasitesine sahip olan Kahramanmaraş destinasyonuna (tripadvisor.com, 2017) yönelik çevrimiçi şikâyetlerin sınıflandırılarak elde edilen bulgular doğrultusunda, bu şikâyetlerin azaltılması kapsamında otel sahiplerine ve yöneticilerine çeşitli öneriler sunulması açısından bu araştırmanın önem taşıdığı düşünülmektedir.

Literatür İncelemesi

Karşılanamayan beklentilerle ilgili memnuniyetsizliğin ifadesi, şikâyet kavramını açıklamaktadır (Barlow ve Moller, 2008: 22). Şikâyetlerin 'birer hediye olduğu' görüşü üzerinde literatürde fikir birliği bulunmaktadır (Barlow ve Moller, 2008; Huang, Wu, Chuang ve Lin, 2014; Dalgıç vd., 2016; Taştan ve Kızılcık, 2017). Şikâyetler, yazılı iletişim ya da bir kuruluşun personeli ile yüz yüze etkileşimler yoluyla bildirilmektedir (Alrawadieh ve Demirkol, 2015: 133). Bununla birlikte, Web 2.0 ve inceleme forumlarının yükselişi ile tüketiciler artık tüm dünyada şikâyetlerini çevrimiçi ortamda, bazen fotoğraflar veya vidyoları delil olarak sunarak, herkese açık bir şekilde paylaşabilmektedirler (Au, Buhalis ve Law, 2014: 249-250). İnternet ortamında kullanıcılar tarafından oluşturulan bu içerik (*user-generated content*), kulaktan kulağa çevrimiçi iletişime (*e-WOM; electronic word of mouth*) yol açmaktadır. Bu iletişim tüketicileri olumlu/olumsuz etkilemek ve onları satın almaya yönelik ikna etmek açısından literatürde güçlü bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Berezina vd., 2016: 4-5; Barreda ve Bilgihan, 2013: 264; O'Connor, 2010: 756-757; Zheng vd., 2009: 721).

Yukarıda yapılan açıklamalar çevrimiçi seyahat platformlarında bildirilen şikâyetlerin önemini ortaya koymaktadır. Otel işletmelerine yönelik olumsuz değerlendirmeler yiyecek çeşitliliği, konuk odalarının temizliği, ödeme, konum vb. unsurlar hakkındaki şikâyetleri içerebilmektedir (Ho, 2017: 2). İlgili platformlardan birisi olan tripadvisor üzerinden otel işletmelerine yönelik şikâyetlerin incelendiği/sınıflandırıldığı birçok akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. İlgili çalışmalar ve tespit edilen şikâyet kategorileri, Tablo 1'de görülmektedir. Buna göre, ilgili çalışmaların sosyal medya kullanımının artışına paralel olarak, 2009 yılından sonra artış

¹ İki otel işletmesinin oda sayısı ilgili sitede belirtilmemiştir.

gösterdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan araştırmaların Ürdün, ABD, İtalya, Çin, Malezya ve Türkiye gibi farklı ülkelerde yapıldığı görülmektedir. İlgili tabloda, araştırmacılar tarafından belirlenen şikâyet kategorilerinin sayıca ve içerik açısından farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar, otel işletmelerine yönelik şikâyet kategorilerini, çeşitli şikâyet unsurlarına göre oluşturmuşlardır. Örneğin, Au vd. (2014), hizmet deneyimi, kişisel etkileşim, personelin nezaketi, hevesliliği ve yeterliliğine yönelik şikâyet unsurlarını hizmet kategorisi altında toplarken, Zheng vd. (2009) ise, yine hizmet kategorisi altında oda rezervasyonu, fazladan ücretlendirme, kaba çalışanlar, taleplerin cevapsız kalması, yanıltıcı reklam ve servisin gecikmesi gibi şikâyet unsurlarını tespit etmişlerdir.

Tablo 1. Tripadvisor.com’da paylaşılan otel şikâyetlerinin önceki çalışmalarda sınıflandırılması

Yazar	Yayın yılı	Otel(lerin) konumu	Şikâyet kategorileri*
Dinçer ve Alrawadieh	2017	Ürdün	Hizmet kalitesi, otel olanakları, temizlik ve hijyen, yiyecek-içecekler, gürültü ve kalabalıklık, fiyatlandırma, fiziksel özellikler, yönetim anlayışı, fazladan ücret, güvenlik, yanıltıcı tutundurma ve bilgiler
Cenni ve Goethals	2017	İtalya (Roma)	Konaklama/odalar, hizmetler, personel, fiyat, konum, genel (<i>general</i>)
Giritlioğlu, İpar ve Kızılcık	2017	Gaziantep	Oda özellikleri, personel, temizlik, yiyecek-içecekler, ambiyans, rezervasyon, gürültü, otel koşulları, konum, fiyat-kalite
Berezina, Bilgihan, Cobanoglu ve Okumus	2016	ABD (Sarasota, Florida)	Konum, odalar, donanım (<i>furnishing</i>), personel, finans/ödeme, spor imkânları, mimari, insan kaynakları, yer şekilleri (<i>landforms</i>), aile yapısı (<i>family structure</i>)
Alrawadieh ve Demirkol	2015	İstanbul	Hizmet kalitesi, tesislerin kalitesi ve temizliği (odalar, banyolar vb.), personel tutumu ve performansı, fiyat, işletmenin fiziksel özellikleri (tasarım, konum), yoğun ve gürültülü ortam, yiyecek-içecekler, özel isteklerin karşılanmaması, yanıltıcı tutundurma ve bilgiler, işletme politikaları
Olçay ve Sürme	2014	Gaziantep	Oda konforu ve temizliği, yiyecek-içecek hizmetleri, personel hizmetleri, otel genel hizmetleri
Au, Buhalis ve Law	2014	Çin (Pekin, Guangzhou ve Şangay)	Hizmet kalitesi, karışık (<i>miscellaneous</i>), mekân/alan, temizlik, konum, gürültü, yiyecek-içecekler, otel imkânları, fiyat, dekor
Barreda ve Bilgihan	2013	ABD	Hizmet deneyimi, yatak odası ve banyo iç kısımları, konum ve temizlik, uyku kalitesi ve değeri ile otel

			fiziksel özellikleri ve ambiyansı ve otel olanakları ve tamamlayıcı hizmetleri
Ekiz, Khoo-Lattimore ve Memarzadeh	2012	Malezya (Kuala Lumpur)	Odalar, kibirli ve/veya eğitimsiz personel, talep ve şikâyetlerin yanıtı kalması, servisin gecikmesi, temizlik, otel olanakları, ödeme
Zheng, Youn ve Kincaid	2009	ABD	Odalar, hizmet, değer, temizlik, yemek

*Şikâyet sayısına göre sıralanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, Kahramanmaraş şehrinde hizmet sunan otel işletmelerinin online şikâyet yönetimi ile ilgili stratejiler belirlemelerine katkı sağlayacak çeşitli öneriler geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, aylık 30 milyona yakın ziyaretçi sayısı ile dünyanın en çok kullanılan çevrimiçi seyahat platformu tripadvisor.com (Barreda ve Bilgihan, 2013: 267; O'Connor, 2010: 761) üzerinden paylaşılan şikâyet içerikli ziyaretçi yorumları tespit edilerek, şikâyetlerin içeriğini oluşturan unsurlar sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle işletmeler, ağırlıklı olarak hangi konularda şikâyet maruz kaldıklarını fark edebilecek ve bu konuların çözümüne odaklanarak, hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetini artıracaktır.

Tripadvisor.com gibi çevrimiçi ortamlarda paylaşılan yorumların ürettiği yoğun bilginin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi kapsamlı bir incelemeyi gerektirmektedir (Berezina vd., 2016: 2-3). Dolayısıyla, çevrimiçi şikâyet eyleminde bulunan otel konukları tarafından gündeme getirilen ana temaları belirlemek için kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır (Dinçer ve Alrawadieh, 2017; Cenni ve Goethals, 2017; Giritlioğlu vd., 2017; Berezina vd., 2016; Alrawadieh ve Demirkol, 2015; Au vd., 2014; Olcay ve Sürme, 2014; Barreda ve Bilgihan, 2013; Ekiz vd., 2012; Zheng vd., 2009). Literatürde tanımlanan kategoriler ve temalar hakkında bilgi sahibi olunduktan sonra anahtar temalar tespit edilmiş ve kategoriler hem önceki çalışmalar hem de analiz verileri ışığında geliştirilmiştir. Bu kapsamda, nitel araştırma yöntemlerinden metin incelemesine dayalı içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Metin incelemesi (*text mining*), belirli konularla ilgili eğilimleri ve önemli özellikleri belirten kalıpları ve kuralları belirlemek için metin belgelerindeki verilerin araştırılmasıdır (Lau, Lee ve Ho, 2005: 345). Verilerin çözümleme sürecinde ise, "Microsoft Office Excel 2007" paket programından yararlanılmıştır.

Tripadvisor kullanıcılarının oluşturduğu içerik; "mükemmel", "çok iyi", "ortalama", "kötü" ve "berbat" nitelendirmeleriyle gezgin puanı başlığı altında toplanmaktadır. Mükemmel, çok iyi ve ortalama nitelendirmeleriyle puan veren kullanıcıların yorumlarında da şikâyet unsurları bulunabileceği düşünüldüğünden, kötü ve berbat nitelendirmeleriyle yapılan yorumlarla birlikte web sitesinde yer alan 6 otel işletmesine yönelik paylaşılan tüm yorumlar², araştırma kapsamına dahil edilmiştir. İlgili otel işletmeleri, şehrin merkez ilçelerinde (Onikişubat ve Dulkadiroğlu) yer almaktadır. Sitede bulunan diğer 10 otel işletmesine yönelik yalnızca birkaç yorum tespit

² https://www.tripadvisor.com.tr/Hotels-g1026579-Kahramanmaraş_Province-Hotels.html (bu link üzerinden ilgili yorumlara erişilebilir)

edildiğinden (hatta bu işletmelerden bazılarına yönelik şikâyet içerikli herhangi bir yorum bulunmadığından) bu işletmeler değerlendirmeye alınmamıştır.

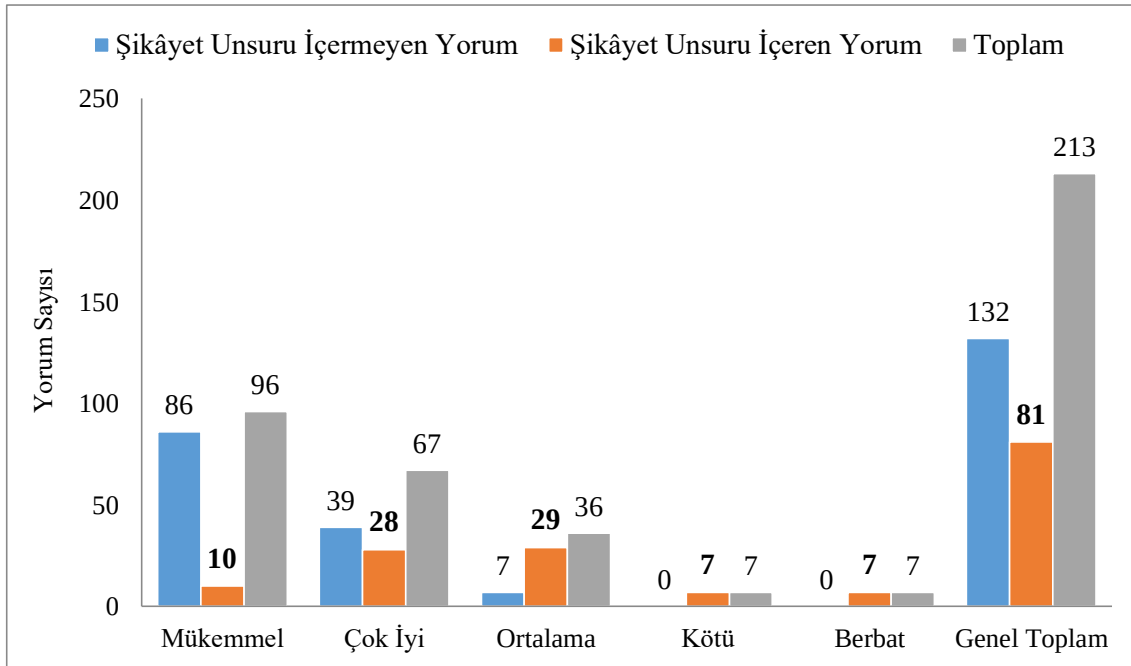
Bulgular

Kahramanmaraş ilinde bulunan 6 otel işletmesine yönelik tripadvisor.com üzerinden paylaşılan toplam 213 yorum tespit edilmiştir.³ Otel misafirlerinin puanlarına göre şikâyet unsuru içeren/içermeyen yorumların sayısı, Şekil 1’de görülmektedir. İlgili şekilde görüldüğü üzere, yorumların 81’i (%38) çeşitli şikâyet unsurları içerirken, yorumların 132’si (%62) herhangi bir şikâyet unsuru içermemektedir. Otel işletmelerinden hizmet alan 213 misafirin 96’sı mükemmel (%45), 67’si çok iyi (%32), 36’sı ortalama (%17), 7’si kötü (%3) ve yine 7’si berbat (%) nitelendirmeleriyle işletmeleri puanlamışlardır. Mükemmel puanlı 96 yorumun 10’u, çok iyi puanlı 67 yorumun 28’i, ortalama puanlı 36 yorumun 29’u, kötü ve berbat puanlı 7’şer yorumun ise tamamında çeşitli şikâyet unsurları tespit edilmiştir. Buna göre, berbat ve kötü puanlı yorumların yanı sıra ortalama, çok iyi hatta mükemmel puanlı yorumlarda da şikâyet unsuru içeren yorumlar olduğu anlaşılmaktadır. Şikâyet unsuru içeren mükemmel, çok iyi ve ortalama puanlı misafir yorumları aşağıda örneklendirilmiştir.⁴

Mükemmel: “...⁵*Kahvaltısı böyle bir otele göre hafif kalmış onun haricinde gayet iyiydi.*

Çok iyi: “... *aslında çarşaf ve banyo daha temiz olabilirdi. Temizlik özenle yapılmamış ...*”⁶

Ortalama: “*Üç yıldızlı bu otelin odaları ferah, park sorunu yok, kahvaltı vasat ...*”

Şekil 1. Misafir puanlarına göre şikâyet unsuru içeren/içermeyen yorumların sayısı

³ Birinci otel 66 yorum, ikinci otel 49 yorum, üçüncü otel 32 yorum, dördüncü ve beşinci oteller 25’er yorum ve altıncı otel ise 16 yorum almıştır.

⁴ Yorumlarda geçen şikâyet unsurlarına **kalin formatla dikkat çekilmiştir.**

⁵ Yorumun daha önce başladığı anlamına gelmektedir.

⁶ Yorumun devamı olduğu anlamına gelmektedir.

Misafir yorumlarında tespit edilen şikâyet unsurlarının içeriği ve tekrarlanma sayısı ise, Tablo 2’de görülmektedir. İlgili tabloda görüldüğü üzere, misafir şikâyetleri yiyecek ve içecekler, odalar, otel olanakları, personel, konum, talep ve şikâyetlerin yanıtsız kalması, ödeme/fiyat ve gürültü olmak üzere 8 kategori altında toplanmıştır. Bu kapsamda, en fazla tekrarlanan şikâyet unsurlarının yiyecek ve içecekler kategorisinde yer aldığı (n=38) tespit edilmiştir. Yiyecek ve içecekler kategorisinin büyük bir çoğunluğunu kahvaltıyla ilgili şikâyetler (n=32; %84) oluşturmaktadır. Yiyecek-içecek hijyeni (n=3; %8) ve servisinin gecikmesine (n=3; %8) yönelik şikâyetler ise bu kategoriye oluşturan diğer konulardır. Kahvaltıyla ilgili olarak paylaşılan şikâyet içerikli iki yorum aşağıda örneklendirilmiştir. Bu örneklerin ilkinde otel konluğu; kahvaltının çok standart olduğunu ifade ederek, kahvaltının yerel ürünlerle zenginleştirilmesini önermiştir.

“ ... Bir kaç ufak dokunuş ile basit aksaklıklar halledilirse çok daha iyi olacaktır. Son konu **Kahvaltı çok standart biraz yerel ürün eklenmesi** akılda kalmayı sağlar.”

“ ... Wifi odada çekmiyordu. **Kahvaltı son derece zayıf** iki yıldız avarında. Personel güler yüzlü odalar ve banyo gayet temiz ve sık.”

Yiyecek ve içeceklerle ilgili şikâyetleri odalarla ilgili şikâyetler (n=31) takip etmiştir. Bu kategori; genel temizlik & hijyen (n=9; %26) alan genişliği (n=8; %23), dekor (n=7; %20), aydınlatma (n=4; %11), ses yalıtımı (n=3; %8), ekipman (n=2; %6) ve banyo (n=2; %6) konularında tekrarlanan şikâyet unsurlarından oluşmaktadır.

Otel olanaklarına yönelik şikâyetler (n=16), en fazla tekrarlanan üçüncü kategoridir. Bu kategori; otopark (n=6; %37,5), internet (n=6; %37,5) ve ekipman eksikliğine (n=4; %25) yönelik tekrarlanan şikâyet unsurlarından oluşmaktadır.

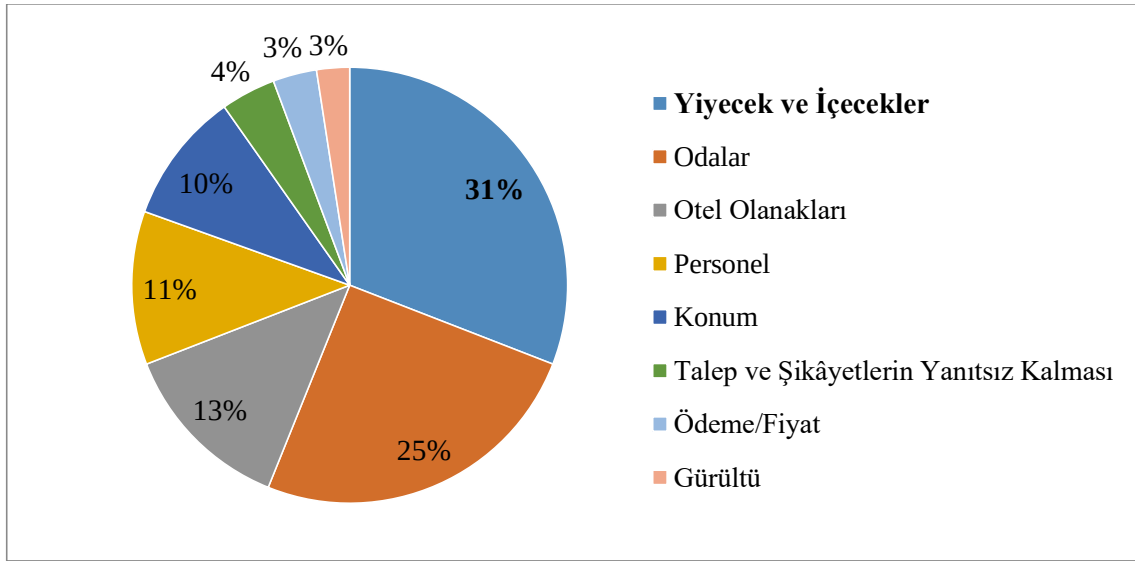
Personel ile ilgili şikâyetler 14 defa tekrarlanarak, dördüncü sırada yer almıştır. Bu kategoride ise, personelin tutumu (n=11; %79) ve sayısına (n=3; %21) yönelik şikâyetler tekrarlanmıştır. Personel ile ilgili şikâyetlerin ardından sırasıyla konum (n=12), talep ve şikâyetlerin yanıtsız kalması (n=5), ödeme/fiyat (n=4) ve gürültü (n=3) konularında paylaşılan şikâyetler gelmiştir.

Tablo 2. Misafirlerin şikâyetinde bulundukları konuların tekrarlanma sayısı

Şikâyet Kategorileri	n
1. Yiyecek ve İçecekler	38
Kahvaltı	32
Hijyen	3
Servisin gecikmesi	3
2. Odalar	31
Genel temizlik & hijyen	9
Alan genişliği	8
Dekor	7

Aydınlatma	4
Ses yalıtımı	3
Ekipman (minibar, klima)	2
Banyo	2
3. Otel Olanakları	16
Otopark	6
İnternet	6
Ekipman eksikliği (spor salonu ve oyun odasında)	4
4. Personel	14
Kötü/ilgisiz tutum	11
Personel sayısı	3
5. Konum	12
6. Talep ve Şikâyetlerin Yanıtsız Kalması	5
7. Ödeme/Fiyat	4
8. Gürültü	3
Genel Toplam	123

Misafir şikâyetlerinin yoğunlaştığı kategorilerin yüzdelik dağılımı ise, Şekil 2’de görülmektedir. İlgili şekilde görüldüğü üzere, tüm şikâyetlerin %31’i yiyecek ve içecekler, %25’i odalar, %13’ü otel olanakları, %11’i personel, %10’u konum, %4’ü talep ve şikâyetlerin yanıtsız kalması, %3’ü ödeme/fiyat ve diğer %3’ü ise, gürültü kategorisinde toplanmıştır.

Şekil 2. Misafir şikâyetlerinin yoğunlaştığı kategorilerin yüzdelik dağılımı

213 konunun 21'i İngilizce yorum paylaşan (muhtemelen yabancı) misafirlerdir. Bu yorumların yalnızca biri şikâyet unsuru içermektedir. İlgili yorumun bir bölümü aşağıda verilmiştir. Yorumda görüldüğü üzere, otel konluğu tarafından yatağın sigara koktuğu ve kapı kartının çalışmadığı bildirilmiştir. Öte yandan, şikâyet içerikli 81 yorumun yalnızca 15'ine (%18,5) otel işletmeleri tarafından geri bildirim sağlanmıştır.

“ ... However the IT system was a mess. Despite I booked a non-smoking room for one night over booking.com, receptionist told me that there aren't left any. **The bed was smelling smoke. The door keycards were not working ...** ”

41

Sonuç ve Tartışma

Kahramanmaraş şehrinde faaliyet gösteren otel işletmelerine yönelik tripadvisor.com üzerinden paylaşılan şikâyet içerikli misafir yorumlarının incelendiği ve sınıflandırıldığı bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, daha önce yapılan ilgili çalışmaların sonuçlarıyla birtakım benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Gaziantep (Giritlioğlu vd., 2017), Pekin, Guangzhou ve Şangay (Au vd., 2014) ve Kuala Lumpur (Ekiz vd., 2012) gibi dünyanın farklı bölgelerinde hizmet sunan otel işletmelerine yönelik tripadvisor.com üzerinden paylaşılan şikâyet içerikli yorumlarda, ödeme/fiyat konusunun en az tekrarlanan konular arasında olduğu tespit edilmiştir. Kahramanmaraş'ta yapılan bu çalışmada da, otel işletmelerine yönelik şikâyet içerikli yorumlarda ödeme/fiyat konusunun en az tekrarlanan konulardan birisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu ise, literatürle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Dinçer ve Alrawadieh (2017) Ürdün'de, Alrawadieh ve Demirkol (2015) İstanbul'da, Au vd. (2014) Çin'de (Pekin, Guangzhou ve Şangay) ve Barreda ve Bilgihan (2013) ABD'de yapmış oldukları araştırmalarında, tripadvisor.com üzerinden otel işletmelerine yönelik en fazla sayıda hizmet kalitesine yönelik misafir şikâyetleri tespit etmişlerdir. Ancak, Kahramanmaraş şehrinde hizmet sunan otel işletmelerine yönelik en fazla sayıda yiyecek ve içeceklerle ilgili şikâyetler tespit edilmiştir. Öte yandan, Giritlioğlu vd. (2017) ve Olcay ve Sürme (2014) tarafından Gaziantep'te yapılan araştırmalar ile Ekiz vd. (2012) tarafından Malezya'da (Kuala Lumpur) ve Zheng vd. (2009) tarafından ABD'de yapılan araştırmalarda, tripadvisor.com üzerinden otel

işletmelerine yönelik paylaşılan yorumlarda en fazla tekrarlanan şikâyet unsurlarının odalarla ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani, bu araştırmada elde edilen; en fazla sayıda bildirilen şikâyet kategorisinin yiyecek ve içeceklerle ilgili olduğu bulgusu, literatürden farklılık göstermektedir. Öte yandan, bu araştırmada, odalarla ilgili şikâyetlerin yiyecek ve içeceklerle ilgili şikâyetlerden hemen sonra gelen şikâyet kategorisini oluşturduğu durumu göz önüne alınarak, araştırmanın literatürle nispeten benzerlik gösterdiği ifade edilebilir.

Öneriler

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında, Kahramanmaraş'ta bulunan otel işletmelerine birtakım öneriler sunulabilir. Öncelikle, şikâyet içerikli misafir yorumlarına yönelik işletmelerin geri bildirim sağlama oranının düşük olduğu (%18,5) durumu dikkate alındığında, işletmelerin çevrimiçi şikâyet takip sistemi benimsemesi veya bir şikâyet çağrı merkezi kurması önerilebilir. Tripadvisor gibi seyahat bilgi kanallarında paylaşılan çevrimiçi yorumların, satış ve pazarlama departmanı tarafından düzenli olarak okunması ve bu yorumlara nazik bir dille geri bildirim sağlanarak, memnuniyetsiz konuklara dikkatle odaklanılması gerekmektedir. Bu süreçte, işletmeye bildirilen şikâyetlerin göz ardı edildiği durumu okuyucular/potansiyel ziyaretçiler tarafından kolaylıkla fark edilebildiği için şikâyet içerikli yorumlara basit hazır cevaplar verilmemesine özen gösterilmelidir (Alrawadieh ve Demirkol, 2015: 138). Bu önerinin önemi, yapılan birçok akademik çalışmada vurgulanmıştır (Dinçer ve Alrawadieh, 2017: 2; Wirtz ve Lovelock, 2016: 504; Zhang ve Vásquez, 2014: 56; Limberger vd., 2014: 60; Zheng vd., 2009: 720). İşletmelerde kurulacak bir şikâyet çağrı merkeziyle de, şikâyetlerin yalnızca işletmeler tarafından bilinmesi sağlanabilir ve böylelikle olumsuz çevrimiçi kulaktan kulağa iletişim azaltılabilir.

Misafir yorumlarında bildirilen şikâyet konularının ağırlıklı olarak yiyecek ve içecekler kategorisinde yoğunlaştığı ve bu kapsamda en fazla sayıda “kahvaltı” ile ilgili şikâyetlerin tespit edildiği durumu hesaba katılarak, işletmelerin kahvaltı menülerini zenginleştirmesi önerilebilir. Bu kapsamda, kahvaltı menüsünde yer alan yerel yiyecek ve içeceklerin sayısı artırılabilir. Diğer yandan, odalarla ilgili şikâyetlerin de sıklıkla tekrarlandığı durumu göz önüne alındığında, işletmelerin yenilik planlamalarında odalarla ilgili düzenlemelere odaklanması önerilebilir.

Son olarak, yabancı misafirlerin neredeyse tamamının (%95) şikâyet içerikli yorumlardan ziyade, beğeni içerikli yorumlar paylaştıkları durumu değerlendirildiğinde, yabancı misafirlerin sunulan ürün ve hizmetlere yönelik memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, yabancı dillerde (özellikle İngilizce) pazarlama faaliyetlerinin artırılarak, hedef pazar seçiminde yabancı misafirlere de odaklanılması önerilebilir.

Kaynakça

Almeida-Santana, A. ve Moreno-Gil, S. (2017). New trends in information search and their influence on destination loyalty: Digital destinations and relationship marketing. *Journal of Destination Marketing & Management*, 6, p. 150-161.

Alrawadieh, Z. ve Demirkol, Ş. (2015). Konaklama İşletmelerinde E-Şikâyet Yönetimi: İstanbul'daki Beş Yıldızlı Oteller Üzerinde Bir Çalışma. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 132-151.

- Au, N., Buhalis, D. ve Law, R. (2014) Online Complaining Behavior in Mainland China Hotels: The Perception of Chinese and Non-Chinese Customers. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 15(3): 248-274.
- Banerjee, S. ve Chua, A. (2016). In search of patterns among travellers' hotel ratings in TripAdvisor. *Tourism Management*, 53, p. 125-131.
- Barlow, J. ve Moller, C. (2008). *A Complaint is a Gift: Recovering Customer Loyalty When Things Go Wrong*, Published by Berrett-Koehler Publishers.
- Barreda, A. ve Bilgihan, A. (2013). An analysis of user-generated content for hotel experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, (4)3: 263-280.
- Berezina, K., Bilgihan, A., Cobanoglu, C. ve Okumus, F. (2016). Understanding satisfied and dissatisfied hotel customers: Text mining of online hotel reviews. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 25(1): 1-24.
- Bulchand-Gidumal, J., Melián-González, S. ve Lopez-Valcarcel, B. G. (2013). A social media analysis of the contribution of destinations to client satisfaction with hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 35, p. 44-47.
- Dalgıç, A., Güler, O. ve Birdir, K. (2016). Tripadvisor.com'da Yer Alan Restoran Şikâyetlerinin Analizi: Mersin ve Hatay'da Yöresel Yiyecek Sunan Restoranlara Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4/Special Issue 1, s. 153-173.
- DeFranco, A., Wortman, J., Lam, T. ve Countryman, C. (2005). A Cross-Cultural Comparison of Customer Complaint Behavior in Restaurants in Hotels. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 10(2): 173-190.
- Dinçer, M. Z. ve Alrawadieh, Z. (2017). Negative Word of Mouse in the Hotel Industry: A Content Analysis of Online Reviews on Luxury Hotels in Jordan. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, DOI: 10.1080/19368623.2017.1320258
- Ekiz, E., Khoo-Lattimore, C. ve Memarzadeh, F. (2012). Air the anger: investigating online complaints on luxury hotels. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, (3)2: 96-106.
- Giritlioğlu, İ., İpar, M. S. ve Kızılcık, O. (2017). *Gaziantep Destinasyonuna Yönelik Şikâyetlerin Sınıflandırılması Üzerine Bir Araştırma*. The First International Congress on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability, Mersin, 28-30 Eylül, s. 1443-1453.
- Ho, V. (2017). Giving offense and making amends: How hotel management attempts to manage rapport with dissatisfied customers. *Journal of Pragmatics*, 109, p. 1-11.
- Huang, M. C-J., Wu, H. C., Chuang, S.-C. ve Lin, W. H. (2014). Who gets to decide your complaint intentions? The influence of other companions on reaction to service failures. *International Journal of Hospitality Management*, 37, p. 180-189.
- Jeacle, I. ve Carter, C. (2011). In TripAdvisor we trust: Rankings, calculative regimes and abstract systems. *Accounting, Organizations and Society*, 36, p. 293-309.
- Kim, W. G., Lim, H. ve Brymer, R. A. (2015). The effectiveness of managing social media on hotel performance. *International Journal of Hospitality Management*, 44, p. 165-171.

Kladou, S. ve Mavragani, E. (2015). Assessing destination image: An online marketing approach and the case of TripAdvisor. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4, p. 187-193.

Lau, K. N., Lee, K. H. ve Ho, Y. (2005). *Text mining for the hotel industry*. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 46, 344.

Limberger, F. P., Anjos, A. F., Meira, S. J. ve Anjos G. S. (2014). Satisfaction in hospitality on TripAdvisor.com: An analysis of the correlation between evaluation criteria and overall satisfaction. *Tourism & Management Studies*, 10(1):59-65.

Olçay, A. ve Sürme, M. (2014). Otel İşletmelerinde Müşteri Şikâyetlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35): 836-855.

O'Connor, P. (2010). Managing a Hotel's Image on TripAdvisor. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, (19)7: 754-772.

Ritchie, J. R. B. ve Crouch, G. I. (2003). *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. CABI Publishing, Oxon, UK.

Taştan, H. ve Kızılcık, O. (2017). Kahramanmaraş'ta Bulunan Yiyecek İçecek İşletmelerine Yönelik Tripadvisor.com'da Paylaşılan Şikâyetlerin Sınıflandırılması. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26)1: 270-284.

Unur, K., Erdem, A. ve Şeker, F. (2017). *Adana İlinde Bulunan Restoranlara Yönelik İnternet Üzerinden Yapılan Tüketici Şikâyetlerinin İncelenmesi: Tripadvisor.com Örneği*. The First International Congress on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability, Mersin, 28-30 Eylül, s. 1366-1376.

Yoo, K. ve Gretzel, U. (2009). *Comparison of Deceptive and Truthful Travel Reviews*. In W. Hopken, U. Gretzel & R. Law (Eds.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2009: Proceedings of the International Conference* (pp. 37-47). Vienna, Austria: Springer Verlag. DOI: 10.1007/978-3-211-93971-0_4

Wirtz, J. ve Lovelock, C. (2016). *Services Marketing: People, Technology, Strategy*, Eighth Edition, p. 504-532.

Wong, C. U. I. ve Qi, S. (2017). Tracking the evolution of a destination's image by text-mining online reviews - the case of Macau. *Tourism Management Perspectives*, 23, p. 19-29.

Xie, K. L., Zhang, Z. ve Zhang, Z. (2014). The business value of online consumer reviews and management response to hotel performance. *International Journal of Hospitality Management*, 43, p. 1-12.

Zhang, Y. ve Vásquez, C. (2014). Hotels' responses to online reviews: Managing consumer dissatisfaction. *Discourse, Context and Media*, 6, p. 54-64.

Zheng, T., Youn, H. ve Kincaid, C. S. (2009). An Analysis of Customers' E-Complaints for Luxury Resort Properties. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, (18)7: 718-729.

https://www.tripadvisor.com.tr/Hotels-g1026579-Kahramanmaras_Province-Hotels.html

(Erişim tarihi: 23.09.2017)

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017
KAHRAMANMARAŞ

TARİH FELSEFESİ EKSENİNDE MODERNİTE VE MEDENİYET

Prof. Dr. Neşet TOKU

Yıldız Teknik Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Modernite; temel niteliği rasyonalite, sekülerite, individüalite ve utilitarite olan, Avrupa’da Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketleriyle istikrar kazanan, bilahare de bütün dünyayı etkisi altına alan Batı’ya özgü yaşama biçiminin adıdır.¹ Kutsal eksenindeki bir hayat ve evren tasavvurunu anlatan geleneğe nispetle modernite, her şeyden önce kendisini herhangi bir kutsal öğretiye endekslemeyen kurumsal ilişkiler ağına, toplumsal yapıya denk düşer. Açıktır ki tüketime endeksli üst seviyeden bir yaşama biçimine karşılık gelen modernite günümüz dünyasına egemen olan yegâne toplumsal pratiktir. Ancak egemen yapı olması, ideal yapı olduğu anlamını da taşımaz. Medeniyete gelince: Ortadoğu ve Kuzey Afrika ekonomi-medeniyet tarihinin babası diye nitelenen **Charles Issawi**’nin; “İslam dünyasında da Batı dünyasında da hak ettiği itibarı göremeyen, 5 asrın en büyük tarihçisi”² dediği, İslam düşüncesinin en önemli temsilcilerinden **İbni Haldun** şöyle tanımlıyor: “*Medeniyet, umranın yani toplumsal yapının muayyen bir formu olup, söz konusu form siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan tekâmül etmiş, üst seviyeden bir hayat tarzına tekabül eder*”. **Batılı tarih felsefeleri modernite ve medeniyet (civilisation) kavramlarını sinonim olarak kullanır iseler de Batı dünyası dışında kavramların eşdeğer olduğunu söylemek, doğru değildir...** Bu yazıda Batılı tarih felsefecilerinin ve **İbni Haldun**’un konuyu nasıl ele aldıkları irdelenmeye çalışılacaktır...

47

Evrensel tarihe yönelik felsefi bir sorgulamayı hedefleyen Batılı tarih felsefelerinin odağındaki problem, esas itibarıyla, insanlığın kökeni ve eğer varsa yöneldiği gayenin ne olduğunun belirlenmesidir.³ Deyimi ilk kullanan, Fransız filozof **Voltaire**’e göre, Kilisenin keyfi değerlendirmeleri ve dinsel dogmalarıyla dolu tarih anlayışına karşılık, **Aydınlanmacı** insan, tarihi kavramanın felsefi bir faaliyeti gerektirdiğini artık anlamıştır ve objektif-doğru bir tarih için felsefenin tarafsızlığına ve onun refleksiyon karakterine ihtiyaç vardır. Tarihte olup biten her şeyi Tanrı’ya bağlayan Kilise tarih öğretisinin objektif ve doğru olması mümkün değildir. Onun yerini, olayların **doğal açıklamasını** yapacak olan felsefi tarihin alması zorunludur. Doğal bir açıklama için şüphesiz tarih felsefesi, tekil olaylarla ilgilenmez. Olayların anlamlı olarak kavranmasını sağlayacak genel nitelikleriyle ilgilenir. Genel nitelikler, toplumsal hayata sinmiş olan değerler, normlar ve gelenek türünden şeylerdir. Bunlar aynı zamanda kavranmak istenen toplumun ruhunu oluşturan ve toplumsal hayatı biçimlendiren şeyler olup, toplumsal hayat üzerinde, doğa yasalarının doğa olaylarını belirlemesine benzer bir şekilde belirleyicidir. Felsefi

¹ Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, Çev., E.Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994.

² Charles Issawi, An Arab Philosophy Of History, The Darwin Press, Inc, Princeton, 1987.

³ Irving Fetscher, "Tarih Felsefesi", Çev., D. Özlem, Günümüzde Felsefe Disiplinleri, Ara Yay., İstanbul, 1990.

tarihin ayırt edici yönü, toplumsal hayatı biçimlendiren ve belirleyen bu genel nitelikleri doğal olarak açıklayacak olmasıdır.⁴

Voltaire, kendini *Ecrasez L'infame* (Vurun Kahpeye) şiarıyla Hristiyanlığa karşı açılan bir savaşın önderi olarak nitelendiriyordu. *L'infame*, insan yaşamında geri ve barbarca olan şeyin bir işlevi diye tasarlanan batıl inanç, din demektir. **Voltaire** için din, her türlü olumlu değerden yoksun bir şeydi. Onu, insanlar üzerindeki egemenliklerine hizmet etsin diye rahipler icat etmişlerdi.⁵ Bu düşüncenin altında yatan felsefi kuram, tabiatıyla Aydınlanmacılıktı ve buna göre, dine dayalı yaşama biçimleri, akıl olgunluğa erdiği zaman yok olacak olan geri ve ilkel biçimlerden başka bir şey değildi. **Voltaire**'in bu görüşleri tarihten ziyade polemikle ilgili ise de *Aydınlanma* zihniyetinin, aklın egemenliğinde bir mutluluk çağı yaratılacağını uman *ilerlemecilik* anlamındaki tarih anlayışını kurmaya çalıştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Öğretilerine karşı çıkılan **Katolik** kilisesi için tarih, günah işleyen ilk insanın cennetten düşmesi ile başlayan ve kurtuluşa kadar sürecektir olan bir dramdır. Tarihi süreç insanın değil, Tanrı'nın muradının eseridir. İnsan, yalnızca Tanrı'nın muradının gerçekleşmesinin bir aracı olarak vardır. Tanrı, insanı kendi muradını gerçekleştirsin diye yaratmıştır. Kilisenin bu tarih anlayışı **Saint Augustinus** tarafından sistemleştirilmiştir. Ona göre, ebedi ve ezeli olan Tanrı zamanın dışında, onun yarattığı şeylerse zamanın içindedir. Zaman ise geçmiş, şimdi ve gelecekte ibaret olan insanın hatıraları, pratikleri ve beklentileri dolayısıyla anlam kazanan bir şeydir. Tanrı, insanı özgür yaratmıştır ama insan güdüler ve gururu yüzünden **Adem**'den beri hep günah işlemektedir. Soyundan gelen bu günahla hep kötüye yönelen insanı ancak Tanrı'nın inayeti (kayra) kurtarabilir. Kurtulacak olanlar elbette önceden belirlenmiştir. Tanrı'nın oğlu **Mesih**, seçilmiş olanlara kurtuluşu göstermek için yeryüzünde cismen görünmüş ve çarmıha gerilmekle tüm insanlığın yargılanacağı kıyamete kadar olan süreci başlatmıştır. İşte tarih, ilk günahtan kıyamete kadar devam edecek olan bu süreçtir. Bu süreç aynı zamanda Tanrı'dan ve **Tanrı Devleti**'nin kurulmasından yana olanlarla şeytandan ve **Yeryüzü Devleti**'nden yana olanların mücadele sürecidir. Tanrı Devleti **gelecekte**, seçilmişlerin devleti olarak kurulacaktır. Bu süreci başlatan da bitirecek olan da Tanrı'dır. Katolik kilisesi, **Augustinus**'un bu tarih anlayışına ilke olarak daima bağlı kalmıştır. Ana hatlarıyla vurgulayacak olursak bu anlayış, tarihin gerçek aktörü olarak Tanrıyı, insanlığın birliği şeklindeki evrenselliği, ilk günahtan kıyamete doğru bir gidişi ve gelecekte gerçekleşmesi beklenen bir ideal devleti ya da ideal hayatın başlayacağı ebedi saadet çağını içermektedir.

Voltaire ile oluşmaya başlayan, Aydınlanmacı zihniyetin yeni tarih anlayışı Kilise öğretisine her ne kadar karşı ise de ondan bir takım şeyleri devşirdiği de muhakkaktır. Devşirilen unsurlar mahiyet olarak farklı olmakla birlikte, çerçeve şu ya da bu biçimde aynıdır. Şöyle ki *Aydınlanma*, *Rönesans* ve *Reformasyon*la başlayan sekülerleşme ve rasyonelleşme sonucu tarihin aktörü olarak Tanrı'nın yerine insanı geçirmiş ise de Kilisenin *çizgisel tarih* anlayışına bilimsel ve ekonomik gelişmelerden mülbem bir *ilerleme* düşüncesini katarak, oradaki anlayışın gelecekteki ebedi saadet çağı motifini, bilim ve akılla kurulacak gelecekteki bir altın çağ şeklinde ve Kilisenin, insanlığın birliği ve evrensellik görüşünü de evrensel hümanite şeklinde benimsemiştir. Artık tarih, geçmişten ziyade gelecekle ilgili olup, insanlığın yeryüzündeki

⁴ Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, Ege Üniversitesi Edebiyat F. Yay., İzmir, 1984.

⁵ R. G. Collingwood, Tarih Tasarımı, Çev., K. Dinçer, Ara Yay., İstanbul, 1990.

konumunun iyileştirilmesi hedefine yönelik bir **ilerleme**dir.⁶ Kapitalizmin istikrar kazanması ve sömürgeciliğin yaygınlaşması sonucu Avrupa toplumlarının zenginliği gücü ve kendilerine güveni en yüksek noktasına varmış, **ilerleme kültürü** de doruğuna ulaşmıştır.⁷

İlerlemenin yönünün tespiti bakımından, 19. Yüzyıla tarih yüzyılı dedirten filozofların başında gelen **G. W. F. Hegel**'in tarih felsefesine de bakmak yerinde olacaktır. **Hegel**'e göre tarih, kutsal aklın, şuurlanmak ve özgürleşmek hedefine doğru ilerleyen diyalektik sürecidir. Başlangıçta potansiyel halde olan akıl, kendisini önce doğada gösterir. Doğada görünen akıl kendine yabancılaştığı için aynı zamanda kendisiyle çelişir. Bu çelişki aklın, üçüncü aşamada, kültür dünyasında şuurlanıp, özgürleşerek kendisine dönmesiyle ortadan kalkar. Şuurun ve özgürlüğün gelişiminin ilk basamağı, “tek insan” “**subjektif akıl**” olmakla birlikte, akıl burada eksiktir. Akıl ancak ikinci basamakta, “**objektif akıl**”da özüne uygun hale gelir ki toplum, devlet ve kültür objektif aklın öğeleridir. Kültür alanında insan, doğanın tersine determine bir biçimde değil, özgürlük şuuruna sahip olarak eylemde bulunur. İnsan burada bir ferttir, ancak, başkalarıyla birlikte yaşadığı için onlarla etkileşimi sonucu ne ise o olur. Bu yüzden de akıl, kendi şuuruna ve asıl özgürlüğe fertte değil, fertlerin ortaklaşa oluşturdukları şeylerde yani toplumda, devlette, kültürde erişir. Kültürü evrensel varoluşa taşıyan güç elbette ki devlettir. Devlet, akla ait faaliyetlerin tümünün organize olmuş bir görünümüdür. Bu açıdan bakıldığında, aklın gelişim basamakları bir bakıma bütüne doğru gitmek üzere birbirine bağlanan halkalar şeklinde, halkların kültürel ilerleme sürecinde geliştirdikleri devlet tiplerinin de gelişim basamakları olmaktadır. **Hegel için dünya tarihine mal olmuş dört devlet tipi vardır: 1- Doğulu 2- Grek 3- Roma 4- Hristiyan-Cermen.** Bu sıralamada diyalektik bir ilerleme vardır. Doğuda bir kişi, Grek ve Roma'da birkaç kişi, Hristiyan-Cermen dünyasında herkes özgürdür. Çünkü sadece burada insanın insan olmaktan ötürü özgür olduğu bilinci vardır. Özgür insan, devletin kurumları ve yasalarıyla kendini bağımlı kılan ve bunlara uymayı sadece kendi aklıyla onaylayan yurttıştır.

Hegel, tarihsel dünyanın aynı zamanda çeşitli devlet tiplerine göre şekillenen politik bir dünya olduğunu da belirtir. Kültür de bu politik dünyanın temelinde yatan bilinç formudur. Tarihsel gerçeklik bu nedenle devlet ve din savaşlarını izlemekle değil, aklın her dönemde kendini açtığı kültürel formlar aracılığıyla kavranabilir. Bu formlar her çağa kendi damgasını vuran, dünya görüşü modelleridir. Dolayısıyla tarihsel çağın kavranması, sahip olduğu dünya görüşünün kavranmasıdır. Aklın gelişimi de zaten bu dünya görüşleri içerisinde izlenebilir. Aklın gelişimi her basamakta eski dünya görüşünü aşar ve özgürlüğün somutlaşacağı bir “**Akl devleti**” ne doğru yürür. “**Akl devleti**” idesi, aklın gelişimi içinde ancak modern çağda insan bilincinde yer etmeğe başlamış ve **Fransız Devrimi** ile “**Akl devlet**”ine yaklaşılmıştır. Modernizasyonun tamamlanmasıyla da “**Akl devleti**” ve özgürlük gerçekleşmiş olacaktır.⁸

Tarihin yönünün ne olduğu **Auguste Comte**'un düşüncelerinde daha da nettir. İnsanlığın **teolojik**, **metafizik** ve **pozitif** olmak üzere, ilerleyen üç tarihsel aşamadan geçtiğini iddia eden **Comte**'a göre **toplumsal yapı**, düşüncenin aşamalarına bağlı olarak, her aşamada yeniden şekillenir. Bunun anlamı, toplumsal kurum ve ilişkilerin teolojik aşamada dinsel bir forma, metafizik aşamada felsefi bir forma ve pozitif aşamada ise bilimsel bir forma büründüğüdür.

⁶ H. Butterfield, The Origins of Modern Science, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc., NewYork, 1965.

⁷ Edward Hallet Carr, Tarih Nedir, Çev., M. G. Gürtürk, İletişim Yay., İstanbul, 1993.

⁸ Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, Ege Üniversitesi Edebiyat F. Yay., İzmir, 1984.

Teolojik dönemde her türlü fenomen, tabiat üstü (tanrısal) güçlerle açıklanır. Fantezi bilgi rasyonel bilgiye tercih edilir. Fetihler ve savaşlar teşvik edildiğinden, sosyal organizasyonun bir formu olarak muayyen bir militarizm hâkim durumdadır. **Metafizik dönem**de, bütün fenomenler, soyut düşüncelerle açıklanır. Teolojik devreye nispetle ileri bir dönemdir. Bu devre rasyonalizasyon sürecini ifade etmekte ise de bütün fenomenleri paralel konseptlerle açıklaması ve ampirik temelli olmaması onun zaafını teşkil etmektedir. Bu devrede fetihler ve savaşlar, savunma ve güçlenme lehine abandone olmuştur. Entelektüel gelişimin bu devresi, legal sosyal yapının temellerini oluşturmuştur. **Pozitif dönem**de ise fenomenler bilimsel disiplinlerin terimleri ile açıklanır. Pozitif devre, tarihsel olarak modern çağa karşılıktır. Bu devrenin en önemli yönü, insanın doğayı kontrolüne imkân tanınmasıdır. Pozitif devre, sadece bilimsel düşüncenin hâkim olduğu çağ değil, aynı zamanda endüstri toplumunu oluşturan teknolojinin temellerinin de atıldığı çağdır. Barışa dayalı sosyal organizasyon, sadece bu devrede mümkündür.⁹ Tabiatıyla **Comte** için toplumsal yapının en ideal formunu, bilimsel düşünceye dayalı olarak örgütlenen modern Batı toplum yapısı temsil etmektedir. **Comte**'un ifadeleriyle, bilimsel bilgi insanlığın en ileri bilgi seviyesini nasıl temsil ediyorsa modern toplumsal yapı da diğer yapılara göre aynı ileri aşamayı temsil etmektedir.¹⁰

Toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiği hususuna gelince; **Comte**, değişimin insanın ya da toplumun doğasına bağlı olarak dinamik, spontane bir biçimde gerçekleştiğini ileri sürer. Bu da insanlığın tarihsel birliği anlamına gelmektedir. Tarihsel birliğin zirve noktasını teşkil eden modern endüstriyel Batı toplumu, değişimin yönünü de göstermektedir. Bu anlayışa göre Batı toplumu, örnek bir niteliğe sahiptir ve bütün insanlığın toplumu haline gelecektir. Batı toplumunun her alandaki bilimsel örgütlenmesi refah ve gücün teminini sağladığından, insanlığın bütünü için ulaşılması gereken nihai modeldir.¹¹ Toplumsal değişmeye ilişkin tüm Batılı çözümlemelerde, **Comte** örneğinde de görüldüğü gibi, temel kavram olarak **ilerleme** kavramı kullanılmaktadır. Teorik düzlemdeki ilerleme, gelişme, evrim ve değişme kavramlarını birbirinden ayırt etme yolundaki gayretler, yanılığdan başka bir şey değildir. “Özünde basit bir konuya ilişkin fazladan laf, bıkıp usanma bilmeyen yinelemeler ve sonu gelmeyen çeşitlemeler, sağduyuyla yakalanabilecek olan doğru anlamı, derin ve çok incelmış görünüşlü bir özelliğe dönüştürür. Sonuçta da kendimizi değeri olmayan sıradan görüşleri aydınlığa çıkarma peşinde, nankör ve gönül sıkıcı bir çaba olan sözcüksel perdeleri aralama işine batmış buluruz.” Böyle bir duruma düşmemek için, toplumsal değişimin sembolünün **ilerleme** kavramı olduğunu öncelikle kabul etmek gerekir.¹² İlerlemenin yönünün; hangi model açısından bakılacak olursa olsun, **modern toplumsal yapıya** çıkması, Batılı tarih felsefelerinin ve toplumsal değişme teorilerinin esasen modernleşme teorileri olduğu gerçeğini ifade eder. Onlar için tek bir değişim söz konusudur, o da modernleşmeye doğru değişimdir.¹³ Tamamıyla modern bir düşünce olan **ilerleme** düşüncesi, toplumsal değişimin yönünü elbette ki tayin etmektedir. Bu yön de şüphesiz, geleneksel toplumdan modern Batı toplumuna doğrudur. Böyle bir görüşün, kendi üstünlüğünü kabul ettirmek ve dünyanın diğer toplumlarını kendi çıkarları yönünde sömürmek

⁹ Eva Etzioni-Halevy, Social Change, Routledge-Kegan Paul, Reprinted, London and New York, 1987.

¹⁰ R. Aron, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev., K. Alemdar, İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1986.

¹¹ Raymond Aron, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev., K. Alemdar, İş Bankası Yay., Ankara, 1986.

Hans Frayer, İhtimai Nazariyeler Tarihi, Çev., T. Çağatay, D.T.C.F. Yay., Ankara, 1977.

¹² Kenneth Bock, “İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları”, Çev., A. Uğur, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, V Yay., Ankara, 1990.

¹³ Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 1985.

peşinde olan Batılı toplumlara ne derece hizmet edeceği de yeterince açıktır. *İlerleme* düşüncesine, toplumsal mukayeseyi sağlayan analitik bir yöntem anlamı yükleyenler, kuşkusuz bunun dünyayı homojenleştirmek için başvurulmuş bir araç olduğunun farkındadır. Bu bakış açısıyla toplumsal farklılıklar tesadüfî olayların sapkın ürünleri olarak ele alınmakta ve kültürel farklılıklar da farklı tarihsel deneyimlerin oluşturduğu alternatif yaşama biçimleri olmaktan çıkmaktadır. Olması gerekene yönelik böylesi düşüncelerin objektif bir tespitten ziyade, ideolojik değer yargılarını içerdiğinden şüphe etmek mümkün görünmemektedir.

Evrensel tarihe yönelik felsefi bir sorgulamayı hedefleyen Batılı tarih felsefeleri, Batıya özgü yaşama biçimini ifade eden moderniteyi insanlığın nihai hedefi olarak sunarken; İslam felsefesinin temsilcilerinden olan **İbni Haldun**'un çok daha önce geliştirmiş olduğu tarih felsefesi, tüm toplumsal pratikleri kendi çerçevesi içerisinde ele alarak, onları, nihai bir model önermeksiz, kendi parametreleri üzerinde kurulmuş ve dinamik hedefi *"bedevi umran"*dan, *"medeni umran"*a matuf, müstakil yapılar olarak değerlendirmektedir... **Arnold Toynbee**'nin de belirttiği gibi; *"İbni Haldun'un tasarladığı ve formülize ettiği tarih felsefesi, şüphe götürmeyecek surette, şimdiye kadar ortaya konmuş, türünün en büyük eseridir."*¹⁴ **İbni Haldun**, insani-toplumsal eylemler süreci anlamındaki tarihi, toplumsal-tarih çerçevesinde ele almakta ve döngüsel bir süreç olarak irdelemektedir. Ona göre ilk yaratılışla başlayan ve hesap gününe (kıyamete) kadar sürecek olan evrensel-çizgisel tarih içerisinde, devletlerin ve medeniyetlerin kuruluş, gelişme ve yıkılma şeklinde süregiden bir tabii ömürleri vardır. Asabiyet duygularına istinaden kurulan her devlet, kendi bağlamında muhtelif aşamalardan geçer. Her aşamanın kendine mahsus özellikleri olup, bu özellikler aynı zamanda devleti temsil eden ve yürüten kesimin karakteristik özelliklerini de yansıtır. Bütün büyük devletler, *asabiyet* duygularını koruyan topluluklar tarafından kurulmuşlardır. **İbni Haldun** için *asabiyet*, *grup şuuru* anlamına geldiği gibi, *din birliği* anlamına da gelmektedir. Birincisi daha ziyade sosyolojik anlamda küçük gruplarda gözlenirken, ikincisi medeniyet inşa edebilmiş kitlelerde gözlenir.

Devletlerin ve medeniyetlerin tabii ömürleriyle ilgili söz konusu aşamalar şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Zafer Devri: Refahı ve devlet olmayı hedefleyerek güçlenen muayyen, dinamik bir *topluluk-asabiyet* ya diğer toplulukları-asabiyetleri egemenliği altına alınca ya da inkıraz dönemini yaşayan muayyen bir devletin mirasına konunca zafer devri başlar. Bu aşamada siyasî otorite yeni mülkler edinmek, hayat standartlarını yükseltmek ve siyasal istikrar uğrunda halk için örnek-temsilci konumunda olup, asabiyet duygusu devletle halk arasında birliği sağladığından, bütün faaliyetlerini halkın rızasına istinaden sürdürmeye özen gösterir.

2- İstibdat Devri: Yeni kurulan devlet, istikrar kazandıktan sonra yavaş yavaş halktan uzaklaşmaya ve kurucu kadroları tasfiye etmeye başlar. Bu tasfiye de doğal olarak sonuçta istibdada dönüşür. Kurucu asabiyeti tasfiye eden siyasî otorite yerlerine, kendisine bağımlı yeni bir güç, paralı ordu ve devlet işlerini yürütecek bürokratik bir kadro oluşturur. Devlete bağlılık, itaat ve sadakat yeni kadrolar için dinî bir inanç haline dönüşür. Bu yeni kadrolar, mevcut iktidarın devamı için din adına cihat ediyorlarmış gibi savaşırlar. İşte bu yüzden devlet, kurucu kadrolara ve kurucu ruha ihtiyaç duymaz. Çünkü yeni kadrolar, mevcut iktidara itaati, Tanrı'dan

¹⁴ Arnold J. Toynbee, A Study Of History, Volume III, Oxford University Press, London, 1939.

gelen ve aksi düşünülemez bir emir olarak telakki eder. Mevcut iktidarın muhafazası dini bir inanç haline dönüşünce, devleti kuran asabiyetin yerini devlet ideolojisini paylaşan, fakat kurucu asabiye mensup olmayan kadroların alması işin tabiatı gereğidir.

3- Refah ve Sükûn Devri: Bu aşamada refahın çeşitli tezahürleri; saraylar, binalar, su kanalları, köprüler, bağ-bahçe, lüks kabilinden yiyecek, içecek, giyecek gibi şeyler kendilerini gösterir. Yeni yeni sanatlar, uzmanlık alanları gelişir. Bedevilerin medenileri taklit etmeleri kaçınılmaz olduğundan, kendileri tarafından yıkılan devlet ve medeniyetler, refah döneminde **taklit** edilmeye başlanır. **İbni Haldun**, toplumların bir diğerini **taklit** hadisesini savaştaki galibiyetten ziyade medeni aşamada olup olmamakla açıklamaktadır. Şayet, savaşta galip gelen toplum, medeniyet itibarıyla daha üstün ise bu durumda yenilen tarafın galip tarafı taklit edeceğini belirtmekte ve sebep olarak da şunu göstermektedir: İnsanlar herhangi bir mücadelede kendilerine galip gelen tarafta mutlaka bir takım üstün özellikler bulunduğuna inanırlar. Öyle ki kendilerinin de bu türlü mücadelelerde galip gelebilmeleri için onlara benzemeleri gerektiğini zannederler. Neticede de galip tarafın örf, adet, gelenek, görenek, kılık, kıyafet, yeme içme ve benzeri bütün özelliklerini taklit etmeye başlarlar. Hâlbuki keramet galibiyette değil, medeniyettir. Yeni kurulan çoğu devletin galip olmasına rağmen, geçmişteki devlet ve medeniyetleri kaçınılmaz olarak taklit etmesi bunun en açık delilidir. Refah aşamasındaki devlet, ordusuna aşırı ihtimam göstermeye, her tarafa siyasî otoritenin heykellerini dikmeye, geçmiştekilere benzer şekilde vergiler koyarak gelirlerini artırmaya, planlı şehirleşmeye ve taraftarlarına rant aktarmaya başlar.

4- Barış Devri: Bu dönemde devlet, medenileşen tebaanın ahlaki zaafiyetlerinin de bir gereği olarak, mevcut yapının ve düzenin muhafazasına aşırı derecede önem verir ve dâhili muhalefeti yok eder. Hariçten gelebilecek tehlikeleri önleyebilmek için de komşu devletlerle çeşitli barış antlaşmaları yapmaya ve barış ve rahat içerisinde yaşamaya çalışır. Yeni devletin ülküsü artık "yurtta sulh cihanda sulh"tur.

52

5- İsrâf ve Yıkım Devri: Bu aşamada devlet, bütün kurumlarıyla iyiden iyiye dejenerasyona uğrar. Siyasî otorite ve taraftarları kamu imkânlarını kendi çıkarları doğrultusunda savurmaya koyulur. Önemli işlerin yürütülmesi ehliyetsiz insanlara bahşedilir. Ehliyet gerektiren işler, liyakatsiz insanlara arpalık olarak sunulur. Devlet harcamaları karşılanamaz hale gelir. Vergiler ve borçlanmalar artar. Adalet siyasallaşır ve suiistimal edilir. Devlet, gücüyle orantılı olan tabii sınırlarına ulaştığından onun ötesine geçemez. Tıpkı belli merkezlerden çıkan ışığın çevreye yayıldıkça zayıflamasında veya içine taş atıldığında gittikçe genişleyen su yüzündeki daireler gibi, merkezde güçlü olan siyasî otorite, sınırlara doğru zayıflamaya yüz tutar. Dolayısıyla çöküş kaçınılmazdır ve dejenere düzen, onu yıkarak yeni bir düzen kuracak olan asabiye beklemektedir.

İbni Haldun'a göre devletin çöküşe yüz tuttuğunun emareleri öncelikle devletin üzerine bina edildiği iki temel kurumda kendini gösterir. Bu iki kurumdan biri askeriye, diğeri de maliyedir. Devletin savurganlık düzeyindeki harcamaları, bir taraftan maliyeyi dejenere ederken, bir taraftan da askerî harcamaların kısılmasıyla devleti muhafaza eden gücü, yani askeriye zaafa uğratar. Ayrıca, refah ve lüks sebebiyle devlete mutlaka rüşvet, görevi suiistimal, gibi bir takım ahlakî olmayan hastalıklar da arız olur. Tıpkı canlıların yaşlılık halinde görülen hastalıklar gibi. Bu durumun tedavisi veya ortadan kaldırılması mümkün değildir. Çünkü bu bir tabii hadise, bir kader olup, değiştirilmesinin imkânı yoktur. Neticede ya komşu olan devletler kendisine saldıracak ya da içerden yükselen yeni bir **asabiye** (yeni bir grup)

iktidarı ele geçirecek ve bir başka devlet kurulmuş olacaktır. Böylelikle de Tanrı'nın yaratılmış şeylere yönelik taktiri, yok olma hususu, mukadder ölüm, devlete de tatbik edilmiş olur. Zira canlılar gibi devletlerin de tabii ömürleri vardır; onlar da doğarlar, büyürler, gelişirler, yaşlanırlar ve ölürlər.¹⁵ Açıktır ki **İbni Haldun**, toplumsal-yapısal değışmelerin yönü hakkında, modern olmayan toplumların ve modern olmayan kurumların modern karşılıklarına doğru evrimleleri biçiminde değerdendirmeler yapan Batılı tarih felsefelerinin aksine; onları kendi tarihsel bütünlüğü içerisinde ele almakta ve herhangi bir ideal modele doğru değil, kendi dinamikleri istikametinde doğma, büyüme, gelişme ve inkıraza doğru yürüme şeklinde değerdendirmektedir. Başka bir ifadeyle, Batılı tarih felsefeleri açısından toplumsal-yapısal değışme, geleneksel toplumsal yapıların, dönüşümün kaçınılmaz olduğı ideal model, modern toplumsal yapıya doğru evrilmesiye; **İbni Haldun** açısından, bedevi toplumların kendi medeniyetlerini tesis etmelerine yöneliktir. Kısacası **Batılı tarih felsefeleri toplumsal-yapısal değışimi, iyiye doğru bir ilerleme olarak kabullenip, moderniteyi kaçınılmaz ve ideal bir model olarak takdim ederken; İbni Haldun onu iyiye doğru mutlak bir gidiş şeklinde nitelememekte, ideal tek tip bir model önermek yerine “bedevi umran”dan “medeni umran”a doğru gelişen müstakil (unique) süreçler olarak görmektedir.**

Netice itibarıyla vurgulamak gerekirse; Batılı tarih felsefelerinin sinonim olarak kullandığı **modernite** ve **medeniyet** (civilisation) kavramları, Batı dünyası dışında eşdeğer olarak kullanılmamaktadır... Açıktır ki eşdeğer olarak kullanılmaması daha isabetlidir. Zira **Anthony Giddens**'ın dediğı gibi modernite kendine mahsus parametreleri olan ve yalnızca Batıya özgü yaşama biçiminin adıdır. Modernite her ne kadar üst seviyeden bir yaşama biçimi ise de yegâne üst seviyeden yaşama biçimi de değildir... Bir Antik Yunan, bir Roma, bir Ortaçağ, bir İslam, bir Çin, bir Hint, vs. vs. medeniyetleri de üst seviyeden yaşama biçimleriydi ama temel parametreleri rasyonalite, sekülerite, individüalite ve utilitarite olan yaşama biçimleri değillerdi... **İbni Haldun'un isabetle gösterdiği gibi, medeniyet tesis etme potansiyeline (asabiyet duygusuna) sahip her sosyal grup kendi tarihsel bütünlüğü içerisinde, kendi dinamikleri istikametinde doğma, büyüme, gelişme ve inkıraza uğrama yönünde, kendi medeniyetine doğru yürümektedir. İnsanlığın evrilmesi gereken, “modernite” kabilinden evrensel-ideal bir model yoktur... Geçmişte, farklı parametreler üzerine kurulmuş olan üst seviyeden yaşama biçimlerinin mevcudiyeti elbette ki günümüzde de onun pekâlâ mümkün olabileceğı anlamını taşımaktadır...**

Kaynakça

- ARON, R.** (1986) Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev., K. Alemdar, Ankara, İş Bankası Kültür Yay.
- BOCK, Kenneth.** (1990) “İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları”, Çev., A. Uğur, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Ankara, V Yay.
- BUTTERFIELD, H.** (1965), The Origins of Modern Science, NewYork, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc.

¹⁵ İbni Haldun, Mukaddime, C.I. – C. II. Çev., S. Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1983.

CARR, Edward Hallet. (1993), Tarih Nedir, Çev., M. G. Gürtürk, İstanbul, İletişim Yay.

COLLİNGWOOD, R. G. (1990), Tarih Tasarımı, Çev., K. Dinçer, İstanbul,

Ara Yay.

ETZİONİ-HALEVY Eva (1987), Social Change, London and New York, Routledge-Kegan

Paul, Reprinted.

FETSCHER, Irving. (1990), "Tarih Felsefesi", Çev., D. Özlem, Günümüzde Felsefe

Disiplinleri, İstanbul, Ara Yay.

FRAYER, Hans (1977), İçtimai Nazariyeler Tarihi, Çev., T. Çağatay, Ankara, D.T.C.F. Yay.

GİDDENS, Anthony. (1994), Modernliğin Sonuçları, Çev., E.Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yay.

ISSAWİ, Charles. (1987), An Arab Philosophy Of History, Princeton, The Darwin Press, Inc.

İBNİ HALDUN (1983), Mukaddime, C.I. – C. II. Çev., S. Uludağ, İstanbul, Dergah Yay.

KONGAR, Emre. (1985), Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul,

Remzi Kitabevi Yay.

ÖZLEM, Doğan. (1983), Tarih Felsefesi, İzmir, ge Üniversitesi Edebiyat F. Yay.

TOYNBEE, Arnold J. (1939), A Study Of History, Volume III, London, Oxford University Press.

NİĞDE İLİNDE SAĞLIKLI BİR ÇEVRE POLİTİKASI OLUŞTURMAK AÇISINDAN TARAF OLAN KAMU KURUMLARININ YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Bülent KARA

Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Öz

Dünya nüfusu hızla artmakta ve 2008 yılı itibariyle yaklaşık 6.7 milyar kişiye ulaşmıştır (Population Reference Bureau, 2008:3). Artan nüfusla birlikte taleplerde aynı şekilde her geçen gün artmakta ve çeşitli sorunlar oluşmakta, çevre sorunları da bunların içinde yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, hızla ilerleyen sanayileşme, giderek azalan yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan dünyamızın doğal kaynakları ve bütün bunların üzerinde katlanarak artan nüfus, 21. Yüzyılda gelecek konusundaki çevresel endişeleri dile getirmektedir. Sanayileşmenin toplumsal açıdan doğurduğu sonuçlardan biri köyden kente göçün artmasına bağlı olarak kentleşme sürecinin hızlanmasıdır. Kentleşmeyle beraber toplumsal düzeyde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan ikisi çevre ve sağlıktır. Çevre ve sağlığın korunması ve bu alandaki gelişmeler kamu kurum ve kuruluşlarının izlediği politikayla bağlantılıdır. İzlenecek sağlıklı bir politika yaşanılabilir çevrenin teminatıdır. Toplumun sağlık, çevre, hayat ve medeniyet düzeyinin geliştirilmesi bir amaç olmakla birlikte hayat düzeyinin de teminat altına alınması bakımından son derece önemlidir. Toplumsal etkileşimin gerçekleşmesinin asgari zaruretları bu teminat ile yakından ilişkilidir. Bunu sağlamada devletin kurum ve kuruluşlarına birtakım sorumluluklar düşmektedir.

55

Bu makalede çevre ve sağlık konularının sağlıklı bir toplum ve kent üzerindeki etkilerini tespit noktasında, Niğde İli Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü ile Niğde ve Bor Belediyeleri'nin sağlıklı bir kent için sorunları nasıl tespit ettikleri ve bu sorunlara dair geliştirdikleri çözüm önerileri araştırılmıştır. Niğde sanayileşmesi oldukça sınırlı daha çok tarım ve hayvancılığa bağlı bir gelişim sürdürmektedir. Bu durum aynı zamanda kentin kentleşme düzeyinin de bir gelişmişlik göstergesi olarak nazara alınmaktadır. Araştırmada betimsel içerik analizleri yapılmış olup, yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Sağlık, Çevre, Politika, Kamu Kurumları.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF PUBLIC INSTITUTIONS TO CRATE A PROPER ENVIROMENTAL POLICY IN NIGDE

Abstract:

One of the social consequences of the industrial revolution is the increasing immigration from rural to urban and acceleration of the urbanization process accordingly. Together with urbanization some changes have been occurred in society. Two of them are environment and

health. Environmental and health protection and developments in this area is linked to the policy of public institutions and organizations. A healthy policy to be followed is a guarantee of a viable environment. With the goal of improving the health, environment, life and civilization quality of the society, it is also important to secure the quality of life. Minimum necessities of social interaction is closely related to this guarantee. There are a number of responsibilities for the institutions and organizations of the state to accomplish it. In this article in order to detect the impact of environment and its subjects on a healthy community, it has been investigated how Niğde Urbanism and Environment Provincial Directorate, Agriculture-Food and Livestock Provincial Directorate and Niğde and Bor municipalities have identified problems for a healthy city and proposed solutions to these problems. Niğde industrialization is rather limited, but it is still developing due to agriculture and animal husbandry. This situation is also taken as a developmental indicator of urbanization level of the city. In this research descriptive content analyzes were conducted and face-to-face interviews and in-depth interview techniques were used.

Keywords: Urban, Health, Environment, Public Institutions.

1. Giriş

Sosyal yaşamı tehdit eden sanayileşme ilk etapta kent yaşamını ve beraberinde kırsal kesimi etkilemektedir. Sanayi devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkan teknolojik gelişmelerle beraber insanoğlunun nüfusundaki artış toplumsal talepleri arttırarak çeşitlendirmektedir. Doğayla insanoğlu arasındaki ilişkide, dengeler doğanın aleyhine iyice bozulmaya başlamıştır. İnsanın elindeki üretim, yöntem ve mekanizmaları karşısındaki doğanın kendini koruma, yineleme olanakları ile toleranslar dâhilinde kalabilmesi oldukça güçleşmiş ve bazı yerlerde hemen hemen tamamen geri dönülmez bir sürece girmiştir. Mevsimler giderek değişmekte, ormanlar acımasızca katledilmekte, soluduğumuz hava zehirle yüklenmekte, kulaklarımız, gözlerimiz ve beynimiz; gürültü, beton ve metal kirliliği ile doldurulmaktadır. Çevre sorunlar öncelikle ilk ortaya çıktığı yerde etkili olmakla birlikte zamanla etrafına da yayılarak büyük sorun arz etmektedir. Problemi kaynağından çözmeye başlamak büyümesini engellemekle birlikte zaman ve kaynak açısından da tasarruf sağlayacaktır.

Mikro boyutta başlayıp makro düzeye ulaşarak tüm insanlığı ilgilendiren bir boyuta gelen çevre sorunları küresel bir sorun alanı olarak değerlendirilmekte ve çözüm için özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işbirliği yapmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda önem teşkil eden husus; çevre sorunlarının çözümünde küresel birlikteliğin gerektiği gerçeğinin yanı sıra sorunun merkezinde yer alan yerel yönetimlerin bu hususta nasıl bir rol oynaması gerektiğidir.

Çalışmada çevre, çevre sorunları ve çevre yönetimi ile ilgili kısa teorik açıklamalar yapıldıktan sonra Niğde ilindeki bazı çevresel sorunlara değinilmiş, ilgili kurumla görüşülmüş ve yetkili insanlardan genel olarak bilgiler alınmıştır. Çalışma, Niğde ilinin çevresel sorunlarına ulaşmak, ilgili kurumların ve yetkililerin sorunlara olan duyarlılıkları ve bu sorunlara olan çözüm önerileri hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada “Niğde ilinin çevresel sorunları nelerdir ve ne gibi çözümler sunulabilir?” sorusunun cevabı bulunmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Niğde İli Şehircilik ve Çevre İl Müdürlüğü, İl Tarım Gıda ve

Hayvancılık Müdürlüğü ile Niğde ve Bor belediyelerinde görevli çevre mühendisleri ile görüşmeler yapılmış, görev ve yetkileri kapsamında konuyla ilgili bilgiler alınmıştır.

2. Çevre

2872 sayılı Çevre Kanunu'na göre çevre, “Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı” ifade etmektedir.

Keleş ve Hamamcı' ya göre (1993:21), çevre, “insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkiye bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı” şeklinde tanımlanmaktadır. Gökdayı'ya göre (1997: 20-21), en geniş anlamıyla ifade edilecek olursa çevre, insanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal nitelikteki tüm etkenlerdir.

3. Çevre Sorunları

Çevre sorunları, insanoğlunun doğaya müdahalesi sonucu ortaya çıkan doğal dengesizlik hali ve kaynakların sınırsızca kullanılmasıyla doğa-yaşam denge çizgisinin bozulmaya başlamasıyla ortaya çıkan olumsuzluklar olarak ifade edilebilir. Çevre sorunları sadece canlıların zarar görmesiyle açığa çıkan bir süreç değil aynı zamanda doğal kaynakların israfı da bu durumun oluşmasında etkilidir.

Yeryüzünün karşı karşıya kaldığı çevre sorunlarının küresel karakteri insanlığın en büyük ortak endişesidir. Çevre sorunlarına yol açan etkenler hızlı nüfus artışı, düzensiz kentleşme, sanayileşme ve turizm, üretim teknolojilerinin ve tüketim kalıplarının değişmesi örnek olarak verilebilir. (Yılmaz ve diğerleri, 2005: 16).

57

4. Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü

Yerel yönetimlerin yerel yaşama ve yerel düzeydeki sorunların kaynağına yakın olma üstünlüğü vardır. Bu bağlamda yerelde ortaya çıkıp küreselleşen sorunların çözümünde en önemli görev buradaki idari birimlere düşmektedir. İnsan yaşamına dair pek çok mevzu yerel yönetimlerin sorumluluğu altındadır. Çevre yönetimi 3 aşamalı önleyici, onarıcı ve geliştirici çevre politikasını geliştirmek ve uygulamak zorundadır. Bu politikaların işlerlik kazanması yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarındandır. Yerel düzeyde ortaya çıkan sorunlar etkileşim yoluyla çevreye de yayılabilir. Yerel yönetimlerin sorunun kaynağına yakın olması çözümünde de aktif olmasını gerekli kılar.(Geray,1998: 58-59).

Yerel yönetimler uyguladıkları politikalar açısından hitap ettikleri kesimin ihtiyaçlarına daha güncel bir yaklaşımla bakabilen kurum ve kuruluşlar olmaları bakımından taleplerin değerlendirilip çözüme kavuşturulması noktasında etkin rol oynamaktadırlar. Yerel yönetimlerin çevre konusunda aşağıda belirtilen hedefleri gerçekleştirmesi, kalıcı çözümlere ulaşılmasını sağlayacaktır. (Kızılböğü ve Batal, 2012: 203).

- Şehir ve bölge planları yapım sürecinde çevresel değerleri de dikkate alan çalışmalar yapılması. Bu amaçla şehir bölge ve peyzaj planları ile ekolojik, meteoroloji ve şehir sağlığı uzmanlarından istifade edilmelidir.
- Hizmet alanlarındaki görev ve sorumluluklar yerine getirirken “çevresel etki” ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır

- Çevre sorunları oluşmadan önleyici politikalar ve oluşuktan sonrası için onarıcı politikalar belirlenmeli ve zaman kaybetmeden uygulanmalıdır.
- Çevre ile ilgili kurumlar arasında eşgüdüm ve koordinasyon sağlanmalıdır.
- Doğadaki kaynakların bazıları yenilenebilirken bazıları yenilenememektedir. Bu nedenle kıt kaynakların israfı önlenmeli, kullanılmış kaynakların ve atıkların geri dönüşümünü sağlayıcı projeler oluşturulmalı, tesisler kurulmalı ve teknik donanım sağlanmalıdır.
- Kent ve çevre planlamalarında uzun vadeli düşünülerek hareket edilmelidir.
- Halkın yaşam kalitesini artırıcı önlemler alınmalıdır. Hava, su ve gürültü kirliliği gibi günlük hayatı doğrudan etkileyen unsurlara dikkat edilmelidir.
- Projelerde ÇED Raporuna uygunluk şartı aranmalıdır.
- Çevre alanındaki uluslararası gelişmeler takip edilerek, faydalı olanlar model alınmalıdır
- Halkın; çevre konusunda bilinçlenmesi sağlanmalı ve sorunların çözümüne katılımı teşvik edilmelidir.
- Tarih, arkeoloji ve tabiat varlıklarına karşı koruyucu tedbirler alınmalıdır.

Yukarıdaki hususlara dikkat edilip önem verildiği oranda çevresel sorunların azalacağı hatta kalıcı çözümlerle ortadan kalkacağına dikkat çekilmektedir.

5. Niğde İlinde Çevre Politikası Oluşturmada Taraf Olan Kurumlar ve Çalışmaları

Niğde ilinde çevre politikalarının oluşturulması bağlamında araştırılan ve görüşme yapılan kamu kurum ve kuruluşları Niğde Belediyesi, Bor Belediyesi, Niğde Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Tarım Gıda ve Hayvancılık İl Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Kamu kurum ve kuruluş yetkilileri olarak yüz yüze görüşülen kişilerle Niğde şehri için çevre sağlığı açısından sağlıklı bir politika oluşturulması adına uygulanan ve uygulanması planlanan proje ve faaliyetler hakkında bilgiler alındı. Temelde Niğde ilinde hali hazırda mevcut çevre problemleri hakkında genel bilgiler alınıp, bu problemlere getirilen çözüm önerileri hakkında taraf olan kamu kurumlarının politikaları hakkında bilgi edinilmiştir..

Niğde ilinde var olan temel çevre sorunları hava kirliliği, atık kirliliği, su kirliliği ve toprak kirliliği olarak belirlenmiştir. Bu çevre sorunlarının çözümüne yönelik yetkili mercilerin izlemiş oldukları politikalar belirlenerek daha sağlıklı bir çevrenin oluşumu için yapılan çalışmalar ortaya konmuştur.

5.1. Niğde Belediyesi

Belediyeler yerel yönetimler bazında vatandaşların ve ilin ihtiyaçlarını tespit ve çözüm yolları üretme noktasında daha güncel ve geçerli politikalar üretmektedir. Niğde Belediyesi Başkan Yardımcısı Mustafa Yiğit, ülkenin çevre politikasına yerel yönetim olarak uymak zorunda olduklarını belirterek başlıca çevre sorunlarını şöyle ifade etmiştir:

“Çevre olarak en büyük problemlerden birisi kanalizasyon atıklarının tesis yetersizliğidir. Katı atıklarının %50’sini arıtılabiliş %50’sini arıtmadan bırakılıyor. Ve buna bağlı olarak Niğde ilimizde yer alan Akkaya Barajı’nın en büyük kirlenme sebebi arıtma tesisinin yetersizliğidir. İlimize yapılması söz konusu olan proje aşamasındaki arıtma tesisi ile çevre duyarlılığına

gelenen son nokta olunacaktır. Bundan daha fazla yaralanacak olan yerler kampus ve çevresidir. Dereden çıkan sular artık sulamada kullanılacaktır. İlimizdeki diğer en önemli sorunlardan biri de biyolojik arıtma tesisinin yetersizliğidir. Niğde Belediyesi atık su arıtma tesisi, biyolojik arıtma olup, kimyasal arıtma sistemine sahip değildir. Bu nedenle; evsel nitelikli atık sular haricinde kalan sanayi atık suların arıtımı mümkün olmamaktadır. DSİ ile yapılan bir protokol ile Türkiye'nin en modern biyolojik arıtma tesisi iki yıl içerisinde yüz milyon civarında çevreye ne kadar önem verildiğini gösteriyor. Diğer bir sorun atıklardır. Katı atıklar çöp olarak toplanmaktadır. İlimizde çöplerin geri kazanılması için herhangi bir tesis bulunmamaktadır. Ambalaj atıklarının toplanması için bir alan yapılmıştır. Atıklar ilgili yerlerden ofislerden, kamu kurum ve kuruluşlarından toplanıp daha sonra ekonomiye tekrar kazandırılmıştır. Niğde olarak bundan dört yıl önce yaklaşık 7,5 milyon para harcayarak bir vahşi depolama alanını terk edilerek düzenli katı atık depolama alanı oluşturuldu.” (Mustafa Yiğit, kişisel görüşme, 2015).

Görüldüğü üzere mevcut çevresel sorunların çözümünde atıkların arıtılmasının önemi üzerinde durulmuş olup atık depolama faaliyetlerinin bulunduğu fakat geri dönüşüme kazandırılma işlemlerinin henüz yürütülemediği konularına değinilmiştir.

5.2. Bor Belediyesi

Hava kirliliği, canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir durum olup havadaki yabancı ve zararlı maddelerin, normalin üzerinde miktar ve yoğunluğa ulaşmasıdır. Niğde ilinde hava koşullarına bağlı hava kirliliği hassas noktaya ermektedir. Kış aylarında ısınma amaçlı olarak evlerde, okullarda ve iş yerlerinde kullanılan yakıtlar ile hava kirliliği artmaktadır.

Görüşmemizde Bor Belediyesi Çevre Mühendisi ve İş Güvenliği Uzmanı Nazlı Ergün' ün bilgilendirmesine bakacak olursak, Niğde' de kışın doğalgaz kullanımının yaygın olmaması ve kömür kullanımının yanlış yapılması sonucu hava kirliliğinin oldukça fazla olduğunu, kömürün tam olarak yanmamasının bu duruma etken olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Nazlı Ergün doğalgaz kullanımına teşvik amaçlı yapılan çalışmalardan da bahsetmiştir. Ortaya çıkan yanlış kömür kullanımı ve doğalgazın yaygın olmayışı havaya aşırı oranda zarar vermekte olduğunu bu yüzden belediye olarak kömür kullanımının engellenip doğalgaz kullanımının artması için çalışmalar oluşturulduğunu, binalardaki görevlilere bilgilendirilmeler yapıldığını, kömürcülerle görüşülüp apartman görevlileri ve binalarda denetim yapıldığını, satılan kömürlerin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın verdiği kriterlere uyup uyulmadığına dair denetimlerin yapıp apartman görevlileriyle de belediye olarak tek tek konuşulduğu bilgisini vermiştir.

5.3. Niğde Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü

Niğde Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nde görevli olan Çevre Mühendisi Özgül Kara ve iki diğer görevli arkadaşınca yapılan görüşmelerde Niğde İli ile alakalı sorunlar, çözümler ve projeler hakkında bilgi edinilmiştir. Atık problemi ve arıtma sistemlerinin Niğde için başlıca sorunlar arasında geldiği yapılan görüşmeler neticesinde varılan sonuçlardandır.

Arıtma tesisinin ekonomik ve kullanım olarak ömrünü tamamlamış olması sebebiyle Akkaya Barajı'na daha yakın bir arıtma tesisinin 2 yıl içinde tamamlanması yeni projeler arasındadır. Arıtma tesislerine satılan kömürlere ve kullanılan yakıtlara çevre ekiplerince düzenli olarak kontroller ve denetlemeler yapılmaktadır. Arıtma tesislerinde arıtılan temiz su Akkaya Barajına deşarj edilmektedir. Sular arıtıldıktan sonra beklediği için mecburen koku oluşumu meydana gelmektedir. Belediye, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, DSİ gibi birçok kuruluşun ortak ilgi

alanı olan sorunlara tek bir kurumun çözüm olması beklenemez. Bu bağlamda birlikteliğin var olması sağlıklı çevrenin oluşturulması ve korunmasında en etkin yollardan biridir.

Hava kirliliği bakımından da kurumca bir takım tedbirler alınmıştır. Yakıtlar ile ilgili olarak, Bakanlık ve il müdürlüğünce uygun koşullarda izin belgesi verilmekte olup, kayıt dışı kalitesiz yakıt satışının önlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan denetimlerde bu şüpheli yakıtlar için, numune örnekleri alınır ve Bakanlıkça yetki verilen laboratuvarlarda analizleri yapılır. Uygunsuzluk tespiti halinde Çevre Kanunu'na yasal işlem uygulanır. Taşıt kaynaklı hava kirliliğine yönelik ise her araç egzoz emisyon istasyonuna, egzoz emisyon ölçümlerini yaptırtmak zorundadır. Niğde İli genelinde 7 adet sabit ve 2 adet mobil-gezici ölçüm istasyonu bulunmaktadır. Bu istasyonlarda ölçümü uygun bulunan araçların trafiğe çıkmasında sakınca görülmez. İl müdürlüğünce de trafik polisleri ile koordineli olarak trafik güzergâhında denetime çıkılmaktadır. Bu denetimlerde ölçüm yaptırılıp yaptırılmadığı ve ölçüm geçerlilik tarihleri kontrol edilmektedir. Niğde İlinde hava kirliliği ölçüm istasyonu bakanlık tarafından 2006 yılı Şubat ayında kurulmuştur.

Atık su arıtma tesislerinden, «Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ve Numune Alma ve Analiz Metotları Tebliği» gereğince rutin olarak su numuneleri alınmakta olup, alınan numuneler yetkilendirilmiş laboratuvarlara gönderilmekte ve sonuçları takip edilmektedir.

2015 yılında toplam 210 çevre denetimi gerçekleştirilmiştir. Bu denetimlerin, 165 adedi ani, 22 adedi planlı (15 adedi birleşik çevre denetimi madencilik, çimento, geri kazanım, beton santrali, zirai ilaç ve gıda sektörlerinde gerçekleştirilmiştir.), 23 adedi şikâyetlere bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan denetimlerde, Çevre Mevzuatında belirtilen şartlara uymadığı tespit edilen tesis ve işletmelere 2872 sayılı Çevre Kanunu kapsamında toplam 794.807 TL idari para cezası uygulanmıştır.

60

5.4. Niğde Tarım Gıda ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

Kurum ile yapılan görüşmede İl Müdürü Asım Baş ile bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Niğde Tarım Gıda ve Hayvancılık İl Müdürlüğü'nün ilgi alanına giren çevre problemlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Akkaya Barajı sanayi atıkları yeterince arıtılmadan baraja bırakılması sonucu zaman zaman balık ölümleri artmış, İl Müdürlüğü tarafından alınan canlı ve su numunelerinde sanayi atıkları, kimyasallar tespit edilmiştir ve baraj suyunun kirlilik oranı normal sınırların çok üzerinde çıkmıştır. Bu durum göldeki canlı florasını etkilemekte, konaklı ve göçmen kuş sayısı ile gölde balık popülasyonunun azalmasına neden olmuş ve halen olmaya devam etmektedir. Bu kirlenme çevrede yaşayan canlılar için rahatsız edici kokular üretmektedir. Sorunun çözüm yöntemi yeterince çalışan, yeteri kapasitede ve kapsamlı arıtmaların kurulmasıyla, fabrika ve sanayi atıklarının rastgele ve kontrolsüzce baraja akan suyla karıştırılmasının önlenmesiyle bir nebze giderilebilir.

Niğde'nin il genelinde patates üretimine dayalı tarım yoğun olarak yapıldığından ve bu tarım uzun yıllardır bilinçsizce devam ettiğinden bitkiye verilen kimyasallarla daha fazla ürün almak için bilinçsizce yapılan gübrelemeler sonucu; topraklar organik maddece fakirleşmiş, normal yapısını yitirmiş, asit esi artarak geriye dönüşümü zor tahribatlara uğramıştır. Son yıllarda yapılan toprak tahlillerinde birçok bölgede toprak asititesinin 5 civarına indiği, bunun altındaki değerleri düzeltebilmek için çok uzun yıllar ve çok uzun uğraşlar gerektiği bilinmektedir

(normal 7). Patates tarımında bilinçsizce kullanılan kimyasallar ve patates tarımının yan ürünlerinin (piyasaya sürülmeyen veya kuruyan patates) yeşil aksamının hayvanlara yedirilmesi sonucunda canlılarda karaciğer yetmezlikleri, anormal doğumlar, yavru atma, kör doğan yavrular meydana gelmeye başladığı TÜBİTAK'ın yıllar önceki çalışmasıyla belgelenmiştir. Bu çevre kirliliğinden kaynaklanan sorunu çözmek için Tarım ve Çevre Bakanlığı eğitim çalışmaları yapmış, kullanılan kimyasallara sınırlama getirilmiş bu durum son yıllarda biraz iyileşmeye neden olmuştur.

Son yıllarda petrol türlerinden yapılan kimyasal plastik ambalajlar rasgele doğaya atıldığından bunu yiyen canlılarda sindirim sisteminde tıkanmalara ve ölümlere neden olmaktadır. Niğde'nin Ulukışla ilçesinde bulunan Karagöl'de endemik olan ve yalnızca o gölde yaşadığı tespit edilen Rona Holtzi (Toros Kurbağası) oraya ziyarete gidenlerin yol açtığı çevre kirliliğinden etkilenmekte ve yaşam alanı kısıtlanmaktadır. Son yıllardaki Niğde bölgesinde çevre kirliliğinin yol açtığı hayvan türlerinin doğadaki yaşam alanının kısıtlanmasından dolayı sayılarında azalma meydana gelmesi nedeniyle besin zincirinde bozulma oluşmuş, bazı zararlı hayvanların sayısında normalden fazla artış meydana gelmiştir. Örn; Aç kalan tilki ve yılanların kimyasala maruz kalmış yiyecek yemesi veya insanlar tarafından kasıtlı olarak öldürülmesi sonucu son yıllarda Niğde'de tarla faresi sayısında normalin üstünde artış meydana gelmiştir. Gelişen ve büyüyen tarımla birlikte kullanılan kimyasal ilaçların da çeşitliliği artmıştır daha fazla üretim elde edebilmek için tarım zararlarına karşı zamansız ve bilinçsiz kullanılan kimyasal ilaç ve katkı maddeleri Niğde bölgesinde polenizasyonu sağlayan yararlı böceklerin özellikle arıların ölümüne neden olmakta bu durum da doğanın dengesini bozmaktadır. Bunu zararsız kimyasallarla biraz azaltmak mümkündür.

6. Yöntem

61

Bu makalede sağlıklı çevre oluşumunda taraf olan kamu kurum ve kuruluşlarından, Niğde İli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Tarım Gıda ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ile Niğde ve Bor Belediyeleri'nin sağlıklı bir kent için sorunları nasıl tespit ettikleri ve bu sorunlara dair geliştirdikleri çözüm önerileri araştırılmıştır. Araştırmada betimsel içerik analizleri yapılmış, yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır. Yüz yüze görüşmeler Bor Belediyesi Çevre Mühendisi ve İş Güvenliği Uzmanı N.Nazlı ERGUN, Lisanlı Toplama Ayırma tesislerinde görevli Çevre Mühendisi Hanım YILDIRIM, Niğde Belediye Başkan Yardımcısı Mustafa YİĞİT ile yapılmıştır. Ayrıca makalenin hazırlanmasında N.Nazlı ERGUN ve Lisanlı Toplama Ayırma tesislerinde görevli Çevre Mühendisi Hanım YILDIRIM tarafından hazırlanan 'Öğrencilerde Çevre Bilincinin Oluşturulması' adlı ödüllü proje, 2015 yılında Niğde Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nce hazırlanan 'Niğde İli 2014 Yılı Çevre Durum Raporu' dikkate alınmıştır.

7. Bulgular

Yetkili mercilerce yapılan yüz yüze görüşmelerde Niğde ilinin genel çevre sorunları; ısınmadan ve egzoz emisyonlarından kaynaklanan hava kirliliği, katı atıklar, içme suyunun güvenilirliği, kalitesiz ithal kömür ve petrokok kullanımı, bilinçsiz tarım uygulamaları sonucu meydana gelen toprak kirliliği, su ve toprak kirliliğine bağlı olarak ortaya çıkan canlı türlerinin sayıca azalması ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olmaları şeklinde ifade edilebilir. En önemlisi su kirliliğidir. Su kirliliğinin artırtmasındaki en önemli etkenler olarak nüfus miktarının yıllara orana

artış göstermesi, küçük ve büyük ölçekli sanayi tesislerinde artışın olması, zirai ilaç ve gübrelerin bilinçsizce kullanılması, deterjanlar gibi parçalanmaya dirençli bileşikler, açık alana bırakılan çöpler sayılabilir. Niğde belediyesi atık su arıtma tesisi, biyolojik arıtma olup, kimyasal arıtma sistemine sahip değildir. Bu nedenle; evsel nitelikli atık sular haricinde kalan sanayi atık suların arıtımı mümkün olmamaktadır. Niğde belediyesi atık su arıtma tesisi proje aşaması devam etmektedir.

8. Sonuç

Çevresel sorunlarla baş etme ve sağlık standartlarını yükseltmede içinde bulunulan ilin çevresel özellikleri ve sorunlarını tanıma kadar uygulanabilir çözüm yollarını saptama da bir o kadar önemlidir. Sanayileşmenin ve teknolojik yenilenmenin artması ile kentsel bölgeler artmış ve buna paralel olarak da çevresel sorunlar artış göstermiştir. Kent yaşamının ve buna bağlı olarak refah seviyesinin artması, beraberinde çevre sorunları ile baş etme çabalarını da artırmıştır. Kentsel gelişimin yanında, çevre ve sağlık olgularının da eşgüdümlü gelişim göstermesi esastır. Asıl gelişmişlik ölçütlerinden biri de sağlıklı bir çevrede toplumsal refahın ve huzurun sürdürülebilir olmasıdır. Bu bağlamda sağlıklı çevre oluşumunda taraf olan kamu kurum ve kuruluşlarının ürettiği veya üreteceği politikalar da önem arz etmektedir. Sağlıklı çevre politikaları sadece merkezi ilgilendiren bir durum değildir. Merkezle beraber yerel kurum ve kuruluşların da ortak katkısı yerelden genele bir etki mekanizması doğuracaktır. Çalışmamızda sağlıklı çevre politikaları oluşturmada etkili bazı kurumları ele aldık. Çevre ve sağlık bağlamında iyileştirmelerin istikrarlı olabilmesi adına birçok kamu kurumunun işbirliği halinde politika faaliyetlerine yer vermeleri gerekmektedir. İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda ve küreselleşen dünyamızda, ulusal ve uluslar arası kuruluşların ve devletlerin çevre ve kalkınma ile ilgili çözümler, alternatifler ve yaptırımlar konusunda daha çok yoğun ve sıkı iş birliği yapılmasıdır.

62

Kaynakça

- Adak, Nursen. "Geçmisten Bugüne Çevreye Sosyolojik Yaklaşım*/Past to Today Sociological Aproach to Environment." Ege Akademik Bakis 10.1 (2010): 371.
- Arslan, R. (1978). Kent Toprakları ve Çevre Sorunu Üzerine. Sosyoloji Konferansları, (16), 27-38.
- Baykal, Hülya "Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2008, s.2-15.
- Çımrın Kökalan, F. (2014). Sosyoloji ve Çevre. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, C, 9, 2.
- Erkal, S., Safak, S., & Yertutan, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Bilincinin Olusturulmasında Ailenin Rolü/The Role of Family in Creating Awareness of Sustainable Development and Environment. Sosyoekonomi, (1), 145.
- Geray, C. (1998). Yerel yönetimler ve çevre. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 7(3), 57-65.

- Gökdayı, İ. (1997). Çevrenin geleceği: yaklaşımlar ve politikalar. Türkiye Çevre Vakfı.
- Keleş, R. ve Hamamcı C. (1993). Çevrebilim. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kızılboğa, R., & Batal, S. (2012). Türkiye'de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi/The Roles And Importance of Local Governments In The Solution Of Environmental Problems In Turkey. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20).
- Konak, N. (2010). Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelismeler/Environmental Sociology: Conceptual and Theoretical Developments. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24),271,
- Tuna, M. (2015). Türkiye’de Çevre Toplum İlişkileri ve Çevre Sosyolojisi. Sosyoloji Konferansları, (52).
- Şahin, İ. (2009). Değişen Toplum-Çevre İlişkisinin Bir Göstergesi: İklim Değişikliği. Bilimname: Düşünce Platformu, 2009(1).
- Tuna, M. (2001). Çevre Sosyolojisinde Toplumsal Kurgusalcı Model. Mülkiye Dergisi, 25(229), 229-243.
- Tuna, M. (2011). Çevresel Sorunların Küreselleşmesi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(2).
- Yazgan, Ç. Ü. (2010). Society-Environment Relations During the Process of History and Emergence of Environment Problems. Humanities Sciences, 5(2), 227-244.
- Yılmaz, A., Bozkurt, Y., & Taşkın, E. (2015). Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetiminin Etkinliği 1.

2002 YILI SONRASI TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ VE ÖNEMİ

Doç .Dr. Ertuğrul KIZILKAYA

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Yrd.Doç.Dr. Cem ENGİN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından özellikle doğrudan yabancı sermayenin ülkemize ne kadar çok gelirse o ölçüde kalkınma hızımız ve dolayısıyla büyüme hızımız artacaktır. Esas itibariyle baktığımızda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yurtiçi tasarruf meyli oldukça düşüktür. Gelişebilmek, kalkınabilmek için büyüme hızımızı belli bir düzeyin altında tutmamak gerekir. Onun için bizdeki kaynak yetersizliğini dışarıdan karşılama gereksinimi önemli bir yere sahiptir. Kaldı ki, doğrudan yabancı sermaye sadece teknoloji transferi yapmakla kalmıyor istihdamın artırılması noktasında da ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımlarına göre çok daha önemli ve portföy yatırımlarından doğan spekülasyon hareketlerin ülke ekonomisine verdiği olumsuz etkilerden uzak olması sebebiyle önemlidir. Ayrıca, belirtmek gerekir ki, ülkemize gelen doğrudan yabancı sermayenin hangi alanlara geldiği ve ne ölçüde katma değer yaratmasının yansırı yüksek teknolojiye dayalı olup olmaması da ayrı bir önem taşımaktadır.

65

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Yabancı Yatırımlar, Doğrudan Yabancı Sermaye.

DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF DIRECT FOREIGN CAPITAL IN TURKEY AFTER 2002

Abstract

In terms of developing countries like Turkey, the more the direct foreign capital comes to the country, the higher the speed of development and therefore the higher the growth rate. In principle, the rate of domestic savings is lower in developing countries such as Turkey. In order to be able to economic development, growth rate must reach a certain level. Thus, the need to compensate the insufficiency of resources is important. Moreover, we can say that foreign direct investment does not only transfer technology but also contributes to the economy of the country at the point of increasing employment. Foreign direct investment is more important than portfolio investments and is important because speculative movements arising from portfolio investments are far from the negative impacts on the economy of the country. It is also important to note that the extent to which direct foreign capital and in what extent it creates added value depends on whether it is based on high technology or not.

Keywords: Turkish Economy, Foreign Investments, Direct Foreign Investments.

1.Giriş

Yabancı Sermaye Yatırımları ister gelişmiş isterse gelişmekte olan ülke konumunda olsun tüm ülkeler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüzde, gelişmiş ve sanayileşmiş ülke ekonomilerinin her ne kadar sermaye yönünden görece zengin olsalar bile söz konusu ülkelerde de tıpkı 2008 küresel finans krizinde olduğu gibi bir ekonomik kriz olgusu ile karşı karşıya kalabilmekte ve sürdürülebilir büyüme açısından üretime yönelik yabancı sermaye yatırımlarına özellikle önem verdiklerini söyleyebiliriz.

Az gelişmiş yada gelişmekte olan ülkeler sürdürülebilir kalkınma yaklaşımından hareketle her alanda yabancı sermaye yatırımlarına gereksinim duyarlar. Gereksinimin temel gerekçesi bu ülkelerde yurtiçi tasarruf meylili oldukça düşük olması sebebiyle ortaya çıkan kaynak yetersizliğini gidermek olarak açıklanabilir. Bu açıdan gelişmekte olan ülkeler hem üretim, hem hizmetler hem de yabancılara gayrimenkul satışı yönünden yabancı yatırımcıyı çekebilmek için önemli teşvikler sunmaktadırlar. Bununla birlikte, yabancı sermaye yatırımları sadece doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak gerçekleşmemekte aynı zamanda yabancı portföy yatırımları olarakta söz konusu olabilmektedir. Portföy yatırımları ülke ekonomisinin gelişimi yönünden katkı sağlamadığı gibi makro ekonomik politikaların olumsuz yönde etkilenmesinde yol açtığı için pek istenmeyen yatırım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda yabancı sermaye yatırımı kavramı üzerinden hareketle 2002 yılı sonrası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ve önemi Türkiye ekonomisi yönünden değerlendirilmiş ve doğrudan yabancı sermaye yatırım politikalarına ilişkin alternatif politika önermeleri belirlenmeye çalışılmıştır.

66

2.Kavram Yönünden Yabancı Sermaye Yatırımı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Yabancı Portföy Yatırımı

Yabancı sermaye yatırımına ilişkin bir tanımlama yapmak gerekirse Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) 1998'e göre, bir ülkeye başka bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşlar tarafından yapılan sermaye transferi olarak tanımlanmak mümkündür. (UNCTAD, 1998) Dikkat edilecek olur ise burada bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların farklı bir ülkede gerek doğrudan yatırımlar, gerekse portföy yatırımları yoluyla elde ettikleri bir servet kazanımı söz konusudur. Dolayısıyla, yabancı sermaye yatırımlarını iki şekilde ifade etmek olasıdır. Bunlardan birincisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları; ikincisi de yabancı portföy yatırımlarıdır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede yerleşik yatırımcının kendi ülkesi dışında uzun vadeli ticari çıkarlarını gözetmek ve yönetim de etkin olduğu bir işletmeye sahip olması olarak tanımlayabiliriz. (Erdoğan, 2012:2) Bu hususta yatırımcının söz konusu işletmenin en az %10'una sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı portföy yatırımlarından daha çok doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine gelmesini istemeleri ve yabancı sermaye kanunu kapsamında sağladıkları teşviklerle desteklemeleri doğrudan yabancı yatırımlarda sadece sermaye transferi gerçekleşmemekte, aynı zamanda teknoloji transferi işletmecilik bilgisi söz konusu ülkeye gelmekte ve benzer alanda faaliyette bulunan ulusal firmaların olumlu yönde etkilenmelerine neden olmaktadır (Üçler, 2016:165).

Buna karşılık portföy yatırımları, özel ve/ veya kamu kesimine ait hisse senedi, tahvil, borç senedi, türev ürünler vb. Mali araçların uluslararası sermaye piyasalarından tasarruf sahipleri tarafından satın alınmasına yönelik bir portföy yatırımı olarak tanımlanabilir.

2.1. Portföy Yatırımı

Ister özel kesime, isterse kamu kesimine ait çeşitli menkul kıymetlerin yabancı yatırımcılar tarafından satın alımı yoluyla fon kullanımı söz konusudur. Bunun sonucunda yabancı yatırımcı faiz ve temettü geliri elde etmektedir. Bu durum portföy yatırımları açısından herhangi bir şekilde yeni şirket kurma yada varolan bir şirkete ortaklığın ifade edilmediği bir yabancı sermaye yatırımı belirtmektedir (Yalçiner, 2012:94).

Portföy yatırımları, özellikle bütçe açığı ve cari açık nedeniyle finansman gereksinimi duyan gelişmekte olan ülkeler, izledikleri yüksek faiz politikası ile cazip hale getirdikleri portföy yatırımları oldukça hareketli ve likiditesi yüksek olan yatırımlardır. Amacı yüksek getiri elde etmek olan Portföy yatırımları geldikleri ülkelerdeki hem siyasi hem de ekonomik istikrar oldukça önemlidir (Seyidoğlu, 2009: 602-603).

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları her ülke açısından oldukça önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında sadece sermaye transferi değil aynı zamanda teknoloji transferi ve işletmecilik bilgisi de ev sahibi ülkeye gelmekte ve böylece ortaya çıkan dışsalıklar neticesinde ülke ülke ekonomisi olumlu yönde etkilenmektedir.

Bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların kendi ülkeleri dışındaki bir işletmeyi uzun vadeli ticari çıkarları ve yönetimde etkin konumda bulunmaları neticesinde elde ettikleri servet kazanımları olarak tanımlamak mümkündür (Üçler, 2016:166; Erdoğan, 2012:2). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları farklı çeşitlerde söz konusu olabilmektedir. Burada önemli olan yönetimde etkin konumda olabilmek için en az %10 oranında bir paya sahip olabilmek gerekir.

Bu hususta ifade edebileceğimiz bir başka tanımlama ise Hazine Müsteşarlığının yaptığı betimlemeden yola çıkarsak, Gerçek kişi yada tüzel kişiliğe haiz yabancı yatırımcının getirdiği ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından alım satımı gerçekleştirilen convertible para niteliği olan nakit sermaye, şirketlere ait menkul kıymetler(hisse senedi gibi), makine ve teçhizat, Sanai ve fikri mülkiyet hakları, yurt içi faaliyet sonucu elde edilen karların yeniden yatırıma yönlendirilmesi ve para alacağı veya mali değeri olan yatırım ile ilgili diğer haklar, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ait haklar gibi iktisadi kıymetler kullanarak, yeni şirket kurmak ve şube açmak, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi, menkul kıymetler borsalarından en az %10 hisse oranı veya aynı oranda oy hakkı sağlayan satın alımlar yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmak olarak tanımlanmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2005).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle çok uluslu şirketler tarafından küresel ölçekte gerçekleştirilen yatırımlar olarak dikkat çekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekebilmek için tıpkı Türkiyede olduğu gibi doğrudan yabancı sermaye kanununa ilişkin her dönem yeni teşviklerle doğrudan yatırımları cazip hale getirmek çabası içine girmektedir.

2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Yabancı Portföy Yatırımı arasındaki Farklar

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile Portföy yatırımı arasındaki farkları üç başlık altında toplamak mümkündür (Üçler,2016: 167; Seyidoğlu, 2013:445; Karluk, 2003:491-492).

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yatırımcı söz konusu şirketin yönetiminde ve denetiminde etkindir. Buna karşılık, portföy yatırımı kapsamında yabancı yatırımcının şirketin yönetimi ve denetiminde söz sahibi değildir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımı kapsamında yabancı yatırımcı sermaye ile birlikte işletmecilik bilgisi ve teknoloji transferi gibi önemli katkılar sağlarken; portföy yatırımı yatırımcı ev sahibi ülkeye sadece sermaye transferinde bulunmaktadır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretim ve hizmet sektörüne yönelik uzun vadeli yatırımları kapsarken, portföy yatırımları taşıdığı nitelik gereği çok hareketli ve geçicidir. Amacı kısa vadede yüksek getiri elde etmektir.

Gelişmekte olan ülkeler genellikle karşı karşıya kaldıkları bütçe açığı ve cari açık nedeniyle finansman gereksinimlerini izledikleri yüksek faiz politikası yoluyla portföy yatırımlarını kendi ülkelerine çekmeye çalışırlar. Ne var ki,

Portföy yatırımları ev sahibi ülkedeki hem siyasi hem de ekonomik istikrara karşı oldukça duyarlıdır. Herhangi bir şekilde ortaya çıkan istikrarsızlık durumunda kolayca ve hızlı bir şekilde söz konusu ülkeden çıkıp gidebilirler. Bu durum ev sahibi ülkenin makro ekonomik politaların olumsuz yönde etkilenmesi ile birlikte bir mali kriz ortaya çıkabilmektedir.

3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Çeşitleri

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları yönüne, yatırım şekline ve amacına göre üç farklı şekilde gerçekleşmektedir (Seyidoğlu, 2009:601; Erdoğan, 2012:12-15; Üçler, 2016:173-174).

Yönüne göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları iki şekilde söz konusu olabilir. İlki, yerli yatırımcıların kendi ülkeleri dışında doğrudan yatırım yapmaları olabilir. İkincisi de Yabancı yatırımcıların başka bir ülkede doğrudan yatırım yapmaları şeklinde gerçekleşen yatırımlardır.

Yatırım şekline göre doğrudan yatırımlar yeni şirket kurma, satın alma ve birleşmeler, yatay yatırımlar ve dikey yatırımlar gerçekleşmektedir.

Yeni şirket kurma söz konusu olduğunda yabancı yatırımcının başka bir bir ülkede tesis kurması ifade edilmektedir. Böylece, yeni istihdam fırsatları ile birlikte üretimin artması ve teknolojik yeniliklere ulaşma fırsatı ortaya çıkmaktadır.

Satın alma ve birleşme yoluyla da doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleşebilmektedir. Bu yatırımlarda yerli şirket ile yabancı şirket arasında olabileceği gibi iki yabancı şirket arasında da söz konusu olabilmektedir. Bu yolla gerçekleşen yatırımlarda özellikle ev sahibi ülkenin piyasasına kolaylıkla girebilme düşüncesi ile birlikte ölçek ekonomilerinden yararlanma düşüncesi de bir gerekçe olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Doğrudan yatırım olarak yatay yatırımlar, Benzer endüstride faaliyette bulunan bir işletmenin yada firmanın başka bir ülkedeki işletmesini yada firmasına yönelik gerçekleşen bir yatırımdır. Özellikle küresel ticaretin önündeki engelleri aşmak ve rekabeti güçlendirmek amacıyla bu tür yatırımlar yapılabilmektedir. Avrupa Birliği kapsamında Amerikan şirketlerinin avrupa birliği bölgesinde yatırımda bulunmaları buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Dikey yatırımlar ise bir malın üretiminde yeralan değişik ülkelerde bulunan firmaların birbirilerine yönelik yatırımlar olarak tanımlamak mümkündür.

Amacına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kaynak ve Pazar yönünden ve ekonomik etkinlik yönünden olmak üzere üç başlıkta ifade edilebilir.

Kaynak yönünden doğrudan yabancı sermaye yatırımları kaynak maliyetinin en uygun olduğu bölgelerde doğrudan yatırımları gerçekleştirmek suretiyle rekabetin sürdürülmesi ve korunması amaçlanmaktadır. Burada kaynak maliti olarak ifade ettiğimiz husus hem doğal kaynak hem de nitelikli ve nitiksiz işgücü yönünden görece daha zengin ülkeler kastedilmektedir.

Pazar yönünden doğrudan yatırımlar, yatırım yapılan ülkenin nüfus büyüklüğü, bölgesel ve küresel entegrasyonlarla işbirliği durumu ve ürünün tercihi ile ilgili durumları kapsayan yatırımlardır.

Etkinlik yönünden doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise işgücü maliyetleri düşük yada işgücü verimliliği yüksek ülkeler ile vergi oranları ve ulaşım ve haberleşme maliyetlerinin görece daha düşük olan bölgelere yada ülkelere yapılan yatırımlardır.

4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gerçekleşmesini Sağlayan faktörler

Yabancı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımları belirleyen faktörleri pek çok farklı yönden değerlendirmek olasıdır. Bu hususta UNCTAD'ın 1998 yılında yayınlamış olduğu **World Investment Report** raporundan hareketle söz konusu faktörleri politik faktörler, ekonomik faktörler ve yatırım iklimine ilişkin faktörler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir (UNCTAD, 1998).

4.1. Politik Faktörler

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, siyasi istikrar her yabancı yatırımcı açısından oldukça önemlidir. Siyasi istikrarın olmadığı ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekebilmek oldukça güçtür. (Erdoğan, 2012:66) Dolayısıyla doğrudan yatırımlar gerçekleşmesi için ev sahibi ülkenin izlediği başta ekonomi, dış ticaret ve özelleştirme politikaları önem taşımaktadır. Ayrıca yatırım yapılacak ülkenin hukuki alt yapısı, Sanai ve fikri mülkiyet haklarının korunması ve herhangi bir anlaşmazlık söz konusu olduğunda uluslararası tahkime taşınmanın imkan dahilinde olduğu ülkelerde yabancı yatırımcılar doğrudan yatırımlarını daha kolay gerçekleştirebilmektedirler.

4.2. Ekonomik Faktörler

Doğrudan yatırımlarını gerçekleştiren yabancı yatırımcıların dikkat ettiği ekonomik faktörlerden biri Pazar büyüklüğü ile ilgilidir. Yatırımcı bu yatırım ile mevcut pazarını korumak yanında pazarını genişletmek, yeni pazarlara açılarak hem rekabet gücünü elinde tutmak hem de ölçek ekonomilerinden yararlanma isteği söz konusudur. Yatırımcı Pazar büyüklüğünü dikkate alırken nüfus ile birlikte o ülkenin GSYH'sı üzerinden kişi başına düşen milli geliri yani kişinin satın alma güçlerini de değerlendirerek yatırımını gerçekleştirir (Dursun, 2012:511).

Bir başka ekonomik faktör olarak ev sahibi ülkenin izlediği döviz kuru politikası döviz kurlarındaki istikrar da önemlidir. Özellikle yabancı yatırımcılar yatırım kararı alırken ev sahibi ülkedeki kur istikrarını gözetirler. Kurdaki istikrarsızlığın yarattığı belirsizlik yatırımların olumsuz yönde etkilenmesine neden olacaktır. Bu hususta yabancı yatırımcı açısından değer atfedilen bir başka konu da yapılacak yatırımda kullanılacak ithal girdi ve gerçekleştirilecek ihracatında kurdaki istikrarsızlıktan etkilenmemesidir.

Ekonomik faktörler kapsamında değerdendirilebilecek bir diğdr konu da üretim maliyetleriyle ilgilidir. Hem doğal kaynak yönünden görece daha zengin ölkelerde hem de nitelikli ve niteliksiz işgücü ücretlerinin daha düşük olduğu ölkelerde yabancı yatırımcılar tarafından doğrudan yatırımlar gerçekleştirilebilmektedir.

4.3. Yatırım İklimine İlişkin Faktörler

Yatırım ikliminin yabancı yatırımcı tarafından olumlu karşılanması ve benimsenmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda ölkenin dışa açıklığı, uluslararası ticaret antlaşmalarına taraf olması, dış ticaret politikası ekonomi politikaları ve mali politikalar ile yabancı yatırımcıya güvence sağlayabilmesi yatırımcı açısından dikkate alınan hususlardır. Ayrıca, yatırımcıların ister içe dönük isterse dışa dönük yani ihracata yönelik üretimde bulunmasına bağlı olarak korunmasında ayrı bir önem taşımaktadır (Erdoğan, 2012:67; Dursun, 2012:511-512)

Yatırım ortamının iyileştirilmesi ve güvencenin sağlanması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasını sağlayacaktır.

5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileri

Esaen bir ölkeye yönelen yabancı yatırımların makroekonomik dinamikler üzerinde çok kapsamlı etkileşimlere neden olduğu bilinmektedir. Her ne kadar yerleşik iktisadi paradigim kapsamında tartışılan ve aşağıda sıralanan başlıklarda sergilenen önemli niteliklere sahip olsa da, doğrudan yabancı sermaye hareketlerine yönelik önemli yönlendirme politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir ifadeyle, söz konusu yatırımların gelişmekte olan bir ölkenin hızlı ekonomik büyümesi ve makroekonomik sorunlarının çözölmesi için mucizevi bir reçete olarak görölmesi yanıltıcı olacaktır (Akyüz, 2015:39-41). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkilerini teknolojik gelişim ve yeniliklerin kazanılması, ödemeler dengesi, istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkiler olmak üzere dört başlıkta özetlemek mümkündür.

70

5.1. Teknolojik Gelişme ve Yeniliklerin Kazanılması

Gelişmekte olan ölkelerin teknolojiye erişimi sahip oldukları kaynakların sınırlı olması nedeniyle oldukça düşüktür. Halbuki, teknolojik gelişme ve yenilikler firmaların rekabet gücü ile birlikte maliyetleri üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir. Kaldı ki, teknolojiye dayalı ürünlerin hem katma değer hem de ürün kalitesini olumlu etkilediğini söylenebilir. Onun içindir ki, gelişmekte olan ölkeler çokuluslu şirketler nezdinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ölkelerine çekmek isterler.

Bu kapsamda gelen yatırımlar ev sahibi ölkeye sadece sermaye transferi yanında teknoloji transferi ve işletmecilik bilgisini de taşırlar. Bu husus ev sahibi ölkeler ve yerli firmalar açısından önemlidir. Önemli olması yerli firmalarında kendilerini yenileme, ürün kalitesini artırma ve insan kaynakları yönünden zenginleşmesini de beraberinde getirecektir (Erdoğan, 2012:186; Üçler, 2016:181).

Teknolojik gelişme yeniliklerin en sahibi ölkeler tarafından kullanılması ve geliştirilmesi söz konusu teknolojiyi kullanabilecek yetkinlikte insan kaynağının varlığı önemlidir. Aksi takdirde teknolojiden sağlanacak avantajlar istenildiği gibi gerçekleşmez.

Bu hususta olumsuz olarak değerdendirilen bir konuda ev sahibi ölkelerin teknolojik bağımlı olmasıdır. Bu durumda ev sahibi ölkeler yeterince ar-ge faaliyetlerine eğilmeyeceği bu şartlar

altında da yerli firmaların rekabet gücünün azalması yada yabancı firmaların sağdığı teknolojik gücün rekabet avantajı yaratması söz konusudur (Üçler, 2016:183)

5.2. Ödemeler Dengesine Etkisi

Doğrudan yabancı Sermaye yatırımları ağırlıklı olarak çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu tür yatırımlarda şirketin yeni bir tesis kurması neticesinde ödemeler dengesi üzerinde oluşan ilk etki ülkeye giren dövizdir. Döviz rezervlerini arttırıcı bir etki ortaya çıkar. Söz konusu tesis ihracata dönük üretim yapıyorsa gerçekleştirdiği ihracat ile sağladığı ithal ikamesine bağlı olarak ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır (Erdoğan, 2012:188). Diğer taraftan kurulan işletmenin ne kadar ithal girdi kullanacağı ve kuruluş aşamasında gereksinim duyulan yatırım araçlarının dışarıdan temini dedöviz çıkışına bağlı olarak ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratacaktır.

5.3 İstihdama Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir etkisi de istihdam üzerindeki etkisidir. Eğer doğrudan yatırım yeni bir şirket yada tesis kurma şeklinde ise o takdirde istihdamı artırıcı bir etki yaratacaktır. Bununla birlikte, doğrudan yatırım mevcut bir şirketin satın alımı yada şirket birleşmesi yoluyla gerçekleşiyorsa o takdirde istihdam üzerinde olumsuz bir etki de yaratabilir.

Doğrudan yatırımların istihdam üzerindeki farklı bir etkisi de o ülkedeki insan kaynağının gelişmesi yönündedir. Nitelikli işgücünün artması işgücü verimliliği üzerinde pozitif etki yaratarak üretimi olumlu yönde etkileyebilir.

5.4. Ekonomik Büyümeye Etkisi

Az gelişmiş yada gelişmekte olan ülkelerdeki en önemli sorun sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan yatırımların finansmanında yeterli sermaye birikimine sahip olmamalarıdır. Bunun en tabii sebebi bu ülkelerdeki tasarsuf oranının düşük olmasıdır. Doğrudan yatırımlarlar bu açığı kapatmada önemli bir rolü ve yeri vardır. Doğrudan yatırımlar üretim artışı sağlıyorsa yani ülkenin üretim kapasitesinin artması gayri safi yurtiçi hasılanın artması ile birlikte kişi başına düşen milli gelir artışı da ülkenin refah payının artmasına neden olacaktır.

Diğer taraftan ülkeye gelen doğrudan yatırım mevcut bir şirketin el değiştirmesi ise burada mevcut sermayenin el değiştirmesi söz konusudur. Böyle bir durumda da ekonomik büyüme üzerindeki çok kısıtlı olmaktadır.

6. Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yatırımların Önemi

6.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarafından Yayımlanan Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistiklerine Göre Doğrudan Yatırımların Konumu

TCMB'nın Uluslararası Yatırım Pozisyonu istatistiklerine göre Türkiye ekonomisi Temmuz 2017 itibarıyla net 449 milyar 881 milyon dolar eksi bakiye vermektedir. Bunun anlamı ülkemizin dünyadan bu tutar kadar kaynak kullanmış olmasıdır.

Tablo 1: Uluslararası Yatırım Pozisyonu Temmuz 2017 (milyon ABD Doları)

	2016	2017 Q1	2017 Q2	2017 Temmuz
ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU, NET	-362.288	-390.534	-429.758	-449.881
A. Varlıklar	215.524	217.758	223.641	221.026
1. Doğrudan Yatırımlar	39.503	40.339	41.201	40.953
1.1 Sermaye	31.006	31.822	32.626	32.435
1.2 Diğer sermaye	8.497	8.517	8.575	8.518
B. Yükümlülükler	577.812	608.292	653.399	670.907
1. Doğrudan Yatırımlar	141.647	160.479	173.416	185.318
1.1 Sermaye	130.982	150.109	162.257	174.003
1.2 Diğer sermaye	10.665	10.370	11.159	11.315

Kaynak: TCMB, 2017.

Ülkemizin yapısal nitelikte cari açık veren bir ülke olduğu düşünüldüğünde, dünya ülkelerinde kaynak kullandıran kreditor bir ülke olmak yerine onlardan kaynak (finansman) kullanan bir ülke konumunda olması söz konusudur.

Aynı istatistiklere göre varlıklarımız 221 milyar 26 milyon dolar iken, yükümlülüklerimiz ise 670 milyar 907 milyon dolar düzeyindedir. Yükümlülükler içerisinde doğrudan yatırımlar ise 185 milyar 318 milyon dolar düzeyinde gerçekleşerek yüzde 27,62 pay almıştır.

Başka bir ifadeyle Türkiye dış kaynak ihtiyacının yaklaşık dörtte birini doğrudan yatırım olarak ülkeye çekebilmiştir.

6.2. Ekonomi Bakanlığı Tarafından Yayımlanan Uluslararası Yatırım İstatistiklerine Göre Doğrudan Yatırımların Konumu

Fiili girişler itibarıyla ortaya çıkan gelişmeleri de Ekonomi Bakanlığı tarafından yayımlanan Uluslararası Yatırım İstatistikleri üzerinden izlemek mümkündür. Bu istatistiklere göre Türkiye ekonomisi 2002 yılından 2017 yılı Temmuz ayına kadar toplam 186 milyar 468 milyon dolar tutarında doğrudan yatırım girişi sağlamıştır. Bu girişlerin 135 milyar 468 milyon doları uluslararası doğrudan sermaye iken, 10 milyar 699 milyon doları uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi ve 40 milyar 107 milyon doları da gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır.

Tablo 2: Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler) (Milyon ABD Doları)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016	2017	Değ. (%)	Topla m
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (Net Yükümlülük Oluşumu)*	9.09	16.182	13.628	12.896	12.828	17.55	12.307	6.32	5.71	- 9,7 %	186.46
Uluslararası	6.22	14.145	10.128	9.322	8.370	11.71	6.278	2.77	2.73	-	135.66

Doğrudan Sermaye	1					0		7	5	1,5 %	2
Sermaye	6.256	16.136	10.761	9.890	8.631	12.074	6.899	3.200	4.512	41,0 %	143.941
Tasfiye	35	1.991	633	568	261	364	621	423	1.777	320,1 %	8.279
Diğer Sermaye (Net) (Uluslararası Sermayeli Firmaların Yabancı Ortaklarından Aldıkları Kredi)	384	24	864	525	137	1.684	2.139	1.412	176	- 87,5 %	10.699
Gayrimenkul (Net)	2.494	2.013	2.636	3.049	4.321	4.156	3.890	2.135	2.799	31,1 %	40.107

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017.

73

Gayrimenkul alımlarının ekonomiye katkı sağladığı görülmekle beraber, üretim, ihracat, ithal ikamesi, teknoloji transferi, inovasyon ve istihdam artışı alanlarında getirdiği katkılarının sınırlı olduğu kabul edilmelidir.

Yabancı ortaklardan sağlanan kredilerin de işletme sermayesi olarak kullanıldığı kabul edilebilir. Dolayısıyla söz konusu istatistikler kapsamında hem tutar hem de ekonomik katma değer açısından öne çıkan uluslararası doğrudan sermaye girişleri olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere 2002 ile Temmuz 2017 döneminde gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırımların yüzde 74,4 düzeyindeki kısmı Avrupa ülkelerinden kaynaklanmaktadır. Yüzde 6'ya yaklaşan kısmının AB dışı Avrupa ülkelerinden geldiği düşünülürse, Türkiye ekonomisinin ülkeye çekebildiği doğrudan yatırımların yaklaşık yüzde 68'i veya diğer bir deyişle yaklaşık 2/3'ü Avrupa Birliği ülkelerinden sağlanmaktadır.

Tablo 3: Ülke Gruplarına Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları)

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE UDY TUTARLARI (MİLYON ABD DOLARI)						
BÖLGE	2016 UDY (MİLYON DOLAR)	% PAY	2017/Temmuz UDY (MİLYON DOLAR)	% PAY	2002-2017/Temmuz Dönemi UDY (Milyon Dolar)	% PAY
AVRUPA	4.403	63,8	3.627	80,5	107.149	74,4
AB ÜLKELERİ	3.788	54,9	3.525	78,3	98.649	69
DİĞER AVRUPA	615	8,9	102	2,3	8.500	6
AMERİKA	458	6,6	131	2,9	12.551	8,7
ABD	390	5,7	102	2,3	11.300	8
DİĞER AMERİKA ÜLKELERİ	68	1,0	29	0,6	1.251	1
ASYA	2.009	29,1	698	15,5	23.573	16,4
KÖRFEZ ÜLKELERİ	444	6,4	85	1,9	9.746	7
DİĞER YAKIN VE ORTADOĞU	808	11,7	310	6,9	7.266	5
DİĞER ASYA	757	11,0	303	6,7	6.561	5
DİĞER (AFRİKA-OKYANUSYA-SINIFLANDIRILMAYAN)	29	0,4	47	1,0	668	0,5
TOPLAM	6.899	100,0	4.503	100,0	143.941	100,0

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017.

Ekonomi Bakanlığının verilerine göre bir diğer ilginç olgu halihazırda dünyanın en büyük ekonomisi konumunda olan ABD'den sağlanan doğrudan yatırımların oranının sadece yüzde 8 düzeyinde olmasıdır. Buna yakın bir düzeyde (yüzde 7) doğrudan yatırım da Körfez Ülkelerinden çekilebilmiştir.

Ayrıca, dünya ekonomisinin yakın gelecekte en büyük merkez olacağı kabul edilen ve içerisinde Çin, Japonya ve Güney Kore gibi önemli ekonomilerin yer aldığı Diğer Asya grubu ülkelerinden sağlanan doğrudan yatırım da sadece 6,5 milyar ABD Doları ile toplam içerisinde ancak yüzde 5 düzeyinde pay alabilmiştir.

Tablo 4: Ülkelere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları)

ÜLKELERE GÖRE UDY TUTARI (MİLYON ABD DOLARI)											
	ÜLKELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017/Temmuz	2002 - 2017/Temmuz Toplam	2002 - 2017/Temmuz PAY %
1	Hollanda	486	1.424	1.381	918	2.022	1.184	955	1.383	23.398	16,3%
2	ABD	323	1.401	439	326	334	1.619	390	102	11.300	7,9%
3	Avusturya	1.584	2.419	1.519	667	31	80	361	286	10.040	7,0%
4	İngiltere	245	906	2.044	300	1.051	585	950	120	9.658	6,7%
5	Almanya	597	664	491	1.970	606	355	437	197	9.054	6,3%
6	Lüksemburg	311	562	1.186	278	565	1.252	309	54	9.039	6,3%
7	İspanya	205	2.251	193	506	74	2.305	409	1.008	8.644	6,0%
8	Belçika	48	1.495	39	60	38	767	23	215	8.424	5,9%
9	Fransa	623	1.000	86	217	286	164	88	84	6.934	4,8%
10	Yunanistan	436	111	58	68	52	48	36	21	6.888	4,8%
11	Azerbaycan	12	1.266	338	803	884	839	652	308	5.207	3,6%
12	Rusya	2	762	11	875	723	747	259	0	5.182	3,6%
13	Birleşik Arap Emirlikleri	104	89	52	176	115	80	36	20	4.183	2,9%
14	İtalya	25	111	154	148	488	180	80	66	3.026	2,1%
15	İsviçre	123	233	454	204	149	175	350	48	2.489	1,7%
16	Japonya	347	231	106	439	257	314	329	111	2.310	1,6%
17	Suudi Arabistan	39	9	439	39	10	17	11	0	1.949	1,4%
18	Kuveyt	193	43	271	185	197	7	22	3	1.582	1,1%
19	Katar	52	50	46	469	8	350	375	62	1.538	1,1%
20	Lübnan	29	45	315	573	35	0	152	2	1.287	0,9%
İlk 20 Ülke Toplamı		5.784	15.072	9.622	9.221	7.925	11.068	6.224	4.090	132.132	91,7%
Diğer		472	1.064	1.139	669	706	1.006	675	422	11.809	8,3%
TOPLAM DÜNYA		6.256	16.136	10.761	9.890	8.631	12.074	6.899	4.512	143.941	100,0%

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017.

Tablo 4'te yer alan istatistiklere göre Türkiye ekonomisinin çekebildiği doğrudan yatırımlarda birinci sıra Hollanda'ya aittir. Hollanda'dan kaynaklanan doğrudan yatırımlar 23 milyar 398 milyon ABD Doları ile toplam içerisinde yüzde 16,3 pay almaktadır.

İkinci sırada yer alan ABD kaynaklı doğrudan yatırımlar ise 11,3 milyar ABD Doları düzeyindedir. ABD ekonomisinin büyüklüğü, ABD kaynaklı çokuluslu şirketlerin küresel ekonomi bağlamındaki iktisadi aktiviteleri ve ülke içerisindeki üretimlerini çeşitli avantajlar sağlayan geliştirmekte olan ülkelere taşımaları yönündeki stratejileri düşünüldüğünde söz konusu tutarın çok az olduğu vurgulanmalıdır.

Türkiye ekonomisinde uluslararası doğrudan yatırımlar yapan ülkeler sıralamasında ilk on arasında üçüncü sıradan itibaren tamamı Avrupa Birliği ülkeleridir. Sadece İtalya'nın 14ncü sırada yer alarak doğrudan yatırımlara çok ilgi göstermeyen bir konumda olduğu görülmektedir.

İkinci 10 ülke arasında Avrupa'dan sadece İsviçre yer almaktadır. Ancak daha ilginç olan Çin ve Güney Kore gibi ülkelere sağlanan doğrudan yatırımların ilk 20 ülke sıralamasında kendine yer bulamamış olmasıdır. Bu kapsamda, Türkiye ekonomisinin dış ticaret, turizm, finansman ve diğer birçok konuda olduğu gibi uluslararası doğrudan yatırımlar konusunda da Avrupa Birliği dışındaki ekonomilerle yeterince ilişki kuramadığı veya Avrupa Birliği ile söz konusu alanda bağımlılık içerisinde olduğu vurgulanmalıdır.

İlk 20 ülkenin toplam doğrudan yatırımların yaklaşık yüzde 92'sini sağladıkları düşünüldüğünde diğer ülkelere çekilen kaynağın son derece yetersiz olduğu iddia edilebilir.

Tablo 5'te sunulan veriler incelendiğinde görülecektir ki uluslararası doğrudan yatırımların en fazla ilgi gösterdiği ekonomik sektör finans ve sigorta alanı olmuştur. Özellikle bankacılıkta görülen yabancı banka ağırlığı düşünüldüğünde söz konusu veriler şaşırtıcı değildir. Bu alanda görülen doğrudan yatırım 2002 ile Temmuz 2017 arasında toplam 50 milyar 967 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Ancak, söz konusu doğrudan yatırımların büyük bir kısmının mevcut bankaların yabancı bankalar tarafından satın alınması biçiminde gerçekleştiğine dikkat çekilmelidir. Dolayısıyla yabancı bankaların Türkiye bankacılık (ve sigortacılık) sektörlerinin büyüme ve karlılık potansiyellerine bağlı olarak belirli bir pazar payını hedefleyecek biçimde doğrudan yatırımlar gerçekleştirdikleri vurgulanmalıdır. Dolayısıyla, söz konusu gelişmelerin bankacılık sistemi açısından rekabet ve inovasyon değişkenleri bağlamında etkileri sınırlı kalmıştır.

Benzer bir diğer gelişim, sektörel bazda en fazla doğrudan yatırım sağlanan ikinci alanın telekomünikasyon sektörü olmasıdır. Nispeten düşük rekabetin olduğu oligopolistik bir yapı arz eden sektöre gelen yabancı doğrudan yatırımların finans alanındaki benzer bir biçimde pazar payı ve karlılık odaklı oldukları vurgulanmalıdır.

Bu kapsamda irdelenmesi gereken bir diğer husus söz konusu alanlardaki yabancı doğrudan yatırımların, diğer deyişle finans ve telekomünikasyon alanlarındaki doğrudan yatırımların özellikle ihracata katkılarının ve istihdam yaratma kapasitelerinin düşük seviyede olmasıdır. Bu nedenle söz konusu sermaye hareketleri Türkiye ekonomisinin ihtiyaç duyduğu yabancı kaynakların sağlanmasında katkı sağlasalar bile, uzun vadede yeni yabancı kaynak ihtiyaçlarının ortaya çıkmasını azaltmamaktadırlar.

Tablo 5: Sektörlere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları)

SEKTÖRLERE GÖRE UDY TUTARLARI (MİLYON ABD DOLARI)						
SEKTÖR	2016 (Milyon \$)	2016 (% PAY)	2017/Temmuz (Milyon \$)	2017/Temmuz (% Pay)	2002-2017/Temmuz Dönemi UDY-Sektörel (Milyon \$)	2002-2017/Temmuz Dönemi UDY-Sektörel (PAY)
TARIM	26	0,4	7	0,2	441	0,3
MADENCİLİK	149	2,2	54	1,2	2.802	1,9
İMALAT	1.712	24,8	745	16,5	33.633	23,4
GIDA-İÇECEK TÜTÜN	586	8,5	61	1,4	8.205	5,7
KİMYA	288	4,2	107	2,4	5.314	3,7
RAFİNE EDİLMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ	0	0,0	0	0,0	4.327	3,0
BİLGİSAYAR-ELEKTRONİK VE OPTİK ÜRÜNLER	223	3,2	45	1,0	3.418	2,4
ANA METAL SANAYİ	167	2,4	51	1,1	3.194	2,2
TEKSTİL-GİYİM-DERİ	47	0,7	21	0,5	2.056	1,4
METALİK OLMAYAN ÜRÜNLER	96	1,4	59	1,3	1.937	1,3
KAUÇUK-PLASTİK	98	1,4	236	5,2	1.625	1,1
ULAŞIM ARAÇLARI	62	0,9	23	0,5	1.401	1,0
KAĞIT	72	1,0	89	2,0	785	0,5
MAKİNA-TEÇHİZAT	23	0,3	33	0,7	718	0,5
MOBİLYA	47	0,7	20	0,4	533	0,4
AĞAÇ VE AĞAÇ ÜRÜNLERİ	3	0,0	0	0,0	100	0,1
ENERJİ	740	11	949	21,0	18.002	12,5
HİZMETLER	4.270	62	2.756	61,1	88.991	61,8
FINANS VE SİGORTA	1.713	24,8	1.355	30,0	50.967	35,4
TELEKOMÜNİKASYON	91	1,3	534	11,8	12.406	8,6
TOPTAN-PERAKENDE TİCARET	602	8,7	270	6,0	7.879	5,5
ULAŞTIRMA-DEPOLAMA	614	8,9	361	8,0	5.477	3,8
İNŞAAT	307	4,4	98	2,2	4.098	2,8
GAYRİMENKUL	277	4,0	20	0,4	2.970	2,1
SAĞLIK	273	4,0	23	0,5	2.085	1,4
TURİZM	235	3,4	6	0,1	758	0,5
DİĞER HİZMETLER	158	2,3	89	2,0	2.351	1,6
SU TEMİNİ,ATIK YÖNETİMİ	2	0,0	1	0,0	72	0,1
TOPLAM	6.899	100	4.512	100	143.941	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017.

Tablo 6'da yer alan verilerin en çarpıcı yanı ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerin en büyük kısmının toptan ve perakende ticaret ile gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetlerine yönelik olarak kurulmuş olmalarıdır.

İmalat sanayi ve diğer sektörlerin ihracat yaratma ve istihdam sağlama özelliklerinin daha fazla olduğu düşünüldüğünde yurtdışından sağlanan doğrudan yatırımların ülkemizin yapısal sorunlarını çözebilme doğrultusundaki katkıları sınırlı kalmaktadır. Başka deyişle, söz konusu uluslararası doğrudan yatırımlar Türkiye ekonomisinin sağladığı karlılık fırsatlarından faydalanma amaçlı olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 6: Temmuz 2017 İtibarıyla Yabancı Sermayeli Şirketler ve Faaliyet Alanları

1954-2017/Temmuz Dönemi Kümülatif Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı	
SEKTÖR	ADET
TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET	20.939
GA YRİMENKUL, KİRALAMA VE İŞ FAALİYETLERİ	9.110
İMALAT SANAYİİ	6.786
ULAŞTIRMA, HABERLEŞME VE DEPOLAMA HİZMETLERİ	5.407
İNŞAAT	5.039
OTELLER VE LOKANTALAR	2.371
DİĞER TOPLUMSAL, SOSYAL VE KİŞİSEL HİZMET FAALİYETLERİ	1.667
ELEKTRİK , GAZ VE SU	1.486
TARIM, AVCILIK VE ORMANCILIK	784
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	738
SAĞLIK İŞLERİ VE SOSYAL HİZMETLER	713
EĞİTİM HİZMETLERİ	527
MALİ ARACI KURULUŞLARIN FAALİYETLERİ	426
Toplam	55.993

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017.

Sonuç

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin tasarruf yetersizliğine bağlı olarak sürdürülebilir kalkınma noktasında ağırlıklı olarak çok uluslu şirketlerin gerçekleştirdiği doğrudan yatırımları çekebilmesi oldukça önemlidir. 1980 öncesi ithal ikameci sanayileşme modeli ile 1980 sonrası ihracata dönük sanayileşme modeli ve özelleştirme politikaları neticesinde imalat sanayine yönelik doğrudan yatırımların gerçekleştirilebilmesine karşın, 2000’li yıllarda doğrudan yatırımların yönünde bankacılık, sigortacılık ve telekomünikasyon gibi hizmet sektörüne doğru bir kayma söz konusudur. Küresel rekabetten kazançlı çıkmak için mutlak surette teknolojiye dayalı ve katma değer yaratan alanlardaki yatırımları desteklememiz önemlidir. Ayrıca dünyanın yeni merkezi olarak tanımlanan ülkeler Çin, Hindistan ve geniş anlamda Asya-Pasifik ülkeleri ile daha fazla ticaretimizi geliştirmenin yollarını ararken bu ülkelerdeki şirketlerle de ülkemizde ne gibi ortak yatırımların yapılabileceği hususunu değerlendirmek ve bir dizi öneri hazırlamak yerinde olacaktır. Yani ortak girişime dayalı ve proje bazlı yatırımların ülkemize kazandırılması gerekmektedir.

Türkiye ekonomisinin uluslararası doğrudan yatırımlar konusunda önemli bir başarı sergilemekle birlikte sorunlu bazı noktaların da varlığı dikkat çekmektedir. Finansman sağlama özellikleri hariç tutulursa doğrudan yatırımlardan beklenen bazı ekonomik faydaların elde edilemediği görülmektedir. Öncelikle ülkemizin doğrudan yatırımlar alanında Avrupa Birliği karşısında yüksek bir bağımlılık içerisinde olduğu görülmektedir. Çin, Japonya, Hindistan, Güney Kore gibi ülkelerin artık birer doğrudan yatırım yapan ülke oldukları düşünüldüğünde, söz konusu ülkelerin Türkiye ekonomisine yeterince ilgi göstermedikleri vurgulanmalıdır. Bu ülkelerle gerçekleştirilen anlaşma ve işbirliklerinde doğrudan yatırımların sağlanması hususuna özel önem verilmelidir. Doğrudan yatırımların özellikle finans ve telekomünikasyon alanında

yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle rekabet, inovasyon, istihdam ve ihracat konularında olumlu etkileri sınırlı kalmaktadır. Bunun yerine özellikle imalat sanayilerine yönelik doğrudan yatırımların cazip hale getirilmesi aracılığıyla Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının çözümünde uluslararası doğrudan yatırımların olumlu katkıları artırılabilir.

Kaynakça

- AKYÜZ, Y. (2015). “Foreign Direct Investments, Investment Agreements, And Economic Development: Myths And Realities”, *Ekonomi-tek*, vol. 4, no. 1, 1-47.
- ERDOĞAN, A. (2012). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye Örneği*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- KARLUK, Rıdvan (2003). *Uluslararası Ekonomi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- KUBAR, Y. (Ed.) (2016). *Güncel Ekonomik Sorunlar*, Ankara: Gazi kitabevi.
- ÖZDEMİR, K. ve DELİCE, G. (Ed.) (2012). *Uluslararası Ekonomik İlişkiler I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- SEYİDOĞLU, H. (2009). *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SEYİDOĞLU, H. (2013). *Uluslararası Finans*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2005), *Yabancı Sermaye Raporu*, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/ucm/uuid/dDocName;Ek-071272>; Erişim Tarihi: 14.11.2017.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2017), *Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri*, www.ekonomi.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.08.2017.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2017), *Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistikleri*, www.tcmb.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.08.2017.
- UNCTAD, (1998), *World Investment Report 1998 Trends and Determinants*, http://unctad.org/en/Docs/wir1998_en.pdf; Erişim Tarihi: 14.11.2017.
- YALÇINER, K. (2012). *Uluslararası Finansman*, Ankara: Detay Yayıncılık.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA POLİTİKA TRANSFERİ VE İDARİ REFORM: TÜRKİYE VE MALEZYA KARŞILAŞTIRMASI

Doç. Dr. İ. Ethem TAŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Yeter ÇİÇEK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrencisi Melike KAYIRAL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kamu Yönetimi

Öz

İletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelere bağlı olarak hız kazanan ve dünya üzerindeki etkisini gittikçe artıran küreselleşme, devlet kurumlarında ve sistemlerinde yaşanan sorunlarla mücadelede benzer sorunlarla başa çıkmış gelişmiş ülkelerin çözümlerini uygulayabilme ve politikalarını transfer edebilme imkanı da sunmaktadır. Yeniden yapılanmayı ifade eden İdari Reform kavramı özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında bu alanda yaygınlık kazanan çalışmalar ile birlikte, devletlerin yönetsel yapılanmalarında birbirlerinden etkilendikleri bir süreçte, daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Bu süreçte kamu yönetimlerinin daha etkin, rasyonel, verimli ve değişen çevresel koşullara duyarlı bir yapıya kavuşturulması ve vatandaşlara daha kaliteli bir hizmet sunulması doğrultusunda yeniden yapılanma çalışmalarına konu olduğu görülmüştür. Yönetim sistemlerini modernleştirmek isteyen Türkiye ve Malezya gibi devletler de bir yöntem olarak diğer devletlerin tecrübe ve yeteneklerini yol gösterici ve çözümde izlenen yolu kısaltıcı bir pusula olarak kullanmaktadırlar. Bu bağlamda Malezya'nın bu süreci zamanında ve başarılı bir şekilde yürüttüğü görülürken, Türkiye'nin ise çeşitli sebeplerle bu sürece gecikmeli ve tereddütlü olarak dahil olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, 1980'lerden günümüze değin Türkiye ve Malezya'nın yönetsel sistemlerini geliştirmek adına yürüttükleri idari reformları politika transferi perspektifinden karşılaştırmalı bir biçimde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İdari Reform, Politika Transferi, Türkiye, Malezya.

ADMINISTRATIVE REFORM AND POLICY TRANSFER IN THE GLOBALIZING WORLD: COMPARISON OF BETWEEN TURKEY AND MALAYSIA

Abstract

The globalisation which gains momentum due to rapid developments in Communication Technologies, also increasing impact on the world steadily offers that to be able to apply the solutions and transfer policies of developed countries which deal with the challenges in tackling

similar problems in state-run institutions and its own systems. The Administrative Reform that means the concept of restructuring, began to attract more attention along with the prevalence studies in this area, especially after World War 2, and in the administrative structures of the states that is affected by from each other in a process. In this process, public administrations have been observed the subject of restructuring efforts in the direction of more effective, rational, efficient and sensitive to changing environmental conditions, also delivering a better quality service to the citizens. States that want to modernize their management systems such as Turkey and Malaysia, as a method experience and skills of other states have used as a guiding compass and tracked in the solution to shorten the path.

This study, From the 1980s to the present day, Turkey and Malaysia's ongoing administrative reforms in order to develop their managerial systems depict in the context of policy transfer as a comparative format.

Keywords: Administrative Reform, Policy Transfer, Turkey, Malaysia

Giriş

Değişen ve dönüşen dünyada kültürlerin, fikirlerin, dünya görüşlerinin ve idari yapıların birbirini etkilemesine imkan veren küreselleşmenin etkisi ile birlikte devlet kurumlarında ve sistemlerinde kalite seviyesini yükseltmek ve verimli bir örgütsel yapıya sahip olmak önemli bir gereksinim olarak gündemin temel konularından biri olmuştur. Yeniden yapılanma ve değişimlere uyum sağlama kavramlarıyla aynı anlama gelen İdari Reformlarla 2. Dünya savaşı sonrası dönemde devletler yenileşme ve modernleşme adına yeni bir uyarlanma sürecine girmişlerdir. Devletler bu çalışmalar kapsamında; kamu yönetim sistemlerinin daha etkin, rasyonel ve verimli bir yapıya kavuşturulması, vatandaşlara daha kaliteli hizmet sunulması ve idarenin değişen çevresel koşullara uyarlanmış bir şekilde görevlerini yerine getirebilmesi için yeniden yapılanma sürecini başlatmışlardır. Bir yöntem olarak yönetim sistemlerini modernleştirmek ve yeniden yapılandırmak isteyen devletler, diğer devletlerin tecrübesini ve yeteneklerini yol gösterici bir pusula olarak kullanabilmektedirler. Bu durum bir taraftan sorunların çözümünde izlenen yolun kısalmasına diğer taraftan reform çalışmalarının birbirine benzerlik göstermesine sebep olmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren hızla yaşanan gelişmeler yönetim kavramını derinden etkileyerek, ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu değişimler kapsamında; devletler arasındaki karşılıklı ilişkilerin derinleşmesi, toplumların ihtiyaç ve beklentilerinin çeşitlenmesi, teknolojik gelişmeler, demokratikleşme akımları, karar alma süreçlerinde katılımcılık ve sivil toplum bilincinin gelişmesi gibi etkenler rol oynamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı; 1980'lerden günümüze değin Türkiye ve Malezya'nın yönetsel sistemlerini geliştirmek adına yürüttükleri idari reformları politika transferi perspektifinden karşılaştırmalı bir biçimde ortaya koymaktır.

Kavramsal Çerçeve

İdari Reform

Reform, değişim olgusu ile yakından ilgili bir kavramdır. Genel olarak eksiklikleri giderme yolundaki yöntem belirleme harekâtı, hatalara, noksanlıklara yol açan, açabilecek sorunları

ortadan kaldırma, iyileştirme veya yeni bir model verme anlamında kullanılan evrimsel, döngüsel bir kavramdır (Tutum, 1971: 34-40).

İdare de her sosyal kurum gibi değişmek zorundadır. Burada idarenin toplum içindeki yeri ve rolü önemlidir. İdarede reform ihtiyacını gösteren bazı faktörler vardır. İdarenin reform ihtiyacı, devletin üstlendiği görevlerle bu görevleri ifa edecek mekanizmanın yeterliği arasındaki farklılıktan doğmaktadır. İdareden çok şey beklendiği ve bunları karşılayacak mekanizmalar yetersiz kaldığı zamanlarda bu ihtiyaç daha fazla hissedilir. İdarenin değişen koşullara ve günün şartlarına uyması gereklidir (Çakır, 2013: 632-637).

İdari reform kavramının doğumu özellikle ikinci dünya savaşı sonrasına denk gelmektedir. Az gelişmişlikten kurtulmak isteyen ülkelerin giriştikleri çabaların sonuçsuz kalması, kalkınmaya engel faktörlerin merkezinde yer alan idarenin yeniden yapılandırılması ihtiyacının gerekliliği fark edilmiştir. Bu dönemde iktisadi az gelişmişlik yanında idari az gelişmişlikten de yakınıldığından söz etmek mümkündür (Çakır, 2013: 632-637).

Yönetim literatüründe, yönetimde reform kavramı genellikle yönetim sisteminde var olan büyük oranda bir kenara bırakıp yeni nitelikler ve biçimler bulmaya yönelmiş çalışmaları nihayete erdirmek için kullanılmaktadır (Aydın, 2011: 246).

Yönetimde radikal değişikliklere gidilmeden kalkınma yolunun açılmayacağı net bir şekilde belli olmuştur. Dolayısıyla idarenin kendisinden beklenenleri yerine getirecek şekilde mevcut koşullar çerçevesinde düzeltilmesi ve kalkınmada etkin bir araç durumuna getirilmesi düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu gerekliliğin neticesinde idarede reorganizasyon durumunun zaruriyeti doğmuştur. Dolayısıyla çokça personel istihdamı ve büyük masraflarla işleyen devlet sistemi oluşmuştur. Bu durum ekonomi ve verim konularının öncelikli olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. İdari teşkilât bir gayenin gerçekleştirilmesinde belirli fonksiyonların ifa edilmesi için oluşturulmuş bir sistemdir. Teşkilatın, zamanla değişen ihtiyaçlara ve amaçlara göre günün koşullarına uyum sağlaması ve ayakta kalabilmesi için metotlarında ve planlarında güncel değişiklikler yapması gereklidir. Bu değişiklikleri takip edip, elzem ayarlamaları yapacak bir mekanizmaya ihtiyaç vardır (Zifcak, 1994:137).

On sekizinci yüzyılda gün yüzüne çıkan sanayileşme hareketi devletlerin bürokratik yapılarını etkilerken, modernleşme hareketinin de ivme kazanmasına sebebiyet vermiştir. Sanayi devrimi ile birlikte pazar bulma arayışları hızlanmış, kârların artırılması temel hedef haline gelmiştir. Bu gelişmeler üniter, güçlü devlet örgütlerini ortaya çıkarırken idare aygıtı bu süreçte ulus devletin merkezindeki önemli bir kavram olmuştur (Yayman, 2005: 26).

Bu süreci takiben batılı olmayan toplumların dönüşümü, popülaritesi yirminci yüzyıl başlarında yükselen ve değişim olgusunu betimleyen *modernleşme* kavramı benimsenirken, yönetici kesimin gözünde batılı, modernleşmiş toplumlar sembolize edilerek, modernite kavramının baskıcı-otoriter bir şekilde şematize edilip benimsetilme çabalarının baş gösterdiği görülmektedir (Adalı, 1992: 4).

Modernleşme sürecinde *Batılı-Modernleşmiş* toplumların hukuksal ve idari yapısına benzemek esasken, genel çerçevesiyle bütün alanda batı taklit edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin on dokuzuncu yüzyılda kapitalizmin ekonomik bir sistem haline dönüşmesi ile daha dominant bir boyut kazandığı görülmektedir. *Yeni Sömürgecilik-Emperyalizm* adı altında gelişmiş ülkelerin pazarlarını büyütme, faaliyetlerini yaygınlaştırmak, silahlanma yarışları, ekonomik büyüme

istikrarları, hukuksal ve yönetsel anlamdaki düzenlemeler, iyileştirmeler ve dönüşümler büyük önem kazanmıştır (Köker, 1990: 119).

Modern devletlerin ortaya çıkması ile idare kavramının önemi artarken, az gelişmiş devletlerin kalkınma sorunlarını çözmek ve etkin bir idare örgütüne sahip olmak için reform çalışmalarını hızlandırdıkları görülmektedir.

Dünya genelinde yaşanan tüm bu durumlar ülkeleri Batılılaşma doğrultusunda adımlar atmaya yöneltmiştir. Bu kapsamda idari alandaki reformların gerçekleştirilmesi önemli bir boyut kazanmıştır. İdari anlamda Reform, yönetimin sahip olduğu tüm kaynakların, araçların, imkânların rasyonel bir biçimde kullanılabilme yollarının incelenip, küresel ve modern düşünceler ekseninde yeni bir biçim, anlayış getirme çabalarının tümü olarak ülkelerin gündeminde yer edinmiştir. Ayrıca idari reform, mevcut düzen ve işleyişin günün koşullarına göre düzenlenmesi ve elzem değişikliklerin yapılmasının yanında organizasyonların hedef ve programlarını 'etkili-verimli-hızlı' idare amacına yönelik olarak yapılan her türlü düzenlemeyi etraflı boyutlarıyla bir "yöntem belirleme" olgusu olarak da ifade edilebilmektedir (Sürgit, 1972).

İdari Reform Danışma Kurulu, yönetimde reformu "kamu kuruluşlarının amaçlarında, görevlerinde, görevlerin bölünüşünde, teşkilât yapısında, personel sisteminde, kaynaklarında ve bunların kullanım biçiminde, metotlarında, mevzuatında, haberleşme ve halkla ilişkiler sisteminde mevcut aksaklıkları, bozuklukları ve eksiklikleri düzeltmek amacını güden kısa ve uzun vadeli, geçici ve sürekli nitelikteki düzenlemelerin tümü" olarak tanımlamaktadır (Karaer, 1987).

MEHTAP Raporu'nda ise yönetimde reformun bir çerçeve tespiti ve mevzuat değişikliğinden ibaret olmadığı ve başta personel rejiminin düzeltilmesi olmak üzere yönetimin örgütsel yapısını, işlem ve usullerini düzeltmek ve geliştirmek olduğu belirtilmektedir (MEHTAP Raporu, 1966: 414).

Bir başka tanımda ise idari reform; "Bir idare sisteminin hedeflerine ilişkin olarak fonksiyonlarını daha kaliteli, ivedi, müsmir ve müessir bir şekilde işleyecek düzeye ulaştırmak üzere örgütsel yapı ve süreçte, idari yöntem ve tekniklerinde ve personel unsurunda yapılan bilinçli dönüştürme, yeniden tertip etme ve uyarlanma teşebbüsleri" olarak ifade edilir (Berkman, 1981: 207).

Yönetimin yeniden yapılandırılması kavramı anlamına gelen idari reform, devletin niteliğinde, işlevlerinde, rolünde, bürokrasi-siyaset ilişkilerinde, karar alma süreçlerinde yeni bir denge arayışını yansıtmaktadır. Yönetim sisteminin hem iç ilişkilerinde, hem de çevresiyle olan ilişkilerinde önemli değişikliklere neden olmaktadır (Aykaç, B., Yayman, H., Özer, A., 2003: 155).

Özellikle özel sektörün zayıf olduğu durumlarda, kalkınmanın aracı kamu yönetimidir. Bu yüzden de bürokrasinin içsel yapısından ve çevresel etmenlerden kaynaklanan sayısız ortak engele karşın idari reform, başarılı bir kalkınma için anahtar niteliği taşımaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere idari reform gelişme ve kalkınmanın en önemli aracıdır. Dolayısıyla devlet toplumun yaşamında çok önemli bir rol oynayan aktördür. Bu politikaları verimli bir şekilde uygulayabilmek için etkin bir kamu yönetimi mekanizmasına gerek duyulur. Başarılı bir kamu yönetimi sistemi de rasyonel ilkeler üzerine inşa edilir.

Politika Transferi

Küreselleşmenin yoğun bir şekilde etkisinin görüldüğü günümüzde ister gelişmiş-ister gelişmekte olan ülkeler olsun kendilerini küresel ekonomik baskılardan, sosyal ve kültürel etkilerden soyutlayamamışlardır. Özellikle yirminci yüzyılın sonlarından itibaren, devletler kendi iç sistemlerinde çözüm bulma konusunda zorlandıkları ve çözüme kavuşturamadıkları sorunlar ile yüz yüze kalmışlardır. (Salgın hastalıklar, terör, küresel ısınma ve çevresel problemler, suçlar vs.)

Bu sorunların ulusal sınırları aşarak, karmaşık sorunlara dönüşmesi bir yandan devletlerin işbirliği içerisinde faaliyete girişmelerini, diğer yandan devletlerin çözüm bulma noktasında diğer ülkelerdeki politikalar, uygulamalar, programlar, ideolojiler, fikirler, tutumlar, teknikler konusunda araştırma yapmalarını ve izlemelerini zorunlu kılmıştır. Bu durum, ders almadan taklit etmeye, teknik bilgi ve deneyimlerden yararlanmaya kadar uzanan geniş bir çerçevede politika transferi kavramı ile ifade edilebilmektedir (Dolowitz ve Marsh, 1996: 340-345).

Politika transferi kavramının tarihsel manada ilk esintilerinin aslında klasik sömürgecilik döneminde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemlerde sömürgeci ülkeler kolonileştirdikleri ülkelerin ekonomik kaynaklarını uzun süre kontrol altında tutmak için bir sömürü mekanizması kurmak ve sürdürmek üzere siyasal ve kurumsal yapılarını ve politikalarını sömürgelerine dayatmışlardır. Bunun neticesinde ekonomik ve toplumsal yapıların biçimsizliği, kültürel yapıların zarar görmesi, beşeri zenginliklerin yağmalanması, iktisadi-siyasal ve yönetsel alandaki zenginliklerin tahribatı söz konusu olmuştur (Bosch ve Cantillon, 2008: 296-297).

Tarihsel olarak aslında geçmişi eskiye dayanan politika transferi yaklaşık son çeyrek yüzyıldır kapitalist sistemin yaşadığı bunalım sonucu ortaya çıkan ve yeni bir siyasal ve ideolojik yapının inşasına dayanan neoliberal politikaların katkısıyla büyük ivme kazanmıştır. Bu dönemde politika transferini, az gelişmiş ülkelerin dünya güçleri tarafından kolonileştiği siyasal- yönetsel anlamda biçimlendirildiği süreç olarak görenler de vardır. Bu pencereden bakıldığında politika transferinin, uluslararası bir sömürü sistemi olan emperyalizmin çağdaş dünyadaki yöntemler bütününden başka bir şey olmadığı ileri sürülmektedir (Wolman, 1992: 27; Dolowitz ve Marsh, 2000: 5).

Stone (1999) ise, politika transferinde politikaların rasyonelliğini sorgulamıştır. Politika transferinin önerdiği öğrenme ve ders alma eğiliminin artması, özellikle kriz dönemlerinde daha yerinde ve hızlı karar almaya yardımcı olmaktadır. Bunun yanında politika transferinin önemini artıran diğer bir neden ise yeni ortaya çıkan bir problemin iç politika yolu ile etkin bir şekilde çözülememesinden dolayı politika transferine duyulan ihtiyaçtır. Mesela, klonlama, internet gibi konularla baş etmenin en iyi yolu, diğer ülkelerin bu konularda ne yapıyor olduklarına bakmaktır.

Haas (1980: 369), belirli bir soruna dair bilginin ekonomik ve politik kontrolü, onu ilk kez ortaya koyanların elinden bir kere kaçtığında, o bilginin bir çeşit uluslararası kamu malına dönüştüğünü iddia etmektedir.

Politika transferi günümüz dünyasındaki çağdaş manasıyla ele alındığı zaman, ülkelerin karşılıklı olarak bir şeyleri öğrenme süreci olarak tanımlanabilmektedir. Başka ülkelerin tecrübelerinden dersler alma, ülkelerin başarıya ulaşmış politikalarından yararlanarak taklit yönteminden faydalanma, derslerden çıkarım yaparak sorunları çözüme kavuşturma süreci,

politika transferi olgusunun en pragmatik, güncel ve küresel tanımıdır. Bu manada politika transferi, belirli bir zaman ya da mekndaki kurumlara, yönetsel düzenlemelere ve politikalara ilişkin bilginin, başka bir zaman veya mekndaki kurumların, yönetsel düzenlemelerin ve politikaların geliştirilmesinde kullanılmasını ifade eden bir süreçtir. Başka bir ifadeyle, diğerkurumların tecbesini bilgi kaynağı ve yol gösterici unsur olarak kullanan bir karar alma şeklidir (Wolman, 1992: 27; Dolowitz ve Marsh, 2000: 5).

Temelde farklı ülkelerdeki bilgi ve deneyimlerden esinlenilerek kendi politika ve uygulamalarını şekillendirme konusuna odaklanan politika transferi için; politika yakınsaması (Drezner, 2001; Knill, 2005), politika yayılması (Walker, 1969; Gray, 1973), gibi kavramlaştırmaların yapıldığı da görülmektedir.

Günümüz dünyasındaki ağdaş manasıyla ele aldığımız pencereden politika transferi, ülkelerin karşılıklı olarak bir şeyleri öğrenme sürecidir. Başka ülkelerin tecbelerinden dersler alma, ülkelerin başarıya ulaşmış politikalarından yararlanarak taklit yönteminden faydalanmak, derslerden çıkarım yaparak sorunları çözüme kavuştırma süreci, politika transferi olgusunun en güncel ve küresel tanımıdır (Evans, ve Davies, 1999: 366).

Politika Transferinin Nedenleri

Politika transferine yönelten birçok sebebin varlığından bahsetmek mümkündür. Politika transferinin nedenlerine değinecek olursak; bir ülkenin politik aktörlerinin kendi iradelerine dayanarak mı yoksa kendi iradelerinin dışında bazı dış faktörlerin etkisiyle mi bir politika veya programı benimsemeye çalışıp, uygulamaya koymak istemeleri, gönüllülük ve zorlayıcılık ilişkisini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda politika transferi iki kategoride "gönüllü transfer" ve "zorlayıcı transfer" olarak ikiye ayrılmaktadır (Dolowitz&Marsh; 1996: 346).

84

Gönüllü Transfer: "Policy is its own cause": Sebepleri politikanın kendi ehemmiyetini doğurur; Doğru zaman ve mekanda bazı politika teşebbüslerine girişilmesi, eski ve demode düzenden yeni hedeflere doğru yol alarak, net bir görüş rotasıyla daha faydalı ve modern fikirleri deneyimleme fırsatını vermiş olur (The Oxford Hand Book of Public Policy, 2008: 20-21).

Çeşitli sebeplerle; mevcut düzenden memnuniyetsizlik, seçim dönemleri gibi genel olarak, belirli bir politika alanında veya programda yaşanılan sorun veya memnuniyetsizlik durumunda, politik aktörlerin rasyonel, bilinçli ve yararlı karar alma adına, sorunu ortadan kaldırmaya yönelik olarak bir programı veya politikayı transfer etmeleridir (Dolowitz&Marsh; 1996: 347).

Politika transferini daha popüler yapan bir diğerk neden ise; politik aktörlerin politika transfer etmesi, mevcut düzen adına iyileştirici program uygulamalarına girişme ile ilgili çabaları sonucunda bu durumun onların isimleri ve sistemleri adına uluslararası tanınmışlık etiketi oluşturacağına dair transfer edilen program veya modelin uluslararası topluluk tarafından en yararlı ve çözüm odaklı bir model olarak kabul edilmesidir. Devletler bu kümenin içinde yer alarak yerlerini meşrulaştırma eğilimindedirler. (Bulmer and Pagget, 2004: 106).

Zorlayıcı transfer: Zorlayıcı politika transferinde, bir ülkenin diğerk bir ülkeye bir politikanın uygulanmasına dair baskı uygulamasıdır. Bu durum uluslararası kuruluşlar (IMF, WB vs.) aracılığıyla mümkün olabileceğı gibi, karşılıklı ilişkilerin zedelenmemesi için de söz konusu olabilmektedir. Mesela, lkeler arasında oluşacak herhangi bir uyuşmazlık durumu ticari ilişkilerde kotalaşmalara, ekonomi ve alışverişlerde kapalılık durumuna sebep olabilmektedir (Oliver and Lodge, 2003: 185-186).

Bir başka örnek olarak, IMF veya WB gibi uluslararası kuruluşlar özellikle az gelişmiş ülkelere vermiş oldukları krediler karşılığında koşullalık çerçevesinde bu ülkelerin ekonomi politikaları konusunda doğrudan zorlayıcı etkilerde bulunabilmektedirler (Dolowitz ve Marsh, 1996: 347-348).

Özellikle neoliberal politikaların yayılmasında bu kurumların doğrudan zorlayıcı etkilerinden bahsedilir.

Sonuç olarak devletlerin veya politik aktörlerin, politika transferi için çeşitli sebepleri mevcut bulunarak, politika oluşturma sürecinde tamamıyla rasyonel veya irrasyonel olmak mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla çeşitli etkenlerin farklı transfer tiplerine yol açabileceğini söylemek mümkündür.

Türkiyede'ki İdari Reform ve Politika Transferi

Geçmişin günümüze uzanan değişim serüveninin tarihi sürecinde görülmektedir ki, tüm medeniyetler hem iç sistemlerinde daha istikrarlı, güçlü ve güvenli bir yapıya sahip olmak, hem de uluslararası çerçevede saygın ve itibarlı bir konum kazanabilmek adına yönetimlerinde planlı ve sistemli güncellemeler ve değişimler yaşamışlardır (Aykaç, B., Yayman H., ve Özer A., 2003:1). "İdari Reform" etiketiyle pragmatik değişimlerin temelinde sağlam bir zemin oluşturan bu kavram sayesinde devletler, daha verimli, etkin ve istikrarlı bir yönetim sistemi oluşturmak adına kayda değer çabalar sarf etmişlerdir. Birçok medeniyetin izini taşımasına rağmen şahsına münhasır bir yönetim modeli oluşturan Osmanlı Devleti'nin sisteminde de kayda değer yeniden düzenlemelere rastlanır.

Tarihte altı yüzyıldan fazla bir süre ile egemenliğini devam ettiren Osmanlı İmparatorluğu gerek siyasi ve askeri üstünlüğü gerekse mülki teşkilatı ile dünyanın büyük devletlerinden biri olarak varlığını devam ettirmiştir. 17. yüzyılın sonuna değin dünyanın büyük devletlerinden biri olarak varlığını devam ettiren Osmanlı İmparatorluğu yüzyılın sonuna doğru tersi yönde bir eğilim göstererek, çözülmeye başlamıştır. Batının süratle yaygınlaşmaya başlayan her alandaki üstünlüğü ve bozulan dünya dengelerinin Osmanlı imparatorluğunun çözülmesindeki ve zirvedeki konumunun sarsıntıya uğramasındaki temel sebeplerinden biri olmuştur. İçinde bulunulan durumun farkına varan bürokratlar, dengeyi koruma ve düzeltme çabalarına yönelik arayışlara yönelmişlerdir. Duruma yönelik ilk adım olarak 1720 yılında Avrupa'dan matbaa getirilmiş ve Batıya doğru yönelimler söz konusu olmaya başlamıştır (Karpas, 1996: 31-32).

17. yüzyılın sonuyla birlikte mülki idarede yaşanan aksaklıklar ve başarısızlıklar, askeri teşkilatın güç kaybetmesi, Osmanlı imparatorluğunda reform hareketlerini gerekli kılmış, bu doğrultuda bürokratların ve siyasilerin batı merkezli arayışları çeşitli çalışmaların hazırlanmasını mümkün kılmıştır. Bu çalışmaların özünde, sistem bütüncül alanda değerlendirilip, mevcut koşulların sorunlarına yönelik çözüm yolları aranmaya çalışılmakta ve bu metinlerin zemininde de Batıyı yakalama ve Batılılaşma çabalarının yer aldığı görülmektedir. Bu metinler ve çalışmalar başlıklar kapsamında şöyle sıralanabilir (Eryılmaz, 1992: 31);

- Kitabı Müstetab 1620,
- Koçi Bey Risalesi, 1631,
- Katip Çelebi Risalesi 1652,
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa Risalesi 1742,

- Nizam-ı Cedid Programı 1973,
- Senedi İttifakın ilanı 1804,
- Serbest Ticaret Antlaşması 1838,
- Tanzimat Fermanı 1839,
- Islahat Fermanı 1839,
- Birinci Meşrutiyetin ilanı 1876,
- İkinci Meşrutiyetin ilanı 1908,
- İttihat Terakki Dönemi 1908,
- Prens Sabahattin ve Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber Cumhuriyet yönetimi, idari hizmetler kapsamında, Osmanlı bürokrasisinden tam manasıyla kopmamış, mevcut koşulların gerekli ve zorunlu kıldığı değişimler dışında, mirasa kısmi olarak bağlı kalınarak, idari hizmetler modernize bir biçimde restore edilmiş ve reform hareketleri başlatılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarını hızlı bir yasalaşma süreci takip ederek, hukuk ve yönetim alanındaki aksaklıkların düzeltilmesi, mevcut sistemin yeniden inşası, yeni kurumların oluşturulması, özetle mevcut sistemin yeniden yapılandırılması gündemin temel konusu olmuştur (Ergun, 2002: 303).

Türkiye Cumhuriyeti 1930'lu yılların başlarında, ilk olarak hukuk alanında olmak üzere ülkenin çağdaş bir yönetim sistemine ulaştırılması, idari yapının kurumsallaştırılması, laiklik ve eğitim gibi alanlarda başlatılan çalışmalar kapsamında önemli kalkınma adımları ile reform niteliğinde projelere girişmiştir. Bu dönüşümsel süreçte ilerleyen zaman ve mevcut gün koşullarını takiben yaşanan gelişme ve değişimler, paralel olarak yeni bir anlayışla çerçevelenmiştir. Siyasal yapıdan ayrı düşünülmeyen yönetsel yapı kendi gelişimini bu döngü içerisinde gerçekleştirmişti (Yayman, 2005: 70-71).

Bu gelişmelerin bütünsel çerçevesini oluşturan yönetim anlayışının ve kamusal hizmet standartlarının sosyal, ekonomik ve toplumsal değişimlere paralel olarak yeni bir modelle şekillendiği görülmektedir.

Cumhuriyet dönemindeki gelişmeleri; a) 1923-1929 özel girişimci dönem, b) 1929-1938 devletçi ve planlı dönem, c) 1938-1945 savaş yılları dönemi ve d) 1945-1950 serbestleşme dönemi olarak incelenebilir (Sencer, 1991: 26).

1923-1929 Özel Girişimci Dönem; Bu dönemde siyasal yapının kendine özgü kimliği ile şekil aldığı görülür. Devlet anlayışında laikliğin benimsenmesi ve hukuka dayalı idare mantığının temellendirilip, uygulamaya koyulduğu radikal düzenlemelere yer verilmiştir (Sencer, 1986: 103).

1929-1938 Devletçi ve Planlı Dönem; Söz konusu dönemde devlet birçok alanda ön plana çıkmıştır. Kamusal alandaki örgütlenmelerin geliştiği ve geniş alanlara yayıldığı görülür. Bakanlık örgütlenmelerinden başlanarak, toplumsal ve iktisadi alandaki gelişmeler de dahil olmak üzere devletin merkezi örgütlenmesinin rolüyle bağdaşan türde çalışmalar ve gelişmeler yaşandığı görülmektedir (Köker, 1990: 121).

1938-1945 Savaş Yılları Dönemi; Bu dönemde, mevcut koşullar ve savaşın etkisi göz önünde bulundurulduğunda, devletçilik ve planlı dönem uygulamalarının zayıfladığı görülmesine rağmen, etkileri devam etmiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004:50).

Çeşitli bankalar, (İller bankası, Emlak Bankası) iktisadi devlet teşekkülleri gibi kurulumlarla da devam edilmiştir. 1945 sonrası dönemde, çok partili yaşama geçişle birlikte sınıf farklılıklarının belirginleştiği ve burjuvazi kesiminin Cumhuriyet iradesine ters bir şekilde eklemelendiği görülmektedir. (Yayman, 2005: 75).

1945-1950 Dönemi; Dönemin yansımalarında, devlet ve parti ilişkilerinin esnekleştiği ve bu durumun etkilerini 1950'lere kadar devam ettirdiği ve iktidar partisi CHP'nin dominant bir şekle büründüğü, 'tek ulus, tek şef' anlayışı içinde katı bir tutum sergilediği görülür (acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/556/860.pdf).

Devlet ve parti ilişkilerinin zamanla kopmaya başlamasıyla birlikte rejimin katı bir niteliğe bürünmesi, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına kadar uzanan çerçevede, 'birey yok-cemiyet var' anlayışı, halkla uzaklaşmaya ve arada uçurumlar açılmasına sebebiyet vermiştir (acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/556/860.pdf).

Cumhuriyet rejiminin, idarenin gelişmesi için elzem olduğu savunulurken, gelişimsel ve modernleşme bazındaki çabaların sonuca varmasında yerli ve yabancı uzman heyetlerinin varlığına ihtiyaç duyulduğu savunulmuştur. Bu bağlamdaki yön belirleme ve bulmada pusula görevi gören yabancı uzman raporları ve yerli uzman heyetleri çalışmalarının, beklentilerin gerçekleştirilmesi için modernleştirme çabalarının çatısı altında reformsal bir süreç olduğu görülmektedir.

Yabancı Uzmanlar Tarafından Yapılan İdari Reform Çalışmaları; Türkiye, yapısal sistemindeki temel sorunların çözümlerine yönelik ve gelişimsel çabalar kaydetmek adına çalışmalara girişmiştir. Sarf edilen çabalardan biri de 1929 ekonomik krizinin yaratmış olduğu kaos karşısında ekonomik arayışlara ve çeşitli sorunların çözümü adına yabancı uzmanlardan yararlanma metoduna başvurmak olmuştur. Her ne kadar yabancı uzmanlardan yararlanma fikri, mevcut sorunların çözümü için önemli görülse de ana zeminde bir ihtiyatlılık ve kuşkuçuluk tedbirsiz kalkan olarak önümüze çıkmaktadır. Planlı dönem öncesi reform çalışmalarına dair genel çerçevenin büyük bir bölümünün yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar olduğu görülür. Bu kapsamda; Dorr raporu, Hilts raporu, Thornburg raporu, Neumark raporu, Barker raporu, Martin Cush raporu, Roy Blough raporu, Leimgruber raporu, Hanson raporu, Baade raporu, Chailloux-Dantel raporu, Max Porten'in çeşitli alanlarda yaptığı çalışmalar yer almaktadır (Ergun, 2002: 303).

Yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan bu çalışmalar Türkiye'nin yapısal ve yönetim sistemi, iktisadiyatı, sınai ve zirai alanlarına yönelik, bazıları eleştirilse de, iyileştirici tespitler ve önerilerde bulunulmuştur.

2000'li Yıllar Sonrası Reform Gelişmeleri; 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren kamu personel sistemimizin genel olarak ortak sorunları olan ve bir türlü aşılamayan personel politikalarına dair çok sayıda çalışmalar, projeler, raporlar, KHK'ler, tasarılar hazırlanmış olmakla beraber uygulamaya geçme evresinde arzu edilen başarı elde edilememiştir. Ancak 1990'lı yılların ikinci yarısından sonrası Türkiye için yeni bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu gelişmeler hükümetler bazında ifade edilecek olursa;

30.06.1997-11.01.1999 Üçüncü Yılmaz hükümeti koalisyon projesinde; Kamu Personel Politika önerilerinin genel çerçevesi sunulmaktadır. "Kamudaki örgütlerin ihtiyaç ve gereksinimleri kıstasında personel alımını" önererek "Eşit işe Eşit ücret" ilkesinin ön planda tutulacağı

benimseniyordu. Kamu çalışanlarının sendikal haklarından tam olarak yararlanacaklarından, Milletvekili dokunulmazlığı ve Kamu görevlilerinin yargılanmasına dair imtiyazların sınırlandırılmasına yönelik yasal ve Anayasal değişikliklerin yapılmasına ilişkin atılımlar yapılacağı belirtilmiştir (DPT, 1999: 119).

İşçi-memur ayrımının yapılacağı ve norm kadro çalışmalarının başlatılacağı ifade edilerek 5 Mayıs 1998 tarihinde *1998/16 Sayılı Genelge ile norm kadrolarının belirlenmesine ilişkin esaslar* belirlenmek üzere bir komisyon kurulmuş ve bu kapsamda; görev tanımı, iş analizi ve iş gerekleri ile beraber norm kadrolarının tespit edilmesine yönelik proje çalışması yapılması ve bu çalışmaların Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığı'na geçişi istenmiştir. Hükümetin üzerinde çalıştığı diğer projeler arasında; Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) sisteminin kurulması, Memurun yargılanmasına dair kanunun günün koşulları çerçevesinde tekrar düzenlenmesi, idari usul kanunu, bilgi edinme hakkı gibi kanun çalışmaları yer almaktadır (DPT, 1999: 119-120).

V. Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolünde yer alan kamu yönetimi ile ilgili hedefler kapsamında merkezi sınav sistemi ilk kez 2 Şubat 1999 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun kararı ile devlet memurluğuna girecekler için merkezi sınav sistemi zorunlu tutulmuş olup, Devlet Memurluğu Sınavı (DMS) ismiyle 17 Ekim 1999 tarihinde uygulanmaya konmuştur. Ayrıca devlet memurlarının görevde yükselmeleri için eğitim ve yeterlik koşullarının dışında yine merkezi bir sınava tabi tutulmaları hususu 15 Mart 1999 Bakanlar Kurulu kararı ile düzenlemeye konu olmuştur (Hükümet programı, 1999, V. Ecevit Hük. Koalisyon Protokolü, www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP57.htm).

2002 ve sonrası dönemde ise tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi Gül ve Erdoğan hükümetleri ile birlikte yeni politikaların ve iyileştirme çabalarının kararlı ve sistematik bir şekilde hayata geçirilmesinde hızlı bir ivme yakalanılmıştır.

Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi ve Türkiye'de Saydamlığın Artırılması Eylem Planı 12 Ocak 2002 tarihinde benimsenen azim ve kararlılığı ortaya koymak adına önemli projelerden biri olmuştur. Bu eylem planı ile kamusal hizmetlerin icrasında performans standartlarının oluşumu, kamusal hizmetlerin sunum standardı ve hizmet sürelerinin belirlenmesi, bilgi edinme gibi yönetsel reformlarla istikrarlı ve sürekli bir biçimde hedeflere doğru yol alınmaya başlanmıştır. 2003/50 Sayılı Başbakanlık genelgesi ile *“Türkiye'de Saydamlığın Artırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi Komisyonu”na yardımcı olmak üzere Teknik Kurul* oluşturulmuştur (2003/50 Sayılı Başbakanlık Genelgesi).

18.11.2002 ve 14.03.2003 Gül ve Erdoğan hükümeti ile başlayan AKP döneminde *2002 tarihli Acil Eylem Planı* geniş bir çerçevede değerlendirmeye alınan reform politikalarının özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özet kapsamında ise; Devlet Personel Rejimi ile birlikte tüm kamu kurum ve kuruluşlarındaki norm kadro uygulamasına geçilecek, işe alma ve görevde yükselme kriterlerinde nesnel değerlendirmeler yapılacak, benzer statüler için ekonomik ve sosyal farklılıklar kaldırılacak, sadeleşmiş bir maaş ve ücret sistemiyle tüm dengesizlikler giderilecek ve esnek çalışma yöntemleriyle kamuda yeniden yapılanma çalışmaları gerçekleştirilecektir (Hükümet Programı, 2002, Gül Hük. Programı, www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB58.htm).

Türkiye'de Saydamlığın Artırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi Eylem Planı uygulamaya konması, Kamu Denetçiliği Etik Kurulu (Ombudsman), Bilgi edinme yasası, Kamu Kontrol ve Mali yönetimi gibi tasarıların yasalaşp hayata geçirilmesi AK Parti hükümetinin

Süreklilik Prensibini gözler önüne sermektedir (Hükümet Programı, 2002, Gül Hük.Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB58.htm).

Malezya'da İdari Reform ve Politika Transferi

1980'li yıllarla birlikte kamu yönetimi alanında yaşanan değişim ve dönüşüm dalgası sadece Batılı ülkelerle sınırlı kalmamış, gelişmekte olan ülkelerin birçoğu da bu değişimden etkilenmişlerdir. Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilen idari reformlar ve bu modelin öngördüğü ilkeler kapsamındaki neo-liberal politikaların uygulandığı coğrafyalardan biri de Güneydoğu Asya ülkesi olan Malezya'dır. Söz konusu durum ile ilgili Haque; özel sektör tarzı anlayış ve piyasa yönlü ilkelerin benimsendiği ülkeler kapsamında Güneydoğu Asya ülkelerinin önemli bir yer tuttuğunu dile getirmektedir (Haque, 2007: 1297).

Ayrıca Malezya, Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde ilke ve reformları kapsamlı şekilde uygulayan ve nispeten başarılı olan ülkelerden biri olarak görülmektedir (Berman, 2011: 3-23; Samaratunge, Alam and Teicher, 2008: 28). Bu konuda Turner ise, Malezya'yı Yeni Kamu Yönetimi modelini en istekli bir şekilde uygulayan ülkeler kategorisine yerleştirmiştir (Turner, 2002: 1505).

Malezya 1957 yılında İngiliz hakimiyetinden çıkıp bağımsızlığını elde ettiği andan itibaren kamu yönetim sistemindeki reform çalışmalarını sürdüren bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, Malezya'da gerçekleştirilen 1980 sonrası reformlar, 1980 öncesi dönemdeki reformlardan keskin bir kopuşu sergilemektedir. 1980 sonrası gerçekleştirilen idari reformlar, devletin toplumsal ve ekonomik hayattaki rolünü sorgularken, diğer taraftan daha etkin ve verimli, hesap verebilir, performans ve müşteri odaklı, piyasa yanlısı bir anlayışla temellendirilmiş kamu yönetim sistemini gözler önüne sermektedir (Chin, 2011: 141-148).

89

Bu kapsamda bu çalışmada, Malezya'da gerçekleştirilen idari reformlar 1980 öncesi ve 1980 sonrası dönem bazında kategorilendirmeye gidilerek incelenecektir.

1980 Öncesi Malezya'da İdari Reform ve Politika Transferi

1957 yılı ile birlikte İngiliz sömürge hakimiyetinden kurtularak bağımsızlığını ilan eden Malezya, kamu yönetim sistemindeki çalışmalarına ara vermeden belirli periyotlarda devam etmiştir. Söz konusu dönem için Malezya, siyasi alanda İngiliz modeline ait parlamenter demokrasiyi ve idari sisteminde Weberyan bürokrasi modelini benimsemiştir (Chin, 2011: 141-148).

Yine bu dönemde oluşturulan Kamu Hizmeti Komitesi (Public Service Committee) ile kamu yönetimi sisteminde liyakatin benimsenmesi ve özerkliğin sağlanması adına çalışmalara başlanmıştır (www.psc.gov.za/ p:13-18, Erişim Tarihi: 14.07.2017).

Kamu Hizmeti Komitesi (Public Service Committee); Federal hükümetin kamu hizmetlerinin genel idaresinden sorumludur. Federal kamu hizmetinin tüm üyeleri için gerekli kuralları ve düzenlemeleri oluşturmaktadır. Bu komite, üyeleri atama ve görevden alma yetkisine sahiptir. 1957 yılında kabul edilen komisyon; hizmet üyeleri üzerinde disiplin ve denetim kontrolü, atama, terfi, transfer, daimi pozisyonları belirlemek, emeklilik işlemlerinin yürütümü gibi görevleri yürütmektedir (www.psc.gov.za/ p:13, Erişim Tarihi: 14.07.2017).

Malezya'da aşama aşama gerçekleştirilen idari reformlar kapsamındaki önemli gelişmelere dair 1980 öncesi dönemde ikinci aşama olan Kalkınma Yönetimi modelinin benimsendiği

görülmektedir. Bu dönem için devlet ön plana çıkarak, sosyo-ekonomik kalkınmada başrolü üstlenmiştir. Bu bağlamda, kalkınma plan ve programlarını uygulayabilmek adına kalkınma yönelimli yönetim mekanizması oluşturularak, idari sistemin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Siddiquee and Mohamed, 2007: 288). Ayrıca söz konusu dönemdeki idari reformların genel olarak katı ve hiyerarşik olduğu ifade edilmektedir (Painter, 2004: 367).

Malezya'da 1980 öncesi döneme ait idari reformların aşamalarını yönlendiren iki çalışma mevcut bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 1965 yılında kamu yönetim sisteminin genel değerlendirmesini yapmak adına iki Amerikan danışman tarafından hazırlanan *Malezya'da Kalkınma Yönetimi* isimli rapordur. Montgomery ve Esman raporu olarak da bilinen kalkınma yönetimi isimli bu raporda; Kalkınma Yönetimi Biriminin (Development Administration Unit) kurulması önerilerek, bu projeye idari sisteme ilişkin problemlerin çözümü, devletin genelini ilgilendiren sorunlar kapsamında; bütçeleme, ihale, satın alma, personel sistemi gibi koşulların iyileştirilmesi, kamu yönetimi sisteminin etkinleştirilmesi, devletin eğitim sisteminin geliştirilmesi, liyakat esasının sisteme uyarlanması sağlamak adına mesleki eğitim programlarının geliştirilerek, kamu personelinin mesleki anlamda yeterliliğinin güçlendirilmesi gibi hedefler benimsenmiştir (Hussain, 1995: 66). Bu süreci takiben kalkınma yönetimi ekseninde gerek uzun dönemli kalkınma programlarını uygulamaya geçirmek gerekse de kamu personelinin nitelik kazanması adına birçok reform projeleri gerçekleştirilmiştir (Siddiquee, 2002: 110). Bu kapsamda;

Kamu Hizmeti Departmanı (Public Service Department); Planlama, kalkınma, yönetim gibi fonksiyonları bulunan Kamu Hizmeti Departmanının hedefleri (www.jpa.gov.my/index.php?option=com..article, Erişim Tarihi: 14.07.2017);

- Sistematik ve yapılandırılmış bir insan kaynakları sistemi ile planlı ve kapsamlı iş gücü mekanizmasını oluşturarak, kamu hizmeti boyutunu rasyonalize etmek,
- Güncel ihtiyaçlara cevap verebilmek için uygun, esnek ve mümkün olan hizmet programları ve organizasyon yapısı ile kamu hizmeti sağlamak,
- Dinamik eğitim politikaları ve sponsorluk programları ile kamu hizmeti stratejik ihtiyaçlarını karşılamak için en iyi ve yetkin insan sermayesini geliştirmek,
- Devlet Memurlarını yönetmek ve İnsan Kaynakları Yönetimi politikaları geliştirmek için stratejik ve etkili hizmet politikaları oluşturmak,
- Kamu hizmetlerinde insan kaynaklarının geliştirilmesi için psikolojik destek hizmetlerinin sağlanması ve bununla ilgili politikalar formüle etmek,
- Emeklilik sonrası refahın sürdürülmesi için hizmet politikaları oluşturmak,
- Memurlara yönelik rekabetçi ve kapsamlı bir ücret paketi tanımlamak ve işveren-çalışan ilişkilerini geliştirmek,
- İnsan Kaynakları Yönetiminde teknoloji uygulama yollarının yaygınlaştırılması ile hizmet sunumu kalitesini artırmaktır.

Ulusal Kamu Yönetimi Enstitüsü (National Institute of Public Administration- INTAN); Hizmet sunumunda kaliteyi amaçlayan INTAN, bunun sağlanabilmesi için kamu hizmetlerindeki insan sermayesinin donanımının geliştirilmesi, kamu görevlilerinin eğitim, bilgi, beceri seviyelerinin yükseltilmesinin gerekliliğini ve bununla ilgili olarak danışmanlık hizmetlerinin oluşturulmasını öngörmektedir. Ulusal Kamu Yönetimi Enstitüsü (INTAN) ile

kamu hizmetleri geliştirilmiş ve hizmette kalitede süreklilik ilkeleri sisteme uyarlanmıştır (www.jpa.gov.my/index.php, Erişim tarihi: 14.07.2017).

Malezya İdari Modernizasyon ve Personel Planlama Birimi (Malaysian Administrative Modernisation and Manpower Planing Unit- MAMPU); 1977'de kurulan MAMPU, kamu yönetiminin modernizasyonu ve reforme edilmesinden sorumludur. Bu kapsamda MAMPU'nun temel hedefleri (www.forum.lowyat.net..realworldissues, Erişim Tarihi: 14.07.2017);

- Kamu Yönetimindeki araştırmaları yürütmek,
- İnsan Kaynaklarındaki araştırmaları yürütmek,
- Kamu sektörünün modernizasyonu için politikalar belirlemek,
- Parlamente rapor sunmak,

Diğer hedefleri kapsamında;

- Federal, eyalet ve yerel yönetim düzeylerinde idari yapının ve insan kaynakları planlamasının güçlendirilmesi,
- Yönetim sistemi ve işleyişini modernize etmek,
- Devletin idari sektörlerinde yenilikçi tekniklerin oluşturulması ve tüm yönetim düzeylerindeki kaynakların, programların geliştirilmesi,
- İnsan Kaynakları planlaması ve gelişiminde daha etkin bir sistem oluşturmak ve böylece ekonomik kalkınma için mevcut ve gelecekteki talepler ve ihtiyaçlar doğrultusunda isabetli bir tahmin ve öngöründe bulunabilmek gibi ilkeler yer almaktadır.

Kamu Hizmetine Yönelik İdari Gelişmeler Hakkında Heyet (Panel on Administrative Improvements to the Civil Service_ PANEL); Kamu sektörünün reform programlarındaki reform fikirlerinin dönüşümünde etkili olan PANEL, reform değerlendirme sürecinin tepe noktasında yer almaktadır (Ayeni, 2002: 70).

91

Söz konusu gelişmeler bu dönemde oluşturulan başlıca kurumlardır.

Kalkınma yönetimi aşamasındaki ikinci önemli olay Yeni Ekonomi Politikası (New Economic Policy- NEP) dır. 1970 yılında, toplumsal ve iktisadi yaşama devlet müdahalesini öngören NEP'in benimsediği hedefler kapsamında; sınıf ve ırk ayrımı gözetmeksizin toplumun her kesimine yönelik olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması ve bu kapsamdaki ekonomik faaliyetler ekseninde toplumu yeniden yapılandırmaktır. Bu politika ekseninde, sınıf ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik birçok sosyal proje yürütülerek, devletin iktisadi yaşama müdahalesi artmış, yeni kamu kuruluşları ve kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmuş ve devlet harcamalarında önemli artışlar meydana gelmiştir (Sundaram, Teik and Tan, 1995: 13-20).

Sonuç olarak, Malezya'da 1980 öncesi dönemdeki 20 yıllık süreç için, kamu yönetim sisteminin fonksiyonel ve örgütsel kapasitesinde genişleme görülmekle beraber kamu sektörü harcamalarında da sürekli bir artışın söz konusu olduğu belirtilebilmektedir. Diğer yandan kalkınma yönetimi kapsamında benimsenen ekonomi politikalarının önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. 1980'li yıllara kadar devamlılık gösteren bu durum, gerek devletin iç sistemindeki gelişmeler gerekse de dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak Malezya hükümetini 1980'li yılların önemli değişimlerine taşıyan birçok tecrübeyi yaşatmış bulunmaktadır.

1980 Sonrası Malezya'da İdari Reform ve Politika Transferi

Malezya'da 1980 sonrası gerçekleştirilen idari reformlar, 1980 öncesi dönemden ciddi bir kopuşu sergilemekle birlikte, sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik bakış açısının değiştiği, devletin öncü ve etkin rolünün pasifleştirildiği görülmektedir. Söz konusu dönemde gerçekleştirilen idari reformlar, fonksiyonel ve örgütsel değişimlerin yanı sıra, kamu yönetimi sistemindeki mevcut yapının ve kamu personelinin düşünce yapısını değiştirmeye yöneliktir. Bu kapsamda; performans odaklı, piyasa yanlısı, sonuç ve müşteri odaklı, hesap verebilir, daha kaliteli, etkin ve verimli bir kamu yönetim sistemini inşa etmeye yönelik anlayış benimsenmiştir (Hussain, 1997: 104-105). Bu değişim dalgasını tetikleyen etkenler ekseninde; ulusal ve uluslararası boyutta yaşanan gelişmeler, 1980'li yılların başlarında patlak veren durgunluk sonucu devlet müdahalesine karşı oluşan huzursuzluk, hızlı iktisadi büyümeyi sağlamada piyasa yanlısı anlayışa karşı duyulan sempati gibi faktörler sıralanabilir. Diğer yandan bu değişimi tetikleyen gelişmelerin başında finans sektöründeki 2.5 milyarlık (Malezya Ringgit) skandal, devlet içerisindeki kötü yönetim uygulamaları ve yolsuzluk sonucu devletin meşruluğu sarsıntıya uğramış, halkın daha fazla hesap verebilirlik ve şeffaflık adına beklenti ve talepleri artmıştır (Siddiquee, 2002: 107). İdari reformlar açısından bir diğer önemli gelişme ise 1981'de Mahathir Mohammad'ın Başbakan olmasıdır. Söz konusu durum ile birlikte kamu yönetiminde önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Başbakan Mahathir'in idari reformlara karşı olan tutumu ve ilgisinin Malezya için 1980 sonrası idari reformların geleceği üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Hussain, 1997: 103-104).

1980'li dönemlerde gerçekleştirilen idari reformlar kapsamında yaşanan gelişmeler;

Ulusal Kalkınma Politikası- 1991-2000 (National Development Policy-NDP); Sosyo-ekonomik alanda belirlenen hedeflere ulaşmak adına izlenecek yol ve stratejiler belirlenmiştir (Siddiquee, 2006: 342).

Vizyon 2020 (Vision 2020); Başbakan Mahathir öncülüğünde, tam anlamıyla gelişmiş bir ülke olmak için benimsenen ilke ve politikaları kapsayan 30 yıllık stratejik bir plandır (Siddiquee, 2006: 342).

Her iki gelişmede de benimsenen politika, ülkenin kalkınması için sanayileşmeye önem vermekte ve bunu özel sektöre dayandırmaktadır. Diğer yandan hızlı ekonomik büyüme ve yatırımların artırılmasına yönelik kamu-özel sektör işbirliğinin gerekliliğini savunmaktadır. Dolayısıyla burada kamu yönetimine biçilen rol 1980 öncesi dönemden farklılaşarak, kamu yönetimine doğrudan hizmet üretme yerine, sistemde kolaylaştırıcılık sağlama rolü verilmiştir (Siddiquee, 2006: 342).

Bu gelişmeler kapsamında Malezya'da 1980 sonrasında kamu yönetiminde önemli reformlar uygulamaya aktarılmıştır. Bu idari reformların temelinde ise piyasa odaklı ve özel sektör tarzı yönetim teknikleri, kamu yönetiminde etkinlik ve verimlilik gibi ilkeler barınmaktadır. Bu bağlamda, Malezya'da 1980 sonrası reformlar için Yeni Kamu Yönetimi modeli ekseninde şekillenmiş görülmektedir. Bu model çerçevesinde Malezya'daki 1980 sonrası idari reformlar belirli başlıklar kapsamında incelenecektir.

Özelleştirme ve Kamu Yönetiminin Küçültülmesi; Malezya Anonim Politikasının (Malaysia Incorporated Policy) tamamlayıcısı olan özelleştirme programı teşebbüsleri 1983 yılında başlatılmıştır. Malezya Anonim Politikası, 1981'de benimsenen *Doğuya Bakış Politikası* anlayışının bir sonucu olarak ifade edilmektedir. Doğuya Bakış Politikası ise, 1980'li yıllarda Malezya'nın yaşadığı sorunları çözmek ve belirsizliklerle mücadelesinde, diğer devletlerin

tecrübelerinden dersler çıkardığı hipotezine dayanmaktadır. Dolayısıyla, Malezya'nın özellikle kalkınma sorununda Güney Kore ve Japonya'nın tecrübelerinden faydalandığı ve dersler çıkardığı bilinmektedir. Bu kapsamda Malezya, Japonya'dan esinlenerek Malezya Anonim Politikasını oluşturmuştur. Malezya Anonim Politikası ile ulusal kalkınma konusuna karşı yeni bir bakış ve yaklaşım oluşturulmuş ve sosyo-ekonomik kalkınmada kamu-özel sektör işbirliğini ve birbirini destekleyici bir bakış açısı benimsenmiştir. Bu politika ekseninde, özel sektör büyümeyi ve yayılımı başlatmakta, kamu sektörü de özel sektörün başarısı için gereken desteği sağlamaktadır (United Nations, 1995: 15; Siddiquee, 2006: 344). Bu politika ile benimsenen kalkınma modelinde devletin rolünün azaltılması ve özel sektör yanlısı anlayışın gereği doğrultusunda Malezya'da 1983 yılında yoğun bir özelleştirme programına girilmiştir. Aynı anlayış kamu yönetim sisteminde de etkili bulunmaktadır. Özelleştirme Master Planı kapsamında; kamu yönetiminin daraltılması ve devletin mali yükünün hafifletilmesi hedeflenmiştir. Malezya'da özelleştirme programları aşama aşama gerçekleştirilmiş ve 2005'e kadar değişik sektörlerden 471 proje özelleştirilmiştir. Kamu sektöründe personel sayısı 111.000 azaltılmış ve işlem maliyetlerinde 7.7 milyar RM, sermaye harcamalarında ise 125.2 milyar RM tasarruf edilerek, devletin mali yükü hafifletilmiştir (Abdullah, 2010: 6-11; Siddiquee and Mohamed, 2007: 291-292).

Kamu Yönetiminde Kalite ve Verimliliğe Vurgu; Malezya'da kamu yönetiminde ve hizmet sunumunda kalite ve verimliliği artırmak adına kamu yönetiminde mükemmellik kültürü kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. 1983 yılından itibaren hemen hemen bütün bakanlıklar ve kurumlarda benimsenen Kalite Kontrol Çemberlerinin yanında, 1990'lı yıllarda mükemmel çalışma kültürü kapsamında; Toplam Kalite Yönetimi (TKY), Kalite Garanti Birimi (Quality Assurance Unit), Stratejik Planlama ve Müşteriler Şartı (Clients Charter) gibi kurumsallaşma hareketleri uygulamaya aktarılmıştır. Kalite yönetiminde başarılı olabilmek için kurumları desteklemek adına Kamu Hizmetlerinde Kalite Geliştirme Stratejileri Hakkında İlkeler ve Kamu Hizmetinde Toplam Kalite Yönetimi Rehberi genelgeleri yayımlanmıştır (Siddiquee, 2002: 115). Ayrıca verimliliğin artırılmasına yönelik olarak 1986'da Verimlilik Ölçme Programı uygulamaya geçirilmiştir (Common, 2003: 176). Bu doğrultuda, OECD ülkelerinden etkilenilmiş ve 1996 yılında ISO 9000 belgesi kabul edilerek, tüm kurumların bu belgeyi bulundurmaları istenmiştir.

Bu kapsamda Malezya, devletin tüm kurumlarında ISO 9000'i uygulamaya geçirmeye çalışan dünya genelindeki ilk devlettir. 2003 yılından başlayarak 476 kamu kurumu ISO 9000 belgesini almıştır (Siddiquee and Mohamed, 2007: 293).

Bu gelişmelerin yanı sıra kamu yönetiminde kalite ve verimliliğe vurgu bazında 1999 yılında kamu yönetiminde kıyaslama (benchmarking) uygulamasına geçilmiştir. Bu kapsamda, başarılı performansla sahip bir kurumun iş yapma tekniklerinin incelenmesine, fikir alışverişlerine, uygulamaların öğrenilmesi ve ödünç alınmasına, kendi teknikleri ile kıyaslanmasına ve bu kıyaslamadan elde ettiği bilgileri kendi işletmelerinde uygulamaya geçirilmesine imkan tanınarak, kalite ve verimliliğin artırılması hedeflenmiştir. Benchmarking uygulaması, benzer veya farklı faaliyetleri yürüten kurumlarla ya da yabancı ülkelerin kurumlarıyla yapılabilmektedir (Aveni, 2002: 70-71).

Malezya'da kamu yönetiminde kalite ve verimlilik kültürünün kurumsallaştırılmasına ve hizmet kalitesinin yükseltilmesine yönelik olarak ödül programları oluşturulmuştur. Bu kapsamda, kurumsal hizmetlerin kalitesinin geliştirilmesine yönelik yenilikçi fikirleri ile katkı sağlayan

yöneticiye, Kamu Hizmeti Yenilik Ödülü, kamu yönetiminde başarılı performans gösteren kuruma Başbakan Kalite Ödülü gibi teşvike yönelik programlar oluşturulmuştur (Hamid, 1995: 269).

Kırtasiyeciliğin Azaltılması ve Hizmet Süreçlerine İlişkin Değişiklikler; Malezya'da 1980 sonrası dönem için deregülasyon ve kırtasiyeciliğin azaltılması kapsamındaki uygulamalar idari reformların bütüncül parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda kamu yönetiminde verimliliği ve etkinliği artırmak, hizmet kalitesini yükseltmeye yönelik gereksiz düzenlemelerin kaldırılması ve hizmet süreçlerinin basitleştirilmesi çerçevesinde önemli reformsal girişimlerde bulunulmuştur. Bu hedef ekseninde; hizmet sunumunun kolaylaştırılması, müşteri memnuniyetinin sağlanmasına yönelik iş görme süreç ve yöntemlerinin incelenmesi, devlet kurumlarının mevcut kural ve düzenlemeleri tekrar gözden geçirmeleri gibi amaçlar benimsenmiştir. Bu doğrultuda, kurumlar başvuranlardan istemiş oldukları bilgilerin miktarını ve dolduracakları formların kopya sayısını azaltarak, bir form ve birkaç izin alınmasının sağlanabileceği şekilde birleştirilmiş formlar oluşturulmuştur. Ayrıca yatırımcıların lisans ve izin alma işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik Tek-Durak Lisans Verme Merkezleri (One-stop Licencing System Centres) kurulmuş ve yatırımcının tek bir merkeze giderek, işi kapsamında tüm izin ve lisansları alması sağlanmıştır (United Nations, 1995: 7-8).

Ülke genelindeki postaneler tek durak fatura ödeme merkezleri (one-stop bill payment centres) olarak tasarlanmış ve lisansların yenilenmesi, araçlar için yol vergilerinin ödenmesi, damga vergisi gibi hizmetlerin sunumuna başlanmıştır. Bu çerçevede uygulamaya geçirilen diğer bir teşebbüs, halk ile direkt ve herkesten önce muhatap olan gişe hizmetleri, donanım ve fiziksel koşullar yönünden daha iyi bir konuma getirilmiştir (Siddiquee, 2002: 112).

Kamu Yönetiminde Müşteri Odaklılık; Dünya genelinde piyasa yanlısı anlayışın benimsenmesinin etkisiyle vatandaşlar müşteri olarak görülmekte ve bu doğrultuda adımlar atılmaktadır.

Bu konuda; vatandaşların birer müşteri olarak görülmesi anlayışının kamu-özel sektör arasındaki işbirliğini pekiştirdiği, yönetim-vatandaş arasındaki ilişkinin boyutunu değiştirdiği ve bu ortaklığın Malezya gibi Asya ülkelerine doğru yayılış gösterdiği ifade edilmektedir (Haque, 1999: 312-313).

Malezya'da müşteri odaklılık ve vatandaşın müşteri olarak görülmesi anlayışının sisteme yansıtıldığı en önemli gösterge 1993 yılında kabul edilen Müşteriler Şartı taahhüdüdür. İngiltere'nin Yurttaş Şartı modelinden esinlenilerek oluşturulan Müşteriler Şartı; bütün devlet kurumlarının müşterilerine sunmuş olduğu hizmet ve çıktılarda, müşterilerinin beklentileri ve belirlenmiş olan kalite standartları çerçevesinde uygun olacağının yazılı taahhüdüdür. Bu sistem ile müşteriler sunulan kalite standartları ile ilgili bilgi sahibi olmakta, benzer hizmetleri sunan başka kurumlarla kıyaslama yapabilmekte ve sunulacak hizmeti değerlendirme imkanına sahip olmaktadır. Hizmet düzeltme mekanizmasını içinde barındıran Müşteriler Şartı ile- kurumun şartta belirtilen standartları sağlayamaması durumunda- müşteriler şikayet hakkına; kurum da müşterinin güvenini tekrar kazanabilmek adına, düzeltme mekanizmasıyla gereken tedbirleri alma imkanına sahip bulunmaktadır (Siddiquee, 2006: 347-348). Bu kapsamda Müşteriler Şartı, müşteri odaklılığın yanı sıra hesap verebilirlik ve sonuç odaklılık açısından da önem taşımaktadır.

Kamu Mali Yönetiminin Geliştirilmesi ve Performans Temelli Bütçeleme; Malezya'daki finans sisteminde, bütçe sistemi olarak 1969 yılından 1990 yılına kadar Program Performans Bütçeleme Sistemi (Program Performance Budgeting System-PPBS) yer almaktaydı. ABD'den esinlenilerek benimsenen PPBS, Montgomery-Esman ve Mudford gibi Amerikalı danışmanlar tarafından hazırlanmış ve İngilizlerden miras olarak kalan geleneksel harcama bütçesinin yetersizliklerine vurgu yapılmıştır. Bu sistemin, parlamento ve hazineye bilgiye dayalı karar almaları noktasında ve devlet performansını değerlendirebilmek adına vatandaşa bilgi sunmadığı ifade edilmiştir. Bu ifadelerin sonucunda, Birleşmiş Milletler El Kitabı model alınmış ve ABD Genel Hizmetler Yönetimine bağlı bir denetçi istihdam edilerek, PPBS ye geçiş sağlanmıştır (Dean, 1986: 268; Joon-Chien, 1981: 223; Din, Ibrahim and Rahman, 2015: 113-120).

Malezya'da kamu mali yönetiminin geliştirilmesine yönelik teşebbüslerin temelinde, Değiştirilmiş Bütçeleme Sistemi (Modified Budgeting System- MBS) yer almaktadır. MBS, devletin bütçe sistemindeki önemli değişikliklerle birlikte, hesap verebilirlik, yöneticilere esneklik tanınması gibi iyi yönetim ilkeleri kapsamında da önemli sonuçlara sahip bulunmaktadır (Din, Ibrahim and Rahman, 2015: 116-117).

PPBS'nin geliştirilmesini tavsiye eden ve Avustralya sisteminden örnek alınan MBS, devletin kaynakların tahsisinde daha fazla performans yönelimli bir sistem kurma isteğini vurgulamaktadır. MBS sistemi ile kaynakları kullanan yöneticilere daha fazla yetki ve esneklik tanınması, bunun karşılığı olarak faaliyetlerin sonuç ve çıktıları açısından hesap verebilir olmaları ve kurumların mali yönetimini geliştirmek gibi ilkelerin önemi vurgulanmaktadır (Xavier, 1998: 102).

İngiliz Finansal Yönetim Girişimi mantığına paralel olan MBS ekseninde, tüm kamu kurumları, Hazine ile program sözleşmesi imzalamakta ve bu program sözleşmeleri, belirli çıktıları başarmak için kullanılacak girdileri ve faaliyetlerin çıktı ve etkilerini belirlemektedir. Malezya'da 1992'de Kamu Mali Yönetim Sisteminin geliştirilmesine yönelik bir başka çalışma, devlet kurumlarının çıktılarının maliyetlerini belirlemek ve yöneticiler arasındaki maliyet bilincini yükseltmeye yönelik olarak kurulmuş olan Mikro muhasebe sistemidir (Common, 2003: 177).

Kamu Yönetiminde Performans Değerlendirme ve Hesap Verebilirlik; Malezya'da kamu yönetiminin etkinliğini sağlamaya yönelik olarak performans değerlendirme ve hesap verebilirlik kapsamında, insan kaynakları yönetimine ilişkin önemli uygulamalar başlatılmıştır. Bu çerçevede; Yeni Performans Değerlendirme Sistemi'ne (New Performance Appraisal System-NPAS) geçiş söz konusudur. Yeni Ücret Sisteminin (New Remuneration System-NRS) bütünüleyici parçası olan NPAS, 1992 yılında uygulamaya koyulmuştur (Shafie, 1996: 342). Bu bağlamda NRS, ücret sistemindeki dengesizliklerin ortadan kaldırılması, sistemi rasyonel ve güvenilir kılma, mevcut sistemdeki eksiklikleri giderme noktasında spesifik hedefler barındırmaktadır. Söz konusu sistem, kamu personel sisteminde liyakatin tesis edilmesi, performans ve ödüllendirmeler arasında bağlantı kurmayı hedeflemektedir. NRS ile dağınık şekilde bulunan hizmet grupları 574'den 274'e düşürülerek bütünleştirilmiş ve çalışanın performansına dayalı ücret artışını tesis ettiği için daha esnek bir ücret sistemi oluşturulmuştur. NRS'nin performans sistemine yaptığı vurgu sayesinde kamu personelinin performans değerlendirme sisteminin gözden geçirilmesi söz konusu olmuştur. Çünkü mevcut sistemdeki performans ve ödüllendirme mekanizması arasında objektif bir ilişkinin bulunmaması;

performans kriterlerinin üst-ast arasındaki ilişkiye göre belirlenmesi, performans değerlendirmenin gizli olması gibi problemlerin sistemin revize edilmesinin gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda inşa edilecek yeni sistem ile; çeşitli guruplarda, seviyelerde ve sınıflandırmalardaki kamu personelinin performans değerlendirmesinde objektif, adil ve şeffaf ölçümlerin yapıldığı sistematik ve kapsamlı bir sistem kurmak, yerleştirme, terfi ve eğitim alanlarında performans yönetiminin yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır (Mohamad, 2002: 3-12; Shafie, 1996: 342-343; Siddiquee, 2002: 113).

NRS'nin tamamlayıcısı olan NPAS çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Bu çerçevede, kurumlar öncelik olarak bir yıllık programları, projeleri ve faaliyetleri kapsayan yıllık kurum planlarını oluşturmaktadırlar. Yıllık plan oluşturulduktan sonra, birimlerin hedefleri belirlenerek, bu standartlara uygun şekilde çalışanların hedefleri belirlenmektedir. Sonrasında ise uygulama izlenerek, performanslar ölçülmektedir. Söz konusu sürecin sonraki aşamasında yıl ortası performans değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirme aşamasında çalışanın performansı ve hedefler arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Bu kapsamda amaçlar, iş planları vb gibi konularda gereken tedbirler alınabilmektedir. Gereken önlemlerin alınmasının ardından çalışma izlenmeye devam edilerek, yılsonu performans değerlendirmesine yönelik performans değerlendirme raporu, Performans Değerlendirme Komitesi tarafından hazırlanmaktadır. Komite tarafından hazırlanan tüm değerlendirme formları ile birlikte Ücret Hareketleri Kuruluna (Board of Salary Movement_BSM) performans değerlendirme raporu sunulmaktadır. BSM, performans değerlendirme ve ücret artışları konusunda koordinasyon görevi yaparak, personelin ücret hareketine karar vermektedir (Ahmad ve Ali, 2004: 49-50).

Malezya'da E-Devlet Girişimleri; Malezya'da yönetimin içsel süreçlerini geliştirmek ve kamu yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin stratejik kullanımına yönelik olarak e-devlet kapsamında girişimler başlatılmıştır. Bu konuda, devletin kendi kurumları arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamayı, kırtasiyeciliği azaltmak ve hizmet sunum süreçlerini etkin ve verimli kılmak, devletin vatandaş ve iş dünyasıyla olan ilişkilerini pekiştirmek, kamu hizmetinde mükemmellik kültürünü tesis etmek ve devletin daha erişilebilir olmak adına amaçlar benimsediği ifade edilmiştir (Karim, 2003: 195-196). Bu kapsamda; İnsan Kaynakları yönetimi Bilgi Sistemi, Proje İzleme Sistemi, E-Hizmetler, E-Satın alma (E-Procurement-EP), Genel Büro Ortamı, Kamu Hizmeti Ağı (Public Service Network_PSN), Elektronik Emek Değişimi (Electronic Labor Exchange_ELE), Devlet Çok Amaçlı Kart ve Tele Sağlık (Tele-Health-TH) vb. gibi çeşitli projeler ve e-devlet girişimleri uygulamaya geçirilmiştir. Bu uygulamalar çerçevesinde; vatandaşların sağlık hizmetlerine ve bilgi olanaklarına kolay ulaşımını sağlayan Tele Sağlık, Devlet ve tedarikçileri elektronik ortamda buluşturan E-Satın alma, iş dünyası ve vatandaşlar için emek piyasasına yönelik tek bilgi kaynağı olarak hizmet sunan Elektronik Emek Değişimi, postaneleri tek-durak fatura ödeme merkezi konumuna ulaştıran Kamu Hizmeti Ağı, vatandaşların ve iş dünyasının tek-durak hizmet merkezlerinden birçok hizmete ulaşımını sağlayan E-Hizmetler üzerinde önemle durulan e-devlet kapsamındaki girişim ve projelerdir (Siddiquee, 2008: 801-805).

1980 yılından itibaren Malezya'da uygulamaya geçirilen idari reformlar bütüncül çerçevede değerlendirildiğinde, neo-liberal politikalar eksenindeki Yeni Kamu Yönetimi anlayışı ilkeleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda etkinlik ve verimlilik anlayışının kamu yönetim sistemine tesis edilmesi çerçevesinde gerçekleştirilen idari reformlarda; özelleştirme programları başta olmak üzere, devletin küçültülmesi, rekabet, müşteri ve sonuç odaklılık,

deregülasyon, performans yönetimi ve ölçümü, hesap verebilirlik, kıyaslama, kamu-özel sektör işbirliği gibi Yeni Kamu Yönetimi ilkeleri benimsenmiş ve uygulamaya geçirilmiştir. Hayata geçirilen uygulama ve projelerin temelinde ise farklı ülkelerin tecrübelerinden örnek alma ve yararlanma anlayışının söz konusu olduğu görülmektedir.

Türkiye-Malezya İdari Reform Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi

1980'li yılların dünya geneli için yeni bir dönüşüm ve değişim süreci olduğu, ülkelerin toplumsal, ekonomik, yönetsel ve mali sistemlerindeki önemli reform girişimleri ve uygulamalarından görülebilmektedir. Devletler geleneksel yönetim anlayışının değişen koşullara, ihtiyaçlara ve beklentilere cevap verememesi noktasında arayışlara koyulmuşlardır.

Bu arayışlar ve çabaların temelinde ise; yönetişimin etkin olduğu, daha kaliteli ve verimli bir hizmet sunum mekanizmasının sağlandığı, bürokrasinin ve kırtasiyeciliğin olmadığı, daha hesap verebilir, vatandaş odaklı bir sistem inşa edilmesi üzerine hedefler benimsenmekle birlikte, bu kapsamda devletin küçültülmesi gerektiği düşüncesi, iletişim ve bilim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, kamu kurumlarının da kendini çağın gereklerine uyarlaması gibi etkenlerin teşvik edici olduğu görülmektedir.

Türkiye ve Malezya'daki yapısal dönüşüm, yönetimin yeniden yapılandırılması gibi kavramların sağlam bir temele dayandırılmasına dair sarf edilen çalışmaların ve ortaya konulan başarıların özünde, iki ülke kıyasında da kimisi için istek ve gönüllülük esasları söz konusu olurken, kimisi için de koşullalık ve çeşitli zorlayıcı etkenlerin etkisiyle günümüzdeki konumuna ulaştığı görülmektedir. Burada önemli olan konu gerek gönüllülük, gerekse zorlayıcılık esasları çerçevesinde ortaya konulacak başarıların hem devlet ve ülke adına daha müreffeh bir konumun sağlanmasına hem de uluslararası platformda saygın ve itibarlı bir konum elde edilmesine hizmet edecekse sonuca ulaştıracak reformlarda gönüllülük esas olmakla birlikte belirli bir ölçüde zorlayıcılık da kabul görebilmektedir. İncelemeye tabi tutulan değerlendirmeler ve kıyaslamalar kapsamında görülmektedir ki;

Türkiye için idari reformlar ve politika transferi çerçevesindeki teşebbüs ve uygulamaların temelinde zorlayıcı etkilerin ağırlığı daha fazladır. Bu kapsamda; AB standartlarına uyum gereklerinden, TBMM'nin kabul etmiş olduğu kanunların genel gerekçelerinde bile bu uyum ve koşulların açıkça dile getirildiği görülür. Diğer yandan uluslararası aktörler olan IMF ve WB gibi kuruluşlarla yapılan anlaşma şartlarında çeşitli talep metinlerinden, niyet mektuplarına kadar uzanan geniş bir yelpazede Türkiye'nin etki mekanizması çemberi içinde bulunduğu görülür.

Malezya ise bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren yaşadığı sorunları çözmek, yönetsel ve ekonomik durumunu iyileştirmek ve uluslararası platformda daha itibarlı olmak için reformlar yapmış, uygulamış ve nispeten başarılı olmuştur. Bunun yanı sıra, 1980'li yıllarda küresel belirsizliklerle mücadelesinde, özellikle kalkınma konusunda Japonya ve Güney Kore'nin tecrübelerinden esinlenerek dersler çıkarmış, yönetsel ve ekonomi politikalarını bu şekilde şekillendirmiştir.

Ancak Malezya'daki idari reformlar, politika transferi açısından farklı bir örnek sergilemektedir; Malezya'nın 1997'de yaşanan Asya krizinde IMF politikalarını reddetmesi, yabancı ülke deneyimlerine ve uluslararası örgütlerin telkin ve baskılarına kapalı bir ülke olarak algılanmasına sebep olmuştur. Söz konusu dönemde, Asya kaplanı olarak anılan Malezya'nın,

merkezi Tayland'dan başlayarak çevre ülkelere yayılan krizden etkilendiği görülmektedir. Malezya, IMF programlarının uygulandığı, düşük enflasyon ve yüksek büyüme hızı nedeniyle örnek gösterilen ülkelerdendi. Ancak kriz öncesi Malezya'nın dış borçlarının %100 arttığı, 1997 krizi ile büyük miktarlarda borçlanmaya gitmek zorunda kaldığı ve geri ödemede ciddi anlamda sıkıntı çektiği görülmektedir. Japon ekonomisinin ve Hong Kong'un da etkilendiği krizde Kasım başında dünya borsalarının sarsıldığı ve 27 Ekim 1997'de Wall Street borsasının, krizin etkisini kırmak için durdurulduğu bilinmektedir. Bugün *kara pazartesi* olarak anılmaktadır.

Bu durumlara bağlı olarak Malezya'nın kriz sonrası IMF programını uygulamayı reddettiği ve ekonomisini kısa sürede toparladığı bilinmektedir. 1997 sonrasında Malezya Başbakanı, spekülasyon yapan büyük finans guruplarının suç teşkil eden durumları üzerine açıklamalar yaparak, IMF desteğini reddetmiştir. Bu durum, çeşitli üçüncü dünya ülkelerini bir araya getirerek sanayileşmiş ülkeler üzerinde baskı yapmaya yönelik toplantılara kadar uzamıştır. Bu doğrultuda uluslararası sermayeye karşı yerli sermayeyi korumaya yönelik önlemler aldığı görülmektedir (www.oocities.org/enternasyonsosyalizm, Erişim Tarihi: 22.07.2017). Malezya'daki idari reformlar ve politika transferine yönelik bu farklı örnek ile 1980 sonrası süreç için koşulların transferinin olmadığı açıklanabilmektedir. Fakat bu durum, 1980 yılından itibaren yapılan reformlarda politika transferi olgusunun gerçekleşmediği anlamına gelmemektedir.

Malezya bağımsızlığını ilan ettiği tarihten beri yapılan idari reformlarda pek çok politika transferi örneği görülmektedir. Örneklendirme kapsamında; 1980 öncesi idari reform çalışmalarına dair, söz konusu dönemdeki reformları şekillendiren Malezya Kalkınma Yönetimi isimli çalışmanın Amerikalı danışmanlar tarafından hazırlanması, 1980 sonrası dönemde özelleştirme politikalarının temelini oluşturan Malezya Anonim Politikasının Japonya ve Güney Kore'den esinlenilerek oluşturulması, özelleştirme kapsamındaki temel metin olan Özelleştirme Master Planı'nın İngiliz danışmanlık şirketi tarafından hazırlanması, yabancı ülke deneyimlerinden ve OECD ülkelerinden esinlenilerek, kalite ve performansı yükseltmeye yönelik uygulamaların araştırılması ve ISO 9000'nin uygulamaya geçirilmesi, İngiliz Yurttaş Şartı'ndan esinlenilerek Müşteriler Şartı'nın hayata geçirilmesi ve kamu mali yönetiminin geliştirilmesi kapsamında Amerikalı danışmanların hazırladığı raporlardaki telkinlere göre Amerikalı bir denetçinin resmi danışman yapılarak PPBS'ye geçilmesi ve akabinde Avustralya rol model alınarak MBS uygulamasının başlatılması gibi program ve projeler sayılabilir (Sobacı, 2014: 228).

Türkiye'de gerçekleştirilmek istenen yeniden yapılanma çalışmalarının gelişim sürecine bakıldığında, örgütsel ve yönetsel sorunlarla mücadele edilmesi, nitelikli personel yetersizliği ve buna bağlı olarak yabancı uzmanlara raporlar hazırlatılması ve yönetsel işleyişin iyileştirilmesi çabaları çerçevesinde atılan adımlar dikkat çekmektedir. Özellikle dünyada değişim ve dönüşümün hızla yaşandığı dönem itibarıyla Türkiye'nin çeşitli sebeplerle siyasi kararlılık ve bürokratik destekten yoksun kaldığı görülmektedir. Bunun temel nedenleri ise; koalisyon hükümetleri, zayıf iktidarlar ve kamu personel sisteminde yaşanan sorunlar olmuştur. Dolayısıyla idari reform süreci uzun bir zaman aralığına yayılmış bir hal almıştır.

Ülkemizde gerçekleştirilmek istenen reformların yeterli derecede siyasal desteğe sahip olamaması ve bürokratik direnç ile karşılaşması gibi sebeplerle bir bütünlük gösterememiştir. Dolayısıyla, geleneksel anlayış bir kenara bırakılıp, yeni anlayışa yönelik uygulanmak istenilen reform çalışmaları istenilen ölçüde hayata geçirilememiştir.

Türk İdare sistemindeki yeniden yapılanma çalışmaları bu etkenlerden dolayı gecikmeli bir şekilde uygulamaya yansıtılabilmektedir. Bununla beraber Türk İdari sisteminde reform çalışmaları ve uygulamaya aktarımı 2000’li yıllardan itibaren hız kazanmış ve kararlı bir şekilde sürdürülmüştür.

Malezya’da ise, 1981’de Başbakan Mahathir Mohamad ile idari reformlar güçlü bir siyasi destek ile karşılaşmıştır. Uygulanan reformlarda örnek alma ve esinlenme kriterleri açısından değerlendirme yapıldığında ise politika transferi açısından gönüllü politika transferinin ağır bastığı görülmektedir. Yani Malezya’da gönüllü politika transferi kapsamında karar alıcıların iradelerine dayalı bir sistemde başarılı örnekleri rol model olarak reform yapma durumu söz konusu olmuştur. Diğer yandan IMF politikalarının reddedilmesi, transfer sürecindeki gönüllülük esasının pekişmesine sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda, en iyi model araştırmalarında çerçeve geniş tutularak sadece Batılı ülkelerle sınırlı kalınmamış, Doğu’daki ülkelerin de dikkate alındığı görülmektedir.

Malezya’da gerçekleştirilen idari reformlar ve politika transferine ilişkin olarak danışmanlık şirketleri ve yabancı ülkelerin uzmanlarından yararlanıldığı görülmektedir. Bu durum ise kısmen zorlayıcı transfer modeli kapsamına girse de gerçekleştirilen reform ve transferler için mevcut durumdan kaynaklanan memnuniyetsizlik, en iyi çözümü bulma ve uluslararası platformda daha itibarlı ve meşru olmak adına sarf edilen çabaların gönüllü transfer modelini ortaya koyduğu görülmektedir.

Türkiye ve Malezya için karşılaştırmalı bir bakış açısıyla yapılan açıklamalar neoliberal politikalar ekseninde aşağıdaki tabloda özetle sunulmaktadır:

Tablo 1: İdari reform kapsamında Türkiye-Malezya karşılaştırması*

	MALEZYA	TÜRKİYE
Devletin Küçültülmesi (Özelleştirme, Kurumların kaldırılması, Şirketleşme)	Mevcut/1983 Özelleştirme Master Planı	Mevcut/ Anayasa madde 47, Devletleştirme ve Özelleştirme
Özel Sektör Tarzı Yönetim Anlayışı	Mevcut/1983 Özelleştirme Master Planı	Mevcut/5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kurulması Hakkındaki Kanun
Vatandaş ve Müşteri Odaklı Hizmet Sunumu	Mevcut/1993 Müşteriler Şartı- Malezya’da E-Devlet Girişimleri	Mevcut/4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu/6328 Sayılı KDK/5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu
Performans Ölçme ve Değerlendirme	Mevcut/1969 Programlı Performans Bütçe Sistemi ve 1989 Değiştirilmiş Bütçeleme Sistemi-1992 Yeni Ücret Sistemi-Yeni Performans Değerlendirme Sistemi	Mevcut/5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

Çıktı ve Sonuç Odaklılık	Mevcut/1989 Değiştirilmiş Bütçeleme Sistemi-1990 Toplam Kalite Yönetimi-Kalite Garanti Birimi ve Stratejik Planlama	Mevcut/5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve kontrol Kanunu
Kaynak Kullanımında Ussallık	Mevcut/Tek-durak Lisans Verme Merkezleri-Tek-Durak Fatura Ödeme Merkezleri Sistemi	Mevcut/5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve kontrol Kanunu
Piyasa Değerlerine Önem(Sözleşme, Verimlilik, Rekabet)	Mevcut/1990 Toplam Kalite Yönetimi-Kalite Garanti Birimi-Stratejik Planlama-Müşteriler Şartı-Kamu Hizmetinde Kalite Geliştirme Stratejileri Hakkında İlkeler-Kamu Hizmetinde Toplam Kalite Yönetimi Rehberi-ISO 9000-1999 Benchmarking	Mevcut/5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve kontrol Kanunu
Politika Oluşturma ve Hizmet Sunma İşlevlerinin Ayırımı	Mevcut Değil	Mevcut Değil
Hesap Verebilirlik	Mevcut/1992 Yeni Ücret Sistemi-Yeni Performans Değerlendirme Sistemi-1989 Değiştirilmiş Bütçeleme Sistemi	Mevcut/5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu

***Osborne ve Gaebler, 1993: 19-20; Hood, 1991:4-5; Kettl, 2005:1-2 ve Pollitt, 2001: 474, Bale ve Dale, 1998: 103-121** kaynaklarından yararlanılarak tablo oluşturulmuştur.

Malezya'da 1980 öncesi dönemde benimsenen politikaların terkedilerek neo-liberal politikalar ekseninde iktisadi ve idari sistemin yeniden şekillendirilmesi söz konusu olmuştur. Bu kapsamda devletin küçültülmesi ve özel sektör tarzı yönetim anlayışı konusunda 1983 Özelleştirme Master Planı, vatandaş ve müşteri odaklı hizmet sunumu bağlamında 1993 Müşteriler Şartı- Malezya'da E-Devlet Girişimleri, performans ölçme ve değerlendirmeye ilişkin 1969 Programlı Performans Bütçe Sistemi ve 1989 Değiştirilmiş Bütçeleme Sistemi-1992 Yeni Ücret Sistemi-Yeni Performans Değerlendirme Sistemi, çıktı ve sonuç odaklılık bağlamında 1989 Değiştirilmiş Bütçeleme Sistemi-1990 Toplam Kalite Yönetimi-Kalite Garanti Birimi ve Stratejik Planlama, kaynak kullanımında rasyonellik kapsamında Tek-durak Lisans Verme Merkezleri-Tek-Durak Fatura Ödeme Merkezleri Sistemi, hesap verebilirlik bağlamında 1992 Yeni Ücret Sistemi- Yeni Performans Değerlendirme Sistemi-1989 Değiştirilmiş Bütçeleme Sistemi gibi düzenlemelerle uygulamaya konan reformlar, politika transferiyle bütünleşmiş, sisteme uyarlanmış ve başarılı bir şekilde sürdürülmüştür.

Türkiye'de gerçekleştirilen idari reformlar politika transferi açısından değerlendirildiğinde günümüzdeki reformların politika transferi kavramıyla yakın bir ilişki içinde olduğu görülür. Türkiye'de 1980 sonrası reformlarının çeşitli ekonomik ve mali krizler, AB'ye üyelik etkisi ve

yönetim sistemindeki sorunların bir sonucu olarak gerçekleştirildiği düşünüldüğünde idari reformlara politika transferinin etkisi net bir şekilde görülür. Bu kapsamda 1982 Anayasasının 47. Maddesinin kenar başlığı “Devletleştirme” iken 13.08.1999’da çıkarılan 4446 sayılı Kanunun 1. Maddesi ile “Devletleştirme ve Özelleştirme” olarak değiştirilerek kamunun mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilebilmesine ve kamu hizmetlerinin özel sektör eliyle gördürülebilmesine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 2005 yürürlüğe giren 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu da alternatif hizmet sunma yöntemlerine yer vermişlerdir. Yine özel sektör tarzı yönetim anlayışı konusunda 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kurulması Hakkındaki Kanun; vatandaş ve müşteri odaklı hizmet sunumu bağlamında 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu, 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ve 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kanun; performans ölçme ve değerlendirmeye yönelik, çıktı ve sonuç odaklı, aynı zamanda kaynakların rasyonel kullanımı ve hesap verebilirlik bağlamında 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu gibi düzenlemelerle uygulamaya konan reformlarda politika transferlerinin izlerini görmek mümkündür.

Malezya'da Yeni Kamu Yönetimi modelinin sisteme yansımalarının en önemli göstergesi olan devletin küçültülmesi ve özelleştirme programları başta olmak üzere, müşteri ve sonuç odaklılık, performans yönetimi ve ölçümü, benchmarking, hesap verebilirlik gibi kamu yönetiminde mükemmellik kültürünün inşasına yönelik uygulamaların benimsendiği ve başarılı bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Bu uygulamaların temelinde de politika transferi ve farklı ülke tecrübelerinden yararlanıldığı görülmektedir.

Türkiye ve Malezya'da idari reformların çeşitli sosyo-ekonomik ve siyasal süreçlerden etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda, Malezya için kararlı ve zamanında bir kalkınma ve dönüşüm süreci söz konusu iken Türkiye için ise tereddütlü ve gecikmeli bir süreçten bahsedilebilir.

İdari reform teşebbüsleri ve uygulamaları açısından incelemeye tabi tutulan Türkiye ve Malezya için Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı modelinin benimsendiği, dahası kamu yönetimi sistemlerinin bu model ekseninde yapılandırılmak ve güçlendirilmek adına hareket edildiği görülmektedir.

Nihai olarak Türkiye ve Malezya'nın tek amaçlı örgütler oluşturma kapsamında, politika üretme ve hizmet sunma işlevini sistemine entegre etmediği görülmektedir.

Sonuç

1980'li yıllarla birlikte dünya genelinde yaşanan ekonomik, siyasal ve teknolojik alanlardaki gelişmeler ülkelerin yönetim anlayış ve yapılarına da etki etmiştir. Bu doğrultuda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, toplumsal talep ve beklentilerde yaşanan değişim, insan hak ve özgürlükleri konusundaki hassasiyetin artışı, demokratik ilkelerin kurumsallaştırılması gibi gelişmelerin idari sistemi de etkilediği görülmektedir. Özellikle 1980 sonrası dönem için hız kazanan idari reform uygulamalarının; bürokrasinin güçlendirilmesi, modern bir yönetim sistemi, neo-liberal politikalar ekseninde devletin küçültülmesi, kamusal hizmet alanlarının genişletilerek özelleştirme yoluna gidilmesi, piyasanın rekabet ortamına açık hale getirilerek serbestleştirilmesi doğrultusunda yoğun bir değişim sürecinin etkisi altına girildiği görülmektedir. Günümüzde idari reform aracılığıyla ülkeler, daha şeffaf, hesap

verebilir, katılımcı ve vatandaş merkezine alan bir kamu yönetim sistemi inşa etmeyi ve bu sistemin etkin, süratli, verimli, adil ve kaliteli bir şekilde hizmet sunmasını sağlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bugün geline nokta katı, merkeziyetçi, hiyerarşik ve kuralcı özelliklere sahip olan geleneksel yönetim anlayışından uzaklaşıldığı, daha esnek, adem-i merkeziyetçi, sonuç odaklı ve piyasa temelli yönetim anlayışına doğru geçiş olduğu görülmektedir. Bu geçişle birlikte kamu yönetiminin daha rasyonel bir zemine oturtulması amaçlanmaktadır.

Günümüzde ülkelerin uyguladıkları idari reformların amaç ve içeriklerinde benzerlik görülmektedir. Burada birçok faktör ve aktörün etkisi ile Yeni Kamu Yönetimi anlayışının çok sayıda ülkeyi etkilemesi, idari reformların amaç ve içeriğinde yakınsamaya neden olmaktadır. Bu bağlamda politika transferi, idari reformlarda meydana gelen bu yakınsamayı açıklayabilecek önemli kilit bir kavramdır. Bu kapsamda çalışmada karşılaştırmalı bir biçimde incelenmek üzere seçilmiş olan Malezya ve Türkiye için; Malezya'da gönüllü politika transferi ekseninde, bürokratların iradelerine dayalı olarak reform yapma ve kaliteli örnekleri rol model alma tercihi söz konusu olmuştur. Bununla birlikte sürece, yabancı ülkelerin uzmanları ve danışmanlık şirketlerinin de dahil olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yönü ile tam bir gönüllü politika transferi örneği olmaktan çıksa da nihai olarak Malezya'da 1980 yılı itibariyle gerçekleştirilen reformların neredeyse her alanında politika transferi örneği mevcut bulunmaktadır. Bu süreçte benimsenmiş olan ilke ve uygulamaların Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Türkiye'de ise gerçekleştirilen idari reformlarda uluslararası ve uluslar-üstü örgütlerin etkilerinin daha fazla olduğu bir süreç yaşanmaktadır. Dolayısıyla idari reformlarda, WB, IMF ve AB'ye adaylık sürecinin etkilerini görmek mümkündür. Bu durumun Türkiye için koşulsallık ve yükümlü politika transferi örneği ile paralellik gösterdiği ve idari reformlar çerçevesinde yaşanan politika transferinin zorlayıcı transfer düzlemine denk düştüğü görülmektedir. Ancak bu çerçevede gelişmeler yaşansa da Türkiye'de kamu yönetiminde yaşanan çeşitli sorunlarla başa çıkmada yeni kamu yönetimi anlayışının çare olacağı düşüncesinin benimsenmesi belli bir ölçüde gönüllülüğü de düşündürmektedir.

Kaynakça

- Abdullah, N. R. W. (2010). Public sector reform in Malaysia: Addressing the inequalities?. *UM Research Repository*, 1-19.
- Adalı, S. (1992). İdari reform ve reorganizasyon hareketlerinde sayıstay'ın rol ve fonksiyonu. *Sayıstay Dergisi*, (10), 3-15.
- Ahmad, R. and Ali, N. A. (2004). Performance appraisal decision in Malaysian public service. *International Journal of Public Sector Management*, 17 (1), 48-64.
- Akyıldız, H. Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 9 (1), 43-62.
- Asya Krizi: IMF Programı Çökertiyor. www.oocities.org/enternasyonaldosyalizm adresinden erişildi. (ET: 22.07.2017).
- Aydın, A. H. (2011). *Yönetim bilimi*. Ankara: Seçkin Kitabevi.

Ayeni, V. (2002). Public sector reform in developing countries. A hand book of commonwealth experiences, 78 pp.

Aykaç, B. Yayman, H. ve Özer, A. (2003). Türkiye'de idari reform hareketlerinin eleştirel bir tahlili. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5 (2), 153-179.

Badariah, H. D. vd. (2015). The reforms in budgeting system in Malaysia. *International Studies*, 1(11), 113-125.

Bale, M., and Dale, T. (1998). Public sector reform in New Zealand and its relevance to developing countries. *The World Bank Research Observer*, 13 (1), 103-121.

Berkman, Ü. (1981). Planlı dönemde idari reform anlayışı ve uygulaması: İdari reformun yönetilmesi açısından bir değerlendirme, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 207.

Berman, E. (2011). Public administration in southeast asia: thailand, philippines, malaysia, hong kong and macao. *CRC Press*, 589.

Birinci Bölüm Cumhuriyet Halk Partisine Giden Süreç, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/556/860.pdf> adresinden erişildi. (ET: 01.02.2017).

Bosch, K. V. D. and Cantillon, B. (2008). Policy impact. (Ed. Moran, M., Rein, M., and Goodin, R. E.), *The Oxford Handbook of Public Policy*, 996.

Bulmer, S., and Padgett, S. (2004). Policy transfer in the European Union: An institutional perspective. *Cambridge University Press*, (35), 103-126.

Chin, J. (2011). Public administration in southeast asia: History and context of public administration in Malaysia. (Ed. Berman, E.), *CRC Press*, 589.

Common, R. (2003). Governance and public sector reform in Asia, paradigm shifts or business as usual?, (Ed. Anthony, Cheung and Scott), 163-185.

Çakır, M. (2013). Reform ve idari reform kavramları üzerine bir inceleme, *Tarih Okulu Dergisi*, 16, 627-640.

Dean, P., N. (1986). Programme and performance budgeting in malaysia, *Public Administration and Development*, 6 (3), 267-286.

Dolowitz, D., and Marsh, D. (1996). Who learns what from whom: A review of the policy transfer literature, *Political Studies*, 343-357.

Dolowitz, D., and Marsh, D. (2000). Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policy making, *govnarnance*, 13 (1), 5-24.

DPT, 1999 Yılı Programı, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Drezner, D.W. (2001). Globalization and policy convergence. *International Studies Review*, Issue: 3, 53-75.

Ergun T. (2002). *Türkiye cumhuriyetinin devlet yapısı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Eryılmaz B. (1992). *Tanzimat ve yönetimde modernleşme*, İstanbul: İşaret Yayını.

Evans, M. ve Davies, J. (1999). Understanding policy transfer: A multi-level, multi disciplinary perspective. *Public Administration*, 77(2), 362-385.

Gray, V. (1973). Innovation in the states: A diffusion study. *The American Political Science Review*, 67 (4), 1174-1185.

Haas, E. B. (1980). Why colobrate? issue linking and international regimes. *World Politics*, 32 (3), 357-405.

Hamid, T. (1995). Government in transition: Building a culture of success-the Malaysian Experience, *Public Administration and Development*, 15 (3), 267-269.

Haque, M. S. (2007). Theory and practice of public administration in Southeast Asia: Traditions, directions and impacts. *International Journal of Public Administration*, 30 (12), 1297-1326.

Hood, C. (1991). A public management for all seasons, *Public Administration*, 69, 3-19.

Hussain, A. A. B. (1997). The leadership factor in administrative reform in Malaysia with a specific study on the leadership of dr. mahathir mohamad, prime minister of malaysia. *Universiti Putra Malaysia Press*, 5 (2), 103-123.

Hussain, A. A. B. (1995). Administrative reform in Malaysia: Strategies for promoting efficiency and productivity in the public service, 1981-1991. 3 (1), 65-86.

Hükümet Programı. (1999). V. Ecevit Hük. Programı. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB57.htm>, adresinden erişildi. (ET: 01.12.2016).

Hükümet Programı. (2002). Gül Hük. Programı. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB58.htm>, adresinden erişildi. (ET: 01.12.2016).

INTAN-JPA, Profiles of Public Service Department of Malaysia. www.jpa.gov adresimnden erişildi. (ET: 22.07.2017).

INTAN-JPA. www.jpa.gov adresinden erişildi. (ET: 22.07.2017).

Joon-Chien, D. (1981). Modernizing the budgeting system: The Malaysian experience, public administration and development, 1 (4), 291-305.

Karaer, T. (1987). Kamu yönetimini yeniden düzenleme ve girişimleri ve sonuçları üzerine bir deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 20 (2).

Karim, M. R. A. (2003). Technology and improved service delivery: learning points from the Malaysian experience. *International Review Of Administrative Services*, 69 (2), 191-204.

Karpat, K.H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş yayınları.

Kettl, D.F. (2005). The global public management revolution. *Washington: Brooking Institution Press*. 112.

Knill, C. (2005). Introduction: Cross-national policy convergence: Concepts, approaches and explanatory factors. *Journal of European Public Policy*, 12 (5), 764-775.

Köker L. (1990). *Modernleşme Kemalizm ve demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Malaysian Administration Modernisation. www.forum.lawyat.net adresinden erişildi. (ET: 22.07.2017).

Mehtap Raporu. (1966). Ankara: TODAİE Yayını.

- Mohamad, M., B. (2002). Malaysian remuneration system, report of the cabinet committee on establishment and salaries of employees in the public sector. 97.
- Oliver, J., Lodge, M. (2003). The limitations of policy transfer and lesson drawing for public policy. *Political Studies Review*, 179-193.
- Osborne, D., Gaebler, T. (1993). Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector. New York.
- Painter, M. (2004). The politics of administrative reform in east and southeast asia: from gridlock to continuous self improvement?. 3 (17), 361-386.
- Pollit, C. (2001). Clarifying convergence: Striking similarities and durable differences in public management reform. *Public Management Review*, 3 (4), 471-492.
- Rhodes, R. A. W. Binder, S. A. and Rockman, B. A. (2008). Political institutions (Ed. Moran, M., Rein, M., and Goodin, R. E.,). *The Oxford Handbook of Public Policy*, 996.
- Samaratunge, R. Alam, Q. and Teicher, J. (2008). The new public management reforms in Asia: A comparison of south and southeast Asian countries. *International Review of Administrative Sciences*, 74 (1), 25-46.
- Sencer M. (1986). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*. Bursa: Alan Yayıncılık.
- Sencer M. (1991). Türkiye'de kalkınma stratejileri ve planlama süreci. *Amme İdaresi Dergisi*, 24 (4).
- Shafie, H., B. (1996). Malaysia's Experience in implementing the new performance appraisal system. *Public Administration and Development*, 16 (4), 341-352.
- Siddiquee, N. A. (2002). Administrative reform in Malaysia: Recent trends and development. *Asian Journal of Political Science*, 10 (1), 105-130.
- Siddiquee, N. A. (2006). Public management reform in Malaysia: Recent initiatives and experience. *International Journal of Public Sector Management*, 19 (4), 339-358.
- Siddiquee, N. A. (2008). E-Government and innovations in service delivery: The Malaysian Experience. *International Journal of Public Administration*, 31 (7), 797-835.
- Siddiquee, N. A. and Mohamed, M. Z. (2007). Paradox of public sector reforms in Malaysia: A good governance perspective. *Public Administration Quarterly*, 31 (314), 284-312.
- Sobacı, M. Z. (2009). *Politika transferi bağlamında ulusal ve global düzeydeki idari reformların analizi*. Sosyal bilimler enstitüsü doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa,
- Sobacı, M. Z. (2011). Politika transferi bağlamında kamu yönetiminde neo-liberal reformların yayılması: açık toplum enstitüsünün rolü. *Sosyoekonomi Dergisi*, 16 (11), 191- 210.
- Sobacı, M. Z. (2014). *İdari Reform ve politika transferi: Yeni kamu işletmeciliğinin yayılışı*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Stone, D. (1999). Learning lessons and transferring policy across time, space and disciplines. 19 (1), 51-59.
- Sundaram, J. K. Teik, K. and Tan, C. Y. (1995). Vision policy and governance in Malaysia, the world bank, private sector development department, 52.

Sürgit, K. (1972). *Türkiye'de idari reform*, Ankara: TODAİE Yayınları.

The roles, Functions and structures of public service commissions in developmental states, www.psc.gov aresinden erişildi. (ET: 14.07.2017).

Turner, M. (2002). Choosing items from the menu: New public management in Southeast Asia. *International Journal of Public Administration* , 25 (12), 1493-1512.

Tutum, C. (1971). İdari reformda başlıca yaklaşımlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 4 (2).

United Nations Secretariat. (1995). Improving the efficiency of the public sector: A case study of malaysia. *Twelfth Meeting of Experts on the United Nations Programme in Public Administration and Finance New York*, 22.

Walker, J. (1969). The diffusion of innovations among the american states. *The American Political Science Review*, 63 (3), 880-889.

Wolman, H. (1992). Understanding cross national policy transfers: The case of britain and the U.S, 5 (1), 27-45.

Xavier, J. A. (1998). Budget reform in Malaysia and Australia compared. *Public Budgeting-Finance*, 1 (18), 99-118.

Yayman, H. (2005). *Türkiye'nin idari reform politiği*. Doktora Tezi.

Zifcak, S. (1994). New managerialism: Administrative reform in whitehall and canberra. *Buckingham: Open University Press*.

ADANA İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN DÖRT VE BEŞ YILDIZLI OTEL İŞLETMELERİNİN WEB SİTE İÇERİKLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Kamil UNUR

Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

Arş. Gör. Ahmet ERDEM

Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

Öğr. Gör. Onur KIZILCIK

**Gümüşhane Üniversitesi Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Otel Lokanta ve İkram
Hizmetleri Bölümü**

Öz

Bu çalışmada, Adana ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin web siteleri incelenerek otellerin web siteleri aracılığı ile internetten nasıl yararlandıkları belirlenmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın amacı, Adana ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinin web sitelerinde kullanılan özelliklerin tespit edilmesidir. Araştırma kapsamında verilerin toplanmasında web site değerlendirme formu kullanılmış olup, elde edilen verilerin analizlerinde nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Konaklama işletmeleri web sitelerinde en çok iletişim bilgisi, otel resimleri, rezervasyon hattı ve otelin haritada gösterimi gibi özelliklere yer vermiştir. Ancak güncel döviz kuru, döviz çevirici, yardım menüsü ve güncelleme tarihi gibi özelliklere ise yer vermedikleri belirlenmiştir. Ayrıca bazı işletmelerin web sitelerinde sosyal medya sayfalarını paylaşmadıkları gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adana, Web, Konaklama İşletmeleri, İnternet.

A RESEARCH ON INVESTIGATION OF WEBSITE CONTENTS OF FOUR AND FIVE STAR HOTELS IN ADANA

Abstract

In this study, web sites of 4 and 5 star hotels in Adana province were examined and it is desirable to determine how the hotels use the internet via web sites. The aim of the study is to determine the properties used in the web sites of 4 and 5 star hotels in Adana. In the scope of the research, web site evaluation form for data collection and content analysis of qualitative research methods were used in the analysis of obtained data. Hotels have included features such as communication information, hotel pictures, booking line and hotel map display in their web sites. But, hotels have not include features such as current exchange rate, currency converter, help menu and update date on their web sites. In addition, some businesses have not seen social media pages on their websites.

Keywords: Adana, Website, Hotels, Internet.

Giriş

İnternet; kişilerin, farklı amaçlar doğrultusunda birbirleriyle iletişim kurmalarını ve bilgi alışverişinde bulunmalarını sağlayan haberleşme altyapısı ya da bir uçtan diğerine bilgi aktarımını sağlayan şebekeler topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Marangoz, Yeşildağ ve Saltık, 2012: 59). İnternet kavramının hızla gelişmesi, turizm sektörünün hem arz hem de talep yönünü etkilemiş ve önemli değişimlere neden olmuştur (Ho ve Lee, 2007: 1434; Vich-i-Martorell, 2004: 25). Turizm sektöründe, yeni bir iletişim kanalı olarak kullanılan internet, tüketiciler için alternatif bir dağıtım kanalı, işletmeler için ise ürün ve hizmetlerin tanıtımında aracılık eden önemli bir unsur olarak görülmektedir (Law, Leung ve Wong, 2004: 100). Bu açıdan değerlendirildiğinde otel web siteleri, pazarlama ve dağıtım açısından, müşteriler ile otel işletmecileri arasında arabuluculuk görevi yapan yeni bir dağıtım kanalı olarak görülmektedir (Yeung ve Law, 2006: 452).

İnternet bireylerin günlük yaşamlarına girerek birçok bilgiye anında ulaşmasını kolaylaştırmış ve daha bilinçli tüketici profiline ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eröz ve Doğdubay, 2013: 138). Tüketiciler açısından internet, oteller ile sınırları ortadan kaldırarak rezervasyon yapma, satın alma ve gerekli bilgileri sağlama imkanı sağlarken, otel yöneticileri için başarılı bir web site kurulması düşük maliyet, yüksek gelir ve geniş bir pazar fırsatı sunmaktadır (O'Connor, 2003'dan aktaran Yeung ve Law, 2006: 452). İnternetin yararlarını; işletmeler, destinasyonlar ve nihai tüketiciler arasında 3 boyutta değerlendirmek mümkündür. İşletmeler açısından; bilgiye eşit erişim olanağı, düşük maliyetli tanıtım, pazarlama ve şirket içi bilgi paylaşımı, bürokrasiyi azaltma ve müşteriye ikna olanağı sağlamaktadır. Tüketiciler açısından ise; detaylı bilgi edinme, aracılara olan bağımlılığı azaltma, kişiye özel ürünlerden yararlanma ve alternatifleri karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Destinasyonlar açısından ise; bölgesel müşteri profilini kolay belirleme ve küresel düzeyde düşük maliyetli bölge tanıtımı yapma konusunda avantajlar sağlamaktadır (Sarı ve Kozak, 2005: 256-257).

İnternet kullanıcılarının sayısındaki sürekli artış, bu teknolojinin popülerliğinin bir göstergesi olarak görülmekte ve bu durumun farkında olan işletmeler, müşteri ilişkilerini geliştirmek, sürdürmek ve pazar payını genişletmek için web sitelerinin oluşturulması ve geliştirilmesi yönünde çaba (para ve zaman) harcamaktadır (Law, Qi ve Buhalis, 2010: 297). Önemli maliyet avantajları sağlayan internet, işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve rekabet avantajı sağlayabilmeleri açısından sürekli takip etmeleri gereken bir alandır (Bayram ve Yaylı, 2009: 348). Tablo 1'de, dünyadaki internet kullanımına ilişkin sonuçlar ayrıntılı şekilde verilmektedir.

Tablo 1. Dünyada internet kullanımı ve nüfus istatistikleri (30 Haziran 2017)

Dünyadaki Bölgeler	Nüfus (2017)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)	İnternet Kullanıcı Sayısı	İnternet Kullanımının Nüfusa oranı	Büyüme 2000-2017	İnternet Kullanıcıları Sayısına Oranı
Afrika	1,246,504,865	16.6	388,376,491	31.2 %	8,503.1%	10.0 %

Asya	4,148,177,672	55.2	1,938,075,631	46.7 %	1,595.5%	49.7 %
Avrupa	822,710,362	10.9	659,634,487	80.2 %	527.6%	17.0 %
Latin Amerika	647,604,645	8.6	404,269,163	62.4 %	2,137.4%	10.4 %
Orta Doğu	250,327,574	3.3	146,972,123	58.7 %	4,374.3%	3.8 %
Kuzey Amerika	363,224,006	4.8	320,059,368	88.1 %	196.1%	8.2 %
Avustralya	40,479,846	0.5	28,180,356	69.6 %	269.8%	0.7 %
TOPLAM	7,519,028,970	100.0	3,885,567,619	51.7 %	976.4%	100.0 %

Kaynak: Internet World Stats- www.internetworldstats.com/stats.htm (Erişim tarihi: 06.10.2017)

Nüfusa göre internet kullanım oranlarına bakıldığında Kuzey Amerika ve Avrupa’da nüfusun %80’inden fazlasının, Afrika kıtasında ise nüfusun yalnızca %31,2’sinin internet kullandığı görülmektedir. Ayrıca, dünyadaki toplam nüfusun %51.7’sinin internet kullanıyor olması vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Tablo 2’ye bakıldığında ise, Avrupa’da yer alan ve en çok internet kullanan ülkelere ilişkin sonuçlar ayrıntılı şekilde görülmektedir;

Tablo 2. Avrupa’da nüfusa oranla en çok internet kullanan altı ülke

Ülke	Nüfus	İnternet Kullanıcı Sayısı	Nüfusa göre İnternet Kullanım Oranı	Avrupa’daki Kullananlara Oranı
Rusya	143,375,006	109,552,842	76.4 %	16.6 %
Almanya	80,636,124	72,290,285	89.6 %	11.0 %
İngiltere	65,511,098	62,091,419	94.8 %	9.4 %
Fransa	64,938,716	56,367,330	86.8 %	8.5 %
Türkiye	80,417,526	56,000,000	69.6 %	8.5 %
İtalya	59,797,978	51,836,798	86.7 %	7.9 %

Kaynak: Internet World Stats- www.internetworldstats.com/stats4.htm (Erişim tarihi: 06.10.2017)

Tablo 2’de, Avrupa yer alan ülkelerin nüfuslarına göre internet kullanıcı sayıları ve nüfusa oranları gösterilmektedir. Ülkelerin nüfuslarına göre internet kullanım oranlarının genellikle %70’in üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye, internet kullananların sayıları bakımından 5. sırada yer almaktadır. Bu sonuç internet kullanımının Türkiye’de ne kadar yaygın olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu veriler birçok sektörle birlikte konaklama sektörünün de interneti kullanmasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü konaklama sektörü internet aracılığıyla Avrupa pazarındaki tüketicilerin %70’den fazlasına, dünya

pazarındaki tüketicilerin ise %51,7'sine ulaşma şansı yakalamaktadır. Bu önemli oranlara ya da büyük rakamlara Adana'daki konaklama işletmelerinin web siteleri aracılığı ile nasıl ulaştıkları, yani sitelerinin içeriğinde neler olduğunun belirlenmesi araştırılması gereken önemli konudur.

Bu çalışmada, Adana ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinin web site içerikleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, işletmelerin web sitelerinde en çok yer verdikleri ve/veya en az yer verdikleri özelliklerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde bir takım öneriler sunularak uygulamaya katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Adana örneğinde çalışmanın olmaması, ilgili literatüre katkıda bulunulmasını sağlamıştır.

Literatür Taraması

İnternet, turizm piyasasında yer alan aktörler için, hedef müşterilere hizmet sunmak ve bilgi alışverişinde bulunmak için en önemli platformlardan biri haline gelmiştir (Ho & Lee, 2007: 1434). Ancak günümüzde otel web siteleri, ürün ve hizmetler hakkında bilgi kaynağı olmasının yanında, karlılık açısından ticari bir değere sahip ortamlardır (Yeung ve Law, 2006: 454). Doğru şekilde dizayn edilmiş ve güvenli olduğu düşünülen bir web sitesi, tüketici satın alma karar sürecini etkilemekte ve çevrim içi satın alma sürecinin en önemli aşaması olarak görülmektedir (Lee, 2002: 81). Potansiyel bir tüketici ürün veya hizmet sunan birçok işletmenin web sitesine kolayca ulaşarak karşılaştırma yapabileceğinden, yeni tüketicilere ulaşmak ve mevcut tüketicileri muhafaza etmek için işletmeler web sitelerini doğru anlaşılır ve kullanışlı şekilde tasarlamalıdır (Çubukçu, 2010: 50).

Mevcut literatür incelendiğinde akademik araştırmacılar web sitesi etkinliğini değerlendirmenin önemini uzun zamandır savunmaktadır (Ho & Lee, 2007: 1434). Konuyla ilgili yapılmış olan bazı çalışmaların sonuçları şu şekildedir;

Lu, Lu ve Zhang'ın (2002) Çin'de yaptıkları araştırma; otel web siteleri, otel web site kullanıcıları ve otel web site sağlayıcıları olarak üç boyutta incelenmiştir. Birçok otel işletmesinin web sitesinde farklı dilde hizmet verilmediği için sadece yerel turiste hitap ettiği belirtilmektedir. Ayrıca işletmelerin çoğunluğunun internetin sektöre olan önemli etkilerinin farkında olmadığı ve web site stratejilerine adapte olamadıkları vurgulanmıştır.

Karamustafa, Biçkes ve Ulama'nın (2002) Türkiye'de faaliyet gösteren ve web sayfası bulunan konaklama işletmeleri üzerine yapmış olduğu çalışmada, web sayfalarını işlevsel kılabilen, genel elektronik posta, online rezervasyon, farklı yabancı dil seçenekleri, hareketsiz resim, rezervasyon bilgileri, ulaşım bilgisi ve özel promosyonlar gibi temel bilgilere web sayfalarında büyük oranda yer verildiği bulgulanmıştır. Buna karşın, elektronik posta bülteni, online forum, online rezervasyon ödeme, güvenli online rezervasyon ödeme, geri bildirim formu, hareketli resim, istihdam fırsatları, sıkça sorulan sorular gibi bir takım işlevsel bilgilere yer verme oranlarının düşük olduğu belirtilmiştir.

Yeung ve Law'ın (2006) Hong Kong'da otellerin web sitelerine yönelik yaptıkları çalışmada ise, lüks otellerin web sitelerinin, orta fiyatlı şirketler ile kıyaslandığında aralarında önemli farklılıkların olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar, otel web sitelerinin göz alıcı, bilgilendirici ve kullanımı kolay şekilde dizayn edilmeleri önerisinde bulunmuştur.

Baloğlu ve Pekcan'nın (2006) Türkiye'deki lüks otellerin web sitelerinin tasarımı ve internet sitesi pazarlama uygulamalarını inceledikleri çalışmada yer alan otellerin, internetin

potansiyelini tam olarak kullanamadıkları ve etkili bir şekilde pazarlama stratejisi geliştiremedikleri belirtilmektedir. Çalışmada ayrıca, işletmelerin güncel kur bilgisi ve döviz çeviri özelliği, web tasarım ve animasyonları, çeşitli destinasyon bağlantıları, çevrim içi müşteri yorumları, anket formları ve site içi arama motoru gibi özelliklerin geliştirilmesi ve eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Hashim ve Murphy'nin (2007) Malezya örneğinde yapmış oldukları araştırmada, otellerin web sitelerinin basit kurgulanarak, gereksiz animasyonlardan kaçınılmasını ve yararlı bilgilerin bulunması gerektiği ifade edilmektedir.

Son olarak, Bayram ve Yaylı (2009) Türkiye'de faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinin web sitelerini incelemiştir. Otel işletmelerinin çoğunluğunun web sitesinde çoklu dil seçeneğinin ziyaretçilerinin kullanımına sunulduğu, ancak site haritası, hava durum bilgisi, döviz bilgisi, döviz çevirici, fiyat bilgisi, farklı dillerde fiyat bilgisi, site içi arama motoru, özel aktiviteler takvimi, son güncelleme tarihi, manşet reklâmlar ve üyelik imkânının web siteleri içerisinde büyük oranda bulunmadığı belirtilmektedir.

3. Çalışmanın Yöntemi

Bu bölümde çalışmanın amacı, önemi, evreni, veri toplama ve analiz teknikleri açıklanmaktadır.

3.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Günümüzde internet, bilgiye en hızlı şekilde erişmeyi sağlayan, süreçleri optimize eden, rekabet avantajları sunan, müşteri sadakatini arttıran ve maliyetleri düşüren önemli bir unsurdur (Çubukçu, 2010: 40). İşletmeler, rekabet şartlarının giderek ağırlaştığı bir ortamda devamlılıklarını sağlayabilmek ve teknolojiye optimum düzeyde yararlanabilmek adına interneti etkili ve doğru yöntemlerle kullanmalıdır.

Turizm sektörünün bir hizmet sektörü olması, sunulan ürünün soyut özellik göstermesi ve dağıtım kanallarının tersine işlemesi sektör için pazarlama faaliyetlerinin önemini artırmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, turizm faaliyetinin gerçekleşmesinde en önemli unsurlardan biri olan konaklama işletmeleri için turistik tüketicilere ulaşmak ve doğru bilgilendirme sağlamak oldukça önemli bir konudur.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Adana ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinin web sitelerinde kullanılan özelliklerin tespit edilmesidir.

3.2. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamını, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesinde bulunan ve Adana ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Araştırmanın kısıtı ise, web sitelerinin değerlendirildiği 30 Eylül 2017 - 8 Ekim 2017 tarih aralığıdır. Araştırmada, web sitelerinin belirli bir zaman aralığındaki özellikleri incelendiğinden, değerlendirme sürecindeki mevcut durumun profili ortaya koyulmuştur. Ancak, yapılan değerlendirme sürecinden sonra konaklama işletmeleri web sitelerini güncellemiş olabilir. Dolayısıyla internet sitelerinin dinamik yapıya sahip olması ve sürekli güncellenmesi nedeniyle belli dönemlerde yapılacak araştırmalarda değişiklikler izlenebilir ve karşılaştırmalar yapılabilir.

Web sayfalarının değerlendirilmesi, sürekli değişen ve güncellenen yapısı, etkileşimli ortam, kullanıcıya özgün sayfa, birbirinden farklılaşmış tasarımlar ve uygulamalar nedeniyle geçerli bir içerik analizi uygulanması bakımından bir takım zorluklar içermektedir. Dolayısıyla, bu tarz

araştırmalarda birden çok unsur değerlendirmeye alınmalıdır. Araştırma sürecinde web sitesi net şekilde belirtilmeli, kodlamayı yapacak araştırmacılar benzer koşullarda web sayfalarına erişmeli ve değerlendirme ölçütleri belirlenirken konu mevcut literatür ile ilişkilendirilmelidir. İnternet sitelerinin güncellenme ve kişiselleştirme özelliklerinin olması verilerin geçerliliği konusunda önemli sorunlar olarak değerlendirilmektedir (Başfıncı, 2008: 64-68). Ayrıca araştırmacı(lar) internet sayfalarını değerlendirirken sayfalar yenilebilir ve kişiye özel bir sayfa ile karşılaşabilir. Bu durum çalışmanın bir başka sınırlılığıdır.

3.3. Çalışmanın Evreni

Araştırmanın evreni, Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan, turizm işletme belgesine sahip ve Adana ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinin web sitelerinin tümüdür. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2017 yılı verilerine bakıldığında, Adana ilinde faaliyet gösteren turizm işletme belgesine sahip dört ve beş yıldızlı konaklama işletmesi sayısı 21 olarak tespit edilmiştir (www.kulturturizm.gov.tr). Çalışmanın evrenini oluşturan bütün dört ve beş yıldızlı otellerin web sitelerine ulaşılarak tam sayım yapılmıştır.

3.4. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Çalışma, araştırma amaçlarına uygun tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Tarama modeli var olan mevcut bir durumu değiştirmeye kalkışmadan var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2016: 109). Bu kapsamda çalışmada veri toplama aracı hazırlanırken, Baloğlu ve Pekcan (2006) ile Bayram ve Yaylı'nın (2009) çalışmalarında kullandıkları değerlendirme ölçütünden yararlanılmıştır. Baloğlu ve Pekcan'nın (2006) çalışmasında temel aldığı web site değerlendirme ölçeğinde 45 ölçüt bulunmaktadır. Bayram ve Yaylı (2009) ise bu değerlendirme ölçeğini kendi çalışmalarında geliştirmiş ve 50 ölçütten oluşan web site değerlendirme ölçeği kullanmıştır.

Ancak, Bayram ve Yaylı (2009)'nın çalışmasında kullandıkları *sistemin hızlı açılması, eğlence* gibi subjektif değerlendirmeler ile tüketici için zaman kaybına neden olabilecek ve bu bakımdan güncelliğini yitiren *birimlerin epostaları* ve konaklama işletmelerinin dinamik yapısından dolayı eğlence programlarının sürekli değişim göstermesinden dolayı *aktivite takvimi* gibi özellikler çalışmanın amacı doğrultusunda çıkarılmıştır. Ancak, *sosyal medya bağlantıları, sosyal sorumluluk faaliyetleri ve odalar hakkında bilgi* gibi güncel kavramlar eklenmiş ve ölçek bu doğrultuda düzenlenmiştir. Değerlendirme formu etkileşim, yönlendirme, işlevsellik, site pazarlama özellikleri ve kurumsal bilgi ve tüketici hizmetleri (Baloğlu ve Pekcan, 2006; Bayram ve Yaylı, 2009) olarak beş ana başlık altında 49 ölçütten oluşmaktadır. Değerlendirme formu Ek 1'de gösterilmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın veri toplama ve bulguların değerlendirme süreci üç aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşama araştırma kapsamındaki işletmelerin ve *domain adreslerinin*¹ belirlenmesi aşamasıdır. İkinci aşama kodlayıcıların ve kodlama ölçütlerinin belirlenmesidir. Son aşama ise elde edilen verilerin değerlendirilmesidir. İki araştırmacı tarafından kararlaştırılmış olan kodlama, deneyimli bir araştırmacı tarafından incelenerek

¹ Domain (alan adı), internette yer almak için gereken kimliktir (Usul ve Özdemir,2007:123). Bir başka tanımlamayla, alan adları web sitelerinin adı ve adresi olarak değerlendirilir ve bu adres ziyaretçilerin siteye ulaşmasını sağlar.

kesinleştirilmiştir. Bu süreç, objektif ve güvenilir bir kodlamanın üretilmesine olanak sağlamaktadır (Berg, 2001'den aktaran Alrawadie ve Demirkol, 2015; 140).

Araştırma kapsamında verilerin toplanmasında web site değerlendirme formu kullanılmış ve elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir ve ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılmaktadır (Özdemir, 2010; 335). Veriler analiz edilirken genel olarak betimleyici analiz (descriptive analyses) teknikleri kullanılmış ve tablolarda verilerin frekanslarına ve yüzdesel olarak dağılımlarına bakılmıştır.

3.5. Bulgular

Adana ilinde faaliyet gösteren ve turizm işletme belgesine sahip konaklama işletmesi (2, 3, 4 ve 5 yıldızlı otel, butik otel, motel, günü birlik tesis vs.) sayısının 01.10.2017 tarihi itibarıyla 50 adet olduğu belirlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Ancak araştırmanın evrenini oluşturan dört ve beş yıldızlı konaklama işletmesi sayısı 21 tane olarak tespit edilmiştir. Konaklama işletmelerinin dağılımı Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Adana ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri

1	ADANA GARDEN BUSINESS HOTEL	4 YILDIZLI
2	ADANA PLAZA OTEL	
3	ADANAVA	
4	ÇETİNEL TESİSLERİ HOTEL	
5	ÇUKUROVA PARK OTEL	
6	ERTEN OTEL	
7	GÜNEŞ IŞIĞI HOTEL	
8	HOTEL MAVİ SÜRMELİ	
9	İNCİ OTELİ	
10	MASEL OTEL	
11	OTEL ŞENBAYRAK CITY	
12	PARK ROYAL HOTEL LUXURY	
13	RAMADA HOTEL & SUITES ADANA	
14	RİVA REŞATBEY OTEL	
15	SEDEF OTEL	

16	ŞİRİN PARK OTEL	5 YILDIZLI
17	ADANA HİLTON SA	
18	DİVAN ADANA	
19	SEYHAN OTELİ	
20	SHERATON ADANA HOTEL	
21	SÜRMELİ ADANA OTELİ	

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017; **Not:** Sıralamada alfabetik sıralamaya dikkat edilmiştir.

Adana’da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin dağılımına bakıldığında 21 konaklama işletmesinin 16’sının 4 yıldızlı, 5 işletmenin ise 5 yıldızlı konaklama işletmesi olduğu belirlenmiştir. Bu bakımdan konaklama işletmelerin dağılımlarının heterojen bir özellik gösterdiği söylenebilir. Tablo 4’de ise, araştırma kapsamında incelenen konaklama işletmelerinin web sitelerinde yer alan ve en çok kullandıkları özellikler ile sitelerde en az kullanılan 10 özellik gösterilmektedir.

Tablo 4. Konaklama işletmelerinin web sitelerinde en çok yer alan ve yer almayan ilk 10 özellik

Web Sitesi Özelliği	Var		Web Sitesi Özelliği	Yok	
	N	%		N	%
İletişim Bilgisi	21	100	Döviz Bilgisi	21	100
Rezervasyon Hattı	20	95,2	Döviz Çevirici	21	100
Otel Resimleri	20	95,2	Yardım Menüsü	21	100
Otelin Harita Gösterimi	20	95,2	Güncelleme Tarihi	21	100
Ana Sayfaya Kolay Ulaşım	20	95,2	Yiyecek-İçecek Bağlantıları	21	100
Hareketsiz Resimler	20	95,2	Sık Sorulan Sorular	20	95,2
Ana Sayfanın Ekranı Kaplaması	20	95,2	Kültür-Sanat Bağlantıları	20	95,2
Odalar Hakkında Bilgiler	19	90,5	Araç Kiralama Bağlantıları	20	95,2
Manşet Reklâm	19	90,5	Kullanım Koşulları	19	90,5
Kullanışlı Menü	19	90,5	Arama Motoru	18	85,7

Konaklama işletmelerinin sunulan hizmeti somutlaştırmak adına web sitelerinde, işletmenin genel fotoğraflarına (%95,2) yer verdiği, odalar hakkında bilgilendirmenin yapıldığı (%90,5) ve

çeşitli hareketsiz fotoğrafların (%95,2) sergilendiği belirlenmiştir. İşletmeler konumlarını ise, web sitelerinde çevrim içi haritalar (%95,2) ile göstermektedir. Pazarlama faaliyetleri açısından, konaklama işletmeleri web sitelerinde manşet reklamı (%90,5) etkin kullandıkları, rezervasyon hatlarının (%95,2) bulunduğu ve bütün işletmelerin iletişim bilgilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca Tablo 4’de yer alan özellikler incelendiğinde işletmelerin web sitelerinde gezinirken, herhangi bir sayfadan ana sayfaya ulaşımın oldukça kolay olduğu (%95,2), sitelerin ana sayfalarının ekranı tam olarak kapladığı (%95,2) belirlenmiştir. Bu tespit sonucunda işletmelerin menülerinin kullanışlı olduğu (%90,5) söylenebilir.

Konaklama işletmelerinin web sitelerinde kullanılmayan ya da az kullanılan özellikler incelendiğinde ise, sitelerde çevrim içi olarak günlük döviz kurlarının yer almadığı (%100) ve ziyaretçilerin yabancı para birimlerini çevirebilecekleri herhangi bir özellik olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca incelenen web sitelerinde şehirde yöresel lezzetlerin sunulduğu çeşitli yiyecek ve içecek işletmelerine yönelik bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca araç kiralama ve kültür-sanat etkinliklerine yönelik (%95,2) özellikler işletmeler tarafından web sitelerde çok fazla tercih edilmediği belirlenmiştir.

Son olarak Tablo 4’de yer alan ve işletmelerin web sitelerinde bulunmayan yardım menüsü (%95,2), sık sorulan sorular (%95,2), kullanım koşulları (%90,5) ve arama motoru (%85,7) tüketicilerin siteleri kullanım şekillerini etkileyecek özelliklerdir.

Aşağıda yer alan Tablo 5’te ise, konaklama işletmelerinin web sitelerinde yer alan diğer özelliklerin dağılımı yer almaktadır. Konaklama işletmelerinin web sitelerinin %81’inde hızlı indirme olanağı sunulmaktadır. Ekran kişiselleştirme özelliğine bakıldığında ise %85,7’sinde bu özelliğin olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca işletmeler arama motorunda aratıldığında işletmelerin %57,1’i ilk sırada yer alırken, %42,9’u daha aşağıdaki bir sırada yer aldığı görülmüştür.

115

Tablo 5. Konaklama işletmelerinin web site özelliklerinin dağılımı

Web Sitesi Özelliği	Var		Yok		Web Sitesi Özelliği	Var		Yok	
	N	%	N	%		N	%	N	%
Kullanışlı Menü	19	90,5	2	9,5	Döviz Bilgisi	-	-	21	100
Hızlı İndirme	17	81,0	4	19,0	Döviz Çevirici	-	-	21	100
Siteye Kolay Ulaşım	12	57,1	9	42,9	Fiyat Bilgisi	9	42,9	12	57,1
Ekran Kişiselleştirme	3	14,3	18	85,7	Farklı Dillerde Fiyat Bilgisi	5	23,8	16	76,2
Ana Sayfanın Ekranı Kaplaması	20	95,2	1	4,8	Yerel Bölge Bilgisi	6	28,6	15	71,4
Ana Sayfaya Kolay Ulaşım	20	95,2	1	4,8	Arama Motoru	3	14,3	18	85,7
E-posta İle Rezervasyon	8	38,1	13	61,9	Odalar Hakkında	19	90,5	2	9,5

					Bilgiler				
Çevrim içi Rezervasyon	18	85,7	3	14,3	Güncelleme Tarihi	-	-	21	100
Çevrim içi Rezervasyon Ödeme	14	66,7	7	33,3	Manşet Reklâm	19	90,5	2	9,5
E-posta Bülteni	7	33,3	14	66,7	Üyelik İmkânı	7	33,3	14	66,7
Özel Özendirme (Promosyon)	9	42,9	12	57,1	Araç Kiralama Bağlantıları	1	4,8	20	95,2
Otel Resimleri	20	95,2	1	4,8	Bağlı Kur. Bağlantıları	6	28,6	15	71,4
Oda Resimleri	19	90,5	2	9,5	Havayolu Bağlantıları	-	-	21	100
Hareketli Resimler	7	33,3	14	66,7	Kültür-Sanat Bağlantıları	1	4,8	20	95,2
Hareketsiz Resimler	20	95,2	1	4,8	Yiyecek-İçecek Bağlantıları	-	-	21	100
Otel Videosu	5	23,8	16	76,2	Hakkımızda	19	90,5	2	9,5
Yenilik Duyurusu	10	47,6	11	52,4	Kariyer Bilgisi	6	28,6	15	71,4
Çevrim içi Misafir Defteri	4	19,0	17	81,0	Kullanım Koşulları	2	9,5	19	90,5
Sosyal Medya Bağlantıları	16	76,2	5	23,8	Güvenli Gizlilik Bilgisi	3	14,3	18	85,7
Site Haritası	6	28,6	15	71,4	İletişim Bilgisi	21	100	-	-
Dil Seçeneği	15	71,4	6	28,6	Yardım Menüsü	-	-	21	100
Ulaşım Bilgisi	18	85,7	3	14,3	Sık Sorulan Sorular	1	4,8	20	95,2
Otelin Harita Gösterimi	20	95,2	1	4,8	Geri Bildirim Formu	18	85,7	3	14,3
Hava Durumu Bilgisi	6	28,6	15	71,4	Rezervasyon Hattı	20	95,2	1	4,8
Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri	5	23,8	16	76,2					

Web sitelerini ziyaret edenler tüketicilerin rezervasyonlarını çevrim içi olarak yapabilmesi için işletmelerin % 85,7'sinin çevrim içi rezervasyon özelliği sunmaktadır. Ancak çevrim içi rezervasyon ödemeleri konusunda işletmelerin %66,7'sinde bu özellik yer almaktadır.

Elektronik posta ile rezervasyon konusunda ise, işletmelerin web sitelerinde % 61,9 oranında eposta ile rezervasyon olanağı yokken, % 38,1’inde bu özelliğin bulunduğu gözlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinin web sitelerinin %71,4’ünde bölgenin hava durumu ve yerel bölge hakkında bilgilerin bulunmadığı belirlenmiştir. İşletmelerin tüketiciler ile etkileşim kurmada önemli unsurlar olan sosyal medya bağlantıları (%76,2) ve geri bildirim formunu (%85,7) web sitelerinde yaygın şekilde kullanırken, çevrim içi misafir defteri (%81), e-posta bülteni (%66,7), yenilik duyurusu (%52,4), kişiye ve zamana özel promosyonlar (%57,1) gibi özelliklere çok fazla yer verilmediği görülmüştür.

Ayrıca tüketicilerin zamandan tasarruf etmelerini sağlayacak ve işlerini kolaylaştıracak site haritası özelliğinin (%71,4) ve oda resimlerinin (%90,5) sitelerde oldukça yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda işletmenin havaalanı, otogar, şehir merkezi gibi konumlara olan uzaklarının belirtildiği ulaşım bilgisini (%85,7) ve farklı ülke vatandaşlarının web sitesini daha rahat kullanabilmeleri açısından önemli bir unsur olan dil seçeneğini (71,4) genellikle kullandıkları belirlenmiştir. Ancak işletmenin olanakları hakkında daha net bilgi sağlayabilecek otel videosunun (%76,2) ve görsel açıdan siteye zenginlik katacak hareketli resimlerin (66,7) web sitelerinde tercih edilmediği belirlenmiştir.

Son olarak Tablo 5’e göre konaklama işletmeleri web sitelerinde hakkımızda (%90,5) seçeneğini yaygın şekilde kullanırken, potansiyel personele yönelik kariyer bilgisi (%71,4), güvenli gizlilik bilgisi (85,7), fiyat bilgisi (%57,1), farklı dillerde fiyat bilgisi (%76,2) ve sosyal sorumluk faaliyetlerine yönelik (%76,2) özelliklerin kullanılmadığı belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

117

Adana ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinin web sitelerinin incelendiği bu çalışmada, işletmelerin genel olarak sitelerinde hangi özelliklere daha çok yer verdikleri ve hangi özellikleri daha az tercih ettikleri belirlenmeye çalışılmıştır. İşletmeler için internet, günün 24 saati iki yönlü iletişim sistemi ve yüksek oranda pazarlama fırsatları sağlamaktadır (Vich-i-Martorell, 2004: 25). Bu açıdan işletmeler web sitelerini etkili kullanmalıdır.

Genel olarak konaklama işletmelerinin web sitelerinde sosyal medya hesaplarını paylaştıkları belirlenmiştir. Ancak bazı işletmelerin sosyal medya hesaplarına sitelerinde yer vermemesi irdelenmesi gereken bir husustur. Çünkü gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan sosyal medya araçları, turizm işletmelerinde özellikle pazarlama ve sadık müşteri oluşturma konusunda etkin bir şekilde kullanılmalıdır (Eröz ve Doğdubay, 2013:153). Sosyal medya araçları, tüketici satın alma karar sürecinde önemli bir faktördür. Bu bakımdan işletmelerin web sitelerinde sosyal medya hesaplarına yer vermeleri ve bu hesapları etkin kullanmaları iş hacimlerinin genişlemesini sağlayacaktır.

Ayrıca dinamik bir yapıya sahip olan konaklama işletmelerinin yenilikleriyle ilgili duyurulara ve konaklama yapan misafirlerin deneyimlerini paylaşabilecekleri çevrim içi misafir uygulamalarının birçok işletmenin sitesinde olmadığı gözlenmiştir. İşletmelerin kullanıcıların çevrim içi olarak paylaşım yapabilecekleri özellikleri web sitelerine eklemeleri, tüketicilerin işletmeye yönelik güven duygularının artmasını sağlayabilir. Turizmin bir hizmet sektörü olması ve ürünün soyut özellik taşıması sebebiyle, müşterilerin ürünleri deneme şansını ortadan

kaldırmaktadır. Bu bağlamda, müşterilerin ürünlere dair memnuniyet veya memnuniyetsizlikleri, hizmetin tüketildiği sırada veya tüketildikten sonra ortaya çıkmaktadır (Alrawadie ve Demirkol, 2015: 133). Dolayısıyla yeni müşteriler için daha önceki deneyimler sonucu yapılan paylaşımlar daha fazla önem kazanmaktadır.

Konaklama işletmeleri internet sitelerinde hizmetleriyle ve fiziksel olanaklarıyla ilgili özellikleri somutlaştırmak adına çok sayıda fotoğraf paylaştıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, işletmelerin web sitelerinin kullanışlı olduğunu ve sayfalar arası geçişlerin kolay olduğunu söylemek mümkündür. İşletmeler sitelerinde kurumlarıyla ilgili bilgileri genel olarak verirken, büyük çoğunluğunda bölge ve şehir hakkında bilgiler sunulmadığı belirlenmiştir. Oysa turistler sadece konaklama yaptıkları otele gelmemekte, destinasyona gelmektedir. Bu konuda işletmeler destinasyonu bir bütün olarak değerlendirilmeli ve turistik tüketicilere şehrin doğal, tarihi ve kültürel zenginlikleri hakkında bilgiler vermelidir. Siteyi ziyaret eden tüketiciler buralardan yararlanarak yeni yerler keşfedebilir ve buraları ziyaret edebilir.

İşletmelerin web sitelerinde havaalanı, otogar, alışveriş merkezleri gibi yerlere göre uzaklıklarını belirtmesi ve otelin konumunun çevrim içi haritada gösterilmesi tüketicilere kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca işletmeler konumlarını haritada gösterirken yaygın olarak Google tarafından hizmete sokulmuş ve ücretsiz çevrim içi haritalama servisi olan uygulamaları kullanmaktadır. Aynı zamanda birçok işletmenin farklı dil seçenekleri sunması yabancı turistlerin siteyi kullanmalarını kolaylaştırmaktadır. Ancak bazı işletmelerin sitelerinde farklı dil seçeneğinin bulunmadığı belirlenmiştir. Bu durum işletmelerin yerel özellik göstermesine ve potansiyel müşterilerin kaybedilmesine neden olmaktadır. Turizm evrensel bir sektör olduğundan farklı uluslardan tüketicilere ulaşmak işletmeler açısından önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamında dikkat çekilmesi gereken bir başka husus ise, hiçbir konaklama işletmesinin web sitelerinde güncel döviz kuru ve çevrim içi döviz çeviri özelliğinin bulunmamasıdır. Aynı zamanda işletmelerin büyük çoğunluğunun farklı dillerde fiyat bilgisi sunmadıkları gözlemlenmiştir. Fiyatların sürekli değişim göstermesi, fiyatların açıklanmamasının bir nedeni olarak düşünülebilir. Ayrıca bu durum tüketicilere pazarlık yapabilme imkanı sağlamaktadır. Pazarlama stratejileri açısından önemli avantajlar sunan ve sadık müşteri profiline oluşmasına katkıda bulunabilecek olan üyelik imkanı, eposta bülteni, sosyal sorumluluk ve promosyon faaliyetleri gibi özelliklerin web sitelerin çoğunluğunda kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu özelliklerin kullanılması işletmelere maliyet avantajları ve tüketici memnuniyeti sağlayabilir.

İşletmelerin büyük çoğunluğunun web sitesinde, çevrim içi rezervasyon ve ödeme imkanlarının sunulması siteleri sürekli bir e-ticaret platformuna dönüştürürken, manşet reklam özelliğinin kullanılması yeni ürünlerin pazarlanmasını ve tüketici farkındalığının artmasını sağlamaktadır. Ayrıca, emek yoğun bir özellik gösteren ve işgücü devir oranının yüksek olduğu turizm sektöründe kalifiye personel temin edilmesi oldukça zordur. Ancak incelenen işletmelerin büyük çoğunluğunda kariyer bilgisinin bulunmadığı belirlenmiştir. İşletmelerin sitelerine kariyer bilgisi özelliğini eklemesi önemli maliyet avantajları sağlayacaktır. İşletmeler tüketici tarafından bir vitrin olarak algılanan web sayfalarını profesyonel şekilde hazırlamalıdır. Tüketicilerin zamandan tasarruf etmeleri adına ihtiyaç ve beklentileri doğru tanımlanmalı ve web sitelerin dizaynı bu doğrultuda yapılandırılmalıdır.

Ek 1. Web Site Değerlendirme Formu

Web Sitesi Özelliği	Var		Yok		Web Sitesi Özelliği	Var		Yok	
	N	%	N	%		N	%	N	%
Etkileşim									
E-posta Bülteni					Döviz Bilgisi				
Geri Bildirim Formu					Döviz Çevirici				
Çevrim içi Misafir Defteri					İletişim Bilgisi				
Yönlendirme									
Ana Sayfaya Kolay Ulaşım					Bağlı Kur. Bağlantıları				
Site Haritası					Havayolu Bağlantıları				
Arama Motoru					Kültür-Sanat Bağlantıları				
Araç Kiralama Bağlantıları					Yiyecek-İçecek Bağlantıları				
İşlevsellik									
Kullanışlı Menü					Yerel Bölge Bilgisi				
Hızlı İndirme					Güncelleme Tarihi				
Siteye Kolay Ulaşım					Hava Durumu Bilgisi				
Ekran Kişiselleştirme					Ulaşım Bilgisi				
Ana Sayfanın Ekranı Kaplaması					Otel Videosu				
Hareketli Resimler					Yenilik Duyurusu				
Hareketsiz Resimler					Dil Seçeneği				
Site Pazarlama Özellikleri									
Otel Resimleri					Özel Özendirme				
Oda Resimleri					Odalar Hakkında Bilgi				
Çevrim içi Rezervasyon					Otelin Harita Gösterimi				
Çevrim içi Rezervasyon Ödeme					Manşet Reklâm				

E-posta İle Rezervasyon					Üyelik İmkânı				
Sosyal Medya Bağlantıları					Fiyat Bilgisi				
Rezervasyon Hattı					Farklı Dillerde Fiyat Bilgisi				
Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri									
Kurumsal Bilgi ve Tüketici Hizmetleri									
Hakkımızda					Sık Sorulan Sorular				
Kariyer Bilgisi					Yardım Menüsü				
Kullanım Koşulları					Güvenli Gizlilik Bilgisi				

Kaynakça

Alrawadieh, Z., ve Demirkol, Ş. (2015). Konaklama işletmelerinde e-şikâyet yönetimi: istanbul'daki beş yıldızlı oteller üzerinde bir çalışma. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 132-151.

Altunışık, R., Coşkun vd. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Başfıncı, Ç. (2008). Bir pazarlama iletişim medyası olarak web ortamında içerik analizi yapmanın güçlükleri ve olası çözüm önerileri. *Yönetim*, 19(61), 52-71.

Baloğlu, Ş. ve Pekcan Y. A. (2006). The website design and internet site marketing practices of upscale and luxury hotels in Turkey. *Tourism Management*, 27, 171 – 176.

Bayram, M. ve Yaylı, A. (2009). Otel web sitelerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(27).

Çubukçu, M. İ. (2010). Konaklama işletmeleri web site içeriklerinin değerlendirilmesi. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi*, 1(1), 39-59.

Eröz, S. S. ve Doğdubay, M. (2013). Turistik ürün tercihinde sosyal medyanın rolü ve etik ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1).

Hashim, N. H., ve Murphy, J. (2007). Branding on the web: Evolving domain name usage among Malaysian hotels. *Tourism Management*, 28(2), 621-624.

Ho, C. I., & Lee, Y. L. (2007). The development of an e-travel service quality scale. *Tourism Management*, 28(6), 1434-1449.

Usul, H. ve Özdemir, O. (2007). Türkiye muhasebe standartlarına göre internet sitesi maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3).

Karamustafa, K., Biçkes, D. M. ve Ulama, Ş. (2002). Türkiye’deki konaklama işletmelerinin internet web sitelerini değerlendirmeye yönelik bir çalışma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 51-92.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sari, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm pazarlamasına internetin etkisi: destinasyon web siteleri için bir model önerisi. *Akdeniz İİ BF Dergisi*, 9, 248-271.

Law, R., Leung, K. ve Wong, R. (2004). The impact of the Internet on travel agencies. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 16(2), 100-107.

Law, R., Qi, S. ve Buhalis, D. (2010). Progress in tourism management: A review of website evaluation in tourism research. *Tourism management*, 31(3), 297-313.

Lee, P. M. (2002). Behavioral model of online purchasers in e-commerce environment. *Electronic Commerce Research*, 2(1-2), 75-85.

Lu, Z., Lu, J., ve Zhang, C. (2002). Website development and evaluation in the Chinese tourism industry. *Networks and Communication Studies*, 16(3-4), 191-208.

Marangoz, M., Yeşildağ, B., ve Saltık, I. A. (2012). E-Ticaret İşletmelerinin Web Ve Sosyal Ağ Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Journal of Internet Applications & Management/İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 3(2).

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1).

Vich-i-Martorell, G. À. (2004). The internet and tourism principals in the Balearic Islands. *Tourism and Hospitality Research*, 5(1), 25-44.

Yeung, T. A. ve Law, R. (2006). Evaluation of usability: A study of hotel web sites in Hong Kong. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(4), 452-473.

BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE KAZAKİSTAN'DA DEMOGRAFİK YAPI

Doç.Dr. Meşkure YILMAZ

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda kurulan bağımsız devletlerin içinde bulundukları siyasi dönüşüm sürecinin en önemli noktalarından birisi belki de birincisi ulusallığın yeniden keşfi olarak ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden Kazakistan geniş yüzölçümü ve barındırdığı nüfus ve demografik yapısı bakımından farklı bir konuma sahiptir. Kazakistan'a Rus çiftçilerin yerleştirilmesi, Rusların topraklarını kamulaştırarak ellerinden almaları ve çeşitli dönemlerde sürgün yeri olarak kullanılması nüfus çeşitliliğine sebep olmuştur. Kruşçev'in "bakir topraklar"ın tarıma açılması politikaları ile desteklenen Rus göçü hızlanmış ve bu sebeple 1970'li yıllarda Kazaklar kendi toprakları üzerinde azınlık durumuna düşmüşlerdir. Rusların takip ettiği politikalar sonucunda Rusya dışında Rusların en yoğun bulundukları ülkenin Kazakistan olduğu görülmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya ile sınır olan bazı bölgelerde nüfusun % 85'ini Ruslar oluşturmuştur. 1991-2001 yılları arasında Kazakistan'da yaşanan göçlerle beraber nüfusun 2 milyon kişi azaldığı hesaplanmaktadır. Ruslar Rusya Federasyonu'na, İkinci Dünya Savaşı sırasında Kazakistan'a sürülen Almanlar ise Almanya'ya göç etmiştir. Kazak yönetimi demografik yapıyı dengeleri de dikkate alarak kendi lehine çevirebilmek için radikal kararlar almış ve uygulamıştır. Kazakistan Parlamentosu'nun 1994'de aldığı bir kararla başkentin Almatı'dan Astana'ya taşınmasını da yine demografik kaygılar sonucu olduğunu görmek gerekir. Kazakistan komşu ülkelerde yaşayan Kazakların ana yurtlarına dönmeleri için özendirici tedbirler almakta ve belli bir oranda da başarı sağlamaktadır. Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiğinden günümüze kadar geçen süreçte takip ettiği doğru politikalarla önemli ölçüde Kazak nüfusu artırmayı başarmıştır.

123

Anahtar Kelimeler: Bağımsızlık, Demografik Yapı, Kazakistan.

Giriş

"Demografi, çeşitli sözlüklerde, sınırları belli bir coğrafyada bulunan nüfusun yapısını, özelliklerini ve değişimlerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletlerin hazırladığı sözlükte de demografi, amacı insan nüfusunu incelemek olan ve bu nüfusun boyutlarını, yapısını ve çeşitli niteliklerini sayısal açıdan irdeleyen bir bilimdir ifadesi kullanılmaktadır.

Demografi, insan nüfusunun yenilenme (ve bazen yenilenmeme) mekanizmalarını inceleyen bir bilim dalıdır. Demografi özellikle doğumları, ölümleri, evlilikleri ve göçleri inceler. Ayrıca, ülkelere ve bölgelere göre nüfus dağılımları ve göç hareketleri gibi dinamikleri ele alır".¹

¹ Coğrafya Dünyası, "Coğrafya Terimleri Sözlüğü Demografi Kelimesinin Anlamı Nedir?", <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/demografi-5.htm> adresinden erişildi. (E.T. 22.11.2017)

Kazakistan'ın yüzölçümü 2.717.300 kilometredir. Ülke sınırlarının toplam uzunluğu 12.187 kilometredir. Kazakistan Rusya Federasyonu ile 7.591 kilometrelik sınırla en uzun sınır komşusudur. Özbekistan ile 2.203 kilometre, Çin ile 1.533 kilometre, Kırgızistan ile 1.051 kilometre ve Türkmenistan ile de 397 kilometrelik bir sınıra sahiptir. Rusya federasyonu ile bu kadar uzun bir sınıra sahip olan ve en çok Rus nüfus barındıran ülke olan Kazakistan 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu durumu lehine çevirmek amacıyla "Kazaklaştırma" politikası takip etmiştir. Bu bildiride bağımsızlıktan günümüze Kazakistan'ın demografik yapısındaki değişiklik ele alınmıştır.

1.Kazakların Kısa Tarihi ve Topraklarının Rusya Tarafından İşgali

Kazak Türkleri, Dünya Türklüğünün önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Kazakların büyük bir kısmı Kazakistan'da yaşamaktadır. Ayrıca Kazaklar; Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi Orta Asya Cumhuriyetleri'nin yanı sıra Çin, Moğolistan, Afganistan ve Batı ülkelerinde de bulunmaktadır. Kazak Türk tarihi Tunç Devri öncesine kadar gitmektedir. Kazakların ataları, Kazakistan ve Orta Asya'nın diğer bölgelerinde yaşayan Saka kabilelerine dayanmaktadır.²

15-16. yüzyılda komşu oldukları devletlerin iç ve dış problemlerinden iyi faydalanan Kazaklar, Orta Asya ve çevresindeki bölgede büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Fakat daha sonra Kazaklar üzerindeki baskılarını giderek arttıran Ruslar, 1822'de Orta Orda, 1824'te Küçük Orda, 1848'de de Büyük Orda Hanlıklarını ortadan kaldırarak tüm Kazak topraklarını egemenlikleri altına aldılar. Ruslar, 1853'te bugünkü ismi Almatı olan Veni'yi alarak burada büyük bir kale kurdular. İşgal sonrası Ruslar, bölgeyi; Uralsk, Turgay, Akmolinsk ve Semipalatinsk olarak dört eyalete böldüler ve buradaki Rus nüfus oranını artırmak için Kuzey Kazakistan topraklarında birçok Rus köyü kurdular.³

17. ve 18. yüzyılda Ruslar, Türkistan'ın büyük bir kısmını işgal etmişlerdir. Böylece Orta Asya'da etnik yapının yeniden oluşum süreci başlamıştır.

2. Rusya Tarafından Kazakistan'ın Etnik Yapısının Oluşturulması

2.1. Slavların Yerleştirilmesi

Ruslar Kazakistan'ı işgal ettikten sonra bu topraklara yerleşmek için her yolu denemişlerdir. Kazakistan'ın 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Rusya ile birleşmesi sonucu, Rus ve Ukrayna köylülerinin toplumsal göçleri başlamıştır.

18 ve 19. yüzyıllar arasında, Orta Asya'da değişik etnik gruplar ortaya çıkmıştır. Bu topluluklar, kendine özgü kültürel yapılarıyla Rusya ve Orta Asya tarihi için önemli bir sosyo- ekonomik role sahip olmuşlardır. Slavların içinde Rus, Ukraynalı, Belarus ve Polonyalılar bulunurken, Türkleri temsil edenler olarak Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, Tatar, Uygur, Kalmık, Başkırtlar vardır. Orta Asya'nın demografik yapılanmasında ilk adım, Rus işgalleri öncesinde görülen Kazak-askeri kolonileşme sürecidir. 20. yüzyılın başında, Orta Asya'da dört Kazak ordusu bulunmaktadır. Ural, Sibir, Orunbor ve Semir ordusu. Bunların toplam sayısı 900 binin üzerindedir. Kazaklar, ihtilal öncesi Rusya'nın önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Bu gruplar

² Erol Mütercimler, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, Anahtar Kitapları, İstanbul 1993, s. 102-121.

³ Milli Eğitim Bakanlığı, *Yurt Dışı Eğitimi Genel Müdürlüğü*, Ankara, s. 140.

askeri özelliğe sahip olmakla birlikte, kendi yaşam tarzı, dil ve kültüre de sahiptirler. Son derece gelişmiş bir etnik kimlik bilinci taşıyan Kazaklar aynı zamanda kendi içlerinde farklı unsurları da barındırmaktadır. Slavların yanı sıra, Kazak askeri sınıfın içinde Tatar, Türkmen, Başkırt, Kalmık ve Karakalpaklarda bulunuyordu.⁴

“18 yüzyılda Kazakistan’a göçmeye başlayan Rus nüfusu 1897’de 454.402 kişiden ibaretti. Çarlık Rusyası’nın Orta Asya’nın içlerine doğru başlayan akınlarının bütün bölgeyi etkisi altına almasıyla her geçen gün genişleyen Rus diasporası 1911 yılında 1.543.138 kişiye ulaşmıştır. Kazakistan’da 1959’da 3.974.000 olan Rus nüfusu, 1979’da 5.991.000’e ve 1989’da da 6.228.000’e yükselmiştir. Rus nüfusu özellikle büyük şehirlerde ve ülkenin kuzey bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Rus nüfusunun bu artışı sonucunda 1979’da Kuzey Kazakistan eyaletindeki Müslüman nüfusun miktarı % 19.3’e gerilemiştir.”⁵

Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya ile sınır olan bazı bölgelerde nüfusun % 85’ini Ruslar oluşturmuştur. Kazakların çoğunluk olarak yaşadığı bölgeler ise Kızıl Orda (% 90.7), Atırau’dır (% 82.1). Diğer bölgelerde ise Kazakların oranı % 20 ile % 65 arasında değişmektedir. Kazakların bölgelere göre dengesiz dağılımına Kazak topraklarının Rus İmparatorluğu ve sonrasında Sovyetler Birliği’ne katılması, Kazakların topraklarından göçe zorlanması ve 1930’lu yıllarda Kazak nüfusunun yaklaşık yarısının öldüğü açıklar neden olmuştur.⁶

2.2.Kazakistan’a Köylü ve Şehirli Göçü

1917 Ekim Devrimi sonrası takip edilen politikalar Çarlık Rusyasından farklı olmamıştır. Rusya geniş Türk topraklarını başta insan olmak üzere yer altı ve yerüstü kaynaklarını kullanmaya devam etmiştir.

Rus Çarlığı zamanında başlatılan nüfus iskânları ve asıl nüfusun göç ettirilmesi politikası devrim sonrası Bolşevik Rusya tarafından da sürdürülmüştür. Böylece “asıl sahiplerinin” yaşadığı topraklarda önce önemli bir Rus-Slav asıllı Hristiyan nüfus iskânı gerçekleştirilmiş, bunun yanı sıra “asıl nüfusun”bir kısmı başka yörelerde azınlık kalacakları biçimde dağıtılmıştır.⁷

Ruslar Orta Asya’ya yalnız asker yerleştirmemişler köylü göçmenlerde yerleştirerek bölgenin demografik yapısını etkileyen şartları oluşturmuşlardır. Çarlık Rusyası’nın, ülkenin merkezi ve batı bölgelerindeki nüfusu kırsal kesimlere getirme politikası, 1970’li yıllarda başlayarak 19.yüzyılın sonunda kitlesel bir karakter kazanmıştır.

20. yüzyılın başlarında köylü göçlerinin boyutları ülke çapında genişlemiştir. 1870-1914 yılları arasında bugünkü Kazakistan topraklarına 1,5 milyon kişi göç etmiştir. Buraya yerleşenler, yalnızca Ruslar değildi, birbirlerinden çok farklı etnik gruplar gelmişlerdir. Buralara; Rus,

⁴ Laziza Nurpeiis, “Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan’da Rus Hakimiyeti ve Türkler (1917-1936)”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa 2010, s. 25

⁵ Sinan Oğan; “Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri”, *Kazakistan-Kırgızistan Özel*, Kış 2001-2002, Cilt:7, Sayı:4, s. 134

⁶ Saule Baycaun, “Kazakistan’da Kazak unsurunun Etnik Yeri ve Etnik Sorunlar” *Stratejik Analiz*, Sayı 3 Temmuz 2000 s.54

⁷ M.Halil Leylak, “Orta Asya ve Kafkaslar’da Türklerin Demografik Yapısı (XX. Yüzyıl)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, Ankara 1997, s.3

Ukraynalı, Tatar, Alman, Polonyalı, Estonyalı gibi çeşitli unsurlar yerleşmişlerdir. Bu etnik çeşitlilik, hükümet tarafından özellikle istenen bir şey olmasına rağmen, genellikle yerleşime müsait boş arazilerin bulunması ve yerel halka uyum imkânı, göçmenlerin belli yerleri seçmeleri belirleyici olmuştur.

Bozkır bölgesi şehirlerinde yaşayan nüfusun durumuna bakıldığında, burada da büyük bir demografik hareketlilik gözlenmektedir. Her milletten, din adamı, tüccar, öğretmen, doktor ve farklı mesleklerde çalışanların sayısı, göçlerle birlikte artmaya başlamıştır. Şehir halkı, çoğunluk olarak Rus, Kazak ve Tatarlardan oluşmakla birlikte bunların arasında Ruslar çoğunluğu teşkil etmektedir.⁸

2.3.Kazakistan'da Kolonileştirme

Ruslar Kazakistan'ı işgal ettikten sonra bu topraklara tamamen sahip olabilmek için her yolu denemişlerdir. 1869'daki ayaklanmayı bastıran Rus askerleri 71 bin aileye ait yüz binlerce hayvanı öldürerek Kazakları açlığa mahkûm etmişlerdir. 1889'da çıkarılan toprak kanunu ile Rus köylülere istedikleri bölgelerde yerleşme ve toprak sahibi olma hakkı verilmiş, 1891'de bu kanuna yeni bir madde eklenerek, Rus yetkililerin istediği gibi topraklarını işlemeyen Kazakların topraklarına el konulması yasallaştırılmıştır. Bu ve benzeri kanunlar ve keyfi uygulamalar sonucu yaklaşık 20 yılda 1,5 milyon Rus köylüsü Kazakistan'ın geniş bozkırlarına yerleştirilmiştir.

20. yüzyılın başında Kazaklar arasında milliyetçilik hareketleri gelişmeye başlamış, 1916'da Kazakların Rus ordusuna alınmasına karşı başlatılan ayaklanma bastırılmış ve Rus ordusunun katliamından kurtulabilen 300 bin kadar Kazak Çin'e sığınmak zorunda kalmıştır.⁹

20. yüzyılın başlarında Ruslara karşı başlatılan milliyetçi direniş hareketleri gelişmeye başladı. 1905 Bolşevik Devrimiyle Rus Devlet Meclisi'nde (Duma) yer alan Kazak temsilcileri ve önderleri 1917 ihtilalinde Ruslardan tam özerklik istemişler ve aynı yıl Alaş Orda olarak bilinen milliyetçi kazak hükümeti kurmuşlardır.¹⁰

Ancak bu kez de 1919-20 yıllarında Kızıl Ordu Kazakistan'ı işgal etmiş, fakat o yıllarda yaşanan ağır kış nedeniyle büyük bir hayvan zayıyatı veren Kazaklar, Ruslarla mücadele etmek bir yana canlarının derdine düşmüşlerdir. Bu ekonomik kriz ve olaylar sırasında değişik kaynaklarda 700 bin ila 1 milyon arasında Kazak nüfusun öldüğü kaydedilmektedir.¹¹

2.4, Kazakistan'da Kolhozlaştırma

Kazak Türklerinin azınlığa düşmelerinin en büyük sebeplerinden biri de, 1926- 1941 yılları arasında kolhozlaşmanın sebep olduğu göç ve ölüm ile Rusların buraya Rus göçmeni yerleştirmeleridir. Özellikle ikinci beş yıllık plan çerçevesinde (1928-1932) uygulanan katı kolhozlaşma politikasıyla Kazak halkın %70'i kolhozlara yerleştirilmiş, halkın elindeki mallar

⁸ Nurpeiis, "a.g.t.", s.25-26.

⁹ Mayramgül Diykanbayeva, "1916 Yılındaki Kırgız mücadelesi: Ürkün," *Uluslar arası Türkçe-Edebiyat Kültür ve Eğitim Dergisi*, Sayı:3/3, 2014, s.119

¹⁰ Gulnar Kendirbai, "ALAŞ", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 659

¹¹ Ali Yiğit, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, Elazığ 2001,s.4-5

alınır, topraklar devletleştirilmiştir. Göçebeler zorla yerleşik hayata geçirilmiş ve şehirlerde yaşamaya zorlanmışlardır. Karşı koyanlar milliyetçilikle ve rejim düşmanı olmakla suçlanarak idam edilmişlerdir.

İkinci beş yıllık planın hedefi; tarımın kolektifleştirilmesi, göçebeliğin ortadan kaldırılması ve bir şehir proletaryası yaratmaktır. Bu amaca ulaşılmış ve Sovyetler Birliği'nde 1,5 milyon kişi tarımdan uzaklaştırılarak sanayi işçisi haline getirilmiştir. Yerleşik bölgelerde zengin olanların toprakları alınır, topraksızlara dağıtılmıştır. Ancak bozkırda otlakların ve sürülerin dağıtılması kolay olmamıştır. Ruslar toprakları dağıtmak yerine göçbeleri hayvanları ile birlikte ortadan kaldırmışlardır. Bu dönemde 2 milyon Kazak öldürülmüştür. 1926'da 3.968.000 Kazak nüfus görülürken, bu değerin 1939 sayımında 3.099.000'e düştüğü görülmektedir. Bu dönemde yalnız insanlar değil, onların hayvanları da katledilmiştir. 1928'den 1934'e kadar geçen 6 yıl içinde sığırların % 73, koyunların %87'si ve atların % 83'ü telef olmuştur.¹²

2.5. Kazakistan'ın Demografik Yapısını Etkileyen Sürgünler

Kazakistan'ın demografik yapısının değişim ve oluşum süreçlerinde etkili olan olaylardan bir tanesi de II. Dünya Savaşı'dır. Bu savaş sırasında Sovyetlerin maden ocakları ve tesisleri Alman işgali altında kalınca Kazakistan madenleri işletilmiştir. Birçok fabrikanın işçileri ile birlikte Kazakistan'a taşınması demografik yapıyı etkilemiştir.

1930-1950 yılları arasında birçok insan ülkelerinden alınarak Kazakistan'a getirilmiştir. Ruslar 1937 yılında Uzakdoğu'da yaşayan Korelileri casusluk yaptıkları iddiasıyla topyekûn Orta Asya'ya sürmüşlerdir. Ayrıca 1940 yılında ülkede Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın batı bölgelerinden sürülenler için "Polonyalı mülteciler" kampları oluşturulmuştur.¹³

Yine II. Dünya savaşı sırasında 1941'de topraklarının bir kısmı Almanlar tarafından işgal edilen Ruslar, düşmanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Kırım'dan Tatarlar, Grekler, Ermeniler; Kuzey Kafkasya'dan Karaçaylar, Balkarlar, Çeçenler, İnguşlar, Kabardaylar; Gürcistan'dan casusluk suçlaması ile Ahıska Türkleri, Azeriler Kazakistan'a sürülmüşlerdir.¹⁴

2.6. Bakir Topraklar Projesi

Ruslar Kazakistan'ı işgal etmeden önce, Kazakların az bir kısmı akarsu boylarında ziraatla geçiniyordu. Genellikle hayvancılıkla geçinen Kazak Türkleri, kış mevsimini Aral-Hazar civarında ve Kazakistan vadilerindeki su kenarlarında geçirirken, havalar ısınca 1500 km ötedeki Kazakistan eşığının yüksek kesimlerine çıkmaktaydılar. İşte bir hayvancılık ülkesi olan Kazakistan'da Kruşçev'in 1954-1959 yılları arasında uyguladığı "Bakir Topraklar" projesi ile 13 milyon hektar Kazak toprağı tarıma açılmış ve böylelikle Kazakistan sömürülmeye devam edilmiş hem de 25,5 milyon hektar toprak tarıma açılmıştır. Muhalefet eden Kazak liderlerin Kazakistan dışına sürülmelerini veya öldürülmelerini takip eden süreçte Kruşçev çok büyük miktarda sermayeyi ve çalışan kesimi Kazakistan'ın iç kesimlerindeki bakir alanlara taşımıştır. Bu durum bakir topraklarda çalıştırılmak üzere yeni Rus göçmenlerin Kazakistan'a gönderilmelerine yol açmıştır. 1954-1955 yıllarında Kazakistan'da 18 milyon hektar bakir

¹² Nurpeiis, "a.g.t.", s. 29-30.

¹³ Nurken Aralbekov, "Kazakistan'ın Etnik Denge Siyasetinin Temeli Olarak Kazakistan Halk Asamblesi", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2016, s. 27-28.

¹⁴ Leylak, "a.g.t.", s. 53.

toprak tarıma açılmış ve 640.000 kişi Sovyetler Birliği'nin değişik yerlerinden Kazakistan'a göç etmiştir. Bakir topraklar projesi ve Sovyet politikaları gereğince Kazakistan'a gönderilen genç mezunlar ve profesyoneller de Kazakları kendi vatanlarında azınlık durumuna düşürmüştür.¹⁵

3.Kazak Nüfusunu Artırma Çabaları

Kazakistan'da uygulanan Rus politikaları sonucu Kazaklar kendi topraklarında azınlığa düşürülseler de 1960'lerden sonra nispeten durum onların lehine düzelmeye başlamıştır. 1956'da kazakistan'ın başına getirilen Dinmuhammed Kunayev zamanında Kazak Türkleri yavaş yavaş toparlanmaya başlamışlardır. 1959'da %30 olan Kazak nüfus oranı 1970'de % 32'ye 1979'da %36'ya ve Sovyetler Birliği'nin son nüfus sayımı olan 1989'da % 39.7'e ulaşmıştır.

4. Bağımsızlık Sonrası Demografik Yapı

Rusya ile kara sınırına sahip tek Orta Asya ülkesi olan Kazakistan, aynı zamanda Sovyetler Birliği dağıldığında en kalabalık Rus nüfusuna sahip Orta Asya ülkesiydi. Sovyetler Birliği dağıldığında Kazakistan'ın kuzey kısmı hem demografik olarak Ruslaşmış hem de büyük ölçüde Rus kültürünün etkisi altındaydı. Kazakistan Rusya ile kara sınırı olan tek Orta Asya ülkesi olmasının yanı sıra 7.591 km ile en uzun sınıra da sahiptir. Bu sınır boyunca Rus nüfusun yerleşmiş olması, Kazakistan'ın Rusya'ya karşı hassas olmasına yol açmıştır. Süreç içerisinde Rusya ve Kazakistan arasındaki sınırlar belirlenmiş ve ortaklaşa kontrol altına alınmışsa da, bu durum Rus-Kazak kültürel sınırı için geçerli değildir. Çarlık ve Sovyet dönemlerinde yerleşim politikalarına hedef olan bugünkü Kazakistan'da Sovyetler Birliği dağıldığında Kazaklar çoğunluğu oluşturmuyordu. Dolayısıyla demografik olarak Kazakistan, SB döneminde Kazakların ülkesi olma durumundan çıkmıştı. 1989'daki son Sovyet nüfus sayımına göre Kazakistan'ın % 39.7'sini Kazaklar, %37.8'ni Ruslar, %5.4'ünü Ukraynalılar, % 5.8'ni Almanlar, % 2'sini Tatarlar ve % 2'sini Özbekler ve % 1.2' sini Uygurlar oluşturmuyordu.¹⁶

128

Kazakistan'ın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra yaşanan göçlerle durum Kazaklar lehine döndü. Çünkü bu sefer yaşanan göçlerde tersine bir durum söz konusuydu. Ruslar ve Almanlar ve diğer etnik grupların bir kısmı Kazakistan'dan ayrıldılar. Bağımsızlıktan sonra 1994 Kazakistan'ın nüfusu tahminen 17.268.000'dir. Aynı yıl nüfus dağılımı; Kazak Türkleri % 45, Rus %36, Alman %4, Ukraynalı % 5, Tatar %2, Özbek %2 şeklindedir.¹⁷

1998'da nüfusun Kazaklar lehine aşağı yukarı %10'luk bir artışla %50.64 yükseldiğini görüyoruz. Ruslar % 32.18, Almanlar %1.91, Ukraynalılar % 4.53, diğerleri ise %10.74 oranlarına gerilemiştir.¹⁸ 2009'daki CIA raporuna göre Kazak Türkleri %63.1, Ruslar %23.7,

¹⁵ Elif Yüksel Oktay, "SSCB Sonrası Kazakistan'ın Sosyal ve Ekonomik Boyutlarıyla Göç Durumu", *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-294-2014070136sosbilkongre32.pdf> adresinden erişildi. (E.T: 22.11.2017)

¹⁶ Anar Somuncuoğlu, "Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller", *Gazi Türkiyat*, Güz 2016, Sayı 19, s. 96-98.

¹⁷ Martha Brill Olcott, "Kazakistan", *Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, and Uzbekistan, First Printing*, 1997, Washington D.C, s.3

¹⁸ *Kazakistan Ülke Raporu*, TİKA Yayınları, Ankara, 1998, s.2

Ukraynalılar %1.4, Tatarlar %1.3, Alman %1.1, diğerleri ise % 4.4'e düşmüştür. CIA'nın 2017 raporuna göre ise Kazakistan'ın tahmini nüfusu 18. 556.698'dir.¹⁹

Nüfusun Kazaklar lehine değişmesinin en önemli nedeni Kazakistan'daki Rusların Rusya'ya, Kazakistan dışında yaşayan Kazaklarında Kazakistan'a dönmeleri etkili olmuştur. 1990'lı yıllarda Kazakistan'dan Rusya'ya göç yaşanırken, iki ülke de göçün sebeplerini konusunda farklı söylemlerde bulunmuşlardır. Kazakistan ekonomik zorluklardan kaynaklandığını iddia ederken Rusya yapılan baskılar sonucu göçlerin yaşandığını ileri sürmektedir. Bu iddialardan başka göçün bu şekilde değişmesinin nedenleri çeşitlidir; İşsizlik, yaşam standartlarının düşük olması, ücretlerin düşük olması, gelecek endişesi, tarihsel vatanlarında yaşama isteği, çocuklar için gelecek temini, eğitim almadaki güçlükler, dil farklılığı.

Çarlık Rusya'sı döneminde olsun Sovyet döneminde olsun bugün Kazakistan'ın sahip olduğu toprakları "Kazakistan" veya "Kazak toprakları" olarak kavramsallaştırmanın yanı sıra resmi Kazakistan makamları Kazakistan'ı demografik ve sosyo-kültürel olarak ülkeyi yeniden Kazaklaştırma siyasetini yürütmektedir. Ancak Kazakistan devleti Rus nüfusu göç ettirmek için bir politika uygulamamıştır. Bu politikaları idari düzenlemeler, yurt dışındaki Kazakların vatana dönüş programı (Oralman) ve başkentin taşınması şeklinde özetleyebiliriz. Bütün bu politikalara ve göçe ilaveten Kazaklar arasındaki doğum oranının Ruslar arasındaki doğum oranından daha fazla olmasıydı. Rusların yoğun olarak yaşadığı yerlerle Kazakların yoğun olarak yaşadığı yerlerin birleştirilmesi sonucu da daha dengeli bir etnik yapı ortaya çıkmıştır. Vatana dönüş politikası ise, Kazakistan dışında yaşayan Kazakları Kazakistan'a davet edip yerleştirme programı olup, bağımsızlığın ilk yılı başlatılmıştır. Nazarbayev'in takip ettiği "Kazaklaştırma" politikası Kazakistan'da yetersiz, Rusya'da aşırı bulunsu da bağımsızlıktan günümüze Kazakistan'daki Kazak nüfus başarılı bir şekilde artırılmıştır. Son olarak Kazakistan'ın başkenti güneyden kuzeye kaydırılarak, Çarlık döneminde sömürgeleştirmenin ilerletilmesi için Akmola kalesinin kurulduğu ve Sovyet döneminde "Bakir toprakların " (= Tselinny Kray) merkezi durumuna getirilen Kazak şehri Akmola'nın adı Tselingrad olarak değiştirilmişti. Bugün bu şehrin adı Astana olarak değiştirilerek başkent yapılmıştır.²⁰

129

Başkentin Astana'ya taşınmasıyla zaman içerisinde bölgedeki nüfusun Kazaklar lehine değişmesi beklentisinin yanı sıra başkentin Kazak topraklarının ilk kolonileştirildiği bölgeye taşınması, Kazakistan'ın toprak bütünlüğüne yönelebilecek muhtemel tehditlere karşı atılmış bir adım olarak da görülebilir. Astana bir taraftan Bayterek kulesi; (Hayat ağacı Bayterek'in çağdaş betimlemesidir) Kazak mitosunun kahramanlarından efsanevi kuş Samruk'un altın yumurtasının simgesi cam küre ile Kazak motiflerini taşıırken, bir taraftan da Başkanlık sarayı Al Akorda başta olmak üzere Manhattan blokları, Moskova'yı andıran soğan kubbeler, Hollanda değirmenleri, Fransız şatoları, Toscana villaları, Japon restoranları, İskandinav kongre otelleri, Hong Kong gökdelenleri, Rus Ortodoks kiliseleri, İspanyol malikâneleri, Kore süpermarketleri... ile kültürlerin buluştuğu yer olmuştur.²¹

¹⁹ CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> adlı siteden alınmıştır. (E.T. 22.11.2017)

²⁰ Yiğit, "a.g.m.", s. 8.

²¹ Jonathan Aitken, *Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2010, s.270

Başkent Astana’da 100 farklı etnik yapı ve 64 farklı milletten memur bulunuyor. Yeni başkentte kopup gelen insanlar bu milliyet çeşitliliğinden memnundur. Ancak Kazakistan Rusya’nın Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde nüfus ve nüfuz olarak en etkili olduğunun da farkındadır.

Bu nedenle Kazak Hükümeti bu sorunu çözmek için Kazaklaştırma politikası izliyor. Gerçi daha önce belirtildiği gibi günümüzde Kazakistan’da tersine bir göç hem de devletin izlediği politikalar sonucu Rus siyasi elitlerini Kazaklarla yer değiştirmektedir. Devlet başka ülkelerde yaşayan Kazaklara da vatandaşlık vermektedir. Kazak dilinin popüler hale getirilmesi ve 2025’den itibaren tamamen Kazakçaya geçilmesi planlanmaktadır ki Kazakistan’da 2017 Kasım ayında Arkalık Habarı gazetesinin ilk sayfası Latin alfabesi ile düzenlenerek çıkmıştır.²²

Kazakistan yönetimi Kazaklaştırmayı yaparken ötekileştirmeden gerçekleştirmek için azami çaba sarf etmektedir. Bu nedenle 2006’da Kazakistan Cumhuriyeti Hükümetinin kararnamesi ile 2006-2008 halklar arası ve dinler arası ilişkilerin Kazakistan modelini geliştirme programı onaylanmış olup, bu programla halklar arası anlayışın, saygının, etnik kültür çeşitliliğinin kamuoyunun sosyo-psikolojik temeli olarak kabul edilmesinin ve anlaşılmasının ilkeleri ve kuralları belirlenmiştir. Böylece etnik birlikler kurulmasına yönelik kendiliğinden başlayan ve Halklar Asamblesi’nin kurulması sonucunda Kazakistan modelinin yasal ve kurumsal biçimlenmesine zemin hazırlanmıştır. Bir sonraki adımda “Kazakistanlılık” ölçütleri belirlenmiş ve "çeşitlilikten - Birliğe" prensibi esasında Kazakistan toplumunun Kazak halkı etrafında pekiştirilmesi sağlanmıştır. Daha sonra da Kazakistan toplumun tek halk olarak bütünleştirilmesi etnik ve dinler alanındaki süreçlere ani ve bilinçsiz müdahale döneminden devletin sistemli milli politikasına dönüştürülmüştür.

Asamble, günümüz dünyasının küreselleşme koşullarında bazı devletlerin milli birliğinin riske girdiği dönemde, Kazakistanlı etnik halklar arası ortak anlayış modelini oluşturmaya ilişkin yaklaşımıyla "Kazakistanlılık" bilinci ve birliğini oluşturma yolunu izlemektedir. Asamble halkların uyum sürecini sadece yerel iktidarla diyalog kurarak değil, uluslar arası işbirlikleri ile de sürdürmektedir. Kazakistan Halklar Asamblesi, içerisindeki farklı halkların temsilcileri ile devlerin oluşturduğu ve teminat altına aldığı ancak çalışma sürecine sivil unsurların da etkin bir şekilde katıldığı bir platform olmuştur.²³

Kazakistan Halklar Asamblesi ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ‘in çok önem verdiği Kazaklaştırma politikası sonuç vermiştir. Bu konuda önemli adımlar atılmaya devam ederken ülkede ekonomik ve siyasi konularda da gelişmeler kaydedilmektedir. Nazarbayev 1997 yılında uygulamaya koyduğu 2030 strateji planının önemli bir kısmının 2012’de gerçekleştiğini açıklamıştır. 2012’de Kazakistan GSYH hacmi bakımında dünyanın en büyük 50 ekonomisi arasında yer almıştır. Ekonominin yanı sıra sağlık ve eğitim alanlarında alınan tedbirler ve uygulanan reformlarla büyük ilerleme kaydetmişlerdir. Milli güvenliği sağlamışlardır. 140 etnisite ve 17 inanışa mensup insanların yaşadığı Kazakistan’da iç politika ve milli birliği koruyup güçlendirmişlerdir. Nazarbayev bununla da yetinmemiş 2030’da sonra 2050 stratejik hedefini açıklamıştır. Ayrıca Nazarbayev büyük bir atak yaparak Anayasa

²² Yeniçağ Gazetesi, 4.11.2017 tarihli nüshadan alınmıştır.

²³ E.L. Tugjan “Kazakistan Cumhuriyeti Milli Politikasının Temel Özellikleri Hakkında” *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011, s. 591-594

değişikliği ile cumhurbaşkanının maliye, ekonomi ve idari alanlar da dahil olmak üzere bazı yetkilerini 2017 Mart itibarıyla parlamentoya devretmiştir.²⁴

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda kurulan bağımsız devletlerden Kazakistan geniş yüzölçümü ve barındırdığı nüfus ve demografik yapısı bakımından farklı bir konuma sahiptir. Kazakistan Rusya ile 7.591 kilometrelik bir sınıra sahiptir, Rusya Federasyonu ile bu kadar uzun sınıra sahip olan ve en çok Rus barındıran Orta Asya devletidir. Gerek Çarlık döneminde gerekse Sovyet döneminde Kazakistan Rusya tarafından "Güney Rusya" olarak görülmüştür.

Kazaklar 15 ve 16. yüzyıla kadar Orta Asya ve çevresindeki bölgede büyük bir imparatorluk kurmuş olsalar da 17. yüzyıldan itibaren Ruslar Kazakları egemenlikleri altına almaya başladılar. Rus nüfusunu artırmak için de Rus köyleri kurdular. 17. ve 18. yüzyılda Ruslar Türkistan'ın büyük bir kısmını işgal ettiler. Böylece Orta Asya'da etnik yapının yeniden oluşum süreci başladı. 18. yüzyıldan itibaren Kazakistan'a göçmeye başlayan Rus nüfusu sayısı giderek artmış ve özellikle büyük şehirlerde ve ülkenin kuzeyinde yoğunlaşmıştır.

1917 Ekim devriminden sonra da takip edilen politikalar Çarlık Rusyasından farklı olmamıştır. Rusya geniş Türk topraklarını başta insan olmak üzere yer altı ve yerüstü kaynaklarını kullanmaya devam etmiştir.

Rus Çarlığı zamanında başlatılan nüfus iskânları ve asıl nüfusun göç ettirilmesi politikası devrim sonrası Bolşevik Rusya tarafından da sürdürülmüştür. Ayrıca Ruslar uyguladıkları kolonileştirme ve kolhozlaşma projeleriyle Kazakların elindeki toprakları ve hayvanları ellerinden almışlardır. Bozkırlarda otlaklara ve sürülere el koymak çok kolay olmadığından göçebeleri hayvanlarıyla birlikte ortadan kaldırmışlardır.

Ruslar II. Dünya Savaşı sırasında da düşmanla işbirliği yaptığı iddiasıyla değişik milletlerden pek çok kişiyi Kazakistan'a sürgün etmişlerdir.

Kazakistan'a Rus çiftçilerin yerleştirilmesi, Rusların topraklarını kamulaştırarak ellerinden almaları ve çeşitli dönemlerde sürgün yeri olarak kullanılması nüfus çeşitliliğine sebep olmuştur. Kruşçev'in "bakir topraklar"ın tarıma açılması politikaları ile desteklenen Rus göçü hızlanmış ve bu sebeple 1970'li yıllarda Kazaklar kendi toprakları üzerinde azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Rusların takip ettiği politikalar sonucunda Rusya dışında Rusların en yoğun bulundukları ülkenin Kazakistan olduğu görülmektedir. Kazakistan'da bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya ile sınır olan bazı bölgelerde nüfusun % 85'ini Ruslar oluşturmuştur. 1991-2001 yılları arasında Kazakistan'da yaşanan göçlerle beraber nüfusun 2 milyon kişi azaldığı hesaplanmaktadır. Ruslar Rusya Federasyonu'na, İkinci Dünya Savaşı sırasında Kazakistan'a sürülen Almanlar ise Almanya'ya göç etmiştir. Kazak yönetimi demografik yapıyı dengeleri de dikkate alarak kendi lehine çevirebilmek için radikal kararlar almış ve uygulamıştır. Nazarbayev'in, bölücülük, milliyetçilik ve etnik baskıları aşan ortak Kazakistanlılık politikası ile etnik bileşimi zengin, çok

²⁴ BBC, "Kazakistan'da Cumhurbaşkanının Yetkileri Azaltılıyor", <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39177458> adlı siteden alınmıştır.(E.T. 20.11.2017)

kültürlü, fakat tek uluslu, bilinçli, istekli, vatansever bir toplum yaratmada önemli ölçüde başarı sağlanmıştır.

Kazakistan Parlamentosu'nun 1994'de aldığı bir kararla başkentin Almatı'dan Astana'ya taşınmasını da yine demografik kaygılar sonucu olduğunu görmek gerekir. Kazakistan komşu ülkelerde yaşayan Kazakların ana yurtlarına dönmeleri için özendirici tedbirler almakta ve belli bir oranda da başarı sağlamaktadır. Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiğinden günümüze kadar geçen süreçte takip ettiği doğru politikalarla önemli ölçüde Kazak nüfusu artırmayı başarmıştır.

Kaynakça

- Aıtken, Jonathan(2010), *Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Aralbekov, Nurken (2016), "Kazakistan'ın Etnik Denge Siyasetinin Temeli Olarak Kazakistan Halk Asamblesi", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Baycaun, Saule(2000), "Kazakistan'da Kazak unsurunun Etnik Yeri ve Etnik Sorunlar" *Stratejik Analiz*, Sayı 3 Temmuz 2000.
- Coğrafya Dünyası, "Coğrafya Terimleri Sözlüğü Demografi Kelimesinin Anlamı Nedir?", <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/demografi-5.htm> adresinden erişildi. (E.T. 22.11.2017)
- Dıykanbayeva,Mayramgül (2014), "1916 Yılındaki Kırgız mücadelesi: Ürkün," *Uluslar arası Türkçe-Edebiyat Kültür ve Eğitim Dergisi*, Sayı:3/3, 2014
- Kendirbai, Gulnar (2002), "ALAS", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- Leylak, M.Halil (1997), , "Orta Asya ve Kafkaslar'da Türklerin Demografik Yapısı (XX. Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Yurt Dışı Eğitimi Genel Müdürlüğü*, Ankara
- Mütercimler, Erol (1993), *21.Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, Anahtar Kitapları, İstanbul.
- Nurpeiis, Laziza (2010), , "Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan'da Rus Hakimiyeti ve Türkler (1917-1936)" , *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa.
- Oktay, Elif Yüksel, "SSCB Sonrası Kazakistan'ın Sosyal ve Ekonomik Boyutlarıyla Göç Durumu", *II.Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-294-2014070136sosbilkongre32.pdf> adresinden erişildi. (E.T: 22.11.2017)
- Olcott, Martha Brill (1997), "Kazakistan", *Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, and Uzbekistan, First Printing*, Washington D.C.
- Somuncuoğlu, Anar (2016), "Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller", *Gazi Türkiyat*, Güz, Sayı 19, Ankara.

Tugjan, E.L.,(2011), ‘‘Kazakistan Cumhuriyeti Milli Politikasının Temel Özellikleri Hakkında’’*Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 22. Sayı.

Yeniçağ Gazetesi, 4.11.2017 tarihli nüshadan alınmıştır.

Yiğit, Ali,(2001), ‘‘Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı’’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, Elazığ.

BİLGİ PAYLAŞIMI, PERFORMANS VE YENİLİKÇİ DAVRANIŞ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. Salih YEŞİL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Uzm. Yüksel MAVİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öz

Bilgi paylaşımı ulusal ve uluslararası literatürde birçok çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Bilgi paylaşımının çalışanlar ve işletmeler açısından birçok önemli sonuçlar doğurduğu daha önceki çalışmalarda gösterilmiştir. Bu çalışmada da yine bilgi paylaşımı konusu ele alınmış ve çalışanların performans ve yenilikçi davranışları ile ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma bir devlet üniversitesinde akademisyenler üzerinde yapılmış ve çalışanların bilgi paylaşımı, performans ve yenilikçi davranış konuları hakkında görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verileri çalışanlara anket yapılarak toplanmış ve sonrasında SPSS programında analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarında ise bilgi paylaşımının boyutları olan örtük bilgi ve açık bilgi paylaşımının performans ve yenilikçi davranış ile pozitif anlamlı bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yenilikçi davranış ile performans arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bulgular teorik ve uygulama bağlamında tartışılmış ve bu kapsamda çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Paylaşımı, Performans, Yenilikçi Davranış.

A FIELD STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN KNOWLEDGE SHARING AND PERFORMANCE AND INNOVATIVE BEHAVIOR

Abstract

The knowledge sharing and innovation have been subject to many studies in the national and international literature. It has been shown based on the previous studies that knowledge sharing has implications for both employees and the companies. In this study, knowledge sharing has been the focus of the current research and its relation with the performance and innovative behaviour was investigated.

A field study in a public university was done to reveal perspectives of academics with respect to knowledge sharing, performance and innovative behaviour. The data was collected through survey and later on analysed with the help of SPSS program.

As a result of the study, a positive relationship was found between dimensions of knowledge sharing (explicit and implicit knowledge sharing) and performance and innovative behaviour. In addition there was a positive relationship between performance and innovative behaviour. The findings were discussed in relation to theory and practice. The recommendations were suggested based on the research findings.

Keywords: Knowledge Sharing, Performance, Innovative Behaviour.

1. Giriş

Günümüz iş dünyasına bakıldığında zaman esasında bir kurumun başarılı olmasının, maddi varlıklardan çok daha öte soyut değerlerin kapasitesine bağlı olduğu görülmektedir. Kurumların başlıca yani en önemli kaynağı niteliğinde olan bilginin iş süreçlerinin tamamında kullanılması giderek daha da önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla buradan hareketle bilgi üzerine yatırım yapan birtakım kurum ile kuruluşlar kaliteli nitelikte olan ürün ve hizmet üretimi meydana getirerek işletme ile ilgili performanslarını sürekli bir şekilde geliştirmektedirler (Demirel, 2007). Bilgi ile alakalı ortaya konulmuş birtakım bilimsel çalışmalar, bilhassa bilginin kurumlar için hayati derecede önem arz eden bir öğe olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü nitekim kurumların değeri haline getirilebilmiş olan bilgiler, taklit edilmesinin zorluğundan dolayı kurumlara önemli ölçüde rekabet üstünlüğü yaratmaktadır. Bilginin, kurumun bir değeri haline dönüştürülebilmesi için öncelikli olarak onun paylaşımının sağlanması gerekmektedir. Bu durumdan dolayı bilimsel yazın alanında bilgi paylaşımının, bilgi yönetimi faaliyetleri kapsamı içerisinde önemli bir konuma sahip olduğuna vurgu yapılması söz konusudur (Erdoğan Morçin ve Morçin, 2014: 26). Bu yönüyle bilgi paylaşımı önemli bir yazın konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi paylaşımı, bilginin bir kişiden, gruptan ve örgütten diğer kişi, grup ve örgüte transfer edilmesi veya yayılması faaliyetleridir (Yazıcı, 2001: 94). Bu tanıma geniş bir perspektiften bakıldığında zaman ise gerek açık bilginin gerekse de örtük bilginin paylaşılmasını kapsamı içerisine aldığı belirtilmektedir. Bu sebepten dolayı, bilgi paylaşımının kompleks bir yapı sergilemekte olduğu görülmektedir (Yazıcı, 2001: 94).

Kurumlar bilgi paylaşımı sayesinde, örgütün bütün bölümlerine bilgiyi hızlı bir şekilde yayarlar ve bu durum sonucunda örgütsel performansı artırabilirler (Demirhan ve Bozkurt, 2010). Bilgi paylaşımı, çalışan bireylerin başka bireyler ile paylaşma isteğinde olmadığı bilgilerini ortaya çıkarmanın etkin bir aracı olarak kullanılmakta ve böyle bir paylaşım ise çalışan bireylerin örgüte olan bağlanmalarının gittikçe daha da artmasını sağlamaktadır (Augier vd., 2001).

Bilgi geçtiğimiz son zaman içerisinde hem kişiler açısından hem de kurumların ilerlemesi açısından stratejik nitelikte bir öğe şeklinde görülmeye başlayınca konuyla alakalı olarak literatürde bilimsel çalışmalar ile yayınların da giderek artış gösterdiği belirlenmiştir. Gerek akademisyenler gerekse de iş dünyası, yeni bilginin meydana getirilip, bilginin elde edilmesi ve ayrıca bu bilginin iş süreçlerinin tamamında kullanılması ve paylaşılması amacıyla nelerin yapılması gerektiği hususunda türlü arayışlara girişmişlerdir (Yeniçeri ve Demirel, 2007: 222).

Bu bağlamda araştırmacılar bilgi paylaşımının örgüt kültürü (Nemli, 2007), örgütsel vatandaşlık davranışı (Kulaklıoğlu, 2009), yenilikçilik (Demirel ve Seçkin, 2008), yenilikçi davranış (Yu vd., 2013), çatışma yönetimi (Karaosmanoğlu, 2012), işbirliği odaklı örgütsel kültür ve liderlik türleri (Yang, 2007), işletme performansı (Darrock, 2005; Demirel, 2008; Moon ve Park, 2002) gibi birçok konu üzerine olan ilişki ve etkisini incelemişlerdir. Bu nedenle yazında büyük önem arz eden konunun varlığından hareket ederek yapılan bu çalışmada bilgi paylaşımı konusu ele alınmış ve çalışanların performans ve yenilikçi davranışları ile ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle bilgi, bilgi yönetimi, bilgi paylaşımı, sonuçları ve araştırmanın hipotezlerine yer verilmiş olup, sonrasında metodolojik bilgiler sunulmuş, analizler yapılmış ve sonuçlar tartışılmıştır.

2. Bilgi

Bilişim sistemlerinin etkisiyle, sınırlar yok olmuş ve globalleşme eğilimi dünyanın tamamını egemenliği altına almıştır (Tikici vd., 2005). Geçtiğimiz son seneler içerisinde bilgi, daha fazla dinamik ve değişken olan dünyada hayatlarını sürdürme arzusu içerisindeki şirketler açısından bir gereklilik olarak görülmekle kalınmamış, hatta bunun daha da ötesine geçerek bir zorunluluğa dönüşmüştür (Christensen, 2003: 23). Bu bağlamda toplumsal hayattan devlet hayatına, özel hayattan iş hayatına, bilimden sanata ve ticarete kadar her alanda yaşanan ve hayatın önemli bir gerçeği niteliğinde olan değişime ayak uydurabilmek ve bunu yönetebilmek amacı ile bilginin sahibi olabilmek ve onu yönetebilmek gerekmektedir (Tikici vd., 2005).

Yönetim bilimi ile bilgi yönetimi literatürün de yer alan bilginin, genellikle veri ve enformasyon kavramlarıyla açıklanmakta olduğu görülmektedir. Ancak bilgi ne veridir, ne de enformasyondur (Zaim, 2005: 67). Latince “informatio” kökünden gelen bilgi kavramı aynı kültürde biçim verme eylemi olarak tanımlanır (Öğüt, 2003: 1). Bilgi çeşitli kriterlere dayalı olarak sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma ise genel anlamda; düzenlenme ve kullanma tarzına göre, kaynağına ve niteliğine göredir (Barutçugil, 2002: 60). Ayrıca bunların içerisindeki, bilgiden bilgi üretme ile yenilikçiliğe temel oluşturma bağlamında kaynağına göre bilgi sınıflandırması daha fazla ön planda yer almaktadır (Stankosky, 2004: 15). Kaynağına göre bilgi, incelendiği zaman örtülü (kapalı) bilgi ve açık bilgi şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Sarıkaya, 2011: 9). Örtülü bilgi, açık olarak ifade edilmeyen veya ima olarak ifade edilen, içimizde, beynimizde taşıdığımız bilgidir. Tüm anlamlarının ifadesinin ima ya da öneriler ile yapılmış olmasıysa açık bilgiden kesin ayrılan yönüdür (Stankosky, 2004: 15). Açık bilgi ise sistematik ve formal bir dille kayıt altına alınabilen veri tabanlarında, dokümanlarda veya internette yer alan bilgi olarak tanımlanmaktadır (Tiwana, 2000). Bu bilgi türü iyi bir biçimde belgelenmiş ve geçişken şekilde olması sebebiyle, bilgilerin kontrolünün, yönetilmesinin ve işlenmesinin örtülü bilgiye göre kıyaslandığında daha kolay olduğu görülmektedir (Stewart, 2001: 124). Açık bilgi türü, organizasyon içerisinde yer alan bütün çalışan bireyler tarafından açık bir biçimde anlaşıldığı için bu bilgi türünün bireyden bireye, bölümden bölüme aktarımının daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebilmesi söz konusudur (Durna ve Demirel, 2008). Bilgi bir örgütün en önemli ve güçlü varlığından biri halini almıştır, her ne kadar büyük veya küçük olursa olsun bütün örgütler için can damarı niteliğindedir ve sonuç olarak bir organizasyonun gelecekteki başarısını belirlemektedir (Kokavcova ve Mala, 2009: 48).

3. Bilgi Yönetimi

Bilgi yönetimi konusunun 1990'lı yılların ortalarında enformasyon ile iletişim teknolojilerinin, bilgiye dayalı olan yeni ekonominin, çalışma hayatında yaşanan global rekabetin bir ürünü şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür. Örgütler, yalnızca teknolojiden faydalanmanın, her geçtiğimiz gün biraz daha yoğunlaşan rekabet ortamında üstünlük yaratmadığını, daha çok enformasyonun kendisinin kullanımının, bilhassa enformasyonun bilgiye dönüştürülmesinin verimlilikte artış sağlayacağını ve bilginin başlıca rekabet gücü olduğunu farkına varmışlardır. Dolayısıyla söz konusu böylesi bir durum ise, örgütlerde bilginin yönetilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir (Alkan, 2007: 177).

Son seneler içerisinde bilhassa yönetim alanında bilgi yönetimi kavramının üzerinde en fazla konuşulan ve tartışma yapılan konuların başında geldiği belirtilmektedir. Her geçen gün bilgi yönetimiyle ilgilenen gerek kişi ve gerekse de işletmelerin sayısı da artış göstermektedir. Bu denli önem arz eden bir kavram olmasına karşılık, bunun ile ilgili evrensel görüş birliği sağlanmış, tek ve açık bir tanımdan söz etmek zordur. Bilgi yönetimi konusunun yeni gelişen ve ayrıca henüz gelişme evrelerini sona erdirmemiş bir kavram niteliğinde olması, çalışma hayatından ve akademik çevrelerden uzmanların ilgili konuya değişik açılardan bakması, herkes tarafından kabul görülen bir tanımın yapılmasını zorlaştıran faktörler arasında yer almaktadır (Zaim, 2005: 79). Bu bağlamda bilgi yönetimi en basit ifadeyle bilginin işletilmesi ve yönetilmesi anlamına gelmektedir (Tiwana, 2003: 18). Bilgi yönetimi, kişilerin veya organizasyonların sahip olduğu her türden bilgi kaynağına birtakım yeni anlamlar ekleyerek ve bunları tekrardan yorumlayarak bilgiyi üretmesi, çoğaltması, kullanması, çevresi ile paylaşıp ve onu düzenli bir şekilde koruması evrelerinden meydana gelmektedir. Bilgi yönetimi kişisel olmasının yanında aynı zamanda kurumsal nitelikler sergiler. Bu yönü ile bilgi yönetimi konusu, kişilerin tecrübelerini geliştirmede veya organizasyonların kurumsal iş süreçlerini düzenlemede daha verimli kılmada yararlanacağı bir disiplindir (Odabaş, 2003: 12).

Bilgi yönetimi konusu gittikçe artış görülen rekabet ortamında en son stratejik etmenlerden biri haline gelmiştir. Bilgi yönetimini bazı bireyler 21. yüzyılın rekabet üstünlüğünü elde etmenin tek bir çözümü şeklinde görürlerken, diğer taraftan bazı bireyler ise, onu geçici olan bir heves biçiminde kabul etmektedirler. Günümüz dünyasında kurumların heves olsun ya da olmasın bilgiyi daha iyi bir şekilde kullanma ve onu işleme hususunda önemli adımlar attıkları görülmektedir (Detienne ve Jackson, 2001: 1). Bilgi yönetimi konusunun önem arz etmesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Organizasyonun yaratıcılığı ile yenilikçiliğine yardımcı bulunarak verimliliği arttırmaya yaramaktadır. Ürün gelişimi ve pazar arasındaki etkileşimi uygun hale getirmektedir, karar alma süreçlerinde iyi bir ortam hazırlamaktadır, çalışan bireyler arasında iletişim ve organizasyona olan bağlılığın artmasını sağlamaktadır (Celep ve Çetin, 2003: 41).

4. Bilgi Paylaşımı

Bilgi son günlerde hem kişilerin hem de organizasyonların gelişiminde önemli bir unsur olarak görülmektedir. Organizasyonlarda bilgi kaynaklarının varlığından daha önemli olan bir konuya bilgi paylaşımıdır. Çünkü nitekim bilgi yalnızca paylaşıldığı zaman değer yaratmaktadır (Yeniçeri ve Demirel, 2007: 222). Bilgi yönetiminin başarısı organizasyonun yeni bir bilgiyi ortaya koyabilmesi ve mevcut olanı ise aktarabilmesi ile ilişkilidir. Kişilerin zihinlerinde bulunan, dosyalarda ve ayrıca bilgisayar belleklerinde yer alan paylaşılmayan bilginin organizasyon yönünden pek bir yararı yoktur (Akgün vd., 2009: 184). Bilgi paylaşımında

kurumlarda bilgiyi elde etmeyle birlikte ayrıca bu bilginin etkin bir şekilde kullanılması ve yönetilmesi gerekmektedir (Ölçer ve Şanal, 2007: 1314-1315).

Bilgi paylaşımı, bilgi yönetim sisteminin önemli bir bileşeni olarak görülmektedir (Alavi ve Leidner, 2001). Bilgi paylaşımına yönelik gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar alan yazını incelendiğinde 2000 senesinden bu zamana artış göstererek dikkat çekmeye ve çalışma konusu olmaya başlamıştır (Demirhan ve Bozkurt, 2010: 3019). Bu bağlamda bilgi paylaşımının tanımına bakıldığında; bilgi paylaşımı bir kişiden gruba veya başka örgütlere bilgi aktarılması veya yayılması olarak tanımlanır (Lee, 2011: 324). Bilgi çeşitlerinin tamamının biçimsel ya da biçimsel olmayan şekillerde paylaşıldığı belirtilmektedir. Biçimsel olmayan bilgi paylaşımı, herhangi iki birey veya çalışan arasında tesadüfen, belli şartlara bağlı olmadan, herhangi bir sohbet sırasında kendiliğinden gerçekleşmektedir. Söz konusu paylaşım iki kişi arasında karşılıklı bir biçimde yüz yüze meydana gelebileceği gibi, ayrıca e-mail ve birtakım iletişim araç-gereçleriyle de olabilmektedir. Biçimsel olmayan bilgi paylaşımının kontrol altında tutulması zordur. Çünkü nitekim bunun ne şekilde, ne zaman ve nerede ortaya çıkacağını önceden bilinmesi mümkün değildir. Biçimsel bilgi paylaşımı ise herhangi bir organizasyonda özellikle teknoloji aracılığıyla belli şartlar altında örgütün bütün üyeleri arasında gerçekleştirilen bilgi paylaşımıdır. Bu bilgi paylaşımının kontrolü ve hedeflerine ulaşım ulaşmadığını, bilgiyi paylaşan tarafla bu bilgiyi kabul eden tarafın kolay bir şekilde belirleyebilmesi söz konusudur (King, 2001: 44-46).

Bilgi paylaşımı çeşitleri bakımından incelendiğinde ise örtülü bilgi paylaşımı ve açık bilgi paylaşımı olarak iki gruba ayrıldığı görülmektedir (Erden, 2016: 33). Bunları açıklamak gerekirse; örtülü bilgi, kabiliyet ile teknik bilgiyi kapsamı içerisine almaktadır. Örtülü bilgi, toplumsallaşma ile arkadaşlık gibi içsel motivasyonu meydana getirmek amacıyla paylaşılabilir. Kişinin örtülü bilgiyi ve bireysel deneyimi, toplumsal etkileşim vasıtası ile kazanabildiğini ileri sürmektedir. Ayrıca bu bilgi bireyseldir ve sosyal etkileşim yoluyla paylaşılması söz konusudur. Bu sebepten dolayı, sosyal ilişkinin, organizasyonda çalışan bireyler arasında örtülü bilginin paylaşımını kolaylaştırdığını belirtmektedir. Bu bilginin rakipler tarafından taklit edilmesinin zorluğu, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü için oldukça mühim bir kaynak olmasına sebep teşkil etmektedir (Aydıntan, vd., 2010). Açık bilgi ise belgelenebilen, arşivlenen ve kodlanan her çeşit bilginin paylaşılmasını içermektedir (Nonaka vd., 2002). Açık bilginin sözlü iletişim ile paylaşılabilmesi mümkündür (Köseoğlu, vd., 2011). Bu bilgi, kurallara, rutinlere ve ayrıca prosedürlere kodifiye edildiği zaman kurala dayalı olan bilgi şekline dönüşmektedir. Biçimsel ve sistemli hale getirilmiş olan bu bilginin, üretimde etkin bir şekilde kullanılmak suretiyle değere dönüştürülebilmesi mümkün olabilmektedir. Kişilerin birbirleri ile etkileşim haline geçmek, karşılıklı olarak fikir alış-verişi içerisinde bulunmak, birbirlerinden bilgi öğrenmek, ara ara organizasyon yönünden önemli olan birtakım konuları görüşebilmek için biçimsel olmayan ilişkilere gereksinim duyulmaktadır (Aydıntan, vd., 2010).

5. Bilgi Paylaşımı, Sonuçları ve Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmada bilgi paylaşımı, performans ve yenilikçi davranış arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada ayrıca yenilikçi davranış ile performans arasındaki ilişkiye de bakılmıştır.

Bilgi paylaşımına teorik açıdan bakıldığında gerek çalışanlar açısından ve gerekse örgütler açısından önemi pek çok çalışmada vurgulanmıştır. Bilgi paylaşımı sayesinde bireyler sahip oldukları birtakım bilgileri başka bireyler ile paylaştığı ve birleştirdiği zaman yenilikçi rekabet

üstünlüğünü devam ettirebilir, artış yaratan değerler ve gelişme gösteren tecrübelerle organizasyon için önemli avantajlar sağlayabilirler. Kurumlarda bir bireyden başka bir kişiye ya da gruplara bilgi aktarımı yeteneğinin olması, kurumun başarı göstermesinde önemli bir faktördür (Matzler vd., 2008). Bilgi yönetiminin etkili olması, organizasyonun yeni bir bilgi meydana getirebilmesi ve ayrıca var olan bilgiyi iletebilme kapasitesi ile doğru orantılı olarak görülmektedir. Dolayısıyla organizasyonun performansı ile bilgi paylaşımı arasında yakın bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir (Zaim, 2005: 203). Bilgi paylaşımı işletmeler için önemli olduğu gibi, aynı zamanda işletmelerde çalışan bireyler içinde ayrı bir öneme sahiptir. Kişilerin bilgilerini paylaşmaları sahip oldukları bilgiyi doğrulamaları ve pekiştirmeleri amacına hizmet etmektedir (Barutçugil, 2002).

Bilgi paylaşımıyla ilgili olarak gerek ulusal gerekse uluslararası yazında konunun alan çalışmalarında pek çok değişkenle ilişkilendirildiği görülmektedir. Bilgi paylaşımıyla ilgili çalışmalara bakıldığında bilgi paylaşımının örgüt kültürü (Nemli, 2007), örgütsel vatandaşlık davranışı (Kulaklıoğlu, 2009), yenilikçilik (Demirel ve Seçkin, 2008), yenilikçi davranış (Yu vd., 2013), çatışma yönetimi (Karaosmanoğlu, 2012), işbirliği odaklı örgütsel kültür ve liderlik türleri (Yang, 2007) ve işletme performansı (Darrock, 2005; Demirel, 2008; Moon ve Park, 2002) gibi birçok konu üzerine olan ilişki ve etkisinin incelendiği belirlenmiştir.

Bu araştırmalar ve bilgiler ışığında çalışmamızda şu hipotezlere yer verilmiştir;

H1: Örtük bilgi paylaşımı ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2: Açık bilgi paylaşımı ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3: Örtük bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4: Açık bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış arasında pozitif bir ilişki vardır.

H5: Yenilikçi davranış ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır.

140

6. Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde araştırmanın amacı ve kapsamı, yöntemi ve örnekleme ve analizlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

6.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bilgi paylaşımı literatür açısından genel olarak incelendiğinde ilgili konunun farklı açılardan ele alındığı belirlenmiştir. Nitekim gerek ulusal literatürde gerekse uluslararası literatürde üzerinde önemle durulan konunun akademisyenler açısından ne derece önem arz ettiği ise yapılan bu çalışmada kapsamlı bir şekilde ortaya konmuştur.

Bu çalışmanın amacı bilgi paylaşımı, performans ve yenilikçi davranış arasındaki ilişkiyi tespit etmek ayrıca yenilikçi davranış ile de performans arasındaki ilişkiyi ele almaktır. Bu bağlamda değişkenler arasındaki ilişkiler detaylarıyla irdelenmiş ve aralarındaki ilişki test edilmeye çalışılmıştır. Böylece ilgili literatürde önemli bir boşluğun dolduracağı düşünülmüştür.

6.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örnekleme

Akademisyenlerin bu çalışmayla ilgili fikirlerini ölçebilmek amacıyla veri toplama aracı olan anket formundan yararlanılmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yönelik 5 soru sorulmuştur. Anket formunun ikinci bölümünde ise 5'li Likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Anket formları akademisyenlere

elden dağıtılmış ve gönüllülük esasına göre doldurmaları istenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ndeki akademisyenler meydana getirmektedir. Çalışmada yararlanılan ölçekler ise şu şekildedir;

Bilgi Paylaşımı Ölçeği: Bock vd., (2005)'ten çalışmamıza uyarlanmıştır.

Performans Ölçeği: Çınar (2013)'ün çalışmasında kullandığı ölçekten yararlanılmıştır.

Yenilikçi Davranış Ölçeği: De Jong ve Hartong (2008)'den çalışmamıza uyarlanmıştır.

6.3. Araştırmanın Analizleri

Çalışmada, elde edilen verilerin analizi SPSS 21.0 istatistik programı ile yapılmıştır. Araştırmada hipotezlerin test edilmesi amacıyla frekans ve korelasyon analizlerinden yararlanılmıştır.

6.4. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlilik Analizleri

Bir faktörün, ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğünü test etmek için güvenilirlik analizinden faydalanılmaktadır. Faktörlerin güvenilirlik seviyelerinin tespit edilmesinde yararlanılan bir yöntem Cronbach's Alpha'dır. Genel olarak bu değerin 0,70 ya da bunun üzerinde olması faktörün güvenilirliğini gösterir. Fakat soru sayısının az olması durumunda ise bu sınır 0,60 ve bunun üzeri kabul edilir (Sipahi vd., 2008: 89). Yapmış olduğumuz alan araştırmasında da kullanılan ölçeklerden elde edilen her bir faktörün güvenilirlik analizi sonucuna ait değerlere yer verilmiştir. Bu değerlerden ise örtük bilgi paylaşımı (0,788), açık bilgi paylaşımı (0, 838), performans (0, 883) ve yenilikçi davranış (0, 928) olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

7. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde çalışmamızın analizleri sonucunda elde edilen demografik ve temel bulgulara yer verilmiştir ve sonrasında sonuçlar ile ilgili olarak birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur.

7.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan akademisyenlerin demografik (cinsiyet, yaş, medeni hal, unvan ve kıdem) özelliklerine ait bilgiler tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Akademisyenlerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kadın	29	29,0
	Erkek	71	71,0
Yaş	25 ve altı	17	17,0
	26-30	23	23,0
	31-35	13	13,0
	36-40	15	15,0

	41-45	18	18,0
	46 ve üzeri	14	14,0
Medeni Hal	Evli	62	62,0
	Bekar	38	38,0
Unvan	Profesör Doktor	4	4,0
	Doçent Doktor	16	16,0
	Yardımcı Doçent Doktor	27	27,0
	Öğretim Görevlisi	13	13,0
	Araştırma Görevlisi	40	40,0
Kıdem	1 yıldan az	19	19,0
	1-5 yıl	29	29,0
	6-10 yıl	4	4,0
	11-15 yıl	18	18,0
	16 yıl ve üzeri	30	30,0

- Araştırmaya katılan akademisyenlerin 29'unu kadınlar (%29) ve 71'ini ise (%71) erkekler meydana getirmiştir.
- Akademisyenlerin yaş aralıklarına göre dağılımları incelendiğinde ise 17 akademisyenin (%17) 25 yaş ve altındakilerden oluştuğu belirlenmiştir. Araştırma örnekleminin en büyük yaş grubunu ise 26-30 yaş aralığında bulunan 23 akademisyen (%23) meydana getirmiştir. Araştırma örnekleminin en yaşlı grubunu ise 46 yaş ve üzerindeki 14 akademisyen (% 14) örneklemin en küçük grubunu oluşturmuştur.
- Akademisyenlerin medeni durumları değerlendirildiğinde 62 akademisyenin (%62) evli ve 38 akademisyenin (%38) ise bekar olduğu belirlenmiştir.
- Araştırmaya katılan akademisyenlerin unvanları incelendiğinde en kalabalık grubu 40 akademisyenle (%40) araştırma görevlilerinin ve en küçük grubu ise 4 akademisyenle (%4) profesör doktorların meydana getirdiği görülmüştür.
- Kıdemle ilgili soruyu yanıtlayan akademisyenlerin 29'u (%29), 1-5 yıl aralığında çalışma deneyimine sahip olduklarını belirtmişlerdir. 6-10 yıl arasında çalışma deneyimine sahip olanların sayısı ise 4 akademisyenle (%4) örneklemin en küçük grubunu oluşturmuştur.

7.2. Araştırmanın Temel Bulguları

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla temel değişkenler olan bilgi paylaşımı, performans ve yenilikçi davranış arasındaki ilişkiler korelasyon analizi yapılarak incelenmiş ve sonuçlarına Tablo 2’de yer verilmiştir;

Tablo 2. Korelasyon Analizi ve Sonuçları

	Ortalama	Standart Sapma	Örtük Bilgi Paylaşımı	Açık Bilgi Paylaşımı	Performans	Yenilikçi Davranış
Örtük Bilgi Paylaşımı	4,2567	,54609	1			
			100			
Açık Bilgi Paylaşımı	4,1650	,63982	,624**	1		
			,000			
			100	100		
Performans	5,0040	,78366	,331**	,478**	1	
			,001	,000		
			100	100	100	
Yenilikçi Davranış	4,0044	,64110	,357**	,469**	,647**	1
			,000	,000	,000	
			100	100	100	100

143

Correlation is significant at the 0.01 level (2 tailed).

Tablo 2’deki korelasyon analizi ve sonuçları incelendiğinde;

- *H1* hipotezi (*H1*: Örtük bilgi paylaşımı ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır) test edilmiş ve örtük bilgi paylaşımı ile performans ($r=,331$; $p<0.01$) arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuca göre *H1* hipotezi kabul edilmiştir.
- *H2* hipotezi (*H2*: Açık bilgi paylaşımı ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır) test edilmiş ve açık bilgi paylaşımı ile performans ($r=,478$; $p<0.01$) arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre *H2* hipotezi desteklenmiştir.
- *H3* hipotezi (*H3*: Örtük bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış arasında pozitif bir ilişki vardır) test edilmiş ve örtük bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış ($r=,357$; $p<0.01$) arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre *H3* hipotezi kabul edilmiştir.

- *H4* hipotezi (*H4*: Açık bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış arasında pozitif bir ilişki vardır) test edilmiş ve açık bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış ($r=,469$; $p<0.01$) arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu sonuca göre *H4* hipotezi desteklenmiştir.
- *H5* hipotezi (*H5*: Yenilikçi davranış ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır) test edilmiş ve elde edilen bulgular sonucunda yenilikçi davranış ile performans ($r=,647$; $p<0.01$) arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuca göre *H5* hipotezi kabul edilmiştir.

Analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde çalışmanın bütün hipotezlerinin desteklendiği belirlenmiştir.

8. Sonuç ve Tartışma

Son yıllarda gerek küreselleşmenin etkisi gerekse bilgi ve bilgi paylaşımının sağladığı birtakım faydalar yönetim bilimi açısından önem arz eden bilgi paylaşımı konusuna verilen değerin her geçen gün biraz daha arttığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada ise ilgili yazında araştırmacılar yönünden büyük dikkat çekilen bilgi paylaşımı konusu ele alınmıştır. Çalışmada bilgi paylaşımı, performans ve yenilikçi davranış arasındaki ilişki araştırılmakla kalınmamış ayrıca yenilikçi davranış ile performans arasındaki ilişkide incelemiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan birtakım bulguların daha sonraki yapılacak bilimsel çalışmalar bağlamında literatürün gelişimine ışık tutacağına inanılmış ve bulgularla ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Araştırmamızın birinci ve ikinci hipotezleri (*H1*: Örtük bilgi paylaşımı ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır ve *H2*: Açık bilgi paylaşımı ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır) şeklindedir. Çalışmamız sonucunda elde edilen bulgular bu hipotezleri destekler niteliktedir. Bu sonuçlar akademisyenlerin bilgi paylaşımları arttıkça performanslarının da artacağını göstermektedir. Her ne kadar çalışmamızda bilgi paylaşımı ile bireysel performans arasındaki ilişkiler incelense de literatürde daha çok bilgi paylaşımı ile işletme performansı arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Bu bağlamda örneğin, Moon ve Park (2002), yapmış oldukları bilimsel çalışmalarında bir sigorta şirketinde bir yıl süreyle bilgi paylaşımının ve akışının, gelişim düzeyi ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi ele almışlar ve bu inceleme neticesinde ise bilgi paylaşımının yüksek görüldüğü dönemlerde işletmenin performansının da yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Darroch (2005), Yeni Zelanda da birtakım sektörler üzere gerçekleştirmiş olduğu araştırmasında organizasyonlarda bilginin elde edilip, kabul görülmesinin ve yayılmasının işletme performansı ile olan ilişkisini araştırmış ve aralarında pozitif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda dolaylı olarak çalışmamızı desteklemekte ve örgütler açısından bilgi paylaşımının önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın üçüncü ve dördüncü hipotezleri (*H3*: Örtük bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış arasında pozitif bir ilişki vardır ve *H4*: Açık bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış arasında pozitif bir ilişki vardır) şeklindedir. Araştırmamız sonucunda bu hipotezler desteklenmiştir. Elde edilen sonuç, bilgi paylaşımı arttıkça akademisyenlerin yenilikçi davranışlarının artacağını ifade etmektedir. Bu çalışmanın bulguları daha önce yapılmış olan başka çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Yu vd., (2013), çalışmalarında ise bilgi paylaşımının çalışan bireylerin yenilikçi davranışı üzerinde önemli etkiler oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Literatürde elde edilen bu bulgular, çalışmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Ayrıca araştırmamızla ilgili olarak kurulan son hipotez ise (H5: Yenilikçi davranış ile performans arasında pozitif bir ilişki vardır) şeklindedir. Çalışma neticesinde ulaşılan bulgular bu hipotezinde desteklendiğini göstermektedir. Literatüre baktığımızda çalışmamıza benzer herhangi bir araştırmaya rastlanmadığından dolayı elde edilen sonucun karşılaştırılması mümkün olmamıştır. Elde edilen sonuç akademisyenlerin yenilikçi davranışları arttıkça performanslarının da artacağı yönündedir.

Genel olarak elde edilen bulgular, bilgi paylaşımı, performans ve yenilikçi davranış konularının özelde akademisyenler ve genelde üniversiteler açısından önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca ulaşılan bu sonuçlar bilgi paylaşımı, performans ve yenilikçi davranış konularının hem çalışanların hem de organizasyonların başarılarının devamı için önemli olduğu gerçeğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Birçok araştırmacının olduğu gibi literatür açısından büyük önem arz eden ilgili konunun da birtakım sınırlılıkları olmuştur. Bu sınırlılıkları ise; çalışmanın üniversite yerleşkesi içerisindeki tüm akademisyenlere yapılamaması, tek bir veri toplama yönteminden yararlanılması, zamanın kısıtlı olması ve bazı hatalı anket formlarının analiz kapsamına dahil edilmemesi meydana getirmiştir.

Gerçekleştirdiğimiz bu alan araştırmasının kısıtlarıyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalarda araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir; bilgi paylaşımı konusu gerek kamu sektörü gerekse özel sektördeki farklı işletmelere uygulanabilir ve sonuçların genelleştirilmesi sağlanabilir, çalışmaya farklı değişkenler eklenerek bunların bilgi paylaşımı ile olan aracılık ilişkisi incelenebilir, ayrıca araştırma sonucu ulaşılan birtakım bulgular gelecekte yapılacak yeni bilimsel çalışmalarla desteklenebilir.

Kaynakça

- Akgün, A.E., Keskin, H. ve Günsel, A. (2009). *Bilgi yönetimi ve öğrenen örgütler*. Ankara: 1.Baskı. Eflatun Yayınevi.
- Alavı, M. and Leidner, D.E. (2001). Knowledge management and knowledge management systems: conceptual foundations and research issues. *MIS Quarterly*, 25/1, 107-136.
- Alkan, N. (2007). Tıp ve sağlık kuruluşlarında bilgi yönetimi. Adile Günden anısına armağan: Bilgiye Erişimde Değişen Yollar ve II. Tıbbi Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri Sempozyumu. (s. 176-186). Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Augier, M., Shariq, S.Z. and Vendelq, M.T. (2001). Understanding context its emergence, transformation and role in tacit knowledge sharing. *Journal of Knowledge Management*, 5/2, 125-136.
- Aydıntan, B., Göksel, A. ve Bingöl, D. (2010). Örtülü bilgi paylaşım niyeti üzerinde sosyal sermaye ve denetim merkezi odaklılığının rolü: Hekimlikte bir alan araştırması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 12/1, 1-26.
- Barutçugil, İ. (2002). *Bilgi Yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Bock, G.W. Zmud, R. Kim, Y. and Lee, J. (2005). Behavioral intention formation in knowledge sharing: Examining the roles of extrinsic motivators, social psychological forces, and organizational climate. *MIS Quarterly*, 29/1, 87-111.

Christensen, P.H., 2003. *Knowledge Management Perspectives and Pitfalls*, Denmark: Copenhagen Business School Press, 114.

Celep, C. ve Çetin, B. (2003). *Bilgi Yönetimi*. Ankara: 1. Baskı. Anı Yayıncılık.

Çınar, Ö. (2013). Yapısal eşitlik modellemesi ile iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel destek ve örgütsel adaletin örgütsel çıktılar üzerindeki etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü: Kahramanmaraş bankacılık sektöründe bir alan araştırması. Doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Darroch, J. (2005). Knowledge management, innovation and firm performance. *Journal of Knowledge Management*. Emerald Group Publishing Limited. 9/3, 101-115.

De Jong, J.P.J. and Hartog, D.N.D. (2008). Innovative work behavior: Measurement and validation scientific analysis of entrepreneurship and SMEs.

Demirel, Y. (2008). Bilgi ve bilgi paylaşımının işletme performansına etkisi üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6/1, 199-216.

Demirhan, A. ve Bozkurt, S. (2010). Banka çalışanlarının bilgi paylaşımı davranışına yönelik tutumlarını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 18/5, 3016-3027.

Demirel, Y. ve Seçkin, Z. 2008. Bilgi ve bilgi paylaşımının yenilikçilik üzerine etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/1, 189-202.

Detienne, K.B. and Jackson, L.A. (2001). Knowledge management: Understanding theory and developing strategy. *Competitiveness Review*, 11/1, 1-11.

Durna, U. ve Demirel, Y. (2008). Bilgi yönetiminde bilgiyi anlamak. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30, Ocak-Haziran, 129-156.

Erden, H. (2016). Kobilerde bilgi paylaşımı: Konya ili Ereğli ilçesinde gıda işletmelerinde bir inceleme. Yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.

Erdoğan Morçin, S. ve Morçin, İ. (2014). Otel çalışanlarının bilgi paylaşımı tutum düzeyleri: 4 yıldızlı bir otelin odalar bölümünde uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/3, 5-34.

Karaosmanoğlu, İ. (2012). Kurumlarda çatışma yönetimi ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiler: Sağlık sektöründe bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

King, J.M. (2001). Employee participation in organizationally-maintained knowledge sharing activities. A master theses, University of Toronto.

Koo Moon Hyoungh and Moon Soo Park, 2002. "Effective reward systems for knowledge sharing", *Knowledge Management Review*, 4/6, January-February, 22-25.

Kokavcova, D. and Mala, D. (2009). Knowledge sharing-the main prerequisite of innovation organizations, 51, 47-56.

- Köseoğlu, M.A. Gider, Ö. ve Ocak, S. (2011). Bilgi paylaşımı tutumunu etkileyen faktörler nelerdir? Bir kamu hastanesi örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Dergisi*, 6/1, 215-243.
- Kulaklıoğlu, A.S. (2009). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve bilgi paylaşımı ilişkisi: bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Lee, J.N. (2011). The impact of knowledge sharing organizational capability and partnership quality on IS outsourcing success. *Information and Management*, 38/5, 323-335.
- Matzler, K. Renzi, B. Muller, J. Herting, S. and Mooradian, T.A. (2008). Personality traits and knowledge sharing'. *Journal of Economic Psychology*, 29/3, 301-313.
- Nemli, H. (2007). Örgüt kültürü ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Nonaka, I. Krogh, G.V. and Ichijo, K. (2002). *Bilginin Üretimi*. (G. Günay, çev.). İstanbul: Dışbank Kitapları.
- Odabaş, H. (2003). Kurumsal Bilgi Yönetimi Aylık Strateji Dergisi, 10.
- Öğüt, A. (2003). *Bilgi Çağında Yönetim*, Ankara: 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, 282.
- Ölçer, F. ve Şanal, M. (2007). Türkiye'deki Sanayi İşletmelerinde Bilgi'nin Değeri ve Paylaşımı Üzerine Bir Araştırma, 6. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İstanbul: Bilgi Toplumu Yayınları, Tübitak.
- Sarıkaya, B. (2011). Bilgi Paylaşımı: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Çalışması. Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş.
- Sipahi, B. Yurtkoru, E.S. ve Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, İstanbul: Beta.
- Stewart, T. (2001). *The Wealth of Knowledge*. New York: Currency Book.
- Stankosky, M.A. (2004). Criteria for measuring knowledge management efforts in organizations, Phd Thesis, The George Washington University.
- Tikici, M. Demirel, E.T. ve Derin, N. (2005). Bilgi toplumunda toplam kalite liderliği: Elazığ Bankacılık ve Finans Sektörü Uygulaması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/2, 229-245.
- Tiwana, A. (2000). The knowledge management toolkit: Practical techniques for building a knowledge management system. Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.
- Tiwana, A. (2003). *Bilginin Yönetimi*. (E. Özsayar, çev.). İstanbul: Dışbank Kitapları.
- Yang, J.T. (2007). "The impact of knowledge sharing on organizational learning and effectiveness. *Journal of Knowledge Management*, 11/2, 83-90.
- Yazıcı, S. (2001). *Öğrenen Organizasyonlar*, İstanbul: Alfa Yayınları, 241.
- Yeniçeri, Ö. ve Demirel, Y. (2007). Örgüt içi bilgi paylaşımına yönelik bireysel ve örgütsel engeller üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi, Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 221-234.

Yu, C. Yu, T.F. and Yu, C.C. (2013). Knowledge sharing, organizational climate, and innovative behavior: A cross-level analysis of effects, *Social Behavior and Personality*, 41/1, 143-156.

Zaim, H. (2005). *Bilginin Artan Önemi ve Bilgi Yönetimi*, İstanbul: İşaret Yayınları.

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017

KAHRAMANMARAŞ

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİ İLE YENİLİKÇİ ÇALIŞMA (İŞ) DAVRANIŞLARI İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Salih YEŞİL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öğr. Gör. İbrahim FIRAT

Batman Üniversitesi

Öğr. Gör. Sümeyra CEYHAN

Bingöl Üniversitesi

Öz

Her alanda hızla değişen bir çevre içinde yaşayan işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri ancak kendilerinin de bir değişim ve gelişim içinde olmaları ile mümkündür. Bu değişim ve gelişimi sağlamada en önemli görev liderlere düşmekte ve bu bağlamda karşımıza dönüşümcü liderlik anlayışı çıkmaktadır.

Bu çalışmada dönüşümcü liderlik konusu ele alınmış ve çalışanların yenilikçi çalışma davranışları ile ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada Kahramanmaraş'ta metal mutfak eşyaları sektöründe faaliyet gösteren bir işletme üzerinde bir alan çalışması uygulanmış ve çalışanların dönüşümcü liderlik ve yenilikçi davranış konuları hakkında görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verileri çalışanlara anket yapılarak toplanmış ve sonrasında SPSS programında analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda çalışanların dönüşümcü liderlik boyutlarına yönelik algıları (ideal etki, ilham kaynağı olma, bireysel ilgi ve entelektüel etki) yenilikçi çalışma davranışı arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular teorik ve uygulama bağlamında değerlendirilmiş ve bu çerçevede çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Dönüşümcü Liderlik, Yenilikçi Çalışma Davranışı

THE RELATIONSHIPS BETWEEN TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP CHARACTERISTICS AND WORK RELATED INNOVATIVE BEHAVIOURS

Abstract

Companies, living in a fast changing environment at various levels, need to change and develop in order to survive and reach their targets. To accomplish such changes and development, the most important role need to be taken by the leaders and in this respect transformational leadership emerges.

In this study, transformational leadership and its relationship with work related innovative behaviour was studied. A field study in a company operating within steel kitchen products

sector was conducted to reveal perspectives of employees with respect to transformational leadership and work related innovative behaviour. The data was collected through survey and later on analysed with the help of SPSS program.

As a result of the study, a positive relationship was found between dimensions of transformational leadership and work related innovative behaviour. Results were evaluated in relation to theory and practice. The recommendations were suggested based on the research findings.

Keywords: Leadership, Transformational Leadership, Work Related Innovative Behaviour

1. Giriş

İşletme ve işletme yönetimi biliminin en önemli konularından biri olan liderlik ile ilgili geçmişten bugüne kadar birçok bilim adamı bu konu üzerinde detaylı incelemeler yapmıştır. Bu bağlamda, liderlik ve rekabetin üstünlüğünü belirleyen yenilikçilik, her geçen gün işletmelerde önemi artan iki kavramı oluşturmuştur. İşletmeler küresel değişimler karşısında, müşteri isteklerinin sürekli değişmesi, esnek olması gibi sebeplerden dolayı liderlik ve yenilikçiliğe önem vermektedir. Değişimin sürekli olduğu ve sürdürülebilir rekabetin arttığı günümüz işletmelerinin, geleceklerini yönetebilmeleri için yöneticilerinin dönüşümcü liderlik tarzına sahip olmaları, inovatif düşünceleri, risk almaları ve stratejik yönelimlerde bulunmaları gerekmektedir (İpekçi, 2013:1).

Günümüzde dünyanın teknolojik gelişmeler, iletişim araçları, ulusal piyasaların entegrasyonu gibi faktörlere bağlı olarak küçülmesi sonucu hızla önem kazanmaya başlayan kavramlardan olan liderlik, söz konusu sorunlara çözümlerden biri olarak özellikle son 25–30 yıl içerisinde ayrıcalıklı bir konum elde etmiştir (Murat ve Açıkgoz, 2008: 154). Burada mevcut örgüt yapısını geliştirmek, örgüt performansını, etkinliğini ve verimliliğini arttırmak, motivasyon ve tatmin düzeyini arttırmak gibi nedenlerle, yenilik (değişim) ve gelişime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gelişimin sağlanabilmesi için ise, örgütün mevcut durumunu, iç ve dış çevreyi iyi tanıyan, gelişmeye açık ve vizyon sahibi liderlere sahip olunmasına bağlıdır. Bu gelişimi sağlayabilecek lider anlayışı olarak karşımıza dönüşümcü liderlik anlayışı çıkmaktadır (Şahin, 2009: 99).

Dönüşümcü lider; örgütlerde değişimi ve yenileşimi gerçekleştirerek, etkililiği ve verimliliği sağlayan kişidir (Koçel, 2010: 592). Bu liderler, takipçilerine bir ideal belirler ve bu ideale ulaşmaları için onlara ilham verirler. Takipçilerin kariyer yollarında ilerlemeleri için zorluklarla karşı karşıya getirerek ve bireysel gelişimlerini ölçerek motivasyonlarını gerçekleştirirler (Shiva ve Suar, 2010: 118).

Çalışanların bireysel anlamda gelişimini destekleyen, yenilikçi düşünceleri teşvik eden ve örgüt için sürekli yeni fırsatlar oluşturan bir lider olarak dönüşümcü lider (Şen ve Yaşlıoğlu, 2010: 99) ideal lider tipi olarak ön plana çıkmaktadır.

Literatürde dönüşümcü liderlik ve yenilikçi iş (çalışma) davranışlarını konu alan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

- Wang vd. (2014), Linking Transformational Leadership and Employee Creativity in The Hospitality Industry: The Influence of Creative Role Identity, Creative Self-Efficacy and Job Complexity adlı çalışmada dönüşümcü liderliğin çalışanların öz etkinliğini, üretim kapasitelerini etkilediği, dönüşümcü liderlik ile çalışanın rol kimliğinin iç karmaşıklığını önlemede aracı rol üstlendiği sonucuna ulaşmıştır.
- İpekçi (2013), Dönüşümcü Liderlik Tarzının Yöneticilerin Yenilikçilik Odaklı Stratejik Yönelimleri Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama adlı çalışmada dönüşümcü liderlik tarzının benimseyen üst düzey yöneticilerin yenilikçilik odaklı stratejik yönelimlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
- Gürel (2011), Örgütsel Öğrenme, Dönüşümcü Liderlik, Pazar Yönlendirmesi ve Örgütsel İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkileri Üzerine Bir Araştırma yapılmış ve araştırma sonucunda dönüşümcü liderliğin örgütsel inovasyonu dolaylı yoldan etkilediği tespit edilmiştir.
- Gümüşlüoğlu ve İlsev (2009), Transformational leadership, creativity, and organizational innovation adlı çalışmada yürüttükleri dönüşümcü liderlik ve örgütsel inovasyon arasındaki ilişkiyi ölçmeye çalışmışlardır. Araştırmalarında dönüşümcü liderliğin örgüt inovasyonu üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.
- Jandaghi vd. (2009), Comparing Transformational Leadership in Successful and Unsuccessful Companies adlı çalışmada amaç başarılı ve daha az başarılı şirketlerde dönüşümcü liderliklerini karşılaştırmaktır. Çalışmanın sonucunda başarılı şirketlerde dönüşümcü liderlik davranışlarının daha çok sergilendiği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak hem başarılı hem de daha az başarılı şirketlerde telkinle güdüleme özellikleri yüksek bulunmuştur. Yani çalışanları etkileyip motive etmede liderlerin başarılı oldukları görülmüştür.
- Sayılı ve Tüfekçi (2008), Başarılı Bir Örgütsel Değişim Gerçekleştirilmesinde Dönüştürücü Liderliğin Rolü adlı çalışmada, örgütsel değişimin gerçekleştirilmesinde dönüştürücü liderliğin rolünü incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda dönüştürücü liderlerin örgütsel değişimin başlatılmasında ve değişimin gerçekleştirilmesinde pozitif etkisinin olduğu kanısına varmışlardır.
- Aragon-Correa vd. (2007), Leadership and organizational learning's role on innovation and performance: Lessons from Spain adlı çalışmalarında inovasyonun büyük ölçüde dönüşümcü liderlikten etkilenecek ortaya çıktığını bulmuşlardır.
- O'Regan vd. (2006), Fast tracking innovation in manufacturing SMEs küçük ölçekli 194 firma için farklı liderlik tipleri ve inovasyon arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında sadece dönüşümcü liderliğin inovasyonla pozitif ve anlamlı bir bağlantısı bulmuşlardır.
- Piccola ve Colquitt (2006), Transformational Leadership and Job Behaviors: The Mediating Role of Core Job Characteristics adlı çalışmada dönüşümcü liderlik ile mesleki davranışlar arasındaki ilişkiyi ölçen bir model kullanılmıştır. Çalışma sonucunda başarılı liderlerin işlerini zorlayıcı ve önemli olarak gördükleri, dönüşümcü liderlik ile esas mesleki özellikler arasındaki ilişkinin önemli olduğu ve işe yönelik motivasyonla iş performansı ile önemli bir şekilde bağlantılı olduğu görülmüştür.
- Jung vd. (2003), The role of transformational leadership in enhancing organizational innovation: Hypotheses and some preliminary findings adlı yapmış olduğu ve dönüşümcü liderlik ile örgütsel inovasyon arasındaki ilişkiyi sorgulayan çalışmalarında dönüşümcü liderlikle örgüt inovasyonu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

- Hacker (2003), Dönüşümcü Liderlik: Fonksiyonel Değişim Yaratmak isimli çalışmasında performanslarda arzu edilen sonuçlara ulaşmak için dönüşümcü liderliğin şart olduğunu söylemiştir. Örgütün bir değişim sürecine girmesi için güçlü dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip bir liderin olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmamızda da dönüşümcü liderlik özellikleri ile yenilikçi çalışma (iş) davranışları arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Bu amaç doğrultusunda ilgili yazından yola çıkılarak hipotezler oluşturulmuş ve bunların test edilmesi için bir alan çalışması yapılmıştır. Veriler, Kahramanmaraş ili metal mutfak eşyaları sektöründe bir işletmeden anket yoluyla toplanarak SPSS 22.0 istatistik programında analiz edilerek değerlendirilmiştir. Çalışma, teorik çerçeveden başlanarak, araştırma metodolojisi, analiz ve sonuç-tartışma bölümleriyle sonlandırılmıştır.

2. Dönüşümcü Liderlik

Çağlar boyunca bazı liderler, izleyicilerin inançlarında, algılarında, değerlerinde ve davranışlarında köklü değişimler yaratma konusunda olağanüstü başarı göstermişlerdir. Ancak bugün toplumları ya da grupları kendi görüşleri ve amaçları doğrultusunda dönüştürmeyi başararak, değişimde anahtar bir rol oynayan bu insanların elde ettiği başarılar ulaşılamaz nitelikte değildir (Greenberg ve Baron, 1993:496). Çünkü sürekli değişen dinamik bir çevrede varlıklarını sürdürmek için değişmek ve yeniden yapılanmak zorunda olan örgütler, köklü değişimlere öncülük edebilecek liderlere ihtiyaç duymaktadır.

Dönüşümcü liderlik, son yirmi yılda, liderlik davranışlarının kompleksliği nedeniyle ve liderlik etkinliğini deşifre etmek için birçok araştırmanın odağı olmuştur (Piccolo ve Colquitt, 2006:329). Dönüşümcü liderlik kavramının ortaya çıkışı 1970’li yıllara dayanmaktadır. Bu kavram ilk olarak bir siyaset bilimci olan James McGregor Burns tarafından kullanılmıştır (Conger, 1999:148). Daha sonra davranış bilimci Bernard M. Bass ve Robert J. House tarafından yönetim ve örgüt konularına uygulanmıştır. Bu yaklaşım genellikle, temeli ABD’li liderlere ilişkin varsayımlara dayalı yönetim kültüründen, bir sosyal yapı felsefesine doğru gelişen bir model yaratma düşüncesinden doğmuştur (Özalp ve Özcal, 2000:211).

Dönüşümcü liderliğin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında, yeni yönetim yaklaşım ve tekniklerinin, küreselleşmenin, baskıcı rekabet ortamının, örgütün iç ve dış çevresel değişimlere uyum ihtiyacının, teknoloji ve bilgideki gelişme ve değişimler kadar, sosyo-kültürel alanda da gelişme ve değişimin gerekliliğinin, örgütteki insan potansiyelinin ve yaratıcılığının daha etkili kullanılması isteği gibi faktörlerin büyük rolü olmuştur. (Güney, 2001: 130). Diğer yandan günümüzde "dönüşümcü" olmanın, bir lidere, bakış açısı ve davranış boyutunda hangi katkıları sağladığına ve dönüşümcü liderliği neyin daha etkin ve tatmin edici kıldığına yönelik araştırmalar sürdürülmektedir (Bolat ve Seymen, 2003:63).

Dönüşümcü liderlik ile ilgili 20 yılı aşan araştırma sürecinde Burns, Bass ve Avolio ile birlikte birçok bilim adamının bu yaklaşıma ilgi gösterdiği bilinmektedir (Tıcy ve Devanna (1983), Conger Kanungo (1987), Yukl (1989), Sashkin (1990), Podsakoff (1990), Jantzi ve Leithwood (1992), Sosik (1993), Pielstick (1997), Lubin (2001), Kark (2004)(Çakır Titizoğlu, 2011:20).

Yapılan çalışmalarda, İngilizce “transformational leadership” olarak karşımıza çıkan dönüşümcü liderlik, Türkçe araştırmalarda, “dönüşümsel liderlik” “değişimci liderlik”, “dönüştürücü liderlik” gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir (Keçecioğlu, 1998: 27, Zel, 2001: 151; Sabuncuoğlu ve Tüz, 2005: 226; Uyguç vd., 2000: 587; Bolat ve Seymen, 2003: 64).

Dönüşümcü liderlik ile ilgili yapılan araştırmalarda, farklı tanımlar kullanılmıştır. Bu tanımların bazıları şöyledir:

- Dönüşümcü liderlik, Burns tarafından; liderlerin kendini takip edenler üzerinde radikal değişimler yarattığı bir süreç, olarak tanımlanmıştır.
- Bass ise; dönüşümcü lideri, “temel beklentileri en iyi şekilde karşılayabilmeleri için astları ile etkili iletişim içerisinde olan lider” olarak tanımlamaktadır (Yukl, 1999: 286; Jabnoun ve Rasasi, 2005: 72; Özarallı, 2003: 335; Stone vd., 2004: 349).
- Dönüşümcü liderlik, izleyicileri, kişisel kazanç ve çıkarlardan ziyade örgütün yararı için çalışmaları konusunda motive etmektedir (Bolat ve Seymen, 2003: 65).
- Dönüşümcü liderlik, liderin başında bulunduğu grup ya da organizasyonun amaçlarına yönelik yeni bir bakış açısı ortaya koyması ve izleyicileri bu yeni açılıma doğru harekete geçirmesi sürecidir (Koparal vd., 2003:150).
- Dönüşümcü liderlik daha çok izleyicilerinin değerleri, inançları ve davranışları ile ilgilenir (Shah vd., 2011:).
- Dönüşümcü liderlik insanın kendisi ve başkaları hakkında farklı inançlar edinmesiyle başlamaktadır (Owen vd., 2007:319).
- Dönüşümcü liderlik, çalışanlara vizyon kazandıran; bu vizyona katkıda bulunmaları için onlara ilave misyonlar veren ve örgütsel kültürde değişimler yaparak onlara şimdi yaptıklarından veya potansiyel olarak yapabileceklerini düşündüklerinden daha fazlasını yapabileceklerine inandıran liderlik tarzıdır (Eren, 2001:543).

Tanımlarda geçen benzerliklerden hareketle, yapılan araştırmalarda dönüşümcü liderliğin dört temel özelliği diğer bir ifade ile dönüşümcü liderliğin dört temel boyutundan söz edilmektedir. Bunlar:

- **İlham verici motivasyon;** liderin izleyenlere yönelik olan, başarılı olmak için mücadele etmeyi anlamlı hale getiren davranışlarından kaynaklanır. Dönüşümcü liderler örgüt için etkileyici gelecekleri ve vizyonları yaratmaya insanları dahil eder ve açık bir şekilde izleyenlerin karşılaşmak istedikleri beklentiler üzerine iletişim kurar (Çobanoğlu, 2003:15). Liderin önceden belirlenmiş bir hayal yani vizyona ulaşmak için çalışanlarına bu yolda çaba göstermeleri için harekete geçirme yolları sunmaktadır (Demir ve Okan, 2008). Böylece dönüşümcü liderler çalışanlarını, kendilerine güvenme ve yeteneklerini kullanmak gibi becerileri geliştirmeleri için motive etmelerini sağlamaktadır (Doğan, 2007:82). Bu bağlamda ilham verici motivasyon, çalışanların işlerini yaparken en iyiye doğru ve uyumlu bir şekilde ulaşabilmelerini sağlamak için motive edilmeleri ve yeni şeyler üretmelerinin desteklenmesi şeklinde özetlenebilir.
- **İdealleştirme etkisi veya karizma;** bir insanı başkalarının gözünde güvenilir, sözü dinlenir ve çekici kılan önemli bir özelliktir. Dönüştürücü liderlik tarzı açısından karizma, lideri başarıya götüren anahtarlardan biridir. Örgüt üyelerinin misyon ve amaçlarından çok, grup amaçlarının ön plana çıkarılması ve yüksek performans sağlanması, liderin diğerleri karşısında sözü dinlenir ve peşinden sürüklenmeye değer görülmesiyle ilgilidir. Bunu gerçekleştirmenin ilk koşulu, çalışanların liderin başarısının merkezi olan karizmasının farkına varmalarıdır (Özalp ve Öcal 2000: 215). Böylece lider, örgütün vizyonuna ve misyonuna hakimiyeti sağlayarak, çalışanların desteğini kazanabilir. dönüşümcü liderlerin

takipçileri için rol-model olmalarıdır (Gao ve Bai, 2011:7). İdealleştirilmiş etkide, dönüşüme öncülük etmesi için seçilen liderin yetenek, başarı ve bütünlük için bir beceriye sahip olması gerekmektedir. Bu boyut liderde kimliğini bulan güçlü duygular uyandırarak işgörenleri etkileyebilme sürecidir (Eraslan, 2003:99).

- **Entellektüel uyarım;** lider, sorunlara yeni bir bakış açısı ile bakmaları ve yeni çözümler bulmaları için teşvik ederek, izleyenlerini ya da çalışanları daha önce kendilerinin mümkün gördükleri sınırın ötesinde performans göstermeye zorlar. Bir başka ifade ile lider, izleyenlerine öğrenme fırsatları oluşturarak sorunlarına kendilerinin çözüm bulmalarını sağlamaya ve bu şekilde onları bir lider haline getirmeye çabalar (İşcan, 2002:97-98). Varsayımları sorgulayarak, sorunları yeniden çerçevelendirerek ve eski durumlara yeni yollardan yaklaşarak izleyicilerinin çabalarının yenilikçi ve yaratıcı olması için teşvik eden dönüşümcü lider özelliğidir. Özetle entellektüel uyarım; takipçilerin kendi inançlarını, değer yargılarını ve varsayımlarını sorgulamaya devam etmelerini sağlamaktır (Gao ve Bai, 2011:7).
- **Kişiselleştirilmiş İlgi veya Bireysel İlgi;** işgörenlerin bireysel ihtiyaçlarını dikkatlice dinledikleri destekleyici bir iklim sağlayan liderlerin temsilcisidir. Liderler, kendilerini tam olarak gerçekleştirmelerinde bireylere yardımcı olurken takım yöneticisi ve öğüt verici gibi davranır. Böyle liderler, bireysel sorumluluklar sayesinde işgörenlerin gelişmelerine yardımcı olmak için bir araç olarak temsilcileri kullanabilir (Çobanoğlu, 2003:18). Her çalışanıyla birebir ilişki kurup onların gereksinimlerini ortaya koyması ve çözmeye çalışması, çalışanların lidere olan güvenini artırırken, potansiyellerinin de ortaya konmasını sağlar. Böylece organizasyonda daha büyük bir sinerji yaratılması imkanına ulaşılabilir (Gökkaya 2003:797).

156

Yukarıdaki dört bileşenden de anlaşılacağı gibi dönüşümcü lider, takipçilerini anlayan, onları önemseyen, örgütün dış ve iç çevresindeki değişimleri yakından takip eden; gerektiğinde örgüt kültürü ve yapısından çalışanların kabul ve davranışlarına kadar her şeyde köklü değişimlere gidebilen bir yaklaşım sergilemektedir (Barlı, 2010: 370). Dönüşümcü liderliğin temel amacı, çok hızlı değişen çevreye uyum sağlayarak, örgütsel dönüşümü gerçekleştirmektir (Çelik, 2003: 238).

Sonuç olarak, dönüşümcü liderliğin her boyutu dönüşüm sürecine ayrı bir önem taşımaktadır. Örneğin; **İdealleştirilmiş etki**, işgörenlerin organizasyona bağlılığını sağlar, sahip olunana vizyon ve misyon aşılır. **İlham verici motivasyon**, lider taraftarların karşılaşılan fırsatları değerlendirmeleri için onları yönlendirir, amaca yöneltir, dönüşüm ve sonrası için onları güdüler. **Entellektüel uyarım** ise, bireyleri düşünmek için teşvik eder, farklılığın önemini bilir ve bunu güç olarak kullanır ve her türlü fikre önem verir, taraftarlarının kendilerine güvenmelerini sağlar. **Bireysel ilgide** liderler işgörenlerin iç dünyası ile ilgilenir, onların gelişimini sağlar, onlara cesaret verir, onlara koçluk yaparak bilgi ve becerilerinin en üst düzeyde gelişmesini sağlar (Koçak, 2006:47).

3. Yenilikçi Çalışma (İş) Davranışları

Küreselleşme olgusuyla birlikte ortaya çıkan rekabet ortamında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için yenilikçi yönetim stratejilerini ve aynı zamanda yenilikçiliğe açık çalışanları bünyelerinde barındırmaları gerekliliği gün geçtikçe daha iyi bir şekilde anlaşılmaya

başlanmıştır. Çünkü rekabetin yoğun olması ve buna bağlı olarak teknoloji alanında meydana gelen değişim ve gelişimlerin dinamik olması organizasyonları önemli derecede etkilemektedir. Hem iç çevre hem de dış çevreden gelen istekler ya da beklentiler doğrultusunda organizasyonlarda çalışanların iş süreçlerini, yöntemlerini ve çalışmalarını sürekli yenilemeleri gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle gün geçtikçe değişim ve gelişimin artması, yenilikçi iş davranışlarının da önemini arttırmaya başlamıştır (Orhan, 2012: 15). Bu önemden dolayı işletmeler, gerekli ve dinamik bir yetenek olan çalışanların yenilikçi davranışları üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır.

Yenilikçi iş davranışı örnekleri arasında çalışanların yeni teknolojiler keşfetmesi, amaçlara ulaşmayı sağlayacak farklı önerilerde bulunması, yeni çalışma yöntemleri uygulaması, yeni kaynak arayışı ve yeni fikirleri uygulamak için gereken kaynakları güvence altına alması gibi durumlar gösterilebilir (Akkoç vd. 2011: 389).

Bu kavram ile ilgili olarak yapılan tanımlamalardan birkaçı aşağıdaki gibidir:

Yenilikçi davranış, West ve Farr (1989) tarafından, “herhangi bir organizasyon düzeyinde, yararlı bir yeniliğin geliştirilmesi, tanıtılması ve uygulanması yönündeki tüm bireysel faaliyetler” olarak tanımlanırken (Rank vd. 2004); Dinçer vd, (2011) tarafından bireysel ya da grup olarak veya organizasyon tarafından sunulan performanstan en iyi şekilde istifade edebilmek için gerçekleştirilen bir iş kolunda ya da organizasyonda bilinçli olarak yeni fikirlerin ortaya atılması ve uygulanması olarak tanımlanmıştır.

Yenilikçi iş davranışı, çalışanların iş çevresine yeni ve yararlı fikirler, süreçler ve ürünler eklenmesini ve tanıtılmasını sağlayan birey davranışdır (Mura vd. 2012: 2). Ancak, Jong ve Hartog’a (2008: 5) göre, sadece fırsatların araştırılması ve yeni fikirlerin (yaratıcılıkla ilgili davranışlar) oluşumunu içine almadığını, aynı zamanda da değişimin ve yeni bilginin uygulanabilmesi ya da kişisel ve/veya iş performansını geliştirmek için gerekli süreçleri ilerletmeyi hedefleyen davranışları da içine aldığı belirtilmektedir. Amo’ya (2006) göre, yenilikçi davranış, yeni teknoloji ve teknikler geliştirilmesi, amaçların gerçekleştirilmesi yönünde yeni yolların/yöntemlerin önerilmesi, çalışma alanındaki iş usullerine ilişkin yeni yöntemlerin denenmesi, çalışma rutinlerin değiştirilmesi, yeni fikirlerin geliştirilmesi ve yeni yöntemlerin uygulanmasını içermektedir.

Tanımlardan da açıkça görüldüğü gibi yenilikçi iş davranışları işletme için faydalı olabilecek bir düşünceyi geliştirme, düşüncenin uygulanabilirliği için düşünceyi teşvik etme, teşvik edilen düşüncenin onaylanmasının ardından düşüncenin hayata geçirilmesini kapsayan bir davranışlar bütünüdür.

Yenilikçi iş davranışında öncelikli hedef çalışma rolü, grup veya işletme içerisinde yeni düşüncelerin istekli bir biçimde ortaya çıkmasını sağlamaktır. Burada amaç rol performansı, grup veya örgütte fayda yaratmaktır. Bu sayede çalışanlar düşünceler geliştirip onları teşvik ederek ve geliştirerek işin gereklerine uyum sağlamakta, kendilerini ve aynı zamanda işletmelerini geliştirebilmektedir (Ceylan ve Özbal, 2005: 169).

İşletmeler üzerinde ciddi öneme sahip yenilikçi iş davranışlarının önemini hem bilim adamları hem araştırmacılar vurgulamalarına rağmen, “çalışanların ne derece yenilikçi iş davranışlarına sahip oldukları ve bu davranışlarını çalışmalarında ne derece kullandıklarının ölçümü” ile ilgili çalışmalar henüz gelişim aşamasındadır (Jong ve Hartog, 2008: 4).

Kleysen ve Street (2001), yaratıcılık ve yenilikçiliğe ilişkin yaptıkları literatür taramasında, yenilikçi ve yaratıcı davranışla ilgili 289 davranış kodlamışlardır. Benzer davranışlar birleştirilerek 17 davranış kodlanmıştır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 1. Yaratıcı ve Yenilikçi Davranışlar (Kleysen ve Street, 2001)

1. Fırsatların Belirlenmesi	2. Üretkenlik
1.Fırsat yaratan kaynaklara önem verme	1.Fırsatlara göre fikirler ve çözümler geliştirme
2.Yenilik için fırsatlar arama	2.Fırsatlara göre kategoriler ve sunumlar geliştirme
3.Fırsatları tanıma	3.Fikirler ile bilgileri kombine etme
4.Fırsatlar hakkında bilgi elde etme	
3. Geliştirmeye Yönelik Araştırma	4. Destekleme-Savunma
1.Fikir ve çözümleri formüle etme	1. Kaynakları seferber etme
2.Fikir ve çözümleri uygulama	2. İkna etme ve etkileme
3.Fikir ve çözümleri değerlendirme	3. Zorlama ve müzakere etme
	4.Biçimlendirme ve risk alma
5. Uygulama	
1.Uygulama	
2.Biçimlendirme	
3.Alışkanlık haline getirme	

Sonuç olarak, bu 17 yaratıcı ve yenilikçi davranış; fırsatların belirlenmesi, üretkenlik, geliştirmeye yönelik araştırma, destekleme-savunma ve uygulama olarak beş kategori altında gruplandırılmıştır.

İşletmelerde hâkim olan kimi özellikler, eksiklikler ya da sorunlar yenilikçi davranış sürecinde fikrin uygulamaya geçirilmesine engel olabilmektedir. Yenilikçi davranışın ortaya çıkışını engelleyen faktörler arasında değişim korkusu, finansal sorunlar, bilgi eksikliği, bürokrasi, liderlik sorunu, bilginin paylaşılabilmesi, destek sistemlerinin eksikliği, değişime yanlış yerden başlamak, çalışanlara özgürlük tanımamak ve müşteri fikirlerini göz ardı etmek gibi pek çok faktör yer almaktadır. Bu engeller ortadan kaldırılmadığı ya da uygulamaya geçirilmediği müddetçe yenilikçi davranış süreci sektöre uğramakta, beklentilere cevap verememektedir (Yeşil vd., 2010: 86).

Yeşil vd., (2010) yenilik faaliyetleriyle ilgili yaptıkları çalışmada işletmede yenilikçi davranış teşvik eden faktörleri bireysel, örgütsel ve çevresel olmak üzere üç grup altında toplamıştır:

Tablo 2. Yenilikçi Davranışları Teşvik Eden Unsurlar (Yeşil vd., 2010)

Bireysel Faktörler;

Çalışanların yüksek derecede becerikli ve yetenekli olması,

Çalışan farklılığından yararlanılarak çalışanlar arasında etkin ve verimli iletişimin sağlanması yoluyla yenilikçi fikir ve düşüncelerin üretildiği ve paylaşıldığı çalışma ortamının sağlanması,

İşletme içerisinde çalışanların güven ortamı içerisinde, işbirliği yapabilmesi, farklılıklara açık olması, yapıcı çatışmalara girmesi, ortaklaşa sorumluluk ve belirsizliklere karşı daha toleranslı olabilmeleri

Örgütsel Faktörler;

İşletmelerin radikal değişime açık, yenilikçi vizyona sahip olması ve bu vizyonun pazarlama, mühendislik ve endüstriyel tasarım özelliklerini entegre edebilmesi,

Araştırma geliştirme faaliyetlerine özen gösterilmesi ve bu faaliyetler için sermaye ihtiyacı,

Yöneticilerin yenilikçi olması ve çalışanlarını da yenilikçi davranışa teşvik etmeleri,

İşletme stratejileri, sistemleri ve yapılarının yenilikçi davranış geliştirmeye uygun olması,

İşletme içerisinde disiplin, diyalog ve farklılıkların yenilikçi kültüre entegre edilmiş olması,

İşletmelerin teknoloji, üretim, pazarlama, dağıtım ve insan kaynaklarında kritik yeteneklere sahip olması,

Yeterli teknik altyapıya sahip olma ve yenilikçiliğin kurumsal kültüre yerleşmiş olması.

Çevresel Faktörler;

Üniversite-işletme işbirliği ile yürütülen ortak çalışmalar,

Hükümetlerin çeşitli alanlardaki yeni düzenlemeleri ve teşvikleri,

Devletlerin bizzat kendilerinin yapmış olduğu araştırma geliştirme çalışmaları,

İşletmelerin yenilikçi çalışmalarının desteklenmesi, uluslararası ticaret, finansal pazarlar, eğitim, işgücü piyasası, uluslararası yatırım gibi işletmenin genel çerçevesini belirleyen düzenlemeler.

Yukarıdaki tanımlamalar ya da unsurla ne kadar değişirse değişsin değişmeyen tek şey, eğer işletmeler faaliyet alanlarını geliştirmek ve iyileştirmek istiyorlarsa mutlaka yenilikçi davranış yeteneğine sahip olmalı ve onu iyi yönetmeleri gerekmektedir. İşletmeler yenilikçi iş davranışlarına sahip kalarak, bu davranış yeteneğini güçlendirerek iyi yönetebilirlerse, yenilikçi bir işletme olarak stratejik ve dinamik bir rekabet avantajı elde etmiş olacaktır (Çalışkan, 2013: 95).

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Yapılan bu araştırmanın amacı, dönüşümcü liderlik özelliklerinin işletmenin yenilikçi çalışma (iş) davranışları ile ilişkisini belirlemektir. Araştırma, değişkenler hakkında teorik çerçeve, metodoloji, verilerin analizi ve sonuç olarak dört kısımdan oluşmaktadır. Anket çalışmasına dayanan araştırmanın alan çalışması, metal mutfak eşyaları üreten bir işletmedeki çalışanlar olarak belirlenmiştir.

4.2 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amaçları ve ele alınan değişkenler kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

- **Hipotez 1:** Dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki (karizma) boyutunun yenilikçi çalışma (iş) davranışları üzerinde pozitif etkisi vardır.
- **Hipotez 2:** Dönüşümcü liderliğin ilham kaynağı motivasyon boyutunun yenilikçi çalışma (iş) davranışları üzerinde pozitif etkisi vardır.
- **Hipotez 3:** Dönüşümcü liderliğin bireysel ilgi boyutunun yenilikçi çalışma (iş) davranışları üzerinde pozitif etkisi vardır.
- **Hipotez 4:** Dönüşümcü liderliğin entelektüel teşvik (uyarım) boyutunun yenilikçi çalışma (iş) davranışları üzerinde pozitif etkisi vardır.

4.3 Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Araştırmanın nihai hedefine ulaşmak için gerekli veriler anket yöntemiyle oluşturulan soru formları yoluyla toplanmıştır. Anket yoluyla oluşturulan bu soru formlarındaki ilk kısım olan dönüşümcü liderlik ölçeği için Bernard Bass ve Bruce Avolio (1995) tarafından geliştirilen “Multifactor Leadership Questionnaire-MLQ” anketinden yararlanılmıştır. Literatürde yer alan çok sayıda çalışmanın söz konusu ölçeği kullandığı (Hater ve Bass, 1988; Keller, 1992; Howel ve Avolio, 1993; Bycio vd., 1995; Sosik ve Veronica; 2000) ve ölçekteki madde ve boyutların yüksek güvenirlik değerlerine sahip olduğu, ölçeğin bu boyutların içeriğini yakaladığı gözlemlenmiştir. Yenilikçi çalışma (iş) davranışları ölçeği için ise, De Jong ve Den Hartog (2010)’un kullandığı ölçekten yararlanılmıştır.

Araştırmanın örneklemi Türkiye’nin bir ilinde metal mutfak eşyaları sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın farklı departmanlarında yer alan çalışanlar oluşturmaktadır. Söz konusu bu firmada çalışan 200 kişiden 187 kişiye (%93,5) ulaşılmıştır. Anketler, gönüllülük esasına göre çalışanlara elden dağıtılıp toplanarak uygulanmıştır.

4.4 Verilerin Analizi

Verilerin analizi ve değerlendirilmesinde, SPSS 22.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır. Ankette yer alan sorular için frekans dağılımları sonuçlar tablolar halinde gösterilmiştir. Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve yorumlanmıştır.

Güvenirlilik analizi sonucunda çalışmada kullanılan ölçeklerin Cronbach’s Alpha değerleri incelendiğinde ideal etki (0,927), entelektüel etki (0,818), ilham kaynağı olma (0,866), bireysel ilgi (0,889), yenilikçi çalışma davranışları (0,861) olarak belirlenmiştir.

4.5 Araştırmanın Bulguları

4.5.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Buna göre;

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	f	%
Cinsiyet		
Bay	151	80,7
Bayan	36	19,3
Toplam	187	100
Medeni Durum		
Evli	136	72,7
Bekâr	51	27,3
Toplam	187	100
Öğrenim Durumu		
İlkokul	138	73,8
Lise	26	13,9
Ön Lisans	14	7,5
Lisans	6	3,2
Master veya Üstü	3	1,6
Toplam	187	100
İşletmedeki Çalışma Süresi		
1 yıldan az	47	25,1
1-4 yıl	73	39,0
5-8 yıl	33	17,6
9-12 yıl	22	11,8
13 yıl +	12	6,4
Toplam	187	100
Çalışılan Birim (Departman)		
Üretim	136	72,7
Pazarlama		

Planlama	2	1,1
Muhasebe	2	1,1
İnsan Kaynakları	1	,5
Diğer	46	24,6
Toplam	187	100

- Araştırmaya katılan katılımcıların %80.7'si (151 kişi) erkek ve %19.3'ü (36) kişi bayanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır.
- Katılımcıların medeni durumlarına baktığımızda %72.7'si (136 kişi) evli ve % 27,3'ü (51 kişi) bekarlardan oluşmaktadır. Bu durumda katılımcıların yaklaşık olarak $\frac{3}{4}$ 'ünün evli bireyler olduğu görülmektedir.
- Katılımcıların öğrenim durumlarına baktığımızda %73.8 (138 kişi) ilkokul, %13.9 (26 kişi) lise, % 7.5 (14 kişi) ön lisans, % 3.2 (6 kişi) lisans ve % 1.6 (3 kişi) master veya daha üstü bir programdan mezun oldukları görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların büyük çoğunluğunu (yaklaşık $\frac{3}{4}$) ilkokul mezunlarından oluştuğu göz ardı edilmemelidir. Yine katılımcıların yaklaşık olarak %10'unun bir üniversiteden mezun oldukları görülmektedir.
- Katılımcıların işletmede kaç senedir çalıştıklarına baktığımızda %25.1'i (47 kişi) 1 yıldan az, %39'u (73 kişi) 1-4 yıl arası, %17.6'sı (33 kişi) 5-8 yıl, %11.8'i (22 kişi) 9-13 yıl ve %6.4'ü (12 kişi) 14 yıl ve daha üzeri senedir işletmede çalışıyor oldukları görülmektedir. Buna göre 24 senelik bir geçmişe sahip (işletmenin kuruluş tarihi 1991) işletmenin çalışanlarının sayısının yıllar boyunca büyüyerek geldiği ve son 4 senelik çalışan sayısındaki artışın da işletmenin büyüyerek istihdam sayısını artırdığı yorumunu beraberinde getirebilir.
- Katılımcıların hangi birimde çalıştıklarına baktığımızda %72.7'si (136 kişi) Üretim, %1.6'sı (3 kişi) Pazarlama, %1.1'i (2 kişi) Planlama, %1.1'i (2 kişi) Muhasebe, % 0.5'i (1 kişi) İnsan Kaynakları ve % 23'ü (43 kişi) diğer departmanlarda çalıştıkları görülmektedir. Bu durum işletmede çalışanların büyük çoğunluğunu üretim departmanında çalışan bireylerden oluştuğunu açıklamaktadır.

4.5.2. Araştırmanın Temel Bulguları

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla SPSS programında korelasyon analizi yapılmış ve bu analiz Tablo 4'te şu şekilde gösterilmiştir;

Tablo 4: Araştırmanın Temel Değişkenleri Arasındaki Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Analizi Sonuçları

	Arit Ort.	Stan. Sapma	İdeal etki	Entelektüel Teşvik	İlham kaynağı olma	Bireysel İlgi
İdeal Etki	3,5544	,81917	1			

Entelektüel Teşvik	3,6297	,81375	,769**	1		
İlham kaynağı olma	3,5789	,84529	,730**	,774**	1	
Bireysel İlgi	3,6463	,83211	,693**	,710**	,735**	1
Yenilikçi çalışma davranışı	3,8688	,55721	,473**	,457**	,411**	,449**

Araştırmanın birinci hipotezini (dönüşümcü liderlik boyutlarından ideal etki ile yenilikçi çalışma davranışı arasında pozitif ilişki vardır) test etmek amacıyla korelasyon analizi sonuçlarına Tablodan baktığımızda bu değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin ($r=473$; $p<,0.01$) olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayanarak birinci hipotezin kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Araştırmanın ikinci hipotezini (dönüşümcü liderlik boyutlarından ilham kaynağı olma ile yenilikçi çalışma davranışı arasında pozitif ilişki vardır) test etmek amacıyla korelasyon analizi sonuçlarına Tablodan baktığımızda bu değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin ($r=411$; $p<,0.01$) olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayanarak ikinci hipotezin kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Çalışmada üçüncü hipotezi (dönüşümcü liderlik boyutlarından bireysel ilgi yenilikçi çalışma davranışı arasında pozitif ilişki vardır) test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlarına Tablodan baktığımızda bu değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin ($r=449$; $p<,0.01$) olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayanarak birinci hipotezin kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Araştırmanın dördüncü hipotezini (dönüşümcü liderlik boyutlarından entelektüel teşvik ile yenilikçi çalışma davranışı arasında pozitif ilişki vardır) test etmek amacıyla korelasyon analizi sonuçlarına Tablodan baktığımızda bu değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin ($r=457$; $p<,0.01$) olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayanarak ikinci hipotezin kabul edildiğini söyleyebiliriz.

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada dönüşümcü liderlik konusu ele alınmış ve çalışanların yenilikçi çalışma davranışları ile ilişkisini ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada Kahramanmaraş'ta metal mutfak eşyaları sektöründe faaliyet gösteren bir işletme üzerinde bir alan çalışması uygulanmış ve çalışanların dönüşümcü liderlik ve yenilikçi davranış konuları hakkında görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verileri çalışanlara anket yapılarak toplanmış ve sonrasında SPSS programında analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda yapılan analizler neticesinde dönüşümcü liderlik boyutları (İdeal etki, ilham kaynağı olma, bireysel ilgi ve entelektüel etki) ile çalışanların yenilikçi çalışma davranışı arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu belirlenmiştir. Yani dönüşümcü liderliğin var olduğu yerde yenilikçi davranışları görebilmek mümkün olabilecektir. Başka bir deyişle yöneticilerin ilham kaynağı olma, bireysel ilgi gösterme, entelektüel ve ideal bağlamda etki yaratma davranışları arttıkça çalışanların yenilikçi iş davranışları da artacağı ifade edilebilir.

Bu sonuç bize dönüşümcü liderliğin gerek işletmeler ve gerekse çalışanlar açısından ne kadar önemli bir konu olduğunu göstermektedir. Koçak (2006:47) tarafından ifade edildiği gibi dönüşümcü liderliğin farklı boyutlarının çalışanlar üzerinde olumlu etkilere bırakacağı bu çalışmada aralarında pozitif ilişkinin bulunmasıyla teyit edilmiştir. Örneğin Koçak (2006:47)

idealleştirilmiş etki, iş görenlerin organizasyona bağlılığını sağladığını belirtmiştir. **İlham verici motivasyon boyutunun çalışanların** karşılaşılan fırsatları değerlendirmeleri için onları yönlendirdiğini söylemiştir. Diğer taraftan **Entelektüel uyarım** ise, bireyleri düşünmek için teşvik ettiğini ve kendilerine güvenmelerini sağladığını belirtmiştir. Diğer bir boyut olan **bireysel ilgide ise** liderlerin iş görenlerin iç dünyası ile ilgilendiğini, onların gelişimini sağladığını, onlara cesaret verdiğini, onlara koçluk yaparak bilgi ve becerilerinin en üst düzeyde gelişmesini sağladığını ifade etmiştir (Koçak, 2006:47). Bu çalışma sonucunda da çalışanların dönüşümcü liderlik boyutları konusundaki algıları ile çalışanların yenilikçi davranışları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bir iş ortamında yöneticilerin dönüşümcü liderlik özelliklerinin (ideal etki, entelektüel teşvik, ilham kaynağı olma ve bireysel ilgi) olduğu yerde çalışanların yenilikçi çalışma davranışlarının da var olacağı bu çalışma neticesinde belirlenmiştir. Koçak (2016)'ın da belirttiği gibi dönüşümcü liderlik özellikleri çalışanların yenilikçi davranışlar konusunda teşvik ve eylemde bulunma noktasında katkı sağlayacaktır. Benzer olarak daha önce yapılan çalışmalarda dönüşümcü liderliği birçok açıdan işletmelere ve çalışanlara fayda sağlayacağı belirlenmiştir. Örneğin; Srithongrun (2011)'nın araştırmasında elde edilen dönüşümcü liderliğin ilham verici motivasyon bileşeninin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ve entelektüel uyarım ile kişiselleştirilmiş ilginin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucunu desteklediğini fakat idealleştirme etkisinin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucunu desteklemediği görülmüştür. Bir başka çalışmada, Shiva ve Suar (2010) dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık üzerinde direk etkisinin olmadığı sonucuna ulaşırken, Gao ve Bai (2011), Avolio ve Diğ. (2004) ve Shamir, House ve Arthur (1993) çalışmalarında dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yavuz (2009), araştırmasında işgörenlerin örgütsel bağlılığının orta düzeyde ve dönüşümcü liderlik davranışına yönelik tutumlarının da yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Erkuş ve Günlü (2008), duygusal zekanın dönüşümcü liderlik üzerinde pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bolat, Işık ve Yılmaz (2013), çalışmasında dönüşümcü liderliğin motivasyon ve duygusal bağlılık üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve dönüşümcü liderlik motivasyon ve duygusal bağlılık birbirini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Sarros, Cooper ve Santora (2008)' in araştırmasında dönüşümcü liderliğin örgüt kültürü ve örgütsel yenilik iklimi arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Jung, Chow ve Wu (2003)'nun araştırmasında dönüşümcü liderliğin yeniliği destekleyici örgüt iklimi ve örgütsel yenilik üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda dönüşümcü liderliğin yeniliği destekleyici örgüt iklimi üzerinde pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etki olduğu görülmüştür. Şen ve Yaşlıoğlu (2010), dönüşümcü liderliğin yeniliği destekleyici iklim üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, dönüşümcü liderin, bireysel destek ve ortak vizyon oluşturma davranışlarından kaynaklı olarak dönüşümcü liderliğin yeniliği destekleyici örgüt iklimi üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda elde edilen sonuçlar bu çalışmada elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir

Elde edilen sonuçlar ve literatürde konu ile ilgili çalışmalar bütün olarak değerlendirildiğinde dönüşümcü liderlik konusunun önem ve değerinin artarak devam edeceğini ve bu bağlamda konu ile ilgili araştırmaların teorik bağlamda devam etmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Çalışmaların farklı işletme ve sektörler ve daha geniş kapsamlı ve farklı veri toplama teknik ve analiz yöntemleriyle yapılması dönüşümcü liderliği ve sonuçlarını daha iyi anlama açısından önem arz etmektedir. Diğer taraftan işletmelerin bu konuya gereken önem ve değeri vermeleri,

dönüşümcü liderlik özelliklerinin iş ortamında var olması ve gelişmesi gerekmektedir. Değişimin hızlı bir şekilde yaşandığı küresel rekabet ortamında, işletmelerin ve çalışanların gerekli değişim ve dönüşümü yakalamaları daha yaratıcı ve yenilikçi olabilmeleri için dönüşümcü liderlik konusunu ajandalarının ilk sıralarına almaları büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Acuner, T. ve Yılmaz, G. (2000). Günümüzün etkin liderlik anlayışı: Değişimci liderlik, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 6.sayı, ss.1-12.

Akkoç, İ. Çalışkan, A. ve Turunç, Ö. (2011). “Gelişim kültürü ve lider desteğinin yenilikçi davranış ve iş performansına etkisi: İş-aile çatışmasının aracılık rolü”, *19. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, ss.388-392.

Amo, B. W. (2006). Employee innovation behaviour in health care: The influence from management and colleagues. *International Nursing Review*, 53(3), pp.231-237.

Aragon-Correa, J. A. Garcia-Morales, V. J. and Cordon-Pozo, E. (2007). Leadership and organizational learning's role on innovation and performance: Lessons from Spain. *Industrial Marketing Management*, Vol. 36, pp. 349-359.

Barlı, Ö. (2010). *Davranış bilimleri ve örgütlerde davranış*, Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 4. Baskı, Aktif Yayıncılık, Erzurum.

Bass, B.M. and Avolio, B.J. (1995). *MLQ- Multifactor Leadership Questionnaire Sampler Set*, Mind Garden, 34p.

Birasnav, M. (2014). Knowledge Management And Organizational Performance in the Service Industry: The Role Of Transformational Leadership Beyond The Effects Of Transactional Leadership, *Journal of Business Research*, 67(8), pp.1622-1629.

Bolat, T. ve Seymen, O.A. (2003). Örgütlerde İş Etiğinin Yerleştirilmesinde Dönüşümcü Liderlik Tarzının Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(9), ss.59-85.

Bycio, P. Hackett, R.D. and Allen, J.S. (1995). Further Assessments Of Bass's (1985) Conceptualization of Transactional and Transformational Leadership, *Journal of Applied Psychology*, 80(4), pp.468-478.

Ceylan, A. ve Özbal, S. (2005). Yenilikçi İş Davranışı ve Çalışanların Adalet Algıları Arasındaki İlişki Üzerine Bankacılık Sektöründe Yapılan Bir Çalışma, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:32, ss.167-184.

Conger, J. (1999). Charismatic and Transformational Leadership in Organizations: An Insider's Perspective on These Developing Streams of Research. *Leadership Quarterly*, 10 (2). pp.145-179.

Çakır Titizoğlu, Ö. (2011). *Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik Tarzlarının Örgütsel Özdeşleşme ve İş Tatmini Üzerine Etkisi: Bir Saha Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Çalışkan, A. (2013). İç Odaklı Örgüt Kültürünün Yenilikçi Davranışa Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracılık Rolü, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 15(1), ss.88-112.

Çelik, V. (2003). *Eğitimsel Liderlik*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Çobanoğlu, F. (2003). *İlköğretim Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Davranışları, (Denizli İli Örneği)*. Pamukkale Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

De Jong, J. ve Den Hartog, D. (2010). Measuring Innovative Work Behaviour, *Creativity and Innovation Management*, 19(1), pp. 23-36.

Demir, H. ve Okan, T. (2008). Etkileşimsel ve Dönüşümsel Liderlik: Bir Ölçek Geliştirme Denemesi, *Yönetim Dergisi*, 19(61), ss.72-90.

Dinçer, H. Gencer, G. Orhan, N. ve Şahinbaş, K. (2011). The Significance of Emotional Intelligence on the Innovative Work Behavior of Managers as Strategic Decision Makers, 7th International Strategic Management Conference, Procedia Social and Behavioral Sciences, Vol. 24, pp.909–919.

Doğan, S. (2007). *Vizyona Dayalı Liderlik*. İstanbul: Kare Yayınları.

Eisenbach, R., Watson, K. and Pillai, R. (1999). Transformational Leadership in The Context of Organizational Change. *Journal Of Organizational Change*, 12 (2), pp.80-88.

Eraslan, L. (2003). *İlköğretim Okulu Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Kırıkkale.

Eren, E. (2001). *Yönetim ve Organizasyon Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar*, Genişletilmiş Beşinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Erkuş, A. ve Günlü, E. (2008). Duygusal Zekânın Dönüşümcü Liderlik Üzerine Etkileri, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 9(2), ss.187-209.

Eroğlu, A. (2010). *Örgütlerde Yöneticilerin Dönüştürücü Liderlik Davranışlarının Problem Çözme Becerilerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gao, F.Y. and Bai, S. (2011). The Effects of Transformational Leadership on Organizational Commitment of Family Employees in Chinese Family Business, International Conference on Economics, Trade and Development IPEDR 7.

Gökkaya, Ö. (2003). Bilgi Çağında Organizasyon ve Dönüştürücü Liderlik, Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, 17-18 Mayıs, Derbent-İzmit, ss.793-800.

Greenberg, J. and Baron, R. A. (1993). *Behavior in Organization*. Boston, Allyn and Bacon.

Gümüşlüoğlu, L., and Ilsev, A. (2009). Transformational leadership, creativity, and organizational innovation. *Journal of Business Research*, Vol. 62, pp. 461-473.

Güney, S. (Ed.) (2001). *Yönetim ve Organizasyon*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gürel, G. (2011). *Örgütsel Öğrenme, Dönüşümcü Liderlik, Pazar Yönlendirmesi ve Örgütsel İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkilerinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Hacker, S. K. (2003). Action Regulation Theory: A Practical Tool For The Design Of Modern Work Processes?. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 12 (2), pp.105-130.

Hater, J.J. and Bass, B.M. (1988). Superiors' Evaluations And Subordinates' Perceptions of Transformational and Transactional Leadership. *Journal of Applied Psychology*, Vol.73, pp. 695-702.

Hemedoğlu, E., ve Evliyaoğlu, F. (2012). Çalışanların Dönüşümcü Liderlik Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(1), ss.58-77.

Howell, J.M. and Avolio, B.J. (1993). Transformational Leadership, Transactional Leadership, Locus of Control and Support for Innovation: Key Predictors of Consolidated Business Unit Performance, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 78, No. 6, pp. 891-902.

İpekçi, A. (2013). *Dönüşümcü Liderlik Tarzının Yöneticilerin Yenilikçilik (İnovasyon) Odaklı Stratejik Yönelimleri Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İşcan, F. (2002). *Küresel İşletmecilikte Dönüştürücü Liderlik Anlayışı Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Jabnoun, N. and Rasasi, A. J. A. (2005). Transformational Leadership and Service Quality in UAE Hospitals. *Managing Service Quality*, 15 (1), pp.70-81.

Jandaghi, G., Matin, H. Z. and Farajmi, A. (2009). Comparing Transformational Leadership in Successful and Unsuccessful Companies. *The Journal of International Social Research*, Winter 2(6), pp.356-372.

Jong, J.P.J. and Hartog, D.N. 2008. Innovative Work Behavior: Measurement and Validation. <http://www.ondernemerschap.nl/pdf-ez/H200820.pdf> (Erişim Tarihi, 10.09.2016).

Jung, D. I., Chow, C., and Wu, A., 2003: The role of transformational leadership in enhancing organizational innovation: Hypotheses and some preliminary findings. *The Leadership Quarterly*, Vol. 14, pp. 525-544.

Keçecioğlu, T. (1998). *Liderlik ve Liderler*. İstanbul: Kalder Yayınları.

Keller, R.T. (1992). Transformational Leadership and The Performance of Research and Development Project Groups, *Journal of Management*, Vol. 18(3), pp. 489-501.

Kleysen, R.F. and Street, C.T. (2001). Towards a Multi-Dimensional Measure of Individual Innovative Behavior, *Journal of Intellectual Capital*, 2(3), pp.284-296.

Koçak, T. (2006). *Okul Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Stilleri İle Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Koçel, T. (2010). *İşletme Yöneticiliği*. 12. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım, 855s.

- Koparal, C., Özalp, İ., Şahin, M., Zeytinoğlu, G.N., Geylan, R., Besler, S., Tonus, Z. ve Demirci, E. (2003). *Yönetim Organizasyon*, Anadolu Üniversitesi 7. Baskı, Eskişehir.
- Mura, M. Lettieri, E. Spiller, N. Radaelli, G. (2012). Intellectual Capital and Innovative Work Behaviour: Opening The Black Box, *INTECH Open Access Article International Journal of Engineering Business Management*, 4(39), pp. 1-10.
- Murat, G. ve Açıkgöz, B. (2008). *Değişim Çağının Vazgeçilmez Aktörleri: Dönüşümcü Liderler*, Kamu İş; 10(2), ss.153-171.
- O'regan, N. Ghobadian, A. and Sims, M. (2006). Fast tracking innovation in manufacturing SMEs. *Technovation*, Vol. 26, pp. 251–261.
- Orhan, N. (2012). *Bankacılık Sektöründe Duygusal Zekâ ve Yenilikçi İş Davranışlarının İş Tatmini Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İşletme Yönetimi Abd, İstanbul.
- Owen, H. Hodgson, V. ve Gazzard, N. (2007). *Liderlik El Kitabı*. İstanbul: Çeviren: Münevver Çelik, Optimist Yayın Dağıtım.
- Özalp, İ. ve Öcal, H. (2000). Örgütlerde Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Yaklaşımı, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (4), ss. 207-227.
- Özarallı, N. (2003). Effects of Transformational Leadership on Empowerment and Team Effectiveness. *Leadership & Organization Development Journal*, 24 (6), pp.335-344.
- Piccolo, F. R. and Colquitt, J. A. (2006). Transformational Leadership and Job Behaviors: The Mediating Role of Core Job Characteristics. *Academy of Management Journal*, 49(2), pp.327-340.
- RANK, J., PACE, V.L. ve FRESE, M., 2004. Three Avenues for Future Research on Creativity, Innovation, and Initiative. *Applied Psychology: An International Review*, 53(4), pp.518 –528.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2005). *Örgütsel Psikoloji*, Bursa: Alfa Basım Yayın. 327s.
- Saros, J.C. Cooper, B.K. and Santora, J.C. (2008). Building a Climate for Innovation Through Transformational Leadership and Organizational Culture, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15 (2), pp.145-158.
- Saylı, H. ve Tüfekçi, A. (2008). Başarılı Bir Örgütsel Değişim Gerçekleştirilmesinde Dönüştürücü Liderliğin Rolü, *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 30, ss.193-210.
- Shiva, M. and Suar, D. (2010). Leadership, LMX, Commitment and NGO Effectiveness: Transformational Leadership, Leader-Member Exchange, Organizational Commitment, Organizational Effectiveness and Programme Outcomes in Non Governmental Organizations. *International Journal of Rural Management*, 6(1), pp.117–150.
- Sosik, J. J. and Veronica, M.G. (2000). Leadership Styles, Mentoring Functions Received, And Job-Related Stress: A Conceptual Model And Preliminary Study, *Journal of Organizational Behavior*, No. 21, pp.365-390.

Stone, G. Russell, R. F. and Patterson, K. (2004). Transformational Versus Servant Leadership: A Difference in Leader Focus. *The Leadership & Organization Development Journal*, 25 (4), pp.349-361.

Şen, Y. ve Yaşlıoğlu, M. (2010). Dönüşümcü Liderliğin Yeniliği Destekleyici Örgüt İklimi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Yönetim Dergisi*, Yıl:21, Sayı:66, ss.97-117.

Uyguç, N. Duygulu, E. ve Çıraklar, N. (2000). Dönüşümcü Liderlik, Etkileşimci Liderlik ve Performans. Erciyes Üniversitesi 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, ss.587-601.

Wang, C. J. and Tsai, H. T. (2014). Linking Transformational Leadership and Employee Creativity in the Hospitality Industry: The Influences of Creative Role Identity, Creative Self-Efficacy and Job Complexity. *Tourism Management*, 40, pp.79- 89.

West, M. A. and Farr, J. L. (1989). Innovation at Work: Psychological Perspectives, *Social Behavior*, 4, pp.15–30.

Yavuz, E. (2009). İşgörenlerin Dönüşümcü Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İle İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss.51-69.

Yeşil, S. Çınar, Ö. ve Uzun, E. (2010). Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren İşletmelerin Yenilik Faaliyetleri Üzerine Bir Alan Çalışması, *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 5(2), ss. 81-100.

Yukl, G. (1999). An Evaluation of Conceptual Weakness in Transformational and Charismatic Leadership Theories. *Leadership Quarterly*, 10 (2), pp.285-305.

Zel, U. (2001). *Kişilik ve Liderlik*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 320s.

YENİ ÜRÜN GELİŞTİRMEDE BİLGİ YÖNETİMİ VE FIRSATÇILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: KAHRAMANMARAŞ İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Alaeddin KOSKA

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, Lojistik
Bölümü**

Doç. Dr. Nusret GÖKSU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF. İşletme Bölümü

Öğr. Gör. Mehri Banu ERDEM

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, Lojistik
Bölümü**

AYŞE YILMAZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İşletme Bölümü

BURCU COŞKUN

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İşletme
Bölümü**

Öz

171

Son yıllarda piyasa ve teknolojiye değişimler kayda değer ölçüde artmıştır. İşletmelerin yeni ürün geliştirmeleri ve bilgiyi paylaşma konusunda gösterdikleri özen değişen pazarda rekabetçi güç olarak izlenilmesi gereken önemli bir yoldur. Bu çalışmanın amacı; Bilgi paylaşımı ve fırsatçılık arasındaki ilişkiyi yeni ürün geliştirme açısından incelemektir. Bu çalışma Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren imalat firmalarına anket yöntemi kullanılarak yapılacaktır. Anket ile elde edilen veriler SPSS istatistik programında faktör analizleri ve geçerlilik bulguları, değişkenlere ait tanımlayıcı bulgular, değişkenler arası korelasyon ve regresyon analizleri ile incelenecektir. Bu analizler sonucu elde edilen bulgular yorumlanarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Ürün, Yeni Ürün Geliştirme ,Bilgi Paylaşımı, Fırsatçılık.

THE RELATIONSHIP BETWEEN NEW DEVELOPMENT AND KNOWLEDGE MANAGEMENT AND OPPORTUNITIES: A RESEARCH ON THE KAHRAMANMARAS

Abstract

In recent years, changes in market and technology have increased considerably. New developments of companies and the care they share in sharing information are an important way

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017

KAHRAMANMARAŞ

to be viewed as competitive forces in a changing market. The purpose of this study is; The relationship between information sharing and opportunism is examined in terms of new product development. This study will be done by survey method to manufacturing companies operating in Kahramanmaraş. The data obtained by the questionnaire will be analyzed by factor analysis and validity findings, descriptive findings of variables, correlation between variables and regression analyzes in SPSS statistics program. These analyzes will be followed by an overall assessment by interpreting the resulting findings.

Keywords: New Product, New Product Development, Information Sharing, Opportunity.

1.Literatür Araştırması:

1.1.Yeni Ürün Geliştirme:

Ekonomideki küreselleşme, artan teknoloji, çabucak değişen müşteri ihtiyaçları, ürün ömrünü kısaltmakta ve artan yıkıcı rekabet dolayısıyla iş dünyasına yeni zorluklar getirmektedir(Srinivasan ve Brush,2006:436).

Yeni ürün; Belli bir döneme kadar pazarda olmayan tamamen yepyeni bir ürünü ifade ettiği gibi, küçük değişikliklerle yenileştirilmiş bir ürünü de ifade edebilir(Ünlü,2006:4). Yeni ürün kavramı aynı zamanda, orijinal ürün, geliştirilmiş ürün, değiştirilmiş ürün kavramlarını da içeren geniş kapsamlı bir terimdir(Ulrike,2000:170). Yeni ürünleri karlı ve yenilikçi bir biçimde oluşturulup, müşteri ihtiyaç ve beklentilerinin iyi anlaşılması gerekir böylelikle işletme yeni ürün geliştirme sürecine geçebilir.(Perreault vd.,2013:232).

Yeni ürün geliştirme ise; İşletmelerin yeni ürün oluşturmak için giriştiği uzun ve risklerle dolu bir süreçtir. Bu süreç, gerek işletmelerin kontrol edemediği dış çevresel faktörler gerekse firma içi faktörler tarafından etkilenir(Sanders ve Monrodt,1994:98)Yeni ürün geliştirme yeni ürün düşüncesinin oluşumundan ürünün pazara sunulmasına kadar devam eden dinamik ve uzun bir dönemi kapsamaktadır(Cengiz vd.,2006:435).

İşletmeler yeni ürün geliştirme sürecinin farklı evrelerinde verecekleri doğru kararlarla yeni ürünün başarısı karşısındaki belirsizlikleri azaltarak riski minimum düzeye indirebilirler. İşletmelerin doğru kararlar verebilmeleri onların yeni ürün geliştirme başarısını etkileyen faktörleri göz önünde bulundurmaları ile alakalıdır(Cengiz vd.,2005:134). Yeni ürün geliştirme süreci sistematik bir biçimde uygulanmalıdır. Aynı zamanda bu süreç yeniliğin türü, geliştirilen ürünün özellikleri, işletmenin niteliğine göre farklı aşamalardan oluşabilmektedir.(Ecer ve Canitez,2004:193).Yeni ürün geliştirme süreci konusunda literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Booz vd. 1982 yılında yeni ürün geliştirme süreci üzerine yaptıkları çalışmalarda yeni ürün geliştirme süreci aşamalarını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu araştırmaya göre yeni ürün geliştirme altı aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; fikir oluşumu, bu fikirlerin gözlemlenmesi, iş analizi, fikirlerin geliştirilmesi, test etme ve ticarileştirme aşamaları olduğunu açıklamışlardır(Booz vd.. Aktaran; Cengiz vd.2005:436).Daha başka kimi çalışmalarda bu süreçlerin 13 ve 8 aşamadan oluştuğunu gözlemlenmiştir. Bu çalışmalardan ortak görüşler ile de yeni ürün geliştirme sürecinin; Fikir üretme, Fikirlerin elenmesi, Kavram geliştirilmesi ve tecrübe edilmesi, Pazarlama stratejisinin geliştirilmesi, İşin analizi, Ürünün geliştirilmesi, Pazardaki test, Alışverişe sunma aşamalarından oluştuğunu görülmektedir(Kotler,2000:335). Fikir Üretme; Yeni ürün geliştirme fikir üretme aşaması ile

başlar. Bu aşamada yeni ürün geliştirme stratejileri ve amaçları belirlenir. Yeni fikirler çok çeşitli ve değişik kaynaklardan gelebilmektedir. Bu kaynaklar işletme içi ve işletme dışı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır (Tek, 1999:407). İşletme içi Kaynaklar; İşletme çalışanları ve yöneticiler, Ar-ge bölümü, pazarlama araştırmaları, işletmenin satış gücü, mevcut ürünlerdir (Ecer ve Canitez, 2004:195). İşletme dışı kaynaklar ise; alıcılar, tüketiciler, bilim adamları, rakipler, aracılar, dernekler, fuarlar, araştırma kuruluşları vb. gibi kuruluşlardır (Tek, 1999:407).

Fikir üretme teknikleri olarak beyin fırtınası, özel amaçlı grup çalışmaları, problem çözme teknikleri, erken dönem hızlı prototip çalışmaları, ihtiyaçlar listelemesi gibi teknikler kullanılabilir (Kulaklı, 2005:105). Fikirlerin Elenmesi; Bu aşamada; uygun olmayan fikirler bulunup mümkün olduğunca geliştirme sürecinden çıkartılmaya çalışılır. Burada işletme uzun dönem hedeflerine ve kaynaklarına uyumlu olmayan fikirleri elimine etmeye çalışmaktadır (Ünlü, 2006:23). Kavram Geliştirilmesi ve Tecrübe Edilmesi; Kavram geliştirme aşamasında ürün fikirleri ürün kavramı haline dönüştürülmektedir. Ancak işletmeler bu aşamada, müşteri isteklerini ve ihtiyaçlarını rakip firma ürünlerinden daha iyi karşılayan ürün kavramları geliştirme çabası içerisindeyler (Jordan vd., 1997:154). Ürün fikri, bir işletmenin pazara sürebileceği olası bir üründür. Ürün kavramı ise; ürün fikirlerinin tüketicilerin diliyle anlamlı halde ifade edilen şeklidir (Ünlü, 2006:24). Kavramın tecrübe edilmesi ise; ürünü uygun hedef tüketicilere sunarak onların tepkilerini anlamak demektir. Kavramlar sembolik ve fiziki olabilmektedir (Kotler, 2000:338). Pazarlama Stratejisinin Geliştirilmesi; Kazanılan tecrübe sonucunda yeni ürün yöneticisi, yeni ürünü pazara sunmak için bir ön pazarlama stratejisi planı hazırlamalıdır. Böylece rekabette rakiplerine karşı öne geçebilmektedirler (Kotler, 2000:340). İş Analizi; Bu aşamada ürün fikirlerinin, işletmenin satış, maliyet ve karlarına katkıları hesaplanır (Pride ve Ferrell, 1991:281). Tahminler, işletmenin söz konusu ürün ile ilgili başarı sağlayacağını garanti ettiğinde ve aynı zamanda hedefleri doğrultusunda da başarılı olacağını gösterdiğinde, işletme sürecin devam etmesi kararını alır. Uygun değilse de yeni ürün düşüncesi terk edilmektedir (Ünlü, 2006:35). Ürünün geliştirilmesi; Bu aşamaya gelindiğinde ürün daha fazla analiz edilir ve genelde araştırma geliştirme ve ürünün fiziksel parçalarını tasarlamak için mühendislik kullanılmaktadır.

Bilgisayar destekli çizim (CAD) programları yardımıyla ürün ve ambalajların renkli çizimleri bilgisayar ekranında görülebilir ve değişiklik gerektiriyorsa anında yapılabilir (Perrealut vd., 2013:235). Pazardaki Test; Pazar testi, Ürünün ve ürün için belirlenen pazarlama programının iyi seçilen bir pazarda gerçeğe uygun olacak bir biçimde ilk kez küçük bir ölçüde ön sürümü demektir (Ecer ve Canitez, 2004:201). Alışverişe Sunuş; Bu aşamaya gelen ürün pazara çıkmak için hazırdır. Bu aşamada yeni ürünü pazara sunan işletme ilk olarak ne zaman sunacağına karar vermelidir daha sonra ise ürünü nerede sunacağına bölgesel mi yoksa ulusal mı olacağına karar vermelidir. Bu pazarda başarılı olmanın koşullarındandır (Müşellim, 2002:43).

1.2. Bigi Yönetimi:

Yaşadığımız dünyada bilinmeyen ortaya çıkarma ve yeni kavramlar elde etme uğraşı sayesinde bilgi kavramı toplumlarda vazgeçilmez bir kavram haline gelmiştir (Aydın, 2015:5). Aynı zamanda hem ekonomide hem de siyaset ve teknolojiye yaşanan pek çok değişiklik insan

hayatını farklı boyutlarda etkilemiştir bu durumda bilgiye dayalı yapılanmanın oluşumuna sebep olmuştur(Doğan,2013:4).

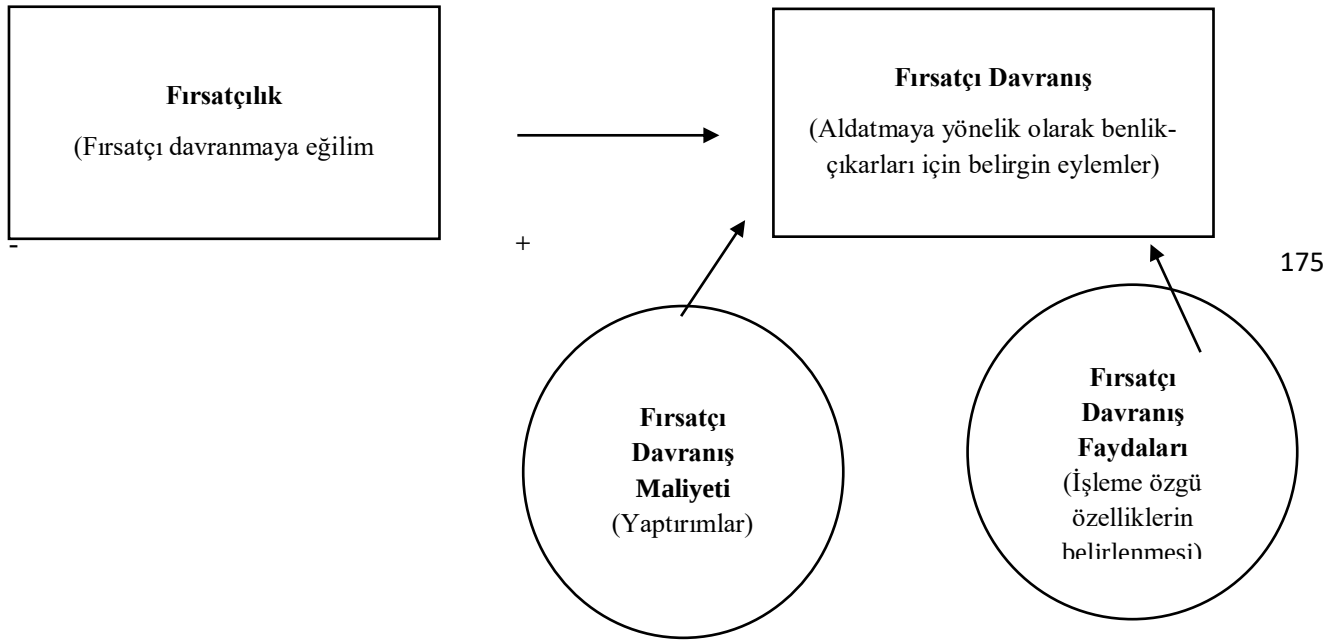
Bilgi, yeni ürün geliştirme süreci içinde dönüşüm ve iyi yönetilmesi açılarından fazla kullanım alanına sahiptir. Özellikle bilgi çağında üretimde bulunan firmalar için bilginin çeşitleri ve yönetilmesi ile o ürün için değer yaratma üzerindeki etkisi oldukça fazladır(Kulaklı,2005:100).Çok boyutlu bir kavram olduğundan dolayı bilgi, değişik açılardan değişik amaçlar için, farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bunlardan veri (data) ve enformasyon (information) kavramları, sık sık karıştırılmakta ve kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır(Lewis vd,1995:599,Akt;İraz,2005:244). Bu kavramlara ek olarak birde bilgi(knowledge) kavramı eklenmiştir bu kavramda veri ve enformasyon ile aynı görülebilir fakat anlam bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Veri; Bilginin ham maddesi olup işlenmeye hazır henüz işlenmemiş gerçek ya da sayı, rakam ya da numara gibi figürlerdir(Griffin, 1996: 667).Teknolojinin gelişmesi ile işletmeler genellikle verileri yazılımlar aracılığı ile bilgisayar sistemlerinde depolarlar(Karakoçak,2007:13).Enformasyon ise; işlenmiş verilerdir zamanlı ve kesindirler.(Kılıç,2006:3). Verilerin enformasyon şekline dönüştürmek amacıyla o amaca yönlendirmesi, sınıflandırması, hesaplanması, düzeltilmesi, özetlenmesi gerekmektedir. Enformasyonun amacı; alıcının bir konudaki fikir ve görüşlerini değiştirmek, ya da davranışı üzerinde bir etki yaratmaktır(Özevren vd,2004:646). 11Veriden çok daha gelişmiş ve zengin bir içeriğe sahip olan enformasyon yazılı, sözlü veya görsel mesajdır(Öztürk,2005:5).Bilginin tanımına bakacak olursak da literatürde çok fazla bilgi tanımı bulunmaktadır. Bilgi tanımlanması zor bir kavramdır aynı zamanda bilgi fikirler, kurallar ,prosedürler ve enformasyonun birleşimidir(Bhaat vd.,2000:16).Başka bir tanımda ise; Bilgi gerçek inançtır bir kişi kendi inançlarının doğruluğunu dünyaya ilişkin gözlemlerine dayanarak gerekçelendirebilir, bu gözlemler ise kişiye özgü bakış açısına, kişisel duyarlılık seviyesine ve bireysel deneyimlere dayanır(Krogh vd.,2002:16). Bilgi belli bir düzen içindeki deneyimlerin, değerlerin, amaca yönelik enformasyonun ve uzman görüşünün, yeni deneyimlerin ve enformasyonun bir araya getirilip değerlendirilmesi için bir çerçeve oluşturan bir bileşimdir. Bilgi bilenlerin beyinlerinde ortaya çıkar ve orada uygulamaya geçirilir. İşletmelerde yalnızca belgelerde ya da dolaplarda değil rutin çalışmalarda, süreçlerde, uygulamalarda ve normlarda da kendisini gösterir(Davenport ve Prusak, 2001:27,Akt;Uzun,2006:24).

Bilgi yönetimi işletmeler için önemli bir konu olduğu kadar rekabet avantajı sağlamak içinde büyük bir kaynaktır(Yıldırım,2008:4). İyi bir yeni ürün geliştirme stratejisinin yolu bilginin iyi yönetilmesinden geçmektedir. Bilgi yönetimi;Örgütsel amaçları gerçekleştirmek için bilginin nasıl meydana gelebileceğini, elde edilebileceği, kullanılabileceği ve yönetilebileceğine ilişkin sistematik bir süreç olarak tanımlanır(Plunkett,2001:7). İşletme yeni ürün geliştirme stratejisindeki, amaçlarını elde etmek için daha geniş kapsamlı bilgi entegrasyonunu sağlamalıdır(Clark vd.,1989:28). Daha önceden yapılan araştırmalar geçmişten gelen bilgilerin kaydedilmesinin veya elde edilmesinin yeni ürün geliştirme üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu göstermiştir(Lynn vd,1997:38).İşletmede daha önceden ürün geliştirme ile ilgili yapılmış olan geçmiş projelerdeki bilgileri hızlı ve doğru bir şekilde alıp kullanmak suretiyle ürün geliştirme performansının artması sağlanabilir(Lynn vd,2000:222).Bilgi yönetiminin ürün geliştirme performansını da etkilediği söylenebilir. Buna ek olarak işletmeler rakiplerinden daha hızlı piyasadaki dalgalanmalara tepki gösterdiklerinde daha iyi bir ürün geliştirme performansı elde edeceklerdir(Clark vd,1993:458).Piyasa şartlarında en hızlı ürün yeniliğini takip eden ve iç

ve dış kaynakları entegre etmek için yönetim kabiliyetine sahip olan şirketler küresel rekabet ortamında başarılı olacaklardır. Bu nedenle, kurum içi ve dışı bilgileri entegre edip, iyi yönetimi sürdürmek yeni ürün geliştirme performansı üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır çünkü piyasa şartlarını iyi bilen bir işletme piyasadaki belirsizlikleri ön görüp bu belirsizlikleri azaltacaktır(Teece vd,1994:540).

1.3.Fırsatçılık

Fırsatçılık, kişinin kendi çıkarları söz konusu olduğunda kişisel çıkarlarını kurnaz bir biçimde araması anlamındadır. Fırsatçılık denince yalancılık, hırsızlık, bencillik, hile ve benzeri kavramlar akla ilk olarak gelmekteyken, fırsatçılık temelde aldatmacanın özünden doğmaktadır. Daha genel bir ifade ile fırsatçılık, yanlış veya kulaktan dolma bilgilendirme anlamına gelmektedir. Özellikle bilgiyi doğru aktarmamak, saklamak, kişilerin kafasını karıştıracak şekilde ortaya çıkarmak olarak da tanımlamak mümkündür. Tüm davranışların kurallara uygun bir şekilde işlediği, kişilerin kendi çıkarlarını değil ortak bir faydada buluştukları bir ortamda kişilerin fırsatçı davranışlarda bulunduğundan söz edilemez(Williamson, 1985: 47-48)

Şekil 1: Williamson' un Fırsatçı Davranış Modeli(Ghoshal ve Moran, 1996: 19).

Williamson'ın Fırsatçı Davranış Modeline göre, bireylerin içinde fırsatçı davranmaya yönelik mevcut bir eğilim vardır ve zamanla kişinin benlik duyguları ve menfaatleri söz konusu olduğunda bu eğilim kişinin davranışına dönüşmektedir. Bu eğilimin yanı sıra fırsatçı davranış maliyeti ve fırsatçı davranış faydaları da fırsatçı davranışa etki etmektedir. Fırsatçı davranış maliyeti olumsuz bir etki oluştururken, fırsatçı davranış faydalarının olumlu bir etkiye sahip olduğu Şekil 1'de görülmektedir. Tüm bu olumlu ve olumsuz etkilerin sonucunda kişinin fırsatçı davranış eylemi ortaya çıkmaktadır.

Bir takım fırsatçı yaptırımlar ve fayda sağlayacak fırsatçı yaklaşımlar kişiyi kendi benliğini, çıkarlarını savunma pozisyonuna getirecektir yani kişi bu durumda kendini düşünecek var olmak için ya da kendini kabullendirmek için ya da elde ettiği başarılarını korumak için fırsatçı davranmaya eğilim gösterecek ve fırsatçı davranış sergileyecektir.

Günümüzde rekabetin hızla artması sonucunda bilgi önemli bir faktör olarak karşımıza çıkarken bu bilgiyi doğru kullanarak fırsatları avantaja çevirmek için firmaların bilgiyi verimli bir şekilde aktarması paylaşması ve geliştirmesi gerekmektedir. Küreselleşen dünyada ürünler geliştirilirken o ürünün teslim edilme hızı güvenilir olması ve aynı zamanda esnek olması gerekmektedir. Bu gerekliliği sağlamak için de iyi bir bilgi yönetimi becerisi olmalıdır(Coff, 2003, aktaran; Yam ve Chan, 2014: 1058). Pınar (2010). vd. tarafından yapılan bir çalışmada, strateji geliştirme sürecinde dış çevre odaklı hareket edilmesi hem fırsatçı hem de araştırmacı yenilikçiliği olumsuz etkilediği ve strateji geliştirme sürecinde bireysel güç odaklı hareket edilmesi hem fırsatçı hem de araştırmacı yenilikçiliği olumsuz etkilediği araştırmaları sonucunda elde ettiği bulgulardır. Yam ve Chan (2014). Fırsatçılık konusunu yeni ürün geliştirme ve bilgi paylaşımı ile çalışmıştır.

2. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu bölümünde konuyla ilgili yapılan araştırmanın amacı, yöntemi, elde edilen veriler ve bulgular ile ilgili yorum ve açıklamalar yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı imalat işletmelerinde yeni ürün geliştirmede bilgi yönetimi ve fırsatçılık arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci bölümde bilgi yönetimi ile ilgili sorular yer almaktadır. Bu bölümde Choi (2000) tarafından geliştirilen ve Altunoğlu ve Doğan'ın uyarladığı ölçek kullanılmıştır. Ölçek 6 maddeli 5'li likert tipindedir. Üçüncü bölümde ürün geliştirme ile ilgili sorular yer almaktadır. Bu sorular, Babrow (1997) tarafından geliştirilen, Cengiz vd. tarafından kullanılan ölçek soruları kullanılmıştır. Ölçek 8 maddeli 5'li likert tipindedir. Anketin dördüncü bölümünde ise, fırsatçılığa yönelik sorular bulunmaktadır ve bu sorular Yam ve Chan (2014) tarafından geliştirilen fırsatçılığa yönelik sorular Türkçeye uyarlanarak kullanılmıştır. Ölçek 4 maddeli ve 5'li likert tipindedir.

2.2.Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklemi:

Araştırma evreni olarak Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren metal mutfak eşyası imalatı yapan 43 firmanın yöneticileri seçilmiştir. Anketler yüz yüze uygulanmış olup, geçersiz anket çıkmamıştır.

2.3.Araştırmanın Bulguları:

Bu kısımda frekans analizi ve geçerlilik bulguları, değişkenler arası korelasyon analizi ve bulgularına yer verilmiştir.

2.3.1. Demografik Özelliklere İlişkin Sonuçlar

Tablo 1. Genel Bilgilere İlişkin Dağılımlar

		Min-Max (Medyan)	Ort±SD
Yaş (yıl)		20-26	
Gelir durumu (TL)		1850-25000	
		n	%
Cinsiyet	Erkek	39	90,7
	Kadın	4	9,3
Medeni durum	Bekar	6	14,0
	Evli	37	86,0
Eğitim durumu	Okuryazar	1	2,3
	İlköğretim	8	18,6
	Lise	9	20,9
	Ön lisans	11	25,6
	Lisans	11	25,6
	Yüksek lisans	2	4,7
	Doktora	1	2,3
Kurumdaki çalışma süresi	1 yıldan az		
	1-3 yıl	8	18,6
	3 yıldan fazla	35	81,4

Tablo 1’de görüldüğü gibi, katılımcıların %90,7’i (n=39) erkek, %9,3’ü (n=4) kadındır. Yaşları 20 ila 56 arasında değişmekte olup ortalama yaştır. Gelir durumları 1850 ila 25000 arasında değişmektedir. Medeni durumları %14,0’ünün (n=6) bekar iken, %86,0’ı (n=37) evlidir. Eğitim durumları %2,3’ü okuryazar (n=1), %18,6’ı (n=8) ilköğretim iken, %20,9’unun (n=9) lise, %25,6’nın (n=11) ön lisans, %25,6’sının (n=11) lisans, %4,7’sinin (n=2) yüksek lisans, %2,3’ü (n=1) ise doktora’dır. Kurumdaki çalışma yılları, 1 yıldan az yok iken, %18,6’sının (n=8) 1-3 yıl, %81,6’sının (n=35) ise 3 yıldan fazladır.

2.3.2. Ölçeklerin Güvenilirlikleri

Tablo 2. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

	Soru sayısı	Cronbach Alfa
Önergeler	18	,749

Yapılan analizlerde 43 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmıştır. Tablo 2’ de görüldüğü gibi Cronbach Alfa = ,749 değeri elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre çalışma güvenilir olarak bulunmuştur.

2.3.3.Yeni Ürün Geliştirme Bilgi Paylaşımı Ve Fırsatçılık Arasındaki İlişki

Yeni ürün geliştirme, bilgi paylaşımı ve fırsatçılık arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. İlgili analizin tablosu ve yorumu aşağıdaki gibidir.

Tablo3. Araştırma Değişkenlerine Ait Korelasyon Değerleri

	Bilgi Yönetimi		Yeni Ürün Geliştirme		Fırsatçılık	
	r	p	r	p	r	p
Bilgi Yönetimi	1,000		,533**	,000	-,573**	,000
Yeni Ürün Geliştirme	,533**	,000	1,000		-,200	,199
Fırsatçılık	-,573**	,000	-,200	,199	1,000	

*r= Pearson Correlation **p<0,01 *p<0,05*

Yapılan korelasyon analizi sonucunda Tablo 3’de görüldüğü gibi bilgi yönetimi puanı ile yeni ürün geliştirme puanı arasında pozitif yönlü (bilgi yönetimi puanı artarken yeni ürün geliştirme puanı da artmakta veya tersi) % 53,3 düzeyinde anlamlı ilişki görülmektedir. ($r=0,533$; $p=0,000$; $p<0,01$). Bilgi yönetimi puanı ile fırsatçılık puanı arasında negatif yönlü (bilgi yönetimi puanı artarken fırsatçılık puanı azalmakta veya tersi) % -57,3 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişki görülmektedir. ($r= -0,573$; $p=0,000$; $p<0,01$). Yeni ürün geliştirme puanı ile fırsatçılık puanı arasında da negatif yönlü (yeni ürün geliştirme puanı artarken fırsatçılık puanı da azalmakta veya tersi) % 20 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişki görülmektedir. ($r= 0,200$; $p=0,000$; $p<0,01$).

3. Sonuç

İşletmeler günümüz rekabet ortamında varlıklarını sürdürmek ve pazardaki konumlarını koruyabilmek için bu rekabete ayak uydurmak zorundadırlar. Bu rekabet ortamına işletmelerin ayak uydurması en değerli silahlarından biri olan bilgiyi doğru kullanmaktan geçer. İşletmelerde ihtiyaç duyulan, bilginin işletmenin rekabet gücünü artırabilir hale gelmesi için akılcı, yenilikçi, yaratıcı ve bilgi paylaşımının ön plana olduğu bir ortam olması gerekir. Bu da bilgiye ve insana yapılan yatırımın en kazançlı ve karlı yatırım olduğunun farkında olan yöneticilerle mümkün olmaktadır. Bilgi, bilinmeyenleri ve yeni kavramları ortaya çıkarma konusunda önemli bir kavramdır. Yeni ürün geliştirme sürecinde ise; bilginin kullanımı ve aktarılması üretimde bulunan firmalar için büyük önem teşkil eder. Bu durumda fırsatçılığın bilgiyi doğru aktarmadığını düşünürsek, tüm davranışların kurallara uygun bir şekilde yürütüldüğü kişilerin fırsatçı davranıştan ziyade ortak fayda da buluştukları bir çalışma ortamının varlığında bilgiyi doğru bir şekilde kullanmak ve paylaşmak mümkün olacaktır.

Yapılan analizlerde 43 firmadan elde edilen verilere göre, ölçeklerin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir analiz olan yeni ürün geliştirme bilgi paylaşımı ve fırsatçılık arasındaki ilişkiyi ölçen korelasyon analizinde ise; yeni ürün geliştirme ve bilgi yönetimi arasında pozitif yönde anlamlı ve orta düzey bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre işletmeler yeni ürün geliştirirken bilgiye önem vermektedirler. Bilgi yönetimi ve fırsatçılık arasında ise negatif (ters) yönlü anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Yeni ürün geliştirme ve fırsatçılık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

4. Kaynakça

- Aydın, A. (2015). *Yazılı Basın İşletmelerinde Üretim Sürecinde Bilgi Yönetimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bhatt, Ganesh D. (2000), "Organizing Knowledge in the Knowledge Development Cycle", *Journal of Knowledge Management*, 4(1):15-26.
- Booz, I., Allen, A., Hamilton, E. (1982). *New Products Management for the 1980s*, Booz, Allen, and Hamilton, New York.
- Cengiz, E., Ayyıldız, H., Kırkbir, F., (2005). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (24) ,133-147.
- Cengiz, E., Ayyıldız, H., Kırkbir, F., (2006). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Aşama-Eşiği Yöntemiyle Süreç Performans Değerlemesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C7(1), 435-452.
- Challenges in the 21 st Century, West Publishing Company, St. Paul. Corporations: "Survey Results", *Interfaces*, 24 (2), pp.92–100. "Different Keys for Achieving Success", *Product Innovation*
- Clark, K. and Wheelwright, S.C., (1993), *Managing New Product and Process Development*, Free Press, NY. 457–480.
- Clark, K. B., and Fujimoto, T. (1989), Lead Time in Automobile Product Development: Explaining the Japanese Advantage, *Journal of Engineering and Technology Management*, (6), 25-58.

COFF, R., (2003). Bidding wars over R&D-intensive firms: knowledge, opportunism, and the market for corporate control, *Academy of Management Journal*, C46(1),74-85.

DOĞAN, B. (2013). *Örgütlerde Bilgi Yönetimi ve Örgüt Performansı İlişkisi: Sivil Toplum Kuruluşları Örneği*, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

ECER, H. ve CANITEZ,M.(2004).Pazarlamanın İlkeleri Teori ve Yaklaşımlar, Ankara: Gazi Kitabevi.

Ghoshal, S., ve Moran, P., (1996). Bad for practice: A critique of the transaction cost theory, *Academy of Management Review*, 13-47.

Griffin, A., A.L. Page (1996). *PDMA Success Measurement Project: Recommended* Industrial and Corporate Change, C3(3), 537–556.

İraz, R., (2005). İşletmelerde Bilgi Yönetiminin Yenilik ve Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C19(1), 243-258.

Jordan, C.C., vd. (1997). Advantages of Time-Based New Product Development in a Fast-Cycle Industry, *Journal of Marketing Research*, (19), 38-49.

Karakoçak,K. (2007). *Bilgi Yönetimi ve Verimliliğe Etkisi: Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulaması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kılıç, S.(2006). *Bilgi Yönetiminde Liderliğin Rolü Üzerinde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.

Kotler,P.,(2000).Pazarlama Yönetimi,(N.MUALLİMOĞLU çev.),İstanbul:Beta Basım Yayıncılık.

Krogh,G., ICHIJO,K., NONAKA,I., (2002). Bilginin Üretimi,(G.Günay çev.)

Kulaklı, A.,(2005).Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Bilgi Paylaşımının Önemi ve Bir Uygulama, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* ,(8), 99-114.

Lewis Pamela S., Stephan H.Goodman, Patricia M.Fandt, (1995), Management, Challenges in the 21 st Century, West Publishing Company, St.Paul. (13) ,478-496.

Lynn, G.S., Reilly, R.R. and Akgun, A.E., (2000), Knowledge Management in New Product Teams: Practices and Outcomes, *IEEE Transactions on Engineering Management*, C47 (2), 221–231.

Lynn, G.S., Simpson, J.T. and Souder, W.E., (1997), Effects of Organizational Learning and Information Processing Behaviors on New Product Success, *Marketing Letters*, C8(1), 33–39.

Management, 6: 25-58.

MÜSELLİM. N.(2002). *Yeni Ürün Geliştirme Süreci Başarı ve Başarısızlık Nedenleri*,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özevren, M., ve Gürsu, M. (2004). Organizasyonlarda Bilginin Yaratılması Süreci Ve Bu Süreçte Liderliğin Önemi. 3. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi bildiriler kitabı, 645.

Öztürk , A.,(2005).*İşletmelerde Bilgi Yönetimi ve Bilgi Paylaşımı Eskişehir Türk Telekomda Örnek Bir Uygulama*,Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Perreault,W., Cannon,J., ve Mccarthy,E.,(2013). Pazarlamanın Temelleri,(.;A.ÖNCE çev), Ankara, Nobel Yayıncılık.

Pınar, İ., Kamaşak, R., Bulutlar, F., (2010). Dış Çevre ve Bireysel Güç Odaklı Strateji Geliştirme Süreçlerinin Araştırmacı ve Fırsatçı Yenilikçilik Üzerindeki Etkisi, *Öneri Dergisi*, C9(33), 11-16.

Pride, W.M. ve Ferrell, O.C., (1991). *Marketing*, Houghton Mifflin Company, Boston: Seventh Edition.

SANDERS, N. R. and K. B. MANRODT (1994), Forecasting Practices in US *Measures for Product Development Success and Failure*. Journal of Product Innovation Management, (18)169-187.

Srinivasan, R. and Brush, T.H. (2006), Supplier performance in vertical alliances: the effects of self-enforcing agreements and enforceable contracts, *Organization Science*, C4(17), 436-452.

Tek, Ö. (1999).*Pazarlama İlkeleri*,Beta Basım Dağıtım A.Ş.,İstanbul,902s.

Thomas, D., Prusak, L. (2001), *İş Dünyasında Bilgi Yönetimi*, (Çev. Günhan, G.) Rota Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Uzun.H.(2006). *Bilgi Yönetimi Ve Türk Telekom AŞ’de Yöneticilerin Algılarına Yönelik Bir Uygulama*,Yüksek Lisans Tezi,Niğde Üniversitesi, Niğde.

Ünlü, B. (2006). *Yeni Ürün Geliştirme Süreci ve Türkiye Toz Tatlı Pazarında Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi,İstanbul.

Williamson, O. E., (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*, New York: Free Press.

Yam, R., ve Chan, C., (2014). Knowledge sharing, commitment and opportunism in new product development, *International Journal of Operations & Production Management*, C35(7), 1056-1074.

Yıldırımaz, H. (2008). *The Impact Of Knowledge Management Capabilities On New Product Development And Company Performance (An Application of Structural Equation Modeling - SEM)*,Doktora Tezi,Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

ALTERNATİF ENERJİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: SAKLI EŞ BÜTÜNLEŞME TESTİ

Yrd. Doç. Dr. Ali Eren ALPER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Arş. Gör. Gürçem ÖZAYTÜRK

Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Öz

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda enerji kaynaklarının etkin, verimli ve çevreye duyarlı bir şekilde kullanımının önemi giderek artmaktadır. Bu amaçla çalışmada Türkiye’de GSYH’nin yıllık büyümesi ile toplam enerji kullanımı içerisindeki alternatif enerji kullanımının payı arasındaki ilişki 1980-2016 dönemi için yıllık veri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak Granger ve Yoon (2002) tarafından literatüre kazandırılan saklı eş bütünleşme testi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Granger ve Yoon saklı eş bütünleşme testi sonucunda Türkiye için alternatif enerjinin negatif bileşeni ile ekonomik büyümenin pozitif bileşeni ve ekonomik büyümenin pozitif bileşeni ile alternatif enerjinin negatif bileşeni arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemli ilişkinin tespitinden sonra yapılan Hatemi-J asimetrik nedensellik testi sonucunda ise alternatif enerjinin negatif bileşeninden, ekonomik büyümenin pozitif bileşenine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

183

Anahtar Kelimeler: Alternatif Enerji, Ekonomik Büyüme, Saklı Eş Bütünleşme.

Jel Sınıflandırması: Q42, C22, O40

THE RELATIONSHIP BETWEEN ALTERNATIVE ENERGY AND ECONOMIC GROWTH: HIDDEN COINTEGRATION TEST

Abstract

In the direction of sustainable development objectives; effective, efficient and environmental-friendly use of energy resources are increasingly important. Therefore, the relationship between the annual growth of GDP in Turkey and the share of alternative energy use in total energy consumption is analyzed in this study using annual data obtained between the period 1980-2016. Firstly, the relationship between the variables by using the co-integration test coined by Granger and Yoon (2002) is tried to be detected. As a result of the Granger and Yoon hidden cointegration test, a long-term relationship between the negative component of alternative energy for Turkey and the positive component of economic growth, as well as between the positive component of economic growth and the negative component of alternative energy is detected. As a result of the Hatemi-J asymmetric causality test following the detection of the

long-term relationship, a unilateral causality from the negative component of the alternative energy to the positive component of the economic growth is found.

Keywords: Alternative Energy, Economic Growth, Hidden Cointegration.

JEL Classification: Q42, C22, O40

1. Giriş

Enerji insan hayatının sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyduğu önemli bir gereksinim olmasının yanında özellikle sanayi devriminden sonra üretim sürecinin de vazgeçilmez bir girdisi olmuştur. Günümüzde modern sanayilerin temel enerji kaynağı kas gücünden ziyade insan gücü dışındaki enerji kaynaklarıdır.

Enerji kaynaklarının sınıflandırılmasında esas alınan kriter enerjinin elde ediliş şeklidir. Elde ediliş şekline göre birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak adlandırılmaktadırlar. Birincil enerji kaynakları katı yakıtlar (kömür, linyit, turb vb.), petrol ve petrol ürünleri, doğal gaz, hidrolik enerji, nükleer enerji, yenilenebilir enerjiler (güneş, jeotermal, rüzgar, biyogaz vb.) ve geleneksel veya ticari olmayan enerjiler (odun, bitki vb.) olarak sıralanabilir. Birincil enerjinin dönüştürülmesi sonucu elde edilen enerji çeşidine ise ikincil enerji denilmektedir. İkincil enerjilerden en çok kullanılanı elektrik enerjisidir (Yücel, 1994).

Alternatif enerji ise hidrokarbon kaynaklı olmayan ve tüketilmesi sonucunda çevreye karbondioksit (CO₂) salınımı yapmayan kaynaklara verilen isimdir. Alternatif enerji kaynaklarına jeotermal, nükleer, hidrolik ve güneş enerjisini örnek verebiliriz.

Küresel ölçekte sanayi sektörünün hızlı gelişimi ve buna bağlı olarak da makineleşmenin gün geçtikçe ilerlemesi ve ayrıca da kentte yaşayan nüfusun hızlı bir biçimde artması, enerjiye duyulan talebi de arttırmıştır.

Türkiye enerji bakımından dışa bağımlı bir ülkedir. Ancak alternatif enerji kaynakları bakımından yüksek bir potansiyele sahiptir. Alternatif enerji kaynakları ülkenin her yerinde bulunabilir, temiz ve çevreci özellikleri nedeniyle Türkiye'nin enerji üretimi ve tüketiminde stratejik bir öneme sahiptir.

Türkiye'de son yıllarda yaşanan hızlı ekonomik büyümeye paralel olarak dünyada enerji talebi en hızlı artan ülkelerden biri haline gelmiştir. Kalkınmaya bağlı olarak artan enerji tüketimi, enerji tüketiminde sürdürülebilirliği, arz güvenliğini ve çevresel kalite sorularını gündeme taşımıştır.

Bu bağlamda alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi, enerji arz güvenliğinin ve verimliliğinin artırılması, böylece enerji tüketiminin çevre kalitesi üzerinde yarattığı baskının azalması sebebiyle, ayrıca da alternatif enerji teknolojilerinin geliştirilmesi sırasında ortaya çıkan istihdam artışı ve teknolojik gelişim nedeniyle son dönemde çalışma konusu olmaya başlamıştır.

Bu amaçla çalışmada Türkiye'de GSYH'nin yıllık büyümesi ile toplam enerji kullanımı içerisindeki alternatif enerji kullanımının payı arasındaki ilişki 1980-2016 dönemi için yıllık veri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak Granger ve Yoon (2002) tarafından literatüre kazandırılan saklı eş bütünleşme testi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki tespit

edilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümünde model, ekonometrik yöntem ve sonuçlar hakkında bilgi verildikten sonra, çalışma sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

2. Model, Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada Türkiye’de alternatif enerji (ALTEN) kullanımı ile ekonomik büyüme (GSYH) arasındaki ilişki Granger-Yoon saklı eş bütünleşme yöntemiyle incelenecektir. Oluşturulan ekonometrik model 1980-2016 yılları arasındaki 37 yıla ait veriler ile tahmin edilecektir. Analize dahil edilen değişkenler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Saklı eş bütünleşme yöntemi analize dahil edilecek değişkenlerin pozitif ve negatif şoklara farklı tepkiler verebileceği fikrinden hareketle, analizin ilk aşamasında değişkenleri pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Bu amaçla analizin ilk aşamasında alternatif enerji ve ekonomik büyüme değişkenleri pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılmıştır.

Analize dahil edilen değişkenlerin tahmin edilmesinden önce serilerin bileşenlerinin durağanlık derecelerinin tespiti amacıyla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılacaktır. ADF ve PP birim kök test sonuçları tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 6: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Seviyede	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
GSYH⁺	-0.273(4)	-3.233(0)	-0.624(4)	-3.233(0)
GSYH⁻	0.047(1)	-3.487(0)	0.245(2)	-3.458(3)
ALTEN⁺	0.330(0)	-2.975(6)	0.497(2)	-1.829(1)
ALTEN⁻	-0.145(0)	-3.914(2)	0.619(12)	-3.199(5)
1. Farkları				
	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
GSYH⁺	-4.073(3)	-3.957(3)	-8.218(4)	-8.084(4)
GSYH⁻	-7.785(0)	-7.687(0)	-7.871(1)	-7.769(1)
ALTEN⁺	-6.839(0)	-6.856(0)	-6.838(1)	-6.854(1)
ALTEN⁻	-6.558(0)	-6.448(0)	-8.647(11)	-8.288(11)

Tablo 1’de de belirtildiği üzere analize dahil edilen değişkenlerin tamamı hem ADF hem de PP birim kök testlerine göre birinci farklarında durağanlaşmaktadır yani seriler birinci dereceden bütünleşiktir.

Serilerin bütünleşme dereceleri tespit edildikten sonra aralarındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla yapılacak olan Granger-Yoon saklı eş bütünleşme testine geçilebilir.

Granger ve Yoon (2002) çalışmasında seriler öncelikle bileşenlerine ayrılmakta, daha sonra ise bileşenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı sınanmaktadır. X_t ve Y_t 'nin rassal yürüyüş denklemleri aşağıdaki gibi olacak olursa;

$$X_t = X_{t-1} + \varepsilon_t = X_0 + \sum_1^t \varepsilon_i \quad (1)$$

$$Y_t = Y_{t-1} + \eta_t = Y_0 + \sum_1^t \eta_i \quad (2)$$

Denklem 1 ve 2'de X_0 ve Y_0 başlangıç değerlerini gösterirken ε_i ve η_i sıfır ortalamalı beyaz dizi hata terimlerini göstermektedir. Bu noktada henüz X ve Y değişkenlerinin eş bütünleşik olup olmadıkları incelenmemektedir. Eş bütünleşik ilişkiyi incelemek için yeni birer değişken oluşturmalıyız.

$$\varepsilon_i^+ = \max(\varepsilon_i, 0) \text{ ve } \varepsilon_i^- = \min(\varepsilon_i, 0) \quad (3)$$

$$\eta_i^+ = \max(\eta_i, 0) \text{ ve } \eta_i^- = \min(\eta_i, 0) \quad (4)$$

Denklem 1 ve 2'deki hata terimlerini $\varepsilon_i = \varepsilon_i^+ + \varepsilon_i^-$ ve $\eta_i = \eta_i^+ + \eta_i^-$ şeklinde tanımlamak mümkündür. (3) ve (4) numaralı denklemler, (1) ve (2) numaralı denklemlerde yerlerine konulursa aşağıdaki denklemler elde edilecektir.

$$X_t = X_{t-1} + \varepsilon_t = X_0 + \sum_1^t \varepsilon_i^+ + \sum_1^t \varepsilon_i^- \quad (5)$$

$$Y_t = Y_{t-1} + \eta_t = Y_0 + \sum_1^t \eta_i^+ + \sum_1^t \eta_i^- \quad (6)$$

Granger ve Yoon (2002) çalışmasında $X_t^+ = \sum_1^t \varepsilon_i^+$ ve $X_t^- = \sum_1^t \varepsilon_i^-$ ve $Y_t^+ = \sum_1^t \eta_i^+$ ve $Y_t^- = \sum_1^t \eta_i^-$ olduğu durumda $X_t = X_0 + X_t^+ + X_t^-$ ve $Y_t = Y_0 + Y_t^+ + Y_t^-$ olacağını belirtmektedir. Granger-Yoon saklı eş bütünleşme test sonuçları tablo 2'de gösterilmektedir.

186

Tablo 7: Granger-Yoon Saklı Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Test İstatistiği
GSYH⁺	ALTEN⁺	-1.878 (5)
GSYH⁻	ALTEN⁻	-2.634 (0)
ALTEN⁺	GSYH⁺	-1.921 (5)
ALTEN⁻	GSYH⁻	-2.768 (0)
GSYH⁺	ALTEN⁻	-3.966 (2)*
ALTEN⁻	GSYH⁺	-4.078 (2)*
GSYH⁻	ALTEN⁺	-1.998 (0)
ALTEN⁺	GSYH⁻	-2.077 (0)

Not: *, %10 anlamlılık seviyesinde saklı eş bütünleşik ilişkinin varlığını göstermektedir.

Birinci dereceden bütünleşik değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olması, bu değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olacağını göstermektedir. Bu nedenle çalışmada Hacker

ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi kullanılmıştır. Asimetrik nedensellik test sonuçları tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Asimetrik Nedensellik Test Sonuçları

	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Kritik Değerler</i>			<i>Sonuç</i>
		1%	5%	10%	
$ALTEN^+ \rightarrow GSYH^+$	0.108	9.729	4.653	2.994	Nedensellik ilişkisi yoktur.
$GSYH^+ \rightarrow ALTEN^+$	0.932	8.337	4.277	2.940	Nedensellik ilişkisi yoktur.
$ALTEN^- \rightarrow GSYH^-$	0.634	8.731	4.328	2.921	Nedensellik ilişkisi yoktur.
$GSYH^- \rightarrow ALTEN^-$	2.095	8.209	4.225	2.884	Nedensellik ilişkisi yoktur.
$ALTEN^- \rightarrow GSYH^+$	3.095	8.948	4.208	2.791	Nedensellik ilişkisi vardır.
$GSYH^+ \rightarrow ALTEN^-$	0.090	8.193	4.400	2.930	Nedensellik ilişkisi yoktur.
$ALTEN^+ \rightarrow GSYH^-$	0.761	9.193	4.531	2.983	Nedensellik ilişkisi yoktur.
$GSYH^- \rightarrow ALTEN^+$	0.834	8.206	4.243	2.894	Nedensellik ilişkisi yoktur.

4. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de GSYH’nin yıllık büyümesi ile toplam enerji kullanımı içerisindeki alternatif enerji kullanımının payı arasındaki ilişki 1980-2016 dönemi için yıllık veri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak Granger ve Yoon tarafından literatüre kazandırılan saklı eş bütünleşme testi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Granger ve Yoon saklı eş bütünleşme testi sonucunda Türkiye için alternatif enerjinin negatif bileşeni ile ekonomik büyümenin pozitif bileşeni ve ekonomik büyümenin pozitif bileşeni ile alternatif enerjinin negatif bileşeni arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemli ilişkinin tespitinden sonra yapılan Hatemi-J asimetrik nedensellik testi sonucunda ise alternatif enerjinin negatif bileşeninden, ekonomik büyümenin pozitif bileşenine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Kaynakça

Granger, C. W., & Yoon, G. (2002). Hidden cointegration. *University of California, Department of Economics Working Paper*, San Diego.

Hacker, S. & Hatemi-J, A. (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: theory and application in finance. *Journal of Economic Studies*, 39(2), 144-160.

Yücel, F. B. (1994). *Enerji Ekonomisi*. İstanbul: Febel Ltd. Şti.

TÜRKİYE’DE İŞLETMELERİN ÇEVRE SORUMLULUKLARI: ALTIN MADENCİLİĞİ SEKTÖRÜ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Canan Emek İNAN

İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Koray ALBULUT

İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları ABD Yüksek Lisans Programı

Öz

Günümüzde işletmeler, küresel ekonomi politikalarının yapısını ve işleyişini yönlendiren birincil aktörler haline gelmiştir. İşletmelerin bu konumu sadece ekonomi politikalarının işleyişini düzenlemede değil aynı zamanda çevre politikalarının işleyişini düzenlemede de etkili olmaktadır. Yükselmekte olan çevresel aktivizm, çevre bilinci ve yeşil tüketim-üretim gibi toplumsal beklentilere karşı işletmelerin eğilimi, kendi çevre politikalarını üreterek toplumsal rıza yaratma şeklinde gerçekleşmiştir. Bu eğilime uyum sağlayan işletmelerin çevre politikaları, aslında ürettikleri çevre sorunlarını aklamaya yönelik olarak gerçekleşse de, bu politikalar işletmelere yeni ve büyümekte olan küresel bir pazar alanı yaratmaktadır.

Nitekim madencilik sektörü de bu değişim sürecinin bir parçasıdır. Günümüzde ulusal ve ulus ötesi işletmeler maden sektöründe faaliyet gösteren en önemli aktörler konumuna gelmiştir. Bu araştırmada Türkiye’de altın madenciliği sektöründe faaliyet göstermekte olan, üretim süreçlerinde açık maden tipi ve yığın liçi yöntemini kullanan Öksüt Madencilik, Alacer Gold, Eldorado Gold ve EMX Royalty Corp ulus ötesi işletmelerinin çevresel sorumluluk politikaları ve projeleri, işletmelerin ürettikleri çevre sorunlarıyla üstlendikleri çevre sorumluluk projeleri arasındaki ilişki bağlamında incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Sorumluluğu, Çevre Sorunları, Yeşil Aklama, Altın Madenciliği.

ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITIES OF CORPORATIONS IN TURKEY: A REVIEW OF THE GOLD MINING SECTOR

Abstract

Corporations have become primary actors directing the structure and functioning of global economic policies. This primary position of the corporations was not only in regulating the functioning of economic policies, but also in regulating the functioning of environmental policies. The tendency of corporations to cope with societal expectations, such as rising environmental activism, environmental awareness and green consumption-production, has resulted in the creation of societal consent by producing their own environmental policies. These policies have created a new and growing global market place for corporations, although

the environmental policies of these competing corporations are actually aimed at addressing the environmental problems they produce.

As a matter of fact, the mining sector is part of this stable change process. Recently, many national and transnational corporations have become the most important actors in the mining industry. In this research, the environmental responsibility policies and projects of Öksüt Madencilik, Alacer Gold, Eldorado Gold and EMX Royalty Corp transnational corporations, which are active in gold mining sector in Turkey and using open mining type and heap leaching method in their production processes have been examined through qualitative analysis in the context of the relationship between the environmental problems is produced by corporations and the environmental responsibility projects which they undertake.

Keywords: Environmental Responsibilities, Environmental Problems, Greenwash, Gold Mining.

1.Giriş

Sanayi devrimiyle birlikte insan topluluklarının çevresini dönüştürme eğilimi ivme kazanmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte ivme kazanan bir başka durum ise çevre sorunlarıdır. Sanayi devrimiyle üretimde artan verimliliğe ve kalkınmaya bağlı olarak, bir yandan nüfus artarken diğer taraftan insanların doğayla olan geçimlik ilişkileri geri dönülmez bir şekilde değişmiştir. İnsan topluluklarında doğal varlıkların sonsuz olduğu ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın sonsuza kadar sürdürülebileceği algısı oluşmuştur. Nitekim gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, iktisadi büyüme bütün toplumların ana hedefi olagelmıştır.

Bu algı 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme kadar mevcudiyetini korumuştur. Özellikle sanayi devrimini erken gerçekleştiren ülkelerde ekonomik kalkınmaya karşılık ciddi çevresel sorunların varlığı ve doğada oluşan yıkımlar açıkça fark edilir hale gelmiştir. Kalkınma ve çevre arasında negatif yönlü bir ilişki doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ortaya atılmıştır. Doğa ve kalkınma arasındaki ilişkileri dengeleyen sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, süreç içerisinde insani ihtiyaçları esas almaya başlamıştır.

Maden sektörü ise insan topluluklarının modern çağdaki ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir üretim faaliyeti olmuştur. Keynesyen dönemde kamu politikalarının etkin bir şekilde rol oynadığı madencilik sektörü, neoliberal dönemle birlikte kamu maliyesindeki bütçe açıkları, para birimlerindeki enflasyon oranları gerekçe gösterilerek sektörün özel girişimlere açılması uluslararası kredi kuruluşları tarafından sağlanan kredilerle cazip hale getirilmiştir. Başka bir özelleştirme taraftarı gerekçe ise kamu politikalarının madencilik faaliyetlerinde iş yönetim süreçlerinde etkisizliği olmuştur. Bu süreçte ülkelerin çevre mevzuatları esnetilerek çok uluslu işletmelerin sektöre dahil olabilmesine olanak sağlanmıştır.

Türkiye'de ise maden sektörü 1980'lere kadar kamu ağırlıklı bir yapıya sahipken günümüzde özel girişimin egemen olduğu bir yapıya dönüşmüştür. Bu değişimle birlikte çok uluslu şirketler Türkiye'ye madencilik iş süreçlerini taşıırken, çevresel kirlilik yaratan faaliyetlerini aklama politikalarını da taşımıştır.

Bu bağlamda araştırmanın konusu kapsamında, altın madenciliği sektöründe faaliyet gösteren seçilmiş işletmelerin çevresel sorumlulukları incelenmektedir. Türkiye'de altın madenciliği

sektöründe faaliyet gösteren seçilmiş çok uluslu şirketlerin çevresel aklanma politikalarının nitel olarak analizinin yapılması amaçlanmaktadır.

2. İşletmelerin Neden Olduğu Çevre Sorunları ve Çevre Sorumluluğu Algısı

Ekolojik sorunlar günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu sorunların en önemlilerinden biridir. Konuyla ilgili tartışmalar göz önüne alındığında, çevre sorunlarının temelinde (Bıçkı, 2001: 33-34) üretim faaliyetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Sanayi devrimi sonrasında önemli ölçüde artan üretim faaliyetlerinin doğanın dengesini bozucu etkisi, sınır aşan çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Çevre kavramı ilk bakışta ne kadar açık ve kolay anlaşılabilir görünmekteyse de, kavram incelendikçe, kavramın o denli karmaşık ve sınırlarının çizilmesinin güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni kapsamın genişliğidir. Çevre sorunsalı gündeme gelmeden önce kavram bir şeyin etrafındaki diğer şeyleri, ortam ve koşulları vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Einstein'ın *"Ben olmayan her şey çevredir"* tanımlamasındaki gibi. Çevre sorunsalıyla birlikte, "ben" in ya da "şey" in dışarıda bırakılması ve ekosistem gerçeğinin de dikkate alınmasıyla kavramın özgün anlamına kavuştuğu vurgulanmaktadır (Keleş-Hamamcı, 2005: 31-32; Turgut, 2009:1-2).

İnsanın, ekosistemle ilişkisini, sadece günümüz dünyasındaki yaşam tarzıyla açıklamak yanıltıcı olacaktır. En ilkel topluluklardan itibaren insanın, ekosistemle ilişkisi birbirinden ayrılmaz bir bütünü teşkil etmektedir. Parlak'ın da (2004: 15) belirttiği gibi, çevre birbirinden ayrılmaz gibi duran iki kavramın tam kesişme noktasında yer almaktadır: İnsan ve doğa. Birinin diğerine mutlak muhtaç olduğu, ama diğerinin tümüyle onsuz yapabildiği ve aslında onsuz var olduğu iki temel unsur. Bu iki unsurun her biri diğerine karşı hem etken, hem de edilgen konumlara sahipler. İşte çevre, kozmik evrenin yerküre sahnesinde sergilediği ve söz konusu aktörlerin başrolünü oynadığı, süreklilik arz eden dramatik etkileşimlerin anlatımıdır.

Genel olarak çevresel sorunlarının nedeni, toplumların üretim ve tüketim faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreyi dikkate almayan davranış ve uygulamalarıdır. Toplumsal faaliyetler nedeniyle doğal çevre üzerinde kurulan baskıların, çevrenin taşıma kapasitesini aşması sonucunda çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Toplumların çevre üzerindeki baskılarının neden ve düzeylerinin, ülkeden ülkeye değiştiği ve ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile çevre sorunlarının sebepleri, özellikleri ve boyutları arasında yakın bir ilişki olduğu da görülmektedir (Yavuz - Keleş, 1983: 254-266; Sencar, 2007:10-11).

Sanayi faaliyetleri, üretimin her aşamasında doğada çeşitli değişikliklere sebep olmaktadır. Sanayi toplumları ister sosyalist ister kapitalist olsun, doğayı sömürülmeyi bekleyen bir nesne olarak algılamışlardır. Çevrenin hammadde kaynağı ve atık deposu şeklinde algılanması 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. 1960'larda doğal kaynakların ve çevresel değerlerin kıt olarak ele alınması gerektiğinin anlaşılmasıyla, doğal çevre üretim faktörleri arasında bir maliyet unsuru olarak yer almaya başlamıştır. Tam da bu noktada sürdürülebilir kalkınma, ne pahasına olursa olsun büyüme anlayışının fiziki olarak olanaksızlaştığı bir dünyaya geldiğimizi vurgulayan bir kavram olmuştur (Yıldırım - Göktürk, 2004: 465-469).

Toplumdaki her örgüt ve sistem, toplum tarafından kendisine verilmiş temel fonksiyonlara sahip olduğu gibi, bunları yerine getirmek amacıyla çalışmaktadır. İşletmeler de bu sistem ve örgütlerden biridir. Bu nedenle bir işletmenin en temel amacı, insanların ihtiyaç duyduğu

iktisadi mal ve hizmetleri üreterek ya da pazarlayarak topluma fayda sağlamak ve bunun karşılığında da ortalamanın üstünde bir gelir elde ederek sürekliliğini devam ettirmektir. Genel olarak bir işletmenin; kâr elde etmek, topluma hizmet etmek ve devamlılık şeklinde sıralanan üç temel amacı bulunmaktadır (Taşkın, 2012: 80). Söz konusu amaçlar ekolojik ve iktisadi hayatın doğasında var olan çelişkiyi de ortaya çıkarmaktadır.

Ancak çevre sorunları işletmeler düzeyinde uzun yıllar ihmal edilmiştir. Çevre sorunlarının işletmeler düzeyinde ihmal edilmesinin en önemli nedenlerinden biri, işletme literatüründe çevre kavramının kapsamının eksik olarak belirlenmesiyle ilgilidir. İşletmeler açısından çevre; ekonomik, sosyal, politik ve teknolojik faktörlerin şirket performansını belirlediği bir alan olarak algılanmış ve bu kapsamda müşteriler, rakipler, çalışanlar, hükümet, tedarikçiler gibi unsurlardan oluştuğu varsayılmıştır. Bu kapsamda doğanın tüm insan ve işletme faaliyetlerinin çevresini oluşturduğu gerçeği göz ardı edilmiştir (Taşdemir, 2011, 30-31)

Dünya genelinde işletmenin küresel düzeydeki önemi giderek artmaktadır. Günümüzde dünya ekonomik çıktısının %25'i dünyanın en büyük şirketlerinin kontrolü altındadır. General Motors ve Royal Dutch Shell gibi büyük grupların satışları Malezya, Filipinler ve Venezüella gibi ülkelerin gayri safi milli hâsılasından çok daha fazladır. Çokuluslu işletmelerin satın alma, üretim ve yatırım kararları ve yeni teknolojiler geliştirmelerinin yanı sıra, toplum ve çevre üzerindeki etkileri de artmaktadır. İşletmelerin toplumda artan rolleri, sürdürülebilir kalkınma kavramının iş dünyasında giderek daha fazla ele alınmasına yol açmaktadır. Günümüzde gerek ulusal gerekse çok uluslu işletmeler, ekonominin üretken kaynaklarını temsil ettikleri için sürdürülebilir kalkınmada kendilerine önemli roller atfedilmektedir. Bu nedenle, özel sektör şirketlerinden yalnızca ekonomik değer ve mal ve hizmet üretmekle kalmayıp, yaptıkları faaliyetlerden dolayı yol açtıkları farklı çevresel ve sosyal problemleri azaltmak için aktif olarak çalışmaları da beklenmektedir (Sarıkaya, Kara, 2007:225).

192

1969 yılında Harvard Üniversitesi işletme fakültesinde işletmelerin gelecekte üstleneceği sorumluluklarla ilgili konuşmasında Henri Ford II, işletmelerin iş modellerini değiştirme sürecine girdiğini müjdelemektedir. Henri Ford II bu konuşmasında işletmelerle toplum arasında yapılan sözleşmenin değiştiğini, artık işletmelerin daha geniş insani değerlere hizmet etmesi ve işletmelerin kamuoyuna karşı yükümlülüklerini ticari kaygılar gütmekten yerine getirmesi gerektiğini belirtmektedir (Lantos, 2001: 598). Ancak işletmelerin çevresel sorumluluklarıyla ilgili yaşanan süreç Henri Ford'un öngördüğü şekilde ilerlememiştir.

Bu süreçte üretim araçlarında ve üretim şekillerinde meydana gelen gelişmelerin, logaritmik bir artışla çeşitlendiği aynı şekilde çevre sorunlarının da bu duruma paralel olarak arttığı görülmektedir. Üretim süreçlerinin piyasada farklılıklar göstermesi, işletmelerin faaliyet alanlarının gün geçtikçe genişlemesi, devletlerin piyasadaki denetçi rolünün yetersiz kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte işletmeler, kendilerine çeşitli yükümlükler getiren kısmen de sorumsuzca kar elde etmelerinin önünde engel olarak gördükleri çevreye karşı sorumluluklarını, özellikle 1980'li yıllardan sonra üretim ve pazarlama açısından fırsata dönüştürülebilecek bir avantaj olarak yorumlayabilmektedir.

İşletmelerin üstlendikleri çevre sorumluluk projeleri, şirket bağlantılı yeşil hareketler veya kurumsal çevre sorumluluk programları olarak da adlandırılmaktadır. İşletmelerin üstlendiği çevresel sorumlukların yeşil ön eki adı altında bulunduğu faaliyet alanlarında bazı aldatmacalara yol açtığı da savunulmaktadır. Amerika'da üzerinde eko etiket olan 14 ev temizliği ve kişisel

bakım ürünü üzerinde yapılan bir araştırmada, ürünlerden yarısından fazlasının hiçbir şekilde yeşil etiketi hak etmediği ortaya çıkmıştır (Hickman, 2010). İşletmelerin kurumsal çevre sorumluluk projelerini, çevreye zararlı faaliyetlerini gizlemek için kullandıkları da iddia edilmektedir. Rodgers'ın da (2009) belirttiği gibi, işletmelerin çevre sorumluluklarıyla ilgili olarak, endüstriyel organiklerin, metalaşmış biyo-yakıtların ve karbondioksit salınımlarının azaltılmasının çevreyi koruma açısından çok da faydalı olmadığı söylenebilir. Olan şudur; günümüzün siyasi ve iktisadi yapıları, çevresel krizi statükoya en zararlı olacağını düşündükleri yöntemlerle çözülebilecek bir biçime ulaştırmaya gayret etmektedirler.

Dünya'da önemli miktarda sera gazı emisyonu gerçekleştiren bazı işletmeler ise yarattıkları bu zararı sera gazı emisyonlarını azaltmak ve hatta durdurmak yerine orman koruma projelerine yatırımlar yaparak veya ortak mülk olan ormanları metalaştırarak bünyelerine katmaktadırlar. Bu durum ise işletmelerin karbon emisyonlarından sağladığı zararı meşrulaştırmakta hatta sermayeye yeni birikim alanları yaratmaktadır (Pearce, 11.03.2011).

Çevresel sorumluluk kavramıyla ilgili bir başka durum da işletmelerin tüzel kişilikleri dolayısıyla yükümlü oldukları hukuki sorumluluklarını yerine getirmiyorken gönüllü olarak, çevre sorumluluklarının gereğini yapmaları beklentisidir. Bu çelişkili durumla ilgili olarak Amerika'da faaliyet gösterdiği süreçte, politikacılarla olan organik bağları sayesinde adeta enerji tekeli olan Enron şirketinin, hukuksal ve mali sorumluluklarını yerine getirmediği için Amerika'da neden olduğu kapsamlı enerji krizinin ardından yaşanan ekonomik kriz somut bir örnek teşkil etmektedir (Gibney, 2005).

Mganda (2016:1)'nin da belirttiği gibi, kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında değerlendirebileceğimiz işletmelerin çevre sorumluluğu, kurumsal sürdürülebilirlik için gerekli olan oldukça önemli stratejik bir işletme uygulamasıdır. Ekonomik refah kavramına toplumsal ve çevresel konuların dahil edilmesi gerektiği bu süreçte, artan çevreci aktivizm önemli bir rol oynamaktadır. Ancak etik ilkeleri işletme müfredatıyla birleştirme noktasındaki belirsizliklerden dolayı çevresel sorumluluk uygulamalarında ciddi zorluklar bulunmaktadır.

3. Maden - Çevre İlişkisi

3.1. Madencilik Faaliyetleri ve Çevre İlişkisi

Madencilik faaliyetleri doğası gereği başta çevre olmak üzere, toplumsal yaşam ve ekonomiler üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratmaktadır. Olumlu ve olumsuz etkilerin zaman içinde sürekliliği, etkilediği alan ve yoğunluk durumu, uygulanmakta olan madencilik operasyonun ve uygulanmakta olan yerin özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Madencilik faaliyetleri nedeniyle kısa bir sürede hızla üretilmiş olumlu etkenler sonrasında, yerel ölçekte çok ciddi olumsuz çevresel, sosyal ve ekonomik etkiler ortaya çıkmakta ve bu etkilerin önemli bir kısmı paydaşlar tarafından gözlenebilmektedir (Yaylacı-Düzgün, 2015. 2-3; Gibson, 2006:334-335). Madencilik faaliyetlerinden kaynaklı çevre sorunları katastrofik özellikler göstermektedir. Küçük tedbirsizlikler büyük ve çok çeşitli sorunlara yol açabilmekte, bu sorunlar ise ancak insan yaşamını olumsuz yönde etkilemeye başladığında gündeme gelmektedir.

Madencilik faaliyetlerine konu olan kaynakların tükenebilir olması ve bu kaynaklardan elde edilen nihai ürünlerin, ekolojik ayak izinin yüksek seviyelerde olması maden çıkarma faaliyetlerinde çevre kaygılarını ön plana çıkarmaktadır. Madencilik faaliyetlerinin, rezervlerden maksimum fayda elde etme amacı, ulaşımı kolay ve çıkarma maliyeti düşük

rezervlerden başlanıp, ulaşımı en zor ve çıkarım maliyeti yüksek olan rezervlere doğru yönelmeyi gerekmektedir. Bu bağlamda madencilik faaliyetlerinde yaşanan rezervlere ulaşma sorunları günümüz sanayisinin artan hammadde ihtiyacını karşılama çabalarındaki artışa karşın, faaliyetlerin yarattığı çevresel sorunların analizindeki özveri düşüklüğünü beraberinde getirmektedir.

Maden üretimi ve işlenmesi aşamalarında ortaya maden atıkları çıkmaktadır. Bu atıklardan kaynaklanan kirlenmeler, cevherin çeşitliliğine göre farklı çevresel etkiler yaratabilmektedir. Madenin yakınında toprak yüzeyinde toplanan çoğunlukla cevher mineralleri içeren bu tür atık yığınları çevre kirliliğinin kaynakları olmakla birlikte, en büyük çevre sorunlarına cevherin işletilme süreçleri yol açmaktadır (Atabey, 2010: 5). Ayrıca hangi usullerle yürütülürse yürütülsün madencilik faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanda faaliyet sürecinde ve sonrasında gerekli düzenleme ve iyileştirme çalışmaları yapılmadığı sürece, çevrede kalıcı kirliliklere ortaya çıkmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2014 yılında; imalat sanayi işyerleri, termik santraller, organize sanayi bölgeleri, maden işletmeleri ve sağlık kuruluşları tarafından 3,5 milyon tonu tehlikeli olmak üzere 796 milyon ton atık yaratılmış olup, toplam atığın 751 milyon tonunu madencilik sektöründen kaynaklanan dekapaj malzemesi veya pasa atıklarından, tehlikeli atığın ise 2,4 milyon tonunu madencilik sektöründen kaynaklanan mineral atıklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2014). Madencilik faaliyetleri sebebiyle ortaya çıkan atıkların yönetimi, çevresel sorunların önlenebilirliği açısından son derece önemlidir.

Madencilik faaliyetleri günümüzde ekstrem örnekler dışında yerleşme ve yapılaşmaların seyrek olduğu kırsal alanlarda sürdürülmektedir. Kırsal alanda yaşayan nüfusun doğayla olan geçimlik yaşantısı kentte yaşayan nüfusa göre farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda kır hayatında doğadan sağlanan geçimlik yaşam fayda hiyerarşisinde en üst basamakta yer almaktadır. Çevrenin toplumsal hayatı ve ekonomik ilişkileri kapsamakta olduğu düşünülürse ve madencilik faaliyetlerinin bulunduğu çevreyi manipüle edici özellikleri göz önünde bulundurulursa, madencilik faaliyetlerinin, sürdürüldüğü bölgede yaşayan yerel halkın çevreyle olan geçimlik ilişkilerini de etkilediği gözlenmektedir. Madencilik faaliyet gösterdiği bölgelerde yerel halka düzenli iş olanakları da sağlamaktadır fakat bu ilişkinin yapısal zorunluluklarından dolayı yerel halk ekosistemlerden sağladığı faydayı madencilik faaliyetlerine devretmek zorunda kalmaktadır (Bury, 2008: 310,311).

3.2. Maden Sektörü Çevre İlişkisinin Ekonomi Politikası

16. yüzyılda Avrupa’da feodalizmin çözülmesi ve merkez krallıkların tekrar güçlenmesiyle birlikte canlanan, ticaret merkantilizm ekonomi sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Merkantilizm ekonomi sistemi madenlere geçmişe göre farklı bir değer ithaf etmiştir. Önceden insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan madenler, merkantilizm ekonomi sistemi ile birlikte bir milletin zenginliğini ölçme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyılda Akdeniz ticaretinde süren İslam egemenliği, merkantilizmin genişleme alanlarını sınırlamıştır. İslam devletlerinin cihat anlayışı, merkantilizm sisteminin ana unsuru olan ticaretin sürekliliğini de tehdit etmiştir. Bu durum ticarete bağlı olarak elde edilen değerli maden birikimini de zorlaştırmıştır (Pirenne, 2004).

Avrupa içinde bulunduğu bu çıkmazı, pusulanın keşfi ve gemilerin deniz aşırı seyahatlere uygun hale gelmesiyle gerçekleşen coğrafi keşiflerle, dünyanın farklı bölgelerinin aşama aşama

tek bir pazar sistemine eklemelenmesi ile sonuçlanan merkantilizmin ana unsuru olan ticaret ile aşmayı başarmıştır. Günümüzde de süregelen kaynak kullanımı ve paylaşımında yaşanan adaletsizliğin temelleri de tam olarak Avrupalı istilacıların, keşfettikleri yeni coğrafyalarda kurdukları sömürgeci düzenden kaynaklanmıştır (Diamond, 2010; 3; Ponting, 2012: 208).

Ponting'in de (2012; 231-232) belirttiği gibi, ilk İspanya sömürgelerinin temel sebebi Amerika kıtasında önemli büyüklükte maden rezervlerinin bulunmasıdır. Aztek ve İnka imparatorluklarının hazinelerini erittikten sonra sömürgeciler, Bolivya'da And Dağları'ndaki Potosi'nin büyük gümüş madenlerini kullanmaya yönelmiştir. Bu madenlerde yerli halk son derece zehirli bir madde olan cıva kullanarak cevherleri işlemiden geçirmişlerdir. 1500-1600 yılları arasında Amerika kıtalarından toplam iki yüz bin kilogram altın ve on altı milyon kilogram gümüş ithal edilmiştir.

Endüstri devriminin teknolojik gelişmeleri artık topraktan dolayısıyla madenlerden daha çok nihai ürün elde edilmesine olanak tanımıştır. Artan nihai mamul üretimi ise liberal ekonominin arz yönlü politikalarının, daha çok ekonomik çıktı almayla sermayenin genişlemesi, yayılması ve artması arasında ilişki vardır tezini doğrular nitelikte olmuştur. Bu koşullarda kaynakların bolluğu ve ekosistemlerde meydana gelen tahribatlar ise veri kabul edilmiştir. Endüstrileşmenin dünyada yayılması enerji yönündeki talepleri de arttırmıştır. Bu bağlamda kömür madeni, endüstri toplumunun enerji ihtiyacını karşılamada kilit bir rol üstlenmiştir. Endüstri toplumlarında kömür madeninden sağlanan yüksek seviyede enerji diğer madenlerin işlenmesine de olanak sağlamıştır.

1800'lü yıllarda 76 milyon ton olan kömür çıkarımı, 2015 yılında 7.709 milyon ton, olarak gerçekleşmiştir (Ponting, 2012: 341; Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, 2017: 4-5). 18. yüzyılda İngiltere'de sanayileşmenin ilk aşamalarında yıllık demir üretimi 68 bin ton civarında iken günümüzde demirin kullanıldığı sektörel çeşitlilik ile birlikte dünya genelinde yıllık üretim 1,606 milyar tona ulaşmıştır (Ponting, 2012: 393; Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2014: 7-8).

1880'li yıllarda yaklaşık 120 bin ton olduğu tahmin edilen bakır üretimi günümüzde elektriğe bağlı sanayilerin gelişmesiyle yıllık tüketim 15 milyon 734 bin tona ulaşmıştır (Ponting, 2012: 393; Global Bakır Piyasası). Dünya rezervlerinin dörtte üçü Sanayi Devrimi sırasında tüketildiği düşünülen altın madeninin (Ponting, 2012: 287) günümüzde dünya çapında potansiyel rezervlerinin toplamı 49 bin ton olduğu hesaplanmaktadır. Altın madeninin günümüzde dünya genelinde yıllık üretimi ise 3 bin 222 tondur (Altın Madenciler Derneği).

Gelişmiş ülkelerde, Gayrı Safi Milli Hasılda madencilik payı; ABD'de % 5, Almanya'da % 4.0, Kanada'da % 3.7, Avustralya'da % 6.5, Rusya'da % 22, Şili'de % 8.5, G.Afrika'da % 6.5, Brezilya'da % 3 ve Türkiye'de ise % 1.2 seviyesindedir.. Çeşitli madenlerin bilinen rezervlerinin, günümüztüketim hızıyla tükenme ömürleri; kömür, 400 yıl; alüminyum, 1027 yıl; krom, 143 yıl; bakır, 75 yıl; altın, 45 yıl; indiyum, 13 yıl; kurşun, 42 yıl; nikel, 90 yıl; fosfor, 345 yıl; platin, 360 yıl; gümüş, 29 yıl; kalay, 40 yıl; uranyum, 59 yıl; çinko, 46 yıl olarak hesaplanmaktadır (TMMOB, 2011: 3)

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu, gelişmiş ülkelerin sanayi ürünleri için önemli hammadde tedarikçisi konumundadır. Hammadde ihraç edip işlenmiş sanayi ürünü ithal eden söz konusu ülkeler, merkez-çevre ilişkisi içinde benzer durumdaki gelişmekte olan ülkelerle de sıkı bir rekabet içindedirler. Bu ilişkinin sonucu da genellikle ürün bazındaki ticaret hadlerinin sanayi ürünleri lehine, hammadde aleyhine gelişmesine, bir diğer ifadeyle merkez ülkeler lehine çevre

ülkeler aleyhine gelişmesinde yol açmaktadır. Kamu, özel sektör ya da yerli-yabancı ortaklıklarca yürütülen maden faaliyetleri, düşük güvenlik standartları ve gerekli çevresel önlemlerin alınmaması nedeniyle önemli miktarda aynı zamanda da kalıcı kirliliklere sebep olmaktadır (Kurt, 2004: 563).

Dünya ekonomisinde serbest piyasa uygulamalarının yükselişiyle birlikte gelişmiş ülke menşeli çok uluslu şirketlerin ekonomik ve coğrafi etki alanı genişlemiştir. Çok uluslu şirket yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere çekilmesi gerektiği görüşünü sıklıkla vurgulanır hale gelmiştir. Bu görüş, yabancı doğrudan yatırımların ve ticari serbestliğin hem yatırımcıya hem de yatırım yapılan ülkeye yarar sağlayacağı çıkarımına dayanmaktadır. Çok uluslu şirket yatırımlarına bağlı olarak ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlenmesinin çevre alanında küresel işbirliğini beraberinde getireceği de vurgulanmaktadır. Bu kapsamda doğrudan yabancı sermaye çekilerek Türkiye’de altın madenciliğinin geliştirilmesini savunan görüşler benzer bir mantığı yansıtmaktadır (Çoban, 2004: 280-281).

Söz konusu eğilim çerçevesinde, kamu maliyesini revize etme ve enflasyonla mücadelede sıkı para politikalarının uygulanması, kamu politikalarının madencilik sektörü gibi risk faktörünün yüksek olduğu sektörlerde faaliyetlerinin etkisizleştirilmesi yönündeki girişimleri artırmıştır. Dolayısıyla kamu teşebbüslerinin yüksek düzeyde risk içeren sektörlerde faaliyet göstermesi de neoliberal politikalar çerçevesinde devlet mekanizmaları tarafından istenmeyen bir durum haline geldiği de gözlenmektedir.

Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri için herhangi bir ülkeyi çekici kılan çeşitli araçlar ve etmenler vardır; ücretler genel düzeyi, çalışanların hakları, vergilendirme, ekonomik ve siyasal istikrar, altyapının sağlanması, ekonomik ve finansal özendiriciler, pazara yakınlık ve çevresel ekonomik maliyetler gibi. Ülkelerin yabancı sermaye yatırımları için çekiciliği, gelişmemiş çevresel düzenlemelerin bulunduğu yeni coğrafyalar arayan çok uluslu şirketler için özellikle önem taşımaktadır. Bu duruma yol açan bir başka unsur, gelişmiş ülkelerde madenciliğin neden olduğu çevresel yıkımlara karşı yükselen kamuoyu duyarlılığı ve şiddeti giderek yükselen yerel muhalefet dalgasıdır. Bir ülkenin çevresel yasal düzenlemeler bakımından çekiciliği ya da iticiliği olgusu, uygulanan siyasalara göndermede bulunduğu için, konunun devletle bağlantılı yönünü gündeme taşımaktadır (Çoban, 2014: 282-283).

4. Türkiye’de Altın Madenciliği Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmeler ve Çevre İlişkisi

4.1. Türkiye’de Maden Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletme Örnekleri ve Çevre Sorumluluk Projeleri

Araştırmanın bu alt bölümünde Türkiye’de altın madenciliği sektöründe faaliyet gösteren, üretim süreçlerinde açık maden tipi ve yığın liçi yöntemini kullanan; Öksüt Madencilik, Alacer Gold, Eldorado Gold ve EMX Royalty Corp olarak tespit edilen örneklem grubu üzerinden altın madenciliği sektöründeki işletmelerin çevre sorumluluk projeleri şu şekilde değerlendirebiliriz;

Öksüt Madencilik, Türkiye’deki altın madeni çıkarma ve işleme faaliyetlerini hedge fonları aracılığıyla bağlı olduğu Centerra Gold bünyesinde yürütmektedir. Centerra Gold Kanada merkezli bir ulus ötesi işletme olmakla birlikte, Kuzey Amerika, Asya ve diğer pazarlarda altın mülklerinin araştırılması, geliştirilmesi ve edinimini faaliyet amaçları olarak belirlemiştir. Centerra’nın vizyonu, sürdürülebilir değer ve büyümeyi sorumlu bir şekilde sunabilen mükemmellik kültürünü ve geleneğini oluşturmaktır. İşletmenin misyonu, mevcut

faaliyetlerinin potansiyelini en üst düzeye çıkararak, finansal güç ve işletmenin sektördeki mevcut tecrübesiyle, yeni, uzun ömürlü ve düşük maliyetli projeler üreterek mevcut katma değerini arttırmaktır (Centerragold, 2017). Centerra Gold'un bünyesinde bulunan Öksüt Madenciliğin genel amacı, Türkiye'de maden arama faaliyetleri kapsamında belirlenen işletilmeye müsait ekonomik kaynakları işlemeye yöneliktir. Özel olarak ise şirket, Kayseri ili Develi ilçesindeki sahada açık maden işletmeciliği ve yığın liçi yöntemiyle altın üretimi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. İşletmenin ilgili proje sahası, Ankara'ya kuş uçuşu 290 km uzaklıkta ve Kayseri ilinin 45 km güneyinde bulunmaktadır. Söz konusu proje sahası içerisinde bulunan 1243,67 hektarlık alan Çevresel Etki Değerlendirmesi İzin Alanı olmakla birlikte Maden İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ruhsatlandırılmıştır (Öksüt Madencilik,, 2017a).

İşletmenin altın madenciliği ile ilgili temel tezi, projelerinin ekonomik ve toplumsal gelişmeyi destekleyen pozitif bir güç olmasıdır. Yöre halkıyla yapıcı ilişkiler kurulması ve bu ilişkilerin geliştirilmesi işletmenin sorumlulukları arasında yer almaktadır. Karşılıklı iletişim ve paylaşımın, yerel paydaşlarla güven ve samimiyete dayalı işbirliği yaratacağına inanılmaktadır. Yerel kurumlar ve diğer paydaşlarla beraber işletme çalışmalarının olası olumsuz etkilerini en aza indirebilmek ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişmeyi desteklemek amacıyla fırsatlar yaratmayı amaç edinmiştir. Kültürel değerlere karşı hassasiyet, saygı ve dürüstlüğüün çalışmalarının ana prensipleri arasında yer aldığı ve işletmenin her bir çalışanın bu bilinçle hareket etmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir (Öksüt Madencilik, 2017b).

Ayrıca işletme yöre halkıyla, şeffaf ve işbirliğine dayalı bir iletişim kuracağını, olası toplumsal riskleri, etkileri ve yükümlülükleri belirlemek adına yöre halkıyla sürekli iletişimde olacağını taahhüt etmektedir. İşletme her koşulda üzerine düşen sorumlulukları yerine getireceğini, temel insan hakları anlayışı çerçevesinde iletişim ve etkileşimde olduğu tüm paydaşlara saygı göstereceğini belirtmektedir. İşletme faaliyetlerine ilişkin şikayetlerin zamanında, adil ve tutarlı olarak değerlendirileceğini, proje alanında bulunan kadın, çocuk ve diğer savunmasız grupların ihtiyaç, endişe ve isteklerini göz önünde bulunduracağından bahsetmektedir. Madenin kapanışından sonra yöreye olumlu ve kalıcı miraslar bırakmak için yerel paydaşlarla çalışacağına, halkla ilişkiler performansını düzenli olarak değerlendirip geliştireceğini vaat etmektedir (Öksüt Madencilik,, 2017b).

İşletme, arama, inşaat, işletme süreci ve işletmenin kapanması aşamaları dahil tüm çalışma aşamalarında, çalışanlarının, taşeron firmaların, halkın ve çevrenin sağlık ve güvenliğini korumayı, "hiçbir iş, işin güvenli yapılması için harcanacak zamandan acil değildir" anlayışı ile taahhüt etmektedir. Endüstriyel alanda ulusal ve uluslararası mecrada kabul görmüş kanun ve yönetmeliklere koşulsuz uymayı, çalışanlarına ve taşeron işçilere güvenli bir çalışma ortamı sağlamayı, potansiyel risklerin belirlenmesi, tanımlanması ve kontrol altına alınması için sürekli çaba göstereceğini belirtmektedir. Çalışmalardan kaynaklanacak çevresel etkilerin kontrolü ve önlenmesi için gerekli tedbirler almayı, amaçlamaktadır. İşletme faaliyet süresince iş sağlığı, güvenliği ve çevre ile ilgili konularda çalışanlarını sürekli bir biçimde bilinçlendirmekten bahsetmektedir (Öksüt Madencilik, 2017c).

Öksüt Madencilik, söz konusu taahhütleri yerine getirmek amacıyla, sağlık, emniyet ve çevre yönetim sistemlerini kurmayı ve uygulamayı öncelik olarak belirlemiştir. Şirketin belirlediği bir diğer öncelikli uygulama alanı, çalışmalardan kaynaklanabilecek, sağlık, emniyet ve çevre tehditlerinin tespit edilmesidir. Bu çerçevede sağlık, emniyet ve çevre acil durum planları oluşturmak ve uygulamak konusuna önem verilmektedir. Madencilik faaliyetleri sonrası, planlı

bir şekilde faaliyet alanının rehabilitasyonu bir başka öncelik alanı olarak tanımlanmaktadır. Faaliyet süresince ve sonrasında düzenli denetimler işletmenin vaatleri arasındadır. İşletmenin çevre politikasının taşeronlar ve tedarikçiler tarafından uygulanmasını sağlamak, belirlediği sorumlulukları arasındadır. İşletme, çalışanlarına görev ve sorumluluk bağlamında işbaşı çevresel eğitim programları vermeyi, bu politikaların uygulanması için kaynak temini, politikaların ilgili paydaşlara ulaşmasını sağlamayı ilke, hedef ve amaç edindiğini belirtmektedir (Öksüt Madencilik, 2017c).

Alacer Gold Corporation, Anatolia Minerals Development ile Avustralya Menkul Kıymetler Borsasına kayıtlı Avustralya'nın en büyük üçüncü altın üreticisi konumunda olan Avoca Resources Limited'in birleşmesi sonucunda kurulan orta ölçekli bir uluslararası altın üreticisi ve arama şirkettir. 1998 yılından Erzincan ili Çöpler yöresinde altın madeni işletme hissesine sahip olan şirket, 2009 yılının Ağustos ayında ise Türkiye kökenli firma olan Lidy Mining ile ortaklık kurmuştur. Nisan 2011'de ticari üretime başlamış olup, 2013 yılı itibariyle 645,749 ons altın üretimi gerçekleştirmiştir. Aralık 2014'de ise Alacer Gold'un sunduğu Çevresel Etki Değerlendirmesi raporu onaylanmıştır. Çöpler yöresinin altın rezervinin tükenme süresi 25 yıl olarak hesaplanmakta, bu 25 yıllık üretim sürecinde ise elde edilen rezervin 6,8 milyon ons dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir (Erzincan'da yılda ...", 12.05.2014; AGC, 2014).

Alacer Gold, Erzincan'ın Çöpler ilçesindeki maden operasyonunu, bölge için hem etki hem de fırsat olarak değerlendirilmesi gereken bir durum olarak belirtmektedir. Bölge halkı ile pozitif ilişkiler kurmayı diğer önceliklerin üstünde tuttuğunu vurgulanmaktadır. Alacer Gold, 2012 yılında Çöpler maden işletmesi yakınında olan 41 hanelik köyü maden sahasından yaklaşık 1,5 kilometrelik uzaklıkta olan Alacer Gold tarafından yaptırılan köye nakletmiştir. Ayrıca 2013 yılında Çöpler ilçesinde bir bölge okulu inşasına başlamıştır. İnşaat süreci 2 yıl süren okul için 5,8 milyon Türk Lirası harcanmıştır (AGC, 2016).

Alacer Gold, çevre sorumluluğu konusunda maden faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerini minimum düzeyde tutarak ve doğal kaynaklar üzerinde sorumlu bir koruma yaklaşımı ile kesintisiz yönetime, iş süreçlerinde önem verdiğini belirtmektedir. Alacer Gold, çevre politikasını şöyle açıklamaktadır: Şirketin yürüttüğü faaliyetlerin, en düşük seviyede çevresel etkiler yaratacak şekilde düzenlenmesi için, projeler yaratarak, sorumlu olduğu yönetmeliklere uyarak ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı sağlayarak çevresel sorumluluğun pekiştirilmesi amaçlanmaktadır (AGC, 2017a).

İşletmenin, yöneticilerin ve personellerin çevre sorumluluğu konusunda uyacağı ilkeler; faaliyet gösterdiği her bölgede, yasal mevzuata ve çevresel sorumluluklarının getirdiği yükümlülüklerle uymak, faaliyet standartları sürekli olarak teknolojik açıdan güncellenmek, bu doğrultuda çevresel riski en düşük seviyeye çekecek projeler geliştirmek, iş süreçlerini, çevre politikasına entegre etmek şeklinde ifade edilmektedir. Gerçekleştirilen çevre sorumluluk projelerine, yapılan finansal yatırımların, bölgede maden faaliyetlerinden kaynaklanan sosyal ve çevresel etkileri en düşük seviyede tutacak şekilde yapılması işletmenin önceliği olarak belirtilmektedir (AGC, 2017b; AGC, 2017c).

Eldorado Gold, Kanada kökenli bir kuruluş olan Eldorado Gold, ülkemizde faaliyetlerine Uşak ilinin Kışladağ ilçesinde 1997 yılında başlamıştır. 2003 yılında fizibilite çalışmalarını tamamlayan işletme, 2005 yılında tesis inşasına başlamıştır. İlk işlenebilir altın rezervini 2006 yılının Mayıs ayında elde ederek aynı yılın Temmuz ayında ticari olarak altın üretimine

başlamıştır. 2009 yılında bölgede yeni rezerv bulması sonucu faaliyet alanını genişleten işletme, 2014 yılında faaliyetler için gerekli sermaye artırımını gerçekleştirerek iş süreçlerini büyütülmüştür. 2015 yılında ise Eldorado Gold, kuzey rezervinden altın elde etme faaliyetlerine başlamıştır (EGC, 2016a).

Eldorado Gold, dünya çapında çevresel sorumluluk projeleri üstlenmiş durumdadır. Uşak ilinin Kışladağ ilçesindeki üzüm tarımına fon sağlayarak çiftçilerin sürdürülebilir bir şekilde tarım faaliyetlerini gerçekleştirmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca çiftçilerin elde ettikleri ürünleri daha büyük pazarlarda değerlendirmesi için festivaller düzenlemektedir. Kışladağ madeni bünyesinde 20 hektarlık üzüm, 16 hektarlık kadarda zeytin bahçesi barındırmaktadır. Bu bahçelerin işletilmesi amacıyla yerel halktan 30 kişi istihdam edilmektedir. Yunanistan'daki çevre sorumluluk faaliyetinde çiftçilerin, tarımdan elde ettikleri gelirlerin artması için geleneksel tarım ürünlerinden farklı olarak çeşitli türlerden tarım ürünlerinin yetiştirilmesi konusunda eğitim seminerleri düzenlemektedir. Çin'de ise yürütülen projelerde şirketin sağlık çalışanları maden işletmesinin yapıldığı bölgedeki köylere bedava sağlık imkânları sunmaktadır. Bölgedeki bir hastaneye ilaç ve hastane personelinin eğitimi için gerekli malzemeler işletme tarafından sunulmaktadır (EGC, 2016b).

Eldorado Gold, çevre politikası kapsamında oluşturduğu sorumluluklarını şöyle belirtmektedir: Nerede faaliyet gösterirse göstereceği işletmenin görevi doğal çevreyi tüm boyutlarıyla korumaktır. Yarattığı çevresel etkileri en düşük seviyede tutmak ve çevreyi korumak işletmenin, tüm iş süreçlerinin içerisinde yer almaktadır. Çevre politikası doğrultusunda, bu sorumluluklar işletmenin bütün iş süreçlerinde uygulanmaktadır. Madenlerin işletme sürecinde çevrenin korunmasına öncelik tanıyarak, uluslararası çevre pratiklerine ve yasal mevzuata uyum sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çevrenin korunması ve doğal kaynakların verimli kullanılması konusunda işletme personelinin ve işletme bünyesinde iş yapan firmaların bilgilendirilmesini sağlamak bir diğer öncelik olarak belirtilmektedir. Yerel yönetimler ve yerel halkla iletişim kurarak, çevresel öncelikleri sıralamak ve işletmenin çevresel performansı hakkında ilgili makamlara bilgi vermek şirketin çevre politikası içerisinde yer almaktadır. Çevresel bir söylem tarzı içerisinde, işletmenin gerçekleştirdiği aktiviteleri doğal kaynakları ve verimli doğal kaynak kullanımını gerçekleştirerek çevresel yönetimin sağlanması, bu doğrultuda faaliyetlerin genelinde su kullanımını azaltmak, suyun geri dönüşümünü ve atık su kullanımını herhangi bir iş sürecinde mümkün olursa kullanmak, su döngüsünü bozacak faaliyetleri engellemek amaçlanmaktadır. Faaliyetlerin başlangıcından sonuna kadar olan süreçte, işletme projelerinin çevresel etkilerini ölçmek, belirlemek ve yönetmek amaçlanmaktadır. İşletmenin karbon ayak izini düşürecek enerji projelerine finansman sağlayarak geliştirmek, maden faaliyetlerinin başlangıcından sonuna kadar olan süreçte maden alanlarının iklimlendirme faaliyetlerini sürdürmek çevresel sorumluluk kapsamında üstlendiği bir diğer amacıdır (EGC, 2016c).

EMX Royalty Corp, Kıtalararası bir işletme olan EMX Royalty Corp, ülkemizde 2003 yılından itibaren Doğu Karadeniz ile Marmara bölgelerinde faaliyetlerine devam etmektedir. Türkiye'nin iyi bir iş iklimine sahip olması ve yer altı kaynaklarının çeşitli aynı zamanda da maden mevzuatının yabancı şirket sahipliğine elverişli konumuna dikkat çeken şirket, yerel ortaklıklar aracılığıyla faaliyet göstermektedir (EMXRC, 2017a).

İşletme yerel ortaklıklar bağlamında hedge fonları aracılığıyla Türkiye'de 5 bölgede faaliyet göstermektedir. Bu faaliyet alanları işletmenin çeşitli tarihlerde ortaklıklara girdiği Akarca,

Balya, Gölcük, Sisorta ve Trab-23 alanlarıdır. Akarca Projesi Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan altın-gümüş rezervleri bulunan ocak bölgesidir. Akarca projesi Çiftay İnşaat Taahhüt A.Ş.'ye 2 milyon dolarlık külçe altın kar payı ve %1-%3 oranlarında değişen telif hakları karşılığında satılmıştır. (EMXRC, 2017b). İşletmenin Balya bölgesindeki faaliyetleri yine hedge fonları aracılığıyla Dedeman Madencilik San. ve Tic. Üzerinde kar payı ve %4 telif hakkı üzerinden gerçekleşmektedir. Bu bölgenin ocak işletme ruhsatları, kurşun, gümüş ve çinko madenleridir (EMXRC, 2017c). Gölcük bakır-gümüş telif hakkı mülkiyeti Türkiye'nin kuzey doğusundaki Doğu Pontid metalojenik kuşağında bulunmaktadır. EMX, mülkiyetin 1970'lerde yapılan sondaj çalışmalarından kaynaklanan potansiyelini tespit ettikten sonra, 2002 yılında 40 kilometrekarelik Gölcük lisansını almıştır. İşletme, Gölcük sahasını Turmenka Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye 2007 yılında kiralamıştır (EMXRC, 2017d). Balya bölgesinin maden lisansı, 2005 yılı hükümet tarafından yapılan açık artırmada EMX tarafından tarihi keşif sonuçlarının incelenmesinden sonra satın alınmıştır. EMX, 2006 yılında Balya ve Sofular mülklerini nakit ödemeler, iş taahhütleri, % 4 telif ücretleri ve Alankoy altın-bakır mülkleri karşılığında Dedeman Madencilik San. ve Tic.'e devretmek için bir anlaşma imzalamıştır. EMX'in Balya telif hakkı mülkiyeti, Türkiye'nin kuzeybatısındaki tarihi Balya kurşun-çinko-gümüş madencilik bölgesindedir. Özel Türk şirketi Dedeman Madencilik San ve Tic. Balya maden sahasının sahibi ve işletmecisiyken, EMX Royal Corp'un sahada % 4'lük bir telif hakkı bulunmaktadır (EMCXRRC, 2017e). İşletmenin Trab-23 sahası, Türkiye'nin Doğu Pontidleri metalojenik kemerinde bulunmaktadır ve hem porfir altın (bakır-molibden) mineralizasyonuna, hem de epitermal kuvars-barit-altın damarlarına ev sahipliği yapmaktadır. EMX, 2013 yılında Trab-23 maden sahasını, Tuma Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye satmak için bir opsiyon sözleşmesi imzalamıştır. Tuma, özel bir Türk şirkettir. Tuma ile yapılan anlaşma, yüzey faaliyetleri için harcama gereksinimleri, yıllık kazan-kazan ödemeleri ve üretim öncesi ödemelerden oluşan bir gelir akışı ve üretimden % 3 telif hakkını içermektedir (EMXRC, 2017f).

200

İşletme çevre politikasını şöyle açıklamaktadır. Gerçekleştirilen projelerin başarılı olmasının ardında yatan neden iyi bir çevre yönetimidir. İster keşif sürecinde, ister fizibilite sürecinde isterse de işletmenin kurulum sürecinde ihtiyaç duyulan şey aktif bir şekilde çevresel güvenliği sağlamaktır. Bu doğrultuda yerel yönetimlerle saydam bir şekilde bilgi paylaşımı sağlıklı bir iş süreci için amaç olmalıdır. İş süreçlerini gerçekleştirirken, biyolojik çeşitliliği ve ekolojiyi korumak, katı ve sıvı atık yönetimini başarılı bir şekilde sağlamak, hava kalitesini korumak, su kaynaklarından faydalanan su kalitesini muhafaza etmek, işletmenin faaliyet konusunu oluşturmaktadır. Maden arama ve üretim süreçlerinde, madencilik faaliyetlerinin çevreye ve sosyal yaşantıya etkisi en düşük seviyede tutulması işletmenin amacıdır (EMXRC, 2017g).

EMX Royalty Corp kesinlikle çevreye yüksek derecede zarar verecek faaliyetleri bünyesinde barındırmadığını vurgulamaktadır. Maden arama ve üretim faaliyetlerini ekolojiye ve topluma saygı gösterecek şekilde yürüttüğünü, sit alanlarında faaliyet gösterirken ekoloji ve biyolojik çeşitlilik konusunda bütün hassasiyetini faaliyetlerine yansıttığını belirtmektedir. İşletme eğer faaliyet sırasında verilecek zararlar engellenebiliyorsa, endemik bitkilerin kesilmesi gibi durumların önüne geçilmeye çalışıldığını, çevreye araç kullanımından kaynaklı etkinin düşürülmesinin yanı sıra, araç kullanımına hassas noktaların gerekli yönergelerle belirtilmesi iş süreçlerinin ise bu doğrultuda düzenlenmesini gerçekleştirdiğini söylemektedir. İş süreçlerinde toprak tabakasının ve kayaların yerinden oynatılmasının bölgede erozyona sebebiyet vermemesi

yine işletmenin çevre sorumlulukları arasındadır. Faaliyet süreçlerinde kaldırılan toprak tabakası ve bitkiler faaliyetlerden etkilenmemesi için bir kenara rehabilitasyon çalışmaları yapılmak üzere ayrıldığı, karbon ayak izi çalışma sahalarında mümkün oldukça düşük düzeyde tutulmaya çalışıldığı belirtilmektedir. Faaliyet süreçlerinde, maden tozu salınımı mümkün olduğunca düşük seviyelerde tutulması, kullanılan yüzey sularının yer altı suyunu etkilemesinin önlenmesi, toprak yüzeyinin uzun süreli olarak canlılığı ve kullanılabilirliğinin korunması işletme tarafından faaliyet gösterdiği bölgelerde iş süreçlerinde yüklendiği sorumluluklar arasında belirtilmektedir (EMXRC,2017g).

4.2.Türkiye’de Maden Sektöründe Faaliyet Gösteren Seçilmiş Altın Madenciliği İşletmeleri ve Çevre Sorumluluğu İlişkisi

Türkiye’de madencilik sektöründe faaliyet gösteren, Öksüt Madencilik Alacer Gold, Eldorado Gold, EMX Royalty Corp şirketlerinin çevre politikası söylemlerinden çıkarabileceğimiz ilk sonuç, söz konusu şirketlerin ilke olarak sürdürülebilir kalkınmayı çevre politikalarına entegre etmeye yönelik dikkate değer çabalarıdır. Bu bağlamda işletmeler çevreyi, bütüncül bir bakış açısıyla ele almak yerine sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda “doğal varlıkları kaynak olarak tanımlayıp”(Şengül,2009:546), yönetme eğilimi sergilemektedirler. Kaynak kavramı, doğal varlıkların ticari meta tanımlaması doğrultusunda ekolojik değerlerinden arındırılıp, işletmelerin üretim sürecinde yönetilmesi gereken, kıt kaynaklar olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Nitekim faaliyetlerinin çevrede oluşturabileceği bütüncül sorunlar göz ardı edilerek, Kartezyen dünya görüşü çerçevesinde doğal varlıkların yönetimi, su kaynakları yönetimi, flora yönetimi, fauna yönetimi ve toprak yönetimi olarak bölünürse, bu varlıkların daha sürdürülebilir olacağı görüşü hakimdir. Bu noktada kapitalizmin gelişim aşamalarıyla Kartezyen dünya görüşünün gelişim sürecinin eş anlılığına dikkat çekmede yarar vardır. Kapitalizmin gelişim aşamalarında ilk atılımın Kartezyen dünya görüşü ekseninde, “doğanın ve toplumunun ayrı kefelere konularak”, “ikinci doğanın üretimi” üzerinden gerçekleştiği tarihsel olarak görülmektedir (Lefevbre, 2015; Moore, 2010). Oysa doğa, Kartezyen dünya görüşünün aksine yekparedir, “doğanın toplumsal ilişkiler bağlamında yeniden üretilmesi esas olduğu kadar kendi içsel döngüsünde ayrışma göstermesini beklemek gerçeklikten uzak bir bakış açısını yansıtmaktadır”(Foster, 2013; Smith;2008). Dolayısıyla doğanın varlığı da tahrip olması da, birbirini takip eden tamamlayıcı döngülerden oluşacaktır. Bu eksende işletmelerin madencilik faaliyetlerinin, Kartezyen dünya görüşü bağlamında kaynak tabanlı görüş hâkim olacak şekilde, faaliyetlerinin çevre üzerinde tekil etkiler yarattığını öne sürerek, çevre üzerinde oluşacak çoğul etkileri göz ardı etme eğilimi içerisinde olduklarını söylemek mümkündür.

İşletmelerin kamuoyunu aydınlatma platformunda yayınladıkları söylemlerde, çıkardıkları altın rezervinin gram başı ne kadar siyanür kullanılarak topraktan alındığı veya metre küp topraktan altın rezervi elde etmek için ne miktarda siyanür kullanıldığı belirtilmemektedir. Maden üretim ve arama süreçlerinde kullanılan siyanürün, çevreye zararsız bir şekilde muhafaza edildiği bilgisine sıklıkla yer verilmektedir. Söz konusu söylemlerde, maden rezervinin kullanım süresi ve kalan rezervlerin karlılık oranına yapılan vurgu, işletmelerin gerçekleştireceği faaliyetler sonucu borsalarda işlem görecektir hisse senetlerini, sorumlu olduğu öncelikler sırasında faaliyetleri sonucu tahrip olan çevreden üstün tuttuklarının göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim söz konusu işletmeler, doğal varlıklara, doğal kaynak diyerek de bu söylemi pekiştirme eğilimi de sergilemektedirler.

İşletmeler faaliyetlerinden kaynaklanan sorunları, çevre sorunu diye belirtmekten kaçınılmaktadırlar. Sorun sözcüğü yerine tüm işletmeler etki sözcüğünü kullanmaktadırlar. Faaliyetlerden kaynaklı çevresel etkiler diye belirttikleri çevresel sorunlarının yol açabileceği sonuçlar hakkında tam bir çözümleme yapmamaktadırlar. Sadece faaliyetlerinden kaynaklanabilecek çevresel sorunları en düşük seviyede tutmayı vaat etmektedirler. Etki kavramı ilgili bir diğer husus ise, bu işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştireceği yerler konusunda iş etiği olarak herhangi bir sınırlama yapılmamıştır. Bu doğrultuda işletmeler sit alanlarında da faaliyet gösterebileceklerini bu alanlarda ise faaliyet süresince çevresel etki düzeyini en düşük seviyede tutacaklarını belirtmektedirler. Maden faaliyetlerine konu olan sit alalarında ise faaliyetleri gerekçe göstererek endemik türlerin faaliyet sürecinde ve sonrasında rehabilitasyon çalışmalarıyla nasıl olsa sağlıklı bir şekilde düzeltilebileceğini belirtmektedirler. Dolayısıyla endemik türlerin, yürütülen faaliyetlerden zarar görebileceği konusunda herhangi bir sakınca görmemektedirler.

Faaliyetlerini gerçekleştirdikleri süreçte en güncel ve temiz teknolojilere yatırım amacı ise maden işletmelerinin, işletmelerin kirlenme hakkı kazanmak için taraf oldukları karbon piyasasının bir getirisi. Bu süreçte enerji verimliliğini sağlayacak teknolojileri teşvik etmek ve iş süreçlerine yerleştirmek işletmelerin karbon ayak izini düşürürken, yeni kirlenme hakları elde etmesine neden olmaktadır. İşletmelerin çevre sorumluluk beyanlarıyla ilgili bir diğer durum ise faaliyetlerin herhangi bir çevresel etki yaratsa bile çevresel etkinin finansal yatırımla sağlanan yeni bir teknolojik çözümle bertaraf edilip faaliyetlere devam edilmesi gerektiği yönünde olan algıdır. İşletmeler sorumluluk beyanlarında o kadar özgüveni yüksek bir tavır sergilemektedir ki teknolojinin her sorunu bertaraf edebileceği söylemi üzerinden çevresel etkilerin kontrol altında tutulabileceği söylemini geliştirmektedirler.

202

İşletmelerin çevre sorumlulukları konusunda, istihdam ettiği personeli çevre eğitim seminerleriyle bilinçlendirme çalışmaları da eleştiriye açık bir olgudur. İşletmeler, iş süreçlerinde tüzel kişilik olarak yerine getirmesi gereken çevresel sorumluluklarını, eğitim seminerlerine katılan personelleriyle paylaşarak, herhangi bir çevresel sorunun meydana gelmesi durumunda, marka itibarını zedeleyecek riskleri, istihdam ettiği personelle çevre sorumluluk projeleri adı altında çevresel risk faktörlerini kendi lehine olacak şekilde yeniden düzenlemektedir. Nitekim istihdam edilen personel çevre konusunda eğitim seminerleri neticesinde bilinçlendirilse de, piyasanın rekabet koşulları içerisinde iş pratiklerini gündelik hayatında üretmeye devam etmektedir.

5. Sonuç

Çevre sorunlarının varlığını benimsemeye özellikle 1980'li yıllardan sonra başlayan neoliberal politikalar doğrultusunda yaşanan değişim süreci 2000'li yıllara gelindiğinde tamamen farklı iş süreçleri yaratmıştır. Nitekim farklı iş süreçleri yaratılsa da sermayenin tarihsel süreçte ürettiği eşitsiz güç ilişkileri mevcudiyetini korumuştur. Bu süreçte kirliliğin kaynağı olan işletmeler artan kamuoyu tepkisine karşı faaliyetlerini meşrulaştırma konusunda iş pratiklerini yeşilleştirme yoluna girerek veya çevresel maliyetleri içselleştirerek sorumluluk projeleriyle, sermayenin yeni yatırım araçları oluşturmaya neden olmuştur. Keynesyen politikalarda sermayenin hareket alanlarını kısıtlayan çevre mevzuatları, neoliberal politikalarla birlikte sermaye akışını sağlayacak şekilde esnetilmiştir. Nitekim uluslararası kredi kuruluşları da kamu maliyesini kontrol etmede kriz yaşayan devletlere düzenli kredi olanakları sağlayarak neoliberal politikalarla eklemlenme süreçlerini hızlandırmıştır.

Türkiye’de maden sektöründe çok uluslu şirketlerin faaliyetleri, neoliberal politikalara eklenme süreciyle başlamıştır. Türkiye’de 1983 yılında yasa değişikliğiyle daha önce kamulaştırılan madenler özel sektöre devredilmiş, fakat maden kanunlarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 2000’li yıllarla birlikte kamu maliyesinde meydana gelen açıklarla birlikte sıkı para politikaları benimsenerek devletin enflasyonla mücadele etmesi uluslararası kredi kuruluşları tarafından benimsetilmeye çalışılan politikalar olmuştur. Türkiye’de sıkı para politikalarıyla birlikte, kamu sektörünün sağladığı istihdam özel sektöre devredilmeye başlamıştır. Bu süreçte refah devletinin, kamu yatırımları yoluyla sağladığı ayrıcalıklar kamu maliyesindeki açıklar nedeniyle özel sektörün elinde piyasalaşmıştır. Nitekim Türkiye’de maden sektöründe kamu politikalarının etkisizleştirilmesi, sektördeki işçilerin sendika güçleri zayıflatılarak başlamıştır. Refah devletinin kamu politikalarıyla sunduğu ayrıcalıklar, neoliberal politikalarla birlikte üstteki birikim aşağıya damlar mantığına dönüşmüştür.

Türkiye’de maden sektöründe faaliyet gösteren çok uluslu işletmeler ise neoliberal politikalarla benimsenen sürdürülebilir kalkınma ilkelerini kendi iş pratiklerine entegre etmiş durumdadır. Bu bağlamda doğal varlıkları ekonomik çevrim için kullanırken gelecek nesillerin bu varlıklara ihtiyaçları olduğunu gözeterek kullandıklarını öne sürmektedirler. Nitekim madenlerin, tükenen doğal varlıklar olması çok uluslu şirketlerin bu söylemiyle çelişmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik kavramı, ekonomi ve ekoloji arasındaki dengeden, kalkınma ve insan merkezli bir çerçeveye kaymaktadır. Maden sektörünün çevre ve sosyal yapı üzerindeki olumsuz etkileri ise daha çok yerel ölçekte görülmektedir. Diğer taraftan olumlu etkilerin büyük bir kısmı ekonomik açıdan, ulusal ölçekte ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle olumsuz etkiler belirgin şekilde yerel ölçekte yaşayan insanlar tarafından fark edilmektedir.

Doğal varlıkların madencilik faaliyetleri sırasında sermayeye dönüştürülmesi, ekolojik varlıklarda bu süreçte yaşanan kaybın, çevrime sokulan doğal varlıklar neticesinde üretilen sermaye tarafından, telafi edilmesinin beklenilmesine yol açmaktadır. Halbuki çok uluslu şirketler ve ekolojik zarar ilişkisi bilinen bir gerçekliktir. Çok uluslu şirketler faaliyetlerini sonlandırdıkları coğrafyalarda genel olarak kirlilik cennetleri bırakmaktadır. Çok uluslu şirketler bu kötü itibarlarını üstlendikleri çevre sorumluluk projeleriyle üzerinden atmaya çalışmaktadır.

Türkiye’de altın madenciliği sektöründe, çevre sorunlarının yarattığı kötü itibar ise çevresel sorumluluk projeleriyle aklanmaya çalışılmaktadır. Arama ve üretim süreçlerinde kullanılan siyanürün yarattığı zarar çeşitli sorumluluk projeleriyle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Ekolojiyi koruma maliyeti istihdam edilen personeli çevresel anlamda bilinçlendirme, en güncel ve yeni teknolojiler kullanma, çevresel etkileri ölçüp sınıflandırma, çeşitli maliyetlere katlanıldığını gösteren çevresel sorumluluk projeleri üretme gibi çevresel maliyetlere indirgenmeye çalışılmaktadır. Halbuki maden faaliyetleri açık bir şekilde bu sınıflandırmanın ötesinde bir zarar üretmektedir. Devletin piyasa süreçlerindeki denetçi rolünün yapısal reformlarla etkisizleştirilmesi de çok uluslu şirketler tarafından geliştirilen çevre sorumluluk projelerine, çevre sorunlarını ele almada sadece niceliksel saptamalar getirmektedir. Dolayısıyla çevre sorumluluk projelerinin, madencilik faaliyetleri gibi belirgin zararlar üreten sektörlerle karşı, çevreye ve sosyal yaşantıya olan nitel etkileri muğlaklığını korumaktadır.

Kaynakça

- AGC (Alacer Gold Corporation). (2014). *Çöpler Operations*. <http://www.alacergold.com/operations/%C3%A7%C3%B6pler-operations> adresinden erişildi. (ET:18.10.2017)
- AGC (Alacer Gold Corporation). (2016). *Community Relations*. <http://www.alacergold.com/responsibility/community-relations> adresinden erişildi. (ET:18.10.2017)
- AGC (Alacer Gold Corporation). (2017a) *Environment*. <http://www.alacergold.com/responsibility/environment> adresinden erişildi. (ET:18.10.2017)
- AGC (Alacer Gold Corporation). (2017b). *Overview*. <http://www.alacergold.com/responsibility/overview> adresinden erişildi. (ET:18.10.2017)
- AGC (Alacer Gold Corporation). (2017c). *Health and safety*. <http://www.alacergold.com/responsibility/health-safety> adresinden erişildi. (ET:18.10.2017)
- Altın Madenciler Derneği. (2015). Dünya altın üretimi 2015. <http://altinmadencileri.org.tr/dunya-altin-uretimi> adresinden erişildi. (ET:10.10.2017)
- Atabey, E. (2010). *Türkiye’de insan kaynaklı unsurlar ve çevresel etkileri*. Ankara: Kuban Matbaacılık Yayın
- Bıçkı, D. (2001). Batı düşüncesi, liberal kapitalizm ve çevre. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2, 33-42.
- Bury, J. (2008). Transnational corporations and livelihood transformations in the Peruvian Andes: an actor-oriented political ecolog. *Human Organization*, 67/ 3, 307-321.
- Centerra Gold. (2017). *Introduction*, <http://centerragold.com/> adresinden erişildi. (ET:20.11.2017).
- Çoban, A. (2004). Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar-ekolojik, ekonomik, politik ve yönetsel perspektifler. C.Marin ve U.Yıldırım (der). *Çok uluslu şirketler – ekolojik zarar ilişkisinin ekonomi-politiği* (s.273-291). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Diamond, J. (2010). *Tüfek, mikrop, çelik: insan topluluklarının yazgıları* (Ü. İnce, çev.). Ankara: Tübitak Yayınları Evrendilek, F. (2004). *Ekolojik sistemlerin analizi, yönetimi ve modellenmesi*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA). (2014), Demir çelik sektör raporu 2014, http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_523_TN1D55SP_Demircelik-Sektor-Raporu-2014.pdf adresinden erişildi. (ET:08.06.2017)
- EGC (Eldorado Gold Corporation). (2016a). *Kışladağ (Turkey)*. <http://www.eldoradogold.com/assets/operations-and-projects/europe/operations/kisladag-turkey/default.aspx> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EGC (Eldorado Gold Corporation). (2016b). *Our stories*. <http://www.eldoradogold.com/news-and-media/our-stories/default.aspx> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EGC (Eldorado Gold Corporation). (2016c). *Environmental policy*. http://s2.q4cdn.com/536453762/files/doc_downloads/Governance/2016/Environmental-Policy-final.pdf adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EMXRC (EMX Royalty Corp). (2017a). *Turkey overview*. <https://www.emxroyalty.com/asset-portfolio/turkey/overview/> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)

- EMXRC (EMX Royalty Corp). (2017b). *Akarca*. <https://www.emxroyalty.com/royalties/turkey/akarca/> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EMXRC (EMX Royalty Corp). (2017c). *Balya*. <https://www.emxroyalty.com/royalties/turkey/balya/> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EMXRC (EMX Royalty Corp). (2017d). *Gölcük*. <https://www.emxroyalty.com/royalties/turkey/golcuk/> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EMXRC (EMX Royalty Corp). (2017e). *Sisorta*. <https://www.emxroyalty.com/royalties/turkey/sisorta/> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EMXRC (EMX Royalty Corp). (2017f). *Trab-23*. <https://www.emxroyalty.com/royalties/turkey/trab-23/> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- EMXRC (EMX Royalty Corp). (2017g). *Environmental management at the prospecting and evaluation stage*, <https://www.emxroyalty.com/corporate/governance/hselc-policy/> adresinden erişildi. (ET:20.10.2017)
- Foster, J. B. (2013), *Savunmasız gezegen çevrenin kısa ekonomik tarihi* (Hasan Ünder çev.). Ankara: Epos Yayıncılık
- Gibney, A. (2005). *Enron: the smartest guy in the room*, New York: Entertainment HdNet Films
- Gibson, R. (2006). Sustainability assessment and conflict resolution: reaching agreement to proceed with the voisey's bay nickel mine. *Journal of cleaner production*, 14, s: 334-348.
- Global Bakır Piyasası. (2013), Dünya bakır üretimi raporu. http://www.ceytas.com.tr/global_bakir_piyasasi.html adresinden erişildi. (ET:12.10.2017)
- Hickman, M. (2010). Why eco-friendly products are not as green as they appear, *The Independent* (UK), 29.04.2010.
- Keleş, R. ve Hamamcı. C. (2005): *Çevre politikası*, Ankara, İmge Kitabevi
- Mganda. O. (2016). Challenges on the practies of corporate social responsibility. *Business education journal*, I /2,1-14.
- Moore. J. (2010). Amsterdam is standing on Norway part 11: the global North Atlantic in the ecological revolution of the long seventeenth century, *Journal of Agrarian Change*, 10/2,188–227.
- Kurt. H. (2004). Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar-ekolojik, ekonomik, politik ve yönetsel perspektifler. C.Marin ve U.Yıldırım (der). *Gelişmekte olan ülkelerde çevre sorunlarının nitelikleri ve uygulanan çevre stratejileri* (s.561-610). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Lantos, G. P. (2001). The boundaries of strategic corporate social responsibility. *the journal of consumer marketing*, 18/7, 595-649.
- Lefebvre. H. (2015). *Mekânın üretimi*, (Işık Ergüden çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Milliyet Gazetesi, 12.05.2014 “Erzincan’da yılda 6.5 ton altın üretiliyor!”, <http://www.milliyet.com.tr/erzincan-da-yilda-6-5-ton-altin/ekonomi/detay/1881205/default.htm>, (Erişim Tarihi: 09.06.2016)

- Öksüt Madencilik. (2017a). *Öksüt projesi hakkında*. <http://oksutmadencilik.com.tr/projeler/oksut-projesi-hakkinda-7.html> adresinden erişildi. (ET:20.11.2017)
- Öksüt Madencilik. (2017b). *Sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk*. <http://oksutmadencilik.com.tr/sosyal-sorumluluk.html> adresinden erişildi. (ET:20.11.2017)
- Öksüt Madencilik. (2017c). *İş sağlığı güvenliği ve çevre*. <http://oksutmadencilik.com.tr/cevre-politikamiz.html> adresinden erişildi. (ET:20.11.2017)
- Parlak. B. (2004). Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar-ekolojik, ekonomik, politik ve yönetsel perspektifler. C.Marın ve U.Yıldırım (der).*Çevre-ekoloji-çevre bilim: kavramsal bir tartışma*.(s.13-30). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Pearce, F. (2010). Noel Kempff project is 'the saving forest' by forcing destruction elsewhere, The Guardian, 11.03.2010
- Pirenne. H. (2000). *Ortaçağ kentleri: kökenleri ve ticaretin canlanması* (Ş. Karadeniz, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ponting, C. (2012). *Dünyanın yeşil tarihi çevre ve büyük uygarlıkların çöküşü* (A. Başcı, çev). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Rodgers. H. (2009). The greening of capitalism?, International socialist review. <https://isreview.org/issue/70/greening-capitalism> adresinden erişildi. (ET:12.10.2017)
- Sarıkaya. M.ve Kara. Z. (2007). Sürdürülebilir kalkınmada işletmenin rolü: kurumsal vatandaşlık *Yönetim ve ekonomi dergisi*, 14(2), 221-233.
- Sencar. P. (2007). *Türkiye'de çevre koruma ve ekonomik büyüme ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Smith, N. (2008), *Uneven development: nature, capital and the production of space*, London: The University of Georgia Press.
- Şengül, M. (2009). 18.yüzyıldan 21. yüzyıla kamu yönetiminde reform. (Kollektif). Türkiye çevre yazımında kapitalizm ve çevre ilişkisi: İİBF dergilerinde yayımlanan makaleler üzerinden bir çözümleme, (s.537-554). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Taşdemir. V. (2011). İşletme-çevre ilişkilerinin muhasebe açısından raporlanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Taşkın. A. (2012). İş hukukunda işletme kavramı. *Çalışma ve toplum*, 2012/1, 75-112
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2016).İstatistiklerle çevre 2014. Haber bülteni/ 21627, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21627> adresinden erişildi. (ET:14.08.2017)
- Turgut. Y. N. (2009). *Çevre politikası ve hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yaylacı. E.D. ve Düzgün. H.Ş. (2015). Madencilik sektörü için sürdürülebilirlik kriterleri. Madencilik ve çevre sempozyumu 26-27 Kasım 2015 (s.1-14). Antalya: TMMOB Maden Mühendisleri Odası
- TMMOB (Türkiye Maden Mühendisleri Odası). (2011). Madencilik sektörü ve politikaları raporu 2011. http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/6b4f48fe09a313b_ek.pdf?tipi=5 adresinden erişildi. (ET:02.11.2017)

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu.(2017). Kömür sektör raporu (liniyit).
<http://www.tki.gov.tr/depo/file/k%C3%B6m%C3%BCr%20sekt%C3%B6r%20raporu/k%C3%B6m%C3%BCr%20sekt%C3%B6r%20raporu%202016.pdf> adresinden erişildi.
(ET:12.10.2017)

Yavuz, F.ve Keleş. R. (1983). *Çevre Sorunları*, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Yıldırım. U. ve Göktürk. İ. (2004). Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar-ekolojik, ekonomik, politik ve yönetsel perspektifler. C.Marin ve U.Yıldırım (der). *Sürdürülebilir kalkınma* (s.449-48). İstanbul: Beta Basım Yayım.

MARAŞ MİLLÎ MÜCADELESİNDE KADIN KAHRAMANLAR

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Öz

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı sonrasında 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti’nin topraklarını aralarında paylaşmışlardı. Hiç kuşku yok ki; bu paylaşımlar savaş sırasında imzalanan gizli antlaşmalar ışığında yapılmıştır. İşgalin ilk devresinde Adana, Maraş, Antep ve Urfa bölgeleri İngilizler tarafından işgal edilmişti. Bu işgal edilen yerler 15 Eylül 1919’da imzalanan Suriye İtilafnamesi uyarınca el değiştirmiş ve Fransa’ya bırakılmıştır. Fransız işgali ile bölgede başlayan kader birliği mücadelenin son safhasına kadar devam etmiştir. Bilhassa Ermenilerin işgal kuvvetleri ile olan ittifakı ve halkın manevi değerlerine saldırıları, bu şehirlerdeki halkın mücadele azmini ve maneviyatını yükseltmiştir.

Tarihin hiçbir döneminde esaret altında yaşamayı kabul etmeyen Türk halkı, Millî Mücadele Dönemi’nde de Maraş’ta bu iradesini ortaya koymuş ve kadınıyla erkeğiyle düşman işgaline karşı koyarak şehirden işgalci kuvvetleri söküp atmıştır. Türk kadını, kimi zaman cephe gerisinde silah, mühimmat, erzak taşınmasında ve yaralıların tedavisinde; bazen de bizzat cephede düşmanla savaşarak büyük bir kahramanlık örneği sergilemiştir. Maraş Millî Mücadelesinde Senem Ayşe, Bitlis Defterdarının Hanımı, Hürü Ana gibi kadın kahramanlar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada temel amaçlardan birisi de; isimsiz bazı kadın kahramanların ortaya çıkarılmasıdır. Yapılan tespitlerde yıllarca Bitlis defterdarının eşi diye kayıtlarda yer alan aslında ismi Mezruka Selcen (Selcanoğlu) olan hanım, Bitlis defterdarlığının yanı sıra Kayseri defterdarlığı da yapmış olan Hakkı Bey’in eşidir. Elbette ki, Maraş Millî Mücadelesinde isimleri zikredilemeyen sayısız kadın kahraman mevcuttur. Zaten Türk kadını tarihte kahramanlığı ile ün salmıştır. Atatürk’ün söylediği; *“Dünyada hiçbir milletin kadını ‘Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimizi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim’ diyemez.”* Sözleri Türk kadının kahramanlığına ve çalışkanlığına duyduğu güveni açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Maraş, Senem Ayşe, Merzuka Hanım, Hürü Ana.

THE ROLE OF WOMEN HEREOS IN THE NATIONAL STRUGGLE OF MARAS

Abstract

The Allies shared the lands of the Ottoman State with the Mondros Armistice, which was signed on 30 October 1918 after World War I. No doubt; all of these were made with secret agreements signed during the war. In the first stage of the occupation, Adana, Maras, Antep and Urfa were occupied by the British. These occupied places were changed hands and left to France in

accordance with the Syria Agreement signed on 15 September 1919. The common fate which started in the region with the French occupation continued until the last phase of the fight. In particular, the Armenians' alliance with the occupying forces and their attacks on the spiritual values of the people increased the fighting spirit and spirituality of the people in these cities.

The Turkish people, who did not accept life under captivity at any time in history, revealed this will in Maras in the period of National Struggle. Together men and women fought and removed occupying forces from their city. Turkish women played a significant role in the national struggle in many aspects. They carried weapons, ammunition, food etc. and treated the wounded as well as fought against the enemy on the front. Among the heroines entrenched in the collective Turkish memory were Senem Ayse, the wife of Bitlis treasurer, Huru Ana who demonstrated extraordinary valor against occupying forces in the national struggle of Maras. One of the main objective of this study is to uncover some anonymous female heroes. In this study it has been determined that although Mrs. Mezruka Selcen (Selcanoglu) has been known as the wife of Bitlis treasurer for years, actually she is the wife of Mr. Hakkı, who was worked as Kayseri treasurer as well as Bitlis treasurer. There are, of course, countless female heroes who are not known in the Marash National Struggle. Turkish women already have a reputation for their heroism in history. Atatürk's word as follows: *"No woman of any nation in the world can't say that I worked more than Anatolian women and served in victory and independence of my nation as much as Anatolian women."* emphasizes heroism of Turkish women demonstrating his confidence about them.

Keywords: National Struggle, Maras, Senem Ayse, Mrs. Merzuka, Huru Ana.

Giriş

Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı büyük yıkımlara neden olmuş, fakat daha da sıkıntılı dönem Anadolu'da uygulamaya konulan işgaller sırasında yaşanmıştır. İtilaf Devletleri 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin bazı maddelerini gerekçe göstererek, haksız olarak Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. İşgale uğrayan bölgelerde başlayan mücadele aynı zamanda ülke genelinde bir kurtuluş hareketinin de ateşini yakmıştır.

İtilaf Devletlerinin savaş sırasında kendi aralarında yapmış oldukları gizli anlaşmalar çerçevesinde kendi çıkarları ve stratejik önemleri nispetinde değer verdikleri bölgeler üzerinde hâkimiyet kurma idealleri de bu süreçte yürürlüğe konulmuştur. Buna göre İngiltere için hayati önem arz eden Hindistan sömürgeleri ve buraya ulaşan yolların güvenliğini sağlamak stratejik olarak yeni bazı noktaların ele geçirilmesini gerektirmekteydi. Doğu Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu Toroslarına kadar uzanan ve Suriye'yi içine alan bölge, İngiltere için hayati önem taşımaktaydı. Öte yandan bu bölgede yer alan petrolün kontrolünü sağlamakta İngiltere açısından önemli görülmüştür. Bu kapsamda Güney Doğu Anadolu, İngiliz kontrolünde olması gereken bir nokta idi. Ayrıca İngiltere Fransa'ya karşı Antep, Maraş ve Urfa'yı pazarlık konusu olarak da kullanmak istemekteydi.¹

Henüz I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa arasında yapılan Sykes-Picot gizli paylaşım antlaşmasına göre Kilikya, Suriye, Musul, Filistin ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Fransa'ya

¹ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 3.

verilirken; Hayfa ve Akka Limanları ile Irak ise İngiltere'ye bırakılıyordu.² İngiltere ve Fransa, savaş sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi ile bu anlaşmayı yürürlüğe koyma fırsatını bulmuşlardı. Keza bu devletler Mondros Mütarekesi'nin 5, 7, 10 ve 16. maddelerine dayalı olarak işgal sürecini başlatmışlardır. Özellikle 7. madde de güvenliklerini tehlikede gördükleri noktaları işgal edebilme yetkisini eline alan İngiltere, hızla uygulamaya geçmiştir. Sykes-Picot Antlaşmasına göre Fransa'ya verilmiş bulunan Antep, Urfa ve Maraş bölgesi İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngilizler, Osmanlı Devletine verdikleri nota ile Pozantı'ya kadar olan toprakları boşaltmalarını istemişti. Bölgenin Erkan-ı Harbiye Riyasetinden gelen emir ile Türk ordusu tarafından boşaltılması üzerine; 17 Aralık'ta Antep, 22 Şubat 1919'da da Maraş İngilizler tarafından işgal edilmiştir.³ İngilizler bölgedeki işgallerini yasal bir temele dayandırmak için işgallerinin aslında ordularının beslenmesi için geçici bir durum teşkil ettiğini ifade etmişlerdir.⁴ Maraş'taki İngiliz işgal kuvvetleri başta Hintli olmak üzere diğer sömürgelerden getirilen askerlerden oluşmaktaydı. Hintli Müslüman askerlerin varlığı uygulamaları yumuşatırken halkın tepkisini de engellemiştir.⁵

Nispeten sakin geçen İngiliz işgal döneminin ardından 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilafnamesine göre İngilizler işgal ettikleri Güneydoğu Anadolu Bölgesinden çekilmiş ve bu bölge Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.⁶ Maraş'ın Fransızlarca işgalinden sadece birkaç gün sonra 31 Ekim 1919'da meydana gelen "Sütçü İmam Vakası (Uzunoluk Olayı)", sonraki çıkacak çatışmaların da adeta habercisi olmuştur.⁷ Sütçü İmam Olayının ardından Maraş'a asayiş sağlamak için gönderilen Fransız Askeri Valisi Andre'nin ilk işi, 27 Kasım 1919'da Maraş ileri gelenlerini Kadir Paşa Konağında bir toplantıya davet etmek olmuş; ancak Maraş ileri gelenleri toplantıya katılmamışlardır. Andre, aynı günün akşamında Hırlakyanların evinde şerefine verilen ziyafette ev sahibinin kızı Helena'yı dansa kaldırmak istemiş, Helena ise; "*Ne Fransız ne de Ermeni bayrağının bulunmadığı bir şehirde dans etmeyi sevmem*" diyerek dans teklifini reddetmiştir.⁸ Bu durum üzerine Andre, derhal emir vererek kaledeki Türk bayrağını indirtmiştir.⁹ 28 Kasım sabahı Maraş ileri gelenlerinden Avukat Mehmet Ali (Kısakürek) Bey, yedi adet beyanname yazarak oğlu Şahap vasıtası ile bu beyannameleri Ulu Camii, Sarayaltı ve Çarşıbaşı gibi şehrin belirli yerlerine astırdı.¹⁰ Cuma namazını kılmak için şehrin her tarafından

² Hale Şıvgın, "Güney Cephesinin Değerlendirilmesi", **Türk İstiklal Harbinde Kuvay-ı Milliye, Düzenli Ordu ve Cepheler 16 Mayıs 2014**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2014, s. 14-15.

³ **Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1966, s. 50.

⁴ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 5.

⁵ Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, No: 1, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, s. 26.

⁶ Biçe Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 53.

⁷ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 124-125.

⁸ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 135-136; Özalp, **a.g.e.**, s. 53; Bazı kaynaklarda dansa kaldırılmak istenilen kızın Virjini olduğu belirtilmektedir. Bkz. Adil Bağdatlılar, **Uzunoluk İstiklal Harbinde Kahramanmaraş**, Toker Matbaası, 1974, s. 58.

⁹ Bazı kaynaklarda özellikle Stanley E. Kerr'in "The Lions of Marash" adlı kitabında olduğu gibi kaledeki Türk bayrağının yerine Fransız bayrağının çekildiği ifade edilse de; Hüsamettin Karadağ'ın "İstiklal Savaşında Maraş" adlı kitabında da belirttiği gibi kaynakların ekseriyeti, Fransızların kendi bayraklarını kaleye çekmeye cesaret edemediklerini açıkça yazmaktadır. Bkz. Hüsamettin Karadağ, **İstiklal Savaşında Maraş**, Mersin, 1943, s. 17; Stanley E. Kerr, **The Lions of Marash**, State University of New York Press, Albany, 1973, s. 71.

¹⁰ Remzi Arifoğlu, "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-II", **Maraş**, Sayı 586, 3 Şubat 1945, s. 2; Ferhat Başdoğan, "Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Savaşı", **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, Kahramanmaraş Sempozyumu**, 10-11 Şubat 1986, s. 70.

insanlar Ulu Camiye akın akın gelmişti. Cemaat arasında “bayraksız namaz kılınmaz” şeklinde bir uğultu kopmuş ve Hutbeye çıkan Ulu Camii imamı Rıdvan Hoca cemaate şöyle seslenmiştir: *“hürriyeti olmayan bir milletin Cuma Namazı kılması caiz değildir.”*¹¹ Bu yönde atılan sloganlar ile cemaat sancağı alarak kaleye doğru hücum etmiş ve halk içinde yer alan onbaşı Osman Erşan bayrağı kale burçlarına dikmiştir.¹²

Ardı sıra ortaya çıkan bu olaylar halk içinde bir kıpırdanma oluşturmuş ve doğal bir süreç içinde hızla Kuvay-i Milliye örgütleri kurulmuştur. Bu teşkilatlanmayı bir sisteme bağlamak üzere 30 Ekim 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye tarafından Maraş Bölgesi Kuva-yi Milliye Teşkilatı Reisliğine Üsteğmen Asaf Bey (Kılıç Ali) atanmıştır.¹³ Kılıç Ali Bey, teşkilatlanmanın ve hareketin sağlıklı yürümesi için Maraş’ta üç kişiden oluşan heyet kurduğunu ve yeni semt ve mahalle savunma teşkilatları ile şehrin savunma ve direnme gücü hakkında istişarede bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Öte yandan şehirde din adamları ve eşraf öncülüğünde gizli heyetlerin birleşmesi ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu.¹⁵ Bu örgütlü teşkilatlanmanın ardından başlayan Maraş’ın kurtuluş savaşı Arslan Bey idaresinde 22 gün sürmüş ve Maraş halkı mücadelesini zaferle taçlandırmıştır. Maraş bu sembol kahramanlığına binaen meclis tarafından 5 Nisan 1925 tarihinde İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiş¹⁶ ve 7 Şubat 1973 tarihinde ise şehre “Kahraman ” unvanı verilmiştir.¹⁷

1. Millî Mücadele Dönemi’nde Türk Kadını

Millî Mücadele’nin verildiği çetin yıllarda, toplumdaki her sınıf erkeğiyle kadınıyla, genciyle ihtiyarıyla birlikte el ele ve fedakârca üzerine düşen görevi fazlasıyla ifa etmişlerdir. Haliyle kazanılan bu büyük muvaffakiyeti belli bir sosyal sınıfa veya gruba mal etmek, belli bir sınıfın eseriymiş gibi göstermekte tarihi hakikatlere ters düşer.¹⁸ Tarihi kaynaklara bakıldığında Millî Mücadele içinde yer alan binlerce kadınının hem Millî Mücadele’nin kazanılmasında hem de Türkiye’nin temellerinin atılmasında çok büyük katkıların olduğu görülmektedir. Özellikle lojistik destek açısından kadınların büyük katkısı olmuştur. Sakarya Savaşı öncesinde Halide Edip (Adıvar), Anadolu’da gördüğü bir manzarayı şu şekilde naklediyor: *“Bir saat geçmeden, Bütün köy kadınları odayı doldurdu. Kadınlar konuşuyor, örgü örüyor, türkü çağırıyordu. Bu, gerçek bir Anadolu sahnesiydi. Türküleri birer iniltiydi ve hep dağların ardındaki sevgilileri çağırıyordu. Hayatları her gün için büyük bir uğraş olmasına karşın, çok tatlı kadınlardı.”*¹⁹ Bu olay da göstermektedir ki, Anadolu insanı hummalı bir çalışma içerisine girmiştir. Diğer bir olayda ise Kayseri’ye bir iki saatlik mesafede bir köyden elindeki bastonuna yaslanarak, kızgın güneş altında bir saattir yol yürüyen ve elinde bir bohçacık taşıyan “Gülsüm” adındaki yaşlı bir kadına nereye gitmekte olduğu ve elindekinin ne olduğunu sorulduğu zaman verdiği; *“Nereye olacak oğul! Kızımın cehizinden şu donları, şu gömlekleri Kayseri’ye götürüyorum. Ben şehit*

¹¹ **Kahramanmaraş İl Yıllığı 1974**, Kemal Matbaası, 1974, s. 37.

¹² Akbiyık, a.g.e., s. 136-140.

¹³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. I, MEB Basımevi, Ankara, 1987, s. 278.

¹⁴ **Atatürk’ün Sırdışı Kılıç Ali’nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2015, s. 87.

¹⁵ Recep Çelik, **Millî Mücadele’de Din Adamları-2**, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, s. 80.

¹⁶ **Maraş İl Yıllığı 1967**, Kahramanmaraş, 1967, s. 74; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Doksan Dördüncü İctima, TBMM Matbaası, Ankara, 1976, 05.04.1341.

¹⁷ **Resmî Gazete**, 12.07.1973, Sayı: 14456, Kanun No: 1657.

¹⁸ Bayram Sakallı, **Millî Mücadele’nin Sosyal Tarihi ‘Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 412-413.

¹⁹ Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 212.

anasıyım fakat diğer askerlerde evladımdır. Onlara “çamsakızı çoban armağanı” olarak vereceğim. Giysinler de dinimize ülkemize saldıran düşmana saldırınlar, vursunlar.”²⁰ Cevabı, Tekâlif-i Milliye Emirlerinin büyük bir hamiyetle halk tarafından nasıl kabul ve tatbik edildiğini göstermektedir.

Millî Mücadele Dönemi’nde kadın faaliyetleri içerisinde en kapsamlı ve örgütlüsü halkı bilinçlendirip Kuvâ-yı Milliye ruhunu geniş kitlelere yaymak amacıyla kurulan cemiyetlerdir. Millî Mücadele Dönemi’nde İstanbul’da ve Anadolu’da çalışmalarda bulunmuş bir takım kadın dernekleri faaliyetleriyle ön plana çıkmışlardır. Merkezi İstanbul’da olan Asrî Kadınlar Cemiyeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Cemiyeti, Muallimler Cemiyeti ile merkezi Anadolu’da bulunan Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi ve Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, en etkin çalışan cemiyetlerdendir. Bu cemiyetler Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde şubeler açıp örgütlenmişlerdir. Kermesler, konserler, dinî toplantılar düzenleyerek hem halkı bilinçlendirmişler hem de yardımlar toplamak suretiyle Kahraman Türk Ordusu’nun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik büyük katkılarda bulunmuşlardır. Asrî Kadınlar Cemiyeti ve Hilâl-i Ahmer Kadın Kolları, özellikle askere yiyecek ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmışlardır.²¹

Maraş’ta Fransız işgalinin sıkıntıları tüm dünyanın dikkati çekmiş, Maraş’taki her kıpırdanış Anadolu’da dalgalar halinde yayılıyor, mitingler, protestolar yapılıyordu. 10 Aralık 1919 tarihinde Kastamonu’da Kadınlar toplanarak, Maraş’ta yaşananları protesto eden büyük bir miting yapmışlardı. Cemiyet başkanı olan Zekiye gözyaşları arasında bir konuşma yapmıştır. Diğer taraftan XX. Kolordu Komutanı Mirliya Fuat 10 Aralık 1919 tarihli kolordu istihbarat raporu ile vaziyeti ilgililere bildirmişti.²² Kadınlar Anadolu’nun kurtuluşu için seferber olmuşlar gözyaşı dökmüşler her türlü fedakârlığı yapmışlardı. Mustafa Kemal, 21 Mart 1923 tarihinde Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi’nin tertip ettiği çay ziyafetinde, Konya kadınlarına hitaben yaptığı konuşmasında, Türk kadınının fedakârlığını şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Hanımlar, Efendiler; Bu son senelerin İnkılap hayatında, hummalı fedakârlıklarla mahmul mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak halâsa ve istiklâle götüren azmü faaliyet hayatında her ferdi milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı sebkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yâd ve daima şükran ile tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını ‘Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa (kurtuluşa) ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu Kadını kadar himmet gösterdim’ diyemez.”²³

Kuşkusuz ki, TBMM tarafından Maraş’ın İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmesi ve “Kahraman” unvanını almasında; Maraş halkının kadın-erkek yediden yetmişe canı pahasına

²⁰ Zübeyr Kars, **Millî Mücadele de Kayseri**, Ankara, 1993, s. 112-113.

²¹ Nuray Özdemir, “Millî Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Jurnal of Scial Sciences Cilt/Volume: 2011-2, Sayı/Issue: 23, s. 50.

²² Özalp, a.g.e., s. 92.

²³ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, 5. Baskı, TİTE Yayınları: 1, Ankara, 1997, s. 152.

ortaya koyduğu mücadele rol oynamıştır. Bu olağanüstü mücadeleyi Ahmet Hamdi Tanpınar şehrin kurtuluş günü kutlamaları vesilesiyle yaptığı konuşmasında şöyle dile getirmektedir:

*“her yıl şubatın on ikisinde, Maraşlıların ve Maraş’ın bayramı başlamaktadır. Şehir kendi kurtuluş gününü kutlamak için elinden gelen bütün gayreti sarf etmiştir. Nasıl ki bu günü hazırlamak içinde yıllar önce elinden geleni, hatta gelmeyenini yapmış olduğu gibi”.*²⁴

Tanpınar’ın bu ifadelerini perçinleyen bir haber ise Cumhuriyet gazetesinin 22 Şubat 1940 tarihli sayısında da yer almıştır. Celalettin Ezine’nin Paris’teki tetkikleri esnasında Maraş ve Antep mücadelesine şahit olan bir Fransız doktor kaymakamından duyduğu;

*“Gaziantep ve Maraş’tan bahsetmek istiyorum. Umumi Harbin sonu idi. Topunuz, tüfeğiniz yoktu. Fakat derme çatma kuvvetlerden teşkil ettiğiniz kıtalar ve şehrin ahalisi dünyanın en muntazam ve galip ordusuna bize karşı koydular. Kolsuz yaralıların silahlarının namlularını dişleriyle sıktıklarını, kadınlarınızın omzunda cephaneye taşıdıklarını gördüm. Akıllara sığmazdı bu! İnsan havsalası ve mantık denilen şeylerin saçmalığına o gün şahit oldum. Ordu taktiği ve kitaplarda okuduğumuz sevkülceş kanunları Maraş’ın önünde iflas ettiler.”*²⁵ Sözleri, Maraş halkının gözü dönmüş işgalci güçlere karşı vermiş olduğu amansız mücadeleyi anlatması açısından oldukça dikkat çekicidir. İnci Enginün Türk kadını, Millî Mücadele döneminde bulundukları durum ve faaliyetleri bakımından şöyle gruplandırmaktadır:

1. İşgal bölgesinde kalan kadınlar. Maruz kaldıkları tecavüz ve taarruzlar dolayısıyla erkekleri göreve çağıran mazlum kadınlar. Bunlar sadece mevcudiyetleriyle değil, hazin akıbetlerinin ebedileştirdiği ruhlar olarak da milleti uyandırmışlar.
2. Bizzat eline silah alarak savaşa katılanlar.
3. Geniş kitleyi uyandırmak için, dernek vasıtasıyla veya yazılı faaliyetlerle seslerini duyuranlar. Bunlar için de en meşhuru Halide Edip’tir.
4. Bunların dışında bu faaliyete bira moda diye bakan ve o yüzden katılan, İstanbul sosyete hanımları ile bu faaliyetin dışında kalanlar da vardır. Onlar, bu kutsal mücadelenin ateşini ve manasını anlayamamış kişilerdir.²⁶

Enginün’ün tasnifi düşünüldüğünde Maraşlı kadınları, Maraş’ın düşmana karşı savunulmasında erkeğiyle birlikte önemli hizmetleri olduğu, gerektiğinde omuz omuza savaştıkları ve fedakârca üzerine düşen görevleri fazlasıyla ifa etmiş olduklarından; *“bizzat eline silah alarak savaşa katılanlar”* grubuna dâhil edebiliriz. Gerektiğinde de evlerini yakarak, yıkarak ve dehlizler yaparak düşmanla savaşıma uygun hale getirilmesine müsaade eden kahraman kadınlar, savaşan eş, kardeş ve oğullarına yardımcı olmuşlardı.²⁷

2. Maraş Millî Mücadelesinde Kahraman Kadınlar

2.1. Senem Ayşe

²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Maraşlıların Bayramı”, *Ülkü*, C. 91, S. 107, 1 Mart 1946.

²⁵ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1940, s. 5; *Maraş*, 29 Şubat 1940, s. 1-3.

²⁶ Erhan Alpaslan, “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’da Kurulmuş Olan Kadın Derneklerinin Maraş Millî Mücadelesine Destekleri”, *Millî Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (2013 Gaziantep)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, 7; İnci Enginün, “Millî Mücadele’de Türk Kadını”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Derğah Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 504-505.

²⁷ Adil Bağdatlılar, *İstiklal Harbinde Kahramanmaraş*, Kervan Matbaası, Kahramanmaraş, 1974, s. 104.

Senem Ayşe, 1879'da Adıyaman'ın Sıvanlı nahiyesine bağlı Körtenli köyünde doğmuştur. Babası Haveydi aşiretinden Yusuf Bey, annesi ise Senem'dir. Küçük Senem Ayşe yedi yaşına kadar köyünde oturmuş, 1886'da ailece Maraş'a göçmüşlerdi. Aile beraberinde Ramazan adlı yeğenlerini de getirmişti.²⁸ Senem Ayşe'nin kardeşi Hasan, Maraş valiliğinin düzenlediği bir güreş turnuvasında, güreşe katılan Türkleri Ermenilerin yenmesi üzerine onları yenecek bir Türk aranırken; ortaya çıkan bir Türk güreşçi turnuvaya katılarak, bütün güreşçileri yenmişti. Valilik Hasan'ın kim olduğunu araştırırken, halk tarafından Senem oğlu Hasan olarak tanıtılmış; bu olaydan sonra kardeşinin ismi de Senem Ayşe olarak anılmaya başlamıştır.²⁹ Senem Ayşe gelinlik çağına geldiğinde Maraş'ın Duraklı Mahallesi'nde Ramazan³⁰ ile dünya evine girmiştir.³¹ Bu evlilikten çiftin Ökkeş adını koydukları bir çocukları dünyaya gelmiştir.

Maraş önce İngiliz daha sonra ise Fransız işgalini yaşamıştı. Fransız işgali esnasında Fransız kuvvetleri ile birlikte hareket eden Ermenilerin halka yapmadıkları zulüm kalmamıştır. Bu gelişmeler üzerine Maraşlılar kadın-erkek demeden can, mal, namus ve aile fertlerini koruma davasının peşine düşmüşlerdir. Kendilerinin en büyük destekçisi de Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'dır. 30 Ekim 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye tarafından Maraş Bölgesi Kuva-yi Milliye Teşkilatı Reisliğine Üsteğmen Asaf Bey (Kılıç Ali) atanmıştır.³² Ermeniler ve Fransızlara karşı çete harbi başlayınca Maraş'ın Kümbet Mahallesi'nde oturan Senem Ayşe'nin eşi Ramazan da Haveydi Aşireti mensuplarını mahallesi ve etrafında toplayarak mücadeleye başlamıştı. Bu mücadele esnasında Senem Ayşe ise bazen evde yemek yaparak bazen de yaralıların tedavisine koşarak, onları iyileştirmeye çalışmıştır. Senem Ayşe'nin kocası Ramazan, mücadelenin beşinci günü (25 Ocak 1920) bir sokak çatışmasında Ermeniler tarafından alından vurularak şehit edilmişti. Ramazan'ın çete mensuplarından biri onun evine gelerek Senem Ayşe'ye; *"bacı, Ramazan Ağa şehit oldu"* haberini vermiştir.³³

215

Maraş Vilayet gazetesinin 10 Mart 1945 tarihli 591. sayısında Remzi Arifioğlu, "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları" başlığını taşıyan yazısında savaş hadiselerini anlatırken, Senem Ayşe adlı Türk kadınının cesaret ve kahramanlığını şu şekilde ifade ediyor: *"Mücadelenin bu safhasında Maraş'a bir bakacak olursak Maraş bir ocak manzarası gösterir. Her tarafta dumanlar, alevler yükseliyor. Şimdi Maraş cayır cayır yanıyor. On beşinci gün, mücadelenin en şiddetli bir safhası Kümbet'teyiz. Ermeniler eytamhaneden ateş yağıdırıyorlar. Sokak arasında bunlara mukabele eden kahramanlar ve küçük evin penceresinden kocasını pürdikkat seyreden genç bir Türk kadını görüyoruz. Bir kurşun... Koca bir kahraman yere seriliyor. Evet, yine tam bu anda pencerenin önünden kopan bir şimşek bir yıldırım olarak şehidin yanına düşüyor. Yerdeki tüfeği almış kocasını tüfeğine destek yapmış, ateşine devam ediyor. Kendisine ne yaptığını soranlara Kocamın vazifesine devam ediyorum diyor. 'Beşiği*

²⁸ Nejat Göyünç, "Maraş Müdafaası ve Kahraman Kadınlarımız", **Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş**, 69. Yıl Özel Sayısı, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 1989, s. 8; bazı kaynaklarda Senem Ayşe'nin ailesinin çocuklarının daha iyi bir eğitim alması için Maraş'a göç ettiği ve 1879'da Senem Ayşe'nin Maraş'ın Duraklı Mahallesi'nde doğdu belirtilmektedir. Bkz. İlyas Gökhan, **Kahramanmaraşlı Meşhur ve Kahraman Kadınlar**, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2017, s. 83.

²⁹ Gökhan, **a.g.e.**, s. 83; Serdar Yakar, **Maraş Millî Mücadelesinde Önde Gidenler**, I. Kitap, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2014, s. 117.

³⁰ Bazı kaynaklarda evlendiği kişinin adı Mehmet Ramo olarak geçmektedir. Bkz. Gökhan, **a.g.e.**, s. 83; Yakar, **a.g.e.**, s. 117.

³¹ Yalçın Özalp, **Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz**, Semih Ofset Matbaacılık Yayınları, Ankara, 1986, s. 70.

³² Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 278.

³³ Göyünç, **a.g.e.**, s. 8.

sallayan eller, dünyaya hükmeder' derler. Senemin Ayşe gibi yetiştirdiği annelerin yetiştirdiği evlatların birleşmesinden husule gelen çelik bir kütle yenilir mi hiç? Senemin Ayşe burada, bu gibi hadiseler karşısında bütün Türk kadınlarının yapacağı bir kahramanlığı yapıyor. Senemin Ayşe, bütün Türk kadınlığının bir sembolüdür.”³⁴

Senem Ayşe bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere evde bulunan fişekleri kaptığı gibi kocasının başına gelmiş, kocasına sarılarak akan kanlarını yüzüne sürmüş ve kocasının mavzerini aldığı gibi sevinç çığlıkları atan Ermenilerin üzerine kurşun yağdırmıştı. Maraş Millî Mücadelesi sırasında bu bölgeye gönderilen Üsteğmen Kılıç Ali Bey, mücadeleye katılanlardan Vezir Hoca'yı yanına çağırarak; Mehmet Ramo'nun şehit edildiğine dair bir haber aldık, bu doğrumu değil mi? diye öğrenmesini ister. Vezir Hoca Mehmet Ramo'nun yaşadığı eve gitmiş olanları gözleriyle görmüştür. O anda gördüklerini Kılıç Ali Bey'e şöyle ifade etmiştir; *“Gittiğimde Mehmet Ramo yerde vurulmuş yatıyordu ve başında eşi Senem Ayşe onun silahını almış düşmana ateş ediyordu ve ben şahit oldum. Kocasını şehit eden düşmanı öldürdü.”*³⁵

Senem Ayşe, kocasının yerine geçerek çete elbisesi giymiş ve çiftçi Veysel oğlu Hasan Efendi'nin çetesine katılarak büyük yararlılıklar göstermiştir.³⁶ Cephaneleri tükenince Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen Kılıç Ali'nin huzuruna çıkarak, ondan silah ve cephane ister. Kılıç Ali ise Senem Ayşe'ye; *“Bacı, sen evine git, biz erkekler savaşıyoruz”* der. Senem Ayşe'nin ısrarı üzerine Kılıç Ali, O'na bir hedef göstermiş ve Senem Ayşe hedefi tam 12'den vurmuştu. Kılıç Ali hayretler içinde kalmış ve ona cephane vermek zorunda kalmıştır.³⁷ Bol miktarda cephane ile evine dönen Senem Ayşe, kendi evinin yakınındaki bir Ermeni evinin cephane deposu olarak kullanıldığını görünce kendi evine gaz dökerek yakmış ve bu suretle cephane deposu olarak kullanılan evde havaya uçurulmuştur. Mahallesine ve sokağına hâkim olan Senem Ayşe, Kümbet Mezarlığı'nın batısında bulunan Hemhane Kilisesi'ne girip orada bulunan ve Türklere top ve makineli tüfek ile ateş açan Ermenileri ve Fransızları imha planı kurmuştur. Yanına üç çete mensubunu alarak mezarlığın en yüksek ve kiliseye hâkim yerine çıkarak oradan aşağıya ateş açmıştı. Böylece düşmanın dikkati ateşin açıldığı yere çekilmiştir. Karşılıklı müsademe sırasında, diğer çete efradı gizlice kilisenin bahçesine sızmışlar ve zorlu bir çatışmadan sonra kiliseyi zapt etmişlerdi.³⁸

22 gün süren çetin bir mücadeleden sonra 10 Şubat'ı 11 Şubat'a bağlayan gece Maraş'taki Fransız kuvvetleri şehri şiddetle bombardıman ettikten sonra İslahiye yönüne doğru çekildiler. Fransızların Maraş'tan çekilmesini takiben Hükümet binasına ve resmi dairelere Türk bayrağı çekildi. Şehrin asayişini temin için Elbistan'da bulunan askeri kuvvetler Maraş'a hareket etmiştir.³⁹ Maraş düşmanı bağrında boğmuş ve mağlup etmişti. Fakat iş henüz bitmemişti. Camilerde vaizler nasihatler veriyor, halkı cepheye davet ediyordu. Maraş halkı da bu çağrılara kulak vermiş, çünkü Maraşlıya düşman Türk topraklarından atılmadan rahat yoktu.⁴⁰ Maraş'tan Antep istikametine kaçan düşmanı kovalayan Maraşlılar içerisinde Senem Ayşe de

³⁴ Remzi Arifioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-VII-”, **Maraş**, Sayı 591, 10 Mart 1945, s. 2.

³⁵ Gökhan, **a.g.e.**, s. 84.

³⁶ Özalp, **Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz**, s. 70.

³⁷ Göyünç, **a.g.e.**, s. 9; bazı kaynaklarda Kılıç Ali'nin Senem Ayşe'ye mermi vermek istememesi üzerine, Senem Ayşe'nin Kılıç Ali'ye silahını doğrultarak; *“son bir mermim kaldı onu da sana sıkırım.”* Dediği ifade edilmektedir. Bkz. Gökhan, **a.g.e.**, s. 84; Yakar, **a.g.e.**, s. 118.

³⁸ Göyünç, **a.g.e.**, s. 9.

³⁹ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 245.

⁴⁰ Özalp, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi**, s. 240.

bulunmaktaydı. Fakat Senem Ayşe'nin çetesindekiler; “*bacı buradan ötesi bizim işimizdir*” diyerek Senem Ayşe'yi götürmemişlerdir.⁴¹

Maraş'ın kurtuluşundan sonra Senem Ayşe, savaş sırasında zarar görmemesi için köye gönderdiği oğlu Ökkeş'i tekrar getirtmiş ve Şerife ile evlendirmiştir. Aile soyadı kanunu ile Gencay soyadını almıştır.⁴² Senem Ayşe, kendi elleriyle yaktığı baba ocağı evini tamir ettirmiş ve burada oğlu Ökkeş ve gelini Şerife ile yaşamaya başlamıştır. Senem Ayşe, ömrünün geri kalan kısmını yoksulluk içerisinde kâh kocakarı ilaçları yaparak, kâh kırık çıkık sararak kazandığı paralarla geçirmiştir. Savaş sonrası Millî Mücadele'de omuz omuza çarpıştığı Arslan Bey ve Vezir Hoca ile sık sık bir araya gelerek eski günleri yâd etmişlerdi.⁴³ Bir gün komutanlar tarafından verilen bir davete katılan Senem Ayşe'ye komutanlar gösterdiği kahramanlığın sırrını sormuşlardı. Bu soru üzerine Senem Ayşe şu cevabı vermiştir:

“Vatanın kurtuluşu, Allah'ın rızası ve Türk kadınının namusu için savaşımdır.”

Tıpkı Antep'in Fransızlar tarafından işgali sırasında bir Fransız Nakliye Kolunun hareket edeceği haberini alması üzerine yola çıkan çete teşkilatına katılan Yirik Fatma nasıl kendini engellemek isteyen çetecilere “*Benim kanım sizinkinden daha mı şirindir? Kadanızı alayım*”⁴⁴ diyerek karşı çıkmış ve iki gece düşmanı bekleyen çete içinde yer alarak gece nöbet tutmuşsa; Senem Ayşe'de kanını bu vatan uğruna akıtmaya hazır imanlı bir vatanseverdi.

Ne yazık ki, bu kahraman Türk kadını Senem Ayşe, yoksulluk çektiği yıllarda birçok devlet yetkilisine müracaat etmiş, hiçbir cevap alamamıştır.⁴⁵ Senem Ayşe de, tıpkı Erzurumlu kahraman Nene Hatun adlı Türk anasının Ruslara karşı verilen mücadelede Aziziye tabyası denilen istihkâm mevkiinin kurtarılmasında çok büyük bir rol oynamış fakat sonraki hayatında Erzurum sokaklarında kışlık yakacak için teneke ile hayvan pisliği toplamak zorunda bırakılan bu vatanperver kahramanla neredeyse aynı kaderi paylaşmıştır. Senem Ayşe 8 Şubat 1954 tarihinde Maraş'ın kurtuluşunun 34. Yılı arifesinde hayata gözlerini yummuştur.⁴⁶

217

2.2. Bitlis Defterdarının Eşi Merzuka Selcen (Selcanoğlu)

Maraş'ın kurtuluş mücadelesinde en fazla yararlılık gösterenlerden birisi de Türk kadınının yılmaz mücadelesinin bir timsali haline gelen Bitlis Defterdarı Hakkı Bey'in eşi Merzuka Selcen (Selcanoğlu) idi.⁴⁷ Ulus gazetesinin 15 Şubat 1947 tarihli sayısında ‘Bn. Merzuka Selcen’ üst başlığının altında şöyle bir haber geçmektedir; “*Evvelki gece Maraş bayramında halk tarafından selamlanan Maraş'ta ilk ateşi açan Bayan Merzuka Selcen rahmetli Bitlis Defterdarı Hakkı'nın eşidir.*”⁴⁸

⁴¹ Gökhan, a.g.e., s. 85.

⁴² Yakar, a.g.e., s. 119.

⁴³ Gökhan, a.g.e., s. 85.

⁴⁴ Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 21, Ankara, 1991, s. 50.

⁴⁵ Her ne kadar Yalçın Özalp'ın *Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz* adlı eserde Senem Ayşe'nin kurtuluştan sonraki yıllarda devletten aldığı maaşlar ve ikramiyeler ile huzur içinde geri kalan hayatını geçirdiği ifade edilse de bir çok kaynak hayatını ekonomik açıdan sıkıntı ile geçirdiğini ifade etmektedir. Bkz. Özalp, *Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz*, s. 70; Göyünç, a.g.e., s. 9; Gökhan, a.g.e., s. 85; Yakar, a.g.e., s. 119.

⁴⁶ Göyünç, a.g.e., s. 9.

⁴⁷ Murat Küçükogurlu, “Cumhuriyet Döneminde Yapılan Maraş Kurtuluş Şenlikleri”, *Millî Mücadele Döneminde Maraş Sempozyumu*, Bildiri Metni, 4 Şubat 2017.

⁴⁸ *Ulus gazetesi*, “Bn. Merzuka Selcen”, 15 Şubat 1947, s. 2.

Merzuka hanımın Maraş'taki Türk-Ermeni vuruşmalarında cesaretle ortaya atılması, Türk kamuoyunda büyük bir yankı yapmış ve halkın moralini yükseltmiştir. Maraş'ın Kayabaşı mahallesinde oturan bu yiğit Türk kadını, Fransızlarla birlikte Ermenilerin yaptıkları taşkınlıklara daha fazla dayanamayarak mücadelede aktif olarak yer almıştır. Merzuka Hanım evinden dışarıya çıkmış ve sokağa hâkim bir duvarın önünde durarak, sokağı taramaya başlamıştır. Bir başka günde evinin duvarına açtığı mazgaldan sokakta olup bitenleri takibe başlamış, işgalciler ve onların işbirlikçilerinin sokakta bir çocuğu öldüresiye dövmeleri üzerine onların üzerine ateş açarak onları defetmeyi başarmıştır. Sokak çarpışmalarının şiddetlendiği bir günde ise yine evinde açtığı mazgaldan tüfeğiyle ateş açarak, sekiz Ermeni-Fransız düşman askerini öldürmüştür.⁴⁹ Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal'in yazışmalarında da yer verilen Bitlis Defterdarının Eşi (Merzuka Selcenoğlu), sekiz düşman askerini öldürdükten sonra, gece de erkek kıyafeti giyerek mücadeleye devam etmiştir.⁵⁰

Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında Maraş Millî Mücadelesinde yer alan mücahide kadınlardan da bahsetmektedir. Maraş'taki çarpışmalar yer yer 15 Şubat tarihine kadar sürmüştü. Bu çarpışmalar esnasında kahraman müfrezelerimizle yerli halk, Fransız işgali altındaki kilise ve okullara saldırarak buraları tekrar ele geçirmiş ve birçok da silah ve mühimmat ele geçirmişlerdi. İşte bu şiddetli çarpışmalar esnasında elinden geleni yapan kahraman kadınlarımızın başında Bitlis Defterdarının (Hakkı Bey'in eşi Merzuka Hanım) eşi vardı.⁵¹

Maraş'ın düşman işgali esnasında verdiği bu büyük mücadele üzerine, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından Melek Reşit ve Şefika Kemal imzaları ile 13 Şubat 1920 tarihinde, Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Muhteremesine bir teşekkür telgrafı çekilmiştir. Bitlis Defterdarının Hanımını kutlama telgrafı ise Amasya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı tarafından çekmiştir. Bu telgrafta cemiyet üyeleri Bitlis Defterdarının hanımına "Türk Mücahidesi" unvanını vermişti.⁵² Bir başka telgraf ise Yozgat Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ni Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne gönderdiği telgraftır. Ayrıca Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 1920 yılında Meclis'e gönderdiği telgrafta Bitlis Defterdarının hanımının (Merzuka Hanım) kahramanlığından bahsetmektedir.⁵³

Ne yazık ki, bu kahraman Türk kadını Merzuka Selcanoğlu'nun kurtuluş savaşı sonrasındaki yaşamı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece yukarıda söz edildiği gibi 1947 yılında Maraş'ın Kurtuluşu Bayramına katıldığına dair Ulus gazetesinde 15 Şubat tarihli bir haber yer almıştır. Merzuka Hanımın eşi Hakkı Bey, Bitlis Defterdarlığının yanı sıra Kayseri Defterdarlığı da yapmıştı. Merzuka Hanımın Rasih, Fahim (Selcanoğlu) ile Mükrim (Seler) adlarında üç çocuğu vardı. Oğullarından Rasih Bey, Ankara Sanayi Odası Meclis Başkanlığı

⁴⁹ **İrade-i Milliye gazetesi**, "Maraş Havadisleri-Kahraman Türk Kadını", 2 Şubat 1336 (1920), s. 1; **Hakimiyet-i Milliye gazetesi**, 6 Şubat 1920, s. 6; Özalp, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi**, s. 180; Tansel, **a.g.e.**, s. 41; Alpaslan, **a.g.m.**, s. 20.

⁵⁰ **TİTE Arşivi**, 03.02.1336/1920, Kutu No: 27, Gömlek No: 174, Belge No: 174-1-Ek: Belge 34; **İrade-i Milliye gazetesi**, 2 Şubat 1336 (1920), s. 1

⁵¹ Ali Fuat Cebesoy, **Kuvâ-yı Milliye'nin İçyüzü**, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2002, s. 305; Tansel, **a.g.e.**, s. 40-41; Ferhat Başdoğan, **Tenekeli Köyden Sanayi Merkezine Kahramanmaraş**, Ankara, 2001, s. 58.

⁵² Bekir Sıtkı Baykal, **Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, 2. Baskı, AAMY, Ankara, 1996, s. 63-64; Alpaslan, **a.g.m.**, s. 20.

⁵³ Gökhan, **a.g.e.**, s. 92-93.

yapmıştı.⁵⁴ Hakkı Bey 1950 öncesinde, Merzuka Hanım 1973'te, oğlu Rasih Bey ise 1975'te vefat etmişti.⁵⁵

2.3. Hürü Ana

Maraş Millî Mücadelesinde öne çıkan kahraman kadınlardan biriside nüfustaki kaydı her ne kadar “Huri” olsa da “Hürü Ana” adıyla anılan kadındır. Maraş'ın en eski mahallelerinden kuytul (Kurtuluş) da oturan Hürü Ana'nın mahallesindeki komşularının bir kısmı Ermenilerden oluşmaktaydı. Yüzyıllarca komşuları olan Ermenilerle kardeşçe ve iyi komşuluk ilişkilerini özenle sürdüren Maraşlılar, Fransız işgali ile daha düne kadar dost bildikleri Ermenilerin Fransız kuvvetleriyle canlarına ve mallarına kast ettikleri Türklere karşı yapılan bir katliam dönemini yaşamaya başlamışlardı. Hürü Ana bu katliamlar başladığında korkusuzca ortaya atılarak, eline aldığı bir odun parçasıyla gözü dönmüş Ermenilere karşı mücadele ederek onlara korku salmıştır.

Hürü Ana var gücüyle Ermenilere karşı koyarken diğer yandan da onların gözünün içine bakarak şöyle haykırdı: “Bir oğlum var, onu da vatana adadım. Ulan Ökkeş, ya şehit olacaksın ya da gazi...” 16 yaşındaki oğlu Ökkeş'i dualarla düşmana karşı savaşması için gönderen ve o günlerde elli yaşlarında olan bu kahraman kadın, soyadı kanunundan sonra “şeker” soyadını almış ve 5 Ağustos 1953'de vefat etmiştir.⁵⁶

3. Cephe ve Cephe Gerisinde Yararlılık Gösteren İsimsiz kadın Kahramanlar

Maraş Millî Mücadelesi içerisinde bizzat bulunan ve olayları yaşamış bir kişi olarak Adil Bağdatlılar “Uzunoluk” adlı eserinde, kurtuluş mücadelesinde kadın-erkek, büyük-küçük herkesin payı olduğunu söylemektedir.⁵⁷ Kurtuluş Savaşı'nın en yoğun çarpışmalarında ateş hattında düşmana korku salan kadınlar diğer taraftan da çocukları ile birlikte cepheye yiyecek ve silah taşıyorlardı. Maraş'ı düşman işgalinden kurtarmak için işin manevi yönünü de göz önüne alan Maraşlı kadınlar, Kur'an'ı Kerim okuyarak, dua etmişlerdir. Maraşlı kırk bakire, kırk gün Kur'an okumak üzere bir araya toplandı. Mahallelerdeki ufak çocuklar saklandıkları samanlıklarda; “Allahümme yâ Vedud” (Gâvurun elini bağla dilini tut) diye bağırsırken; biraz daha büyük olanlar ise “Kul huvallahu” okuyorlardı.⁵⁸

Maraşlı kahraman Türk kadınının düşmanın silahını susturmak için başvurduğu yöntemlerden biriside gerektiğinde evini gözünü kırpmadan ateşe vermek olmuştur. Maraş Vilayet gazetesinin 17 Şubat 1938 tarihli 227. sayısında yer alan “Maraş'ın Kurtuluşu” başlıklı yazıda, Gaziantep Saylavı Kılıç Ali Bey, Türk kadınının savaşta gösterdiği kahramanlığı şu sözlerle anlatıyor:

“Maraş'ın Şekerli Camii civarında çetin bir sokak muharebesi yapıyorduk. Bir anlık yanımda bir kadın peyda oldu. Bir eliyle bir gaz tenekesi taşıyor, diğer elinde birkaç madeni altın

⁵⁴ 1923 yılında faaliyete geçen Ankara Ticaret ve Sanayi Odası, ilk olarak 1950 yılına Ankaralı Sanayicilerin müstakil bir oda kurmak konusunda harekete geçmeleri ve sonunda 8 Kasım 1963 tarihinde 259 Sanayici ve 30.000 TL'lik bütçe ile Ankara Sanayi Odası halinde müstakil bir odaya dönüşmüştür. Ankara Sanayi Odasının ilk Oda Meclisi Başkanlığına Maraş Millî Mücadelesinin kadın kahramanlarından Merzuka Hanımın oğlu Rasih Selcanoğlu seçilmiştir. Bkz. Bekir Koç-Murat Baskıcı, **Bozkırdan Sanayinin Başkentine Ankara Sanayi Tarihi**, Ankara Sanayi Odası Yayını, Yayın No: 62, Ankara, 2013, s. 146.

⁵⁵ Küçükkuşurlu, **a.g.b.**, Kahramanmaraş, 4 Şubat 2017.

⁵⁶ Yakar, **a.g.e.**, s. 168-169; Gökhan, **a.g.e.**, s. 94-95.

⁵⁷ Bağdatlılar, **Uzunoluk**, s. 113.

⁵⁸ Özalp, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi**, s. 174.

tutuyordu. Halinde büyük bir telaş ve heyecan vardı. Yalvarır bir sesle: Aman Paşam, diyordu. Evimin üstündeki evde Fransızlar ve Ermeni kuvvetleri var. Oradan size ateş ediyorlar. İşte bir teneke gaz getirdim; benim evimi yakınız ki onların barındığı ev de yanmış olsun. Bu paraları da evimi yakan yiğide mükâfat veriniz. Hadisenin bu belagati karşısında şu kadının yurtseverlik, fedakârlık ve kahramanlık hasletlerini ifade için benim daha fazla mütalaa beyan etmeme hacet var mı? Gene Maraş'ın meşhur Abarabaşı Kilisesi civarında bir sokağa yardımcı kuvvetlerimiz gelinceye kadar kendi kendine müdafaa eden ve düşmana bir hayli zayıat verdiren Türk kadınlarının hayallerini şimdi karşımda görüyorum.”⁵⁹

Maraş müdafaasında yine isimsiz bir kahraman kadın, düşman makineli tüfeğinin Müslümanlara çok büyük zayıatlar verdiği bir esnada, tek çare olarak görülen makineli tüfek ateşine adeta siper olan evinin ortadan kaldırılmasını, evini hiç düşünmeden ateşe vererek kendi elleri ile sağlamıştır. Oysa bu ev dul ve yoksul bir kadına aitti. Kendi eli ile evini ateşe verip, makinalı tüfeği susturan bu kahraman Türk kadını ne yazık ki, bir daha ev sahibi olamamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Ülkü dergisinde yayınlanan “Maraşlıların Bayramı” makalesinde kadınların ev yakma olayına şöyle vurgu yapılmıştır;

“...İçlerinde zıfafa zevkini, annelik gururunu tattıkları, hanım olarak yaşadıkları, misafir ağırladıkları evlerini kendi eliyle ateşleyen Maraşlı kadınlar yahut onların kızları, torunları, bugünü, yapılan işin büyüklüğüne layık bir şekilde kutlamak için sabahlı akşamlı çarşılar, şehrin gururu olan delikanlıların giyeceği yerli elbiseleri hazırlarlar.”⁶⁰

1954 yılı Maraş'ın Kurtuluş Bayramı Kutlamaları esnasında, halkın kendi elleriyle evlerini yakma olayının yıllarca canlandırılmasına rağmen, 34. Yıl etkinliklerinde tepelerden duman çıkarmak için saman yakma olayının yapılmaması ve silah seslerinin erken saatlerden itibaren duyurulmaması bir eksiklik ve organize hatası olarak telakki edilmiştir.⁶¹

220

Maraş Millî Mücadelesi esnasında fedakârlığın timsali haline gelmiş kadınlara da rastlanmaktadır. Bir gün Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Arslan Bey, emrinde görev yapan şehrin kuzey tarafındaki muharebe grubunu denetleyerek, ne yapacaklarını anlattığı bir sırada; siper almış çeteye mensup bir kadının acılar içerisinde kıvrandığını fark etmişti. Arslan Bey kadına; “Neyin var bacı? Yaralı mısın yoksa?” diye sordu.

Bu yabancı sesle irkilen kadın Arslan Bey'i karşısında görünce yüzündeki ıstırap çizgilerini saklamaya çalışarak; “Bir şeyim yok ağa! Hamdolsun hiçbir şeyim yok...” diye iniltiyle cevap verdi.

Bu cevaba rağmen kadının bir derdi olduğu yüzünden okunuyordu. Bu durum üzerine Arslan Bey ısrar ederek; “Senin bir derdin olduğu belli. Söyle sıkılma bacı, belki çare buluruz.” Dedi.

Arslan Bey'e bu cefakâr Anadolu kadını cevap vermek zorunda olduğunu anlayınca, biraz da mahcubiyetle; “Derdimi sana söyleyemem. Şu binanın gerisindeki çukurdaki yaralılarla uğraşan Ayşe bacıyı bana gönderirsen hayır işlersin. Yalnız biraz acele lazım.” Diye cevap verdi.

⁵⁹ Ali Kılıç, “Maraş'ın Kurtuluşu”, **Ulus**, 11 Şubat 1938, s. 1, 9; **Maraş**, Sayı 227-88, 17 Şubat 1938, s. 2-6.

⁶⁰ **Ülkü dergisi**, 1 Mart 1946, a.g.m.; **Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi**, Yıl. 3 Sayı 3, 66. Yıl Özel Sayı, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 1986, s. 30.

⁶¹ “34'ncü Kurtuluş Bayramımız Nasıl Geçti”, **Demokrasiye Hizmet gazetesi**, 14 Şubat 1954, s. 1.

Arslan Bey hemen kadının yardımına Ayşe bacıyı göndermişti. Çok geçmeden herkesi hayretler içerisinde bırakan bir haber geldi. Bu fedakâr ve kahraman Türk kadını hemen oracıkta, kayanın dibindeki ıslak ve soğuk zemin üzerinde bir nur topu gibi evlat dünyaya getirmişti. Bütün mücahitler sevinçle, bu yavruyu bağırarak basmışlar ve komutanlarının da tensibi ile çocuğa “Zafer” adını koymuşlardı. Lakin bu sevinç çok uzun sürmemiş, büyük bir fedakârlık ile son ana kadar görevinin başından ayrılmamış olan bu isimsiz kahraman anne gözlerini hayata kapayarak, şehitlik mertebesine ulaşmıştı.⁶²

Sonuç:

Millî Mücadele Dönemi’nde öncü bir zaferin örneği olarak ortaya çıkan Maraş Millî Mücadelesi, yıllardır ezilen, dışlanan ve Batı karşısında geri kalmışlık psikolojisi yaşayan toplum açısından bir silkelenme ve direnme hareketi olarak tarihsel bir öneme sahiptir. Bir çete ve sokak savaşları şeklinde gerçekleşen bu savaşlar ile bölge halkı, dış güçler ile beraber yıllardır sürekli tahrik hareketi içinde bulunan yerli bazı unsurlara karşı da ortak bir irade göstermiştir.

Millî Mücadele’nin verildiği bu çetin yıllarda kuşkusuz ki, toplumdaki her sınıf kurtuluş mücadelesine elinden gelen desteği yapmıştır. Fakat bu mücadele esnasında Türk kadını işgallere karşı her türlü katkı sağlamaları açısından bir adım öne çıkarılmalıdır. Çünkü kadınlar işgallere karşı örgütlenmişler, mitingler tertiplemişler, yardım dernekleri vasıtasıyla orduya ve cephe gerisindeki kimsesiz ve göçmenlere katkı yapmışlardı. Kahraman Türk kadını sadece cepheye silah ve cephane taşımamış, gerektiğinde hayatını hiçe sayarak bizzat cephede savaşmıştır.

Maraş Millî mücadelesinde de Senem Ayşe gibi önceleri hasta ve yaralı mücahitlerin bakımında önemli görevler üstlenen, sonra ise bizzat cephede erkekler ile omuz omuza çarpışan kahraman Türk kadını tüm dünyaya Anadolu’dan başlayan direnişin adeta sembolü haline gelmiştir. Yine isimsiz kahraman olarak kaynaklarda yıllarca yer almış olan Bitlis Defterdarı Hakkı Bey’in eşi Merzuka Hanım’ı yaptığı kahramanlık bir efsane değil, tam bir realitedir. Bu kahraman kadın işgalci kuvvetlerden sekiz Fransız-Ermeni askerini öldürmüş ve erkek elbisesi giyerek sokak çatışmalarında önemli hizmetler ifa etmiştir. Maraş Müdafasında haklarında çok fazla bir bilgi olmamasına rağmen Hürü Ana, Naciye Hanım gibi isimlerini zikredebildiğimiz kahraman kadınların yanı sıra; hiç düşünmeden kendi ocaklarını ateşe veren, cephede doğum yapacak kadar vatanını canından aziz bilen isimsiz kahraman Türk kadınları da vardı.

Türk milleti işgalcilere karşı ortaya koyduğu bu topyekûn direnişiyle aslında kurulacak olan yeni Türk devletinin de temellerini atmış oluyordu. Maraş kadını bu direnişin bir parçası olarak halkın maneviyatının ve mücadele ruhunun artırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Kalplerinde “Allah rızası” ve “vatan sevgisi” olan bu kahraman Türk kadınları başka hiçbir şey gözetmeden şehirlerinin işgaline dur demeyi başarmışlardı. Millî Mücadele sırasında Türk kadınlarının yaptığı fedakârlıkları anlatmak görüldüğü gibi hiçte kolay bir iş değildir. Mustafa Kemal ise yukarıda zikrettiğimiz gibi Türk kadınının bu fedakârlığını 1923 yılında Konya’da söylediği şu sözleriyle ifade etmektedir;

“...Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını ‘Ben Anadolu kadınından daha fazla

⁶² Özalp, *Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz*, s. 116; Gökhan, *a.g.e.*, s. 95-97.

çalıştım, milletimi halâsa (kurtuluşa) ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu Kadını kadar himmet gösterdim’ diyemez.”

Kaynakça

I. Arşiv ve Resmî Kaynaklar:

Resmî Gazete, 12.07.1973, Sayı: 14456, Kanun No: 1657.

TBMM Zabıt Ceridesi, Doksan Dördüncü İçtima, TBMM Matbaası, Ankara, 1976.

TİTE Arşivi, 03.02.1336/1920, Kutu No: 27, Gömlek No: 174, Belge No: 174-1-Ek: Belge 34.

II. Gazeteler:

Cumhuriyet, 22 Şubat 1940.

Demokrasiye Hizmet gazetesi, 14 Şubat 1954.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 6 Şubat 1920.

Maraş, 29 Şubat 1940.

Maraş, Sayı: 586, 3 Şubat 1945.

Maraş, Sayı: 591, 10 Mart 1945.

İrade-i Milliye gazetesi, “Maraş Havadisleri-Kahraman Türk Kadını”, 2 Şubat 1336 (1920).

Ulus gazetesi, 11 Şubat 1938.

Ulus gazetesi, “Bn. Merzuka Selcen”, 15 Şubat 1947.

III. Dergiler:

Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi, Yıl. 3 Sayı 3, 66. Yıl Özel Sayı, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 1986.

Ülkü, C. 91, S. 107, 1 Mart 1946.

IV. Kitaplar ve Makaleler:

Adivar, H. E. (1994). *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul: Atlas Kitabevi.

Akbıyık, Y. (1999). *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Alpaslan, E. (2015). “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’da Kurulmuş Olan Kadın Derneklerinin Maraş Milli Mücadelesi ’ne Destekleri”, *Millî Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (2013 Gaziantep)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Atatürk, M. K. (1987). *Nutuk*, C. I, Ankara: MEB Basım Evi.

Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları. (2015). Der. Hulusi Turgut, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1997). C. I, 5. Baskı, 1, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Bağdatlılar, A. (1974). *Uzunluk, İstiklal Harbinde Kahramanmaraş*, Tokar Matbaası.

Başdoğan, F. (10-11 Şubat 1986). “Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Savaşı”, *Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, Kahramanmaraş Sempozyumu*.

Başdoğan, F. (2001). *Tenekeli Köyden Sanayi Merkezine Kahramanmaraş*, Ankara.

Baykal, B. S. (1996). *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, 2. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Cebesoy, A. F. (2002), *Kuvâ-yı Milliye'nin İçyüzü*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.

Çelik, R. (2000). *Millî Mücadele'de Din Adamları-2*, Emre Yayınları.

Enginün, İ. (1998). “Millî Mücadele'de Türk Kadını”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Gökhan, İ. (2017). *Kahramanmaraşlı Meşhur ve Kahraman Kadınlar*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Göyünç, N. (1989). “Maraş Müdafaası ve Kahraman Kadınlarımız”, *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş*, 69. Yıl Özel Sayısı, Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.

Kahramanmaraş İl Yıllığı 1967, Kahramanmaraş: Dönmez Ofset Matbaacılık.

Kahramanmaraş İl Yıllığı 1974, Kahramanmaraş: Kemal Matbaası.

Karadağ, H. (1943). *İstiklal Savaşında Maraş*, Mersin.

Kars, Z. (1993). *Millî Mücadele de Kayseri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kerr, S. E. (1973). *The Lions of Marash*, Albany: State University of New York Press.

Kılıç A. (1938) “Maraş'ın Kurtuluşu (Ulustan)” *Maraş*, Sayı 227-88,17 Şubat 1938.

Koç, B. -Baskıcı, M. (2013). *Bozkırdan Sanayinin Başkentine Ankara Sanayi Tarihi*, Yayın No: 62, Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayını.

Küçükuşurlu, M. (2017). “Cumhuriyet Döneminde Yapılan Maraş Kurtuluş Şenlikleri”, *Millî Mücadele Döneminde Maraş Sempozyumu*, Bildiri Metni, Kahramanmaraş: 4 Şubat 2017.

Özalp, Y. (1986). *Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz*, Ankara: Semih Ofset Matbaacılık Yayınları.

Özalp, Y. (Y. Yılı Yok), *Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi*, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, NO: 1, Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.

Özdemir, N. (2011). “Millî Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Jurnal of Scial Sciences Cilt/Volume: 2011-2, Sayı/Issue: 23.

Sakallı, B. (1997). *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi 'Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Şıvgın, H.(2014) “Güney Cephesinin Değerlendirilmesi”, *Türk İstiklal Harbinde Kuvay-ı Milliye, Düzenli Ordu ve Cepheler 16 Mayıs 2014*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi.

Tansel, F.A. (1991). *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 21.

Türk İstiklal Harbi IV. Cilt-Güney Cephesi (1966). Genel Kurmay Basımevi, Ankara.

Yakar, S. (2014). *Maraş Millî Mücadelesinde Önde Gidenler*, I. Kitap, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.

Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

EKLER

Ek-1: “Bayan Mezruka Selcen”, Ulus gazetesi , 11 Şubat 1938.

اِنْشَاءٌ عَلَيْهِ

ساحب امتياز و سرمدی صلاح الدین
ادبی : سیواس — ارادہ ملیہ
سنہ لکھنؤ اور پوز غروشدر
الہی آفتی پوز آفتی غروشدر .

گرمی و جگہ اورانی مدیر مائولہ
کونڈہ المیدر . درج ادبہ بن اورانی
اعادہ ایدلر .

نسخہ ۳ غروشدر

مطالب و آراء ملیہ مک مداییدر .

ورس : ۳۳

۱۱ جادی الاول ۱۳۳۸ و ۲ شباط ۱۲۳۶

— بزندنہ بکلیورل ؟ —

تازہ نمبر سے یہ مقالہ سنا ہے بزندنہ ، بحث ایدر کن تورکارک
اناطولیہ منتظم رفوق سائده تشکیلی ادب ایدمہ بکلی
ویا لکویچیکرک . ماہاجتہ قارشی بر موجود کوب — غروب
کوب — سترہ بکلیورل سوویور .
پسؤال قارشیدندہ کندمری حیرت نرہ مغترق کورد
ویوکار لازم کان چوای ویرمزدن اول شورادنی سوکار
استزکدہ یوسوالاری سوران غرتہ بزجہ فرانسرلرک یو کوئی
سیاستدن غافل ورونکدہ . فرانسه حکومتک تورکار
حکمدہ تعلیقہ اوغراشدنی تصدیق واما پویشقی عیبا
فرانسہ افکار عربیہ سندنہ تصودتہ تلق ایدایور
فرانسرلرک بلیورلرکی کندی حکومتلری هیچ بر حقہ
مستند اولدوق تورکارک و ملتندہ انشمال ایندیکی موامدہ یک
جوہوار و تورکارک قانہ سوامش برمانی تسلیم و تقسویق
ایدمہ هر دققیہ بیکلریہ مسلمان قانی دوکدیرکدہ .
انشمال ایندیکی املہ عینتاب واک هایت سرعشدہ بایلان
مطالعن . ایدمہ بزکدہ فرانسه افکار عربیہ سندنہ معلومد .
تصلاقیہ غرتہ سزک استخارات سستونندہ ایندیچ اولدنی
اوغورہ مر حفتندہ ری سرعش و جوازندہ بایلان مظلوم
فرانسہ حکومتک قوت و قنودی ایلہ ، فرانسر حکومتک
نارہ و سلاجیہ اجرا ایدلکدہ .
شونی اعتراف ایدک جیوریندیرک : یو کون فرانسر
انشالده یولان مناطق انکلیز انشالده یولتورکن بز مسلمانلر
بودجه غدارانہ و خوشخورانہ مظلومہ ، مروض قانامشق .
بز ظن ایدرک : مدنی ملت ، حرب ایندیکی مظلومی
دشمنوتیہ بیلہ السانیتک ، عدالت قبول ایدمہ کی مظلومی
بافقدن اسخر از ایدلر . آرقی زده کال سمیتلہ سوویورلر :
ای تاریخی ایلہ ، مدنی ایلہ ، حریت بشریہ یولده مک
مجادلتہ دنیای ، انکار عربیہ ایلہ عالی لکسخر ایدن
فرانسہ ملت ؟ سز حکومتکک تورکارک حقتندہ تعلیق
ایندیکی ظلم و اعتسافی کوردیکلرک و بیلیکک کز سادہ مدسکوت
ایدیورسکز ؟
سندنہ بری ایچکزدہ سسی و کوجی یندیکی قدر
باغیران غمزد (پیر لونی) وار . تورکارک نظرندہ فرانسر
ملکک تحقیر ، برتال هوی کورتن یوزات هنرمند باشقہ
عجبا فرایندہ بر فرانسر قانامشی ، آرقی یولدن سوکرہ
تورکارک دیمچندہ اک یوکسک موقی طوتان فرانسه ملت
دوشکدہ بلکدہ دوشمند .
ارنی یولدن سوکرہ ، تورکارک ایلندہ سائندہ طاشیدنی
محترم ومدنی فرانسه بریہ و ظلم و غدار فرانسه دوران
ایدمہ جکدہ . هیچ کیمسه انکار ایدمہ مکرک حادثات بشریہ
عدل و انصاف دائرہ سندنہ تدقیق و تید ایدمہ جک بر تاریخ
وارور .
شمعی (نان) هر دینک سؤالریہ جواب ویرم .
تورکارک : آنا طولیدہ دکن عالم دسریندہ برتوتد .
یویوکر بر قوتندہ . یوکار امین اولیکرک : سوک و شسانی

آشردہ دهیث تشلیہ کشیدہ ایدیان تلقراقامہ سوویتدر :

انعراف مزاج هاون مناسبلہ تانراکی حادی کشیدہ
یویویلان تلقراقامہ لری منظورعالی اولدوق محظوظت سنہ
حضرت بادشاهی بی موجب اولدنی تبلیغ اولورد .
صدر اعظم
علی رضا

مرعش حوادثلری مهرمان برتورک قادی

مرعش داغده قیاباشی مجلسندہ بایلان مصادمده
تلیس دقتدراری بک حرمی خاتم اونده احقار .
ایتدیکی مازفاله پاشادرق اقامشہ قدر کال مائتہ
حرب و سکر دشمنی تلف ایتکدن سکرہ اقام
اوزدی ارکک البه سنی لابس اولدوق سوقادہ ک
مجاهدین اسلامیه اتحاق ایتشد .
ایشتہ بر نمونہ شہامت مضمونات اسلامیه مک
علویت و تاتقی بارز بر سرودندہ بوتون دنیایہ
اظہار و اعلان ایدیلور .
۴۰

بایلان بر هجوم و مصادمده جفرانک افشکاهی اولان
قیبشہ تحریب ایدلشد .
شکر دره کلیسای اثنای مصادمده محرق اولش
و بوراد خروچ جرکلی یان یوز قدر ایزمی قوت ایدی
شیدیزه مقابل کمالا اعا ایدلشدر . محرق کایا
دروندہ بر قاج ایزمی قوتل وائی شدق جیساتہ یکری
یویما ویر اوتوماتیک تنک یولوتشد . بلدی چاروسوی
دستندن ظہیر ایدلشد . مرعش جنوبندہ آت اری
موقندہ نمن ایدن فرانسر افرادیلہ قائل بر مصادمده
برقم دشمن سواریلری اصلاحیہ اسنقاتہ قرار ایدلشد .
ایل اوغلی ایلہ شرف اوغلی آراسدہ باقالاتان دشمندن
اوچ عزالیوز ایلہ اوچ لوتوماتیک تنک کزینل حصاحہ
انختم ایدلشد .
موفق اولدمدنی تعدیرده اختیار جبرال کرتک اتحادہ
قرار ویردیکی خبر ایتشد .

عینتاب هار یوزدن :

مرعش اسنقاتہ دوشوی مچاوز ارنی و فرانسر اقرادہ
۶ مئی یوز ۴ طوبین هیات بر قوت حرکت اچش واکترہ
تبدیل اسنقاتہ حایلر فریمسہ وارملرد . کویلیک و لومبولان
نرمشدن خوف طاعنلرہ . چیتاق آتش یلقشہ باشلاملرد .

برتاریخ ، اسبل و تحب برمدہ منسوب اولان تورکارک
اولز و اولدہ مستدر . . . بیلندہ درک دیادہ هرشی حکوم
ژوالدر فقط کندنی بیان ، عنانی بیان قوتی قدر ایدن
مثلا اولز . حرب عمومیہ تورکارک حوقی مغلوب اولمشدر .
لکن تورکارک ملت مغلوب دکلد . و مغلوبی قبول ایدمہ جکدہ .
تاریخ کورستریورک : زباده مغلوب و نامش بر حکومت
یوندر غالب و مغلوب اولان حکومتلر ایچون دوشمک و قافلق
قدر طبعیدر نکیم : فرانسه تاریخی یولیشی سادہ مک
شاهدیدر سوز : اوردویک ، تیریل تیریل تیرمہ یک
بالشورم حرکات انشمال ایدنجی : یوکار اولکی مقالہ دندہ
سویلیکمز و جہلر حرکات ملیدن باشقہ برنی یوب میجکدہ .
حقی ، منافق ناموس ایدنی حافظہ ایدک ایچون . . .
سازیلان برمانی آوروپا قدر ایدلدر . یومسکده شیان
استیضاح برلکی نقطہ واردر : اول : بالشورم حرکاتک
سبب و سائق .
دوسری مغلوب بر موقندہ برانک آلمانیکک تعقیب
ایتمہی حرص و استیلاجو یولیشہ .
ثانیاً یوحرکاتک دوام و استیلا سندنہ سجدہ آلمانای
مغلوب ایدمہ ک دنیای تحت حاکمیتہ آلق ایتن زمرہ
غالب مک آیل استیلا و استراسی دکلد ؟
بنام علیہ بزظن ایدیورک بالشورم حرکاتک توسع
و استیلا سندنہ میدان ویرمہ مک اوردویک بد اقداردندہ .
اگر یو کوئی تعقیب ایدیان اعا و استیلا یولیشہ
بریہ مشترک ناموس و جیثت ملیسی اوقشاهجی د دنیایہ
بشریت صلح و سلامت تورلری مایه جیق بریول تعقیب
ایدش اولمہ ایدی طالعہ بالشورم حرکاتک تصویب ایدمہ جک
بر فرد تصور ایدلمدنی . شوسالده کندنی و منافق
محافظہ ایدک ایچون باشقہ ماتلری چالیشدر برنی و اوغراشدیرنی
ایستین فرانسرلرہ دیرک سزہ کور کوریه عرض خدمت
ایدمہ جک دنیادہ بر فرد یوقدر . بالکز روسیہ انحصار
ایچن و بلکدہ سزک و بتون دنیایک چکرلری کیرن
یو بالشورم حرکاتک اوکته کیک ایتسرمہ کز . مشترک
ناموس و همت ملیسی مدافعہ و محافظہ ایدمہ چالیشکز .
بالخاص : تورکارک و ملتندہ اجرا ایتدیکی مظلومی نظر
دنته آیکر سزک ایچون اک صبیحی ، واک مرد بردوست
اولان استعدادنہ یولان تورکارکی کندی و ملتندہ آزرکن
اولدیرکن اولتورن دشمنلرکز قارشہ مساوت یککلم
کویش اولامز ؟
بنام علیہ تورکارک قوتندن اسنقاتہ . بتک ایتین (کان)
عزربنک اولان کندنی حکومت سوز کیکر . لازمدر .
بزم ایچون یو کوئی فرانسه سیاست بر بالشورم حرکات
قدر مدعش و دهلکدر . . . تازہ غلری ظلم و اعتساف ایلہ
لکالین فرانسرلر عیبا بردن نہ بکلیورل ؟
خ — ل

Sâhib-i intiyaz ve müdür-i mes'ûl: Salâhattin
Adresi: Sivas - İrade-i Milliye

Seneliği: Üç yüz kuruştur.
Altı aylığı: Yüz altmış kuruştur.

İrade-i Milliye

Haftada iki defa neşrolunur.

Metâlib ve Amâl-i Milliyyenin Müdafihidir.

Gönderilecek evrak müdür-i mes'ûle
gönderilmelidir. Dercedilmeyen evrak
iade edilmez.

Nüshası 3 kuruştur.

Birinci Sene Pazartesi: 11 Cemaziye'l-Evvel 1338 ve 2 Şubat 1336 Numara: 23

- Birden Ne Bekliyorlar ? -

Tan gazetesi bir makalesinde bizden bahsederken Türklerin Anadolu'da muntazam bir kuvvet halinde teşekkül edip edemeyeceğini ve Bolşeviklerin muhacemetine karşı bir mevcudiyet gösterip gösteremeyeceklerini soruyorlar.

Bu sual karşısında kendimizi hayretlere müstağrak görür ve buna lazım gelen cevabı vermezden evvel şurasını söylemek isteriz ki bu sualleri soran gazete bizce Fransızların bugünkü siyasetinden gafil görünmektedir. Fransa hükümetinin Türkler hakkında tatbikine uğraştığı tazyik ve imha politikası acaba Fransa efkâr-ı umumiyesinde ne suretle telakkî ediliyor, Fransızlar bilmiyorlar mı ki kendi hükûmetleri hiçbir hakka müstenit olmayarak Türk'ün vatanında işgal ettiği mevakide pek hunhar ve Türk kanına susanmış bir milleti tesliih ve teşvik ederek her dakika binlerce Müslüman kanı dokutmektedir. İşgal ettikleri Adana, Ayıntap ve en nihayet Maraş'ta yapılan mezalim zannediyoruz ki Fransa efkâr-ı umumiyesince malumdur. Tafsilatı gazetemizin istihbarat sütununda münderiç olduğu üzere bir haftadan beri Maraş ve civarında yapılan mezalim Fransız hükûmetinin kuvvet ve nüfuzu ile Fransız hükûmetinin para ve silahıyla icra edilmektedir.

Şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki bugün Fransız işgalinde bulunan menâk İngiliz işgalinde bulunurken biz Müslümanlar bu derece gaddarâne ve hunharâne mezalime maruz kalmamıştık.

Biz zannederiz ki: medenî milletler, harp ettikleri düşmanlarına bile insanîyetin, adaletin kabul etmediği mezalimi yapmaktan ihtiraz ederler. Artık biz de kemal-i samimiyetle soruyoruz:

Ey tarihi ile medeniyeti ile hürriyet-i beşeriye yolundaki mücahidatıyla dünyayı, efkâr-ı umumiye ile âlemi teshir eden Fransız milleti... siz hükûmetinizin Türkler hakkında tatbik ettiği zulüm ve itisafı gördüğünüz ve bildiğiniz halde neden sükût ediyorsunuz?

Senelerden beri içinizde sesi ve gücü yettiği kadar bağırın muhterem bir (Pierre Loti) var. Türkler nazarında Fransız milletinin tecanibine bir timsal-i ulvi gösteren bu zat-ı muhteremeden başka acaba Fransa'da bir Fransız kalmadı mı, artık bundan sonra Türk'ün ruhunda en yüksek mevkî tutan Fransa milleti düşecektir, belki de düşmüştür.

Artık bundan sonra Türk'ün kalbinde lisanında taşıdığı muhterem ve medenî Fransa yerine, zalim ve gaddar Fransa deveran edecektir. Hiç kimse inkâr edemez ki hadisat-i beşeriye adl u insanîyet dairesinde tetkik ve kaydedecek bir tarih vardır.

Şimdi (Temps) muharririnin suallerine cevap verelim:

Türkler: Anadolu'da değil âlem-i beşeriyette bir kuvvettir. Büyük bir kuvvettir. Buna emin olunuz ki büyük ve şanlı

bir tarihe asil ve necip bir millete mensup olan Türk milleti olmaz ve olmemiştir. Bilinmelidir ki dünyada her şey mahkûm-ı zevaldir; fakat kendini bilen, ananâtını bilen kuvvetini takdir eden milletler ölmez. Harb-i Umumi'de Türk hükûmeti mağlup olmuştur. Lakin Türk milleti mağlup değildir. Ve mağlubiyeti kabul etmeyecektir.

Tarih gösteriyor ki: dünyada mağlup olmamış bir hükûmet yoktur. Galip ve mağlup olmak hükûmetler için düşmek ve kalkmak kadar tabiidir. Nitekim: Fransa tarihi bu tabii hadisenin şahididir. Söz: Avrupa'nın, tiri tiri titredigi Bolşevizm harekâtına intikal edince: buna evvelki makalemizde de söylediğimiz vech ile bir hareket-i milliye'den başka bir şey diyemeyeceğiz.. Hakikî, menafîini namus-ı millisini muhafaza etmek için silaha sarılan bir milleti Avrupa takdir etmelidir. Bu meselede şayan-ı istizah bir iki nokta vardır: Evvela Bolşevizm harekâtının sebeb-i vesaiki.

Rusları mağlup bir mevkiye bırakan Almanya'nın takip ettiği haris ve istilacı politika.

Sanıyen bu harekâtın devam ve istilasına sebep ve Almanya'yı mağlup ederek dünyayı taht-ı hâkimiyetine almak isteyen zümre-i galibinin asıl ameli istila ve ihtirâsı değil midir?

Binaenaleyh biz zannediyoruz ki Bolşevizm harekâtının tevsi' ve istilasına meydan vermemek Avrupa'nın yed-i iktidarındadır.

Eğer bugünkü takip edilen imha ve istila politikası yerine milletlerin namus ve hasiyet-i milliyesini okşayacak, dünyaya beşeriyete sulh ve selamet nurlarını saçacak bir yol takip edilmiş olsa idi âlemden Bolşevizm harekâtını tasvip edecek bir fert tasavvur edilemezdi. Şu halde kendini, menafîini muhafaza etmek için başka milletleri çalıştırmak ve uğraştırmak isteyen Fransızlara deriz ki size kuru kuruya arz-ı hizmet edecek dünyada bir fert yoktur. Yalnız Rusya'ya inhisar etmeyen ve belki de sizin ve bütün dünyanın ciğerlerini kemiren Bolşevizm harekâtının önüne geçmek isterseniz. Milletlerin namus ve izzet-i millisini müdafaa ve muhafaza etmeye çalışınız.

Bilhassa: Türk vatanında icra ettiğiniz mezalimi nazarı dikkate alınız. Sizin için en samimî, en mert bir dost istidadında bulunan Türkler kendi vatanlarında ezerken, öldürürken onlardan düşmanlarınıza karşı muavenet beklemek gülünç olmaz mı?..

Binaenaleyh Türklerin kuvvetinden istifade etmek isteyen (Temps) muharririnin evvela kendi hükûmetine söz geçirmesi lazımdır.

Bizim için bugünkü Fransa siyaseti bir Bolşevizm harekâtı kadar müthiş ve mühliktir.. Tanhlerini zulm ü itisaf ile lekeleyen Fransızlar acaba bizden ne bekliyorlar?..

H. L.

Ankara'da Heyet-i Temsiliyye Keşide Edilen
Telgrafname Suretidir:

Inhira'f-ı mizac-ı humayun münasebetiyle teassüratı havi keşide buyrulan telgrafnameleri manzur-ı âli olarak mahzuziyet-i seniy Hazret-i Padişahiyi mucip olduğu tebliğ olunur.
Sadrazam
Ali Rıza

Maraş Havadisleri
Kahraman Türk Kadını

Maraş dâhilinde Kayabaşı mahallesinde yapılan müsademede Bitlis Defterdarı beyin haremi hanım önünde ihzar ettiği mazgala yanaşarak akşama kadar kemal-i metanetle harp ve sekiz düşmanı telef ettikten sonra akşam üzeri erkek elbisesini lâbis olarak sokaktaki mücahidin-i İslamiyye iltihak etmiştir.

İşte bir numune-i şehamet, maneviyat-ı İslamiyenin ulviyet ü metanetini bariz bir surette bütün dünyaya izhar ve ilan ediyor

Yapılan bir hücum ve müsademede generalin ikametgâhı olan kışla tahrip edilmiştir.

Şükür Dere Kilisesi esnâ-yı müsademede muhterik olmuş ve buradan huruc hareketi yapan yüz kadar Ermeni kuvveti iki şehidimize mukabil kâmilan imha edilmiştir. Muhterik kilise derununda birkaç Ermeni maktulü altı sandık cephane, yirmi bomba ve bir otomatik tüfek bulunmuştur. Belediye Çarşısı düşmandan tathir edilmiştir. Maraş cenubunda At İzi mevkiinde tahassus eden Fransız efradıyla kanlı bir müsademede bir kısım düşman suvarileri İslahiye istikametine firar etmiştir.

Eloğlu ile Şerefoğlu arasında yakalanan düşmandan üç mitralyöz ile üç otomatik tüfek kilitli cephane iğtinam edilmiştir.

Muvaffak olamadığı takdirde ihtiyar General Kerret'in intihara karar verdiği haber alınmıştır.

Ayıntab Muhabirimizden

"Maraş istikametine dört yüzü mütecaviz Ermeni ve Fransız efradıyla 6 mitralyöz 4 toptan ibaret bir kuvvet hareket etmiş ve bilahire tebdil-i istikamet ile Araplar karyesine varmıştır. Köylüler vuku bulan taarruzdan havfen dağlara çıkarak ateş yakmaya başlamışlardır.

1949 BİNGÖL-KARLIOVA DEPREMİ VE ETKİLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Cihat TANIŞ

Ahi Evran Üniversitesi Tarih Bölümü

Öz

Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en riskli deprem bölgelerinden birisidir. Bölgede tarih boyunca irili ufaklı birçok sarsıntı yaşanmıştır. Karlıova ilçesi Kuzey Anadolu Fayı ile Doğu Anadolu Fayının birleştiği noktada bulunmaktadır. Nitekim Erzincan-Bingöl-Karlıova üçgeni Türkiye'nin aktif fay yoğunluğu en fazla olan yerlerinden biridir. Bingöl-Karlıova yaşanan deprem bunlardan biridir. 17 Ağustos 1949 tarihinde, saat 20:44'te merkez üssü Bingöl'ün Karlıova ilçesinde meydana gelen depremin büyüklüğü Kandilli Rasathanesinin verilerine göre 6,7 Ms olarak ölçülmüştür. 450 kişinin öldüğü, binlerce kişinin yaralandığı sarsıntı sonrasında bine yakın hayvan da telef olmuştur. Artçı sarsıntılar günlerce hafif şiddette devam etmiştir. Depremin merkez üssü Karlıova olmasına rağmen Erzurum, Erzincan ve hatta Artvin gibi birçok şehirde sarsıntılar hissedilmiştir. 3000'in üzerinde ev hasar görmüştür. Afetin bölgede oluşturduğu yıkımın üzerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti bölgeye imkânlar dâhilinde yardım ulaştırmıştır. Bu bağlamda ilk etapta çadır, ekmek, un, yağ gibi temel ihtiyaçlar giderilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karlıova, Bingöl, Afet, Deprem, Yardım.

229

Giriş

Arapça kökenden gelen *afet* sözlük anlamıyla *büyük felaket*, *yıkım* anlamlarına gelip İngilizcedeki *disaster* sözcüğüne denktir. Afet, en genel anlatımıyla, insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan etkinliklerinin durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal, teknolojik veya insan kökenli olaylara denilmektedir (Şengün, 2007: 19). Bu bağlamda deprem, yer kabuğu içindeki sarsıntıların sonucundaki meydana gelen afetlere verilen isimdir (Yapıcı, 2015: 14). Tarih boyunca birçok deprem meydana gelmiştir. Bunların bir kısmı büyük yıkımlara neden olmuştur.

Anadolu, depremsellik açısından oldukça risk taşıyan bir coğrafyadır (Özer, 2016: 99) Bu açıdan Türkiye'de gerek uzak geçmişte olsun gerekse Cumhuriyet tarihi boyunca çok sayıda deprem olmuş bunların bir kısmı büyük yıkımlara neden olmuştur. Ayrıca bu afetlerde çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ülkemizde 1900'lü yıllardan sonra deprem kayıt cihazlarının kurulmasıyla aletsel döneme ait verilerin alınmasına başlanmıştır. Bingöl ve civarında 1900 yılından beri meydana gelen depremlerin dağılımına bakıldığında önemli tektonik kuşaklar üzerinde yer aldığı görülmektedir (Temizer, 2013: 20).

Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesinde, sosyal ve kültürel açıdan oldukça öneme sahip tarihi bir şehirdir. Bölge depremsellik açısından Anadolu'nun birçok yeri gibi son derece riskli bir bölge

* Bu çalışma daha önce Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle incelenmeye değer bir konumdur. Bölgede aktif fay yoğunluğu fazladır. Özellikle Doğu Anadolu Fayı, Karlıova ile İskenderun Körfezi arasında KD-GB doğrultusunda uzanmaktadır (Işık vd., 2016: 2). Yörenin aktif faylarla çevrili olması depremlerin sık yaşanmasına en önemli sebebidir. Yerleşmelerin çoğunun vadi yamaçlarına, havza tabanlarına kurulması ve kullanılan yapı malzemesinin deprem dayanıklılığının zayıf olması yıkımları artırmıştır (Avcı, 2014: 253).

Bugün birçok bilim dalı deprem adı verilen felaketin önüne geçebilmek veya zararlarını en aza indirebilmek amacıyla çalışma yapmaktadır. Elbette bu araştırmalar tarih ilmiyle doğrudan alakalı değildir. Bu bağlamda çalışmadaki amaç, jeoloji bilimini ilgilendiren depremin nedenleri, magnitüd¹, fay hattı, depremle alakalı yapılacak çalışmalar konusunda bilgi vermek değildir. Aksine, Bingöl-Karlıova depreminin bölgede sebep olduğu sosyal ve maddi etkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Depremler doğası gereği olayın meydana geldiği anda olup bitmemektedir. Bunların ortaya çıkardığı, sosyal ve iktisadi sonuçlar toplumları ve devletleri uzun süre meşgul etmiştir. Özellikle büyük yıkımlara yol açan bir deprem sonrası bölgenin yeniden imarı ve orada yaşayan insanların yeniden normal hayata dönmeleri uzun zaman alabilmiştir (Kılıç, 1999: 671). Geçmişte yaşanan doğal afetler sonucunda yaşanan bu sıkıntılar tarih araştırmaları için önemli bir malzemedir. Böylelikle bölgenin tarihini aydınlatmaya katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Bu nedenle 1949 Bingöl-Karlıova depremini çalışma ihtiyacı duyulmuştur. Çalışmanın seçilmesindeki en önemli neden ise bu tür afetlerin gerek ülkeye gerekse bölgeye getirdiği sosyo-ekonomik sonuçlarının tarihsel açıdan yeterince incelenmemesidir. Bunun için, arşiv belgeleri ve dönemin basını incelenerek, depremde yaşananlar, devletin ve halkın bölgeye yaptığı yardımlar ve yapılan diğer faaliyetler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda 1949 depreminin incelenmesi neticesinde Bingöl-Karlıova ve çevresinin afetten ne ölçüde etkilendiği hakkında bilgiler verilmiş, hükümetin afet karşısındaki tavır ve davranışları hakkında bazı tespitler yapılmıştır. Bu felaketle ilgili Cumhuriyet Arşivi'nde pek fazla belge bulunmamakla birlikte dönemin basınında önemli oranda yer bulmuştur.

A- Bingöl-Karlıova'nın Depremsel Yapısı

Bingöl-Karlıova bölgesi coğrafi olarak, 38.00°-40.50°N enlemleri ile 38.50°-43.50°E boylamları arasında kalan bir yerdedir. Tektonik açıdan oldukça aktif olan ve yüksek risk taşıyan bölge sık sık depremlere sahne olmaktadır (Sezer, 2008: 39). Yöre, Jeolojik yapısı itibarıyla Akdeniz-Himalaya Kuşağı'nda yer almaktadır (Sezer, 2008: 36). Kısacası Doğu Anadolu bölgesinde Palu-Karlıova-Erzincan üçgeni içinde yer alan Bingöl ili ve civarı ülkemizin aktif deprem kuşaklarından olan Doğu Anadolu Fay Sistemi'nin etkisi altındadır (Temizer, 2013: 16).

Doğu Anadolu Fay Sistemi, Karlıova-Antakya arasında yaklaşık 600 km uzunluğa sahiptir. Bu sistemin 65 km'lik kısmı Sarıççek-Karlıova arasında yer alır. Kuzey Anadolu Fay hattı ise, yaklaşık 1100 km uzunluğunda olup Doğu Anadolu Fay Sistemi ile Karlıova'nın 12 km doğusundaki alanda birleşir (Sezer, 2008: 17). Yani Bingöl ve çevresi fay hatlarının kesişme noktasında yer almaktadır (Temizer, 2013: 17-18).

Bölgede aletsel dönemde yıkıcı depremler yaşanmıştır. Bunun sonucunda birçok yurttaşımız yaralanmış ve yüzlerce can ve mal kaybı olmuştur. Bölge ile ilgili aletsel döneme ait 1900-1950

¹ Magnitüd; yer kabuğunun bir deprem esnasında boşalttığı enerjinin çeşitli teknolojik aletlerle ölçülmesine denir.

yılları arasında 100 veya daha fazla ölümlle sonuçlanan başlıca depremler şunlardır: 29 Nisan 1903 Malazgirt-Muş (6.7M; 600 ölüm), 27 Aralık 1939 Erzincan (7.9M; 32968 ölüm), 10 Eylül 1941 Erciş-Van (5.9M; 192 ölüm), 31 Mayıs 1946 Varto-Muş (5.9M; 839 ölüm), 17 Ağustos 1949 Karlıova-Bingöl (6.7M; 450 ölüm) depremidir (Sezer, 2008: 37-38).

B- Depremın Yaptığı Yıkım

17 Ağustos 1949 tarihinde akşam saat 20.44'te merkez üssü olarak Bingöl'ün Karlıova ilçesinde meydana gelen deprem, Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre 6.7 şiddetindedir. Yaklaşık 45 saniye sürdüğü bilinen deprem sonrasında 450 kişi hayatını kaybetmiştir. Yaklaşık 3500 bina da kullanılmaz hale gelmiştir (<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>).² Depremin merkez üssü Bingöl-Karlıova'dır. Merkez üssü her ne kadar burası olsa da çevre şehirler Erzurum ve Erzincan'da sarsıntıları şiddetli bir şekilde hissetmiştir. Hatta Artvin bile sallanmıştır (Zafer 19 Ağustos 1949: 6). Sarsıntıların hemen akabinde başta Kızılay olmak üzere, askeri birlikler ve diğer görevliler ile yardım ekiplerinin olduğu bir grup ivedi şekilde bölgeye gitmişler ve yardımda bulunmuşlardır. Depremden sonraki birkaç gün içinde, irili ufaklı birçok artçı sarsıntı hissedilmiştir. Deprem meydana geldiğinde halkın harmanlarda, hayvanların ise otlaklarda bulunması can kaybını azaltmıştır. (Yeni Sabah, 21 Ağustos 1949: 1). Ayrıca akşam saatlerine denk gelmesi insanları, işlerinin başında, yolda, okulda, camide, hamamda kısacası günlük hayatları içinde yakalamaması, olası can kaybının az olmasında diğer bir faktör olmuştur (Taşdemir, 2017: 9).

İlk verilere göre Şenköy ve Gümbet'te 7 kişi ölmüş, 20 kişi yaralanmıştır. Karlıova'da 165 kişi hayatını kaybederken 102 kişi de yaralanmıştır. Kiğı'da 136 kişi ölmüş, 217 kişi de yaralanmıştır. Erzurum-Çat'ta 13, Erzincan'da 1 kişi hayatını kaybetmiş ve onlarca kişi de yaralanmıştır. Ayrıca bölgede 929 baş hayvan telef olmuştur (Yeni Sabah, 19 Ağustos 1949: 5; 21 Ağustos 1949: 1; Akşam, 22, 24 Ağustos 1949: 2). Deprem sonrasında Çat ilçesinin Ağaköy köyünde 30 ev yıkılmış, 50 ev ise oturulamaz hale gelmiştir. Ayrıca sarsıntılar nedeniyle Şenköy ve Kümbet arasındaki bölgede heyelan ve kaya düşmeleri yaşanmıştır. Kiğı ilçe merkezinde 1500 ev tamamen yıkılmış diğerleri ise ağır tahribat almıştır. Karlıova ilçe merkezinde hükümet binası, jandarma, ilkokul, belediye, halkevi, cezaevi binaları yıkılmıştır (Yeni Sabah, 24 Ağustos: 1). Ayrıca 700'e yakın ev yıkılmış ve geri kalanların önemli bir kısmı ise harap haldedir. Yine Çat'ta 124 ev, Tercan'da 137 ev tamamen yıkılmış olup yüzlercesi kullanılmaz haldedir (Arslan, 2003: 91).³ Kiğı'da depremden en fazla zarar gören yerler Hosnek, Cerme, Elmalı, Ballica'dır. Yıkım o kadar büyük olmuştur ki bölgede 69 köy deyim yerindeyse tamamen yok olmuştur.

C- Depremzedelere Yardım Faaliyetleri

İlk şok atlattıldıktan hemen sonra Erzurum Valisi Cemal Dinç deprem sabahı Çat bölgesine gitmiştir. Bingöl valisi de aynı şekilde depremi şiddetli şekilde hissetmiş olan başta Karlıova olmak üzere civar bölgelere gitmiştir. Kızılay ilk etapta 300 çadır, çeşitli yiyecek-içecek maddesini afetzedelere göndermiştir (Yeni Sabah, 19 Ağustos 1949: 5; Zafer, 19 Ağustos 1949:

² Dönemin basınında veriler Kandilli Rasathanesinden farklıdır. Mesela Akşam gazetesinin verilerine göre 2405 ev tamamen 1500 ev de kısmen yıkılmıştır (Akşam, 24 Ağustos 1949: 2).

³ Ölü, yaralı ve hasar gören binalar hakkında dönemin basınında farklı sayılar ifade edilmiştir. Ancak günümüze çok yakın bir tarihte meydana gelen 1999 Gölcük depreminin bile sayısal verileri halen tam olarak ortaya koyulamamışken 1949 yılında olmuş bir depremde bu tür sayısal farklılıklar olabilir düşüncesindeyiz.

1). Bölgedeki yerel idarecilerin ilk tetkiklerinin ardından dönemin CHP hükümeti depremzedelere yardım faaliyetlerine başlamıştır. Bunun ilk göstergesi olarak bölgeye yardımların daha hızlı ulaştırılabilmesi için 5 adet kargo uçağı bu işe tahsis edilmiştir (Yeni Sabah, 21 Ağustos 1949: 1).

Afetin ardından İçişleri Bakanlığı Müsteşarı İlhan Aksoy yanında kalabalık bir ekiple bölgede incelemeler yapmak üzere ivedilikle yola çıkmıştır. Bu ekibin hemen ardından dönemin İçişleri Bakanı Emin Erişirgil ile Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan Beyler Elazığ üzerinden bölgeye gitmişlerdir (Zafer, 20 Ağustos 1949: 6; Akşam, 23 Ağustos 1949: 2). Bu arada civar şehirlerden doktorların da bulunduğu sağlık ekipleri ve ilaçlar felaketzedelere gönderilmeye başlanmıştır. Bunlara ilaveten iki adette seyyar hastane yapılmıştır (Akşam, 22 Ağustos 19149: 2).

Afetin ardından birkaç gün geçmeden Kızılay'ın bölgeye yardımlarında önemli bir artış olmuştur. Ancak depremzedelerin durumu pek iç açıcı değildir. Halkın büyük çoğunluğu bahçelerde veya açık alanlarda oturmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda Erzurum, Erzincan ve Bingöl'e ek çadırlar gönderilmiş ve bunların sayısı kısa sürede 1100'e ulaşmıştır (Zafer, 21 Ağustos 1949: 1). Nitekim havanın sıcak olması bir nebze olsa yaşamı kolaylaştırmıştır. Bu yardımlara ek olarak Muş'tan kamyonlarla 100 ton un-buğday, 600 çadır, 300 kg saman, 25 teneke gaz, 250 gemici feneri ve enkaz çalışmalarında kullanılmak üzere 400 kazma-kürek gönderilmiştir (Zafer, 21 Ağustos 1949: 6). Hükümet bir yandan kara yolu ile yardımları bölgeye ulaştırırken diğer yandan yardımları hızlandırabilmek için uçakla havadan bölgeye yiyecek ve ilaç dağıtımını da yapmayı ihmal etmemiştir. Bu amaçla Diyarbakır'dan kalkan 5 uçakla havadan ilk parti yardım yani 100 çuval un, 600 çadır, 150 kazma kürek, ekmek, çay, şeker, zeytin gibi malzemeler Kiğı'ya gönderilmiştir (Zafer, 22 Ağustos 1949: 1, 3). Ayrıca Bingöl'deki askeri birliklerde bulunan gıda malzemeleri de depremzedelere ulaştırılmıştır (Akşam, 22 Ağustos 19149: 2).

232

Kızılay bölgedeki depremzedelere dönemin parasıyla 27 bin lira yardımda bulunmuştur. Devlet daha öncesinde birçok afette yaptığı gibi Bingöl depreminden sonra da bölgedeki vergi borçlarının silinmesi yoluna gitmiştir. Böylelikle Bakanlar Kurulunun aldığı karar üzerine Bingöl'ün Karlıova ilçesinde afetin olduğu tarihe kadar tahsil edilmemiş olan ruhsat tezkiresi harcının, kazanç vergisinin, zam cezasının, intikal vergisinin ve hayvan vergisinin silinmesi uygun görülmüştür (Arslan, 2003: 92-93). Bu bağlamda Bakanlar Kurulu kararıyla toplamda Kiğı halkının 57,284,13 lira vergi borcu affedilmiştir (BCA, 030.18.01.02.123.66.7; BCA, 030.18.01.02.127.93.2.6.11; BCA, 030.18.01.02.131.24.18). Buna ilaveten Karlıova'da ise toplamda 12412,29 lira vergi affedilmiştir (BCA, 030.18.01.02.125.17.7). Bunlara ek olarak Kiğı ilçesinde 14720 lira 48 kuruş, Karlıova İlçesinde de 10076 lira 92 kuruş tutarındaki vergi affedilmiştir (BCA, 030.18.01.02.122.35.20). Şemsettin Günaltay Hükümeti bir yandan vergileri affederek bölgeyi ekonomik olarak desteklerken diğer yandan Bayındırlık Bakanlığı bölgeye iki yüksek mimar ve jeolog göndererek incelemeler yaptırmıştır. Böylelikle afet bölgesinin yeniden imarına hız verilecektir.

Depremzedelere yardımlar yalnızca hükümet eliyle olmamış vatandaşlar da elinden gelen yardımı bölge halkından esirgememiştir. Bu bağlamda İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrencileri Birliği Bingöl ve civarında meydana gelen deprem sonrası bölgenin yaralarını sarabilmek amacıyla 250 lira para toplayarak Bingöl Valiliğine ulaştırmışlardır. Bunların yanında felaketzedelere yardımda bulunmak amacıyla Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hulusi Fuat

Tuğay'ın refikası Emine Hanım Kızılay'a 2000 lira teberrüde bulunmuştur (Akşam, 22 Ağustos 1949: 3; Akşam, 30 Ağustos 1949: 2).

Sonuç

Afet, belli dönemlerde karşılaşılabilen ve bunun sonucunda sosyo-psikolojik yaşamı derinden etkileyen bir olgudur. Böyle olduğu için önceden hazırlık yapılması gereken, çevresel ve sosyal sorunların başında gelmektedir. Bir olayın afet olarak adlandırılabilmesi için sadece oluşması yeterli değildir; aynı zamanda bu olayın insanlar üzerinde büyük ölçüde fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplar doğurması da gerekmektedir. Depremler, doğal afetler içerisinde şüphesiz en yıkıcı olanlarından biridir. Günümüzde üzerinde en çok çalışılan ve ülkemiz açısından bakıldığında gündemden düşmeyen bir konudur. Öneme binaen çeşitli bilim dallarında depremler üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

Bingöl'ün tarihinde yaşadığı en büyük afetlerden birisi olan 1949 depremi şiddeti ve etkileri göz önüne alındığında bölgeye ne kadar büyük bir zarar verdiği ortadadır. 17 Ağustos 1949 tarihinde meydana gelen depremde 450 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Bingöl ve çevresindeki binaların büyük bir çoğunluğu kullanılamaz hale gelmiştir. Deprem, Cumhuriyet tarihinin en büyük afetlerinden birisidir. Büyük sarsıntının ardından yaşanan artçı sarsıntılar nedeniyle bölge halkı epey müddet tedirgin bir hayat sürmüş ve sağlam binalara dahi girmekte tereddüt etmiştir. Felaketin ardından zor durumda kalan depremzedelere yardım elinin hemen uzatılması amacıyla bölgeye çadır, ilaç, yiyecek-icecek maddesi gönderilmiştir. Bunun yanı sıra enkaz altındakileri kurtarma çalışmaları ve vefat edenlerin defin işlemleri mümkün olduğunca hızlı bir şekilde yürütülmüştür. Şemsettin Günaltay Hükümeti depremde zarar gören bölge halkının ekonomik sıkıntılarının giderilmesi amacıyla vergilerini affetmiştir. Sarsıntıların şiddetiyle bölgedeki binaların büyük bir çoğunluğu kullanılamaz hale gelmiştir. Netice itibarıyla 1949 Bingöl-Karlıova depreminin ardından afet bölgesinin fiziki, iktisadi ve ictimai yapısında büyük değişiklikler olmuştur. Özellikle bölge halkının önemli bir kısmının evsiz, yurtsuz kalması sonraki süreçte yaraların sarılmasını zorlaştırmıştır. Hükümet her ne kadar imkân dâhilinde birçok yardımda bulunmuş olsa da felaketin büyüklüğünden dolayı bölgede yaralar kolay sarılamamıştır. Sonuç olarak bu çalışmada, 1949 Bingöl-Karlıova depreminin incelenmesi neticesinde Bingöl ve çevresindeki insanların ve yapıların afetten ne şekilde etkilendiği, depremin bölgeye sosyal ve ekonomik etkisi hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca hükümetin ve yerel yöneticilerin ihtiyaçları ve afetler karşısındaki davranışları hakkında bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BCA, 030.18.01.02.127.93.2.6.11

BCA, 030.18.01.02.123.66.7

BCA, 030.18.01.02.131.24.18

BCA, 030.18.01.02.125.17.7

BCA, 030.18.01.02.122.35.20

Süreli Yayınlar

Akşam

Yeni Sabah

Zafer

Araştırma Eserleri

Avci, V., (2014), Karlıova Havzası ve Çevresinin (Bingöl) Genel ve Uygulamalı Jeomorfolojisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Arslan, A., (2003), Türkiye’de Tabii Afetler (1923-1950), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Işık, E., vd., (2016), Muş İli Yapı Stoğu’nun Kanada Sismik Tarama Yöntemi İle İncelenmesi ve Bölgenin Depremselliği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, s.1-9.

Kılıç, O., (1999), Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Depremler, *Osmanlı*, 5, 671-677.

Özer, S., (2016), 1938 Yılı Kırşehir Depremi, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 3/5, 99-115.

Sezer, L. İ., (2008), Karlıova (Bingöl) Yöresinin Depremselliği, *Ege Coğrafya Dergisi*, 17/2, 35-50.

Şengün, H., (2007), Afet Yönetimi Sistemi ve Marmara Depremi Sonrası Yaşanan Sorunlar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taşdemir, S., (2016), 1944 Ayvalık Depremi ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 24, 4-28.

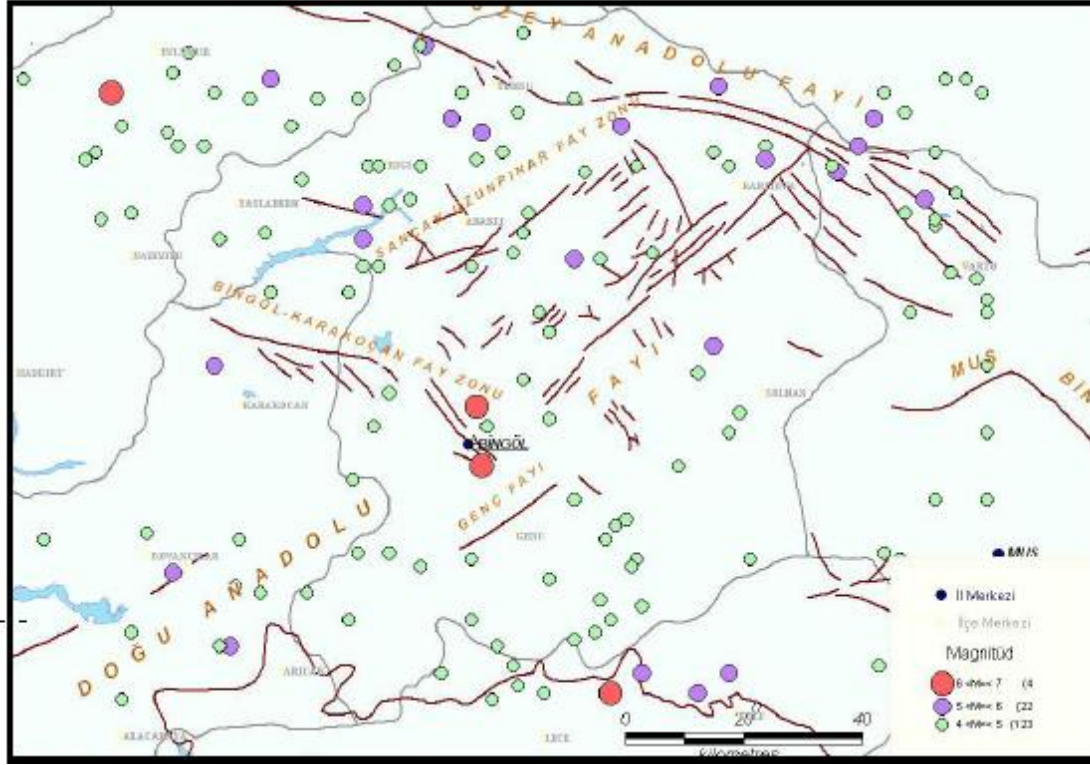
Temizer, M., (2003), Bingöl Depremi Sonrası Bingöl İlinin Hasar Durumlarının Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yapıcı, H., (2015), Tarih Boyunca Erzurum’da Meydana Gelen Zلزeler, *Mavi Atlas*, 14-20.

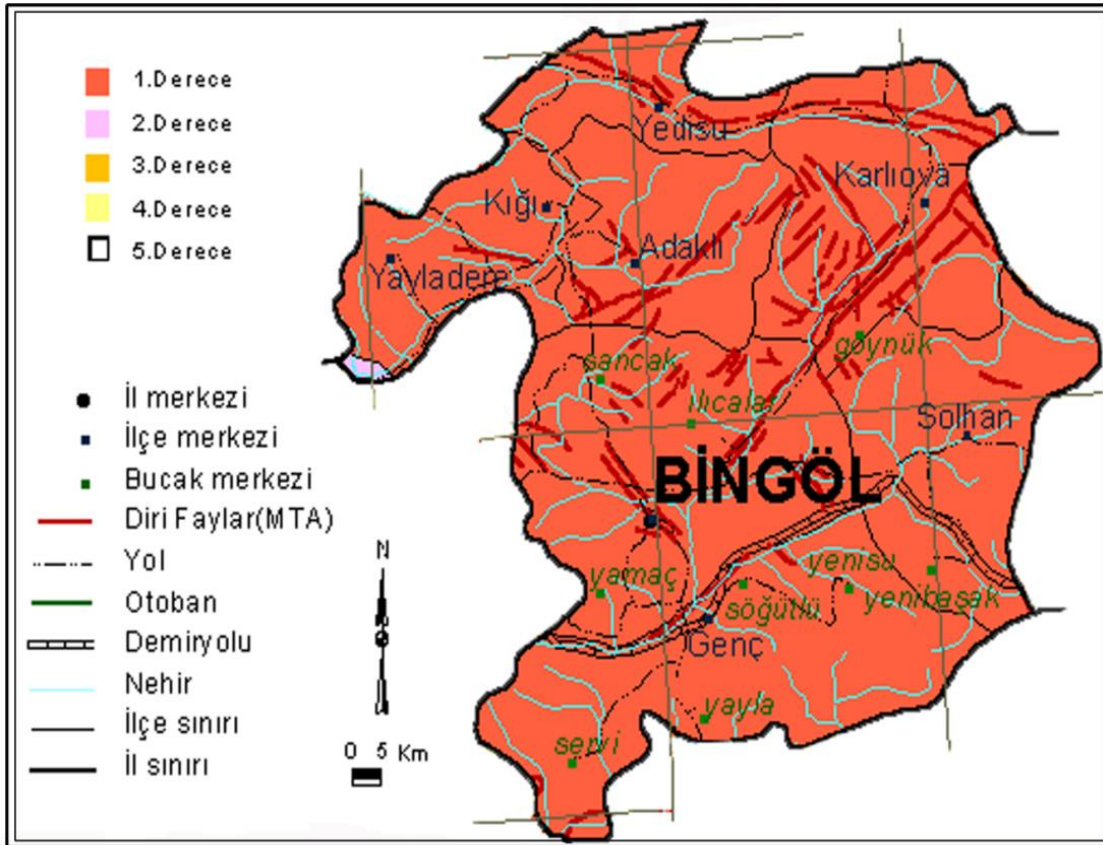
İnternet Kaynakları

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>. (20.11.2017).

Ekler

Ek 1: Bingöl ve Çevresinin Fay Haritası, (Temizer, 2013: 22).

Ek 2: Bingöl İlinin Deprem Haritası. (Avcı, 2014: 225.)

TARİH	YER	ŞİDDET	ÖLÜ SAYISI	YARALI
19.04.1903	Muş-Malazgirt	6,7	2.626	3.200
13.09.1924	Erzurum-Pasinler	6,9	310	-
15.12.1934	Bingöl	4,9	12	-
21.11.1939	Erzincan-Tercan	5,9	43	730
26.12.1939	Erzincan	7,9	32.962	135.000
12.11.1941	Erzincan	5,9	15	-
31.05.1946	Varto-Hınıs	5,7	839	349
17.08.1949	Bingöl-Karlıova	7	450	-

Ek 3: 1903-1949 yılları arasında Türkiye’de yaşanmış büyük depremler.
(<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>)

III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017

KAHRAMANMARAŞ

ÇALIŞANLARIN İŞ-YAŞAM KALİTESİ ALGISININ ÜRETKENLİK KARŞITI DAVRANIŞLAR VE PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Yrd.Doç.Dr. Esengül İPLİK

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İşletme Bölümü

Dr. İlksun DİDEM ÜLBEGİ

Çukurova Üniversitesi İşletme Bölümü

Dok. Öğr. Alptekin DEVELİ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İşletme Bölümü

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Bu çalışmanın amacı çalışanların iş-yaşam kalitesi algısı ile üretkenlik karşıtı iş davranışları ve çalışan performansı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu doğrultuda Adana ilinde faaliyet gösteren bir süpermarket zincirinin çalışanlarından kolayda örnekleme yöntemi ile anket tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Bulgulara göre; iş-yaşam kalitesinin üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde anlamlı ve negatif yönlü, çalışan performansı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkileri olduğu ortaya konulmuştur. Üretkenlik karşıtı iş davranışları ile çalışan performansı arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişkiler elde edilmiştir. İş-yaşam kalitesi ve çalışan performansı ilişkisinde bireylerarası sapma ve örgütsel sapma davranışlarının kısmi aracılık etkisinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Çalışanların iş yaşam kalitesi arttıkça üretkenlik karşıtı iş davranışlarının azalacak ve böylelikle çalışan performansı yükselecektir.

Anahtar Kelimeler: İş-Yaşam Kalitesi, Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları, Çalışan Performansı.

A RESEARCH ON DETERMINATION THE EFFECTS OF EMPLOYEES' PERCEPTION OF QUALITY OF WORK LIFE ON COUNTERPRODUCTIVE WORK BEHAVIOR AND PERFORMANCE

Abstract

The purpose of this study is to explore the relationship between the employees' perception of quality of work life, counterproductive work behavior and employee performance. In this direction, data were collected from employees working in a supermarket chain in Adana/Turkey by means of survey technique and convenience sampling method. According to results; quality of work life has significant and negative effect on counterproductive work behavior, significant and positive effect on employee performance. The significant and negative relationship was

found between counterproductive work behavior and employee performance. It has been found that the partial mediation effects of interpersonal deviance and organizational deviance in the relationship between quality of work-life and employee performance. As the quality of work life increases the counterproductive work behavior will decrease and the employee performance will increase.

Keywords: Quality of Work Life, QWL, Counterproductive Work Behavior, CWB, Employee Performance.

1. Giriş

Bir örgütün başarısı insanların vakitlerinin büyük bir bölümünü ayırdıkları zaman dilimi olan çalışma yaşamının kalitesinin artırılması ile mümkündür. İş yaşamında kalitenin artması, işin daha etkili ve verimli yapılmasına ve işe daha fazla katılımı sağlayarak bir çalışanın potansiyelinden tam olarak yararlanılmasına imkan vermektedir. Çalışanın iyi çalışma koşulları, yüksek ücret ve sosyal haklar ile ilginç, rekabetçi ve ödüllendirici işe sahip olması anlamına gelen iş yaşam kalitesi, daha etkili iş yönetimi ve daha yakın iş birliği yardımıyla, var olan problemleri çözerek, örgütsel performansı ve çalışanın iş tatminini arttırmaktır (Teryima, Faajir ve John, 2016, s.269).

Yüksek iş-yaşam kalitesinin çalışanlar üzerindeki pozitif etkisi birçok çalışma ile desteklenmiş ve iş-yaşam kalitesi arttıkça işe gelmeme (Havlovic, 1991) ve işgücü devir oranının (Mosadeghrad, 2013; Rostiana, 2017) azaldığı, buna karşılık iş tatminin (Kermansaravi vd., 2015; Muindi, 2015) arttığı yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. İş-yaşam kalitesi, bir organizasyonun kaliteli insan kaynağı çekebilme yeteneğine katkıda bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda bir kuruluşun rekabet gücünü de artırmaktadır (Permarupan, Al-Mamun ve Saufi, 2013). Bu bağlamda, bireyin işle ilgili refah düzeyini arttıran, ödüllendirici ve tatmin edici olan, stres ve diğer olumsuz kişisel faktörlerden uzak iş deneyimlerini içeren kapsamlı bir yapı olarak tanımlanan (Srivastava ve Kanpur, 2014) iş yaşam kalitesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda, bu çalışmanın amacı; çalışanların iş çıktılarına ve işe ilişkin davranışlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen ve örgütlerin amaçlarına ulaşabilmeleri konusunda önemli bir unsur olan iş-yaşam kalitesinin üretkenlik karşıtı iş davranışları ve çalışan performansı gibi işle ilgili davranışları üzerindeki etkisini belirlemektir.

2. Kavramsal Çevre

2.1. İş-Yaşam Kalitesi

İş-yaşam kalitesi kavramı 1960'ların sonlarına doğru işyerlerindeki mevcut istihdam düzeyinin çalışanların sağlıkları ve genel iyi oluşları (general well-being) üzerindeki etkilerini belirlemek ve çalışanların işlerine yönelik deneyim kalitesini arttırmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Rose vd., 2006, s.2152). Davis ve Cherns (1975) tarafından ortaya atılan bu kavramla, çalışan ve çalışma ortamı arasındaki ilişkiye odaklanılmış ve örgüt yapılandırma sürecinde diğer teknik unsurların gerisinde bırakılan insan unsuruna dikkat çekmek istenmiştir (Davis, 1977, s.53).

Genel anlamda, çalışanlar ile çalışma ortamı arasındaki ilişkinin kalitesini gösteren iş yaşam kalitesi, örgütte güvenilir ve sorumluluk sahibi olması, kararlara değerli katkılar sağlayabilmesi nedeniyle insanı örgütün içindeki en önemli varlık olarak gören ve en önemlisi çalışanların

örgütün en önemli kaynağı olduğunu ifade eden bir felsefedir. Bir kişinin iş yaşamı kalitesi ile ilgili unsurlar, yaptığı iş, fiziksel çalışma ortamı, organizasyon içindeki sosyal çevresi, yönetim sistemi ve işteki hayatı ile iş dışındaki hayatı arasındaki ilişkiyi içermektedir. (Hsu ve Kernohan, 2006, s.121; Rose vd., 2006, s.2151).

İş yaşam kalitesi, araştırmacılar tarafından, iş kalitesi, işin kapsamı, çalışanın mutluluğu, çalışanlar arasındaki ilişki kalitesi, çalışma çevresi, iş talepleri ve karar özerkliği arasındaki denge ya da kontrol isteği ve kontrol kapasitesi arasındaki denge gibi belli bir takım eşdeğer kavramlar kullanılarak farklı şekillerde tanımlanan çok boyutlu bir yapıdır. İş yaşam kalitesini konu alan pek çok araştırmacı bu kavramı farklı boyutlarıyla ele alıp incelemiştir (Gayathiri ve Ramakrishnan, 2013, s.2). Buna göre, Mirvis ve Lawler (1984) tarafından yapılan çalışmada iş yaşam kalitesi güvenli çalışma ortamı, adil ücretlendirme, eşit istihdam olanakları ve terfi fırsatları olmak üzere dört boyutuyla incelenmiştir. Buna karşılık, Baba ve Jamal (1991) tarafından yapılan çalışmada iş tatmini, işe adanma, rol belirsizliği, rol çatışması, aşırı rol yükü, iş stresi, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti olmak üzere yedi boyut tanımlanırken, Walton (1992), iş yaşam kalitesini, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, becerileri geliştirme ve kullanma fırsatları, sürekli gelişim ve iyileştirme fırsatları, organizasyona sosyal entegrasyon, organizasyondaki yasalar, çalışma ve özel yaşam alanı, çalışma yaşamının sosyal boyutu, yeterli ve adil ücretlendirme olmak üzere sekiz boyutta incelemiştir. Cacioppe ve Mock (1984) ise iş yaşam kalitesini tek boyutla değerlendiren model geliştirmişlerdir.

Etkili bir iş yaşam kalitesi temel olarak çalışma koşullarını geliştiren ve daha yüksek örgütsel yeterliliği hedefleyen bir sistemdir. İş yaşam kalitesi algısını arttırmak için çalışana, örgüte olan olumlu katkısının artmasını sağlayacak daha büyük fırsatlar sunulması gerekmektedir. Esnek çalışma saatleri, iş zenginleştirme, iş genişletme, özerk çalışma grupları gibi girişimlerin etkili bir şekilde uygulanması yoluyla çalışanlarda iş yaşam kalitesi algısının iyileştirilmesi mümkündür. Bu müdahaleler, çalışanın karar alma sürecine daha aktif katılımını sağlamak ve onların iş ile ilgili kaygılarını azaltmaktadır. Böylece, çalışanların kendilerini geliştirmelerine olanak tanınarak iş yaşam kalitesi artmakta ve işin daha etkili ve verimli hale gelmesi sağlanmaktadır (Swamy, Nanjundeswaraswamy ve Rashmi, 2015; Ünlü ve Aydoğan, 2015).

241

2.2. Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları

Son yıllarda örgütsel davranış alanında dikkat çekmeye başlayan konulardan bir tanesi olan üretkenlik karşıtı iş davranışları, kasıtlı bir şekilde gerçekleştirilen zarar verici davranışlar şeklinde tanımlanmaktadır. Sapkın davranışlar olarak da isimlendirilen bu davranışlar doğrudan örgüte veya örgütün bir üyesine karşı sergilenebilmektedir (Spector ve Fox, 2002, s.3).

Örgütsel norm ve değerleri önemli ölçüde ihlal eden, örgütün ve örgüt içindeki kişilerin iyi oluşlarını (well-being) tehdit eden bilinçli davranışlar olarak ifade edilen üretkenlik karşıtı iş davranışları, saldırganlık ve hırsızlık gibi aktif davranışlar şeklinde ortaya çıkabildiği gibi, direktifleri izlememek ya da işi düzgün yapmamak gibi pasif davranışlar şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Kötü şakalar yapma, kaba davranışlarda bulunma, izinsiz eşya kullanımı, boşa vakit geçirme, fazla mesai ücreti almak için işi gereksiz yere uzatma ve örgüte ait gizli bilgileri paylaşma gibi davranışları kapsayan üretkenlik karşıtı davranışlar bütün olarak örgütün yanı sıra diğer çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler gibi örgütün paydaşları açısından da olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Roy, Bastounis ve Minibas-Poussard, 2012, s.1343; Bennett ve Robinson, 2000, s.352; Waheeda ve Hafidz, 2012, s.220).

Örgüte ciddi zarar veren ve istenmeyen davranışları kapsayan üretkenlik karşıtı iş davranışlarının boyutlarına ilişkin olarak yazında farklı sınıflandırılmalar yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalardan bir tanesi Spector vd. (2006) tarafından yapılmış ve bu sınıflandırmada üretkenlik karşıtı davranışlar sabote etme, çalma, geri çekilme ve kötüye kullanma olmak üzere dört boyutlu bir yapı olarak ele alınmıştır. Buna göre, *sabote etme*, işverene ait eşya, ticari mal ya da diğer varlıkları karalamak, bozmak veya kullanılamaz hale getirme (Chen ve Spector, 1992, s.177-178) şeklinde tanımlanırken, *çalma*, örgüte karşı gösterilen saldırgan davranışların bir türü olarak tanımlanmaktadır (Spector vd., 2006, s.449). Örgütün mal ve paralarını gizlice almak çalma boyutuna örnek olarak gösterilebilmektedir (Öcel, 2010: 20). Üretkenlik karşıtı iş davranışının bir diğer boyutu olan *geri çekilme*, çalışan örgüt tarafından belirlenen çalışma ve mola sürelerine riayet etmeme türündeki sapkın davranışlardır. İşe geç gelmek, erken ayrılmak ve mola sürelerini uzatmak geri çekilme boyutuna örnek olarak gösterilebilmektedir (Spector vd., 2006, s.450). Son boyut olan *kötüye kullanma* ise, diğer çalışanlara zarar vermeye yönelik kaba, hakaret dolu, küçük düşürücü sözler ile tehdit ve korku verici davranışlardan oluşmaktadır (Spector ve Fox, 2002, s.4).

Üretkenlik karşıtı iş davranışları ile ilgili diğer bir sınıflandırma ise Bennett ve Robinson (2000) tarafından yapılmıştır. Bu sınıflandırmada Bennett ve Robinson (2000) üretkenlik karşıtı davranışları, doğrudan örgüte yönelik sergilenen kasıtlı zarar verici davranışlar şeklinde tanımlanan *örgütsel sapma* ile örgütün bir üyesine veya üyelerine yönelik gösterilen kasıtlı zarar verici davranışlar şeklinde tanımlanan *bireylerarası sapma* olmak üzere iki şekilde sınıflandırmışlardır. Çalışma arkadaşlarına kötü şakalar yapmak bireylerarası sapma boyutuna örnek olarak gösterilebilirken, mesai saatinde boşa vakit geçirmek örgütsel sapma boyutuna örnek olarak gösterilebilmektedir (Bennett ve Robinson, 2000, s.360; Robinson ve Bennett, 1995, s.567).

242

2.3. Çalışan Performansı

Performans, standart bir zaman süresince çalışanın yerine getirdiği belirli davranışların örgüte sağlayacağı toplam katkı düzeyini göstermektedir (Motowidlo ve Kell, 2013, s.367). Başka bir ifadeyle, performans, bireylerin çalışırken amaca yönelik gerçekleştirdikleri belirli faaliyetleri ve davranışları ifade etmektedir (Sonnentag, Volmer ve Sychala, 2008, s.427).

Genel itibarıyla *amacın gerçekleştirilme derecesi* olarak tanımlanan çalışan performansı, kendisine iş verilen bir çalışanın gösterilen hedefe ne kadar ulaştığını ifade eder (Kasnaklı, 2002, s.133-134; Çöl, 2008, s.38). Başka bir tanıma göre, çalışan performansı, çalışanın üretkenliğe ve karlılığa sağladığı katkının derecesidir (Jyoti, 2013, s.67).

Bir çalışanın kendisine verilen iş, görev ya da sorumluluklardan elde ettiği sonuçlar olumlu ise o çalışan yüksek performanslı bir çalışan olarak kabul edilir. Diğer yandan kendisine verilen iş, görev ya da sorumlulukları arzu edilenin dışında bir metot, süre veya sonuçla gerçekleştiren bir çalışan ise düşük performanslı bir çalışandır (Farh, Lanaj ve Inies, 2017, s.1120).

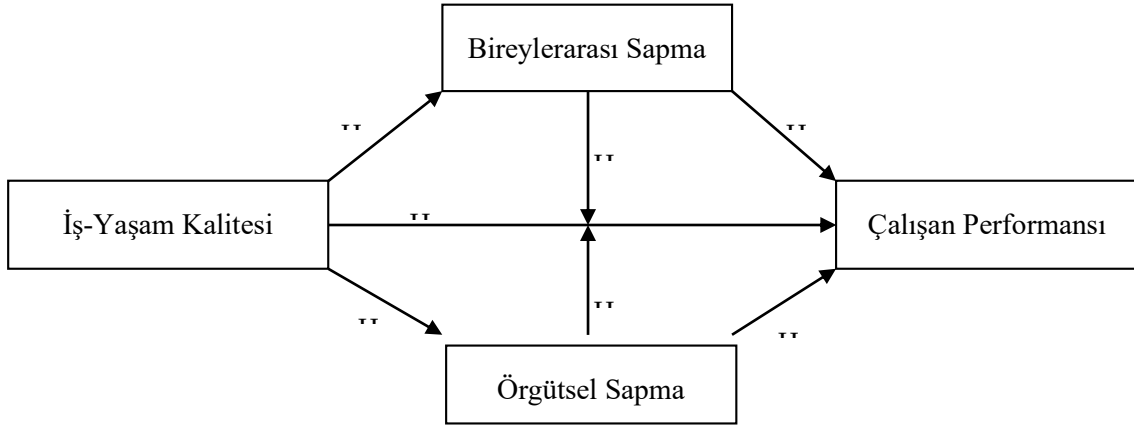
Yüksek performanslı çalışanlar örgütsel performansın artmasına katkıda bulunurlar. Bu katkı da en önemli unsurlardan biri olan rekabet gücünü arttırdığı için çalışan performansının örgütler için göz ardı edilemeyecek bir değeri vardır (Turunç, 2010, s.253-254; Yılmaz ve Karahan, 2010, s.147).

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Çalışma kapsamında yapılan yazın taraması sonucu oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma modeli

Çalışanların çalışma hayatından duyduğu memnuniyeti ifade eden ve çalışma koşulları ile ilgili algılarından etkilenen öznel bir olgu olarak görülen iş yaşamının kalitesi, örgütsel verimliliği arttıran temel bir araç olarak görülmektedir. İş-yaşam kalitesi çalışma koşullarıyla ilgili algılanan mükemmellik derecesi ile ilgilidir ve çalışanların çalışma hayatı içerisindeki genel tutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Kanten, 2014). Buna göre, iş yaşam kalitesi, memnuniyet, motivasyon (Aba, 2009) ve bağlılık (Parvar, Allameh ve Ansari, 2013; Türkay, 2015) düzeyi ile performans (Aketch vd., 2012; Gayathiri ve Ramakrishnan, 2013; Bindi ve Dharmaraj, 2017) gibi olumlu çalışan tutum ve davranışlarının artmasına katkıda bulunurken; işten ayrılma niyeti (Mosadeghrad, 2013; Rostiana, 2017), üretkenlik karşıtı davranışlar (Masoomzadeh, Feizi ve Alipour, 2013; Firdousiya ve Jayan, 2013) gibi olumsuz tutumları ise azaltmaktadır. Bu bulgular ışığında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H_{1a}: Çalışanların iş-yaşam kalitesi algısının bireylerarası sapma davranışları üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

H_{1b}: Çalışanların iş-yaşam kalitesi algısının örgütsel sapma davranışları üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

H₂: Çalışanların iş-yaşam kalitesi algısının çalışan performansı üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

Örgütsel faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine engel olan, bazıları kısmen önemsiz sayılsa da bazıları oldukça ciddi sonuçlara yol açabilen üretkenlik karşıtı davranışlar bireysel ve örgütsel etkinliğe zarar vermektedir (Robinson ve Bennett, 1995, s.555; Doğan ve Kılıç, 2014, s.113). Fiziksel ve sözlü saldırı, üretimi saptırma, makine ve ekipmanlara zarar verme, işini bilerek yanlış yapma, hırsızlık yapma ve bilinçli olarak geç kalma ya da işe gitmeme gibi olumsuz davranışlar şeklinde ortaya çıkan (Doğan ve Kılıç, 2014) üretkenlik karşıtı davranışlar bir yandan çalışanın bireysel performansını olumsuz etkilerken (Sackett, 2002; Muafi, 2011), diğer yandan da verimliliği azaltarak karar verme süreçleri, üretkenlik ve finansal maliyetler de dahil olmak üzere örgütün tüm düzeylerini olumsuz etkileyebilmektedir (Appelbaum, Iaconi ve

Matousek, 2007; Rahman, Karan ve Ferdausy, 2013). Bu bulgular ışığında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₃: Bireylerarası sapma davranışının çalışan performansı üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

H₄: Örgütsel sapma davranışının çalışan performansı üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

Bu çalışmada iş yaşam kalitesinin çalışan performansı üzerindeki doğrudan etkisinin yanı sıra, üretkenlik karşıtı davranışlar ile birlikte dolaylı etkisinin de incelenmesi söz konusudur. Yapılan çalışmalar iş yaşam kalitesi algısının çalışanların üretkenlik karşıtı davranışları sergileme eğilimlerini düşürdüğünü, buna karşılık performanslarını olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca üretkenlik karşıtı davranış ile çalışan performansı arasında da doğrudan bir ilişki olduğu yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler arasında doğrudan ilişkilerin olması, üretkenlik karşıtı davranışların iş yaşam kalitesi ile performans arasındaki ilişkide aracılık etkilerinin olabileceğine işaret etmektedir. Bu bulgulardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H_{5a}: Çalışanların iş-yaşam kalitesi algısının çalışan performansına etkisinde, bireylerarası sapma davranışlarının aracılık etkisi vardır.

H_{5b}: Çalışanların iş-yaşam kalitesi algısının çalışan performansına etkisinde, örgütsel sapma davranışlarının aracılık etkisi vardır.

3.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemi Adana ilinde faaliyet gösteren bir süpermarket zincirinin çalışanlarından oluşmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemi ile 359 çalışandan anket tekniği aracılığıyla veri toplanmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya katılanların demografik özellikleri

Demografik Faktörler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	167	46.5
	Erkek	192	53.5
Yaş	25-31	74	20.6
	32-38	139	38.7
	39-45	85	23.7
	46-52	32	8.9
	53-59	16	4.5
	60 ve üzeri	13	3.6
Eğitim Düzeyi	İlk/Orta Okul	37	10.3

	Lise	198	55.2
	Ön Lisans	74	20.6
	Lisans	44	12.3
	Yüksek Lisans/Doktora	6	1.7
Medeni Durum	Bekar	134	37.3
	Evli	225	62.7
İşyerinde Çalışma Süresi	1 yıldan az	43	12.0
	1-5 yıl	135	37.6
	6-10 yıl	110	30.6
	11-15 yıl	39	10.9
	16-20 yıl	24	6.7
	21-25 yıl	5	1.4
	26 yıl ve üzeri	3	0.8

3.3. Ölçekler

İş-yaşam kalitesine dair çalışanların algılarını ölçmek için Cacioppe ve Mock (1984) tarafından geliştirilen, tek boyut ve 25 maddeden oluşan İş-Yaşam Kalitesi Ölçeği kullanılırken, üretkenlik karşıtı davranışları ölçmek amacıyla Bennett ve Robinson (2000) tarafından geliştirilen, iki boyut ve on dokuz maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin boyutları; bireylerarası sapma (7 madde) ve örgütsel sapma (12 madde) şeklindedir. Çalışan performansı için ise Kirkman ve Rosen (1999) tarafından geliştirilen, tek boyut ve altı maddeden oluşan performans ölçeği kullanılmıştır.

Tüm ölçeklerdeki ifadeler Beşli Likert ölçeği ile yapılandırılmıştır. İş-Yaşam Kalitesi Ölçeği ve Performans Ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum); Üretim Karşıtı İş Davranışları Ölçeği (1=Hiçbir Zaman, 5=Her Gün). Anketin son bölümünde, çalışanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum ve işyerinde çalışma süresini ölçen sorular yer almaktadır.

Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla gerçekleştirilen güvenilirlik analizi sonuçlarına göre; iş-yaşam kalitesi ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,74; üretkenlik karşıtı davranışların boyutlarından örgütsel sapma ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,95; bireylerarası sapma ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,89 ve çalışan performansı ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı ise 0,93 olarak ortaya çıkmıştır. Bir ölçeğin güvenilir olarak kabul edilebilmesi için güvenilirlik katsayısının 0,70 ve daha fazla olması gerekmektedir (Nunnally ve

Bernstein, 1994). Buna göre, yapılan analiz sonucu elde edilen bu sonuçlar ölçeklerin iç tutarlılıklarının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

4. Analizler ve Bulgular

4.1. Korelasyon Analizi

İş-yaşam kalitesi, üretkenlik karşısı iş davranışlarının boyutları ve çalışan performansı arasındaki korelasyon analizi Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 2: Korelasyon analizi

	1	2	3	4
1. İş-Yaşam Kalitesi (İYK)	1			
2. Bireylerarası Sapma (BS)	-,442**	1		
3. Örgütsel Sapma (ÖS)	-,379**	,318**	1	
4. Çalışan Performansı (Perf)	,477**	-,552**	-,484**	1

*p<0.05, **p<0.01

Korelasyon analizi sonucu elde edilen bulgulara göre; iş-yaşam kalitesi ile üretkenlik karşısı iş davranışlarının boyutlarından bireylerarası sapma ($r=-0.442$, $p<0.01$) ve örgütsel sapma ($r=-0.379$, $p<0.01$) arasında orta düzeyde negatif yönlü doğrusal bir ilişki söz konusuyken, çalışan performansı ($r=0.477$, $p<0.01$) ile arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, çalışanların iş-yaşam kalitesi yükseldikçe bireylerarası sapma ve örgütsel sapma davranışı sergileme oranları düşerken performansları yükselmektedir. Benzer şekilde, üretkenlik karşısı iş davranışının iki boyutu ile çalışan performansı (BS- $r=-0.552$, $p<0.01$; ÖS- $r=-0.484$, $p<0.01$) arasında da orta düzeyde negatif yönlü ilişki bulunduğu görülmektedir. Buna göre, çalışanların bireylerarası sapma ve örgütsel sapma davranışı sergileme oranları yükseldikçe performansları düşmektedir.

4.2. Hiyerarşik Regresyon Analizi

İş-yaşam kalitesi algısının süpermarket çalışanlarının performansı üzerindeki etkisinde üretkenlik karşısı iş davranışlarının aracılık rolünü test etmek üzere gerçekleştirilen analizlerin ikinci aşamasında Baron ve Kenny (1986) tarafından ortaya atılan üç kademeli regresyon analizi dikkate alınmıştır. Buna göre, değişkenler arasında aracılık etkisinin söz konusu olabilmesi için şu üç koşulun sağlanması gerekmektedir: (1) bağımsız değişken (iş-yaşam kalitesi) aracı değişken (üretkenlik karşısı iş davranışları) üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır; (2) bağımsız değişkenin (iş-yaşam kalitesi) bağımlı değişken (çalışan performansı) üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır ve son olarak da (3) aracı değişken (üretkenlik karşısı iş davranışları) ikinci adımdaki regresyon analizine dahil edildiğinde, bağımsız değişkenin (iş-yaşam kalitesi) bağımlı değişken (çalışan performansı) üzerindeki etkisi düşerken, ara değişkenin (üretkenlik karşısı iş davranışları) de bağımlı değişken (çalışan performansı) üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır. Analizin son aşamasında aracı değişken analize dahil edildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamsızlaşması durumunda “tam aracılık etkisi”, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin azalması, ancak anlamlı olması durumunda ise

“kısmi aracılık etkisi” bulunmaktadır (Baron ve Kenny, 1986, s.1176). Bu doğrultuda yapılan hiyerarşik regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 3: Hiyerarşik regresyon analizi

	β		
	ÖS	BS	PERF
Model 1a			
İYK	-,379**		
R ²	,144		
Düz. R ²	,142		
Model 1b			
İYK			,477**
			,228
			,226
Model 1c			
İYK			,343**
ÖS			-,354**
R ²			,331
Düz. R ²			
Model 2a			
İYK		-,442**	
R ²		,195	
Düz. R ²		,193	
Model 2b			
İYK			,477**
			,228
			,226
Model 2c			
İYK			,290**

BS	-,424**
R2	,373
Düz. R2	,369

*p<0.05, **p<0.01

İş-yaşam kalitesinin çalışan performansına etkisinde üretkenlik karşıtı davranışının boyutlarından örgütsel sapma davranışının rolünü test etmek amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon analizinin birinci aşamasında iş-yaşam kalitesinin aracı değişken olan örgütsel sapma davranışı ($\beta:0,477$, $p<0,01$) üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Baron ve Kenny'nin aracılık etkisinin varlığı için önerdiği ilk koşul sağlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizin ikinci aşamasında, iş-yaşam kalitesinin bağımsız değişken olan çalışan performansını anlamlı etkilediği ve aracılık etkisinin varlığı için gerekli olan ikinci koşulun da sağlandığı ortaya konulmuştur. Analizin üçüncü ve son aşamasında, iş-yaşam kalitesinin çalışan performansına etkisinin örgütsel sapma davranışının aracılığı nedeniyle azaldığı ($\beta=0,343$, $p<0,01$) ve aracı değişken olan örgütsel sapma davranışının çalışan performansını ($\beta=-0,354$, $p<0,01$) anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Dolayısıyla aracılık etkisinin varlığı için gerekli olan üçüncü koşul da böylece sağlanmıştır. Ancak, aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalmasına rağmen anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle, iş-yaşam kalitesinin çalışan performansına etkisinde, örgütsel sapma davranışının kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır.

İş-yaşam kalitesinin çalışan performansına etkisinde üretkenlik karşıtı iş davranışları boyutlarından bireylerarası sapma davranışının rolünün incelendiği ikinci aracılık testinde, iş-yaşam kalitesinin bireylerarası sapma davranışını ($\beta:-0,442$, $p<0,01$) ve çalışan performansını ($\beta:0,477$, $p<0,01$) anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Aracılık testinin son aşamasında, iş-yaşam kalitesinin çalışan performansına etkisinde bireylerarası sapma davranışının aracılık etkisi incelenmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre, iş-yaşam kalitesinin çalışan performansına etkisinin bireylerarası sapma davranışının aracılığı nedeniyle azaldığı ($\beta=0,290$, $p<0,01$) ve aracı değişken olan bireylerarası sapma davranışının çalışan performansını anlamlı olarak etkilediği ($\beta=-0,424$, $p<0,01$) görülmüştür. Dolayısıyla burada da aracılık etkisinin varlığı için gerekli olan üç koşulun sağlandığı tespit edilmiştir. Ancak, aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalmasına rağmen anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle, iş-yaşam kalitesinin çalışan performansına etkisinde, bireylerarası sapma davranışının kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma çalışanların iş-yaşam kalitesi algısının çalışan performansı üzerindeki etkisini ve bu etkiye üretkenlik karşıtı iş davranışlarının gösterdiği aracılık rolünü belirlemeye odaklanmıştır. Bu anlamda elde edilen bulguların yöneticiler, insan kaynakları sorumluları ve gelecek dönem çalışmaları için yönlendirici olacağı düşünülmektedir.

Yazında aynı konuda bir çalışmaya rastlanılmaması ile birlikte benzer konulu çalışmalarda da, çalışanların iş-yaşam kalitesi algısının; üretkenlik karşıtı iş davranışları ile anlamlı ve negatif yönlü, çalışan performansı ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Firdousiya ve Jayan, 2013; Masoomzadeh vd., 2013; Beh ve Rose, 2007). Bununla birlikte, çalışanların iş-yaşam kalitesi algısı ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkinin

negatif yönlü ancak anlamsız olduğu çalışmalar da mevcuttur (Yangerinla, 2016). Diğer yandan üretkenlik karşıtı iş davranışlarının çalışan performansı ile anlamlı ve negatif yönlü olarak ilişkili olduğu görülmektedir (Rahman vd., 2013).

Bir süpermarket zinciri çalışanlarından elde edilen veriler üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmada ise iş-yaşam kalitesi algısı ile çalışan performansı arasındaki ilişki ve bu ilişkiye üretkenlik karşıtı iş davranışlarının gösterdiği aracılık rolü belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre; iş-yaşam kalitesinin üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde anlamlı ve negatif yönlü, çalışan performansı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üretkenlik karşıtı iş davranışlarının boyutları olan bireylerarası sapma ve örgütsel sapma davranışlarının çalışan performansı üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etki gösterdiği belirlenmiştir. Diğer yandan aracı değişken olan üretkenlik karşıtı iş davranışlarının iki boyutunun aracılık rolünü tespit etmek amacıyla yapılan analizlerde bireylerarası sapma ve örgütsel sapma davranışlarının kısmi aracılık etkisinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Tüm bu bulgulara göre; çalışanların iş yaşam kalitesi arttıkça üretkenlik karşıtı iş davranışları azalacak ve böylelikle çalışan performansı yükselecektir.

Bu çalışmanın iş-yaşam kalitesi, üretkenlik karşıtı iş davranışları ve çalışan performansı kavramlarını ilk olarak bir arada incelemesi sebebiyle, bilimsel birikime ve iş hayatına sağlayacağı katkı bakımından özgün bir değeri olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırma ile aynı doğrultuda yapılacak çalışmaların başka bir örnekleme yöntemi ile yapılması, farklı ölçekte ve farklı bir örgüt kültürüne sahip olan işletmelerde gerçekleştirilmesi durumun daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilceği düşünülmektedir.

6. Kaynakça

Aba, G. (2009). *İş yaşam kalitesi ve motivasyon ilişkisi: Sağlık sektöründe bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Aketch, J. R. vd. (2012). Effects of quality of work life on job performance: Theoretical perspectives and literature review. *Current Research Journal of Social Sciences*, 4(5), 383-388.

Appelbaum, S. H., Iaconi, G. D. & Matousek, A. (2007). Positive and negative deviant workplace behaviors: causes, impacts, and solutions. *Corporate Governance: The International Journal Of Business in Society*, 7(5), 586-598.

Baba, W. & Jamal, M. (1991). Reutilizations of job context and job content as related to employee's quality of working life: a study of psychiatric nurses. *Journal of Organizational Behavior*, 12, 379-386.

Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

Beh, L., & Rose, R. C. (2007). Linking QWL and job performance: Implications for organizations. *Performance Improvement*, 46(6), 30-35.

Bennett, R. J. & Robinson, S. L. (2000). Development of a measure of workplace deviance. *Journal of Applied Psychology*, 85(3), 349-360.

- Bindi, K. R. & Dharmaraj, A. (2017). Quality of work life and employee performance in academia. *International Journal of Research in Arts and Science*, 3, 29-32.
- Cacioppe, R. & Mock, P. (1984). A comparison of the quality of work experience in government and private organizations. *Human Relations*, 37(11), 923-940.
- Chen, P. Y. & Spector, P. E. (1992). Relationships of work stressors with aggression, withdrawal, theft and substance use: An exploratory study. *Journal of occupational and organizational psychology*, 65(3), 177-184.
- Çöl, G. (2011). Algılanan güçlendiririnin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Davis, L. E. & Cherns, A. B. (Eds.) (1975). *The quality of working life: Problems, prospects, and the state of the art* (Vol.1). New York: Free Press.
- Davis, L. E. (1977). Enhancing the quality of working life: Developments in the United States. *International Labour Review*. 116(1). 53-65.
- Doğan, S. ve Kılıç, S. (2014). Üretkenlik karşıtı iş davranışlarının türleri, boyutları ve benzer kavramlarla ilişkilerine yönelik bir yazın incelemesi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 103-132.
- Elamparuthi, D. & Jambulingam, S. (2014). Need satisfaction and quality of work-life in Chennai Automobile Industries. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 2(3), 1-7.
- Farh, C. I., Lanaj, K. & Ilies, R. (2017). Resource-based contingencies of when team-member exchange helps member performance in teams. *Academy of Management Journal*, 60(3), 1117-1137.
- Firdousiya, P. C. & Jayan, C. (2013). Relationship between quality of work life, relationship quotient, and counterproductive work behaviour. *International journal of social science & interdisciplinary research*, 2(5), 1-11.
- Gayathiri, R. & Ramakrishnan, L. (2013). Quality of work life – Linkage with job satisfaction and performance. *International Journal of Business and Management Invention*, 2(1), 1-8.
- Havlovic, S. J. (1991). Quality of work life and human resource outcomes. *Industrial Relations*, 30(3), 469-479.
- Hsu, M. Y. & Kernohan, G. (2006). Dimensions of hospital nurses' quality of working life. *Journal of Advanced Nursing*, 54(1), 120-131.
- Jyoti, J. (2013). Impact of organizational climate on job satisfaction, job commitment and intention to leave: An empirical model. *Journal of Business Theory and Practice*, 1(1), 66-82.
- Kanten, P. (2014). Effect of quality of work life (qwl) on proactive and prosocial organizational behaviors: A research on health sector employees. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 19(1), 251-274.
- Kasnaklı, B. (2002). Stratejiler ile performans göstergelerinin bütünlüğünü sağlayan bir model: dengeli puan kartı (balanced scorecard). *Verimlilik Dergisi*, 131-152.

Kermansaravi, F. vd. (2015). The Relationship between quality of work life and job satisfaction of faculty members in Zahedan University of medical sciences. *Global Journal of Health Science*, 7(2), 228-234.

Kirkman, B. L. & Rosen, B. (1999). Beyond self-management: Antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-74.

Masoomzadeh, D., Feizi, M. & Alipour, H. (2013). Surveying the relationship between quality of work life components and counterproductive behavior in ardabil province of mellat bank employees. *Nigerian chapter of arabian journal of business and management review*, 1(3), 22-28.

McDonald, S. A. (2001). *User's guide quality of work life*. Published by the NFERNELSON Publishing Company Ltd.Darville House, UK.

Mirvis, P. H. & Lawler, E. E. (1984). Accounting for the Quality of Work Life. *Journal of Occupational Behaviour*, 5(3), 197-212.

Mosadeghrad, A. M. (2013). Quality of working life: An antecedent to employee turnover intention. *International Journal of Health Policy and Management*, 1(1), 43-50.

Motowidlo, S. J. & Kell, H. J. (2013). Job performance. İçinde W. C. Borman, D. R. Ilgen & R. J. Klimoski (Eds.), I. B. Weiner (Ed. In Chief). *Handbook of Psychology, Volume 12 Industrial and organizational psychology* (pp. 82-103). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Muafi, J. (2011). Causes and consequence deviant workplace behavior. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 2(2), 123-126.

Muindi, F. (2015). Quality of work life, personality, job satisfaction, competence, and job performance: A critical review of literature. *European Scientific Journal*, 11(26), 223-240.

Nunnally, J.C. & Bernstein, I. H. (1983). *Psychometric theory*. 3rd Edition. New York: McGraw-Hill.

Öcel, H. (2010). Üretim karşıtı iş davranışları ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 18-26.

Parvar, M. R. F., Allameh, S. M. & Ansari, R. (2013). Effect of quality of work life on organizational commitment by SEM (Case Study: OICO Company). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(10), 135-144.

Permarupan, P. Y., Al-Mamun, A. & Saufi, R. A. (2013). Quality of work life on employees job involvement and affective commitment between the public and private sector in Malaysia. *Asian Social Science*, 9(7), 268-278.

Rahman, M. S., Karan, R., & Ferdausy, S. (2014). Relationship between deviant workplace behavior and job performance: An empirical study. *NIDA Development Journal*, 53(2), 127-150.

Robinson, S. L. & Bennett, R. J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multidimensional scaling study. *Academy of management journal*, 38(2), 555-572.

Rose, R. C. vd. (2006). An analysis of quality of work life (QWL) and career-related variables. *American Journal of Applied Sciences*, 3(12), 2151-2159.

- Rostiana, R. (2017). The quality of work life influence to turnover intention with person-organization fit and organizational commitment as mediators. *International Journal of Economics and Management*, 11(1), 45-57.
- Roy, J. L., Bastounis, M. & Minibas-Poussard, J. (2012). Interactional justice and counterproductive work behaviors: The mediating role of negative emotions. *Social Behavior and Personality*, 40(8), 1341-1356.
- Sackett, P. R. (2002). The structure of counterproductive work behaviors: Dimensionality and relationships with facets of job performance. *International Journal of Selection And Assessment*, 10(1/2), 5-11.
- Sigler, T. H., & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of quality management*, 5(1), 27-52.
- Sonnentag, S., Volmer, J. & Spychala, A. (2008). Job performance. İçinde J. Barling & C. L. Cooper (Eds.), *The Sage Handbook of Organizational Behavior*, Volume 1, Micro Perspectives (pp.427-447). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Spector, P. E., & Fox, S. (2002). An emotion-centered model of voluntary work behavior: Some parallels between counterproductive work behavior and organizational citizenship behavior. *Human Resource Management Review*, 12, 1-24.
- Spector, P. E. vd. (2006). The dimensionality of counterproductivity: Are all counterproductive behaviors created equal? *Journal of Vocational Behavior*, 68, 446-460.
- Srivastava, S. & Kanpur, R. (2014). A study on quality of work life: key elements & It's Implications. *IOSR-JBM*, 16(3), 54-59.
- Swamy, D. R., Nanjundeswaraswamy, T. S. & Rashmi, S. (2015). Quality of work life: scale development and validation. *International Journal of Caring Sciences*, 8(2), 281-300.
- Teryima, S. V., Faajir, A. & John, E. (2016). Examining employee quality of work life (qwl) as a determinant of managerial effectiveness in business organizations: A study of Nigeria Breweries plc, Lagos. *The Business and Management Review*, 7(3), 268-281.
- Turunç, Ö. (2010). Organizasyonlarda kontrol algılamalarının örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi, *Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 251-269.
- Türkay, O. (2015). Çalışma yaşamı kalitesinin iş memnuniyeti ve bağlılık üzerine etkileri: Seyahat acentaları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 239-256.
- Ünlü, Z. ve Aydoğan, E. (2015). Yenilik yönetiminin iş-yaşam kalitesi üzerine etkisi: Ankara'daki devlet üniversiteleri bünyesinde bulunan teknokenetlerde bir araştırma, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*. 25(2), 29-66
- Waheeda, S. & Hafidz, M. (2012). Individual differences as antecedents of counterproductive work behaviour. *Asian Social Science*, 8(13), 220-226.
- Walton, R.E., 1975. Criteria for quality of working life. In Davis, L.E., Cherns, A.B. and Associates (Eds.) *The Quality of Working Life*, The Free Press, New York, NY, 1, 91-104.

Walton, R.E. (1992). Criteria for quality of worklife. *Quality of Worklife*, 1, 91-104.

Yangerinla, R. (2016). Impact of employees spirit at work and work related quality of life on their tendency of counterproductive work behaviour, *International journal of application or innovation in engineering & management (IJAIEEM)*, 5(9), 88-99.

Yılmaz, H. ve Karahan, A. (2010). Liderlik davranışı, örgütsel yaratıcılık ve işgören performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Uşak'ta Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 145-158.

2016 ABD BAŞKANLIK SEÇİMLERİNİN MEDYA GÖSTERİSİ OLARAK SUNULMASI: TRUMP VE CLINTON DÜELLOSU ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Fatma NİSAN

İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümü

Öz

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin, her başkanlık seçiminde olduğu gibi, 8 Kasım 2016 başkanlık seçimleri de dünyanın gündemini önemli derecede etkilemiş ve seçimler yakından takip edilmiştir. 2016 başkanlık seçiminde Demokrat Parti adayı Hillary Clinton ve Cumhuriyetçi Parti adayı Donald Trump Beyaz Saray için mücadele etmiştir. Bu mücadelenin en bilinen ve göz önündeki göstergesi Clinton ve Trump'ın televizyon ekranlarındaki canlı düello gösterisidir. Düellolarda Clinton başarılı görülürken seçimin sonucunda ise, Trump ABD başkanı olmuştur. Bu çalışmanın amacı; 2016 Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerinin medya gösterisi olarak sunulmasının Trump ve Clinton düellosu örneği üzerinden analizini yapmaktır. Üç aşamadan oluşan düelloların ilkinin ve sonuncusunun analiz edildiği bu çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, 8 Kasım 2016 ABD başkanlık seçimleri süreci bir medya gösterisi atmosferinde gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2016 ABD Başkanlık Seçimleri, Donald Trump, Hillary Clinton, Söylem Analizi, Düello, Medya Gösterisi.

255

PRESENTING THE U.S PRESIDENTIAL ELECTIONS IN 2016 AS MEDIA DEMONSTRATION: EXAMPLE OF DUEL BETWEEN TRUMP AND CLINTON

Abstract

Like the ones before, the presidential elections of the United States of America (USA) held on November 8th 2016 has also influenced the world agenda significantly and been followed closely. In the presidential elections of 2016 Hillary Clinton, democrat party presidential candidate, and Donald Trump republican party presidential candidate raced for the White House. The most well-known and in sight demonstration of this race is the live duel on TV between Clinton and Trump. Despite the successful appearance of Clinton in duels, Trump has become the president of the U.S.A. The aim of this study is to analyze the presentation of the U.S presidential elections in 2016 as media demonstration via the example of duel between Trump and Clinton. In this study which analyzes the first and last of the duels consisting of three stages, discourse analysis has been used. According to the findings of the study, the process of presidential elections on November 8th 2016 was carried out as a media demonstration.

Keywords: The Presidential Elections of The USA in 2016, Donald Trump, Hillary Clinton, Discourse Analysis, Duel, Media Demonstration.

Giriş

Kitle iletişim araçlarıyla ilgili etki araştırmaları yapılmış ve bireylerin etkilenip ikna olmaları noktasında güçlü etki araştırmalarına göre bu araçlar tek etmen olarak savunulmuştur. Sınırlı etki araştırmaları her ne kadar başka etmenlerin de bireyleri etkilediğini ortaya koymuş olsa da onlar da bu araçların bireyleri etkileyen etmenlerden biri olduğunu kabul etmiştir. Etki söz konusu olduğunda günümüzde de kitle iletişim araçlarının ya da popüler adıyla medyanın etkisi yadsınamayacak bir gerçektir. Her ne kadar, “medyanın kamuoyu oluşturma, eğlendirme, bilgilendirme, haberdar etme, kültür sunumu ve toplumsallaşma gibi temel işlevleri” (Yiğit, 2009: 259) olsa da medyanın diğer bir işlevi de etkileme noktasındadır.

Günümüzde en yaygın kitle iletişim araçlarından bir tanesi olan televizyon sahip olduğu görsel ve işitsel avantajları kullanarak ekranlarda gösteri(ler) sunmaktadır. “Gösteri bir imajlar toplamı değil, kişiler arasında var olan ve imajların dolayımından geçen bir toplumsal ilişkidir” (Guy, 2006: 36). Dolayısıyla bir gösteri toplumunda yaşanıldığı söylenebilmektedir. “Gösteri toplumu endüstri-sonrası toplumlarının imaj yoğunluğuna ve meta görseelliğine doygun hale geldiği durumu tanımlamaktadır” (Büyüktuncay, 2009: 36).

Televizyon ve medya gösterileri şimdiki zamanı esas alan bir kültürün parçasıdır; anlık tüketilen bu gösterilerin geçmiş geleneklerin modelleri ve tarihi bağlam kavrayışı ile organik bağı yoktur (Büyüktuncay, 2009: 53). Medya gösterileri çağında birey kitleye, özgürlük kapitalist kültür mekanizmalarına tabiiyete, özgünlük ise seri çoğaltımın hakim kıldığı aynılığa yenik düşmüştür (Büyüktuncay, 2009: 35).

Kitle iletişim araçları bir yandan kitleler üzerindeki manipüle etme gücünü kullanmakta, diğer yandan içlerinde bulunduğu toplumdan hatta dünya siyasetinden etkilenmektedir (Yiğit, 2009: 259). Medya, siyaset biçimini ve siyasetçileri belli ölçüde istediği formata dönüştürdüğü için klasik kamusal alan olan meydanlarda seçimler süresince gerçekleştirilen açık hava toplantıları da yer yer gösteriye dönük ve eğlencelik bir nitelik kazanmıştır (Devran ve Seçkin, 2011: 34). Ancak günümüzde siyasetçiler en büyük gösteriyi televizyon ekranlarında yapmaktadır. Bu yüzden “medyanın bugün siyasete dair kullandığı dil, daha çok gösterinin talep ettiği ya da dayattığı bir dil ya da dil oyunu haline gelmiştir” (Devran ve Seçkin, 2011: 40). Medya, siyaset biçimini derinden etkilerken, siyaset de içerik ikinci plana itilerek görüntü öne çıkarılmış ve dahası siyasetçi bir ürün olarak paketlenip müşteriye sunulmaya başlanmıştır (Devran ve Seçkin, 2011: 15).

Çağımızda ünlüler, medya tarafından beslenip büyütülen ve kutlanıp kutsanan kitle idolleridir. Ünlüleri medya üretir ve doğal olarak medya endüstrileri tarafından en çok tanıtımı yapılan popüler kişiler ünlü olurlar (Kellner, 2011: 46). Dolayısıyla başkan adayları, “ünlü”ye dönüşmüş ve kültür endüstrisinin bir ürünü gibi paketlenip satılmıştır (Kellner, 2011: 45). Bu noktada ünlü olma durumu eğlence, haber ve siyasetin birbiri içine geçmesi ve medyanın yaygınlaşmasıyla doğrudan bağlantılıdır (Kellner, 2011: 46).

Seçimlerin medyanın en çok gösteriye dönüştüğü ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gelmektedir. “ABD’de ve küresel kültürde pek çok yerde, siyaset yakın dönemlerde

medya gösterisi tarafından sürüklenen bir olguya dönüşmüştür. Bugün ABD’de ve pek çok yerde, ana akımdaki kurumsal medya, giderek artan şekilde haber ve bilgiyi bir medya gösterisi olarak işlemektedir” (Kellner, 2011: 47). Dolayısıyla Kellner (2011: 78) tarafından, başkanlık seçimi kampanyalarının medya gösterisi olarak yapılandırıldığını, bunun da özellikle 7/24 yayın yapan kablolu televizyonların ortaya çıkmasından bu yana daha yoğunlukla hissedildiğini iddia edilmektedir. Çünkü “başkanlık kampanyalarında, günlük olarak fotoğraf çekirme, medya etkinliği kurgulama, adayların öne çıkarmak istediği konuları vurgulama, hikâyelerini anlatma ve bu sayede halkın desteğini alma şansı vardır” (Kellner, 2011: 80). Böylelikle siyasetçiler kitlelere ulaşma, etkileme, ikna etme ve amaçları doğrultusunda hareket etmelerini sağlama noktasında medyayı bir araç olarak kullanmaktadırlar.

ABD 8 Kasım 2016’da 45. başkanını seçmek için sandığa gitmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin 8 Kasım 2016 başkanlık seçimleri dünyanın gündemini önemli derecede etkilemiş ve seçimler yakından takip edilmiştir. 2016 başkanlık seçiminde Demokrat Parti adayı Hillary Clinton ve Cumhuriyetçi Parti adayı Donald Trump Beyaz Saray için mücadele etmiştir. Bu mücadele medyanın da kullanılmasıyla tam bir gösteri havasında gerçekleşmiştir. Bu mücadelenin en bilinen ve göz önündeki gösterisi Clinton ve Trump’ın televizyon ekranlarındaki canlı düellosu olmuştur. Canlı yayında gerçekleştirilen üç düello sonucunda Clinton başarılı görülürken seçimin sonucunda ise, Trump ABD başkanı olmuştur. Bu çalışma; 2016 Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerinin medya gösterisi olarak sunulmasının Trump ve Clinton düellosu örneği üzerinden analizini amaçlamıştır. Söylem analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada üç aşamadan oluşan düelloların ilki ve sonuncusu analiz edilmiştir.

1. 2016 ABD Başkanlık Seçimi Adayları Trump ve Clinton Düellosunun Medya Gösterisi Olarak Sunulması

257

ABD başkanlık seçimleri her dönemde olduğu gibi 2016 yılında da aylar öncesinden tüm dünya tarafından takip edilmeye başlanmış ve konu dünya medyasının gündemini önemli derecede belirlemiştir. Bu durum ABD’nin dünyanın dengesini değiştiren en başta gelen merkez ülkelerden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ABD’ye kimin başkanlık edeceği de siyasi dengeyi belirleme noktasında önemli bir konu olmaktadır. Bu çalışmada böyle bir konunun seçilmesinin yani ABD başkanlık seçimlerinin seçilmesinin en temel nedenlerinden biri de bu olmuştur.

1.1. Metodoloji

Bu çalışmada kullanılan araştırma yöntemi söylem analizi olmuştur. “Günlük cümlelerin veya metinlerin söylenme bağlamında incelenmesine dayanan” (Bakhtin, 1992, 24) söylem analizi, haberin altında yatan ince anlamların yanı sıra haberin soyut biçimsel yapısının araştırılmasına da imkân vermektedir (Van Dijk, 1988). Söylem analizi ayrıca anlamlar, fikirler ve ideolojileri de açığa çıkarılmakla çalışılır (İnceoğlu ve Çoban, 2016: 48). Bu yönüyle söylem analizinin eleştirel tarafını ortaya koyan eleştirel söylem analizinden bahsetmek gerekmektedir. “Eleştirel söylem analizi, dili ‘söylem’ olarak çözümlemekte (Fairclough ve Graham, 2015: 150) ve toplumsal ve siyasi içerikli konuşmaların ve metinlerin buyurduğu ve yeniden ürettiği; eşitsiz, egemen ve istismar eden sosyal tahakküm yollarını araştırarak söylem araştırmalarının bir türü olmaktadır (van Dijk, 1993: 251). Eleştirel söylem analizinde, en güçlü anlam kavramlarından biri imadır. Kelimeler, cümleler ve diğer metinsel açıklamalar, bilginin haberdeki gösteren

kavramları ya da önermeleri ima etmektedir. İma ediş, ideolojik etki açısından çok önemlidir (van Dijk, 1993: 114).

1.2. Bulgular

2016 ABD başkanlık seçimleri kapsamında Clinton ve Trump üç kez canlı yayında düello yapmıştır. İlk düello 27 Eylül, ikinci düello 10 Ekim ve üçüncü düello ise, 19 Ekim 2016'da gerçekleşmiştir. Bu düelloları milyonlarca kişi canlı olarak izlemiş ve her bir düello hem medyanın hem de ertesi gün halkın gündemini belirlemiştir. Tüm dünyanın önemsedığı bu düelloların ilkinin ve sonuncusunun analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada adayların söylemleri, düellonun yapıldığı sahne atmosferi, giyim tarzları, beden dillerini kullanmaları, sunucunun sunumu, izleyicilerin tepkileri gibi faktörlere dikkat edilmiş ve medya gösterisi boyutuyla bu faktörler incelenmiştir.

1.2.1. Trump ve Clinton'ın İlk Düellosu

ABD başkanı olabilmek için yarışan Donald Trump ve Hillary Clinton arasındaki ilk düello 27 Eylül 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. ABD saatiyle 21.00'de başlayan ve 90 dakika süren düelloyu, yaklaşık 100 milyon Amerikan vatandaşı izlemiştir. Düello, New York'ta Hofstra Üniversitesinde gerçekleşmiş ve 6 bölümden oluşmuştur. Her iki adaya sorulara cevap verebilmeleri için 2 dakika tanınmıştır.

Hillary Clinton ve Donald Trump'ın 8 Kasım 2016 ABD Başkanlık seçimlerinin ilk düellosu sunucunun programı açmasıyla başlamıştır. Sunucu düellonun refah, Amerika'nın yönü ve Amerika'nın güvenlikleştirilmesi ile ilgili üç konu çerçevesinde gerçekleşeceğini belirtmiştir. Program sunucunun Trump ve Clinton'a yönelik olarak "ABD Demokratik Parti Adayı Hillary Clinton ve Cumhuriyetçi Parti Adayı Donald Trump" şeklindeki çağrısıyla başlamıştır. Sunucunun sunum şekli, tam olarak bir gösteri havasında olmuştur.

Seyircilerin çılgınlıkları ve alkışları arasında sahneye gelen Trump ve Clinton, ilk etapta birbirlerine dostane bir gülümseme ile tokalaşmışlardır. Bu durum iletişim açısından adaylarını kendilerine olan güvenlerini gösterirken düellonun centilmenlik sınırları içerisinde gerçekleşeceği izlenimini vermektedir.

İlk düelloda Hillary Clinton'ın üzerinde kırmızı bir ceket ve kırmızı bir pantolon bulunurken Donald Trump'ın üzerinde ise, mavi bir kravat, beyaz bir gömlek ve koyu renk takım elbise bulunmaktadır. Başlamadan önce her iki aday da izleyicileri bir gösteri havasında selamladıktan sonra onlar için oluşturulmuş kürsülere geçmişlerdir. Kürsülerin her biri hem seyircilere hem de hafif bir şekilde adaylara dönüktür. Böylelikle iletişimsel söylem olarak kimin kiminle muhatap olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Adaylar arasındaki ilk düello sunucunun Amerika'daki refahın sağlanmasıyla ilgili olarak sorduğu "İstihdam yaratabilmek için Amerikan vatandaşlarının cebine daha fazla para girmesi için siz neler yapacaksınız?" şeklindeki sorusuyla başlamıştır.

Düelloda ilk söz hakka Hillary Clinton'a verilmiştir. Clinton sunucunun bu sorusuyla ilgili herkesin işine yarayabilecek bir ekonominin inşa edilmesi gerektiğini vurgularken Clinton'un Amerikan vatandaşları arasında herhangi bir ayırım yapmadığı şeklindeki söylemi dikkat çekmektedir. Clinton devamında, adaletli ekonomiden, ulusal asgari ücretin yükseltilmesinin gerekliliğinden, kadınların eşit ücrete ulaşmasının sağlanması gerektiğinden, aynı anda aile ve iş hayatını dengelemeye çalışan insanlara destek olması gerekli olduğundan bahsetmiştir.

Düellonun başında Clinton, Trump’a dönerek, “Donald senle olmak güzel” vurgusunu yaptıktan sonra bu düelloda Amerika’nın karşı karşıya kaldığı önemli meseleleri konuşacaklarını söylemiştir.

Clinton soruyu yanıtladıktan sonra Trump’a yönelen sunucu, ona, “Sayın Trump siz acaba insanların cebine daha fazla para girmesi için neler yapacaksınız?” sorusunu yöneltmiştir.

Clinton’un ilk etapdaki Trump ile olmaktan mutlu hallerini Trump’ın hükümeti ekonomik sıkıntılar noktasında eleştirmesiyle düellonun çehresini değiştirmiştir. Trump ekonomik sıkıntıların giderilmesiyle ilgili olarak; vergilerin ciddi anlamda azaltılacağından, ticaret anlaşmalarını yeniden yapılacağından bahsetmiştir.

Trump’a cevap veren Clinton, Trump’ın çözümler noktasında ortaya koyduğu projelerin sıfırdan başlamak olduğunu ve bunun her şeyin yıkılması anlamına geldiğini belirtirken bu çözümlerin yerinde olmadığı imasını çizmiştir. Ekonominin Trump’ın çözüm projesiyle büyüemeyeceğini ifade eden Clinton, Trump ile farklı olduklarını “Donald hayatı boyunca çok şanslı oldu. Bu da onun faydasına oldu. Babasından 14 milyon dolar ödünç aldı ve kendi işini kurdu” sözleriyle anlatan Clinton burada Trump’ın yoksul insanları anlamayacağı şeklinde onun aleyhinde bir söylem geliştirmiştir. Bu söylemini “Zengin insanlara daha fazla yardım ettiğimizde her şeyin daha iyiye gideceğine inanıyor” şeklindeki sözleri de desteklemekte ve Trump’ın baba parası yiyen bir zengin olduğu vurgusunu yapmaktadır. Trump’ın zengin olmasını onun aleyhinde kullanan Clinton zıtlık söyleminden yararlanarak, kendisinin farklı bir deneyiminin olduğuna ve kendi babasının küçük bir işadamı olduğu söylemini kendi lehinde kullanmıştır. Babasıyla ilgili “Çok sıkı, çok zor çalıştı. Uzun masalar üzerinde uzun kumaşlar üzerinde çalıştı. Onların boyalarıyla uğraştı” ifadelerini kullanan Clinton, bu noktada kendi inancını, “Ne kadar orta sınıfa yardım edebilirsek, sizlerin eğitimine, becerilerine ne kadar yardım edebilirsek daha iyi olacağız ve daha fazla büyüyeceğiz. Ben böyle bir ekonomi görmek istiyorum” ifadeleriyle anlatmıştır. Burada Clinton kendisi için ‘halktan biri’ söylemini geliştirmiştir.

Sunucunun diğer sorusu direk Trump’a yönelik olarak “Sayın Trump siz daha önce yüzde 25 milyon oranında bir işten bahsetmişsiniz. Peki, acaba endüstriyi daha uygun fiyatlarda verebilecek işgücüne nasıl erişirebileceksiniz ya da burada imalatçıların yeniden dönüş yapabileceğini nasıl söyleyebilirsiniz?” şeklinde olmuştur.

Trump bu soruyu yanıtlamadan önce Clinton’un sorudan önceki aleyhine olan ifadelerine yanıt vermiştir. Trump, basından çok az miktar para aldığını ve onun üzerinden büyük şirketleri kurduğunu, varlıkları oluşturduğunu vurgulayarak aleyhine olan söylemi kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Ülkenin ekonomik açıdan ciddi problemler içerisinde olduğunu vurgulayan Trump, ticaret anlaşmalarının yeniden müzakere edilmesi gerektiğini ve her şeyin yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Trump, Meksika ile olan anlaşmalarının bozuk, uygun olmayan anlaşmalar olduğunu belirtirken bunun sorumlusunun Clinton olduğuna işaret eder tarzda eliyle Clinton’u göstermiş ve “Dış İşleri Bakanı Sayın Clinton, siz de biliyorsunuz değil mi?” şeklindeki soruyu sorarak Clinton’un bu durumdan haberdar olduğunun ve buna rağmen bir şey yapmadığının altını çizmiştir. Trump burada Clinton’a yönelik suçlayıcı bir söylem geliştirmiştir. Aynı söylemi Trump, konuşmasının devamında da sürdürmüş ve Clinton ile hükümetin istihdam ve ekonomiye zarar verdiklerini vurgulamıştır.

Trump’ın suçlamalarına karşı kendini savunan Clinton, bu krizin sekiz sene önce 1930’lardan beri olmayan korkunç bir finansal kriz yaşadıklarını ve bunun nedeninin zenginler üzerine

uygulanen vergi politikaları ile orta sınıfa yatırım yapılmamasından kaynaklandığını dile getirmiştir. Daha sonra savunma söyleminden saldırı söylemine geçen Clinton, “Hatta Donald da buna sebep olan konuları destekleyen bir kişiydi” ifadelerini kullanarak aslında bu olaya sebep olanın kendisinin değil Trump’ın olduğu şeklinde bir söylem geliştirmiştir. Bu konuyla ilgili Clinton ve Trump’ın önerilerine baktıklarında, Trump’ın vergi planına karşılık kendisinin ekonomiyi büyültmeye yönelik planını uzmanların daha doğru bulduğunu dile getirmiştir. Bazı ülkelerin 21.yüzyılın temiz enerji güçleri olacakları riskine Trump’ın tamamen bir aldatmaca olduğunu düşündüğünü kaydeden Clinton’a tepki gösteren Trump, “Hayır kesinlikle öyle bir şey söylemedim” diyerek Clinton’ı yalanlamıştır. Amerika’nın yeterince temiz enerjisi olabileceğine dikkat çeken Clinton, bu noktada kararlı olduğunu ve ekonomiyi tekrar harekete geçireceğini söyleyerek kendine bu konuda güvendiğini göstermiştir. Clinton sekiz sene içerisinde bir gelişme inşa edeceklerini ancak Trump’ın söylediği ilk noktaya dönmeyeceklerini belirtmiştir.

Obama döneminde borç oranının iki katına çıktığını ifade eden Trump, çok daha iyi işlerin oluşturulması, olan işlerin elde tutulması, şirketlere teşviklerin verilmesi ve onların büyümelerinin sağlanmasının gerekli olduğunu söylerken Clinton’un bunları yapmadığını vurgulamıştır. Clinton’ı bu noktada eleştirmeye devam eden Trump, Clinton’un bu işi otuz yıldır yaptığı halde bir çözüm üretmediğinin altını çizmiş ve “Şu anda mı çözüm bulmaya başladın?” sorusunu sormuştur. Bu soruyu Clinton, eşinin 1990’larda oldukça iyi bir iş çıkarttığını vurgulayarak yanıtlamıştır.

Bir anlaşma eleştirisi üzerine, “Donald biliyorum sen kendi gerçekliğinde yaşıyorsun ama gerçekler bunlar değil” ifadelerine yer veren Clinton Trump’ı eleştirmiştir.

Ekonominin nasıl iyileştirileceğine bakılması gerektiğini vurgulayan Clinton’a Trump, “Ama bir planınız yok ortada. Sayın bakan bir planınız yok” demiştir.

Zenginlerin varlıklarının üzerinde vergiyi artırmayı önerdiğini belirten Clinton, bunun nedenini zenginlerin ekonomide hep kazançlı çıktıklarını ve bu yüzden artık daha adil bir pay ödemeleri gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir.

Clinton’ın vergi artışından Trump’ın ise, vergi kesintilerinden bahsettiğini ifade eden sunucu, sözü Trump’a vermiştir.

Şirketlerin milyonlarca yatırım yaptıklarını, 2 buçuk milyon doların dışarı çıktığını ancak geri gelmediğini belirten Trump, bu noktada suçu Clinton gibi bakanların geri gelmesine izin vermemelerine bağlamış ve Clinton’ın örnek bir lider olmadığı eleştirisinde bulunmuştur.

Bunun üzerine Clinton, “Sanıyorum olan biten her şeyin suçu benim üzerime atılacak” imasında bulunurken Trump “Neden olmasın ki?” demiştir. Bunun üzerine Clinton dozu artırarak “Neden olmasın ki tabi? Evet. Biraz daha çılgınca şeyler söyleyerek münazaraya katıl hadi!” diyerek Trump’ın söylediklerini umursamadığı iması çizmeye çalışmıştır. Clinton’un istediği çılgınlık çağrısına Trump, “Çılgınca bir kısmı yok. Şirketlerin paralarının ülkeye geri girmemesinin çılgın bir tarafı yok” demiştir.

Ekonomi için çözüm üreten Clinton’un ardından Trump, “Tipik bir politikacı. Kulağa hoş geliyor ama eylem yok, icraat yok. Sadece ülkemiz ıstırap çekiyor, çünkü Bakan Clinton gibi kişilerin kötü karar vermesi yüzünden böyle oluyor. Büyük çirkin bir balonun içerisindeyiz. Bu

noktada temkinli olmamız lazım” ifadeleriyle suçlama söylemini yine Clinton’a yönelik kullanmıştır.

Clinton, Trump’ın vergi beyannamesini yayınlamasının olabilir gerekçelerini, zengin olmadığı, söylediği kadar yardım yapmadığı ve bankalara önemli miktarda borcu olduğu şeklinde iddia etmiştir. Trump’ın vergi ödemediği iddiasını Clinton, “Sizlerin, Amerika halkının, bu gece bizi izleyen herkesin vergi ödemediğini görmesini istemiyordur. Çünkü biliyorsunuz bir kumarhane ruhsatı almaya çalışırken milli gelir vergisi ödemediği ortaya çıkmıştı. Çünkü gerçekten de korkunç bir şeyi saklamaya çalışıyor” şeklinde dile getirmiştir. Bu ifadelerde Trump’ın vergi kaçırdığını iddia ederek onun imajın zedelemeye çalışmıştır. Özellikle vergi kaçırmayı ‘korkunç bir şeyi saklamaya çalışıyor’ ifadelerinde görülebilir. Clinton konuşmasının devamında, Trump’ın Beyaz Saray’ın yakınına gelecek olursa çatışmaların çıkacağını vurgulayarak, “Kime borcu var?” sorusunu sormuş ve yine yanıtını, “Size borcu var” şeklinde kendisi vermiştir. Böylelikle kendisinin Amerikan halkını düşündüğü şeklinde bir söylem yaratırken Trump’ın ise, tam tersi olarak onları düşünmediğini ima etmiştir. Trump’ın Clinton’ı özel bir e-posta kullanmakla suçlaması üzerine Clinton bunu inkar etme yerine hatasını kabul ederek sorumluluğu üzerine almış ve böylelikle dürüst aday imajı çizmeye çalışmıştır.

Clinton’ın hatasını kabul ederek dürüst davranması Trump’ı tatmin etmemiş ve bunu hatadan öte kasıtlı yapılmış bir şey olarak yorumlamıştır. Trump daha da ileriye giderek, ‘utanç verici bir şey’ ifadesini kullanırken bunun utanç verici olduğunu ülkenin de bildiğini vurgulayarak Amerikalıların o şekilde düşünmelerini sağlamış ve rakibi hakkında olumsuz bir söylem gerçekleştirmiştir.

Trump, fiziki alt yapı açısından ülkeyi diğer ülkelerle kıyaslayarak “Dışişleri bakanı Clinton gibi politikacılar bunlara sebebiyet vermiştir” ifadeleriyle Clinton’ı ülkeyi üçüncü dünya ülkesi haline getirmekle suçlamıştır. Ülkenin yeni köprülere, tünellere, okullara, hastanelere, havaalanlarına ihtiyacı olduğunu söyleyerek ülkesini düşünen aday imajı çizen Trump, bunu gerçekleştirmek için paranın olmadığını söylemiş ve bu noktada suçlamayı, “Çünkü sizin fikirlerinizin arasında bu paralar kaybolup gitti” ifadeleriyle tekrar Clinton’a yönlendirmiştir.

Bunun üzerine Clinton da Trump’a yönelik olarak “Belki de pek çok yıldır sen milli gelir vergisi ödemediğin için bu haldeyizdir” ifadelerini kullanarak bu noktada suçlunun kendisi değil vergi ödemeyen Trump olduğunu iddia ederek kendisi için olan olumsuz söylemi karşısındakini suçlayarak silmeye çalışmıştır.

Clinton, Trump’a yönelik “Eğer senin ABD başkanı olmak için en büyük iddian iş hayatınsa bence konuşmamız lazım. Şimdi kampanya yöneticinin dedi ki; ‘küçük insanların sırtına basarak çok fazla iş kurmuşsun.’ Hakikaten de sen ve senin işlerin sebebi ile zor duruma düşmüş insanlarla tanıştım. Bulaşıkçılar, boyacılar, mermer döşeyiciler gibi pek çok insanla tanıştım. İşlerini tamamladıktan sonra senin ödeme yapmayı reddettiğini söylediler” iddiasında bulunmuştur. Bu iddia Trump’ın, ‘küçük insanlar’ diye tabir edilen halkı sömürmeye çalıştığı ve onları düşünmediği imasını güçlendirmektedir.

Clinton bu noktadaki suçlamalarını Trump’ın iş hayatında binlerce kişiyi zor duruma düşürdüğünü belirtirken kendi babasının asla böyle bir iş yapmadığını ve kendilerine güzel bir orta sınıf hayatı sunduğunu ama her zaman pazarlığın karşılıklı olmasını sağladığını söyleyerek yine dürüst bir aday imajı çizmiştir. Dolayısıyla Trump’ın olumsuz davranışı üzerinden kendi olumlu davranışını yansıtarak bunu yapmıştır. Trump, Clinton’un suçlamasını kendi

şirketlerinde çalışan on binlerce insanın mutlu olduğunu ve kendisini sevdiklerini söyleyerek reddetmiştir.

İlk düellonun diğer bir konusu ırk meselesi olmuştur. Sunucu, Afrikalı Amerikan vatandaşlarının o dönemde polis kurşunlarına hedef olmalarını yani ırkçılık meselesini Beyaz Saray adaylarına sormuştur.

İrk olayının Amerika’da hala ciddi bir zorluk olduğunu kaydeden Clinton, son dönemlerde çok üzücü olaylarla karşılaştıklarını bu nedenle toplum ve polis arasında güveni yeniden tesis etmek ve kendi tabiriyle ‘silah vahşetiyle’ başa çıkmak gerektiğini vurgulamıştır.

Clinton’ın hukuk, hukukun üstünlüğü ve düzen gibi belli başlı başlıkları kullanmaktan kaçındığını ifade eden Trump, bunların olmadığı bir ülkenin olmayacağına dikkat çekmiştir. Farklı ırklara yönelik ciddi bir şiddetin olduğuna ve bu şiddetin önüne geçilmesi gerektiğini vurgulayan Trump, Başkan Obama göreve başladığından bu yana dört bin vaka olduğunu ve silahlı saldırıdan hayatını kaybettiğini ve düzeni tekrar tesis etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Sunucunun siyahi ve ispanik topluluklarla, anayasal durumla ilgili olarak bir yorumlarının olup olmadığı noktasındaki sorusu üzerine Trump, ellerinden silahların alınması, polis ve toplumla iyi ilişkiler kurulması gerektiğini söylemiştir.

Trump’ın Amerika’daki siyahi topluluklarla ilgili çok negatif bir resim çizdiğini ifade eden Clinton, pek çok ailenin çocuklarına fırsatlar sunmak için çalıştığını, çaba sarf ettiğini belirterek bunun gurur duyulması ve destek olunması gereken bir şey olduğunun altını çizmiştir. 1991’e kıyasla o anda vahşi suçların düştüğünü ifade eden Clinton, beyazlar ve siyahlar arasındaki adaletsizliğe dikkat çekerek cezai yargılama sisteminde reforma ihtiyaç olduğunu kaydetmiştir. Clinton, silahları zarar verebilecek insanların elinden uzak tutulması gerektiğini ifade etmiştir.

262

Düelloda Trump’a meydan okuyan Clinton, izleyenlerden alkış alan şu ifadelere yer vermiştir: “Şimdi Donald sanıyorum beni bu münazaraya hazırlanmakla eleştirdi ve evet hazırlandım. Ayrıca neye hazırlandım biliyor musun? Başkan olmaya hazırlandım ve bence bu çok iyi bir şey.” Bu sözler Clinton’un kendisine ne kadar güvendiğinin de göstergesidir.

İrk konularıyla ilgili soruya Clinton, Trump’ın siyasi faaliyetlerini tamamen ırkçı bir yalan üzerine kurduğunu ve ilk siyahi başkanın Amerikan vatandaşı olmadığına dayandığını vurgulamıştır. Trump’ın 1973 yılında kariyerine başladığında Adalet Bakanlığı tarafından ırkçı olmakla suçlandığını belirten Clinton, “Çünkü gayrimenkullerinden bir tanesindeki dairelerinden birini Afrikalı, Amerikalı bir kişiye kiraya vermeyi reddetti. Hatta iki kere Adalet Bakanlığı tarafından dava açıldı kendisine benzer konularla ilgili. Yani aslında ırkçı davranışlara dahil olmakla ilgili çok uzun bir geçmişi var” diyerek Trump’ın ırkçılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu suçlamalara karşılık Trump, Müslümanlara, afroamerikanlara ya da başka herhangi bir kimseye ayrımcılık yapmadıklarını vurgulamıştır.

Düelloda Amerika’nın güvenliği üzerinde de durulmuştur. Bu konudaki bir soru üzerine Clinton, Rusya’nın Amerika’daki pek çok kuruma yönelik siber saldırılar yürüttüğüne işaret ederken Trump’ın Rusya başkanı Putin’e övgüler düzdüğünün altını çizmiş ancak Trump araya girerek bunu kabul etmemiştir. Clinton, bazı kişilerin Trump’ın başkomutan olmaya uygun olmadığını söylediklerini ve bunun endişe verici olduğunu kaydetmiştir. Birçok konuda övgü aldığını kaydeden Trump, siber saldırılar karşısında önlem alınması gerektiğinden bahsetmiştir.

İŞİD’i yenmek için bir plan ortaya koyduğunu belirten Clinton, İŞİD’e karşı uzun vadede Arap ve Kürt ortaklarına destek olmaları, İŞİD’in kurmaya çalıştığı halifelğe engel olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Clinton, İŞİD’i ortadan kaldırmak zorunda olduklarını ve onların propaganda çabalarını online ortamda bozmak için ellerinden geleni yapmaları gerektiğine vurgu yapmıştır.

Obama ve Clinton’ın bir felakete sebebiyet vererek İŞİD’in ortaya çıktığını kaydeden Trump, Ortadoğu’daki petrol alınsaydı İŞİD’in ortaya çıkmayacağı vurgusunu yaparken ancak artık bütün petrolün İŞİD’in elinde olduğunu dile getirmiştir.

Trump’ın Irak işgalini, Libya’daki eğilimleri ve Kaddafi’nin indirilmesini savunduğunu hatırlatan Clinton, Avrupa’dan Ortadoğu’dan müttefikleriyle çalışmaları gerektiğini Trump’ın ise bunu kabul etmediği belirtmiştir. NATO’nun yanı sıra Ortadoğu’daki müttefikleriyle çalıştıklarını kaydeden Clinton, bunların çoğunun Müslüman uluslarda olduğu halde Trump’ın sürekli olarak hem oradaki hem de yurtdışındaki Müslümanları aşağıladığını söylemiştir. Clinton böylelikle bir kez daha Trump’ı ırkçı davranmakla suçlarken, bunların yabancılaştırılmamaları ve dışlanmamaları gerektiğinin altını çizmiştir.

NATO’nun yanında olduğunu ama onun teröre odaklanması gerektiğini ifade eden Trump, İŞİD’in Barack Obama ve Hillary Clinton’un işlerinden sonra ortaya çıktığının altını çizmiştir. Clinton’un İŞİD’i mağlup etmekten bahsettiğini söyleyen Trump, Clinton’ın dışişleri bakanı iken İŞİD daha yeni doğmuşken bunu neden yapmadıklarını sorgulamıştır.

Irak’ta savaşı desteklemediğini belirten Trump’a sunucu “kayıtlar bunu göstermiyor” şeklinde karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Trump da elindeki kayıtların onu haklı gösterdiğini örneklerle açıklaması üzerine sunucu, 2002’deki söylediklerinden hareketle bunu söylediğini belirtmiştir. Trump, Clinton’ın mizacına yönelik, “Clinton bilmiyorum ama gerçekten kontrolden çıkmıştı, çığırından çıkmıştı. İşte kendisinin bu mizaç konusunda problemi var benim değil” şeklinde eleştirilerde bulunurken Clinton, Trump’ın bu sözlerini komikmiş gibi gülmüştür. Bunun ardından Clinton, bu eleştiriyi ‘inanılmaz’ diye yorumlamıştır.

Sunucunun “Başkan Obama nükleer silahlarla ilgili ülkenin uzun vadeli politikasında değişiklikler olacağını söylemişti. Siz mevcut politikayı savunuyor musunuz?” şeklindeki sorusuna Trump, ülkelerle olan anlaşmalar üzerinden örnekler göstererek politikayı savunmadığını dolaylı yoldan anlatmıştır.

Sunucunun Clinton’a söz hakkı vermesi üzerine, Clinton, İran ile başta nükleer olmak üzere başka sorunlarının olduğunu vurgulamış ve “Donald’a sorsak; ne yapardı bir savaş mı başlatırdı, acaba İran’ı bombalar mıydı?” sorusunu sormuştur. Trump’ın İŞİD’le ilgili de gizli bir planı olduğunu söylediğini ancak böyle bir planın olmadığını altını çizen Clinton, “Hem ülkemde hem dünya çevresinde insanların güvenebileceği bir lider olmaya çalışıyorum. Hem refahı arttıran hem de zorbalığa karşı duran bir lider olmaya çalışıyorum. Dünyayı istikrarsızlaştırmaya çalışan kişilerin Amerika güvenliğine müdahale etmelerine izin veremeyiz” ifadelerini kullanarak kendisi için ideal bir lider imajı çizmiştir.

İŞİD’i mağlup etme planının olmadığını iddia eden Clinton’a web sitesini adres gösteren Trump, ancak en başta yok edilemeyen İŞİD’i yok etmenin zorlaştığını kaydetmiştir. Dünya genelindeki ülkeleri korumaları gerektiğinin altını çizen Trump, Clinton’ında iş zekası, deneyim

ve kabiliyet olmadığını ve Clinton'ın söylediği şeylerin elinde güç olduğu için yapabildiği şeyler olduğunu söylemiştir.

Trump, Clinton bir başkana yakışır bir görüntüsünün, dayanıklılığının olmadığını belirtirken, Amerika'nın başkanı olmak için dayanıklılığın sağlam olması gerektiğine işaret etmiştir. Clinton için 'bir başkan görüntüsü yok, dayanıklılığı yok' diyen Trump'a Clinton, "112 ülkeye gidip bir barış anlaşması yaptığı zaman, dünya çevresindeki ülkelerle yeni fırsatlar oluşturduğu zaman ya da kongre komitesi karşısında saatlerce konuştuktan sonra bana gelsin de dayanıklılıktan bahsetsin" ifadeleriyle yanıt vermiştir. Bunun üzerine söz alan Trump, "Hillary'nin deneyimi var ama kötü bir deneyim" demiştir. Böylelikle her deneyimin olumlu olmayacağı imasını çizmiştir.

Trump'a yönelik eleştiri dozunu yoğunlaştıran Clinton, Trump'a yönelik olarak "Bu adam kadınlara domuzlar demiş" ifadelerini kullanırken Trump araya girip bunu inkar etmiştir. Trump'ın hamileliğin işverenler için elverişsizlik yarattığını ve en iyi işleri erkeklerin yaptığını söyleyen Clinton bu noktada Trump'ın cinsiyet ayrımcılığı yaptığı söylemini geliştirmiştir. Konuyla ilgili örnek veren Clinton, "Bir güzellik yarışmasındaki bir kadınla ilgiliydi. Bayılıyor güzellik yarışmalarına, oralara destek olmaya, oralarda takılmaya ve o bu kadına 'domuzcuk' dedi. Sonra da 'Bayan House Kip'i dedi Latin olduğu için. Onun ismi Alişya Maçado ve o bir ABD vatandaşı oldu artık. Bu kasımda oy kullanacağına emin olabilirsiniz" diyerek bunların halk tarafından unutulamayacağı ve halkın sandıklarda ona göre davranacağı vurgusunu yapmıştır.

Clinton'un binlerce dolar harcayıp kendisiyle ilgili olumsuz, gerçeği yansıtmayan yanlış kampanyalar, karalama reklamlar yaptığını ifade eden Trump, bunların gerçek olmadığını ve bu noktada Clinton gibi davranmadığını söylemiştir.

Sunucunun, "Sizce seçmenlerin cevabı ne yönde olacak?" şeklindeki soruyu Clinton, kazansa da kaybetse de demokrasiyi desteklediğini vurgularken Trump ise, Amerika'nın tekrar büyük bir ülke olmasını sağlayacağını ve bunun destekleneceğini vurgulamıştır.

1.2.2. Trump ve Clinton'ın Son Düellosu

Trump ve Clinton'ın üçüncü düelloları 19 Ekim 2016'da Las Vegas'taki Nevada Üniversitesi'nde gerçekleşmiştir. Düello, Türkiye saati ile sabah 04:00'te başladı ve 1,5 saat sürdü. Sunucunun anonsu üzerine Clinton beyaz bir takım elbiseyle ve gülümseyerek sahneye gelirken, Trump ise, kırmızı kravat, beyaz gömlek ve koyu renk bir takım elbise giymiştir. Daha önceki tartışmalardan farklı olarak nesnel konulara yer verilen düelloda adaylar kürtaj, silah yasası ve göç konularında karşılıklı sert eleştirilerde bulundu.

Son düellonun ilk konuları yüksek mahkeme ve anayasa olmuştur. Bu soru için ilk söz hakkı Clinton'a verilmiştir. Clinton yüksek mahkemenin kadınlara ve LGBT'lilere ve seçim sistemine sahip çıkması, herkesi temsil etmesi gerektiğini söylemiş ve herkes için hizmete işaret etmiştir. Konuyla ilgili Trump ise, yüce mahkemenin kendileri için çok önemli olduğunu ve doğru yargıçların atanması ve bu yargıçların anayasaya odaklanmaları gerektiğini ifade ederek adaletin doğru işlemesi yönünde bir söylem geliştirmiştir.

Tartışılan diğer bir konu ülkede yasa dışı silah bulundurma olmuştur. Clinton bu konuyla ilgili olarak makul ve mantıklı düzenlemeler çerçevesinde ülkede silah bulundurma hakkının gerekli olduğunu savunmuştur. Silah bulundurma ile ilgili yasada boşlukların olduğunu dile getiren Clinton, yasal hakları kısıtlamadan düzenleme yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Clinton

ayrıca, “Donald’ın silah lobileri tarafından, silah dernekleri tarafından desteklendiğini, milyonlarca dolar destek aldığını biliyorum” diyerek Trump’ı suçlamış ve onun aleyhinde bir söylem geliştirmiştir.

Düellonun diğer bir tartışma konusu ise, kürtaj olmuştur. Sunucu bu noktada ilk söz hakkını Trump’a vermiştir. Trump, hayat özgürlüğünden yana olduğunu söyleyerek kürtajı desteklemediği yönünde bir söylem geliştirmiştir. Clinton ise, kürtajı desteklediğini söyleyerek, kadınların kürtaj yaptırması durumunda cezaya tabi olması gerektiğiyle ilgili söylemlerin karşısında olduğunu belirtmiştir. Clinton’ın konuyla ilgili yaklaşımını eleştiren Trump, Clinton’a göre ana rahminden dokuzuncu ayda bebeğin alınması fikrini desteklemediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Trump’a yanıt veren Clinton, kürtaja hükümetin karışmaması gerektiğini ve kararı ailelerin kendi inançlarına göre tıbbi destekle vermesi gerektiğinden bahsetmiştir.

Göçle ilgili soru üzerine Trump, ülkenin sınırlarının güvenli olması gerektiğinden bahsetmiş ve sınırların güvenli olmamasından dolayı uyuşturucunun ülkeye girdiğini ve birçok kişiyi zehirlediğini vurgularken söz konusu durumun sorumluluğunu dönemin Başkanı Barack Obama ve Hillary Clinton’a yüklemiştir. Bunun üzerine Clinton vermiş olduğu bir örnek üzerinden ailelerin birbirinde ayrı düşmelerini istemediğini, dolayısıyla sınır dışı edilme olayına karşı çıktığını kaydetmiştir.

Trump’ın göçmenlere saldırdığını söyleyen Clinton, onun göçmenler için ‘suçlu, uyuşturucu taciri’ gibi adlandırmalarda bulunduğunu belirtmiş ve böylelikle Trump’ın göçmen politikasını eleştirmiştir. Göçmenlerin yasa dışı çalıştırılarak sömürmeleri olayının altını çizen Clinton, göçmenleri yasa dışı çalıştıranlardan bir tanesinin de Trump olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Trump için olumsuz bir söylem geliştirmiştir. Bunun üzerine Trump, Başkan Obama’nın idaresi döneminde milyonlarca kişinin sınır dışı edildiğine değinmiştir.

265

Rusya’nın ABD seçimlerine müdahalesinin olup olmadığının tartışıldığı kısımda, Trump ve Rusya lideri Putin arasındaki ilişkiyi eleştiren Clinton, başka bir ülkenin ABD seçimlerine etki etmeye çalışmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. Clinton, dediklerinin doğru olduğunu kanıtlamak için “Hem askeri hem de sivil istihbarat profesyonelleri, bizi korumak için hayatını adayan insanlar bunu söylüyor” diyerek 17 istihbarat ajansını adres göstermiştir.

Putin’i tanımadığını söyleyen Trump, ancak Putin’in birçok konuda Obama ve Clinton’ı aklıyla geride bıraktığını belirterek Putin’in Obama ve Clinton’dan daha akıllı olduğu söylemini geliştirmiştir. Trump, konuşmasının devamında Clinton’ı ‘yalancı’ olarak nitelendirerek tartışmanın boyutunu ileriye taşımıştır. Bunun üzerine ABD için müttefiklerin çok önemli olduğunun altını çizen Clinton, “Donald bizim müttefik ilişkilerimizi yıkmak istiyor” ifadesini kullanmış ve böylelikle aslında Trump’ın ABD’nin iyiliğini düşünmediği söylemini geliştirmiştir.

Ekonomi konusuna da değinilen düelloda, Clinton, orta sınıfın gelişmesi yani orta sınıfa fırsatlar sunulması durumunda ABD’nin ilerleyeceğini düşündüğünü belirtmiştir. Temiz enerji alanında yeni istihdamlar yaratacaklarını, yeni fırsatlar, yeni işler kuracaklarını ve küçük işletmelere yardım etmek istediklerini dile getiren Clinton, fakirliği yok etmek için askeri ücreti yükselteceklerini, üniversiteleri borçtan kurtarmak istediklerini, ailelere üniversite ile ilgili destek olacaklarını söyleyerek kendi projelerini aktarmıştır. Bu noktada karşılaştırma mekanizmasını kullanan Clinton, kendilerinin 10 milyon istihdam oluşturmaya çalışırken

Trump'ın 3 buçuk milyon kişinin işini kaybedeceğini söylediğini kaydetmiştir. Sözlerini "Benim planım daha fazla fırsatlar oluşturacak. Onun planı ise iş kaybına ve bir büyük ekonomik buhrana yol açacak" ifadeleriyle de desteklemiştir. Böylelikle karşı tarafın olumsuz tutumu karşısında kendi lehinde olumlu bir tavır sergilemiştir.

Clinton'ın planını 'felaket' olarak adlandıran Trump, Başkan Obama döneminde 20 trilyon dolarlık borç oluştuğundan bahsetmiştir. Clinton'ın istihdamı bitirdiğini kaydeden Trump, eski antlaşmaları feshedip yeni ticaret antlaşmaları yapacaklarını belirterek ABD'nin öldüğünü söylemiştir. Bu noktada Clinton, Trump'ın vergi kesintileriyle 22 trilyonluk borç oluşturduğunu, ancak kendisinin borcu nasıl ödeyeceğini bildiğini kaydetmiştir.

Clinton'ın kötü bir deneyime sahip olduğunu, o kadar yıldır hükümetin içerisinde olmasına rağmen herhangi bir şey gerçekleştirmediğini vurgulayan Trump, 6 milyar doların ortadan kaybolmasına işaret etmiş ve Clinton'a dönerek "Eğer sen başkan olursan bu ülke gerçekten bir rezaletin içine girecek" demiştir.

Trump'ın eleştirilerine kendi deneyimleri üzerinden yanıt veren Clinton, kendisi bu deneyimleri elde ederken Trump'ın oturduğu evinden Adalet Bakanlığını eleştirmekle uğraştığını ifade etmiştir. Clinton, deneyimlerini anlatmaya devam ederken, Trump'ın şirketlerinin çıkarlarını savunduğunu, eski bir dünya güzeline laflar söyleyip tacizde bulunduğunu anlatarak en sonunda "Yani benim bu ülke için yaptıklarım ülkeye her nokta da aileler ve çocuklar bağlamında yardımcı olurken senin otuz yılda yaptıkların neye yaradığına da Amerikan halkı karar versin" demiştir. Böylelikle Amerikan halkının yapılanları gördüğünü ve doğru kişiyi başkan seçme noktasında doğru kararı verecekleri söylemi geliştirilmiştir.

Bunun üzerine Trump, yaptığı işlerden bahsederek şirketlerini iyi duruma getirdiğinden ve şirketini nasıl yönettiyse ABD'yi de o şekilde yöneteceğinden bahsederek Clinton'a cevap vermiştir. Obama ve Clinton'ın Libya, Suriye ve Irak politikalarını eleştiren Trump, "Büyük bir boşluk yarattılar. Irak'ta asla bulunmamamız lazımdı ama Irak'tan çıkış şekilleri de IŞİD'i başımıza bela etmek şeklindeydi. 32 ülkeye yayılmış durumda. IŞİD'ten kurtulacağını söylüyor ama kimseden kurtulacağı yok" demiştir. Bu ifadelerle Clinton'ın aleyhinde olumsuz bir söylem oluşturmuştur. Çünkü IŞİD evrensel düzeyde istenmeyen tehlikeli bir örgüttür. Trump, bu örgütün hem kuruluşunda bulunmakla hem de sürekliliğini sağlamakla Clinton'ı eleştirerek onun terörü desteklediğini ima etmiştir.

Sunucu, "Sizin tacizde bulunduğunuz ve 9 kadının çıkıp ellerinizle taciz ettiğinizi ya da onların rızası olmadan onları öptüğünüzü söylediler. Birçok vaka birçok durum... Bunlar acaba son birkaç haftada niye bu şekilde ortaya çıktı?" şeklindeki soruyu direk Trump'a yönelik sormuştur.

Bütün bu suçlamaları reddeden Trump, bu suçlamaların gerçek olmadığını ve Clinton'un kampanyasından uydurulmuş kurgu, yalan olduğunu savunmuştur. Clinton ise, aksini iddia etmiş ve insanları birbirine düşüren birini Amerikan başkanı olarak istemediklerini, bu noktada en büyük görevin kadınlara düştüğünü kaydetmiştir. Kadınlara saygı duyduğunu kaydeden Trump, iddiaların çürütüldüğünü Clinton'ın yüzlerce yalan söylediğini dile getirmiştir. Clinton ise, Trump'ın bu konuda inkar etme yoluna gittiğini, bir gazetecinin diniyle dalga geçtiğini, kendisinin şiddet yanlısı olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle Trump için, tacizci, kadın düşmanı, şiddet yanlısı ve inançlara saygı göstermeyen bir aday imajı çizilmeye çalışılmıştır. Bu nitelermelerin hiçbirisi halk tarafından kabul görmemektedir.

Düelloda Trump'ın vergi kaçakçılığına işaret eden Clinton, bu durumu “Burada göçmenlerden bahsediyorduk ya biraz önce yani bu resmi yasal evrakları olmayan göçmenlerde gelir federal vergisini öderken bu beyefendiden, bir milyonerden daha fazla vergi ödeyen göçmenler var” ifadeleriyle vurgulamıştır. Bu noktada Trump, Clinton'ı kendi bağışçılarından da aynı şeyi yaptıkları üzerinden yanıt vermiş ve Clinton'ın da bundan pay aldığını vurgulamıştır.

Seçim sonuçlarıyla ilgili yöneltilen soruya Trump, medyanın dürüstlükten uzaklaştığı eleştirisinde bulunmuştur. Seçimin hileli olduğunun altını çizen Trump, Clinton'un başkanlık yarışına girmemesi gerektiğini söylemiştir. Seçim sonuçları ne olursa olsun kabul edilmesi gerektiğini belirten Clinton, Trump'ın sıkıştığı dönemlerde hile ve komplo gibi durumları ortaya çıkardığını kaydetmiştir.

Clinton, Trump'ın Irak işgalini desteklemediğini söylemesine rağmen durumun tam olarak aksi yönde olduğunu, yani işgali desteklediğini savunmuştur. Clinton, “Sen Amerikan'ın modern tarihinde görülmüş en berbat tehlikeli adaysın” diyerek Trump'a yönelik ağır bir eleştiride bulunmuştur. Buradaki söylemde kullanılan ‘en berbat tehlikeli aday’ ifadesi dikkat çekerken Amerikalılara oy kullanırken bir kez daha düşünceleri gerektiği iması çizilmiştir.

Halep'le ilgili soru üzerine Trump, Halep'te bir felaket yaşandığını ve bunun Clinton yüzünden olduğunu dile getirmiştir. “Niçin Esad'la mücadele ettiler ki?” şeklindeki eleştiri sorusunu soran Trump, Esad'ın düşündüklerinden çok daha çetin ve kuvvetli çıktığını, Obama ve Clinton'dan daha zeki olduğunu vurgulamıştır. Burada Obama ve Clinton'a yönelik bir aşağılama söz konusudur. IŞİD'i Truva atına benzeten Trump, onun ABD'ye de gireceğinin altını çizerek bu noktada Clinton'a “Çok teşekkür ederim Hillary bu mükemmel işi yaptığın için” ifadeleriyle imalı bir şekilde teşekkür etmiştir. Clinton'ın IŞİD'i yenmekten bahsetmesinin ‘saçma’ olduğunu belirten Trump, IŞİD'in oluşmasına en baştan müsaade etmemeleri gerektiğini ifade etmiştir.

267

Sağlık bakımı, sağlık sistemleri ve sosyal güvenlikle ilgili soruyu yanıtlayan Trump, “Obama diye bilinen felaket sistemi” ifadesini kullanmış ve bu sistemde her şeyin kötüye gittiğini belirtmiştir.

Sunucunun, “Son olarak Amerikan halkına ne demek istersiniz? Sizi ne için başkan olarak seçsinler?” şeklindeki sorusuna, Clinton, “Bizi seyreden herkes! Ben bütün Amerikalılara hitap ediyorum” şeklindeki ifadeleriyle herkesin ‘başkanı’ olmaya aday olduğunu vurgulamıştır. Clinton, ülkeyi daha iyi yerlere taşıma noktasında tüm Amerikalılardan destek istemiştir. Trump ise, son mesajını Clinton'ı eleştirerek vermeye çalışmış ve onun vaatlerine kanılmaması gerektiğini çünkü Clinton'ın hiçbir şeyi başarmayacağını vurgulayarak yine Clinton'ı aleyhinde bir söylem geliştirmiştir.

Sonuç

Günümüzde siyasetçilerin özellikle seçim dönemlerinde medya gösterisi şeklinde kullandıkları önemli araçlardan biri televizyonlardır. Televizyonların her evde olması ve okuma yazmayı gerektirmemesi yani ulaşma ve etkileme noktasında kayda değer bir etkisinin olması bu noktada önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla siyasetçiler kitlelere ulaşma, etkileme, ikna etme ve seçim sandıklarında bireylerin kendi lehlerinde oy kullanımını sağlama noktasında televizyonu bir araç olarak kullanmaktadırlar.

ABD’de meydana gelen her başkanlık seçimi tüm dünya tarafından ciddi anlamda takip edilmekte ve hem medyanın hem de kitlelerin önemli gündem maddesini oluşturmaktadır. Bu durumun temel nedeni olarak ABD’nin dünyadaki sayılı güçlü ülkelerden biri olması münasebetiyle dünya siyaset dengesinin sağlanması konusunda önemli bir işleve sahip olması gösterilmektedir.

2016’da Donald Trump ve Hillary Clinton’ın yarıştığı ABD başkanlık seçimi de dünyada önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Çalışma, bu seçimler kapsamında televizyon ekranlarında Trump ve Clinton’ı karşı karşıya getiren düelloların medya gösterisi şeklinde sunulmalarını analiz etmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla çalışmanın bulgularına göre, 8 Kasım 2016 ABD başkanlık seçimleri süreci bir medya gösterisi atmosferinde gerçekleştirilmiştir.

İlk düelloda Trump’ın Clinton’a ekonomik sıkıntıların temel sorumlusu olduğunu, Obama döneminde borç oranının arttığını, IŞİD’in oluşmasına sebebiyet verdiği yönünde eleştirileri olmuştur. Trump ayrıca Clinton’ın kontrolden çıktığını ifadesini destekler nitelikte ‘çığırından çıkmıştı’ söylemini kullanarak onun artık zapt edilmesi gerektiği şeklinde gizli bir söylemi geliştirmiştir.

İlk düelloda Clinton’ın Trump’a yönelik eleştirilerine bakıldığında ise, Trump’ın babasından zengin olduğu için yoksul insanları anlamadığı, ekonomik krizi desteklediği, ırk ve cinsiyet ayrımcılığı yaptığı, Müslümanları aşağıladığı, vergi ödemediği, Putin’e övgüler dizdiği, korkunç bir şeyi saklamaya çalıştığı, Irak’ın işgalini, Libya’daki eğilimleri ve Kaddafi’nin indirilmesini savunduğunu, küçük insanların sırtına basarak çok fazla iş kurduğu şeklindedir. Bu eleştirilerin hepsine bakıldığında Trump’ın suçlandığı ve istenmeyen davranışlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla seçimde de istenmeyen davranışları sergileyen Trump’ın desteklenmemesi gerektiği iması, söylemi çıkarılmaktadır.

268

İlk düelloda adaylar eleştiri söyleminin yanı sıra kendi lehlerine olabilecek söylemleri de geliştirmişlerdir. Clinton kendisi için, halktan bir aday, zorbalığa karşı çıkan bir aday, herkesin güvendiği bir aday, dürüst aday, orta sınıf bir aileden geldiği için yoksulları anlayan bir aday imajı çizmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra, kendisinin Amerikan halkını düşündüğü şeklinde bir söylem üretmiştir. Trump’ın kendi lehinde olan söylemleri ise, ekonomiyi daha güçlü kılacak ve refahı sağlayacak olan bir aday şeklinde olmuştur. Trump kendi lehinde olan söylemleri daha çoğunlukla Clinton’a yüklenerek, onun olumsuz davranışlarını ön plana çıkararak yapmaya çalışmıştır. Trump, Clinton’ında iş zekâsı, deneyim ve kabiliyet olmadığını vurgulayarak, onun aleyhinde şu söylemleri kullanmıştır: “Tipik bir politikacı. Kulağa hoş geliyor ama eylem yok, icraat yok sadece ülkemiz ıstırap çekiyor çünkü Bakan Clinton gibi kişilerin kötü karar vermesi yüzünden böyle oluyor” ve “Hillary’nin deneyimi var ama kötü bir deneyim.”

Trump’ın bu söylemlerine karşılık Clinton da Trump için olumsuz söylemler geliştirmiştir. Clinton’ın Trump için kullandığı “Donald biliyorum sen kendi gerçekliğinde yaşıyorsun ama gerçekler bunlar değil”, “Biraz daha çılgınca şeyler söyleyerek münazaraya katıl hadi!” ve “Bu adam kadınlara domuzlar demiş” şeklindeki ifadeler bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir.

Son düelloya bakıldığında ise, göç, kürtaj, IŞİD, Irak işgali, yüksek mahkeme, anayasa gibi konular üzerinde münazara yapılmıştır. Clinton yüksek mahkemenin herkesi temsil etmesi gerektiğini söyleyerek herkes için hizmete işaret etmiştir. Trump ise, adaletin doğru işlemesi gerektiğini vurgulamıştır.

Düellonun en önemli tartışma konularından biri de kürtaj olmuştur. Trump, hayat özgürlüğünden yana olduğunu söyleyerek kürtajı desteklemediği yönünde bir söylem geliştirirken Clinton ise, kürtajı desteklediğini belirtmiştir.

Diğer bir konu ise, göç konusu olmuştur. Trump, ülkenin sınırlarının güvenli olması gerektiğinden bahsetmiştir. Clinton ise sınır dışı edilme olayına karşı çıktığını ifade etmiştir.

Rusya ve ABD ilişkilerinin tartışıldığı kısımda Trump ve Rusya lideri Putin arasındaki ilişkiyi eleştiren Clinton'a yanıt veren Trump, Putin'i tanımadığını söylemiş ve Putin'in birçok konuda Obama ve Clinton'ı aklıyla geride bıraktığını söyleyerek Putin'in Obama ve Clinton'dan daha akıllı olduğu söylemini geliştirmiştir. Trump benzer bir eleştiriyi Halep'le ilgili tartışma esnasında Esad konusunda da yapmıştır. Trump, Esad'ın düşündüklerinden çok daha çetin ve kuvvetli çıktığını, Obama ve Clinton'dan daha zeki olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle Trump hem Obama hem de Clinton ile ilgili Esad ve Putin'den daha aşağıda oldukları yönünde bir söylem geliştirilmiştir.

Düellonun en önemli konularından biri de IŞİD olmuştur. Trump, IŞİD'i Truva atına benzetmiş ve "Çok teşekkür ederim Hillary bu mükemmel işi yaptığın için" ifadeleriyle Clinton'ın, tüm dünya için tehlikeli bir terör örgütü olan IŞİD'in oluşmasına en baştan müsaade ettiği eleştirisini yapmıştır.

Ekonomi konusuna da değinilen düelloda, Clinton, orta sınıfın gelişmesi yani orta sınıfa fırsatlar sunulması durumunda ABD'nin ilerleyeceğini düşündüğünü ifade edilirken, Trump, Clinton'ın planını 'felaket' olarak adlandırmıştır. Clinton'ın kötü bir deneyime sahip olduğunu, o kadar yıldır hükümetin içerisinde olmasına rağmen herhangi bir şey gerçekleştirmedeğini vurgulayan Trump, Clinton'a yönelik olarak "Eğer sen başkan olursan bu ülke gerçekten bir rezaletin içine girecek" demiştir.

269

Son düelloda, Trump için, tacizci, kadın düşmanı, şiddet yanlısı ve inançlara saygı göstermeyen bir aday imajı çizilmiştir.

Delaysıyla genel anlamda her iki düelloda da adayların söylemleri, beden dilleri, giyim tarzları, düelloların gerçekleştiği atmosfer, izleyicilerin tepkileri, sunucunun sunumu gibi faktörlerin hepsinin medya gösterisi şeklinde dizayn edildiği bulgulanmıştır.

Kaynakça

Bakhtin, M. M. (1992). **Speech Genres and Other Late Essays**, C. Emerson ve M. Holquist, (Der.). USA: University of Texas Press.

Büyüktuncay, Mehmet (2009). "Demokratik İdealden Gösteri Toplumuna: Don Delillo'nun Mao'lu Adli Eserinde Birey, Yazar ve Terörist İlişkisi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 11, (1), 33- 67.

Devran, Yusuf ve Seçkin, Gülcan (2011). "Kamusal İnsan, Medya ve Siyaset", Yusuf Devran (Ed.), **Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı**, 15- 44, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Fairclough, N. ve Graham, P. (2015). "Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı", B. Çoban ve Z. Özarslan

(Çev.), **Söylem ve İdeoloji**, B. Çoban ve Z. Özarslan (Haz.), 2. Baskı, İstanbul: Su Yayınları, 147-197.

Guy, Debord (2006). **Gösteri Toplumu**, Aysen Ekmekçi ve Oksan Taskent (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnceoğlu, Y. ve Çoban, S. (2016). “Şimdi Haberler”, **Haber Okumaları**, Y. İnceoğlu ve S. Çoban (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 17-64.

Kellner, Douglas (2011). “Barack Obama ve Ünlü Gösterisi”, Leyla Keskiner (Çev.), Yusuf Devran (Ed.), **Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı**, 45- 83, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

van Dijk T. A. (1988b). **News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press**, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

van Dijk, T. A. (1993). “Principles of Critical Discourse Analysis”, **Discourse and Society**, 4(2). 249-283.

Yiğit, Zehra (2009). “Medyaya Eleştirel Bir Bakış ve The Truman Show”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, 4, (4), 258-270.

TİCARİ DİŖA AÇIKLIK İLE İŖSİZLİK ARASINDAKİ İLİŖKİ: EKONOMETRİK BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Yrd. Doç. Dr. Filiz YETİZ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Öz

Dış ticaretin işsizliği nasıl ve ne yönde etkileyeceği konusundaki tartışmalar çok eskilere dayanmakla birlikte, Heckscher-Ohlin (faktör donatımı) teoremiyle daha da yoğunlaşmıştır. Ticaretteki serbestleşmeler olumlu ya da olumsuz mutlaka işgücü piyasalarını etkilemektedir. Bu amaçla bu çalışmada Türkiye’de ticari açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki 1987-2016 dönemi için yıllık veri kullanılarak Kapetanios-Shin-Snell eşbütünleşme testi yardımıyla incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ticari açıklık ile işsizlik arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır. Tam modifiye edilmiş OLS ve Dinamik OLS test sonuçlarına göre ise ticari açıklıktaki 1%’lik bir artış işsizliği 0.78% azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ticari dışa açıklık, işsizlik, KSS eşbütünleşme

Jel Sınıflandırması: F10, J60, C22

271

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADE OPENNESS AND UNEMPLOYMENT: AN ECONOMETRIC REVIEW

Abstract

Even though the debate on how and in what direction foreign trade affects unemployment dates back to old times, it is much more intensified by the Heckscher-Ohlin (factor endowment) theorem. The impacts of trade liberalization episodes on labor markets are either positive or negative. Therefore, the relationship between trade openness and unemployment in Turkey is investigated in this study by Kapetanios-Shin-Snell cointegration test using annual data for the period between the years 1987-2016. The results of the analysis confirm that a cointegration relationship exists between trade openness and unemployment. By the results of Fully Modified OLS and Dynamic OLS test, a 1% increase in trade openness reduces unemployment by 0.78%.

Keywords: Trade openness, unemployment, KSS cointegration

Jel Classification: F10, J60, C22

1. Giriş

Bir ülkede mal ve hizmet ticareti üzerindeki engellerin kaldırılarak ya da azaltılarak ticaretin serbestleştirilmesiyle, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi

amaçlanır. 1945 sonrasında özellikle de 20. yüzyılın sonlarında yoğunlaşan neo-liberal politikalar, bazı ortak değerlerin uluslararasılaşmasına yol açan küresel bir yapı oluşturmuştur. Küreselleşme hareketleri kapsamında ticari ve finansal dışa açıklık farklı aşamalarda gerçekleşmiş, finansal dışa açılma için ticari dışa açılma bir gereklilik olarak görülmüştür (Yapraklı, 2007:68). Dış ticaretin serbestleştirilmesi birçok makroekonomik değişkeni etkilediği gibi istihdam ve işgücü piyasalarını da yakından etkilemektedir.

İktisat teorisinde dış ticaret ile işgücü piyasası arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi yeni dış ticaret teorisinin temelini oluşturan faktör donatımı teorisine göre incelenmektedir. Bu teoriye göre, çeşitli varsayımlar altında, ülkeler arasındaki dış ticaret ülkelerin faktör yoğunluklarına göre belirlenmektedir. Buna göre bir ülke hangi üretim faktörüne yoğun olarak sahipse, o faktörün yoğun biçimde kullanıldığı malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır. Bir diğer ifadeyle, emek faktörünün bol olduğu ülkeler emek yoğun malları; sermaye faktörünün bol olduğu ülkeler sermaye yoğun malları üreterek ihraç etmekte böylelikle de dış ticaret kazançlarını artırmaktadırlar. Bu çerçevede adı geçen teoriye göre, ihraç edilen ürünlerin üretimindeki artış işçilere yeni iş imkanları sunarak istihdamın artmasına, bir başka deyişle işsizliğin azalmasına neden olmaktadır. (Greenaway, 1998:488). Ancak bazı ekonomilerde ülkelerin dışa açıklığının artması ihracat üretimi yapamayan firmaların piyasa sektöründen dışlanmasına sebep olacak, bu durum var olan iş gücünün işini kaybetmesine ve işsizliğin artmasına neden olabilecektir (Janiak, 2006:1).

272

Türkiye ekonomisinde dışa açılma kavramı 1980 sonrasında önem kazanmıştır. 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleriyle başlayan neo-liberal yapısal uyum süreci doğrultusunda iç ve dış ticarete serbestleşme sağlanmış, fiyat kontrolleri kaldırılmış ve faiz oranları serbest bırakılmıştır. Kısacası 1980'li yıllar Türk ekonomi modelinde bir anlamda revizyonun başladığı bir dönem olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışma 1980'li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinde dış ticaretteki serbestleşme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Kapetanios-Shin-Snell [KSS] (2006) eşbütünleşme testi yardımıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın ikinci bölümünde literatürdeki çalışmaların bazıları özetlenecek, üçüncü bölümde veri seti, model, yöntem ve ampirik sonuçlar aktarılacak ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

2. Literatür Taraması

Dış ticaretin istihdam dolayısıyla işsizlik üzerindeki etkileri birçok uluslararası ticaret modeline konu olmuş, özellikle de faktör donatımı teoreminden hareketle bu konu araştırmacıların gündeminde geniş yer bulmuş ve günümüze kadar tartışıla gelmiştir. Literatürde dışa açıklığın istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar ortak bir paydada buluşmaktan çok ötededir. Ülkelerin emek piyasalarının yapısal özellikleri birbirinden farklı olduğu için, böyle bir sonucun ortaya çıkması doğal kabul

edilebilir. Tablo 1’de ticari dışa açıklığın işgücü piyasaları üzerindeki etkilerini inceleyen bazı çalışmalar gösterilmektedir:

Tablo 1: Seçilmiş literatür özeti

Yazar(lar)	İncelenen Dönem	Yöntem	Sonuç
Dutt, Mitra, Ranjan (2009)	1985-2005	Panel en küçük kareler yöntemi	Ticari açıklık işsizlik oranını negatif yönde etkilemektedir.
Polat ve Uslu (2010)	1988:1-2007:3	Sınır testi yaklaşımı	Türkiye’de kısa dönemde dış ticaret istihdamı pozitif yönde etkilerken, uzun dönemde söz konusu değişkenler arasında anlamlı herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.
Gozgor ve Pişkin (2011)	2004-2009	Genelleştirilmiş momentler yöntemi	Düzyey 2 olarak belirtilen 20 alt bölge için, her bir bölgenin dış ticaretten aldığı pay arttıkça işsizlik oranının azaldığı tespit edilmiştir.
Karaçor ve Saraç (2011)	1963-2009	Sınır testi yaklaşımı	Kısa dönemde sanayi sektörü istihdam oranı ile dış ticaret arasında herhangi bir ilişki bulunmamakla birlikte, uzun dönemde değişkenler arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.
Sandalcılar ve Yalman (2012)	1980-2010	Granger ve Hsiao nedensellik testleri, Eşbütünleşme	Söz konusu dönemde Türkiye’de ticari açıklığın işgücü piyasalarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Yanıkaya (2013)	1980-2009	Panel	Çalışmada ele alınan ülkelerde ticaret engelleri işsizliği genel olarak negatif yönde etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayi istihdamının yüksek ticaret hacimleri tarafından negatif olarak etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.
Gozgor (2013)	1993-2008	Genelleştirilmiş momentler yöntemi	İncelenen dönemde, çalışmaya konu olan ülkelerde ticari dışa açıklığın işsizlik oranını negatif yönde etkilediği bulunmuştur.
Nwaka, Tuna, Uma (2015)	1970-2010	Vektör hata düzeltme modeli	Nijerya’da, kısa dönemde ticari dışa açıklık ile işsizlik arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmaz iken, uzun dönemde dışa açıklığın işsizlik oranlarını arttırdığı tespit edilmiştir.
Ekinci, Tüzün, Ceylan, Kahyaoğlu (2017)	2001:1-2015:4	Zamana göre değişen parametrelili VAR (TVP-VAR)	İncelenen ülkelerde ticari dışa açıklık işsizliği etkilemektedir. Analizden elde edilen etki-tepki fonksiyonlarına göre, pozitif bir dışa açıklık şoku İspanya ve Fransa’da işsizlik oranlarını artırırken, Almanya’da düşürmektedir. İtalya’da ise işsizlik oranları pozitif dışa açıklık şoku karşısında ilk dönemde azalmakta, ilk dönemden sonra ise artmaktadır.

3. Veri, Ekonometrik Yöntem ve Uygulama Sonuçları

Türkiye’de 1987-2016 dönemi için ticari dışa açıklık (TROP) ile işsizlik (UE) arasındaki ilişkinin tespit edilmesini amaçlayan bu çalışmada kullanılan veriler, yıllık bazda olup Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Ticari dışa açıklık oranı; [(İhracat +İthalat) / GSMH] formülü yardımıyla 2010 yılı ABD doları cinsinden hesaplanmıştır. İşsizlik oranı değişkeni yüzdesel olarak toplam işgücü içerisinde çalışmayan nüfusu göstermektedir.

Analiz için kullanılacak model denklem 1’de belirtilmiştir.

$$UE_t = \beta_0 + \beta_1 TROP_{t+\varepsilon_T} \quad (1)$$

Analize dahil edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki olup olmadığının tespit edilebilmesi için serilerin birinci dereceden bütünleşik [I (1)] olması gerekmektedir. Serilerin bütünleşme derecelerinin tespiti için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri yapılacaktır. Serilerin birim kök test sonuçları Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Birim kök test sonuçları

Seviyede	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
UE	-2.027(0)	-3,235(1)	-1.916(7)	-2.316(8)
TROP	-2.982(7)	0.0912(0)	-1.838(2)	0.201(1)
1. Farkları	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
UE	-4.817(0)	-4.731(0)	-8.124(7)	-8.044(7)
TROP	-5.280(6)	-3.037(7)	-4.707(2)	-5.385(1)

274

Tablo 2’de de belirtildiği üzere analize dahil edilen değişkenlerin tamamı hem ADF hem de PP birim kök testlerine göre birinci farklarında durağanlaşmaktadır yani seriler birinci dereceden bütünleşiktir. Serilerin bütünleşme dereceleri tespit edildikten sonra aralarındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için Kapatnios, Shin ve Snell (2006) eşbütünleşme testi uygulanacaktır. KSS eşbütünleşme testi değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin bulunmadığını gösteren temel hipotezi, değişkenler arasında doğrusal olmayan uzun dönemli bir ilişki olduğunu gösteren alternatif hipoteze karşı sınamaktadır.

Tablo 3. KSS Eşbütünleşme testi sonucu

Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)
TROP	-4.068 (1)	-3.71 ¹

Not: Parantez içindeki değer uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

¹ %5 anlamlılık seviyesinde, hem sabit hem de trendden arındırılmış model kullanılmıştır.

Hesaplanan test istatistiği, %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğu için temel hipotez reddedilir ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığının saptanmasından sonra denklem 1 için tam modifiye edilmiş OLS (FMOLS) ve dinamik OLS (DOLS) yöntemleri kullanılarak uzun dönem katsayılar bulunmuştur. Sonuçlar tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4: FMOLS ve DOLS Tahmin sonuçları

Değişken	FMOLS	DOLS
TROP	-0.776 (0.0163)	-0.78 (0.0000)

Not: Parantez içeresindeki değerler olasılık değerleridir.

Sonuç

Bu çalışmada 1987-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Türkiye’de ticari dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki araştırılmıştır. Serilerin birim kök sonuçları her iki serinin de fark durağan [I(1)] olduğunu göstermiştir. Birinci farklarda durağan olan bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analizi için KSS eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ticari açıklık ile işsizlik arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin katsayılarının FMOLS ve DOLS yöntemleriyle tahmin edilmesi sonucunda FMOLS ve DOLS test sonuçlarına göre ise ticari açıklıktaki 1%’lik bir artış işsizliği 0.78% azaltmaktadır. Bu sonuç dışa açık ekonomilerin daha düşük işsizlik oranına sahip olduğu tezini desteklemektedir. Çünkü dışa açık ekonomilerde ihracat ürünlerinin üretimindeki artış, emek talebini arttıracak, bu ise işçilere yeni iş imkanı sunacaktır. Ticari dışa açıklık ile işsizlik oranı arasındaki bu negatif yönlü ilişki Dutt vd. (2009), Gozgor ve Piskin (2011), Gozgor (2013) çalışmaları ile de uyumludur.

275

Kaynakça

Dutt, P., Mitra, D. ve Ranjan, P. (2009). International trade and unemployment: Theory and cross-national evidence. *Journal of International Economics*, 78/1, 32-44.

Ekinci, R. vd. (2017). Disa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki: Seçilmiş AB ülkeleri ve Türkiye üzerine zamana göre değişen parametrelili bir analiz. *Sosyoekonomi*, 25/31, 45-73.

Gozgor, G. (2014). The impact of trade openness on the unemployment rate in G7 countries. *Journal of International Trade & Economic Development*, 23/7, 1018-1037.

Gozgor, G., & Piskin, A. (2011). İşsizlik ve dış ticaret: Türkiye'deki bölgeler için genelleştirilmiş momentler yöntemi-dinamik panel veri yaklaşımı. *Business and Economics Research Journal*, 2/3, 121-138.

Greenaway, D., Hine, R. C. ve Wright, P. (1998). An empirical assessment of the impact trade on employment in the United Kingdom. *European Journal of Political Economy*, 15, 485-500.

- Janiak, A. (2006). Does trade liberalization lead to unemployment? theory and some evidence. mimeo, Universite Libre de Bruxelles, 1-50.
- Karaçor, Z. ve Saraç, T.B. (2011). Dış ticaret ile sanayi sektörü istihdam oranı arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisi: Türkiye örneği (1963-2009). Yönetim ve Ekonomi, 18/2, 181-194.
- Nwaka, I., Tuna, G. ve Uma, K. (2015). Trade openness and unemployment: Empirical evidence for Nigeria. Economic and Labour Relations Review, 26/1, 117-136.
- Polat, Ö. ve Uslu, E.E. (2010). Türkiye imalat sanayinde dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 489-504.
- Sandalcılar, A.T. ve Yalman, N.İ.T. (2012). Türkiye’de dış ticaretteki serbestleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki etkileri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7/2, 49-65.
- Yanikkaya, H. (2013). Is trade liberalization a solution to the unemployment problem?. Portuguese Economic Journal, 12/1, 57-85.
- Yapraklı, S. (2007). Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir uygulama. Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi, (5), 67-89.
- Yılcı, V. (2009). Fisher hipotezinin Türkiye için sınanması: Doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23/4, 205-213.

BANKALARDA MÜŞTERİ KÂRLILIK ANALİZİ UYGULAMASI VE BİR VAKAA ANALİZİ

Yrd.Doç.Dr. İncilay ERDURU

Uşak Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe Bilgi Sistemleri Bölümü

Öz

Bankalar kâr sağlamak amacıyla fon fazlası olan kişilerden fon açığı olan kişilere sıcak para akışını sağlayan aracı kuruluşlardır. Mikro düzeyde, fon fazlası ile fon açığı olan müşteriler arasında nakit transferi yaparak likidite yaratan bankaların, aynı zamanda para politikalarının etkinliğini artırma, dış ticaret finansmanını sağlayarak ihracatı artırma ve reel ülke yatırımcılarına destek olma gibi makro düzeyde işlevleri de bulunmaktadır. Bankaların kârlılıklarını ve müşterilerinin memnuniyetini arttırmak için üstlendikleri bu işlevlere karşılık müşterilerin de bankaları ne ölçüde memnun ettiklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Müşterilerin bankaları memnun etme düzeyleri, bankaların müşterilerinden sağladıkları net kâr katkısı bir başka ifadeyle müşteri kârlılık analizi sonucu elde edilen değer ile ölçülmektedir.

Bu kapsamda müşteri kârlılık analizi kavramı, kapsamı, uygulama aşamaları ile ilgili kavramsal çerçevenin açıklanması ve özel bir bankada uygulanma süreci bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda Niğde ilinde faaliyet gösteren özel bir bankanın müşterilerine ve genel giderlerine ilişkin verileri kullanılarak, betimleyici/durum saptayıcı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucuna göre müşteri gruplarının kârlılıkları ayrı ayrı hesaplanmış ve bankaların müşterilerine sunmuş oldukları ürün/hizmetlerinin hangilerinin ne ölçüde katma değer yarattığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Kârlılığı, Müşteri Kârlılık Analizi, Bankalar, Niğde.

APPLICATION OF CUSTOMER PROFITABILITY ANALYSIS IN BANKS AND

A CASE ANALYSIS

Abstract

Banks are intermediaries that provide a stream of hot money to people who are open to funding from those with more funds to make a profit. At the micro level, banks that generate liquidity by transferring funds between cash and fund-raising customers also have macro-level functions such as increasing the effectiveness of monetary policies, increasing foreign trade financing, boosting exports, and supporting real country investors. In order to increase the profitability of the banks and to increase the satisfaction of the customers, it is necessary to determine how satisfied the customers are with respect to these functions. The level of customer satisfaction with the banks, the net profit contribution from the customers of the banks, in other words the customer profitability analysis is measured by the resulting value.

Within this context, the concept of customer profitability analysis, the scope, the disclosure of the conceptual framework of the implementation stages and the process of implementation in a special bank constitute the aim of this study. In the aim of the study, a descriptive / fact-finding study was conducted by using the data related to the customers and the general expenses of a private bank operating in Niğde. According to the research result, the profitability of the customer groups is calculated separately and it is determined which of the products / services the banks offer to the customers creates added value.

Keywords: Customer Profitability, Customer Profitability Analysis, Banks, Niğde.

Giriş

Günümüzde tüketicilerin satın alma davranışlarında meydana gelen nicel ve nitel değişim, pazarın arz tarafını oluşturan işletmeler arasında yoğun bir rekabetin yaşanmasına neden olmaktadır. İşletmelerde bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve pazarda lider işletme konumunda olabilmek için doğru ve amaca uygun stratejik kararlar almalıdırlar.

İşletmelerin stratejik kararları tüketicilere sunmuş oldukları ürün ve hizmetlerle, pazarla, yatırım projesi ve finansmanı ile ilgili olabileceği gibi müşterileri ile de ilgili olabilir. Rekabetin arttığı günümüzde işletmelerin üzerinde durması ve iyi analiz ederek belirlemesi gereken en önemli stratejik kararlardan biri müşteri karlılıkları ile ilgili stratejik kararlar olup bu kararların alınabilmesi müşteri karlılıklarının analiz edilmesi ile mümkün olmaktadır.

Müşteri karlılık analizi modern yönetim muhasebesi yaklaşımlarından biridir ve müşterilere ilişkin gelirler ile katılan maliyetlerin karşılaştırılması ile hesaplanmaktadır. Geleneksel maliyet sistemleri ile müşterilere ilişkin çeşitli maliyetler ve gelirler dönemsel veya kümülatif olarak hesaplamakta, maliyetler müşterilere satılan ürün adetlerine göre dağıtılmaktaydı (Koşan, 2008: 286). İşletme maliyetlerinin müşterilere bu şekilde dağıtılması, müşteri maliyetlerinin satış gelirleri ile paralel değişim göstermesine ve tüm müşterilerin karlı görünmesine neden olmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki işletmeler, fazla miktarda ürün sattığı bazı müşterileri için daha fazla maliyete katlanabilirken, daha az miktarda ürün sattığı bazı müşterileri için yüksek tutarlarda maliyete katlanabilmektedirler. Dolayısıyla söz konusu müşteri/müşteri gruplarının her birinin toplam işletme karına katkıları farklı olmaktadır. Bu nedenle işletmelerin karlı ve karsız müşteri gruplarının belirlenmesinde, karsız müşteri gruplarına yönelik satışların durdurulması veya bu müşterilerin karlılıklarının arttırılmasının sağlanması, karlı müşteri gruplarının ise elde tutulmasına yönelik satış ve tutundurma çalışmaları için müşteri karlılıklarının analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda çalışmada ülkelerin hizmet sektörlerinde önemli bir paya sahip olan bankaların müşterilerine ilişkin karlılıklarını nasıl hesaplayacağını belirlenmesi açısından bir model oluşturmak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda çalışmada ilk önce müşteri karlılık analizi ile ilgili açıklamalara, daha sonra özel bir banka şubesinin verileri kullanılarak bankanın müşterilerine ilişkin karlılık hesaplamalarına yer verilmiştir.

1. Müşteri Karlılık Analizi Kavramı ve Bankalarda Uygulanması

Türkiye’de ulusal ve/veya uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren özel ve kamu bankaları, aynı finans sektöründe faaliyet gösteren diğer bankalar ile yoğun bir rekabet içerisinde dirler. Bankaların bu yoğun rekabet ortamında başarılı olabilmeleri ise gerçekleştirmiş oldukları

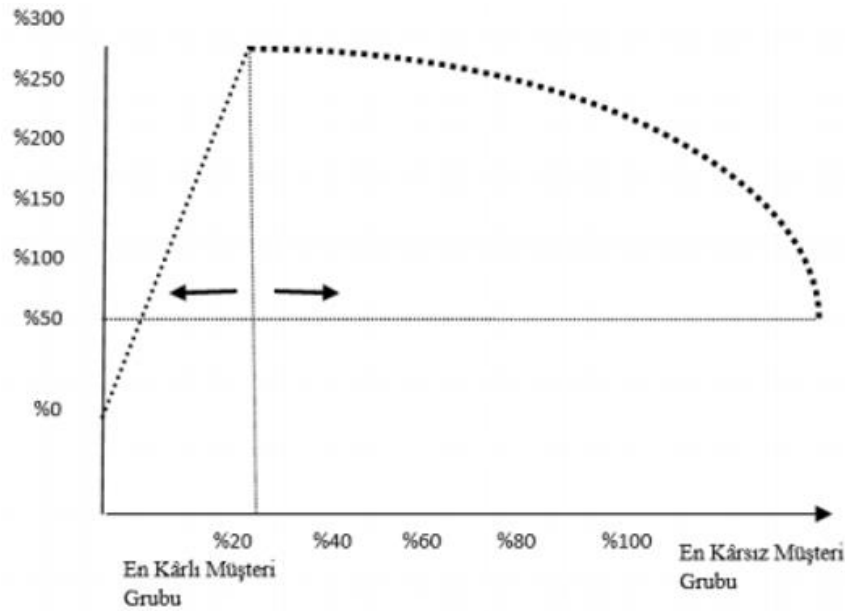
bankacılık işlemlerini daha hızlı, daha etkin ve verimli bir şekilde yerine getirmelerine ve yönetmelerine bağlıdır. Müşterilere sunulan bankacılık işlemlerinin daha hızlı, etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi, bankaların müşterilerine yönelik belirli maliyetlere katlanmalarını beraberinde getirmektedir.

Bankaların müşterilerine yönelik katlandıkları maliyetler, Tekdüzen Hesap Planı'nda faiz giderleri ve faiz dışı giderler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Faiz giderleri kapsamında mevduat faizleri, maden depo hesaplarına ilişkin faizler, repo faizleri ve fon faizleri yer alırken; faiz dışı giderler kapsamında personel giderleri, vergi, resim, harç ve fonlar, verilen komisyon ve ücretler, amortisman giderleri, kambiyo zararları, kıymetli maden alım/satımı, türev finansal araçlardan zararlar ve diğer işletme giderleri yer almaktadır (Özpeynirci ve Kalaycı, 2016: 22).

Bankalar müşterilerine hizmet sunabilmek için yukarıda yer alan maliyetlere katlanırken müşterilerinden de vermiş oldukları bankacılık hizmeti karşılığında hizmet geliri elde etmektedirler. Bankaların portföylerinde yer alan müşterilerinden sağladıkları hizmet gelirleri ile bu müşteriler için katlandıkları hizmet maliyetlerinin hesaplanması, karşılaştırılması ve analiz edilmesi bankaların geleceğe yönelik finansal planlarının daha sağlıklı yapılabilmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bankaların müşterilerine ilişkin hizmet gelirleri ile maliyetlerinin analizi muhasebe yazınında “müşteri karlılık analizi” olarak ifade edilmektedir.

Müşteri karlılık analizi, Howell ve Soucy (1990) tarafından “*müşterileri maliyet nesnesi olarak kabul eden ve neden oldukları gelirleri, giderleri, varlıkları ve borçları onlara atayan bir yöntem*” olarak tanımlanmıştır (Krakhmal, 2006: 201-202). Karlılık analizi kapsamında bankaların müşterilerine sundukları ürün ve hizmetlerin çeşitliliği nedeniyle, her bir müşteri portföyünden elde edilen gelirlerin, katlanılan maliyetlerin ve karlılıkların ayrı ayrı hesaplaması gerekmektedir. Örneğin bankaların KOBİ bankacılığı bölümündeki ticari müşterilerine (tüzel kişiliklere) sundukları hizmetler ve ürünler ile bireysel bankacılık bölümünde bireylerin bizzat kendilerine (gerçek kişilere) sundukları hizmetler ve ürünler birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bankaların söz konusu gerçek ve tüzel kişiliklerden elde ettikleri gelirlerin tutarı ile sunulan hizmet maliyetlerinin tutarı birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu nedenle bankaların müşteri portföylerinin her bir çeşidi için müşteri karlılıklarının ayrı ayrı analiz edilmesi gerekmektedir.

Müşteri portföylerinden sağlanan gelirlerin ve bu müşterilerin bankalara olan maliyetlerinin farklılaşması, müşterilerin bankaların toplam karına olan net katkılarını da değiştirmektedir. Bu nedenle bankaların, toplam karına yüksek oranda katkıda bulunan müşterileri ile düşük oranda katkıda olan müşterilerini analiz etmeleri gerekmektedir. Bankalar en karlı ve karsız müşterilerini analiz edebilmeleri için “Kümülatif Karlılık Eğrisi”nden yararlanabilirler. Kümülatif Karlılık Eğrisi, bankaların elde tutmayı ya da kaybetmeyi göze alabileceği müşteri portföylerinin belirlenmesinde sıkça kullandıkları bir yöntem olup Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Kümülatif Karlılık Eğrisi

Kaynak: (Horttana ve Ryniak, 2006: 5).

Kaplan ve Narayanan'ın farklı müşteri portföylerinin toplam karlılığa yapmış oldukları katkıları göstermek amacıyla ortaya koyduğu Kümülatif Karlılık Eğrisinde de görüldüğü gibi, %20'lik müşteri grubu bankanın karının yaklaşık %300'ünü elde etmektedir. Ancak sonraki %80'lik müşteri grubu bu karı azaltmakta ve bankanın normal karı olan %100'e kadar geriletmektedir. Bu durumda %20'nin hisasından çizilen çizginin sol tarafındaki müşteriler yüksek derecede karlı ve kesinlikle elde tutulması gereken müşteri grubu olarak belirlenmektedir. Sağ taraftaki müşteri grubunun ise normal karın 3 katı daha fazla bir başka ifadeyle %300 kar yaratan grubun karını eriterek %100 seviyesine düşürdüğü görülmektedir. Bankanın karını en yüksek noktadan (% 300) normal seviyeye (% 100) düşüren bu kümülatif kar grafiği, literatürde “20-80 Pareto kuralı” olarak da ifade edilmektedir (Koşan, 2007: 36-37).

Kümülatif karlılık eğrisini kullanarak bankalar, en karlı ve karsız müşteri gruplarını belirleyebilecek ve gelecekte müşterilerine sunulacak ürün, hizmetler ve pazarlama çabalarını planlayabileceklerdir. Bankaların müşterilerine ilişkin kümülatif karlılık eğrisini oluşturabilmeleri için müşterilerinin karlılıklarını ayrı ayrı hesaplamaları gerekmektedir. Bankalar müşteri portföylerinden sağlamış oldukları karları aşağıdaki aşamaları uygulayarak hesaplayabilirler (Yükçü ve Yüksel, 2016: 4):

- i. Müşteri profilinin oluşturulması, aktif müşterilerin belirlenmesi
- ii. Her bir müşteri veya müşteri grubundan sağlanan gelirin belirlenmesi,
- iii. Müşterilere sunulan ürün ve hizmetlerin maliyetlerinin hesaplanması,
- iv. Gelir ve gider bilgileri karşılaştırılarak müşteri karlılıklarının hesaplanması,
- v. Müşteri karlılık analizi sonucu elde edilen bilgilerin stratejik kararlar için kullanılması.

Hemen belirtmek gerekir ki yukarıdaki uygulama aşamaları takip edilerek gerçekleştirilecek olan müşteri karlılık analizi için bankaların hem finansal muhasebe hem de maliyet muhasebesinin verilerinden yararlanılmaktadır. Dolayısıyla bankalarda söz konusu verileri

sağlayabilecek modülleri içeren entegre bir muhasebe bilgi sisteminin alt yapısının kurulması ve kullanılması gerekmektedir.

2. Faaliyet Tabanlı Müşteri Karlılık Analizinin Bir Banka Şubesinde Uygulanması

Çalışmanın bu bölümünde, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yöntemi kullanılarak bankaların müşteri karlılıklarının analiz edilmesini içeren çalışmanın amacına, kapsamına, metodolojisine ve analiz sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Bankalar ekonomide fon fazlası olan kişiler/kurumlardan fon açığı olan kişi/kurumlara nakit akışını sağlayarak yurt içi/yurt dışı bireysel ve ticari yatırımcılara finansal destek sağlama, ihracatı ve para politikalarının etkinliğini artırma gibi önemli görevleri üstlenmektedirler. Bankaların bu faaliyetlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri ise finansal performanslarını doğru bir şekilde değerlendirmeleri ile mümkün olmaktadır. Finansal performansın en önemli kriterlerinden birisi de ürün/hizmet ve müşteri karlılıklarının tespit edilmesi olup hizmet sektörünün öncü işletmelerinden olan bankaların müşterilerinden sağladıkları karın belirlenmesi, alacakları stratejik kararları için oldukça önemlidir.

Bankalar müşterilerine ilişkin karlılıklarını dolayısıyla gelir ve maliyetlerini doğru bir şekilde analiz ederek, hangi müşteriler için ne kadar kaynak tüketildiğini buna karşılık müşterilerinden ne kadar gelir elde edildiğini ve müşterilerinin net karlılığa ne kadar katkı sağladıklarını daha ayrıntılı bir şekilde tespit edebilme imkânına sahip olacaklardır. Müşterilere ilişkin hesaplanan gelir ve katlanılan maliyetlerin tespit edilmesi ise bankaların müşterilere kaynak dağılımının daha doğru yapılmasına, karsız olan müşteri grubu ile ilgili yeni ürün ve pazarlama çabalarına yönelmelerine, karlı müşteri grubunu elde tutmak için ise yeni kampanyalar üretmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle ülke ekonomilerinin en önemli finansal aktörlerinden biri olan bankaların müşteri karlılıklarını doğru bir şekilde titiz çalışmalar ile hesaplamaları gerekmektedir.

Çalışmanın öneminden yola çıkarak, bankaların müşterilerine ilişkin karlılıklarını hesaplama ve analiz etme noktasında bir model ortaya konulması amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

2.2. Çalışmanın Kapsamı ve Kısıtları

Bankaların müşteri karlılıklarının hesaplanması ve analiz edilmesi amacını taşıyan bu çalışma, Niğde ilinde faaliyet gösteren özel bir bankanın 2016 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Söz konusu banka özel sermayeli bir banka olup 40 ülkede faaliyetini 51.000 çalışanı ile yerine getirmektedir. Ülkemiz de ise bankanın 64 ilde toplam 261 şubesi bulunmaktadır. Bankanın ülkemiz içerisindeki şubelerinde çalışmanın uygulanması önemli zaman ve maliyet gerektirmesi nedeniyle çalışma bankanın Niğde ilinde faaliyet gösteren şubesinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın sadece tek bir ilde faaliyet gösteren bankanın 2016 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilmesi, elde edilen sonuçların aynı bankanın diğer şubeleri, farklı bankalar ve farklı yıl verileri için model olabilir ancak söz konusu unsurlar için genellenmemelidir.

Çalışmada banka şubesinin sadece bireysel bankacılık bölümüne ilişkin müşteri karlılıkları hesaplanmıştır. Dolayısıyla banka şubesinin bireysel bankacılık müşterilerine ilişkin karlılıkları, KOBİ bölümü ve operasyon bölümünün müşteri karlılıkları için genellenmemelidir.

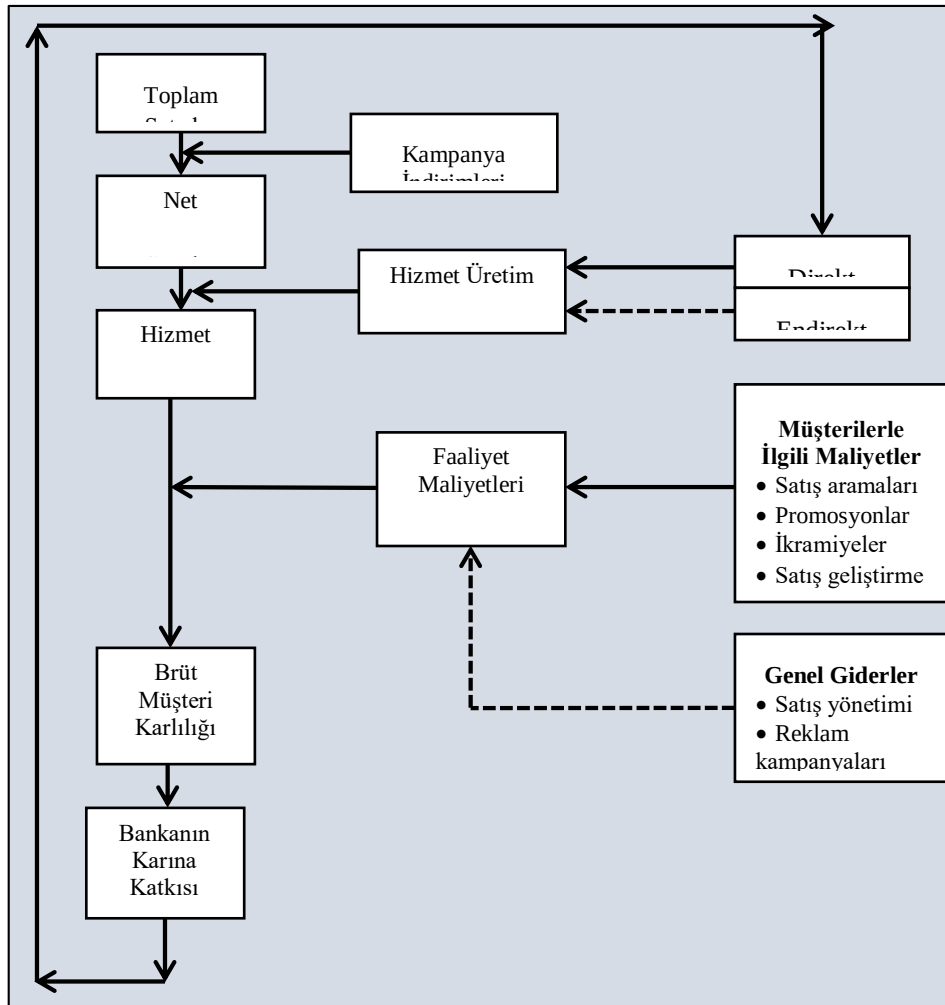
2.3. Çalışmanın Metodolojisi

Bu bölümde çalışmanın modeline, hangi teknik ve yöntemden yararlanılarak verilerin elde edildiğine ve bulguların ortaya konulmasında kullanılan yöntemle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

2.3.1. Çalışmanın Modeli

Çalışmada Niğde ilinde faaliyet gösteren özel bir bankanın müşterilerine ilişkin gelirlerini, giderlerini ve bu bilgilerden yola çıkarak karlılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmada banka müşterilerinin söz konusu verilerinden yararlanılarak karlı müşteri grubu, karsız müşteri grubu, bankanın kaybetmeyi göze alabileceği ve alamayacağı müşteri grupları tanımlanmaya çalışıldığı için çalışmanın “*tanımlayıcı araştırma*” türüne uygun olduğu ifade edilebilir.

Çalışmada izlenecek metodun bir bütün olarak görülmesi bakımından çalışmanın modelinin incelenmesinde yarar görülmüş olup modeli Şekil 2’de ana hatlarıyla görmek mümkündür.

Şekil 2. Bankalarda Müşteri Karlılık Analizi Uygulama Modeli

Kaynak: (Christopher, 2011: 76)’dan uyarlanmıştır.

Şekil 2’de gösterilen müşteri karlılık analizi modelinde de görüldüğü gibi, ilk olarak bankanın müşterilerinden elde ettikleri satış gelirleri ile müşterilere satılan ürün maliyetleri karşılaştırılarak müşterilerden sağlanan hizmet katkısına ulaşılmaktadır. Daha sonra bankanın faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan giderler müşterilere dağıtılarak brüt müşteri karlılıkları ve müşterilerin bankanın karına yaptıkları katkı tespit edilmektedir.

2.3.2. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Çalışmada kullanılan bankanın kurumsal ve genel işleyişi ile ilgili bilgileri bankanın resmi internet sitesinden ve banka çalışanları ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Bankaların müşterilerine ilişkin karlılıklarının hesaplanabilmesi için gerekli olan maliyet ve satış gelirleri verileri ise genel müdürlük ve şube müdürü tarafından belirli oranlarda değiştirilerek tarafımıza verilmiştir. Bankanın bazı maliyet verilerinin elde edilmesi konusunda problemler yaşanmış olup söz konusu verilere ilişkin eksiklikler, ilgili bölümlerde çalışanların verdikleri bilgiler doğrultusunda giderilmeye çalışılmıştır.

2.3.3. Çalışmanın Yöntemi

Müşteri karlılık analizi uygulamasında müşterilere ilişkin karlılıkların hesaplanabilmesi için müşterilerden sağlanan gelirlerin ve müşterilere sağlanan hizmet karşılığında katlanılan giderlerin belirlenmesi gerekmektedir. Müşterilerin her birinden sağlanan gelirler, gerçekleştirilen hizmet karşılığında kesilen dekont yardımıyla kolay bir şekilde belirlenebilirken; bankacılık hizmeti karşılığında ortaya çıkan giderler tüm bankayı ilgilendirmekte olup bu maliyetlerin müşteri gruplarına belirli dağıtım anahtarları kullanılarak dağıtılması gerekmektedir. Faaliyet giderlerinin müşterilere dağıtılmasında geleneksel yaklaşım olan katkı payı yaklaşımına göre, gerçekleşen giderler müşterilere satış hacmine göre dağıtılmaktadır. Faaliyet giderlerinin satış hacmine göre müşterilere dağıtılması, daha düşük satış hacmine sahip olan müşteriye daha düşük maliyet payı verilmesini, daha yüksek satış hacmine sahip olan müşteriye daha yüksek maliyet payı verilmesini sağlayarak faaliyet giderlerinin müşterilere satın aldıkları ürünler oranında dağıtılmasını öngörmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki, bankanın her bir ürünün satış fiyatı aynı olmamakla birlikte müşterilerin bankanın her bir hizmetinden yararlanma oranları da farklılık göstermektedir. Dolayısıyla müşterilerin banka hizmetlerinden aynı ölçüde yararlanmış gibi gösterilerek faaliyet giderlerinin satılan ürün adetlerine göre dağıtılması müşteri karlılıklarının yanlış bir şekilde hesaplanmasına neden olmaktadır.

Bu nedenle çalışmada, faaliyet giderlerinin müşterilere dağıtılmasında müşteri ya da müşteri gruplarının bankanın sunmuş oldukları faaliyetlerinden yararlanma ölçülerine göre dağıtılmasını esas alan “*Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi*” kullanılmıştır. Bu şekilde hesaplanan müşteri karlılıkları daha gerçekçi ve gerçeği yansıtmakta olup bankanın alacakları stratejik kararlarının isabet derecesini arttırmaktadır.

2.4. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde ilk önce FTM yöntemine göre bankanın bireysel bankacılık müşterilerinin maliyetleri hesaplanmış, daha sonra ise bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin konsolide gelir tablosu oluşturularak bankanın bu alanda en karlı ve karsız müşteri grupları belirlenmiştir.

Bankalar sunmuş oldukları bankacılık hizmeti sırasında bir takım giderlere katlanmakta olup bu giderleri faiz giderleri ve faiz dışı giderler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Faiz giderleri Türk Lirası mevduat hesapları ile yabancı paralı mevduat hesaplarına yürütülen faizleri ve gecelik faiz olarak ifade edilen repo işlemlerine ilişkin faiz giderlerini kapsamaktadır. Bankanın faiz dışı giderleri ise personel giderlerini, kira giderlerini, sigorta giderlerini, bakım ve onarım giderlerini, haberleşme giderlerini, kırtasiye giderlerini, vergi, resim ve harç giderlerini, misafir ağırlama giderlerini, ulaşım/yemek giderlerini, amortisman giderlerini, aydınlanma, ısınma ve genel temizlik giderlerini kapsamakta olup bu çalışmada faiz giderleri müşteri maliyetlerinin hesaplanmasında göz önünde bulundurulmayacaktır (Kalaycı, 2014: 72).

Bu kapsamda banka şubesinde bir yıl içerisinde gerçekleşen faiz dışı giderleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Banka Şubesinin Faiz Dışı Giderleri

FAİZ DIŞI GİDERLER	GİDER TUTARLARI	MALİYET ETKENLERİ
Personel Giderleri	522.000,00	Gider yerlerine direkt
Kira Giderleri	96.000,00	Kullanılan alan (m ²)
Sigorta Giderleri	3.200,00	Kullanılan alan (m ²)
Bakım ve Onarım Giderleri	8.000,00	Kullanım oranları
Haberleşme Giderleri	22.000,00	Kullanım oranları
Kırtasiye Giderleri	2.000,00	Kullanım oranları
Vergi, Resim ve Harçlar	11.750,00	Şube yönetimi gider yerine direkt
Misafir Ağırlama Giderleri	7.000,00	Maliyet yerlerine direkt
Ulaşım/Yemek Giderleri	24.000,00	Çalışan personel sayısı
Amortisman Giderleri	14.250,00	Kullanım oranları
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik Giderleri	17.300,00	Kullanılan alan (m ²)
Toplam Maliyetler	727.500,00	

Bankanın giderleri yukarıdaki gibi belirlendikten sonra bu giderlerin bankanın gider yerlerine dağıtılması gerekmektedir. Tablo 1’de yer alan giderlerin bankanın gider yerlerine

dağıtılabilmesi için ilk önce gider yerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bankanın gider yerleri “esas hizmet üretim gider yerleri” ve “yardımcı hizmet üretim gider yerleri” olmak üzere ikiye ayrılmış olup çalışmada “Operasyon Gider Yeri” ve “Pazarlama Gider Yeri” esas hizmet üretim gider yerleri olarak, “Şube Yönetimi Gider Yeri” ise yardımcı hizmet üretim gider yeri olarak belirlenmiştir. Esas hizmet üretim gider yeri olan operasyon hizmet üretimi gider yeri de kendi içerisinde “Banko Hizmetleri Gider Yeri” ve “Banko Hizmetleri Yönetimi Gider Yeri” olarak; pazarlama gider yeri ise “KOBİ Bankacılığı Gider Yeri” ve “Bireysel Bankacılık Gider Yeri” olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışmada “Şube Yönetimi Gider Yeri” ise bankanın yardımcı hizmet üretim gider yeri olarak belirlenmiştir.

Tablo 1’de gösterilen giderlerin gider merkezlerine dağıtılabilmesi için dağıtım anahtarlarının (sürücülerin) belirlenmesi gerekmektedir. Bankanın giderlerinin dağıtılması aşamasında kullanılan dağıtım anahtarlarının çeşidine ve bu dağıtım anahtarlarının gider merkezlerine dağılımı ilgili verilere ise Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Dağıtım Anahtarlarının Banka Şubesinin Gider Merkezlerine Dağılımı

GİDER MERKEZLERİ			
<i>Yardımcı Hizmet Üretim Gider Merkezi</i>	Çalışan Personel Sayısı	Kullanılan Alan (m²)	İş Yüklü Oranları
Şube Yönetimi Gider Merkezi	2	40	%10
<i>Esas Hizmet Üretim Gider Merkezleri</i>			
<i>Operasyon Bölümü Gider Merkezi</i>	4	220	%40
Banko Hizmetleri Gider Merkezi	3	150	%30
Banko Hizmetleri Yönetimi Gider Merkezi	1	70	%10
<i>Pazarlama Bölümü Gider Merkezi</i>	5	140	%50
Kobi Bankacılığı Gider Merkezi	2	80	%20
Bireysel Bankacılık Gider Merkezi	3	60	%30
Toplam	11	400 m²	% 100

Tablo 1’de yer alan personel giderleri, vergi, resim ve harçlar ile müşteri ağırlama giderlerinin bankanın hangi gider merkezinde harcandığı doğrudan tespit edilebildiği için söz konusu giderler gider merkezlerine herhangi bir dağıtım anahtarına ihtiyaç duyulmadan direkt yüklenmiştir. Bankanın diğer giderleri ise gider merkezlerine Tablo 2’de gösterilen dağıtım anahtarları kullanılarak dağıtılmıştır. Tablo 2’de yer alan kira gideri, kullanılan alan (m²)

dağıtım anahtarı yardımıyla bankanın esas ve yardımcı hizmet üretim gider merkezlerine aşağıdaki gibi dağıtılmıştır. Bankanın diğer giderlerinin dağıtımında da benzer uygulama gerçekleştirilmiş olup sayfa kısıdı nedeniyle giderlerin tamamının dağıtımı ile ilgili hesaplamalara çalışmada ayrıca yer verilmemiştir.

Kira Giderleri= ₺ 96.000 / 400 m² = 240₺/ m²

Banko Hizmetleri Gider Merkezi	= 240₺/ m ² x 150 = 36.000
Banko Hizmetleri Yönetimi Gider Merkezi	= 240₺/ m ² x 70 = 16.800
KOBİ Bankacılığı Gider Merkezi	= 240₺/ m ² x 80 = 19.200
Bireysel Bankacılık Gider Merkezi	= 240₺/ m ² x 60 = 14.400
Şube Yönetimi Gider Merkezi	= 240₺/ m ² x 40 = 9.600

Kira giderleri dışında kalan diğer endirekt hizmet üretim giderlerinin de yukarıdaki gibi gider merkezlerine dağıtımı gerçekleştirilmiş ve gider merkezlerinin toplam direkt ve endirekt giderleri hesaplanarak Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Banka Şubesinin Giderlerinin Esas ve Yardımcı Hizmet Üretim Gider Merkezlerine Dağıtımı (I.Dağıtım)

GİDERLER	ESAS HİZMET ÜRETİM GİDER MERKEZLERİ				YARDIMCI HİZMET ÜRETİM GİDER MERKEZİ	
	OPERASYON GİDER MERKEZİ		PAZARLAMA GİDER MERKEZİ		ŞUBE YÖNETİMİ GİDER MERKEZİ	
	Banko Hizmetleri Bölümü	Banko Hizmetleri Yönetimi Bölümü	Kobi Bankacılığı Bölümü	Bireysel Bankacılık Bölümü	Şube Yönetimi Bölümü	Toplam
Direkt Giderler	110.500,00	50.000,00	115.000,00	167.250,00	98.000,00	540.750,00
Personel Giderleri	108.000,00	48.000,00	108.000,00	162.000,00	96.000,00	522.000,00
Misafir Ağırlama Giderleri			3.000,00	2.000,00	2.000,00	7.000,00
Vergi, Resim ve Harç Giderleri	2.500,00	2.000,00	4.000,00	3.250,00		11.750,00
Endirekt Giderler	64.762,50	27.412,50	37.350,00	38.550,00	18.675,00	186.750,00

Kira Giderleri	36.000,00	16.800,00	19.200,00	14.400,00	9.600,00	96.000,00
Sigorta Giderleri	1.200,00	560,00	640,00	480,00	320,00	3.200,00
Bakım ve Onarım Giderleri	2.400,00	800,00	1.600,00	2.400,00	800,00	8.000,00
Haberleşme Giderleri	6.600,00	2.200,00	4.400,00	6.600,00	2.200,00	22.000,00
Kırtasiye Giderleri	600,00	200,00	400,00	600,00	200,00	2.000,00
Ulaşım Giderleri	7.200,00	2.400,00	4.800,00	7.200,00	2.400,00	24.000,00
Amortisman Giderleri	4.275,00	1.425,00	2.850,00	4.275,00	1.425,00	14.250,00
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik Giderleri	6.487,50	3.027,50	3.460,00	2.595,00	1.730,00	17.300,00
Toplam Giderleri	175.262,50	77.412,50	152.350,00	205.800,00	116.675,00	727.500,00

Tablo 3’de banka şubesinin bir yıllık giderleri, doğrudan veya belirli dağıtım anahtarları kullanılarak bankanın esas ve yardımcı hizmet üretim gider yerlerine dağıtılmış ve giderlerin I.Dağıtımı tamamlanmıştır. Giderlerin I.dağıtımı sonucunda en yüksek gidere sahip gider merkezinin 205.800,00 TL ile bireysel bankacılık bölümü olduğu, en düşük gidere sahip gider merkezinin ise 77.412,50 TL ile banko hizmetleri yönetimi gider merkezi olduğu belirlenmiştir.

Hizmet üretim giderlerinin yukarıdaki gibi dağıtımı yapıldıktan sonra bankanın yardımcı hizmet üretim gider merkezi olan şube yönetimi gider merkezine ilişkin giderlerinin esas hizmet üretim gider yerlerine dağıtılması gerekmektedir. Giderlerin II. dağıtımı olarak ifade edilen bu dağıtımda, şube yönetimi gider merkezinin toplam değeri olan 116.675,00 TL iş yükü dağıtım anahtarı kullanılarak esas hizmet üretim gider merkezlerine dağıtılmış ve dağıtım sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Şube Yönetimi Yardımcı Hizmet Üretim Gider Merkezinin Maliyetinin Esas Hizmet Üretim Gider Merkezlerine Dağıtımı

GİDER YERLERİ	Şube Yönetimi Gider Merkezinin Toplam Gideri	İş Yüğü Oranları (%)	Toplam Gider
Banko Hizmetleri Gider Merkezi	116.675,00	20	23.335,00
Banko Hizmetleri Yönetimi Gider Merkezi	116.675,00	30	35.002,50

Kobi Bankacılığı Gider Merkezi	116.675,00	30	35.002,50
Bireysel Bankacılık Gider Merkezi	116.675,00	20	23.335,00
TOPLAM	116.675,00	100	116.675,00

Şube yönetimi yardımcı hizmet üretim gider merkezinin giderinin bankanın esas hizmet üretim gider merkezlerine dağıtılması ile söz konusu gider merkezlerinin toplam giderleri hesaplanmış olup sonuçlar Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Bankanın Esas Hizmet Üretim Gider Merkezlerinin Toplam Giderleri (II.Dağıtım)

GİDERLER	ESAS HİZMET ÜRETİM GİDER MERKEZLERİ				Toplam Giderler
	OPERASYON GİDER MERKEZİ		PAZARLAMA GİDER MERKEZİ		
	Banko Hizmetleri Bölümü	Banko Hizmetleri Yönetimi Bölümü	Kobi Bankacılığı Bölümü	Bireysel Bankacılık Bölümü	
Direkt Giderler	110.500,00	50.000,00	115.000,00	167.250,00	442.750,00
Endirekt Giderler	64.762,50	27.412,50	37.350,00	38.550,00	168.075,00
Şube Yönetimi Bölümünün Giderler	23.335,00	35.002,50	35.002,50	23.335,00	116.675,00
II.Dağıtım Sonrası Endirekt Giderler Toplamı	88.097,50	62.415,00	72.352,50	61.885,00	284.750,00
Toplam Giderler	198.597,50	112.415,00	187.352,50	229.135,00	727.500,00

Bankanın şube yönetimi yardımcı hizmet üretim gider merkezinin giderinin esas hizmet üretim gider merkezlerine dağıtımı gerçekleştirildikten sonra toplam endirekt giderlerin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi kullanılarak gider merkezlerinde gerçekleştirilen faaliyetlere dağıtılması gerekmektedir. Endirekt giderlerin faaliyetlere dağıtılabilmesi ise ilk önce gider merkezlerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin belirlenmesi ile mümkün olmaktadır.

Çalışmada sadece bireysel bankacılık bölümünün müşterilerine ilişkin karlılıkların analiz edilmesi amaçlandığı için sadece bu gider yerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin belirlenmesi

yeterli olacaktır. Söz konusu banka şubesi bireysel bankacılık alanında hizmetlerini şube içerisinde müşteriler ile görüşerek, müşteri ziyaretleri yaparak ve müşterilerine kredi kullandırarak yerine getirmektedirler. Bu kapsamda bireysel bankacılık alanında bankada yerine getirilen faaliyetler “Şube İçerisindeki Müşteri Görüşmeleri Faaliyeti”, “Müşteri Ziyaretleri Faaliyeti” ve “Kredi Kullandırma Faaliyeti” olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Faaliyet merkezleri bu şekilde belirlendikten sonra endirekt hizmet üretim giderlerinin faaliyet merkezlerine dağıtımının gerçekleştirilebilmesi için kaynak etkenlerinin (sürücülerinin) belirlenmesi gerekmektedir. Kaynak giderlerinin faaliyetlere dağıtılmasında kullanılan kaynak etkenleri I.dağıtım da kullanılan etkenler olup bu faaliyetlerin söz konusu etkenleri % kaç oranında kullandıkları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Banka Şubesinin Giderlerinin Faaliyetlere Dağıtılmasında Kullanılan Kaynak Etkenleri Oranları (%)

GİDERLER	BB1. Şube İçerisindeki Müşteri Görüşmeleri	BB2. Müşteri Ziyaretleri	BB3. Kredi Kullandırma İşlemleri	Toplam
Kira Giderleri (%)	80		20	100
Sigorta Giderleri (%)	80		20	100
Bakım ve Onarım Giderleri (%)	60	15	25	100
Haberleşme Giderleri (%)	30	40	30	100
Kırtasiye Giderleri (%)	30	20	50	100
Ulaşım Giderleri (%)	30	60	10	100
Amortisman Giderleri (%)	40	30	30	100
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik Giderleri(%)	60		40	100
Banka Yönetimi Gider Payı (%)	20	40	40	100

Örneğin kira giderlerinin dağıtımında, kullanılan alan (m²) esas alınmış ve bu bölümde gerçekleştirilen faaliyetlerin % kaç oranında bu gideri tüketme oranları belirlenmiştir. Bu kapsamda kira giderleri bireysel bankacılık bölümünde gerçekleştirilen faaliyetlere aşağıdaki gibi dağıtılmıştır.

Kira Giderleri = 14.400,00 TL

BB1. Şube İçerisindeki Müşteri Görüşmeleri Faaliyeti = 14.400,00 x % 80 = 11.520,00

BB2. Müşteri Ziyaretleri Faaliyeti = 14.400,00 x % 0 = 0,00

BB3. Kredi Kullandırma İşlemleri Faaliyeti = 14.400,00 x % 20 = 2.880,00

Banka şubesinin diğer gider kalemleri de kira giderlerine benzer şekilde Tablo 6’da belirtilen oranlar kullanılarak faaliyetlere dağıtılmış ve faaliyet giderleri Tablo 7’deki gibi hesaplanmıştır.

Tablo 7. Bireysel Bankacılık Bölümüne İlişkin Giderlerin Faaliyetlere Dağıtımı

GİDERLER	TOPLAM GİDERLER	BB1. Şube İçerisindeki Müşteri Görüşmeleri		BB2. Müşteri Ziyaretleri		BB3. Kredi Kullandırma İşlemleri	
		%	TUTAR	%	TUTAR	%	TUTAR
Kira Giderleri (%)	14.400,00	80	11.520,00			20	2.880,00
Sigorta Giderleri (%)	480,00	80	384,00			20	96,00
Bakım ve Onarım Giderleri (%)	2.400,00	60	1.440,00	15	360,00	25	600,00
Haberleşme Giderleri (%)	6.600,00	30	1.980,00	40	2.640,00	30	1.980,00
Kırtasiye Giderleri (%)	600	30	180,00	20	120,00	50	300,00
Ulaşım Giderleri (%)	7.200,00	30	2.160,00	60	4.320,00	10	720,00
Amortisman Giderleri (%)	4.275,00	40	1.710,00	30	1.282,50	30	1.282,50
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik Giderleri (%)	2.595,00	60	1.557,00			40	1.038,00
Banka Yönetimi Gider Payı (%)	23.335,00	20	4.667,00	40	9.334,00	40	9.334,00
TOPLAM GİDER	61.885,00		25.598,00		18.056,50		18.230,50

Bireysel bankacılık bölümünün toplam gideri olan 61.885,00’nin bu bölümde gerçekleştirilen faaliyetlere dağıtımı gerçekleştirildiğinde, şube içerisindeki müşteri görüşmeleri faaliyetinin gideri 25.598,00, müşteri ziyaretleri faaliyetinin gideri 18.056,50 ve kredi kullandırma işlemleri faaliyetinin gideri ise 18.230,50 olarak hesaplanmıştır.

Faaliyet giderleri yukarıdaki gibi hesaplandıktan sonra bu giderlerin bireysel bankacılık alanında hizmet alan müşterilere dağıtılması gerekmektedir. Bireysel bankacılık alanında hizmet alan müşterileri bu bölümün ürünlerine göre sınıflandırmak mümkündür. Bu kapsamda bu bölümün müşterileri “Ek Hesap Müşterileri, Kredi Kartı Müşterileri, Bireysel Kredi Müşterileri, Bireysel Emeklilik Müşterileri ve Sigorta Ürünü Müşterileri” olarak sınıflandırılmıştır.

Bireysel bankacılık bölümünün faaliyetlerine ilişkin giderlerinin müşterilere dağıtılmasında Tablo 8’de gösterilen ürün adetleri kullanılmıştır.

Tablo 8. Faaliyet Giderlerinin Müşterilere Dağıtılmasında Kullanılan Maliyet Etkenleri

Ürün Adı	Ürün Maliyet Etkeni (adet)	Faaliyet Oranları		Faaliyetlerin maliyet etkeni (adet)
Ek hesap	1200	BB1. (%)	70	840
		BB2.(%)	10	120
		BB3.(%)	20	240
Kredi kartı	1300	BB1. (%)	50	650
		BB2.(%)	30	390
		BB3.(%)	20	260
Bireysel kredi	1100	BB1. (%)	70	770
		BB2.(%)	20	220
		BB3.(%)	10	110
Bireysel emeklilik	1000	BB1. (%)	60	600
		BB2.(%)	30	300
		BB3.(%)	10	100
Sigorta ürünleri	1400	BB1. (%)	50	700
		BB2.(%)	30	420
		BB3.(%)	20	280

Banka şubesinde yapılan gözlemler sonucunda sigorta ürünü birim (adet) satış fiyatının 42,50, kredi kartı birim satış fiyatının 51, bireysel emeklilik birim satış fiyatının 54,00, bireysel kredi birim satış fiyatının 50,00 ve sigorta ürünü birim satış fiyatının 38,00 TL olduğu tespit

edilmiştir. Bankanın söz konusu ürünlerin satış bedeli içerisinde beklediği kar oranları ise ek hesap ve kredi kartı için % 70, bireysel emeklilik için %80, sigorta ürünleri için % 90 ve bireysel kredi için % 100 olarak belirlenmiştir.

Banka şubesinin ek hesap müşterilerinden elde ettiği satış geliri, satışların maliyeti ve faaliyet giderleri aşağıdaki gibi hesaplanmış olup diğer ürünlere ilişkin satış gelirleri, satışların maliyeti ve faaliyet giderleri de benzer şekilde hesaplanmıştır.

Ek Hesap Müşterinin Gelirlerinin Hesaplanması

=Satılan ürün adeti x ürünün birim satış maliyeti x beklenen kar oranı

= 840 adet x 25 TL/adet x 1,70

=35.700,00 TL

Ek Hesap Müşterilerinin Satışlarının Maliyetinin Hesaplanması

= Satılan ürün adeti x ürünün birim satış maliyeti

= 840 adet x 25 TL/adet

= 21.000 TL

Ek Hesap Müşterilerinin Kira Giderinin Hesaplanması

Kira Gideri İçin Yükleme Oranı= Şube içi müşteri görüşmeleri faaliyetine ilişkin kira gideri / Şube içi müşteri görüşmeleri kapsamında satılan ürün adeti toplamı

= 11.520,00 / 3560 adet

= 3.23 TL adet

Kira gideri = Satılan ürün adeti x kira gideri yükleme oranı

= 840 adet x 3,2359 TL/adet

= 2.718,20 TL

Banka şubesinin her bir faaliyetine ilişkin müşterilerinden elde edilen satış gelirleri ve faaliyet giderlerinin müşterilere dağıtımı yukarıdaki gibi ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu kapsamda bankanın bireysel bankacılık bölümünde gerçekleştirilen şube içi müşteri görüşmeleri faaliyetine ilişkin gelir tablosu Tablo 9'daki gibi oluşturulabilir.

Tablo 9. Şube İçi Müşteri Görüşmeleri Faaliyetine İlişkin Müşteri Karlılıkları Gelir Tablosu

Müşterilerin Karlılıkları	Ek Hesap Müşterileri	Kredi Kartı Müşterileri	Bireysel Kredi Müşterileri	Bireysel Emeklilik Müşterileri	Sigorta Ürünü Müşterileri	Toplam
Satışlar	35.700,00	33.150,00	38.500,00	32.400,00	26.600,00	166.350,00
Satılan Hizmet	21.000,00	19.500,00	19.250,00	18.000,00	14.000,00	91.750,00

Maliyeti						
Katkı Payı	14.700,00	13.650,00	19.250,00	14.400,00	12.600,00	74.600,00
Katkı Oranı	41,18	41,18	50,00	44,44	47,37	44,85
Faaliyet Giderleri	6.039,98	4.673,79	5.536,65	4.314,27	5.033,31	25.598,00
Kira Giderleri	2.718,20	2.103,37	2.491,69	1.941,57	2.265,17	11.520,00
Sigorta Giderleri	90,61	70,11	83,06	64,72	75,51	384,00
Bakım ve Onarım Giderleri	339,78	262,92	311,46	242,70	283,15	1.440,00
Haberleşme Giderleri	467,19	361,52	428,26	333,71	389,33	1.980,00
Kırtasiye Giderleri	42,47	32,87	38,93	30,34	35,39	180,00
Ulaşım Yemek Giderleri	509,66	394,38	467,19	364,04	424,72	2.160,00
Amortisman Giderleri	403,48	312,22	369,86	288,20	336,24	1.710,00
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik Giderleri	367,38	284,28	336,77	262,42	306,15	1.557,00
Banka Yönetimi Gider Payı	1.101,20	852,12	1.009,44	786,57	917,67	4.667,00
Faaliyet Kar/Zarar	8.660,02	8.976,21	13.713,35	10.085,73	7.566,69	49.002,00
Satışlardan Getiri	24,26	27,08	35,62	31,13	28,45	29,46

Tablo 9 incelendiğinde bireysel bankacılık bölümünde şube içi müşteri görüşmeleri sonucunda müşterilere satılan ürünlerden toplam 49.002,00 TL kar elde edildiği, en karlı müşteri grubunun % 35,62 ile bireysel kredi müşterileri en az karlı müşteri grubunun ise % 24,26 ile ek hesap müşterileri olduğu görülmektedir. Ayrıca sigorta ürününün katkı oranı değeri ile bireysel emeklilik ürününün katkı değeri karşılaştırıldığında, sigorta ürününün katkı oranının bireysel emeklilik ürününe göre daha fazla olduğu buna karşılık sigorta ürününün satışlardan getirisinin bireysel emekliliğe göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum sigorta ürünü müşterilerinin bireysel emeklilik müşterilerine göre daha maliyetli olduğunu göstermektedir.

Bireysel bankacılık bölümünde gerçekleştirilen bir diğer faaliyet olan müşteri ziyaretleri faaliyetine ilişkin giderlerin müşterilere dağıtılması sonucu elde edilen gider rakamları ile bu

müşterilere satılmış olan ürünlerden sağlanan satış gelirleri ile karşılaştırılması sonucu Tablo 10'da gösterilen gelir tablosu elde edilmiştir.

Tablo 10. Müşteri Ziyaretleri Faaliyetine İlişkin Müşteri Karlılıkları Gelir Tablosu

Müşterilerin Karlılıkları	Ek Hesap Müşterileri	Kredi Kartı Müşterileri	Bireysel Kredi Müşterileri	Bireysel Emeklilik Müşterileri	Sigorta Ürünü Müşterileri	Toplam
Satışlar	5.100,00	19.890,00	11.000,00	16.200,00	15.960,00	68.150,00
Satılan Hizmet Maliyeti	3.000,00	11.700,00	5.500,00	9.000,00	8.400,00	37.600,00
Katkı Payı	2.100,00	8.190,00	5.500,00	7.200,00	7.560,00	30.550,00
Katkı Oranı	41,18	41,18	50,00	44,44	47,37	44,83
Faaliyet Giderleri	1.494,33	4.856,58	2.739,61	3.735,83	5.230,16	18.056,50
Kira Giderleri						
Sigorta Giderleri						
Bakım ve Onarım Giderleri	29,79	96,83	54,62	74,48	104,28	360,00
Haberleşme Giderleri	218,48	710,07	400,55	546,21	764,69	2.640,00
Kırtasiye Giderleri	9,93	32,28	18,21	24,83	34,76	120,00
Ulaşım Yemek Giderleri	357,52	1.161,93	655,45	893,79	1.251,31	4.320,00
Amortisman Giderleri	106,14	344,95	194,59	265,34	371,48	1.282,50
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik Giderleri						
Banka Yönetimi Gider Payı	772,47	2.510,52	1.416,19	1.931,17	2.703,64	9.334,00
Faaliyet Kar/Zarar	605,67	3.333,42	2.760,39	3.464,17	2.329,84	12.493,50
Satışlardan Getiri	11,88	16,76	25,09	21,38	14,60	18,33

Tablo 10 incelendiğinde bireysel bankacılık alanında yapılan müşteri ziyaretleri sonucu ürünleri satın alan müşterilerden toplam 12.493,50 TL kar elde edildiği görülmekte olup söz konusu toplam kar oranının (%18,33) şube içi müşteri görüşmeleri sonucunda satılan ürünleri alan

müşterilerin karlılığından daha düşük gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca müşteri ziyaretleri sonucu satılan ürünleri alan müşterilerden en karlı müşteri grubunun ilk sırasında %25,09 ile bireysel kredi müşterileri, ikinci sırada % 21,38 ile bireysel emeklilik müşterileri, üçüncü sırada % 16,76 ile kredi kartı müşterileri buna karşılık en karsız müşteri grubunun ise %11,88 ile ek hesap müşterileri olduğu tespit edilmiştir.

Bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen son faaliyet olan kredi kullandırma işlemleri faaliyetine ilişkin giderler müşterilere dağıtıldığında elde edilen müşteri giderleri ile müşterilerden sağlanan satış gelirleri karşılaştırıldığında Tablo 11’de gösterilen gelir tablosu elde edilmiştir.

Tablo 11. Müşteriye Kredi Kullandırma Faaliyetine İlişkin Müşteri Karlılıkları Gelir Tablosu

Müşterilerin Karlılıkları	Ek Hesap Müşterileri	Kredi Kartı Müşterileri	Bireysel Kredi Müşterileri	Bireysel Emeklilik Müşterileri	Sigorta Ürünü Müşterileri	Toplam
Satışlar	10.200,00	13.260,00	5.500,00	5.400,00	10.640,00	45.000,00
Satılan Hizmet Maliyeti	6.000,00	7.800,00	2.750,00	3.000,00	5.600,00	25.150,00
Katkı Payı	4.200,00	5.460,00	2.750,00	2.400,00	5.040,00	19.850,00
Katkı Oranı	41,18	41,18	50,00	44,44	47,37	44,11
Faaliyet Giderleri	4.419,52	4.787,81	2.025,61	1.841,46	5.156,10	18.230,50
Kira Giderleri	698,18	756,36	320,00	290,91	814,55	2.880,00
Sigorta Giderleri	23,27	25,21	10,67	9,70	27,15	96,00
Bakım ve Onarım Giderleri	145,45	157,58	66,67	60,61	169,70	600,00
Haberleşme Giderleri	480,00	520,00	220,00	200,00	560,00	1.980,00
Kırtasiye Giderleri	72,73	78,79	33,33	30,30	84,85	300,00
Ulaşım Yemek Giderleri	174,55	189,09	80,00	72,73	203,64	720,00
Amortisman Giderleri	310,91	336,82	142,50	129,55	362,73	1.282,50
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik	251,64	272,61	115,33	104,85	293,58	1.038,00

Giderleri						
Banka Yönetimi Gider Payı	2.262,79	2.451,35	1.037,11	942,83	2.639,92	9.334,00
Faaliyet Kar/Zarar	-219,52	672,19	724,39	558,54	-116,10	1.619,50
Satışlardan Getiri	-2,15	5,07	13,17	10,34	-1,09	3,60

Tablo 11 incelendiğinde, banka şubesinin bireysel bankacılık alanında müşterilerine kullandırdıkları kredilerden toplam 1.619,50 TL tutarında ve % 3,60 oranında kar elde edildiği görülmektedir. Söz konusu kar rakamı değerlendirildiğinde, bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen faaliyetlerden en düşük müşterilerden sağlanan kar tutarının kredi kullandırma faaliyeti sonucunda elde edilen kar rakamı olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni bu faaliyet sonucu satılan ürün adetlerinin, şube içi müşteri görüşmeleri ve müşteri ziyaretleri sonucu satılan ürün adetlerine göre daha az olmasıdır. Bu nedenle banka şubesinde bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen kredi kullandırma işlemleri sırasında çapraz satış yapılarak satılan ürün adetlerinin artırılması gerekmektedir.

Banka şubesi kredi kullandırma faaliyeti sonucunda ek hesap müşterilerinden % 2,15, sigorta ürünü satışlarından %1,09 oranında zarar ederken, bireysel kredi müşterilerinden % 13,17 oranında kar elde etmiştir. Dolayısıyla kredi kullandırma işlemleri sırasında özellikle ek hesap müşterileri ve sigorta müşterilerine ürün satışı konusunda daha fazla önem verilmeli ve bu ürün gruplarına yönelik satış kampanyaları düzenlenmelidir.

Bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen her bir faaliyet maliyetinin müşteri gruplarına dağıtılması ve bu müşteri gruplarından sağlanan satış gelirleri ile karşılaştırılması sonucu oluşturulan gelir tablolarına yukarıda ayrı ayrı yer verilmişti. Bu faaliyetlere ilişkin gelir tablolarının konsolide hale getirilmesi ile banka şubesinin bireysel bankacılık alanında müşterilerinden sağladıkları toplam katkıları Tablo 12’de görmek mümkündür.

Tablo 12. Bireysel Bankacılık Alanında Gerçekleştirilen Faaliyetlere İlişkin

Konsolide Gelir Tablosu

Müşterilerin Karlılıkları	Ek Hesap Müşterileri	Kredi Kartı Müşterileri	Bireysel Kredi Müşterileri	Bireysel Emeklilik Müşterileri	Sigorta Ürünü Müşterileri	Toplam
Satışlar	51.000,00	66.300,00	55.000,00	54.000,00	53.200,00	279.500,00
Satılan Hizmet Maliyeti	30.000,00	39.000,00	27.500,00	30.000,00	28.000,00	154.500,00
Katkı Payı	21.000,00	27.300,00	27.500,00	24.000,00	25.200,00	125.000,00
Katkı Oranı	41,18	41,18	50,00	44,44	47,37	44,72

Faaliyet Giderleri	12.377,00	13.408,42	11.345,58	10.314,17	14.439,83	61.885,00
Kira Giderleri	2.880,00	3.120,00	2.640,00	2.400,00	3.360,00	14.400,00
Sigorta Giderleri	96,00	104,00	88,00	80,00	112,00	480,00
Bakım ve Onarım Giderleri	480,00	520,00	440,00	400,00	560,00	2.400,00
Haberleşme Giderleri	1.320,00	1.430,00	1.210,00	1.100,00	1.540,00	6.600,00
Kırtasiye Giderleri	120,00	130,00	110,00	100,00	140,00	600,00
Ulaşım Giderleri	1.440,00	1.560,00	1.320,00	1.200,00	1.680,00	7.200,00
Amortisman Giderleri	855,00	926,25	783,75	712,50	997,50	4.275,00
Aydınlanma, Isınma ve Genel Temizlik Giderleri	519,00	562,25	475,75	432,50	605,50	2.595,00
Banka Yönetimi Gider Payı	4.667,00	5.055,92	4.278,08	3.889,17	5.444,83	23.335,00
Faaliyet Kar/Zarar	8.623,00	13.891,58	16.154,42	13.685,83	10.760,17	63.115,00
Satışlardan Getiri	16,91	20,95	29,37	25,34	20,23	22,58

Banka şubesinde bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen faaliyetler sonucu toplam 125.000 TL katkı payı, satışları üzerinden de % 44,72 oranında katkı elde edilmiştir. Söz konusu katkı payı değerinden faaliyet giderleri düşüldüğünde banka şubesinin bireysel bankacılık alanında 63.115,00 TL kar, % 22,58 oranında satışları üzerinden kar payı elde edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen tüm faaliyetler sonucunda en karlı ilk üç müşteri grubunun ilk sırasında % 29,37 ile bireysel kredi müşterilerinin, ikinci sırasında % 25,34 ile bireysel emeklilik müşterilerinin üçüncü sırada ise % 20,95 ile kredi kartı müşterileri olduğu belirlenmiştir. En karsız müşteri grubunun ise %16,91 getiri oranı ile ek hesap müşterileri olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda küreselleşme süreci ile beraber işletmeler arasındaki rekabet giderek artmakta ve işletmeler için müşterilere verilen hizmet daha önemli hale gelmektedir. İşletmeler müşterilerine daha kaliteli ve zamanında bir hizmet sunabilmek için müşterilerini iyi bir şekilde tanımaları bir

başka ifadeyle müşteri istek ve taleplerinin açık bir ifadesi olan müşteri maliyetlerini ve müşterilerinden sağlanan gelirleri doğru bir şekilde hesaplamaları ve analiz etmeleri gerekmektedir. Müşterilerden sağlanan gelir ve katlanılan maliyetlerin analizi ise müşteri karlılık analizi ile mümkün olmaktadır.

Bu kapsamda ticari hayatta hizmet sektörünün önemli aktörlerinden biri olan bankaların da müşterilerine ilişkin karlılıklarını analiz etmeleri, verdikleri hizmetin kalitesi ve diğer bankalar ile rekabet edebilme için gerekli olan bilgi birikimini sağlama noktasında bankalara önemli avantajlar sağlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada bankaların müşterilerine ilişkin karlılıklarının hesaplanması sürecinde kullanılabilecek bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışma Niğde ilinde faaliyet gösteren özel bir bankanın 2016 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Banka şubesinden gözlem ve evrak incelemeleri sonucu müşterilerden sağlanan satış gelirleri ve toplam faaliyet giderlerine ulaşılmış olup bankanın faaliyet giderlerinin müşterilere dağıtılmasında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi'nden yararlanılmıştır.

Söz konusu yöntemin müşteri maliyetlerinin hesaplanması aşamasında uygulanması ve müşterilerden sağlanan satış gelirleri ile karşılaştırılarak müşteri karlılıklarının tespiti sürecinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

- Banka şubesinde faiz dışı giderler kapsamında toplam 762.500,00 TL maliyete katlanılmış olup söz konusu maliyet tutarı banka şubesinin esas ve yardımcı hizmet üretim yerlerine dağıtıldığında (I.dağıtım) en yüksek maliyete sahip maliyet yerinin 205.800,00 TL ile bireysel bankacılık bölümü olduğu, en düşük maliyete sahip maliyet yerinin ise 77.412,50 TL ile banko hizmetleri yönetimi maliyet yeri olduğu tespit edilmiştir.
- Banka şubesinin yardımcı hizmet üretim maliyet yeri olan şube yönetimi maliyet yerinin maliyeti esas hizmet üretim yerlerine dağıtıldığında bir başka ifadeyle II.Dağıtım gerçekleştirildiğinde I. dağıtımda olduğu gibi banka şubesinin en yüksek maliyete sahip maliyet yerinin 229.135,00 TL ile bireysel bankacılık bölümü olduğu, en düşük maliyete sahip maliyet yerinin ise 112.415,00 TL ile banko hizmetleri yönetimi maliyet yeri olduğu belirlenmiştir.
- Bireysel bankacılık bölümünün endirekt maliyetleri toplamı 61.885,00 TL olarak hesaplanmış olup söz konusu maliyetin bu bölümde yerine getirilen faaliyetlere dağıtımları gerçekleştirildiğinde, bireysel bankacılık alanında en maliyetli müşteri faaliyetinin 25.598,00 TL ile “Şube İçerisindeki Müşteri Görüşmeleri Faaliyeti” olduğu, “Müşteri Ziyaretleri Faaliyeti” (18.056,50) ile “Kredi Kullandırma Faaliyeti”nin (18.230,50) maliyetlerinin ise birbirine yakın gerçekleştiği tespit edilmiştir.
- Çalışmada banka şubesinin bireysel bankacılık hizmetlerinden yararlanan müşteri grupları, “Ek Hesap Müşterileri, Kredi Kartı Müşterileri, Bireysel Kredi Müşterileri, Bireysel Emeklilik Müşterileri ve Sigorta Ürünü Müşterileri” olarak sınıflandırılmış olup yukarıda hesaplanmış olan faaliyet maliyetleri sonraki aşamada bu müşteri gruplarına paylaştırılmış ve müşteri maliyetleri ile müşterilerden sağlanan satış gelirleri karşılaştırılarak gelir tabloları oluşturulmuştur.
- Bireysel bankacılık alanında yerine getirilen üç faaliyete ilişkin gelir tablolarının konsolide edilmesi sonucu tüm ürünlerin satışından 125.000,00 TL’lik katkı payı, % 44,72 katkı oranı elde edildiği tespit edilmiştir. Banka şubesinin müşterileri için katlanılan faaliyet maliyetleri sonucu faaliyet karı 63.115,00 TL, satışları üzerinden faaliyet karı oranı ise % 22,58’e düştüğü belirlenmiştir. Banka şubesinde bireysel bankacılık alanında gerçekleştirilen

tüm faaliyetler sonucunda müşterilerden sağlanan karın en fazla olduğu faaliyetin 49.002,00 TL faaliyet karı ve %29,50 satış getiri oranı ile “şube içi müşteri görüşmeleri faaliyeti” olduğu, müşterilerden sağlanan en az karın ise 1.619,50 TL faaliyet karı ve %3,60 satış getirisi ile “kredi kullandırma faaliyeti” olduğu tespit edilmiştir.

- Müşteriler karlılıkları açısından değerlendirildiğinde bireysel bankacılık alanında en karlı müşteri grubu için ilk sırada “Bireysel Kredi Müşterileri”, ikinci sırada “Bireysel Emeklilik Müşterileri”, üçüncü sırada “Kredi Kartı Müşterileri”, dördüncü sırada “Sigorta Ürünü Müşterileri” ve en son sırada ise “Ek Hesap Müşterileri” olduğu belirlenmiştir.
- Müşteri karlılıkları kümülatif karlılık eğrisi kapsamında değerlendirildiğinde, “Bireysel Kredi Müşterileri” ile “Bireysel Emeklilik Müşterileri”nin karlılık eğrisinin % 20’lik diliminde yer aldığı buna karşılık “Kredi Kartı Müşterileri”, Sigorta Ürünü Müşterileri” ve “Ek Hesap Müşterileri”nin kümülatif karlılık eğrisinin % 80’lik diliminde yer aldığı ortaya konmuştur.

Banka şubesinin faaliyet maliyetleri, satış gelirleri ve hesaplanan müşteri karlılıkları ile ilgili yukarıda yapılan tespitler neticesinde banka şubesine aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Çalışmanın gerçekleştirildiği banka şubesinin en maliyetli bölümü bireysel bankacılık bölümü olup bu bölümde gerçekleştirilen en maliyetli faaliyetin ise “Şube İçi Müşteri Görüşmeleri Faaliyeti” olduğu tespit edilmişti. Dolayısıyla söz konusu banka, müşterilerini mobil cep şube ve internet bankacılığı sistemlerini kullanmaları durumunda banka ürün ve hizmetlerinden daha düşük fiyattan yararlanabilecekleri ile ilgili fırsatlar sunarak müşterilerini söz konusu uygulamaları kullanmaya daha fazla yönlendirebilir ve böylece şube içi müşteri görüşmeleri maliyetini düşürebilirler. Ayrıca müşterilerin kendi bankacılık işlemlerini internet bankacılığı ve mobil cep şube uygulamaları ile gerçekleştirmeleri sağlanarak şube içi müşteri görüşmelerinden tasarruf edilebilir ve tasarruf edilen zaman diğer bankacılık faaliyetlerinde kullanılarak banka şubesinin karlılığı arttırılabilir.
- Banka şubesinin müşterilerinden sağlanan en az karın kredi kullandırma faaliyeti olduğu, bu faaliyetin karlılığının düşük olması ise müşterilere kredi kullandırma işlemi sırasında satılan ürün adetlerinin düşük olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle bireysel bankacılık alanında kredi kullandıran pazarlama görevlisine ürün satış yöntemleri ile ilgili ilave eğitimler aldırılarak satılan ürün adetlerinin artırılması sağlanabilir. Ayrıca bankanın genel müdürlüğü tarafından kredi kullanan müşterilerinin diğer ürünleri satın alması durumunda belirli indirimlerden yararlanacakları “kredi paketi” uygulamaları geliştirilerek satışlar dolayısıyla müşteri karlılıkları arttırılabilir.
- Yapılan analiz sonucunda ek hesap ve sigorta ürünü müşterilerinin karlılığı en az müşteriler olduğu tespit edilmişti. Bankanın ek hesap ve sigorta ürünlerinin birim satış fiyatları diğer ürünlerin birim satış fiyatlarından daha düşük olması nedeniyle bu ürünlerin satış adetleri artırılarak müşteri karlılığı arttırılabilir.
- Banka personelleri şube içi ve bölge toplantılarında müşteri profillerini ve taleplerini paylaşarak genel müdürlüğün satış geliştirme çabalarına destek olabilir.

Bu çalışmada banka şubesinin sadece bireysel bölümünün müşteri karlılıkları hesaplanmıştır. Dolayısıyla bankanın diğer bölümlerinin müşteri karlılıkları da hesaplanarak bankanın müşterilerinden sağladıkları karın toplamını görmek mümkündür. Ayrıca bu çalışmada öngörülen model yardımıyla bankaların genel müdürlükleri tarafından her ilde faaliyet gösteren bankaların müşteri karlılıkları hesaplanıp iller bazında müşteri karlılıkları karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Christopher, M. (2011). *Logistics & supply chain management*, Britain: Prentice Hall.
- Hortana, T. ve Ryniak, Z. *Customer profitability – a case study on measurement methods within a manufacturing company*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İsveç: Stockholm Schools of Economics.
- Kalaycı, E. (2014). *Bankalarda müşteri kârlılık analizi: bir alan araştırması*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Koşan, L. (2007). *Sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyet sisteminin müşteri karlılık analizinde kullanılması: bir konaklama işletmesinde uygulama*. Yayınlanmış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Koşan, L. (2008). Faaliyet tabanlı müşteri karlılık analizi: bir konaklama işletmesinde uygulama, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 285-302.
- Krakhmal, V.(2006). Customer profitability accounting in the context of hotels, P.Harris ve M.Mongiello (Yay.Haz.). *Accounting and financial management, developments in the international hospitality industry*, (s. 188-210). USA: Routledge.
- Özpeynirci, R. ve Kalaycı, E. (2016). Bankalarda müşteri kârlılık analizi: bir alan araştırması, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 21-36.
- Yükçü, S. ve Yüksel, İ. (2016). Hastane işletmelerinde müşteri karlılığının faaliyete dayalı maliyet yöntemi ile analiz edilmesi ve örnek bir uygulama, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 49, 1-18.

KARMAŞIK İLİŞKİLER AĞI OLAN ÖRGÜTLERDE AMAÇLARIN ANALİZİ VE YÖNETİMİ

Yrd. Doç.Dr. Mehmet SARITÜRK

Adıyaman Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Doç. Dr. Ferit İZCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Yönetim, bir amaca yönelik olarak gerçekleşir. Amacın varlığı örgütün ve yönetimin ortaya çıkmasının başlangıcını oluşturur ve amaç, yönetimin yöneldiği ve örgüt bileşenlerini etrafında bir araya getirdiği temel unsurdur. İşbirliği içerisinde bir araya gelmek amaçlar içindir. Amaç yoksa örgüt ve yönetim de bulunmaz. Bu nedenle yönetim olgusunun; hem süreç olarak yönetimin hem de bütünüyle yönetimin kendisinin anlaşılabilmesi için amaçların incelenmesi gerekmektedir. Organizasyonlarda yürütülen faaliyetlerin her aşamasında ve her seviyede amaçlar bulunmaktadır. Amaç, örgütün varlık nedeni ve bütünlüğünü sağlayan temel unsurdur. Amaçları içeren bilimsel ve sistematik bir örgütsel yapının oluşturulması yönetimin bütün aşamalarının daha etkin ve verimli olarak oluşturulması ve işleyebilmesi için belirleyici bir öneme sahiptir. Yönetim sürecinin her aşamasının oluşturulmasında ve uygulamasında amaçlar, başlangıcı ve sonucu belirler. Personelin seçimi ve yönetilmesi motivasyonunun sağlanması da amaçlar göz önünde tutularak gerçekleştirilir. Bu nedenle yönetim bilimi incelemelerinin başlangıç noktalarından birisi amaçların incelenmesi olmalıdır. Bu çalışmanın amacı, bilimsel yönetim bilgileri ışığında, yönetim fonksiyon ve faaliyetlerinin amaç eksenli analizini yapmak ve amaçların etkin yönetimi konusunda bazı tespitlerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Amaçlar, Örgütsel Amaçların Analizi, Amaç Yönetimi.

ANALYSIS AND MANAGEMENT OF THE GOALS IN ORGANISATION THAT HAVE A COMPLEX RELATIONSHIP NETWORK

Abstract

Management is aimed at an goal. A goal is the main feature of the emergence of the entity management and the main element that the management is guided and brings together around the organizational components. It is aimed to come together in cooperation. If there is no goal, there is no organization or administration. For this reason, it is necessary to understand the examination of the objectives in order that the management phenomenon can be understood both as a process and as a whole. There are goals at every stage and every level of activities carried out in organizations. The goal is to provide the basis for the existence and integrity of the organization. The creation of a scientific and systematic organizational structure that includes goals and objectives has a decisive influence on the way in which all phases of

management can be created and operated more effectively and efficiently. Determines goals, start and finish in the creation and implementation of each phase of the management process. Providing motivation for the selection and management of the staff is also carried out with the objectives in mind. For this reason one of the starting points of the management consciousness examinations should be the examination of the goals. The aim of this study is to make goals analysis of management functions and activities in the light of scientific management information and to make some determinations about effective management of goals.

Keywords: Organizational Goals, Analysis of Organizational Goals, Goals Management.

Giriş

Canlı varlıklar her zaman bir amaca yönelik olarak faaliyet gösterirler. İnsanların amaca yönelik olma bakımından diğer canlılardan ayrılan yanı bilinçli olmasıdır. Normal insan davranışları bilinçli olarak bir amaca yönelir. Bir insanın kendisi için koyduğu amaçlar büyük ölçüde onun davranışını yönlendirir. Birey hem düşünsel, hem fiziki enerjisini, kendi kendi belirlediği ve ulaşmak istediği amaca yöneltir. Dolayısıyla işbaşarımını etkileyen önemli bir güdüsel etmen de bireyin amaçları, niyetleridir. Bundan başka, dışarıdan, örgüt tarafından verilen özendiriciler, işgörenlerin amaçlarıyla niyetlerini etkileyerek işbaşarımını üstünde etkili olurlar. Başka bir deyişle, özendiricilerle işgörenlerin davranışları arasındaki ilişki, işgörenlerin kendileri için saptadıkları amaçlar yoluyla olmakta, bu amaçlar bu ilişkide aracılık yapmaktadır. Amaca yönelik bilinçli ve uyumlu insan davranışları toplumun ve yönetimin temelini oluşturur. İnsanlar arasında amaç birliği olmaması durumunda birbiri ile bağı olmayan insanlar ortaya çıkar. Yönetimin ve örgütlerin temelinde de insan istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ortak amaçlar bulunmaktadır. Yönetimin varlık nedenini anlayabilmek için onun kurumsal olarak başlangıç noktasında bulunan amaçların anlaşılması gerekmektedir.

302

Amaçlar yönetim açısından temel niteliktedir ve yönetimin örgütlenmesi ve faaliyetlerinin gerçekleştiği her aşamada göz önünde bulundurulmaktadır. Bu nedenle amaçları anlamak yönetimi ve örgütü anlamak anlamına gelmektedir.

1.Genel Olarak Amaç Kavramı ve Temel Özellikleri

Amaçlar, kısa vadeli ya da uzun vadeli, bir örgüt tarafından belirlenen ya da kurulan kaynakların kullanılması ile ulaşmayı gerektiren temel olarak özlem ya da istenilen varış yerleri ya da sonuçları ifade eder. Başka bir deyişle, bir amaç, bir varlığın varlıklarını yönlendirdiği şeyler olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, gerçekleştirmek için varlıklarını ve kaynaklarını yönlendirdiği ve ulaşmak istediği şeydir. Dolayısıyla amaçların varlığı mevcut şartlardan hoşnutsuzluğu ya da bir ihtiyaç faktörüne bağlı olarak daha iyi bir şartlara yönelik bir değişikliğe neden olma isteğini ifade eden formülasyonlar olarak ifade edilebilir. Locke ve Latham'a göre örgütlerde bir amacın var olması örgüt içindeki insanların davranış ve performansların önemli ölçüde etkilemektedir. Bununla birlikte amaçlar ile performans arasındaki bu ilişkiyi Locke ve Latham'a göre arabuluculuk ve denetleyici faktörler etkilemekte ve amaçlarla performans arasındaki korelasyon sabit ve doğrusal olarak gerçekleşmemektedir (Baah;2016,10). Amaçların, çalışanların davranışları ve organizasyonlardaki performansı ve yönetim uygulamasında geniş bir etkisi vardır. Hemen hemen her modern organizasyonda, çalışma sırasında bir takım hedef belirleme şekilleri vardır. Hedeflere göre yönetim yüksek

performanslı çalışma uygulamaları, yönetim bilgi sistemleri, kıyaslama, büyüme hedefleri ve sistem düşüncesi ve stratejik planlama gibi programlar belirli hedeflerin geliştirilmesini içerir (Lunenurg;2011,1).

Amaçlar ve hedefler örgütlere bir eylem planı belirlemede ve gelecekteki değişikliklere hazırlıklı olmasını sağlayacak planlama yapmasında temel oluşturur. Bir amaç, bir örgütün veya kişinin gelecekte elde etmeye çalışacağı bir durum olarak ifade edilebilir. Örgütsel yapı içindeki her bir amaç, aynı örgütün hedeflerini de belirler. Hedefler, ölçülebilir sonuçlar veren kısa vadeli amaçlardır. Açıkça tanımlanmış amaçlar ve hedefler olmadan, örgütler, faaliyetleri koordine etmekte ve gelecekteki olayları tahmin etmekte sorun yaşarlar (<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>). Amaçlar, kuruluşun bütününün ya da alt birimlerinin ne yapmak istediğini ifade eder. Amaçlar, gayretin yöneldiği sonucu belirtmektedir. Umumiyetle örgütsel bir sorunun ya da örgütün daha iyi hale getirilmesini için bir fırsat yakalama arzusunun bir yansımasıdır. Spesifik, ölçülebilir ve zaman bakımından sınırlıdır. Bunlar hedefler için kullanılanlarla aynı kriterlerdir. Amaçlar başarılıken, bunların yerini, organizasyonun etkililiğini artırmak için yapılması gereken şeylerin yeni ifadeleri alır (Reichard;2017, 3). Amaçların, olağan özelliği, gelecekte gerçekleştirmek istedikleri şeyleri ve kavramları tanımlıyor olmasıdır. Örgütler bütünüyle amaçları gerçekleştirmeye odaklanmışlardır ve bu özellikle kamu kuruluşları için geçerlidir. Amaçlara ulaşma, uzmanlaşmış ve koordine edilmiş faaliyetler gerektirir. Amaçlar resmi örgütlerin örgüt yapılarını faaliyetlerini etkiler ve böylece faaliyetleri için ana esasları belirler. Gerçekten amaçlar, değişen derecelerde ve değişen netlikte resmi bir yapı oluşturmalarının yollarına bağlıdır. Bir dereceye kadar örgütlerde karar verme davranışını ve sosyal yapıyı etkileyecek, liderler için alternatifler arasında seçim yapmak ve kuruluşlarının neyi başarabildiklerini değerlendirmeyi kolaylaştıracaktır. Amaçlar, anlaşmazlıkları ve karmaşıklığı yansıttığından dolayı bilinçli olarak belirsiz veya belirsiz olabilir. Bu durum kamu kuruluşları için tipik bir durumdur. Belirsiz amaçlar yöneticilere karar vermede esneklik sağlarlar, fakat bu durum sorumluluk üstlenmeyi de zorlaştırabilir. Amaçlar çoğunlukla, kültürel ve sembolik yönleri bulunsan bile, araçsal bir perspektif ile oluşturulacaktır (Christensen vd;2007,80). Örgütsel yapı içindeki her bir amaç, aynı örgütün hedeflerini de belirler. Hedefler, ölçülebilir sonuçlar veren kısa vadeli amaçlardır. Açıkça tanımlanmış amaçlar ve hedefler olmadan, örgütler, etkinlikleri koordine etmekte ve gelecekteki olayları tahmin etmekte sorun yaşarlar (<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>). Birçok operasyonel planlama süreci, örgütsel hedeflerin mali yıl planlaması ve bütçelemesi için bir başlangıç noktası olarak ayarlanmasını gerektirir. Çalışma planının geliştirilmesi, bireylerin kişisel hedeflerini belirleme ve faaliyetlerini planlama yoluyla performans yönetim sisteminin başlangıcını tetikleyerek, çalışanların örgütsel hedeflere ulaşma çabalarını topluca harekete geçirir. Yöneticiler, örgütün bütünü veya gruplar için “amaç”, kişisel durumlar için ise hedef ifadesini kullanmalıdır. Bu terminoloji, birey ve organizasyon arasında basitçe ayrım yapar ve her iki seviyede yön belirleme ihtiyacı konusunda bir bilinci yükseltir. Örgüt amaçları bağlamında belirlenmeyen kişisel hedefler, hedefleri eksik kalan, iyi planlanmış kişisel çaba olmasına rağmen, örgütlerinden ayrılan ayrı hedeflerine ulaşan meşgul, motive olmuş kişilere yol açabilir (Reichard;2017,1). Amaçlar(goals) ve hedefler(objectives) yönetimin kritik bileşenleridir. Hem herhangi bir örgütün planlaması açısından hem de daha büyük örgütlerde planlama-örgütme-liderlik ve kontrol aşamalarının çatısını oluştururlar(Principles of Management;2015, 251).Amaçlar ve hedefler ölçmenin temelini oluşturmaktadır. Amaçlar, bir organizasyonun

programlanmış ve örgütsel olarak ne yapmaya çalışıldığını tanımlayan çıktılarını ifade eder, umumiyetle, ilgili programların bir koleksiyonudur. Örgütün ana faaliyetlerinin bir yansıması ve yöneticiler için örgütü toplama noktalarıdır. Örneğin, Wal-Mart, yıllık gelirlerini% 20 oranında büyütme veya uluslararası bölümlerini büyütme hedefine sahip olması onun mali amacı olabilir. Her bir amacı merkezden çıkan ve örgütü kaplayan büyük bir şemsiye olarak düşünmek mümkündür. Şemsiyenin kendisi de bir amaçtır. Amaçların aksine hedefler, çok hassas, zaman esaslı, ölçülebilir niteliktedir. Hedefler tipik olarak (1) amaçla doğrudan ilgisi olmalıdır; (2) açık, özlü ve anlaşılır olmalıdır; (3) sonuçlar bakımından belirtilebilir olmalıdır; (4) bir faaliyetle başlar; (5) Başarı için bir zaman belirtilmelidir ve (6) ölçülebilir olmalıdır. Şemsiye analojisi hedefler için de kullanılabilir ve her bir cümle bir hedef olarak belirtilebilir. Wal-Mart örneğini tekrar kullanarak, şirketin yıllık gelirini %20 büyütme hedefini desteklemek için önümüzdeki altı ay içinde yirmi mağaza açmayı hedefleyebilir. Spesifik hedefler olmaksızın asıl amaçlar başarılamaz. Amaçlar ve hedefler kabul edilebilir nitelikte ve gerçekçi olmazlar ise kullanılmaya uygun da olmazlar.

Amaçlar ve hedefler, planlamanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Ayrıca örgütlenme, liderlik etme ve denetleme konularında çok katmanlı etkilere sahiptirler. Genel olarak değerlendirmek gerekirse, amaçlar ve hedefler a) Ölçme ve performansı bildirme b) performansı geliştirme c) çalışmaları uyumlu hale getirmek d) yönetimin sorumluluğunu sağlamayı mümkün hale getirirler(Principles of Management;2015, 255).

İngiliz sosyolog David Silverman, bir örgütte amaçları belirlemek için en az dört yöntem bulunduğunu iddia etmektedir. İlk yöntem, resmi yazılı belgelerde formüle edilen orijinal hedeflere bakmaktır. Bu, iyi bir fikir verebilir ancak kuruluşun geçmişi boyunca hedefler değişirse sorunlu olabilir. İkinci yöntem, bir organizasyonun mevcut liderliğinin hangi hedefleri gerçekleştirmek istediğini incelemektir. Bu, bir kuruluşun hedeflerinin genel bir resmini verir, fakat yanıltıcı olabilir çünkü farklı hiyerarşik konumlara sahip lider ve yöneticiler farklı hedeflere sahip olabilirler ya da yöneticiler kasıtlı olarak sembolik bir karaktere sahip amaçlar inşa edebilirler. Üçüncüsü, bir örgütün gerçekte yaptığı faaliyetleri bir başlangıç noktası olarak alabilir ve ilgili hedeflerin ne olduğuna ilişkin çıkarımlar yapılabilir. Bu yöntemde zorluk karmaşık bir faaliyet grubunda genel kalıpları ve hedefleri görebilme yeteneğinin düşüklüğü nedeniyle amaçları doğru değerlendirememekten kaynaklanır. Amaçları belirlemek için dördüncü yöntem, her çalışanın rolünü belirleyebilmek ve gerçekleştirebilmek için gereken karmaşık taleplerin ne olduğunu belirlemek ve bu bağlamda Silverman, rolle ilgili talepleri netleştirmek için odağını sınırlar ve daha kişisel veya gayri resmi talepleri dışlar. Buradaki zorluk, karmaşık bir hedef yapısındaki çeşitli hedefleri ayırmak ve resmi ve gayri resmi hedeflerin görece önemini tanımlamaktır. Bu yöntemler, esasen örgütlere ilişkin araçsal bir perspektiften ilham almış, ayrıca kültürel bir perspektiften türetilen özellikleri de taşımaktadır (Christensen vd;2007, 82)

Locke ve Latham'a göre, amaçlar, dört mekanizma aracılığıyla bireysel performansı etkilemektedir.. **İlk olarak**, amaçlar, amaçlarla ilgili doğrudan eylem ve gayreti hedefler ve ilgisiz faaliyetlerden uzak durmayı sağlar. **İkinci olarak**, amaçlar çalışanlara güç verir. Daha zor hedefler, kolay hedeflere göre çalışanların daha fazla gayret ile çalışmasına neden olur. **Üçüncü olarak**, amaçlar, kararlılığı etkiler. Çalışanlar yüksek hedeflere ulaşmak için daha fazla çaba harcarlar. **Dördüncü olarak**, amaçlar, çalışanları bir hedefe ulaşmak için var olan bilgilerini kullanmaya ya da bunu yapmak için gerekli bilgiyi elde etmeye motive eder. Hedef

belirleme modeli, kişilerin kendilerini ve isteklerini etkileyen ihtiyaçlara ve değerlere sahip olduğunu varsayar. İhtiyaç, arzu edilebilir ya da faydalı bir şeyin eksikliği olarak tanımlanabilir(<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>).

Bir amaç ölçülebilir nitelikte ise ölçülerek ve rakamlarla ifade edilerek daha spesifik hale gelebilir ya da tamamlanması gereken bazı görevleri tanımlayarak belirlemek amaçları dört şekilde etkiler (Agbolade ve Anthony;2011,116):

Tercih: Belirli ve dikkatle oluşturulmuş amaçlar, amaca uygun faaliyetleri doğrudan etkiler ve amaç ile ilgisi olmayan faaliyetlerden uzaklaşmayı sağlar.

Efor: Amaçlar daha fazlaya çabaya neden olabilir. Örneğin; bir kişi saatte 4 birim ürettiyorsa, 6 birim üretmeyi hedefliyorsa, hedefine ulaşmak için daha yoğun çalışması gerekecektir.

Sebat: Bir kişi bir amacı gerçekleştirmek için çaba gösteriyor ise bazı zorlukları aşmak konusunda daha kararlı davranacaktır.

Kavrama/Vukuf/İdrak: Amaçlar, bir bireyin davranışlarını değiştirmek için bilişsel stratejiler geliştirmesine neden olabilir.

Barney ve Griffin'e göre ise amaçlar, dört temel işleve hizmet ederler. 1) rehberlik ve yön verirler, 2)Planlamayı kolaylaştırır, 3)Çalışanları motive ederler ve onlara ilham verirler. 4) Örgütlerin performansını değerlendirip kontrolünü sağlarlar. Örgütsel amaçlar, çalışanların örgütün nereye gittiğini ve oraya nasıl ulaşmayı planladığını anlamasını kolaylaştırır. Çalışanlar zor kararlar almak zorunda kaldıklarında, örgütsel amaçlar çalışanlara karar alma konusunda yol gösterici olacaktır. Amaçlar, amaçlara nasıl ulaşılacağını belirlemek için planlamayı teşvik etmektedir. Çalışanlar, bir ihtiyacı karşılamak için amaçlar belirlerler, amaçlar motive edici olurlar ve performansı artırır. Kontrol ve değerlendirme ise bir kuruluşun gerçek performansını hedefleriyle karşılaştırmasını ve daha sonra gerekli düzenlemeleri yapmasını sağlar(<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>).

Araştırmalar kişisel farklılıkların hedef etkinliğini belirlemede rol oynadığını ileri sürmektedir. Kişiler, hedef yönelimleri, öncelikler ve öz denetim becerileri bakımından farklılık gösterebilir. Araştırmalar, bir kişinin hedef yöneliminin hedef etkinliğini etkileyebileceğini önermektedir. Örneğin; öğrenme yönelimli çalışanlar, bilgi ve becerileri edinmeyi arzu ederken, performans hedefi yönlendirecek çalışanlar, başarı sürecinden ziyade sonuca odaklanırlar. Bir öğrenme hedefi yönelimli çalışanlar, hedefleri bir meydan okuma olarak görürken, performans hedefi yönlendirecek çalışanların hedeflerini tehdit olarak görebilir. Çalışmalar, atanan hedeflerin öğrenme hedefi yönelimli bireyler için daha etkili olduğunu desteklemektedir. Kişisel ve örgütsel hedefler her zaman uyumlu değildir. Örneğin; birden fazla kişinin çalıştığı ve gelire sahip olduğu ailelerin(two income families) sayısı arttıkça iş aile çatışması artmaktadır. Çalışanlar, profesyonel ve kişisel hedefleri dengelemek mecburiyetindedirler. Bir çalışanın kişisel amaçlarına ulaşma arzusu, örgütsel amaçlara ulaşma motivasyonunu etkileyebilir. Örgütsel ve kişisel hedefler uyumlu değilken, bu durumun performans üzerinde zararlı bir etkisi olabilir. Öz denetim, hedef belirleme ve hedef başarısında da önemlidir. Araştırmalar, çalışanların kendi kendini yönetme konusunda eğitildiklerinde öz denetimlerini geliştirdiklerini göstermiştir. (s.2) Özdenetim eğitimi, çalışanlara belirli yüksek hedefler belirleme, çevrenin hedef kazanımını engelleyebilecek yolları izleme imkânı sunabilir ve amaçlara yönelik ilerleme

kaydetmek için ödülleri belirleyebilir ve uygulayabilir, ayrıca ilerleme kaydedilmemesine yönelik cezalar da verebilir(<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>).

Amaçların resmi organizasyonlardaki hedeflerin olağan özelliği, gelecekte gerçekleştirmek istedikleri şeyleri ve kavramları tanımlıyor olmasıdır. Örgütler bütünüyle amaçları gerçekleştirmeye odaklanmışlardır ve bu özellikle kamu kuruluşları için geçerlidir. Amaçlara ulaşma, uzmanlaşmış ve koordine edilmiş faaliyetler gerektirir. Amaçlar resmi örgütlerin örgüt yapılarını faaliyetlerini etkiler ve böylece faaliyetleri için ana esasları belirler. Gerçekte amaçlar, değişen derecelerde ve değişen netlikte resmi bir yapı oluşturmanın yollarına bağlıdır. Amaçlar, bir dereceye kadar örgütlerde karar verme davranışını ve sosyal etkileşimi etkileyecektir. Amaçlar, liderler için alternatifler arasında seçim yapmak ve kuruluşlarının neyi başaraabildiklerini değerlendirmede önemlidir. Amaçlar anlaşmazlıkları ve karmaşıklığı yansıttığından dolayı bilinçli olarak belirsiz veya belirsiz olabilir. Bu durum kamu kuruluşları için tipik bir durumdur. (s.79) Belirsiz amaçlar yöneticilere karar vermede esneklik sağlarlar, fakat bu durum sorumluluk üstlenmeyi de zorlaştırabilir. Amaçlar çoğunlukla, kültürel ve sembolik yönleri bulunsa bile, araçsal bir perspektif ile oluşturulacaktır (Christensen vd.; 2007,80).

Amaç belirleme kapsamlı olarak araştırılan konulardandır. Amaç belirlemenin dört özelliği bulunmaktadır; özgüllük, zorluk, kabul ve taahhüt/bağlılık/sorumluluk. Çalışmalar, amaç belirginliği ve çalışanların performansı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Amaçlar ne kadar belirgin olursa, çalışanlar açısından da daha az belirsizlik ve daha yüksek performans söz konusu olmaktadır. Çalışanlara en iyi hedefler verildiğinde kendi performanslarını ölçmelerine yardım edecek harici bir referansa ihtiyaç duymazlar. Örneğin bir çalışana mümkün olan en iyi satışı yapmasını söylemek, performansı artırmaya yetecek derece de belirli bir hedef vermemektir. Bununla birlikte, çalışanın satışları bir referans noktası olduğu için satışları yüzde 10 arttırmasını söylemek çok daha özeldir ve yüksek performansı teşvik eder. Amaç zorluğu da performansla doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Araştırmalar daha zor amaçların daha yüksek bir performansa, amaçlar zorlaştıkça çalışanlar onları imkânsız olarak algırlarlar. Mantıksız amaçlar çalışanları motive etmekten çok sinir bozucu olmaktadır. Diğer yandan, zor ancak gerçekçi amaçlar artan performansa ve motivasyona yol açar. Araştırmalar, belirli bir amaca ulaşma ihtimalinin yüzde 50 olduğunda çalışanlara büyük motivasyon sağladığını göstermektedir. Amaç kabulü, çalışanların bir amacı kabul etme derecesidir. Çalışanlar, kendi amaçlarına ulaşmak için amacın adil ve tutarlı olduğunu hissetmelidirler. Belirli ve erişilebilir bir amaç olsa bile, etkinlik için bireysel kabul gereklidir. Çalışanlar, birçok nedenden dolayı amaçları reddedebilir; işin anlamsız olduğunu, organizasyona güvenmediğini veya performanslarıyla ilgili geribildirim almadığını hissedebilmektedirler (<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>).

2. Amaçların Analizi

Herbert Simon, kişisel amaçlar ile örgütsel amaçlar arasında bir ayrım yapar. Kişisel amaçlar, örneğin, kişisel aktörlerin bir örgüte üye olma veya onun içinde kalma kararı (kariyer odaklı amaçlar) ile ilgili olabilir; örgütsel amaçlar, üyelerin örgütün resmi yapısında kişisel olarak aldıkları kararları ancak topluluk adına denetlemektedir. Kişisel ve örgütsel amaçlar arasındaki bu farklar birçok teorisyen tarafından tartışılmış ve kişisel ve örgütsel amaçlar arasında çoğunlukla belirsiz olan bağlantılara vurgu yapılmıştır. Bahsedilmesi gereken nihai bir ayrım ise uzun vadeli amaçlar ile kısa vadeli amaçlar ayrımıdır. Uzun vadeli amaçlar stratejiler olarak

adlandırılır ve nispeten genel, vizyoner ve sembolik niteliktedir. Bu bazı teorisyenleri belirtilen amaçlar kadar uzun vadeli hedefler ile gerçek uzun vadeli hedefler arasında ayırmaya yönelir. Kısa vadeli hedefler çoğunlukla operasyoneldir ve daha kapsamlı bir hedef yapısında daha düşük sıralamaya sahiptir. Uzun vadeli hedefler sürdürülebilirlik konularını ele alırken, kısa vadeli hedefler daha verimlilik odaklı olma eğilimindedir (Christensen vd.;2007,81, AbuBakar vd.;2014, 42).

Amaçlar, bir kuruluşun misyon ve vizyon ifadesine yakından bağlı olmalıdır. Stratejik amaçlar, taktik amaçlar ve hedefler ile operasyonel amaçlar ve hedefler, organizasyonun misyon açıklamasını desteklemektedir (<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>).

a) Stratejik amaçlar

Kuruluşun bütünü ile ilgilidir. Herhangi bir bölüm, kurum veya kişinin faaliyetini ilgilendirmemektedir. Bu amaçların bir kısmı rakamlarla ifade edilebilir, bir kısmı ise rakamlarla ifade edilemez (Eren,2011;182). Stratejik amaçlar bir organizasyonun tepesinde belirlenir ve misyon ifadesiini doğrudan destekler. Stratejik amaçlar, herhangi bir departman yerine tüm örgüt ile ilgilidir. Örgütlerde sekiz tür stratejik amaç bulunmaktadır. **Birinci** tip stratejik amaç pazarın durumu ile ilgilidir. Örneğin “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Pazar payının yüzde 45’ini 2011 yılına kadar kontrol etmek.” Pazar durumuna ilişkin stratejik amaçlar, belirli bir sektörde Pazar içindeki konumunu belirlemede bir şirkete yardımcı olur. **İkinci** stratejik amaç yenilikle ilgilidir. Örneğin, “önümüzdeki üç yıl içinde kullanılmak üzere üç yeni uygulama geliştirmek” gibi. **Üçüncü** stratejik amaç türü ise verimlilik ile ilgilidir ve üretim maliyetlerindeki düşüş ve çıktılardaki artışı hedefler. **Dördüncü** stratejik amaç ise insan kaynakları gibi fiziksel ve finansal varlıkların verimli kullanılmasını sağlamayı hedeflemelidir. **Beşinci** stratejik amaç türü kuruluşun kârlarını içerir ve genellikle varlıkların getirisi veya hisse senetlerinin piyasa değeri açısından tanımlanır. **Altıncı** stratejik amaç türü yönetim geliştirme ve performansın yanında yöneticilerin davranışlarının sürekli gelişimini sağlamak ile olmalıdır. Buna örnek olarak yönetim eğitim kurslarında öngörülen saat sayısını önümüzdeki yıl %15 oranında artırmayı hedeflemek verilebilir. **Yedinci** stratejik amaç türü, çalışanların davranışlarının yanı sıra tutum ve performanslarına ilişkin endişeleri de ele almaktadır. Buna örnek olarak önümüzdeki iki yıl içinde işgücü devir hızını %12 azaltmak hedefi verilebilir. **Sekizinci** stratejik amaç örgütün kamusal ve sosyal sorumluluğu ile ilgilidir. Bu tür hedefler, kirliliğin azaltılması veya farklı hayır kurumlarına katkıda bulunulması ile ilgilidir(<http://www.referenceforbusiness.com/23.06.2017>).

b) Taktik amaçlar

Kuruluş içindeki ana departman veya bölümlerin kendilerine has amaç ve hedefleridir. Orta kademe yöneticilerin sorumluluğunda gerçekleştirilmek üzere oluştururlar. Stratejik amaçların gerçekleştirilmesi için ve ona bağlı olarak oluşturulurlar (Eren,2011;183). Taktik amaçlar ve hedefler doğrudan organizasyonun stratejik amaçları ile ilgilidir. Kuruluşun bölümleri ve bölümlerinde gerekli başarı seviyeleri belirtilir. Taktik amaçlar ve hedefler, organizasyonun stratejik hedeflerini desteklemelidir. Örneğin, bir kuruluş, stratejik bir hedef olarak, önümüzdeki yıl toplam maliyeti %15 oranında azaltmayı hedeflediğinde, şirketin farklı departmanları maliyetlerini belirli bir oranda düşürmek için taktik hedefler belirleyecek, böylece tüm bölümlerin ortalaması yüzde 15’e eşit olacaktır.

c) Operasyonel amaçlar

Taktik amaçlardan sonra onların uygulanabilmesi için oluşturulan alt amaçlardır. Diğerlerine göre daha kesin, ölçülebilir ve kısa zaman süresi gerektiği için hedefler olarak ifade edilirler (Eren,2011;183). Amaçlar operasyonel olabilir. Operasyonel amaçlar, araçsal, somut, spesifik, açık ve standartlaştırılmışlardır. Yöneticiler, örgütleri tasarlarken amaçları araç olarak kullanabilirken, çalışanlar alternatif ve özel faaliyet şekillerini seçmek için kullanırlar. Geniş resmi amaçlar çerçevesinde bir örgüt birçok farklı operasyonel hedefe ve faaliyete sahip olabilir fakat kaynaklar sınırlı olduğu için seçim yapmak gerekmektedir. Araçsal perspektif sınırlı rasyonalliteyi gerektirir. Karmaşık bir dünya ile başa çıkabilmek için kamu kurumları ve çalışanları üzerinde durulması gereken şeyleri ve insanları seçmek zorundadır. Aksi takdirde dikkat ve kapasite problemleriyle karşı karşıya kalırlar. Buna ek olarak, resmi amaçların operasyonelleştirilmesi, resmi bir örgütün alanını veya faaliyet alanını oluşturur. Amaçlar özel olarak tanımlandığında daha net ve anlaşılır hale gelecektir. Bu usul ile örgüt hangi görevlere öncelik vereceğine, görevlerle ilgili hedef grupların hangileri olduğuna, hangi uzmanlık bilgisi ve hangi personel ile görevleri yerine getireceğine karar verebilecektir (Christensen vd.;2007,81).

d) Üst Düzey Amaçlar

Üst düzey amaçlar birden fazla grup için geçerli olan amaçlardır. Genellikle gruplar arasındaki çatışmayı çözmek için kullanılırlar. Amaca ulaşmak için işbirliği yoluyla, gruplar arasındaki gerginlik ve düşmanlık sıklıkla çözülür. İnanç ve dostluk üzerine arkadaşlık bağları oluşturulur. Üst düzey amaçlar, grupların farklılıklarını gidermek ve birbirleriyle işbirliği yapmaları için güçlü motivasyon araçları olabilir. Grupların başarılı olabilmeleri için birbirlerine karşı bağımlılık içinde bulunduklarını anlamaları gerekir. Üst düzey amaçlar herkes tarafından arzulanır olmalıdır. Sonuç olarak amaca katılan tüm taraflar amacın gerçekleştirilmesinden dolayı ödüllendirilmeyi beklemek mecburiyetindedirler.

308

3.Amaç Belirleme Teorisi

Amaç belirleme teorisi (Goal Setting Theory), yönetimin net, kabul edilebilir ve ulaşılabilir çalışma amaçlarını belirlemenin önemini vurgulamaktadır. Amaç belirleme teorisi, amaçların anlaşılması ve kabul edilir ve ulaşılabilir olması durumunda motivasyonu artıracağını ileri sürmektedir(Marsden ve Richardson; 2017, 25). İnsan ile ilgili gözlemlerin en basitine dayanır, yani bilinçli insan davranışı bir amaca yöneliktir. İnsan davranışları insanların amaçları tarafından düzenlenir. Bununla birlikte amaçlar tarafından yönlendirilmiş olmak, bitkiler de dâhil olmak üzere bütün canlıların faaliyetlerini karakterize eder. Dolayısıyla, hedefe yönelik eylem ilkesi bilinçli eylemle sınırlı değildir (Latham ve Locke;1991,212). Bu teori 1960'lı yılların sonlarından bu yana örgütsel davranış ideolojisini ve uygulamalarını derinden etkilemiş ve amaçların belirginliğinin ve zorluk derecesinin iş performansını nasıl olumlu etkilediğini vurgulamıştır(Gadot ve Angert;2007, 119). Amaç belirleme teorisi, Latham ve Locke tarafından, çeşitli gruplar üzerinde yapılan laboratuvar ve alan çalışmaları ile tümevarım yöntemi kullanılarak geliştirilmiştir. Teori şunu belirtmektedir: (1)Belirli yüksek bir amaç ör. 30 Kasım'a kadar bu ülkedeki 1-12 yaş arasındaki öğrencilerin% 100'ünü aşılama, kolay bir hedefe (ör. Yalnızca% 20 aşılama) kıyasla daha yüksek performansla neden olur. "Çocukları sağlıklı kılmak" gibi genel bir hedef veya "elinden gelenin en iyisini yap" gibi genel ifadelerle belirlenen amaçlarda hedef bulunmaz. (2) Amaçlar kadar beceri de yüksek ise, yüksek hedef, bir kişinin performansını artırır. (3) a) karar alma sürecine katılma b) Övgü de dâhil olmak üzere geri bildirim. C) rekabet ve d) parasal teşvikler gibi çeşitli teşvik edici faktörler bir kişiyi

yüksek hedefler ve bağlılık konusunda belli ölçüde etkilemektedir. İkincisi ile ilgili ne teori ne ampirik kanıtlar, bunun tam tersinin doğru olduğu sonucunu ortaya çıkarmaz. Amaç ile ilgili bağlılığını kazanmak için para gerekmez. (Latham, Borgogni ve Petitta;2011, 386)

Ayrıca, amaç belirleme, Vroom'un, Maslow'un veya Herzberg'in motivasyon teorileri, Bandura'nın sosyal bilişsel teorisi veya operant temelli davranışçılık, işle ilgili motivasyonun tüm önemli teorileri için altta yatan faktörü açıklama çabasıdır. Yöneticiler, hedef belirlemeyi performansı iyileştirmek ve sürdürmek için yaygın olarak kabul etmektedir. Yüzlerce çalışmadan yola çıkarak, amaç belirlemenin temel bulgusu, belirli, zor ancak erişilebilir amaçlarla donatılmış kişilerin, kolay, belirsiz veya hiç amacı olmayanlardan daha iyi performans gösterdikleri yönündedir. Bununla birlikte, aynı zamanda, bireylerin yeterli yeteneğe sahip olmaları, amaçlarını kabul etmeleri ve performansla ilgili geribildirimde bulunmaları gerekmektedir (Lunenburg;2011,1) .

Doğru şartlar altında amaç belirleme yöntemi örgüt üyelerinin motivasyonunun sağlanabilmesi için güçlü teknikler içerir. Aşağıda motivasyon ve performansı artırmak için amaç belirlemek için kullanılabilecek bazı pratik yöntemler bulunmaktadır (Lunenburg;2011,1).

Hedef belirleme teorisinde davranışın iki temel bilişsel bileşeni vardır: değerler ve niyetler (amaçlar). Kişiler, değerleriyle tutarlı olarak belirli eylemler yapmak için bir arzu yaratırlar. Amaçlar, güç verir ve kişisel davranışlarda doğrudan ve önemli bir rol oynar. Amaçların varlığı halinde kişiler sürekli enerjik hale gelir, uygun stratejiler geliştirir ve sürekli çaba sarf eder (Abu Bakar vd.;2014,42).

Amaç Belirleme teorisinin temel önceliği, kişilerin açık ve zor hedefleri takip etmeye teşvik etmesinin, belirsiz ve kolay hedefler izlemelerini veya yalnızca en iyilerini yapmalarını teşvik etmekten daha fazla performans avantajı sağlamasıdır. Amaç belirleme teorisi, özellikle, amaç belirsizliğinin örgütsel kökenine, sonuçları ve boyutları ile örgütsel görev seviyesindeki hedef netliği arasındaki ilişkiye ışık tutmuştur. Umumi yönetim literatürü, amaçların performansı etkilemek için diğer değişkenlerle etkileşim kurabileceğini gösterir. Örneğin amaç belirlemenin performans çıktıları üzerindeki etkilerinin, işçiler yüksek seviyede bir hedef belirledikleri zaman ve hedef belirlemenin faydalarının hedef zorluk seviyesi yükseldikçe arttığı bilinmektedir (Anderson ve Stritch; 2015,2).

Amaç belirleme ile ilgili daha sonraki çalışmalar, yüksek performans döngüsünün geliştirilmesine yol açmıştır. Bu model, belirli zorlu hedeflerin yanı sıra, yüksek performanslı hedefler için de geçerlidir. Yüksek hedefler ve yüksek öz yeterlik, hedefe ulaşılmasına yol açacak stratejiler aramak için insanları güçlendirir. Yüksek hedeflerin performans üzerindeki etkisi, yetenek, bağlılık, geribildirim, durum değişkenleri ve işin özelliklerinin bir çalışan tarafından büyüme kolaylaştırıcı olarak algılanmasıdır. Büyümeyi kolaylaştıran görevlerde yüksek performans, tipik olarak hem iç hem de dış ödüllerin kaynağıdır. (s.388) Bu ödüller yüksek iş doyumuna neden olur. Yüksek iş doyumunun sonucu, örgütte kalma ve gelecekteki zorlukları aramak, dolayısıyla "yüksek performanslı döngü" (YPD) ismini verilmektedir. Bu modelin pratik önemi hem yüksek performansla hem de oldukça memnuniyete sahip işgücünün yaratılmasına yönelik bir çerçeve oluşturmaktır (Latham, Borgogni ve Petitta;2011, 386).

Amaç belirleme teorisinin bazı prensipleri bulunmaktadır. Bunlar (Abu Bakar vd.;2014, 44);

Açıklık (Clarity) : Amaçlar, üretken, açık ve ölçülebilir olmalıdır. Bu nedenle, hedefler net başlangıç tarihi ve başarının beklentisi hakkında daha az yanıltıcı bilgi ile iyi tanımlanmalıdır.

Meydan Okuyucu (Challenge): Amaçlar kişileri motive etmek için yeterli seviyede meydan okuyucu olmalı ve çalışanları daha fazla çaba göstermeye sevk etmelidir. Görev zorluğunun aşırı düşük veya yüksek olması, hedeflerin sonucunu etkileyen görevleri tamamlarken sıkıntıya veya başarısızlıktan kaçınmaya neden olacaktır.

Bağlılık/Sorumluluk/Taahhüt (Commitment): Çalışanlar, başarının bir parçası olduklarını düşünürse, bağlılıklarını gösterecekler, daha fazla sorumluluk alacaklardır. Bunu gerçekleştirebilmek için en çok kullanılan strateji, bireylerin planlamaya, hedefleri belirleme ve karar verme sürecine dâhil olmalarını sağlamaktır. Ek olarak, bağlılık ve görevin zorluğu arasında amacı algılayan bireylerin kavradığı bir bağ bulunmaktadır. hedefin zorluğuna yönelik algı hedeflere ulaşmak için yönlendirilecek ve ilham verici olacaktır.

Geri Bildirim (Feedback): Geri bildirimin içeriği, ilerleme kontrolü üzerine yoğunlaşmalı, mevcut engelleri, çözüm önerilerini ve ilave kaynak ihtiyacını belirlemelidir. Geri bildirimler, yöneticilere özdeğerlendirme yönünde açık bir kriter görevi görebilir. Geri bildirim sürecine övgü ve takdirin eklenmesi, görevdeki sıkı çalışmaya devam etmek için yöneticileri motive edici ödüllere dönüşecektir.

Amaç belirleme kişisel performansa dört şekilde yardımcı olmaktadır (Team FME;2017,7):

- Amaçlar takım üyelerinin sonuç odaklı olmalarını ve sonuç vermeyi taahhüt etmelerini sağlar.
- Amaçlar bir enerji verici olarak görev yapıyor; Hedefler, insanları onlara ulaşmak için fazladan bir çaba göstermeye teşvik eder.
- Amaçlar, ekip üyelerini, uzun vadeli etkileri olan etkin kararlar almak için girişimlerini kullanmaya teşvik eder. Bu, genellikle, düzenlemeden ziyade yukarıdan aşağıya doğru yönlendirilen daha etkin ve başarılı çalışma uygulamalarına neden olur.
- Amaçlar, çalışanları verimliliği maksimum hale getirebilmeleri için zamanlarını organize etmeye yönlendirir.

Başka bir sınıflandırma ise amaç belirleme teorisinin özelliklerini üçlü bir yapıda ifade etmiştir. Birinci grupta, açıklık, meydan okuma, karmaşıklık, bağlılık ve geri bildirim; ikinci grupta amaçların özellikleri belirtilmiş, bunlar ise spesifik olma, ölçülebilir olma, ulaşılabilir olma ve gerçekçi ve zaman bakımından sınırlandırılmış omadır. Üçüncü grupta ise amaçların başlangıçtaki hedef ile kontrolünü sağlama özelliği bulunmaktadır (.Team FME;2017,7)

Amaç belirleme teorisinin umumi yapısı aşağıdaki gibidir (Abu Bakar vd.;2014,42):

Değerler→ Duygular ve istekler→ Amaçlar→ Dikkat, Hareket, Çaba, Devamlılık ve Strateji→ Davranış ya da Performans→ Sonuç

Amaç belirleme teorisini ilerleten mantıksal bir sıra içermeyen sekiz kategori daha belirtilmektedir. Bunlar: a- Amaç seçimi, b- Amaçların öğrenilmesi c- Amaçların inşası d- Etkilenmek e- Grup amaçları f- amaçlar ve özellikleri g- makro aşamadaki amaçlar ve h- Amaçlar ve bilinçaltı başlangıç şeklinde ifade edilmektedir (Locke ve Latham, 2006: 265-268).

Sonuç ve Değerlendirme

Yeryüzünde amaçsız hiçbir varlık yoktur ve tüm varlıkların davranış nedeni, amacına ulaşmaktır. Yönetim olgusunun omurgasını amaçlar oluşturduğu halde, amaçlar akademik olarak yeterince incelenmemiştir. Yönetim sürecinin başlangıç aşamasından denetim ve geri bildirimin olduğu tamamlanma aşamasına kadar her aşamada amaçlar etrafında gerçekleşen bir faaliyetler dizisi bulunmaktadır. Bu nedenle amaçları bilimsel olarak analiz ederek bunu örgütlere uygulamak bütünüyle örgüt ve yönetim olgusunu daha iyi anlama ve analiz etme imkânı sağlayacaktır.

Amacı merkeze alan, amaçlara göre yönetim gibi yönetim tekniği ya da amaçlar üzerine diğer yönetim süreci aşamalarına göre daha fazla teknik bir dikkat ile yaklaşan planlama ve denetim aşamaları gibi aşamalar dışında da amaçlar kendi başına akademik bir ilgiyi gerektiren öneme sahip bir konudur. Çünkü örgütlerin başarılı bir şekilde yönetilmesi ancak oldukça karmaşık ve iç içe olan amaçların iyi analiz edilmesi ve birbirine hizmet edecek şekilde organize edilip yönetilmesiyle olur. Bu da ancak amaçların akademik olarak çok iyi analiz edilmesiyle mümkündür.

Kaynakça

Zainudin, A., Mei, Y. L. vd. (2014); -Goal-Setting Learning Principles: A lesson From Practitioner, *Journal of Education and Learning*, Vol.8 (1), pp.41-50.

Agbolade, O. K. – Olalekan, A. S. (2011); Goal Setting and Performance Appraisal in Public Sector of Nigeria: An Empirical Investigation *Journal of Business Management and Economics*, Vol.2(3),. September,2011, pp.116-124.

Anderson, D. M.; Stritch, J. M. (2015);Goal Clarity, Task Significance, and Performance: Evidence From a Laboratory Experiment, *Journal of Public Administration Research and Theory Advance*, August 6, pp.1-24.

Baah, K. D. (2016); Goal Integration Through Transformational Leadership A Panacea to Ghana's Public Sector Corruption Menace, *Journal of Global Responsibility*, Vol.7 No.1, pp.4-25.

Christensen, T. Lægreid, P. vd.(2007); *Organization Theoryand Public Sector, Instrument, culture and myth*, Routledge, Taylor & Francis Group, First Published, London and New York.

Eren, E. (2011), *Yönetim ve Organizasyon*, Beta Yayınları, İstanbul.

Gadot, E.V., Ngert, L. A. (2007), Goal Setting Theory, Job Feedback, and OCB: Lessons From a Longitudinal Study, *Basic And Applied Social Psychology*, 29(2), , 119-128.

<http://www.referenceforbusiness.com/management/Ex-Gov/Goals-and-Goal-Setting.html>
23.06.2017

Latham, G. P.; Borgogni, L.; Petitta, L. (2011); Goal Setting and Performance in the Public Sector *International Public Management Journal*, 11(4), p.385-403.

Latham, G. P.; Locke, E. A. (1991), Organizational Behavior and Human Decision Processes, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 212-247.

Locke, E. A., Latham, G. P. (2006), New Directions in Goal-Setting Theory, *Current Directions in Psychological Science*, Volume 15, Number 5, pp.265-268.

Lunenburg, F. C. (2011), Goal-Setting Theory of Motivation , *International Journal Of Management, Business, and Administration*, Volume 15, Number 1, pp.1-6.

Marsden, D.; Richardson, R. (1992); Motivation and Performance Related Pay In The Public Sector: A Case Study of The Inland Revenue, *Centre for Economic Performance, London School of Economics, Discussion Paper No.75, May 1992. s.1-56, <http://eprints.lse.ac.uk/3647/13.10.2017> .*

Reichard, B. D.;“Principles of Organizational Goal Setting”
http://upload.powertrain.com/plcdev/uploaded_files/Principles_of_Organizational_Goal_Setting.pdf 18.10.2017

Team FME (2017), www.free-management-ebooks.com 19.10.2017.

YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARI: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Yrd. Doç. Murat KARAHAN

Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Medet İĞDE

Araştırma Görevlisi Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Öz

Mali işlemler sonucunda belgelere dayalı olarak yapılan muhasebe kayıtları ile oluşturulan finansal tablolar, şirket hakkında bilgi kullanıcılarına önemli bilgiler sunmakta ve onlarda bu bilgilerden faydalanarak işletme hakkında kararlar almaktadır. Varlık ile gelirlerin artırılması, borç ile giderlerin azaltılması ve nakit akışının artırılması yoluyla gerçekleştirilen yaratıcı muhasebe uygulamaları ile şirketler, kârını olduğundan yüksek gösterebilmekte, şirketin net piyasa değerini artırabilmekte veya nakit akışını artırmaktadır. Diğer bir ifade ile yaratıcı muhasebe uygulamaları mevcut finansal faaliyet sonuçlarını gizlemek ve değiştirmek için kullanılan yöntemlerin bütünüdür. Yaratıcı muhasebe uygulamalarında amaç finansal tabloların mevzuata uygun bir şekilde hazırlanarak mali tablo kullanıcılarını firma hakkında olumlu düşünmeye sevk ederek şirketin durumunu olduğundan farklı göstermektir. Yaratıcı muhasebe uygulamaları yasalara aykırı olmamakla beraber, kurallardaki esnekliklerden yararlanma süreci olup, kurallar içerisindeki boş alanları araştırma çabasıdır. Böylece şirketler, finansal durumlarını yasal yollarla gerçeğinden farklı göstererek finansal bilgi manipülasyonu yapmakta ve bu durum bilgi kullanıcılarının güvenlerini azaltmaktadır.

313

Çalışmamızda şirketlerin finansal tablolarını hazırlayan ve bu tabloları kullanarak karar verici konumunda olanların yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkındaki bakış açılarını ortaya çıkarmak üzere bir anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması, Türkiye’de ISO 500 içerisinde yer alan şirketlerin yaratıcı muhasebe uygulamalarına karşı yaklaşımları ve yaratıcı muhasebe uygulamalarını kullanıp kullanmadıkları tespit edilmek istenmektedir. Araştırmada yapılan analizlerle yaratıcı muhasebe uygulamaları dünyada olduğu gibi ülkemizde de şirketlerin mali tablolarını olduğu gibi değil de olması istenildiği gibi gösteren en önemli araç olarak kullanıldığı gösterilmek istenmektedir. Bu amaçla kanun ve yönetmeliklerde bulunan boşluklardan yararlanmak suretiyle şirketler kârını olduğundan yüksek göstermekte net piyasa değerini artırmaktadır. Bu durum işletmeler kısa vade çıkarlar açısından makul görülebilmekle beraber uzun vadede işletmelerin, devletin ve yatırımcıların bu uygulamalardan dolayı maddi ve manevi zarara uğrayacakları, dünyadaki diğer örneklerde de karşılaşılabileceği gibi ülkemizde de görülebileceği sonucu ulaşılmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Muhasebe, Muhasebe, Muhasebe Uygulamaları, Finansal Tablo Kullanıcısı

CREATIVE ACCOUNTING APPLICATIONS: A EMERGENCY STUDY

Abstract

As a result of the financial transactions, the financial statements created with the accounting records based on the documents provide important information about the company to the information users. Information users also make decisions about the business by making use of this information. Companies can increase their net profits, increase their net market value, or increase their cash flow through creative accounting practices that are implemented through increasing assets and income, decreasing debt and expenses and increasing cash flow. In other words, creative accounting practices are the whole of the methods used to conceal and change the results of existing financial activities. The purpose of creative accounting applications is to prepare the financial statements in accordance with the legislation and to encourage the users of the financial statements to think positively about the company. Creative accounting practices are not contradictory to the law, but are the process of benefiting from the flexibility of the rules, and it is an effort to explore the empty spaces in the rules. Thus, companies manipulate their financial information by making legal distinctions in legal ways, which reduces the trust of information users.

In our work, a survey was conducted in order to reveal the points of view about the creative accounting practices of the companies preparing and using the financial statements of the decision tables. It is aimed to determine whether companies in ISO 500 in Turkey are using creative accounting practices and approaches to creative accounting practices. It is desired to show that the financial statements of companies are used as the most important means of showing the financial statements as it is desired, as it is in the world as well as the creative accounting applications are made in the world with the analyses made in the research. For this purpose, by utilizing the gaps in the laws and regulations, the companies increase their net market value by showing their profits higher. While this may seem reasonable in terms of short-term interests, it is aimed at reaching the end of the long term, as it will be encountered in other countries in the world as well as the long term business, state and investors will suffer financial and moral damages.

Keywords: Creative Accounting, Accounting, Accounting Applications, Financial Statement User

Giriş

Yaratıcı muhasebe kavramı, iflas eden şirketlere yönelik yapılan çalışmalarda ortaya çıkmakta ve lan Griffiths'in (1986) "Creative Accounting" kitabıyla önem kazanmıştır (Jones, 2011). Genel kabul görmüş muhasebe İlkeleri ışığında Yaratıcı muhasebe kavramı, kazanç yönetimi, hileli finansal raporlama ve gelirin yıllar itibarıyla belirli bir seviyede tutulmasına ilişkin uygulamaları da içerisine dâhil edecek saldırgan tercihlerin benimsenmesinden hareketle finansal verilerin ele alınarak değiştirilmesine yönelik herhangi bir adım olarak tanımlanabilmektedir (Mulford ve Comiskey, 2002). Diğer bir ifade ile yaratıcı muhasebe uygulamaları mevcut finansal sonuçların gizlenmesi ve değiştirilmek istenmesi sonucu kullanılan yöntemlerdir. Yaratıcı muhasebe uygulamalarında amaç finansal tabloların mevzuata uygun bir şekilde hazırlanarak mali tablo kullanıcılarını firma hakkında olumlu düşünmeye sevk ederek şirketin durumunu olduğundan farklı göstermektir. Yaratıcı muhasebe uygulamaları

yasalara aykırı olmamakla beraber, kurallardaki esnekliklerden yararlanma süreci olup, kurallar içerisindeki boş alanları araştırma çabasıdır.

Yaratıcı muhasebe ile ilgili yapılan çalışmalarda bu uygulamalarının sadece kaldıraç etkisi üzerinde değil aynı zamanda kâra etkisi üzerinde de durulmuştur. Kaldıraç etkisi, bir şirketin borç-sermaye yapısından etkilenen ve şirket kârındaki oluşan değişikliğe ilişkin riskten farklı olarak yapısal risk olarak tanımlanabilmektedir. Yaratıcı muhasebe uygulamaları ile yapılan çalışmaların sonuçlarına göre muhasebe verileri; yatırımcıları düşük getiri oranına ikna etme ve iyi bir imaj yaratmak amacıyla etkin bir şekilde manipüle edilebilmektedir (Stolowy ve Breton, 2000).

Yaratıcı Muhasebenin en bilinen örneklerinden bir tanesi Enron skandalıdır. 2001’de iflas eden şirketin 1990’lı yıllardan beri muhasebe hesapları üzerinde hileli sayılabilecek işlemler yaptığı anlaşılmıştır. Şirket borçları maskeleymiş, giderleri düşük göstermiş ve böylece muhasebe kayıtlarıyla olmayan bir kar ortaya çıkarmıştır. Şirketin denetimini yapan Arthur Anderson denetim firması da bu aldatmada rol oynamış ve Enron’un gayri meşru muhasebe uygulamalarına devam etmesine sebep olmuştur. Diğer bir önemli örnek WorldCom skandalıdır. Şirket iletişim harcamalarını normal giderler yerine sermaye giderleri olarak göstermiş ve sahte hesaplarla gelirini artırarak zararlarını gizlemişlerdir. Bir diğer örnek ise BM Şirketi Global Network Şirketini AT&T Şirketine satmasıdır. Bu satış işleminden elde edilen 4 milyar dolarlık kâr, satış ve genel yönetim giderlerine mahsup edilerek, aynı tutarda satış ve genel yönetim giderlerini az göstererek, faaliyet karını ise yine aynı tutarda yüksek göstermiştir. Bu şekilde şirket piyasaya faaliyet karlılığının yüksek olduğu izlenimi vermek istemiştir (Mulford ve Comiskey, 2002).

1998 – 2006 yılları arasında Çin’de Çinli üretim şirketlerinin firmaya verimliliğine yaratıcı muhasebe uygulamalarının etkisi tartışılmıştır. Yaratıcı muhasebe uygulamaları nedeniyle firma büyümelerinin de ülke büyümesinin tam olarak görülemediği bunun sonucunda da kredi ve kaynak dağılımında da problemler yaşandığı görülmüştür.

Dutsche Bundesbank 2006 tarihli 19 numaralı ekonomi araştırmaları serisinde çıkan yazıda resmi muhasebe bilgileri ve yaratıcı muhasebe çalışmalarının faiz oranları “spread” leri ile bono getirileri arasındaki ilişkinin Avrupa Birliğindeki durumu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucuna göre şeffaflık arttıkça risk priminin düştüğü sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra yaratıcı muhasebe uygulamalarının “spread” leri artırdığı da görülmüştür.

Michael Jones (2011) yaratıcı muhasebe, dolandırıcılık ve uluslararası muhasebe standartları adlı kitabında yaratıcı muhasebe yöntemlerini 5 ana başlık altında toplamaktadır:

- 1) Gelirin artırılması
- 2) Giderlerin azaltılması
- 3) Varlıkların artırılması
- 4) Yükümlülüklerin azaltılması
- 5) Nakit akışını artırmak

Ekonomide olduğu gibi kamuda da kıt kaynakların etkili biçimde dağıtımı söz konusudur. Kamunun en önemli gelir kaynakları vergilerdir. Yaratıcı muhasebe çalışmaları burada da ön planda ve yüksek vergi alınabilen kamu alanlarındaki vergiler bu yolla bütçelerin dengelenmesinde kullanılabilmektedir.

Ülkemizde de yaratıcı muhasebe uygulamalarının sahtekârlık boyutu imar bankası skandalı ile ortaya çıkmış ve bankacılık uygulamaları ile ilgili devlet denetimlerinin sıkılaştırması sonucunu doğurmuştur. Muhasebe kurallarında birçok seçenekle karşılaşılabılır ve farklı yöntemler uygulanabilir. Belirli kişi ve grupların faydasına olacak şekilde kullanılan yaratıcı muhasebe uygulamaları, muhasebe sistemi ve standartları doğrultusunda işletmelerin mali tabloları hazırlanırken iletmeyi olduğundan farklı algılanması ve alınan kararlarda gerçeklere göre değil algıya göre verilmesini amaç edinmiştir (Saltoğlu, 2003).

Yaratıcı muhasebe uygulamaları, firma karlarının sürekli arttığı izlenimini vermekte, firma hisselerine olan talebin diğer bir ifade ile firma piyasa değerinin artmasına sebep olmaktadır. Bu değer sonucunda firma, kardaki artış ve yüksek piyasa değeri nedeniyle daha kolay ucuz fon kaynağına ulaşabilmektedir. Ancak, diğer firmaların bu yaratıcı muhasebe uygulamalarından haberdar olması durumunda firma hisse senetleri değer kaybına uğramaktadır (Gacar, 2012). Bu durum firmanın iflasına neden olmakta ve ülke ekonomisi üzerinde etkilerinin olumsuz olabileceği göz ardı edilmemelidir. Hisse senedi fiyatlarının yüksek olması, o hisse senedine olan yatırımın artmasına neden olmakta, yaratıcı muhasebe uygulamaları sonucu oluşan bu yüksek fiyat kaynağın yanlış dağıtılmasına yol açabilmektedir (Akyel ve Karaca, 2005).

Literatür

Healy (1985) temelde tahakkuk esasına dayalı olan mali tablolara yansıtılan gelir ve gider kalemlerinde değişimin sebebi olan diğer kalemlerdeki işlemleri ele almıştır. Toplam tahakkukların kullanılarak finansal bilgi manipülasyonu yaptıkları ve bu manipülasyon ile yönetimin alabileceği teşvik priminin artırılmaya çalıştığı hipotezini test etmeye çalışmıştır.

De Angelo (1986) halka dağıtılan hisse senetlerinin geri alınmasında hisse senetlerinin değerini düşürmek için finansal bilgi manipülasyonu yaptıkları hipotezini test etmiştir.

Jones (1991) vergi karşılıkları haricindeki bütün karşılık ve tahakkukların ihtiyari bölümünü çalışmasında kullanmıştır. Ekonomik koşullardaki değişim ile ihtiyari olmayan tahakkuklar ortaya çıkan durumu kontrol edebilmek için maddi duran varlıklar ve gelirlerdeki değişimi bağımsız değişken olarak çalışmasında kullanmıştır. Jones, gümrük koruması inceleme döneminde, yıllar itibarıyla elde edilen seriler ile ihtiyari toplam tahakkukların anlamlı bir şekilde negatif olup olmadığını test etmiştir.

Dechow vd. (1996) tahakkuk esaslı finansal bilgi manipülasyonunu ortaya çıkaran modelleri ele aldıkları çalışma sonucunda, Jones modelinin finansal bilgi manipülasyonunun ortaya çıkarılmasında güçlü model olduğu tespit edilmiştir.

Beneish (1997) üstün finansal performans gösteren şirketlerde yapılan, finansal bilgi manipülasyonu var olduğunu ortaya çıkaracak bir model oluşturmaya çalıştıkları çalışma sonucunda, finansal bilgi manipülasyonu yapan şirketlerin düşük hisse senedi performansına sahip, genç ve borçlu bir yapı ile büyüyen, alacak ve stok devir hızları düşük olan ve aktif kalitesi ile brüt kar marjı gittikçe kötüleşen şirketler olduğu tespit edilmiştir.

Küçüksözen (2004) Beneish modelini güncelleyerek ele almıştır. Borsada işlem gören şirketlerin Beneish modelini kullanılarak yaratıcı muhasebe uygulamaları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Modelde yer alan değişkenler ışığında modelin Türkiye’de uygulanabilirliği araştırılmıştır.

Bayırlı (2006) yaratıcı muhasebe ve muhasebe etiği kavramı ele alınarak, etik sınırlar içinde kalındığı müddetçe yaratıcı muhasebe uygulamalarının sermaye piyasalarında katalizör sorumluluğu üstlenebildiği ve bu uygulamanın yokluğunun bir çözüm olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Çıtak (2009) finansal raporlamada yaratıcı muhasebe uygulamalarının yapılmasının hileli olup olmadığı incelemiştir. Yaratıcı muhasebe uygulama yöntemlerinin neler olduğunu ve bu yöntemlerin hangi sonuçlara yol açacağını araştırmıştır.

Bekçi ve Avşarlıgil (2011) ele alınarak hisse senetleri borsada işlem gören bazı tekstil firmasının, mali tablolar hazırlanarak ilgili kullanıcılara Beneish ve Beneish TR modelleri ile sunduğu finansal verilerin karşılaştırıldığı çalışma sonucunda, ABD ile Türkiye arasında oluşan farklılıklar belirtilmeye çalışılmış ve aynı sektördeki şirketlerin bazı kalemlerin dağılımındaki farklılıklar gözlemlenmiş ve bu durumun giderilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Saltoğlu (2013) Enron olayı üzerinden yaratıcı muhasebe uygulamalarını ele almıştır. Özel amaçlı şirketlerin Enron aracılığı ile nasıl manipülasyona uğradığını ve bu olayın sermaye piyasası üzerindeki etkilerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Mutalib vd. (2014) yaratıcı muhasebe üzerinde tarihsel ve kavramsal çerçeve çizilerek, bu uygulamaların ortadan kaldırılmasının olası olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yaratıcı muhasebe uygulamalarını azaltılabilmesi için şirketlerin muhasebe standartlarına ve etik unsurlara daha fazla önem vermesi gerektiği sonucuna varmışlardır.

Yadau vd.(2014) mali tabloda yaratıcı muhasebe uygulamalarını azaltmak için ek yollar araştırmıştır ve yaratıcı muhasebe uygulamalarının acente sorunu nedeniyle ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Tassadaq ve Qaisar (2015) yaratıcı muhasebe uygulamasında denetçilerin, siyasi otoritenin etkisinin olduğu gibi finansal raporlamayı etkileyen faktörlerin ne olduğunu incelemeye çalışmışlardır.

Materyal ve Yöntem

Araştırmanın Kapsamı ve Veri Toplama Yöntemi

Türkiye’de halka açık şirketler yönünden, finansal bilgi manipülasyonu yani yaratıcı muhasebe uygulamaları kurumların yaptıkları denetimler sonucunda ortaya çıkarılabilmektedir. Ayrıca bağımsız denetime tabi olan halka açık şirketler, bağımsız denetim şirketlerinin yaptıkları çalışmalarda finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının olup olmadığı ortaya konulmakta ve ortaya çıkan durum bağımsız denetim raporlarındaki görüşler aracılığıyla kamuya açıklanmakta ve ilgili kuruma iletilmektedir.

Çalışmamızda şirketlerin finansal tablolarını hazırlayan ve bu tabloları kullanarak karar verici konumunda olanların yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkındaki bakış açılarını ortaya çıkarmak üzere bir anket uygulaması yapılacaktır. Bu amaçla 7 grup önemli kriter belirlenmiş olup, bunları ortaya koymak içinde her grup için iki soru, toplam 14 soru sorulacaktır. Cevaplar 5’li likert ölçeğine göre hazırlanacaktır. 14 soru için bu sorulara verilen yanıtları belirli gruplarda düzenli olarak inceleyebilmek adına tanımlayıcı istatistik kullanılacaktır. Anket Türkiye’de ISO 500 içerisinde yer alan şirketlerin mali tabloları hazırlamadan sorumlu müdürler, denetçiler ve bu tablo kullanıcılara yönetilecektir.

Anket Maddelerinin Oluşturulması

Mali tablolar üzerinde yapılan oynamalar hem ulusal hem de uluslararası alanda mali tabloların güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açan en önemli etken olarak görülmektedir. Bu işin temelinde ise yaratıcı muhasebe uygulamaları bulunmakta, dünya çapında birçok mali skandala ve şirketlerin saygınlıklarını kaybetmelerine yol açmaktadır (Bhasin, 2016). Yaratıcı muhasebe uygulamalarına imza atan pek çok kişi ve bunun yanında akademisyenlerin bir bölümü bu yapılanları yasa dışı görmekte iken diğer bir kısmı ise yasal olduğunu düşünmektedir. Bu sebepten dolayı birinci grup sorularımızda ilk olarak bu uygulamaların ne dereceye kadar mali tabloları etkilediğini, ikincide bu uygulamaların yasal dayanağı hakkında katılımcıların ne düşündükleri bulunmaya çalışılacaktır. Bu kriteri şu başlık altında özetledik: Yaratıcı Muhasebe uygulamalarının mali tablolara etkisi ve yasalılık durumu

Yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ilgili bulmak istediğimiz diğer bir kriter de manipülasyon konusuydu. Mali tablolar çeşitli sebeplerden dolayı manipüle edilmektedir. İkinci soru grubumuz bunları kimin manipüle ettiği ve bu bağlamda mali tabloların ne kadar güvenilir olduğunu ortaya çıkartmak için soruldu. Bu kriteri şu başlık altında özetledik: Yaratıcı muhasebe uygulamalarında yer alan belli başlı manipülatörler ve mali tablolara güven.

Şirketler yaptıkları çalışmalarda yasal olarak muhasebe standartlarına ve yönetmeliklere uymak zorundalar. Ama bunun yanında piyasa rekabetinin getirdiği bazı zorlamalardan dolayı yaratıcı muhasebe uygulamaları marifetiyle mali tablolarını gerçekten farklı göstererek amaçlarına ulaşmaya çalışabiliyorlar. Üçüncü kriterimizi ortaya koymak için sorduğumuz sorularda yaratıcı muhasebe uygulamalarının mali tablolar üzerine etkisini ve bu uygulamaların mali tablolarda kolaylıkla teşhis edilip edilemeyeceği hakkındaki katılımcıların düşüncelerini öğrenmeye çalıştık. Bu kriteri şu başlık altında özetledik: Mali Tablolardaki yaratıcı muhasebe uygulamalarının amacı ve teşhis edilebilme kolaylığı

Daha sonra konunun ayrıntısına girmek adına yaratıcı muhasebe uygulamalarının şirketlerin muhasebe yöntemlerini ne derecede etkilediğini ve mali tablolar üzerinde hangi manipülasyon yöntemlerinin en fazla kullanıldığını bulmaya çalıştık. Bu amaçla iki tane soru sorduk. Dördüncü kriterimizi şu başlık altında özetledik: yaratıcı muhasebe uygulamalarının muhasebe politikaları seçimini etkisi ve mali tablolar üzerindeki manipülasyon yöntemleri.

Her ne kadar yaratıcı muhasebe uygulamaları mali tabloları esnetmekte ve şirket amaçlarına yönelik olarak kullanılmalarını sağlamayı amaçlıyor olsa da bu uygulamaların da bir sınırı olması gerektiği düşündük. Bu sınır ise iki başlık altında karşımıza çıktı. Birincisi yasal ikincisi ise toplumun ahlaki (etik) kuralları idi. Amat, Blake ve Dowds'un 1999 yılında yaptıkları çalışmada, muhasebe etiği konusu incelenmiş en çok karşılaşılan problemler üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; çıkar çatışması, müşterinin muhasebe verilerini manipüle etme isteği, müşterinin vergi yükünü azaltma isteği olarak görülmüştür. Beşinci kriterimizi şu başlık altında özetledik: Etik değerlerin ve Muhasebe standartlarının yaratıcı muhasebe uygulamaları üzerindeki etkisi

Yaratıcı muhasebe uygulamalarının iş dünyasında tedavisi olmayan ve hızlı bir kanser gibi yayıldığı kanaati genel bir kabul görmektedir. Bu sebepten dolayı bu gayri ahlaki ve gayri kanuni uygulamaları tamamen ortadan kaldırma imkânı yoktur (Bhasin, 2016). Fakat bu uygulamaların azaltılması yönünde etik kurallara daha çok önem verilme ve yöneticilerin esneklikleri kısıtlanması yönünde çabalar vardır. Bunu ortaya çıkarmak üzere altıncı kriterimiz

için denetçi yorumlarının güvenilirliği ve devletin konu ile ilgili düzenlemelerinin önleyiciliği hakkında iki adet soru denetçi yorumları ile kanun ve yönetmeliklerin yaratıcı muhasebe uygulamalarını kontrol altında tutmaktaki rolleri adı altında sorulacaktır.

Enron gibi büyük skandallar ile gündeme gelen ve dünyadaki tüm ekonomileri zincirleme olarak etkileyen yaratıcı muhasebe uygulamalarından kaynaklanan sorunları azaltmak açısından tek bir ülkede veya bölgede değil tüm dünya çapında yapılacak çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu amaçla uluslararası standartların bu olumsuzlukları önlemede ne derece yeterli olduğunu ve katılımcıların profesyonel deneyimlerine dayanarak hangi tedbirlerin alınması gerektiğini ortaya çıkarmak amacıyla katılımcılara yedinci grupta iki adet soru Uluslararası standartların ve önerilerin yaratıcı muhasebe uygulamalarını kontrol etmekteki faydası adı altında yöneltilecektir.

Analiz Yöntem ve Teknikleri

Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklere yer verilecektir. İkinci olarak ölçeğin güvenilirliği test edilecek ve bunun için Cronbach alfa katsayısı kullanılacaktır. Anket yapısını oluşturan temel bileşenlerin oluşacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan, maddelerin önceden belirlenmiş yedi önemli kritere dayalı olarak var olan ilişkinin ortaya çıkarılması için faktör analizi uygulanacaktır. Tüm ölçek maddeleri, faktör analizi başlangıcında değişken olarak analize tabi tutulacaktır. Bu değişkenlerin analizinin yapılmasında tanımlayıcı istatistik (initial solution) kullanılacak, korelasyon matrisi için ise KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barlett testi uygulanacaktır.

Faktör analizinin uygulanmasında KMO (Örneklem Ölçek Yeterlilik katsayısı) testi ile örneklem büyüklüğünün uygunluk derecesi ölçülecektir. Bu uygunluk derecesi belirlenirken KMO değerinin 0,50-0,60 arası “kötü”; 0,60-0,70 arası “zayıf”; 0,70-0,80 arası “orta”; 0,80-0,90 arası “iyi”; 0,90 ve üzeri ise mükemmel bir örneklem büyüklüğüne sahip olduğu göz ardı edilmeyecektir (Field, 2000).

KMO testi özünde bir test istatistiği niteliğinde olmayıp, bir ölçüt olarak ortaya çıkmaktadır (Yurdugül, 2013). Aşağıdaki formül aracılığıyla KMO testi ölçülmektedir:

$$KMO = \frac{\sum_{i \neq j} \sum r^2_{ij}}{\sum_{i \neq j} \sum r^2_{ij} + \sum_{i \neq j} \sum \alpha^2_{ij}}$$

Burada ölçek maddeleri arasındaki ilişkinin derecesini r_{ij} göstermektedir. İlişkinin şiddeti ayrıca korelasyon matrisinin köşegen dışı değeridir. α_{ij} parametresi ise kısmi korelasyonları vermektedir (Pett vd.,2003).

KMO analizi ile beraber Barlett testine de dikkate alınarak verilerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olup olmadığına bakılacaktır. Bu test X^2 (Ki-kare) değerini vermektedir ve aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır:

$$\chi^2 = - \left[(N - 1) - \left(\frac{2k+5}{6} \right) \ln |R| \right] 0$$

X^2 = Barlett testinden elde edilen sonucu,

N= Örneklem genişliğini,

K= Ölçek maddelerinin sayısını,

R= Verilerden elde edilen korelasyon matrisinin determinantıdır.

Bu bileşen aynı zamanda genelleştirilmiş varyans değerinden oluşmaktadır.

Verilerin çok değişkenli normal dağılımdan gelip gelmediği, Barlett testi sonucunda anlamlılık durumuna bakılarak tespit edilmektedir. Test X^2 değeri 0,05'ten küçük ise faktör analizine devam edilmekte büyük ise böyle bir durumda faktör analizi uygulanmamaktadır (Barlett, 1950).

Faktör analizi neticesinde elde edilen sonuçlarla lojistik regresyon analizi yapılarak hipotezimizi destekleyecek model oluşturulacaktır. Lojistik regresyon iki yöntemle yapılabilmektedir. Lojistik regresyon analizinde tam ve adımsal model seçimi "metot" bölümünden yapılmaktadır. Adımsal yöntemler de kendi içerisinde geriye doğru ve ileriye doğru olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu doğrultuda üç geriye doğru (Conditional, LR ve Wald) ve üç ileriye doğru (Conditional, LR ve Wald) ve olmak üzere toplam altı ayrı adımsal regresyon modeli geliştirilebilmektedir (Karagöz vd, 2010).

Sonuç

Yaratıcı muhasebe uygulamaları dünyada olduğu gibi ülkemizde de şirketlerin mali tablolarını olduğu gibi değil de olması istenildiği gibi gösteren en önemli araç olarak kullanılmaktadır. Bu amaçla kanun ve yönetmeliklerde bulunan boşluklardan yararlanmak suretiyle şirketler kârını olduğundan yüksek göstermekte ve net piyasa değerini artırmaktadır. Bu durum işletmelerin kısa vadeli çıkarları açısından makul görülebilmekle beraber uzun vadede işletmelerin, devletin ve yatırımcıların bu uygulamalardan dolayı maddi ve manevi zarara uğrayacakları, dünyadaki diğer örneklerde de görüldüğü gibi ülkemizde de görülebilecektir. Hile ile yaratıcı muhasebe arasında ince bir çizgi mevcuttur. Yasal düzenlemelerden birine uygun gerçekleştirilen bir işlemin başka bir düzenlemeye aykırılık düşmesi durumunda hileden söz edilemeyecektir. Özellikle yasal düzenlemeler arasındaki çelişkiler, yaratıcı muhasebe uygulamaları için uygun bir alanın oluşmasına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Akyel, N. ve Karaca, N. (2005). Bağımsız denetim açısından etik ve yaratıcı muhasebe uygulamaları, Mali Çözüm Dergisi. 72(4). 242-254.
- Amat, O., - Blake, J. and J. Dowds (1999). Economics Working Paper, the Ethics of Creative Accounting. <http://Www.Recercat.Net/Bitstream/2072/495/1/349.Pdf>, 13.10.2017.
- Bartlett, M. S. (1950). Tests of significance in factor analysis. British Journal of Mathematical and Statistical Psychology. 3(2). 77-85.
- Bayırlı, R. (2006). Yaratıcı muhasebe, etik firma değeri ve örnek bir uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe-Finansman Bilim Dalı.

- Bekçi, İ. ve Avşarlıgil, N. (2011). Finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerinden yaratıcı muhasebe ve bir uygulama. *World of Accounting Science*. 13(2). 131- 161.
- Beneish, M., (1999). The detection of earnings manipulation. *Financial Analysts Journal*, 55(5). 24-36.
- Bernoth, K., and Wolff, G. B. (2008). Fool the markets? Creative accounting, fiscal transparency and sovereign risk premia. *Scottish Journal of Political Economy*, 55(4), 465-487.
- Bhasin, M. L. (2016). Survey of Creative Accounting Practices: An Empirical Study Wulfenia Study. 23(1), 143-162
- Brandt, L., Van Biesebroeck, J., and Zhang, Y. (2012). Creative accounting or creative destruction? Firm-level productivity growth in Chinese manufacturing. *Journal of Development Economics*. 97(2). 339-351.
- Çıtak, N. (2009). Yaratıcı muhasebe hileli finansal raporlama mıdır?. *Mali Çözüm Dergisi*. 91(1). 81-109.
- Deangelo, L.E. (1981). Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics*. 3(3). 297-322.
- Dechow, P. M., Sloan, R. G. and Sweeney, A. P. (1996). Causes and Consequences of Earnings Manipulation: An Analysis of Firms Subject to Enforcement Actions by the SEC. *Contemporary Accounting Research*, 13(1).
- Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS statistics*. Sage.
- Gacar, A. (2012). Ekonomik krizler sonrası yaşanan şirket iflasları ve yaratıcı muhasebe ilişkisi, *Mali Çözüm Dergisi*. 111(3). 73-83.
- Griffiths, I. (1986). *Creative Accounting*. Sidgwick and Jackson. London.
- Healy, P. (1985). The Effect of Bonus Schemes on Accounting Decisions. *Journal of Accounting and Economics*.
- Jones, M. J. (2011). *Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals*. England: John Wiley & Sons Inc.
- Karagöz, Y., Kınır, S., ve Yıldız, M. S. (2010). İş tatminini Etkileyen Faktörlerin Kriz Ortamındaki Etkisinin Lojistik Regresyon Analizi ile Belirlenmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (19). 341-362.
- Mulford, C. and Comiskey, E. (2002). *The Financial Numbers Game. Detecting Creative Accounting Practices*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Mutalib, Y.O., Farayola, A.A. and Abdulazeez, I. (2014). Creative accounting and earnings management: an investor's expectation of financial statement information. *Proceedings of the International Academic Conference on Sustainable Development* November. 13-14 2014. B.U.K. Lecture Hall. Old Site, B.U.K. Road, Kano.
- Pett, M. A., Lackey, N. R., and Sullivan, J. J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. Thousand Oaks. Sage Publications.

Saltoğlu, M. (2003). Yaratıcı Muhasebede Özel Amaçlı Şirketlerin Rolü ve Enron Örneği. Muhasebe ve Denetime Bakış. 10. 107-116.

Stolowy H. and Breton, G. (2000). A Framework for Classification of Accounts Manipulations, HEC Accounting & Management Control Working Paper No. 708/2000

Tassadaq, F. and Qaisar, A.M. (2015). Creative accounting and financial reporting: model development and empirical testing. International Journal of Economics and Financial Issues. 5(2). 544-551.

Vinnari, E. M., and Näsı, S. (2008). Creative accrual accounting in the public sector: milking water utilities to balance municipal budgets and accounts.

Yadau, B., Kumar, A. and Bhatia, B.J. (2014). Concept of creative accounting and its different tools. International Journal of Management and Social Sciences Research. 3(2). 66-74.

Yurdugöl, H. (2013). Faktör analizinde KMO ve Barlett testleri neyi Ölçer?. Hacettepe Üniversitesi Öğretim üyesi ders notları. Erişim tarihi: 10 Ekim 2017 <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/Kuresellik.pdf>

KİLİS'TEKİ MİLLİ MÜCADELE'DE BİR KAHRAMAN: YÜZBAŞI KAMİL POLAT BEY

Yrd. Doç.Dr. Nermin Zahide AYDIN

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

Öz

Mezopotamya bölgesindeki zengin yeraltı kaynaklarının ortaya çıkması ile birlikte Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'ne ait bu toprakları ele geçirmek istedi. Avrupa Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra amaçlarını gerçekleştirmek için harekete geçti. Osmanlı Devleti'nin güney bölgesi, İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edildi. İşgal edilen yerlerden biride Kilis'ti. Fransız işgali döneminde Kilis'te direniş ve mücadele başladı. Yüzbaşı Kamil Polat Bey, mütarekeden sonra Milli Mücadele'ye katıldı. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile bir süvari birliği oluşturdu. Önce Maraş'a geldi. Maraş'ta Aslan Bey ve Şefik Özdemir Bey'le işbirliği yaptı. Maraş'ta Fransız işgal güçlerine karşı mücadele ettikten sonra Kilis'e gitti. O'nun Kilis'e gelmesi ile birlikte Milli Mücadele daha düzenli bir şekilde yürütüldü. Halk arasında Polat Paşa adıyla ün saldı. Halkı örgütleyen Yüzbaşı Kamil Polat Bey, Kilis'in kurtuluşunda önemli hizmetlerde bulundu.

Anahtar Kelimeler: Yüzbaşı Kamil Polat Bey, Kilis, Milli Mücadele.

323

A HERO IN THE NATIONAL STRUGGLE FOR INDEPENDENCE IN KİLİS: CAPTAIN POLAT BEY

Abstract

European states along with emerge of rich underground sources in Mezopotamya district, wanted to seize to this territory belong to the Ottoman State. The European States took action to realize their aims after the Mondros Armistice Agreement signed at the end of the First World War. The southern region of Ottoman State was occupied by the British and the French. One of the occupied places was Kilis. During the French occupation started resistance and struggle in Kilis. Captain Kamil Polat Bey joined the National Struggle after from the armistice. He formed a cavalry unit with Mustafa Kemal Pasha's instruction in Sivas. The first he came to Maraş. He cooperated with Aslan Bey and Şefik Özdemir Bey in Maraş. After he struggled against to the French occupation forces in Maraş, he went to Kilis. The national struggle was conducted more regularly when he came to Kilis. He was renowned among people with the name of Polat Pasha. Captain Kamil Polat Bey, who he organized to people, made important services in the salvation of Kilis.

Keywords: Kamil Polat Bey, Kilis, The National Struggle.

1.Giriş

Sömürgecilik bir devletin diğer bir devlet üzerine maddi, manevi kontrol kurması, nüfuz etmesi veya üstünlük sağlamasıdır.¹ 1870’li yıllarda endüstrinin gelişmesi ile birlikte üretimin artması, Avrupa Devletleri’nin üretim için hammaddeye ve aynı zamanda üretim fazlası malların satılması için de yeni pazarlara ihtiyaç duymasına neden oldu. Avrupa Devletleri, bu ihtiyaçlarını gidermek için yeni topraklar elde etme arayışına başladıklarında, Fırat’ın doğusunda zengin petrol yataklarının bulunması ilgilerini bu bölgeye çekti. Irak ve çevresinin zengin petrol yatakları, Çukurova’nın verimli toprakları ve İskenderun Limanı’nın stratejik önemi, bölgeye duyulan ilginin artmasına neden oldu.²

Osmanlı Devleti’nin ağır ve yıpratıcı savaşılarından sonra zayıflamış olması, bölgede sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmak isteyen devletler için bir fırsat olarak değerlendirildi. Birinci Dünya Savaşı’nda Rus tehdidine karşı Almanya ile ittifak kuran Osmanlı Devleti’nin karşısında İngiltere, Rusya ve Fransa vardı. İtilaf Devletleri 1915-1917 tarihleri arasında kendi aralarında Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı sonunda paylaşılmasına yönelik anlaşmalar imzaladı.³ Bu anlaşmaların en önemlisi Sykes-Picot Anlaşması’dır. İngiltere, Osmanlı Devleti’ni bertaraf etmek için Mekke Şerifi Hüseyin ile uzun süren görüşmeler yaptı. Şerif Hüseyin ile anlaşma sağlandıktan sonra yapılan müzakereler Fransa’ya bildirildi. Daha sonra Osmanlı Devleti’nin topraklarının paylaşımı gündeme geldi. İngiltere ile Fransa arasında 1916 yılında imzalanan bu anlaşma ile Osmanlı Devleti’nin güney bölgesi iki devlet arasında paylaşıldı.⁴ Yapılan anlaşmaya göre Urfa, Antep, Maraş ve Kilis bölgesi Fransa’ya bırakıldı.⁵ Fakat İngilizler Musul petrolü konusunda Fransızları razı etmek amacı ile 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması’ndan sonra bu bölgeyi işgal etti.⁶

2.Kilis’in İngilizler Tarafından İşgali

Türk ordusunun Suriye cephesinde yenilgiye uğramasından sonra Kilis’e bağlı Fellah nahiyesindeki muhtarlar ve nahiyenin ileri gelenleri bir araya gelerek, Türklerin aleyhine faaliyetlerde bulunması için bir Arap Cemiyeti kurdu. Cemiyet, hem Kilis ve havalisini Arap hükümetine bağlamak, hem de hükümdar ve halifenin Emir Faysal olması için harekete geçti⁷ ve 14 Ekim 1918’de bir bildiri yayınlayarak dağıttı.⁸ Cemiyet üyeleri, Kilis Havalisi Arap Cemiyeti tarafından Türklerin tahakkümünden kurtulduklarına dair 80 imzalı bir mazbata hazırlayarak Emir Faysal’a teslim etmek üzere yola çıktı.⁹ Fakat cemiyet üyeleri Türk askerleri tarafından yakalanarak Halep’teki Türk makamlarına teslim edildi.¹⁰ İngilizlerin desteklediği Emir Faysal, Büyük Arap Devleti’nin kurulacağı ve kendisinin kral yapılacağını düşünerek, Kilis Belediyesi’ne bir mesaj gönderdi. Gönderdiği mesajda Kilislilerin kendilerine katılım kararı almalarını ve hükümetin Bab’lı bir kişiye teslim edilmesini istedi.¹¹ 27 Ekim 1918’de

¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, Tarihsiz, s.79

² Halil İbrahim İnce, Milli Mücadele’de Kilis, TC. Başbakanlık Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s.5-6

³ İnce, a.g.e., s.7

⁴ Uçarol, a.g.e., s.497

⁵ İnce, a.g.e., s.9

⁶ Şinasi Çolakoglu, Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası 1918-1921-1930, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1991, s.69

⁷ İnce, a.g.e., s.13

⁸ İbrahim Beşe, İşgalden Kurtuluşa Kilis Aralık 1918-1921, Başak Matbaa, Ankara, 2009, s.44

⁹ Çolakoglu, a.g.e., s.16

¹⁰ İnce, a.g.e., s.14

¹¹ Beşe, a.g.e., s.45

Antakya'daki olaylardan kısa bir süre sonra gerçekleşen Emir Faysal'ın bu isteği, Belediye Meclisi'nin kararı ile reddedilerek gerekirse silahla karşı konulacağı bildirildi.¹²

Birinci Dünya Savaşı sürerken Türk ordusunun Suriye cephesindeki yenilgisi üzerine ordu merkezi, Kilis mülki sınırları içinde yer alan Katma'ya taşındı. Arap gruplarının Müslimiye'den Antep istikametini tuttukları ve bunları İngiliz Kuvvetleri'nin takip etmekte olduklarına dair bilgi alınması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1918 akşamı Katma'dan Kilis'e geldi.¹³ Kilis'e gelmeden önce Katma'daki erzak depolarını inceleyerek ambardaki bütün yiyecek maddelerinin Kilis'e taşınmasını emretti.¹⁴ Kilisli gençlerin karşıladığı Mustafa Kemal Paşa¹⁵ Kaymakam İbrahim Süreyya Bey ve Jandarma Komutanı Yusuf Ziya Bey ile gizli bir görüşme yaptıktan sonra¹⁶ İngiliz tehdidine karşı gereken teşkilatı kurdu. 43. Tümeninden küçük bir müfrezenin Kilis'e gönderilmesini sağladı.¹⁷ Altı saat kadar dinlendikten sonra Katma'ya döndü.¹⁸ Kilis'ten ayrılmadan önce de zaferin kazanılacağına dair bir beyanname hazırlattı.¹⁹

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'nın maddeleri çok geçmeden uygulanmaya başlandı. Mütarekenin en önemli maddesi İtilaf Devletleri'ne ülkenin stratejik noktalarını işgal hakkı sağlayan maddesi idi.²⁰ Kısa bir süre sonra Musul, Adana, Urfa, Maraş gibi yerler işgal edildi. Bu işgale sessiz kalınmayarak ülke genelinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu.²¹

31 Ekim 1918'de Mustafa Kemal Paşa Adana'ya geldi. İngilizlerin İskenderun ve İskenderun-Halep yolunu işgal etmesi, bu hattın güneyinde bulunan Türk kuvvetlerini çok zor bir duruma sokacaktı. Bunu engellemek için Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918'de birliklere verdiği emirle, 20. Kolordu'nun zayıf bir emniyet kıtası bırakarak gece yürüyüşü ile önce Katma ve yöresinde toplanmasını, sonra İslahiye'ye gelmesini, ileride bırakılacak kuvvetlerin sonradan 24. Tümen'den bir kuvvetle değiştirilmesini emretti.²² İskenderun'un işgali ihtimalini yöneticilere bildirdi.²³ Fakat kısa bir süre sonra İstanbul Hükümeti ile arasında anlaşmazlık başladı. Önce Yıldırım Orduları kaldırıldı hemen arkasından Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay emrine alındı.²⁴ Mustafa Kemal Paşa görevini Adana'daki 2. Ordu Kumandanı Nihat Anılmiş Paşa'ya devrederek durumu 10 Kasım 1918 günü 629 sayılı telgrafla birliklerine bildirdi.²⁵

İngilizler, Fransızları Musul üzerindeki isteklerinden vazgeçirmek için, yaptıkları anlaşmaya rağmen 8 Kasım 1918'de Musul'a girdiler. Musul ile ilgili hedeflerine ulaşmak için Urfa, Maraş, Antep, Kilis ve Birecik'i işgal etmeye başladılar.²⁶ 6 Aralık 1918'de kışı geçirmek için Kilis'e gelen İngilizlerin²⁷ yanlarında 20 civarında asker ve zabıt ile birlikte ikisinde mitralyöz

¹² İnce, a.g.e., s.15

¹³ İnce, a.g.e., s.17

¹⁴ Çolakoğlu, a.g.e., s.21

¹⁵ Beşe, a.g.e., s.46

¹⁶ Şinasi Çolakoğlu, Kilis'te İz Bırakanlar, Kilis Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1997, s.26

¹⁷ İnce, a.g.e., s.17

¹⁸ Çolakoğlu, 1997: 26

¹⁹ İnce, a.g.e., s.23

²⁰ Beşe, a.g.e., s.57

²¹ İnce, a.g.e., s.27

²² Beşe, a.g.e., s.63

²³ İnce, a.g.e., s.19

²⁴ Çolakoğlu, 1991: 39

²⁵ Beşe, a.g.e., s.63

²⁶ İnce, a.g.e., s.28

²⁷ Çolakoğlu, 1997: 26

bulunan dört otomobil vardı. Hükümet binasında kaymakamla görüşme yaparak Kilis hakkında bilgi aldılar.²⁸ 27 Aralık 1918'de Halep'ten Kilis'e gelen bir İngiliz müfrezesi 1 Ocak 1919'da Antep'i, 2 Ocak'ta Carablus'u işgal etti.²⁹ Birkaç gün içinde de Antep ve Kilis'teki asker sayısını arttırdılar.³⁰ Bölgeye yerleşme niyetinde oldukları için Aralık 1918'de Hintli Müslümanlardan oluşan bir İngiliz süvari taburunu Kilis'e getirterek lise binası ve telgrafhaneyi işgal ettiler.³¹ Kısa bir süre sonra sıkıyönetim ilan ederek 24 saat içinde bütün silahların teslim edilmesini istediler.³²

16 Eylül 1915'te Halep'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgraf ile 12.000 Ermeni Urfa, Zor ve Musul'a sevk edilmek üzere Kilis'in Katma İstasyonu'na getirilmişti.³³ 1915 Sevk ve İskân Kanunu ile Suriye'ye göç ettirilen Ermeniler, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra şartların lehlerine dönüşeceği düşüncesi ile eski yerlerine geri döndü. Gönüllü olarak Ermeni taburlarına katılmak isteyen ve Halep'ten Ocak 1919'da hareket eden Ermeniler Kilis'te konakladıkları esnada eşraftan iki kişiyi şehit etti.³⁴ Sevk ve İskân Kanunu ile başta Suriye olmak üzere farklı yerlere göç ettirilen Ermenilerden tekrar Kilis'e dönenlerin yerli ahaliye baskılarını arttırmalarına tepki olarak Kilis ileri gelenlerinin liderliğinde 1919 yılı başlarında Cemiyet-i İslamiye adında bir teşkilat kuruldu.³⁵ Kaymakam İbrahim Bey ve Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Yusuf Ziya Bey'in isteği ile Mehmet İslam Bey kurulan teşkilatın kumandanı oldu.³⁶ İlk iş olarak silahlı bir güç oluşturup Arap çapulculuğunu önlemeye çalışan Cemiyet-i İslamiye³⁷ kısa sürede beldenin korunmasını sağlayan milis güçlerine parasal, iase ve istihbarat yardımları yapan bir kuruluş haline geldi. Ancak zaman zaman Cemiyet-i İslamiye ile Kuva-yi Milliye arasında sürtüşmeler yaşandı.³⁸

4 Şubat 1919'da Kilis'e gelen bir İngiliz görevli, Azaz köyü ile Com nahiyesinin kısmen olmak üzere Kilis'e bağlı 190 köyün İngilizlerin uygun görmesi sonucu Araplar tarafından işgal edildiğini söyledi. Ayrıca bölgedeki Türk memur ve jandarmaların geri çekilmesini ve ahalinin zor kullanılarak bu bölgeden Türk topraklarına göç ettirilmesini istedi. Yaşanan gelişme üzerine 12 Şubat 1919'da kaymakam İbrahim Bey'in başkanlığında bir sınır komisyonu kuruldu.³⁹ Kaymakamın ve Kilislilerin büyük çoğunluğunun itirazına rağmen bu komisyondaki bazı Kilislilerin istekleri ve İngilizlerin de baskısı üzerine Türkiye-Suriye sınırının Kilis'in 1 km. güneyinden geçmesine karar verildi.⁴⁰ Bu duruma çok üzülen ve Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı

²⁸ Beşe, a.g.e., s.66

²⁹ Yaşar Akbıyık, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.6

³⁰ Ramazan Güllü, Antep Ermenileri Sosyal-Siyasi ve Kültürel Hayatı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.295

³¹ İnce, a.g.e., s.29

³² Beşe, a.g.e., s.66

³³ Kadriye Günver, Kilis'te Yaşayan Gayrimüslimler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s.129

³⁴ Beşe, a.g.e., s.68

³⁵ İnce, a.g.e., s.32

³⁶ Mehmet İslam, "Kilis Kuvayi Milliye Harekâtı", Kültür Kasteli II, İnsanlarımız, Direniş ve Kurtuluş'ta Öncülerimiz, Derleyen: Şinasi Çolakoğlu, Kilis Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1992, s.65

³⁷ Çolakoğlu, 1991: 20

³⁸ Beşe, a.g.e., s.31

³⁹ İnce, a.g.e., s.32

⁴⁰ Beşe, a.g.e., s.77

emri daima göz önünde tutmuş olan İbrahim Bey⁴¹ izin alarak Kilis'ten ayrıldı ve bir daha da geri dönmedi.⁴²

İngiliz işgalcilerinin baskılarını arttırmaları üzerine Belediye Başkanı ve tahsildarı Ahmet Rami Atan tarafından “Müştaki Hürriyet” kod adı ile imzalı bir bildiri hazırlanarak Kilis sokaklarına asıldı. Bildirinin duvara asılmasından iki gün sonra 14 Nisan 1919'da İngiliz İşgal Kumandanı, Kilis halkını hükümet binasının önünde toplayarak bir konuşma yaptı. Konuşmasında özetle Türkiye’de mevcut çeşitli insanların hukukunu korumak için Türk topraklarının işgal edildiğini, bu işgalin normal olduğunu ve hiç kimseye gelişigüzel muamele yapılmadığını belirtti.⁴³ İngilizler, genel olarak işgal ettikleri yerlerde son derece nazik bir dille kendilerinden şüphe edilmemesini, hükümetin emrini uygulamak için geldiklerini, kısa bir süre sonra da gideceklerini söylemekteydi.⁴⁴

Kilis'in kurtuluşu için sık sık bir araya gelen Cemiyet-i İslamiye üyelerinin toplantı yeri olan Ali Fuat Bey'in evi çok geçmeden basıldı. Cemiyete ait defterler alınarak, üyeler teminat karşılığında serbest bırakıldı.⁴⁵ Kilis'te halkın kurduğu Cemiyet-i İslamiye'nin himayesinde oluşturulan milis güçlerinin kentlerini koruması, Mustafa Kemal Paşa üzerinde çok olumlu etki bıraktı. Gittiği her yerde bu davranış biçimini Kilis'i örnek göstererek övdü ve çeşitli tavsiyelerde bulundu.⁴⁶ Mücadeleye devam etmek isteyen Kilisliler bu kez Heveskaran-ı Maarif Cemiyeti isminde başka bir dernek kurdu.⁴⁷ Birinci Dünya Savaşı'nda esir düşmüş gençler serbest kaldıktan sonra birbiri ardına gelerek Heveskaran-ı Maarif Cemiyeti'ne üye oldu.⁴⁸ Genel olarak cemiyetin üyeleri, Arap, Ermeni ve diğer düşmana karşı kentlerini koruyan gençlerden oluşuyordu.⁴⁹

22 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da mülki ve askeri makamlara bir tamim yayınladı. Ülkenin her yerinden Sivas'ta yapılacak kongre için üyelerin seçilmesi haberi işgal güçlerinin rahatsız olmasına neden oldu. İstanbul Hükümeti'ne yapılan baskılar sonucunda Mustafa Kemal Paşa azledildi ve bu karar bütün vilayetlere 23 Haziran 1919'da bildirildi. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele için ara vermeden çalışmalarına devam etti. 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi yapıldı. 7 Ağustos 1919'da yapılan seçimlerde kongre kararlarını yürütmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın başkan olduğu Temsil Heyeti seçildi. 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi toplandı. 22 Eylül 1919'da Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, gönderdiği bir bildiri ile memleketin her tarafında kurulmakta olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çalışmalarını ve milli kurtuluş hareketinin başlamış olduğunu bildirdi. Bildiri üzerine Kilis'te kurulan Cemiyet-i İslamiye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında programlı olarak çalışmalarına başladı. 1918'de Kilis'in güvenliği için kurulan ve 28 Ekim 1918'de Mustafa Kemal Paşa'nın Kilis'i ziyareti sırasında genişletilen milis kuvvetler, Kuva-yi Milliye teşkilatına dönüştürüldü.⁵⁰

⁴¹ Çolakoglu, 1995: 112

⁴² İnce, a.g.e., s.33

⁴³ Beşe, a.g.e., s.81

⁴⁴ Şevki Karabekiroğlu, Şubat 1920, Selçuk Ofset, 2016, s.59

⁴⁵ İnce, a.g.e., s.40

⁴⁶ Beşe, a.g.e., s.53

⁴⁷ İnce, a.g.e., s.41

⁴⁸ Çolakoglu, 1991: 59

⁴⁹ Beşe, a.g.e., s.34

⁵⁰ Beşe, a.g.e., s.93, 97

3.Kilis'in Fransızlar Tarafından İşgali

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Sykes-Picot Anlaşması'nın maddelerinin yürürlüğe konması konusunda İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlık meydana geldi. Bölgede uzun incelemeler yaptıktan sonra Musul'da zengin petrol yataklarının bulunduğunu tespit eden⁵¹ İngilizler Mart 1919'a kadar Musul, Antep, Kilis, Maraş ve Urfa'yı ele geçirdi. İki ülke arasındaki sorunu çözmek için Dörtler Konseyi oluşturuldu.⁵² Lloyd George bir muhtıra hazırlayarak 15 Eylül 1919'da İngiltere-Fransa ortak konseyine sundu. Buna göre İngiliz kuvvetleri 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren Çukurova ve çevresi ile Suriye'den çekilecek, Şam, Hama, Humus ve Halep Arap Devleti sınırları içinde kalacak, Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonlar da Fransızlara teslim edilecekti. Suriye Anlaşması olarak tarihe geçen İngiliz ve Fransız mukavelesine göre Suriye ile Çukurova çevresi işgal kuvvetleri tarafından karşılıklı olarak değiştirilecekti.⁵³ Kısacası Fransa, Musul'daki petrol haklarını İngiltere'ye bırakması karşılığında Urfa, Antep, Maraş'ı almak şartını ihtiva eden bir anlaşma yaptı.⁵⁴ Birliklerin değiştirilmesi işlemini yürüten İngiliz Albay Pieap kısa sürede Maraş, Antep, Kilis, Birecik, Urfa, Suruç, Ceraplus ve Halep garnizonlarını Fransızlara devrederek işgali tamamladı.⁵⁵ Yaşanan gelişmeler üzerine 1 Kasım 1919'da Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta Topçu Binbaşı Kemal Bey'e bölge direnişini örgütleme görevini verdi.⁵⁶

Anlaşma ile ilgili olarak Harbiye Nazırı Cemal Paşa, kolordu kumandanlıklarına bir telgraf çekti. Cemal Paşa telgrafında 1916 senesinde İngiliz temsilcisi Sir Edward Grey ile Fransız temsilcisi Cambon arasında yapılan anlaşma esas alınarak İngilizlerle Fransızların 1919 yılının 17 Eylül'ünde "Suriye İtilafnamesi" adı altında bir anlaşma yaptıklarını bildirdi.⁵⁷

Fransız işgal kuvvetleri başlıca üç bölümden oluşmaktaydı. Bunlardan birinci grup General Dofiou komutasında Adana havalisinde, ikinci grup De Lamout komutasında Halep, Antep, Kilis ve Urfa çevresinde, üçüncü grupta Beyrut yakınlarında bulunuyordu.⁵⁸ Fransızlar, 29 Ekim 1919 tarihinde içinde Ermenilerinde bulunduğu bir taburla Kilis'i işgal etti.⁵⁹ Aynı tarihte Antep'in işgali de gerçekleşti.⁶⁰ 30 Ekim'de ise Maraş işgal edildi. Urfa, Antep, Maraş bölgelerini işgal eden Fransızların yerel Ermenileri askere alıp silahlandırmaları, Ermenilerin bu bölgelerde hak iddialarının itibar göreceğine dair kuşkuvarın uyanmasına neden oldu.⁶¹ Fransız Kumandanlığı, Kilis'te kaymakamlığa bir nota vererek Ermenilerin bulunduğu kışla ile Belediye Hanı, Ahz-ı Asker Şubesi civarındaki bütün hanelerin tahliyesini istedi.⁶² İşgal üzerine Kapılı Türbelik Caddesinde Fransız ve azınlık askerleri İslam kadınlarının çarşaflarını çekmek, peçelerini kaldırmak gibi manevi duyguları tahrik edici hareketlerde bulundu.⁶³ Sivas'tan alınan

⁵¹Çolakoglu, 1991: 56

⁵² Beşe, a.g.e., s.100

⁵³ İnce, a.g.e., s.46

⁵⁴ Yalçın Özalp, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi, Semih Ofset Matbaacılık, 40s.

⁵⁵ İ. Özçelik, 2003, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa 30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s.66

⁵⁶ Çolakoglu, 1991: 70

⁵⁷ İnce, a.g.e., s.48

⁵⁸ Özçelik, a.g.e., s.67

⁵⁹ Beşe, a.g.e., s.100

⁶⁰ Karabekiroğlu, a.g.e., s.65

⁶¹ Eric, Jan, Zürcher, 2015, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.223

⁶² İnce, a.g.e., s.53

⁶³ Ahmet Rami Atan, Müştak-ı Hürriyet, Kent Ofset, Kilis, 2015, s.14

işaret üzerine Heveskaran-ı Maarif Cemiyeti'nin üyeleri tarafından⁶⁴ işgali protesto etmek için 29 Ekim 1919 tarihinde Tekke Cami avlusunda bir miting düzenledi.⁶⁵ Ayrıca "Kaza Heyeti Namına Kilis Belediye Reisi Osman Vasıf" imzası ile bir metin hazırlanarak 29 Ekim 1919 tarihinde telgrafla Sivas'taki Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi'ne gönderildi. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına 31 Ekim 1919 tarihinde gönderdiği cevapta Kilisliilerin yanında yer aldığını belirtti.⁶⁶ İlâveten işgallerin protesto edilmesi konusunda 9 Kasım 1919 günü Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Adana, Kozan, Mersin, Osmaniye ve çevresindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne telgraf gönderdi.⁶⁷ Antep Cemiyet-i İslamiyesi tarafından yayınlanan protestoda, mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilen Antep, Urfa, Maraş ve Kilis'te halkın tecavüze uğradığı, genç, ihtiyar, kadın ve çocukların süngülendiği, Türk Bayrağı'nın resmi dairelerden indirilmek istendiği, Türk köylerinin yakıldığından bahsedilerek işgalden vazgeçilmesi istendi.⁶⁸ Diğer taraftan Fransızlar, devlet dairelerine yaptıkları müdahaleleri haklı göstermek ve daha rahat hareket edebilmek amacı ile çeşitli yalanlar da uydurarak oluşacak tepkileri önlemeye çalıştı. Aralık ayı içinde Kilis'e gelen Fransız General Könern, kaymakamla görüşmesinde Antep, Urfa ve Maraş sancaklarının Fransızlarla Osmanlıların ortak idaresinde bulunduğunu, iki hükümetin karşılıklı olarak bu kararı aldıklarını, jandarmanın Fransız kumandanların emri altında tutulacağını, maliyeyi kontrol için bir zabıt tayin olunacağı ve kendisinin de bu havalinin umum kumandanı olduğunu söyleyerek Antep'e hareket etti. Kilis kaymakamının durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine Meclis-i Vükela'dan kesinlikle böyle bir durumun söz konusu olmadığı, Urfa, Antep ve Maraş sancaklarına bildirildi.⁶⁹

Kilis'in işgalinin hemen ardından bazı Kilisli Ermeniler, ücret karşılığı Fransız askeri yazılarak Fransız üniforması altında Müslüman halka baskı yapmaya, Fransızlara erzak, silah ve cephane taşımaya ve Fransızlar lehine casusluk yapmaya başladı.⁷⁰ Halkın sabrını taşıran son olay ise Kilis'teki Senegalli bir Fransız subayın sarhoş bir şekilde bir Müslüman kadının peçesini açmaya çalışması üzerine gerçekleşti.⁷¹ Sakıp Bey'in Fransız subayını Kadı Cami'nin önünden sürükleyerek aşağıya götürmesine ve dövmesine⁷² engel olmak isteyen Fransız askerlerine Kilis halkı karşı çıktı.⁷³ Bu durum Kilis eşrafı tarafından Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı nezdinde protesto edildi ve tekrarı halinde sorumluluk kabul edilmeyeceği bildirildi. Fransız Kumandanı Quererre ise üzerinde revolver bulunan bir Müslüman adamın sualsiz kurşuna dizileceği, karışıklıktan dolayı ölen ya da yaralanan bir Fransız askerine karşılık yerliden iki adamın kurşuna dizileceği ve bunun kura ile belirleneceği, bir evden silah çıkarsa o hanenin yıkılacağı gibi maddeleri bulunan bir bildiri hazırlayarak şehrin kalabalık yerlerine astırdı.⁷⁴ Ermeniler de bu durumu fırsat bilerek Kilis halkı üzerindeki baskılarını arttırdı. Kilis'teki Legion d'Orient askerleri taşrada bulunan halkın üzerlerini arayıp silahlara el koyarak

⁶⁴ Çolakoğlu, 1991: 60

⁶⁵ Beşe, 2009: 100; İnce, 2005: 54

⁶⁶ İnce, a.g.e., s.54

⁶⁷ Beşe, a.g.e., s.103

⁶⁸ Akbıyık, a.g.e., s.287

⁶⁹ Güllü, a.g.e., s.343

⁷⁰ Beşe, a.g.e., s.109

⁷¹ İnce, a.g.e., s.57

⁷² İslam, a.g.e., s.69

⁷³ Beşe, a.g.e., s.123

⁷⁴ İnce, a.g.e., s.57

sahiplerini depo ve bodrum katlarında aç ve çaresiz hapsetti.⁷⁵ Çok geçmeden Kuva-yi Milliye adına bir karşı bildiri hazırlanarak şehrin kalabalık bölgelerindeki duvarlara asıldı.⁷⁶ Bildiri üzerine 12 Ocak 1920’de toplanan Kilis Belediye Meclisi Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerika ve Japonya mümessillerine bir protesto telgrafi gönderdi.⁷⁷ Anadolu Kadınları Müdafaa-i Milliye-i Vatan Cemiyeti’nin üyeleri Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla da Sadaret’e ve Dâhiliye Nezareti’ne bu davranışa engel olunmasını isteyen aksi takdirde ulusal görevi yapmak zorunda kalacaklarını bildiren bir telgraf gönderildi. Aynı zamanda yine Melek Reşit ve Şefika Kemal imzaları ile Kilis’teki Fransız işgal kuvvetlerinin davranışını protesto etmek üzere Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin İstanbul’daki temsilcilerine de birer telgraf çekildi.⁷⁸

4.Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin Kurulması

Maraş’ın Fransızlar tarafından işgalini Mondros Ateşkes Anlaşması’nın hükümlerine aykırı bulan Mustafa Kemal Paşa bu durumu gerek Fransızlar, gerekse İngiliz işgal kuvvetleri komutanlığı nezdinde şiddetle protesto etti. Maraş ve Antep mücadelesini organize etmek üzere yakın arkadaşı Kılıç Ali’yi Maraş bölgesine gönderdi.⁷⁹ Sivas Kongresi’nde Güney Cephesi ile ilgili alınan kararlar sonrası Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak gönderdiği bir bildiri ile ülke genelinde kurulmakta olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin faaliyetlerinin ve milli kurtuluş hareketlerinin başlamış olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Kilis’te pasif direnişte bulunan Cemiyet-i İslamiye ile Heveskaran-ı Maarif Cemiyeti’nin faal üyeleri örgütlenerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında programlı bir şekilde çalışmalara başladı.⁸⁰ Zaten bir süreden beri Sakıp, İslam ve Molla Recep Beyler köyleri dolaşarak buradaki nüfuz sahibi kişilerle konuşuyor, bunların da Kuva-yi Milliye’ye katılmalarına çalışıyorlardı.⁸¹ 29 Kasım 1919’da bölgede Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları oluşturuldu. Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile Güney ve Güneydoğu Anadolu’ya Kamil Polat Bey, Ali Asaf Bey gibi birçok subay görevlendirildi. Bu subaylar Gaziantep, Urfa, Maraş ve Kilis’te yerel milis güçlerini hazırladı. Böylece Fransızlara karşı koyacak Kuva-yi Milliye’nin çekirdek kadrosu oluşturuldu.⁸²

Kilis Kuva-yi Milliyesi’nin teşkilinde Şahin Bey önemli görevler aldı. 1920 yılı başlarında Kilis’e gelen Şahin Bey burada arkadaşı Molla Recep Bey kod adını kullanan Yüzbaşı Mehmet Fehmi ile⁸³ ve daha sonra da Antep’e giderek Heyet-i Merkeziye üyeleri ile görüştü.⁸⁴ Şahin Bey kod adı ile çalışan Mehmet Sait Bey’e⁸⁵ burada “Kilis Yolu Kuva-yi Milliye Komutanlığı” teklif edildi. Şahin Bey, vatan savunması için bütün görevleri kabul edeceğini söyleyerek görevi kabul etti. Kilis’e bağlı yerlerde Fransızlara karşı milis kuvvetleri oluşturmaya başladı. Polat Bey ise Sivas’tan Maraş cephesindeki mücadeleye katılmak üzere Mustafa Kemal Paşa’nın özel emirleri doğrultusunda 200 kişilik bir süvari birliği ile Maraş’a geldi. Maraş’ın düşman

⁷⁵ Osmanlı Belgelerinde Ermeni Fransız İlişkileri (1920-1922), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı, 2004, Ankara, s.6

⁷⁶ Beşe, a.g.e., s.127

⁷⁷ İnce, a.g.e., s.57

⁷⁸ B. S., Baykal, Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1996, s.23

⁷⁹ Karabekiroğlu, a.g.e., s.75

⁸⁰ İnce, a.g.e., s.61

⁸¹ Beşe, a.g.e., s.141

⁸² Beşe, a.g.e., 117

⁸³ Çolakoglu, 1991: 86

⁸⁴ İnce, a.g.e., s.62

⁸⁵ Beşe, a.g.e., s.150

işgalinden kurtuluşuna kadar bölgede Kuva-yi Milliye Komutanı olarak görev yaptı. Maraş'ın düşman işgalinden kurtulmasından sonra bölgede çalışan Kuva-yi Milliye kumandanları Antep'e bağlı Sakçagözü nahiyesinde Hurşit Ağa'nın evinde toplandı.⁸⁶ Kilisli Mehmet İslam Bey de buraya gelerek kumandan meselesinden dolayı Kilis'te ikilik çıkmasını önlemek için yabancı bir kumandan talebinde bulundu. Çünkü Kilis Kuva-yi Milliyesi'ndeki müfreze ve kumandanları arasında eğitim görenler ve görmeyenler vardı. Üstelik yaşları birbirine çok yakındı. Kumandanlık ise özel yetenek isteyen bir görevdi.⁸⁷ Bu nedenle Kilis Cephesi Kumandanlığına Yüzbaşı Kamil Polat Bey tayin edildi.⁸⁸ Bundan sonra Sasık Kamil Bey, "Polat" lakabı ile çalışmaya başladı.⁸⁹ Toplantıda alınan kararlara göre düşman cephesi üç bölgeye ayrıldı. Antep cephesinde Kılıç Ali Bey, İslahiye cephesinde Yörük Selim Bey ve Kilis Cephesinde Süvari Yüzbaşı Kamil Polat Bey görev yapacaktı. Polat Bey'in Kilis bölgesinde görevlendirilmesinde Kılıç Ali Bey'in payı büyüktür. Çünkü Kılıç Ali Bey, Fırka Kumandanlığına yazdığı 13 Ocak 1920 tarihli yazıda "Polat" takma adıyla bir fedakâr arkadaşı Kilis'e gönderdiğini, lazım gelen talimatı verdiğini, raporları aldıkça gerekli bilgileri arz edeceğini belirtti.⁹⁰ Bu esnada Fransızlar da Güney cephesini ikiye ayırdı. Urfa, Antep, Kilis Komutanlığı General De Lamout'a, merkezi Adana olan komutanlık da General De Lijöi'ye verildi.⁹¹

5.Polat Bey'in Göreve Başlaması ve Çalışmaları

Kilis Kuva-yi Milliye üyeleri arasında komutanlık konusunda sıkıntıların yaşanmaması için Kilis'e gelen Yüzbaşı Kamil Polat Bey, milli bir kuvvet kurmak için çalışmalara başladı.⁹² Kuva-yi Milliye'nin askeri yapısını oluşturma görevini Kilisli Yusuf Ziya Bey ile Yüzbaşı Kamil Polat Bey üstlendi.⁹³

Kilis-Antep arasındaki yol Kuva-yi Milliye birlikleri ve Fransızlar için çok önemliydi. Çünkü Antep'te bulunan Fransız birliklerinin bütün malzeme, iâşe ve cephane ihtiyacı ile takviye birlikleri bu yoldan sevk ve ikmal ediliyordu. Kilis-Antep Yolu Komutanlığı'na getirilen Şahin Bey, Fransızların Antep'teki birliklerine erzak ve cephane ulaştırmak amacı ile kullandıkları Katma-Kilis-Antep yolunun güvenliğini sağlamak ve bu yoldan Fransızların gidip gelmesine engel olmak için hazırlıklara başladı.⁹⁴ 3 Şubat günü düşmanı izlemeye başlayan Şahin Bey⁹⁵ kısa süre içinde 100 kişilik bir kuvvete ilaveten Kilis-Antep yolu üzerinde Kızılburun, Kertil, Elmalı ve Bostancık köyleri kuzey sırtları olmak üzere üç müdafaa hattı oluşturdu. Kilis'ten Antep'teki Fransız garnizonuna erzak götürmek amacı ile yola çıkan 150 arabalık erzak kolunu Kertil'de pusuya düşürdü.⁹⁶ Bu duruma çok sinirlenen ve olayı yerinde incelemek isteyen General De Lamout 18 Şubat 1920'de Kilis'e geldi.⁹⁷ Fransızlar 18 Şubat 1920'de bu yoldan

⁸⁶ İnce, a.g.e., s.64

⁸⁷ Çolakoğlu, 1991: 95

⁸⁸ İslam, a.g.e., s.69

⁸⁹ Beşe, a.g.e., s.157

⁹⁰ İnce, a.g.e., s.65

⁹¹ Beşe, a.g.e., s.158

⁹² Beşe, a.g.e., s.156

⁹³ Ahmet Barutçu, Kilis'in Kurtuluşu Şafakta Savaşanlar, Kent Ofset, Kilis, 2008, s.13

⁹⁴ İnce, a.g.e., s.72-73

⁹⁵ Çolakoğlu, a.g.e., s.75

⁹⁶ İnce, a.g.e., s.73

⁹⁷ Beşe, a.g.e., s.159

tekrar geçmeyi denedilerse de Şahin Bey ve kuvvetleri tarafından tekrar pusuya düşürüldüler.⁹⁸ 21 Şubat 1920'de Fransız Komutanı, Antep Mutasarrıflığına bir mektup göndererek Şahin Bey'in kuvvetlerinin çekilmesi karşılığında bir anlaşma önerdi. Fakat Fransızlar, Antep Heyet-i Merkeziyesi'nin anlaşma şartlarını kabul etmedi.⁹⁹

Şubat ayı içinde yöredeki durumu iyice sarsılan Fransa, Katma ve Kilis'teki tümenlerinden Maraş-İslahiye bölgesine kuvvet göndermek istedi. Polat Bey ise günü gününe aldığı haberleri değerlendirerek ağaların ellerinde bulunan kuvvetleri topladı.¹⁰⁰ Polat Bey, beraberindeki birkaç adamı ile birlikte 1920 yılı Mart ayının başlarında Kürt Dağı bölgesindeki Meydanki'ye geldi.¹⁰¹ Meydanki'de kurulan Kuva-yi Milliye karargâhı 17 Mart 1920'den itibaren düzenli olarak çalışmaya başladı.¹⁰² Polat Bey Şam, Duma, Nebük ve Yebrut çevresindeki Çerkezlere, Kuseyr Amik Beylerine ve ağalarına yazılar yazdı.¹⁰³ Burada Şeyh Abid'in evinde kalan Polat Bey Kürt Dağı casus teşkilatını kurdu.¹⁰⁴ 3 Mart 1920'de Kuva-yi Milliye güçlerinin yeniden düzenlenmesi ve çeki düzen verilmesi için 11 maddelik genel bir emir yayınladı. Polat Bey'in söz konusu emri yayınlamaktaki maksadı, Kilis Havalisi Kuva-yi Milliyesi'nde halktan gelişigüzel yardım toplanmasını engellemek ve Kuva-yi Milliye adı kullanılarak kişisel husumetlerin başkalarına baskı unsuru olarak kullanılmasını önlemektir.¹⁰⁵

8 Mart 1920'de yeniden bir Fransız konvoyu Kilis'ten hareket ederek Oylum civarına geldi, fakat konvoy Şahin Bey kuvvetlerinin ateşi karşısında direnemeyerek Kilis'e geri dönmek zorunda kaldı.¹⁰⁶ 17 Mart 1920'de Fransızların Kilis'e geçeceğinin haberi alınır alınmaz gerekli hazırlıklar yapıldı. Seve Boğazı savaşı olarak bilinen bu savaştan sonra Fransızlar, Kilis-Antep yolunun güvenliğini sağlamak için daha ciddi hazırlıklar yapmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa, düşmanın askeri teçhizat bakımından üstün olduğunu gördüğü için bölgede gerilla savaşı yapılmasının uygun olacağını düşündü. Bu nedenle ilk olarak Katma-İslahiye demiryoluna sabotaj yapılmasına karar verildi. Polat Bey, Ahmet Ruto ile Amik Beylerinden Mursal Oğlu Ahmet Bey'in emrindeki çeteleri, Katma-İslahiye arasındaki demiryoluna sabotaj yapmakla görevlendirdi.¹⁰⁷ Polat Bey'in amacı, Kürt Dağı bölgesindeki Katma-İslahiye yolunu tutarak buradaki demiryolunu kullanılamaz hale getirmektir. Fransızlar ise Antep'teki işgal güçlerine yardım göndermek için Kilis-Antep yolunu açmak zorundaydı. Bu nedenle bir Fransız birliği gerekli teçhizatı sağladıktan sonra Kilis'ten Antep'e doğru hareket etmek istedi.¹⁰⁸ Kilis Kuva-yi Milliyesi, Fransızların bölgede kullandıkları tren yolunu kullanılamaz hale getirmek için harekete geçti. Hacı Hannan kuvvetleri Raco İstasyonunu bastı.¹⁰⁹ Akbez ile Raco arasındaki Mesekanlı köyüne yakın iki sırt arasında kurulmuş olan 30 m. yüksekliğinde ve 50 m. uzunluğundaki tren yolu köprüsü 24 Mart 1920 günü kuşatıldı ve tahrip edildi.¹¹⁰

⁹⁸ Çolakoğlu, a.g.e., s.93

⁹⁹ Beşe, a.g.e., s.158-159

¹⁰⁰ Çolakoğlu, 1991: 101

¹⁰¹ İnce, a.g.e., s.66

¹⁰² Barutçu, a.g.e., s.77

¹⁰³ Çolakoğlu, 1991: 74

¹⁰⁴ İslam, a.g.e., s.70

¹⁰⁵ Beşe, a.g.e., s.160-161

¹⁰⁶ Beşe, a.g.e., s. 170

¹⁰⁷ Çolakoğlu, 1991: 73,74,108

¹⁰⁸ Beşe, a.g.e., s.188

¹⁰⁹ Sacit İpekçioglu, Kilis'te Milli Mücadele ve Gerilla, Kilis Kültür Derneği Yayını, Ankara, 1986, s.28

¹¹⁰ İnce, a.g.e., s.68

Köprü'nün tahrip edilmesinden sonra Halep üzeri gelen Fransız taburuna saldırmak isteyen Polat Bey¹¹¹ kurduğu haber alma örgütü sayesinde takviyeli bir taburun Hisar yanından ve kestirme yoldan Maraş bölgesine geçeceğini duyurdu.¹¹² Bunun üzerine 24 Mart 1920'de Küçük Kızılhisar'da bulunan Şahin Bey'e ve Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne Kilis Kuva-yi Milliye Komutanı Polat Bey bir rapor gönderdi. Raporda Kilis'e Katma'dan 6000 kadar Fransız kuvvetinin geldiği, Fransız karargâhındaki telaşlı hareketlerden birçok arabaların şose üzerinde ve Fransız karargâhı etrafında toplanılışından, Antep için kuvvetli bir ulaştırma kolu hazırlamakta oldukları ve bir iki gün içinde hareket edecekleri kesin olarak anlaşıldığı yazılıydı. Bunun üzerine Antep Heyeti Merkeziyesi Şahin Bey'e takviye kuvvet gönderilmesine karar vererek durumu 25 Mart 1920'de telgrafla Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı bildirdi.¹¹³ Çok geçmeden Kilis'ten iki kuvvetli Fransız kolu hareket etti. Bunlardan bir tanesi Şahin Bey kuvvetleri tarafından kapatılmış olan Kilis-Antep yolunu açmak ve Antep'teki Fransız kuvvetlerine yardım etmek üzere Antep'e diğeri ise Maraş'a gitmek üzere hareket etti.¹¹⁴ Maraş'a giden Fransız kolu Hisar Köyü ile Beğobası arasında Kilis milli kuvvetleri ile karşılaştı. Polat Bey düşmanın Darmık Dağı'nın eteğindeki Güney kesimde ve Halikiri köyünde olduğunu tespit etti. Hemen bir plan hazırladı.¹¹⁵ Plana göre karargâh müfrezesinden bir grubu Beğobası'na gönderecek oradaki çetelere harp nizamı aldırarak düşmanın önünü kesecek, kendisi Bülbül nahiyesinde kalacak ve civar köydeki kuvvetleri toplayıp muharebe yerine gidecekti. Plan uygulamaya konuldu. Muharebe esnasında Polat Bey kafileler halinde kuvvetler gönderdi. Muharebe kazanıldı fakat Sakıp Bey şehit düştü.¹¹⁶ 25 Mart 1920 tarihinde Hisar çukurunda tamamı ile yok edilen takviyeli Fransız birliği Maraş'ı yeniden almak üzere İslahiye'ye getirildi. Köprü onarılamadığından bu tabur Raco İstasyonu'ndan indirilerek karayolu ile devam ederek harekete geçirildi.¹¹⁷ Bu olay üzerine Fransızlara ait iki alay birliği¹¹⁸ 26 Mart 1920 sabahı Kilis'ten hareketle Antep'e doğru yola çıktı. Kilis'e 7-8 km mesafedeki Anez köyü önüne gelince duran birlik saldırmak için ertesi günü bekledi. Durumdan haberdar olan Şahin Bey gerekli tedbirleri aldı. Fransızlar, ertesi gün Kızılburun'a ve şosenin doğusunda Kantara Köyü'ne kadar uzanan tepelerdeki siperlere ve bütün kuvvetleri ile de şosenin batısındaki Acar Kasteli'ne kadar uzanan mevzilere saldırdı. Beş saatlik bir mukavemetten sonra Şahin Bey'in kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı.¹¹⁹ Kılıç Ali Bey kuvvetlerine, Fransız kuvvetlerinin Kilis'ten hareket ettiği haberi geç ulaşmıştı. Bu nedenle Fransız kuvvetleri karşısında Şahin Bey'in kuvvetleri çok zayıf kaldı.¹²⁰ Üç gün süren savaşta 29 Mart 1920 günü Şahin Bey şehit oldu.¹²¹ Milli Kuvvetler onun şehit olması üzerine Antep'in kuzeye doğru çekildi. Andrea kuvvetleri de onları karşılamaya gelen Fransız müfrezesi ile birleşerek aynı gün Antep'e ulaştı.¹²² Sivas'tan hareketle Elbistan'dan Pazarcık'a ve oradan da Maraş'a gelen Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Antep'teki milli kuvvetlerin başına geçmekle

¹¹¹ Barutçu, a.g.e., s.78

¹¹² Çolakoğlu, 1991: 102

¹¹³ İnce, a.g.e., s.75

¹¹⁴ M. Işıkan, M., "Birkaç Tablo", Kültür Kasteli II, İnsanlarımız, Direniş ve Kurtuluş'ta Öncülerimiz, Derleyen: Şinasi Çolakoğlu, Kilis Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1992, s.75

¹¹⁵ Çolakoğlu, 1991: 103

¹¹⁶ Işıkan, a.g.e., s.179-180

¹¹⁷ Çolakoğlu, 1991: 75

¹¹⁸ Barutçu, a.g.e., s.79

¹¹⁹ İnce, a.g.e., s.76

¹²⁰ Beşe, a.g.e., s.188

¹²¹ Atan, a.g.e., s.35

¹²² İnce, a.g.e., s.78

görevlendirildi. Maraş'tan Antep'e gelen Kılıç Ali Bey, 28 Mart'ta Antep'e yakın bir mesafede bulunan Burç nahiyesinde karargâhını kurdu.¹²³ Polat Bey, Şahin Bey'in şehit olduğunu Karnebi köyünde Kılıç Ali'den aldığı bir mesajla öğrendi.¹²⁴ Şahin Bey'in şehit edilmesi üzerine bölgenin komuta kademesindeki boşluğun giderilmesi için Alaattin Bey'i Kızılburun Kumandanlığına atadı, ancak maiyetine verilen kuvvetler zamanla dağılmaya başladı. Müfrezeler dağılınca Kızılburun cephesinin önemine binaen Kuva-yi Milliye Kumandanı Polat Bey, bizzat buraya gelerek cephenin durumunu gözden geçirdi ve etraf köylere mektuplar yazarak onların milli duygularını tahrik edici ifadelerle eli silah tutanları karargâha davet etti. Böylece Mumbuç ve Musabeyli'den topladığı eli silah tutan 200 kişilik bir müfreze ile Kızılburun'u tuttu.¹²⁵

Kuva-yi Milliye Kumandanı Polat Bey, Nisan 1920'nin başlarında Karnebi'den Maraş'taki Nusrat Bey'e gönderdiği yazıda Kilis'teki bazı kişilerin son günlerde faaliyetlerine hız verdiklerini, onların kesinlikle cezalandırmaları gerektiğini, bunun için de kendisine geçici olarak bir icra kuvveti veya süvariler gönderilmesini talep etti. Ayrıca cephe için 3-4 günlük mesafeden gönderdiği vasıtaların hep boş döndüğünü ifade etti. Propagandacıların hoşuna giden bu durumun saf ve fakir halk üzerinde olumsuz etki oluşturduğunu, Kilis kaymakamı ve jandarma kumandanının ve dörtler denilen fesatçı grubun mutlaka değiştirilmesi gerektiğini, Kilis Asker Alma Şubesi'nden 33 ihtiyat zabitanın isminin yazılı olduğunu fakat üç kişinin getirildiğini yazdı.¹²⁶ Polat Bey'in şikâyet ettiği vekâleten kaymakamlık yapan kişinin yerine Konya'dan aslen Kilisli olan Abdullah Canbolat tayin edildi. Polat Bey ise yeni kaymakamın da samimiyetinden kuşku duyuyor ve bu konu ile ilgili kendisini sık sık tehdit ediyordu. 16 Nisan 1920'de Maraş'taki Nusrat Bey'e gönderdiği bir yazıda içerideki Fransız işbirlikçilerinden dert yanarak Kilislilerin ruh halinin bozuk olduğunu belirtti. Ayrıca Antep'e gidecek Fransız kuvvetinin erzak ve mühimmatını sevk etmek üzere ne kadar İslam arabası ve vesait varsa toplattırılması için Kaymakam Abdullah tarafından şiddetli emir verildiğini vurguladı. Kaymakamın bu gibi ihanetleri sebebi ile Kilis'te milli harekâta taraftar ve cesaretli bir kaymakam ve jandarma kumandanı bulunmadıkça Kilis'ten istifadenin mümkün olmadığını ifade etti.¹²⁷

Polat Bey, Suriye'de olan olayları takip etmek için Araplarla işbirliği yapmanın gerektiğine inanıyordu. Bu sebeple 1920 yılının Nisan ayının başlarında Fransızların Reyhanlı'daki Kili mevkiinde bir bölük karargâhı kurduklarını öğrenince durumu Maraş'a bildirdi ve bu konunun aslını öğrenmek için Araplarla iş birliği yapmak istediğini belirtti. Olumlu cevap alınca da Azaz Kaymakamı ile görüşmek üzere Ülbül Köyü'ne gitti. Fakat görüşme gerçekleşmedi. Fransızların Kili'den Katma'ya asker ve mühimmat sevk ettikleri haberini alınca 10 Nisan'da Azaz Kaymakamlığına bir yazı gönderdi. Bu yazıda Arap Hükümeti tarafından bu topraklarda Fransızların asker ve mühimmat sevkıyatı yapması resmen yasaklanmış olmasına rağmen Azaz mıntıkasında bu emrin niçin uygulanmadığı sordu. Yazıda ayrıca ortak sınırı bulunan nahiyelerde yapılacak milli teşkilatların sevk ve idaresine memur bir kaç zabıt ve kendisinin verdiği belge ile geleceklere bir miktar cephe vs. verilmesi ve yakınlığı dolayısıyla Azaz Telgraf Merkezi'nden icabında istifade edilmesi gibi isteklerde yer almaktaydı.

¹²³ Güllü, a.g.e., s.358

¹²⁴ Barutçu, a.g.e., s.80

¹²⁵ İnce, a.g.e., s.79

¹²⁶ İnce, a.g.e., s.85

¹²⁷ Barutçu, a.g.e., s.90; Beşe, a.g.e., s.204

Bu esnada Kürdağı bölgesinde faaliyette bulunmak üzere Hacı Hannan Şeyh İsmailoğlu ile Şeyh Abdi ve Ahmet Ruto ağalar görevlendirildi. Polat Bey bu bölgedeki kuvvetlerin sadakatinden şüphe duydu. Yedek subay Hüseyin Şaşmaz'ı danışman adı altında denetleyici olarak görevlendirdi. 10 Nisan 1920'de Kürdağı'na gelerek müfrezelerin görev yerlerini ve iletişim konularını yeniden düzenleme gereği duydu. Fransızlar için çok önemli olan demiryolu üzerinde planlar yaptı.¹²⁸

Kilis Havalisi Kuva-yi Milliyesi, Kilis'teki işgalci ve onların içerdeki işbirlikçileri ile mücadele ederken bir yandan Kilis-Antep yolunun düşmana kapatılmasını sağlıyor, diğer yandan da İslahiye tarafını kontrol altında tutuyordu.¹²⁹ Polat Bey, 10 Nisan 1920'de Maraş'a gönderdiği yazıda kendisinin Hamam'a kadar gittiğini belirterek Fransız karargâhının durumu hakkında bilgi verdi. İlâveten bölgedeki Türk müfrezeleri arasındaki anlaşmazlıkları giderdiğini ve Araplarla iyi geçinmelerini istediğini ifade etti.¹³⁰ Yine o günlerde Polat Bey, Nusrat Bey'e Karnebi'den yazdığı raporda Katma-Kilis yolunda pusu kurulduğundan ve düşmana zayıat verildiğinden bahsetti.¹³¹ Araplar Polat Bey'in Hamam ziyaretinden şüphelenerek bu konuda Polat Bey'den bilgi istedi. Halep'teki Arap Fırka Kumandanlığı gelişmelerle ilgili Polat Bey'den cevap bekliyordu.¹³² Kilis-Antep yolunun Fransızlara kapatılması için Arapların yardımına ihtiyaç duyulduğundan dolayı¹³³ Kilis Havalisi Kumandanı Arapların tereddütlerini gidermeye çalıştı ve Halep Kumandanlığına 19 Nisan 1920'de bir yazı yazdı.¹³⁴ Bu yazıda ortak düşmana karşı alınacak savunma önlemleri nedeni ile Hamam'a gittiğini, niyetinin iyi olduğunu ifade ederek düzenli ve tek yerden emir alan bir örgüte ve bu örgüte vereceği belgeleri taşıyan subaylara mümkün olan cephanenin verilmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca düşmanın Halep ve Urfa yörelerine yapmayı düşündükleri taşıma işlerinin Arap Hükümeti'nce yasaklanmış olmasından dolayı memnun olduğunu, Hamam ve Com yolu ile gelecek düşman kuvvetleri hakkında tutumlarının süreceğinden bahsetti.¹³⁵

335

15 Nisan 1920'de Kilis Kuva-yi Milliyesi tarafından düşmanla mücadele etme kararı alındı. Akabinde yapılan seçimlerin sonucunda Heyet-i Merkeziye ve Kilis'in Batı cephesi yeniden düzenlenerek görev bölümü yapıldı.¹³⁶ Buna göre Heyet-i Merkeziye Başkanı Polat Bey oldu.¹³⁷

Fransızların Urfa yönünden Antep'e girmek için başlattıkları saldırılar üzerine Antep'teki eşrafın bir kısmı ümitsizliğe kapılarak Antep'i terk etti. Bu durumun neden olduğu olumsuzluklar, Kilis'e de yansdı. Kilis'te bir kısım eşraf, Kilis'in Halep'e bağlanması ile çıkarlarının korunacağını savundu. Polat Bey Kilis'teki bu ortamı Antep ve Havalisi Kumandanı Kılıç Ali Bey'e bildirdi. Antep'in düşman karşısında sıkıntılı duruma düşmesi ile birlikte hem Kilis-Antep yolunun tutulması hem de Kızılburun cephesinin önemi arttı. Kilis Kuva-yi Milliye Havalisi Kumandanı Polat Bey müfreze kumandanlarına 22 Nisan 1920'de konu ile ilgili genel bir emir gönderdi. Antep Havalisi Kumandanı Kılıç Ali Bey'i de konu ile ilgili bilgilendirdi. Dolayısı ile Güney Cephesi'nde yerel Kuva-yi Milliye kuvvetleri arasında tam bir haberleşme

¹²⁸ İnce, a.g.e., s.154-167

¹²⁹ Beşe, a.g.e., s.198

¹³⁰ İnce, a.g.e., s.154

¹³¹ Beşe, a.g.e., s.199

¹³² İnce, a.g.e., s.154

¹³³ Beşe, a.g.e., s.200

¹³⁴ İnce, a.g.e., s.155

¹³⁵ Beşe, a.g.e., s.208-209

¹³⁶ İnce, a.g.e., s.70

¹³⁷ İpekçioğlu, a.g.e., s.30

ve koordinasyon sağlandı.¹³⁸ 22 Nisan 1920’de Kılıç Ali Bey’e yazdığı mektupta Kilis’e gönderdiği beyannamelerin polis ve jandarma tarafından toplattırıldığından bahsederek, içeride bütün halkın Kuva-yi Milliye aleyhinde olduğunu, şehir içinde çalışan birtakım mücahitlerin tutuklandığını, kaymakam ve jandarmanın Fransız erzak ve mühimmatının sevki vazifesi ile meşgul olduğunu belirtti.¹³⁹

Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’te açıldı ve bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa başkanlığa seçildi. Polat Bey, Ankara’nın isteği doğrultusunda Türk-Arap işbirliğini sağlama çalışmalarını sürdürdü. 24 Nisan 1920’de Maraş Kuva-yi Milliye Kumandanlığına gönderdiği raporda Halep’e silah ve cephane almak için gideceklerin kendisine başvurarak birer belge almaları gerektiğinin çevrede savaşan milli güçlere bildirildiğini, köprü ve tünellerin uçurulması, gelecek trenlerin önlenmesi, İslahiye yolunun kapatılması gibi tedbirlerden müfreze kumandanlıklarının haberdar edildiğini, çevre müfrezelerden dağılan erlerin toplandığını yazdı. Antep’in düştüğü durumu hafifletmek için Kilis-Antep yolunun düşmana kapatılmasına gayret ederken, diğer yandan da Katma-İslahiye yolunun kapatılması için çalıştı.¹⁴⁰

Kilis Kuva-yi Milliyesi, 2 Mayıs 1920’de Fransız Karargâhı’na bir saldırı düzenledi. Polat Bey, Telhabeş Köyü’nden Kazıklı köyüne geçti ve Maraş’ta bulunan Nusrat Bey’e bir mesaj yolladı. 3 Mayıs’ta gönderdiği bu mesaja Fransızlara baskın düzenlendiğinden, Antakya tarafındaki yerli milli kuvvetlerin yararlıklarından ve bir düşman birliğinin Akçakoyunlu’dan çıkıp Kilis üzerinden Antep’e geleceğini öğrendiğinden bahsetti.

Büyük Millet Meclisi’ni temsilen bürokratik işlerin Cercik’ten yürütülmesi uygun görüldüğü için Kilis Kuva-yi Milliye Karargâhı, Cengin’den Cercik’e taşındı. Kilis Havalisi Kuva-yi Milliye Karargâhı Cercik Hükümeti olarak anılmaya başladı. Tüm askeri ve idari kararlar Polat Bey başkanlığındaki Kilis Heyet-i Merkeziyesi tarafından alınarak uygulandı.¹⁴¹ Polat Bey, Maraş’ta bulunan Nusrat Bey’e Cercik’ten yazdığı 12 Mayıs 1920 tarih ve 38 nolu yazıda Cercik karyesinde Molla Recep Bey’in riyasetinde bir Heyet-i Merkeziye teşkil ettiğini, Müdafaa-i Hukuk merkezi olarak da Cercik köyünün seçildiğini belirtti. Cercik’te Heyet-i Merkeziye’nin oluşturulmasından sonra Polat Bey, Kuva-yi Milliye’de çalışan kişilerin belirli bir disipline sokulması için çalıştı. Erlerle ve bilhassa subaylara yemin ettirilmesi için bir yemin metni hazırladı. Hazırlanan yemin metni, Heyet-i Merkeziye Reisi olan Molla Recep Bey’e gönderildi. Molla Recep Bey, yemin metnini Kuva-yi Milliye’de çalışanlara ve yeni katılanlara okutturdu.¹⁴²

1920 yılının Mayıs ayında Kilis eşrafından bazıları Halep şehrine yerleşmek ve savaştan uzak kalmak istedi. Kilis Kaymakamı da seçkinlere geçiş izni verilmesi taraftarıydı. Polat Bey 7 Mayıs 1920’de Azaz Kaymakamlığı’na gönderdiği yazıda konu ile ilgili gerekli bilgilendirmeyi yaptıktan sonra bu belgelerin geçersiz sayılmasını ve köy yollarının denetim altında bulundurulmasını istedi. Ayrıca Antep’teki durumun Kuva-yi Milliye lehine gelişmekte olduğunu, Kızılburun’da ise 300 kadar savaşçının hazırlandığını, Halep Heyet-i Merkeziye Başkanı Kahtan Bey ile de görüşmek istediğini belirtti.¹⁴³ Polat Bey Kilis Kaymakamı Abdullah

¹³⁸ Beşe, a.g.e., s.210-213

¹³⁹ İnce, a.g.e., s.87

¹⁴⁰ Beşe, a.g.e., s.218

¹⁴¹ Beşe, a.g.e., s.227,320

¹⁴² İnce, a.g.e., s.87-91

¹⁴³ İnce, a.g.e., s.157

Canbolat'a da bir mektup yazarak Kilis Heyet-i Merkeziyesi'nin ilanlarının halka duyurulmasında yardımcı olunmasını, Fransız ilanlarının halka yansıtılmasında ise katkıda bulunulmamasını ve kendisinin de Cercik Karargâhına gelmesini istedi.¹⁴⁴

9 Mayıs 1920'de Kilis'ten hareket eden Fransız kolu, Antep'e ulaşmak için hareket etti.¹⁴⁵ Polat Bey, 9 Mayıs 1920'de Minadır Köyü'ne ulaşarak¹⁴⁶ düşmanın izlenmesi ve mücadeleye devam edilmesi yönündeki kararlılığını, bir genel emir hazırlayarak müfreze kumandanlıklarına bildirdi.¹⁴⁷ Bu esnada Antep'te çarpışan Fransız askerler için sağlanan yardımlar Halep'ten otomobillerle Kilis'e getirildi. Antep'e kadar olan nakliye işleminin yapılması için 10 Mayıs'ta bir Fransız askeri birliği Kilis'ten ayrıldı. Askeri birlik o geceyi Kazan'da geçirecekti. Halep'ten iki Amerikalı beş altı saat sonra Kilis'e geldi. Askeri birliğe yetişmek isterken araçları arıza yapınca etrafları kısa sürede çevrildi. Yüzbaşı Polat Bey gelince, yakalanan kişilerin sorgulanmasına başlandı. Araçtakiler Amerikalı olduklarını söyledi. Polat Bey onları karargâha götürüp sorgulama işlemini bitirdikten kısa bir süre sonra serbest bıraktı.¹⁴⁸

Polat Bey, 12 Mayıs 1920 tarih ve 23 nolu yazı ile Kilis halkına yönelik bir bildiri hazırladı. Bildiride Kuva-yi Milliye ile katiyen alakası olmayan bazı şahısların ve müfrezelerin Kuva-yi Milliye namı altında ahaliyi incitmekte oldukları, hatta esnaf, tüccar ve çiftçiden zorla para, eşya ve cephane almaya kalkıştıklarına dair haberler alındığını söyledi. Ayrıca Kuva-yi Milliye'nin herkesin mal ve hukukunu korumakla iftihar ettiğini, bu gibi hallerden uzak olduğunu vurguladı. Heyet-i Temsiliye adına yapılacak işlemlerin resmi mühür ile yapılacağını belirterek ahaliden şüpheli durumlarda derhal Heyet-i Merkeziye'ye haber vermelerini istedi.¹⁴⁹ 12 Mayıs 1920'de Maraş Kuva-yi Milliye Kumandanı Nusrat Bey'e, Cercik Karargâhı'ndan son gelişmeleri bildiren bir mesaj gönderdi. Mesajla Kilis'ten Antep'e erzak götürmek isteyen düşman koluna zayıat verdiklerini, düşmanın takip edilip köprülerin imha edildiğini bildirdi.¹⁵⁰

337

İşgalin devam ettiği günlerde Polat Bey'e o güne kadar Kuva-yi Milliye karşıtı olup da pişmanlık duyan ve affedilmelerini isteyen kişilerle ilgili bazı bilgiler ulaştı.¹⁵¹ Polat Bey bu kişilerle ilgili çalışmalarını sürdürürken 15 Mayıs 1920'de Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından bir mesaj gönderildi. Bu mesajda Polat Bey'in yapmış olduğu çalışmalar takdir ediliyor ve Kilis'e yeni ve çalışkan bir kaymakamın geleceği haberi veriliyordu. Aldığı habere çok sevinen Polat Bey özellikle Kilis eşrafına yönelik bildiri hazırladı. Hazırladığı bildiride Kuva-yi Milliye muhalifi olan bazı vatandaşların affa uğradıkları takdirde görüşmek üzere karargâha geleceklerini öğrendiklerini, Kuva-yi Milliye'nin adil olduğunu bu nedenle vatanına ve milletine bir Müslüman gibi hizmet etmek şartı ile yanlarına gelenlerin her surette memnun kalacağını ilan etti.¹⁵²

Polat Bey, Kilis yönetim merkezinin Cengin köyüne taşınmasına karar vererek durumu Kaymakam Vekili Refik Bey'e yazdığı 15 Mayıs 1920 tarihli yazı ile bildirdi.¹⁵³ Polat Bey

¹⁴⁴ Beşe, a.g.e., s.230

¹⁴⁵ Beşe, a.g.e., s.236

¹⁴⁶ İnce, a.g.e., s.80

¹⁴⁷ Beşe, a.g.e., s.236

¹⁴⁸ A. Gesar, Antep'in Varoluş Mücadelesi, Belge Yayınları, İstanbul, 2015, s.90-92

¹⁴⁹ İnce, a.g.e., s.91

¹⁵⁰ Beşe, a.g.e., s.237

¹⁵¹ İnce, a.g.e., s.92

¹⁵² Beşe, a.g.e., s.240

¹⁵³ İpekçioğlu, a.g.e., s.37

yönetim merkezinin Cengin'e taşınmasının nedenlerini 16 Mayıs 1920'de Nusrat Bey'e gönderdiği mektupta belirtti. Mektupta, mevcut durumun Kilis'teki yönetimin Büyük Millet Meclisi tarafından gönderilecek olan emir ve beyanatı yerine getirmesine engel olduğu, hükümet dairesinin güvenli bir bölgeye taşınmasının gerekliliği, aksi takdirde Fransızların işgali altındaki Kilis'te amal-i milliye dairesinde memuriyet yapılamayacağını bildirdi. Yayınlanan genelgeye rağmen memurların Kilis dışına çıkmak istemediklerini ve birkaç jandarma ile bir iki tahsildardan başka şehir dışına kimsenin çıkmadığını Adana Cephesi Komutanlığı'na bildirdi. Fransızlar, Antep'e ulaşmak için tekrar hazırlıklara başladı. Polat Bey'de Kilis-Antep yolundaki bütün köprülerin tahrip edilmesi ve düşman tarafından onarılmaması için taşların başka yere taşınmasına karar verdi. Keşif kolları ile düşmanın hareketleri sıkı bir takibe alındı. Eğer düşmanın ilerlemesi durdurulamazsa, nasıl takip edileceğine dair planlar hazırlandı. Birliklerinden ayrılanlar varsa bunların derhal birliklerine dönmeleri için emirler verildi. Efradın fişeksiz kalmaması içinde gerekli hazırlıklar yapıldı. Fransızlar 20 Mayıs 1920 tarihinde Albay Döbiver kumandasında Kilis'ten Antep'e hareket etti. Fransızlar Mizmiz-Elmalı hattında Elmalı ve Geneyik istikametinde iki kola ayrılarak Antep'e ulaşmaya çalıştı. Düşman kuvvetleri ancak 22 Mayıs akşamı Ulumesere'ye ulaşabildi.¹⁵⁴ Savaş bütün şiddeti ile devam ederken Polat Bey bir emir yayınladı. 22 Mayıs'ta yayınlanan bu emirde düşmanın Elmalı hizasında savunmaya geçtiğini ve muhtemelen 22 ve 23 Mayıs gecesini orada geçireceklerini, düşmanı yarına kadar imha etmeye çalışacaklarını, efradın cephanesiz kaldığını bu nedenle en kısa sürede cephaneye ve ekmek ulaştırılmasını istedi. Ayrıca karargâhta bulunan Murat Ağa nezdindeki silahlı efradın da gelmesini istedi.¹⁵⁵ 23 Mayıs günü Nafak Boğazı'na ulaşan Fransızlar ancak 24 Mayıs'ta Kurbanbaba'ya geldi.¹⁵⁶ İki gün sonra Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından Polat Bey'e gönderilen yazıda düşmanın etrafının Polat Bey ve Kuva-yi Milliye birlikleri tarafından başarılı bir şekilde sarıldığı, askerin firar etmemesi için ne gerekiyorsa yapılmasını, düşmanın kasabaya sokulmayarak alacağı vaziyete göre hareket edilmesi gerektiğini bildirdi.¹⁵⁷ Geneyik köyüne doğru ilerleyen Fransızların diğer koluna, daha önce buraya ulaşmış olan Polat Bey kuvvetleri tarafından pusu kuruldu. İki yüz piyade ve seksen süvariden oluşan milli kuvvetler düşmanı tuzağa düşürerek düşman kuvvetlerinin iki yüze yakın kayıp vermesini sağladı. Bunun üzerine düşmanın Geneyik'teki kuvvetleri Nurgana'ya doğru yöneldi. Polat Bey bunları izleyerek Nurgana'ya kadar geldiyse de Antep'e çok yaklaşmış olduğundan fazla etkili olamadı. Antep Kuva-yi Milliyesi, Polat Bey'den yardım talebinin yanı sıra, düşman mevzilerinin arkadan dövülmesine devam edilmesi, Dülük Baba sırtlarında hazır bulunması gibi isteklerde de bulundu. Polat Bey bu istekler karşısında gerekli yardımı yaptı. Sarımsaktepe'de Kilis Kuva-yi Milliyesi ile Fransızlar arasında karşılıklı ateş açıldı ve milli kuvvetler düşmanın ağır bombardımanına maruz kaldı. Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından Antep çevresinde bulunan Polat Bey Antep'e davet edildi fakat O, bazı sebeplerle bu davete iştirak etmedi.¹⁵⁸

Polat Bey, Kilis-Antep yolunun tutulması için stratejik bir konumda olan Kızılburun bölgesine 30 Mayıs 1920'de geldi. Bölgeyi dolaşarak çevre köyleri Kuva-yi Milliye güçlerine katılmaları konusunda teşvik etti. Alaettin Bilgen ve Teğmen Hüseyin Şaşmaz Müfrezelerini denetledi. Ayrıca Fransızlara mal satılmaması konusunda uyarılarda bulundu. Telhabeş köyünden Kılıç

¹⁵⁴ İnce, a.g.e., s.81-88

¹⁵⁵ Beşe, a.g.e., s.247

¹⁵⁶ İnce, a.g.e., s.83

¹⁵⁷ Beşe, a.g.e., s.249

¹⁵⁸ İnce, a.g.e., s.83

Ali ve Alay Komutanı Seyfullah Bey'e genel durumla ilgili bir rapor yazdı. Raporda Kilis Havalisi Kuva-yi Milliyesi'nin imkânsızlıklarından bahsetti. Hatta imkânsızlıktan dolayı Kuva-yi Milliye'ci Ramazanda iftar vaktinin duyulması için kullanılan Ramazan topunu götürmüşler, esnaftan topladıkları ağırlık ölçüsü olarak kullanılan madeni güllerle top mermisi olarak kullanmışlardı.¹⁵⁹

1920 yılının 29-30 Mayıs gecesi Mustafa Kemal Paşa'dan gelen mütareke emri, Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından Kilis ve havalisi kumandanı Polat Bey'e tebliğ edildi. Polat Bey mütareke emrini alınca çeşitli yerlere gönderilmek üzere mütareke metnine kendi imzası ile bir kaç cümle ekledi. Özetle mütarekenin sadece Fransızlarla açıktan açığa görüşüp konuşmak olmadığını, eskisi gibi mevkiinin müdafaa edilmesi gerektiğini, 20 günün sonuna kadar silah kullanılmamasını, aksi takdirde bu emre karşı gelenlerin İhanet-i Vatanîye Kanunu ile cezalandırılacağını yazdı. Bu esnada Kaymakam Dövil kumandasındaki büyük bir nakliye kolu, Antep'ten Kilis'e hareket ederek 29-30 Mayıs gecesini Ulumesere'de geçirdi. Körkün köyünde bulunan Polat Bey, mütareke haberini Fransız Nakliye Kolu Kumandanı'na bildirmek ve bu mesele hakkında görüşmek için Fransız Kumandanını Körkün Köyü'ne davet etmek üzere Kilisli Hüseyin Bey isminde bir yedek subayı görevlendirdi. Hüseyin Bey, Dövil ile o akşam Ulumesere'de görüştü. Fransız kumandanı bir zabıt göndereceğine dair söz verdi ve bir saat tespit ederek Polat Bey'e bildirdi.¹⁶⁰ Belirlenen saatte zabıt gelmeyince Polat Bey kumandan Dövil'e yazdığı mektupta, 29-30 Mayıs 1920 gecesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden gelen mütareke hususunu tebliğ etmek üzere nezdine bir subay gönderilmesi için özel olarak görevli bir memur gönderdiğini, fakat bu isteğe itimat edilmediğinden bahsetti. Kuva-yi Milliye'nin çete ve eşkıya sürüsü değil, bir kanuna bağlı, aynı zamanda vatan hissi ile dolu düzenli bir kuruluş olduğunu, Fransızlarla hiçbir düşmanlığın bulunmadığını belirtti. Kuva-yi Milliye'nin tek amacının yalnız vatani kurtarmak, yaşama hakkını sağlamak olduğunu, Türk Milleti'nin yaşamaya ve hiçbir yabancıya esiri olmamaya azmettiğini ifade etti. Bu milli azmin Fransızlar tarafından kötülenmemesi, aksine takdir olunması gerektiği düşüncesinde olduğunu, bu nedenle güvensizlik gösterilmesinin uygun düşmediğini belirttikten sonra, kendisinin karargâha gideceğini ve seçilecek bir kurulla, Kilis'teki Fransız kumandanıyla ateşkes anlaşması yapılacağını sözlerine ekledi.¹⁶¹

Polat Bey'in yazısına karşılık olarak Fransız kumandanı, kendisine gönderilen memurun, bir buçuk saat sonra Polat Bey'in konuşmak için geleceğini söylediğini, kendisinin de bu teklife olumlu cevap verdiğini yazdı. Kendisinin Kuva-yi Milliye'yi kesinlikle eşkıya ve çete gibi telakki etmediğini, Polat Bey'i her vakit kabul etmeye hazır olduğunu ifade etti. Hiç kimseyi tahkir etmediğini, şayet gelmek isterse her bakımdan emin olmasını, eğer kendisiyle görüşmeye gelmezse Kilis'te general hazretlerine gitmesini, generalin Polat Bey'i askercesine kabul edeceğini, her ne olursa olsun ateşkese hürmet ve itibarının olduğunu yazarak mektubunu bitirdi.¹⁶² Bunun üzerine Polat Bey, Kilis'teki Fransız Kıtataı Kumandanlığına 1 Haziran 1920'de bir mektup yazarak 29-30 Mayıs gecesinden itibaren başlayan ateşkes ile Büyük Millet Meclisi'nden gelen emirden bahsetti. Mütareke ile ilgili görüşmek üzere iki taraftan bir heyet

¹⁵⁹ Beşe, a.g.e., s.222-224

¹⁶⁰ İnce, a.g.e., s.98-100

¹⁶¹ Beşe, a.g.e., s.254-255

¹⁶² İnce, a.g.e., s.101

oluşturularak Keferce Bahçesi'nde görüşmelerin başlamasını istedi.¹⁶³ Polat Bey, Heyet-i Merkeziye'nin 1 Haziran tarihli kararıyla mütareke ahkâmını görüşecek özel heyette görevlendirilen Mola Recep Bey'e de bir mektup yazarak memleketin menfaatine olacak şekilde müzakerelerin sonuçlandırılmasını istedi.

Mütareke döneminin başlaması ile birlikte Kazım Bey'in emrinde olan Kilis çevresindeki milli kuvvetlere bağlı süvari bölüğü ile Polat Bey 4 Haziran 1920'de kasabaya girerek¹⁶⁴ Kilis'in güneyindeki Kasılık denilen tarlayı karargâh yaptı.¹⁶⁵ Fransızlar bunun mütareke şartlarına uygun olmadığını söyleyerek süvari bölümünün etrafını çevirdi ve hayvanları ve efradı teslim alarak götürdü. Bu haber Polat Bey'e ulaşınca hemen Çengel deresinden şehir dışına çıktı ve durumu 5 Haziran'da İrfan Bey'e bildirdi. İrfan Bey, aynı gün General De Lamout'a bir mektup yazarak esirlerin serbest bırakılmasını, silah ve hayvanların iadesini istedi. İrfan Bey generale yazdığını ve yazının cevabını alınca kendisine cevabı ileteceğini Polat Bey'e bildirdi. İrfan Bey aracılığı ile yapılan girişime ilaveten Polat Bey, Fransızların Kilis'teki mevki kumandanı olan Molterye'ye Acar'dan 5 Haziran 1920 günü bir yazı gönderdi. Yazıda olayın bir yanlış anlamadan kaynaklandığından bahsederek Fransızların Kilis'teki bazı kişiler tarafından aldatılmak istendiğini belirtti.¹⁶⁶

Fransız kuvvetleri ile yapılan ateşkes anlaşmasından sonra Kilis'teki eşrafın Kuva-yi Milliye'ye desteği arttı. Kilis'te Kuva-yi Milliye'nin aleyhinde olan bazı kişilerin, Polat Bey ile görüşmek istemeleri üzerine Polat Bey ile Kilis eşrafı 14 Haziran 1920 günü Kefergani köyünde bir toplantı yaptı. Bu görüşmenin asıl amacını Kuva-yi Milliye'ye yardım konusu teşkil etti.¹⁶⁷ Kefergani'de yapılan görüşmeler sonunda Kuva-yi Milliye aleyhindeki pek çok kişi Polat Bey ile çalışmaya söz verdi.¹⁶⁸ Taraflar, süvari müfrezesinin noksanlıklarının giderilmesi, Kilis'teki yedek subayların Kuva-yi Milliye hizmetine girmesi, Fransızlara yapılan casusluk faaliyetlerinin önlenmesi ve Fransızlara erzak satılmaması hususunda anlaştı. Ayrıca Londra'da müzakerelerine başlanılan barış görüşmelerine telgraf çekilerek İstanbul Hükümeti'nin kararlarının geçerli olmadığını belirtilmesine, Kuva-yi Milliye'nin ihtiyacının karşılanması devamı için vergi konulmasına karar verildi. Polat Bey 8 Temmuz 1920'de Maraş'a yazdığı raporunda Kilis halkı tarafından 92 kat elbise gönderildiğinden bahsetti.¹⁶⁹ Ayrıca İrfan Bey'e de bir mektup yazarak Kilis eşrafının Kuva-yi Milliye'ye katılmasıyla birlikte birlik ve beraberliği sağlandığını ve herkesin birbirine kenetlendiğini ve fikir birliğinin meydana geldiği bir ortamın oluşması yönünde önemli bir adımın atıldığını ifade etti.¹⁷⁰

Antep Kuva-yı Milliyesinden olan ve Ateşkes şartlarını görüşmek üzere Kilis'e gelen İrfan Bey'in Kilis Kuva-yı Milliyesi ile görüşmemesi ve Fransız dostu olan Ahmet Bey'in evine misafir olması Kilis Kuva-yı Milliye Komutanı Polat Bey'i çok üzdü.¹⁷¹ Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek Kilis bölgesindeki görevinin değiştirilmesini istedi. Bunun üzerine Polat Bey'in tayini 21 Haziran 1920'de Maraş'a çıktı. Kilis ileri gelenleri, aynı gün Mustafa Kemal

¹⁶³ Beşe, a.g.e., s.257

¹⁶⁴ İnce, a.g.e., s.106

¹⁶⁵ İpekçioğlu, a.g.e., s.40

¹⁶⁶ İnce, a.g.e., s.106-107

¹⁶⁷ Beşe, a.g.e., s.261

¹⁶⁸ İnce, a.g.e., s.87

¹⁶⁹ Beşe, a.g.e., s.261,272

¹⁷⁰ İnce, a.g.e., s.111

¹⁷¹ www.kilis.valiligi.com

Paşa'ya bir telgraf çekerek Polat Bey'e minnet ve şükran duyduklarını dile getirdi. Polat Bey'in bir müddet daha bölgede kalması için Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Recep Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya 25 Haziran 1920'de bir telgraf çekildi. Polat Bey bunun üzerine Ekim ayına kadar Kilis'te çalışmalarına devam etti. Diğer taraftan Suriyeliler, Halep ve civarındaki Fransızlara karşı direnme amacı ile bütün aşiretleri ayaklandırıp Halep'te topladılar ve 65000 kadar düzensiz birliklerle savunma tertibatı aldılar. Askeri hareketlerini takviye etmek amacı ile Kilis ve Antep Kuva-yi Milliye Kumandanları ile temasa geçmeye çalıştılar. 23 Haziran 1920'de Kilis'in Kefergani köyünde Kilis Kuva-yi Milliye Kumandanı Polat Bey ile Yasin Paşa adına Suriye Emniyet Genel Müdürü Taha Bey ve Irak adına da Jandarma Müfettişi Cemil Lütfü Bey arasında bir toplantı yapıldı. 3 Temmuz 1920'de Fransızların Halep'i işgalinden 20 gün önce heyetler arasında Kilis'in Kefergani Köyü'nde yapılan toplantıda bir anlaşma sağlandı. Polat Bey bölgesel nitelikteki bu anlaşmayı yaptıktan sonra durumdan Ankara Hükümetini haberdar etmek için Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne bir yazı ile alınan kararları bildirdi. Antep Heyet-i Merkeziyesi de yazının bir suretini Mustafa Kemal Paşa'ya, bir suretini de Erkan-ı Harbiye Reisi İsmet Bey'e gönderdi. Polat Bey, Ankara'dan da onay alınmasını ve böylece anlaşmaya resmi bir nitelik kazandırılmasını istiyordu. İsmet Bey, Polat Bey'e Ankara Hükümetinin genel politikasını içeren bir yazı gönderdi. İsmet Bey gönderdiği yazıda hükümet olarak bu gibi anlaşmaları hususi ve gizli taahhütler şeklinde yorumluyor, faydalı olacağını belirtiyor ancak resmi bir hüviyetinin olmadığını ima ediyordu. Anlaşmanın Ankara Hükümeti tarafından tasdik edilmesinin gecikmesi üzerine Polat Bey ısrarla sonucu öğrenmeye çalıştı. Ankara'da kendisine sonunda ittifakın resmi bir nitelik taşımadığını bildirdi.¹⁷²

Halep'in işgal tehlikesine karşı gerekli hazırlıkları yapmak isteyen Polat Bey, Kilis havalisindeki düşmanın durumunu belirten bir raporu 2. Kolordu Kumandanlığına gönderdi. Raporda Kilis'teki düşmanın yaklaşık 410 kadar kuvvetle Katma'ya doğru çekildiğini, 19 Temmuz'da Katma'ya askeri teçhizat gönderildiğini, Kilis'teki düşman gücünün 200 piyade, 50 süvari, iki top ve birkaç makineli tüfekten ibaret olduğunu belirtti. Ayrıca Katma'daki Arap müfrezesinin Fransızlar tarafından esir edildiğini, Azaz'daki müfrezenin Azaz'ın doğusuna çekildiğini, Halep'e karşı harekete geçecek düşman kuvvetlerinin sayısının tahmini 500'e yakın olduğundan bahsetti.¹⁷³ 23 Temmuz 1920'de Halep civarında toplanan 65 bin civarındaki silahlı kuvvet, Halep'in Fransızlar tarafından ele geçirilmesinden bir gün önce Fransızlarla sulh yapıldı denilerek terhis edildi ve ertesi gün Fransızlar Halep'i işgal etti. Polat Bey bu durumu Fransız Kıt'a Kumandanlığına gönderdiği bir yazıda kınayarak Fransızlara gözdağı verdi ve Fransız işgalinin bir an önce sona erdirilmesini istedi.¹⁷⁴ Halep'in işgali ile birlikte Polat Bey'in Kefergani'de yaptığı anlaşma geçerliliğini yitirse de kendisi faaliyetlerine devam etti.

Fransızların Halep'i işgalinden sonra savaşın seyri değişti. 2. Kolordu tarafından yeni bir plan hazırlandı. Plan gereği Kilis Kuva-yi Milliyesi 7 Ağustos 1920 günü Bedri Bey'den teslim aldığı topu Kefiz'in batısındaki sırtlara yerleştirdi. Çok geçmeden Fransızların Kilis Şerahbil tepesindeki karargâhına ateşe açıldı. Cephanelik havaya uçtu ve bu ateş dört saat kadar sürdü. Fransızların topları tahrip edilerek otuza yakın askeri savaş dışı bırakıldı.¹⁷⁵ Polat Bey, Adana Cephesi Kumandanlığına 08 Ağustos 1920 tarihinde bir telgraf çekerek Kuva-yi Milliye'nin

¹⁷² İnce, 122-161

¹⁷³ Beşe, 276-277

¹⁷⁴ İnce, a.g.e., s.161-163

¹⁷⁵ Beşe, 2009: 284

asker sayısının gittikçe arttığını, fakat bunların beslenmesi için yeterli kaynağın olmadığını, gerekli ihtiyacın Kilis tarafından karşılanamadığı için köylerin köy hasılatından faydalanılması gerektiğini vurguladı. Ayrıca Fransızların Kilis Hükümet Binası'nı işgal ederek mevcut paralara el koyduğunu bu nedenle Fransızlardan öşür bedelinin kurtarılması ve öşrün Kuva-yi Milliye'ye verilmesinin zaruri olduğundan bahsetti. Adana Cephesi Kumandanlığına 9 Ağustos 1920 tarihinde gönderdiği raporda bir müfreze ile takip edilen düşmana 10 Ağustos 1920 tarihinde Kilis ve Resul Orman'da şafakla taarruz edileceğini, kasaba dâhilinde bulunan silahlı ahaliye özel talimat gönderildiğini belirterek azami süratle muhtelif cephanenin gönderilmesini istedi.¹⁷⁶ Polat Bey ve arkadaşları tarafından Antep'e baskı kuran düşmanı Kilis'te tutmak için 11-12 Ağustos 1920'de Kilis'in bazı mahalleleri işgal edildi. Hazırlanan barikat ve mazgallar kullanılarak sabaha kadar ateş baskını yapıldı. Fakat fişek yetersiz olduğu için istenen sonuç alınamadı.¹⁷⁷ Polat Bey taarruzu 13 Ağustos 1920 tarihinde Maraş'ta Adana Cephesi Kumandanlığına bildirdi.¹⁷⁸

Antep 11 Ağustos 1920'den itibaren tamamen Fransız kuşatması altına girdi. Düşmana karşı taarruz için bölgeye mümkün olan tüm kuvvetlerin hareketi emredildi. Antep'e hareket emri alan Maraş, Pazarcık ve Kilis'teki Kuva-yi Milliye ve Nizip'ten hareket eden 500 mevcutlu halkın oluşturduğu kuvvet, bölge komutanı tarafından tespit edilen Suluboğazı'nın güneyinde toplandı. 12 Ağustos sabahı düşmana topçu taciz ateşi açıldı. Antep'in güneydoğusunda Karataş mevkiinde bulunan Kilis Kuva-yi Milliyesi'ne verilen görev Suruç aşiretleri ile işbirliği yaparak Antep'in güneydoğusundaki Kehriz, Mazmohor arasındaki Fransız güçlerini sıkıştırmaktı. Kilis Havalisi Kuva-yi Milliye güçleri Polat Bey kumandasında Fransızları gündüz izleyerek gece baskınlar düzenleyerek görevlerini yerine getirdi. Antep içinden ve dışından düşmana yapılan saldırılar başarılı oldu ve bin kadar Kuva-yi Milliye gücü Antep'e girdi. Bu plan karşısında şaşırان Fransız güçleri Kolej sırtlarına çekilmek zorunda kaldı.¹⁷⁹

342

Polat Bey, Eylül ayında gelişen olaylarla ilgili birçok rapor hazırlayarak ilgili mercilere iletti. Örneğin 03 Eylül 1920 tarihinde Fransız Kıtata Kumandanlığına hitaben yazdığı mektubunda Halep civarında İslam sancağını dikeceğini, Fransa'da akacak gözyaşlarını, Kilis, Katma, Halep önlerinde dökülecek Fransız kanlarını önlemek istiyorlarsa bir an önce memleketi boşaltmalarını gerektiğini belirtti. 5 Eylül 1920'de Maraş'taki Adana Cephesi Kumandanlığına Suriye ile ilgili olarak gönderdiği yazıda ise Mümbiç ve Bab'da Osmanlı taraftarı olan aydın ve ileri gelenlerden oluşan faal bir heyet oluşturulduğunu, kendilerine hususi şifre verildiğini, buradaki halkın hepsinin Antep'in kurtuluşunu istediklerini belirtti. Ayrıca Mümbiç'te 600 süvari, 500 kadar silahlı piyadenin emre hazır olduğunu, düzenli bir alayla 200-300 kişilik ufak bir kuvvetin oralara varmasıyla bütün ahalinin düşmana karşı ayaklanmasının sağlanabileceğini ifade etti. 17 Eylül 1920 tarihinde Maraş'taki Adana Cephesi Kumandanlığına gönderdiği raporda ise ahalinin şikâyet ettiği kenar aşiretlerinin silahları olduğu için halkın bunlara karşılık veremediğini, sürgünleri için çalışsa da ertelemek zorunda kaldıklarını yazdı. İlâveten halkın bunların sürgün edilmemesi durumunda Kuva-yi Milliye'yi tanımayacaklarını ve asker vermeyeceklerini bildirdikleri için bunların Osmanlı sınırına çıkarılmalarının mecbur olduğunu belirtti. Bölgede artan casusluğun önlenmesi için 26 Eylül 1920 tarihinde Adana Cephesi

¹⁷⁶ İnce, a.g.e., s.116-117

¹⁷⁷ İpekçioğlu, a.g.e., s.47

¹⁷⁸ İnce, a.g.e., s.117

¹⁷⁹ Beşe, a.g.e., s.289-290

Kumandanlığına gönderdiği raporunda yakalanan şaki ve casusların cezalandırılması için Divan-ı Harp kurduğunu belirtti. İstişare Meclisi adı altında bir toplantı yaparak Kürtdağı'ndaki müfrezeyi İslahiye-Katma demiryolunu işlemez hale getirme görevini verdi. Bu görev yerine getirildikten sonra 2 Ekim 1920'de Azaz Kaymakamlığı'na hitaben yazdığı yazıda Azaz mıntıkasında Hasan Cebendan adlı bir şakiden bahsederek, bu şakiye karşı önlem alınmadığından yakındı. Türklerle Arapların arasının bozulmasına neden olacak bu hareketin vebalinin kendisinde olmayacağını vurguladı. Çünkü Türk tarafı Suriye'nin bağımsızlığı için oraya akıncı müfrezeleri göndermesine rağmen Suriye'deki bazı yöneticiler ve eşkıyalar tam tersi hareket içinde bulunuyordu.¹⁸⁰

Polat Bey aşiretlere karşı her zaman tedbirli davrandı. Çünkü 5 Temmuz 1920'de Şımarık'a asker toplamak için giden Mülazım Macit köyden ayrılırken arkasından silah atılmış ve köyde nahoş hareketler olmuştu.¹⁸¹ Milli Mücadele'nin başladığı ilk günlerde Kuva-yi Milliye yanlısı görülen Şımarık Köyü aşiret reisi Hasan Cüneyne 4 Ekim 1920'de etrafına topladığı adamları ile bir milis kuvveti oluşturdu.¹⁸² Şımarık köyünde beyaz taştan görkemli bir kışla yaptırdı. Kışlaya Suriye Krallığını temsilen bir bayrak çekti ve Kuva-yi Milliye'ye karşı Fransızların yanında yer aldı.¹⁸³ Kuva-yi Milliye, Hasan Cüneyne'den Mülk köyü baskınından kurtularak kendisine sığınan Gâvur Hacı'nın teslimini istedi fakat olumsuz cevap aldı. Bunun üzerine 19 Ekim 1920'de Polat Bey kumandasındaki Kuva-yi Milliye güçleri, Şımarık Köyü'ne bir baskın düzenledi. Hasan Cüneyne ve Gâvur Hacı baskın sırasında köyde olmadıkları için kurtuldu. Polat Bey, Hasan Cüneyne'ye ait bazı malzemelere el koydu.¹⁸⁴ Polat Bey kumandasındaki Kuva-yi Milliye birlikleri 19 ve 22 Ekim tarihlerinde Şımarık'a düzenledikleri iki baskından sonra Kuva-yi Milliye'nin karşısında olan Hasan Cüneyne ve çevresindekiler büyük bir darbe yedi.¹⁸⁵ Fransızlar, Şımarık olayından dolayı sarsılan itibarlarını kazanmak için Polat Bey'in bulunduğu Telhabeş köyüne iki batarya topla takviyeli bir süvari birliğini Azaz'den hareket ettirdi. Polat Bey bu durumdan haberi olunca Telhabeş köyünü boşaltarak kuvvetleri ile birlikte Halfeti köyüne çekildi. Fransızlar Telhabeş köyünü boş buldular ve köyü ateşe verdiler.¹⁸⁶

Antep'te Fransızların Antep-Akçakoyunlu lojistik destek hattını değiştirerek, nakliyatın Kilis üzerinden yapacakları hakkında bazı bilgiler elde edildi. Düşman kafilesinin Kilis'e 100 kadar yük ve binek otomobili getirdikleri ve General Gubo'nun Kilis'te olduğu ve yakında tümeniyle birlikte Antep'e geleceği haberi alındı. Bu haber üzerine Kolordu tarafından Kilis-Antep yolunun çeşitli yerlerinden tahrip edilmesi için müfrezeler gönderildi. Kilis ve Havalisi Komutanlığı Polat Bey'in emrine atlı piyade taburu ile yeniden teşkil edilmekte olan 25. Alaydan 9. Bölük ve tümen estersuvar bölüğünün yarısı verildi.¹⁸⁷ 5 Şubat 1921'de Kilis'e gelen Fransız birliği 7 Şubat günü Antep'e hareket etti.¹⁸⁸ Antep direnişinin sürmesi ve Halep'te yaşanan olaylar Fransızları yıprattı. General Gubo tümeni¹⁸⁹ 8 Şubat 1921'de Antep'i teslim

¹⁸⁰ İnce, a.g.e., s.119, 120, 122, 163, 169

¹⁸¹ İpekçioğlu, a.g.e., s.51

¹⁸² Beşe, a.g.e., s.301

¹⁸³ Çolakoğlu, 1997: 60

¹⁸⁴ Beşe, a.g.e., s.301

¹⁸⁵ İnce, a.g.e., s.118

¹⁸⁶ Beşe, a.g.e., s.304

¹⁸⁷ Beşe, a.g.e., s.322

¹⁸⁸ İnce, a.g.e., s.129

¹⁸⁹ Çolakoğlu, 1997: 42

aldı.¹⁹⁰ Fransızlar, Antep düştükten sonra kendilerine büyük sıkıntı veren Kilis Kuva-yi Milliyesi'ne yöneldi.¹⁹¹ Çok geçmeden görülen lüzum üzerine Antep Mutasarrıflığı tarafından Kilis Hükümet Merkezi'nin Cengin'den Çınar'a taşınmasına karar verildi.¹⁹²

Ankara Hükümeti, Kuva-yi Milliye'nin kaldırılmasına ve düzenli orduya geçilmesine karar verdi. 21 Şubat 1921'de 2. Kolordu Kumandanlığının 436 sayılı emri ile Polat Bey'in tayin, hareket ve levazım yönünden doğrudan doğruya Kolorduya bağlı olacağı, aynı zamanda yarım süvari bölüğü ve yarım piyade bölüğünün başında olacağı bildirildi. Polat Bey, Eylül 1921'de Kilis Havalı Komutanlığı görevinden, Batı cephesinde görevlendirilerek ayrıldı.¹⁹³

21 Şubat 1921'de toplanan Londra Konferansı esnasında Bekir Sami Bey'in Fransızlarla yaptığı anlaşma TBMM tarafından reddedildi. 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında bir anlaşma imzalandı.¹⁹⁴ Ankara İtilafnamesi'nin kabulünden sonra Fransızlar kademeli olarak Kilis'i boşaltmaya başladı. Devlet dairelerindeki Fransız bayrakları 22 Kasım 1921'de indirildi. Kilis'in teslimi için görevlendirilen Astsubay Kemal Bey ve Halepli Nazmi 6 Aralık 1921 günü Kurtaran Köyü'nden Kilis'e gelerek Fransızlarla teslim işlerini görüşmeye başladı. Kilis ve Havalisi'nin görevlendirdiği temsilciler ile Fransız kumandanı arasında yapılan görüşmelerden sonra 7 Aralık 1921 Çarşamba günü Kilis müfrezesinin Zamhalı'da asıl birliğe katılıp Hükümet Konağına gelmesiyle Kilis teslim alındı.¹⁹⁵

Polat Bey'e, Kilis ve Antep mücadelesindeki çalışmalarından dolayı 13 Ocak 1923'te Kilis Belediyesi'nin aldığı bir kararla "Kilis Fahri Hemşehriliği" beratı verildi.¹⁹⁶ Gaziantep İl Genel Meclisi'nin 5 Kasım 1927 tarihli kararı ile Yüzbaşı Kamil Polat'a hürmeten Kilis'e bağlı Mumbuç bucağının adı "Polateli", Cercik Köyünün adı da "Polatköy" olarak değiştirildi. Yine Kilis Belediye Meclisi, 5 Haziran 1967 tarihinde ikinci kez Kamil Polat'a Fahri Hemşerilik beratını verdi. Belediye Meclisi Kamil Polat'ın Süvari Albaylığından emekli olmasına karşın kendisine "Polat Paşa" unvanını layık görerek aldığı kararla bunu vurguladı.¹⁹⁷

344

6.Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile ülkenin birçok yeri İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Savaş bitmeden önce İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli anlaşmalar gereği Osmanlı Devleti'nin güney bölgesi İngiliz ve Fransız güçleri tarafından paylaşıldı. İlk olarak İngiltere tarafından işgal edilen Kilis, daha sonra Fransızların işgaline uğradı.

Kilis, geçiş noktalarının üzerinde bulunan ve stratejik önemi olan bir merkezdi. Antep ve Halep arasında yer alan beldeyi ele geçirmek, bölgeye yerleşmek isteyen işgal güçleri için önemliydi. Çünkü bir taraftan Antep'i kontrol altında tutacaklar, diğer taraftan Antep'te bulunan askeri güçlerine yardım sağlayacaklardı. Kilis'in stratejik önemini fark eden Fransızlar burayı merkez üs olarak kullanarak, Urfa, Antep ve Maraş bölgesindeki kuvvetlerine her türlü yardım malzemelerini buradan göndermek istedi.

¹⁹⁰ Karabekiroğlu, a.g.e., s.349

¹⁹¹ Beşe, a.g.e., s.327

¹⁹² İnce, a.g.e., s.130

¹⁹³ Beşe, a.g.e., s.349

¹⁹⁴ İnce, a.g.e., s.171, 173

¹⁹⁵ İnce, a.g.e., s.175-176

¹⁹⁶ İnce, a.g.e., s.123

¹⁹⁷ Beşe, a.g.e., s.369

Kilis, düşman işgal kuvvetlerinin merkezi olması bakımından cephenin çok gerisinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Milli Mücadele esnasında komşu illerden yardım alamadı. Buna rağmen bölge halkı zorluklardan hiç yılmayarak, farklı isimlerde cemiyetler kurup örgütlenerek işgalden kurtulmak için çalıştı.

Bölgeyi tamamen kontrol altına almak için Kilis'e yerleşen Fransız güçlerine karşı yapılacak en önemli şey milli birliği oluşturup devamını sağlamak ve bağımsızlığı elde edene kadar mücadele etmektir. Bu nedenle bu birliği tesis edecek cesur insanlara ihtiyaç vardı. Koordineli bir şekilde hareket etmek çok önemlidir. Çünkü milli kuvvetler içinde çok farklı kesimden gelen okuma yazması olan olmayan birçok vatansever bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, hem milli güçleri oluşturmak, hem de yol haritasını çizmek için Erzurum ve Sivas Kongrelerini yaptı. Sivas Kongresi'nden sonra ülke genelinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Kilis'te işgale karşı koymak isteyen Kilislilerin kurdukları cemiyetler birleştirilerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında tek bir çatı altında toplandı. Mustafa Kemal Paşa, Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine, Kamil Polat Bey gibi cesur ve halkı örgütleme gücü yüksek komutanları görevlendirdi.

Maraş'ın kurtuluşundan sonra Antep'in Sakçagözü mevkiinde toplanan komutanlar kendi aralarında düşman cephesini üç bölgeye ayırdı. Toplantıda yer alan Polat Bey'e Kilis bölgesindeki düşmana karşı mücadele görevi verildi. Polat Bey Kilis'e gelir gelmez çalışmalarına başladı. Kuva-yi Milliye güçlerinin yeniden düzenlenmesi ve çeki düzen verilmesi için genel bir emir yayınladı. Erilere ve bilhassa subaylara yemin ettirilmesi için bir yemin metni hazırladı. Fransızların Antep'teki birliklerine yardım ve iaşe göndermesini önlemek için ulaşımında kullanılan demiryolu ve köprülerin tahrip edilmesini sağladı. Kilis-Antep yolunun tutulması için stratejik bir konumda olan Kızılburun cephesinin düzene girmesi için çalıştı. Suriye'de olan olayları takip etmek için Araplarla işbirliği yapmak istedi. Kilis'teki işgalci ve onların içerdeki işbirlikçileri ile mücadele ederken bir yandan Kilis-Antep yolunun düşmana kapatılmasını diğer yandan da İslahiye tarafını kontrol altında tutulması için çalıştı. Fransız karargâhına ani baskınlar düzenleyerek düşmana zayıat verilmesini sağladı. Kilis-Antep yolunu denetim altında tutmak, Fransızların baskısı altında ve bazı olumsuzluklar içerisinde bulunan Kilis'teki yerel hükümete karşı bir güç oluşturmak için Müdafaa-i Hukuk Merkezini Cercik olarak belirledi. Kilis eşrafı ile Kefergani köyünde bir toplantı yaparak Kuva-yi Milliye'ye yardım edilmesini sağladı. 21 Haziran 1920'de Maraş'a tayini çıkmasına rağmen bir müddet daha bölgede kalması için Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Recep Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekildi. Halep'in işgal eden Fransız Kumandanlığına gönderdiği bir yazıda işgali kınayarak Fransızlara gözdağı verdi ve Fransız işgalinin bir an önce sona erdirilmesini istedi. Mümbiç ve Bab'da Osmanlı taraftarı olan aydın ve ileri gelenlerden oluşan faal bir heyet oluşturmaya çalıştı. Casusların cezalandırılması için gayret etti.

Sivas Kongresinden sonra direniş güçlerinin başında görev almak için Kilis'e gelen Yüzbaşı Kamil Polat Bey, Kilis-Antep yolunun güvenliğini sağlayan Şahin Bey'in şehit edilmesinden sonra dağılan birliklerin toparlanmasını için çalıştı. Kilis'in kurtuluşunda önemli hizmetleri olan Yüzbaşı Kamil Polat Bey'e, Kilis Belediyesi tarafından fahri hemşerilik beratı verildi. Gaziantep İl Genel Meclisi'nin 5 Kasım 1927 tarihli kararı Kilis'e bağlı Mumbuç bucağının adı "Polateli", Cercik Köyünün adı da "Polatköy" olarak değiştirildi. Yine Kilis Belediye Meclisi tarafından 5 Haziran 1967 tarihinde ikinci kez Kamil Polat'a Fahri Hemşerilik beratı verildi.

Kaynakça

- Akbıyık, Y. (1999). Milli Mücadele’de Güney Cephesi Maraş, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (Tarihsiz). 20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1995, Ankara: Alkım Yayınevi.
- Atan, A. R. (2015). Müştak-ı Hürriyet, Kilis: Kent Ofset.
- Barutçu, A. (2008). Kilis’in Kurtuluşu Şafakta Savaşanlar, Kilis: Kent Ofset.
- Baykal, B. S. (1996). Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Beşe, İ. (2009). İşgalden Kurtuluşa Kilis Aralık 1918-1921, Ankara: Başak Matbaa.
- Çolakoğlu, Ş. (1991). Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası 1918-1921-1930, Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Çolakoğlu, Ş. (1995). Kilis Tarihi Üzerine Deneme, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- Çolakoğlu, Ş. (1997). Kilis’te İz Bırakanlar, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- Gesar, A. (2015). Antep’in Varoluş Mücadelesi, İstanbul: Belge Yayınları.
- Güllü, R. (2010). Antep Ermenileri Sosyal-Siyasi ve Kültürel Hayatı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Günver, K. (2003). Kilis’te Yaşayan Gayrimüslimler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- İnce, H. İ. (2015). Milli Mücadele’de Kilis, Ankara: TC. Başbakanlık Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- İpekçioğlu, S. (1986). Kilis’te Milli Mücadele ve Gerilla, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayını.
- İslam, M. (1992). Kültür Kasteli II, İnsanlarımız, Direniş ve Kurtuluş’ta Öncülerimiz, Derleyen: Şinasi Çolakoğlu, *Kilis Kuvayi Milliye Harekâtı*, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- İşkan, M. (1992). Kültür Kasteli II, İnsanlarımız, Direniş ve Kurtuluş’ta Öncülerimiz, Derleyen: Şinasi Çolakoğlu, *Birkaç Tablo*, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- Karabekiroğlu, Ş. (2016), Şubat 1920, Kahramanmaraş: Selçuk Ofset
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni Fransız İlişkileri (1920-1922). (2004), Ankara: TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı.
- Özalp, Y., Mustafa Kemal ve Milli Mücadele’nin İlk Zaferi, Semih Ofset Matbaacılık, 358s.
- Özçelik, İ. (2003). Milli Mücadele’de Güney Cephesi Urfa 30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- www.kilis.valiligi.com
- Uçarol, R. (2000). Siyasi Tarih (1789-1999), Filiz Kitabevi, 2000.
- Zürcher, E. J. (2015) Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.

SON BEŞ YILDA TÜRKİYE'DE YAYIMLANAN DİL BİLİM ÇALIŞMALARI

Yrd. Doç. Metin DEMİRCİ⁴²⁰

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler
Eğitimi Bölümü

Merve DENDUŞ⁴²¹

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve
Edebiyatı

Öz

Bu çalışmada son yıllarda Türkiye'de ortaya konulan dil bilim çalışmaları, dil bilimle ilgili akademik çalışmalar ele alınacaktır. Türkiye'de dilbilim kuramlarına dayalı çalışmaların arttığı gözlenmekte olsa bile yeterli olup olmadığı konusu tartışma konusudur. Bilimsel çalışmaların güçlüklerinin nedenlerinden biri ve en önemlisi de ilgili çalışmalara kaynaklık edecek çalışmaların bir yandan ortaya konması diğer yandan bu çalışmaların yaygın biçimde kullanıma sunulması eksikliğidir. Bu çalışma, bu eksikliği tam olarak olmasa da -ki eksiklikler bir çalışmayla giderilemez- giderme amacını taşımaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de dilbilimin özellikle akademik kurumlardaki son beş yıldaki yayınları ve gelişimi ortaya konulacaktır. Çalışmalar sınıflandırılacak ve çalışmalarla ilgili künye verilecektir. Alan uzmanları tarafından ortaya konmuş çalışmaların bir araya getirilerek hazırlanan bu çalışma, bilimsel yaşamda aşama kaydetmek isteyen araştırmacılara örneklik, kılavuzluk ve kaynaklık etme gereksinimini karşılama amacındadır. Bu çalışmanın en önemli yanı ise günümüz dilbilim çalışmalarını olabildiğince geniş çerçevede ele alması ve alanının uzmanı ve alanında söz sahibi, yetkin bilim insanları tarafından yapılmış çalışmaları bir araya getirmesidir. Bu çalışma, Türkoloji alanında çalışan bilim adamlarına yararlı bir kaynak olması ümidiyle ilim dünyasına sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: dil bilim, dil bilim çalışmaları, dil bilim makaleleri, dil bilimle ilgili tezler.

LINGUISTICS STUDIES PUBLISHED IN TÜRKİYE IN THE LAST FIVE YEAR

Abstract

In this study, linguistics studies and academic studies related to linguistics which were put forth in Türkiye in the last years will be discussed. Although it is observed that in Türkiye studies based on theories of linguistics are increasing, it is debatable whether it is sufficient or not. One of the reasons for the difficulties of scientific studies and the most important is putting forth the studies that will be a reference to related studies on one hand and on the other hand the lack of

⁴²⁰ e-mail: mtndmrci@mynet.com

⁴²¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: marwadandosh@gmail.com

putting these studies widely into use. Although the deficiencies can not be solved with one research, this study, even if not completely, is aimed at eliminating them. In this study, linguistics publications and development in Türkiye especially in academic institutions in the last five years will be revealed. The studies will be classified and imprints will be given about them. This study, which will be prepared by bringing together the studies put forward by specialists, aims to meet the needs of those who want to progress in scientific life to sample, guide and reference. The most important aspects of this research are discussing today's linguistics studies on as a wide frame as possible and bringing together the studies done by specialists and those who are competent and whose opinion is deemed authoritative. This study will be presented to the world of science with the hope that it will be a useful resource for researchers working in the field of Turcology.

Keywords: Linguistics, Linguistics studies, linguistics Articles, linguistics Theses

Giriş

Bu çalışmada Türkiye’de son yıllarda ortaya konulan dil bilim çalışmaları, dil bilimle ilgili akademik çalışmalar ele alınmıştır. Bu bilgilere geçmeden önce dünyada dil üzerine yapılan çalışmalar, ünlü dilbilimciler, Türk dilbilim üzerine çalışmalar ve en ünlü yabancı ve Türk Türkologları hakkında kısa bir bilgi aktarılabilir.

Dil üzerinde yapılan çalışmaların en eskisi Antik Yunan medeniyetine kadar uzanır. Dünyada konuşulan dillerin en eskisinin hangisi olduğu M.Ö. VII. yüzyılda Mısır hükümdarı Psammetik tarafından sorgulandığı bilinir. Dili ele alan çalışmaların bilinen en eskileri Eski Hint ve Eski Yunan'a kadar uzanır. M.Ö. V. yüzyılda yaşadığı bilinen Hint dil bilgini Panini, Sanskritçe ile ilgili 4000 kadar kuralı ve söz varlığını bir araya getiren bir dilbilgisi kitabı yazmıştır. M.Ö. IV. yüzyılda yaşayan Hint bilgini Yâska ise Nirukta adlı bir kitap yazmış, köken bilgisi üzerinde çalışmıştır (Aksan,1995:17).

Eski Yunanda Platon (İ.Ö.427-347) *Kratylos ya da Adların Doğruluğu üzerine* adlı eserinde dil ve varlığını açıklanması üzerinde durmuş, “Adların Doğruluğu Üzerine” adlı eserinde sorunu tartışmış, dilin ve kelimelerin kökeni konusuna da değinmiştir. Aristo ise dil bilgisi kavramlarının belirlenmesi ve dil bilgisi kurallarının varlığı ve tespiti üzerinde çalışmalar yapmıştır. Aristo dildeki sesleri incelemiş sesleri: “Sesliler, Sessizler, Yarı sesliler” olarak üçe ayırmıştır (Doğan Aksan,1995:17-18). Ad, eylem, edat, ilgeç gibi sözcük türlerini ve kategorilerini ilk olarak bulan kişi de Aristo’dur.

Romalılar daha çok Yunanlıların yaptıklarını tamamlayıcı nitelikte çalışmalar yapmışlardır. Romalı dilci Varro (İ.Ö. I. yy.), *De Lingua Latina* adlı bir çalışma yapmıştır ve Varro kitabında köken bilgisiyle de uğramıştır (Aksan,1995:18).

Arap dilcileri özellikle dilbilgisi, sesbilim, sözlükbilgisi ve metin açıklamaları konularında derin araştırmalara girişmişler, VIII. yüzyıldan önce köklü bir dilbilgisi ve dilbilim geleneği oluşturmuşlardır. VIII. yüzyılda Basra okuluna mensup olan Arap bilgini Sîbeveyhî Arapçanın en geniş ve sağlam dil bilgisi kitabı olan *El Kitâb* adıyla anılan eserini meydana getirmiştir.

XI. yüzyılda Karahanlı Türk Kâşgarlı Mahmut, çok değerli bir Türkolog ve iyi bir sözcük bilimcisi olduğunu kanıtlayan *Divan-ü Lûgat-it-Türk'* de Karahanlı lehçesi ve öteki Türk

lehçelerinin söz gereçlerini ve kurallarını titizlikle düzenlemekle kalmamış, onu örneklerle canlandırmış, aynı zamanda dilimizin Arapça karşısındaki gücünü de belli etmiştir (Aksan,1995:19).

Günümüz dilbiliminin yaygın akımı yapısal dilbilimdir. Bu akımın temellerinin de Saussure tarafından atıldığını, daha doğrusu, Saussure kuramından yararlandığını söylememiz gerekir (Aksan,1995:22).

Cenevre Okulu olarak adlandırılan bu okul, yapısal dil bilim çalışmalarının sistematüğını bulmuştur.

Amerikalı dil bilimciler Boas, Sapir ve Chomsky gibi dilcilerin çalışmalarını da burada anmak gerekir. Bu dilciler, dilbilim çalışmalarının tekniklerini geliştirmişler yeni metotlar ve teknikler oluşturmuşlardır (Aksan,1995:22).

Dünyanın Ünlü Dilbilimcileri:

Leonard Bloomfield: İki Dünya savaşı arasındaki zaman diliminde Amerikan yapısalcılığının en önemli temsilcisidir.

Franz Bopp: Hint- Avrupa dil ailesinin kurucusudur.

Karl Brugmann: Hint- Avrupa dil ailesinin kurucusu ve yeni dilbilgicilerin 1870'lerin sonunda Leipzig'de August Leskien, Karl Brugmann und Hermann Osthoff' un kurduğı Leipzig okulundan yeni dil bilgiciler olarak adlandırılan bir grup dilbilimci ileri gelen temsilcilerinden biridir.

Karl Bühler: Dilin işlevini tarif eden Organum modelini geliştirmiştir.

Noam Chomsky: Üretici dil bilgisini kurmuştur.

Joseph Greenberg: Dil tipolojilerine ilişkin kapsamlı araştırmalar yapmış ve dilde tümel önerme sunmuştur. Afrika dillerinin kökenlerine göre bugünkü sınıflandırılmasını oluşturup Amerind ile Avrasyatik makro dil ailelerini kurmuştur.

Jacob Grimm ve Wilhelm Grimm: Alman filolojisinin kurucuları olarak görülür.

Zellig S. Haris: Amerikan betimselciliğinin başyazarıdır.

Louis Hjelmslev: Kopenhag Okulu'nun baş temsilcisidir ve Glosematik kuramının yaratıcısıdır.

Wilhelm Von Humboldt: Karşılaştırmalı dil bilimi kurmuştur.

William Labov: Toplum dil biliminde en önemli araştırmacı kişiliklerden biridir.

George Lakoff: Bilişsel dil biliminin en önemli temsilcilerinden biridir.

Roman Jakobson: Prag Okulu'nun üyesidir ve dil kazanımına ilişkin çığır aşan araştırmalara imza atmıştır.

Antoine Meillet: Hint-Avrupa dil ailesiyle ilgilenmiştir. Ekonomiye dilin değişiminde itici güç olarak incelemiştir.

Hermann Osthoff: Hint- Avrupa dil ailesinin kurucusudur ve yeni dil bilgicilerin ileri gelen temsilcilerinden biridir.

Hermann Paul: Önemli bir dil kuramcısıdır ve yeni dil bilginlerin ileri gelen temsilcilerinden biridir.

Harm Pinkster: Dünya'da ileri gelen bir latin dilbilimcidir.

Edward Sapir: Sapir-Whorf Hipotezine adını veren ve özellikle dil tipolojisinde önemli bir araştırmacıdır.

Ferdinand De Saussure: Cenevre Okulu'nun ana temsilcisidir, modern dil biliminin kurucusu olarak iki yönlü işaret kavramıyla modern dilbilimi değerlendirir.

August Schleicher: Karşılaştırmalı dil araştırmalarında soyağacı kuramının kurucusu olarak görülmektedir.

Johannes Schmidt: Dalga Kuramının kurucusudur.

Nikolai Sergejewitsch Trubetzkoy: Prag okulunun önde gelen temsilcisi ve ses biliminin kurucusudur.

George Kingsley Zipf: Zipf Yasaları'yla nicel dilbilimi alanında çığır aşan bir araştırmacıdır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Dilbilim>).

Türkçe üzerine yapılan çalışmaların dilbilimsel bir nitelik kazanması Cumhuriyet döneminde oldu. Özellikle Atatürk'ün önderliğinde 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyetinin (sonradan Türk Dil Kurumu -TDK) Türk dilinin tarihsel kökeninin araştırılmasına yönelik çalışmaları (özellikle Güneş-Dil Teorisi) uygulama alanına geçirildi ve Türkçenin yabancı sözcükler ve dil kurallarından arındırılmasına ağırlık verildi.

Daha sonraki yıllarda üniversitelerin dil ve edebiyat bölümlerinde (daha çok da yabancı dil ve edebiyat bölümlerinde) genel dilbilim, uygulamalı dilbilim gibi derslerin öğretim programına alınması, bilim adamlarının çeviri ve telif yayınları, dilbilim konusundaki yazılara yer veren Türk Dili, Dilbilim, Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Genel Dilbilim Dergisi, F.D.E., İzlem, Baklam, Yazko Çeviri, Çağdaş Eleştiri gibi dergilerin yayımlanması, üniversitelerde bu konularda doktora çalışmalarının yapılması, Türkiye'de dilbilimin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır(<https://www.turkcebilgi.com>).

Ünlü dilbilimcilerin yapıtlarının Türkçeye çevrilmesi, Türkiye'de dilbilim çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturdu. Bunlar arasında Eugene Albert Nida'dan Dilbilim Üzerine Tartışmalar (1973), Ferdinand de Saussure'den Genel Dilbilim Dersleri (1976-78, 2 cilt), John Lyons'dan Kuramsal Dilbilime Giriş (1985), Andre Martinet'den İşlevsel Genel Dilbilim (1985) sayılabilir. Ayrıca çeşitli kuramcılardan yapılan çevirileri içeren Dilbilim Seçkisi (1982), XX. Yüzyıl Dilbilimi: Kuramcılardan Seçmeler (1983) gibi yapıtlar da yayımlandı. Çağdaş dilbilim kuram ve yöntemlerinden yararlanan bazı araştırmacılar, Türkçe'nin yapısına ilişkin çözümleme ve betimleme denemelerine giriştiler. Bu tür yapıtlar arasında Muzaffer Tansu'nun Durgun Genel Sesbilgisi ve Türkçe (1963), Doğan Aksan, Neşe Atabay, Sevgi Özel, Ayfer Çam, Neval Pirali'nin Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilgisi (1978), Nevin Selen'in Söyleyiş Sesbilimi, Akustik Sesbilimi ve Türkiye Türkçesi (1979), Ömer Demircan'ın Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni ve Türkiye Türkçesinde Sesler (1979) adlı kitapları sayılabilir. Özellikle 1940'lardan sonra, dilbilimi kuramsal çerçevesiyle, ele alan yapıtlar da yayımlandı. Necip Üçok'un Genel Dilbilim: Lengüistik (1947), Özcan Başkan'ın Lengüistik Metodu (1967), Agop Dilaçar'ın Dil, Diller ve Dilcilik (1968), Berke Vardar'ın Dilbilim Sorunları (1968), Süheyla Bayrav'ın Yapısal

Dilbilim (1969), Doğan Aksan'ın Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim (1977-82, 3 cilt) adlı yapıtlarıyla TDK yayını olan Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I (1980), Mehmet Rifat'ın hazırladığı Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları (1983, temel metinlerin çevirisiyle birlikte), Hacettepe Üniversitesi yayını olan ye 1. Dilbilimi Sempozyumu bildirilerini içeren Dilbiliminin Dünü, Bugünü, Yarını (1987) bunlar arasındadır. Ayrıca dilbilim konusunda ortak yapıt olarak hazırlanmış terim sözlükleri de vardır: TDK'nın Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1949), İstanbul Üniversitesi'nde yayımlanan Başlıca Dilbilim Terimleri (1978), TDK'nın Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (1980) (<https://www.turkcebilgi.com>).

Türkiye'de Türkoloji Üzerine Çalışan Bilim Adamları

Dil çalışmaları kendi içinde değerlendirildiği zaman bile dile hizmet etmeyi amaç edinmesi bakımından bir bütünlük arz eder. Bu yüzden Türkiye'de Türkoloji ve Türkçeyle ilgili çalışmalar aynı zamanda dil bilim çalışmalarıyla yakından ilgilidir veya dili çalışmalarında bulunan bir kişi aynı zamanda hem dil bilimine hizmet etmektedir hem de dil bilimin verilerinden faydalanmaktadır. Türkiye'de de Türkoloji'ye pek çok bilim adamı emek ve gönül vermiştir. Aşağıda özellikle Türk dili alanında geçmişte ve bugün isim yapmış belli başlı Türkologlar sıralanmıştır. Şüphesiz isimler bunlarla sınırlı değildir.

Fuat Köprülü, Ahmet Caferoğlu, Muharrem Ergin, Zeki Velidi Togan, Reşit Rahmeti Arat, Besim Atalay, Abdülkadir İnan, Tahsin Banguoğlu, Hasan Eren, Osman Nedim Tuna, Necmettin Hacı Eminoglu, Şinasi Tekin, Zeynep Korkmaz, Talat Tekin, Mustafa Canpolat, Tuncer Gülensoy, Ahmet B. Ercilasun ve onların yetiştirdikleri onlarca bilim adamı, ki bunların içinde pek çok Doçent ve Profesör gibi öğretim elemanı bulunmaktadır. Bu isimler Türkolojiye bugün de hizmet etmektedirler.

Son beş yıldaki Türk dilbilim ile ilgili çalışmalar; makaleler, tezler, kitaplar ve sözlükler şeklinde tasnif edilerek kronolojik sıraya göre verilmiştir ve çalışmalarla ilgili künye verilmiştir.

Dil bilgisi ile dil bilimi öncelikle çalışma alanlarının ortaklığı yönünden birbiriyle sıkı ilişkileri bulunan ya da bulunması gereken bilim dallarıdır. Dil bilimi dil bilgisini de kapsar demek yerinde olacaktır. Dil bilgisi ve dil bilimi arasındaki ilişkiyi en belirgin biçimde ortaya koyan ifadelerden biri Demir ve Yılmaz'ın (2010: 40) konuya ilişkin ifadelerinde açıkça belirtilmektedir. Demir ve Yılmaz'a göre dil bilimi dile dil bilgisinden çok daha geniş bir çerçeveden bakar. Bu bağlamda dil bilgisinin bölümlerini de içine alacak biçimde dili inceleyen dil bilimi dil bilgisini kapsar çıkarımı yapılabilir. Dil bilimi dillerin iç ilişkilerini, betimlemelerini ve açıklanmasını, işlevini, toplumdaki yerini konu edinen geniş çerçeveli bir bilim dalıdır ve dil bilgisine kaynaklık eder. Bu çalışmada bahsettiğimiz çalışmaların bazen hem dil bilim alanına hem de dil bilgisine girer, bundan dolayı çalışmalar alınırken özellikle çalışmanın isminde veya içeriğinde dil bilim ile ilgili terimlerin varlığından hareket ettik. Bu çalışma Türk Dil Bilimi üzerine yapılan makalelerin tanıtımını sunmaktadır. Bu amaçla üç temel kaynaktan veri toplanmıştır: Dilbilim Araştırmaları Dergisi, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi ve Dergipark. Kitaplar ve sözlükler; İdefix, Kitapyurdu, kitapseç, Hepsiburada, Bandura, Gittigidiyor, D&R gibi kitap satış evlerinin sitesine dil bilim ve dil bilim dallarını girerek 2012'den bu yıla kadar dil bilimi ile ilgili çalışmalara bakıldı. Tezler ise YÖK Tez Merkezinden toplanmıştır.

Dil Bilimle İlgili Makaleler

Türk dilbilim ile ilgili makaleler olarak hazırlanan çalışmalar, hazırlandıkları yıllara göre kronolojik olarak sıralanmış, çalışmalarla ilgili künye verilmiş ve ulaşılabilenler incelenmiştir.

Onan, B. (2012). Dil eğitiminin dil bilimsel temelleri: Ferdinand De Saussure'ün genel dilbilim kuramında dil eğitimiyle ilgili bulgular. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 219-243.

Bilginer Onan, bu çalışmasında Ferdinand De Saussure'ün Genel Dilbilim Kuramı'nda ele aldığı ve temellerini oluşturduğu yapısal dil biliminin dil öğretimine katkıları üzerinde durmuştur. Çalışma, Giriş, Saussure Öncesi Dil Çalışmaları, Saussure Dönemi ve Dil Eğitiminin Dil Bilimsel Temellerinin Atılması, Sonuç ve Tartışma bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Saussure'ün dil bilimi alanında dile getirdiği hususların dil eğitimi açısından değerlendirilmesi, dil eğitiminin dil bilimsel temellerini tespit etmede önemli bir aşama olarak kabul edilmek gerektiği ifade edilmiştir.

Saussure Öncesi Dil Çalışmaları bölümünde ilk dönemlerden başlayarak 19. yüzyıl başlarına kadar dil çalışmalarının tarihî gelişimiyle ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Tarihî süreç analizinde, Eski ve Orta Dönem 'de yapılan ve günümüz bakış açısıyla önem taşıyan çalışmalar ele alınmıştır.

Saussure Dönemi ve Dil Eğitiminin Dil Bilimsel Temellerinin Atılması bölümünde Yapısal Dil Bilim'inin kurucusu Ferdinand De Saussure ve Genel Dilbilim Kuramı hakkındaki açıklamalara yer verilmiştir. Çalışmanın asıl bölümünü oluşturan, Genel Dilbilim Kuramı'nın dil eğitime getirdiği yenilikler çerçevesinde, dil eğitiminin temel gerekçesini oluşturan dilin uzlaşım sal niteliği ve dizge kavramları üzerinde durulmuştur. Bu açıklamaların ardından, sözlü dile öncelik verilmesi, yazı dili ile sözlü dilin karşılaştırılması, dil ve söz karşıtlığı, töz ve biçim, anlam ve değer, dizisel ve dizimsel ilişkiler gibi konular üzerinde de durulmuştur. Sonuç bölümünde yapılan çalışmanın bulguları kısaca paylaşılmaktadır.

Güven, A. (2012).Toplumsal dilbilimin kapsam alanı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 55 – 62.

Ali Güven çalışmasında dili toplum boyutuyla irdeleyen toplumsal dilbilim alanı üzerinde durmuştur. Çalışma; toplumsal dilbilim nedir? Toplumsal Dilbilimin Tarihsel Gelişimi, Toplumsal Dilbilimin Çalışma Sahası, Toplumsal Dilbilim Kuramları ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Toplumsal Dilbilim nedir? Bölümünde Vardar, Ferdinand de Saussure, Selen ve Aksan gibi dil bilimcilerin Toplumsal Dil Bilim hakkında görüşleri sunulmuştur.

Toplumsal dilbilimin tarihsel gelişimi bölümünde Toplumsal dilbilim teriminin ortaya çıkışında, farklı farklı görüşleri paylaşılmıştır. 1960'lı yıllardan beri bu çalışmanın yazıldığı zamana kadar toplumsal dil bilim gelişimi üzerine durulmuştur.

Toplumsal dilbilimin çalışma sahası bölümünde farklı dil bilimcilerin Toplumsal dilbilimin çalışma sahasındaki konuları kısa ve öz olarak genel çerçevede görüşleri belirtilmiştir.

Toplumsal dilbilim kuramları bölümünde Toplumsal dilbilimin sahasında iki ana kuramdan bahsedilir: Basil Bernstein'in eksiklik kuramı ile bu kurama getirilen eleştirilerden oluşan William Labov 'un ayrılık kuramı.

Sonuç bölümünde yapılan çalışma kısaca özetlenmiştir.

Çağlar, B. (2012). Bir iletişim bilimi olarak göstergebilim. *Laü Sosyal Bilimler Dergisi*, 22-34.

Bu makalede iletişim sağlamada okunaklı göstergelerin gönderilmesinin yeri ve öneminden bahsedilerek kültürel ikonografinin bağ kurmada üstlendiği anlamlara değinilmiştir. Çalışma; Giriş, Göstergebilimde Anlamlama, Göstergelerin Yaşamımızda Yeri ve Önemi ve Sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde insanoğlunun iletişim kurmaya başlangıcı ve gelişimi üzerinde durulmuştur.

Gösterge biliminin tanımı ve önemi ile ilgili bilgi verildikten sonra çağdaş göstergebilimin başlangıcı üzerinde durulmuştur.

Göstergebilimde Anlamlama bölümünde, Göstergebilimde Anlamlama terimi tanıtıldıktan sonra Göstergebilimin en önemli alanı, kuşkusuz, “anlamlama” adı altında toplanabilen “Düz anlam” ve “yan anlam” ile ilgili bölüm olduğu belirtilmiştir (Barthes, 1976). Ardından konuyla ilgili bazı dilbilimcilerin görüşleri üzerinde durulmuştur.

Göstergelerin Yaşamımızda Yeri ve Önemi bölümünde göstergeler, çeşitli anlamlara gönderme yaptığı, görüntüsel göstergede gösteren ile gösterilen arasındaki gerçek benzeyiş söz konusu olduğu belirtilmiştir. Göstergebilim, yapılandırılmış bir bütün olarak metinleri çözümlemeye çalışmakta ve gizli yan anlamları da araştırdığı belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmanın ulaşıldığı neticeler paylaşılmıştır.

Altınörs, A. (2012). Rousseau’nun dilin kökeni meselesine yaklaşımı. *Bilig dergisi*, 1-8.

355

Bu makalenin konusu, düşünce tarihinin her döneminde tartışılmış “dil kökeni” meselesine Rousseau’nun yaklaşımıdır. Konu çerçevesinde, öncelikle “dil kökeni” meselesi ana hatlarıyla ele alınmakta, ardından Rousseau’nun meseleye yaklaşımı, ilham kaynaklarıyla ve tarihî bağlamı içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Condillac, Renan gibi, meseleyi ele almış başka filozofların düşüncelerinden de faydalanılmıştır. Rousseau dilin kökenini, insanoğlunun henüz doğa halinde yaşadığı sırada kullandığı jestlerden başlayan ve ilk sesli işaretler olan çığlıklardan söze varan bir tarihî süreçte tasvir etmeye çalışmıştır. Rousseau’ya göre bidayette insanoğlunu konuşmaya sevk eden ilk saik, muhakeme [raisonnement] değil, teessürleri [passions] olduğu belirtilmiştir.

Kosuth, J. (2013). Dilbilimsel kavramsalılıkta anti - görsel deneyim ve anti – estetik. (E. Şengül, Çev.). *İdil*, 1-13.

Joseph Kosuth bu makalesinde Amerika Birleşik Devletleri’nde Mel Bochner “ideal kavramsal sanat yapıtı” nı iki nokta üzerine temellendirir: Birincisi yapıtın, tam bir dilsel karşılığının olabilmesi, yani tanımlanabilir olması ve dile getirildiğinde de yeniden deneyimlenebilmesi, sürekli tekrar edilebilir olmasıdır. İkincisi ise yapıtın hiçbir şekilde aura’sının ya da tekilliğinin olmamasıdır. Dilbilimsel kavramsalılığın başlıca temsilcileri arasında yer alan Lawrence Weiner’in, “Benim bir yapıtımdan haberdar olmuşsanız, o yapıt sizin olmuş demektir. Kimsenin kafasına girip yapıtımı geri alamayacağıma göre, bu böyledir” şeklindeki açıklamaları da benzer bir anlayışı duyurur. (Antmen 2008:195). Sanatta nesnelliğin kaybolduğu bu süreç; sanat nesnesinin gelenekselden uzaklaştığı, biricikliğini yitirdiği ve

anlamının sorgulandığı bir noktadadır. Dadaizm'in etkisinden gelen felsefe-sanat ilişkisinin kendini daha fazla hissettirdiği görülür. Geleneksel estetik anlayış, görsel deneyimin yerini dil olgusuna bırakmasının altında yatan sorgulama sürecinde, sanatın kavramsal boyutunun irdelenmesiyle sonlanmıştır. Bu araştırmanın amacı: Derida'nın yapı bozumu felsefesiyle ilişkisi etkisinde kavramsal yapıtlar üreten Joseph Kosuth'un çalışmalarından örnekleri incelemektir.

Çekin, A. ve Gören, M. (2013). Dil bilimi ve kelime semantiğinde bazı Türkçe kelimelerin çeşitli anlam değişimleri. 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum, 94-103.

Çekin ve Gören'in bu çalışmasında; dil olgusu, dil biliminin özellikleri, semantiğin kapsamı ile bazı kelimelerdeki anlamsal değişimler ele alınmıştır. Çalışma; Giriş, Dil Olgusuna Genel Bir Bakış, Bir Sosyal Bilim Disiplini Olarak Dilbilim, Semantiğin Kapsam Alanı, Kelime Semantiğinde Çeşitli Anlam Değişimleri ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde bir metni anlama ve yorumlamada kelime ve kavramların bilinmesi ve anlaşılması önemli olduğu ve kavramların her zaman ve herkese göre aynı olan, değişmeyen sabit ve statik yönü ile fertlere ve zamana göre farklılaşan ve değişen, dinamik yönünün açıklığa kavuşturulmuştur.

Dil Olgusuna Genel Bir Bakış bölümünde Dil-İnsan ilişkisi açısından dilin insan hayatındaki yeri ve önemi belirlenmiştir.

Bir Sosyal Bilim Disiplini Olarak Dilbilim bölümünde Dilbilim ile öteki sosyal bilimler arasında karşılıklı bir etkileşim ve derin bir bağlantının var olduğu gösterilmiştir.

Semantiğin Kapsam Alanı bölümünde dilbilimsel semantik tarih boyunca kelimelerde meydana gelen anlam olayları, anlam değişimleri ve kazandıkları ya da kaybettikleri çeşitli anlamları kelime semantiği bağlamında analiz edilmiştir.

Kelime Semantiğinde Çeşitli Anlam Değişimleri bölümünde anlam değişimlerini genel olarak başlıca üç türde sınıflandırılmıştır: Anlam daralması, Anlam genişlemesi ve Anlam kayması (Aksan, 1998: 212).

Sonuç bölümünde doğru çevirilerde yapılabilecek yanlışlıklardan kurtulmak için kelimelerin ve anahtar kavramların semantik analizleri ve anlam tahlilleri yapılarak kelime semantiği açısından kelime ve kavramların tarih boyunca kazandığı ya da kaybettiği anlamlar ve uğradığı değişiklikler art zamanlı semantik yöntemi ile titiz bir şekilde ortaya çıkarmak gerektiği vurgulanmıştır.

Köktürk, Ş. ve Eyri, S. (2013). Dilbilim ve göstergebilim: Ferdinand De Saussure ve göstergebilimi anlamak. SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 123-136.

Bu çalışmada Ferdinand de Saussure'ün dilbilim çalışmaları ve göstergebilime olan yaklaşımı incelenmiştir. Çalışma; Giriş, Ferdinand de Saussure'ün dilbilim tarihine bakışı, dil nedir, gösterge bilim; gösterge, gösteren, gösterilen ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Saussure'ün dilbilimi kuramı üzerine durulmuştur.

Ferdinand de Saussure'ün dilbilim tarihine bakışı bölümünde Saussure'e göre "dil olguları çevresinde gelişen tek gerçek konusunun ne olduğunu anlayıncaya değin üç evre geçirmiştir. Bu evreler şu şekilde sıralanmıştır: dilbilgisi, betikbilim, karşılaştırmalı betikbilim."

Dil nedir bölümünde Martinet ve Saussure'in dil ile ilgili görüşleri paylaşılmıştır. Saussure'e (1916/1998) göre "dilin nitelikleri" özetlenmiştir. Saussure göstergebilim adı altında anlam değişimlerini incelemiştir. Saussure, dilin toplumsal bir kurum olduğunu ve göstergebilimin toplum içinde var olduğunu belirtmiştir.

Gösterge, gösteren, gösterilen bölümünde dil göstergesi hakkında bilgi verildikten sonra dil göstergesinin başlıca iki özelliği sunulmuştur.

- 1- Birinci ilke: Göstergenin nedensizliği
- 2- İkinci ilke: Göstergenin çizgiselliği" (Saussure, 1916/1998)

Sonuç bölümünde Ferdinand de Saussure'ün dilbilim çalışmaları ve göstergebilime olan yaklaşımı kısaca özetlenmiştir.

Ördem, E. (2013). Yabancılar Türkçe öğretiminde leksikal yaklaşım: Bir eşdizimlilik çalışması modeli. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 905-931.

Eser Ördem makalesinde Türkçe öğretiminde modern bir dil öğretimi yaklaşımı olan leksikal yaklaşıma dayanarak, bu yaklaşımın sınıf içerisinde olduğu kadar sınıf dışında da uygulanmasına yönelik bir model olarak önermiştir. Çalışma; Giriş, yöntem ve Süreç, Sonuç ve Tartışma ve Öneriler bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Leksikal Yaklaşım, Leksikal Yaklaşım ve Eşdizimlilik, Kalıplaşmış Sözcükler/İfadeler, Leksikal Yaklaşım ve Bellek Çalışmaları, Leksikal Yaklaşımında Öğretmenin Rolü, Leksikal Yaklaşımında Öğrencinin Rolü, Leksikal Yaklaşımında Materyalin Rolü gibi konular üzerine durulmuştur.

Yöntem ve süreç bölümünde modelin oluşturulması ile ilgili süreç "Öncelikle leksikal yaklaşımın benimsendiği makale ve kitaplardan aktiviteler ve alıştırmalar taranmıştır. Daha sonra taranan aktiviteler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir (Lewis, 1998, 2000; Hill, 2000; Nattinger ve Decarrico, 1992). Tarama ve inceleme bittikten sonra tüm süreç bir adım daha ileri götürülerek ezberi ortadan kaldırmak amacıyla, öğrenciyi daha fazla değişken bağlamla karşı karşıya kalmasını önererek eşdizimlilik konusunda öğrenenin yetkin bir genelleştirici olması planlanmıştır" şeklinde ifade edilmiştir. Eşdizimlilik Modeli Çalışması ve Modelin Uygulanması olmak üzere iki alt başlık şeklinde ele alınmıştır. Eşdizimlilik Modeli Çalışması alt bölümünde Eşdizimlilik Modelinin hedefi anlatılmıştır. Öncelikle geleneksel sözcük çalışma alışkanlıkları verilmiştir. Ardından Sözcük Eşdizimliliği modelinin etkili olması için temel özellikler sıralanmıştır. Modelin uygulanması alt bölümünde ise " Bu modelde öğrenciler farklı metinler okur ve bu metinden eşdizimlilikler çıkarılır. Birkaç metin okunmaya başlandıktan sonra belli eşdizimliliklerin daha sık çıkmaya başladığı görülecektir. Çok sıkı eşdizimlilikler için ayrı bir defter oluşturulup tekrarlar yapılmalıdır" şeklinde açıklanmıştır. Ardından üzerine uygulama yapılan metinlere ve metnin Leksikal Eşdizimliliklerine yer verilmiştir.

Sonuç ve tartışma bölümünde ilgili konu üzerine tartışılmıştır ve ulaşıldığı bulgular paylaşılmıştır.

Öneriler bölümünde ise konuyla ilgili öneriler sıralanmıştır.

Sarı, İ. (2013). Dilde yeniden adlandırma ihtiyacı: Retronimler. Türkbilgi, 19-26.

İsa Sarı makalesinde, neolojizm terimi bağlamında retronim kavramı Türkçeden örneklerle açıklanacak ve bunların sınıflandırılması, ön eleştirmeni ve sözlük yazımındaki rollerine ilişkin

değerlendirmelerde bulunmuştur. Çalışma; Giriş, Retronim Nedir? ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Neolojizm (Fr. néologisme), “yeni bir kavramı karşılamak ya da mevcut bir kavramı daha iyi tanımlamak amacıyla türetilmiş, dilin türetim kurallarına uygunluk gösteren, fakat uydurma (coinage) ya da kopyalama sonucu da ortaya çıkabilen "yeni" sözcükleri ifade eden bir terimdir” şeklinde tanımlanmıştır. Bu yeni sözcükler (neolojizmler); biçim bilgisel (morfolojik), anlamsal (semantik) ya da biçim-anlamsal (morfo-semantik) boyut taşıyabildiği belirtilmiştir. Neolojizmler çoğu durumda teknolojik, kültürel ya da bilimsel gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan yeni kavramları adlandırmada kullanıldığı belirtilmiştir.

Retronim Nedir? bölümünde bu terimi ilk kez kullanan, Amerikalı gazeteci Frank Mankiewicz olmuş, William Safire de, The New York Times gazetesine yazdığı köşe yazısıyla terimin yaygınlaşmaya başladığı belirtilmiştir. Retronimlerin özellikleri üzerine durulmuştur. Ardından retronim sınıflandırılması üzerine durulmuştur. Retronimleri, yapıları bakımından genel itibarıyla (a) ad tamlaması şeklindeki retronimler ve (b) sıfat tamlaması şeklindeki retronimler olarak sınıflandırmıştır. Bunun yanı sıra, retronimleri tematik olarak sınıflandırmanın da mümkün olduğu belirtilmiştir. Böyle bir sınıflandırmada retronimler; yer adları, ürün adları, kişi adları, kavram adları, tarihsel olay adları vb. başlıklar altında sıralanabildiği ifade edilmiştir. Ayrıca Retronimler ve Sözlükçülük üzerine durulmuştur. Sözlük yazımında ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de sözlük birimlerin düzenlenmesiyle ilgili olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç bölümünde ise yapılan çalışma kısaca özetlenmiştir.

Sarı, İ. (2013). Dil etkileşimi bağlamında ses-anlam eşlemesi ve Türkçedeki örnekleri. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, 1-27.

358

Bu çalışmada, dil etkileşimlerinin söz varlığı, biçimbilgisi ve sesbilgisi boyutunu aynı anda ilgilendiren ses-anlam eşlemeleri tanıtılacak ve "gizli/kamufle edilmiş alıntı" olarak da tanımlanan bu kopyalama türünün Türkçedeki örnekleri üzerinde durulmuştur. Çalışma; Giriş, Dil Etkileşiminin Tarafları ve Yönleri, Sonuçları Açısından Dil Etkileşiminin Türleri ve Boyutları, Ses-Anlam Eşlemesi ve Sonuç olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde dil etkileşiminin tanımı, farklı sebepleri ve nedenleri üzerine durulmuştur.

Dil Etkileşiminin Tarafları ve Yönleri bölümünde etkileşim tarafları ve yönleri, üç ana grupta toplanmıştır:

- a) Farklı diller arasındaki etkileşimler
- b) Bir dilin değişimleri arasındaki etkileşimler
- c) Karışık ve çok yönlü etkileşimler

Sonuçları Açısından Dil Etkileşiminin Türleri ve Boyutları bölümünde konuyla ilgili bazı bilim insanlarının görüşleri paylaşılmıştır. Ardından Winford'un, Thomason ve Kaufman'dan (1988: 74) sadeleştirerek aktardığı "ödünçleme skalası", dil etkileşiminin derecelerini ve boyutlarını net olarak ortaya koyması açısından önemli olduğu belirtilmiştir.

Aşama

1. Sıradan etkileşim
2. Hafif yoğunlukta etkileşim
3. Daha yoğun etkileşim
4. Güçlü kültürel baskı
5. Çok güçlü kültürel baskı

Özellikler

1. Sadece söz varlığı alanında ödünçleme
2. Hafif yoğunlukta yapı ödünçleme; bağlaçlar ve zarf parçacıkları
3. Kısmen daha fazla yapı ödünçleme; edatlar, yapım ekleri
4. Orta seviyede yapı ödünçleme; görece az tipolojik değişime yol açan yapı özellikleri
5. Şiddetli yapı ödünçleme; önemli tipolojik bozulmaya yol açan yapı özellikleri

Dil etkileşiminin boyutlarını Türkçe'nin diğer dillerle olan etkileşimi kapsamında, şu şekilde gruplandırmıştır:

1. Söz Varlığı Boyutu,
2. Anlam Boyutu,
3. Biçimbilgisi Boyutu,
4. Sesbilgisi Boyutu,
5. Sözdizimi Boyutu.

Ses-Anlam Eşlemesi bölümünde Ses-anlam eşlemesi “verici dildeki bir sözlüksel öge, alıcı dile hem ses hem de anlam özellikleriyle kopyalanır ve ortaya yeni bir Sözcük Birim çıkar, fakat bu yeni öge yerli unsurlardan oluştuğu ve yerli dilin ses yapısına da uygunluk gösterdiği için yabancılığı hissedilmez.” şeklinde tanımlanmıştır.

1. Ses-Anlam Eşlemelerinin Yapısı ve Oluşum Özellikleri,
2. Ses-Anlam Eşlemesinin Nedenleri,
3. Halk Etimolojisi ve Ses-Anlam Eşlemesi,
4. Ses-Anlam Eşlemelerinin Dil İlişkileri İçerisindeki Yeri,
5. Türkçe 'deki Ses-Anlam Eşlemesi örnekleri gibi alt başlıklar üzerine durulmuştur.

Sonuç bölümünde ulaşıldığı sonuçlar ve öneriler paylaşılmıştır.

Büyüktuncay, M. (2014). Söz edimleri kuramı ve edebiyat: Anlam, bağlam ve yinelenebilirlik. *International Journal of Language Academy*, 93-105.

Bu çalışmada, edimsel sözlemlerine toplumsal bir bağlamda değer ve yükümlülük üretme gücünün, edebiyatın dönüştürücü gücü paralelinde ele alınması gerektiği iddia edilmiştir. Çalışma; Giriş, Bağlam ve Uylaşımsallık, Yinelenebilirlik, Edimseller ve Edebiyat ve Sonuç olmak üzere beş ana başlıktan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Austin'in saptayıcı sözlemler (İng. constative utterance) ile edimsel sözlemler (İng. performative utterance) arasındaki ayrımı üzerinde durulmuştur ve Austin'in Söylemek ve Yapmak eserinin içindekilerine yer verilmiştir. Derrida'nın Austin'e ait söz edimleri kuramını yapı söküme tabi tutması formüle dayalı edimsel sözlemleri uylaşımsallık, bağlamsallık ve yinelenebilirlik açısından sorunsallaştırdığı belirtilmiştir. Edimsel dil

kullanımının edebiyat kuramına etkisini ele almada iki yol gösterilmiştir. İlki edebî yapıtların tıpkı edimsel sözlemler gibi toplumsal varoluşu biçimlendiren, toplumsal uylaşımlar oluşturan etkisine odaklanmak paralelinde geliştiği ve ikinci basamağı da Austin'in (1962/2009) edebî sözlemlerin dilin gündelik ve standart kullanımının üzerine asalakça (İng. parasitic) tutunmuş bir kullanım türü olduğu yönündeki tespitini soruşturmadan geçtiği şeklinde ifade edilmiştir.

Bağlam ve Uylaşımsallık bölümünde Austin'in edimsellerin başarı koşulları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- a) Ortada, belirli bir uylaşımsal etkisi olan kabul görmüş uylaşımsal bir işlem olmalı, bu işlem de belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözlerin sözcelenmesini içermelidir ve ayrıca,
- b) Belirli bir durumda her bir kişi ve koşul, sözü edilen o belirli işleme başvurmaya uygun kişiler ve koşullar olmalıdır,
- c) İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hem hatasız,
- d) Hem de eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.

Austin'in edimsellerin başarı koşullarını tanımlarken söz ediminin gerçekleştiği bağlamı ve sözü söyleyenin niyeti üzerinde özellikle durulmuştur. Derrida (1972/1988) Austin'deki bağlamın anlamı belirleyici işlevi üzerine getirdiği eleştiride bağlam kavramının açmazlarını sorguladığı belirtilmiştir.

Yinelenebilirlik bölümünde yinelenebilirlik edimsellerin bir diğer önemli karakteristiği olduğu belirtildikten sonra Austin'in yaptığı ciddi-asalak ayrımı üzerine durulmuştur ve Austin'in kuramı üzerine tartışmalara yer verilmiştir.

Edimseller ve Edebiyat bölümünde söz edimleri kuramının bağlam ve uylaşıma yaptığı vurgu edebiyat geleneği ve edebiyat çalışmaları sahasındaki uylaşımların irdelenmesi bakımından da çok önemli katkılar sunduğu belirtilmiştir. Konuyla ilgili bazı bilim insanların görüşleri paylaşılmıştır.

Sonuç bölümünde ise edebî söz edimlerine ait etik ve ideolojik işlevlerin edebî sözcelemlerin edimselliği düşüncesi çerçevesinde daha uygun bir biçimde değerlendirilebileceği göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir.

Akalın, Ş. (2014). Türkçede eksilteli yapıdan sözlükselleşme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13-29.

Bu makalede; Türkçede söz yapım türleri yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Anlık oluşumlardan kurumsallaşmaya ve nihayet sözlükselleşmeye uzanan süreçte art zamanlı örneklerden yola çıkılarak sözcüklerin eksilteli yapıdan bugünkü yapıya gelişleri ve sözlükselleşmenin türleri incelenmiştir. Bununla birlikte art zamanlı örneklerin yanı sıra sözlükselleşmenin eş zamanlı örneklerine değinilmiştir. Çalışma; Giriş, Türkçe 'de sözlükselleşme, eksiltme ve Sonuç olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde ekleme (affixation), birleştirme (compounding), kısaltma (acronyms), kırpma (clipping), ödünçleme (borrowing), karma (blending), örnekseme (analogy), tür değiştirme (conversion), ikileme (compiling), tarama (scan), uydurma (coinage), titreleme (intonation), eksiltme (ellipsis) yeni sözcükler ortaya çıkmasını sağlayan türler olarak açıklanmıştır.

Türkçe’ de sözlükselleşme bölümünde sözlükselleşme bir sözcük türetme türü değil, dilin söz türetme yollarıyla oluşan sözcüklerin yaygınlaşmasını ve sözlüklere geçişini kapsayan bir süreç olduğu tanımlanmıştır. Türkçe’ de eksilteli yapıdan sözcükselleşme aşamaları ve biçimleri tarihsel söz varlığından örneklerle belirlenmeye çalışırken bu örnekler Bauer (1991)’de olduğu gibi formüle edilerek incelenmiştir. Bu aşamalar; anlık oluşum (nonce formation), kurumsallaşma (inistitutionalization), sözlükselleşme (lexicalisation) şeklinde sıralanmıştır. Ardından sözlükselleşme türleri üzerine durulmuştur. Bauer’in ve Briinton ve Traugot’ın ele aldıkları sözlükselleşme türleri sıralanmıştır.

Eksiltme bölümünde Türkçe’ de sözlükselleşme türlerinden eksiltmeyi ele alındığı belirtilmiştir. Türkçe’ de ad tamlaması, sıfat tamlaması gibi dil bilimsel yapılarda tamlanan sözcüğün, tamlayan sözcüğün veya sözcük öbeğinde birkaç ögenin eksiltilmesiyle geride kalan sözcük, anlamı üstlenerek sözcükselleştiği açıklanmıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmayı kısaca özetledikten sonra önerileri paylaşılmıştır.

Çiçek, M. (2014-A). Dilbilim / göstergebilim ayrımında gösterge türleri üzerine. *İletişim Araştırmalarında Göstergebilim*, 209-238.

Çiçek, M. (2014-B). Dilbilimsel İlkeler Görsel Göstergelere Uygulanabilir Mi?. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research)*, 38-51.

Çiçek’in bu makalesi; Giriş, Dilbilim/Göstergebilim Karşıtlığı, Görsel Göstergebilim, Görsel Gösterge/Dilsel Gösterge Karşılaştırması, Görsel gösterge nedensiz değildir, Görsel gösterge çizgisel değildir, Gösterilenlerin değişebilirliği, Göstergelerin ayırıcı özelliği, Yalın dilsel gösterge görsel göstergeyi tam yansıtmaz, Çift eklemlilik ve görsel gösterge, Dilsel gösterge için birinci eklemlilik düzeyi ve görsel gösterge, Dilsel gösterge için ikinci eklemlilik düzeyi ve görsel gösterge ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde dilbilim, dilbilimsel inceleme ya da yaklaşım denince akla ilk gelen çift eklemlilik, nedensizlik ve çizgisellik gibi kavramlar dilbilim/göstergebilim karşıtlığı bağlamında ele alınmıştır. Dilbilimsel ilkelerin görsel göstergelere uygulanıp uygulanamayacağı sorgulanmıştır. Gösterge görsel ve dilsel diye ayrım ne şekilde, hangi ölçütlere göre yapılmaktadır/yapılmalıdır? Bu çalışmada, somut örneklerden hareket edilerek, dilsel ve görsel gösterge karşıtlığı ilkeler açısından incelenmiştir.

Sonuç bölümünde dilsel gösterge ile görsel göstergeler ilkeler düzeyinde ayrı ulamlara ait olduğu ve yapılacak bilimsel incelemelerde bu ayrımın da göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır.

Demirel Dönmez, Ö. (2014). Söz Dizimi anlam ilişkisi üzerine yeni bir metot denemesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 449-454.

Bu çalışmada söz dizimi şekillerinin nasıl elde edileceği ve elde edilen verilerin nasıl değerlendirileceği üzerinde durulmaktadır. Çalışma şu ana kadar denenmemiş bir metodu sunmaktadır. Bu metot, bir metinde, özellikle şiirde, yer alan cümlelerin alt alta dizilerek aynı ögelerin bir çizgide birleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu birleştirme sonucunda ortaya

çıkan şekilde ögelerin karşılık geldiği kelimeler sıralanarak yorumlanmaktadır. Bu metot, yapı anlam ilişkisini sağlamanın yanında söz dizimi konusuna da katkı sağladığı belirtilmiştir. Çalışmada Orhan Veli Kanık'ın Bu Güzel Havalarda şiiri örnek olarak seçilerek incelenmiştir. Ortaya konulan metot geliştirildikçe olumsuz taraflarının telafi edilebileceği düşünülmüştür. İncelenen metinlerin sayısı ve çeşitliliği arttıkça metodun başarısına kesinlik kazandıracağına inanılmıştır. Zira her metinde farklı ve benzer şekillerle karşılaşılacağı belirtilmiştir. Burada tek bir metin verilmesinin sebebi ise bu çalışmanın sadece metodu tanıtmaya amacıyla olduğu belirtilmiştir.

Baskın, S. (2014). Türkiye ve dünyada sözlük bilimi: Tanımı, kapsamı ve diğer bilimlerle ilişkisi. *International Journal Of Language Academy*, 445-457.

Makale; Giriş, Çalışmanın Amacı, Yöntemi, Kapsamı, Bulgu ve Yorumlar, Terim Açısından Sözlük Bilimi, Sözlük Biliminin Tanımı ve Kapsamı, Sözlük Biliminin Diğer Bilimlerle İlişkisi ve Sonuç ve Öneriler bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Türkiye'de ve dünyada sözlük biliminin tarihte gelişimi; durumu ve yazıldığı sebebi paylaşıldı.

Çalışmanın Amacı, Yöntemi bölümünde sözlük bilimi ile ilgili çalışmalar taranmış, Dünyadaki algı ve gelişmeleri değerlendirmek için de benzer bir yol izlenmiş ve sözlük bilimi için aktif çalışmalar yürüten bilim insanlarının eserlerine başvurulmuştur.

Terim Açısından Sözlük Bilimi bölümünde dünyada ve Türkiye'de sözlük bilimi ne terimlerle karşılanabildiği gösterildi.

Sözlük Biliminin Tanımı ve Kapsamı bölümünde sözlük bilimi tanıtımı ve sözlükler hazırlanmadan önce kullanıcı profillerini ve ihtiyaçlarını belirlemek gerektiği açıklandı. Türkçe kaynaklarda sözlük bilimi ile ilgili bir kavram karmaşası yaşandığı ifade edilmiştir.

Sözlük Biliminin Diğer Bilimlerle İlişkisi bölümünde sözlük bilimi diğer bilim dalları ile ilişkisini inceledikten sonra bağımsız bir bilim dalı olarak da kendine göre bir disiplini, bir metodu bulunmaktadır.

Sonuç bölümünde ulaşıldığı sonuçları paylaşılmıştır.

Sarıca, N. (2014). Ana dili ediniminde bireysel eşleştirme (idiosyncrasie) ve ikinci dil öğreniminde dilden dile aktarım. *International Journal Of Language Academy*, 554-563.

Nurten Sarıca makalesinde ana dili edinimi ve ikinci dil veya yabancı dil öğreniminde anadilinin etkisiyle ortaya çıkan olumlu veya olumsuz dilsel aktarımlar açıklanmıştır. Çalışma; Giriş, Kuramsal Çerçeve, İnceleme ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde dil ediniminin tanımı ve süreci açıklanmaktadır ve yabancı dil öğreniminde ana dilin etkisi altında kalınarak yapılan dilsel aktarım hataları paylaşılmaktadır.

Kuramsal Çerçeve bölümünde dil edinimiyle ilgili bazı dilbilimcilerin görüşleri aktarılmaktadır. Ayrıca dil aktarımı konusu, özellikle dil öğretimi alanında, hata analizi adı altında yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

İnceleme bölümünde ise 2-6 yaş aralığındaki 50 çocuğun Türkçe edinimi sürecinde ürettikleri ilk sözcükleri ve dil kullanımlarından oluşan bütüncü ve Fransız Dili ve Edebiyatı Hazırlık sınıfı

öğrencilerinin Fransızca öğrenme sürecinde yapmış oldukları yanlışların gözlemlenmesiyle elde edilen bütünceden seçilenler örneklem olarak kullanılmıştır.

Sonuç bölümünde gerek ana dili ediniminde, gerekse yabancı dilin öğreniminde ortak nokta her ikisinde de kişiden kişiye değişen bir geçiş sürecinin olması, yanlışların dil öğretiminde ve ediniminde aslında yararlı ve gerekli bir geçiş aşaması olarak değerlendirilmesi, yapılan yanlışların tekrar edilmemesi için sorunun kaynağına inilmesi uygun öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiği düşünülmüştür.

Eziler Kıran, A. (2014). Dilbilim, anlambilim ve edimbilim. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 719-729.

Bu çalışmada dilin merkezinde duran anlam, anlambilim, dilbilim ve edimbilim çerçevesinde anlamın oluşturulması ve anlaşılması ile açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma; Giriş: Sözce ve Anlambilim, Anlambilim, Anlambilim ve Edimbilim ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş: Sözce ve Anlambilim bölümünde anlambilim ve sözce tanımı ve önemi sunulmuştur.

Dilbilim ve anlam bilim bölümünde Saussure'ün gösteren ve gösterilenden oluşan gösterge tanımı ile Hjelmslev'in dört düzeyli gösterge anlayışı karşılaştırılmıştır. "Proje"/"proce" karşıtlığı anlatımın tözü (sesbilgisi), anlatımın biçimi (sesbilim), içeriğin biçimi (sözcükbilim, biçimbilgisi) ve içeriğin tözü (anlambilim) katmanlarında incelenmiştir. Aksan'ının görüşleri temel alınarak anlamlı bir göstergenin (proje) ölçünlü dilden çıkıp, nasıl sözlüklerde bulunmayan ama sessel çağrışımla anlam taşıyan bir ses dizisine (proce) dönüştüğü belirtilmiştir.

Anlambilim başlığı altında Saussure'ün karşıtlık ilkesi ile birlikte benzerlik/benzemezlik eksenleri kahve/kafe örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anlambilim ve Edimbilim bölümünde Wittgenstein'dan esinlenen edimbilimcilerden önce Greimas'ın anlamın (anlamlandırmanın) bağlam içinde gerçekleştiği ve anlaşıldığını ortaya koyması vurgulanmıştır.

Sonuç bölümünde ulaşılan sonuçlar: Edimbilim kuramının anlambilimin açıklayıcı, oluşturucu bir ögesi ve aracı olmasıyla birlikte sözce ve sözceleme kavramları tüm öğeleriyle anlambilim içinde dikkate alınmaya başlandığı belirtilmiştir. Anlambilimin tanımında her zaman bir eksiklik de olsa bugün şu biçimde tanımlanabilir: Bir anlamın bulunduğu derin yapılarda, anlamın sözcükten tümceye, tümceden karmaşık tümceye, karmaşık tümceden sözceye geçişte nasıl üretildiğini ele alır; sesbirimlerin, dolu olsun boş olsun, dilsel birimlerin, söz dizimdeki değişikliklerin anlamı nasıl değiştirdiğini, dönüştürdüğünü inceler.

Yıldız, T. (2014). Saussure'den Bakhtin'e dil-kültür ilişkisi: "Tümü Kapsayıcı Olgı". *İdil*, 115-136.

Bu makalenin amacı, "XX. yüzyılda çok yönlü bir şekilde sürdürülmüş olan tartışmalar bağlamında Saussure'den Bakhtin'e Dil-İnsan-Kültür ilişkisine yaklaşımları okuyucuya tanıtmaktır." şeklinde açıklanmıştır. Makale; Kültür ve Dil, Bakhtin: Anlam ve Konuşma ve Vygotsky: Konuşma ve Düşünme olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

Kültür ve dil bölümünde farklı zamanlarda farklı anlamlar yüklenmiş olan kültür kavramı bugün genel olarak şu üç anlam öbeği karşıladığı gösterilmiştir:

1. Zihinsel, manevi, estetik gelişmeye ilişkin genel bir süreç
2. Gerek bir grubun, halkın, gerekse de tüm insanlığın yaşama biçimi
3. Entelektüel ve sanatsal etkinliklerin ürünleri (Williams, 2006, s.105-112)

Birçok çağdaş filozof ve bilim insanının dil hakkındaki görüşlerinin Antropolog Mauss'un "tümü kapsayıcı olgu" kavramlaştırmasına uygunluğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Bakhtin: Anlam ve Konuşma bölümünde dil olgusuna bireysel yaklaşımın önde gelen kuramcısı olan Saussure ise bu bağlamda eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bakhtin için dilin esas çekirdeğini sözel etkileşimler oluşturur. Ayrıca, kullanımı itibarıyla öznel arasındaki sınırları aşan dil, öznel arası alanı oluşturan ve sürdüren kültürel ve tarihsel bir pratiktir (Bakhtin, 1981, 1986, 1999). Çünkü konuşma, bir kişinin edimi olarak görünse de, dinleyicisinden referans almak zorundadır (ilişkisellik). Bu yüzden konuşma, sosyal bir etkinliktir ve toplumsal kurallarla sarmalanmıştır" şeklinde belirtilmiştir.

Vygotsky: Konuşma ve Düşünme bölümünde Vygotsky'nin (1978, 1999) görüşü, "başlangıçta salt sosyal (dışsal) olarak temsil edilen bir etkinlik (konuşma), içsel olarak yeniden yapılandırılmaktadır (düşünme). Çocuklukta düşünme ve konuşma ilkin paralel olsa da birbirlerine sistematik bir yarar sağlamazlar. Başlangıçta düşünme sözlü değildir, konuşma ise zihinsel değildir. Bunlar sonradan birleşmekte ve sözlü düşünme (yüksek zihinsel süreçler) ortaya çıkmaktadır." şeklinde belirtilmiştir.

Çelebi, V. (2014). Gündelik dil felsefesi ve austin'in söz edimleri kuramı. *Beytulhikme An International Journal Of Philosophy*, 73-89.

Vedat Çelebi makalesinde Söz edimleri kuramı üzerine durulmuştur. Austin'in bu eseri hareket noktası olacağı belirtilmiştir. Çalışma; Giriş, Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı, Söz Edimleri Kuramı ve Austin, Austin'in Söz Edimleri Sınıflaması ve Sonuç olmak üzere beş ana başlıktan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Söz edimleri kuramı; "anlam sorunlarına, dilin kullanımına bakılarak çözüm bulunması gerektiğini belirten, gündelik dil felsefesi geleneğinin öncü düşünürlerinden Austin'in 1930'larda geliştirdiği ve 1955'de Harvard'da verdiği derslerde ayrıntılarını açıkladığı bir kuramdır ." şeklinde tanımlanmıştır.

Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı bölümünde gündelik dilci felsefede temel ilginin, dilin değişik kullanımlarına yöneldiği ve dilin incelikleri ya da ince ayrımları üzerinde yoğunlaştığı belirtilmiştir. Gündelik dilcilerin, dile artık doğruluk/yanlışlık karşıtlığı içinde bakmadıkları belirtilmiştir. Dil, günlük etkinliklerin bir parçası olarak görülür ve böyle bir bağlantılık içinde değerlendirildiği belirtilmiştir.

Söz Edimleri Kuramı ve Austin'in geliştirdiği söz edimleri kuramı, dilin farklı kullanım biçimleri ve işlevlerini öne çıkarması açısından, özellikle döneminin sınırlayıcı ve indirgeyici dil görüşüne göre, kapsamlı bir dil kuramı olma özelliğine sahip olduğu görülmüştür. Anlamı yalnızca basit bir doğruluk/yanlışlık karşıtlığına indirgemez ve anlamlı tümceleri yalnızca bildiri tümceleri olmaktan çıkarttığı ifade edilmiştir. Edimsel ifadeler açısından düşünüldüğünde, bir tümce ifade etmek, yapıyor olunan eyleme ilişkin bir bildirimde bulunduğu anlamına gelmediği ifade edilmiştir.

Austin'in Söz Edimleri Sınıflaması bölümünde Austin'in söz edimleri sınıflandırması düz söz edimi, edimsöz edimi ve etkisöz ediminden oluşmuştur. Austin, düzsöz edimini; seslendirme

edimi, dillendirme edimi ve anlamlandırma ediminden hareketle açıklamıştır. En önemli nokta, edimsöz edimleri uyuşimsal edimlerdir. Etkisöz edimleri ise uyuşimsal olmadıkları belirtmiştir. Austin, etkisözlerin aksine, edimsözler dil dışı araçlarla da gerçekleştirilebilmelerine karşın, mutlaka uyuşimsal olmak gerektiğini vurgulamıştır.

Sonuç bölümünde yapılan çalışma kısaca özetlenmiştir.

Öztekin, E. ve Haznedar, B. (2015). Diller arası etkileşim: Çok dilli ortamlarda sözdizimsel gelişim ve nesne düşürme. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 37-47.

Bu çalışma kapsamında 1. Dili Türkçe (D1), 2. Dili İngilizce (D2), 3. Dili İtalyanca olan yetişkinlerde, bu üç dilin farklılık gösterdiği nesne durumundaki adılların düşürülmesi olgusu incelenmiştir. Veriler, orta ve ileri düzeyde üçüncü dil olarak İtalyanca öğrenen 22 katılımcıdan, yazılı olarak İtalyanca diyalog tamamlama ve bağlam tamamlama etkinliği yaptırılarak elde edilmiştir. Makale; Giriş, Sözdizimsel Özellikler, Yöntem, Bulgular ve Tartışma bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Üçüncü dil edinimi alanında yapılan çalışmalarda birinci (D1) ve ikinci (D2) dillerin üçüncü (D3) dil edinimini nasıl etkilediği sorusu üzerine durulmuştur. Alan yazında bu soruya yönelik farklı yaklaşımlar açıklanmıştır:

- 1) Yalnızca birinci dilden aktarım
- 2) İkinci dil konumu faktörü
- 3) Birikimli artış modeli
- 4) Tipolojik yakınlık modeli

Sözdizimsel özellikler bölümünde incelenen olguda, katılımcıların dil profillerinde bulunan ve incelenecek olan üç dilin Sözdizimsel özellikleri örneklerle kısaca tanıtılmıştır.

Yöntem bölümünde katılımcıların seviyesi ve sayısı hakkında bilgi verilmiştir. Kullanılan testler üzerine durulmuştur.

Bulgular bölümünde kullanılan testlerin sonuçlarına yer verilmiştir.

Tartışma bölümünde ise edinilen sonuçların üçüncü dil edinim modelleri ışığında yorumlamak için, üç temel modelin yorumuna başlıklar halinde devam edilmiştir. Bunlar: İkinci Dil Faktörü Modeli, Birikimli Artış Modeli ve Tipolojik Yakınlık Modeli. Tipolojik Yakınlık Modeli (Rothman ve Cabrelli Amaro, 2010) ile uyumlu olup, 3. Dil ediniminde hem 1. hem de 2. dilin diller arası etkileşimde etkili olabileceğini ve bu geçişin her zaman amaç dildeki yapıyla benzerlik göstermeyebileceğini, algılanan ya da var olan tipolojik yakınlığın dil geçişinde belirleyici faktör olabileceği gösterilmiştir.

Özer, S. (2015). Türkçede anlam ve kavram terimleri üzerine / ogden ve richards'ın üçgenine yeniden bakmak. *International Journal Of Language Academy* , 142-158.

Suat Özer bu çalışmasında anlam ve kavram terimlerinin tanımında birbirinden farklı görüşler ileri sürmüştür. Çeşitli disiplinler bu terimleri farklı yönlerden tanımlamıştır. Bu çalışmada temel referans noktası, Ogden ve Richards'ın ortak olarak hazırladıkları anlamın ortaya çıkışını gösteren şema olmuştur. Makale üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ilk bölüm anlam, ikinci bölüm kavram, son bölüm ise yorum ve sonuca ayrılmıştır.

Giriş bölümünde anlam kavramı ile ilgili farklı dil kurumları ve dil bilimcilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Anlam bölümünde L. Wittgenstein, F. de Saussure, H. Filip, D. Aksan gibi dilbilimcilerin anlamla ilgili yaklaşımları sunulmuştur.

Kavram bölümünde Çeşitli disiplinler bu terimleri farklı yönlerden tanımlamış, özellikle dilbilim ve felsefe her iki konuya değişik açılardan yaklaşımlar geliştirmiş ve kuramsal çalışmalar yapmıştır.

Sonuç bölümünde anlam, dilbilimsel anlam, kavram ve dilbilimsel kavram terimlerine karşılık olarak şu şekilde önerilmiştir:

Anlam: (Genel) Zihinde olmayanın zihne ilk kez gelmesi, zihinde var etme, ilk bilgi. (Dilbilimsel Anlam) göndergeye ait özelliklerin gerçeğini temsil edecek şekilde doğru sembollerle düşüncede oluşması ve başka kanıtlarla yeterliliğin desteklenerek göndergenin zihinde oluşturulan benzeri. Kavram: (Genel) Anlamın zihinde yakalanması ve bu işin sonucunu gösteren her türlü zihinsel çıktı, ürün. (Dilbilimsel Kavram) Anlama ait özelliklerin semboller, sözcükler gibi çeşitli araçlarla dile getirilmesi.

Ercan, S. ve Can, Ö. (2015). Deyimlerin edimbilimsel olarak ulamlaştırılmasına ilişkin bir öneri: Türkçede “Erkek”e Gönderimde Bulunan Deyimler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 63-83.

Bu çalışmada deyim sözlüklerinde deyimlerin nasıl ulamlaştırılması gerektiği tartışılmakta ve sonuç olarak alfabetik sıralanışa göre sunuma alternatif olabilecek edimbilimsel bir strateji önerisi yapılmıştır. Çalışma Giriş, Kuramsal Artalan, Araştırma Yöntemi ve Veritabanı, Bulgular ve Tartışma ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde deyim kavramını tanıttıktan sonra deyimlerin sınıflandırması biçim ve kavram açısından değil edimbilimsel bir şekilde sınıflandırılacağı ve daha kapsayıcı olacağı ifade edilmiştir.

Kuramsal Artalan bölümünde deyimlerin genel özellikleri, alan yazında deyimlerin sözdizimi ve anlambilim açısından sınıflandırma ölçütleri ve deyimlerin alfabetik açıdan sınıflandırılmaları ele alınmıştır.

Araştırma Yöntemi ve Veri tabanı bölümünde araştırma yöntemi ve veri tabanı tanıtılmıştır.

Sonuç bölümünde ise kuramsal artalan çerçevesinde saptanan bulgulara yer verilmekte, ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilerek ileride yapılacak deyim sözlüğü düzenlemelerine yönelik öneriler sunulmuştur.

Soylu, R. ve Kahraman, M. (2015). Türk islam kaynaklarında göstergebilim. *Kalemisi Dergisi*, 75-90.

Bu makalede göstergebilimle ilgili, Osmanlı medreselerinde okutulan Belagat, Fenn-i Beyan, Fenn-i Meani ve Fenn-i Bedi gibi Türk ve İslami dilbilim kaynaklarını özetleyen ve günümüze ulaştıran Nursi’nin 100 yıl önce telif ettiği Muhakemat ve Sünihat gibi eserleri incelenmiştir. Ayrıca bundan yaklaşık 1000 yıl önce yazılan Abdülkahir-i Cürani’nin Delail-ül İcaz ve Kazvini’nin Telhis adlı eserlerinin Türkçe çevirileri de gözden geçirilmiştir. Makale; Giriş,

Gösterge ve Göstergebilim, İslam Dünyasında Dilbilim ve Göstergebilim ve Sonuç ve Öneriler bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Göstergebilim (Semiyoloji), anlamları içeren sembolleri okuyan ve analiz eden bir bilim dalı olarak 20. yüzyılda geliştirildiği, Avrupa’da, semiyoloji ve semiyotik kelimeleri göstergebilim anlamında kullanıldığı, Türkçe literatürlerde, her iki kelime de kullanılmakla birlikte daha çok göstergebilim terimi tercih edildiği belirtilmiştir.

Gösterge ve Göstergebilim bölümünde bazı dil bilimcilerin gösterge ve göstergebilim ile ilgili görüşleri üzerinde durulmuştur.

İslam Dünyasında Dilbilim ve Göstergebilim bölümünde Osmanlı medreseleri kendi döneminde orta ve yükseköğrenimin yapılan kurumlar ve bu kurumlarda dil bilim ile ilgili öğretilen dersler ile ilgili bilgi verilmiştir. Osmanlı kaynaklarda bugünkü gösterge anlamını veren birkaç önemli kelimenin dikkat çektiği ifade edilmiştir. Bunlar; alamet, ayet, ayine, delalet, işaret, remz ve manay-ı harfi’dir. Abdülkahir el Cürcani’nin (ö.1078) kaleme aldığı Delail-ül İcaz adlı eseri “Sözdizim ve Anlambilim” adıyla Türkçe’ ye çevrilerek yayınlandığı belirtilmiştir. Bu kitapta Sausurre’in dilbilim ve göstergebilimin temel tartışma konularından olan nedensizlik ilkesinin bundan yaklaşık bin yıl önce ele alındığı ve açıklandığı belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde diğer başlıklar altında verilmiş olan bilgilerden hareketle kısa bir özetleme yapılmıştır.

Pınar, Y. ; Pınar, N. ve Çetintaş, B. (2015). Dilbilim, sinirdilbilim ve beyin araştırmaları bulguları ışığında çocuklarda ilk ve ikinci dil gelişimi ve ikidillilik. *İdildergisi*, 1-23.

Bu çalışma, ilk dil edinim sürecinin mırıldanma döneminden çok daha önce, bebeğin dile dair veri toplamaya başladığı anne karnında başladığını göstermek, ilk ve ikinci dil edinimi arasındaki fark ve benzerlikleri, bunlara ek olarak iki dillilik ve çok dillilik konularını güncel dilbilimsel ve sinir bilimsel araştırma sonuçları ile beyin araştırmalarından elde edilen son veriler ışığında ele almak amacıyla kaleme alınmış bir değerlendirme makalesidir. Araştırma; Giriş, İlk Dil Edinimi, İlk Dil Edinim Aşamaları, İkinci Dil Edinimi, Beyin Araştırmaları ve İki Dillilik ve Tartışma ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde dil-beyin ilişkisi konusunda açık ve net (explicit) düşünceler ortaya koyabilmek çok zor olduğu, oldukça karmaşık süreçler olan ilk ve ikinci dil edinimini açıklayan genel kabul gören bir dil edinim kuramının olmaması, çok dilli bireylerin sosyal ekonomik ve kültürel olarak birbirlerinden ayrışmaları, heterojen grupların varlığı ve sosyal çevrenin etkileri gibi faktörler belirtilmiştir.

İlk dil edinimi bölümünde ilk dil edinim süreci ve sürecin aşamaları betimlenmiştir. Çocukların dilsel gelişimlerinde iki temel evreden söz edilmiştir. Bunlar: “Konuşma Öncesi” (Preverbal) ve “Konuşma” (Verbal) dönemleridir.

İkinci dil edinimi bölümünde ikinci dil edinimi ile ilgili görüşler üzerinde durulduktan sonra eşzamanlı, ardışık ve yetişkin ikinci dil edinimi olmak üzere ikinci dil ediniminin üç ayrı türü ele alınmıştır.

Beyin araştırmaları ve iki dillilik bölümünde sinir dilbilimsel ve beyin araştırmalarından elde edilen bulgular ışığında iki dillilik ve çok dillilik konuları irdelenmiştir. İşlevsel manyetik rezonans çalışmaları ışığında çok dillilerde beyin faaliyetleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Tartışma ve Sonuç bölümünde başta Franceschini ve De Bleser olmak üzere farklı disiplinlerden araştırmacıların beyin araştırmalarından elde ettikleri veriler aktarılıp, yorumlanmıştır.

Elbirlik, T. ve Karabulut, F. (2015). Söylem kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dil Araştırmaları*, 31-50.

Bu makalede söylem kuramlarının parole/lingua, soyut nesnelcilik/somut öznellik, kognetif dil/performatif dil, eş zamanlılık/art zamanlılık, evrenselci/görececi, güç/direnç gibi ikililerden yola çıkan farklı düşüncelerini ortaya koymuştur. Ayrıca makale tematik olarak on farklı yaklaşımı sınıflandırılmıştır, geçişleri ve bağlantıları açıklanmıştır. Çalışma; Giriş, Söylemin Sözlük Bilimsel ve Terminolojik Tanımlamaları, Söylem Yaklaşımları ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Dilbilimi incelemeleri, tüm beşeri bilimleri etkilemesine rağmen bu incelemeler cümle düzeyinde kaldığı belirtilmiştir. Söylemin özelliklerinin ve işleyişinin keşfedilmesi gerektiği açıklanmıştır. Çalışmanın konusu söylem kuramları olduğu için öncelikle söylem (discourse) kelimesinin sözlükbilimsel ve terminolojik tanımlamalarına kısaca değineceği, daha sonra söylemin toplumsal teorisinin çeşitli sınırlandırmalar altında açıklanacağı belirtilmiştir.

Söylemin Sözlük Bilimsel ve Terminolojik Tanımlamaları bölümünde Söylem/diskur kavramının sözlüklerdeki anlamıyla terminolojik anlamları arasında bilgi ve kullanım alanı açısından farklar var olduğu görülmüştür. Bu kavramın tarih sahnesine çıkışı 14. yüzyıl Latince veya Fransızcası ile başladığı belirtilmiştir. Söylem kavramının Meninski'nin Thesaurus'unda, günümüz İngilizcesinde ve Türkçe' de hangi anlamlarda kullanıldığı açıklanmıştır. Söylemin kelime düzeyinin ötesinde cümle düzeyindeki terminolojik tanımlamalarına da kısaca değinilmiştir. Söylem Dünya'da 1970 ve 2000'li yıllar arasında otuz yıllık bir dönemde başlı başına bir disiplin haline geldiği belirtilmiştir.

Söylem yaklaşımları bölümünde; Bilgi (Episteme) Temelli Söylem Yaklaşımı, Yazı/Metin Merkezci Söylem Yaklaşımı, Sözcelem, Toplum ve İdeoloji Temelli Söylem Anlayışı, Politik Temelli Söylem Yaklaşımı, Dil Felsefesi Temelli Söylem Yaklaşımları, İletişim Temelli Söylem Yaklaşımı, Tahkiye (Narrative) Temelli Söylem Yaklaşımı, Mitoloji Semiyotik ve Hermenötik Temelli Söylem Yaklaşımları, Birey (Özne) Temelli Söylem Yaklaşımı ve Metinlerarasılık Temelli Bireysel Söylem Yaklaşım olmak üzere on tane yaklaşımdan bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise ulaşıldığı bulgular paylaşılmıştır.

Uçak, S. (2016). Dil öğrenimi ve edinimi üzerine bir tartışma. *Aydın Üniversitesi TÖMER Dergisi*, 1-15.

Salih Uçak bu çalışmasında dil öğretimi ve edinimi noktasında var olan yol ve yöntemlerin karşılaştırılması ve tartışılmasıyla Türkçe'nin yabancı dil olarak nasıl daha “doğru ve kolay” öğretilbileceği hususunda önerileri paylaşmıştır. Çalışma; Kavram Tartışması, Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve Tartışmalar, Sonuç ve Öneriler bölümlerinde oluşmaktadır.

Kavram bölümünde dil edinimi ve öğrenimi tanıtıldıktan sonra Krashen'ın Dil Edinim Kuramlar, Dil Edinim Cihazı(DEC) Üzerine Krashen – Chomsky Tartışması gibi konular üzerinde durulmuştur.

Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve Tartışmalar bölümünde yabancı dili öğrenmek için aşağıdaki yöntemler hakkında bilgi verilmektedir.

Dilbilgisi - Çeviri Yöntem (Geleneksel Yöntem), Doğal Yöntem, Direkt Yöntem/Dolaysız Yöntem(The Direct Method), Belirtiz Yöntemi/Uygulaması, İşitsel-Dilsel Yöntemi (Audiolingual Method), Bilişsel Yöntem (Cognitive Code- Learning), İşitsel - Görsel Yöntem (Credif/ St. Claud Yöntemi), Telkin Yöntem (Suggestopedia), İletişimci Yöntem (Communicative Method), Eklektik Yöntem (Seçmeci Yöntem)

Sonuç ve öneriler bölümünde diğer başlıklar altında verilmiş olan bilgilerden hareketle ulaşıldığı sonuçlar ve öneriler sunulmuştur.

Kahraman, M. (2016). Sözlük bilim kuram, ilke ve yöntemler üzerine. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3288-3312.

Bu çalışmada sözlük, sözlük bilim, sözlükçülük ve sözlük araştırmacılığı ile sözlük kuram, ilke ve yöntemleri ele alınmıştır. Çalışma, Giriş, sözlük, sözlük tarihi, sözlük bilim, sözlük bilim ve sözlükçülük, kuram ilke ve yöntemler, sözlük türleri ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde sözlük tanıtımı ve önemini belirttikten sonra Türkiye’de sözlük bilimin durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Sözlük bölümünde bazı dilbilimcilerin sözlük kuramı ile ilgili görüşleri sunulmuştur.

Sözlük tarihi bölümünde Dünya’da ilk sözlüğün nerede, ne zaman, hangi dilde, kimin tarafından yazıldığı konusu üzerinde durulmuştur.

Sözlük bilimi bölümünde Türkiye’de sözlük bilimin terimi karmaşası ve sözlük bilimin iki alt kolu açıklanmaktadır. Bu alt kollardan birincisi, sözlük araştırmaları ile ilgilidir. İkinci alt kolu ise sözlük hazırlama ile ilgilidir. Sözlük bilimin amacını belirttikten sonra Sözlük bilim kuramları ele aldığı konular ve ilkeler sunulmuştur.

Sözlük Bilimi ve Sözlükçülük bölümünde sözlük yapmanın zorlukları ve kültürel önemi anlatılmıştır. Sözlükçülük terimi kullanan araştırmacılardan Aksan (2000/ I, II, III), Bingöl (2006:197-206) ve Usta (2010:92-101) olduğu belirtilmiştir. Sözlük araştırmacılığında esas olan sözlük hazırlamak amacıyla ortaya konan bütüncü/metin ve sözlük etkinlikleri, sözlük kullanımı ve sözlük araştırma alanı, sözlük araştırmacılığının deneysel çalışma alanı olduğu belirtilmiştir. Sözlük bilimci ve Sözlükçü arasındaki fark üzerinde durulmuştur.

Kuram ile ve yöntemler bölümünde Sözlük hazırlamada en önemli ve en çok özen isteyen iş, tanımların verilmesi ve sözlük hazırlamada amacın belirlenmesi gerektiği belirtildikten sonra sözlük çalışmalarının amacı ve ilkeleri sıralanmıştır.

Sözlük türleri bölümünde Sözlükleri: Aksan (2000: 69-87) ve Ahanov (2008:187-217) hazırlanış ve kullanım amaçları ile taşıdıkları özelliklere göre tasnif etmiştir. İlhan (2009:537-538)’ın ise sözlükleri ele aldıkları ürünler, malzemenin kaydedildiği ortam ve yazılış biçimleri açısından üç temel noktada sınıflandırmaya tabi tuttuğu görülür.

Sonuç bölümünde ise ulaşıldığı bulgular paylaşılmıştır.

Kerimoğlu, C. (2016). Dilin kökeni arayışları: Dilin kökeniyle ilgili akademik tartışmalar. *Dil Araştırmaları*, 47-84.

Caner Kerimoğlu makalesinde dilin kökeniyle ilgili tartışmalar ele alınmıştır. Çalışma; Giriş, Türkiye’de Dilin Kökeniyle İlgili Yayınlar, Dilin Kökeni Arayışlarının Kısa Tarihçesi, Dilin Kökeni ile İlgili Son Tartışmalar ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Dilin kökenini hangi bilim dallarının araştırdığı, ilgili tartışmaların hangi noktalarda yoğunlaştığı, hangi isimlerin ön plana çıktığı, teori ve hipotezlerin dayanakları gibi konular üzerinde durarak alana ilgi duyacak araştırmacıların ihtiyaç duyacağı temel bilgilerin sunulacağı belirtilmiştir.

Türkiye’de Dilin Kökeniyle İlgili Yayınlar bölümünde Bilimsel bir gözle dilin kökeni teorilerini ele alan ilk önemli çalışma Ragıp Hulusî Özdem’e ait olduğu belirtilmiştir. 2000’li yıllardan itibaren dilin kökeniyle ilgili çalışmalar sayılmıştır.

Dilin Kökeni ile İlgili Son Tartışmalar bölümünde dilin kökeni ile ilgili tarihsel görüşlerin iki ana gruba ayrıldığı belirtilmiştir. İlk grup inanç kaynaklı açıklamalardır. İkinci grubu inanç kaynaklı olmayan bu spekülasyon görüşlerdir. 18. yüzyıl öncesinde de birkaç filozofun konuyla ilgili görüşlerinin olduğu ifade edilmiştir. Konu ile ilgili görüşler yansıma (onomatopoeia) dayalı görüşler ve ihtiyaca dayalı görüşler olarak ikiye ayrılmıştır.

Dilin Kökeni ile İlgili Son Tartışmalar bölümünde dilin kökeniyle ilgili temel karşıtlık dilin ne olduğuyla veya dilin betimlenmesiyle ilgili bir bakış açısı farklılığından kaynaklandığı belirtilmiştir. Biyolojik mi? Kültürel mi? Devamlılık mı? Bir andalık mı? Birincil adaptasyon mu? Diğer adaptasyon süreçleri mi? Ses mi? Hareket mi? Yalnız insan türünde mi? Diğer türlerle ortaklık var mı? Erken ~ geç ayrılma noktaları gibi konular üzerinde durulmuştur. Ardından Dil Evrimi Tartışmalarında öne çıkan hipotezlere yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise üzerinde anlaşılamayan noktalar değerlendirildikten sonra ulaşıldığı bulgular paylaşılmıştır.

370

Oruç, Ş. (2016). Ana dili, ikinci dil, iki dillilik, yabancı dil. *International Journal Of Social Science*, 279-290.

Bu makalede, ana dili, ikinci dil, iki dillilik ve yabancı dil terimlerinin anlamları ve birbirleriyle ilişkileri dilimizde ve Batı dillerindeki karşılıkları ile birlikte verilmiştir. Özellikle “Ana Dili” kavramını bütün yönleriyle ele alarak yeni bir tanım oluşturmaya çalışılmıştır. Çalışma; Giriş, Ana Dili, İkinci Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil ve Sonuç ve Öneriler bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde 21.yüzyılda Türkiye’de ve dünyada bilim, kültür, sanat ve teknolojiadaki hızlı gelişmeler etkisini dilde, dilbiliminde, dil ve edebiyat alanlarında da gösterdiği belirtilmiştir. Çalışmanın amacı “ son zamanlarda hızla küreselleşen dünyamızda, neredeyse birçok ülke arasında sınırlar kalkma noktasına geldi. Ülkemizin de yer aldığı ortak coğrafyada, ülkeler arasında turizmin ve ticaretin, bilimin ve teknolojinin artması ve buna paralel olarak insanlar arasında iletişim ihtiyacının artması sonucu ikinci dil, iki dillilik ve yabancı dil kavramları artı bir önem kazandı. İşte ülkemizde de kullanılmaya başlanılan bu kavramların hem tanım hem de kullanım olarak doğru anlaşılmasına katkı sağlamak için bu çalışmayı yaptık.” şeklinde ifade edilmiştir.

Ana dili bölümünde, ana dili kavramının farklı dillerde ve Türkçe sözlüklerinde karşılığı ortaya koyulmuştur. Ardından ana dili kavramı ile ilgili farklı görüşler paylaşılmıştır.

İkinci dil bölümünde İkinci dille ilgili Türkçe sözlükleri ve diğer kaynakları tarayarak “ikinci dil” kavramının, “yabancı dil” kavramıyla bazen örtüştüğünü bazen de farklı olduğu görülmüştür.

İki dillik bölümünde kavramın Türkçe ‘de ve Batı dillerindeki sözcük karşılığı sunulmuştur. Türkçe ve Batı dillerin sözlüklerinde bazı dilbilimcilerin iki dillik kavramı üzerine görüşleri paylaşılmıştır. Ardından iki dilliliğin çeşitleri ile ilgili kavramları 1. Edinme ve Öğrenme zamanına göre “Andaş iki dillilik”, 2. Edinme ve öğrenme şekline göre, “doğal ve yapay iki dillilik”, 3. Kullanım ve hâkimiyete göre, “eş değerli (eş bağlamli) ve eş değerli olmayan (ayrı bağlamli) iki dillilik” şeklinde gruplandırılmıştır.

Yabancı dil bölümünde Türkçe ‘de ve Batı dillerindeki sözcük karşılığı ve tanıtımı sunulmuştur. Ardından yabancı dil ve ikinci dil arasındaki farklar ve benzerlikler “1. Yabancı dil öğrenilir, ikinci dil edinilir. Bize göre bu fark çok ayırıcı bir özellik değildir 2. İkinci dil edinildiği ve öğrenildiği toplumda günlük iletişim için kullanılır. Yabancı dil günlük iletişimde kullanılmaz 3. Birinci ve ikinci dil içinde yaşanan toplumla iletişim için edinilir ve öğrenilir. Yabancı dil yabancı ülke insanları ile iletişim kurmak, o ülkelerde eğitim yapmak, gezmek seyahat etmek, ekonomik, teknolojik, ticari ve bilim-sel alışverişlerde bulunmak için öğrenilir.” şeklinde karşılaştırılmıştır.

Sonuç bölümünde ise kavramların Türkiye’ de Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi kullanılması teklif edilmiştir. Çok dilli bir yapıya sahip olan Türkiye’de de kişilerin kimlik kartları yanında ana dilleri ile bildiği diğer dilleri ve seviyelerini gösteren bir , “dil dosyası” kartının oluşturulması önerilmiştir.

Çiçek, M. (2016). Göstergebilim ve sinema ya da sinema göstergebilimi. Kesit Akademi Dergisi (The Journal Of Kesit Academy), 25-41.

371

Mehmet çiçek makalesinde önce Sinema, Gösterge ve Bilim kavramlarını kısaca tanıttıktan sonra sinema dili, nasıl bir dildir? Sözel insan diliyle karşılaştırılabilir mi? Dilbilim ve / veya göstergebilim sinemanın dili konusuna nasıl yaklaşmaktadır? Gibi sorulara cevap vermeğe çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili Chritian Metz, Rolan Barthes, Peter Wollen, Rudolf Arnhem gibi araştırmacılarının neler söyledikleri sunulmuştur. Sinemanın dilini anlamak ve anlatmak söz konusu olduğunda; dilbilimin mi, göstergebilimin mi daha çok söyleyecek sözü olduğu yoksa her ikisinin de aslında aynı şeyi mi söylediği de ayrı bir merak konusudur. Sinema gerçekte bir sanattır ve bu sanatın bir dili vardır; ya da olduğu varsayılmaktadır. Sinemanın anlatım gücü o kadar büyüktür ki bu güç, “Sanat olmak isteyen bir dil yetisi ile dil yetisi olmak isteyen bir sanat” (Metz, 1968: 65) ikilemine yol açmıştır.

Çiçek, M. (2016). Semiyoloji ve semiyotik üzerine düşünceler. The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication (Tojdac), 137-147.

Akademik Alanında Yapılan Tezler

Türk dil bilimi ile ilgili tezler: Yüksek lisans seviyesinde tezler ve doktora seviyesinde tezler şeklinde ele alınmıştır.

Yüksek Lisans Seviyesinde Tezler

Türk dil bilimi ile ilgili yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış çalışmalar, aşağıda hazırlandıkları yıllara göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

- Güven, H. (2012). *Sözlük birimlerin tanımlanması bağlamında türkçe ve ingilizce sözlük karşılaştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Gündüz, H. (2013). *Karşılaştırmalı dilbilim açısından Arapça ve Türkçe’de yan cümleler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Kahraman, S. (2015). *Dilde çok anlamlılık ve belirsizlik*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Şen, N. (2015). *Türkçede ortaç içeren tümcelerın yapısal ve anlamsal açıdan ingilizce ile karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi , İzmir.
- Tashmurad, S. (2015). *Türk dillerinin tipolojik karşılaştırılması: Wals veri tabanına göre türk dillerindeki benzerlikler ve farklılıklar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çetinkaya, S. (2015). *İkidillilik ve çeviri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özdil, A. (2015). *Sapir- whorf hipotezinde dil ve düşünce ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- Bozkurt, E. (2016). *Türkiye Türkçe’sindeki zamirlerin anlambilimsel yapısı ve kazandıkları anlam yükleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Ceylan, İ. (2016). *Türkçe kuralsız (devrik) cümle yapısının graf teori ile gösterilmesi*. Yayınlanan yüksek lisans tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Özkul, A. (2016). *Türkçe sözlükte anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın Üniversitesi, İstanbul.

Doktora Seviyesinde Tezler

Türk dil bilimi ile ilgili doktora tezi olarak hazırlanmış çalışmalar, aşağıda hazırlandıkları yıllara göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

- Rızvanoğlu, E. (2013). *Anlamdan yoruma: Dil felsefesinin sınırları üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış doktora lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Işık, C. (2013). *Kelime ve cümle yapıları bakımından arapça ile türkçenin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gürışık, B. (2013). *Türkiye Türkçesi’ndeki bağımsız biçimbirimlerin anlamsal dağılımı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kan, M. (2014). *Sözbilimsel yapı temelli bir metindilbilim çözümlemesi: Türkçe eğitimi alanındaki yüksek lisans tezlerinin sözbilimsel yapı özellikleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Demiray, F. (2014). *Sözcüksel erişim sürecinde dil seçimi: ikidilliler üzerine deneysel bir çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Erol, H. (2014). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde temel seviyede kelime edinimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Aydın, A. (2014). *Dilbilimden psikanalize dil ve arzusunun eklemlesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Baykent, U. (2015). *Chomsky'nin bilişselci dil yaklaşımının yabancı dil eğitiminde uygulanabilirliğine ilişkin bir soruşturma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Elbirlik, T. (2015). *Söylem kuramı ve xvi. yüzyıl siyasetnamelerinde söylem analizi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Yılmazkaya, E. (2016). *Türk Dilbiliminde Çuvaşçanın Yeri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Akademik Alanında Yayımlanan Kitaplar

Türk dil bilimi ile ilgili hazırlanan kitaplar, aşağıda hazırlandıkları yıllara göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

Benzer, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Fischer, S. (2013). *Dilin Tarihi* (M. Güvenç, çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Stolze, R. (2013). *Çeviri Kuramları* (E. Durukan, çev.). İstanbul: Değişim Yayınları.

Picq, P. vd. (2013). *Dilin En Güzel Tarihi* (S. Rifat, çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Yücel, F. (2013). *Çeviribilimin Paradigmaları, Çeviri Seçkisi*. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı.

Kerimoğlu, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.

Dessalles, J. ; Picq, P. ve Victorriod, B. (2014). *Dilin Kökenleri*. (A. Altınörs, çev.). Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kerimoğlu, C. (2014). *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demirci, K. (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim- Konular Kavramlar Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Daşdemir, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.

Akalın, Ş. ve Çalışkan, N. (2014). *Türkçe Üzerine Derlem Dilbilim Uygulamaları*. Adana: Karahan Kitabevi.

Hazar, M. (2014). *Türkçe Sözlük Anlam Bilimi – 1*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Güneş, A. (2014). *İletişim Araştırmalarında Göstergibilim*. Konya: Literatürk Academia.

Günay, D. ; Yıldız, F. ve Yıldız, İ. (2014). *Biçimbirimler Türetim ve İşletim Ardıllarının Sözlü Dildeki Kullanım Sıklığı*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

- Aslan Demir, S. (2014). *Görünüş Kategorisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Doğan, A. (2014). *Sözlü ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özüdoğru, M. ve Dilman, H. (2014). *Anadil Edinimi ve Yabancı Dil Öğrenim Kuralları*. Ankara: Anı Yayınları.
- Toklu, O. (2015). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaylagül, Ö. (2015). *Göstergebilim ve Dilbilim*. Ankara: Hece Yayınları.
- Richard, M. (2015). *Semantik* (H. Kayıkcı, çev.). İstanbul: İtalik Yayınları.
- Korkut, E. ve Onursal Ayırır, İ. (2015). *Dil Bilimleri ve Dil Öğretimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri Stratejileri Kuram ve Uygulama*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köktürk, Ş. (2015). *Uygulamalı Çeviribilim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sebzecioğlu, T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Oral, A. (2016). *Türk İşaret Dili Çevirisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Johanson, L. (2016). *Türkçede Görünüş* (N. Demir, çev.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sığırcı, İ. (2016). *Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri ve Olayları Okuma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şçerbak, A. (2016). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler* (Y. Karasoy, N. Hacizade ve M. Gülmez, çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akbulut, A. (2016). *Türkiye'de Çeviribilim*. İstanbul: Sözcükler.
- Duman, M. (2016). *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*. İstanbul: Litera.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime Giriş* (Mehmet G. ve Ellen P. , çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Alimjanova, G.M. (2016). *Karşılaştırmalı Kültürdilbilim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kolektif (2016). *Çeviribilimin Paradigmaları II: Çeviri Seçkisi*. İstanbul: Hiperlink.
- Öncü, M. ve Üründü, H. (2017). *Çeviribilimin Paradigmaları III: Çeviri Seçkisi*. İstanbul: Hiperlink.
- Özgen, M. ve Özgün, K. (2017), “Dilbilimsel Tipoloji”, Pegem Akademi Yayıncılık, 272 S.
- Keskin, M. (2017). *Tarihsel Semantik Nedir?*. Diyarbakır: Avesta Yayınları.
- Arslanoğlu, K. ; Arslanoğlu, İ. ve Aksoy, A. (2017). *Eleştirel Bakışla Güneş - Dil Kuramı ve İlk Güneş - Dil Sözlüğü*. İstanbul: İthaki.

Akademik Alanında Yayımlanan Sözlükler

Türk dil bilimi ile ilgili hazırlanan sözlükler, aşağıda hazırlandıkları yıllara göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

Karaağaç, G. (2013). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. (1. Baskı, 936). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Rifat, M. (2013). Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü, Kavramlar-Yöntemler-Kuramcılar-Okullar. (1. Baskı, S. 336). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Tarhan, O. ve Hazar, M. (2013). Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü. (1. Baskı, S.144) Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Yılmaz, E. (2014). Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. (1.baskı, S. 144). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Sonuç

Türk dili üzerine yapılan çalışmalar XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divan-ı Lügat-it -Türk ile başlatılabilir. O tarihten Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar, yurtiçinde ve yurtdışında pek çok dil çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde Kâşgarlı Mahmut dışında, Ali Şîr Nevaî, Mütercim Âsım, Necip Âsım gibi dilcilerin çalışmaları sıralanabilir. Ancak bu çalışmalarda "dilbilim" kavramına yer verilmemiştir. Dilbilim kavramının ilk olarak 1887'de Şemsettin Sami'nin Lisân adlı yapıtında "ilm-ül lisân" olarak kullanıldığı görülmektedir (Sami, 1887/1997, s.16). İlk kez bu yapıtta dilbilimin ne olduğu tanımlanmış, dilbilime ilgi çekmek istenmiştir (Aksan, 1974). Bu dönemden sonra Batı'daki dilbilim çalışmalarına zaman zaman ilgi duyulduğu gözlenmektedir. Örneğin, Dil Konusunda Yazılar adlı yapıtında Ömer Seyfettin'in Saussure'ün görüşleri etkisinde kaldığı gözlenmektedir (Demircan, 2001, s.5; Büyükkantarcıoğlu, 2006, s.47). Bu çalışmada son yıllarda Türkiye'de ortaya konulan dil bilim çalışmaları, dil bilimiyle ilgili akademik çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmanın neticesinde dil bilimin dalları üzerinde 32 makale, 10 yüksek lisans tezi, 10 doktora tezi, 40 kitap ve 4 sözlük çalışmalarına yer verilmiştir. Günümüz dil bilimi çalışmaları elbette yukarıdaki bahsettiğimiz çalışmalara sınırlı değildir, ancak ulaşabileceği kadar çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmamız, bilimsel yaşamda aşama kaydetmek isteyen araştırmacılara örnek, kılavuzluk ve kaynaklık etme hedefine ulaştığını ümit ediyoruz.

Kaynakça

Not: Ele alınan makale, tez; kitap ve sözlük çalışmaları metin içinde kaynak belirtilerek verildiği için buraya tekrar alınmamıştır.

Aksan, D. (1974). Cumhuriyetin getirdiği genel dilbilim çalışmaları. *Cumhuriyetin 50. yıldönümü anma kitabı içinde*. Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Aksan, D. (1995) *Dilbilim tarihine bir bakış, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türkiye Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (1995). *Dilbilim tarihine bir bakış, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbili*. Ankara: Türkiye Dil Kurumu Yayınları.

Büyükkantarcıoğlu, N. (2006).Türkoloji ve dilbilim: Türkiye bağlamında gözlemler, düşünceler. Koç, Yunus; Sağlam, Serdar ve Gelekci, Cahit (Yay). I Türkiyat araştırmaları sempozyumu bildirileri, 25-25 Mayıs 2006 içinde(ss. 45-52). Ankara: H.Ü. Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2010). *Türk dili el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Demircan, Ö. (2001). *Açılış konuşması*. Ömer Demircan ve Aybars Erözden (Yay.). XV. dilbilim kurultayı: bildiriler (ss. 5-6). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları

Jabbarova, G. (2005). *XX. Yüzyılın başlıca dil bilimi akımları ve Ferdinand De Saussure*. Ege edebiyat.

Samî, Ş. (1887/1997). *Lisân*. (İ. Doğan, çev.). Ankara: Gündoğan.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Dilbilim>

<http://tez.yok.gov.tr/yok>

<https://www.turkcebilgi.com>

HAVAYOLU TAŞIMACILIĞINDA TÜRKİYE’NİN OECD İÇERİSİNDEKİ YERİ

Yrd. Doç. Dr. Nisa SEÇİLMİŞ

Gaziantep Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü

Öz

Havayolu taşımacılığı hem ulusal hem uluslararası hem de kıtalararası mobilitayı kolaylaştırarak küresel sistem entegrasyonuna yön vermektedir. Havacılık endüstrisi yarattığı sosyal ve ekonomik etkiler sayesinde gayri safi milli hasıla ve istihdama canlılık kazandırmaktadır. Kendi çıktıları yanında özellikle turizm ve ticaret sektörleri üzerinde yarattığı katalizör etki ile sektör, ekonomik işleyiş içerisinde daha da önemli bir yere sahip olmaktadır. Ulaşım sektörü içerisinde önemli bir paya sahip olan havayolu taşımacılığı sektörünün hemen her ülkede geliştirilmesi için ciddi adımlar atılmakta ve bu sayede sağlanacak rekabet ve erişim avantajı vasıtasıyla ekonomik büyümeye katkı sağlanması beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı, sürekli gelişim içerisinde olan havayolu sektörünün OECD ülkelerindeki mevcut durumunu irdelemek ve bir üye ülke olarak Türkiye’nin diğer ülkelerle mukayesesini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hava Taşımacılığı, Havayolu Sektörü, OECD.

377

1. Giriş

Hava yolu taşımacılığı bozulabilen mallar ve zaman hassasiyeti olan kişiler için uzun yol taşımacılığında tek, coğrafi yönden izole bölgeler için de çoğunlukla en çok tercih edilen ulaşım modudur. Hız, maliyet, esneklik, güvenilirlik ve güvenlik gibi ayırt edici karakteristik özelliği nedeni ile hava yolu taşımacılığı diğer taşıma modlarından ayrılmaktadır. Sektör makroekonomik açıdan piyasalara, insanlara, sermayeye, fikir ve bilgiye, emek arzına, beceriye, fırsata ve kaynaklara erişimi mümkün kılmaktadır (Ishutkina and Hansman, 2008: 2). Havayolu taşımacılığı sahip olduğu büyük uçuş ağıları sayesinde şehirleri, ülkeleri ve kıtaları birbirine bağlayarak ülke ekonomilerine önemli bir rekabet avantajı kazandırır. Mobilitayı en hızlı ve konforlu biçimde sağlayan havayolu sektörü emniyet, güvenlik, hava sahası politikaları, ekonomik politikalar, tüketici hakları gibi pek çok konuda ulusal ve uluslararası düzeyde kurumsal düzenlemelerin geçerli olduğu küresel bir sektördür (Schlumberger and Weisskopf, 2014: 67).

Sektör doğrudan, dolaylı, katalitik ve uyarılmış etki yaratmak yoluyla GSMH ve istihdam değerleri için önemli bir güç kaynağı olmaktadır. Doğrudan etki, havayolu sektöründeki firmaların; dolaylı etki, sektör tedarikçilerinin; uyarılmış etki, doğrudan ya da dolaylı olarak havayolu sektöründe istihdam edilenlerin yapmış olduğu harcamaların; katalitik etki ise diğer sektörlerle olan etkinin istihdam ve GSMH kanalıyla ekonomiye yansımalarıdır (ATAG, 2005: 2). Uluslararası kurallara göre yönetilen havayolu sektörünün yarattığı ekonomik etkiler de küresel boyutlarda olmaktadır. Sektör 2014 yılı rakamlarına göre, dünya GSMH’na toplam 2,7 trilyon \$

katkı sağlamakta ve global ekonomide GSMH'nın %3.5'luk kısmı havayolu sektörü tarafından üretilmektedir. Üretilen GSMH'nın, 892,4 milyar \$'ı turizm, 355 milyar \$'ı uyarılmış, 761,4 milyar \$'ı dolaylı, 664,4 milyar \$'ı ise doğrudan etki kaynaklıdır. Görüldüğü gibi küresel ekonomi içerisinde havayolu sektörü kendi yarattığı etkiden daha büyük oranda katalitik ve dolaylı etki yaratmaktadır. Katalitik etki dahilinde yer alan ticaret sektöründe, malların havayolu ile hacim olarak sadece %5'i taşınmaktayken bu malların değeri 6,4 trilyon \$'dır ve bu rakam toplam değer olarak dünya ticaretinin %35'ine tekabül etmektedir. Katalizör etki kapsamındaki diğer bir sektör olan turizm sektöründe ise havayolu taşımacılığı ile seyahat edenlerin oranı dünya turizminin %54'üne denk gelmektedir (ATAG, 2016: 4,9).

Havayolu sektörünün dünya ekonomisinde yarattığı istihdam etkisi 62,7 milyon kişidir. Bu etkinin 36,3 milyonu turizm, 5,2 milyonu uyarılmış, 11,2 milyonu dolaylı etkiden kaynaklanırken, sektörün kendisinin sağladığı istihdam 9,9 milyon kişidir (ATAG, 2016: 4). 2012 yılında ise havayolu sektörü GSMH'ya 2,4 milyar \$ katkı sağlarken, dünya genelinde 58,1 milyon kişinin istihdamına olanak sağlamıştır (ATAG, 2014: 4). Bu verilere göre 2012-2014 yılları arasındaki zaman sürecinde GSMH'ya etki %12,5, istihdama etki % 8 oranında artmıştır.

Dünya ekonomisi üzerinde büyük etkileri olan havayolu sektörü OECD ülkeleri ekonomisinde de oldukça geniş bir yere sahiptir. Dünya yolcu trafiğinin %57'si OECD ülkeleri tarafından karşılanmaktadır. OECD ülkelerinin havayolu sektörü aracılığı ile yaratmış olduğu GSMH etkisi 1,9 trilyon \$, istihdam etkisi ise 21,9 milyon kişidir (ATAG, 2016: 56). Söz konusu verilere göre dünya genelinde havayolu sektörü üretilen GSMH'nın %70'i, yaratılan istihdamın %35'i OECD ülkelerinden sağlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dünya havayolu sektörü içerisinde bu denli önemli bir paya sahip olan OECD ülkelerinin hem grup hem de ulusal bazda sektördeki yerlerini niceliksel olarak ortaya koymak ve Türkiye'nin bu ülkelere kıyasla hangi konumda olduğunu göstermektir.

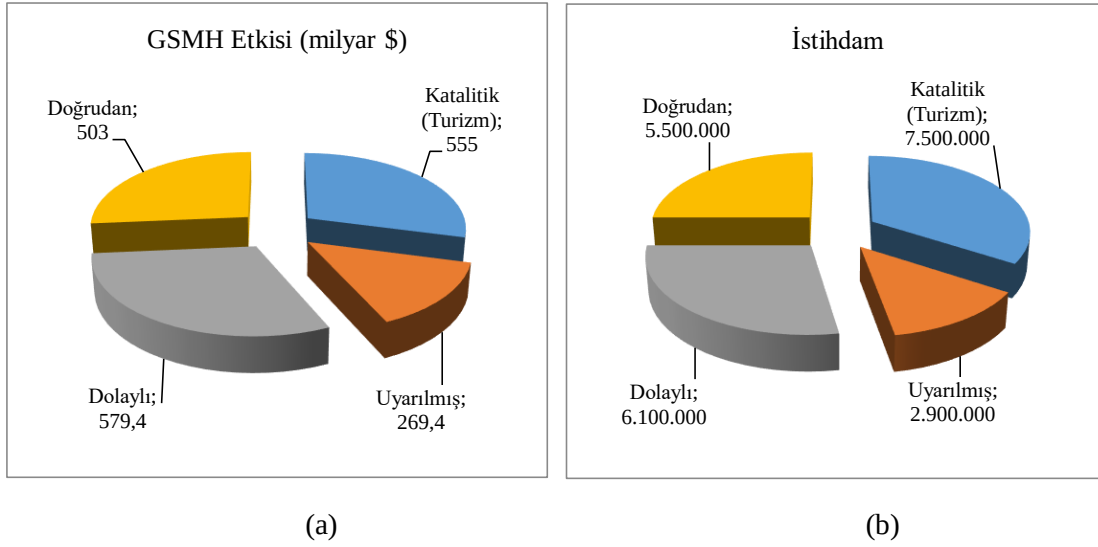
378

2. Ekonomik Etki Açısından OECD Ülkelerinin Durumu

Yukarıda da bahsedildiği üzere OECD ülkeleri havayolu sektörü aracılığı ile dünya GSMH'na 1,9 trilyon \$, dünya istihdamına da 21,9 milyon kişiye istihdam imkanı sağlayarak katkıda bulunmaktadır. Şekil 1'de GSMH'ya ve istihdama olan etkilerin kaynakları detaylı olarak verilmektedir.

OECD ülkelerinde GSMH'ya en çok katkının dolaylı etki yoluyla olduğunu görmekteyiz. Dünya genelinde en çok katkı turizm kaynaklı iken OECD ülkelerinde turizm sektörüne sağlanan katalizör etkinin 2. sırada yer aldığı görülmektedir. Endüstrinin kendi içerisinde ürettiği doğrudan etki 503 milyar \$ ile 3. sırada yer almaktadır (Şekil 1,a). Diğer yandan istihdam kanalında en büyük etkinin turizm kaynaklı olduğu ve bunu dolaylı etkinin takip ettiğini, sektörün kendisinin sağladığı istihdamın 5.500.000 ile 3. sırada yer aldığını söylemek mümkündür (Şekil 1, b).

Şekil 1: OECD’de Havayolu Sektörünün GSMH ve İstihdam Etkisi

Kaynak: ATAG, 2016: 56

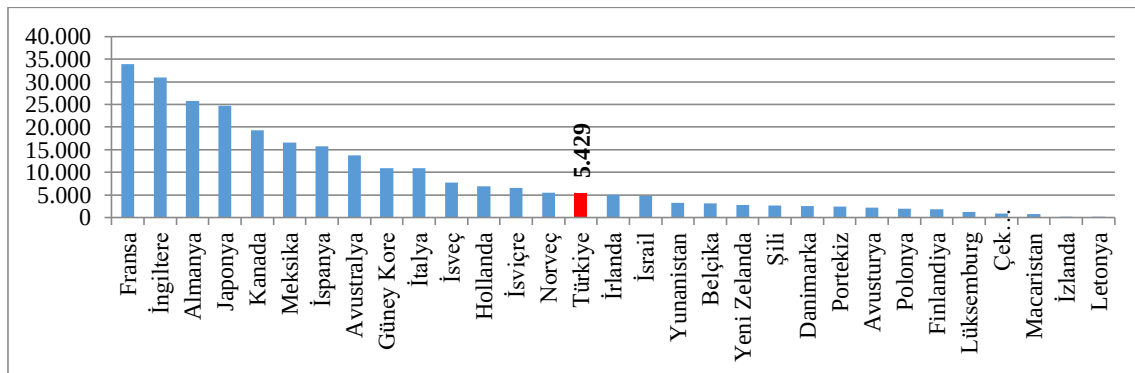
Toplam dünya verileri ile kıyaslanırsa; GSMH etkisi bakımından havayolu taşımacılığının sağlamış olduğu doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkinin yaklaşık %76’sı, turizmden kaynaklı katalitik etkinin ise %62’si OECD ülkeler tarafından üretilmektedir. Dünya genelinde havayolu sektörü yarattığı istihdam etkisinin doğrudan ve uyarılmış kısmının %56’sı, dolaylı kısmının %54’ü, turizm-katalitik etkinin ise %21’i OECD kaynaklıdır.

2.1. Ulusal Düzeyde Havayolu Sektörünün GSMH Etkisi

379

OECD ülkelerinin global ekonomi içerisinde ne denli büyük bir paya sahip olduğu toplu veriler aracılığı ile değerlendirilmiştir. Bu bölümde birlik içerisindeki ülkelerin havayolu taşımacılığında kat ettiği yolu görmek amacı ile ulusal bazda incelemeler yapılacaktır. Bu incelemeler yapılırken Amerika’nın verileri diğer ülkelere göre çok daha yüksek olduğundan grafiksel gösterimlerde ölçeğin daha net görülebilmesi amacı ile Amerika ihmal edilmiştir. Söz konusu ülkeye yüzde hesaplamaları ve tablo değerlendirmelerinde yer verilecektir. Ayrıca üye ülkelerden Estonya, Slovakya ve Slovenya’nın verilerine ulaşılamadığından hem istihdam etkisi hem de GSMH etkisi incelenirken 32 ülkenin verileri üzerinden kıyaslamalar yapılacaktır.

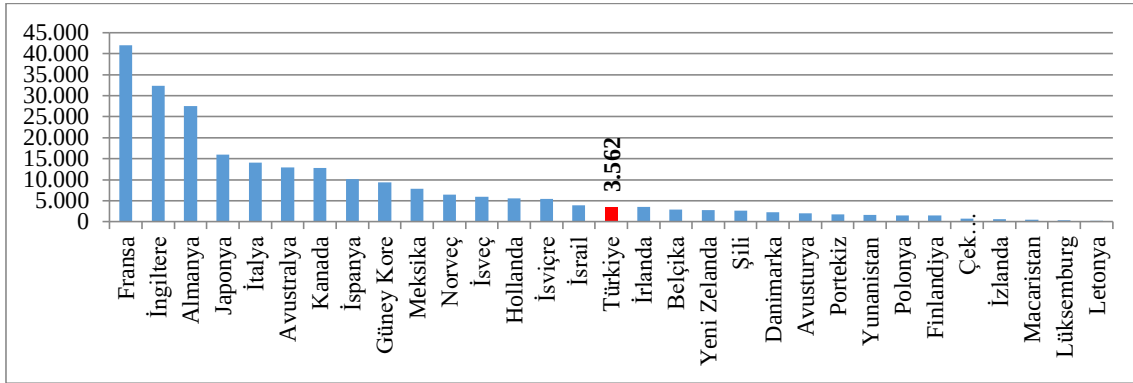
Şekil 2: OECD Ülkelerinde GSMH Üzerindeki Doğrudan Etki (milyon \$)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Şekil 2’de OECD’de ülke bazında havayolu sektörünce doğrudan etki kanalıyla üretilen GSMH değerlerine yer verilmiştir. Doğrudan etki yaratarak GSMH’ya en çok katkıyı sağlayan ülke 232.471 milyon \$ ile Amerika’dır. OECD içerisinde doğrudan etkinin %46’sını Amerika tek başına karşılamaktadır. İkinci sıradaki Fransa 33.841 milyon \$’lık doğrudan etkiye sahiptir. Görüldüğü gibi 2. sıradaki ülkeyle bile Amerika arasında yaklaşık 7 kat fark bulunmaktadır. Türkiye 5.429 milyon \$ ile 32 ülke arasında 16. sıradadır. Türkiye’nin doğrudan etki yaratma kapasitesi Amerika’dan 43 kat gerideyken en düşük değerli olan Letonya’dan ise 31 kat ilerdedir.

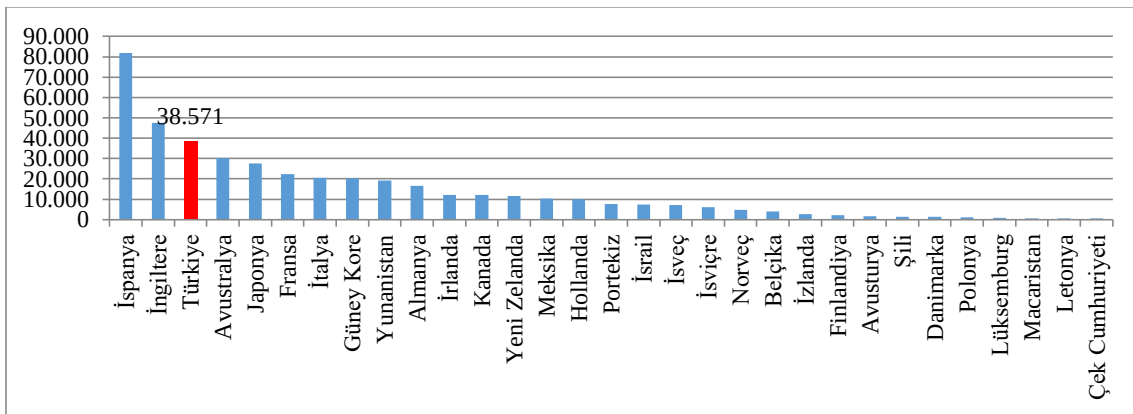
Şekil 3: OECD Ülkelerinde GSMH Üzerindeki Dolaylı Etki (milyon \$)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Amerika ürettiği 180.466 milyon \$’lık dolaylı etki ile bu konuda en iyi durumda olan ülke konumundadır. Amerika’yı 41.994 milyon \$ ile Fransa, 31.400 milyon \$ ile İngiltere takip etmektedir. Türkiye ise ürettiği 3.562 milyon \$ ile 17. sıradadır ve bu değerle yaklaşık Amerika’dan 51 kat, Fransa’dan 12 kat daha düşük düzeydeyken Letonya’dan 19 kat daha iyi konumdadır (Şekil 3).

Şekil 4: OECD Ülkelerinde GSMH Üzerindeki Katalitik Etki (milyon \$)

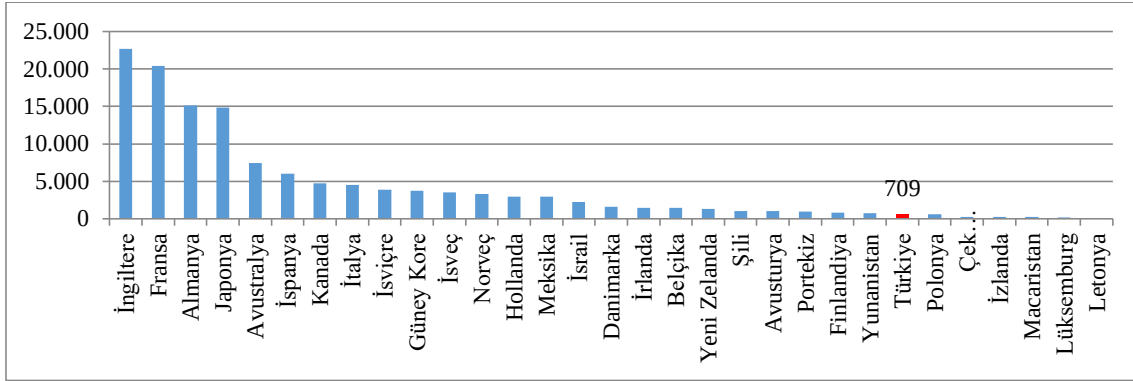

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Türkiye 38.571 milyon \$ ile turizm kaynaklı katalizör etki sıralamasında 4. sırada olup, 124.698 milyon dolar olan Amerika değerinin sadece 3 kat gerisindedir. 2014 yılı Dünya Turizm Örgütü’nün (UNWTO) istatistiklerine göre en fazla turist ağırlayan 3. ve en çok turizmden gelir sağlayan 2. ülke konumundaki İspanya (UNWTO, 2015:6), katalitik etki üretmekte de en iyi 2.

ülkedir. En geride olan Çek Cumhuriyeti (465 milyon \$) ile Türkiye arasında yaklaşık 83 kat fark bulunmaktadır (Şekil 4). Diğer etkiler göz önüne alındığında Türkiye'nin en çok katalitik etki sayesinde GSMH'ya katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

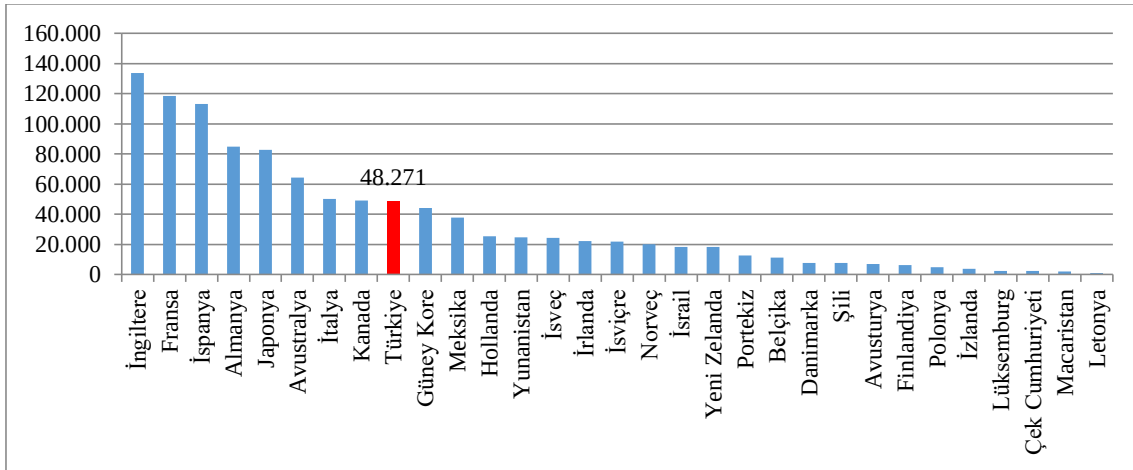
Şekil 5: OECD Ülkelerinde GSMH Üzerindeki Uyarılmış Etki (milyon \$)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Doğrudan ve dolaylı etki üreten sektörde çalışanların harcamaları neticesinde ortaya çıkan uyarılmış etki yönünden Türkiye 26. sıradadır. Amerika ürettiği 142.513 milyon \$'lık uyarılmış etki ile Türkiye'den tam 200 kat daha güçlü durumdadır. Aynı şekilde değerlendirecek olursak Türkiye 2. sıradaki İngiltere'den 32 kat geride yer alırken, en gerideki ülke olan Letonya'dan ise 12 kat daha iyi konumdadır (Şekil 5).

Şekil 6: Havayolu Sektörünün OECD Ülkelerinde Toplam GSMH Etkisi (milyon \$)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

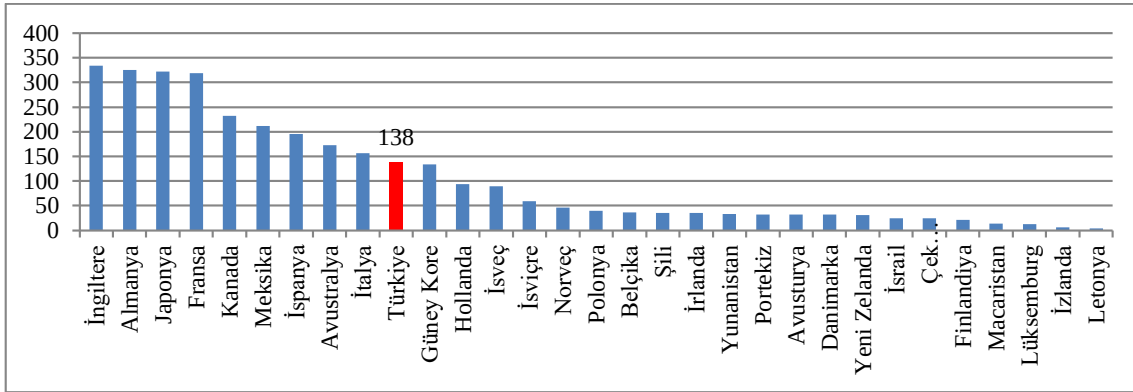
Doğrudan, dolaylı, katalitik ve uyarılmış etkilerin tümünü içeren toplam GSMH etkisi yönünden Türkiye 10. sırada yer almaktadır. OECD ortalamasının 54.759 olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin 48.271 milyon \$ ile ortalamanın altında kalsa da birlik içerisinde iyi bir konumda olduğunu söylemek mümkün olmaktadır (Şekil 6).

2.2. Ulusal Düzeyde Havayolu Sektörünün İstihdam Etkisi

Havayolu sektörü bir ülke ekonomisine hizmet sektörü açısından en çok katkı sağlayan endüstrilerden biridir. Hava taşımacılığındaki iş sahası, yeni pazarlar açmak, bilgi transferi

sağlamak ve diğer katalitik etkiler vasıtası ile diğer iş sahalarını daha üretken hale dönüştürmekte ve bu özelliği nedeni ile diğer iş sahalarına göre ortalama olarak 3,8 kat daha verimli çalışmaktadır (ATAG, 2016: 4). Buna göre havayolu sektörünün sağladığı istihdam etkisi hem niceliksel olarak hem de yarattığı verimlilik artışı ile ekonomik anlamda önem taşımaktadır.

Şekil 7: OECD Ülkelerinde İstihdam Üzerindeki Doğrudan Etki (000 kişi)

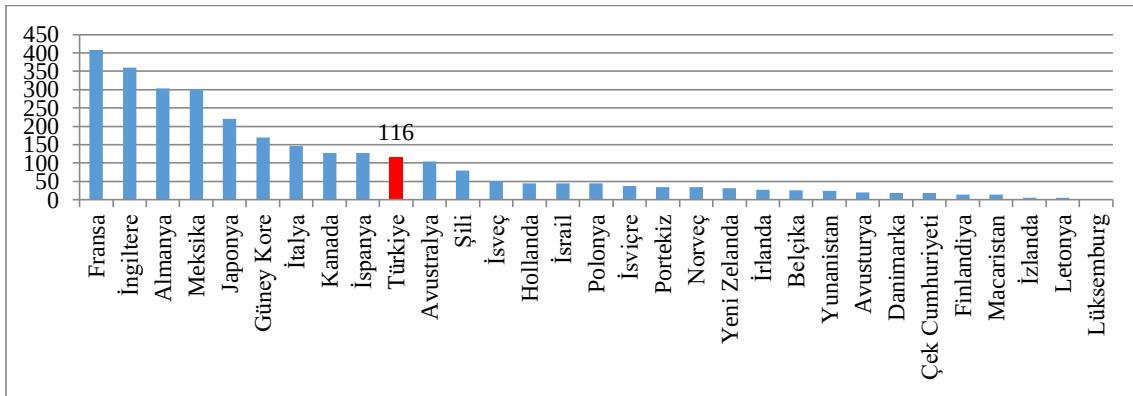

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Sektörün kendisinin yaratmış olduğu istihdam seviyesine bakıldığında 138.000 kişi ile Türkiye'nin birlik içerisinde 11. sırada olduğu görülmektedir. Amerika GSMH etkisinde olduğu gibi istihdam etkisinde de diğer ülkelere göre açık farkla 1. sırada yer almaktadır. Amerika 2.203.000 kişi ile doğrudan etki bakımından Türkiye'den yaklaşık 16 kat fazladır. 2. sıradaki İngiltere'nin istihdam düzeyi 334.000 ve Türkiye'den yaklaşık 2,4 kat daha fazladır. En düşük doğrudan etki yaratan Letonya 4.000 kişi ile Amerika'dan yaklaşık 551, Türkiye'den 35 kat daha düşük seviyededir (Şekil 7).

382

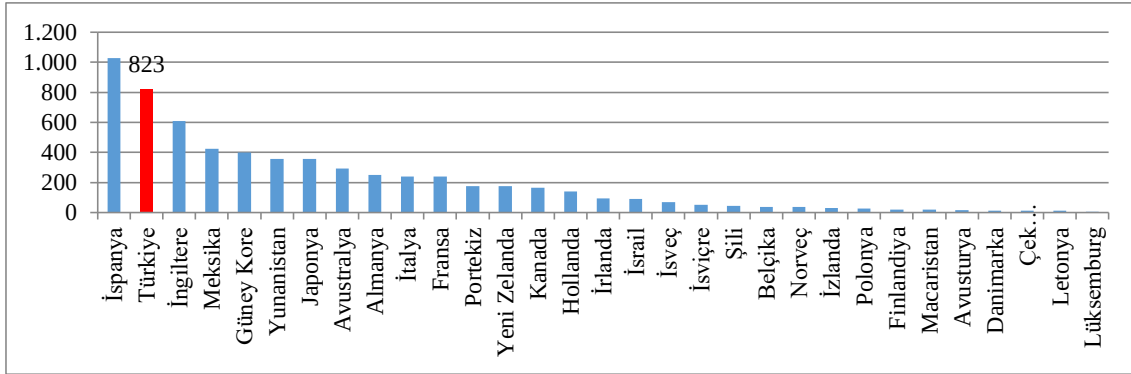
Şekil 8: OECD Ülkelerinde İstihdam Üzerindeki Dolaylı Etki (000 kişi)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Doğrudan etkide olduğu gibi dolaylı etkide de 11. sırada olan Türkiye 1. sıradaki Amerika'dan (1.522.000 kişi) 13, 2. sıradaki Fransa'dan (408.000 kişi) 3,5 kat daha az istihdam imkanı sağlamıştır. En az dolaylı istihdam etkisi yaratan ülke Lüksemburg'dur (1.000 kişi) ve Türkiye'nin 116 kat gerisindedir (Şekil 8).

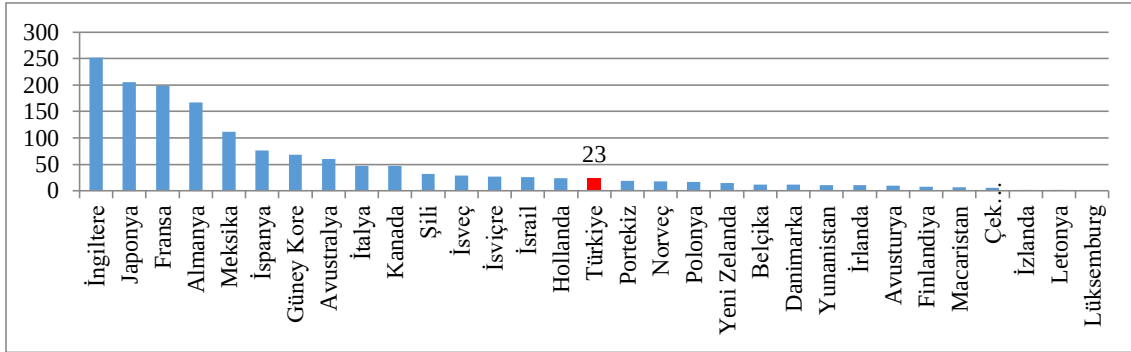
Şekil 9: OECD Ülkelerinde İstihdam Üzerindeki Katalitik Etki (000 kişi)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Bir turizm ülkesi olan Türkiye katalitik etki üretmekte 3.'dür. Turizm kaynaklı 1.230.000 kişilik istihdam etkisi ile Amerika ile Türkiye arasında 1,5, 2. sıradaki İspanya ile Türkiye arasında ise 1,3 kat fark bulunmaktadır. Lüksemburg 4.000 kişi ile son sıradadır ve bu rakam Türkiye'den yaklaşık 206 kat daha düşüktür (Şekil 9).

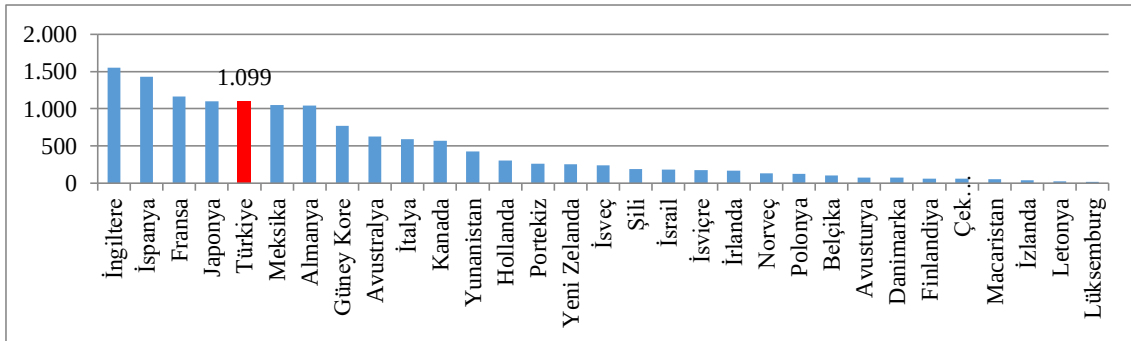
Şekil 10: OECD Ülkelerinde İstihdam Üzerindeki Uyarılmış Etki (000 kişi)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

İstihdam konusunda Türkiye'nin en geri olduğu etki uyarılmış etkidir. Sağladığı 23.000 kişilik istihdam ile Amerika'dan (1.202.000 kişi) 52, İngiltere'den (252.000 kişi) 11 kat düşük, Letonya'dan 23 kat fazla uyarılmış etki yaratmaktadır (Şekil 10).

Şekil 11: Havayolu Sektörünün OECD Ülkelerinde Toplam İstihdam Etkisi Doğrudan Etki (000 kişi)

Kaynak: ATAG, 2016: 62-64

Şekil 11’de OECD ülkelerinde yaratılan toplam istihdam etkisi görülmektedir. Türkiye 1.099.000 ile 6. sırada yer alırken, Amerika 6.158.000 ile toplam istihdam etkisi açısından 1. sıradadır ve Türkiye ile arasında yaklaşık 6 kat fark bulunmaktadır. Türkiye’nin 2. sıradaki İngiltere ile (1.553.000 kişi) 1,4, 3. sıradaki İspanya (1.427.000 kişi) ile 1,3 kat fark vardır. Toplam GSMH etkisinde olduğu gibi istihdam etkisinde de Türkiye’nin birlik içerisinde iyi bir konumda yer aldığı söylenebilir.

3. Yolcu ve Yük Taşımacılığında OECD Ülkelerinin Durumu

Havayolu sektörünün yük ve yolcu taşımacılığı olmak üzere iki çıktısı bulunmaktadır. Bu iki çıktı aynı zamanda göstege olarak sektörün başarısını ölçmekte kullanılmaktadır. Taşınan yolcu ve yük miktarı sektörün büyüklüğü hakkında bilgi vermektedir. Danimarka, Estonya, Norveç, Polonya, İsveç, Slovakya, Slovenya ve Macaristan’a ait yeterli verilere ulaşamadığından değerlendirmeler yapılırken bu ülkeler haricindeki 27 ülkeye yer verilecektir.

3.1. Yolcu Taşımacılığı

Tablo 1’de 2000, 2015 ve 2016 yıllarında taşınan yolcu miktarına ve ayrıca son 16 yıldaki ve 2015-2016 yılları arasındaki büyüme hızlarına yer verilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere 2000 yılında 12.187.891 yolcu taşıyan Türkiye 14. sırada iken, 2016 yılında 100.366.461 yolcu taşıyarak 6. sıraya yükselmiştir. OECD ülkeleri içerisinde en fazla yolcu taşıyan ülke 822.949.000 ile Amerika’dır. Amerika’yı, İngiltere, İrlanda, Almanya ve Japonya izlemektedir. Türkiye’nin en çok yolcu taşıyan ilk beş ülke ile kıyaslamasını yapacak olursak; Amerika 8, İngiltere 1,4, İrlanda 1,25, Almanya 1,24, Japonya 1,17 kat Türkiye’den daha fazla yolcu taşımıştır. Havayolu sektörünün ekonomik etkilerinde olduğu gibi yolcu taşımacılığında da Lüksemburg ve Letonya listenin sonlarında yer almaktadır. Amerika ile kıyaslayacak olursak Lüksemburg-Amerika arasında 446, Letonya-Amerika arasında 285 kat fark bulunmaktadır. Aynı şekilde Lüksemburg-Türkiye arasında 54, Letonya-Türkiye arasında 35 kat fark vardır. 2016 yılı rakamlarına göre OECD ortalamasının 65.598.298 olduğu ve yapılan kıyaslamalar düşünüldüğünde Türkiye’nin üyeler arasında yolcu taşıma kapasitesi oldukça iyi olan bir ülke olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

2015-2016 yılları arasındaki artışa baktığımızda İsviçre’nin bir önceki yıla yöre yolcu taşımacılığında %4 küçüldüğünü, Avusturya ve Fransa’da hemen hemen hiç değişme olmazken Lüksemburg’un %1, İtalya, Amerika, Portekiz ve Japonya’nın %3 büyüdüğünü görmekteyiz. Türkiye ise son yıl % 4’lük bir artış sergilemiş ve Amerika 22. sırada iken 19. sırada yer almıştır. Son yıl en iyi artış gösteren ülke İzlanda (%34) iken, onu sırasıyla Çek Cumhuriyeti (%20) ve Kore (%18) takip etmektedir.

Şekil 12, Tablo 1’den faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu grafikte Türkiye’nin yolcu taşımacılığında kat ettiği yol gösterilmeye çalışılmıştır. Grafikten de görüleceği gibi 2000-2016 yılları arasındaki 16 yıllık zaman sürecinde en yüksek artış gösteren ülke Letonya’dır. Letonya birlik içerisinde çok geride kalsa da ulusal gelişim sürecinde önemli bir artış göstermiş ve %936’lık bir artış sağlamıştır. İrlanda sergilediği %799’luk artış ile en fazla artış kaydeden 2. ülke konumuna yerleşmiştir. Türkiye ise %723 büyümüş ve 3. ülke olarak yerini almıştır. Ekonomik etkiler ve yolcu taşıma seviyesi olarak her zaman açık farkla en yüksek değere sahip olan Amerika’nın ise büyüme oranı %24’tür ve 24. sıradadır.

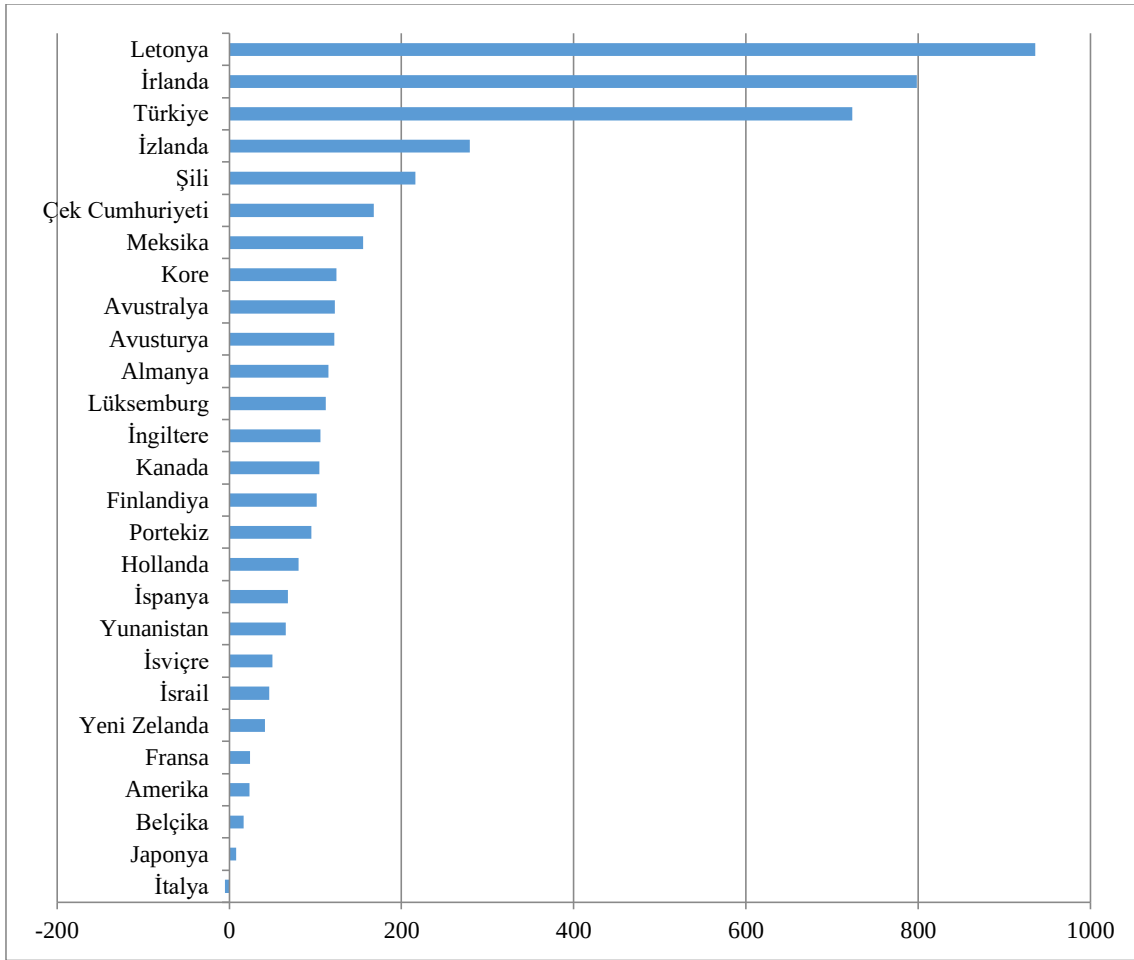
Tablo 1: Yolcu Taşımacılığı Açısından OECD Ülkeleri

	Ülkeler	2000	2015	2016	2000-2016 % Artış	2015-2016 % Artış
1	Amerika	665.327.414	798.222.000	822.949.000	24	3
2	İngiltere	70.436.030	131.512.993	145.120.984	106	10
3	İrlanda	13.983.022	114.739.133	125.648.741	799	10
4	Almanya	57.962.865	118.108.024	124.743.942	115	6
5	Japonya	109.123.312	114.128.000	117.706.000	8	3
6	Türkiye	12.187.891	96.604.665	100.366.461	723	4
7	Kanada	41.767.974	80.228.302	85.406.426	104	6
8	Kore	34.331.368	65.482.307	77.134.151	125	18
9	Avustralya	32.577.569	69.779.345	72.597.701	123	4
10	İspanya	39.711.776	60.564.041	66.674.868	68	10
11	Fransa	52.581.312	65.039.503	65.362.743	24	0
12	Meksika	20.894.205	46.966.763	53.313.307	155	14
13	Hollanda	20.898.713	34.870.205	37.652.448	80	8
14	İtalya	30.418.137	28.082.416	28.861.321	-5	3
15	İsviçre	17.268.093	27.011.762	25.859.918	50	-4
16	Şili	5.174.876	15.006.762	16.362.437	216	9
17	Yeni Zelanda	10.781.314	14.330.940	15.243.179	41	6
18	Avusturya	6.641.875	14.718.641	14.724.774	122	0
19	Finlandiya	6.828.143	13.035.848	13.754.228	101	6
20	Yunanistan	7.937.434	11.237.054	13.150.289	66	17
21	Portekiz	6.721.365	12.706.909	13.105.120	95	3
22	Belçika	10.738.119	11.473.055	12.545.322	17	9

23	İsrail	4.442.967	6.064.478	6.505.765	46	7
24	Çek Cumhuriyeti	2.229.216	4.971.616	5.968.788	168	20
25	İzlanda	1.431.818	4.065.514	5.431.542	279	34
26	Letonya	278.396	2.572.347	2.884.092	936	12
27	Lüksemburg	870.831	1.830.972	1.845.726	112	1

Kaynak: Worldbank Data

Şekil 12: 2000-2016 Yılları Yolcu Sayısı Artışı, %

3.2. Yük Taşımacılığı

Havayolu sektörünün ikinci çıktısı olan yük taşımacılığı ekonomik zincir içerisinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Tablo 2’de yolcu taşımacılığında olduğu gibi 2000, 2015 ve 2016 yılları arasındaki değerler ile 2000-2016 ve 2015-2016 yılları arasındaki artışa yer verilmiştir.

27 üye ülke arasında 2016 yılı verilerine göre Türkiye 9. sırada yer almaktadır. Havayolu ile taşınan yük sayısı bakımından 37.890 milyon ton yük ile Amerika ilk sırada yer almakta, onu Kore ve Japonya takip etmektedir. Türkiye’nin taşıdığı yük miktarı Amerika’dan yaklaşık 11, Kore’den 3,3, Japonya’dan 2,7 kat daha azdır. Diğer yandan 16 yıllık artışa göre Türkiye %807’lik bir artışla yük taşımacılığında en çok büyüyen ülke konumundadır. 2016 yılında bir önceki yıla göre birlik içerisinde en iyi artış gösteren Türkiye %21 daha fazla yük taşırken Amerika sadece %2 oranında bir artış sağlamıştır.

Tablo 2: Yük Taşımacılığı Açısından OECD Ülkeleri (milyon ton-km)

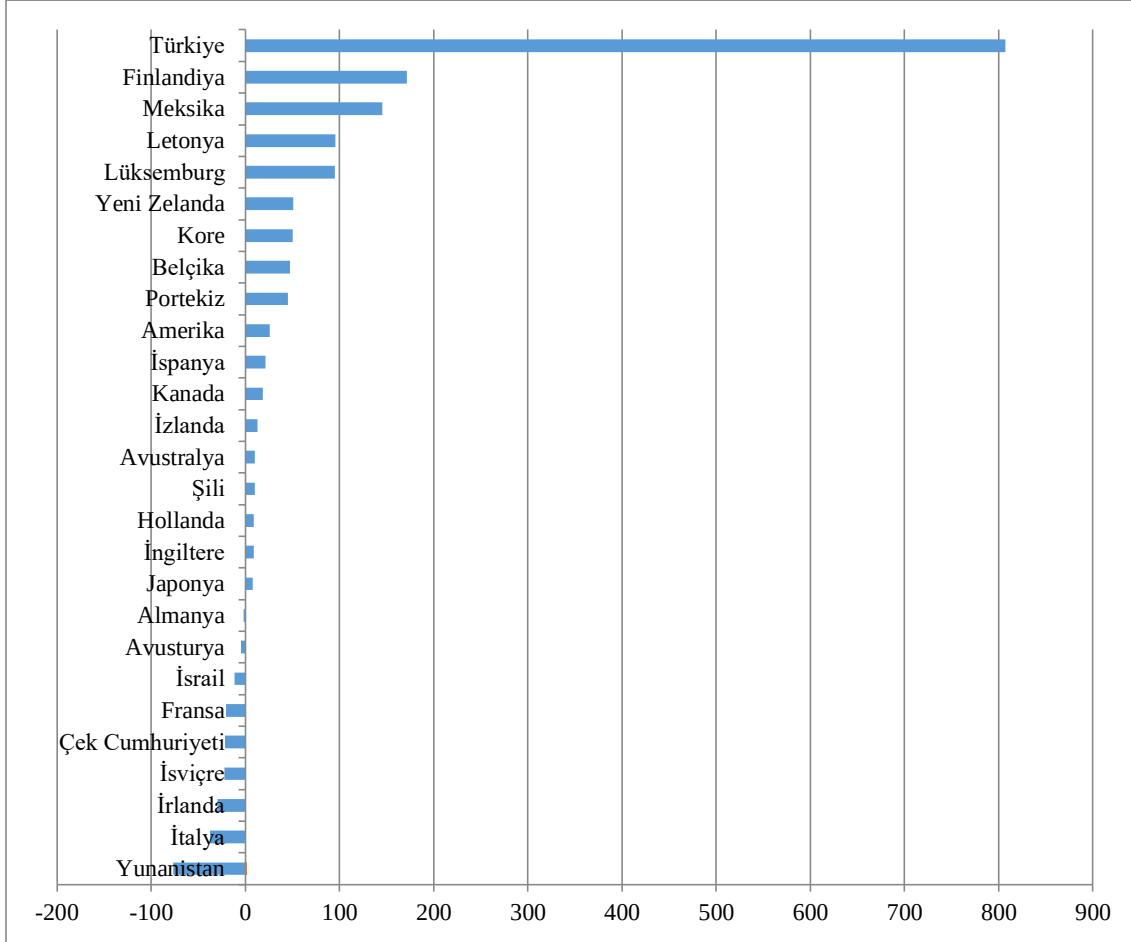
	Ülkeler	2000	2015	2016	2000-2016 Artış (%)	2015-2016 Artış (%)
1	Amerika	30.171,98	37.219,24	37.889,61	26	2

2	Kore	7.651,34	11.293,80	11.484,88	50	2
3	Japonya	8.672,05	8.661,76	9.360,89	8	8
4	Almanya	7.127,71	6.986,41	6.985,66	-2	0
5	Lüksemburg	3.523,14	6.309,47	6.877,76	95	9
6	İngiltere	5.160,87	5.466,74	5.604,10	9	3
7	Hollanda	4.367,34	5.292,79	4.745,96	9	-10
8	Fransa	5.224,34	4.098,31	4.155,41	-20	1
9	Türkiye	385,04	2.882,16	3.493,93	807	21
10	Kanada	1.896,11	2.074,83	2.246,23	18	8
11	Avustralya	1.730,74	1.907,05	1.902,08	10	0
12	İsviçre	1.971,65	1.409,33	1.532,76	-22	9
13	Belçika	1.017,48	1.479,98	1.500,48	47	1
14	Şili	1.312,01	1.392,24	1.441,23	10	4
15	Yeni Zelanda	817,14	1.156,67	1.232,65	51	7
16	İtalya	1.748,41	959,79	1.092,16	-38	14
17	İspanya	879,50	1.035,49	1.064,73	21	3
18	İsrail	885,70	758,63	783,93	-11	3
19	Finlandiya	280,74	713,48	761,85	171	7
20	Meksika	309,86	714,00	760,85	146	7
21	Avusturya	407,77	351,38	387,74	-5	10
22	Portekiz	225,48	343,96	327,01	45	-5
23	İrlanda	167,60	138,58	118,21	-29	-15
24	İzlanda	99,60	102,36	112,38	13	10
25	Yunanistan	129,80	26,11	29,95	-77	15
26	Çek Cumhuriyeti	32,22	26,62	25,29	-22	-5

27	Letonya	1,10	2,28	2,16	96	-5
----	---------	------	------	------	----	----

Kaynak: Worldbank Data

Şekil 13: 2000-2016 Yılları Yük Miktarı Artışı, %

Şekil 13, Tablo 2’den faydalanarak yapılmıştır. Burada Türkiye’nin diğer üye ülkelere nazaran ne kadar çok artış gösterdiği daha net olarak görülebilmektedir. Miktar olarak en çok yük taşıyan Amerika ise %26’lık büyüme kaydetmiştir. Yolcu taşımacılığında olduğu gibi Türkiye yük taşımacılığında da miktar olarak en iyi ülkeler arasında ve gelişim olarak en iyi ülke konumundadır.

4. Revenue Passenger-Kilometres (RPK) - A Revenue Tonne-Kilometre (RTK)

RPK (Ücretli Yolcu Kilometre) ve RTK (Ücretli Ton Kilometre), havayolu taşıyıcılarının kapasite ve performanslarını ölçmekte ve taşınan trafik açısından derecelerini belirlemekte kullanılan parametrelerdir. RPK, ücretli yolcu sayısının uçulan mesafe ile çarpımlarının toplanmasıyla elde edilir. RTK ise metrik ton ile ifade edilen yük miktarının uçulan mesafe ile çarpımı ile hesaplanmaktadır (ICAO, 2004: 171).

4.1. RPK

Tablo 3’de verilerine ulaşılabilen Danimarka, Estonya, Norveç, Polonya, Slovenya, Slovakya ve İsveç haricindeki OECD ülkelerine ait ücretli yolcu kilometre değerlerine yer verilmiştir. Veriler 2014 ve 2015 yıllarına aittir ve ayrıca 2015 yılında ülkelerin RPK düzeyi açısından dünya sıralamasındaki yerleri verilmiştir. Amerika dünya sıralamasında 1.451.694 milyon ile ilk sırada yer almaktadır ve 2014-2015 yılları arasında %5 artış sergilemiştir.

Tablo 3: OECD Ülkelerinde RPK (milyon)

Ülke	2015 Dünya Sıralaması	2015	2014	Değişim (%)
Amerika	1	1.451.694	1.387.790	5
İngiltere	4	283.184	274.966	3
Almanya	5	244.664	234.201	4
Fransa	6	184.146	178.138	3
Kanada	8	177.507	162.732	9
Japonya	9	167.906	158.096	6
Türkiye	10	157.419	137.171	15
Avustralya	11	144.361	139.899	3
İrlanda	12	143.527	125.334	15
Kore	16	119.739	111.594	7
Hollanda	18	103.516	101.424	2
İspanya	19	103.431	90.949	14
Meksika	24	64.923	55.820	16
İsviçre	27	49.162	50.292	-2
İtalya	29	38.429	38.822	-1
Yeni Zelanda	30	31.776	30.098	6
Portekiz	31	31.295	31.759	-1
Macaristan	33	29.603	25.045	18
Şili	35	28.734	26.331	9
Finlandiya	38	25.655	24.653	4

Avusturya	40	22.527	22.481	0
Belçika	41	21.250	20.432	4
İsrail	44	20.290	19.677	3
Yunanistan	50	11.578	9.652	20
İzlanda	53	9.394	7.919	19
Çek Cumhuriyeti	56	8.077	6.709	20
Letonya	77	2.559	2.645	-3
Lüksemburg	84	2.100	1.977	6

Kaynak: ICAO, 2015: 6-7

OECD ülkeleri içerisinde 2. sırada yer alan İngiltere dünyada 4. ülkedir (2. sırada Çin, 3. sırada Birleşik Arap Emirlikleri yer almaktadır) ve 2014-2015 arasında %3 artış göstermiştir. Türkiye ise birlik içerisinde 7., dünya sıralamasında 10.ülke konumundadır ve artış rakamı %15'dir. En az RPK düzeyine sahip olan ülke Lüksemburg'dur ve 2015'de bir önceki yıla göre %6 daha fazladır. 2015 yılında 28 ülkenin ortalamasının 131.373 olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin 157.419.milyon ile ortalamanın üzerinde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca değişim yüzdelerine baktığımızda Yunanistan (%20), Çek Cumhuriyeti (%20), İzlanda (%19), Macaristan (%18) ve Meksika (%16)'dan sonra en fazla artış gösteren ülke konumundadır.

391

4.2. RTK

RTK yolcu, kargo ve posta yüklerinin hepsi dahil olarak hesaplanmaktadır ve yolcu yükü hesaplanırken her bir yolcu sayısı genellikle 90 kilogram (bagaj dahil) düşünülerek yük ağırlığına dönüştürülmektedir. Tablo 4'de OECD ülkelerinin 2014 ve 2015 yılları RTK değerleri ile % değişim değerleri ve ayrıca ülkelerin 2015 yılında dünya sıralamasındaki yerleri gösterilmektedir. Buna göre 1. sırada yine hem birlik içinde hem de dünya genelinde Amerika yer almakta, onu İngiltere ve Almanya takip etmektedir. Türkiye RPK'daki konumunu korumakta ve dünya sıralamasında 10., birlik içerisinde ise 7. sırada yer almaktadır.

Tablo 4: OECD Ülkelerinde RTK (yolcu-yük-posta, milyon)

Ülke	2015 Dünya Sıralaması	2015	2014	Değişim (%)
Amerika	1	170.585	165.687	3
İngiltere	4	31.831	30.862	3
Almanya	5	31.499	30.783	2
Japonya	6	23.142	22.068	5

Fransa	7	22.974	22.211	3
Kore	8	22.561	21.753	4
Türkiye	10	18.688	16.442	14
Kanada	12	18.217	16.897	8
Hollanda	14	15.809	16.041	-1
Avustralya	15	15.797	15.363	3
İrlanda	17	13.166	11.509	14
İspanya	19	11.022	9.671	14
Meksika	24	7.209	6.202	16
Lüksemburg	26	6.520	5.951	10
İsviçre	27	6.119	6.633	-8
İtalya	29	4.738	4.831	-2
Şili	32	3.993	3.938	1
Yeni Zelanda	33	3.885	3.734	4
Belçika	35	3.596	3.650	-1
Portekiz	37	3.183	3.225	-1
Finlandiya	38	3.034	2.941	3
İsrail	39	2.801	2.631	6
Macaristan	41	2.664	2.254	18
Avusturya	43	2.613	2.626	-1
Yunanistan	52	1.133	940	21
İzlanda	54	1.016	867	17
Çek Cumhuriyeti	60	783	652	20
Letonya	82	238	248	-4

Kaynak: ICAO, 2015: 6-7

2015 yılında RTK için OECD ortalaması 16.029 milyon ton/km'dur ve Türkiye 18.688 milyon ton/km ile ortalanın üzerindedir. Değişim değerlerine baktığımızda en fazla artış gösteren ilk on ülke sırasıyla Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İzlanda, Meksika, İspanya, İrlanda, Türkiye, Lüksemburg ve Kanada'dır. Avusturya, Portekiz, Belçika, Hollanda, İtalya, Letonya ve İsviçre bir önceki yıla düşüş göstermiştir. Amerika'nın RTK büyüme rakamı ise %3 olarak gerçekleşmiştir. Verilere göre Türkiye %14 ile en fazla artış gösteren 8. ülke konumundadır.

Sonuç

OECD ülkelerinin havayolu taşımacılığı konusundaki ekonomik etkisi global ekonomi içerisinde çok önemli bir paya sahiptir. Şöyle ki, dünya genelinde havayolu taşımacılığı sayesinde üretilen GSMH'nın %70'i ve yaratılan istihdamın %35'i OECD ülkeleri tarafından sağlanmaktadır. Aynı zamanda OECD ülkeleri, dünya havayolu yolcu trafiğinin %57'sini karşılamaktadır.

Dünya ve OECD ekonomisine havayolu taşımacılığı sektörü açısından en büyük katkıyı ABD sağlamaktadır. Gerek taşıdığı yolcu sayısı ve yük miktarı, gerek GSMH ve istihdam etkisi ve gerekse RPK ve RTK değerleri açısından ABD diğer OED ülkelerine nazaran açık farkla üstün konumdadır.

Türkiye ise 2014 verilerine göre 27 OECD ülkesi arasında GSMH etkisi bakımından 10., istihdam etkisi bakımından 6. sırada bulunmakta ve ürettiği 48.271 milyon \$ GSMH ile 34.585 milyon \$ olan birlik ortalamasının üzerinde yer almaktadır. İstihdam etkisi açısından OECD ortalaması 451.000 kişi iken, Türkiye'de bu değer 1.099.000 kişidir. 2015 rakamlarına göre Türkiye, hem RPK hem de RTK konusunda 28 ülke içinde 7., dünyada 10. sırada yer almaktadır. Aynı yıl OECD ortalaması RPK açısından 131.373 milyon iken Türkiye'de 157.419 milyon, RTK bakımından OECD ortalaması 16.029 milyon iken Türkiye'de 18.688 milyon olarak hesaplanmıştır. 2016 yılında 27 OECD ülkesi arasında havayolu ile taşınan yolcu sayısı bakımından 6., yük miktarı bakımından 9. sırada bulunmaktadır. OECD ülkelerinde aynı yıl ortalama yaklaşık 65.600.000 yolcu, 3.658 milyon ton yük taşınırken Türkiye 100.400.000 yolcu, 3.494 milyon ton yük taşımıştır. Havayolu taşımacılığı konusunda yapılan niceliksel değerlendirmeler sonucunda Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında başarılı bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Sahip olunan bu güce ek olarak eksik olan sivil hava aracı üretimi ayağını kapsayacak şekilde sektör yatırımlarının genişletilmesi uluslararası piyasada Türkiye'ye büyük rekabet avantajı sağlayacaktır.

393

Kaynakça

ATAG, (2014). *Aviation Benefits Beyond Borders*, Switzerland.

ATAG, (2016). *Aviation Benefits Beyond Borders*, Switzerland.

ATAG, (2005). *The economic & social benefits of air transport*, Switzerland.

ICAO, (2004). *Manual on the Regulation of International Air Transport*, 2. Edition. Erişim: https://www.icao.int/Meetings/atconf6/Documents/Doc%209626_en.pdf.

ICAO, (2015). *Appendix 1. Tables Relating to the World Of Air Transport in 2015*, Erişim: https://www.icao.int/annual-report-2015/Documents/Appendix_1_en.pdf.

Ishutkina, M.A. and Hansman, R.J. (2008). Analysis of Interaction between Air Transportation and Economic Activity, The 26th Congress of ICAS, 14-19 September, Anchorage, Alaska.

Schlumberger, C.E. and Weisskopf N. (2014). *Ready for Takeoff? The Potential for Low-Cost Carriers in Developing Countries*, <http://dx.doi.org/10.1596/978-1-4648-0282-9>.

UNWTO, (2015). *UNWTO Tourism Highlights*, 2015 Edition, Spain.

Worldbank Data, Erişim: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.

ŞANLIURFA SERBEST MUHASEBECİ VE MALİ MÜŞAVİRLER ODASINA BAĞLI MESLEK MENSUPLARININ TTK - TMS/TFRS - BAĞIMSIZ DENETÇİLİK ALGILARI: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk DEMİRKOL

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Muhasebe meslek mensuplarının gündeminde olan konuların arasında Türk Ticaret Kanunu (TTK), Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ve Bağımsız Denetçilik unvanı önemli bir yer tutmaktadır. TTK, TMS/TFRS ve Bağımsız Denetçilik son yıllarda değişime ve gelişime açık yapılarıyla güncelliğini korumaktadır. Bu üç alanda yapılan güncelleme ve yeniliklerin uygulayıcılar olan meslek mensupları açısından algılanma biçimi, yapılan düzenlemelerin karşılık bulma derecesini tespit etme açısından önemlidir. Bu çalışma Şanlıurfa Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına bağlı 66 meslek mensubuna uygulandı. Ortaya çıkan sonuçlar demografik faktörler ile TTK, TMS/TFRS ve Bağımsız Denetçilik alanlarında ve birbiri ile ilişkisi açısından analiz edildi. Yapılan analizler sonucunda Şanlıurfa Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına bağlı meslek mensuplarının TTK, TMS/TFRS ve Bağımsız Denetçilik konularında, demografik özellikler açısından ve üç konunun kendi içerisinde ve birbiri ile ilgili algılamalarında bir takım farklılıklar olduğu tespit edildi.

395

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Türk Ticaret Kanunu, Türkiye Muhasebe Standartları, Türkiye Finansal, Raporlama Standartları, Bağımsız Denetçilik.

TCC - TAS / TFRS - INDEPENDENT AUDITING PERCEPTIONS OF PROFESSIONAL COMMUNITIES DUE TO SANLIURFA FREE ACCOUNTANT AND FINANCIAL INSTRUMENTS: AN EMPIRICAL STUDY

Abstract

Turkish Commercial Code (TCC), Turkish Accounting Standards (TAS), Turkish Financial Reporting Standards (TFRS) and Independent Audit title are among the issues that are on the agenda of professional accountants. TCC, TAS / TFRS and Independent Auditing have been updated in recent years with the changes and improvements in open structures. The manner in which these three areas are perceived in terms of updating and innovations in terms of practitioners is important in terms of determining the degree to which the regulations are being met. This study was applied to 66 professionals affiliated to Şanlıurfa Chamber of Certified Public Accountants and Financial Advisors. The result were analyzed in terms of demographic factors, TCC, TAS / TFRS and Independent Audit and in relation to each other. As a result of the analysis, it was determined that there were a number of differences in the TCC, TAS / TFRS

and Independent Auditing matters of Şanlıurfa Chamber of Certified Public Accountants and Financial Advisors in terms of their demographics and their perceptions within themselves and each other.

Key words: Accounting, Turkish Commercial Code, Turkish Accounting Standards, Turkish Financial Reporting Standards, Independent Auditing.

1. Giriş

Küreselleşme ile birlikte tüm dünyada coğrafi sınırlar devre dışı kalmış ve sınırların yerini ekonomi anlamında birbirleri ile dirsek temasında olan ülkeler almaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda birçok alanda olduğu gibi muhasebe alanında da önemli gelişmeler yaşanmış, bununla birlikte sadece muhasebe alanında değil bilişim teknolojileri, ticaret, hukuk vb. alanlardaki değişimler de muhasebeyi etkilemiştir.

Bu değişim ve etkileşimlerden biri de yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK)'dur. TTK ile birlikte muhasebe alanı daha farklı bir yapıya bürünmüş, geleneksel muhasebe anlayışı terk edilmeye başlanmış, defter tutma, dönem sonu işlemleri, sermaye yapısı ve bağımsız denetim gibi birçok konuda köklü değişiklikler yapılmıştır.

Çok uluslu şirketlerin giderek çoğalması, faaliyet alanları ve etkileşimde bulundukları ülke sayısının artması ile birlikte bu şirketler zaman zaman farklı ülkelerin farklı mevzuatlarını uygulamakta zorlanmaktadırlar. Bu tür zorlukların önüne geçmek ve uygulamada birlik sağlama açısından yapılan çalışmalardan biri de farklı ülkelerdeki muhasebe uygulamalarına bir standart getirmektir. Bu amaçla ülkemizde de Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) muhasebe uygulamalarına yön vermektedir.

Bağımsız denetçilik unvanı da yeni TTK ile önem kazanan ve muhasebe alanında önemli sayılabilecek adımlardan biridir. Ülkemiz için henüz yeni sayılabilecek bu uygulamanın etkileri önümüzdeki yıllarda daha fazla netlik kazanacaktır.

Çalışmamız yukarıda sayılan TTK, TMS/TFRS ve bağımsız denetçilik konularında Şanlıurfa Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına mensup meslek mensuplarının tutumlarını ölçmek amacıyla hazırlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. 6102 Sayılı TTK

21. yüzyılda gerek ülkemizde gerekse dünya üzerinde meydana gelen değişimler sonrası birçok Amerika ve Avrupa ülkesinde muhasebe ve denetim alanında devrim niteliğinde yenilikler yapılmıştır. Bu değişimlerden nasibini alan unsurlardan bir tanesi de 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'dur. Küreselleşme ile birlikte ülkeler arası sınır kavramının ortadan kalkması sonucu Türkiye, uluslararası piyasa ile uyumunu sağlamak amacıyla değişime giderek yeni Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) geçiş yapmıştır.

6102 sayılı TTK ile birlikte gerek muhasebe uygulamaları ve muhasebe standartları gerek denetim ve denetim standartları konularında önemli değişiklikler yapılmıştır. Yeni TTK ile birlikte vergisel yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla tutulan muhasebe anlayışından vazgeçilmiştir. Yapılan düzenlemelerle birlikte, muhasebenin çalışma alanı değişim göstermiş olup, muhasebe; yönetime ve işletmelerle ilgili 3. kişilere işletmenin mali durumu hakkında uluslararası standartlara uygun rapor sunarak doğru bilginin aktarılmasını sağlayan unsur

olmuştur (Yavuz, 2011). Bu bağlamda, 6102 sayılı TTK muhasebe ve denetim mesleği açısından, muhasebe mesleğinin önemini kapsayan yeni iş alanları oluşturarak bu mesleğini vergi muhasebeciliğinden bilgi muhasebeciliğine taşımıştır (Arıkan, 2010:11).

Bunlara ek olarak 6102 sayılı TTK kapsamında muhasebe ve denetim alanına yapılan düzenlemeler şu şekilde ele alınabilir (Ulusan v.d., 2012:14).

- Defterler ve belgeler ile ilgili yapılan düzenlemeler,
- Envanter ve değerlendirme ile ilgili yapılan düzenlemeler,
- Muhasebe standartlarını uygulama yükümlülüğü ile ilgili yapılan düzenlemeler,
- Bağımsız denetim ile ilgili yapılan düzenlemeler.

2.2. Yeni TTK Kapsamında TMS/TFRS

6102 TTK'da finansal tabloların hazırlanma sürecinde Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)/Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)'nin uygulanması öngörülmüş olup, TMS/TFRS'nin uygulama kapsamının belirlenmesi konusunda Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) yetkilendirilmiştir. Yeni TTK ile birlikte finansal raporlama ve muhasebe alanında ortaya çıkan karışıklıkların önlenmesi amacıyla ortak bir disiplin oluşturularak finansal tabloların uluslararası pazarda geçerlik kazandırılması ve yerel firmaların dış pazarda rekabet avantajı yakalaması amaçlanmıştır (<http://www.ey.com/>, 11.10.2017).

Bu bağlamda yeni TTK'da TMS/TFRS disiplinlerini kapsayan düzenlemelerin önemli bir kısmı aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir (YTTK md. 64-88):

- *Her tacir, ticari defterleri tutmak ve defterlerinde, ticari işlemleriyle ticari işletmesinin iktisadi ve mali durumunu, borç ve alacak ilişkilerini ve her hesap dönemi içinde elde edilen neticeleri, bu Kanuna göre açıkça görülebilir bir şekilde ortaya koymak zorundadır,*
- *Yevmiye, defteri kebir ve envanter defteri dışında tutulacak defterler Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından bir tebliğ ile belirlenir.*
- *Defterler ve gerekli diğer kayıtlar, olgu ve işlemleri saptayan belgelerin dosyalanması şeklinde veya veri taşıyıcıları aracılığıyla tutulabilir; şu şartla ki, muhasebenin bu tutuluş biçimleri ve bu konuda uygulanan yöntemler Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olmalıdır.*
- *Türkiye Muhasebe Standartlarında aksi öngörülmemişse bilânçoda, duran ve dönen varlıklar, özkaynaklar, borçlar ve dönem ayırıcı hesaplar ayrı kalemler olarak gösterilir ve yeterli ayrıntıya inilerek şemalandırılır.*
- *Değerlemede uygulanacak değerlerin belirlenmesi, tanımları, kapsamı, uygulanacak kalemlerin gösterilmesi ve değişiklikler Türkiye Muhasebe Standartlarına tabidir.*

Yeni TTK ile birlikte birçok değişim yapılmıştır. Özellikle küreselleşme ve sürekli gelişen teknoloji sonrası ilgililerin hızlı ve güvenilir bilgiye duydukları ihtiyaç 21. yüzyılda daha da önemli hale gelmiştir. Bu sebeple evrensel dilde geçerli olan tek tip bir sistemin genel kabul görmesi ilgililere çalışmalarında kolaylık sağlayacaktır.

2.3. Bağımsız Denetçilik Kavramı ve Yeni TTK Kapsamında Denetçilerin Görevleri

Bağımsız denetçi ya da diğer adıyla dış denetçi, herhangi bir kamu ya da özel kurumla ilişkisi olmayan, şahsı altında denetim yapma yetkisi olan serbest meslek erbabı olarak tanımlanmaktadır (Yılancı vd., 2013).

6102 sayılı TTK'da bağımsız denetçinin görevleri şu şekilde tanımlanmaktadır (YTTK md. 398/2-3-4):

- *Denetime tabi tutulan anonim şirketlerin ve şirketler topluluğunun finansal tablolarını, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yayımlanan uluslar arası denetim standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına göre denetlemesi,*
- *Firmanın düzenlemiş olduğu finansal tablolarının ve yönetim kurulu tarafından oluşturulan yıllık faaliyet raporunun denetiminin sağlanması,*
- *Topluluğun finansal tablolarının denetiminden sorumlu olan denetçi, topluluğun konsolide tablolarına alınan şirketlerin finansal tablolarını, özellikle konsolidasyona bağlı olarak yapılan uyarımları ve mahsupları, birinci fıkra kapsamında ele almak,*
- *Denetçi, yönetim kurulunun şirketi tehdit eden veya edebilecek nitelikteki riskleri zamanında teşhis edebilmek ve risk yönetimini gerçekleştirebilmek için 378 inci maddede öngörülen sistemi ve yetkili komiteyi kurup kurmadığını, böyle bir sistem varsa bunun yapısı ile komitenin uygulamalarını açıklayan, ayrı bir rapor düzenleyerek, denetim raporuyla birlikte, yönetim kuruluna sunmak.*

Yeni TTK ile birlikte bağımsız denetimin çalışma alanına birçok yenilik getirilmiş olup, denetçinin kontrolünden geçmemiş finansal tabloların yok hükmünde sayılması, bağımsız denetimin önemini göz önüne sermektedir (Karasioğlu ve Karahan, 2016:176). Bu nedenle bağımsız denetim firmalarda, özellikle finansal tablolarının daha şeffaf olmalarının sağlanmasında ve kurumsal yönetim algısının oluşmasında hayati önem taşımaktadır. Etkin bir bağımsız denetim sisteminin var olması, orta vadede firmalarda sürdürülebilirlik algısının oluşmasında güvence sağlayacaktır (Karadeniz, 2015: 317).

3. Literatür Taraması

Türkiye'nin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının TTK,TMS/TFRS ve bağımsız denetçilik konularındaki algılarını ölçmek amacıyla farklı ana kütelleri kapsayan çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalardan konumuzla benzerlik gösterenler aşağıda özetlenmiştir.

Erol vd. (2011), Çanakkale'de faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının TMS/TFRS'ye dönük bakış açılarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, meslek mensuplarının TMS/TFRS'nin firma faaliyetlerine olumlu yönde katkı sağladığı görüşünü savunmuşlardır. Ayrıca denekler, belirtilen standartların çalışanların mesleki gelişiminde ve performans düzeylerinde olumlu yönde katkı yapacağı yönünde görüş bildirmişlerdir.

Can ve Gör (2011), TMS'nin muhasebe meslek mensupları arasında bilinirlik düzeyini belirlemek amacıyla Ankara ve Çankırı'da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarını kapsayan çalışmalarında, meslek mensuplarının TMS hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu ve standartları kapsayan değişiklikleri takip ettiklerini tespit etmişlerdir. Buna karşın, meslek mensupları TMS metinlerinin anlatım dilinin açık olmadığı ve bu yüzden eğitime ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir.

Dabbaoğlu ve Can (2011), Marmara bölgesindeki muhasebe meslek mensuplarının 6102 sayılı TTK ve TFSR farkındalıklarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, meslek mensuplarının 6012 sayılı TTK hakkında bilgi sahip oldukları sonucuna varmışlardır. Ayrıca, 6012 sayılı

TTK'nın getireceği yenilikler ve yükümlülükler göz önünde tutulduğunda, erken dönemde alınacak önlemlerle olası sorunların önüne geçileceğini belirtmişlerdir.

Ulusan vd. (2012), muhasebe meslek mensuplarının, 6102 sayılı TTK'nın muhasebe ve denetim uygulamalarına getirdiği düzenlemeler hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmada, meslek mensubu çalışanlarının görüşlerin meslekteki çalışma yılları ve eğitim seviyeleri açısından farklılık gösterip göstermediğine dair bulgular elde etmeye çalışmışlardır. Çalışmanın sonucunda, meslek mensuplarının TTK'da muhasebe ve denetim alanında yapılan düzenlemelere dönük düşüncelerinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bozdemir (2012), 6102 sayılı TTK'nın muhasebe meslek mensuplarını muhasebe uygulamaları ile işletme finansal tablolarının denetlemesi açısından ne şekilde etkileyeceğini belirlemek amacıyla Erzurum'da faaliyet gösteren SMMM Odasına kayıtlı muhasebe meslek mensuplarını kapsayan çalışmada meslek mensupları, 6102 sayılı TTK ile işletmelerin kurumsal kimlik kazanacağını, firmaların sağlıklı bir büyüme yoluna gireceğini, finansal tabloların TMS açısından daha şeffaf bir yapıya bürüneceğini ve muhasebe uygulamalarının dönüşüm geçirerek vergi muhasebesinden bilgi muhasebesine geçiş yapacağı fikrini savunmuşlardır. Buna karşın çalışma sonunda, 6102 sayılı TTK ile yeniden düzenlenen muhasebe kayıtlarının ve finansal tabloların TMS'ye uygun olarak yürütülmesi hususunda meslek mensuplarının henüz yeterli bilgi birikimine sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldırım (2012), Erzincan ilinde serbest olarak çalışan bağımsız muhasebe meslek mensuplarının TTK, TMS/TFRS ve KOBİ TFRS ile ilgili yapılan düzenlemeler hakkındaki görüşlerini almak amacıyla yaptıkları çalışmada muhasebe meslek mensupları, yapılan düzenlemeler ile ilgili yeterince eğitim almadıklarını bu sebeple düzenlemeleri kapsayan bir eğitim programına ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir.

399

Karakoç'un (2013), bağımsız denetimde meydana gelen yeniliklerin meslek mensupları tarafından algılanmasını konu alan çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde TTK'nın bağımsız denetimi kapsayan düzenlemeleri incelenmiş olup, bu maddelere yapılan eleştiriler ve görüşler ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise yapılan düzenlemeler doğrultusunda bağımsız denetim ve bağımsız denetçiler hakkında bilgiler sunulmuştur.

Fidan ve Cinit (2013), Yalova iline kayıtlı muhasebe meslek mensuplarının TFRS'ye ilişkin bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada, meslek mensupları arasında cinsiyet, unvan, çalışma şekli, eğitim durumu, yaş ve mesleki tecrübe değişkenleri açısından istatistikî olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özçelik vd. (2014), muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim alanında yapılan düzenlemelere bakış açılarını belirlemek ve farkındalıklarını ölçmek amacıyla Antalya, Burdur, Isparta illerinde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarını kapsayan çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda, ankete katılanların yarıya yakın kısmı bağımsız denetçilik mesleğine olumlu baktıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmanın sonunda, bağımsız denetimin en belirgin sorununun firma sahiplerinin denetim sürecine gösterdikleri direnç olduğu, katkısının ise bağımsız denetimin muhasebe bilgi sisteminin kalitesini arttırması olduğu ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, bağımsız denetim alanında faaliyet gösteren kuruluşların uyum içinde çalışmaları ve denetimcilerin uzman ekiplerden kurulması bağımsız denetimi başarıya ulaştıracak temel unsurlar olarak belirlenmiştir.

Demir vd. (2016), bağımsız denetçilik belgesine sahip olan muhasebe meslek mensuplarının denetçilik mesleği hakkındaki düşüncelerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, meslek mensuplarının bağımsız denetçilik mesleği hakkında görüş belirtmekten kaçındığını belirtmiştir. Buna rağmen büyük bir çoğunluğu denetçilik mesleğin önemini farkında olup, bağımsız denetim sayesinde muhasebe kapsamında elde edilen bilginin kalitesinin artacağına ve muhasebecilik ve bağımsız denetçilik mesleklerinin birbirlerini tamamladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmada meslek mensupları, denetçilik mesleği sınavlarının KGK tarafından yapılmasına karşı çıkmışlardır. Buna ek olarak, mesleğin iş yükünün SMMM'ye göre az fakat elde edilen gelir ve imajın ise yüksek olduğu belirtilmiştir.

Özulucan vd. (2016), yaptıkları çalışmada, Ordu ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının 6102 Sayılı TTK kapsamında bağımsız denetim alanında yapılan düzenlemeler hakkındaki görüşlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmanın sonunda katılımcılar, denetçi seçiminde aranan tecrübe yılının fazlalığına ve sınavla denetçi alımına katılmadıklarını açıklamışlardır. Bunların dışında, yapılan diğer düzenlemelerin doğru ve gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

Karasioğlu ve Karahan (2016), 6102 sayılı TTK'nın muhasebe bilimine getirdiği yeniliklerin farklı muhasebe meslek mensupları tarafından algılanma derecesini belirlemek amacıyla Konya sanayi bölgesinde yaptıkları çalışmada meslek mensupları, 6102 sayılı TTK'nın muhasebe alanında köklü değişimler getireceğini ve bu değişimlerin mevcut muhasebe sistemini uluslararası alanda geçerli bir yapıya kavuşturacağını ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada katılımcıların büyük bir çoğunluğu, 6102 sayılı TTK kapsamında bağımsız denetim alanında yapılan düzenlemelerin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

4. Araştırma Metodoloji

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Şanlıurfa Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına (ŞSMMMO) bağlı meslek mensuplarının TTK, TMS/TFRS ve BD algılarının ölçülmesi ve demografik faktörler bağlamında aralarında farklılık olup olmadığını belirlemektir.

4.2. Örneklem Süreci

Araştırmanın ana kütlesini Şanlıurfa merkezde yaşayan muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Araştırma için gerekli olan veriler kolayda örneklem yöntemi kullanılarak yüz yüze anket ve online anket yöntemi uygulanarak elde edilmiştir. Anketler 10.06.2017 ile 14.07.2017 tarihleri arasında yapılmıştır.

4.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırma için hazırlanan anket formu, toplam 52 adet sorudan ve 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde muhasebe meslek mensuplarının TTK'na yönelik algılarını ölçmek için 15 adet soru, TMS/TFRS'ye yönelik algılarını ölçmek için 13 adet soru ve BD'ye yönelik algılarını ölçmek için de 16 adet sorudan oluşan ölçek yer almaktadır. İkinci bölümde ise meslek mensuplarının cinsiyeti, medeni durumu, yaşı, eğitim düzeyi, unvanı, çalışma yılı, gelirin tatmin düzeyi ve BD olup olmadığını kapsayan 8 adet demografik soruya yer verilmiştir. TTK, TMS/TFRS ve BD yönelik algıyı ölçen ölçeğin maddeleri 5'li likert tipi ölçek (1= Kesinlikle katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılmıyorum) ile ölçülmüştür.

4.4.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H₁: Katılımcıların TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olmaları, denetçi olup olmamaları açısından farklılık gösterir.

H₂: Katılımcıların BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına dair düşünceleri, denetçi olup olmamaları açısından farklılık gösterir.

H₃: Katılımcıların TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olma konusundaki düşünceleri, yaşa göre farklılık gösterir.

H₄: Katılımcıların BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına dair düşünceleri, yaşa göre farklılık gösterir.

H₅: Katılımcıların TTK'nın mükellef ve meslek mensuplarını karşı karşıya getireceği konusundaki düşünceleri, çalışma sürelerine göre farklılık gösterir.

H₆: Katılımcıların TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olma konusundaki düşünceleri, çalıştıkları süreye göre farklılık gösterir.

H₇: Katılımcıların BD unvanının her geçen gün değer kazanacağına dair düşünceleri, çalıştıkları süreye göre farklılık gösterir.

H₈: Katılımcıların BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına dair düşünceleri, çalıştıkları süreye göre farklılık gösterir.

H₉: Katılımcıların TTK konusundaki bilgilerinin yeterli olup olmadığına dair düşünceleri ile TMS/TFRS konusundaki bilgilerinin yeterli olup olmadığına dair düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

H₁₀: Katılımcıların TTK'yı okuyup anlayabilme yeterliliği ile TMS ve TFRS'yi okuyup anlayabilme yeterliliği arasında bir ilişki vardır.

H₁₁: Katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olup olmadıklarına dair düşünceleri ile BD unvanının mesleğe duyulan saygınlığı artırıp artırmayacağı konusundaki düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

H₁₂: Katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olup olmadıklarına dair düşünceleri ile BD sınavının objektif olarak yapıldığına dair düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

H₁₃: Katılımcıların BD unvanının meslek mensuplarına sınavsız verilmesi gerektiğine yönelik düşünce ile BD'de aranan şartların ağır olup olmadığına yönelik düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

H₁₄: Katılımcıların BD unvanının meslek mensuplarının saygınlığını artıracağına dair düşünceleri ile BD unvanının meslek mensuplarının gelirini artıracağını yönelik düşünce arasında bir ilişki vardır.

4.5.Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan anket 66 meslek mensubuna uygulanmıştır. Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler, SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Güvenilirliğin belirlenmesi için Cronbach Alpha Testinden yararlanılmıştır. TTK, TMS/TFRS

ve BD'e yönelik algı açısından cinsiyet ve medeni durum grupları arasında farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla T-testi yapılmıştır. TTK, TMS/TFRS ve BD'e yönelik algı açısından gelir durumu, yaş durumu ve eğitim durumu grupları arasında bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla Anova Testinden yararlanılmıştır.

4.6. Araştırmanın Bulguları

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, unvan, çalışma yılı, gelirin tatmin düzeyi ve bağımsız denetçiliğe ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

	SIKLIK	%		SIKLIK	%
CİNSİYET			UNVAN		
KADIN	5	7,6	SM	2	3,0
ERKEK	61	92,4	SMMM	64	97,0
TOPLAM	66	100,0	TOPLAM	66	100,0
MEDENİ DURUM			ÇALIŞMA YILI		
EVLİ	53	80,3	6-10 YIL	39	59,1
BEKAR	13	19,7	16-20 YIL	17	25,8
TOPLAM	66	100,0	21 YIL VE DAHA FAZLA	10	15,2
YAŞ			TOPLAM	66	100,0
26-35 ARASI	32	48,5	GELİRİN TATMİN DÜZEYİ		
36-45 ARASI	18	27,3	ÇOK İYİ	8	12,1
46-55 ARASI	16	24,2	ORTA	42	63,6
TOPLAM	66	100,0	AZ	10	15,2
EĞİTİM DÜZEYİ			TATMİN ETMİYOR	6	9,1
İLK ÖĞRETİM	2	3,0	TOPLAM	66	100,0
LİSE	6	9,1	BAĞIMSIZ DENETÇİ MİSİNİZ	2	7,4
ÖN LİSANS	2	3,0	EVET	10	15,2
LİSANS	46	69,7	HAYIR	56	84,8

YÜKSEK LİSANS	10	15,2	TOPLAM	66	100,0
TOPLAM	66	100,0			

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri incelenecek olursa, katılımcıların 5'i (%7,6) kadın, 61'i (%92,4) erkek bireylerden oluşmaktadır. Medeni durum açısından değerlendirildiğinde 53'ü (%80,3) evli, 13'ü (%19,7) bekar olduğu görülmektedir. Yaş grupları içerisinde ise en büyük payı 32 kişi ile 26-35 yaş aralığında olanlar oluşturmaktadır (%48,5). Araştırmaya katılan bireylerin eğitim durumunun yüksek olduğu görülmektedir. En yüksek grubu 46 kişi ile lisans düzeyinde eğitimi olan bireyler oluşturmaktadır (%69,7). Ankete katılan meslek mensuplarının 2'si SM (% 3,0), 66'sı ise SMMM'dir (%97). Çalışma yılı içinde en yüksek grubu 39 kişi ile 6-10 yıl arası olanlar oluşturmaktadır. Gelirin tatmin düzeyi sorusunda 42 kişi ile orta düzey en yüksek oranı oluşturmaktadır (%63,6). Ankete katılan meslek mensuplarından 10'u BD (15,2)'i, 56'sı ise BD değildir (84,8).

Tablo 2. TTK, TMS/TFRS ve BD'e Yönelik Algı Ölçen Ölçeğe İlişkin Güvenirlilik Analizi

Cronbach's Alpha	N of Items
,766	44

Tablo 2'de muhasebe meslek mensuplarının TTK, TMS/TFRS ve BD'e yönelik algı ile ilgili olan veri setinin güvenilirlik analizi yer almaktadır. Analiz sonucunda çıkan değer 0,766 olmasında dolayı yüksek bir güvenilirliğe sahiptir.

4.7. Hipotezlerin test edilmesi

Bu kısımda hipotezler, tablolar ve analizler yardımı ile test edilecektir.

Tablo 3. Bağımsız Denetçiliğe Göre t Testi Karşılaştırmaları

KARŞILAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİ	Bağımsız Denetçi	Sayı	Ortalama	Std. Sapma	T	s.d	p
TMS/TFRS KONUSUNDA YETERLİ MİSİNİZ?	Evet	10	3,40	1,17379	1,956	64	0,050
	Hayır	56	2,69	1,02549			
DENETÇİLİK SINAVI OBJEKTİF Mİ?	Evet	10	2,50	1,26930	1,946	64	0,047
	Hayır	56	3,34	1,25447			

H₁: Katılımcıların TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olmaları, denetçi olup olmamaları açısından farklılık gösterir.

Bireylerin denetçi olup olmamalarına göre TMS/TFRS konusunda yeterli misiniz? sorusuna verdikleri cevapların farklılığını sorgulamak amacıyla yapılan t testi sonucuna göre; türdeş varyans koşulunun sağlanmıştır. Buna göre denetçi olanların TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olma konusundaki soruya verdikleri cevapların aritmetik ortalaması $3,40 > 2,69$ olduğundan denetçilerin yeterli bilgi sahibi olmadıklarını düşündükleri anlaşılmıştır. Yani işin uzmanı oldukça bireylerin bilgilerini yetersiz görmeleri şeklinde bu durumu yorumlamak mümkün olabilir. H₁ Hipotezi desteklendi.

H₂: Katılımcıların BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına dair düşünceleri, denetçi olup olmamaları açısından farklılık gösterir.

BD olup olmamaya göre BD sınavı objektif mi? soruna verilen cevaplar arasındaki farklılık sorgulandığında yine türdeş varyans koşuluna göre; BD olanların olmayanlara göre verdikleri cevapların aritmetik ortalaması $2,50 < 3,34$ olduğundan bu sınavın objektif şekilde yapıldığına inandıkları; BD olmayanların ise bu konuda bazı şüphelerinin bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. H₂ Hipotezi desteklendi.

H₃: Katılımcıların TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olma konusundaki düşünceleri, yaşa göre farklılık gösterir.

TMS ve TFRS hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmanın yaşa göre değişkenlik gösterdiği %5 hata payında değerlendirilebilir. Bu değişkene ait varyansların türdeş olması durumuna göre yapılan post-hoc karşılaştırmada Scheffe ve LSD testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir. Bu verilere göre 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların 46-55 yaş aralığındaki katılımcılara göre ortalama 0,84 düzeyinde daha fazla kendilerini yeterli bilgi ve donanımlı düşündükleri anlaşılmıştır. H₃ Hipotezi desteklendi.

Tablo 4. Yaşa Göre Anova Karşılaştırmaları Tablosu

		Kareler Toplamı	s.d	Ortalama Kare	F	P
TMS/TFRS KONUSUNDA YETERLİ MİSİNİZ?	Gruplar arası	7,610	2	3,805	3,587	0,033
	Grup içi	66,830	63	1,061		
	Toplam	74,439	65			
BD SINAVI OBJEKTİF Mİ?	Gruplar arası	9,940	2	4,970	3,225	0,033
	Grup içi	97,090	63	1,541		
	Toplam	107,030	65			

H₄: Katılımcıların BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına dair düşünceleri, yaşa göre farklılık gösterir.

Aşağıdaki tablo verilerine göre, BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına dair düşüncenin yaşa göre değişkenlik gösterdiği %5 hata payında farklı olduğu değerlendirilebilir. Bu değişkene ait varyansların türdeş olması durumuna göre yapılan post-hoc karşılaştırmadaki test bulgularına göre; tablo verilerine göre; 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların 46-55 yaşındaki katılımcılara göre ortalama 1,048 düzeyinde daha fazla denetçilik sınavının objektifliğine inandıkları yapılan LSD testi sonucuna göre de bu durum doğrulanmıştır. H₄ Hipotezi desteklendi.

Tablo 5. Yaş'a Göre Çoklu Karşılaştırmalar Tablosu

Tablo 5. Yaşa Göre Çoklu Karşılaştırmalar Tablosu								
Dependent Variable	(I) YAŞ	(J) YAŞ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
						Lower Bound	Upper Bound	
TMS/TFRS KONUSUNDA YETERLİ MİSİNİZ?	Scheffe	26-35 ARASI	36-45 ARASI	-,24653	,30345	,720	-1,0073	,5143
			46-55 ARASI	-,84375*	,31536	,034	-1,6344	-,0531
		36-45 ARASI	26-35 ARASI	,24653	,30345	,720	-,5143	1,0073
			46-55 ARASI	-,59722	,35388	,248	-1,4844	,2900
		46-55 ARASI	26-35 ARASI	,84375*	,31536	,034	,0531	1,6344
			36-45 ARASI	,59722	,35388	,248	-,2900	1,4844
	LSD	26-35 ARASI	36-45 ARASI	-,24653	,30345	,420	-,8529	,3599
			46-55 ARASI	-,84375*	,31536	,009	-1,4739	-,2136
		36-45 ARASI	26-35 ARASI	,24653	,30345	,420	-,3599	,8529
			46-55 ARASI	-,59722	,35388	,096	-1,3044	,1100
		46-55 ARASI	26-35 ARASI	,84375*	,31536	,009	,2136	1,4739
			36-45 ARASI	,59722	,35388	,096	-,1100	1,3044

BD SINAVI OBJEKTİF Mİ?	Scheffe	26-35 ARASI	36-45 ARASI	-,29861	,36576	,718	-1,2156	,6184
			46-55 ARASI	,75000	,38010	,151	-,2030	1,7030
		36-45 ARASI	26-35 ARASI	,29861	,36576	,718	-,6184	1,2156
			46-55 ARASI	1,04861	,42654	,056	-,0208	2,1180
		46-55 ARASI	26-35 ARASI	-,75000	,38010	,151	-1,7030	,2030
			36-45 ARASI	-1,04861	,42654	,056	-2,1180	,0208
	LSD	26-35 ARASI	36-45 ARASI	-,29861	,36576	,417	-1,0295	,4323
			46-55 ARASI	,75000	,38010	,053	-,0096	1,5096
		36-45 ARASI	26-35 ARASI	,29861	,36576	,417	-,4323	1,0295
			46-55 ARASI	1,04861*	,42654	,017	,1962	1,9010
		46-55 ARASI	26-35 ARASI	-,75000	,38010	,053	-1,5096	,0096
			36-45 ARASI	-1,04861*	,42654	,017	-1,9010	-,1962

Katılımcıların çalıştıkları süreye göre; TTK, TMS/ TFRS ve BD konusunda sorulara verdikleri cevapların farklılığını sınamak maksadıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre %5 ve daha az hata seviyesinde anlamlı çıkan dört değişken ve bu değişkenlere ait çoklu karşılaştırma bulguları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 6. Çalışma Yılına Göre Anova Karşılaştırmaları Tablosu

		Kareler Toplamı	s.d	Ortalama Kare	F	P
TTK MÜKELLEFLE MESLEK MENUBUNU KARŞI KARŞIYA GETİRECEKTİR.	Gruplar arası	8,457	2	4,229	3,296	0,043
	Grup içi	80,816	63	1,283		
	Toplam	89,273	65			
TMS/TFRS HAKKINDA YETERLİ BİLGİYE SAHİBİM	Gruplar arası	7,408	2	3,704	3,481	0,037
	Grup içi	67,031	63	1,064		
	Toplam	74,439	65			
BD UNVANI HER GEÇEN GÜN DEĞER KAZANACAKTIR	Gruplar arası	4,563	2	2,281	3,313	0,043
	Grup içi	43,377	63	,689		
	Toplam	47,939	65			
BD SINAVI OBJEKTİF YAPILMAKTADIR.	Gruplar arası	13,513	2	6,756	4,551	0,014
	Grup içi	93,518	63	1,484		

	Toplam	107,030	65			
--	--------	---------	----	--	--	--

Tablo 6 verilerine göre, TTK'nın mükellef ve meslek mensuplarını karşı karşıya getireceği şeklindeki sorulan soruya verilen cevaplar; TMS/ TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olma konusundaki düşünceleri; BD unvanının her geçen gün değer kazanacağı şeklinde sorulan soruya verilen cevaplar ve BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına inanma konusundaki düşünceleri çalışma sürelerine göre değişkenlik gösterdiği %5 ve daha az hata payında farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu dört değişkene ait varyanların türdeş olması durumuna göre yapılan post-hoc karşılaştırmada Scheffe ve LSD testleri yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tablo verilerine göre;

H₅: Katılımcıların TTK'nın mükellef ve meslek mensuplarını karşı karşıya getireceği konusundaki düşünceleri, çalışma sürelerine göre farklılık gösterir.

16-20 yıl arasında meslekte olanların 21 yıldan daha fazla meslekte olanlara göre daha fazla (1,158) TTK'nın mükellef ve meslek mensuplarını karşı karşıya getireceğine inandıkları tespit edilmiştir. H₅ Hipotezi desteklendi.

H₆: Katılımcıların TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olma konusundaki düşünceleri çalıştıkları süreye göre farklılık gösterir.

21 yıldan fazla meslekte bulunan katılımcıların 6-10 yıl arasında meslekte deneyimi olan katılımcı meslektaşlarına göre(0,936) TMS ve TFRS hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip oldukları düşüncesine katılmadıkları tespit edilmiştir. H₆ Hipotezi desteklendi.

H₇: Katılımcıların BD unvanının her geçen gün değer kazanacağına dair düşünceleri çalıştıkları süreye göre farklılık gösterir.

6-10 yıl arasında meslekte olanların 16-20 yıl arasında meslekte olanların göre BD unvanının her geçen gün değer kazanacağına daha fazla (0,617) inandıkları tespit edilmiştir. H₇ Hipotezi desteklendi.

H₈: Katılımcıların BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına dair düşünceleri, çalıştıkları süreye göre farklılık gösterir.

16-20 yıl arasında meslekte olanların 21 yıldan daha fazla meslekte olanlara göre daha fazla (1,465) BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına inandıkları tespit edilmiştir. H₈ Hipotezi desteklendi.

Katılımcıların TTK, TMS ve TFRS ile BD sınavına yönelik verdikleri bazı önemli sorulara ilişkin cevapların karşılaştırması ile ilgili bazı bulgular aşağıda verilmiştir.

H₉: Katılımcıların TTK konusundaki bilgilerinin yeterli olup olmadığına dair düşünceleri ile TMS/TRFS konusundaki bilgilerinin yeterli olup olmadığına dair düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

Katılımcıların TTK konusunda kendilerini yeterli görme konusundaki cevaplar yeterli ve yetersiz olarak iki grup oluşturulduktan sonra bu kez TMS konusundaki yeterli bilgi ve donanıma sahip olma konusundaki soruya verilen cevaplar da yeterli ve yetersiz olmak üzere iki gruba ayrılarak yapılan yeterli olup olmama konusundaki karşılaştırma tablosu ve Pearson Ki-kare bulguları aşağıda verilmiştir. Bu verilere göre katılımcıların TTK konusunda yeterli olmaları ile TMS ve TRFS konusunda yeterli olmaları birbirinden %5 ve daha az hata payında bağımsız değildir. H₉ Hipotezi desteklendi.

TTK’da yeterli olan bireylerin büyük çoğunluğunun TMS ve TRFS açısında yeterli oldukları düşünülebilir.

Tablo 7. Çalışma Yılına Göre Çoklu Karşılaştırmalar

Dependent Variable		(I) ÇALIŞMA	(J) ÇALIŞMA	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
							Lower Bound	Upper Bound
TTK MÜKELLEFLE MESLEK MENUBUNU	Scheffe	6-10 YIL	16-20 YIL	-,41780	,32917	,451	-1,2431	,4075
			21 YIL VE DAHA FAZLA	,74103	,40146	,190	-,2655	1,7475
KARŞI KARŞIYA		16-20 YIL	6-10 YIL	,41780	,32917	,451	-,4075	1,2431

GETİRECEKTİR.		21 YIL VE DAHA FAZLA	21 YIL VE DAHA FAZLA	1,15882*	,45137	,044	,0272	2,2905
			6-10 YIL	-,74103	,40146	,190	-1,7475	,2655
			16-20 YIL	-1,15882*	,45137	,044	-2,2905	-,0272
	LSD	6-10 YIL	16-20 YIL	-,41780	,32917	,209	-1,0756	,2400
			21 YIL VE DAHA FAZLA	,74103	,40146	,070	-,0612	1,5433
		16-20 YIL	6-10 YIL	,41780	,32917	,209	-,2400	1,0756
			21 YIL VE DAHA FAZLA	1,15882*	,45137	,013	,2568	2,0608
		21 YIL VE DAHA FAZLA	6-10 YIL	-,74103	,40146	,070	-1,5433	,0612
			16-20 YIL	-1,15882*	,45137	,013	-2,0608	-,2568
	Scheffe	6-10 YIL	16-20 YIL	-,37707	,29978	,458	-1,1287	,3745
			21 YIL VE DAHA FAZLA	-,93590*	,36562	,044	-1,8526	-,0192
		16-20 YIL	6-10 YIL	,37707	,29978	,458	-,3745	1,1287
			21 YIL VE DAHA FAZLA	-,55882	,41108	,402	-1,5894	,4718
		21 YIL VE DAHA FAZLA	6-10 YIL	,93590*	,36562	,044	,0192	1,8526
			16-20 YIL	,55882	,41108	,402	-,4718	1,5894
TMS/TFRS HAKKINDA YETERLİ BİLGİYE SAHİBİM	LSD	6-10 YIL	16-20 YIL	-,37707	,29978	,213	-,9761	,2220

BD UNVANI HER GEÇEN GÜN DEĞER KAZANACAKTIR	Scheffe	16-20 YIL	21 YIL VE DAHA FAZLA	-,93590*	,36562	,013	-1,6665	-,2053
			6-10 YIL	,37707	,29978	,213	-,2220	,9761
			21 YIL VE DAHA FAZLA	-,55882	,41108	,179	-1,3803	,2627
		21 YIL VE DAHA FAZLA	6-10 YIL	,93590*	,36562	,013	,2053	1,6665
			16-20 YIL	,55882	,41108	,179	-,2627	1,3803
			21 YIL VE DAHA FAZLA	-,93590*	,36562	,013	-1,6665	-,2053
	LSD	6-10 YIL	16-20 YIL	-,61689*	,24115	,044	-1,2215	-,0123
			21 YIL VE DAHA FAZLA	-,10513	,29412	,938	-,8425	,6323
		16-20 YIL	6-10 YIL	,61689*	,24115	,044	,0123	1,2215
			21 YIL VE DAHA FAZLA	,51176	,33069	,309	-,3173	1,3408
		21 YIL VE DAHA FAZLA	6-10 YIL	,10513	,29412	,938	-,6323	,8425
			16-20 YIL	-,51176	,33069	,309	-1,3408	,3173
		6-10 YIL	16-20 YIL	-,61689*	,24115	,013	-1,0988	-,1350
			21 YIL VE DAHA FAZLA	-,10513	,29412	,722	-,6929	,4826
			6-10 YIL	,61689*	,24115	,013	,1350	1,0988
		16-20 YIL	21 YIL VE DAHA FAZLA	,51176	,33069	,127	-,1491	1,1726
			21 YIL VE DAHA FAZLA	,10513	,29412	,722	-,4826	,6929

BD SINAVI OBJEKTİF YAPILMAKTADIR.	Scheffe	6-10 YIL	16-20 YIL	-,51176	,33069	,127	-1,1726	,1491
			16-20 YIL	-,55958	,35409	,294	-1,4473	,3282
		16-20 YIL	21 YIL VE DAHA FAZLA	,90513	,43186	,120	-,1776	1,9878
			6-10 YIL	,55958	,35409	,294	-,3282	1,4473
		21 YIL VE DAHA FAZLA	21 YIL VE DAHA FAZLA	1,46471*	,48555	,014	,2474	2,6820
			6-10 YIL	-,90513	,43186	,120	-1,9878	,1776
	LSD	6-10 YIL	16-20 YIL	-,55958	,35409	,119	-1,2672	,1480
			21 YIL VE DAHA FAZLA	,90513*	,43186	,040	,0421	1,7681
		16-20 YIL	6-10 YIL	,55958	,35409	,119	-,1480	1,2672
			21 YIL VE DAHA FAZLA	1,46471*	,48555	,004	,4944	2,4350
		21 YIL VE DAHA FAZLA	6-10 YIL	-,90513*	,43186	,040	-1,7681	-,0421
			16-20 YIL	-1,46471*	,48555	,004	-2,4350	-,4944

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Tablo 8. TTK Yeterli Bilgisi * TMS/TFRS Yeterli Bilgisi Karşılaştırması

TTK BİLGİSİ YETERLİ Mİ?	TMS/TFRS YETERLİ Mİ?		Toplam	Pearson Ki-kare	S.d	P
	Yeterli	Yetersiz				
Yeterli	22	13	35	6,163	1	0,013
Yetersiz	10	21	31			
Toplam	32	34	66			

H₁₀: Katılımcıların TTK'yı okuyup anlayabilme yeterliliği ile TMS ve TFRS'yi okuyup anlayabilme yeterliliği arasında bir ilişki vardır.

Katılımcıların TTK okuyup anlama konusunda yeterli olup olmamaları iki gruplu şekilde belirlendikten sonra TMS ve TFRS okuyabilme yeterliliği yine aynı şekilde iki gruplu olarak belirlenerek yapılan çapraz karşılaştırmada elde edilen Pearson Ki-kare bulguları aşağıda verilmiştir.

Tablo 9. TTK Anlaşılma * TMS/TFRS Anlaşılma

TTK ANLAMA DÜZEYİ	TMS/TFRS ANLAMA DÜZEYİ		Toplam	Pearson Ki-kare	S.d	P
	Yeterli	Yetersiz				
Yeterli	8	20	28	1,790	1	0,81
Yetersiz	17	21	38			
Toplam	25	41	66			

Bu verilere göre katılımcıların TTK okuyup anlama konusunda yeterli olmaları ile TMS ve TFRS okuyabilme yeterliliği birbirinden bağımsız olduğu %5 ve daha az hata payında kabul edilir. H₁₀ Hipotezi desteklenmedi.

TTK yi okuyup anlayabilme yeterliliğinin TMS ve TFRS yi okuyup anlayabilme yeterliliği ile bir ilgisi yoktur, yorumu yapılabilir.

H₁₁: Katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olup olmadıklarına dair düşünceleri ile BD unvanının mesleğe duyulan saygınlığı artırıp artırmayacağı konusundaki düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

Katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olup olmama durumuna göre iki grup ile BD unvanının mesleğe duyulan saygınlığı artırıp artırmayacağı konusunda oluşturulan artırır ve artırmaz şeklindeki iki grup çapraz karşılaştırmada elde edilen Pearson Ki-kare bulguları aşağıda verilmiştir.

Bu verilere göre katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olup olmamaları ile BD unvanının mesleğe duyulan saygıyı artırması görüşleri birbiriyle bağımlı olduğu %5 ve daha az hata payında söylenebilir. H₁₁ Hipotezi desteklendi.

TMS ve TRFS de kendisini yeterli gören büyük bir katılımcı oranının BD unvanının mesleki saygınlığı artırmayacağı düşüncesine sahip olduğu ifade edilebilir.

Tablo 10. TMS/TRFS Yeterlilik Düzeyi * BD, Mesleğe Duyulan Saygıyı Artırır Mı?

TMS/TRFS YETERLİLİK DÜZEYİ	BD,MESLEğE DUYULAN SAYGIYI ARTIRIR MI?		Toplam	Pearson Ki-kare	S.d	P
	Artırır	Artırmaz				
Yeterli	7	25	32	4,034	1	0,045
Yetersiz	15	18	33			
Toplam	22	43	65			

H₁₂: Katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olup olmadıklarına dair düşünceleri ile BD sınavının objektif olarak yapıldığına dair düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

Katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olup olmama durumuna göre oluşan iki grubu BD sınavının objektif olarak yapıp yapılmaması ile ilgili soruya verdikleri cevaplar Evet / Hayır şeklinde gruplandıktan sonra yapılan çapraz karşılaştırma tablosu ve elde edilen Pearson Ki-kare bulguları aşağıda verilmiştir.

Tablo 11. TMS/TRFS Yeterlilik Düzeyi * BD Sınavının Objektif Yapılması

TMS/TRFS YETERLİLİK DÜZEYİ	BD SINAVI OBJEKTİF Mİ?		Toplam	Pearson Ki-kare	S.d	P
	Evet	Hayır				
Yeterli	11	21	32	0,106	1	0,745
Yetersiz	13	21	34			
Toplam	24	42	66			

Bu verilere göre katılımcıların TMS ve TRFS konusunda yeterli olmaları konusunda yeterli olup olmamaları ile BD sınavının objektif yapıldığına inanma arasında %5 hata payında bağımsızlık vardır. Buna göre katılımcılar TMS ve TRFS de kendisini yeterli veya yetersiz görmelerine rağmen BD sınavının objektif olarak yapılmadığına inanmaktadır. H₁₂ Hipotezi desteklenmedi.

H₁₃: BD unvanının meslek mensuplarına sınavsız verilmesi gerektiğine yönelik düşünce ile BD’de aranan şartların ağır olup olmadığına yönelik düşünceleri arasında bir ilişki vardır.

Katılımcıların denetçilik unvanının meslek mensuplarına sınavsız verilmesi konusundaki düşünceleri evet hayır şeklinde belirlenen iki grubun cevapları; denetçilik için aranan şartların ağır olup olmadığına inan kişilere yönelik oluşturulan iki grubun cevapları çapraz karşılaştırma sonrasında elde edilen Pearson Ki-kare bulguları aşağıda verilmiştir.

Bu verilere göre denetçilik unvanının sınavsız verilme isteği ile denetçilerde aranan şartların ağır olduğuna inanma arasında %5 ve daha az hata payında bağımlılık vardır. H₁₃ Hipotezi desteklendi

Buna göre katılımcı meslek mensuplarından denetçilerde aranan şartları ağır bulmayanların büyük kısmının denetçilik unvanının meslek mensuplarına sınavsız verilmesini kabul etmedikleri ifade edilebilir.

Tablo 12. BD İçin Aranan Şartlar Ağır Mı? * BD Unvanı Sınavsız Verilmelidir

BD İÇİN ARANAN ŞARTLAR AĞIR MI?	BD UNVANI SİNAVSIZ VERİLMELİDİR		Toplam	Pearson Ki-kare	S.d	P
	Evet	Hayır				
Evet	19	20	39	4,760	1	0,029
Hayır	6	21	27			
Toplam	25	41	66			

416

H₁₄: BD unvanının meslek mensuplarının saygınlığını artıracığına dair inanç ile BD’in meslek mensuplarının gelirini artıracığını yönelik düşünce arasında bir ilişki vardır.

Katılımcıların BD unvanının meslek mensuplarının saygınlığını artıracığına inanlar bireyleri iki grup yaparak ile BD’in meslek mensuplarının gelirinin artıracığı nı düşünenleri iki grup yaparak yapılan karşılaştırmadan elde edilen Pearson Ki-kare bulguları aşağıda verilmiştir.

Bu verilere göre BD unvanının meslek mensuplarının saygınlığını artıracığına inanlar ile BD’in meslek mensuplarının gelirinin artıracığını düşünenler arasında bir bağımlılık ilişkisi %5 ve daha az hata payında bulunmuştur. H₁₄ Hipotezi desteklendi

Buna göre katılımcı meslek mensuplarının BD’in meslek mensuplarının gelirini artıracığı düşünenlerin büyük bir kısmının aynı zamanda aynı zamanda BD unvanının meslek mensuplarının saygınlığını da artıracığına inandıkları söylenebilir.

Tablo 13. BD Unvanı Geliri Artırır * BD Mesleğe Duyulan Saygıyı Artırır?

	BD MESLEĞE DUYULAN SAYGIYI ARTIRIR?	Toplam	Pearson	S.d	P

BD UNVANI GELİRİ ARTIRIR				Ki-kare		
	Evet	Hayır				
Evet	30	2	32	7,101	1	0,008
Hayır	23	11	34			
Toplam	53	13	66			

Sonuç

Özellikle son yıllarda TTK, TMS/TFRS ve bağımsız denetçilik ile ilgili konular muhasebe literatüründe gerek teorik gerek uygulama olarak sıklıkla tartışılmaktadır. Çalışmamızda da Şanlıurfa Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına bağlı meslek mensuplarının TTK, TMS/TFRS ve bağımsız denetçilik ile ilgili tutumları incelenmiştir. Ankete katılanların tutumları hem demografik faktörler, hem TTK, TMS/TFRS ve BD'nin kendi içinde ve birbiri ile ilişkisi açısından analize tabi tutulmuştur.

Yapılan analizler neticesinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

- *BD olmayanların olanlara göre kendilerini TMS/TFRS konusunda daha yeterli gördükleri
- *BD olanların, olmayanlara göre denetçilik sınavının objektif esaslara göre yapıldığını düşündükleri,
- *26-35 yaş aralığındaki katılımcıların 46-55 yaşındaki katılımcılara göre TMS/TFRS hakkında kendilerini yeterli bilgi ve donanımda gördükleri,
- *36-45 yaş aralığındaki katılımcıların 46-55 yaşındaki katılımcılara göre denetçilik sınavının objektifliğine daha fazla inandıkları,
- *16-20 yıl arasında meslekte olanların 21 yıldan daha fazla meslekte olanlara göre TTK'nın mükellef ve meslek mensuplarını karşı karşıya getireceğine daha fazla inandıkları,
- *21 yıldan daha fazla meslekte olan katılımcıların 6-10 yıl arası meslekte olanlara göre TMS ve TFRS hakkında daha fazla yeterli donanım ve bilgiye sahip olduklarına inandıkları,
- *6-10 yıl arasında meslekte olanların 16-20 yıl arasında meslekte olanlara göre BD unvanının her geçen gün değer kazanacağına inandıkları,
- *16-20 yıl arası meslekte olanların 21 yıldan daha fazla meslekte olanlara göre BD sınavının objektif esaslara göre yapıldığına inandıkları,
- *TTK'da yeterli olan bireylerin büyük çoğunluğunun TMS ve TFRS açısından da yeterli olduklarını düşündükleri,

- *TMS ve TFRS de kendisini yeterli görenlerin, BD unvanının mesleki saygınlığı artırmayacağı düşüncesine sahip oldukları
- *TMS ve TFRS açısından kendisini yeterli veya yetersiz görenlerin BD sınavının objektif olarak yapılmadığına inandığı
- *BD sınavının şartlarını ağır bulmayanların büyük kısmının BD unvanının meslek mensuplarına sınavsız verilmesini kabul etmedikleri,
- *BD'in meslek mensuplarının gelirini artıracığı düşünenlerin büyük bir kısmının aynı zamanda BD unvanının meslek mensuplarının saygınlığını da artıracığına inandıkları.

Kaynakça

- Arıkan, Y. (2010). Yaşanan ekonomik gelişmelerin, yeni TTK ve yapılan yasal düzenlemelerin ışığında, muhasebe mesleğinde yeni iş alanları. *Mali Çözüm Dergisi*, 102, 7-17.
- Bozdemir, E. (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesine yönelik ampirik bir çalışma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*.103-122.
- Can, İ. ve Gör, Y. (2011). Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının meslek mensupları arasında bilinirlik düzeyini ölçmeye yönelik bir araştırma (Ankara ve Çankırı illeri örneği). *World of İfrs*. 1-10.
- Dabbaoğlu, K. ve Can, G. (2011). Serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin yeni Türk Ticaret Kanunu ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları farkındalığı: *Marmara bölgesi örneği*. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24, 42-49.
- Demir, M. vd. (2016). Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetçilik mesleği hakkındaki düşünceleri: Van ilinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 37-56.
- Fidan, M.E. ve Cinit, H. (2013). 01 Ocak 2013 öncesinde Türkiye Finansal Raporlama Standartları çerçevesinde KOBİ muhasebe standartlarının muhasebe meslek mensupları tarafından algı düzeylerinin tespitine yönelik uygulama (Yalova ili örneği). *İnönü Üniversitesi Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 51-79.
- Erol, M., Atmaca, M. ve Öztürk, S. (2011). Muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına bakış açılarının ölçülmesine ilişkin ampirik bir çalışma. *Muhasebe Bilim Dünyası*, 13(3), 225-267.
- Karadeniz, Y. (2015). 6102 Sayılı TTK kapsamında Türkiye'de bağımsız denetim ve kurumsal yönetim uygulamalarının değerlendirilmesi: Nitel bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 313-335.
- Karakoç, M. (2013). Türk Ticaret Kanunu ile birlikte bağımsız denetimde meydana gelen gelişmeler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 59, 17-37.
- Karasioğlu, F. ve Karahan, N.S. (2016). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe uygulamalarına getirdiği yeniliklerin uygulayıcılar (SM, SMMM, YMM) tarafından algılanma düzeyi: Konya yerelinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35,175-183.

Özçelik, H., Şenol, H. ve Aktürk, A. (2014). Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim alanındaki güncel gelişmelere bakış açıları ve farkındalıkları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 55-72.

Özulucan, A., Keleş, D. ve Arslan, S. (2016). Muhasebe meslek mensuplarının 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda yer alan bağımsız denetim ile ilgili hususlar hakkındaki görüşlerine yönelik Ordu ilinde bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 25-42.

Uluslan, H., Eren, E. ve Köylü, Ç. (2012). 6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK)'nın muhasebe ve denetim uygulamalarına getirdiği yenilikler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 55, 11-34.

Yavuz, Ö. (2011). TTK ile şirketler şeffaflaşacak. [http://www. btinsan.com/ttk-ilesirketler seffaflasacak--19885h.htm](http://www.btinsan.com/ttk-ilesirketler-seffaflasacak--19885h.htm) adresinden erişildi (ET:11.10.2017).

Yılancı, F.M., Yıldız, B. ve Kiracı, M. (2013). *Muhasebe denetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık

Yıldırım, S. (2012). Muhasebe meslek mensuplarının TTK,TMS/IFRS ve KOBİ IFRS ile ilgili genel görüşleri: Erzincan örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 403-416.

[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/IFRS_brosuru/\\$FILE/Finansal%20Muhasebe%20Dan%C4%B1%C5%9Fmanl%C4%B1k%20Hizmetleri%20\(FAAS\)%20%20IFRS'ye%20haz%C4%B1r%20m%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1z.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/IFRS_brosuru/$FILE/Finansal%20Muhasebe%20Dan%C4%B1%C5%9Fmanl%C4%B1k%20Hizmetleri%20(FAAS)%20%20IFRS'ye%20haz%C4%B1r%20m%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1z.pdf), adresinden erişildi (ET: 11.10.2017).

FRANSIZ MECLİSİNDE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI KANUNUNUN KABUL EDİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Şinasi SÖNMEZ

Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi

Öz

Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması, taraf olan ülkelerin meclislerinde ayrı ayrı onaylanmıştır. Lozan Barış Antlaşması ile ilgili kanun teklifi Fransız Meclisi'ne 25 Ağustos 1924 yılında görüşülmeye başlanmıştır. Anlaşma ile ilgili kanun tasarısı mecliste görüşmeye sunulmuş, üç oturum sonucunda kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Oturumların her birinde dönemin Fransız hükümeti temsilcileri, mecliste bulunan siyasal partilerin temsilcileri görüşlerini ifade etmişlerdir.

Antlaşmanın yapıldığı tarihte yönetimde bulunan Raymond Poincaré Hükümeti'ne eleştiriler getirilmiştir. Görüşmelerde kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, Suriye sınırı, Türkiye'de Fransızca eğitim yapan okullar, Boğazların durumu Fransa'nın menfaatleri açısından ele alınmıştır. Özellikle kapitülasyonların kaldırılmasından sonra Fransa'nın ekonomik ve mali çıkarlarının olumsuz etkileneceği görüşü dile getirilerek, mevcut Türk Hükümeti ile ilişkiler konusunda uyarılar yapılmıştır. Önceden mevcut olan yabancı okulların sayısının azalmış olduğu, eğitim gören Fransız uyruklu yabancıların veya Fransızca eğitim yapan azınlık çocuklarının mağduriyetlerinin giderilmesi konusunda bir an öce girişimlerde bulunulması istenmiştir. Suriye'nin Türkiye ile uzun bir sınırı olduğu vurgulanarak, mevcut manda yönetimine önem verilmesine dikkat çekilmiştir.

421

Fransız siyasal çevrelerinin bir kısmı Lozan Barış Antlaşması'nı Osmanlı Dönemi ve Sevres Antlaşması ile kıyaslayarak eleştirmelerine rağmen 171'e karşı 410 oyla kabul etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Antlaşması, Kapitülasyonlar, Osmanlı Borçları, Yabancı Okullar, Sınırlar.

ACCEPTANCE OF THE LAUSANNE PEACE TREATY LAW IN FRENCH PARLIAMENT

Abstract

The Lausanne Peace Treaty signed between Turkey and Allies on July 24, 1923 was approved separately in the councils of the participating countries. The law proposal for the Lausanne peace treaty was begun to be discussed in French Meclis on August 25 1924. The draft law on treaty was submitted to the parliamentary debate was adopted as the result of the sessions. In each session the french government representatives of the period and representatives of the political parties in the parliament expressed their views. At the time of the treaty criticisms were made

for the poincarre government. During the discussions; Capitulations, Ottoman debt, Syrian border, French schools in Turkey, the situation of the straits were dealt with in terms of France's benefits. Espacially after removal of capitulations the economic and financial interests of France would be adversely affected; Warnings were made about the current Turkish government. It was asked to take action as soon as possible on the following subjects. Reduced number of pre-existing foreign school to compansate the unjust treatment on French nationals or minority children studying French. It was emphasized that Syria had a long border with Turkey and it was decided to attach importance to the existing mandate management. Although some of the French political circles criticized the Lozan peace treaty in comparison with the Treaty of Sevres and the Ottoman period, the treaty was adopted with 410 votes against 171.

Keywords: Lausanne Peace Treaty, Capitulations, Ottoman Debt, Foreign Schools, Borders.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri safında yer alan Fransa 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı¹. Fransa, İngiltere ve İtalya'nın savaşta ele geçiremediği Türk topraklarının Anadolu'da kalan kısımlarını işgal etmeleri karşısında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele başladı. 21 Haziran 1920'de Amasya Bildirgesiyle başlayıp 9 Eylül 1922'de İzmir'e kadar süren bu mücadelenin belli başlı hedefi ülkeyi bu işgallerden kurtarmak olmuştur.

Savaştan sonra Müttefik devletleri önceden aralarında yaptıkları gizli anlaşmaları uygulamaya koymaya başladılar. Arap nüfusun yoğun olduğu Osmanlı topraklarını İngilizler ve Fransızlar aralarında paylaşarak manda yönetimleri oluşturdular. İngilizler Filistin, Ürdün ve Irak bölgelerini, Fransızlar ise Suriye ve Lübnan'ı aldı. Fransa, Filistin ve Irak'ı İngilizlere bırakmak istemediklerini iki ülke arasında yapılan Ortadoğu görüşmelerinde dile getirdiler. Türklerin başlattığı Milli Mücadele'nin hemen başında İngilizlerin teşvikiyle Yunanlıların Anadolu'yu işgal girişimini Fransızların istemediği şeklindeki haberler Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa'ya kadar ulaşmış, O'nun başlattığı bağımsızlık mücadelesinin desteklenmesi gerektiği haberleri yayılmıştı. Fakat bu iyi niyet gösterisi gayet kısa sürmüş, 1919 Kasımında İngilizlerin boşalttığı Çukurova'yı Fransızlar işgal etmişti. İngilizlerle rekabetini gizliden gizliye sürdüren Fransızlar, Suriye'deki Yüksek Komiseri Georges Picot'yu Mustafa Kemal'le görüşmek üzere 1919 Aralık ayında Sivas'a yolladı². Fransızların Çukurova ve çevresini işgali sırasında halka yaptığı eziyet Yunanlıların İzmir'i işgalinde yaptıklarından az değildi. Ermenileri silahlandırarak oradaki ahalinin kıyımına neden olduğu bir gerçektir³. Bir taraftan bu söylentiler yayılırken, Mudanya Mütarekesinden hemen sonra 12 Kasım 1918'de bir Fransız Tugayı İstanbul'a gelerek işgale başlamıştı. İtilaf Devletleri donanmasına ait gemilerin 12 tanesi Fransız gemisiydi⁴.

Paris Barış Konferansı 1919 Ocağında başlamasına rağmen bir türlü sonuçlanmamıştı. Haziran ayında Osmanlı Temsilcisi Damat Ferit Onlar Konseyi'nin karşısına çıkarak bir takım isteklerde

¹ Dr. Salahi R. Sonyel; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*; Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1987; s. 7-19.

² Sonyel; a.g.e. s.195-202.

³ Orhan Duru; *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 73.

⁴ Osman Özsoy; *Saltanattan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı, Olaylar, Belgeler, Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 60.

bulunmasına rağmen dikkate alınmamıştı. Fransa Başbakanı Clamenceau, Türk yönetiminde bulunan her yerde maddi ve kültürel değerlerin yükselmediği şeklinde Türk Heyeti'ne aşağılayıcı bir mektup yazmıştı. 18-26 Nisan 1920'de İtalya'da toplanan San Remo Konferansı'nda ise Fransa müttefikleri ile Osmanlı İmparatorluğunu nasıl paylaşacaklarının son kararını vermişti. Müttefikler, Paris, Londra ve San Remo Konferanslarında aldıkları kararları 10 Ağustos 1920'de Sevrès'de Osmanlı Heyeti'ne sunarak nihai kararlarını verdiler⁵. Türklerin bir utanç belgesi olarak kabul edeceği Sevrès Antlaşması Türkler tarafından kabul edilmediği gibi, Müttefiklerin Türk topraklarını aralarında paylaşmaları konusunda ne kadar istekli olduğunu unutmadılar⁶.

Fransa'nın izlediği yol, İngiltere'nin gerek Anadolu'da gerekse Arap coğrafyasında daha çok toprak almasının önüne geçmektir. İngilizlerin Yunanlıları ileri sürmelerine karşılık yaptıkları ise, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini sürdüren önderleri ile diyalog kurmaya çalışıyorlardı. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesi konusunda Fransız Hükümeti'nin İstanbul'da bulunan temsilcisi aracılığıyla ile yazışmaları bu çabanın sonucudur. İngilizlerin şehri işgal ederken ön planda olması, Fransızların işgale katılması gerçeğini değiştirmiyordu⁷. Türklerin İkinci İnönü Muharebesi'ni kazanması İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıkları, diğer bir deyişle, Fransa'nın Türklerin başarılı olacağını görmeye başlamasıyla, İkinci Londra Konferansı 21 Şubat- 12 Mart 1921'de yeniden yapıldı. Fransızlar, Sevrès Anlaşmasının yumuşatılarak Türklerle anlaşma yoluna gidilmesini istiyordu. Ancak Türk heyeti Yunanlıların Anadolu'dan çekilmedikçe kendilerine sunulan önerileri kabul etmeyeceklerini bildirdi. Fransızlar, Türklerin Yunanlılar karşısında elde ettikleri başarılar karşısında, Türklerle anlaşma yolunu arayarak, 20 Ekim 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Ankara Antlaşması'nı İngiltere'den gizli olarak imzaladı. Hatay'da İskenderun Sancağı adı altında ayrı bir idare kurulmasının dışında, işgal ettiği yerlerden çekilmeyi kabul etti. Bundan sonra Fransa, Türkiye ile savaştan vazgeçiyor, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni resmen tanıyordu⁸.

423

1. K anunun Kabul Edildiği Tarihte Fransız Siyasal Ortamı

Fransa savaştan galip çıkmasına rağmen ekonomik zorlukların getirdiği sorunlarla karşı karşıya idi. Lozan Barış Antlaşması'na Fransa, Başbakanı Raymond Poincaré'yi Dışişleri Bakanı ve heyet başkanı olarak görevlendirdi. 24 Temmuz 1923 tarihinde antlaşma imzalandıktan sonra, Fransa'da 1924 yılında yapılan seçimleri sol partilerin oluşturduğu *Sol Birlik* cephesi kazandı. Kurulan Sol Birlik Hükümeti, 24 Ağustos 1924'te Lozan Barış Antlaşması Kanununu Meclise getirdi. Ekonomik sorunlar ve dış politikadaki anlaşmazlıklar yüzünden bu hükümetin ömrü ancak 1926'ya kadar sürdü. Sonrasında Sosyalist ve Komünist partilerin dışında kalan partilerin oluşturduğu *Ulusal Birlik* Hükümeti kuruldu. Savaştan sonra özellikle ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar yüzünden kurulan hükümetlerin ömrü uzun olmuyordu. Bu nedenle milli mutabakat hükümetleri kuruluyordu. Ayrıca ülkede 1923 yılından sonra ortaya çıkan sömürge karşıtı örgütlenmeler siyasal ortamı gerginleştiriyordu.

⁵ Şerafettin Turan; *Türk Devrim Tarihi*, Cilt II, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 185-192.

⁶ Dorothee Schmid; "Turquie: Le Syndrome de Sevrès, ou la Gurère Qui n'en Finit Pas", *Politique Etrangère*, Paris Printemps 2014, s. 199-213.

⁷ Sina Akşin; *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet 1919-1920*, İkinci Cilt, Cem Yayınları, İstanbul 1992, s. 384.

⁸ Adnan Sofuoğlu; "Batı Cephesi: Diplomasi, Muharebe ve Yeni Devlete Doğru İlk Adımlar", *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi* Editör: Prof. Dr. Fatma Acun, 10. Baskı Siyasal Yayınevi, Ankara, s. 2009, 232-259.

Sağ partiler 1919 yılında yapılan seçimlerde çoğunluğu elde ederek *Ulusal Blok* çatısı altında Raymond Poincaré'nin Başbakanlığında bir hükümet kuruldu. 11 Mayıs 1924'te ise yapılan seçimleri bu defa *Sol Cartel* (Sol Birlik) adı altında sol partilerin birliği çoğunluğu sağladığından Eduard Herriot Hükümeti kuruldu⁹. Solun iki yıl yönettiği hükümetlerde Eduard Herriot'dan başka Paul Painlevé ve Aristide Briand gibi isimler kısa süreli başbakanlık yaptılar. 23 Temmuz 1926'da Eduard Poicaré *Milli Birlik Hükümeti*'ni yeniden kurdu. Lozan Barış Antlaşması Kanunu Eduard Herriot'nun Başbakanlığı döneminde kabul edildi. Mecliste azınlıkta bulunan sağ partilerin milletvekilleri anlaşmanın kabulüne ret oyu verdiler.

2.

L

Lozan Barış Antlaşması Kanununun Meclise Getirilmesi ve Görüşmenin Başlaması

Lozan Barış Antlaşması Kanunu ile ilgili meclis görüşmeleri 26 Ağustos 1924 tarihinde Fransa Cumhuriyeti Resmi Gazetesi 104 numaralı sayısında yayınlandı. 13. Dönem Millet Meclisi, İkinci kısmı 43. oturumunda kanun gündeme alındı. Kanunun görüşülmesi üç seansta tamamlanmış, ilk oturum, 25 Ağustos 1924'te başlamıştır. André Berthon, Pierre Renaudel rapportör olarak, Herriot Konsey Başkanı, Franklin Bouillon komisyon başkanı olarak görev almışlardır. Paul Pierre Louis Bargeton Hükümet Komiseri, Fransız delegesi olarak kanun tasarısının görüşülmesi süresince görevlendirilmiştir.

Önce Komisyon Başkanı tarafından Lozan Barış Antlaşması Kanunu sözlü olarak okundu. Muhalefet milletvekili Fernand Engerand¹⁰ söz alarak, Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te kabul edildiğini, Fransız Parlamentosu'nda kabul ya da reddedilmesinin öneminin olmadığını söyledi. Komünist Partisi'nden Gil Marcel Cachin bu durumun parlamenter sistemin hatası olduğunu, aynı partiden André Berthon ise, zaten anlaşmanın yürürlükte olduğunu söyledi. Berthon ayrıca anlaşmanın şimdiye kadar onaylanmamış olmasının sorumlusunun Poincaré Hükümeti¹¹ olduğunu da belirtti. Engerand, Lozan Barış Antlaşması'nı Avrupalılar için hoş yanları olmayan "kaybedilmiş hayaller" metni olarak nitelendirdi. Marcel Cachin ise İngiltere hariç diyerek, anlaşmanın onlar için avantajlı olduğunu söyledi. Engerand ise gelişmelere göre, Sevres ile Lozan karşılaştırıldığında onlar için de arada büyük farklar olduğunu, kayıplarının beklentilerinden daha çok olduğunu belirtti¹².

Milletvekilleri kanun hakkında görüşlerini kendi partilerinin görüşleri doğrultusunda ve iktidar-muhalefet çekişmesine malzeme yaparak açıkladılar. Fransa- İngiltere arasında devam eden tarihi rekabet, Lozan Antlaşması Kanunu'nun görüşülmesi sırasında da görüldü. Birinci Dünya Savaşı'na müttefik olarak giren bu iki devlet, çıkarları konusunda Ortadoğu ve Türkiye üzerinden gizliden gizliye, zaman zaman açıkça yarışıyordu. Dönemin Fransız Meclisi üyeleri İngiltere ile ilgili kanaatlerini elbette kendi ülkelerinin çıkarları açısından eleştirel bir bakış açısıyla ifade ettiler.

3. Türkiye Üzerinden Fransız- İngiliz Çekişmesi

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkler yenilgiyi kabul etmiş, İtilaf Devletleri ile önce Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı. Sonrasında İtilaf Devletleri'nin aralarında

⁹ Pauline Piettre; "La Presse Française et la Politique Extérieure du Cartel Des Gauches (1924-1926) Espoirs et Méfiances d'une Opinion Attentive", *Transversalités*, Juillet-Septembre 2011, s. 139-155.

¹⁰ Muhalefetteki Demokrat Cumhuriyetçi Birlik Partisi'nden Calvados Milletvekili.

¹¹ Lozan Antlaşması'nın imzalandığı 24 Temmuz 1923'te Raymond Poincaré Milli Birlik Hükümeti'nin Başbakanı idi.

¹² Fernand Engerand; "Debats Parlementaires", Journal Officiel de la République Française/ Chambre des députés, N:104, Paris 26 Ağustos 1924, s. 3114.

kararlaştırdığı şartları Osmanlı Hükümeti'nin temsilcilerine Sevrès'de sunarak, imzalamaya zorlamışlardı. Mondros'tan sonra işgallere karşı Türkiye'nin başlattığı mücadele, İhtilaf Devletleri'ni tedirgin etmiş, Türkiye konusunda aralarında çelişkilerin doğmasına neden olmuştu. Türk ordusunun özellikle Yunanlılar karşısında elde ettiği başarı, İkinci İnönü Zaferi'nden sonra Fransa'yı Anadolu'daki durumuyla ilgili olarak yeni arayışlara itmişti. Bu arayışlar onları Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ankara Antlaşması'nı yapmasını sağlamıştı. Bir anlamda Fransa Türklerle fiili olarak devam eden savaşı bu anlaşma ile sona erdirmiş oldu. Meclis'te Lozan Kanunu ile ilgili görüşmeler sırasında raportör Ankara Antlaşması'na ilişkin değerlendirmesinde, anlaşmanın yapıldığı tarihte Devlet Başkanı Briand'nın anlaşma öncesi Anadolu'daki gidişatı doğru değerlendirdiğini, Franklin Bouillon'un ise ülkesi adına doğru adımlar attığını söyledi. Anlaşmanın İngiltere'den gizli yapıldığı bilgisinin doğru olmadığını, Anlaşma ile ilgili olarak Fransız Hükümeti'nin İngiltere'yi bilgilendirdiğini ifade etti. Lozan Antlaşması'nda ise Fransa'nın müttefikleri İngiltere ile ortak hareket ettiğini ancak, Lozan'da alınan kararların daha önce yapılmış olan Ankara Antlaşması'na aykırı bir yanı yoktur dedi. Türklerle Yunanlılar arasındaki mücadelede Sakarya Savaşı'nın kendileri için belirleyici olduğunu, Sakarya'dan sonra Fransızların Türklerle ilgili izlediği politikanın değiştiğini anlattı. Türklerin başarısı ile ilgili olarak ise, Kurtuluş Savaşı'nı sadece Yunanlılara karşı veya İngilizlere karşı kazanmadığını, karşısında bulunan bütün İtilaf Devletleri'nin yenilmiş sayılacağını, hatta bu zaferi Avrupa'ya karşı elde etmiştir dedi. Aynı zamanda, Türklerin zaferinin dünyanın şampiyonu İngiltere'nin bir felaketi olduğunu, daha birkaç yıl önce, 1918'de yenilen Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yenen bir ülke konumuna geldiğini, bunun anlamının, Fransa'nın da Türkiye karşısında yenilmiş bir ülke sayılacağını belirtti. İki ülke arasındaki farkın, büyük savaştan sonra, İngiltere'nin gelişmeleri ancak Türklerin kurtuluş savaşından sonra gördüğünü, Fransız temsilci Franklin Bouillon'un ise savaş devam ederken gidişatı fark ederek önceden doğru adımlar attığını ifade etti. Ankara Antlaşması'nın sadece bir Türk- Fransız anlaşması olmadığını, aynı zamanda Türk-Yunan savaşını durdurmaya yönelik bir adım olduğunu söyledi. Sonuç olarak, Türklerin elde ettiği zaferi kabul etmenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarının geriye iade edilmesi anlamına gelmediğini, barış anlaşmasının imzalanmasının, Türklerin Osmanlılardan geriye kalan topraklarının küçük bir parçası üzerinde, geçmişin sadece hatıralarında yaşayacağı bir siyasal egemenlik kuracaklarını belirtti. Kurulan yeni devlette yaşayanlar arasında milli bir anlayışın esas alındığı yeni bir bağ oluşacaktır dedi. Türkiye'nin Lozan'daki tutumundan övgüyle bahseden Hükümet temsilcisi, karşılarında onlara yalvaran eski Osmanlı temsilcileri olmadığını, Sakarya Savaşı'nın galibiyetini hazırlayan komutanlardan biri olan İsmet Paşa gibi Doğu-Batı kültürünün karışımıyla donatılmış nadir bir diplomatın karşılıklarına çıktığını söyledi¹³. Cumhuriyetçi Demokrat Birlik Partisi'nden Bré, İngiltere ve Japonya'nın Lozan Antlaşması'nda amaçlarına ulaştığını, İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'ı elinde tuttuğunu, Fransa'nın savaştan galip çıkmasına rağmen Suriye'nin karşılığında Filistin'i İngilizlere rehin verdiği görüşünü savundu. Gelişmelerin ve İngilizlerin izlediği siyasetin onları yüzyılın galibi konumuna getirdiğini söyleyerek, Lozan Barış Antlaşması Kanunu'na ret oyu vereceğini belirtti. Sevres Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin yendiği ülkenin Yunanistan ve onun müttefiki İngiltere

¹³ Journal Officiel, Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés, s. 3114-3119.

olduğunu, bu yenilgiye rağmen İngiltere'nin Kutsal Topraklar ve Filistin'e sahip olmasını anlayamadığını söyleyerek, Fransa'nın izlediği politikayı eleştirdi¹⁴.

4.

S

uriye Üzerine Tartışmalar

Görüşmenin raportörü Osmanlılar ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa arasında yapılan Suriye ile ilgili yapılan anlaşmalara ilişkin açıklamalarda bulundu. Manda yönetimi sınırları içinde kalan Halep'in çevresindeki şehirlerle olan ekonomik ve ticari bağlantılarının önemine değindi. Antep ve Urfa'nın Halep ile önemli bir ticari bağı olan Antep ve Urfa'nın Fransız kontrolü dışında olmasının getireceği ekonomik kayıp ve zorlukların aşılabilmesi için, görüşmeler yapılarak giderilmesinin önemini belirtti. Türkiye-Suriye sınırının 20 Ekim 1920'de yapılan Fransa- Türkiye arasında yapılan anlaşmanın 6. Maddesinin birinci paragrafının 3. bendinde belirlendiğini anlattı. Sınır ile ilgili olarak önceden yapılmış olan düzenlemelerle Lozan'da yapılanların bir biriyle uyumlu olduğunu ifade etti. Suriye-Filistin sınırının Osmanlı döneminde yapılan anlaşmaya uygun olarak, Lozan'da aynı şekilde belirlendiğini söyledi. Raportöre göre Suriye sınırı ile ilgili 1916 yılından itibaren bir takım anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalar, İngiltere ile Fransa arasında Suriye topraklarının bölüşülmesi prensibine göre yapıldı. 25 Aralık 1919'da San Remo Antlaşmasıyla Suriye-Filistin, Suriye-İrak, Suriye-Arabistan sınırları belirlendi. 20 Aralık 1921¹⁵'de yapılan Ankara Antlaşmasında Suriye-Türkiye sınırı belirlendi. Raportör, her şeye rağmen mevcut Suriye sınırının çevresiyle olan ekonomik bağları nedeniyle bölünmüş durumda olduğunu ileri sürdü. Bu bölünmüşlüğe, Çukurova, Kürdistan ve Musul'un mevcut Suriye'ni dışında kalmasını örnek olarak gösterdi¹⁶. Eduard Soulier ise söz alarak, mevcut pamuk ekimi yapılan bölgelerin kendi yönetimleri dışında kalmasından yakındı. Ankara Antlaşması'nda belirsizliklerin bulunduğuna işaret ederek ulaşım ve güvenlik bakımından mevcut demiryolunun sınırın her iki yanında bulunmasını bölgenin yönetilmesinde zorluklar çıkaracağını, Fransa ile Türkiye arasında yeni anlaşmazlıklar doğuracağına değindi. Ayrıca demiryolunun işletilmesinin halen Fransızların kontrolünde olmasına rağmen, herhangi bir sıkıntı doğduğunda Türkiye'nin demiryolunu kapatabileceğini söyledi¹⁷. Marquis de Ferronay, Soulier'nin görüşlerini destekleyerek, Türklerin Halep ve İskenderun'u almak istediklerini gizlemediklerini, Musul için bir askeri sevkıyat yapmak istemeleri durumunda mevcut demiryolunu kullanmak isteyeceğini, Fransızların İngilizlerin müttefiki olduğundan buna izin veremeyeceğini, Halep'in Mezopotamya ve çevresi için bir kavşak noktası olduğunu söyledi. İskenderun Limanı'nın ise diğer merkezlerden demiryolu ile gelen malların ulaştığı bir nokta olduğuna değindi¹⁸. Ferronay, bölgede yaşayan aşiretlerin ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini, Antep, Urfa ile Manda Yönetimi'nde bulunan alanların su ihtiyacının Fırat'tan karşılandığını, buralarda yaşayanların çoğunun Türk kökenli olmadığından su anlaşmazlığı çıkabileceğine değindi. Ferronay, gelecekte doğabilecek sorunlara ilişkin kaygılarını, Mustafa Kemal Paşa'nın bir yurt gezisinde Adana'da yaptığı bir açıklamaya göndermeyle dile getirdi. Anlattığına göre Mustafa Kemal Paşa, "Hiç bir Türk toprağı düşman elinde kalmayacaktır." Dediğinden, bir gün Türklerin verdikleri yârleri, özellikle Suriye ve

426

¹⁴ Journal Officiel, Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés, s. 3150.

¹⁵ Ankara Hükümeti ile Fransa arasında Ankara İtirafnamesi 20 Ekim 1921'de yapılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Adil Dağıstan, Adnan Sofuoğlu; *İşgalden Katılma Hatay "Atatürk'ün Dış Politika Zaferi"*, Phoneix Yayınları, Ankara 2008, s. 21.

¹⁶ Jorنال Officiel, Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés s. 3128.

¹⁷ Eduard Soulier; Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés, s. 3129.

¹⁸ Le Marquis dde Ferronay; Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés. 3129.

Hatay'ı geri almak isteyecekleri endişesini dile getirdi. Bu nedenle Suriye'yi elinde tutmaları gerektiğini ifade etti. Lozan Antlaşması'nda Suriye ile ilgili belirsizliklerin çok olduğunu, bu anlaşmanın bu yönüyle bile onaylanmaması gerektiği görüşünü savundu. Komisyon başkanı ise bu tür sorunların çözülebilmesi için, Türkiye ile ilişkilerin bir an önce başlatılması gerektiğini söyleyerek, bunun yolunun anlaşmaya ilişkin kanunun mecliste onaylanması gerektiğini anlattı. Charles Daniélou söz alarak, Türkiye Fransa ilişkileri konusundan geçmişten örnekler vererek bir değerlendirmede bulundu. Anlaşmanın onaylanmaması durumunda mevcut sorunlara çare bulunamayacağını aksine katlanarak aratacağını belirtti. Eğer anlaşma yürürlüğe girmez ise, Osmanlı borçlarının bile düzenlenmeyeceğini, Suriye'nin payına ne kadar borcun düşeceğini belirlenemeyeceğini söyleyerek, anlaşmanın onaylanmasının şart olduğunu söyledi. Fransa ile Türkiye'nin bir an önce her alanda normal ilişkiye girmesi gerektiğinin önemine işaret etti. Kapitülasyonlarla ilgili sorunların Lozan'dan kaynaklanmadığını, kapitülasyonları Türklerin önceden beri kaldırılmasını istediğini anlattı¹⁹. Türk toplumu ile onları yönetenleri birbirine karıştırmamak gerektiğine işaret ederek 1913'ten beri Türk ordusunun Almanların yönetiminde olduğunu, oysa ordusunu modernleştirmek için Türklerin Fransızlar ve müttefiklerinden yardım istemesine rağmen, bu genç devletin modernleşme ve liberalleşme isteğine karşılık, Avrupalıların Türklerin boğazına sarıldığını söyledi. Her zaman özgürlüğün ve devrimin savunucusu olan Fransa'ya karşı izlediği yanlış politikadan ötürü inançlarını ve güvenlerini kaybettiklerinden son yıllarda iki devlet arasında ilişkilerin zayıfladığını belirtti. Konsey başkanı araya girerek, ilişkilerin zayıflamasına neden olan olayların bazı zorunlulardan kaynaklandığını, Rusya'nın bir süre müttefikleri olduğundan, Türk- Fransız ilişkilerinin gittikçe zayıfladığını anlattı. Charles Daniélou, Almanya'nın Türkiye üzerindeki etkisini iki ülkenin Osmanlı sınırları içinde yaptığı demiryollarından sayısal örnekler vererek, Almanların kendilerinden daha iyi propaganda yaptığını anlattı. Rusya'nın Türklere karşı izlediği düşmanca politikanın, onları Almanlarla yaklaştırdığı görüşünü savundu. Suriye ile Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında nasıl değiş tokuş yapıldığını anlatarak, bu paylaşımda bile İngilizlerin kârlı olduğunu ileri sürdü.

İngilizlerin izlediği Doğu politikasını verdiği örneklerle açıklamaya devam etti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin parçalanmış bir Osmanlı ile masaya oturmak istemesine karşılık, Fransa'nın birleşik, seküler yapıya kavuşmuş bir ekonomik ve finansal siyaset izleyecek Türkiye'den yana olduklarını belirtti. Müttefikleriyle olan bu ikili politikasından Fransa'nın zarar gördüğünü ifade etti. Bu ikilem içinde Lozan'da çetin bir diplomatik süreç başladığını, Fransız siyasetini gündemine almayan Türkiye'nin, büyük güçlerin Doğu politikasını altüst ettiğini söyledi.

Sonuçta Fransızların isteklerine ulaşamadığı gibi, İngilizlerin de İstanbul'dan vazgeçmek zorunda kaldığını ifade etti. İngilizlerin tek kârının Musul'u anlaşmanın dışında tutabilmeleri oldu dedi. İstanbul'un kurtarılmasında Fransızların payı olduğunu ileri sürerek, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'yu korumayı başarırken, Fransa Türkiye'nin İstanbul'u korumasına izin verdiğini söyledi. Fransa'nın yaptığı iyiliği hiçbir Türk'ün unutmayacağını belirtti. Fransa'nın şimdi Suriye'yi koruma görevini sürdürebilmesi için Lozan Antlaşması'nı bir dostluk paktına dönüştürmesi gerektiğini, İngiltere'nin Hindistan yolunu güvenceye almak için Anadolu'ya nüfuz etmeye çalıştığını söyledi. İlişkilerin geliştirilebilmesi için Fransa'nın Türkiye'nin ihtiyacı olan ekonomik faaliyetlerde etkili olması gerektiğini, yabancılara olan

¹⁹ Charles Daniélou;, Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés s. 3132.

güvensizliklerinden ve bağımsızlıkları konusunda kıskanç olabileceklerinden ilişkilerin geliştirilmesinin zor olacağı görüşünü savundu. Görevlendirilen temsilcilerin iki toplum arasında meydana gelen yanlış anlamaları ortadan kaldırarak, ülkenin ihtiyaçlarını iyi tespit etsini, Suriye Mandasında Türkiye ile iyi ilişkilerin geliştirilmesinin önemini vurguladı²⁰.

Berthon ise Daniélou'nun öne sürdüğü görüşlerini destekleyen bir konuşma yaptı. Kapitalist sistemlerini geliştirmek için izledikleri Emperyalist siyasetlerinde yaptıkları hatalardan bir an önce vazgeçmeliyiz diyen Daniélou; anlaşmada uzlaşılan konuları bir an önce onaylamaları gerektiğini ifade etti. Ortadoğu'da problemlerin zorluğunu bilmek gerektiğini, bu zorlukları aşmak için Türkiye ile bir pakt imzalamanın şart olduğunu belirtti. 1918 Ekiminde yapılan bir ateşkes anlaşmasının altı yıl sürdüğünü, Lozan'ın da zorunluluktan doğan bir pakt olarak kabul edileceğini söyleyerek, ilişkilerin normalleşmesi için anlaşmanın mecliste onaylanmasını istedi. Daha önceden yapılan hatalara örnekler vererek, barış istediğini ilan eden İtilaf Devletleri'nin barış için gelen Türk temsilcilerini Paris yakınlarında bir şatoda beklettiği sırada, Fransızlar, İngilizler, İtalyanların kendi aralarında Türkiye'den pay kapma pazarlığı yaptığını anlattı. İtalyanlar İzmir'i, İngilizlerin İstanbul'u istediğini, Yunanlıların mahcup bir ifadeyle Küçük Asya'dan kendilerine bir pay kapmaya çalıştığını anlattı. Bu pazarlıklarda müttefiklerin aralarında anlaşamadığından, Türk diplomatlarının mecburen İstanbul'a geri döndüklerini söyledi. Özetle Fransa'nın, Ruhr'un işgaline göz yumsun diye, İngiliz emperyalizminin peşine takılarak, Ortadoğu'da onların elini rahatlatıldığını, karşılığında İngilizlerin de Fransızları kuzeybatıda rahat bıraktığını sözlerine ekledi. İki ülkenin birlikte hareket etmesi için yapılan bu anlaşmanın, 1917'de İngilizlerin Filistin'i işgal ettiği tarihte başladığını, işgale Fransa'nın başka çıkarları için ses çıkarmadığını, oysa bu tutumun öteden beri izledikleri geleneksel siyasetlerine aykırı olduğunu söyledi. Lozan'ı imzalamakla o zamana kadar yapılanları ülkesinin kabul etmiş sayılacağını, aynı zamanda anlaşmanın kabul edilmesinin Türkiye ile kurulmuş olan yakınlığı teyit ettikleri anlamına geleceğini belirtti. Dostluğu yenilemenin bir barış paktı anlamına gelmeyeceğini, bütün konularda sorunların çözüme ulaştığı bir anlaşmanın henüz gerçekleşmediğini ileri sürdü. Musul örneğini vererek, Türkiye ile İngiltere arasında çözüme kavuşturulacak konular olduğunu söyledi²¹.

Suriye ile ilgili olarak, konunun Lozan Antlaşması'nda yer aldığını ama imzacı devletler arasında Suriyelilerin yer almadığını söyleyerek, Suriyelilerin her şeye rağmen egemen bir millet olduğunu, bundan sonraki kuşakların Suriye'nin Fransa'nın bir acentesi olarak hatırlayacağı eleştirisini yaptı. Gelecek kuşakların orada misyonerler tarafından geliştirilmiş Fransız etkisini değil, Fransız Devrimi'ni hazırlayan Voltaire, Rousseau'yu okuyarak bağımsızlıklarını elde etmenin yollarını öğreneceklerini belirtti. Bağımsızlığı için savaşan Suriyelilerin Beyrut'ta Şam'da Türkler tarafından darağaçlarında vatanları için canlarını verdiğini²² söyledi. Konuşmasının devamında Berthon, Ortadoğu'da kurulan Manda yönetimlerini Suriye üzerinden örnekler vererek eleştirdi. Fransa'nın Suriye için yaptıklarını eleştirel bir bakış açısıyla ele aldı. Fransız iktidar çevrelerinin etki alanını genişletmek için milyarlar harcayarak binlerce insanı öldürdüğünü, aynı şekilde Çukurova'ya düzenledikleri seferin, başarısızlığa uğradığını anlattı. Çukurova'da Fransa'nın Ermenileri yüzüstü bırakarak

²⁰ Daniélou, s. 3136.

²¹ André Berthon; Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés. 3136

²² Osmanlı döneminde Suriye ve çevresinde kurulan yasadışı dernek ve yayınlardan sorumlu tutulanların yargılandığı Mahkemeleri için bkz. Cahit Kayra; *Âliye Savaş Mahkemesi, Arap İhtilali ve Şam Mahkemesi*, Yeditepe Yayınları, 2008 İstanbul, s.157-162.

çekildiğini, yüzlerce insanın ölümüne sebep olduğunu iddia etti²³. Berthon'un bu sözlerine Eduard Soulier itiraz ederek, askerlerin oraya gitmemesi halinde, Lübnan'da bir kişinin bile yaşamıyor olacağını ileri sürerek, aynı şeyin Ermenistan'da da yaşandığını söyledi²⁴.

Komisyon Başkanı ise Suriyelilerin çeşitli gruplar halinde dağınık vaziyette bulunduğunu, Fransız güçlerinin bu dağınıklığı en aza indirmek ve düzeni sağlamak için Milletler Cemiyeti'ne bağlı Manda yönetiminin kurulduğunu ifade etti. Berthon ise Suriyelilerin kendi polis teşkilatını oluşturması gerektiğini, eğer ihtiyaçları olan silahlar verilirse bunu kendilerinin başarabileceğini, uluslararası bir jandarma gücünün orada bulunmasının güvenliği sağlayacak bir katkısının olmayacağını sözlerine ekledi.

Marcel Cachin, Fransa'nın Suriye'de beş yıldır bulunup yüksek miktarda para harcamasının nedeninin güvenlik için mi olduğunu sordu. Komisyon başkanı, Fransa'nın Suriye'de güvenliği sağlamanın dışında maddi bir ilerleme sağlamadığını iddia etmenin ülkesini karalamaya yönelik bir hareket olduğunu ileri sürdü. Cachin ise yapılan açıklamanın bu anlama geldiğini, şartların orada kalıcı olmaya zorladığının söylendiğini, Çukurova ve Suriye'de ekonomik ve siyasi çıkarlar²⁵ için işgal edildiğini beyan ettiğini söyledi. Yine açıklamalarda, Çukurova'nın işgalinin gelecekte pamuk ihtiyacının karşılanması, İskenderun Limanı'na olan ihtiyaç, dahası Fransa'nın hammadde ihtiyacının karşılanması gibi nedenlerin buraları işgali zorunlu kıldığı şeklinde açıklandığını belirtti. Ayrıca Başkan Millerand'ın meclis kürsüsünde resmi olarak Suriye'yi Tunus yapmak istediğini konuştuğunu, Fransa'nın niyetinin en yetkili ağızdan belirtilmiş olduğunu anlattı. Sözlerinin devamında, beş yıldır milyarlarca tutarındaki parayı sadece orada güvenliği sağlamak için harcadığımızı söylersek, bunun çok pahalı bir iş olduğunu bilmemiz gerekir²⁶ dedi. Komisyon Başkanı ise Suriye'de Manda Yönetimi'nin hatalar yapmış olabileceğini, bütün zorluklara rağmen orada bir yönetim oluşturmaya çalıştıklarını, yıllardır sefalet içinde yaşayan insanlar için neler yapabileceklerini araştırdıklarını, Suriyelilerin ise yapılanlardan memnun olduklarını söyleyerek, Manda yönetimini savundu.

André Berthon, Sevrès Antlaşması'nda Ermenilere devlet vaadinde bulunulmasına rağmen Lozan Antlaşması'nda bu maddenin kaldırıldığını öne sürdü. Aralarında birçok üyenin bağımsız bir Ermenistan'dan yana olduğunu, geçmişten önemli devlet ve siyaset adamlarının da aynı görüşte olmasına rağmen bunun sadece düşüncede kaldığını söyledi. Yakın zamanda Milletler Cemiyeti'nde Ermeni temsilcilerin Fransız delegesi olarak kabul edilmesi kararı alındığını ve Ermenilerin Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olarak kabul edildiğini, ama şimdi tam tersine bir yol izleniyor dedi. Büyük Ermenistan'ın sadece Britanya-Fransız emperyalizminin bir icadı olmadığını, Çukurova'da etnik sınırları belirlenmiş bir Ermeni devletinin kurulması gerektiğini savundu.

Suriye konusunda Komünist Parti üyesi milletvekilleri Fransa'yı emperyalist bir siyaset izlediği için eleştiriyordu. Sağ partileri milletvekilleri ise hükümetin özellikle Suriye'de daha etkili ve orada kalıcı bir politika izlemediğini savunuyordu.

5.

K

apitülasyonlar ve Osmanlı Borçları Sorunu

Kapitülasyonların başlangıcı Osmanlı sultanlarınca yabancı ülkelere tek taraflı olarak bahşedilen ticari ayrıcalıklardır. Bu ayrıcalıkları elde etmenin şartı Osmanlı ülkesiyle barış

²³ André Berthon; s. 1340.

²⁴ Aduard Soulier;; Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés, s. 1340.

²⁵ Ömer Erden; *Fransa-Suriye Kısacasında Hatay*, Gece Kitaplığı, İstanbul 2015, s.17.

²⁶ Marcel Cachin; Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés, s. 3141.

içinde yaşamaktı. Verilen sözün ihlali durumunda verilen ayrıcalıklar tek taraflı olarak feshedilirdi. Osmanlı topraklarında yapılan yabancı ticareti bir düzene koyarak, Batı'yla ticareti canlandırma amacını taşıyordu. İlk olarak Fatih Sultan Mehmet Galata'da bulunan Ceneviz cemaatine kapitülasyonlar vermişti. 16 yüzyılın başlarında İstanbul'a Fransız elçisinin gelmesiyle, Osmanlının Batı'yla olan ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Önce Fransızlar olmak üzere 16. yüzyılın başlarından itibaren Fransa ve İngiltere'ye kapitülasyonlar verildi. Bunu 18.yüzyılda Hollanda, Almanya ve diğerleri izledi. Batılıların askeri güçlerinin kendi lehlerine dönmesinden sonra daima kapitülasyonları kendi lehlerine çevirme gayreti içinde oldular²⁷.

Osmanlıların yabacılara verdiği ayrıcalıklar üç kategoriye ayrılabilir. Birincisi, levantdaki yabancıların günlük yaşam koşulları ile ilgili düzenlemeler, ikincisi, ticarete ayrıcalıklar üzerine, üçüncüsü ise, Batılıların ve beraberindekilerin Osmanlı hukuk sistemi karşısındaki konumuyla ilgiliydi. Kapitülasyonlar belli bir tüccar topluluğu için geçerliydi ve metinlerde tüccarların adı belirtilmiyordu, yabancılar Osmanlı devleti ile dostluk ve barışı koruduğu sürece bu belgeler geçerli kalıyordu²⁸.

1908'den beri kapitülasyonların kaldırılması Türkler tarafından dillendiriliyordu. 8 Eylül 1914'te Hükümet mevcut kapitülasyonların kaldırılması için karar alarak, durumu 9 Eylül'de bütün büyükelçiliklere bildirildi. Kapitülasyonlar İttihat Terakki Hükümeti döneminde 3 Ekim 1914 tarihinde çıkarılan "İmtiyazat-ı Ecnebiyenin İlgaı Üzerine Ecanip Hakkında İcra Olunacak Muameleye Air Talimatname" başlığı altında çıkarılan bir kararla kaldırıldığını ilan etti. Bu karar 29 Kasım 1914 yılında bütün vilayetlere gönderildi²⁹.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra Fransa ve İngiltere Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek 1914'te kaldırılan imtiyazların yeniden verilmesini istediler. Kapitülasyonların yeniden yürürlüğe girmesi anlamına gelen bu istekler diğer devletleri de kapsayacak şekilde genişleyerek tekrar eskisi gibi devam etti. İngiltere ve Fransa işgal ettikleri bölgelerde eski uygulamaları sürdürdüler. TBMM İtilaf Devletleri'nin kapitülasyona hakkındaki kaygılarıyla ilgili olarak, 15 Kasım 1922'de verdiği notada kapitülasyonlarla ilgili kararın bilinmezlikten gelinerek dile getirilmesine şaşıtığını, böyle bir şeyin var olmadığını, uluslararası kuralların ve TBMM yasalarının Türkiye'de geçerli olduğunu ilan etti³⁰. Lozan'da özellikle Fransızlar olmak üzere diğer ülkelerle kapitülasyonlar belli başlı tartışma konularından birisi oldu.

Borçlar konusunu ele alan milletvekilleri, Osmanlı borçlarıyla ilgili olarak 1878'de Berlin Kongresi'nden sonra yapılan düzenlemeyi temel alarak, borçlar konusunu gündeme getirdiler. Kurulan Borçlar Komisyonu ile alacakların tahsil edildiğini, bu komisyonun 1881'de "Muharrem Kararnamesi"³¹ yerine geçtiğini söylediler. Desiré Ferry'e göre 1875'de Osmanlı İmparatorluğunun acınası bir ekonomik çıkmaza girdiğini ve borçlarının yarıya indirilmesini istediğini, 1877'de Rusya ile girdiği savaşta uğradığı başarısızlığın bir ekonomik yıkımı getirdiğini ifade etti. Savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin 44 milyon altın lira borçlandığını, gelişmeler sonucunda borçların tahsili için bir komisyon kurulmasına karar verildiğini anlattı.

²⁷ Maurits H. Van den Boogert; Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar, Çeviren: Ali Coskun Tuncer, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014,s. 2.6.

²⁸ Bogert; a.g.e. s.30.

²⁹ Mehmet Emin Elmacı; *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi İstanbul 2005, s. 73.

³⁰ Elmacı, a.g.e. s.184.

³¹ Osmanlıların borçlarını ödeyememesi üzerine dış borçlarını düzenlemek amacıyla 20 Aralık 1881'de açıklanan mali kararlardır.

Elinde Türk lotları olanların fedakârlık yapmak zorunda kaldıklarını, alacaklıların kaybının 85 milyon Sterlin olduğunu açıkladı. Toplam borç 106 milyon sterlin idi dedi. Açıklamasının devamında, 1906 yılına gelindiğinde borçlar için hükümetin devreden çıkarak, yönetimi alacaklı devletler tarafından kurulan belli komisyonlara bırakıldığının bilgisini verdi. Geline nokta, verilen sözlerin tutulmadığını, Türkiye'nin devraldığı sorumluluklardan kurtulmak istediğini söyledi. Türkiye'yi bağlayan konuyu açıklayan Ferry, Muharrem Kararnamesi'nin alacaklılar arasında yapılmış anlaşmalı bir iflas olduğunu, Kararname'nin hâlâ geçerliliği olan bir senet olduğunu ifade etti. Türklerin Almanlara olan borçlarının silindiği için, daha çok Fransızlara borcu olduğunu, aslında Türklerin borçlarını ödemelerinin artık daha kolaylaştığını söyledi. Lozan'da Fransız temsilcisi borçlar konusunda ihanet etmiştir³² dedi. Milletvekili Chassaing ise Osmanlı borçlarının ayrılan devletlerarasında nasıl düzenlendiğini sordu. Komisyon başkanı her devletin Osmanlı toprağına sahip olduğu ölçüde payına düşen borcu ödeyeceğini, devletlerin ödeme konusunda itirazı olmadığını, itirazlarının ödeme şekline olduğunu açıkladı. Türklerin Sterlin olarak belirlenen borçlarını Türk lirası olarak ödemek istediklerini örnek verdi. Grousseau ise Fransa'nın galip devlet olduğu halde bazı durumlarda çok feragat ettiğinden böyle bir anlaşmayı onaylamayı reddettiğini açıkladı. Sözleri sağ partili milletvekillerince alkışlandı³³.

Milletvekili Bré, önemli bir geçmişi olan Fransa'nın Doğu limanlarında bayrağının dalgalanması gerektiğini söyledi. Lozan'ı kabul etmeleri halinde, Fransa'nın oralarda hiçbir öneminin kalmayacağını, Lozan'ın kabulünün "mühürsüz mezar taşı" ülkesi için olacağını ifade etti. Bré, kapitülasyonu başka bir yerde serbest ticaret dolaşımı ve kutsal yerlere engellenmeden ulaşabilmek olarak tarif etti. Konsolosluk mahkemelerinin serbestçe işlemesi, kendi yargılamasını yapabilmesidir dedi. Bahsettiği hakların I. François'dan beri verildiğini, 1789 Fransız Devriminde onandığını, 1802'de yeniden onandığını ve savaştan önce sorunsuz şekilde işlediğini anlattı. Osmanlıların uyguladığı şer'i hukuk sisteminden dolayı Türklerin konsolosluk mahkemelerini her zaman kaldırmak istediğinden itirazlarının olmasının anlaşılır olduğunu ifade etti. 1914'te kapitülasyonların tek taraflı kaldırılmasına değinen Bré, muhatap devletlerin tek tek anlaşma yollarını aradığını, medeni haklar ve diğer suçlara ilişkin düzenlemeler yapılmasını istediklerini, kapitülasyonların kaldırılmasına rağmen, Türk topraklarında yaşayan yabancıların durumunun uluslararası hukuka bağlı olduğunu ifade etti. Oysa Türklerin 1914'te yapılan düzenlemeye göre hareket ettiğini açıkladı. Komisyon başkanı araya girerek, bunu protesto ettiklerini belirtti. Bré sözüne devam ederek, kapitülasyonların kaldırılmasının Türkiye'de bulunan Fransız eğitim kurumlarını etkilediğini sayısal örnekler vererek açıkladı. Savaştan önce Fransızların Türkiye'de 163 kurumda 36 bin öğrenci bulunduğunu ve beşte üçünün ücretsiz olduğunu, ayrıca 500 yatağına sahip 5 hastane, 4 yetimler yurdu, 3 kreş, 2 yaşlılar yurdu, 18 dispanser, 300'ü geçici 913 misyonerleri bulunduğunu söyledi. Halen 60 tanesinin yardım edilmemesi durumunda kapanmak üzere olduğunu, Türkiye'nin yabancı okullar ile ilgili düzenlemesini kabul edilemez bulunduğunu anlattı. Katoliklerin Türkiye'de zor durumda olduğunu iddia ederek, Fransa'nın Katolikleri korumasının bir görev olduğunu anlattı. Anlaşmayı imzalamayacağını ifade ettikten sonra sağ partili milletvekillerinden alkış aldı³⁴. Eduar Soulier kapitülasyonların kaldırılmasıyla Fransa'nın uğrayacağı zararları örnekler vererek açıkladı. Eğer anlaşma imzalanırsa Fransa'daki vergi mükelleflerinin omzuna yeni yükler

³² Desiré Ferry, Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés s. 3144.

³³ Ferry; Journal Officiel; s. 3145.

³⁴ Paul Henri Bré; Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés, s. 3149-3151.

bineceğini, Türkiye’de kendilerine bağı postanelerin kapatılmasının posta güvenliğini yok edeceğini iddia etti. Doğu Ekspresi’nde on gündür grev olmasına rağmen Türk Hükümeti’nin bir önlem almadığını, oysa Türkiye’de tütün tekeli, genel şirketler, antrepolar, su şebekesi, elektrik, gaz, tramvay, telefon, demiryolu, madencilikle ilgili Fransız şirketlerinin olduğunu anlattı.

Tripoli, Samsun, Trabzon limanları ile ilgili anlaşmaların olduğunu, buralarda bulunan 250 milyar Franklık Fransız mallarının mevcut olduğunu belirtti. Ayrıca bazı yerlerde Hristiyanların sürülerek yerlerine Türk memurların çalıştırılmaya başlandığını anlattı. Ticari kayıplar ile ilgili yıllara göre sayısal örnekler vererek, kayıplarının yıldan yıla arttığına dikkati çekti. Lozan’da yapılan hatalardan birinin Türkiye’nin rakip firmalarla ayrı ayrı anlaşma yapma hakkının tanınmasıdır diyen Soulier, Türkiye’nin gerekli gördüğü takdirde bir malın ihracat ve ithalatı yasaklayabileceğini söyleyerek, firmaların çıkarlarının Türk adaletinin eline bırakılmasından yakındı. Azınlıklarla ilgili kaygılarını, dile getirdikten sonra Lozan’da Türk temsilcilerinin ülkelerinde yabancı doktorların çalışmasını istemediğini, savaştan sonra yabancıların durumunun bu ülkede kötüye gittiğini anlattı. Soulier, sorunları sekiz maddede sıraladı. Sadece Fransız uyruklular adına değil, bütün Hristiyanlar adına çeşitli meslek dallarında işlerini kaybedenler olduğunu dile getirerek, gümrüklerde yetersiz Türk memurların çalıştığını iddia etti. Türk otoritelerinin Fransız okullarına düşmanca tavrı olduğunu ileri sürdü. Türkiye’deki gelişmelerin Kuzey Afrika’yı da etkilediğini söyleyen milletvekili, “Mustafa Kemal Paşa tüm zamanların ve bütün ülkelerin en büyük galibidir” gibi şiirsel bir lafın dolaştığını söyleyerek, bu konuda kaygılarını dile getirdi. Komisyon başkanı bu tür söylentileri İngiltere’nin yaydığı bir propaganda olduğunu, aynı şeyi Çukurova’dan Ermenilerin tasfiye edildiği zaman da yaptıklarını söyledi. Ayrıca iddiaların bir gazeteci tarafından ifade edilmiş muhalif bir yazıdan alındığını sözlerine ekledi³⁵.

Jean Locquin ise Türklerin şimdiye kadar bizim Fransız Devrimi ile kazandığımız insan hakları ve vatandaşlık çerçevesinde Lozan Antlaşmasını imzaladığını, Doğu’da bir barış ve medeniyetin bu yolla sağlandığının unutulmamasını istedi. Türkiye’nin 1920’de ulusal paktını kurarken insan hakları anlayışından yola çıktığını, bu anlayış çerçevesinde Avrupalılarla anlaşma yaptığını, modernleşme ve demokrasinin kendileri için gerekli olduğunu ilan ettiklerini söyledi. Milli egemenliklerine saygı duyulması gerekir dedi³⁶.

Tartışmalar sonunda Fransa Parlamentosu’nda oylamaya katılan 581 milletvekilinden 410’nun evet, 171’inin hayır oyu ile Lozan Barış Antlaşması kabul edildi.

Sonuç

Türkiye ile taraf devletler arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde ilgili devletlerarası ilişkilerin devam edebilmesi için kendi milli meclislerinde onaylanması gerekiyordu. Anlaşma imzalandıktan bir yıl sonra Fransız Hükümeti anlaşmaya ilişkin kanun tasarısını Meclise getirerek tartışmaya açtı. Anlaşma’nın yapıldığı tarihte “milli Birlik” adı altında sağ partilerin üyelerinin çoğunlukta olduğu hükümet işbaşındaydı. Anlaşmanın kanun tasarısı olarak Fransız Meclisi’ne geldiği tarihte ise “sol birlik” çatısı altında birleşen sol partilerin oluşturduğu hükümet vardı. Sol parti taraftarları meclis kürsüsünden veya gazeteler aracılığıyla Lozan Barış Konferansı’nda Fransız temsilcilerin Lozan’da etkili bir tutum sergileyemediğini eleştiriyorlardı. Bu defa ise Lozan’da kabul edilen

³⁵ Journal Officiel, 3152- 3157.

³⁶ Jean Locquin;; Journal officiel de la République française. Débats parlementaires. Chambre des députés, s. 3157-3158.

anlaşmanın kanun metnini meclise getirmek sol hükümete düştü. Eleştiri sırası sağ partilerin üyelerindeydi. Durum çelişkili gibi görünse de Fransa'nın ulusal çıkarları söz konusu olduğunda hükümette hangi taraf bulunuyorsa devletin izlediği temel siyasetin dışına çıkamıyorlardı. Partiye mensup milletvekilleri dış politika ve uluslararası ilişkilerde bazı söylem farklılıklarının dışında iktidar-muhalefet çekişmesinden öteye geçmeyecek görüşleri savunuyorlardı.

Kanunun görüşülmesi sırasında sağ partilere mensup milletvekilleri, Fransa'nın Türkiye ve çevresinde bulunan Ortadoğu, Karadeniz ve Kafkaslarda ülke çıkarlarının korunması için hükümetin daha dikkatli olmasını tavsiye etmekten öteye geçemediler. Katolik kesimin hoşuna gidecek mesaj niteliğindeki söylemler kullanmaları iç politikada belli kesime hoş gelecek tutumlardı. Fransa'nın Doğu'da yaşayan Katoliklerin koruyucusu olması gerektiğini belirterek, özellikle Türkiye'de yaşayan Hristiyanların Osmanlı döneminde elde ettikleri ayrıcalıkların devam etmesi için bir devletin onlara yönelik bir politika izlemesini önerdiler. Bu konuda özellikle Türkiye'de 1924'te uygulamaya koyduğu eğitim-öğretim birliğinin yabancı okulların durumunu olumsuz etkileyeceğini savundular. Hükümet sözcüsü ve iktidara mensup milletvekilleri Türkiye'de uygulanan yeni eğitim sisteminin milli bir kimlik kazandırdığını, bu anlayışla ülkeye daha çağdaş bir anlayışın getirildiğini savunarak, yeni sistemin yararlarına değindiler.

Hükümet temsilcilerinin savunduğu diğer bir konu ise, Suriye'deki iç güvenliğin sağlanması ve sınır güvenliğinin artırılması ile ilgili alınan önlemlerdi. Bazı milletvekilleri Suriye'de kurulan manda yönetiminin Türkiye topraklarında bulunan yerleri de içine alan sınırlara sahip olması gerektiği yönündeydi. Çukurova'nın bu sınırlar içinde olamamasını eleştirerek, Lozan görüşmelerinde Fransız temsilcilerin sınırlar konusunda taziz verdiklerini ifade ettiler. Özellikle sağ partilerin temsilcilerinin hükümete getirdiği eleştirilerden biri de, Fransa'nın Türkiye ile ticarete Almanya ve İngiltere'nin gerisinde kalmasıydı. Bu konuda bir an önce önlem alınmasını istediler. Ayrıca Türklerin liman ve gümrüklerde yabancı ve gayrimüslim memurları tasfiye ederek yerlerine Türk memurları yerleştirilmesini, kapitülasyonların kaldırılmasının getirdiği olumsuz sonuçlara bağlıyorlardı.

Lozan Barış Antlaşması Kanunu'nun kabul edilmesini istemeyen milletvekilleri, Fransa'nın, Türkiye ve çevresinde daha önce işgal ettiği yerlerden vazgeçmemesini istiyorlardı. Ortadoğu'da müttefikleri ile yaptıkları gizli ve açık anlaşmalarda Fransa'nın payına düşen yerleri elinde tutamadığını ve İngiltere'nin Filistin gibi bazı önemli yerlerin haksız yere ellerinden alındığı görüşündeydiler. Lozan Barış Antlaşması'nın Türklerin uluslararası anlamda bağımsızlığının elde etmesini, Fransa'nın ekonomik ve finansal kayıplarının yanında arazi kayıplarının tescili olarak bakıyorlardı. Lozan Barış Antlaşması onlar için yıllardır devam eden doğu sorununun Fransızlar aleyhine sona ermesiydi.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

Akşin, Sina (1992); *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet 1919-1920*, İkinci Cilt, Cem Yayınları, İstanbul.

Dağıstan, Adil, Sofuoğlu Adnan (2008); *İşgalden Katılma Hatay "Atatürk'ün Dış Politika Zaferi"*, Phoneix Yayınları, Ankara.

Duru, Orhan (2001); *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Elmacı, Mehmet Emin(2005); *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi İstanbul.

Erden, Ömer (2015); *Fransa-Suriye Kıskaçında Hatay*, Gece Kitaplığı, İstanbul.

Kayra, Cahit (2008); *Âliye Savaş Mahkemesi, Arap İhtilali ve Şam Mahkemesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Özsoy, Osman (2007); *Saltanattan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı, Olaylar, Belgeler, Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Piettre, Pauline (2011); “La Presse Française et la Politique Exterieur du Cartel Des Gauches (1924-1926) Espoirs et Méfiances d’une Opinion Attentive”, *Transversalités*, Juillet-Septembre.

Schmid, Dorothée (2014); “Turquie: Le Syndrome de Sevrès, ou la Guerre Qui n’en Finit Pas”, *Politique Etrangère*, Paris Printemps.

Sofuoğlu, Adnan (2009); “Batı Cephesi: Diplomasi, Muharebe ve Yeni Devlete Doğru İlk Adımlar”, *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi* Editör: Prof. Dr. Fatma Acun, 10. Baskı Siyasal Yayınevi, Ankara.

Sonyel, Dr. Salahi R(1987); *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*; Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Turan, Şerafettin (1992); *Türk Devrim Tarihi*, Cilt II, Bilgi Yayınevi, Ankara

Van den Boogert, Maurits H. (2014); *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, Çeviren: Ali Coskun Tuncer, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Meclis tutanakları

Berthon, André; 1924); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos (ET: 24.12.2016)

Bré, Paul Henri (1924)“Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

Cachin, Marcel (1924); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

Daniélou, Charles (1924); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

Engerand, Fernand (1924); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

Ferronay Le Marquis de (1924); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

Ferry, Desiré (1924); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

Jean Locquin (1924); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

Soulier, Eduard (1924);); “Debats Parlementaires”, *Journal Officiel de la Republique Française* N:104, Paris 26 Ağustos. (ET: 24.12.2016)

KURUMSAL KİMLİK OLUŞTURMA BAĞLAMINDA LOGO ve AMBLEMLERDE MESAJLARIN GİZLENEREK SUNUMU: STRATEJİK DÖNEM ÖRNEĞİ

Yrd. Doç.Dr. Tamer KAVURAN

Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi

Ali ÇETİNKAYA

Marmara Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Öz

Logo ve amblemler, kurumların kendilerini dış dünyaya tanıtmada ve dış dünya ile görsel iletişim kurmada önemli bir işleve sahiptirler. Bu bağlamda, görsel iletişim anlamında logo ve amblemler, kurumsal kimliğinin oluşmasına olanak sağlarlar. Kurumun hedef kitlesi ile iletişim kurmasını sağlayan öğelerden biridir. Kısaca logo ve amblemler, bireylerin ürünü ya da kuruluşu hatırlamasında önemli bir işleve sahiptir.

Logo ve amblemler, kurumlar için olmazsa olmazlardan olan ve kurumsal kimliklerinin özünü oluşturan öğelerdir. Bazı logo ve amblemler basit bir şekilde kurumun adını içerirken, bazıları ise içerdiği yaratıcı özellikleriyle dikkat çekebilmektedir. Logo ve amblemleri yaratıcı ve unutulmaz kılan ise içerdiği gizli mesajlar oluşturmaktadır. Kurumların hedef kitlelerinin aklında kalma ve tanınırlığını sağlamada bu yöntem etkin olarak kullanılabilmektedir.

Bu araştırmada, kurumların görünen yüzü olan logo ve amblemlerde kurum tarafından verilmek istenen mesajın gizli bir şekilde sunulması incelenmiştir. Bu bağlamda kurum kültür öğelerinin logo ve amblemlerine yansımaları ele alınmıştır. Çalışmanın hipotezi, kurumun sahip olduğu değerlerin logo ve amblemlerine grafiksel olarak gizli bir şekilde yansıtılmasıdır. Logo ve amblemlerin tasarlanmasında kurum tarafından verilmek istenen mesajın dolaylı olarak sunulması ise bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Bu sunumun kurum kimliği, kurum kültürü, amaç ve hedefleri ile ilişkisine cevap aranmıştır. Araştırma teorik ve uygulama kısımlarından oluşmaktadır. Teorik kısımda, genel tarama modelinde betimsel model tekniği kullanılmıştır. İlgili literatür, tarama tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında ise, araştırmanın örneklemini oluşturan - 1970' li yıllardan günümüze kadar uzanan en çok bilinen ve stratejik dönem olarak adlandırılan dönemin özelliklerini yansıtan logo ve amblemlerden - on tanesi grafiksel olarak incelenmiştir. Bu görsel öğelerin günümüz modern grafik tasarım kullanımı ile verilmek istenen mesajların sunumu analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında sonuç ve öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Kimlik, Logo, Amblem, Sembol.

PRESENTATION IN LOGO AND EMBLEMENTS MESSAGE FROM CONSTRUCTION OF CORPORATE IDENTITY: PRESENTATION OF STRATEGIC PERIOD

Abstract

The logos and emblems have an important role in promoting themselves to the outside world and in visual communication with the outside world. In this context, logos and emblems in the sense of visual communication allow the formation of corporate identity. It is one of the means by which the institution communicates with the target mass. In short, logos and emblems have an important role in remembering the product or organization of individuals.

Logos and emblems are essential for institutions and are the essence of their corporate identity. Some logos and emblems simply include the name of the institution, while others can attract attention with its creative features. The logo and emblems create a secret message that is creative and memorable. This method can be effectively used to maintain the authenticity and authenticity of the target groups of institutions.

In this research, it has been investigated whether the message to be given by the institution in the logo and emblems, which are the faces of the institutions, is presented secretly. In this context, the reflection of the corporate culture documents on the logo and emblems has been discussed. The hypothesis of the work is that the institution has a graphic representation of its values and logos and emblems in a hidden way. Indirect presentation of the message to be given by the institution in designing the logo and emblems constitutes the problem of this study. This presentation has been sought in relation to institutional identity, corporate culture, goals and targets. The research consists of theoretical and practical parts. In the theoretical part, descriptive modeling technique is used in the general screening model. The relevant literature was collected by scanning technique. In the application section of the study, ten of the logos and emblems - which form the sample of the researcher - extending from the 1970s to the daylight and reflecting the characteristics of the period called the strategic period - were examined graphically. The presentations of these visual objects are analyzed by using modern graphic design. The results were presented in the light of the obtained data and the research was completed.

436

Keywords: Corporate Identity, Logo, Emblem, Symbol.

GİRİŞ

Bir kurumun kendini tanıtmaya ve kendini ifade etme biçimi olan kurum kimliği, kurumun iç ve dış hedef kitleye yaptığı toplam iletişim çabalarının bütünüdür. Görsel kimliğin unsurlarından olan göstergeler; sembol, logo ve ikonlardan oluşur. Bir kurumun görsel kimliği, amblemi (sembolü), logosu, tipografisi, renk düzenlemeleri, işaretleri v.b görsel ifadelerden meydana gelir.

Bu çalışmada kurumsal kimliğin oluşmasına olanak sağlayan öğelerden biri olan görsel öğelerde, sembol (amblem) ve logolarda sunulmak istenen mesajın grafik tasarım ilke ve elemanlarınca gizlenerek hedef kitleye sunulması incelenmiştir. Kuruluşun ortak değerlerinin, inançlarının, davranışlarının, misyon ve hedeflerinin logo ve amblemlerine yansımaları incelenmiştir. Bu bağlamda, kurumsal kimliğin tarihsel gelişim süreci içerisinde, 1970'li yıllardan günümüze kadar gelen süreçte “Stratejik Dönem” olarak nitelendirilen dönemin özelliklerini yansıttığı düşünülen kurumların logo ve amblemleri incelenmiştir. Seçilen bu logo ve amblemler kurumların değerlerini logo ve amblemlerinde nasıl ele aldığı incelenmiştir. Logo ve amblemlerde yer alan mesajların sunumunun nasıl gerçekleştirildiği ele alınmıştır.

Çalışmanın literatür tarama kısmında ilgili literatür, tarama tekniği ile toplanmıştır. Bu bölümde, kurumsal kimlik, kurumsal kimliğin ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi, kurumsal kimlik yapıları, kurumsal kimliğin temel unsurları ve logo-amblem ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise örneklem yöntemi ile elde edilen sembol ve logolar grafik tasarım unsurları ile yorumlanmıştır. Sembol ve amblemler üzerinden hedef kitleye sunulmak istenen mesajın veya kurumsal kimliğin izleri aranmıştır. Elde edilen veriler ışığında sonuç ve öneriler sunulmaktadır. Çalışma tamamlanmıştır.

437

1. ARAŞTIRMA

1.1. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Bu araştırma, kurumsal kimlik oluşturma kurumlarının sahip olduğu değerlerin veya vermek istediği mesajların logo ve amblemlere nasıl yansıtıldığını ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır. Ayrıca kurumsal kimlik çalışmalarında görsel materyal olarak kullanılan logo ve amblemlerde sunulmak istenen gizli mesajları bulmaktır. Araştırma ile elde edilecek sonuçların özellikle, aşağıdaki amaçlara yardımcı olacağı beklenilmektedir.

1. Kurumsal kimlik çalışmalarında logo ve amblemlerdeki modern tasarım unsurlarına,
2. Kurum logo ve amblemlerinde stilizasyon kavramına dikkat çekip ve stilizasyon tasarımı ile sürekliliğin sağlanması ve gelecek nesillere aktarılması bakımından nasıl kullanımları gerektiği,
3. Grafik tasarım ilkeleri doğrultusunda kurumsal kimlik çalışmalarında logo ve amblemlerde mesajın dolaylı olarak sunulmasında başarılı bulunan ve ayrıca yetersiz bulunan kurumlara örnekler verileceği.

Bu araştırma, kurumların kurumsal kimlik oluşturma sürecinde logo ve amblemlerin önemi üzerine farkındalık yaratması bakımından önemlidir. Araştırma, kurumların sahip olduğu değerleri, logo ve amblemlerine yansıtırken vermek istediğı mesajı dolaylı olarak grafik tasarım unsurları ile gizemli bir şekilde yansıtmasına dikkat çekmesi açısından önem arz etmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin özellikler:

1. Logo ve amblemlerin kurumsal kimlik oluşturma sürecinde tasarımı sayesinde verilmek istenen mesajın nasıl aktarılması gerektiğı;
2. Logo ve amblemlerin stilizasyonuna ve kurumsal kimlik tasarımına nasıl yansımaları gerekliliğine dikkat çekerek, üzerinde tartışma, düşünme ve yeni araştırma olanakları yaratacağı;
3. Bu konudaki yeni araştırmalara temel oluşturabileceğı ve yol gösterebileceğı için önemli olduğu düşünülmektedir.

1.2. Problem Durumu

Araştırmanın başlangıcını kurumsal firmaların, kurum/şirketlerin, kullandıkları logo ve amblemlerinde verilmek istenen mesajın direkt değil de dolaylı olarak verilmesine, kurum değerlerinin logo ve amblemlerde dolaylı olarak yansıtılmasına yönelik öngörüler oluşturmuştur. Bu bağlamda, logo ve amblemlerin tasarlanmasında kurum tarafından verilmek istenen mesajın dolaylı olarak sunulması bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Özellikle, kurumun sahip olduğu değerlerin logo ve amblemlere nasıl yansıtılması gerektiğı problemi üzerinde durulmuştur.

438

1.3. Hipotezler

Kurumsal kimlik oluşturma bağlamında logo ve amblemlerde mesajların gizlenerek sunumuna ilişkin hipotezler şöyledir:

H 1. Kurumsal kimlik oluşturma sürecinde kurumlar logo ve amblemlerinde vermek istedikleri mesajları gizli bir şekilde sunmaktadırlar.

H 2. Günümüz kurumsal kimlik çalışmalarında kurumlar sahip olduğu değerlerini logo ve amblemlerinde bu öğelerle ilintili olarak dizayn ettirmişlerdir.

2. YÖNTEM

Araştırma teorik ve uygulama kısımlarından oluşmaktadır. Teorik kısımda, genel tarama modelinde betimsel model tekniğı kullanılmıştır. İlgili literatür, tarama tekniğı ile toplanmıştır. Bu kapsamda konuyla ilgili kitap ve makaleler taranmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında ise, araştırmanın örneklemini oluşturan tarihsel gelişim sürecinde “stratejik dönem” olarak adlandırılan dönemin özelliklerini yansıtan logo ve amblemlerden on tanesi incelenmiştir. Bu görsel öğelerin günümüz modern grafik tasarım kullanımı ile verilmek istenen mesajların sunumu analiz edilmiştir. Bu sunumun kurum kimliğı, kurum kültürü, amaç ve hedefleri ile ilişkisine cevap aranmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, tarihsel gelişim sürecinde, 1970' li yıllardan günümüze kadar gelen sürede “Stratejik Dönem” olarak nitelendirilen dönemin logo ve amblemleridir. Yapılan araştırma sonucunda kurumsal kimlik tasarımında bu dönemin özelliklerini yansıtan pek çok amblem ve logoya rastlanılmıştır. Bu nedenle bu dönem içerisinde, dönemin özelliklerini yansıttığı ve araştırmanın probleminin çözümüne ilişkin olduğu düşünülen en çok bilinen 10 tane logo ve amblem seçilmiştir. Seçilen bu logo ve amblemler ise araştırmanın örneklemini olarak değerlendirilmiştir.

2.2. Sınırlılıklar

Çalışma, logo ve amblemlerin kurumsal kimlik oluşturma süreçlerinde kurumun değerlerini logo ve amblemlerine yansıtması bakımından kullanımları ile sınırlıdır. Ayrıca, kurumsal kimlik dışı kullanımlar ise çalışmanın kapsamına dahil değildir.

3. KURUMSAL KİMLİK

Kurumlar kendilerini diğerlerinden ayırt edilmesini sağlamak için farklı olmak zorundadırlar. Bunun içinde nasıl ki insanların bir nüfus kimliği var ise kurumsal kurumlarında bir kimliği vardır. Bu kimlik sayesinde kurumlar diğer kurumlardan ayırt edilirler.

439

3.1. Kurumsal Kimlik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Çerçevesi

Kurum kimliği kavramı, kişilerin diğerlerine kim olduklarını bildirmek ve onları ürkütme isteyen bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Çömlek ustaları ya da diğer zanaatkarların ürettiklerini belirli işaret ve sembollerle diğerlerinininkinden ayırt edilebilir kılmaları, ya da hanedanlık sembolleri kimliği anlatan ilk örneklerdir. Gemilerinin yelkenleri üzerinde ürkütücü kuşların resimlerini taşıyan Vikingler, savaşta ordularını kalkanlarının üzerindeki haçlar ve kartallarla yöneten krallar, kullandıkları simgelerle bir yandan yandaşları tarafından tanınırken, diğer taraftan da karşı tarafa mesaj göndermektedir. Tarihin başlangıcından beri belirleyici olan kurum kimliği; gemilere, yolcu vagonlarına, giderek demiryollarına, otobüslere ve hava yollarına kısacası her türlü ulaşım aracına uygulanmıştır (Peltekoğlu, 2014: 557,558).

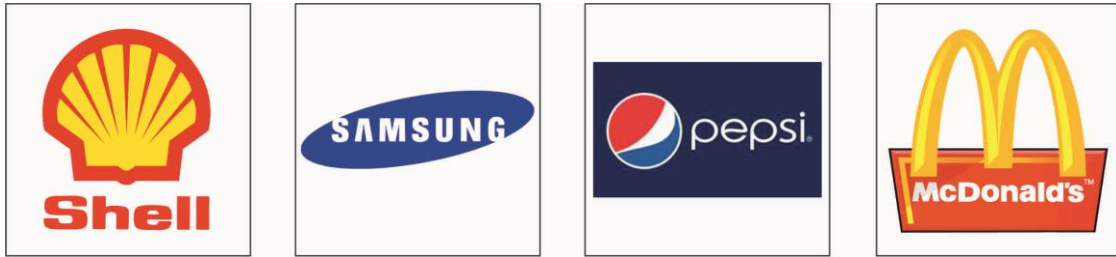
II. Dünya Savaşı sırasında çok büyük çapta teknolojik ilerlemeler meydana gelmiş ve savaştan sonra üretim kapasitesinin tüketici ürünlerine çevrilmesiyle, birçok kimse kapitalist ekonomik yapıyı, sonsuz bir ekonomik büyüme ve refah ortamı olarak görmeye başlamış. Yaşanan refah ve teknolojik gelişmeyle yakından ilgili olan kuruluşlar, büyüyüp, önem kazandıkça bir kurumsal kimlik ve görüntü geliştirmenin gerekliliğinin farkına varmışlar (Bektaş, 1992:161).

3.2. Kurumsal Kimliğin Yapısı

Kurum kimliği, kurumsal bilgileri sunmanın yanı sıra kurumun ne şekilde organize olduğu, merkezi olup olmadığı hakkında da ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, kurumsal kimlik bir organizasyon yapısını açıklayabilmeli ve saptadığı hedeflerle şeklini net bir şekilde ortaya koyabilmelidir (Süceddinov, 2008:12).

3.2.1. Tek Çeşit Kimlik (Monolitik Kimlik) Yapısı

Kuruluş her yerde tek bir görsel kimlik kullanır. Bu nedenle firma ve ürünleri kolayca hatırlanabilir ve algılanır (Shell, THY, McDonald's gibi) (Ak, 1998:21). Resim 1'de kurumsal kimlik yapısında tek çeşit kimlik (monolitik kimlik) yapısını tercih eden kurumlara ait amblemler yer almaktadır.

Resim 1. Monolitik Kimlik Yapısına Örnek Kurumlar

Kaynak: <http://www.shell.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15, <http://www.samsung.com/tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15, <http://www.pepsi.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15, <http://www.mcdonalds.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.

3.2.2. Desteklenmiş Kimlik Yapısı

Okay (2013)' ın aktarımıyla Buğdaycı' ya göre, günümüzün büyük holdingleri çeşitli alanlarda faaliyette bulunduklarından dolayı, genellikle çoklu kimlikleri tercih ederler. Eczacıbaşı, Sabancı veya Koç grubunun değişik alanlardaki her faaliyeti ayrı bir şirketmiş gibi ortaya konulurken, bir yandan da holdingin varlığı vurgulanmaktadır (Okay, 2013:34). Resim 2' de desteklenmiş kimlik yapısına örnek olarak Sabancı Holding'e bağlı şirketlerin logoları görülmektedir.

Resim 2. Desteklenmiş Kimlik Yapısına Örnek Olarak Sabancı Holding Logoları

Kaynak: <https://www.carrefour.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15, <http://www.iklimsa.com/>, Erişim Tarihi:20.10.15, http://www.logowik.com/uploads/images/471_diasa.jpg, Erişim Tarihi:20.10.15, <http://www.teknosa.com/>, Erişim Tarihi:20.10.15.

3.2.3. Markalaştırılmış Kimlik Yapısı

Bu kimlik türünde, kurumlar kendi isimlerinden çok sahip oldukları markaları ön planda tutarlar. Genellikle, bu kurumların kendine ait çok sayıda markası bulunmaktadır. Bu kimlik türünde hedef gruplar marka ismi konusunda bilgi sahibidir, ancak arkasında bulunan kurum konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. Buna örnek olarak dünyaca ünlü Alman firması Kraft verilebilir. Firmanın mevcut ürün yelpazesinde; Jacobs, Maxwell House, Milka Toblerone, Cipso, Patos, Çerezos ve Tang gibi markaları bulunmaktadır. Bu markalar dünyaca ün yapmış olmalarına rağmen, çoğu tüketici bu ürünleri hangi firmanın ürettiğini bilmemektedir (Tuna & Tuna, 2007:20).

Resim 3’ de merkezi Türkiye’de bulunan bankacılık, finans, otomotiv, inşaat, medya, turizm, gayrimenkul, enerji ve yeme içme gibi sektörlerde faaliyetlerde bulunan Doğu Grubuna ait markaların amblemleri yer almaktadır.

Resim 3. Doğu Grubu Markalarının Amblemleri

Kaynak:<http://www.dogusgrubu.com.tr>, Erişim Tarihi: 20.10.15, <http://www.garanti.com.tr/tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15, <http://www.n11.com/>, Erişim Tarihi:20.10.15, <http://www.dod.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.

441

3.3.Tarihsel Gelişim Sürecinde Kurumsal Kimlik

Kurum kimliğinin tarihsel gelişimi, geleneksel dönem, marka tekniği dönem, tasarım dönemi ve stratejik dönem olarak incelenmektedir (Okay, 2013:3). Tablo 1’de tarihsel süreç içerisinde kurumsal kimliğin gelişim süreci, dönemlerin kimlik anlayışı ile bu kimlik anlayışını esas alan örnek kuruluşlar gösterilmiştir.

Tablo 9. Tarihsel Gelişim Sürecinde Kurumsal Kimlik Dönemleri

	Geleneksel Dönem	Marka Tekniği Dönem	Tasarım Dönemi	Stratejik Dönem
Dönem	1.Dünya savaşı sonuna kadar	İki dünya savaşı arası	2.Dünya savaşı sonrası 1970’li yıllara kadar	1970’li yıllardan günümüze kadar

Dönemin Kimlik Anlayışı	Kuruluş sahibinin kurumun tüm kimliğini biçimlendirmesi	Kurum kimliklerinin sahip oldukları markalar ile ön plana çıkması	Kurum kimliklerinin ağırlıklı olarak kurumsal dizayna dayanılarak hazırlanması	Kurumsal kimliğin yalnızca dizayn ile gerçekleşmeyeceği, kurum felsefesi, kurum davranışı, kurumsal iletişim ve kurumsal dizayn ile bir bütün olduğu
Örnek Kuruluşlar	AEG, Siemens, Bosch	Mercedes-Benz, BMW	KLM, Audi	Yukarıdaki öğeleri kimliklerinde yansıtan tüm kuruluşlar
				

Kaynak: (Okay, 2013:3, Tuna & Tuna 2007:11).

442

3.4. Kurumsal Kimlik Unsurlarından Amblem (Sembol) ve Logolar (Logotype)

Kurumsal kimliğin temel unsurlarından olan kurumsal tasarımda, kurumun kendisini semboller ve kelimelerle ifade etme şeklidir.

Ketenci ve Bilgili (2006)'nin aktarımıyla John Locke'a göre, insanoğlu çevresi ile olan ilişkilerinin önemli bölümünü görsel iletişim yoluyla sağlamaktadır. Bu bağlamda Locke, yapmış olduğu çalışma ile bu tezi şu şekilde açıklamaktadır; John Locke'a göre insan,

- % 1 deneyerek,
- % 2 okuyarak,
- % 4 koklayarak,
- % 10 duyarak,
- % 83 ise çevresini gözlemleyerek öğrenmektedir (Ketenci & Bilgili 2006:274).

Bu % 83'lük oranın görsel iletişimde günlük yaşamımızda en etkin iletişim yöntemi olduğunu belirtmektedir (Ketenci & Bilgili, 2006:274). Görsel iletişimin %83' lük gibi iletişim gücünün yüksek olduğu düşünüldüğünde kurumsal görsel kimlik oluşturmada sembol ve logoların tasarımları oldukça önem kazanmaktadır.

3.4.1. Amblem (Sembol)

Amblem, ürün ya da hizmet üreten kuruluşlara görsel kimlik kazandıran, sözcük özelliği göstermeyen, soyut ya da nesnel görüntülerle ya da harflerle oluşturulan simgelerdir (Becer, 2009:194). Semboller kullanılarak yapılan iletişim, diğer doğrudan iletişim biçimlerine göre çok daha farklı, derin ve algılama seviyelerine göre şekillenen zengin bir boyutta gerçekleşir (Uçar, 2004:25). Amblemler, kurumların tanıtımında ve görsel iletişim kurmada önemli bir işleve sahiptirler bu bağlamda amblemler, kurum imajının oluşmasına olanak sağlayarak bu imajında kalıcı olmasına etki ederler.

Alan ve Sungur (2007)' un Terzi (2000)' den aktarımına göre, bir sembol içsel bir inanışın dışsal bir işaretidir. Bir sembolün bir şeyi temsil etmekten öte bir işlevi olduğunu vurgulayan Terzi (2000), semboller, bir örgüt içerisindeki bir takım fikirleri, değerleri ve duygusal anlatımların iletilmesini mümkün kılan ve göründüklerinden daha fazla anlam yüklü nesneler, objeler veya eylemlerin ifadesi olarak yorumlanmaktadır. (Terzi,2000:55, aktaran, Alan & Sungur, 2007:5).

Resim 7'de kurum işaretlerinden ambleme ilişkin örnekler görülmektedir.

Resim 4. Amblem Örnekleri

Kaynak: <http://www.toyota.com.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15, <http://www.lg.com/tr>, Erişim Tarihi:22.10.15, <http://www.trt.net.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.

3.4.2. Logo (Logotype)

Logolar, iki ya da daha fazla tipografik karakterin sözcük halinde okunacak biçimde bir araya getirilmesiyle oluşturulan ve bir ürün, kuruluş ya da hizmeti tanıtan marka ya da amblem özelliği taşıyan simgelerdir (Becer, 2009:195). Resim 8'de kurum logosuna ilişkin örnekler görülmektedir.

Resim 5. Logo Örnekleri

Kaynak: <http://www.pioneer.eu/tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15, <http://www.casper.com.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15, <http://www.canon.com.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.

Okay'ın aktarımıyla Olins'e göre kurum logosunu oluşturan isimler altı kategoriye ayrılmaktadır. Tablo 3'de kurum logosunu oluşturan isimler, açıklamalar ve örnekler yer almaktadır (Okay, 2013:124, 125).

Tablo 10. Olins'e Göre Kurum Logosunu Oluşturan İsimler

	İSİMLER	AÇIKLAMA	ÖRNEK	LOGO
1	Tek bir şahsın adı	Bu genellikle o kurumun kurucusudur.	Siemens, Ford, Koç, Bosch, Kemal Tanca	BOSCH
2	Tarif edici isimler	Bu isimler adeta kısa birer tanım şeklindedir.	Türk Hava Yolları	 TÜRK HAVA YOLLARI
3	Kısaltılmış isimler	Uzun bir kuruluşun adının kısaltılmış halidir.	PanAm, Meysu	
4	Baş harflerden meydana gelen isimler	En az iki kelimelik kuruluş isminin baş harflerinin bir araya getirilmiş halidir.	IBM, AEG, MNG	IBM
5	İcat edilmiş isimler	Bunlar en çok kullanılanlardır.	Kodak, Omo	Kodak

6	Analog isimler	Analog olarak verilmiş isimlerdir.	Jaguar, Şahin, İmpala	
---	----------------	------------------------------------	-----------------------	---

Kaynak: Olins, 1990:178, aktaran, Okay, 2013:125.

3.4.3. İmza

Bazı kuruluşlar kurumun logosu ve sembolü ayırımından yararlanarak hedef gruplarının zihinlerinde yer edinmeye çalışmaktadırlar ve bu bağlamda kurum işareti olarak kurum logosu ve sembolünü birlikte kullanmaktadırlar (Okay, 2013:125). Resim 9'da kurum logo ve sembolünü birlikte kullanan kurum ve markalara ait örnekler görseller yer almaktadır.

Resim 6. Kurum İmzası Örnekleri

Kaynak: <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15, <http://www.kia.com/>, Erişim Tarihi:22.10.15, <http://www.lufthansa.com/>, Erişim Tarihi:22.10.15, <http://baymak.com.tr/tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.

445

4. BULGULAR ve YORUM

Resim 7. Amazon.com Web Sitesi Logosu

Kaynak: <http://www.amazon.com/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, adını Amazon Nehri'nden alan Amazon.com, ilk kurulmuş en büyük internet alışveriş sitesidir. Amazon.com, işe önce kitap satarak başlayan bir elektronik ticaret öncüsüdür. Bugün Amazon'da, DVD, müzik CD'si, bilgisayar yazılımı, bilgisayar oyunu, elektronik eşya, aksesuar, mobilya gibi farklı türden mallar satılmaktadır.

Logoda yer alan ok işareti, amazon.com online alışveriş sitesinde a'dan z'ye her ürünün bulunduğu işaret ediyor. Amazon.com web sitesinde, “siz her ne arıyorsanız bu sitede bulabilirsiniz” mesajı verilmek istenmiştir. Kurum, kullanıcılarına a'dan z'ye kadar her neye ihtiyaçları varsa, bu site sayesinde cevap vermeyi kendine misyon edinmiştir. Bu misyonu da logo ve amblemine yansıtmıştır. Ayrıca logoda bulunan ok işareti firmadan alışveriş yapan kişilerin yüzündeki gülümsemeyi de ima etmektedir. Yapılan alış-veriş sonrası kullanıcılarının memnun olacağı, mutlu olacağı izlenimi yaratılmak istenilmiştir. Turuncu renk kullanımının tercih edilmesi ise, hedef kitle üzerinde sempatik bir hava yaratmak istenildiği düşünülmektedir. Logo, ilk bakışta salt tipografik öğelerden oluşturulmuş bir kurum ismi olarak göze çarpmaktadır. Dikkatli bakıldığında ve üzerinde düşünüldüğünde kullanıcılar üzerinde unutulmayacak bir hafıza yarattığı düşünülmektedir.

Resim 8. Fedex Logosu

Kaynak: <http://www.fedex.com/tr/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

Fedex logosunda bulunan gizli ok işareti de negatif alan konusuna iyi bir örnektir. Negatif alan, konu etrafındaki veya konular arasındaki alan veya boşluktur. Negatif alan konunun biçimini ortaya çıkardığı ölçüde belirgindir ve ana konu üzerinde sanatsal efektler elde etmek için kullanılabilir. Negatif alan logo üzerinden gizli bir mesaj verilmesi bakımından yardımcı bir etken olarak görünmektedir. Logoda, gizli okun tasarlanmasındaki amacı okuyabilmek için, ilk önce “ok” sembolünün anlam ve önemine değinmemiz gerekmektedir.

Ok sembolü tradisyonlarda genellikle nüfuz etme, etkileme, gök ve yer arasında etkileşim, ışın ve şimşek ile ilişkilendirilir. Kısaca ok bir etkiyi, enerjiyi ifade eder. Mayalar' da ok ucu etkinliği, gücün etkin olduğunu simgelerdi (<http://dolusozluk.com/?i=197387>, 28.10.15).

Logoda, ok sayesinde verilmek istenen mesajın alıcıdan hedef kitleye doğru gittiğidir. Yani kurumun taşımacılık üzerine faaliyet yaptığı düşünüldüğünde kullanıcılarından teslim aldığı ürünleri teslim edeceği hedefe doğru yön alması olarak düşünülmektedir. Kurumun misyonunu, ok sembolü üzerinden hız ve hassasiyet anlamı ile ilişkilendirdiği düşünülmektedir. Yani taşımacılık sektöründe önemli olan iki unsura dikkat çekmektedir. Kullanıcılar için çok önemli olan bu iki unsur sayesinde tercih edilme hedeflenmektedir.

Ayrıca, kurum ismi Olins'e göre kurum logosunu oluşturan isimler listesinde “Kısaltılmış İsimler” başlığı altında değerlendirilen uzun bir kuruluşun isminin

kısaltılmış olarak kullanımıdır. Tam açılımı, “Federal Express” olan şirketin ismi FedEx olarak kısaltılmıştır.

Resim 9. Sony Vaio Logosu

Kaynak: http://www.legitreviews.com/sony-sell-pc-business-cut-5000-jobs_13542, Erişim Tarihi: 18.08.17.

Japonya kökenli çokuluslu şirketler topluluğu olan Sony, üreticilere ve profesyonel marketlere iletişim, video oyun konsolları ve bilgi teknolojisi üretiminde önemli rol oynamaktadır. Adı Latince "ses" demek olan "sonus" kelimesinden gelmektedir. Sony şirket topluluğu, elektronik, oyun, eğlence, finansal servisler gibi alanlarda üretim yapmaktadır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sony>, 28.10.15). Sony şirketler topluluğu, son yıllarda VAIO, isminde bilgisayar üretimine başlamıştır. Sony’ nin VAIO’ a ait dizayn ettirmiş olduğu logo ve amblem Resim 12’ de görülmektedir. Öncelikle, VAIO, ismini değerlendirecek olursak, bu isim Olins’in oluşturmuş olduğu isimler listesinde “Tarif Edici İsimler” kategorisinde değerlendirilmektedir. Çünkü “VAIO” kelimesi “Video Audio Intelligent Organizer” i oluşturan kelimelerin baş harflerinden oluşmaktadır.

VAIO’ nun logosunda, bilgisayar programlama dilinde analog ve dijital unsurlara dikkat çekmektedir. Logonun solunda bulunan dalga sembolü, analog teknolojiyi temsil ediyor. Logonun sağında bulunan “1” ve “0” ise, ikili hesaplamada kullanılan iki basamaklı sayıları temsil eden dijital teknolojidir.

Resim 10. "Tour de France" Organizasyonun Amblemi

Kaynak: <http://www.letour.fr/us/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

Fransa Bisiklet Turu (Fransızca: Tour de France), Fransa’ da bisiklet sporunun en prestijli yarışlarından birisidir. İlk olarak 1903 yılında yapılan yarış zamanla sporun en önemli organizasyonu haline gelmiştir. Özellikle 1960’ lardan sonra popüleritesi iyice

artan tur, son yıllarda uluslararası niteliğini pekiştirmiştir (wikipedia.org/Fransa_Bisiklet_Turu,28.10.15).

Organizasyonun logosunda, bir el yazısı tipi ile yapılmış gibi görünen içeriğinde bisiklete binen bir adamı figürü verilmek istenmiştir. “R” ve “U” harflerine baktığımızda bisiklete binen bir adam görülmektedir. Bisikletin tekerleklerini ise “O” harfi ve yarışı kazananlara verilen ünlü formanın rengi olan sarı renkteki son “O” harfi oluşturuyor. İkinci tekerleğin sarı renk olarak tasarlanmasının sebebi olarak, bisiklet sürme etkinliğinin genelde yaz aylarında güneşli havalarda kullanıldığı için güneşin rengi olarak tercih edildiği düşünülmektedir. Kurumun etkinlik alanı ve üstlendiği misyon logo ve amblemine yansıtılmıştır.

Resim 11. Unilever Logosu

Kaynak: www.unilever.com.tr, Erişim Tarihi: 18.08.17.

448

“Markalaştırılmış Kimlik Yapısı” altında değerlendirilen “Unilever” firmasının altında pek çok ürüne ait markalar bulunmaktadır. Kurum, kendi isminden çok sahip olduğu markalar ile ön plandadır. Firmanın mevcut ürün yelpazesinde; gıdadan, temizlik ürünlerine, kişisel bakım ürünlerinden dondurmaya kadar 400’ ü aşkın markaya sahiptir. Hedef gruplar marka ismi konusunda bilgi sahibidir, ancak arkasında bulunan kurum konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. “Unilever” kurumu ise logosunun içerisinde bulunan gizli semboller sayesinde hedef kitleye hitap etmektedir.

Şirketin 75. yılına özel olarak 2005 yılında tasarlanan logoda mavi rengin tercih edilmesi ile; ferahlık, saflık, birlik, güvenlik ve güven mesajı verilmek istenmesidir. Büyük mavi ‘U’ harfi içinde bulunan 25 sembol ise Unilever’ in markalarını ve temel değerlerini simgelemektedir. Büyük “U” harfi içerisinde, “güneş, el, çiçek, arı, saç, palmye ağacı, kaşık, balık, kuş, dudak, kalp, kazak” gibi semboller bulunmaktadır. Tablo 4’ de Unilever’ in logosunun parçalara ayrılmış öğeleri görülmektedir.

Tablo 11. Unilever Logosunda Bulunan Öğeler

Arı	Baharat	Balık	Çay	Dalga	Dna
-----	---------	-------	-----	-------	-----

					
Dondurma	Geri Dönüşüm	Dudak	El	Kalp	Giysi
					
Güneş	Kaşık	Kuş	Palmiye	Pırlıltı	Saç
					

Ziraat Bankası

Resim 12. Ziraat Bankası Logosu

Kaynak: <http://www.kimkimdir.net.tr/wp-content/uploads/2013/11/ziraat-bankasi-logo.jpg>,

Erişim Tarihi: 18.08.17.

T.C. Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye'deki üç kamu bankasından biridir. 1863'te Osmanlı Devleti döneminde kurulmuştur (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ziraat_Bankası, 18.10.15). Ziraat Bankası' nın logo ve amblemi Resim 15' de görölmektedir.

Ziraat Bankası' nın ambleminde, başak figürü Z ve B harflerinden oluşturulmuştur. Amblemin üst kısmında da T ve C harflerinden Türkiye Cumhuriyeti' nin baş harfleri yer almaktadır. Bankanın kuruluş amacı ile hedef kitlesi arasındaki bağlantı amblemine yansıtılmıştır. Banka, tarım ve ziraat işlerinde faaliyette bulunmak isteyen kişi ve kuruluşlara destek olmak amacıyla kurulmuş olup, bu üstlenmiş olduğu misyonu ise ambleminde buğday başağına yer vererek göstermiştir.

Resim 13. Carrefour Logosu

Kaynak: <https://www.carrefoursa.com/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

Carrefour, merkezi Fransa' da olan uluslararası bir süpermarketler zinciridir. Ağırlıklı olarak Avrupa Birliği, Brezilya ve Arjantin'de faaliyet göstermekle birlikte Kuzey Afrika ve Asya' da da mağazalara sahiptir. Şirket isminin Fransızca sözcük anlamı "yol" ya da "dört yol ağzı" anlamına gelmektedir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Carrefour>, 28.10.15). Carrefour logosunda da negatif alan ile verilmek istenen mesaj gizlenmiştir. Negatif alanda görünen logonun ortasındaki “C” harfini gizlenmiştir. Logoda, sağ ve solu işaret eden oklar, gerçekte “carrefour” kelimesinin Fransızca kelime anlamı olan “kavşak” unsuruna dikkat çekmek istenilmiştir. Logoda kullanılan renklerin kırmızı ve mavi olarak tercih edilmesi ise şirketin kurulduğu ülke olan Fransa’ nın bayrağının renklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

450

Resim 14. LG Logosu

Kaynak: <http://www.lg.com/tr>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

LG Grup (İngilizce: LG Group, Slogan (İngilizce): "Life's Good" Türkçe : Hayat Güzeldir), Güney Koreli elektronik, cep telefonu ve petrokimyanın da dahil olduğu birçok alanda faaliyet gösteren şirketler topluluğu. LG, Koo ailesi tarafından yönetilen bir aile şirkettir. Şirket, 1995'e kadar "Lucky - Goldstar"ın bir kısaltması olarak LG ismini kullanmıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/LG_Grup, 28.10.15).

"Life is Good" yani hayat güzeldir sloganıyla yola çıkan şirket “Life” ve “Good” kelimelerinin baş harflerini logoya entegre etmiş. L ve G kelimeleri iç içe geçince

gülümseyen bir insan yüzü oluşturulmuştur. “L” harfi burnu ve “G” harfi ise insan yüzünü oluşturmaktadır.

Resim 15. Michelin Logosu

Kaynak: <http://www.michelin.com.tr/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

Michelin ambleminde üst üste yığılmış tamamen otomobil lastiklerinden oluşturulmuş “lastik adam” diye bilinen görselden oluşmaktadır. Amblem tamamen siyah – beyaz renklerden oluşmaktadır. Lastik adam’ ın aktifliğinden üretimin yapılan lastiklerin performans ve gücüne dikkat çekilmektedir. Amblem firmanın faaliyette bulunduğu alan ile orantılı şekilde üretilmiştir.

Resim 16. Baskin Robbins Logosu

Kaynak: <https://www.baskinrobbins.com/content/baskinrobbins/en.html>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

Baskin-Robbins dondurma pazarında müşterilerine toplamda 31 farklı tat sunan yenilikçi bir akım başlatmış ve 31 sayısı orjinal logosunda Baskin ve Robbins' in arasında sunulmuştur.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bir kurumun kendini tanıtmaya ve kendini ifade etme biçimi olan kurum kimliği, kurumun iç ve dış hedef kitle ile yaptığı toplam iletişim çabalarının bütünüdür. Bir kurumun görsel kimliği, amblemi, logosu, tipografisi, renk düzenlemeleri, işaretleri vb görsel ifadelerden meydana gelmektedir. Kurumların hedef kitlesi ile iletişim kurmasını sağlayan öğelerden olan logo ve amblemler, bireylerin ürünü ya da kuruluşu hatırlamasında önemli işleve sahiptirler. Logo ve amblemler, kurumların dışarıya açılan yüzüdür ve kurumsal kimliklerin özünü oluşturan öğelerdendirler. Bu bağlamda, kurumsal kimlik çalışmalarında logo ve amblemler önemli bir yer tutmaktadır. Logo ve amblemler, bir kurum içerisinde bir takım fikirleri, değerleri ve duygusal anlatımların iletilmesini mümkün kılan ve göründüklerinden daha fazla anlam yüklü nesneler, objeler veya eylemlerin ifadesi olarak yorumlanmaktadır. Özellikle kurumların görünen yüzü olmaları bakımından, tüketiciler ile birebir karşı karşıya kalmaları bakımından ayrı bir anlam taşımaktadırlar. Logo ve amblemler çoğu zaman bir kez tasarlandığından ve markanın yaşamı boyunca değiştirilmediğinden dolayı kurum kimliğini iyi yansıtmaması ve tüketicilere kurum hakkındaki en iyi mesajı vermesi gerekmektedir.

Logo ve amblemler, kurum kültürü, kurum misyon ve misyonunu içine kapsayacak şekilde kurum değerleri hakkında bilgi verirken ilk etapta duyu organlarımızla fark edilmemesine rağmen bilinçaltımızın derinliklerinde yer edinebilmektedirler. Kurum değerleri logo ve amblemlerde gizli bir şekilde yer alabilmektedir. Kurum değerlerini, kurumun vermek istediği mesajı içerisinde yansıtabilmektedir. Kurum kimliği, işletme politikasının bir aracı olarak gelişmeye başladığı “Stratejik Dönem” de, kurumlar kurum politikaları, kurum kültürü, kurum felsefesi ile orantılı şekilde kurumsal görsel öğeler tasarlamaya, sahip oldukları stratejik değerleri, kurum görsellerinde yansıtmaya başlamışlardır.

Yapılan araştırma sonucunda, kurum kimlik oluşturma sürecinde kurumların logo ve amblem tasarımına önem verdikleri görülmüştür. Kurumun faaliyet alanı, misyonu, kültürel değerleri gibi pek çok unsuru logo ve amblemlerine yansıtmışlardır. Özellikle “Stratejik Dönem” diye nitelendirilen dönemde bu olguya daha da çok rastlanılmıştır. Kurumlar, rakiplerin farklı olabilme adına kurumun görselleri ile hatırlarda kalmak istemişlerdir. Bu bağlamda da salt logo ve amblem üretmek yerine logo ve amblem üzerinde gizemli dokunuşla yaparak hedef kitlenin hafızasında yer almak istemişlerdir. Bunu yaparken kimi görsel tasarım sayesinde başarılı olmuştur, kimi de başarısız olmuştur. Beklenen etkiyi gösterememiş, normal dizayn edilen logodan öteye gidememiştir. Başarılı bulunan logo ve amblem tasarımı ise yıllar geçse bile, evrensel dünyaya seslenebilen, hedef kitlenin asla hafızasından silinemeyeceği logo ve amblemler üretilmiştir. Bu bağlamda kurumların hedef kitle üzerinde asla unutulmayacağı, yıllar geçse bile ne zaman görülse aynı düşüncüyü içerisinde barındıracak logo ve amblem üretmek için verilmek istenen mesajı, görsel tasarım sayesinde logo ve amblemlerine yansıtılmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Ak, M. (1998). Firma, Markalarda Kurumsal Kimlik ve İmaj. İstanbul: Işıl Ofset Yayıncılık.
- Alan, A. E., & Sungur, E. (2007). Kurum Kùltürünün Görsel Kimliğe Yansıması: Web Sitelerinde Görsel Kimlik Kullanımı, Yeditepe Üniversitesi İletişim Çalışmaları.
- Becer, E. (2009). İletişim ve Grafik Tasarım. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bektaş, D. (1992). Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ketenci, H. F., & Bilgili, C. (2006). Yongaların 10 000 Yıllık Gizemli Dansı Görsel İletişim & Grafik Tasarım. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Okay, A. (2013). Kurum Kimliği. İstanbul: Derin Yayınları.
- Peltekoğlu, F., (2014). “Halkla İlişkiler Nedir?”, İstanbul, Beta Yayınları.
- Süceddinov, Ş. (2008). Kurumsal Kimlik, Kurumsal İmaj Oluşturma Süreci ve Bir Araştırma, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Tuna, M., & Tuna, A. A. (2007). Kurumsal Kimlik Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uçar, T. F. (2004). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

İnternet Kaynakları

- <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.kia.com/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.lufthansa.com/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://baymak.com.tr/tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.pioneer.eu/tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.casper.com.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.canon.com.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.toyota.com.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.lg.com/tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.trt.net.tr/>, Erişim Tarihi:22.10.15.
- <http://www.dogusgrubu.com.tr/>, Erişim Tarihi: 20.10.15.
- <http://www.garanti.com.tr/tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.n11.com/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.dod.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <https://www.carrefour.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.iklimsa.com/>, Erişim Tarihi:20.10.15,
- http://www.logowik.com/uploads/images/471_diasa.jpg, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.teknosa.com/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.shell.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.samsung.com/tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.pepsi.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.mcdonalds.com.tr/>, Erişim Tarihi:20.10.15.
- <http://www.amazon.com/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.
- <http://www.fedex.com/tr/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.
- http://www.legitreviews.com/sony-sell-pc-business-cut-5000-jobs_13542, Erişim Tarihi: 18.08.17.
- www.unilever.com.tr, Erişim Tarihi: 18.08.17.
- <http://www.letour.fr/us/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.
- www.unilever.com.tr, Erişim Tarihi: 18.08.17.

<http://www.kimkimdir.net.tr/wp-content/uploads/2013/11/ziraat-bankasi-logo.jpg>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

<http://www.lg.com/tr>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

<http://www.michelin.com.tr/>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

<https://www.baskinrobbins.com/content/baskinrobbins/en.html>, Erişim Tarihi: 18.08.17.

PSİKOLOJİK TRAVMA İLE PSİKOSOSYAL BAŞ ETME YÖNTEMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Temel Alper KARSLI

Bartın Üniversitesi Psikoloji Bölümü

Öz

Sağlık psikolojisi psikoloji biliminin biyopsikososyal bir koludur ve travma başlığı bu alandaki en önemlilerdendir. Bir durumun travmatik olarak nitelenebilmesi için beklenmemesi ve kontrol edilemez olması gerekmektedir. Yalnızca doğal afetler gibi fiziksel etkenler değil fakat aynı zamanda kanser gibi kronik hastalıklar da bu anlamda psikolojik travmanın bir çeşidi olarak kabul edilebilir. Bu çalışmanın amacı, güncel literatürün de ışığında, kronik hastalıklardan muzdarip kişilerde yeterlilik ve bedensel bütünlük duygularını yerleştirmeyi hedefleyen daha etkin psikososyal önlem ve yardım yöntemleri geliştirmek adına önerilerde bulunmaktır

Anahtar Kelimeler: Sağlık Psikolojisi, Psikososyal Yaklaşım, Travma, Kronik Hastalıklar.

PSYCHOSOCIAL COPING STRATEGIES IN CONTEX OF PSYCHOLOGICAL TRAUMA

Abstract

455

Health psychology is a biopsychosocial branch of psychology and one of the most prominent research topic in this field is trauma. To be defined as traumatic a situation must be unexpected and uncontrollable. Not only physical causes like natural disasters but also chronic illnesses including cancer etc. can also be evaluated as a form of psychological trauma in this manner. Goal of this study, in light of contemporary literature, is to offer ways for developing better psychosocial prevention and aid methods for individuals suffering from chronic illnesses which target implementing feeling of self sufficiency and body integration in these individuals.

Key words: Health Psychology, Psychosocial Approach, Trauma, Chronic Illnesses.

Giriş

Bir sağlık mesleği olarak psikoloji antik çağlardan beri "sağlık bilimi" olarak köklerini bulsa da akademik psikoloji, felsefeden ayrıldıktan sonraki ilk on yıllar boyunca çağdaş anlamda zihinsel sağlık alanı ile doğrudan ilgili teorik veya uygulamalı çerçeve inşa etmeye yönelik doğrudan bir niyete sahip değildi. Psikanalitik yaklaşım, kendilerini bazı somatik belirtilerle ortaya koyan çeşitli nöropsikiyatrik hastalıkların kökenine dair ilk sağlam teori olmasına rağmen, "psikolojik" veya "psikodinamik" etkinliklerin sonuçları farklı olabilir. Bu bağlamda bilinçaltı çatışmalarından ötürü ortaya çıkan histeriden mustarip hastalarda Sigmund Freud'un vaka incelemelerinden gelen kanıtlar "Psikosomatik Tıp" olarak adlandırılan yeni bir alanı meydana getirmiştir (Alan ve ark. 2002, s.58).

Zihinsel sağlık alanında psikologların yoğun girişimleri doğrultusunda, 60'ların sonlarından ve 70'lerin başlarından itibaren "Davranışsal Tıp" adlı yeni bir eğilim yükselmeye başladı. Bu yepyeni yaklaşım iki yeni gelişim istikameti üzerine kurulmuştur; Her şeyden önce Amerika Birleşik Devletleri'ndeki psikologlar, ulusal sağlık sistemi tarafından zihinsel sağlık hizmetlerinde "uygulamacı bilim insanı" olarak önemli bir rol oynamaya teşvik edildi. İkinci bir neden ise, o dönemdeki akademik psikolojinin, Watson, Skinner, Guthrie vb. Davranış psikologlarının oluşturduğu kuramsal çerçeve ile ilgili olarak zihinsel sorunları çözmeye istekli olmasıydı. Davranışsal yaklaşım açasından "psikopatoloji" veya "anormal" gibi psikiyatrik terimler ve formülasyonlar davranışın, yeni öğrenme deneyimleri yoluyla düzeltilen uyumsuz davranış "olarak yeniden ele alınmasını sağladı (Malone, 2001, s.9). Bu nedenle, "uyumsuz davranışlar" ya Pavlovcu ya da psikolojik tedavinin çekirdeği olarak görülen edimsel öğrenme ilkelerinin kullanılması yoluyla "uyumlu davranışlar" ile değiştirilebilen yanlış öğrenmeler olarak değerlendirilmeye başlandı. Bir başka deyişle, bu dönemde akademik psikolojideki baskın bilimsel paradigma uyumsuz veya patolojik davranışı da klasik uyarantepki bağı kapsamında değerleştirilebilir yanlış öğrenmeler olarak ele alıyordu.

Davranışsal psikologlar tarafından geliştirilen davranış modifikasyon tekniklerine ek olarak, fizyolojik psikologlar da, bir kişinin çeşitli fizyolojik süreçlerini (kalp atışı, galvanik cilt tepkisi ve ağrı hissi) kontrol edebilmesi gibi psikolojik süreçlerin fizyolojik süreçlere olan etkilerini (kan basıncı) "biyo-geribildirim" (Alan ve diğerleri, 2002, s.63) gibi yöntemleri kullanarak düzenlemeye yönelik tekniklere odaklanmaya başladılar. Bu bakış açasına göre, günümüzdeki kanıtlar ışığında, "bilinçaltı çatışmaların", psikanalitik teörünün savunduğu bir takım fiziksel belirtileri etkilediği fikri, yalnızca bilinçaltımızın değil, biyolojik geribildirim uygulamaları tarafından ortaya konan iç ve dış çevremiz üzerinde kontrol sahibi olma duygusu ve bilinçli öğrenme deneyimlerinin de sağlık durumumuz üzerinde belirleyici etkilere sahip olduğu hususuna dikkat çekti (Malone, 2001, s.11).

Psikolojik Travma ve Kronik Hastalıklar

Psikolojik travma literatürü, travmatik olayın tanımı, travmatik hafıza, travmatik olayların mağdur üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır (McNally 2003, s.87). Bir olayın travma olarak tanımlanması bazı öğelere ihtiyaç duymaktadır. Bunlar; olayın ani ve beklenmedik olması, anlaşılmaz bir şekilde oluşması, düzenli olmaması, olayın kronik problem yaratma potansiyelinin ve suçlamanın varlığını gerektirir (Tedeschi ve Calhoun 1995, s.16). Bu tanımlardan, kronik hastalık tanısı (kanser, böbrek hastalığı, romatoid artrit, e.tc) almak ve bu hastalıktan kurtulmaya çalışma süreci de bir psikolojik travmadır.

Hastalıklar akut veya kronik olarak sınıflandırılır. Akut bir hastalık kısa süre devam eder ve herhangi bir müdahale, ilaç ve / veya ameliyat yardımı olmadan uzaklaşabilir. Kronik hastalık, tekrar eden ya da uzun süre devam eden ve bir kişinin tüm yaşamı boyunca süren bir hastalık olarak sınıflandırılır.

Dört çeşit kronik hastalık vardır (Sperry, 2006, s.72):

- Hızlı büyüyen kanserler, inme veya kalp krizi gibi hayatı tehdit eden hastalıklar.
- Diyabet, hipertansiyon, osteoartrit, kronik sinüzit gibi idare edilebilir hastalıklar
- Parkinson, lupus ve multipl skleroz gibi progresif olarak etkisiz hastalıklar

· Hayatı tehdit etmeyen ancak fibromiyalji ve kronik yorgunluk sendromu gibi ağrılı ve kayıp seyir gösteren kişiler

Akut ve kronik hastalıklar arasındaki diğer önemli ayrımlar şunlardır (Cummings ve diğerleri, 2005, s.57):

- Akut hastalığın başlangıcı ani ve kronik hastalık aşamalı
- Akut hastalık zaman sınırlıdır ve kronik hastalık belirsizdir
- Akut hastalığın tek bir nedeni vardır ve kronik hastalığın nedenleri birden fazla ve değişkendir
- Akut hastalık prognozu doğrudur ve kronik hastalığın prognozu belirsizdir
- Teknoloji akut hastalıklarda etkilidir ve kronik hastalıklarda kararsızdır.
- Akut hastalık için bir tedavi var, ancak nadiren kronik hastalık için bir tedavi mevcuttur.
- Kronik hastalıkta belirsizlik yaygındır
- Uzmanlar akut hastalık konusunda önemli bilgiye sahiptir ve hem hasta hem de profesyoneller kronik hastalığa tamamlayıcı bilgiye sahiptir.

Kronik Hastalıklılık ve Müdahale Sürecinin Psikolojik Komplikasyonları

Kronik hastalıklar, normal gelişmeyi daha da karmaşık hale getirir. Kronik bozukluk, tedavi gereksinimleri, hastaneye kaldırma ve ameliyat (gerektiğinde), fiziksel görünüm hakkındaki endişeleri yoğunlaştırmakta, bağımsızlık kazanma sürecine müdahale etmekte ve ailevi ve sosyal çevre ile ilişkileri değiştirmektedir. Kronik hastalıkta tedaviler nadir görülmesi nedeniyle bekleyebileceğimiz en iyi sonuç hastalığa ve sakatlığa uyum sağlamaktır. Bu kronik hastalıkların psikolojik müdahalesinin amacı, hastanın yaşam kalitesini iyileştirmek ve refahını ve ailesini desteklemektir.

Kronik ve aynı zamanda yaşamı tehdit eden bir hastalık ortaya çıktığında, genellikle hasta dört aşamadan geçmektedir; yani kriz, istikrar, çözüm ve entegrasyon. Rezene (2003, s.38) ve Sharoff'a (2004, s.93) göre psikososyal müdahaleye bağlı olarak hastalar farklı oranlarda bu evreler arasında ilerleyebilir ve hastalar daha önceki evrelere dönebilir. Aslında müdahale olmaksızın bir hasta sıklıkla kriz evresine geri dönme riskiyle karşı karşıyadır.

Hastanın psikolojik olarak anlaşılması empatik, destekleyici ve öğretici olmalıdır. Araştırmalara bağlı olarak, psikolojik tedavi, semptomların yoğunluğunu ve komplikasyonunu, tedavi sürecinde negatif duyguları (ağrı, depresyon, hissi kaybetme, kontrol kaybı, yas gibi) azaltır ve güven duygusu, yaşam kalitesini ve buna uyum sağlama sürecini artırır.

Kronik hastalar ile çalışan uzmanlar, bu üç faktör arasındaki etkileşim konusunda dikkatli olmalıyız; fiziksel patoloji, intrapsişik yaşam ve psikososyal çevre. Ayrıca bu faktörleri soruna müdahale etmek için de değerlendirilebilir;

- Hastalık, etkilenen organ / organlar, organ kaybı olup olmasına, hastanın reaksiyonları ve bu kayıp hakkında değerlendirmeler
- Kişilik yapısı, gelişim faktörleri, bilinçdışı çatışma.
- Hastalığın nedenleri hakkında kültürel düşünceler.
- Hastalıkla ilgili diğer deneyimler

- Hasta olma konusundaki tutumlar
- Hasta - doktor ilişkisi

Kronik hastalıklarda etkili olabilecek dört psikoterapötik yaklaşımdan bahsedilebilir;

1) Kısa Vadeli Dinamik Terapi: Hastanın mevcut sorunları çeşitli biyolojik, ailesel, sosyal ve diğer boyutlarla ilgilidir. Terapist, hasta ve belirli hastalık olma konusundaki bilinçdışı düşüncelerine dikkat eder ve burada - geçmiş etkileşimi göz önüne alarak terapötik müdahale yapar.

2) Davranışsal Terapi: Bu tür tedavi, hastalığa neden olabilecek olumsuz öğrenmeyi ve tutumu öğrenmek ve değiştirmek için etkilidir. Ayrıca bu müdahale, hastayı yeni duruma göre ayarlamak için etkili olabilir.

2) Bilişsel Terapi: Bu teknik de öğrenme teorisine dayanmaktadır. Kişinin davranış ve duygularında etkili olan düşünce süreçlerini ve bilişlerini üstlenir. Bu yaklaşımın amacı hastaların bilişsel hatalarını fark etmek ve onları yeniden düzenlemektir.

2) Grup Terapisi: Aynı sorunları olan hastaları ortaya çıkarmak; böylece hastalıkla ve baş ettikleri yolla ilgili deneyimlerini paylaşabilirler (Özkan, 1993).

Sonuç

Kronik hastalıkları psikolojik travmanın bir kaynağı olarak gördüğümüzde, çeşitli kronik hastalıklardan muzdarip hastaların sağlık sorunlarıyla daha bütüncül bir biçimde başa çıkmalarına yardımcı olmak için daha verimli bir formülasyona yönlendirebiliyoruz. Bu açıdan bakıldığında, travmatik bir olay olarak kronik bir hastalığın algılanması ve yaşanması, hastaların fiziksel ve psikolojik anlamda tıbbi işlem prosedürüne odaklanmasını engelleyen bir engel gibi davranıyor ve bu da herhangi bir tedavinin başarı oranının düşmesine neden olma tehlikesini doğurmaktadır. Bununla birlikte, hastaların travma deneyiminin farkında olarak başarılı bir şekilde çürüme sürecinde herhangi bir medikal tedavinin olasılığı, uygun psikolojik müdahale teknikleri kullanılarak tersine çevrilebilir. Dolayısıyla, sağlıklı uğraşırken "psikososyal yaklaşım" kavramı daima akılda tutulmalıdır.

458

Kaynakça

Alan M. Gross, Jerald Kay, Bruce Rounsaville ve ark. (2002) *Encyclopedia of Psychotherapy*, Elsevier. Academic Press.

Cummings, N.A., O'Donohue, W.T. & Naylor, E.V., (2005), *Psychological Approaches to Chronic Disease Management*. Cortext Press: Reno, Nevada.

Fennel, P.A., (2003), *Managing Chronic Illness: Using the Four Phase Treatment Approach*. John Wiley & Sons, Inc.

Hurding, R. F. (1985). *Roots and shoots: A guide to counselling and psychotherapy*. London: Hodder & Stoughton.

Malone, J. C. J. (2001). Radical behaviorism and the rest of psychology: review/precis of Skinner's About Behaviorism. *Behavior and Philosophy*, (29), 31-57.

McNally, R. (2003). *Remembering Trauma*. USA: Harvard University Press.

Ozkan, S., (1993). *Psikiyatrik Tıp: Liyezon – Konsültasyon Psikiyatrisi*. İstanbul: Roche Yayınları.

Sharoff, K., (2004), *Coping Skills Therapy for Managing Chronic and Terminal Illness*. New York: Springer Publishing Company, Inc.

Sperry, L., (2006), *Psychological Treatment of Chronic Illness: The Biopsychosocial Therapy Approach*. Washington: American Psychological Association.

Tedeschi R.G., Calhoun, L.G. (1995). *Trauma and Transformation. Growing in the Aftermath of Suffering*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

RUHSAL BOZUKLUK GELİŞTİRME EĞİLİMİNDEKİ GENÇLER İÇİN OKUL ORTAMINDA DESTEKLEYİCİ VE ÖNLEYİCİ PSİKOSOSYAL REHABİLİTASYON VE DANIŞMANLIK PROGRAMLARI GELİŞTİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Temel Alper KARSLI
Bartın Üniversitesi Psikoloji Bölümü

Öz

Şizofreni, derin kognitif arızalarla karakterize olan ilerleyici nörodejeneratif bir hastalık olarak tanımlanabilir. Son yıllardaki veriler, şizofreni hastalarında görülen duygusal ve işgören bellek sorunları gibi bilişsel sorunların hastalığın bir sonucu olmayabileceğini, ancak gözlenen sorunların nedeni olabileceğini, negatif belirtilerin şizofreni olarak tanımlandığını göstermektedir. Bilişsel yeteneklerdeki bu endotipik problemler şizofreni hastalarında hem hastalığın başlamasından önce hem de yakın akrabalarında gözlenebilir. Bu bulgular, şizofreni, gelişen sağlık psikolojisi politikaları anlamında kanser gibi ciddi bir genetik temelli kronik hastalık olarak ele alınması gerektiğini ve özel önleyici rehabilitasyon prosedürlerinin okuldaki ve işyerinde yüksek olan yüksek öğrenim gören bireyler için hazırlanıp yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Bu yazıda, şizofren hastalar için böyle bir önleyici rehabilitasyon için olası yollar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şizofreni, Rehabilitasyon, Negatif Belirtiler, Biliş.

461

DEVELOPING SUPPORTIVE AND PREVENTATIVE PSYCHOSOCIAL REHABILITATION AND CONSULTANCY PROGRAMS IN THE SCHOOL FOR YOUNG PEOPLE WITH POTENTIAL OF DEVELOPING MENTAL DISORDERS

Abstract

Schizophrenia can be described as a progressive neurodegenerative disease which is characterised with profound cognitive malfunctionings. Recent data indicate that cognitive problems like emotional and working memory problems that are observed in schizophrenia patients might not be a consequence of the illness but might rather be the reason of the observed problems-negative symptoms, in whole, defined as schizophrenia. These endotypic problems in cognitive abilities can be observed in both schizophrenia patients before the onset of the illness and in their close relatives as well. Such findings raise the fact that schizophrenia should be taken as a serious genetic-based chronic illness like cancer etc in sense of developing health psychology policies and special pre-emptive rehabilitation procedures can and should be prepared for individuals in school and work settings who are high on risk. In this paper possible ways for such kind of pre-emptive rehabilitation for schizophrenia patients will be focused on.

Keywords: Schizophrenia, Rehabilitation, Negative Symptoms, Cognition.

1 Giriş

Şizofreni ilerleyici ve muhtemelen geç başlangıçlı bir nörodejeneratif hastalıktır. Şizofrenide, çalışma belleği, epizodik hafıza ve dikkat süreçleri gibi çeşitli bilişsel işlevler çokça bozulmuştur. Şizofreni hastalarında hafızadaki problemler özellikle belirgindir. Çalışma belleği, operasyonel olarak çeşitli şekillerde tanımlanan bir süreç olmasına rağmen, bilgiyi depolayıp yönlendirebilen ve insan bilişsel sisteminin temel bir işleyiş karakteristiği olarak kabul edilen "sınırlı kapasite sistemi" eksenindeki bir hafıza sistemi "olarak şeklinde ifade edilebilir. Genel olarak, çalışma belleği süreci, önceden depolanmış bir bilginin belli ve ilgili bir bölümünün çalışma belleğine sistemine aktarılarak muhafaza edilmesi ve gerekli durumlarda buna dayalı olarak ilgili bilginin çalışma belleğince geri getirilmesi ve buna dayalı bir yanıt üretilmesi arasındaki gecikmenin ölçüldüğü görevler kullanılarak değerlendirilir. Gecikmeli yanıt görevlerindeki performans doğru tanıma gerçekleşinceye kadar çalışma belleğine aktarılmış olan bilgilerin bu sistem içerisinde belirli süreler zarfında muhafaza edilmesini gerektirmesi bakımından bilişsel sistemin genel anlamda sağlıklı çalışmasını gerektirmekte ve şizofreni gibi çeşitli patoloji durumları bu tarz görevlerde sergilenen performansta düşüş olarak kendilerini yansıtmaktadırlar.

2 Şizofrenideki Bilişsel Problemler

Şizofreni hastalarında dikkat ve çalışma belleği performansı gerektiren görevlerde kısa süreler boyunca bile bu performansın sürdürülmesinde bozukluklar gözlemlenmektedir. Şizofreni hastalarındaki çalışma belleğinin hem kapasite hem de işleme hızı bağlamında ciddi problemleri mevcuttur. Goldman-Rakic, şizofrenide bulunan nörobilişsel bozuklukların çoğunun, davranışları yönlendirecek "çevrimiçi" bilgi sürdürme kabiliyetinde temel bir kusur olarak açıklanabileceği teorisini ortaya koymuştur. Örneğin, Wisconsin Kart Sıralamasındaki performans açıkları, sıralama performansını yönlendirmek için geçerli set kurallarını koruma kabiliyetinin bir bozukluğu olarak düşünülebilir. Bu yolla, şizofrenideki nörobilişsel işlev bozukluğunun işlemsel manadaki odak noktası olarak çalışma belleğindeki bir bozulma öne sürülmüştür.

Birim zamanda nispeten büyük miktarda bilginin kodlanması, depolanması ve alınması bağlamında çalışma bellek, uzun süreli bellekten ayırt edilebilmesi için, kısa süreli veya 'ikincil' episodik bellek olarak da adlandırılır. İnsanlarda bu süreçler, sözcükler ya da görsel öğelerden oluşan listelerin sunulması ve genellikle birkaç dakika sonra mümkün olduğunca çok öğenin hatırlanması istenerek incelenir. Şizofreni hastalarının hem kodlama hem de kodlanan malzemenin geri getirilmesi açısından kısa süreli hafıza ile ilgili olarak yaşadıkları önemli zorluklar vardır. Kısa süreli episodik hafızadaki bilgilerin geri çağırılması, hatırlanacak olan bilginin niteliğine ve basit tanıma veya bilinçli hatırlama gerekliliğine bağlı olarak farklı beyin yapılarının çalışmasını gerektirir. Mesiotemporal korteks gibi çalışma belleği ve epizodik bellek işlevleri açısından hem depolama hem de geri getirme anlamında önemli olan alanlarda şizofreni hastalarında ciddi yapısal bozukluklar görülmektedir.

Öte yandan şizofreni hastaları, devamlı ve bölünmüş dikkat performansı üzerinden test edildiğinde belirgin ve ciddi performans bozuklukları gösterir. Bu bozuklukların nedeni, dikkati sürdürme, bölme ve dikkatin odağını değiştirme yeteneğindeki açıklardan kaynaklanmaktadır. Şizofrenideki dikkat problemi üzerine olan ilgi, genel anlamda dikkat ve çalışma belleği ile ilgili olarak yaşanan problemlerin endotipik problemler olduğu fikrini güçlendiren bulgular ışığında güçlenmiştir. Şizofreni hastaları, dikkat performansı ile ilişkili elektrodermal

potansiyellerde de anormallikler gösterirler ve dikkat anlamındaki problemler, bellek problemleri gibi, frontal lob metabolizmasında gözlemlenen değişiklikler ile ilişkili gibi görünmektedir. Bu nedenle kanıtlar, fronto-kortikal mekanizmaların, normal çalıştığı koşullarda, sürekli performans görevlerinde uyarıların doğru algılanmasına katkısının şizofrenideki bilişsel patofizyoloji ile ilişkili olabileceğine dikkat çekmektedir.

Yukarıda kısaca tartışılan şizofreni hastalarında görülen bilişsel problemlerin, neredeyse 1910'ların başından bu yana şizofreninin "alameti farikalari" olduğu yönünde kabuller mevcuttur. Yeni veriler ise bu bilişsel problemlerin muhtemelen şizofreni tanısı konmayan şizofreni hastası yakınları tarafından da gözlenebileceği "belirteçler" olarak değerlendirilebileceğine işaret etmektedirler. Ayrıca, şizofreni hastalarının bu bilişsel sıkıntıları hastalık teşhisi konmadan uzun zaman önceden bu yana yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, şizofrenide endotipik bilişsel sorunların bulunduğu veya başka bir ifadeyle şizofrenilerde görülen bilişsel problemlerin endotipik sıkıntılar olduğundan rahatlıkla bahsedilebilir. Bu durum söz konusu hastalık bakımından risk altındaki popülasyona henüz hastalık başlamadan veya gözlemlenen bilişsel problemlerin şiddeti teşhis konmasını sağlayacak kadar şiddetlenmeden müdahale edilebilme ihtimalini de gündeme getirmektedir.

3 Şizofrenide Rehabilitasyon Yaklaşımları

Yaklaşık on yıl önceye kadar, şizofreniyi bilişsel rehabilitasyon bağlamında ele alma meselesi, psikoz tablosu ilaç tedavisi ile kontrol altına alındığında bile bilişsel problemlerin sürüyor olması durumuna rağmen ciddiyle ele alınmadı. Nitekim, bilişsel problemlerin hastalığın başından hatta öncesinden itibaren var olması ilaç tedavisi ile sağaltılan belirtilerin ortadan kalkmasını bilişsel sıkıntılar ortadan kalkmaksızın tam bir iyileşmenin meydana gelmesi bakımından yetersiz kalmıştır (Green 1996). Antipsikotik ilaçlar psikotik belirtilerin azaltılmasına ve nüksetmeyi önlemeye yardımcı olmakta, ancak hastalar günlük hayata işlevsel anlamda uyum sağlama bakımından yetersiz kalmaya devam etmektedir. Diğer bir önemli nokta ise yaygın olarak kullanılan rehabilitasyon yaklaşımlarının yalnızca klinik ortamda değil fakat aynı zamanda risk taşıyan bireylerin akademik ve sosyal uyum performansının desteklemek ve arttırmak amacıyla rehberlik ve danışmanlık birimleri tarafından da uygulanabilme şansıdır.

Bu bağlamda geliştirilen klinik odaklı bilişsel rehabilitasyon programları farklı teorik perspektiflerden esinlenmiştir. Beyin hasarının rehabilitasyonunda temel bir ayrım, yeniden yapılandırma ve telafi arasındaki ayrımdır (Robertson ve Murre 1999; Park and Ingles 2001). Yeniden yapılandırma yaklaşımında, bireyler şeyleri farklı bir şekilde yapmak için stratejiler öğrenir; yapılandırma, yaptıkları şeyleri eskiden olduğu gibi ya da az da olsa benzer şekilde yapmayı öğrendikleri anlamına gelir. Yeniden yapılandırma, hasta birey sağlıklı bir bireye kıyasla belli davranışları üretmek için oldukça farklı bir dizi tekrar işlemi kullandığında yer alır. Basitçe söylemek gerekirse, yeniden yapılandırma belirli bir yetersiz bilişsel işlevin tekrarlamaya dayalı egzersizleri kullanır ve hastaya hedefleri gerçekleştirmek için alternatif stratejiler sağlar; örneğin gündelik görevleri çözmek için belirli düşünme becerilerinin öğretilmesi veya otomatik olarak ve bilinçsizce uygulanan belirli stratejileri açıkça öğretmek çalışmak gibi. Bu minvalde kullanılan "Prova öğrenmesi" yaklaşımına bir örnek olarak, Benedict ve arkadaşlarının çalışması (1994) verilebilir. Bu çalışmada denekler bilgisayar aracılığı ile dikkatin uyarılmış olarak kalmasını sağlayan çeşitli görevler üzerinden yaklaşık 15 saat boyunca tekrarlanan uygulamalara maruz kalmışlardır. Wykes ve ark. (1999), yeniden yapılandırma yaklaşımının bir örneği olan Delahunty ve Morice (1993) tarafından geliştirilen

bir bilişsel müdahale yöntemini kullandı. Bu müdahale programı, deneklere verilen görevleri uygulamadan önce davranışlarını organize etme ve bilgi işleme stratejileri üzerine açık ve detaylı bir tartışma yapmayı içermektedir.

Bilişsel rehabilitasyonda üçüncü bir hakim paradigma ise öğrenme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, performansı artırmak için takviye ve şekillendirme gibi davranışsal öğrenme ilkelerini kullanmaktadır. Davranışçı teknikler özellikle ağır akıl hastalığı olan hastalar için uygundur. Bu hastalar, bilişsel rehabilitasyona yönelik diğer yaklaşımlardan yararlanamayabilirler, çünkü sunulan materyalle ilgilenmek için yeterli özeni gösterme imkanları mevcut değildir (Silverstein ve ark 2001). Meta-analiz çalışmalarının sonuçları, bilişsel rehabilitasyonun şizofreni hastalarında görev performansını artırabileceğini göstermektedir. Etkileri, eğitim prosedüründe kullanılanların dışındaki görevlerde de belirgindir. Genel anlamda değerlendirildiğinde Görev tamamlama stratejilerin öğreten eğitim programlarının sonuçlarının, doğrudan provaya dayalı olarak oluşan programlara kıyasla biraz daha iyi olduğu görülmektedir. Şizofreni hastaları için bilişsel sistemdeki açıkları telafi etmek için doğrudan bilişsel yöntemlerden ziyade açık ve belirgin davranışsal stratejiler kullanmak daha yararlı gibi görünüyor

4 Sonuç

Yukarıda biraz tartışılan yaygın bilişsel rehabilitasyon programları, "zaten teşhis konmuş" şizofreni hastalarının bilişsel işlev bozukluklarıyla baş etmeleri için yardım sağlamayı amaçlarken, bu bilişsel bozukluklar, şizofreni hastası teşhisi konmadan çok önce bu bireylerde varolagelmiş gibi gözükmektedir. Rehabilitasyon programlarına katılan hastalarda gözlemlenen genetik çalışmaların ve başarı oranlarının göz önüne alındığında, bu hastalarda ve yakın akrabalarında gözlemlenen bilişsel eksiklikler (örneğin mekansal çalışma belleği problemleri) yaşamları boyunca şizofreni teşhisi alıp almadığından bağımsız olarak belirgindir Bu nedenle, zaten tanı konmuş şizofrenlerde kullanılan rehabilitasyon programlarının, yüksek risk grubunda olan ya da yukarıda tanımlanan bilişsel yeteneklerde bilişsel bozukluklar gösteren bireylere de uygulanması mümkündür. Bir çeşit "bilişsel bozukluklar için kontrol listesi", hastalığın ortaya çıkmadan önce şizofreni gelişme riski yüksek bireyleri saptamak için okullarda rehberlik ve danışmanlık hizmetini sağlayan birimlerde kullanılmak üzere hazırlanabilir ve risk grubuna düzenli olarak uygulanabilir. Böyle bir genel rehabilitasyon programı, önleyici zihinsel sağlık hizmetleri açısından uygun araçları geliştirmemize yardımcı olabilir. Şizofreni belirtilerinin özellikle de okul çağından itibaren bilişsel bozulmalar ile kendini ifade ettiği göz önünde bulundurulduğunda yukarıda özetlenmiş olan rehabilitasyon programlarının bu anlamda risk teşkil eden öğrencilere eğitim süreci içerisinde tatbik edilmesi hem akademik başarılarını arttırmak hem de şizofreni geliştirme riskini azaltmak ya da en azından böyle bir durumda bireyin hem tedaviye maksimum yanıtı vermesi hem de etkin bir sosyal uyum sergileme imkanlarını sunmak bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça

1. Bellack A.S., Weinhardt L.S., Gold .JM, Gearon J.S. (2001) Generalization of training effects in schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 48:255–262.
2. Benedict RH, Harris AE, Markow T, McCormick JA, Nuechterlein KH, Asarnow RF (1994) Effects of attention training on information processing in schizophrenia. *Schizophrenia*

Bulletin, 20:537–546.

3. Clark O., O'Carroll R.E. (1998). An examination of the relationship between executive function, memory and rehabilitation status in schizophrenia. *Neuropsychological Rehabilitation*, 8(3), 229-241.
4. Delahunty A, Morice R., Frost B. (1993) Specific cognitive flexibility rehabilitation in schizophrenia. *Psychological Medicine*, 23:221–227
5. Goldberg T.E., Weinberger D.R. (1994) Schizophrenia, training paradigms, and the Wisconsin Card Sorting Test redux. *Schizophrenia Research*, 11:291–296.
6. Green M.F. (1996) What are the functional consequences of neurocognitive deficits in schizophrenia? *American Journal of Psychiatry*, 153:321–330.
7. Higson P.J. (1989). The role of formal education in the rehabilitation of persons with chronic schizophrenia. *Disability, Handicap and Society*, 4(2), 131-143.
8. Kurtz M.M., Moberg P.J., Gur R.C., Gur R.E. (2001) Approaches to cognitive remediation of neuropsychological deficits in schizophrenia: a review and meta-analysis. *Neuropsychological Review*, 11:197–210.
9. Krabbendam L., Aléman A. (2003). Cognitive rehabilitation in schizophrenia: a quantitative analysis of controlled studies. *Psychopharmacology*, 169:376-382.
10. Lieberman R.P., Kopelowicz A., (2002). Recovery from schizophrenia: a challenge for the 21st century, *International Review of Psychiatry*, 14, 245–255. Navin C.B., Lewis K.L.,
11. Park N.W., Ingles J.L. (2001) Effectiveness of attention rehabilitation after an acquired brain injury: a meta-analysis. *Neuropsychology* 15:199–210.
12. Robertson I.H., Murre J.M. (1999) Rehabilitation of brain damage: brain plasticity and principles of guided recovery. *Psychological Bulletin*, 125:544–575.
13. Wykes, T., 2000. Cognitive rehabilitation and remediation in schizophrenia. In: Sharma, T., Harvey, P. (Eds.), *Cognition in Schizophrenia*. New York: Oxford University Press, p.332–351.

465

GABARİLİ BETON KÖPRÜLER “KUŞAK KEMERLİ KÖPRÜLER”

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Büktel

Trakya Üniversitesi

Öz

Nehirler, ırmaklar, dereler ve çaylar yüzyıllar boyu kaynağından aldıkları suyu en yakın deniz ve göle boşaltmadan önce irili – ufaklı dönemeçlerle yolunu uzatırken geçtiği yerlere bir yandan bereketi taşıırken bir yandan da kara parçalarını bölmekte ve ulaşımı güçleştirmektedir. Motorlu taşıtların yaygınlaşması öncesinde yol güzergahları üzerinde bulunan akarsu yatakları, uygun mevsimde yatağı düzgün olan yerlerde sudan geçerek yapılırdı ancak suların köpürdüğü mevsimlerde, yatağın geniş olduğu yerlerde derme-çatma ahşap ayaklı ya da asma köprüler riskler taşımaya rağmen bulunan en uygun çözümlerdi. Ancak ahşap köprülerin ömrü kısıydı ve sık sık yenilenmeleri gerekirdi. Bu durum Akdeniz Coğrafyasının, Roma ve Osmanlı döneminde izleri hatta kendileri bugünlere kadar gelebilen taş köprülerle tanışmasına kadar sürmüştü.

18. yydan başlayarak Köprü yapımında çok farklı teknikler kullanılmaya başlandı. Türkiye, Cumhuriyet’in kuruluşu sonrası, savaştan çıkmış bir ülke olarak çok kötü durumda idi ve yol-iz yoktu. Bir yerden bir yere ağırlıklarla ulaşım haftalarla ölçülen sürelerle hesaplanıyordu. 30 lu 40 lı yıllarda yolların ıslah çalışmaları ile bu ilk yol güzergâhları üzerinde “Gabarili Beton Köprüler” olarak tanımladığımız köprüler yapılmaya başlandı. Anadolu ve Trakya çapında bugün için tam bir sayısını belirleyemediğimiz bu köprüler, 21. yy başı ve öncesinde yolların modernleşmesi ve güzergahların değişimi sürecinde tek tek Ulusal yol ağlarından uzakta kaldılar ve unutulmaya yüz tuttular.

Bildirideki amacımız belki teknik özellikleri çok farklılık göstermese de kullanıldıkları dönemlerde çevrelerine refah ve güzellik getirmiş olan bu köprülere dikkat çekmek ve onların ikincil önemde olsa da hayatın içinde kalmalarını sağlayabilecek çözümler önerebilmektir. Çünkü bu köprüler Türkiye Cumhuriyetini bugünlere ulaştıran yolların geçiş kapılarıydı ve sırf bu nedenle de unutulmamaları gerekiyor.

Anahtar Kelimeler: Kuşak Kemerli Köprüler; Karayolları; Cumhuriyet; Anadolu; Trakya.

BELT ARCHED BRIDGES

Abstract

Rivers and streams are carrying abundance to the places where the water from the source of the sea and the lake to the nearest seas and lakes before emptying the waters from the centuries-long period, while moving the pieces of land on the one hand to divide and transport Strengthens. The stream bearings on road routes prior to the spread of motor vehicles were made by passing through the water in the proper areas of the bed, but in the seasons where the water was

bubbling, where the bed was wide, there was a makeshift wooden pedestal Or the suspension bridges were the most appropriate solutions, even though they were carrying risks. However, the life of the wooden bridges was short, and they were often needed to be refreshed. This lasted until the Mediterranean geography, in Roman and Ottoman times, even to meet the traces of stone bridges that could come up to these days.

Starting from the 18th century, many different techniques were introduced in the construction of bridges. Turkey, after the establishment of the Republic, as a country out of the war was in very bad condition and there was no roadway. With the rehabilitation of roads in the Thirties in Forties, the bridges that we defined as "concrete bridges of Gabarili" were started on these first route routes. In Anatolia and Thrace, we cannot determine the exact number of these bridges for today, 21. In the process of modernization of roads and the change of routes, they remained away from the national road networks and kept forgetting.

Our goal in the paper, may be that although the technical characteristics do not differ greatly, it is possible to draw attention to these bridges that have brought prosperity and beauty, and to make some suggestions for to their surroundings and to keep them in life, even if they are secondary importance.

Keywords: Belt Arched Bridges; Highways; Republic of Turkey; Anatolian; Thrace.

Giriş:

Nehirler, ırmaklar, dereler ve çaylar yüzyıllar boyu kaynağından aldıkları suyu en yakın deniz ve göle boşaltmadan önce irili – ufaklı dönemeçlerle yolunu uzatırken geçtiği yerlere bir yandan bereketi taşıırken bir yandan da kara parçalarını bölmekte ve ulaşımı güçleştirmektedir. Motorlu taşıtların yaygınlaşması öncesinde yol güzergahları üzerinde bulunan akarsu yatakları, uygun mevsimde yatağı düzgün olan yerlerde sudan geçerek yapılrđı ancak suların köpürdüğü mevsimlerde, yatağın geniş olduğı yerlerde derme-çatma ahşap ayaklı ya da asma köprüler riskler taşımaya rağmen bulunan en uygun çözümlerdi. Ancak ahşap köprülerin ömrü kısıydı ve sık sık yenilenmeleri gerekirdi. Bu durum Akdeniz Coğrafyasının, Roma ve Osmanlı döneminde izleri hatta kendileri bugünlere kadar gelebilen taş köprülerle tanışmasına kadar sürmüştü.

18. yydan başlayarak Köprü yapımında çok farklı teknikler kullanılmaya başlandı. Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşu sonrası, savaştan çıkmış bir ülke olarak çok kötü durumda idi ve yol-iz yoktu. Bir yerden bir yere ağırlıklarla ulaşım haftalarla ölçülen sürelerle hesaplanıyordu. 30 lu 40 lı yıllarda yolların ıslah çalışmaları ile bu ilk yol güzergâhları üzerinde "Gabarili Beton Köprüler" olarak tanımladığımız köprüler yapılmaya başlandı. Anadolu ve Trakya çapında bugün için tam bir sayısını belirleyemediğimiz bu köprüler, 21. yy başı ve öncesinde yolların modernleşmesi ve güzergâhların değişimi sürecinde tek tek Ulusal yol ağlarından uzakta kaldılar ve unutulmaya yüz tuttular.

Bildirideki amacımız belki teknik özellikleri çok farklılık göstermese de kullanıldıkları dönemlerde, çevrelerine refah ve güzellik getirmiş olan bu köprülere dikkat çekmek ve onların ikincil önemde olsa da hayatın içinde kalmalarını sağlayabilecek çözümler önerebilmektir. Çünkü bu köprüler Türkiye Cumhuriyetini bugünlere ulaştıran yolların geçiş kapılarıydı ve sırf bu nedenle de unutulmamaları gerekiyor.

Gülsün Tanyeli, *Türkiye Köprüleri* çalışmasında bizim nehirlerimizin Amerika ve Rusya'dakiler kadar geniş ve yüksek debili olmadığı için Köprü yapmanın çok da zor olmadığını belirterek genel anlamda kısa bir tarihçe verir.

“Anadolu, yaklaşık iki bin yıldır kalıcı köprülerin inşa edilmesini olanaklı kılan coğrafi özelliklere sahiptir. Türkiye'nin ırmakları ne Rusya'nunkiler ne de Kuzey Amerika'nunkiler kadar geniş ve yüksek debili akarsular değildir. Buysa, mütevazı konstrüktif olanaklarla köprü inşa etmeyi kolaylaştırmıştır. Gerçi, erken dönemlerde Boğazlar gibi geniş su yollarını aşmanın çözümleri bile üretilmiştir, ama eski dünyanın ulaşım sorunsalları bu coğrafyada sadece akarsuları geçmek için köprüler yapılmasını gerekmiştir. 19. yüzyıldan daha eski ahşap örneklerin günümüze ulaşamamasına karşın, çoğu Anadolu uygarlığının yaptığı kargir köprülerinin çok sayıda örneği ayaktadır. İşlevlerini neredeyse yapımından bu yana kesintisiz sürdürenler olduğu gibi, akarsuların yatak değiştirmesi nedeniyle işlevsiz kalanlara ve zamanın, daha çok da Türkiye akarsularının aşırı değişken debilerinin zorlu etkilerine dayanamayıp harap olanlara da sıkça rastlanır.”¹

Ancak bu kolaylık göreceli bir kolaylıktır. Günün koşulları içinde en ufak bir köprüyü inşa etmek bile çok kolay olmasa gerek.

Tanyeli'nin bu çalışması, Geçmiş dönemlerde yapılan köprü çalışmalarıyla başlar ve bu çalışmaların bir yapı stoğu incelemesi olarak kabul edilmesi gerektiğini ve yapım tekniklerinin irdelenmediğini belirtir.

“Köprülere ilişkin bilgiler genelde mevcut yapı stoğunun tarihsel-mimari analizine yaslanır. Ancak, seyahatnamelerde de yazılı ve/veya görsel köprü betimlemelerine rastlanmaktadır. Öte yandan, özellikle Türk araştırmacılar tarafından yapılan az sayıda çağdaş mimarlık tarihi araştırması 1930'ların sonundan itibaren çoğunlukla Osmanlı dönemi ve Mimar Sinan yapıtlarına ağırlıklı olarak yer vermiş, kargir köprüler için hazırlanan iki katalog çalışması dışında, Türkiye köprüleri kapsamı günümüze dek uzanan toplu bir değerlendirme çerçevesinde incelenmemiştir.”²

Yazar kendi yaptığı değerlendirme sonrası Anadolu ve Trakya'daki Roma, Bizans ve Osmanlı köprülerine ve köprü tipleri üzerine yoğunlaşır ve bu süreci Cumhuriyetin kuruluşuna kadar getirir ve sonlandırır.

Tanyeli'nin Köprü yapım tekniklerinden Köprü ayakları üzerine bir bölümü biz de çalışmamıza eklemeyi uygun gördük. Bu alıntılardan ilki Köprü yapım yerinin seçilmesidir.

“Köprü'nün yeri ve konstrüksiyon sistemine ilişkin kararlar sonrasında temel yapımı süreci başlar. Köprü ayaklarının oturması gereken noktalarda şayet kaya vb. bir sağlam zemin bulunmuyorsa kazıklı sistemler kullanılmaktadır. Osmanlılar da Romalılar gibi kısa, ama sık aralıklı olarak çakılmış temel kazıkları kullanmayı yeğlemişlerdir. 1552 tarihinde yapılan bir köprü onarımında 3.75-6.00 m. uzunluğunda yaklaşık 40.000 adet kazık kullanıldığı bilinmektedir. Bir 17. yüzyıl belgesi ise ahşap temel kazıklarının ucunda demir pabuçlar

¹ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384313&/T%C3%BCrkiye-K%C3%B6pr%C3%BCleri/-Prof.-Dr.-G%C3%BCl%C3%BCn-Tanyeli->

² Tanyeli A.g.m.

bulunduğunu açıklamaktadır. 17. yüzyıl öncesindeki yaygınlık derecesi bilinmeyen bu uygulama sonraki yüzyıllarda sürmüştür.”³

“Köprülerin bakım ve onarımından sorumlu kuruluş olan Karayolları Genel Müdürlüğü, daha önceleri kendi bültenlerinde yayınlanmış olan araştırmalara ek olarak G. Tunç tarafından yapılan bir derlemeyle 260 köprünün yer aldığı alfabetik bir katalog çalışmasını yayınladı. Bu sorumluluk kapsamında ilgili kurum tarafından 1973 yılından itibaren yaklaşık on yıl süresince yapılan tespitler sonucunda 354 köprünün saptandığı ve tescil edildikleri bilinmektedir.”

Tanyeli Köprü çalışmaları için önemini belirtmek için bu katalog çalışmasına da yer vermiştir.⁴

Köprüler konusunda bizim çalışmamızla ilgili önemli bir kaynak 1933 yılı Nafia raporudur. Zaman darlığı nedeniyle bu yayını göremedik ama bize yarayacak bölümlerle ilgili kısımlarını, bu çalışmayı bize ilham eden Köpriyet blogundan yararlandık.⁵

Köpriyet, İngilizce ve Türkçe versiyonları olan bir blog.⁶ Burada Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber ülkemizde yapılan ve kaynaklarına ulaşılabilen pek çok köprü hakkında bilinenler bir araya getirilmiştir. 1933 yılı Nafia Raporu da bizim ele aldığımız köprülerin hemen hepsi için temel kaynak olmuştur.

Henüz ulaşım inceleme olanağı bulamadığımız Özge Sezer tarafından gerçekleştirilen bir tez çalışmasının, Gabarili Beton Köprüler üzerinde yapmayı düşündüğümüz devam çalışmaları için iyi bir kaynak olabileceğini öngörüyoruz.⁷ Bunların dışında yerel ve genel medya organlarından ulaşabildiğimiz kaynaklar ele aldığımız sayılı örneğin temellerini oluşturur.

Gabarili Beton Köprüler:

Aslında bu tanımlama benim çok önceden duyduğum bir tanımdan belleğimdeki kalanlar. Aslında Gabari yükseklik anlamında kullanılan bir sözcüktür. Köprünün iki yanında yükselen tabliyeleri taşıyan beton kemerler, üstten de beton kirişlerle bağlanarak köprülere bir gabari sınırlaması getirdiğinden bu bakış açısıyla doğru bir tanımlama olarak görülebilir. Ancak Köpriyet blogunun sahibi Hülya Sönmez ile yaptığımız konuşmada onun bu köprüleri “Kuşak kemerli Köprüler” olarak tanımladığını öğrendim. Tek birimden oluşan köprüler haricindeki örneklerde birbiri ardınca sıralanan kemerleri düşününce bu tanımlama da beni rahatsız etmedi ve bu yüzden bildiri başlığına ikinci tanımı da koymaya karar verdim. Hülya Sönmez’in anlatımıyla

“Bu köprülerin İngilizce benimsenen adı bowstring. Bu isim hem köprünün çalışma prensibi olan “alttan bağlanmasına” atıf yapıyor ve aynı zamanda da günlük hayatta anlam buluyor.

Ben bu mantığa yakın olarak “kuşak kemer” olarak adlandırdım bu köprüleri blogumda. Ancak teknik anlamda doğru olan “gergili kemer-tied arch” olarak adlandırmak diye düşünüyorum.”

³ Tanyeli A.g.m.

⁴ Tanyeli A.g.m.

⁵ 10 Yılda Türkiye Nafiası (1923-1933)

<http://kopriyet.blogspot.com.tr/>

⁶ <http://kantaratlas.blogspot.com.tr/>

⁷ Sezer, Özge. Erken Cumhuriyet Döneminde kırsalın ifadesi bağlamında demiryolları ve köprüler, 1930-1945 / Railways and bridges as expression of rural in Early Republican Period, 1930-1945, İstanbul Teknik Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Mimarlık Anabilim Dalı yayınlanmamış yüksek Lisans tezi, İstanbul 2010.

Gabarili köprüler, Genç Türkiye Cumhuriyetinin Demiryolu hamlelerinin istenilen sonuçlarının alınmasından sonra, 30'lu yılların başında şose (yol) yapımına önem verilmesi çabalarının bir sonucu olarak yapılmış olması gerekiyor. Bu çalışmalarda karşımız çıkan en önemli isim Afyon mebusu (milletvekili) ve Nafia(bayındırlık) vekili Ali Çetinkaya'dır. Ele alacağımız hemen her örnekte Ali Çetinkaya'nın izi vardır. Burada ayrıca köprü inşaatları yürüten yeri geldikçe adlarını zikredeceğimiz Yeni Türkiye'nin genç ve müteşebbis firmaları vardır. Köprülerin inşasında zaman zaman yabancı mühendis ve projelerden yararlanılmışsa da pek çoğunda bu yerli firmaların işleri devraldığını görebiliriz.

Genç Türkiye Cumhuriyeti ve onun Nafia vekili Ali Çetinkaya ve Samsun Mebusu Ruşen Barkın'ın, Meclis zabıtlarına göre 23 Mayıs 1935 günü yaptıkları konuşmalarda demiryolu yapımı yanında şose yapımına da hız verilmesi gerekliliği hakkında sözlerinin bir bölümünü buraya almayı yararlı görüyoruz.

Ruşen Barkın (Samsun):

Bugün memleket, kısa bir zamanda demir ağlarla örülmeye başlandı, yakın bir zamandan sonra tamamıyla demir ağlarla örülmüş olacaktır. "Fakat parayı nereden bulabiliriz, kimse bize para verebilir mi" denildi. Fakat kıymetli başbakan, bu sualleri "Ecnebilerin para vermesine ihtiyaç yoktur, biz parayı kendimiz bulacağız ve işimizi kendimiz yürüteceğiz" diyerek karşıladı. Ulusumuz memleketin müdafaası mevzu bahis olunca yoktan varlıklar yaratan bir Ulustur.

Memleketin müdafaasında demiryolları ne kadar kıymetli, ne kadar mühim bir rol oynarsa şose şebekesi de o kadar önemli rol oynar... Yirminci asırda, 19. Asrın sonlarından beri memlekette şose tesisi usulleri değişmiştir. Şose deyince bizim idarei hususiyeler palas üzerine biraz silindir geçirirler, biraz kum gibi şeyler dökerek biraz düzlük tesis ederler. Buna bir iki viyadük bir iki köprü eklemek suretiyle yolu ikmal etmiş olurlar. Fakat bu yollar yapılırken bitmeden bozulmaya başlar. Bugün dünyanın her tarafında olduğu gibi, şimdi memleketimizde asfalt yollar tatbik edebilir mi, edilemez mi?... Müstakbel harplerde demiryolları, Teyyare hücumuna karşı müdafaasız bir şeydir. Harbi umumide Fransızlar Verdün cephesini ancak şoseler sayesinde müdafa edebildiler... Binaenaleyh.. bu yol derdini halletmek için esaslı bir program yapmak zamanı geldiğini, önümüzdeki senelerde bu hususta ne gibi adımlar atmak niyetinde olduğunu müjdelerlerse memnun olurum.

Nafia Vekili Ali Çetinkaya (Afyon Karahisar):

Yedi yüz bin kilometre murabbai sahada bulunan memleketin yollarını yapmak ve muhtelif cephelerini az çok yollarla bağlamak bizim için mühimdir. Fakat bunu yapmak zamanı gelmiş olmakla beraber, şimendifer ile bir defa hudutlarımıza varmayı esas ittihaz ettiğimizi Fırka kurultayında söylediğimi hatırlarsınız. Şoseler için hakikatten çalışmak zamanı gelmiştir kanaatindeyim. Çünkü, aynı zamanda şoselerle memleketin müdafaasını bugünkü hava vesaitine karşı az çok temin etmek imkanını da elde etmiş olacağız. Fakat şose, köprü yapmak meselesi idarei hususiyelerin vaziyeti ile alakalıdır. Hazinesden ayrıca şose ve köprüler için para sarfetmek imkanı bulunmuyor. Çünkü, bir taraftan birinci dereceden gördüğümüz demiryolları için para korken, ayrıca şose ve köprüler için fazla para koyamıyoruz...Şoselerin yapılması için bir şekil bulmaya çalışacağız...⁸

⁸ Kuruç, Bilsay. Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, 2.cilt, s.326-327, Ankara 1993.

Bu karşılıklı konuşmadan anlaşılan Şose yapımının da Demiryolu yapımı kadar önemli bir memleket meselesi olduğu; bu gerekçeyle şose yapımının daha fazla ikinci plana atılmaması gerekliliği ve şose yapımının, aynı zamanda köprü yapımı anlamına da geldiğidir. Son olarak bütün bu büyük işler için para yoktur ama konu memleket meselesi olunca para bir şekilde bulunur.

Gabarili köprülerin, 30'lu yıllarda başlayan bu şose-köprü yapımı faaliyetleri sırasında inşa edildiğini zaten yapım ve hizmete giriş tarihleri gösteriyor. Yollar bir yana olasılıkla köprüler, mühendislik harikaları olarak çevre halkının dikkatini çekiyor olmalıydı. Ele alacağımız örnekler, esasında şehirlerarası yollar üstünde olsa da kent girişlerinde olan bazı örnekler kentlerin gelişimiyle kent içinde kalmıştır. Zaman içinde dönemin zor koşulları ile yapılan memleketi arşınlayan yollar yeni güzergâhlara kaydırılıp, yeni köprüler ve açılan tünellerle mesafeleri yakınlaştırırken Cumhuriyet döneminin bu erken mühendislik eserleri ana güzergâhlar dışında kalırken bazısı da yanibaşında yapılan yeni köprülere belki hasetle belki de hayranlıkla bakıyordu. Mimari yapılar içinde insan nefesi olmayınca daha çabuk harabeye döner derler. Köprüler de üzerinden geçen araçlar, yayalar olmayınca yalnızlık derdine düşüyor olsalar gerek. Ancak örneklerde değineceğimiz üzere yöre halkları bu köprülerin pek çoğunu yalnız bırakmamakta, tali geçişler olarak kullanmak dışında, belirli zamanlarla sınırlanan etkinliklerde bu köprüleri etkinliklerin merkezine almakla onlara anlam kazandırmaktadır. Yetkili makamlara da Cumhuriyetin bu yaşlı çocuklarına gereken itina ve özeni göstermek kalıyor.

Köprüyet'te çok fazla köprü hakkında bilgi olsa da Gabarileri köprüler 20 civarında, ancak biz bilmesek de Anadolu'nun farklı güzergâhlarında bu türden daha çok köprü olacağına inanıyoruz. Birgün bu köprülerin tam sayısını ve durumlarını da belirlemiş olmayı planlıyoruz.

Bir bildiri kapsamında pek çok köprüyü tanıtip, izleyenleri ve okurları ayrıntılarla boğmak istemediğimizden burada elimizdeki tüm verileri değil bir bölümünü kullanıp, diğerlerini sonraki çalışmalara bırakmak istiyoruz. Burada köprülerin teknik özelliklerinden çok tarihçesi ve form özellikleri hakkında bilgilere yer vereceğiz, Ancak durumun gerektirdiği hallerde teknik özelliklerin bir ya da birkaçına da yer verilecektir. Ele alacağımız 6 köprü, sembolik olarak Türkiye'nin dört bir yanından ve İstanbul'dan olacak: Batıda Menemen-Gediz Köprüsü; güneyde Adana Körkün Köprüsü; doğuda Erzurum Horasan Köprüsü; kuzeyde Samsun Bafra Ali Çetinkaya Köprüsü; ve İstanbul'dah Silahtarağa-Fil ve Sünnet köprüleri.

İzmir - Menemen Gediz Köprüsü

Yapımında çok emeği geçtiği için Bayındırlık bakanlığı tarafından verilen resmi adı *Vali Kazım Dirik Köprüsü*dür. Daha önce Buruncuk köprüsü olarak tanımlanan ahşap köprünün yerine yapılmıştır. Düz Manisa ovasını yarararak Ege Denizine dökülen Gediz nehri, her zaman İzmir'den kuzey yönüne uzanan güzergâhların önüne bir engel olarak çıkmıştır. Ahşap köprülerle bu engel kaldırılmaya çalışılmışsa da artan araç ve ticaret trafiği yoğunluğu kalıcı bir çözüm bulma zorunluluğunu getirmiştir.

“Bergama, İzmir'den ulaşılabilen en önemli yerlerden biri olmasına ve turist çekmesine rağmen Birinci Dünya Savaşı'na kadar Gediz üzerinde köprü yoktu. İzmir'den Bergama'ya gidenler ya kayıklarla nehri geçmek ya da demiryolunu kullanarak Soma üzerinden dolaşmak zorluğuna katlanıyorlardı... Birinci Dünya Savaşı sırasında buraya bir köprü yapılması zorunlu olmuş ve askerler tarafından tahta bir köprü yapılmıştı. Bu köprü, İzmir – Bergama Şosesinde Gediz Nehri üzerinde idi. Ancak eskimiş olduğu için sürekli onarıma ihtiyaç duruyordu. Köprünün

esaslı şekilde yeniden yapılması gerekmişti. Köprü öncelikli yapılacak işler listesine konsa da bütçe darlığı nedeniyle başlanamamıştı. Sonunda İzmir Vilayetinin köprü masrafının bir kısmını üzerine alması ile inşaatın eksiltmeye konmasına imkan doğmuştur... Nehir boyunca yeni bir köprü inşa etme planları 1932'de Türk hükümeti tarafından ortaya atıldı. İmtiyaz ilk olarak bir Türk müteahhit Hayri Kayadelen'e 163.144 liralık bir maliyetle ödüllendirildi. Kısa süre sonra, imtiyaz Mehmet Galip ve Fescizade İbrahim başkanlığında başka bir Türk şirketine devredildi. Sözleşme tamamlanmış ve inşaat, 21 Şubat 1932'de Türk, Bulgar ve Macar mühendislerinin gözetiminde başlamıştır. Yeni köprü inşası sırasında mevcut ahşap köprü hâlâ işçiler ve halk tarafından kullanılıyordu. Yapı 27 Şubat 1935 tarihinde tamamlanmış ve beş çift betonarme kemerden oluşmuştur.”⁹

Köprü'nün uzunluğu 156,6 m. İdi. İnşaat 21 Şubat 1933 te başlamış ve 27 Şubat 1935'te tamamlanmış ancak inşaatın bitiminden sadece 10 gün sonraki yağışlarla kaba Gediz nehri tüm ovayı kaplarken halkın hali hazırda kullandığı ahşap köprü'nün bir bölümünü götürmüştür. Bu durum üzerine bölgeye gelen Vali Kazım Dirik halkın dertlerini dinlemiş ve oluşan ulaşım sıkıntısını gidermek için inşaatı bitmiş ama bağlantı yollarının tamamlanmadığı köprüyü halkın kullanıma açtırmıştır.

“8 Mart 1935 tarihinde Gediz nehrinin büyük tahribat yaptığı su baskını meydana gelir. 2 günlük şiddetli yağışla birlikte kaba Gediz nehri sonunda taşarak tarlaları su altında bırakır. Ahşap Gediz köprü'sü de bundan nasibini alır ve köprü'nün bir kısmını sular götürür. Kolayca tamiri mümkün olmadığından Foça - Menemen - Bergama arasında ulaşım da durur. Vali Kazım Dirik Paşa da Menemen'e gelerek sular altında kalan ovada tetkiklerde bulunur ve Menemen köylülerinin sıkıntılarını dinler. Daha sonra alınan bir kararla yeni yapılmakta olan Gediz köprü'sünden yayaların yürüyerek geçmesine ve köprü'nün her iki yakasında da araçlar bulundurulmasına, böylelikle trafik akışının sağlanmasına karar verilir”¹⁰

473

163.144 Türk Lirasına mal olan köprü eksikler ve bağlantı yollarının tamamlanmasının ardından yapılan bir törenle hizmete alınmıştır.

“Köprü için açılış töreni düzenlenmesine karar verilmiştir. 31 Ağustos 1935 tarihinde saat 11.00'de tören için hazırlıklar yapılmış taklar kurulmuştu. Törene İzmir Valisi General Kazım Dirik ile birçok milletvekili, çevre ilçelerden gelen kurullar ve kalabalık halk topluluğu katılmıştır. İlk konuşma Nafia Başmühendisi tarafından yapılmış ve daha sonra Menemen Belediye Başkanı Menemenliler adına bir konuşma yapmıştır. Sonra Ali Çetinkaya bu konuşmalara yanıt vererek kurdeleyi keserek açılışı yapmıştır.”¹¹

Gediz köprü'sü, yapıldığı dönemden günümüze kadar nehrin Bütün Manisa ovasını kaplayan taşkın sularının tehdidi ile karşılaşmış ancak her şeye rağmen iki yaka arasında ulaşımı sağlamaya devam etmiştir. Ancak 60 ve 70 yılların gazetelerinden derlediğimiz iki haber, yöre halkının taşkınlardan zarar gören köprü'nün bakımının yapılmadığından şikâyetçi olduğunu gösterir. 1979 yılının haberine göre, “Köprüye en çok zararı nehir yatağından kum alan kamyonculardır. Kamyoncular kum birikmesi nedeniyle köprü ayaklarının dibinde çalışma yapmaktalar ve bu durum ayak temellerinin açığa çıkmasına neden olmaktadır.”¹²

⁹ <http://kopriyet.blogspot.com.tr/2015/12/menemen-gediz-koprusu.html>

¹⁰ <http://menemeninsesi.com.tr/haber/-menemen-gediz-koprusu-tarihi-2650.html> erişim 17.10.2017

¹¹ Köpriyet, Gediz.

¹² Sabah Postası İzmir 4 Şubat 1963

Gediz Köprüsü 70'lı yılların sonuna kadar D-550 karayolunun bir parçası olarak kullanılırken dört şeritli duble yol yapımı güzergahları dışında kalınca bir tali yol köprüsü görünümüne bürünmüştür.

Geçen yıl yapılan bir video çekimi için yazılan tanıtım yazısı ise gençliğin Gediz köprüsünün keşfine işaret ediyor. “Kıyı Ege Gazetesi'nden Aslı ve Çağdaş, Menemen - Aliağa yolu üzerindeki Gediz Nehrinin üstünden geçen kemerli eski köprüyü ve çevresini kendine has üslubuyla şen şakrak keşfediyor.”¹³

Gediz Köprüsü, birbiri ardınca sıralanan üst kısmından da kirişlerle birbirine beton kirişlerle bağlanan 5 çift atkılı kemerleri ve güçlü ayakları ile etkileyici bir görünüm sergilemektedir. Yukarıda tanımladığımız türden bazı etkinliklerin merkezi olmasa da halen azalmış bir araç ve yaya trafiğine geçit vermeye devam etmektedir.

Adana Körkün Köprüsü

Körkün Köprüsü, Adana - Karaisalı yolunda Seyhan nehrinin ayaklarından Eğlence Suyu'nun üzerine inşa edilmiştir. Çok kemerli değil tek kemerli köprülerdendir ama ayak açıklığı açısından en uzun köprüler sınıfına girer. Bu durum aslında bir zorunluluktan doğmuştur ve Türk mühendislerinin başarılı bir çözümüdür. Köprü 26 Ekim 1932 tarihinde SA.FER.HA grubuna ihale edilmiş ve 7 Şubat 1934 tarihinde bitirilmiştir. Yapım bedeli 47.384,99 liradır.

Başlangıçta düşünülen 20+24+20 şer metrelik üç bölümden oluşması planlanan Köprü, nehrin mevsimlik akıntıların farklı yönlerde olması nedeniyle orta ayaklar üzerine oturtulması sakıncalı görülmüş ve bunun yerine orta ayak olmayan 74 m.lik tek kemerli bir köprü planlanmıştır.

“Ancak yapıma başlamadan önce, yapılan incelemede köprü yerinde Körkün çayının normal akım yönü ile sel zamanındaki akım yönü arasında 45 dereceye yakın bir fark bulunduğu ve sonucunda dere içinde orta ayak yapılması durumunda, sel zamanında ayakların eğik -eksenel olmayan - akımlara maruz kalacağı anlaşılmıştır.

Bunun üzerine Yükleniciler tarafından teklif edilen orta ayaksız tek 72 m köprü şekli Nafia başmühendisliği tarafından kabul görülerek Vekâlete bildirilmiştir.

Vekalet bunu detaylı incelemiş; gerek teknik zorunluluklar ve gerekse oldukça ucuz olması nedeniyle onaylamıştır. Adana ayağı konglomera cinsinden ve pek sağlam olmayan kayadır. Karaisalı tarafında yapılan inceleme neticesinde 4m kadar derinlikte aynı cins kaya veya sıkışık kum çakıl tabakasının bulunabileceği anlaşıldığından köprü'nün kemer şeklinde inşasında bir sakınca görülmemiştir.

Proje onay işlemlerinin bitmesi ile inşaat 28 Temmuz 1933'de başlamış ve gece gündüz çalışılarak 15 Aralık 1933 de köprü ana yapısı bitmiş...”¹⁴

72 m. Uzunluğa sahip her iki yandaki düz atkılı kemerler, üst kısımdan da “K” formu beton kirişler ile bağlanmıştır. Daha sonraki çalışmalarımızda da ele alacağımız Ordu-Bolaman Meşebükü Köprüsünde de göreceğimiz bu formdaki girişler köprüyü farklı yönden aldığı

Ege Telgraf 23 Şubat 1979

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=EVTFjJmvenk>

¹⁴ <http://kopriyet.blogspot.com.tr/2015/11/korkun-koprusu.html?q=K%C3%B6rk%C3%BCn+k%C3%B6pr%C3%BCs%C3%BC>

rüzgarlara karşı korumak için kullanılmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Türk mühendislerinin başarısı olan bu çalışmayı da Nafia idaresi şu sözlerle değerlendirmiştir:

"Bu köprü Cumhuriyet devrinin en olgun eserlerinden biridir. Ve Türk mühendislerinin gerek teknik bilgi ve gerekse iş güçlerinin önemli bir simgesidir ve bu konuda yabancı meslektaşlarından hiç bir zaman geri kalmadıklarını göstermek noktasından ayrıca özel bir kıymete sahiptir."¹⁵

Yapımına 1953 yılında başlanan Seyhan Baraj Gölü 3 yıldan kısa bir sürede tamamlanarak, 8 Nisan 1956 yılında su tutmaya başlamıştır,¹⁶ Köprüyet'in müellifi Hülya Sönmez Bloğunda Köprüyü görmediğini, daha doğrusu bulamadığını ifade ederek yapının olasılıkla Seyhan Baraj gölü altında kaldığını belirtmiştir. Biz bu ifadenin ve öngörünün doğruluğunu yaptığımız araştırmalar sonucu bulduğumuz 3 fotoğrafla doğruladık. Göl tabanına gömülmüş Köprü'nün, Baraj gölünün Memişli köyü sahili yakınında olduğu ve barajın sularının çekildiği süreçlerde, bir çift kemerin üstten 1-2 m.lik kesiminin görülebildiğini bu fotoğraflar bize gösterdi.

15 Aralık 1933te ana yapı inşaatı biten köprü'nün bu durumda 23-25 yıllık bir ömrü olmuş olmalı. Gerisi ise göl tabanındaki milin içine gömülmüş buruk bir resim.

Erzurum Horasan Köprüsü

Köprü, Horasan - Ağrı yolunda, Aras Nehri üzerindedir. Horasan ilçesinin doğu girişindedir. 1940 yılında yapılmıştır. Güzergah ıslah çalışmaları gereğince ulusal yol ağı bugün eski Köprü'nün kuzeyinden geçen yeni köprü ile sağlanmakta bu nedenle de Horasan Köprüsü kadro dışı kalmış görünüyor.

İki orta ayağı bulunan köprü üç açıklıklıdır ve her bir açıklık 36şar metre uzunluğunda ki 3 çift kuşak kemerle geçilmiştir. 1.2m yaklaşım gözleriyle beraber Köprü'nün toplam uzunluğu 110.80m dir.

Köprü genişliği, araç geçişi için 4.5m ve her iki yandaki 0.5mlık yaya kaldırımları ile birlikte, toplamda 5.5mdir.

Kuşak kemerler, doğa şartlarına daha dayanıklı olabilmesi için, başka örneklerde de görüleceği üzere "K" formu beton rüzgar kirişleri ile birbirine bağlanmıştır.

Köprüyet'in belirttiğine göre, Karayolları Genel Müdürlüğünde, Köprü inşaatını yüklenicisi olarak Kemal Gençspor adı kayıtlı olsa da bu zat 1940 yılında yeni bir mezun olmalıdır bu durumda mesleki yaşamı bilinen bu şahsı yüklenici değil de kontrolör olarak düşünmek daha doğru olur.¹⁷

Samsun - Bafra Ali Çetinkaya Köprüsü

Bafra ya da resmi adıyla Çetinkaya Köprüsü, 7 çift kemerli yapısı ve 255 myi bulan uzunluğu ile Kuşak kemerli köprüler arasında farklı bir yere sahiptir.

Köprü'nün yeri Bafra'nın batı çıkışında, Kızılırmak delta bölgesinden önceki bir kesimdedir. Aslında bölgede suyun genişliği 600-1000 m. Arasında değişmektedir, nitekim bugünkü köprü'nün 10 m. kuzeyinde kalan daha önceki ahşap köprü 620 m uzunluktaymış. Minimum 600

¹⁵ Köprüyet, Körkün.

¹⁶ <http://www.altinsehiradana.com/Makale/dunyanin-en-guzel-renkli-seyhan-nehri-ve-seyhan-baraj-golunu-neden-kullanamiyoruz/781/> Erişim. 17.10.2017

¹⁷ <http://kopriyet.blogspot.com.tr/2016/06/horasan-koprusu.html>

metre genişliğe sahip bu ırmağı 255 metre uzunlukta bir köprü ile geçebilmek için suyu düzgün bir yatak içine almak lazım geldiğinden projede esaslı bir sahil düzenlemesi ve sedde inşaatı yapımı dikkate alınmıştır.

"Yetiştirdiği tütün ile ülke ekonomisinde büyük bir önemi olan Bafra bölgesinin ana hattı olan yol üzerinde bulunması nedeniyle köprü çok kıymetlidir. Kızılırmak gibi Anadolu'nun en büyük nehirlerinden birinin denize döküldüğü yerde olması ve yapımı için gereken bütçesi ile şimdiye kadar yapılan şose köprülerinin en önemlisidir.-1937"¹⁸

Köprünün boyu toplam 255 metre genişliği ise 6.80 metredir. Köprü inşaatı 26 ayda bitirilmek üzere 30 Temmuz 1935 tarihinde Mahmut Hüseyin, Mustafa Reşit ve Şeriki Kolektif Şirketi'ne ihale edilmiştir.

Köprünün inşaatına 1936 yılının ilkbaharında başlanılmış ve 15 Ekim 1937 tarihinde inşaatı bitirilmiştir.

4 Kasım 1937 tarihinde Perşembe günü yapılan bir törenle köprünün açılış töreni yapılmıştır. Törene Samsun ve Alaçam'dan gelen davetliler ve kalabalık bir halk katılmıştır.

Bayındırlık Bakanı müsteşarı Ali Baytın, Bayındırlık Bakanlığı Köprüler Başmühendisi Kemal Hayırlıoğlu, Samsun Valisi Fuat Tuksal ve Belediye Başkanı Zihni Lokman tarafından konuşmalar yapılmıştır. Daha sonra köprü Ali Baytın tarafından açılmıştır.

Bafra halkının isteği üzerine Çetinkaya ismi verilen köprüye 221.062.lira harcanmıştır. Ayrıca köprünün inşa zamanında alçak su yatağı köprünün dışına rast geldiğinden bölgenin köprü altına çevrilmesi gerekmiştir ve bu işi Bafra Kereste Fabrikası yüklenmiş ve başarıyla yapmıştır.¹⁹

1937 yılında hizmete alınan Çetinkaya köprüsü, hemen yanı başında inşaatı tamamlanan KGM köprüsünün 1981 de hizmete alınmasıyla yapılışından 44 yıl sonra atıl duruma düşmüştür. Bugün bağlantı yolları olan ama trafik yükü fazla olmayan bir köprü olarak yenisinin yanında sessizce uzanmaktadır.

Sessizce dediysek pekte o kadar sessizce değil. Bilinen bir olgudur: Türkiye'de her söylenen türkünün mutlaka bir hikâyesi vardır. Ya yakılırken, ya da yazılırken yaşanır türkülerin öyküsü. İşte "Köprüden geçti gelin" türküsü de, köprüden geçen bir gelinin başından geçenlerin ardından yazılmıştır.

Düğün alayının köprüden geçmesi sırasında gelinin nehre düşerek boğulmasından sonra, düğünlerde bir gelenek olarak düğün alayı köprüden yürüyerek geçiyor.

"Köprüden geçti gelin" türküsü de Neşet Ertaş tarafından derlendiği için Kırşehir Türküsü olarak bilinse de başka kentler tarafından da sahip çıkılmış, farklı versiyonları da dillendirilmiştir. Elazığ ve Sivas dışında Samsun Bafra'da bu sahiplenilen iller arasındadır. Aslında sonu hicranlı olan her düğün olayı böyle bir Türküyü hak eder.

Hikâyenin Bafra versiyonu şöyledir:

"Hikâye Samsun Bafra Kızılırmak üzerinde olan eski tahta köprüde olmuştur. Gelin alayı köprüden geçerken eskinin şartlarına göre atlarla gelin almaya giderlermiş. Atın uçan bir

¹⁸ <http://kopriyet.blogspot.com.tr/2016/01/cetinkaya-koprusu.html>

¹⁹ Köpriyet, Çetinkaya.

kartaldan ürkmesiyle diğer atlarında ürkmesine sebep olur ve eski tahta köprü yıkılarak gelin ve gelin alayı olduğu gibi Irmakta boğularak can verirler. Yerine Çetinkaya Köprüsü yapılır. Fakat Gelinin anısına Bafra'da bir gelenek olmuştur her gelin muhakkak Köprüden geçer, Köprüde arabalar durup inilir ve ırmağa taş atılır”²⁰

Hikâyenin doğruluğu için kesin bir şey söyleyebilmek olası değil, ancak hikayenin son kısmı bugün yaşayan bir gerçek ve bu gerçek Çetinkaya Köprüsünün tek tesellisi olsa gerek. Çünkü Bafra ve yakın çevresinde yapılacak olan her düğün öncesinde Gelin alayı bu sessiz köprüyü şenlendirmektedir.

İstanbul Haliç Silahtar ve Sünnet Köprüsü

Halk arasında Silahtar ya da Silahtarağa köprüsü olarak yanına yapının asıl bilinen adı Fil Köprüsüdür ki bu yapılan yeni köprünün yerinde daha önce bulunan eski köprünün adıdır.²¹

Silahtar ve Sünnet köprüleri beraber projelendirilmiş ve 1932 yılında beraber inşa edilmiştir. Her iki köprüde kuzeyden gelerek birleşip Haliç'i oluşturarak İstanbul boğazına karışan Kâğıthane ve Alibeyköy dereleri üzerinde yer alır. Ancak zamanında kent yakınında nüfusun seyrek bulunduğu alanlarda yer alan iki köprü bugün şehir karmaşasının içinde kalırken Silahtar Köprüsü mevcudiyetini korumuş ama Sünnet köprüsü 1998 yılında yerini yeni bir köprüye bırakmıştır.

Silahtar'daki Elektrik Fabrikası yapımı sırasında ayrıntılı zemin etüdü yapıldığı için burada da dikkatli davranılmış ve zemini mil olan bu bölgelerde sağlam zemine erişmek için uzun kazıklar kullanılmıştır. İki köprü için hazırlanan düz giriş tipindeki ilk projenin 237.344 liraya bağlanan ihalesi onaylanmadığından kuşak kemer tipinde hazırlanan ve maliyeti neredeyse yarı yarıya düşüren yeni bir proje hazırlanarak inşaata başlanmıştır.

Bu yeni projeye göre köprü yapısı 108.852 TL olmuştur. Yol isleri ile beraber iki köprünün toplam yapımı 122.917 TL tutmuştur.

Aynı köprü için iki ayrı proje arasında yarı yarıya fiyat farkı olması, köprü ve yollar kanunun getirdiği disiplin ve köprü tasarımı için oluşturulan teknik kadronun yararını açık olarak göstermektedir.²²

Silahtar köprüsünün trafik yükü 20. yyın son 30 yılında olduğuna göre daha azalmıştır. Sünnet köprüsü ise yerine yeni yapılan köprü ile kent trafiğinin ana damarlarından birini oluşturmaktadır.

Sünnet köprüsü de aslında burada daha önce yer alna köprünün hatta köprülerin yerine yapılmıştı ve sonu kendinden öncekilerle aynı olmuş ve 1998 yılında çağın gereklerine uygun bir köprü onun da yerini almıştır.

İlk Sünnet köprüsünün yeri olarak İmrahor Kasrı ve Poligon kasrı arası gösterilmektedir.²³ Bu adın verilmesinin nedeni belki bu köprüden sünnet alaylarının geçirilmiş olmasıdır. Bugünse o

²⁰ <https://davutonay.tr.gg/K-Oe-PR-Ue-DEN-GE%C7T%26%23304%3B-GEL%26%23304%3BN.htm>

Erişim: 9.Kasım.2017

²¹ <http://kopriyet.blogspot.com.tr/2016/06/silahdaraga-koprusu.html>

²² Köpriyet, Silahdarağa

²³ <http://kagithane.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>

alaylardan geriye sadece adı kalmışken, çalışmamıza konu olan beton köprünün ise izi bile kalmamıştır.

Sonsöz

Türkiye'nin dört bir yanından ve İstanbul'dan aldığımız iki örnekle, Kuşak kemerli köprülerin şanlı geçmişini ve yitip gidenleri saymazsak karanlık geleceklerine dikkat çekebildiğimizi düşünüyoruz. Bu köprülerin bir kataloğunu oluşturabilmek ve onların hiç olmazsa anılarda yaşatılabilmesinin gerekli bir uğraşı olduğuna inanıyoruz.

Fotoğraflar:

İzmir - Menemen Gediz Köprüsü: Latif Sülün-GE, Kıyı Ege Gazetesi 2016, Köpriyet.

Adana Körkün Köprüsü: Köpriyet, Battal Gazi-GE, Köpriyet.

Erzurum Horasan Köprüsü: Kartpostal, Metin Polat-GE, M.Toksoy-GE.

Samsun - Bafra Ali Çetinkaya Köprüsü: Serkan Ayyıldız, Serkan Ayyıldız Necmi Güngör-GE.

İstanbul Haliç Silahtar (Fil) Köprüsü: Köpriyet, Omarseventyone-GE, Allen Turner-GE.

İstanbul Haliç Sünnet Köprüsü: Kartpostal, Köpriyet, Google Earth(GE).

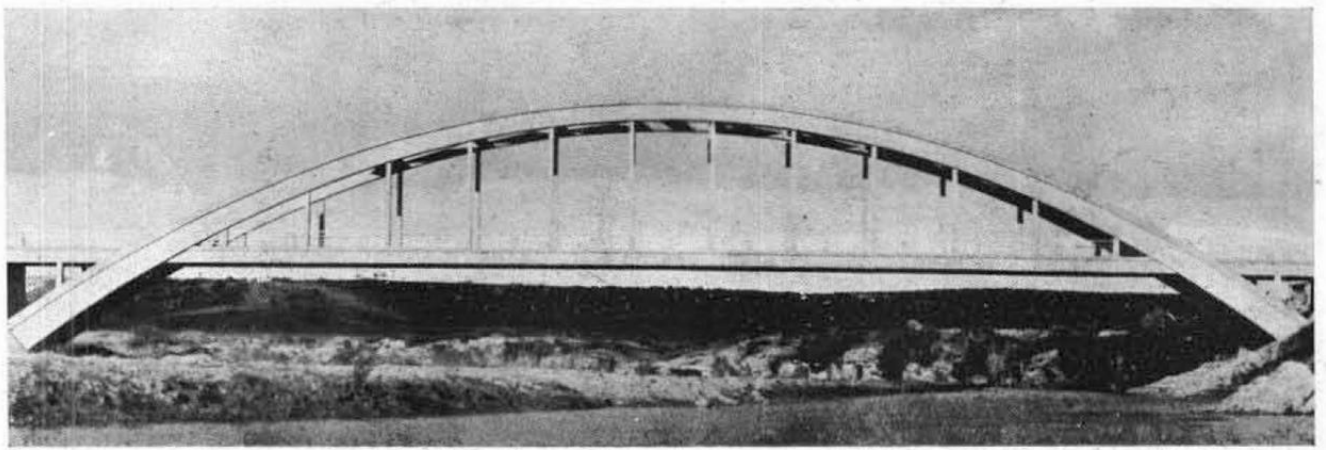
İzmir - Menemen Gediz Köprüsü

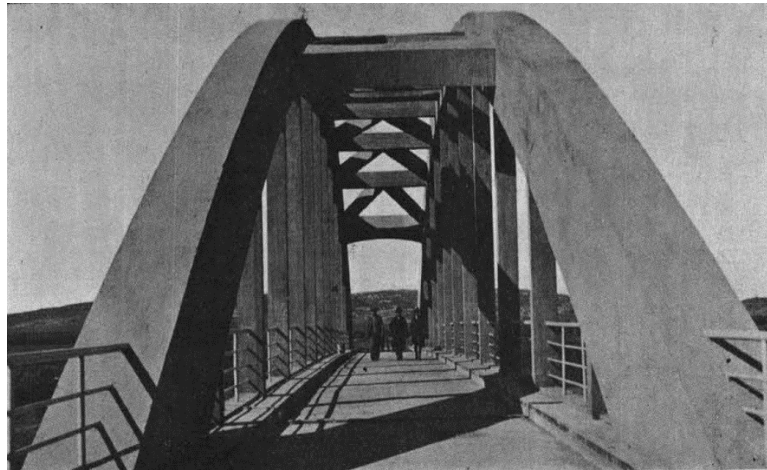

479

Adana Körkün Köprüsü

Erzurum Horasan Köprüsü

Samsun - Bafra Ali Çetinkaya Köprüsü

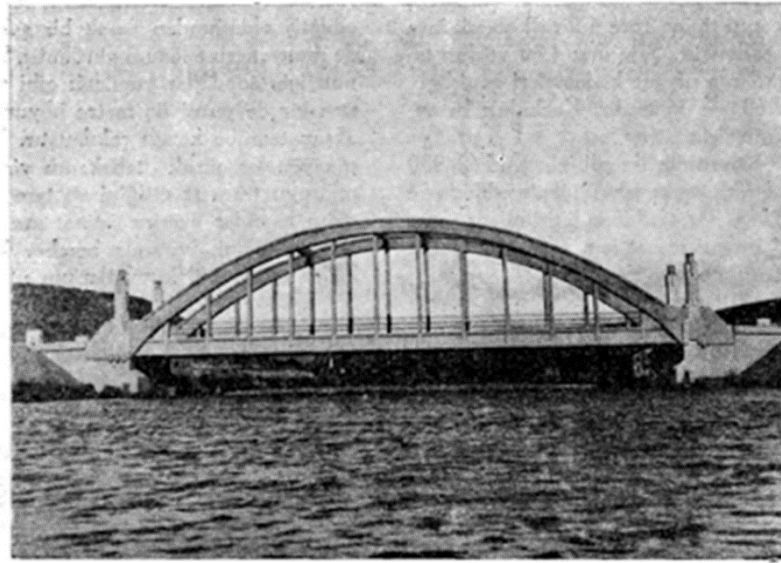

İstanbul Haliç Silahtar (Fil) Köprüsü

İstanbul Haliç Sünnet Köprüsü

(Şekil: 82) Sünnet köprüsü

GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİNİN ÖN LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BULDAN MYO ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KAYA
Pamukkale Üniversitesi

Öz

Dünya'nın önde gelen ülkeleri incelendiğinde, ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirleyen esas faktörün, ülkeye değer katan girişimler olduğu göze çarpmaktadır. Girişimcilik, ticaretin ortaya çıktığı çağlardan bu yana var olan bir kavramdır. Girişimciliği etkileyen temel faktörler; kişinin karakter özellikleri, aile yapısı, ülkenin ekonomik koşulları ve alınan eğitimlerdir. Bu çalışmada Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksekokulu'nda ön lisans bölümlerinde okuyan öğrenciler üzerinde verilen girişimcilik eğitiminin, eğitim almayan öğrencilerle karşılaştırılmıştır. Verilen eğitimin, öğrenciler açısından anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Öğrencilere yüz yüze görüşme yöntemiyle 5'li likert ölçeği kullanılarak anket yapılmıştır. Sonuçlar SPSS 16.0 programında çözümlenmiştir. Gruplar arasındaki farklılıklar T testi ile ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Eğitimi, Önlisans.

EFFECTS OF ENTREPRENEURSHIP TRAINING ON ASSOCIATE DEGREE STUDENTS: SAMPLE OF BULDAN VOCATIONAL SCHOOL

487

Abstract

When the leading countries of the world are examined, it is striking that the main factor that determines the level of development of the countries is the initiatives that add value to the country. Entrepreneurship is a concept that has existed since the times when trade emerged. The main factors affecting entrepreneurship; character characteristics of the person, family structure, economic conditions of the country and the trainings taken. In this study, Pamukkale University Buldan Vocational High School compares the entrepreneurship education given to the students studying in associate degree departments. Attempts have been made to determine whether the given education creates a meaningful difference in terms of students. The students were interviewed using face-to-face interview method with the likert scale of 5. The results were analyzed in the SPSS 16.0 program. Differences between the groups were revealed by the T test.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurship Education, Associate Degree.

I-Giriş

Meslek Yüksekokulları, ülkemizde ve dünyada nitelikli ara eleman ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuş eğitim kurumlarıdır. Ülkemizde özellikle ilçelerde kurulan Meslek Yüksekokulları, sadece eğitim kurumu olmayıp, bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına destek olan

kuruluşlardır (Örs, 2003:1). Türkiye’de son dönemde meslek yüksekokulu bulundukları bölgede üniversite – sanayi işbirliği kapsamında öğrencilerine uzun dönem staj imkanı sunmaktadır. Öğrencilerin bağımlı çalışmalarının yanında, kendi işlerini kurmalarında farkındalık yaratmak amacıyla, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri ve Meslek Yüksekokullarında girişimcilik eğitimleri verilmektedir. Amerika’da ve Avrupa’nın pek çok ülkesinde ilk ve orta dereceli okullardan itibaren verilmeye başlanan girişimcilik eğitimi, ülkemizde ancak ön lisans ve lisans derecesinde ilgili bölümlerde gösterilmektedir (Karadeniz, 2010;43).

Bu çalışmada girişimcilik, girişimcinin özellikleri, girişimcilik eğitimleri aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca girişimcilik eğitimi alan öğrencilerle, eğitim almayan öğrenciler arasındaki farkların tespit edilmesi amaçlanmıştır.

II-Girişimcilik

Girişimci kavramını ilk olarak ortaya koyan kişi Fransız İktisatçı Richard Cantillon olmuştur. Cantillon girişimciyi, tüketiciler ile üreticiler arasında köprü olan kişi olarak tanımlamıştır (Özkul, 2008:6). Cantillon, girişimciyi risk alan, üretim ya da hizmetleri önceden satın alarak tüketiciye sunan kişi şeklinde sunmuştur (İraz, 2005:149). Cantillon’dan sonra kavram birçok akademisyen tarafından genişletilerek yeniden tanımlanmıştır.

Tablo 1: Girişimcinin Rolü

Tarih	Ekonomist	Girişimcinin Rolü
1755	R. Cantillon	Spekülatör
1800	J.B. Say	Koordinatör
1890	A. Marshall	Koordinatör, yenilikçi, arbitrajcı
1907	F.B. Hawley	Üretim sahibi
1911	J.A. Schumpeter	Yenilikçi
1921	F. Knight	Belirsiz durumlarda sorumlu karar verici
1925	F. Edgeworth	Koordinatör
1925	M. Dobb	Yenilikçi
1927	C. Tuttle	Belirsiz durumlarda sorumluluk sahibi
1973	I. Kirzner	Arbitrajcı ve fırsatlardan istifade edebilme atikliği
1982	M. Casson	Belirsizlik altında yetersiz kaynakların koordinasyonu

1993	W. Baumol	Yenilikçi ve Yönetici mevcut teşvik yapısından etkilenir
------	-----------	--

Kaynak: Özkul G.(2008)

Girişimcilik kavramının yüzyıllardır pek çok araştırmaya konu olması ve her bir bilim insanının farklı özelliklerini ön plana çıkarması nedeniyle tek bir tanım yapılması mümkün değildir. Genel anlamda bakıldığında girişimcilik, girişim faaliyetinin sonunda para, servet, gelir gibi bir ödöl olan ekonomik; bireysel bağımsızlık, tatmin, haz gibi psikolojik; statü, itibar, güç gibi sosyolojik sonuçlara yol açan tehlike, tuzak, streslerle dolu ve özel gayret gerektiren bir değer yaratma süreci olarak tanımlanabilir (Top, 2006:7)

2.1. Girişimcinin Özellikleri:

Girişimcinin sahip olması gereken özellikler, pek çok çalışmaya konu olmuş ancak üzerinde uzlaşılan noktalar özellikler olmasına rağmen, pek çok akademisyen farklı noktalara da değinmiştir. Ülkeler arası kültürel farklılıklar, girişimcinin sahip olması gereken özelliklerinde farklılaşmasına neden olmuştur. Türkiye’de ve dünyada değişik araştırmacıların saymış olduğu özellikler (Drucker,2012; Hisrich vd., 2005, İrmış vd. 2010)

- Risk alan
- Yenilikçi
- Yaratıcı
- İyi iletişim kurabilen
- Sosyal ve duygusal zekası yüksek
- Kararlarında ısrarcı
- Değişim odaklı olarak sayılabilir.

Girişimciliğin bireysel faktörlerinin yanında yapılan çalışmalarda bazı toplumsal faktörlerinde kişinin girişimci olup olmamasında etki ettiğini göstermiştir (İrmış vd. 2010, Naktiyok ve Timuroğlu, 2009);

- **Aile faktörü:** Aile de mevcut girişimcilerin olması, bireylerin ileride girişimci olup olmamasına doğrudan etki ettiği saptanmıştır.
- **Eğitimin etkisi:** Girişimcilik eğitimlerinin, bireyin girişimci olmasında farkındalık yarattığı ve kişiyi etkilediği saptanmıştır.
- **Demografik faktörler:** Kişinin yaşının, cinsiyetinin, büyüdüğü yerin kişiyi etkileyerek girişimci olmasında rol oynadığı saptanmıştır. Yapılan bir çok çalışmada erkeklerin daha fazla girişimci ruha sahip olduğu, insanların 30’lu yaşlarının başlarında girişimci olmaya çalıştığı ve kentte yaşayanların kırsalda yaşayanlara göre girişimci olma ihtimallerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

2.2. Girişimcilik Eğitimleri:

Yapılan birçok çalışma göstermiştir ki eğitim, kişinin girişimci olmasında önemli bir faktördür. İlk kez 1947 yılında Harvard Business School’da girişimcilik dersi tanıtılmıştır (Bozkurt 2011:11) O tarihten bu yana çeşitli eğitim kurumlarında ve sivil toplum örgütlerinde girişimcilik eğitimleri düzenlenmektedir. Literatürde girişimcilik eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda net bir çatı oluşturulamamış ve bir model kurulamamıştır. Ülkemizde girişimcilik eğitimi alanında yapılan çalışmalar Tablo 2’de sunulmuştur;

Tablo 2: Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi İle İlgili Araştırmalar

Yazarlar	Yılı	Başlığı
Nuray Girginer, Nurullah Uçkun	2004	İşletmecilik Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Bakış Açıkları: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİ.B.F İşletme Bölümü Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama
Yonca Gürol, Nuray Atsan	2006	Entrepreneurial Characteristic amongst University Students Some Insights for Entrepreneurship Education and Training in Turkey
Dilek Eyüboğlu	2007	Girişimcilik Eğitimi
Özlem Balaban, Yasemin Özdemir	2008	Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF Örneği
Hasan Tağraf, Muhsin Halis	2008	Üniversitelerdeki Girişimcilik Eğitiminin “Girişimsel Öz Yetkinlik” Algısı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma
İsa İpçioğlu, Atıl Taşer	2009	İşletme Bölümlerinde Verilen Eğitimin Girişimci Adayı Öğrenciler Üzerindeki Etkileri
Ertuğrul Berk	2009	Girişimcilik Dersinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi
Hatice Baysal, Ahmet Sait Özkul	2009	Türkiye’de Girişimcilik Eğitiminde İlköğretimin Rolü Ders Kitapları Üzerine Bir İçerik Analizi
Yasin Karadeniz	2010	Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi
NazanYelkikalan, Ayten Akatay, Hacı Mehmet Yıldırım, YasinKaradeniz, Can Köse, Öznur Koncagül, Eray Özer	2010	Dünya Ve Türkiye Üniversitelerinde Girişimcilik Eğitimi: Karşılaştırmalı Bir Analiz
Hasan İbicioğlu, Sebahattin Taş, İbrahim Özmen	2010	Üniversite Eğitiminin Girişimcilik Düşüncesinin Değişimine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama
Sait Patır, Mehmet Karahan	2010	Girişimcilik Eğitimi Ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması
Burcu Selin Yılmaz, Özgür Devrim Günel	2011	Üniversite Eğitimi Ve Girişimcilik: Bireyleri Girişimcilik Yönlendiren Etkenler Üzerine Bir Araştırma

Özlem Çetinkaya Bozkurt	2011	Dünyada Ve Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi: Başarılı Girişimciler Ve Öğretim Üyelerinden Öneriler
Öznur Bozkurt, Zeynep Aslan, Murat Göral	2011	Yükseköğretimde Verilen Girişimcilik Eğitiminin Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimine Etkisi: Teknik Program Ve Sosyal Program Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Kaynak: Bozkurt Ç.Ö., Alparslan A. M. (2013)

Ülkemizde, üniversitelerin iktisadi ve idari programların bazı bölümlerinde öğrenim gören ön lisans, lisans ve yüksek lisans öğrencilerine girişimcilik eğitimleri verilmektedir. Ancak bu durum diğer meslekleri tercih eden öğrenciler için bu eğitimin gereksiz olduğu gibi bir algı doğurmaktadır. Oysa her meslek grubunda girişimcilik önemli bir olgudur. Gelecekte bu eğitimlerin kapsamının genişletilerek tüm bölümlere yayılması uygun olacaktır. Üniversiteler dışında girişimcilik eğitimi, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından yürütülmektedir. KOSGEB, girişimci olmak isteyen ve Girişimcilik Destek Programı’ndan faydalanarak hibe ve kredi almak isteyenlere bu eğitimi başarıyla tamamlama zorunluluğu getirmiştir. Destekten faydalanmak isteyenlerin oluşturduğu yoğunluk nedeniyle KOSGEB, üniversitelerle işbirliğine giderek, dersi alan ve başarıyla geçen öğrencilerin sertifika sahibi olmasına imkan sağlamıştır. Bu çalışmaya konu olan Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksekokulu’nda da KOSGEB’le anlaşmalı olarak girişimcilik dersi verilmektedir.

III. Girişimcilik Eğitiminin Ön Lisans Öğrencileri Üzerindeki Etkileri

3.1. Araştırmanın Amacı ve Metodolojisi:

Bu çalışmada Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksekokulu’nda Girişimcilik dersi alan öğrencilerin, dersi almayanlara göre, girişimcilik üzerine görüş farklılıklarının olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ana kütlesi Buldan Meslek Yüksekokulu öğrencileridir. Bu durum aynı zamanda çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Çalışmada dersi alan 57 öğrenci ve dersi daha önce hiç almamış 88 öğrenci olmak üzere toplamda 145 öğrenciye yüz yüze görüşme tekniğiyle anket çalışması yapılmıştır. Ankette öğrencilere tutumlar verilmiştir. Bu tutumlara “Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Emin Değilim, Katılmıyorum, Kesinlikle Katılmıyorum” biçiminde derecelendirilmiş beşli likert Ölçeği sunularak ölçülmüştür. Verilerin çözümlenmesinde T-test yöntemi ile farklılıklar bulunması amaçlanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 16.0 for Windows bilgisayar programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3.2. Bulgular:

Araştırma dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri incelenmiştir. Tablo 3’de öğrencilerin cinsiyeti, Tablo 4’de yaş grupları izlenmektedir;

Tablo 3: Öğrencilerin Cinsiyet Özellikleri

Cinsiyet	Girişimcilik Dersini Alanlar	Girişimcilik Dersini Almayanlar
Kız	35 kişi %61,4	58 kişi %65,9
Erkek	22 kişi %38,6	30 kişi %34,1

Toplam	57 kişi %100	88 kişi %100
--------	--------------	--------------

	Dersi Alanlar-Dersi Almayanlar	Sayı	Mean	Std.Deviation	Std.Error Mean
--	--------------------------------	------	------	---------------	----------------

Tablo 4: Yaş Grupları

Yaş Grupları	Girişimcilik Dersini Alanlar	Girişimcilik Dersini Almayanlar
18-20	32 kişi %56,1	65 kişi %73,9
21-23	21 kişi %36,8	20 kişi %22,7
24-26	4 kişi %7,1	3 kişi %3,4
Toplam	57 kişi %100	88 kişi %100

Çalışmanın ikinci bölümünde öğrencilere girişimcinin sahip olması gereken özelliklerin neler olduğuna dair 8 farklı önerme sunulmuştur. Öğrenciler bu önermelere “1-Kesinlikle Katılmıyorum” dan “5- Kesinlikle Katılıyorum” seçeneğine kadar tercihlerde bulunmuşlardır. Tablo 5 ‘de sonuçlar izlenmektedir;

Girişimciler mucit kişiler olmalıdır.	Dersi Alanlar	57	2,57	1,05424	.08618
	Dersi Almayanlar	88	3,87	1,08458	.10256
Girişimci yüksek özgüven sahibi olmalıdır.	Dersi Alanlar	57	4,60	1,12260	.08414
	Dersi Almayanlar	88	4,15	1,05204	.09986
Girişimci risk almayı seven kişidir.	Dersi Alanlar	57	4,25	1,14055	.08549
	Dersi Almayanlar	88	4,17	1,03912	.09863
Girişimciler yenilikçi düşünebilmelidirler.	Dersi Alanlar	57	4,85	1,13770	.08527
	Dersi Almayanlar	88	3,78	.098048	.09306
Girişimciler, fırsat odaklı olmalıdır	Dersi Alanlar	57	4,78	3,95748	.29663
	Dersi Almayanlar	88	3,87	2,85638	.27112
Girişimciler, sosyal insanlar olmalıdır.	Dersi Alanlar	57	4,77	.97261	.07290
	Dersi Almayanlar	88	3,65	.83896	.07963
Girişimciler bağımsızlığına önem veren kişilerdir.	Dersi Alanlar	57	4,45	.90696	.06798
	Dersi Almayanlar	88	3,65	.88346	.08385

Girişimci olabilmek için yüksek gelir düzeyine sahip olmak gerekir.	Dersi Alanlar	57	2,45	1,12897	.08462
	Dersi Almayanlar	88	3,75	1,04384	.09908

	Dersi Alanlar-Dersi Almayanlar	Sayı	Evet	Hayır
--	--------------------------------	------	------	-------

Tablo 5: Girişimci Özellikleri

Tablo 5 incelendiğinde; dersi almayan öğrencilerin, girişimcilerin mucit olması gerektiği ifadesine yüksek oranda katılırken, dersi alan öğrencilerin bu görüşe katılmadıkları tespit edilmiştir. Yine dersi almayan öğrenciler, girişimcilik için yüksek gelire sahip olmanın önemli olduğunu düşünürken, dersi alan öğrenciler yüksek gelirin şart olmadığını düşünmektedir. Bunun sebebi dersin içeriğinde öğrencilere girişimcilik teşviklerinden bahsedilmesi olabilir. Girişimcinin yenilikçi olması, fırsat odaklı düşünmesi, sosyal insanlar olmaları ve bağımsızlığına düşkün insanlar olduğu, dersi alan öğrencilerin daha çok katıldıkları hususlar olmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde öğrencilerin girişimcilik isteği ölçülmüştür. Bu bölümde öğrencilere iki adet önerme verilmiştir. Tablo 6’ da durum görülmektedir;

Tablo 6: Girişimci Olma İsteği

Eğitimimi tamamladıktan sonra kendi işimi kurarak girişimci olacağım.	Dersi Alanlar	57	15 kişi %26,3	42 kişi %73,7	
	Dersi Alanlar-Dersi Almayanlar	Sayı	Mean	Std.Deviation	Std.Error Mean
Girişimcilik eğitimi uygulamalı	Dersi Almayanlar	88	17 kişi %19,3	71 kişi %80,7	
Mezuniyet deneyim kazandıktan sonra, ileride kendi işimi kurabilirim.	Dersi Alanlar	57	4,82	1,05424	.08618
	Dersi Alanlar	57	30 kişi %52,7	27 kişi %47,3	
	Dersi Almayanlar	88	4,77	1,08458	.08256
	Dersi Almayanlar	88	41 kişi %46,6	47 kişi %53,4	
Girişimcilik eğitimi sektör	Dersi Alanlar	57	4,84	1,12260	.08414

Görüldüğü üzere her ne kadar girişimci olma isteği, dersi alan öğrencilerde daha yüksek oranda görülse de, her iki grupta da Avrupa ve ABD’ de okuyan öğrencilere göre daha düşük çıkmıştır. Raab ve diğerlerinin yapmış oldukları araştırmada Almanya ‘daki öğrencilerin %53,8’inin ve ABD’ de okuyan öğrencilerin %76,8 ‘inin mezun olduktan sonra kendi işlerini kurmak istedikleri gözlemlenmiştir (İrmiş ve Barutçu, 2012). Bu durum, ülkedeki belirsizliklerin fazla olması, risklerin yüksekliği, kişilerin kültürel farklılıklarından ötürü daha muhafazakar davranışları ve aile yapılarıyla açıklanabilir.

Çalışmanın son bölümünde öğrencilerin girişimcilik eğitiminden beklentileri ölçümlenmiştir. Öğrencilere yine önermeler verilmiştir ve katılma durumları 5’li likert ölçeğine göre ölçülmüştür

Tablo 7: Girişimcilik Eğitimi Hakkında Görüşler

tecrübesi fazla olan akademisyenler vermelidir					
	Dersi Almayanlar	88	4,38	1,05204	.09986
Öğrencilere eğitim kapsamında yeni girişimler gezdirilmelidir.	Dersi Alanlar	57	3,77	1,14055	.08549
	Dersi Almayanlar	88	4,22	1,03912	.09863
Sektörden girişimciler çağrılarak ders kapsamında konferanslar verilmelidir	Dersi Alanlar	57	4,95	1,13770	.08527
	Dersi Almayanlar	88	4,88	.098048	.09306
Girişimcilere verilen teşvikler, detaylı olarak anlatılmalı ve başvuru yolları öğretilmelidir	Dersi Alanlar	57	4,78	3,95748	.29663
	Dersi Almayanlar	88	3,87	2,85638	.27112

Tablo 7’den de anlaşılacağı üzere öğrenciler önermelere yüksek oranda katılmışlardır. Dersi alan öğrencilerin en büyük beklentisi, dersi verecek olan akademisyenlerin sektör tecrübesinin olması ve sektörden başarılı girişimcilerin çağrılarak konferans verilmesinin istenmesidir. Bu da doğal bir sonuçtur. Öğrenciler daha az teorik bilgi, daha çok uygulama istemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu, kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirildiği ülkemizde, özel sektörün girişimleri ve büyümesi, ülke ekonomisi açısından hayati önem taşımaktadır. Eğitimli kişilerin, girişimcilğe yönlendirilmesi de devletin vereceği teşvikler ve alınacak eğitimlerle artacağı aşikardır. Literatürde girişimcilik ile ilgili çok sayıda çalışma olmasına karşın, halen verilecek eğitimle ilgili, üzerinde uzlaşılan bir model bulunmamaktadır

Bu çalışmada, girişimcilik dersinin öğrenciler üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Verilen eğitime karşılık öğrencilerin girişimci olma arzusu hala düşük orandadır. Girişimcilik eğitimi üzerine yapılacak çalışmalar artırılmalı ve kişilerin girişimcilik arzularının nasıl artırılabilceği tartışılmalıdır. Yeni girişimcilik teşvikleri sadece KOSGEB’le sınırlandırılmayarak diğer kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yaygınlaştırılmalıdır. ABD ve AB ülkelerinde yeni girişimlere destek

veren risk sermayesi şirketleri, ülkemizde de yaygınlaştırılarak yeni fikirlere destek olunmalıdır. Girişimcilik eğitimlerinin de sektörden girişim tecrübesi olan akademisyenler tarafından verilmesi sağlanmalı, mümkün olduğu kadar eğitimler uygulamaya dönük hazırlanmalıdır.

Kaynakça

Bozkurt, Ç. Ö. (2011). “*Dünyada ve Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi: Başarılı Girişimciler ve Öğretim Üyelerinden Öneriler*”. Detay Yayıncılık, Ankara

Bozkurt, Ö. Ç.ve Alparıan, A. M. (2013). “Girişimcilerde Bulunması Gereken Özellikler İle Girişimcilik Eğitimi: Girişimci Ve Öğrenci Görüşleri” *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.8(1),7-28

Drucker, P. (2012). “Yönetim” İlker Gülfidan (Çev.), Optimist Yayınları.

Hısırich, R. D., Peters M. ve Shepherd D. (2002), Entrepreneurship, 6th Edition, New York: McGrawHill.

Hitt M. A., Black S. ve Porter L.(2005). Management, International Edition, New Jersey, Pearson Prentice-Hall.

İraz R. (2005). “*Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik ve Kobi’ler*”, Çizgi Kitabevi, Konya

İrmiş, A. ve Barutçu, E. (2012). “Öğrencilerin kendilerini girişimci bir kişiliğe sahip görmelerini ve iş kurma niyetlerini etkileyen faktörler: bir alan araştırması” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,26 (2).

İrmiş A., Durak İ. ve Özdemir L., (2010). “ *Girişimcilik Kültürü Anadolu Girişimciliğinden Örnekler*”, Bursa, Ekin Yayınları

Karadeniz Y.(2010).“Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi” http://vizyon21yy.com/documan/Egitim_Ogretim/Onemli_Gunler_Kuruluslar/Girisimcilik_Haftasi/Turkiyede_Girisimcilik_Egitimi.pdf

Örs F. (2003), “Meslek Yüksekokullarının Toplumsal İşlevi Bir Meslek Yüksekokulunun Kurumsal İmaj Araştırması” *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2003 Sayı 10

Özkul G. (2008). “*Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ’lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Naktiyok A.,Timuroğlu K. (2009).”Öğrencilerin Motivasyonel Değerlerinin Girişimcilik Niyetleri Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3

Top S.(2006) “ *Girişimcilik Keşif Süreci*”, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.

ASAR-İ İSLAMİYE VE MİLLİYE TEDKİK ENCÜMENİ'NDEN AFET İNAN'A MİLLİ TARİH BİLİNCİNİN İNŞASI

Öğr. Gör. Dr. Fahri ÖZTEKE*

Öz

Ülkemizde birçok alanda olduğu gibi tarihçiliğimizin de bilimsel anlamda mesafe kat etmeye başlaması II. Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde tarih çalışmalarının milli ve ilmi bir temele yerleşmeye başlamasına en fazla katkıda bulunan kurumlardan biri de Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni olmuştur. Encümenin kuruluş felsefesi Türk toplumunun sosyal köklerini araştırıp ortaya çıkarmak üzerine bina edilmiştir. Bu kurumun, kurucu üyelerinin büyük bir bölümü Cumhuriyetimizin eğitim sisteminin mimarları olup Atatürk tarafından takdir edilmiş bilginlerdir. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni üyeleri Milli Tettebular Mecmuası ile ilmi birikimlerini kamuoyuyla paylaşmışlardır. Milli Tettebular Mecmuası'nın yayın hayatı kısa sürse de ülkemizde tarih alanında çıkartılmış ilk önemli akademik dergilerden biridir. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni ve aynı dönemde kurulan Türk Ocaklarının II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde yaptığı çalışmalar, Atatürk Dönemi'ndeki milli tarihçilik anlayışının temelini teşkil etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra tarihçiliğimizin milli bir anlayışla bilimsel temelde gelişme göstermesine en çok katkı da bulunanların başında model Türk kadını Afet İnan gelmiştir. Afet İnan, Atatürk zamanındaki tarih çalışmalarının adeta koordinatörlüğünü üstlenmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun inşası ve Belleten'in bilim dünyasına kazandırılmasında Afet İnan'ın büyük rolü olmuştur.

499

Anahtar Kelimeler: Milli Tettebular Mecmuası, Atatürk, Türk Tarih Kurumu, Belleten.

ASAR-I ISLAMİYE AND NATIONAL RESEARCH TOWN COUNCIL FROM AFET İNAN OF CONSTRUCTION NATIONAL HISTORY

Abstract

Just as there are many areas in our country, our historiography also begins to distance in scientific terms it took place during the Second Constitutional Period. II. In the Second Constitutional Period, Asar-i Islamiye and National research town council, which make the greatest contribution to the establishment of a national and scientific foundation for the study of history. The founding philosophy of the Council was based on researching and revealing the social roots of Turkish society. A large part of the founding members of this institution are the architects of our Republic's education system and are the ones appreciated by Atatürk. Members of the Asar-i Islamiye and National research town council Credits Committee shared their knowledge with the National Tettebbu Majmuas. The publication life of the National Tettebbu on Majmuas is one of the first important academic journals published in our country in history. Asar-i Islamiye and National research town council and the Turkish quarries established in the same period II. The work that he carried out during the Constitutional and Armistice periods

constituted the basis of national historiography in the period of Atatürk. Following the declaration of the Republic, Afet İnan, who the model Turkish woman, contributed most to the fact that our historiography was developed on a scientific basis with a national understanding. Afet İnan undertook almost the coordination of the historical studies of Atatürk. Afet İnan has a big role in the construction of the Turkish Historical Society and the bringing of Belleten to the scientific world.

Keywords: National Tettebbu Majmuas, Atatürk, Turkish Historical Society, Learned Journal.

1. II. Meşrutiyet Dönemi'nden Önce Ülkemizde Tarih Anlayışı ve Çalışmaları

Toplumların “hafızası” olarak nitelendirilen tarihin¹ bir bilim dalı olarak hangi zamanda ortaya çıktığına dair kesin bir kanaat mevcut değildir. Ancak tarih kelimesinin, ilk defa Doğu dillerinden İbranice ve Arapça’da kullanıldığı iddia edilmektedir. Batı dillerinde ise ilk kez eski Yunan’da araştırmak kelimesinin karşılığı olarak “**histoire**” terimi kullanılmıştır. Bu terim bugün tüm Latin toplumlarında tarih kelimesinin karşılığı olarak kabul edilmektedir². Coğrafi konumu itibarıyla etkileşime müsait bir yerde bulunan ülkemizde ise tarih sözcüğü, hem Doğulu hem de Batılı milletlerle kurulan iletişim sonucunda dilimize girmiştir. Endüstri Devrimi’nin ardından tüm dünyada teknolojik ilerlemelere koşut olarak geleceğe dair birçok plan ve sav ortaya atılmıştır. Bu gelişmelere rağmen son iki yüzyıldır geçmişin öğretileri ile dolu tarih ilmine karşı dikkat çeken bir ilgi yoğunluğu yaşanmaktadır. Tüm dünyada tarihi konulara karşı gösterilen ilgiden entelektüellerimiz başta olmak üzere toplumumuzda bir biçimde nasibini almıştır.

Türkiye coğrafyasında ilk disiplinli Türkçe tarihçilik faaliyetleri Osmanlı Devleti’nin kuruluş zamanında başlamıştır. İlk Osmanlı tarihçisi, öğreniminin büyük bölümünü Mısır’da tamamlamış Ahmedî(1334-1413) kabul edilmektedir³. Ancak en eski Osmanlı tarih yazarı olarak din görevlisi Yahşi Fakih’i kabul eden müellifler de bulunmaktadır⁴. Halk efsaneleri, destanlar ve sözlü rivayetlerden faydalanılarak yazılan ilk Osmanlı tarih eserlerinin bilimsel kıstaslara uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat XV. yüzyılda Âşık Paşazade Osmanlı tarihçiliğinin kilometre taşlarından birisi olmayı başarmıştır. Âşık Paşazade’den sonra Osmanlı tarihçiliği daha derli toplu bir görüntüye bürünmüştür. XVI. yüzyılda İdris-i Bitlisi ve Kemal Paşazade Osmanlılarda tarihçiliğin gelişmesine önemli katkılarda bulunan kişilerdendir⁵.

XVI. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığı İran tesirinden pek kurtulamasa da Gelibolulu Mustafa Ali’nin yapmaya çalıştığı gibi yeni biçim kazandırma gayretleri de yok değildir. Osmanlı Tarihi’ni ilk defa dünya tarihinin bir parçası olarak kabul eden yerli tarihçimiz Gelibolulu Mustafa Ali olmuştur⁶. Osmanlı tarih yazıcılığının gerçek anlamda sıçrama yapması XVII.

* Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fozteke26@gmail.com

¹ İsmail, Özcelik, (1996), Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler, Ankara: Gazi Büro Kitabevi, s. 17.

² Yenal, Ünal, (2010), Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi(15-20 YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi, Kelam Araştırmaları, C. 2, S. 8, s. 184.

³ Hasan Nejat, Göyünç, (1977), Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü, Ankara: Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, s. 240.

⁴ Franz, Babinger, (1982), Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev., Coşkun Üçok), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 11.

⁵ Göyünç(1977). **a. g. e.**, s. 241.

⁶ Cornell, Fleischer, (2013), Tarihçi Mustafa Ali, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı, (Çev., Ayla Ortaç), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 22.

yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda Osmanlılarda Mustafa Naima ile beraber “vakanüvislik” tesis edilmiş ve aynı yüzyılda başka büyük tarihçiler de yaşamıştır. Vakanüvislik devletin resmi ideolojisini, tarih bilimine yansıtmak maksadıyla kurulmuş idi⁷. XVII. yüzyılın önemli tarihçilerinden birisi de eserlerinde Avrupa’da matbaanın icadından, barutun kullanılmaya başlanılmış olmasından bahsetmiş İbrahim Peçevi’dir⁸. Aynı yüzyılda yaşamış tarihçilerden Kâtip Çelebi ise bilim dünyasında haklı bir saygınlık kazanmayı başarmıştır⁹. XVIII. yüzyılda, Lale Devri’nden başlayarak Osmanlı tarih yazıcılığında çağdaş normlara daha fazla yaklaşmıştır.

XIX. yüzyılın başında vakanüvislik vazifesine getirilen Şanizade Ataullah Efendi, zihin dünyasında geleneksel ile modern olanı iyi harmanlamış bir aydıydı. Arapça’nın yanı sıra Batı dillerinin çoğuna da hâkim olan Ataullah Efendi, tarih yazıcılığımıza ilk defa Batılı kaynaklardan faydalanma uygulamasını getirmiş kişidir¹⁰. XIX. yüzyıla geldiğinde Osmanlı tarihçiliğinin merkezinde olmayı başaran isim **Ahmet Cevdet Paşa** olmuştur. Titiz araştırma ve gayretlerinin sonunda kaleme aldığı 12 ciltlik Tarih-i Cevdet isimli eseri Osmanlı tarih yazıcılığının en önemli başarısı olarak nitelendirilmektedir¹¹. Ahmet Cevdet Paşa’nın tarih çalışmalarında izlediği usul ve esaslar, Cumhuriyet tarihçilerine de örnek teşkil etmiştir. Osmanlılardan Cumhuriyet’e intikal eden en mühim bilimsel miraslardan biri, Ahmet Cevdet Paşa’nın tarihçilik prensipleridir. Ahmet Cevdet Paşa’dan sonra Ahmet Vefik ve Abdurrahman Şeref Paşalar Osmanlıların son dönemlerinde yetişmiş en önemli tarihçiler olarak kabul edilmektedir. Devletin bu işe verdiği desteğe ve bazı zamanlarda gösterilmiş hummalı gayretlere rağmen XX. yüzyıla intikal etmiş Osmanlı tarih yazıcılığı genel manada hanedancı, ümmetçi ve resmi ideoloji yanlısı bir görüntüden ibaretti. Ülkemizde birçok alanda olduğu gibi tarihçiliğimizde de bilimsel ilerleme II. Meşrutiyet Dönemi’nde başlamıştır¹². Daha önceki dönemlerde tarih alanında gerçekleştirilmiş çalışmaların önemli bir bölümü bilimsellikten yoksun olduğu gibi Meşrutiyet Dönemi aydınlarından Mizancı Murat’ın ifadesiyle, “vukuat cetveli” oluşturma ötesine geçememiştir¹³.

501

2. II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kadar Tarihçiliğimiz

Atatürk Dönemi’nde oluşturulacak milli ve çağdaş tarih anlayışının temelleri birçok açıdan Cumhuriyetin laboratuvarı sayılan II. Meşrutiyet Dönemi’nde atılmıştır. Bu dönemde çıkartılmaya başlanan ilmi dergiler tarih bilincinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Yayın hayatına 1910’da başlayan Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (Türk Tarih Encümeni Mecmuası) tarihçiliğimizin gelişiminde önemli bir konuma sahiptir¹⁴. Aynı dönemde ancak yedi

⁷ Zeki, Arıkan, (1991), Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 84.

⁸ Göyünç(1977). **a. g. e.** , s. 242.

⁹ Kâtip Çelebi’nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bursalı Mehmet Tahir, (1975), Osmanlı Müellifleri, (Haz., İsmail Özen), İstanbul: Meral Yayınevi, C. 3, s. 84-90.

¹⁰ Arıkan(1991). **a. g. e.** , s. 86.

¹¹ Mükrimin Halil, Yinanç, (1940), Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik, İstanbul: Maarif Matbaası, s. 4.

¹² İlber, Ortaylı, (2011), Tarih Yazıcılık Üstüne, İstanbul: Cedit Neşriyat, s. 53.

¹³ Mustafa, Oral, (2006), Türkiye’de Romantik Tarihçilik, Ankara: Asil Yayıncılık, s. 73.

¹⁴ 1925’ten itibaren “Türk Tarih Encümeni Mecmuası” adıyla yayımlanmaya başlanan ve son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey öncülüğünde çıkartılan bu dergi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir, Özcan, (2013), Tarih-i Osmanî Encümeni, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 40, s. 85.

sayı çıkartılabilmiş ve ağırlıklı olarak dil üzerine yayınlar yapmış Türk Derneği Dergisi¹⁵ bir tarafa bırakılacak olursa Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası ülkemizde çıkartılmış ilk bilimsel tarih dergisi olarak kabul edilmektedir. Dergi, Osmanlı Devleti'nin ilk "akademisi" sayılan Encümen-i Daniş'in işlevini sürdürmeyi hedeflemiştir¹⁶. Tarih-i Osmanî Encümeni'nin sayılarında yalnızca Osmanlı hanedan üyelerinin kahramanlıklarını anlatan yazılara yer verilmemiştir. Bazı makalelerde kimi Osmanlı devlet adamları ve icraatlarının eleştirildiği dahi olmuştur¹⁷. Osmanlı Tarihi'ne ait ilk ciddi ve objektif nitelikli belgeler bu dergide yayınlanmıştır¹⁸. Bütün bunların yanında Osmanlı Tarihi haricinde Türk Tarihi'nin başka dönemleriyle ilgili konulara da yer verilmesi derginin yayın politikasının entelektüel çevrelerce takdir edilmesini sağlamıştır¹⁹. Dergide zaman zaman gayrimüslim asıllı düşünürlerin makalelerinin yayınlaması ülkemizde bilimsel bakış açısının gelişimi için mühim bir girişim olarak kabul edilmiştir²⁰.

Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası sayesinde ilmi esaslara uygun tarih çalışmalarına dair bir takım adımlar atılsa da derginin bilimsel yayın yapma konusunda yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Dergi ülkemizde bilimsel tarihçiliğin ilk basamaklarından biri olmanın ötesine geçememiştir. 1918 yılına gelindiğinde devrin siyasi ve askeri olaylarının da etkisiyle Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası encümenlik vasfını tamamen kaybetmiştir²¹. Yayın hayatı kısa sürmüş olan derginin, Sultan V. Mehmet Reşad Dönemi dışında etkin olduğunu söylenebilir. Derginin yayın hayatının daha uzun ömürlü olmamasında ilmi düzeyinin bir türlü yükseltilememesi, Hilmi Ziya Ülken, Ziya Gökalp, M.Şerafettin Yaltkaya, M. Şemsettin Günaltay gibi o dönemin önemli düşünürlerine yazar kadrosunda yer verilmemesi ve yaşanan ekonomik zorluklar etkili olmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde bilimsel tarihçiliğimizin ilerlemesine en fazla fayda da bulunmuş kurumların başında Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni gelmiştir²². Encümenin kuruluşundan itibaren temel amacı Türk toplumunun sosyal köklerini araştırıp ortaya çıkarmak üzerine bina edilmiştir. Kurucu üyelerinin önemli bir bölümü Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında uygulanmış dinamik yapıli eğitim öğretim sistemini tesis etmişlerdir. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni'nin oluşum ve gelişiminde önemli gayretlerde bulunarak öne çıkmış sosyolog ve araştırmacılar şunlardır: Başkan Ali Emiri Efendi, Kâtip M. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, M. Şerafettin Yaltkaya ve M. Şemsettin Günaltay. Bu bilim insanları Cumhuriyet Dönemi'nde çağdaş ve milli nitelik taşıyan birçok kurumun inşasında aktif olarak görev almışlardır. Çağdaş Türk aydınının taşıması gereken niteliklere sahip bu bilginlerin Türkiye'nin yakın dönem tarihinde fikirleri, eserleri ve

502

¹⁵ Zafer, Toprak, (1995), Türkiye'de Ekonomi ve Toplum(1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 108.

¹⁶ Encümen-i Daniş'in görev ve sorumlulukları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan, Anameriç, (2012), Tanzimat'tan Mütareke Dönemine Kadar Kütüphanelere Yönelik Çalışmalar(1839-1922), Erdem, S. 63, s. 8-10.

¹⁷ Örnek olarak bkz. Ahmet Refik, Altınay(1333). Bahr-i Hazar-Karadeniz kanalı ve Ejderhan Seferi, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, C. 8, S. 43, s. 1-14.

¹⁸ Büşra Ersanlı, Behar, (1992), İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi tarih Tezinin Oluşumu, İstanbul: Afa Yayıncılık, s. 81.

¹⁹ Örnek olarak bkz. Halil Edhem, (1310), Al-i Germiyan Kitabeleri, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, C. 1, S. 2, s. 112-128.

²⁰ Örnek olarak bkz. Avram, Galanti, (1 Mart 1341), Ecnebi Vesikaları: Trafalgar Burnunda Türk ve İspanyol Gemileri Arasında Muharebe-i Bahriyye, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, C. 15, S. 85, s. 134-136.

²¹ Oral(2006). a. g. e. , s. 143, 144.

²² Ahmet, Özcan, (2011), Türkiye'de Popüler Tarihçilik(1908-1960), Ankara: TTK Basımevi, s. 93.

ilmi çabalarıyla ayrı bir öneme sahip oldukları inkâr edilemez bir gerçektir²³. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni kurucu üyeleri **Milli Tettebbular Mecmuası** sayesinde ilmi birikimlerini kamuoyuyla paylaşmışlardır. Milli Tettebbular Mecmuası ülkemizde tarih alanında çıkartılmış akademik kıstaslara uygun nitelikler taşıyan ilk mecmualardan biridir²⁴. Dergide sıklıkla M. Fuad Köprülü, Ziya Gökalp, M. Şerafettin Yaltkaya, Yusuf Akçura gibi üretken bilim insanlarının Türk İslam Tarihi ve güncel meselelere dair yazıları yayınlanmıştır. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni yönetim kurulu tarafından bilim dünyasına kazandırılmış Milli Tettebbular Mecmuası ile Türk Tarih Kurumu'nun resmi yayın organı olan Belleten Dergisi'nin temeli atılmıştır. Milli Tettebbular Mecmuası'nın görselliği, yayın politikası ve işlevi Belleten Dergisi için adeta örnek teşkil etmiştir. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni'ni tarihçiliğimizin gelişimine kısa sürede önemli katkılarda bulunmuştur.

Balkan Savaşlarının trajik sonuçlar doğurduğu bir ortamda vatansever aydınlar tarafından kurulmuş Türk Ocakları da milli tarih bilincinin oluşmasında önemli rol oynamıştır²⁵. Türk Ocakları, Türk ırkının antropolojik açıdan kökenini incelemek ve Türkçe'nin gelişimine katkıda bulunmak gayeleriyle kurulmuştur. Ocağın kuruluş nizamnamesine göre, insanları aydınlatmak için konferanslar verilecek, fikir kulüpleri kurulacak ve gerekirse okullar açılarak Türk kökenli vatandaşlar arasında milli bilincin tesisi sağlanacak idi²⁶. Küçük bir akademi hüviyetinde çalışan Türk Ocakları, sesini Türk Yurdu Mecmuası sayesinde geniş kitlelere duyurma imkânına kavuşmuştur. Türk Ocakları'nın resmi yayın organı kabul edilen Türk Yurdu Mecmuası, Türkçülük ideolojisine uygun bir yayın stratejisi izlemiştir. Bu dergide milliyetçi aydınlar tarafından kaleme alınmış makaleler, özellikle I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında milli duyguların diri tutulmasına büyük katkı sağlamıştır. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni'nin çalışma metodu ve Türk Tarihi'ne yaklaşımı Türk Ocaklarının çalışmalarına da bir şekilde tesir etmiştir. Milli Tettebbular ve Türk Yurdu Mecmualarındaki kimi ortak yazarlar ve tarihi meselelere yaklaşımdaki benzerlikler iki kurum arasındaki etkileşimi göstermesi açısından önemlidir²⁷. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni'nin varlığı Türk Ocaklarının faaliyetlerini sağlam bir zeminde yürütmesine yardımcı olmuştur.

Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni ve Türk Ocaklarının II. Meşrutiyet ile Mütareke dönemlerinde yaptığı çalışmalar, Atatürk zamanında tam olarak vücut bulacak milli tarihçilik anlayışının ilimsel temelini teşkil etmiştir. Bu tür kurumların faaliyetleriyle ülkemizde tarihçilik hanedancı ve teolojik kalıpların dışına çıkmıştır. Cumhuriyet'ten önceki süreçte ülkemizde var olan tarihçilik anlayışı hanedancı, dini ve son olarak Avrupalıların gözüyle Türk Tarihi olmak üzere üç bölüme tasnif edilmiştir. Bu dönemlerde yaşanan gelişmelerin tesiriyle Osmanlı ve milli tarih anlayışları birbirine koşut biçimde gelişme göstermiştir²⁸. XX. yüzyılın başında yaşanan savaşlar milli hislerin canlanmasıyla beraber milli tarih olgusunun da ortaya çıkmasını

²³ Bernard, Lewis, (1953). History-writing and National Revival in Turkey, Foreign Affairs, C. 4, S. 22, s. 11.

²⁴ Lewis(1953). **a.g.e.**, s. 23.

²⁵ Kesin kuruluş yılı üzerine epey tartışmalar yapılmış olan Türk Ocakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Füsün, Üstel, (2010), İmparatorluktan-Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

²⁶ Behar(1992). **a. g. e.**, s. 83, 84.

²⁷ Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Ahmet Ağaoğlu ve Şerafettin Yaltkaya gibi düşünürler hem Milli Tettebbular hem de Türk Yurdu Mecmuasında yazılar kaleme almışlardır. Örnek olarak bkz. Ziya, Gökalp,(1331), Eski Türklerde İctima'i Teşkilat ile Mantiki Tasnifler Arasında Tenazur, Milli Tettebbular, C. 1, S. 3, s. 385-456; Ziya, Gökalp, (1928), Ocaklar Ne Yapmıştır? Vazifesi ve Gayesi Nedir? Türk Yurdu, C. 1(XXI), S. 2(196), s. 3-7.

²⁸ Özçelik(1996). **a. g. e.**, s. 26.

tetiklemiştir. Milli tarih şuuru Mütareke Dönemi'nde ve Cumhuriyet yıllarında toplumu oluşturan fertler arasındaki bağları kuvvetlendirmeye yarayan temel etmenlerden biri olmuştur.

3. Atatürk Dönemi'ndeki Tarih Çalışmalarında Öncü Bir Kadın: Afet İnan

Atatürk'ün uzun vadeli planlarının bir neticesi olarak sağlam temeller üzerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti inşa edilmiştir. Atatürk, Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra tarihe olan ilgisini her fırsatta dile getirmiştir. O'nun bakış açısı ve yönlendirmeleri sayesinde Cumhuriyet aydınları Türk Tarihi'ni, dünya tarihinin bir parçası olarak görmeye başlamışlardır. Herbert George Wells'in "Cihan Tarihinin Ana Hatları" isimli eseri 1928'de Atatürk'ün talimatıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir²⁹. Atatürk, bu türden çalışmalarla ülkemizde tarihi konulara bakış açısını bilimsel bir zemine taşımayı hedeflemiştir³⁰. Atatürk, Türk Tarihi'ne dair mühim çalışmaların yapıldığı bir yer olarak algıladığı Türk Ocakları'nın gelişimine özel bir önem vermiştir. Bu sayede yurdun dört bir yanında sistemli biçimde örgütlenen Türk Ocakları bünyesinde, "Tarih Heyetleri" kurulmuştur. Kısa süre içerisinde bu heyetler bir çatı altında birleştirilerek Türk Tarihi Tetkik Heyeti meydana getirilmiştir. Türk Ocakları'nın 23 Nisan 1930'da gerçekleştirilen VI. Kurultayında Sadri Maksudi Arsal, Reşit Galip ve Afet İnan kırk bir kişinin imzasının bulunduğu bir tavrı yönetim kuruluna sunmuşlardır. Böylece Türk Ocakları dâhilinde Atatürk'ün desteğiyle Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği sayılan, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tesis edilmiştir³¹. On altı kişiden oluşan heyet ilk toplantısını 4 Haziran 1930'da Ankara'daki Türk Ocakları Şubesinin Şark odasının yanındaki salonda gerçekleştirmiştir³². Ancak bu dönemde, VII. Kurultayının ardından Türk Ocakları kapatılıp Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ye iltihak etmiş idi³³. Bunun üzerine, 12 Nisan 1931'den itibaren Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti bünyesinde kurulduğu Türk Ocaklarından bağımsız bir kurum olarak varlığını sürdürme kararı almıştır³⁴.

504

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk başkanlığını Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri M. Tevfik Bıyıklıoğlu yürütmüştür. M. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri olduğu halde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Başkanı seçilmesi Atatürk'ün bu vesileyle tarih ile ilgili çalışmalara müdahil olma isteğinden kaynaklanmıştır³⁵. Atatürk, yaşadığı müddetçe Türk Tarih Kurumu'nun hami başkanlığını yapmış ve çalışmalarının içinde yer almaya özen göstermiştir. Cemiyetin yönetim kurulunda yer alan diğer bilim insanları ise, Atatürk'ün manevi kızı **Afet İnan**, Yusuf Akçura, Genel Sekreter Reşit Galip, Hasan Cemil Çambel, Samih Rifat, Sadri Maksudi Arsal, Yusuf Ziya Özer, Vasıf Çınar, Mükrimin Halil Yinanç, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hamit Zübeyir Koşay, Halil Edhem Eldem, Ragıp Hulusi Özdem, Reşit Safvet

²⁹ Oral(2006) a. g. e. , s. 268.

³⁰ Hamza, Eroğlu, (2002), Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C. 5, S. 29-30, s. 78ve 79.

³¹ Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'nun ortaya çıkmasına, kurultaylar toplamasına ve kurumda yer alacak kişileri saptamasına Çankaya sofralarında karar verdiğini ifade etmiştir. Ünaydın, Çankaya sofralarını üniversite meclisine benzeterek, aslında Türk Tarih Kurumu'nun bu sofralarda gerçekleştirilmiş istişarelerin bir neticesi olduğunu belirtmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ruşen Eşref, Ünaydın, (1954), Atatürk Tarih ve Dil Kurumları, Ankara: TTK Basımevi, s. 55.

³² Afet, İnan, (1939), Atatürk ve Tarih Tezi, Belleten, C. 3, S. 10, s. 242.

³³ Ocak Kurultayı Toplandı (12 Nisan 1931). Akşam, Sayı: 4991, s. 1.

³⁴ Uluğ, İğdemir, (1973), Cumhuriyet'in 50. yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara: TTK Basımevi, s. 4; Ayrıca, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin temel prensipleri ve çalışma usulleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Afet, İnan(1971). Türk Tarih Kurumu 40 yaşında, Belleten, C. 35, S. 140, s. 524.

³⁵ Fahri, Çoker, (1983), Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları, Ankara: TTK Basımevi, s. 3.

Atabilen, M. Şemsettin Günaltay ve Zakir Kadiri Ugan olmuştur³⁶. Bu üyelerin büyük bölümü Cumhuriyet'in ilk mühim tarih çalışmalarını gerçekleştirmiş ve dünya ilim çevrelerinde de hüsn-ü kabul görmüş şahıslardır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurucu kadrosunda yer almış tek kadın üye Afet İnan olmuştur³⁷. Afet İnan, çoğu zaman cemiyetin çalışmalarını organize eden "gönüllü bir koordinatör" olarak hareket etmiştir.

Kurumsal yapısını tamamlama döneminde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk disiplinli çalışması, liselerde okutulmak üzere yazımına başlanan "Tarih Ders Kitabı" olmuştur. Kitabın yazım aşamasındaki çalışmaların çoğu Atatürk'ün kontrolünde Dolmabahçe Sarayı'nda yürütülmüştür. Atatürk'ün zaman zaman müdahil olduğu çalışmaların neticesinde Tarih I, II, III, IV kitapları meydana getirilmiştir. Atatürk'ün Türk tarih tezine de yer verilen kitaplar daha sonra "Türk Tarihi'nin Ana Hatları" isimli 607 sayfadan oluşan tek ciltlik bir eserde toplanmıştır. Kitapta eski çağlardan Cumhuriyet'e kadar Türk Tarihi özetlenerek objektif bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır³⁸. Atatürk, bu dönemde milli tarih bilincinin gelişimine katkıda bulunması için daha disiplinli çalışmaların yapılmasını sağlamak adına bir encümen de kurdu muştur. Bilimsel temelli bu çalışmalar yerli ve yabancı bilim insanlarının epey ilgisini çekmiştir. Atatürk'ün tarih ile ilgili çalışmaları Türk basınında da geniş yer buldu³⁹. Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında yürüttüğü tarihe ait çalışmalarda ülkemizde çağdaş tarihçiliğin gerektirdiği biçimde olayların özgün kaynaklara dayandırılarak ele alınması anlayışını yerleştirmeyi hedeflemiştir. Esasen Türk tarih tezi de bu temel felsefenin bir ürünü olarak ileri sürülmüştür.

Atatürk'ün tarih çalışmalarına artan bir yoğunlukta önem verdiği bir dönemde Türk tarih tezini ortaya atmasının temel nedenleri Afet İnan'ın Türklerin sarı ırktan geldiğın iddia eden Avrupalı tarihçilere cevap verilmesi gereğı üzerinde durması, Milli Mücadele yıllarında İtalyan, Fransız ve Yunanlıların Anadolu topraklarına dair bazı söylemleri, Türklerin yaşadıkları yerleri sonradan istila yoluyla ele geçirdiklerine dair asılsız tezler ve kimi şarkiyatçıların Türkleri medeni değil göçebe bir topluluk olarak gösterme gayretleridir⁴⁰. Hanedancı tarih anlayışı içinde aşınmış Türk milli kimliğini tekrar inşa etme arzusu da bu tezin ileri sürülmesinde etkili olmuştur⁴¹. Bu anlamda Türk tarih tezi hem anti bir tez hem de yıllarca süren savaşlarda alınan

³⁶ Afet, İnan, (2007), Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 264.

³⁷ Afet İnan(30 Ekim 1908-8 Haziran 1985). Makedon asıllı olan Afet İnan Selanik'te doğmuştur. Bursa Kız Öğretmen Mektebini bitirdikten sonra İzmir Redd-i İlhak Okulunda tarih öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Bu görevi esnasında, Atatürk 1925 yılında İzmir'e geldiği O'nu başındaki şapkaıyla karşılamıştır. Bundan sonraki süreçte Atatürk ile olan yakın dostluğu başladı. Atatürk'ün talimatıyla yabancı dil öğrenmesi için Paris'e yollanan Afet İnan yurtdışında kendisini daha da geliştirmiştir. Türkiye'ye dönüşünde tarihle ilgili çalışmalarda Atatürk'ün en güvendiğı isimlerden birisi olmuştur. İstanbul'daki Notre Dame de Sion isimli Fransız Okulunda lisansüstü eğitiminin bir bölümünü tamamlamıştır. Türk Tarih Kurumu ve Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin meydana getirilmesinde aktif olarak görev almıştır. I. ve II. Türk Tarih Kongrelerini tertip eden heyetin başında bulunmuştur. Bu kongrelerde sunulan tebliğlerin incelenmesinde Atatürk'e yardımcı olmuştur. Atatürk'ün "Türk Tarih Tezini" seslendiren ilk bilim insanı da Afet İnan oldu. Türkiye'de kadın haklarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkçenin gelişimi için yapılan çalışmalarda da Afet İnan'ın ciddi katkıları olmuştur. Türkiye halkının antropolojik karakteri, Mimar Sinan, Piri Reis ve Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi hakkında dikkat çeken araştırmalar yapan Afet İnan son anlarında dahi Atatürk'ün yanında yer almıştır. Afet İnan'ın yaşamı ve ilmi şahsiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, İnan, (2017), Prof. Dr. Afet İnan, İstanbul: Remzi Kitabevi; Utkan, Kocatürk, (1985). Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma, Belleten, C. 1, S. 3, s. 711-739.

³⁸ Çoker(1983). a. g. e. , s. 5.

³⁹ Örnek gazete haberi için bkz. Vander Hoster'in Atatürk'ün Yürüttüğü Tarih Çalışmalarıyla İlgili Görüşleri (1 Haziran 1931). Hâkimiyeti Milliye, S. 3563, s. 1.

⁴⁰ Azmi, Süslü, (1998), Atatürk ve Tarih, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 137.

⁴¹ İnan(1939), a. g. e. , s. 242.

olumsuz neticelerden sonra toplumda meydana gelmiş karamsar havayı ortadan kaldırmayı amaçlayan psikolojik temelli bir savdır.

Atatürk'ün, Afet İnan ile 1928'den itibaren yaptığı araştırmaların bir sonucu olan Türk tarih tezi, kendisini merkez sayan emperyalist Avrupa'nın tarihe bakış açısına karşı bir tepkidir⁴². Cumhuriyetin ilanından sonra hız kazanarak devam etmiş Batılılaşma hamlelerine rağmen, Atatürk kültür politikalarında her daim antiemperyalist bir tutum içinde olmuştur. Türk tarih tezine göre medeniyetin, brakisefal kafalı insanların ve beyaz ırkın ilk çıkış yerinin Orta Asya (Maveraünnehir veya Türkistan) olduğu iddia edilmiştir. Bu tez tarihteki ilk büyük uygarlıkların (Sümerliler, Hititler, Etrüskler, Mayalar vb.) kurucularının Türk olduğunu var saymıştır. Tezin halk arasında geniş tabanlı bir destek bulmasını sağlamak amacıyla, içeriği hakkında devlet radyosunda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Umumi Kâtibi Muzaffer Göker tarafından detaylı bilgilendirmelerin yapıldığı programlar tertip edilmiştir⁴³.

Atatürk, Türk Tarihi üzerine bir süredir devam ettirilen çalışmaların somut sonuçlarının alınma vaktinin geldiğini düşünmekteydi. Bu sebeple 2 Temmuz 1932'de başlayıp, 11 Temmuz 1932 günü sonuçlanacak I. Türk Tarih Kurultayı tertip edildi. Kurultay aynı zamanda Türk tarih tezinin ilk zaferi olmuştur. I. Türk Tarih Kurultayı, Ankara Halkevi tiyatro binasında gerçekleştirildi. Maarif Vekâleti ile yapılan eşgüdümlü çalışmaların sonunda gerçekleştirilen I. Türk Tarih Kurultayına alanında uzman 232 kişi katılmıştır. Bu kurultay vesilesiyle Türk tarih tezi ilk defa, tarih profesörleri ve öğretmenlerine açıklanmıştır. Türkiye'nin bu ilk milli tarih kongresinde 16 adet tebliğ sunulmuştur⁴⁴.

I. Türk Tarih Kurultayında başta Afet İnan olmak üzere Reşit Galip, M. Şemsettin Günaltay ve Sadri Maksudi Arsel'in eski büyük uygarlıkların kökenleri hakkında ortaya attığı iddialara M. Fuat Köprülü ve A. Zeki Velidi Togan yöntem açısından karşı çıkmışlardır. M. Fuat Köprülü ve Zeki Veli Togan, kaynakların kullanış ya da yorumlanış biçimlerinin daha gerçekçi ve bilimsel olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bu eleştirilere kurultayda bulunanlar tarafından cevap gecikmemiştir. Özellikle Afet İnan, Türk tarih tezini savunurken Türklerin "arî kökenli" bir ırk olduğunu hatta arî sözcüğünün dahi Türkçe bir kelime olduğunu ileri sürmüştür⁴⁵. Kurultayda Türk tarih tezi dışında ele alınan diğer önemli bir konu da ortaöğretim kurumlarında tarih derslerinin verilme şekli olmuştur. Tarih öğretmenlerinin bu konuda ayrı bir pedagojik eğitime tabi tutulması gerektiği dile getirilmiştir. Tarih öğretmenlerinin farkındalık oluşturarak milli tarih bilincinin geliştirilmesinde üstlendiği ağır sorumluluğa vurgu yapılmıştır. Atatürk, kurultay boyunca tarih öğretmenleriyle yakın münasebet halinde olmuştur⁴⁶. Böyle bir kurultayın tertibi ve burada sunulan tebliğler Türkiye'deki tarih çalışmalarının artık bilimsel bir hüviyete büründüğünün en önemli kanıtı olarak kabul edilmiştir. I. Türk Tarih Kurultayından

⁴² Ekrem, Akurgal, (1956), Türk Tarih Tezinin Ortaya Konulmasındaki Sebepler, Belleten, C. 20, S. 80, s. 582.

⁴³ Muzaffer, Göker, (1934), Türk Soy ve Türk Tarihi, Ülkü, C. 4, S. 22, s. 249.

⁴⁴ İlk Mili Tarih Kurultayı Bugün Toplanıyor (2 Temmuz 1932). Cumhuriyet, S. 2334, s. 3.

⁴⁵ Büşra, Ersanlı, (2011), Bir Aidiyet Fermanı: "Türk Tarih Tezi", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İstanbul: İletişim Yayıncılık, C. 6, s. 804.

⁴⁶ ... , (1932), Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar, İstanbul: Maarif Basımevi, s. 606-612. Afet İnan, modern bir tarih öğretmenin olması gereken niteliklere sahip bir eğitimciydi. Derslerinde öğrencilerin fikirlerini ifade etmesine izin vermiş, yalnızca kitaba bağlı kalıpsallaşmış öğretim yöntemlerini tercih etmemiştir. Ele alınan konular hakkında yabancı bilim insanlarının fikirlerini de aktararak nesnel bir tutum sergilemiş ve çoğu zaman öğrenciler arasında ilmi münazaraların yapılmasını sağlamıştır. Afet İnan, özellikle Türk Tarihi'ni ilgilendiren meselelerde öğrencilerini nasıl bilgilendirdiği Atatürk'e Cenevre'den yolladığı mektuplarında dile getirmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi(17. 12. 1937). 111 1-80, 111 1-81, 111 1-82, 111 1-83.

sonra tarih çalışmaları artan bir hızla devam etmiştir. Bu dönemde Türk Tarihi'nin Ana Hatları isimli kitap biraz daha anlaşılır hale getirilerek dili sadeleştirilmiştir. Kitap ortaokul ve liselerde okutulmak için üç cilt şeklinde basımı yapılmıştır. Kaliteli bir kâğıda basımı gerçekleştirilen kitapta görsel dokümanlara epey yer verilmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında **ezberci tarih** anlayışı yerine uygulamaya dayalı öğrenmenin esas tutulduğunun göstergelerinden biridir⁴⁷. Nihayetinde Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkemizde öğrenme/öğretme tekniklerinde de esaslı şekilde değişime gidilmiştir.

1930'lu yılların ikinci yarısında, Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluş Nizamnamesinin IV. maddesinden hareketle önemli miktarda bilimsel yapıt ortaya konmuştur⁴⁸. O dönemin çetin koşullarında yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkartılan eserler ayrı bir anlam ve kıymete sahiptirler. Türk Tarih Kurumu, 1931-1950 yılları arasında yaptığı yayınlarla kısa sürede dünyanın en saygın bilimsel kuruluşlarından biri haline gelmiştir. "Tıpkıbasım" kitaplar ve "seri yayın dizileri" Türk Tarih Kurumu'nun çalışma disiplininin kısa sürede ulaştığı düzeyin anlaşılmasını sağlamaya yardımcı olmaktadır⁴⁹. Türk Tarih Kurumu'nun, bilim dünyasına kazandırdığı en önemli yayın organı kuşkusuz **Belleten Dergisi**'dir. Dergi, Atatürk'ün talimatıyla 1 Ocak 1937'den itibaren bilimsel yayınlar yapmaya başlamıştır. Tarih-i Osmanî Encümeni ve Milli Tetebbular Mecmualarının devamı niteliğindeki Belleten, Türk Tarih Kurumu'nun resmi yayın organı vazifesini görmüş ve kısa sürede tüm ilmi çevrelerde saygınlık kazanmıştır⁵⁰. Türkçe'nin gelişimine de katkıda bulunmayı hedefleyen dergi, Türk Tarihi üzerine yapılmış birçok araştırmadan insanların haberdar olmasını sağlamıştır⁵¹. Belleten Dergisi'nin verimli hale gelmesinde Afet İnan'ın gayretleri ve derginin farklı sayılarında yayınlanmış onlarca makalesinin büyük rolü olmuştur⁵². Afet İnan, **Cenevre**'de doktora eğitimini sürdürdüğü yıllarda dahi Belleten'e makaleler yollamış ve bu makaleler hakkında Atatürk ile yazışmalarda bulunarak fikir alışverişi yapmıştır⁵³. Atatürk, Afet İnan'ın makalelerine ayrı bir önem vererek, bunların tashihi ile bazı zamanlar kendisi ilgilenmiştir. Atatürk, Afet İnan'ın yaşamında bazı zamanlar bir baba bazı zamanlar ise bir öğretmen figürüyle hareket ederek O'nu olumlu yönde sevk etmiştir. Afet İnan ise Atatürk'ün kendisinden talep ettikleri karşısında, başta milli tarih bilincinin inşası için uğraşmak olmak üzere birçok konuda başarılı olmuştur.

Türk Tarih Kurumu, ilme ve insanlığa büyük hizmet etmiş Türk bilginlerinin doğum ve ölüm yıldönümlerinde etkinlikler tertip ederek toplumumuzda milli heyecanın diri kalmasına

⁴⁷ Etienne, Copeaux, (2006), Türk Tarih Tezinde Türk-İslam Sentezi, (Çev., Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 62.

⁴⁸ TTK'nın Kuruluş Nizamnamesi ve çalışma usulleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ... , (1932), Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar, İstanbul: Maarif Basımevi, s. 4-7.

⁴⁹ 1931-1930 yılları arasında TTK'nın yayınlamış olduğu seri basım kitaplar ve tıpkıbasım eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İğdemir(1973). **a. g. e.** , s. 21-118; ... , (2014), Türk Tarih Kurumu Yayın Katalogu, Ankara: TTK Basımevi, s. 4-11.

⁵⁰ Semavi, Eyice, (1979), Uluğ İğdemir ve Belleten, Belleten, C. XLIII, S. 170, s. 394.

⁵¹ Belletenin amaçları ilk sayısının önsözünde şu şekilde ifade edilmiştir: "*Atatürk'ün kurduğu ve vasiyetnamesi ile Türk milletine emanet ettiği Türk Tarih Kurumu yayın organı olarak, çeşitli yönleriyle Türk ve Türkiye tarihini ve arkeolojisiyle ilgili çalışmaları ilim âlemine duyurmak, ilmi araştırmaları, belgeleri, ilmi haberleri, bibliyografya yazılarını yayınlamayı amaç edinmiştir.*" Ayrıntılı bilgi için bkz. Belleten(1937). C. 1, S. 1, s. 1, 2.

⁵² Afet, İnan, (2009). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 8. Baskı, (Editör. Emre Yalçın), Ekler-s. 468-472; Hakan, Anameriç(2005). Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnan'da Kalan Kitapları, Belleten, C. 21, S. 63, s. 1130.

⁵³ Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi(20. 12. 1936), 111 1-84.

yardımcı olmuştur. İbni Sina'nın 900. ölüm yıldönümünde⁵⁴, Ali Şir Nevai'nin 500. doğum yıldönümünde ve Farabi'nin 1000. ölüm yıldönümünde Türk Tarih Kurumu yurt çapında etkinlikler organize etmiştir⁵⁵. Osmanlı Devleti zamanında Türklükleri unutulmuş bu bilim insanlarının adına yapılan etkinlikler sayesinde Atatürk'ün ifadesiyle Türk gençliği ecdadını daha yakından ve bilimsel bir bakış açısıyla tanıma fırsatı yakalamıştır. Bu etkinlikler Türk Tarih Kurumu'nun Türk Dil Kurumu ve halkevleri ile yürüttüğü ortak çalışmalar sayesinde gerçekleştirilmiştir. Bu organizasyonların başarıyla neticelenmesinde Afet İnan'ın insanüstü çabalarını görmezden gelmek mümkün değildir. Yine bu dönemde Türk Tarih Kurumu bünyesinde basılan monografiler, ilerleyen yıllarda yapılacak olan çalışmalar için adeta model teşkil etmiştir⁵⁶.

Bilimsel bir kurumun taşıması gereken temel özelliklere kısa zamanda sahip olmayı başarmış Türk Tarih Kurumu uluslararası kurumlarla da işbirliği yapmıştır. "Uluslararası Tarihsel Bilimler Kongresi"ne üye olduğu için 1932 yılından itibaren yurt dışında yapılan çeşitli bilimsel etkinliklere Türk Tarih Kurumu temsilciler yollamıştır⁵⁷. Kökleri binlerce yıl öncesine kadar uzanan Türk milletinin gerçek manada tarihini ve kültürünü bilimsel yöntemlerle ortaya çıkarmayı hedefleyen Türk Tarih Kurumu çeşitli kazılar da organize etmiştir. Bir taraftan arkeolojik kazılar diğer yandan titiz arşivleme faaliyetleriyle Türk ve Türkiye Tarihi'ne dair önemli belgeler temin edilmiştir⁵⁸. Bu belgeler vasıtasıyla ise müzeciliğimize yeni bir soluk kazandırılmıştır. Açtığı sergilerle vatandaşların tarihe olan ilgisini arttırmayı amaçlayan Türk Tarih Kurumu büyük bir kütüphane kurarak bu alanda da adından başarıyla bahsettirmiştir. 1932 yılında başlayan yoğun gayretler semeresini vermiş ve kurumun kütüphanesinde 1950'ye gelindiğinde 28.856 ciltlik kitaba sahip olunmuştur. Kendiside bir kitap kurdu olan Afet İnan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine gelişmesine doğrudan destekçi olmuştur⁵⁹.

508

Atatürk, genç Cumhuriyetin bilimi rehber edinmiş tarihçilere sahip olması amacıyla bir yükseköğretim kurumunun açılması talimatını vermiştir. Bu maksatla 14 Haziran 1935'te çıkartılan 2795 sayılı kanun ile Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulması karara bağlandı⁶⁰. Atatürk'ün kuruluş ve kurumsallaşma sürecini yakından takip ettiği Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ilk zamanlar Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyette bulunmuştur. Türk tarihçiliğin gelişiminde son derece önemli bir yeri olan okul ülkemize hatırı sayılır miktarda tarihçi kazandırmıştır. Fakültede ilk ders Türk Tarih Kurumu'nun asbaşkanı sıfatıyla Afet İnan tarafından yapılmıştır. Afet İnan kendisine sunulan fakültede öğretim üyeliği yapma

⁵⁴ Türk Tarih Kurumu, İbni Sina'nın ölümünün 900. yıldönümünde İstanbul Üniversitesi ile eşgüdümlü çalışarak bir anma programı tertip etmiştir. Program radyodan yayınlanarak vatandaşların da dinlemesi sağlanmıştır. Bu dönemde İçişleri Bakanlığı ise bir talimatname yayınlayarak bütün yurttaki halkevlerinin kendi üyelerine radyodan bu programı dinletirmesini istemiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(16. 6. 1936). 490.01.3.15.29. Evrak Sayı No: 1019.

⁵⁵ Çoker, 1983, a. g. e. , s. 11-16.

⁵⁶ 1931-1950 yılları arasında TTK bünyesinde çıkartılan monografilere örnek olması açısından şu eserlere bkz. Mehmet Şemsettin, Günaltay, (1937), Türk Tarihi'nin ilk devirlerinden yakın Şark, Elam ve Mezopotamya, Ankara: TTK Basımevi; İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, (1937), Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Siyasi, İdari, Fikri, İktisadi Hayat; İlmi ve İçtimai Müesseseler; Halk ve Toprak, Ankara: TTK Basımevi; Arif Müfit, Mansel, (1943), Trakya-Kırklareli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi, Ankara: TTK Basımevi, vd.

⁵⁷ TTK'nın ilk yıllarda katıldığı uluslararası ilmi etkinlikler hakkında bilgi edinmek için bkz. Muzaffer, Göker, (1938), Türk Tarih Kurumu'nun ilmi ve idari faaliyetleri, Belleten, C. 2, S. 5-6, s. 3-19.

⁵⁸ Cumhuriyet'in ilk yıllarında yürütülen arşivcilik çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmet, Binark, (1980), Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, Ankara: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Yayınları, s. 192-238.

⁵⁹ TTK kütüphanesinin mevcudiyeti(1950). Belleten, C. 14, S. 54, Haberler bölümü, s. 297.

⁶⁰ Düstur(14 Haziran 1935). Tertip: 3, C. 16, Kanun No: 2795.

teklifini ise lisansüstü eğitimini tamamladıktan sonra kabul edebileceğini açıklamıştır⁶¹. İsviçre’de doktorasını tamamlamasının ardından Afet İnan, 1939-1977 yılları arasında Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra profesör olarak emekli olmuştur. Görev yaptığı yıllarda Afet İnan fakülteye ait dergide de makaleler kaleme almış ve derginin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur⁶².

Türk Tarih Kurumu ilk beş yılında hem önemli çalışmaların altına imza atmış hem de kurumsallaşma sürecini tamamlamıştır. Tarihçiliğimizin seyrinin bilimsel bir zemine yerleştirildiği bir ortamda gerçekleştirilmiş II. Türk Tarihi Kongresi ise ayrı bir öneme sahiptir. II. Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı’nda tertip edilmiştir. İlkinden farklı olarak II. Türk Tarih Kongresi’ne yabancı bilginlerde katılmıştır. A. B. D. , Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Avusturya, Çekoslovakya, Romanya, Yunanistan, İsveç, Macaristan ve Yugoslavya’dan dünyaca tanınmış bilim insanları kongrede bulunmuşlardır. Başkanlığını Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan’ın yaptığı kongrede 97 bildiri sunulmuştur. Bildiri konuları özellikle tarihin eski dönemlerine ait uygarlıkların kalıntıları ile ilgili olmuştur⁶³. Kongrede insan ırklarının dillerle tanışması da ele alınmıştır. Atatürk’ün yakından takip ettiği kongrenin düzenlendiği Dolmabahçe Sarayı’nın müzayede salonunda eski Ortadoğu uygarlıklarına dair bir sergi de açılmıştır. Serginin hemen yanında açılan Türk resim ve heykel müzesi davetlilerin oldukça ilgisini çekmiştir⁶⁴.

I. Türk Tarih Kurultayı ile II. Türk Tarih Kongresi arasındaki en temel fark, ilkinde var olan sınırlı tartışma ortamının ikinci kongrede tamamen ortadan kalkmış olmasıdır. Birçok bilim insanının gözünde inandırıcılığı pek de kanıtlanamayan önermeler arkeoloji ve fiziki antropolojinin sahalara terk edilmiştir. Kongrede, Afet İnan’ın yakından ilgilendiği Atatürk’ün “Güneş Dil Teorisi⁶⁵” filologların ilgi alanına bırakılmış ve belgelerle kanıtlanamayacak tarihi konuların tartışma konusu yapılmaması kararlaştırılmıştır. **Esasen Türk Tarih tezinin temel savları, ikinci kongrede sergilenen bilimsel tutum ve üstüne üstlük güneş dil teorisinin dayandırıldığı devamlılık, neolitik uygarlıklarla laik Cumhuriyetin kültür devrimi arasında kurulmaya çalışılan köprüden başka bir şey değil idi⁶⁶.** II. Türk Tarih Kongresi sayesinde ülkemizde tarihçilik ilmi bir disiplin çerçevesinde o zamana kadar hiç olmadığı şekliyle objektif temellere oturtulmuştur. Bundan sonraki yıllarda Türk tarihçiliği bu sağlam temeller üzerinden ilerleme kat etmiştir. Tarih çalışmalarının daha bilimsel esaslarda yürütülmeye başlanıldığının önemli bir göstergesi kabul edilen ve Afet İnan’ın itinalı çalışmaları sayesinde tertip edilmiş olan II. Türk Tarih Kongresi hakkında Şemsettin Günaltay şu önemli değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Birinci Türk Tarih Kongresi, tarih tezinin dâhilde zaferi ile neticelenmişti. İkinci Türk Tarih Kongresi ise tezin cihan âlimleri muvacehesinde izahı ve cihan âlimlerinin ilmi intikatlarına arz

⁶¹ İlknur, Meşe, (2012), İki Kurgusal Metin Olarak Otobiyografi ve Tarih: Afet İnan Örneği, Fe Dergi, S. 1, s. 33.

⁶² Örnek olarak bkz. Afet, İnan, (1949), Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, s. 203-236.

⁶³ II. Türk Tarih Kongresinde sunulan tebliğler ve bu kongrede yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TTK, (2010), İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul: 20-25 Eylül 1937 Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara: TTK Basımevi.

⁶⁴ TTK, 2010, a. g. e. , s. 844.

⁶⁵ Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilmiş kültür devriminin dil alanındaki yansımalarının bir neticesi olan ve Türk tarih tezi ile birçok açıdan kesişen yanları bulunan Güneş Dil Teorisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir, İnan, (1936), Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları Türkoloji-II, İstanbul: Devlet Basımevi.

⁶⁶ Behar, (2011), a. g. e. , s. 808.

edilmesi imkânı vermişti. İkinci kongre daha parlak bir surette tetevvüç etti. Salâhiyettar büyük âlimler yeni açılan bu tetkik sahasında yapılan araştırmaları takdirle karşıladılar. Kongreye ve tarih sergisine yalnız hayranlık göstermekle kalmadılar. Tarih tezimiz teyit, milli tarihimize alakadar birçok hususları tenvir eden ilmi tetkiklerini kongre muvacehesinde okuyarak yakın alakalarını gösterdiler. Bazıları memleketlerine avdetlerinde bu mevzu hakkında ilmi neşriyatta bulundular⁶⁷. ”

Türk Tarih Kurumunun kuruluş nizamnamesine göre II. Türk Tarih Kongresinden beş yıl sonra toplanması gereken III. Türk Tarih Kongresi, II. Dünya Savaşı sebebiyle ancak 15-20 Kasım 1943’te tertip edilebilmiştir⁶⁸. Atatürk’ten yoksun bu kongrenin organizasyonu Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel yakından ilgilenmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de kongreyi takip etmiştir. Afet İnan, Atatürk’ün ölümünden sonra gerçekleştirilmiş Türk Tarih Kongrelerine de katılmış ve tebliğler sunmuştur. Ancak Atatürk’ün vefatı O’nun üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu yüzden Afet İnan Atatürk’ten sonraki dönemlerde bilimsel çalışmalar yaparak sesini duyurmayı tercih etmiştir. Bu sakin dönem Afet İnan’da asla fikirsel bir kayma olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. O, milli tarih bilincinin gelişmesi ve gençlerde vatansever duyguların daha da yerleşmesi konusunda yürüttüğü çabalardan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Bilim insanlığının yanında Afet İnan, aile yaşamına da çok değer veren örnek bir Anadolu kadınıydı. Ailevi sorumlulukları zaman içinde O’nun daha sade bir yaşam sürmesinde etkili olmuştur. Ülkemizde kadın hakları ve milli tarih anlayışının gelişmesinde en önemli şahsiyetlerden birisi olan Afet İnan 8 Haziran 1985’te vefat etmiştir.

Sonuç

II. Meşrutiyet Dönemi’nin canlı fikir ortamında kurulmuş Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni ve Milli Tetebbular Mecmuası ülkemizde milli tarih bilincinin inşasında kilometre taşlarından olmuşlardır. Asar-i İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni işleyiş ve işlevi itibarıyla Türk Ocakları ve Türk Tarih Kurumu’na belirli açılardan adeta model teşkil etmiştir. Atatürk’ün “**münevver kadın**” ifadesinin özelliklerini üzerinde taşıyan Afet İnan ise kültür devrimlerinin gerçekleşmesi ve milli tarih anlayışının tesisinde anıtsal kahramanlardan birisi olmayı başarmıştır. Afet İnan, Türk kadınının **annelik** değerini yükselterek yaşamın birçok alanında başarılı olabileceğini kanıtlamıştır. Türk Tarih Kurultaylarında yaptığı konuşmalar her zaman heyecan uyandırmış olan Afet İnan’dan sonra yükseköğretim kurumlarımızda görev yapan epey kadın bilim insanı ortaya çıkmıştır. Afet İnan çalışmaları ve tutumuyla kız çocuklarının eğitim öğretime katılmalarını daha da hızlandırmıştır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi

Gazeteler

⁶⁷ M. Şemsettin, Günlük, (1938), Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kati Zaferi, Belleten, C. 2, S. 5, 6, s. 338.

⁶⁸ Kongre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TTK, (2010), III. Türk Tarih Kongresi Ankara:15-20 Kasım 1943 Kongreye Sunulan Tebliğler. Ankara: TTK Basımevi.

Akşam(12 Nisan 1931). Ocak Kurultayı Toplandı. Sayı: 4991, s. 1

Cumhuriyet(2 Temmuz 1932). İlk milli tarih kurultayı bugün toplanıyor. Sayı: 2334, s. 3.

Düstur(14 Haziran 1935). Tertip: 3, Cilt: 16, Kanun No: 2795.

Hâkimiyeti Milliye(1 Haziran 1931). Vander Hoster'in Atatürk'ün Yürüttüğü Tarih Çalışmalarıyla İlgili Görüşleri, Sayı: 3563, s. 1.

Kitap ve Makaleler

Akurgal, E., (1956). Türk tarih tezinin ortaya konulmasındaki sebepler. *Belleten*, C. 20, S. 80, s. 582.

Altınay, A. R., (1333). Bahr-i Hazar-Karadeniz kanalı ve Ejderhan seferi. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, C. 8, S. 43, s. 1-14.

Anameriç, H., (2012). Tanzimat'tan Mütareke Dönemine kadar kütüphanelere yönelik çalışmalar(1839-1922). *Erdem*, S. 63, s. 8-10.

-----, 2005, Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnan'da kalan kitapları, *Belleten*, C. 21, S. 63, s. 1130.

Arıkan, Z., (1991). *Osmanlı tarih anlayışının evrimi*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 84.

Babinger, F., (1982). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (Coşkun Üçok çev.). Kültür Ankara: Bakanlığı Yayınları, s. 11.

Behar, B., E., (1992). *İktidar ve tarih: Türkiye'de resmi tarih tezinin oluşumu*. İstanbul: Afa Yayıncılık, s. 81.

-----, 2011, Bir aidiyet fermanı: "Türk tarih tezi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, C. 6, s. 804.

Binark, İ., (1980). *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*. Ankara: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Yayınları, s. 192-238.

Bursalı Mehmet Tahir (1975). *Osmanlı Müellifleri* (İsmail Özen, haz.). İstanbul: Meral Yayınevi, C. 3, s. 84-90.

Copeaux, E., (2006). *Türk Tarih Tezinde Türk-İslam Sentezi* (Ali Berktaş, çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 62.

Çoker, F., (1983). *Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*. Ankara: TTK Basımevi, s. 3.

Eldem, H. E., (1310). Al-i Germiyan Kitabeleri, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*. C. 1, S. 2, s. 112-128.

Eroğlu, H., (2002). Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 5, S. 29-30, s. 78, 79.

Eyice, S., 1979, Uluğ İğdemir ve Belleten, *Belleten*, C. XLIII, S. 170, s. 394.

Fleischer, C., (2013). *Tarihçi Mustafa Ali, Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı* (Ayla Ortaç, çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 22.

Galanti, A., (1 Mart 1341). Ecnebi Vesikaları: Trafalgar Burnunda Türk ve İspanyol Gemileri Arasında Muharebe-i Bahriyye. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, C. 15, S. 85, s. 134-136.

Gökalp, Z., (1331). Eski Türklerde İctima'î Teşkilat ile Mantiki Tasnifler Arasında Tenazur. *Milli Tettebbular*, C. 1, S. 3, s. 385-456.

-----, 1928, Ocaklar Ne Yapmıştır? Vazifesi ve Gayesi Nedir? . *Türk Yurdu*, C. 1(XXI), S. 2(196), s. 3-7.

Göker, M., (1934). Türk Soyu ve Türk Tarihi. *Ülkü*, C. 4, S. 22, s. 249.

Göyünç, H. N., (1977). Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü, Ankara: TTK Basımevi, s. 240.

Günaltay, M. Ş., (1937). *Türk Tarihi'nin ilk devirlerinden yakın Şark, Elam ve Mezopotamya*. Ankara: TTK Basımevi.

-----, 1938, Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kati Zaferi. *Belleten*, C. 2, S. 5-6, s. 338.

İğdemir, U., (1973). Cumhuriyet'in 50. yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara: TTK Basımevi, s. 4

İnan, A., (1939). Atatürk ve Tarih Tezi. *Belleten*, C. 3, S. 10, s. 242.

-----, 1949, Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine. *ADTC Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, s. 203-236.

-----, 1971, Türk Tarih Kurumu 40 yaşında. *Belleten*, C. 35, S. 140, s. 524.

-----, 2009, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. (Ed. Emre Yalçın), 468-472.

İnan, Arı, (2017). *Prof. Dr. Afet İnan*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kocatürk, U., (1985) Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma. *Belleten*, C. 1, S. 3, s. 711-739.

Lewis, B., (1953). History-writing and National Revival in Turkey. *Foreign Affairs*, C. 4, S. 22, s. 11.

Mansel, A. M., (1943). *Trakya-Kırklareli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer*

Problemi. Ankara: TTK Basımevi.

Meşe, İ., (2012). İki Kurgusal Metin Olarak Otobiyografi ve Tarih: Afet inan Örneği. *Fe Dergi*, S. 1, s. 33.

Oral, M., (2006). *Türkiye 'de Romantik Tarihçilik*. Ankara: Asil Yayıncılık, s. 73.

Ortaylı, İ., (2011). *Tarih Yazıcılık Üstüne*. İstanbul: Cedit Neşriyat, s. 53.

Özcan, A., (2013). Tarih-i Osmanî Encümeni. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 40, s. 85.

Özcan, A., (2011). *Türkiye 'de Popüler Tarihçilik(1908-1960)*.Ankara: TTK Basımevi, s. 93.

Özçelik, İ., (1996). *Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi, s. 17.

Süslü, A., (1998) *Atatürk ve Tarih*. Ankara: ATAM Yayınları, s. 137.

Toprak, Z., (1995). *Türkiye 'de Ekonomi ve Toplum(1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 108.

Uzunçarşılı, İ. H., (1937). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Siyasi, İdari, Fikri, İktisadi Hayat; İlmi ve İçtimai Müesseseler; Halk ve Toprak*.

Ankara: TTK Basımevi.

Ünal, Y., (2010). Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi(15-20 YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi. *Kelam Araştırmaları*, C. 2, S. 8, s. 184.

Ünaydın, R. E., (1954). *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları*. Ankara: TTK Basımevi, s. 55.

Üstel, F., (2010). *İmparatorluktan-Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yinanç, M. H., (1940). *Tanzimat 'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*. İstanbul: Maarif Matbaası, s. 4.

... , (1932). *I. Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar*. İstanbul: Maarif Basımevi, s. 4-7.

... , (2010). *II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul: 20-25 Eylül 1937 Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*. Ankara: TTK Basımevi.

... , (2010). *III. Türk Tarih Kongresi Ankara:15-20 Kasım 1943 Kongreye Sunulan Tebliğler*. Ankara: TTK Basımevi.

... , (2014). *Türk Tarih Kurumu Yayın Katalogu*. Ankara: TTK Basımevi, s. 4-11.

İŞLETMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM SÜRECİNDE UYGULADIKLARI POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM PERFORMANSINA OLAN ETKİSİ

Dr. Oğuzhan YAVUZ

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Son yıllarda, sürdürülebilirlik kavramı ve Üçlü Sorumluluk Anlayışı; hem akademisyenler hem de uygulayıcılar tarafından yoğun ilgi görmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı ile ilişkili olarak anılan Üçlü Sorumluluk Anlayışı, işletmenin yatırımlarının ekonomik, sosyal ve çevresel değerini ifade etmektedir. İşletmeler sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla, ekonomik, sosyal ve çevresel amaçlarını yerine getirirken çeşitli politikalar oluşturmaktadırlar. İşletmeler tarafından oluşturulan politikalar, işletmenin sürdürülebilir üretim gibi uzun vadeli hedeflerine ulaşmasında ortaya konulan kurallar ve temel ilkelerdir. İşletmeler, çevresel amaçlarını yerine getirebilmek amacıyla; emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal çevre politikaları, sosyal amaçlarını yerine getirebilmek amacıyla; çalışan refahı, müşteri refahı ve toplum refahı politikaları ve ekonomik amaçlarını yerine getirebilmek amacıyla üretim maliyeti, kalite, teslimat ve esneklik politikaları oluşturmaktadırlar. Çalışmada, öncelikle işletmelerin sürdürülebilir üretim gerçekleştirmek için belirlediği çevresel, sosyal ve ekonomik politikaların neler olabileceği üzerinde durulmuş, daha sonra uyguladıkları politikalar ile işletmenin sürdürülebilir üretim performansı arasında ilişki olup olmadığı belirlenmiştir. Aralarındaki ilişkiyi belirleyebilmek için, işletmelerin sürdürülebilirlik birimlerinde çalışan veya sürdürülebilirlikle ilgilenen uzmanların görüşlerine başvurularak veriler toplanmış ve tek yönlü varyans analizi ANOVA testi sonuçlarına göre yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, sürdürülebilir üretim performansını yükseltmeye çalışan işletmelerin, çevresel, sosyal ve ekonomik politikaların hepsini uygulamak yerine, işletme amaçlarına uygun politikaları seçmelerinin daha doğru olacağı anlaşılmaktadır.

515

Anahtar Kavramlar: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Üretim, Politika, Performans

THE IMPACT OF BUSINESS SUSTAINABILITY POLICIES ON SUSTAINABILITY PRODUCTION PERFORMANCE

Abstract

There has been an increasing emphasis in recent years on sustainability concept and triple bottom line approach by both academicians and practitioners. The triple bottom line refers to economic, environmental, and social value of an investment and is related to the concept of sustainability. Business policies are usually set out to support business's economic, social, and environmental goals for the sustainable development. A set of policies are principles and guidelines adopted by an organization to reach its long-term goals such as sustainable

manufacturing. Organizations set out policies about emissions, waste management, pollution, resource utilization, and natural resource to fulfill their environmental goals; policies about employee wellbeing, customer wellbeing, and community wellbeing to fulfill their social goals, and policies about manufacturing costs, quality, supply, and flexibility to fulfill their economic goals. In this study, policies about economic, social, and environmental goals to achieve sustainable production are first determined, later, the relationship between this policies and sustainable manufacturing performance is revealed. The data is collected by experts who are interested in sustainability or working in the sustainability department to reveal the relationship between the policies and the sustainable manufacturing performance, and analysed according to the results of the one way ANOVA test. As a result of this study, organizations which are trying to improve their sustainable manufacturing performance need to choose appropriate policies for their business goals.

Key Words: Sustainability, Sustainable Manufacturing, Policy, Performance

Giriş

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa 1987 yılında Brundtland Raporu'nda "gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeksizin, mevcut ihtiyaçların karşılanması konusundaki gelişmeler" olarak tanımlanmıştır (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu, 1987:8). Sürdürülebilirlik kavramı ise farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak yazarların üzerinde hem fikir oldukları nokta, organizasyonların uzun vadede yaşamlarına devam edebilmeleri için ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları beraber değerlendirmesi gerektiğidir (Corter ve Rogers ;2008,361; Sikdar, 2003:1928; Goncz vd., 2007:526; Epstein, 2014:19). Üçlü Sorumluluk Anlayışı (ÜSA) olarak ifade edilen bu yaklaşım ise ilk defa Elkington (1998:37) tarafından ortaya konulmuştur. İşletmelerin sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmeleri, gelecek nesillerin kaynaklarını tüketmeden, ellerindeki kıt kaynaklarla tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına uygun ürünler üretebilmeleri ile olmaktadır. İşletmelerin üretim süreçlerinde ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak sürdürülebilir üretim performanslarını artırmaları ve bu doğrultuda uygun politikalar geliştirerek yaşamlarını devam ettirmeleri gerekmektedir.

1999 yılında iş dünyasının liderleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği başkanlığında Dünya Ekonomik Forum'unda "Küresel İlişkiler Sözleşmesi" adı altında toplanmışlardır. İnsan hakları, çalışma standartları, çevre ve yolsuzlukla mücadele kapsamında belirlenen 10 temel ilke doğrultusunda dünya genelinde işletmelerde sürdürülebilirlik çalışmaları yaygınlaşmaya başlamıştır Türkiye'den ise, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve işletmeler belirlenen sözleşmeye imza atarak çeşitli sürdürülebilirlik çalışmaları düzenlemeye başlamışlardır. Birleşmiş Milletler Küresel İlişkiler Ağı üyeleri, 2016 yılında İstanbul'da "Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Hedefler" başlığı altında toplanmış ve 2030 yılına kadar sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarının güvence altına alınması amacıyla çeşitli hedefler saptamışlardır. Ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı başarabilmek için işletmelerin ürünleri üretme biçimlerini değiştirerek ekolojik ayak izini azaltması gerektiği, doğal kaynakların verimli kullanılması gerektiği ve zehirli atık ve kirleticilerin bertaraf edilmesi gerektiği gibi çeşitli hedefler ortaya konulmuştur (<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-12-responsible-consumption-and-production.html>, 20.10.2017).

Sürdürülebilirlik kavramı, günümüzde; ürün geliştirme (Mien vd., 2005; Kara, Honke ve Kaebernick, 2005), tedarik zinciri yönetimi (Koplin, Seuring ve Mesterharm, 2007; Vachon ve Klassen, 2008; Seuring ve Müller, 2008; Corter ve Rogers, 2008; Corter ve Easton, 2011), yalın üretim (Herrmann vd., 2008) ve tedarikçi değerlendirme ve seçimi (Ladd ve Badurdeen, 2010; Bai ve Sarkis, 2010; Amindoust vd., 2012; Büyüközkan ve Çifçi, 2011; Mani, Agrawal ve Sharma, 2014; Azadnia, Saman ve Wong, 2015; Ghadimi ve Heavey, 2014; Orji, Wei, 2015; Öztürk ve Özçelik, 2014) konuları başta olmak üzere üretim işlemler yönetimi açısından yazarların ve uygulayıcıların çokça üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir.

İşletmeler, üretim faaliyetlerinde dışsal (hükümet düzenlemeleri, kar amacı güden veya gütmeyen çeşitli organizasyonlar tarafından) ve içsel (stratejik amaçlar, üst yönetim vizyonu, çalışanların güvenliği ve refahı, maliyet tasarrufu, verimlilik ve kalite açısından) unsurlar tarafından sürdürülebilir işletme faaliyetlerini artırmaları konusunda baskı altında bırakılmaktadır. Birçok işletme, stratejik planlarında ve çeşitli faaliyetlerinde ekonomik, sosyal ve çevresel sorumluluklarına yer vermekte ve bu doğrultuda faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler (Gunasekaran ve Spalanzani, 2012:36). Geri dönüşümü olamayan kaynakların azaltılması, iş güvenliği ve çevreye yönelik katı düzenlemelerin oluşturulması ve çevreye dost ürünlerin tüketiciler tarafından tercih edilmesinde işletmelerin üretim süreçlerinde sürdürülebilir üretim faaliyetlerinde bulunması son derece önemlidir (Jayal vd., 2010).

Performans yönetimi, işletmeleri istenen amaçlara yöneltmek için, işletmelerin mevcut ve geleceğe ilişkin durumları ile ilgili bilgi toplama, bunları karşılaştırma ve performansın sürekli gelişimini sağlayacak yeni ve gerekli etkinlikleri başlatma ve sürdürme görevlerini yüklenen bir yönetim sürecidir (Barutçugil, 2002:6). Performans değerlendirme, organizasyonel değişim ve gelişimi yönetebilmek ve geleceğe yönelik olarak işletmelerin belirlediği hedeflere ulaşım ulaşılmadığını belirleyebilmek amacıyla ölçülmektedir. Performansın ölçülmesi amacıyla kullanılan değişkenler; geçmişte neler yapıldığını ortaya koymakta, gelecekte nelerin yapılacağını göstermekte ve yöneticilerin organizasyonun rekabetçi pozisyonunu açısından karar vermesini kolaylaştıran bilginin aktarılmasını sağlamaktadır (Amrina ve Yusof, 2011:1093). Politikalar ise, karar vermeye ve kişilerin eylemlerine ya da etkili bir eyleme yönelecek düşünceye ışık tutan genel rehberlerdir (Can, Tuncer ve Ayhan, 2004:168). Politikalar faaliyetlerin yerine getirilmesinde yol gösterici olarak yararlanılan ve örgüt tarafından belirlenen ilkelerdir (Tuncer, Ayhan ve Varoğlu, 2007, 200).

Sürdürülebilir üretim gerçekleştiren işletmelerin geçmişte neler yaptıklarını ve gelecekte neler yapmaları gerektiğini görebilmeleri ve bu doğrultuda kararlar verebilmeleri için öncelikle çeşitli kriterler açısından performanslarını ölçmeleri gerekmektedir. Ancak, performanslarını ölçerken işletme çalışan ve yöneticilerinin belirlenen hedefler doğrultusunda kararlar almalarında onlara yol gösteren ilkelerin neler olduğunun da ortaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla, işletmelerin sürdürülebilir üretim ile ilgili belirlemiş oldukları politikaların işletmenin performansına etkisinin bilinmesi gerekmektedir.

Çalışmada, işletmelerin sürdürülebilir üretim performansına, üretimle ilgili daha önceden belirlenen politikaların etkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece, literatür taranarak belirlenen değişkenler açısından işletme performansının ortaya konulmasında önceden belirlenen politikaların etkisi görülerek, işletmelerin politika belirlerken nelere dikkat etmeleri gerektiği görülebilecektir. Çalışmanın amacı, işletmenin sürdürülebilir üretim performansını artırmak için hangi politikalara sahip olması gerektiğinin belirlenebilmesidir. Bu amaçla, birinci

bölümde literatür araştırması yapılacak, ikinci bölümde araştırma metodolojisi verilecek ve son bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

1. Literatür Taraması

İşletmelerin hazırlamış oldukları politikaların sürdürülebilir üretim performansına olan etkisinin belirlenebilmesi için; sürdürülebilir üretim kavramının tanımlanması ve sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir üretim kavramı, çeşitli yazarlar ve kurumlar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bazı yazarın sürdürülebilir üretim kavramını sadece çevresel bakış açısıyla; bazılarının sadece sosyal bakış açısıyla ve bazılarının ise ekonomik, sosyal ve çevresel bakış açısıyla (Üçlü Sorumluluk Anlayışı) tanımladıkları görülmektedir. Uluslararası Ticaret Kurumu, kavramı çevresel açıdan tanımlamakta ve “olumsuz çevresel etkileri minimize eden, enerji ve doğal kaynakları koruyan bir dizi süreci kullanarak üretilen ürünlerin; çalışanlar, kurumlar ve müşteriler için güvenli ve ekonomik olacağını” belirtmektedir (OECD, 2009:1-5; Jayal vd., 2010:145). Garatti ve Taisch (2012:85) ise, sürdürülebilir üretimi; ekonomik, sosyal ve çevresel bakış açısıyla, “insan yaşamının kalitesini artırırken çevreyi koruyan, ekonomik, sosyal ve çevresel amaçları gerçekleştirebilecek yeni teknolojileri, yasal düzenlemeleri ve sosyal davranışları sağlayacak ürünler ve çözüm önerileri üreten bir üretim sistemi için doğal kaynakları en iyi şekilde kullanabilme yeteneği” olarak tanımlamıştır.

Sürdürülebilir üretim tanımından anlaşılacağı üzere, sürdürülebilir üretim için gerekli olan en önemli unsur; işletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik amaçları gerçekleştirebilecek üretim sistemine sahip olmasıdır. Literatür incelendiğinde, sürdürülebilir üretim performansının farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde ölçüldüğü görülmektedir. Önceleri gerçekleştirilen çalışmalarda daha çok üretim performansının ekonomik değişkenlere göre tanımlandığı görülürken, son yıllarda sosyal ve çevresel faktörlerinde performans ölçümünde kullanıldığı görülmektedir.

Vachon ve Klassen (2008:307), çevresel bakış açısıyla üretim performansının belirlenmesine yönelik çalışmalarında, dokuzu üretim faktörü, ikisi çevresel uyum ve altısı fabrikanın özellikleri olmak üzere on yedi alt değişken kullanmışlardır. 74 ayrı işletme üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında ilk defa çevre faktörünü performans ölçümünde kullanmışlardır. Çevre faktörünü hem üretim performansı, hem de çevresel uyum altında ele almışlardır. Ancak, uyguladıkları model, günümüz anlamında sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan sosyal faktörleri içermemektedir.

Paju vd. (2010:3417), sürdürülebilir üretim düzeyini belirleyebilmek amacıyla gerekli olan değişkenleri çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan ele almışlardır. Performans göstergeleri olarak; enerji, malzeme, emisyon, üretim, lojistik, maliyetler ve sosyal temel değişkenlerini kullanmışlardır. Emisyon olarak; hava ve su emisyon alt değişkenlerini, sosyal olarak ise; çalışanlar ve müşteriler alt değişkenlerini kullanmışlardır. Oluşturmuş oldukları modellerini Üçlü Sorumluluk Anlayışı'na göre belirlemeselerde, çevresel ve sosyal değişkenleri de araştırmalarına ilave ederek sürdürülebilir üretimin gelişiminde önemli bir katkı sunmuşlardır.

Amrina ve Yusof (2011: 1095), çalışmalarında otomotiv sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenlerin neler olabileceğini ortaya koymuşlardır. Kullanmış oldukları modelde, sürdürülebilir üretim performansı; çevresel, ekonomik ve sosyal değişkenlere göre belirlemişlerdir. Yazarlar,

ekonomik performans değişkeni olarak; emisyonlar, kaynak kullanımı ve atıklar, sosyal performans değişkeni olarak; çalışanlar ve tedarikçiler, ekonomik performans değişkeni olarak; kalite, maliyet, teslimat ve esneklik alt değişkenlerini kullanarak Malezya otomotiv sektöründe çalışmayı tamamlamışlardır.

Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty (2015: 5210), işletmenin sürdürülebilir üretim performansını ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan değerlendirmiştir. Sürdürülebilir üretim için gerekli gördükleri; liderlik, hükümet baskısı, yalın üretim, çalışanların ilgisi, çevik üretim, tedarikçi ilişkileri yönetimi ve yenilenebilir üretim sistemleri değişkenleri ile çevresel, sosyal ve ekonomik üretim performansı arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Regresyon analizi ile belirledikleri sürdürülebilir üretimi teşvik edici unsurlarla dünya geneli sürdürülebilir üretim modeli oluşturmuşlardır.

Faulkner ve Badurdeen (2014:12), çalışmalarında çevresel ve sosyal performans göstergeleri üzerinde durmuşlar, Lu vd. (2011)'den uyarladıkları modeli kullanarak sürdürülebilir üretim için gerekli unsurları belirlemeye çalışmışlardır. Emisyon, yenilenebilir enerji kullanımı, toplam su tüketimi ve kirlilik faktörü gibi çevre unsurlarını ve enerji tüketimi, maliyet, iş sağlığı ve güvenliği, atık yönetimi temel değişkenlerini kullanmışlardır.

Amrina ve Vilsı (2015:21), ekonomik, sosyal ve çevresel bakış açısı olarak tanımladığımız Üçlü Sorumluluk Anlayışı ile sürdürülebilir üretimin ölçülmesinde çimento sektöründe bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde, ekonomik açıdan; stok maliyetleri, işçi maliyetleri, malzeme maliyetleri, ürün teslimatı ve hammadde yeterliliği, çevresel açıdan; hava emisyonu, enerji tüketimi, yakıt tüketimi, malzeme tüketimi, gürültü kirliliği, su tüketimi ve toprak kullanımı, sosyal açıdan; kaza oranları, çalışanların eğitimi, işçi ilişkileri, cinsiyet eşitliği, iş sağlığı ve güvenliği ve çalışanların gelişimi değişkenleri modelde kullanılmıştır. On iki yönetici ile gerçekleştirilen çalışmada, en önemli performans ölçüm değişkeninin malzeme maliyetleri, enerji tüketimi ve stok maliyetleri gibi ekonomik değişkenler olduğunu ortaya koymuşlardır. Arkasından iş sağlığı ve güvenliği gelmektedir.

Singh, Olugu ve Musa (2016: 610), küçük ve orta orta ölçekli işletmeler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında; dördü ekonomik, beşi çevresel ve üçü sosyal olmak üzere on sekiz performans değişkeni belirleyerek işletmelerin sürdürülebilir üretim performansını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada, ekonomik performans değişkenleri; üretim maliyeti, kalite, esneklik ve teslimat, çevresel performans değişkenleri; malzeme kullanımı, enerji kullanımı, su kullanımı, atık ve emisyon ve sosyal performans değişkenleri; çalışan refahı, müşteri refahı ve toplum refahı unsurlarından oluşmaktadır. Yazarlar, araştırmalarında işletmelerde performans sisteminin analiz edilmesinde, hiyerarşik bulanık çıkarsama yaklaşımına dayanan uzman sistelerin kullanılabileceğini göstermişlerdir.

Joung vd. (2012: 151), sürdürülebilir üretim sürecinin; çevresel unsurlar, ekonomik büyüme, sosyal refah, teknolojik gelişmeler ve performans yönetimi unsurlarından oluştuğunu söylemektedirler. Ancak oluşturmuş oldukları modelde sürdürülebilirliğe ulaşmak için gerekli olan etmenleri belirtirken, aynı zamanda performans ölçümünde kullanılan değişkenleri de tanımlamışlardır. Yazarlara göre, işletmelerde sürdürülebilirliğin başarısı, çevresel unsurlar açısından; emisyon, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal kaynaklar, ekonomik büyüme açısından; maliyet, kar ve yatırımlar, sosyal refah açısından; çalışan, müşteri ve toplum refahı, teknolojik gelişme açısından; araştırma ve geliştirme ve yüksek teknolojik ürünler ve performans yönetimi açısından ise; uyum, program ve politikalar olmak üzere alt değişkenlere bağlıdır.

Araştırmalarından elde edilen sonuçlara göre, farklı performans değişkenleri ile politikalar arasında aşamalı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Politikalar işletmede çalışan ve yöneticilerin vermesi gereken kararlarda onlara yardımcı olan süresiz planlar olduğuna göre, doğru politikaların belirlenmesi işletmenin performansının artırılmasında en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Sürdürülebilir üretim sürecine sahip olan ya da sürdürülebilirlik faaliyetlerinde bulunan işletmeler açısından, sürdürülebilir üretimle ilgili politikalar var olduğu sürece işletmenin performansının da aynı yönde artacağı düşünülmektedir. Çalışmada, işletmelerin üretim süreçleri ile ilgili hazırlamış olduğu politikalar, Üçlü Sorumluluk Anlayışı'na uygun olarak; sosyal, çevresel ve ekonomik politikalar olarak ayrılmaktadır. Sosyal politikalar; çalışan, müşteri ve toplum refahı politikalarından, çevresel politikalar; emisyonların azaltılması, kaynakların etkin kullanımı, atıkların yönetimi, doğal kaynakların doğru kullanımı ve kirliliğin azaltılmasına yönelik politikalardan, ekonomik politikalar ise; maliyet, kalite, teslimat ve esnekliğe yönelik belirlenen politikalardan oluşmaktadır.

2. Araştırma Metodolojisi

İşletmenin sürdürülebilir üretim süreci ile ilgili hazırlamış olduğu politikaların işletmenin üretim performansına olan etkisinin belirlenebilmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, öncelikle araştırma metodolojisi ortaya konulmuştur. Araştırma metodolojisi, sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenlerin belirlenmesi, hipotezlerin oluşturulması, araştırma modelinin belirlenmesi, anket formlarının hazırlanması, verilerin toplanması ve verilerin analizi aşamalarından oluşmaktadır.

2.1. Sürdürülebilir Üretim Performansın Ölçülmesinde Kullanılan Değişkenler

520

Araştırmanın temel varsayımları arasında yer alan sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenler literatür araştırması sonucunda elde edilmiştir. Elde edilen performans göstergeleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Araştırma sonucunda, sürdürülebilir üretim performansını oluşturan unsurların çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirildiği görülmektedir. Çevresel faktörlerle ilgili performans göstergeleri; emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal çevre; sosyal faktörlerle ilgili performans göstergeleri; çalışan refahı, müşteri refahı ve toplum refahı; ekonomik faktörlerle ilgili performans göstergeleri; üretim maliyeti, kalite, teslimat ve esneklik alt değişkenlerinden oluşmaktadır.

Tablo 1. Temel Performans Göstergeleri ve Alt Değişkenler

Temel Değişkenler	Alt Değişkenler	Yazarlar
Çevre İle İlgili Performans Göstergeleri	Emisyon	S1 Joung vd., 2012; Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015; Singh vd., 2016; Faulkner ve Badurdeen, 2014; Vachon ve Klassen , 2008; Amrina ve Yusof, 2011; Amrina ve Vilsı, 2015; Paju vd., 2010
	Atık Yönetimi	S2 Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015; Singh vd., 2016; Veleve ve Ellenbecker, 2001; Faulkner ve Badurdeen, 2014; Amrina ve Yusof, 2011; Paju vd., 2010; Joung ve Feng, 2009; Vachon ve Klassen , 2008
	Kirlilik	S3 Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015; Joung vd., 2012; Amrina ve

			Vilsi, 2015; Joung ve Feng, 2009
	Kaynak Kullanımı	S4	Amrina ve Yusof, 2011; Veleva ve Ellenbecker, 2001; Joung vd., 2012; Joung ve Feng, 2009; Amrina ve Vilsi, 2015; Faulkner ve Badurdeen, 2014; Singh vd., 2016; Paju vd., 2010
	Doğal Çevre	S5	Veleva ve Ellenbecker, 2001; Joung vd., 2012; Faulkner ve Badurdeen, 2014
Sosyal Faktörlerle İlgili Performans Göstergeleri	Çalışan Refahı	S6	Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015; Amrina ve Vilsi, 2015; Paju vd., 2010; Veleva ve Ellenbecker, 2001; Singh vd., 2016; Amrina ve Yusof, 2011; Joung vd., 2012; Joung ve Feng, 2009
	Müşteri Refahı	S7	Paju vd., 2010; Singh vd., 2016; Joung vd., 2012; Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015; Joung ve Feng, 2009; Amrina ve Vilsi, 2015
	Toplum Refahı	S8	Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015; Singh vd., 2016; Veleva ve Ellenbecker, 2001; Joung vd., 2012; Amrina ve Yusof, 2011
Ekonomik Faktörlerle İlgili Performans Göstergeleri	Üretim Maliyeti	S9	Joung vd., 2012; Singh vd., 2016; Faulkner ve Badurdeen, 2014; Amrina ve Vilsi, 2015; Joung ve Feng, 2009; Amrina ve Yusof, 2011; Vachon ve Klassen , 2008; Paju vd., 2010; Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015
	Kalite	S10	Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015; Singh vd., 2016; Amrina ve Yusof, 2011; Vachon ve Klassen , 2008
	Teslimat	S11	Singh vd., 2016; Vachon ve Klassen , 2008; Amrina ve Yusof, 2011; Dubey, Gunesakaran ve Chakrabarty, 2015
	Esneklik	S12	Singh vd., 2016; Vachon ve Klassen , 2008; Amrina ve Yusof, 2011

Kullanılan değişkenler aşağıdaki gibidir;

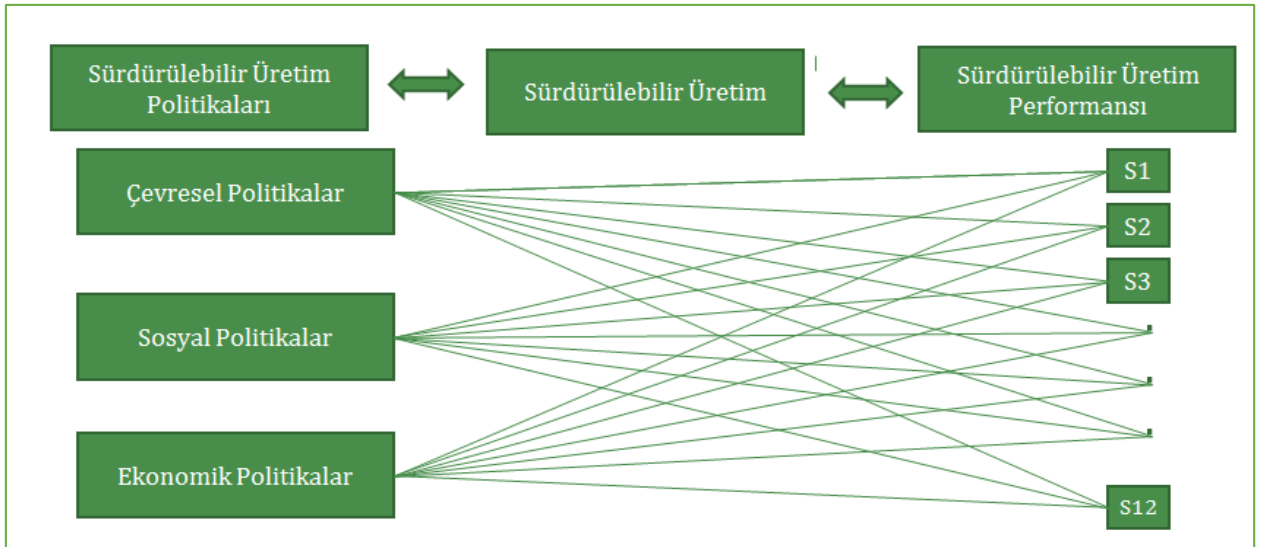
- Emisyon: Hava, su ve katı emisyon oranlarında meydana gelen azalma,
- Atık Yönetimi: Zararlı, zehirli ve tehlikeli materyallerin kullanımında azalma,
- Kirlilik: Gürültü faktörlerinde, gazlı, katı ya da diğer kirlilik faktörlerinde meydana gelen azalma,
- Kaynak Kullanımı: Enerji, materyal, su ve yakıt gibi kaynakların yönetiminin etkinliği açısından meydana gelen gelişmeler,
- Doğal Kaynak: Küresel ısınma potansiyeli, asitlendirme potansiyeli ve doğal çevrenin korunması gibi faktörlerde meydana gelen gelişmeler,
- Çalışan Refahı: İşyerlerinde meydana gelen kaza oranlarının azaltılması, çalışanların memnuniyetinin artırılması, iş sağlığı ve güvenliği, çalışan eğitimleri, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve kararlarda çalışan katılımının artırılması gibi konularda meydana gelen gelişmeler,

- Müşteri Refahı: Müşteri memnuniyetinin artırılması ve garanti koşulları gibi müşteri ilişkileri yönetimine yönelik gelişmeler,
- Toplum Refahı: İşletmenin toplumsal proje sayısı, çocuk çalışanlara yönelik politikalar, işgücünün bileşimi ve toplum memnuniyetinin artırılması gibi konularda meydana gelen gelişmeler,
- Üretim Maliyetleri: Üretim süreçlerinde kullanılan malzemelerin, enerjinin, tedarik zincirinin, stokların, yatırımların, araştırma ve geliştirme, işçi ve hammadde maliyetlerinin azaltılması,
- Kalite: Ürünün algılanan kalitesi, güvenilirliği ve işletmenin müşteri şikayetlerine cevap verebilme becerisi gibi konularda yaşanan gelişmeler,
- Teslimat: Ürünün geliştirilmesi, siparişlerin alınması ve teslim edilmesi için gereken sürenin azaltılması,
- Esneklik: Teslimat esnekliği, üretim esnekliği, teknoloji esnekliği, yeni ürün geliştirme esnekliği ve talep esnekliği gibi tedarik zinciri yönetiminde esnekliğin artırılması yönünde yaşanan gelişmeler.

2.2. Araştırma Modeli ve Hipotezlerin Oluşturulması

Araştırma modeli, Şekil 1'de görüleceği üzere, araştırmanın en temel varsayımı olan sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesi için gereken faktörlerle beraber oluşturulmuştur. Sürdürülebilir üretim faaliyetleri yerine getiren işletmelerin üretim sürecine yönelik belirlemiş olduğu politikaların, sürdürülebilir üretim performansına olan etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Modelde; çevresel, sosyal ve ekonomik politikaların her birinin ayrı ayrı performans göstergelerinin yerine getirilmesinde etkisi ortaya konulmuştur. Böylece, işletmelerin sürdürülebilir üretim performansını artırabilmek için hangi tür politikalara öncelik vermesi gerektiği belirlenebilecektir.

Araştırma modelinde ortaya konulan temel politikalar ile işletmenin performansı arasındaki ilişki araştırmanın temel hipotezlerini; politikalar ile işletmenin performans göstergelerine yönelik her bir alt değişken arasındaki ilişki ise araştırmanın alt hipotezlerini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin birbirinden farklı politikalara sahip olabileceği varsayımı altında hipotezler belirlenmiş ve işletmeler sahip oldukları politikalara göre gruplara ayrılmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada kullanılan hipotezler aşağıda belirtildiği gibidir;

- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansına olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan emisyon alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan atık yönetimi alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan kirlilik alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan kaynak kullanımı alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan doğal kaynak alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan çalışan refahı alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan müşteri refahı alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan toplum refahı alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan üretim maliyeti alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan kalite alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan teslimat alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.
- H_0 : İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik politikalarının sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan esneklik alt değişkenine olan etkisi gruplar arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.

523

2.3. Anket Formunun Hazırlanması ve Verilerin Toplanması

Anket formu açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, öncelikle araştırmaya katılan bireylerle ilgili demografik özellikler, daha sonra işletmeler ile ilgili bilgiler sorulmuştur. İkinci bölümde, araştırmaya katılan

işletmelerde uygulanan çevresel, sosyal ve ekonomik politikalar; üçüncü bölümde, sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenler sorulmuştur. Üçüncü bölümde on iki soru ile, Likert tipi tutum ölçeğinden yararlanılarak cevaplayıcılardan, “tamamen katılmıyorum ile tamamen katılıyorum” seçenekleri arasında 1-5 derecelendirme aralığında kendilerine en yakın cevabı vermeleri istenmiştir. Böylece, sadece tamamen katılmıyorum ve tamamen katılıyorum gibi uç noktalarda ve kesin cevaplar yerine bu iki uç arasında ki düşüncelerin derecelerinin de belirlenmesi sağlanmak istenmiştir.

Araştırmada, güvenirlik için iç tutarlılık yöntemlerinden alfa katsayısı yöntemi (Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı) kullanılmış, anket formunda oluşturulan soruların birbiriyle uyumunu ölçmek amacıyla; araştırma evreninden 5 işletme üzerinde bir plot çalışma gerçekleştirilmiştir. Plot çalışma sonucunda, genel alfa güvenirlik katsayısı değeri 0,786 gerçekleşmiş ve her bir soru için negatif veya düşük değere sahip korelasyon katsayılarına rastlanmamıştır. Dolayısıyla, anket formu hiçbir soru çıkarılmadan örneklemin tamamına uygulanmıştır.

Anket formu; Türkiye’de faaliyet gösteren ve GRI (Global Reporting Initiative) standartlarına göre rapor hazırlayan 85 işletme, sürdürülebilirlik faaliyetleri gerçekleştiren, ancak rapor haline getirmeyen 52 işletme ve bu işletmelerin dışında resmi web sayfaları üzerinden sürdürülebilirlik faaliyetlerini duyuran 27 işletme çalışanlarına gönderilmiştir. Çalışanlara anket formu gönderilirken, ‘Linkedin’ üzerinden tarama gerçekleştirilmiş ve ‘Sustainability Professionals’ grubuna üye olan ve sürdürülebilirlik faaliyetleri ile ilgilenen uzmanlar tercih edilmiştir. Toplam 164 işletmede yaklaşık 400 çalışana eposta yoluyla gönderilen anket formlarından 82 forma cevap alınmış, ancak 74 anket verilerin analizinde kullanılmıştır. Çalışmada; 74 işletmeden elde edilen veriler kullanılmış ve %95 güven düzeyi, %10 hata payı kapsamında araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda genel alfa güvenirlik katsayısı değeri 0,722 gerçekleşmiş ve her bir soru için negatif veya düşük değere sahip korelasyon katsayılarına rastlanmamıştır.

524

2.4. Verilerin Analizi

İşletmelerin sürdürülebilir üretim performansını üretimle ilgili hangi politikaların etkilediğinin belirlendiği araştırmada, araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri ve işletmelerle ilgili genel bilgiler aşağıda Tablo 2’de özetlenmiştir.

Elde edilen verilere göre, araştırmaya katılan bireylerin; %53’ünün erkek, %47’sinin kadınlardan oluştuğu; % 20’sinin 26-30 yaş aralığında ve %41’inin 31-35 yaş aralığında olduğu ve %41’inin işletmede sürdürülebilirlik biriminde çalıştığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletmeler; enerji (%13), inşaat (%20), gıda (%20), ulaşım (%7), tekstil (%14), dayanıklı tüketim malları (%7), plastik (%7) ve diğer (%12) sektörlerde faaliyet göstermektedirler. Ayrıca, işletmelerin %22’sinde 50’den az, %22’sinde 50 ile 500 kişi arasında ve %22’sinde 10.000 ve üzeri sayıda personel çalışmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Bireylerin ve İşletmelerin Demografik Özellikleri

CİNSİYET	f	%	İŞLETMENİN FAALİYET ALANI	f	%
Erkek	39	0,527027	Enerji	10	0,135135

Kadın	35	0,472973	İnşaat	15	0,202703
YAŞ	f	%	Gıda	15	0,202703
18-25	5	0,067568	Ulaşım	5	0,067568
26-30	15	0,202703	Tekstil	10	0,135135
31-35	30	0,405405	Dayanıklı Tüketim Malları	5	0,067568
36-40	0	0	Plastik	5	0,067568
41-50	15	0,202703	Diğer	9	0,121622
51-60	9	0,121622	ÇALIŞAN SAYISI	f	%
BİRİM	f	%	1-50	15	0,217391
Sürdürülebilirlik	30	0,405405	51-500	15	0,217391
Proje ve İş Tasarımı	10	0,135135	501-1000	5	0,072464
İş Sağlığı ve Güvenliği	15	0,202703	1001-2500	5	0,072464
Diğer	19	0,256757	2501-5000	9	0,130435
			5000-10000	5	0,072464
			10001 ve üzeri	15	0,217391

İşletmeler çeşitli dönemlerde ve süre belirtmeden yönetici ve çalışanların karar almalarında onlara yol gösterecek çeşitli ilke ve prensipler belirlemektedirler. Politika olarak tanımladığımız bu planlar, işletmelerin amaç ve hedeflerine ulaşmalarında çalışanlara ve yöneticilere yardımcı olmaktadır. Araştırmaya katılan işletmeler açısından ise, üretim süreçlerinde uyguladıkları politikalar; çevresel, sosyal ve ekonomik bakış açısına göre belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre işletmeler, Tablo 3'te gösterildiği gibi, uyguladıkları politikalara göre çevresel açıdan üç, sosyal açıdan üç ve ekonomik açıdan üç gruba ayrılmaktadır.

Tablo 3'te görüleceği üzere, çalışmaya katılan işletmelerin %80'inin çevresel açıdan tüm politikalara (emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal çevre politikaları); %12'sinin sadece atık yönetimi, kirlilik ve kaynak kullanımı politikalarına sahip olduğu ve %8'inin ise çevresel açıdan hiçbir politikaya sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan sadece emisyon, sadece kaynak kullanımı, sadece kirlilik, sadece atık yönetimi, sadece doğal kaynak ya da sadece diğer alternatiflere yönelik politika sahibi olan işletmeye rastlanılmamıştır.

Tablo 3. İşletmelerin Uyguladıkları Politiklara Göre Oluşturdukları Gruplar

ÇEVRESEL POLİTİKALAR				SOSYAL POLİTİKALAR				EKONOMİK POLİTİKALAR			
Gruplar		f	%	Gruplar		f	%	Gruplar		f	%
Ç1	Atık Yönetimi, Kirlilik ve Kaynak Kullanımı Politikaları	9	12,2	SO1	Çalışan ve Toplum Refahı Politikaları	10	13,5	E1	Kalite Politikası	20	27,0
Ç2	Emisyon, Atık Yönetimi, Kirlilik, Kaynak Kullanımı ve Doğal Çevre Politikaları	59	79,7	SO2	Çalışan, Müşteri ve Toplum Refahı Politikaları	59	79,7	E2	Kalite ve Teslimat Politikaları	10	13,5
Ç3	Çevreye Yönelik Herhangi Bir Politikası Olmayan İşletmeler	6	8,1	SO3	Çalışan ve Müşteri Refahı Politikaları	5	6,8	E3	Üretim Maliyeti, Kalite, Teslimat ve Esneklik Politikaları	44	59,5
Toplam		74	100	Toplam		74	100	Toplam		74	100

Sosyal politikalar açısından, işletmelerin %80'inin tüm politikalara (çalışan, müşteri ve toplum refahı) sahip olduğu, %13'ünün sadece çalışan ve toplum refahına yönelik politikalara ve %7'sinin sadece çalışan ve müşteri refahına yönelik politikalara sahip olduğu görülmektedir. Tüm işletmelerin mutlaka sosyal konularla ilgili politikalara sahip olduğu araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, sadece müşteri, sadece çalışan ve sadece toplum refahına yönelik politika oluşturan işletmelere rastlanılmamıştır.

Ekonomik politikalar açısından ise, çevresel ve sosyal politikalarda olduğu gibi işletmelerin büyük çoğunluğunun (%59) tüm politikalara sahip olduğu, %27'sinin sadece kalite politikasına ve %13'ünün kalite ve teslimat politikalarına sahip olduğu görülmektedir. Sosyal politikalarda olduğu gibi işletmelerin tamamının ekonomik açıdan çeşitli politikaları vardır. Ayrıca, işletmelerin hiçbirisinde sadece teslimat, sadece üretim maliyeti ya da sadece esneklik üzerine politika üretmediği görülmektedir.

Sürdürülebilir üretim faaliyetleri gerçekleştiren işletmelerin uyguladıkları politikalar dışında, katılımcıların çalışmakta oldukları işletmelerin performansına yönelik katılım düzeyleri Tablo 4'te gösterilmiştir. İşletmelerin sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenler açısından kendi işletmelerini değerlendirmeleri istendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun çalışmakta oldukları işletmeleri başarılı buldukları elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 4. İşletmelerin Sürdürülebilir Üretim Performansı Düzeyi

DEĞİŞKENLER	KATILIM DÜZEYİ					
		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Fikrim Yok
S1	f	0	15	10	40	9
	%	0	20,3	13,5	54,1	12,2
S2	f	0	5	25	35	9
	%	0	6,8	33,8	47,3	12,2
S3	f	4	15	15	30	5
	%	5,4	20,3	20,3	40,5	6,8
S4	f	0	9	20	40	5
	%	0	12,2	27	54,1	6,8
S5	f	4	0	30	30	10
	%	5,4	0	40,5	40,5	13,5
S6	f	4	0	20	35	15
	%	5,4	0	27	47,3	20,3
S7	f	9	5	20	30	10
	%	12,2	6,8	27	40,5	13,5
S8	f	4	10	15	35	10
	%	5,4	13,5	20,3	47,3	13,5
S9	f	5	14	20	30	5
	%	6,8	18,9	27	40,5	6,8
S10	f	0	14	10	30	20
	%	0	18,9	13,5	40,5	27
S11	f	0	15	24	25	10
	%	0	20,3	32,4	33,8	13,5
S12	f	0	10	19	25	20
	%	0	13,5	25,7	33,8	27

“Emisyon”, “atık yönetimi”, “kaynak kullanımı”, “kalite”, “teslimat” ve “esneklik” değişkenleri açısından araştırmaya katılan bireylerin işletmelerini başarılı buldukları, çok az bir kısmının kararsız kaldığı ve hiçbir bireyin işletmesini başarısız bulmadığı Tablo 4’den anlaşılmaktadır.

“Kirlilik”, “doğal kaynak”, üretim maliyeti”, “toplum refahı”, “müşteri refahı” ve “çalışan refahı” değişkenleri açısından ise, katılımcıların büyük çoğunluğunun işletmesini başarılı olarak değerlendirdiği, az bir kısmının kararsız kaldığı veya başarısız olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu değişkenler açısından işletmesini başarısız olarak değerlendirenler olduğu görülmektedir. Ayrıca, “çalışan ve müşteri refahı” açısından kararsızların olmadığı belirlenebilmektedir.

2.5. Sürdürülebilir Üretim Performansı İle İşletmenin Politikaları Arasındaki İlişki

Çalışmada, işletmelerin sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenlere işletmelerin hazırlamış oldukları politikaların etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Hangi politikaları uygulayan işletmelerin sürdürülebilir üretim performansı açısından daha başarılı bulundukları belirlenmiştir. Ayrıca, işletmelerin kendilerini geliştirmeleri gereken performans göstergeleri için hangi politikaları geliştirmelerinin daha doğru olacağı ortaya konulmuştur.

Sürdürülebilir üretim faaliyetlerinde bulunan işletmelerin politikaları ile performansları arasındaki ilişki tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre yorumlanmıştır. Ancak tek yönlü ANOVA testi (varyans analizi) yapabilmek amacıyla öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmış, arkasından varyansın homojen olup olmadığı incelenmiştir. Normal dağılım gösterip göstermediğini anlayabilmek için ise, işletmelerin sürdürülebilir üretim performansını sorduğumuz önermelerin basıklık ve çarpıklık katsayılarına başvurulmuştur. Kolmogorov-Smirnova ve Shapiro-Wilk testlerinde p değerlerini 0,05’den küçük olduğu (Tablo 5), dolayısıyla verilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmasına rağmen, sosyal bilimlerde verilerin normallik testini doğru belirleyebilmek oldukça zordur. Bu amaçla en yaygın kullanılan yöntem verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakmaktır. Bu değerlerin -2 ile +2 arasında değerler alması veri setinin normal dağılım gösterdiğini belirtmektedir. Elde edilen verilerin, çarpıklık ve basıklık katsayılarının belirtilen aralıklarda yer alması nedeniyle, normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnova			Shapiro-Wilk			Çarpıklık	Basıklık
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.		
S1	,315	69	,000	,823	69	,000	-,437	-,878
S2	,245	69	,000	,864	69	,000	-,068	-,422
S3	,268	69	,000	,876	69	,000	-,439	-,681
S4	,301	69	,000	,838	69	,000	-,407	-,396
S5	,268	69	,000	,880	69	,000	-,602	-,294

S6	,220	69	,000	,900	69	,000	-,328	-,599
S7	,246	69	,000	,839	69	,000	-,430	-1,095
S8	,209	69	,000	,877	69	,000	,159	-,962
S9	,184	69	,000	,864	69	,000	-,223	-1,134
S10	,228	69	,000	,834	69	,000	-,640	1,133
S11	,250	69	,000	,830	69	,000	-,973	1,401
S12	,221	69	,000	,876	69	,000	-,594	-,402

İşletmenin sürdürülebilir üretim performansını artırmasında çevresel, sosyal ve ekonomik politikaların bir etkisinin olup olmadığını anlayabilmek için, işletmeler uyguladıkları politikalara göre gruplara ayrılmış ve gruplar arasında farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Bu amaçla öncelikle tek yönlü ANOVA testinin diğer bir varsayımı olan homojenlik testi sonuçlarına bakılmıştır. Buradaki p değerleri 0,05’den büyük olduğu için varyansların homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 6).

İlk olarak, verilerin analizi kısmında belirtildiği şekilde, işletmeleri izlediği çevresel politikalara göre üç gruba (Ç1,Ç2,Ç3) ayırdığımızda,ANOVA tablosu sonuçlarına göre, “çalışan refahı”, “toplum refahı” ve “teslimat süresi”değişkenleri dışında kalan tüm değişkenlerin p değerinin 0,05’den küçük olduğu görülmekte ve H_0 hipotezi reddedilmektedir. Sonuç olarak, “çalışan refahı (S6)”, “toplum refahı (S8)” ve “teslimat süresi (S11)”değişkenleri dışında kalan tüm değişkenler için çevresel politikaların işletmenin sürdürülebilir üretim performansını artırmada etkisinin olup olmadığına bakıldığında, gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci olarak, işletmelerin izlediği sosyal politikalara göre katılımcılar gruplara ayrıldığında (SO1, SO2, SO3), işletmenin sürdürülebilir üretim performansını artırmasında gruplar arasında farklılık olup olmadığına bakılmıştır. “Atık yönetimi (S2)”, “kirlilik (S3)” ve “kaynak kullanımı (S4)” önermeleri dışında, ANOVA tablosundan elde edilen p değerlerinin 0,05’den küçük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, p değerlerinin 0,05’den küçük olduğu değişkenler açısından, işletmenin sürdürülebilir üretim performansını artırmada sosyal politikalar açısından belirlenen gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. ANOVA Testi Sonuçları

Çevresel Politikalar- Performans	Homojenlik Testi p değeri	Sosyal Politikalar- Performans	Homojenlik Testi p değeri	Ekonomik Politikalar- Performans	Homojenlik Testi p değeri
ANOVA testi p değeri		ANOVA testi p değeri		ANOVA testi p değeri	

S1	,000	,125	,000	,254	,329	,265
S2	,000	,211	,511	,246	,010	,184
S3	,003	,156	,155	,102	,243	,328
S4	,007	,142	,050	,098	,103	,284
S5	,002	,320	,000	,124	,453	,149
S6	,363	,124	,000	,158	,044	,086
S7	,000	,092	,000	,125	,367	,124
S8	,924	,121	,000	,163	,545	,102
S9	,000	,124	,020	,265	,044	,127
S10	,018	,255	,000	,187	,000	,138
S11	,751	,112	,002	,301	,000	,295
S12	,005	,078	,000	,101	,000	,098

Son olarak, işletmelerin izlediği ekonomik politikalara göre katılımcılar gruplara ayrıldığında (E1, E2, E3), işletmenin sürdürülebilir üretim performansını artırmasında gruplar arasında farklılık olup olmadığına bakılmıştır. “Emisyon (S1)”, “kirlilik (S3)”, “kaynak kullanımı (S4)”, “doğal kaynak (S5)”, “müşteri refahı (S7)” ve “toplum refahı (S8)” önermelerine ait p değerlerinin 0,05’ten büyük olduğu görülmektedir. Diğer değişkenlere ait p değerlerinin ise, 0,05’ten küçük olduğu tablodan anlaşılmaktadır ve sürdürülebilir üretim performansını artırmada ekonomik politikalar açısından belirlenen gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

İşletmelerin sürdürülebilir üretim performansının ölçülmesinde kullanılan değişkenler ile çevresel, sosyal ve ekonomik politikalar arasındaki ilişki; politikalara göre belirlenen gruplar arasında farklılık olup olmadığına göre tek yönlü ANOVA testi sonuçlarından anlaşılmıştır. Ancak farklılıkların ne yönde olduğu ve performanslarını artırmak isteyen işletmelerin hangi grup politikalara önem vermesi gerektiği yukarıdaki tablodan anlaşılamamaktadır.

Politikalar açısından oluşturulan gruplar ve bu grupların işletmenin sürdürülebilir üretim performansı ile olan ilişkisinin yönü Tukey testi sonuçlarına göre elde edilmiş ve EK 1’de gösterilmiştir. Örneğin, EK 1 incelenecek olursa, çevresel politikalar açısından oluşturulan gruplar (Ç1, Ç2, Ç3) ile “emisyon” performans ölçüm değişkeni arasındaki ilişkide; Tukey testi sonuçlarına göre oluşturulan p değerleri incelenecek olursa, Ç3 grubu ile Ç1 ve Ç2 grupları arasında farklılık olduğu görülmektedir. Ç1 grubunun Ç3 grubundan ve Ç2 grubunun Ç1 grubundan (ortalama farkı:0,42938) ve Ç3 grubundan (ortalama farkı: 1,59605), işletmenin sürdürülebilir üretim performansını ölçmek için kullanılan değişkenlerden “emisyon” değişkeni

açısından daha başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, “emisyon” performans ölçüm değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, Ç2 grubunda olduğu gibi, çevresel açıdan tüm politikalara (emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal kaynak) sahip olması gerektği görülmektedir.

EK 1’de elde edilen sonuçlara göre, diğer tüm performans değişkenleri ile çevresel, sosyal ve ekonomik politikalara göre oluşturulan gruplar arasındaki ilişkinin yönü Tablo 7’de özet halinde sunulmuştur. Tablo 7, araştırmadan elde edilen sonuçların bir bütün halinde gösterilmesini sağlamaktadır.

Tablo 7. Politikalar İle Performans Değişkenleri Arasındaki İlişki Sonuçları

Performans Göstergeleri	Çevre Politikaları (Gruplar)	Sosyal Politikalar (Gruplar)	Ekonomik Politikalar (Gruplar)
S1 Emisyon	Ç2 Emisyon, Atık Yönetimi, Kirlilik, Kaynak Yönetimi ve Doğal Çevre	SO1 Çalışan Refahı ve Toplum Refahı	- Farklılık Yoktur
S2 Atık Yönetimi	Ç1 Atık Yönetimi, Kirlilik ve Kaynak Yönetimi	- Farklılık Yoktur	E3 Üretim maliyeti, Kalite, Teslimat ve Esneklik
S3 Kirlilik	Ç2 Emisyon, Atık Yönetimi, Kirlilik, Kaynak Yönetimi ve Doğal Çevre	- Farklılık Yoktur	- Farklılık Yoktur
S4 Kaynak Kullanımı	Ç2 Emisyon, Atık Yönetimi, Kirlilik, Kaynak Yönetimi ve Doğal Çevre	- Farklılık Yoktur	- Farklılık Yoktur
S5 Doğal Kaynak	Ç2 Emisyon, Atık Yönetimi, Kirlilik, Kaynak Yönetimi ve Doğal Çevre	SO3 Çalışan Refahı ve Müşteri Refahı	- Farklılık Yoktur
S6 Çalışan Refahı	- Farklılık Yoktur	SO3 Çalışan Refahı ve Müşteri Refahı	E1 Kalite
S7 Müşteri Refahı	Ç3 Çevre Politikası Olmayan İşletmeler	SO3 Çalışan Refahı ve Müşteri Refahı	- Farklılık Yoktur
S8 Toplum Refahı	- Farklılık Yoktur	SO1 Çalışan Refahı ve Toplum Refahı	- Farklılık Yoktur

S9	Üretim Maliyeti	Ç3	Çevre Politikası Olmayan İşletmeler	SO1	Çalışan Refahı ve Toplum Refahı	E 1	Kalite
S10	Kalite	Ç3	Çevre Politikası Olmayan İşletmeler	SO3	Çalışan Refahı ve Müşteri Refahı	E 1	Kalite
S11	Teslimat	-	Farklılık Yoktur	SO3	Çalışan Refahı ve Müşteri Refahı	E 1	Kalite
S12	Esneklik	Ç3	Çevre Politikası Olmayan İşletmeler	SO3	Çalışan Refahı ve Müşteri Refahı	E 1	Kalite

Araştırma sonuçlarına göre, örneğin “emisyon” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, tüm çevresel politikalara (emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal kaynak) sahip olması gerektiği gibi, aynı zamanda çalışan refahı ve toplum refahına ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir. Diğer taraftan, işletmelerin ekonomik açıdan oluşturduğu politikaların, “emisyon” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmeler üzerinde bir etkisinin olmadığı, gruplar arasında farklılık olmadığı görülmektedir. İşletmelerin “üretim maliyeti”, “kalite”, “teslimat” ve “esneklik” açısından belirlediği politikalar açısından; işletmenin hangi politikayı uyguladığının emisyon oranlarını azaltmada bir etkisi olmadığı görülmektedir. Ayrıca, sosyal politikalara göre oluşturulan gruplardan, tüm politikalara sahip olan (çalışan, müşteri ve toplum refahı) işletmelerden ziyade sadece çalışan ve toplum refahına yönelik politikalara sahip olan işletmelerin, “emisyon” oranlarının azaltılması performans göstergesi açısından daha başarılı olduğu sonuçlardan anlaşılmaktadır.

532

Sonuç ve Değerlendirme

İşletmeler son yıllarda, sürdürülebilir üretim konusunda önemli adımlar atmakta ve faaliyetlerini planlarken sürdürülebilir üretim faaliyetlerine gereken önemi vermektedirler. Faaliyetlerini planlarken çeşitli politikalar belirlemekte, işletmenin çalışan ve yöneticilerine kararlar alırken yol göstermektedirler. Araştırmada, işletmelerin belirlediği politikaların çevresel, sosyal ve ekonomik politikalar olarak üç kısma ayrıldığı belirlenmiştir.

İşletmelerin belirlediği politikalar doğrultusunda faaliyetlerini gerçekleştirdikten sonra ise, belirli dönemlerde performans ölçümleri yaparak, mevcut durumlarını görmeleri ve gerekli düzeltmeleri yapma ihtiyacı doğmaktadır. Sürdürülebilir üretim sürecinde işletmelerin uyguladığı performans ölçüm değişkenleri; politikalarda olduğu gibi, çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan üç kısma ayrılmaktadır. Araştırmada, çevresel performans göstergelerinin emisyon, kaynak kullanımı, kirlilik, atık yönetimi ve doğal çevre; sosyal performans göstergelerinin çalışan, müşteri ve toplum refahı ve ekonomik performans göstergelerinin üretim maliyeti, kalite, teslimat ve esneklik unsurlarından oluştuğu literatür araştırması sonucunda belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda elde veriler değerlendirildiğinde, “çalışan refahı (S6)”, “toplum refahı (S8)” ve “teslimat süresi (S11)” değişkenleri dışında kalan tüm değişkenler için çevresel politikaların; “atık yönetimi (S2)”, “kirlilik (S3)” ve “kaynak kullanımı (S4)” önermeleri dışında kalan tüm değişkenler için sosyal politikaların ve “emisyon (S1)”, “kirlilik (S3)”, “kaynak kullanımı (S4)”, “doğal kaynak (S5)”, “müşteri refahı (S7)” ve “toplum refahı (S8)”

dışında kalan tüm değişkenler için ekonomik politikaların işletmenin sürdürülebilir üretim performansını artırmada herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Diğer taraftan, işletmenin sürdürülebilir üretim performansını etkileyen politikaların hangileri olduğunun belirlenebilmesi amacıyla oluşturulan gruplar ile performans değişkenleri arasındaki ilişki sonuçları aşağıda verilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların verdikleri cevaplara göre;

- “Emisyon” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, tüm çevresel politikalara (emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal kaynak) sahip olması gerektiği gibi, aynı zamanda çalışan refahı ve toplum refahına ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir,
- “Atık yönetimi” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, çevresel politikalardan sadece atık yönetimi, kirlilik ve kaynak kullanımı politikalarına sahip olması ve aynı zamanda tüm ekonomik politikalara (üretim maliyeti, kalite, teslimat ve esneklik) sahip olması gerekmektedir,
- “Kirlilik” ve “kaynak kullanımı” performans değişkenleri açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, mutlaka tüm çevresel politikalara (emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal kaynak) sahip olması gerekmektedir. Diğer sosyal ve ekonomik açıdan sahip olunan politikaların belirtilen değişkenler üzerinde bir etkisinin olmadığı, gruplar arasında bir farklılık olmadığı görülmektedir,
- “Doğal kaynak” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, tüm çevresel politikalara (emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal kaynak) sahip olması gerektiği gibi, aynı zamanda çalışan refahı ve müşteri refahına ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir,
- “Çalışan refahı” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, çalışan refahı ve müşteri refahına ilişkin politikalara sahip olması gerektiği gibi, aynı zamanda kaliteye ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir,
- “Müşteri refahı” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, çalışan refahı ve müşteri refahına ilişkin politikalara sahip olması gerekmektedir. Aynı zamanda, hiçbir çevresel politikaya sahip olmayan işletmelerin “müşteri refahı” performans göstergesi açısından daha başarılı olduğu anlaşılmıştır,
- “Toplum refahı” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, çalışan ve toplum refahına ilişkin politikalara sahip olması gerekmektedir,
- “Üretim maliyetleri” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, mutlaka kaliteye yönelik politikasının olması gerektiği gibi, aynı zamanda çalışan refahı ve toplum refahına ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir. Aynı zamanda, hiçbir çevresel politikaya sahip olmayan işletmelerin “üretim maliyeti” performans göstergesi açısından daha başarılı olduğu anlaşılmıştır,
- “Kalite” performans değişkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, mutlaka kaliteye yönelik politikasının olması gerektiği gibi, aynı zamanda çalışan refahı ve müşteri refahına ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir. Aynı zamanda, hiçbir çevresel politikaya sahip olmayan işletmelerin “kalite” performans göstergesi açısından daha başarılı olduğu anlaşılmıştır,

- “Teslimat” performans değışkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, mutlaka kaliteye yönelik politikasının olması gerektiğı gibi, aynı zamanda çalışan refahı ve müşteri refahına ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir,
- “Esneklik” performans değışkeni açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, mutlaka kaliteye yönelik politikasının olması gerektiğı gibi, aynı zamanda çalışan refahı ve müşteri refahına ilişkin politikalar oluşturması gerekmektedir. Aynı zamanda, hiçbir çevresel politikaya sahip olmayan işletmelerin “esneklik” performans göstergesi açısından daha başarılı olduğu anlaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlar yorumlanacak olursa, üretim performansını artırmak isteyen işletmelerin uygulayacağı politikalar birbirinden farklılık gösterecektir. İşletmenin kendisini geliştirmek istediğı performans göstergesine göre, önceden belirlemesi gereken politikaların farklılık gösterdiği araştırma sonucunda anlaşılmıştır.

Çevresel faktörler açısından belirlenen performans göstergelerine göre; daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, emisyon, atık yönetimi, kirlilik, kaynak kullanımı ve doğal kaynak gibi tüm çevresel politikalara sahip olması gerekmektedir. Diğer taraftan, sahip olması gereken sosyal ve ekonomik politikalar, işletmelerin geliştirmek istedikleri performans göstergesine göre değişiklik göstermektedir.

Sosyal faktörler açısından ise, toplum refahı performans göstergesi ile çalışan ve müşteri performans göstergesine göre uygulayacakları politikalar birbirinden farklılık göstermektedir. Toplum refahı açısından daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, toplum refahı politikasına sahip olması gerektiğı araştırma sonuçlarından anlaşılırken, diğer performans göstergeleri için çalışan ve müşteri refahına yönelik politikalar belirlemesinde fayda olacaktır.

Ekonomik faktörler açısından ise, daha başarılı olmak isteyen işletmelerin, mutlaka kalite politikasına sahip olması gerekmektedir. Diğer taraftan, sahip olması gereken çevresel ve sosyal politikalar, işletmelerin geliştirmek istedikleri performans göstergesine göre değişiklik göstermektedir.

Araştırmada kullanılan model, işletmelerde belirlenen politikaların ve performans göstergelerinin çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan ayrıldığı varsayımı üzerine oluşturulmuştur. Ayrıca, işletmeler çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan üçer gruba ayrılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda temel varsayımlar değıştirilerek gruplar arasındaki ilişkinin tekrardan analiz edilmesi faydalı olabilecektir. Diğer taraftan daha fazla işletme ile araştırma gerçekleştirilerek, söz konusu grupların sayısını artırmak mümkün olabilecektir. Böylece, daha kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Amindoust, A. vd. (2012). Sustainable supplier selection: A ranking model based on fuzzy inference system. *Applied Soft Computing*, 12 (2012) 1668–1677.
- Amrina, E. ve Vilsı, A. L. (2015). Key performance indicators for sustainable manufacturing evaluation in cement industry, *Procedia CIRP*, 26, 19-23.
- Amrina E. Ve Yusof S. M. (2012). Drivers and barriers to sustainable manufacturing initiatives in malaysian automotive companies, *Proceedings of the Asia Pacific Industrial Engineering &*

Management Systems Conference 2012, V. Kachitvichyanukul, H.T. Luong, and R. Pitakaso Eds., 629-634.

Azadnia, A. H. vd. (2015). Sustainable supplier selection and order lot-sizing: an integrated multi-objective decision-making process, *International Journal of Production Research*, 53:2, 383-408.

Bai, C. ve Sarkis J. (2010). Integrating sustainability into supplier selection with grey system and rough set methodologies, *Int. J. Production Economics* 124 (2010) 252–264.

Barutçugil, İ. (2002). *Performans yönetimi*, İstanbul: Kariyer Yayınları.

Büyükköçkan, G. ve Çifçi, G. (2011). A novel fuzzy multi-criteria decision framework for sustainable supplier selection with incomplete information, *Computers in Industry*, 62 (2011) 164–174.

Can, H., Tuncer, D. ve Ayhan, D. Y. (2004). *Genel işletmecilik bilgileri*, Tipo Matbaacılık, Ankara.

Corter, C. ve Easton, P. L. (2011). Sustainable supply chain management: evolution and future directions, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, Vol. 41 Issue: 1, pp.46-62.

Carter C. R. ve Dale S. R. (2008). A framework of sustainable supply chain management: moving toward new theory, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 38 (5), 360 – 387.

Dubey R. Gunesakaran A., Chakrabarty A. (2015). World-class sustainable manufacturing: framework and a performance measurement system, *International Journal of Production Research*, 53 (17), 5207–5223.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu (1987), Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>, (01.10.2016).

Elkington, J. (1998). Partnerships from cannibals with forks: the triple bottom line of 21 st century business, *Environmental Quality Management*, Autumn 1998, 37-51.

Epstein M. J. (2014). *Making sustainability work: best practices in managing and measuring corporate social, environmental, and economic impact*, Berrett-Koehler Publishers.

Faulkner, W. ve Badurdeen, F. (2014). Sustainable Value Stream Mapping (Sus-VSM): methodology to visualize and assess manufacturing sustainability performance, [Journal of Cleaner Production Volume 85](#), 15 December 2014, Pages 8-18.

Garatti M. ve Taisch M. (2012). Sustainable manufacturing: trends and research challenges, *Production Planning & Control*, 23 (2–3), February–March 2012, 83–104.

Ghadimi, P. ve Heavey, C. (2014). Sustainable Supplier Selection in Medical Device Industry: Toward Sustainable Manufacturing, 21st CIRP Conference on Life Cycle Engineering, Procedia CIRP 15 (2014) 165 – 170.

Goncz E. vd. (2007). Increasing the rate of sustainable change: a call for a redefinition of the concept and the model for its implementation, *Journal of Cleaner Production*, 15 (2007), 525-537.

Gunasekaran, A., Spalanzani, A. (2012). Sustainability of manufacturing and services: Investigations for research and applications, *International Journal of Production Economics*, 2012;140(1):35-47.

Herrmann C. vd. (2008). Bringing sustainable manufacturing into practice – the machine tool case, in Proceedings of the Global Conference on Sustainable Product Development and Life Cycle Engineering: Sustainability and Remanufacturing VI 2008, Busan, Korea, pp. 8-16.

Jayal A. D. vd. (2010). Sustainable manufacturing: modeling and optimization challenges at the product, process and system levels, *CIRP Journal of Manufacturing Science and Technology*, Vol. 2, no. 3, pp. 144-152.

Joung C. B. vd. (2012). Categorization of Indicators for Sustainable Manufacturing, *Ecological Indicators*, 24 (2012), 148–157.

Joung , C. B. ve Feng, S. C, (2009). An Overview of a Proposed Measurement Infrastructure for Sustainable Manufacturing, The 7th Global Conference on Sustainable Manufacturing.

Kara S., Honke I., ve Kaebernick H., (2005). An integrated framework for implementing sustainable product development, in Proceedings of 4th International Symposium on Environmentally Conscious Design and Inverse Manufacturing, Eco-Design2005, Tokyo, Japan, pp. 684- 691.

Koplin J., Seuring S., ve Mesterharm M. (2007). Incorporating sustainability into supply management in the automotive industry - the case of the Volkswagen AG, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 15, no. 11-12, pp. 1053-1062.

Ladd S., ve Badurdeen F. (2010). Supplier sustainability evaluation and selection, in Proceedings of the 2010 Industrial Engineering Research Conference, Cancun, Mexico, pp. 1-6

Mani, V., Agrawal, R. ve Sharma, V. (2014). Supplier selection using social sustainability: AHP based approach in India, *International Strategic Management Review*, 2 (2014) 98–112.

Mien L. H. vd. (2005). An integrated manufacturing and product services system (IMPSS) concept for sustainable product development, in Proceedings of 4th International Symposium on Environmentally Conscious Design and Inverse Manufacturing, Eco-Design 2005, Tokyo, Japan, pp. 656- 662.

OECD (2009), Sustainable Manufacturing and Eco-innovation: Towards a Green Economy, Policy Brief, June 2009, Organisation for Economic Co-Operation and Development.

Orji, I. J. ve Wei, S. (2015). An innovative integration of fuzzy-logic and systems Dynamics in sustainable supplier selection: A case on manufacturing industry, *Computers & Industrial Engineering*, 88 (2015) 1–12.

Öztürk, B. A. ve Özçelik, F. (2014). Sustainable supplier selection with a fuzzy multi-criteria decision making method based on triple bottom line, *Business and Economics Research Journal*, Volume 5 Number 3 2014 pp. 129-147.

Paju, M. vd. (2010). Framework and indicators for a sustainable manufacturing mapping methodology. In Simulation Conference (WSC), Proceedings of the 2010 Winter (pp. 3411-3422). IEEE.

Seuring S. ve Müller M. (2008). From a literature review to a conceptual framework for sustainable supply chain management, *Journal of Cleaner Production*, 16 (2008), 1699-1710.

Sikdar S. K. (2003). Sustainable development and sustainability metrics, *AIChE Journal*, 49 (8), 1-10.

Singh, S, Olugu, E. O. ve Musa, S. N., (2016). Development of sustainable manufacturing performance evaluation expert system for small and medium enterprises, [Procedia CIRP, Volume 40](#), 2016, Pages 608-613.

Tuncer, D., Ayhan, D. Y. ve Varoğlu, D. (2007). *Genel işletmecilik bilgileri*, Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.

Vachon S., ve Klassen R. D. (2008). Environmental management and manufacturing performance: the role of collaboration in the supply chain, *International Journal of Production Economics*, Vol. 111, no. 2, pp. 299–315.

Veleva, V. ve Ellenbecker, M. (2001). Indicators of sustainable production: framework and methodology, [Journal of Cleaner Production, Volume 9, Issue 6](#), December 2001, Pages 519-549.

<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-12-responsible-consumption-and-production.html>, 20.10.2017

EK 1. Tek Yönlü ANOVA – Tukey Testi Sonuçları

ÇEVRE POLİTİKALARI - İŞLETME PERFORMANSI					
S1	Ç3	Ç1	-1,16667	0,44892	0,03
		Ç2	-1,59605	0,36499	0
S2	Ç3	Ç1	-2,11111	0,33553	0
		Ç2	-1,32768	0,2728	0
S3	Ç3	Ç2	-1,2963	0,42462	0,009
S4	Ç3	Ç2	-0,86158	0,32256	0,025
S5	Ç3	Ç2	-1,5113	0,42325	0,002
S7	Ç1	Ç2	-1,14689	0,291	0,001
		Ç3	-2,33333	0,42858	0
	Ç2	Ç3	-1,18644	0,34844	0,003
S9	Ç1	Ç2	-1,27119	0,32109	0,001
		Ç3	-2,5	0,4729	0

537

S10	Ç1	Ç3	-1,55556	0,53405	0,013
S12	Ç1	Ç3	-1,44444	0,4994	0,014
	Ç2	Ç3	-1,35593	0,40603	0,004
SOSYAL POLİTİKALAR - İŞLETME PERFORMANSI					
S1	SO3	SO1	-2	0,4666	0
		SO2	-1,64407	0,39679	0
S5	SO2	SO3	-1,71186	0,44942	0,001
S6	SO2	SO3	-1,62712	0,38216	0
S7	SO2	SO3	-1,58645	0,35652	0
S8	SO2	SO1	-1,88136	0,49494	0,001
EK 1 Devam...					
		SO3	-0,88136	0,36339	0,046
S9	SO3	SO1	-1,5	0,55218	0,022
		SO2	-1,27119	0,46957	0,023
S10	SO1	SO2	-1,44915	0,32302	0
		SO3	-1,5	0,51736	0,014
S11	SO1	SO2	-1,00847	0,30707	0,004
		SO3	-1,5	0,49182	0,009
S12	SO1	SO2	-1,4322	0,30433	0
		SO3	-1,5	0,48743	0,008
EKONOMİK POLİTİKALAR - İŞLETME PERFORMANSI					
S2	E1	E3	-0,61364	0,20098	0,009
S6	E3	E1	-0,61364	0,24149	0,035
S9	E2	E1	-1	0,39473	0,036
S10	E2	E1	-1,5	0,36568	0

		E3	-1,43182	0,33077	0
S11	E2	E1	-1,5	0,33268	0
		E3	-0,84091	0,30092	0,018
	E3	E1	-0,65909	0,23165	0,016
S12	E2	E1	-1,5	0,34438	0
		E3	-1,40909	0,3115	0

HALKLA İLİŞKİLERDE LOBİCİLİK FAALİYETLERİNİN YERİ

Dr. Sami ZARİÇ

Dr. Haydar ALBAYRAK
TKDK Malatya İl Koordinatörlüğü

Öz

Son yıllardaki gelişmeler doğrultusunda tüketici taleplerinin ve müşteri memnuniyetinin piyasa ekonomisinde başarılı olmak için halkla ilişkilerin önemi oldukça artmıştır. Aynı şekilde lobcilik kavramı da son dönemde özellikle uluslararası alanda negatif gelişmeler vuku bulduğunda gündeme gelmektedir. Fayda sağlamak amacıyla belli insan gruplarıyla ilişkiler kuran Halkla İlişkilerin, bu bağlamda lobcilik ile yakınlaştığı söylenebilir.

Siyasal karar alma mekanizmasını etkilemek ve kendi istedikleri kararların alınmasını sağlamak amacıyla şahısların ve çıkar gruplarının yaptıkları her türlü girişim olarak tanımlanabilen Lobcilik, günümüzde oldukça önemli ve kritik bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin ve sistemlerin birbirine gün geçtikçe entegre olduğu dünyada, karar süreçlerini etkilemek daha hayati bir durum haline gelmiştir. Lobciliğin öneminin artmasına bağlı olarak bu alanda faaliyet gösteren profesyonel baskı grupları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Lobicilik ve Halkla İlişkiler birbirinden ayrı düşünölemeyecek hatta iç içe geçmiş iki faaliyet alanıdır. Lobcilikte birçok halkla ilişkiler yöntemi kullanılırken, Halkla İlişkiler de kamuoyu baskısı oluşturarak siyasi karar mekanizmalarını etkileme gibi lobcilik yöntemleri kullanılmaya başlamıştır ki, bu durum “Halka Dayalı Lobcilik” ya da “Dolaylı Lobcilik” olarak adlandırılmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan “Halkla İlişkilerde Lobcilik Faaliyetleri” ile ise öncelikli olarak siyasi karar alma süreçlerini etkilemek amaçlanmak da, bunun yanında itibarı artırmak, tekrar konumlandırmak ve bilinirliği artırmak gibi başka hedeflere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lobcilik, halkla ilişkiler, yasama, iletişim.

1. GİRİŞ

Son yıllardaki gelişmeler doğrultusunda tüketici taleplerinin ve müşteri memnuniyetinin piyasa ekonomisinde başarılı olmak için halkla ilişkilerin önemi oldukça artmıştır. Artık piyasada sağlam bir edinmek isteyen veya konumunu daha da pekiştirmek isteyen ve müşteri memnuniyetini uzun vadede sağlamayı düşünen firmalar halkla ilişkileri faaliyetine yeterli önemi vermek zorundadır.

Aynı şekilde lobcilik kavramı da son dönemde özellikle uluslararası arenada – özellikle ABD’de- Türkiye’nin aleyhine olan Ermeni Meselesi vb. konulardaki negatif gelişmeler vuku bulduğunda gündeme gelmektedir. Böylece zaman zaman lobcilik ve

uygulamaları ülke gündeminde ön plana çıkmaktadır. Aleyhte olan her türlü gelişmede lobicilik konusunda ne ölçüde ehemmiyet verdiğimiz veya Türkiye için çalışması öngörülen lobi şirketlerinin başarıları sorgulanmaktadır.

Lobicilik denildiğinde aslında ilk başta akla sadece uluslararası boyuttaki çalışmalar akla gelmektedir. Ancak artık uluslararası boyutta da bir halkla ilişkiler uygulaması şeklinde lobicilik de yapılmaktadır. Dolayısıyla lobiciliğin yapılmakta olduğu alan konusunda bir genişleme söz konusudur. Tabii bütün bu faaliyetler ülkenin yönetim yapısı ve yürürlükteki mevzuattan da etkilenmektedir.

Bu çalışmayla hem lobicilik hem halkla ilişkiler kavramlarını incelemeye ve aralarında ne gibi farklar veya benzerlikler olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

2. LOBİCİLİK VE HALKLA İLİŞKİLER NEDİR?

2.1. Halkla İlişkiler

Halkla İlişkilerin temelinde iletişim yer almaktadır. Peltekoğlu (2009) yapmış olduğu tanımda, “Halkla İlişkiler, kurumun amaçları üzerine yapılan, önem sırası-kimi zaman tüketici, kimi zaman dağıtım ve çalışanlar gibi kurumun ve kampanyanın hedeflerine göre – değişkenlik gösteren hedef kitlelerle gerçekleştirilen stratejik iletişim yönetimi” diyerek iletişimin halkla ilişkilerdeki önemi vurgulamaktadır. Halkla İlişkiler bu perspektiften ele alındığında, uluslararası diplomatik ilişkilerden bireylerin yönetime ve karar alma süreçlerine katılımına, STK’ların destek alma çabalarından ticari işletmelerin pazarlama çalışmalarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığı görülmektedir (Peltekoğlu, 2009: 7).

Uluslararası sermayenin yayılması nedeniyle rekabetin yoğunlaştığı ve hizmet sektörünün gelişerek ön plana çıkmaya başladığı günümüzde, bilgiye olan ihtiyaç artmaya başlamıştır. Bilgi öneminin artması ile birlikte bilgi elde edilmesinde kullanılan yöntemler de artmış ve çeşitlenmiştir. Bu yöntemlerden birisi halkla ilişkilerdir. Çağımızın iletişim yöntemi ve mesleği olarak kabul edilen halkla ilişkilerde, çift taraflı bilgi akışı bulunmaktadır. Bu nedenle günümüzdeki birçok şirket ve yönetim, halkla ilişkiler faaliyetleri aracılığıyla bir yandan kendilerini halkın geniş kesimlerine anlatırken, diğer yandan halkın taleplerini ve ihtiyaçlarını da öğrenme fırsatı bulmaktadır (Canöz, 2009: 281). Geçmişe oranla günümüzde önemi daha da artan halkla ilişkiler, belirlenen hedef kitle ile iletişim kurmayı ve bu iletişim aracılığıyla fayda sağlamayı amaçlayan Lobicilik ile birçok açıdan benzerlik göstermektedir.

2.2. Lobicilik

"Lobicilik" deyimini sözlüklerde "... parlamento üyelerini kanun koyma süresinde etkileme..." olarak tanımlanmaktadır. İlk lobicinin, ise XVI. Louis döneminde, Fransa'nın ABD'ye sattığı silahların ödenmesi için uğraşan Vergennes Kontu olduğu söylenmektedir (Hanlı, 2003). Peltekoğlu ise; Lobiciliğin, yasa koyucularının belli yönde oy kullanmasını sağlamak amacıyla meclis koridorlarında yürütülen kulis çalışmalarına atfen İngilizcede meclis koridorları anlamına gelen “lobby” sözcüğüne dayandığını ifade etmekte ve lobiciliği, hedef kitleyi belli inanç ve eylemlere yöneltmek

ya da etkilemek amacıyla yapılan faaliyet olarak tanımlamaktadır (Peltekoğlu, 2009: 596).

Bülbül (2004) ise; Lobiciliği, inandırma, ikna etme ve tanıtma tekniklerinin kullanıldığı, karar verme süreçleri üzerinde baskı oluşturarak siyasi kararlar üzerine etki etme çaba ve becerisi olarak tanımlamaktadır. Bülbül, lobiciliğe kısaca kanun simsarları da denilebileceğini ve lobiciliğin aynı zamanda bir iletişim tekniği olarak da değerlendirilebileceğini açıklar. Tarihi gelişim içinde lobicilik, Washington lıard Otelı'nin lobisinde başlamış, kongre binasının koridorlarında devam etmiştir. Lobiciliğin özellikle ABD'nin siyasal ve yönetsel yaşamında önemli bir yeri olduğu bilinen bir gerçektir (Bülbül, 2004: 245). Tüm siyasal sistemler için geçerli olan ve AB gibi diğer önemli uluslararası aktörlerde de önemi artan lobicilik ABD'de özel önem taşımaktadır. Lobicilik uygulamada kamu görevlilerine meclis koridorlarında ulaşmanın dışında otellerde, evlerinde veya mektup ya da telefon kanalıyla ulaşılması çabalarını da kapsamaktadır.

2.2.1. Lobicilik Yöntemleri

Lobi faaliyetlerinde uygulanabilecek olan yöntemlerin sayısı sınırlıdır. Ancak doğru zamanda, doğru şekilde, doğru lobi tekniklerinin de desteğiyle gerçekleştirilecek çalışmalarla lobi faaliyetlerinde başarı kazanılabilmektedir. Uygun teknik ve yöntemlerin seçiminde, uygulamanın yapılacağı ülkenin sosyo-kültürel yapısından yönetim yapısına kadar çok sayıda faktör etkili olabilmektedir (Akbulut, 2009).

Lobicilerce amaçlarına ulaşmak için kullanılan yöntemlerden birincisi doğrudan lobiciliktir. Doğrudan lobicilik, lobiciler ve kanun yapıcılarca en etkili yöntem olarak nitelendirilmektedir. Bu yöntemde baskı grupları temsilcileri ya da lobiciler, kanun yapıcılar bizzat ziyaret eder ve dostluk kurmayı amaçlar. Doğrudan lobicilik, lobicilik faaliyetinde bulunan pek çok grup tarafından kullanılan temel stratejidir.

Lobicilerce kullanılan yöntemlerden ikincisi ise halka dayalı lobicilik (grass-roots lobbying)'tir. Doğrudan lobicilik ile yeterli etkinin sağlanamadığı durumlarda baskı grupları, seçmenleri harekete geçirerek yasa yapıcılar üzerinde etkili olmayı hedeflemektedir. Grass-roots hareketi, bazı durumlarda spontane olarak kendiliğinden ortaya çıksa da, çoğu zaman ya başlı başına bir yöntem ya da doğrudan lobicilik faaliyetlerini desteklemek amacıyla devreye sokulan bir araç olarak kullanılmaktadır (Akbulut, 2009).

Bülbül ise Lobicilik yöntemlerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (2000: 122):

1. Lobiciler, kamu görevlilerine meclis komisyonlarında görüşlerini anlatabilirler.
2. Evinde, bürosunda ikna etmek için uğraşırlar.
3. Mektupla, hatta telefonla muhatabına ulaşarak onu iknaya çalışırlar.

Çoğu zaman yasama ve karar organlarında etkili olan kişilerin, uzmanlık gerektiren pek çok durumda yeterli bilgi donanımına sahip olmamaları, dışarıdan gelen bilgiye açık olmaları ve etkisinde kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu durum da lobicilerin işini kolaylaştırmaktadır (Peltekoğlu, 2009:598). Ülkemizde de

milletvekillerinin genel ilgilerinin seçildikleri illere yönelik olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla ülkemizde de gerek milletvekillerinin bu eğilimde olması, gerekse danışmanlık hizmetlerinin profesyonel olarak verilememesi gibi etkenlerden dolayı ülkemizde de lobicilerin işinin kolay olduğu söylenebilir.

2.2.2. Örnek lobi faaliyeti

ABD’de lobi faaliyetleri güçlü olup, yabancı devletler de lobiciler tarafından temsil edilebilmektedir. Japon Hükümeti 1986 yılında ticaret politikasına ilişkin koruma tedbirlerinin olumsuz yönlerini kanıtlayabilmek için lobicilik faaliyetlerine 60 milyon dolar ödemek zorunda kalmıştır. Toplam 100’den fazla kişi ve kuruluşun Japonya’nın temsilciliğini yaptığı bu kampanyanın temel dayanağından birisi 250.000 Amerikan vatandaşının Japon otomobil endüstrisinden yılda 4.5 milyar dolar kazandığı ve Brookling Enstitüsü’nün araştırma sonuçlarına göre, kota uygulamasının Japon arabalarının fiyatlarında 2500 dolar, Amerikan arabalarının da fiyatlarında ise 1000 dolarlık artışa neden olduğu konusudur (Peltekoğlu, 2009: 600).

Bu örnekte de görüldüğü gibi uluslararası alanda lobicinin hukuk ve iletişim konusunda uzman olması lobicilik faaliyetinin başarısında çok önemlidir. Ülkeler diğerlerinin gözünde itibar sağlayabilmek, ekonomik destek alabilmek, kendi çıkarlarını koruyabilmek için çeşitli örgüt ve kişilerin desteğinden güç almaktadır (Peltekoğlu, 2009:600). Ülkemiz de zaman zaman ABD’de lobi faaliyetlerini yürütmek üzere çeşitli profesyonel kuruluşlarla işbirliğine gitmektedir.

2.2.3. Lobiciler kimlerdir?

Lobiciler yasama meclisleri, bakanlıklar ve yönetimler ile çıkar grupları arasında aracı rolü oynarlar. Tabii artık uluslararası düzeyde ülkelerin temsilciliğini de yapabilmektedir. Lobiciler, ticari işletmelerin ya da işçi sendikalarının bu işle görevlendirilmiş çalışanları olabileceği gibi lobicilik şirketlerinde görev yapanlar ya da taleplerini iletme çabası içindeki sıradan insanlar olabilir. Görüldüğü gibi lobicilik çok geniş yelpazede çeşitli kurum ve kuruluşların ilgisini çekmektedir.

2.2.3.1. Lobicide olması gereken özellikler

Günümüzde lobicilik faaliyeti yürütebilmek için, yasa koyucularla ya da karar vericilerle kişisel tanışıklık tek başına yeterli olmamaktadır. Ayrıca günümüz lobicilerinin sakin, konuşkan, iyi eğitim almış, konusuna hâkim olması ve argümanlarını istatistiki veri ve araştırma raporları ile desteklemesi beklenmektedir.

Akbulut lobicileri, faaliyet alanlarıyla ilgili geniş bilgiye sahip kişiler olarak konuların oluşumu ve teknik yönleri hakkında aydınlatıcı bilgileri derleyip, rapor haline getirebilecek nitelikte kişiler olarak tarif etmektedir. İfadelerinde hukuk dili kullanmalarının yanında lobiciler, komitelerde söz alacak konuşmacıların listesi, yasayı destekleyen Kongre üyelerinin adları gibi hususları da kanun yapıcılara bildirirler. Bu nedenle sıklıkla karar alma organları arasında ve siyasi çevrelerde lobicilerin sağladıkları bilgilere başvurulmaktadır (Akbulut,2005).

2.2.3.2.Lobicilerin Gruplandırılması

Lobiciler aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir:

a. Temsilci niteliğindeki lobiciler: Bunların çoğunluğunu yasal çerçevede danışmanlık görevi yapan hukuk büroları oluşturmaktadır. Bu kuruluşlar belli konularda uzmanlaşmışlardır.

b. Bireysel Lobiciler: ABD Kongresi'nde resmen kayıtlı olan ya da olmayan, ayrıca ABD Adalet Bakanlığı'nda ajan görevi için kayıtlı bulunanlardır. Temel işlevleri, hükümet ve kongre çalışmalarını, müşterilerinin amaçları doğrultusunda yönlendirmektir.

c. Bilgi toplayıcılar: Hükümetle ilgili işlerde açık ya da gizli şekilde istihbarat yapanlardır. Gizlilik kaydı bulunanlar müşteriler için özel amaçlı bilgi toplamaktadırlar. Açık olanlar ise, kamuoyunu etkilemek için bilgi aktarmaktadırlar (Bülbül, 2004: 248).

2.2.4. Lobiciliğin önemi

Çoğulcu ve katılımcı toplumlarda lobicilik alanındaki etkinlikler giderek önem kazanmaktadır. Lobicilik, demokratik rejimin ve düzenin bir parçasıdır. Lobicilik, aynı zamanda kurumsal tanıtımın ve kamuoyunu etkileme gücünün bir örneğini de oluşturmaktadır (Bülbül, 2004:246). Bu çerçevede özellikle lobiciliğin halkla ilişkiler uygulaması olarak da kullanılabilmesiyle lobicilik konusundaki yargılar olumlu yönde değişmektedir.

3. TÜRKİYE'DE LOBİCİLİK

Türkiye'de yakın zamana kadar lobicilik etkinlikleri halkla ilişkiler kapsamında değerlendirilmemiş, hatta etik ve yasa dışı çalışmalar olarak kabul edilmiştir. Ancak son yıllarda bu denli çalışmalar ivme kazanmış, söz konusu alanda etkinlik gösteren kuruluşlar yaşama geçmeye başlamıştır.

Türkiye'de lobicilik "baskı grubu" olarak algılanmaktadır. Bu da olumsuz değerlendirmelere yol açmıştır denilebilir. Baskı grubuyla, lobiciliğin ayrı şeyler olduğunu vurgulamalıyız.

Halk iradesine dayalı parlamenter sisteme geçtiğimizden bu yana, lobiciliğe benzer çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Ülkemizde lobicilik çalışmalarının yasal bir dayanağı yoktur. Tamamen özel yeteneklere dayalı olarak çeşitli konulara göre yapılmaktadır (Bülbül, 2004:247).

Türkiye'nin lobicilik konusunda yaptığı harcamalara gelecek olursak Türkiye'nin 1997 ve 2003 yılları arasında lobicilik faaliyeti için ödediği toplam para açıklanmayan tutarlar hariç 15,5 milyon doları aştığı kaynaklarda yer almaktadır. Türkiye'nin 7 yılda ödediği 15,5 milyon doların yaklaşık 9 milyon dolarını Livingston-Solomon Goup LLC adlı lobi şirketi almıştır. Lobici firmaların yaptıkları işlerden bazıları şu şekildedir: Türkiye ekonomisinin önemli olduğunun ABD Kongresi'nde tartışılması, medyada Türkiye'nin görüşlerinin yer alması, Kongre'de Türk karşıtı lobilere karşı mücadele, Ermeni ilişkilerinin durumu.

Kaynaklarda Türkiye'de sadece lobi faaliyetleri ile uğraşan lobi şirketlerinin bulunmadığı bilgisi yer almaktadır. Bu sebeple, ülkemizde lobi faaliyetlerinde kullanılan başlıca teknikler şunlardır (Akbulut, 2009): Devlet görevlilerine sık sık

bireysel ziyaretler yapmak; sektörü temsil eden ve lobicilerin üyesi oldukları dernek, vakıf vb. kuruluşlarla işbirliği yapmak; eski dostlukların/hemşerilik ilişkilerinin kullanılması; bürokrat ve kanun yapıcılara yakın isimlerle bağlantı kurmak; siyasi parti başkanları ile ikili/çoklu görüşmeler yapmak; açık hava toplantıları, sessiz yürüyüşler ve basın toplantıları düzenlemek.

4. DÜNYADA LOBİCİLİK

Ülkelerin ve sistemlerin birbirine gün geçtikçe entegre olduğu küresel dünyada, karar süreçlerini etkilemek kritik bir durum haline gelmiştir. Dünyadaki lobicilik faaliyetleri, AB’de ABD’de örnekleri üzerinde durularak incelenmektedir.

4.1. AB’de Lobicilik

AB’nin müzakere esaslı entegrasyon yapısı esasında lobiciliği özünde barındırmaktadır (Yazar, 2009). Yeniden yapılanma ve birlik oluşturma süreci, petrol ürünlerinden tarımsal üretime kadar pek çok alanda 1000’nin üzerinde mevzuat düzenlemesini zorunlu kılmaktadır. Bu düzenleme sürecinde lobiciler önemli rol üstlenmiş ve denilebilir ki, lobi kuruluşları altın dönemini yaşamıştır.

Avrupa’da lobicilik faaliyetleri, doğal olarak AET ile birlikte yoğunluk kazandı denilebilir. İlk lobicilik faaliyetini, Fransız tarım üreticiler yapmış; ardından büyük otomobil üreticileri bürolar açarak lobicilik faaliyetine başlamışlardır (Hanlı, 2003). AB ile ilgili lobicilik faaliyetleri, AB ile müzakere sürecinde bulunan -her ne kadar buradaki müzakere teknik anlamıyla uyumlaştırmaya daha yakın görünse de- ülkemiz açısından da üzerinde durulması gereken önemli konular arasından yer almaktadır.

546

4.2. ABD’de lobicilik

Dünyada siyasal, ekonomik, kültürel (kredi bulma ve yatırımcı çekme vs.) başarıların önemli oranda “stratejik ilişki ağlarına yani lobiciliğe” bağlı olduğu bir gerçektir. Dünya’da öne çıkan bazı lobi grupları şunlardır: Yahudi Lobisi, Ermeni Lobisi, Tayvan lobisi, Yunan lobisi vs. (Yazar, 2009). Zaman zaman ülkemiz dış politikası açısından ABD’deki Ermeni ve Rum Lobilerinin ülkemiz aleyhine olumsuz girişimleri ülkemizde dikkatle izlenmektedir. Bu dönemlerde ülkemizin dengeleyici faktör olarak Yahudi Lobisinin desteğine yöneldiği bilinen bir durumdur.

ABD’deki lobi çalışmaları, 1938 tarihli Foreign Agents Registration Act ve 1946 tarihli "Federal Regulation of Lobbying Act", değişiklik getiren "Lobbying Disclosure Act of 1976" "Lobbying Ethics" mevzuatlarıyla yürütülmektedir. 1979 yılında ise, profesyonel lobiciler tarafından American Lobbyist League kurulmuştur. Buradaki amaç, sicile kaydolma gibi yasal zorunlulukların yerine getirilmesiyle illegal çalışmaların önlenmesidir (Hanlı, 2003).

Lobicilik, kendisini en yoğun olarak Amerika’da, özellikle de siyaset sahnesinde göstermektedir. Özellikle seçim kampanyalarının yürütülmesi sırasında lobiciler önemli görevler üstlenmektedir. Seçim dönemlerinde işçi sendikaları, siyasi gruplar, iş çevreleri, basın kuruluşları, ideolojik kuruluşlar ve dernekler ile kongre üyeleri, senatörler ve halk arasında yoğun bir iletişim trafiği yaşanmaktadır. Bu trafik lobiciler

üzerinde yürümektedir. Lobiciler, bu süreçte büyük tanıtım kampanyaları düzenlemekte, her çeşit reklam ve iletişim aracını (mektup, faks, telefon, internet vs.) kullanarak önemli görevler üstlenmektedir.

Görüldüğü üzere ABD’de lobicilik faaliyetleri yasal olarak düzene oturtulmaya çalışılmış ve suistimallerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde zamanla bu konuda faaliyet gösteren şirketler ortaya çıkarsa bu konuda yasal düzenlemelere gidilebileceği düşünülmektedir.

4.2.1. Lobicilik neden ABD’de yaygındır?

Lobiciliğin ABD’de yaygın olmasına neden olarak aşağıdaki hususlar gösterilebilir:

a. Lobiciliğin, ABD’de yaygın olmasının nedeni birçok uluslararası kuruluşun merkezinin bu ülkede bulunmasıdır.

b. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler savunma ve ekonomik amaçlara dönük ABD’nin yardımına gereksinim duymaktadırlar.

c. Dünya iletişim ağının odak noktası ve düğmesi ABD’nin elinde bulunmaktadır. Bu güçten yararlanmak da, ABD’de lobiciliği giderek yaygınlaştırmaktadır.

Lobicilik ABD’de yasal statüye sahiptir. Bu doğrultuda lobiciler hak sahibi olarak resmen ABD Kongresi’nde faaliyet göstermektedir. Dünyanın bütün ülkelerinde seçilmişleri ve görevlileri etkilemek için arka kapıdan girenler vardır. Lobi çalışmaları bazı kaynaklarca “arka bahçe çalışmaları” olarak da ifade edilmektedir (Bülbül, 2000:123).

547

4.2.2. Sözde Ermeni Soykırımı Meselesi ve Lobicilik

Sözde Ermeni soykırımı iddialarını tüm dünyada kabul ettirmek için planlı ve uzun dönemli çalışmaların içinde bulunan Diaspora Ermenileri, bugün birçok ülkede sözde soykırımın tanınmasını sağlamıştır. Diaspora Ermenileri, konuyu tartışmak yerine kendi düşüncelerini kabul ettirmek için her türlü propaganda aracını kullanabilmektedir (Yazar, 2009). Şimdilik bunu başarılı bir şekilde sürdürmeye devam etmekte olup en son örneği de ülkemiz ile ABD arasında diplomatik kriz yaşanmasına neden olan tasarının ABD Kongresi’nde tekrar gündeme alınma sürecinde meydana gelmiştir.

Diaspora Ermenileri bu iddiayı kullanarak kendi kimliklerini üretip, pekiştirme yoluna gitmektedirler. Bahsedilen dönemde yaşanan trajik olaylar sonucunda bir travma yaşadıkları söylenebilecek olan Ermeni diasporası kin ve nefret üzerine bir kimlik ve tarih inşa etmeye çalışmaktadırlar.

Başarılarının arkasında kamuoyu diplomasisini iyi kullanma ve etkili lobi faaliyetleri yatmaktadır. Diaspora Ermenilerinin sözde soykırım iddialarını anlatan 26 bin kitap yayınladıkları bilinmektedir (Yazar, 2009). Türkiye kaynaklı bu konuyla ilgili yayınlanmış ve Türkiye tezlerini savunan eserlerin bir elin parmağını geçmediği acı bir gerçektir.

5. HALKLA İLİŞKİLER VE LOBİCİLİK

5.1. Lobicilik ve Halkla ilişkiler arasındaki benzerlikler

Halkla İlişkilerle iç içe olan Lobıcilikte, birçok halkla ilişkiler yöntemi de kullanılmaktadır. Ayrıca hem Halkla İlişkiler hem de Lobıcilik ayrıntılı araştırmayı ve bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir (Yazar, 2009). Yasaların hazırlanış biçimi ve yasa koyucular hakkında doğru bilgi sahibi olmayı gerektiren lobıcilik faaliyeti, bu özelliği nedeniyle ABD’de genellikle iyi halkla ilişkiler bilgisi ile donanmış eski yasa koyucular tarafından yerine getirilmektedir (Peltekoğlu, 2009: 598). Lobıcilerde iyi halkla ilişkiler bilgisinin bir artı değer olması da aslında yapı itibarıyla her iki faaliyetin de birbirine benzemesinden kaynaklanmaktadır.

Kuruluşların halkla ilişkiler faaliyetlerinin bir bölümünü oluşturan lobıcilik, hükümet ve yasa koyucularla ile iyi ilişkiler kurmanın yanında, uygulamada hükümet dışı olan ancak sesi yasa koyucular tarafından duyulacak kişilere yönelik olarak ta faaliyetlerde bulunmakta ve bu kesimlerle de diyalog kurmaktadır (Peltekoğlu, 2009: 598). Karar verme mekanizmalarında yer alan kişileri etkileyerek verilecek kararları yönlendirme gibi bir temel amacı olan Lobıcilik, belirlenen bir hedef kitle ile planlanan bir ilişki neticesinde fayda elde etmeyi amaçlayan Halkla İlişkiler ile büyük benzerlik göstermektedir (Canöz, 2009: 282).

Halkla İlişkilerin bir uygulaması olarak da nitelendirilebilecek olan Lobıciliğin amacına ulaşmak, diğer bir deyişle karar vericileri kendi istediği doğrultuda karar almaya yönlendirmek, için için kullandığı en etkili yöntemlerden birisi kamuoyu baskısı oluşturmaktır. Bu durum “Halka Dayalı Lobıcilik” veya “Dolaylı Lobıcilik” olarak adlandırılmaktadır. Lobıcilikte kamuoyu baskısı oluşturma yanında hedef kitleyi bilgilendirmek, ikna etmek, güven kazanmak ve konu hakkında gerekli bilgiyi sağlamak gibi dolaylı yöntemlerde kullanılmaktadır (Canöz, 2009: 283).

548

5.2. Lobıcilik ve Halkla ilişkiler arasındaki farklar

Lobıcilik ve Halkla İlişkiler arasında birçok benzerlik olsa da uygulama ve amaçlar bakımından farklılıklar da bulunmaktadır. Halkla İlişkilerin temel amacı, halkın gözünde olumlu bir imaj oluşturmak olduğundan halka yönelik aleni faaliyetler yapılmaktadır. Lobıcilikte ise, yönetim kademelerinde bulunanlara yönelik faaliyet yürütülmekte olup bazı durumlarda kapalı kapılar ardında gizli olarak gerçekleştirilmektedir.

Halkla ilişkiler kapsamında yapılan lobıcilikte; kuruluş adına çift taraflı iletişim ve uzun vadede imaj oluşumu hedeflendiği için gizlilik ortadan kalkmaktadır. Temel amaç olan karar alma mekanizmasını etkileme amacının yanında itibarı güçlendirmek, tekrar konumlandırmak ve bilinirliği artırmak gibi amaçlar da hedeflenmektedir (Canöz, 2009: 282).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere lobıcilik halkla ilişkilere nispeten biraz daha hedefe yoğunlaşmakta ve hedefin elde edilmesiyle fonksiyonu da sona ermektedir. Dolayısıyla uzun vadede halkla ilişkiler uygulaması olarak gerçekleştirilen lobıciliğin kurum kimliği ve itibarını daha da sağlamlaştıran bir faaliyet olduğu ortaya çıkmaktadır.

6. SONUÇ

Bir halkla ilişkiler uygulaması olan lobicilik de, halkla ilişkilerde yaşanan gelişmelere orantılı olarak önem derecesini artırmaktadır. Türkiye'nin ulusal ve uluslararası seviyede gerçek anlamda bir lobi faaliyeti yürüttüğü söylenemez. Jeopolitik açıdan stratejik önemi olan bir noktada bulunan Türkiye'nin ulusal menfaatleri doğrultusunda (dost-düşman kutuplarını terk ederek, karşılıklı menfaat eksenine yönelerek), lobi faaliyetlerini düzenli ve koordineli bir şekilde sebat ile yürütmesi zorunludur.

Lobicilik konusunda Türkiye'de artan ilgi sadece kriz zamanlarına has olmamalıdır. Bu konulara ilgi sürekli güncel tutulmalıdır. Gerçekten de küresel ölçekte önemli bir ülke olmak isteyen Türkiye'nin lobicilik faaliyetlerini ihmal etmemesi gerekir. Türkiye, ABD'de veya AB'deki profesyonel lobicilik kuruluşlarına veya lobicilere çok fazla kaynak aktarabilecek imkânlara sahip olmayabilir. Ancak en azından bu konulara vakıf -başta diplomatlar olmak üzere- yurtdışında ülkemizi temsil edebilecek bürokratların bu konularda yetkin olması ve görev aldıkları ülkelerdeki karar alıcılarla yakın ve olumlu ilişkiye girebilmeleri büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede bu personelin eğitiminde bu konudaki uzmanlardan destek alınması gereği ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi lobiciliğin sadece uluslararası boyutu bulunmamaktadır. Dolayısıyla ulusal ölçekte önemli kararların alınması aşamasında da ulusal düzeyde karar alıcılar nezdinde temaslar kaçınılmaz olmaktadır. Tüm bu hususlar ışığında küreselleşme ve gelişen iletişim teknolojilerinin de etkisiyle önümüzdeki yıllarda lobiciliğin öneminin artacağı söylenebilir. Ayrıca, özel olarak, Türkiye zaten ABD'de menfaatlerinin kollanması açısından lobicilik faaliyetlerine oldukça ilgi göstermekteydi. Ancak AB'ye üyelik sürecinde AB'deki menfaatlerimizin de korunması doğrultusunda AB düzeyinde de lobiciliği etkin kullanılması gerekecektir. Bu nedenlerle ulusal düzeyde de lobiciliğin öneminin artacağı ve konuya olan mevcut ilginin daha da artacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Akbulut, D. (2009), Lobicilik, www.bilgininadresi.net/Madde/52546/Lobicilik (06.04.2010).
- Ak, M. (2003), Lobicilik ve Basınla İlişkilerde Püf Noktaları, www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=68 (06.04.2010).
- Canöz, K. (2007), Halkla İlişkiler Uygulaması Olarak Lobicilik, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Bülbül, A. R. (2004) , Halkla İlişkiler, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bülbül, A. R. (2000) , Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hanlı, H. (2003), Küresel Lobicilik "Amerika Birleşik Devletleri -Avrupa Birliği ve Türkiye", www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=65 (06.04.2010).
- Peltekoğlu, F. B. (2009), Halkla İlişkiler Nedir?, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Yazar, F. (2009), “Karar Süreçlerini Etkileme Aracı Olarak Lobıcılık”,
www.bilgininadresi.net/Madde/52773/Karar-S%C3%BCre%C3%A7lerini-Etkileme-Arac%C4%B1-Olarak-Lobicilik (09.03.2010).

THE THEOCRATIC STATE OF IMAM SHAMIL (1834–1859): FROM CONFRONTATION TO UNIFICATION

Dr. Tsvetelina TSVETKOVA

Abstract

The article presents the formation of Imam Shamil's state – the Imamate, in a period of violent confrontation with the Russian Empire. It investigates the factors that contributed to the formation of a new state in North-Eastern Caucasus and the means used in order to establish “a new frame” of socio-political development of the mountainous societies. The article indicates the measures undertaken by Imam Shamil in the state-forming stages and their influence on the process of unification of the mountainous tribes in North-Eastern Caucasus.

Keywords: North-Eastern Caucasus, Imam Shamil, Imamate, Russian empire, confrontation, muridism, legislation, unification

The period 1834–1859 presents the most violent stages of confrontation between Russian troops and the mountain population in North Caucasus as part of the efforts of the Russian empire to colonize the region and make it inseparable part of its territories. Therefore resistance against Russian politics, the social internal transformations within the mountainous societies, the spread of the muridism (based on a Sufi teaching) were some of the important factors to give new impetus to unification of the North-eastern Caucasus under the leadership of Imam Shamil. Chosen in 1834 for Imam, he managed to establish a theocratic state – the Imamate, by broadening his power and developing its structure in full capacity. Thus, the Russian empire faced a new regional enemy on the territories of Chechnya and Dagestan, which it had to fight with. Having secured the western¹ and southern² borders of the country, Nicholas I was more than ever determined to subordinate the rebellious Caucasians. North Caucasus was a broad peripheral region with diverse ethnical population, where still the loyalty toward the emperor was only formal statement but not a factual political reality. Therefore, Nicholas I and his servants in the region took most severe measures to subordinate the mountaineers. The Emperor's biggest mistake was that he wanted to see effectiveness immediately, without entering into the nature of the processes in North Caucasus and estimating the role of the future Imam Shamil and newly-born ideology of muridism, possessing the potential to unify the mountaineers against the Russian authority. In addition, the failures of the Russian army led to incredible increase of the Shamil's authority. He started strengthening and ensuring his unlimited power and during the period 1834–1859 managed to introduce new ideology, administration order and legislation, which, including the religion, were the pillars of his state.

551

¹ The establishment of the so called “preservative bloc” by Nicholas I, being series of agreements with the Habsburgs empire and Prussia, which had to guarantee the security of the Russian western borders and presenting an attempt to maintain the Vienna System (it underwent serious changes after the death of one of its founders – Alexander I).

² The security of the southern borders was guaranteed not only by the Treaty of Turkmenchay (1828) and Treaty of Adrianople (1829), but by the Treaty of Hünkâr İskelesi with the Ottoman Empire in 1833, which eliminated the possibility of military threat for the Russian Black Sea shore.

The tribal differences were left aside under the leadership of a common respected and trusted leader.

The period when Russia proceeded to the colonization of North Caucasus coincided with several transformations the mountain societies³, which were serious obstacle for the unification of the mountainous societies. They started in XVIII to continue until the first half of XIX century converting the patriarchal-clan relations into semi-feudal or feudal ones and introducing social differentiation, where distinguished tribal, religious and military leaders took in their hands most of the control in the tuhums⁴ (Dagestan) and taips⁵ (Chechnya), altering social positions from selective to inheritable and forming a privileged ruling crust. The unifications of tuqums and taips for protecting territories and military expansion made one unions stronger than others and caused redistribution of territories – mountain pastures and plain, changing the economic situation of the tribes and their internal-tribal cohesion and external relations with their neighbours. These two parallel processes were the genesis of the social change power⁶. The internecine wars between the tribes turned to be a serious obstacle for uniting the mountaineer societies. Besides, concretely in Dagestan, this confrontation was complemented by the existence of feudal khanates⁷, which tried also to balance between the new Russian rule and the neighbouring tribes, not always successfully.

The point of collision between mountaineers in Dagestan and in Chechnya and Russian empire was intersection of those transformations and the Russian colonial policy, which became catalyst of the military confrontation and prepared the soil for flourishing of the muridism. This collision had two sides. One is connected with the so called “system of raids” which was typical part of the living means for most of the mountaineers, such as Chechens, Dagestanians, Kabardinians, Circassians etc.⁸ Its existence originated at the end of XVII century before the coming of Russians and connected with specific of the mountainous social and economic structures. The reinforcement of power and influence of the feudal distinguished ruling crust from the one side, and the satisfaction of the material needs of the people from the other, leaded to internal confrontation which was solved through raids to their neighbours⁹ as the object of plundering were domestic animals, agricultural products, humans for slavery of selling, etc. Being limited as intensity, the “system of raids” became more intensive at the beginning of XIX when Russian policy clashed with the interests of the organisers of the raids. On the one hand, the empire deprived the mountaineers of their traditional object of raids, incorporating new Caucasian territories and starting to protect them. For example, Kahetia was such territory attacked many times by Dagestanians. On the other hand, the empire created new destinations for attack – Ciscaucasia and North-Caucasian plain, where new Russian settlements, fortresses

552

³ Bliev, M. (1989). K probleme obshchestvennogo stroya gorskih (“vol'nyh”) obshchestv Severo-vostochnogo i Severo-zapadnogo Kavkaza (XVIII-pervoy poloviny XIX veka). *Istoriya SSSR (Otechestvennaya istoriya)*, 4: 151–168; Fadeev, A. (1955). O vnutrenney social'noy baze myuridistskogo dvizheniya na Kavkaze v XIX veke”. *Voprosy istorii*, 6: 67-77.

⁴ Tuhum in Dagestan means kin, clan. It is ancient form of kinship of Dagestanians. According to the traditions every Dagestanian, every family in Dagestan belongs to a tuhum.

⁵ Taip – a unit of organization of the Nakh people (Ingush and Chechens), self-determined by the common origin of its members, probably originally had the character of a territorial and tribal union.

⁶ Bliev, M. and Degoev, V. (1994). *Kavkazskaya vojna*. Moscow: Roset, 87.

⁷ Dadaev, Yu. (2014). Sistema Organov Vlasti i Upravleniya Feodal'nyh Vladeniy Dagestana v XVIII – pervoy polovine XIX v. *Vestnik Instituta IAE*, 1: 25–39.

⁸ Gapurov, Sh. (2003). K voprosu o „nabegovoy sisteme“ gorceev. *Izvestiya VUZOV Severo-Kavkazskiy region. Obshchestvennye nauki*, 4: 27–32.

⁹ Bliev and Degoev, *Kavkazskaya vojna*, 117-125.

and bazaars were established, contributing to the liveliness of the economic life. The clash changed seriously its character, when the raids acquired anti-Russian character as a result of the Russian fight with the mountaineers and its severe policy for establishing its power in the North Caucasus. The Russian methods such as punitive expeditions to restrictions concerning the trade with salt and wheat, sharpened the confrontation. “The economy of the still independent, or “unpacified”, communities was strongly affected by the Russian economic warfare”¹⁰. The introduced quarantine at the Caucasian Line, the prevention of some communities to use fields and pastures, constrains on raiding and slave trade¹¹ – all of them destroyed the traditional food production and commerce of the tribes. In the “pacified” regions, the population was not only put a tax on by their rulers, but also had “to supply the Russian forces with food, firewood, pack-horses and two-wheeled carts on demand and for negligible prices at best”¹². Other measures undertaken by the Russians were part of the so called “siege system” initiated by General Aleksey Ermolov and developed in resettling of “pacified” Chechens southward between Terek and Sunja river, settling Cossacks on their lands in order to besiege the “unpacified” ones¹³. As a result many of Chechen communities were deprived of their fertile land. One more fact contributed to worsen the relations between mountaineers and Russians – it was the support of the last for the local feudal lords and ruling crust, posing on them the duty to keep under control the communities not letting them to rebel against the imperial power. In return, Russians provided them with ranks, titles, money, military support¹⁴. Thus, the pressure over the ordinary people was increased by those local leaders, as different methods were used to prevent their disobedience to the Russians¹⁵.

The penetration of a Sufi order of Naqshbandiyyia¹⁶ during this specific transitional period of social changes and confrontation with new factor in their life – the Russians, was a key moment for establishing this ideological unification, which laid the basis for the appearance of the muridism and its consequences for the Caucasian mountaineers.

The irregular spreading of Christianity and Islam, the existence of paganism in some of the Caucasian societies until end of XVIII-beginning of XIX century is well researched¹⁷. As Dagestan was a peculiar centre for spreading Islamic religion and famous with its schools and scholars, in Chechnya the situation was more complicated as Islam started to spread later.

553

¹⁰ Gammer, M. (1994). *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan*. London: Frank Cass, 40.

¹¹ Akty, sobrannyye kavkazskoy arheograficheskoy komissii (AKAK). (1875). CILT. 6, Pt. 2, Tiflis, Doc. № 873, p. 498; Doc. № 882, 501–502; Vinogradov, V.B. and Klychnikov, Yu. Yu. (2001). K probleme kontrabandy „plenoprodavstva“ na Kavkaze v XIX veke. *Voprosy Severnokavkazskoy istorii*, 6/1: 45–50.

¹² Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar*, 41.

¹³ Lesin, V. (2011). *General Ermolov*. Moscow: Veche, 268, 270–271, 277; Degoev, V. (2003). *Bol'shaya igra na Kavkaze: istoriya i sovremennost'*. Moscow: Russkaya panorama, 163–164.

¹⁴ Babich, I. (2008). Deyatel'nost' Rossiyskogo gosudarstva po vklyucheniyu gorceev Severnogo Kavkaza v obshcherossiyskoe kul'turnoe prostranstvo v konce XVIII – nachale XX veka. *Nauchnaya mysl' Kavkaza*, 4: 41–49; Degoev, *Bol'shaya igra na Kavkaze*, 155.

¹⁵ Degoev, *Bol'shaya igra na Kavkaze*, 170.

¹⁶ Zelkina, A. (2000). *In Quest for God and Freedom: Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus*. London: Hurst&Company.

¹⁷ Zelkina, A. (2000). *In Quest for God and Freedom: Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus*. London: Hurst&Company; Bitova, E. (2005). Mezhdru hristianstvom i islamom: religiozniy aspekt rossiyskoy administrativnoy politiki na Severnom Kavkaze v XIX veke (balkarskie obshchestva). *Nauchnaya mysl' Kavkaza*, 1: 65–75; Bobrovnikov, V. (2002). *Musul'mane Severnogo Kavkaza: obychay, pravo, nasilie : Ocherki po istorii i etnografii prava Nagornogo Dagestana*. Moscow: Vost. Lit.; Narochnickiy, A. (1988). *Istoriya narodov Severnogo Kavkaza s drevneyshih vremen do konca XVIII v.* Moscow: Nauka; Jaimoukha, A. (2005). *The Chechens. A Handbook*. New York: Taylor & Francis Group.

People there still had some mixed beliefs based on traditional culture and also the so called *adat** – which was the legal regulation for arranging their social relations. When the relations between Russians and the societies in North Caucasus started to escalate into a military confrontation, the place of the religion took important role at the historical stage and especially in connection with the spread of the Sufi order and muridism.

The philosophy of the Sufi order Naqshbandiyyia is based on the desire to achieve union with God, surmounting the limitations of human existence through a special path (*tariqa*) to the Divinity¹⁸. According to the teaching a man has the ability to reach several stages of perfection, preparing him for the unification with God: 1. Sharia - devout life following the prescriptions and the orders of the Muslim legislation. This is the so called worldly perfection; 2. Tariqa (way, path) – a man who decided to follow a mystical path, bringing him closed to the unification with God; 3. Maarifat (knowledge) – a mystical hal (trance) as result of ascetic life, deep self-concentration, which is the third stage of the perfection; 4. One can increasingly separate himself from the earthly and move to unity with God when he finally reaches a *haqiqa* - a stage in which he is in direct communion with God and resides not on the earth, but in the midst of existence and non-existence. To go through the stages for unification with God, a follower of the *tariqa* becomes *murid* (disciple) of Sufi imam or sheikh, choosing him for his *murshid* (leader), as the *murid* unconditionally obeys the *murshid* and *murshid*'s orders, without judging if they were good or bad. From here, the term “*muridism*” was introduced by the Russian generals, who in their reports wrote about the about the movement among the Caucasians as they named *murids* those disciples of the Sufi movement, who took part in the Holy war against the Russian empire and called it *Ghazawat*¹⁹. In fact, the *muridism* was a military-political ideology, based on the Sufi teaching Naqshbandiyyia-Khalidiyya, bred by internal socio-political transformations in the Caucasian communities and external political factors, connected with the change of the geopolitical situation and international influence in North Caucasus. The ideology was shaped and closely connected with its propagator, namely Imam Shamil, who used the foundations laid by the previous two Imams, and developed a system of leadership within the framework of established state and united population irrespective of their ethnical origin.

554

Ghazi-Muhammad (Kazi Mulla in Russian sources), being a part of the Sufi *tariqa*, was the first of the three imams who initiated the active preaching of Sharia among the mountaineers in Northern Caucasus, trying to unite it in the fight against the Russian empire. In 1825 he accepted completely the *Ghazawat* as he directed it not only towards the Christians, but also against all “*infidels*” among the mountain nations. At the beginning his idea for war with the Russians was not met with peculiar support by the local population. Some of them were inclined to accept the Sharia as a norm of moral conduct and lifestyle, but not to be at war. Most often the reasons were connected with the fact that the good relations with the Russians gave the mountaineers the possibility to graze their herds at the territories occupied by Russian troops. The barter-trade was also an important factor as well as the provided protection by the Russians from the attacks by the neighboring tribes. As in the beginning Ghazi-Muhammad did not resort

* *Adat* – traditional system of justice of Caucasian peoples, based on local customs and popular legal practices.

¹⁸ Knysh, Al. (2000). *Islamic Mysticism. A Short History*. Lieden-Boston-Köln: BRILL; Kolodin, Al. *Myuridizm*; available from <http://religiocivilis.ru/islam/islammm/447-myuridizm.html> adresinden erişildi. (ET: 15.06.2017)

¹⁹ Magomedov, M. (2015). The Evolution of Sufi Communities in the North-East Caucasus in XIX century. *Gumanitarnye i yuridicheskie issledovaniya*, 1: 57.

to violence, after forming detachment of murids, he started to attack the disobedient compatriots to punish them and to take amanats²⁰ as a pledge for the participation of the population in the Ghazawat²¹. In 1829 Ghazi-Muhammad announced a Holy War against Russian empire in a proclamation to the people of Dagestan and late he was promulgated as Imam by the elders of the tribes on the region. Thus, his power received legitimacy which helped him to impose the Sharia. His ambition to strengthen his authority led to the establishment of initial form of governmental system, the so called “people’s sharias”²² or these were people’s consultative assemblies which functioned on the base of sharia legislation and which except the discussed important questions about religion and war, were a place for the preaching of the Imam. The next issue to be solved by Ghazi-Muhammad was the expanding of the territory base, to establish his military-political power over. For this purpose, in 1830 the Avar khanate was attacked by his troops as its population was 100 000, which offered serious military potential at that time. In addition, the power of the khan was not stable as many of the “free societies” were not subdued to him any more²³. Later, Ghazi-Muhammad started to attack Russian fortresses²⁴, which was indicative for the forming of the ideology of the muridism as the first years the imam attacked mainly mountain auls with the aim to impose Sharia and fight with the infidels at local level. With the announcement of Holy war against the Russians, he gradually directed the ideology to resistance to the imposing of the Russian authority, which at that moment took a decision for reinforcing the military colonization through punitive military operations to reach the final aim – subjection of North Caucasus. The combination of these factors led to the beginning of purposeful attacks of Russian fortresses in 1831-1832. Ghazi-Muhammad managed even to subdue some of the mountainous Chechens in the region of Military-Georgian Route.

In October 1832 the imam was killed in the battle of Gimri²⁵. His close adherent Hamza Bek (in Russian Gamzat) was proclaimed for Imam as his main aim was to strengthen the Imam’s power using the war with Russia as a tool for that purpose²⁶. In 1833 he undertook a lot of military expeditions not only to obtain spoils, but also to subdue politically the “free societies”. Hamza Bek established corps as well as permanent garrison²⁷ in his native town Gotsatl – the political center of his power. In 1834 he spread his power on almost all the “free societies” and decided to attack Hunzah as the rule over Avaria would strengthen his power over all Dagestan²⁸. In August he captured the city and proclaimed himself for khan, but the brutal dealing with the khan’s family most probably was one of the reasons for the coup against him and his killing after a month.

555

²⁰ Amanat - Historical name of the hostage in the North Caucasus during the Caucasian war.

²¹ Bliev and Degoev. *Kavkazskaya voyna*, 241–243.

²² Baddeley, J. (1908). *The Russian Conquest of the Caucasus*. London-New York-Bombay-Calcutta, 257.

²³ Ibid., 260–261.

²⁴ Ibid., 253–255; Kutlu, T.C. (1980). *Çeçen Direniş Tarihi. İstanbul*, 196–197; Baddeley, J. *The Russian Conquest*, 254–258; AKAK. (1888). CILT. 8, Tiflis, Doc. № 403, 528–529; Narochitskiy, A.L. (Ed.) (1988). *Istoriya narodov Severnogo Kavkaza (konets XVIII v.-1917g.)*. Moscow, 143–144; Veydenbaum, Ye.G. (2011). *Putevoditel' po Kavkazu, sostavlenyy po porucheniyu komanduyushchego voyskami ogruga. Faksimil'noye vosproizvedeniye izdaniya 1888 g.* Moscow, 162; Bliev and Degoev. *Kavkazskaya voyna*, 300–308; Kutlu, T.C. *Çeçen Direniş Tarihi*, p. 199; Allen, W.E.D. and Muratoff, P. (1953). *Caucasian Battlefields*. Cambridge, p. 48.

²⁵ Bliev and Degoev. *Kavkazskaya voyna*, p. 313.

²⁶ Ibid, p. 319.

²⁷ Ibid, p. 327.

²⁸ Veydenbaum, Ye.G. *Putevoditel' po Kavkazu*, p. 163.

The foundations of the power and the future state structure as well as the ideology of muridism, were developed in full capacity by the third Imam Shamil. He definitely changed the proportion of the power in North Caucasus, succeeding to establish a theocratic state on the territories of Dagestan and Chechnya. Imam Shamil was the right hand of Ghazi-Muhammad and adherent of Hamza Bek. Since he was chosen as an Imam in 1834, Shamil started to model his image and to consolidate his power, taking advantage of the Russian underestimation of the situation in North Caucasus and the concurrence of circumstances, connected with the Russian shortage of people, their engagement in Western Caucasus and the willingness of Gen. Klüge von Klugenau for peaceful solution of the conflict with the Imam.

Imam Shamil received his serious religious education in the Naqshbandiyyia-Khalidiyya tariqa under the guidance of Jamal al-Din Ghazi-Kumukhi. As highly educated and well prepared, Imam Shamil used very well the relations within the Sufi teaching to establish strong vertical subjection in his state and at the same time posing the rules of Sharia to realise the practical control over the population. In 1835 he was devoted to the formation of his spiritual image through reading and interpreting the Quran, preaching among the population in Dagestan, propagating the Sharia as the right “path” and duty of every Muslim. He claimed he was chosen by God “as the main guardian of the Muslims in the North Caucasus”²⁹. His childhood and life started to be modelled following the image of the Prophet, reinterpreted to show his special destiny and predestination. Some of the events in his life such as escaping a dangerous situation or showing his supernatural abilities were presented as miracles and signs for his being protected by God himself³⁰. His personal characteristics were also of a high importance for his image. Described by A. Lieven as “sheer force of character, charisma, physical and moral courage, and public displays of piety and ruthless religious self-discipline, according to the Naqshbandi code”³¹, these personal virtues characterized Imam Shamil as distinguished and proven leader. The miraculous escapes of Shamil after the attacks of Gimri (1832), Tiliq (1837) and Ahulgo (1839)³², his ability to know in advance who was coming to visit him, the religious trances in which he received instructions from the Prophet³³, were those mystical Sufi practices used to enhance the impact of the authority of the leader and consolidate the belief in his abilities as such.

The consolidation of Shamil’s power was another important step for strengthening his authority and leadership. The first persons to be confronted with for the authority over the mountaineers were Tashou Hajji – influential leader in Chechnya, and Qibid Muhammad – the kadi of Tilitli. Especially the first one didn’t want to recognize Shamil as imam as he himself was a candidate for that title. After a meeting in Chirkah³⁴, Shamil managed to reconcile with them and to gain their support to act together against the Russians and to work for attracting more mountainous societies in Dagestan and Chechnya to the fight. Still, up to the spring of 1837 the Imam had only several insignificant clashes with the Russian troops as he was concentrated on broadening his political and military power. Shamil even managed several times in 1836 to

²⁹ Zhelkina, *In Quest for God*, p. 177.

³⁰ Ibid., p. 178; Karpov, Yu. Yu. (2002). Politicheskie lidery Chechni i Dagestana kntsa XVIII – pervoy poloviny XIX v.: sredstva i metody dostizheniya vlasti. *Jurnal sotsiologii i sotsial'noy antropologii*. CILT. V, №3, 170-171.

³¹ Lieven, A. (1998). *Chechnya. Tombstone of Russian Power*. New Haven and London: Yale University Press, p. 360.

³² Baddeley, J. *The Russian Conquest*, 266-282.

³³ Ibid., 231-251; Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar*, 238-240.

³⁴ Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar*, p. 79.

assure the Russian command about his loyalty as he also accepted Russian citizenship and took an oath not undertake raids against the lowlands and to restrain people under his control to do so.³⁵ As M. Gammer wrote: "...referring to the lowlands as belonging to the Russians, Shamil's claim that the mountains were his domain was implicitly recognized."³⁶ He received non-interference in his affairs in Dagestan and managed to lull Russian's vigilance through making some small gestures to Russian authority as preventing some raids or mediation for releasing of a Russian tradesman³⁷. At the same time, corresponding with the Russian command as an equal party, Shamil acquired additional legitimization as a recognized leader. This helped him to spread the Sharia in return to his obedience and even, as he stated, the preaching of the religion was not only not hindered by the Russians, but supported by them³⁸. Another diplomatic success was also in connection with the already mentioned attempts of the Russians to capture him. In the first case in the summer of 1837 Shamil negotiated with gen. Fezi and as result Shamil and his most trusted naibs swore fidelity to the Russian empire and also gave amanats. Of a peculiar interest are the 2 letters, which the Imam wrote to gen. Fezi³⁹, as in the first one Shamil announced that he and his adherents conclude a peace treaty with the Russian emperor, and in the second – that a peace was concluded between Shamil and the Russian emperor, as well as shortly presented conditions of the treaty. In both cases, with the acceptance of those documents by the Russian command, they legitimize his status of a leader, ruler of a state or other political formation, which was not the Russian empire, but something different and separate. Especially, the second letter suggested to this, namely, that a peace treaty was concluded between 2 rulers. Indicative of this trend was the meeting between gen. Klugenaus and Shamil in September 1837⁴⁰, when the first, following the instructions from St. Petersburg, had to convince the Imam to meet with the Russian emperor during last's tour in Caucasus. It was seen as a opportunity for Shamil personally to assure the emperor in his loyalty. Shamil rejected under the pretext that there was not enough guarantees for his personal security. In the hypothetical short response, which was published in the book of prof. Cemal Anadol, the differentiation of the Imam was obvious and confirmed the impression that the communication is between 2 separate rulers: „Being invited to meet with your (Italic – a.n.) tsar Nikolay, I inform, that I categorically will not go to Tiflis and even I am aware of this thought, that my body will be cut into pieces, I will never change my mind. Because I tried many times from your deceits in this promise: this the whole world is a witness of.“⁴¹

557

While modelling his image and legitimacy, two were the main activities undertaken by Shamil to strengthen his power over the mountainous population: spread of Sharia and military campaigns in Dagestan and Chechnya. Main method was the military expansion used also for political subjection of the mountaineers. The control over them was realized through the centralized theocratic system of government, which the Imam established and the image of the “enemy” against whom the population became more united under the common goal of resistance for freedom. In addition, the material stimuli should not be underestimated. The

³⁵ Zhelkina, *In Quest for God*, p. 179.

³⁶ Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar*, p.76.

³⁷ Zhelkina, *In Quest for God*, p. 180.

³⁸ AKAK. (1881). CILT. XVIII, p. 601, Doc.№ 504.

³⁹ Baddeley, J. *The Russian Conquest*, 805–806.

⁴⁰ Ibid., 807–810.

⁴¹ Anadol, C. (1996). *Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler*. İstanbul: Kamer yay., p. 112.

social base of Shamil authority was mainly the poor *uzdenstvo**, who with readiness responded to the appeal for waging a Ghazawat due to the fact that the raids were bringing them material and social privileges. Some of the local ruling crust and the clergy for their part, also supported Shamil, as the main aim of the first group was the additional enrichment, while the other – leading ideological role in the society.

In the period 1834-1836 the Imam managed to establish firm control almost over whole Dagestan even the resistance of some of the local ruling families and Russian interventions⁴². In the middle of 1836 the number of the followers of Imam Shamil and that of his devoted naibs grew significantly. They were ready to follow every command of his and to punish any disobedience. The growing number of Imam's troops helped him to implement his rule and policy. He enjoyed the support of the spiritual head of the Sufi movement and his teacher – Jamal al-Din. All this, availed him to shape the ideology of muridism with its regional specifics, as important part of the state-forming and unification process. There several aspects of the muridism were connected with its turn into uniting ideology. The strengthening the moral of the tribes through spreading the Sharia rules was one of them. Another was regarding the important question about the formation of the political frame. Internal one, which aimed to make all the people equal as social sense, releasing the mountaineers from the rule of the local aristocracy and ruling crust, as the last exceeded its authority and ruled in a despotic manner. The external one aimed to release the people from the Russian rule and give them independence. Third, also important aspect was that due to the leading role of Ghazawat against the internal and external enemies the militarization of state-forming processes and legal framework was inevitable consequence. Last, but not least as importance, the ideology gave a common goal without reference to ethnical difference of the mountainous tribes, united by religion and strong leadership, sharing the same territorial limits.

558

Having the ideological base, Imam Shamil was also engaged in the establishment of the structure of the Imamate to have an almost completed state formation in the late 1840's⁴³ – a theocratic state to unite all the subordinated tribes in North-eastern Caucasus under the rule of the Imam in a concrete socio-political frame. The regions of Dagestan and after 1840 of Chechnya, which recognised his power, were separated on districts - *naibstva* (in the beginning of the 1840's they were 17 – A.N.), governed by Shamil's deputies – naibs, appointed by him. The naibs had executive powers in military, administrative, juridical and religious sphere. Under their orders there was also a folk corps, besides the permanent army of murids, which was recruited if necessary. The naibs saw to the military conscription, condition of armaments and other army matters. They were the organizers and leaders of the raids. The naib supervised the legal proceedings examined by the kadi and mufti according to the Sharia. As a deputy of the naib Shamil appointed *debir* – executor with limited rights. There were also *tateli* (informers)

* *Uzden* – private landowners and co-owners of municipal land, who have all the rights and obligations with respect to the municipality. In the various North Caucasian societies, they were divided into different categories related to the wealth or origin of the kin. They usually had a high social status, occupying important court positions. In Chechen society *uzden* meant a free municipal citizen; in Circassian society it is rather connected with the peculiar nobility of “*uorki*”. Among the Circassians in the so called “democratic societies” the municipal citizens were called “*tfokotli*” (while in the aristocratic societies there were princes - “*pshi*”).

⁴² Knysh, *Islamic Mysticism*, 290.

⁴³ Bliev and Degoev, *Kavkazskaya voyna*, 360–361, 383–428; Smirnov, N. (1963). *Myuridizm na Kavkaze*. Moscow: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 104–125; See more: Gadzhiev, B. (1992). *Shamil. Ot Gimr do Medinyi*. Mahachkala: Dagestanskoe knizhnoe izd-vo; Gammer, M. (1998). *Shamil. Musulmanskoie soprotivlenie tsarizmu. Zavoievanie Chechni i Dagestana*. Moscow: KRON-PRESS.

in the administrative apparatus of the naibs, who observed whether the people follow the Sharia. The naibstva were united in provinces, governed by mudirs, to whom with aim at control over their actions, unofficially special people were appointed – muhtasibs – part of an institution reminding a secret political police. These people were chosen by the Imam himself and they provided him with information about local abuses. The central administration was represented by Council (Divan), which gradually turned into Supreme Council of 6 persons. This Council and Shamil represented the supreme military, administrative and juridical instance, where the most important matters of the public life were being examined. Imam Shamil had private detachment of guards – 120 murids, separate from the so called guards of the Imam consisted of 600 to 900 murtaziqas⁴⁴. In the strongest periods of his power Shamil could call to the colours 60 000, and in 1842 he obtained also artillery – Russian fortress and filed cannons, seized after unsuccessful for the Russians battles. According to E. Vaydenbaum in Veden (one of the capitals of the Imamate) even a foundry appeared, where up to 50 guns were made but from them only ¼ were utilizable. Teachers of the mountaineers in artillery, engineering, and construction quite often were deserted Russian soldiers, who Shamil highly valued⁴⁵.

Sharia was the rule imposed by the Imam in the Imamate in his efforts to reform society, to purify the moral of the Muslims from all sins such as drinking alcohol, use of tobacco and other “non-Islamic “vices”⁴⁶ as well as to restrict the use of adat norms and especially the practice of blood revenge. The Imamte itself was a theocratic state, based on Sharia and having a religious leader for a state ruler. Even the fiscal system in the Imamate was in conformity with the Sharia. The state treasury – bait-ul-mal, part of the income from taxation was from zakyat and haradj, while the other part was as a result from raids. In addition the revenue were formed by fees for violation of Sharia and other crimes, by confiscated property, and by money paid by some tribes in order to save themselves from the murids` attacks⁴⁷.

559

As a result of the Russian improvident policy in 1840 the Chechens proposed to Imam Shamil to become their leader and in return for their obedience to him and Sharia norms, the Imam laid the beginning of one of the most successful stages in the war against the Russians. He established his new capital in the aul of Dargo, placed in difficult to access forests, completed and structured his troops, which in the period 1840-1841 carried out constant raids on the Caucasian Line and began to expand the territorial scope of his power. The power and influence that Shamil acquired in the Northeastern Caucasus was confirmed even by the High Commissioner at that time gen. Yevgeny Golovin in a letter to Minister of War Alexander Gen. Chernyshev: "It can be said affirmatively that we have not yet had at the Caucasus enemy more cruel and more dangerous than Shamil. In the course of circumstances, his power gains a spiritual-military character, the same as at the beginning of Islam, the sword of Mohammed shook the three parts of the universe“⁴⁸.

In the period 1842-1843 Shamil gained important victories not only over the Russians, but over those khanates in Chechnya and Dagestan which long time were patronized by the Russian authority and were of a military-strategic and political importance for the control over Northeastern Caucasus. Within 3 years (1840-1843) Shamil`s power and influence increased so

⁴⁴ Bliev and Degoev, *Kavkazskaya voyna*, 386–387.

⁴⁵ Veydenbaum, *Putevoditel' po Kavkazu*, p. 168.

⁴⁶ Knysh, *Islamic Mysticism*, p. 290.

⁴⁷ Bliev and Degoev, *Kavkazskaya voyna*, p. 391.

⁴⁸ AKAK. (1884). CILT. 9, Tiflis, p. 346, Doc. № 313.

much, that he totally controlled the mountainous regions of Dagestan and Chechnya and part of the lowlands of Chechnya, as the the total number of families inhabiting these territories was about 230,000. Only the littoral territories of Dagestan, some fortifications along the river Sulak and Kazikumuhsko Koysu part and parts of Chechnya plains remained in subjection to the Russians⁴⁹.

Shamil's Imamate was in its "heyday" in the 1840's, and the failures of the Russian army led to an extraordinary growth of the Imam's authority. Namely, in this period he undertook to strengthen his unlimited power. This process was connected with the elimination of any possible rivalry, which Shamil coped with by keeping close his most talented naibs and gave them freedom to act at local level. Some of them were Hadji Murat, Qibit Mohammad, Daniel-sultan. They, in their turn, were source of new subjects for the Imamate, so Shamil often acquiesced in their failure to comply with his instructions to the population in order not to cause severe consequences for both his personal authority and the outflow of supporters⁵⁰. The Imam enhanced his authority through the marriage of his son Ghazi-Muhammad for the daughter of Daniel-sultan – heir of the feudal families of Elis Sultan and Avar khan. This marriage could also be interpreted as an act of legitimizing power by associating an unknown but established family with a dynastic one. This legitimization finished with the proclamation of Ghazi-Muhammad for heir and successor of Shamil's rule⁵¹ in 1847, which set the beginning of a totally new "dynasty". This step, even logical for a ruler, in which indisputably Shamil turned into, contained a certain contradiction. First, Shamil himself fought against the ruling dynasties in order to establish social equality and free the population from the burden. Second, according to the Naqshibandi, to which Shamil belonged, the spiritual power of the teacher (murshid, imam, sheikh) could be transferred only to the most worthy disciple (murid) with the approval of the people, i.e. there was no blood connection in the transferring of leading functions. One more proof that the ideology of muridism, which contributed to the establishment and consolidation of Imam's power was quite distanced at that moment from the Sufi movement and its aims.

560

At the end of 1847 in the aul of Andy Shamil convoked a meeting of all naibs and officials in the Imamate, to which he announced his regret that in return for his faithful service to the mountaineers, he did not receive unanimity and devotion, but hostility, lies and misdeeds. Because of this, he wanted to pass on the authority to a more worthy person, who to take his place. Shamil used this "trick" to provoke a psychological impact among his adherents and they to ask him to remain as their leader⁵². The expected result was present and, thanks to the impression it produced, the Imam succeeded in introducing new legislation - the so called "Nizam"⁵³. This peculiar set of laws regulated all spheres of public life, reflecting the internal social-political and juridical relations, and turning into legislation of the state. The norms were adapted to the realities and due to this represented the need of complements and changes of

⁴⁹ Bliev and Degoev, *Kazkazskaya vojna*, p. 381.

⁵⁰ Bliev and Degoev, *Kazkazskaya vojna*, p. 458; Dnevnik polkovnika Runovskogo, sostoyavshego pristavom pri Shamile vo vremya prebyvaniya yego v gorode Kaluge s 1859 po 1862 god. (further - Dnevnik Runovskogo.). AKAK. (1904). CILT. 12, Tiflis, p. 1451.

⁵¹ Baddeley, J. *The Russian Conquest*, p. 441; In Runovskiy's Diary, Shamil stated that he was persuaded by the people to recognize his son as a heir. Shamil advised his son not to accept and to escape Dagestan even to go to the Russians (!). – B: Dnevnik Runovskogo, p. 1472.

⁵² This method was used by Shamil several times starting from the beginning of his proclamation as Imam and following the years of his rule.

⁵³ Nizam Shamilya, (1870). *Sbornik svedeniy o kavkazskikh gorcah*, CILT. 3.

Sharia⁵⁴ and adat⁵⁵, as the last could not be totally eradicated. As Shamil himself explained “Nizam it is nothing less than a collection of various governmental measures concerning solely the security of the region, the welfare of the people and the strengthening of the means to resist our enemies, but in addition, it also introduced other, governmental measures, concerning not only the judicial sector and the public life of the mountaineers, but even their domestic life.”⁵⁶ Therefore the “Nizam” entered the context of the existing ideology of muridism. Its characteristics as a legislation of the Imamate bore these specifics of the regional aspect of the muridism, where Sharia, adat and necessities of the concrete historical situation intercepted. Thus, some of the rules, even connected with the religious requirements, solved some practicalities such as drinking, smoking and enjoying dances and music in a moment when people had to be highly concentrated in the military activities during the war and not losing their fighting spirit. Others were connected with the preservation of the physical ability for fighting, for example replacing Sharia rule for theft stipulating amputation of parts of the body as a punishment with fine and imprisonment⁵⁷. The Imam took care also about the population growth, regulating marriage relations and the respective traditions, which could also influence the morale and the human resource for waging a war⁵⁸.

As a peculiarity, it is interesting also to mention that in accordance with the “Nizam” the Muslim clergy had not only religious functions and responsibilities but military-political ones: “...every — jurist, scholar, mufti and kadi — is ready, at the first movement of the troops, to be on the march against the infidels; if they don’t fight with hands, let them fight with tongues: admonish, warn, induce to what God promised the fighting people.”⁵⁹

With the legislation thus enacted, the Imam reinforced the centralization of its power and guaranteed the unconditional obedience to the laws he had invented. Through them it was announced that for the naibs who opposed their leader there would be no mercy. But this also applied to the whole population, among which the image of the Imam, which was always followed by his executioner, was particularly bright.

The establishment of the Imamate as a common living and space to be protected, the strong influence of religion and muridism, the introduced legislation and administrative rules, brought to a new level the national development of the tribes in the North-eastern Caucasus having specific psychological effect. Imam Shamil, as a strong leader and authority managed to reinforce the unification of the mountaineers, initiated by the previous Imams. He finished the shaping of the muridism as ideology as tool for devotion to a common goal, which was generally valid for the mountaineers, and obedience to a common leader. After having the goal – liberation from internal and external enemies, all the obstacles for achieving it had to be removed. First, the oppression of the aristocracy in service at the Russians and implementing the promise for social equality which was a strong need of the society. Second, was the purification of the moral, shaken by the cultural crash with a new civilization and undergoing internal changes. Third, providing the first two assuring the population was ready for the fight

⁵⁴ Bobrovnikov, V. (2002). *Musul'mane Severnogo Kavkaza: obyichay, pravo, nasilie. Ocherki po istorii i etnografii prava Nagornogo Dagestana*. Moscow: Vostochnaya literature, p. 138.

⁵⁵ Zelkina, *In Quest for God and Freedom*, 218

⁵⁶ Dnevnik Runovskogo, p. 1464.

⁵⁷ Nizam Shamilya, 3-8.

⁵⁸ Dnevnik Runovskogo, p. 1398.

⁵⁹ Nizam Shamilya, 11-12.

with the external enemy – the Russian empire, in the name of protecting life, religion, state. Shamil managed to do this by using the mechanisms of the Sufi teaching and Sharia norms, by giving strong example and at the same time being merciless to violations in religious, political, social aspect. The respect toward the proven leader, possessing mystical knowledge, easily let the relation “master-apprentice” implement in society transforming in new feeling for self-identification as a part of one group, one nation, sharing solidarity and striving for freedom against a common thread. The tribal differences were left aside when muridism gave the mountaineers a common goal and a common enemy under the indisputable leadership of a common respected and trusted leader. The Imamate uniting people in one territory, living under same social, administrative, religious norms, ruled by same government, experiencing common domestic and foreign policy, “generated a concept of citizenship and loyalty far greater and stronger than that of the clan, tribe and commune”⁶⁰. And still, according to D. Degoev and M. Bliev, “Uniting the mountaineers with the help of despotic power, religion, the image of the enemy-giaour, material incentives, Shamil created not the ethnic integrity itself, but only the conditions for it. Politically more or less the united body of the imamate has always been ethnically fragmented and mosaic.”⁶¹

This statement more or less finds a proof in the light of the events in 1850`s when regardless the achieved unifying, the Imamate was doomed to failure without giving chance to the natural socio-political gradation of the mountaineer society. The return to the “siege strategy” and its further development by the Russians for final subordination of the mountaineers, the war of attrition, the results of the Crimean War, which left Caucasus in Russian possession, Russian strong contra-propaganda, were the external factors which directly impacted on the internal political and social situation in the Imamate in the beginning of 1850`s. The exceed of naibs` and murids` authority, the corruption and abuse of power, the executions for violating rules or treachery raised the people`s discontent in the Imamate. In addition to that, their complicated social situation contributed to undermining their morale. Even in late 1840`s when the “Nizam” was introduced contained important tokens for the problems in the Imamate which led to decrease of Imam`s authority later. The interrelations between the different representatives of the authority, the methods for enriching the naibs, internal struggles in the new ruling crust, created by the Imam, contradictions between that crust and the ordinary people⁶² - all of them eroding the established unification, the theocratic state, the image of the Imam as a leader and working in Russians` favour.

The loss of lowland Chechnya – the main grain supplier of the Imamate, forced Shamil to increase the taxes and to forbid the foreign trade as well as introducing lower prices than in Russian-controlled territories for buying up the grain⁶³. The resettlement on fruitless mountainous territories and lack of security because of the narrowing the circle around the Imamate by Russian forces, made a lot of people surrender to the Russians. The same was done by some of the closest naibs of Shamil. The end of the Imamate and the muridism became inevitable. The people “perceived the muridism movement as a means of their freedom”⁶⁴, but

⁶⁰ Zelkina, *In Quest for God*, p. 236.

⁶¹ Bliev and Degoev, *Kazkazskaya voyna*, p. 356.

⁶² Pokrovskiy, N. (2009). *Kavkazskie voyny i imamat Shamilya*. Moscow: ROSSPEN, p. 73.

⁶³ Zelkina, *In Quest for God*, 227-228.

⁶⁴ Demirpolat, A. (2007). Socio-Cultural Dynamics of Muridizm Movement in Caucasia. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, 36.

they lost it both in social aspect in the Imamate, which turned more or less into despotic state, ruled on local level by uncontrolled crust; and in political aspect as the Russians beyond doubt would achieve their final aim for subduing the North-Caucasian tribes, narrowing their territory and outnumbering the Shamil`s army thousand times.

*

The Imamate had an important role as a state formation in the development of the North-eastern Caucasus in social and political direction at a moment when the Caucasian societies were in a process of significant internal transformation. Its ruler Imam Shamil – keeping in his hands the religious, ideological and secular authority, found “the path” to reconcile and decrease the internal confrontation between the tribes in the region and to unite them in order to achieve a goal, which dominated beyond their ethnical and socio-cultural differences. However, his time for the development of this historical structure was limited by the external factors and its existence was conditioned by the specifics of its establishment period. The Imamate survived only between the two significant timeframes – one connected with the change of the Russian strategy, including strong military oppression against the mountaineers, and the other – the end of the effective measures determination process, which the Russian command used to subject the North Caucasus. Still, the achievements of Imam Shamil in the state-forming sphere where the necessary experience for the North-Caucasian population and laid the base of their further socio-political awareness and development.

ÇALIŞANLARIN KAYITDIŞI İSTİHDAMA YÖNELİK ALGILARI VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMASI: GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ¹

Öğr. Gör. Aydın ÖZDEMİR

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÇÜTCÜ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Öz

İşsizlik bütün ekonomiler için mücadele edilmesi gereken temel iktisadi problemlerden biridir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan istihdam politikaları, küresel rekabet ve küresel işsizlik sorunlarının çözümünde büyük önem arz etmektedir. İstihdam politikalarının makroekonomik sorunların çözümünde karşılaştığı en önemli sorun ise istihdamın yapısı ve uygulanan kamusal müdahalelerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamusal gelir kaynağı yaratmak için ağırlıklı olarak kayıt altındaki işveren ve işçilerden alınan yüksek oranlı vergiler ile sosyal güvenlik kesintileri ön plana çıkmaktadır. Bu durum ise işverenleri ve çalışanları kayıt dışına teşvik etmektedir. Kayıtdışı istihdam genel olarak “kamusal denetim dışında gerçekleştirilen istihdam faaliyeti” olarak ifade edilebilir. Çalışmada, kayıtdışı istihdam ağırlıklı olarak çalışanlar gözüyle incelenirken öncelikle kavramsal çerçeve ve literatür araştırmasına yer verilmektedir. Türkiye’de ve dünya ülkelerinde kayıtdışı istihdamın boyutu, küresel işsizlik ile ilişkisi, nedenleri irdelendikten sonra Gaziantep ilinde gerçekleştirilen saha araştırmasının sonuçları analiz edilmektedir.

565

Araştırmada Güven (2015)’ten uyarlanan Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği ve “Gaziantep Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Ediyor” adlı projenin 2016 yılında yayınlanan “Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı” isimli raporundaki veriler kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ve 5’li likert tipinde önermeler içeren Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği’ne Keşfedici Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmış olup bu analizler neticesinde; Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi (11 ifade), Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm Önerileri (9 ifade), Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar (5 ifade) ve Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar (4 ifade) olmak üzere dört boyut elde edilmiştir.

Elde edilen boyutlar ile araştırma modelinde öngörülen çeşitli demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, çalışılan sektör ve eğitim durumu) arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için Independent T Testi ve One-Way Anova Testi uygulanmıştır.

¹ Bu çalışmada; Hasan Kalyoncu Üniversitesi ve diğer paydaşlar tarafından yürütülen *Gaziantep Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Ediyor Projesi* kapsamında hazırlanan ve yazarlardan Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÇÜTCÜ’nün rapor hazırlama ekibinde yer aldığı Kasım/2016 tarihli “Kayıt Dışı İstihdama Bakış Açısı Analiz Raporu” adlı rapordaki veriler kullanılmıştır.

Analiz sonuçları seçili demografik değişkenlerle Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği'nin alt boyutları arasında çeşitli anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Kayıtdışı İstihdam, İşçi, İstihdam.

I.Giriş

Küresel rekabetin dayatmış olduğu eşitsizlikler ve dengesizlikler içinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde çözülmesi gereken önemli sorunlardan biri olan kayıtdışı istihdam, ücret dışı destek mekanizmalarının hiç olmadığı ya da kayıtlı istihdama göre çok daha kısıtlı kaldığı bir istihdam türüne işaret etmektedir (İpek, 2014: 164). İstihdamın kayıt altına alınamayışının altında temelde yüksek maliyetler gelirken, artan küresel rekabet, teknolojik gelişmenin getirdiği düşük maliyetli üretim anlayışı, standart dışı çalışma koşulları ve istihdam politikaları da sayılabilir. Küresel rekabet ve küreselleşme süreci, bazı araştırmacıların “üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin giderek artan hareketliliği”, “uluslararası sermaye akışı, mal ve hizmetlerin sınır ötesi ticaretinin çeşit ve hacminin artması” (Tokol, 2000, 132) olarak tanımlanırken temelde liberal politikaların getirdiği serbestleşme politikaları şeklinde ifade edilebilir.

Küresel rekabet ve yeni üretim yöntemleri çalışma hayatını yakından ilgilendirirken, firmalar ile çalışanların bu önemli değişime kendilerini adapte etmemeleri düşünülemez. Liberal politikalarında getirmiş olduğu serbestleştirme hareketleri sayesinde emek piyasasında esnek çalışma koşulları gibi standart dışı uygulamalar yaygınlaşmış olup bu durum işçilerin emek verimliliği ve emek gücünü (sendikal güç) doğrudan etkilemektedir. Emek piyasasında görülen bu değişim yüksek vergi maliyetleri ile birlikte düşünüldüğünde özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kayıtdışı istihdam sorununun giderek büyüdüğü görülmektedir. Gerek makroekonomi gerekse emek piyasaları için önemli bir sorun haline gelen kayıtdışı istihdam, “nitelik olarak yasal işlerde çalışarak istihdama katılan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesi” olarak bilinmektedir. Kayıtdışı istihdamın oluşmasında taraflar ise öncelikle işverenler olup asıl etkilenenler ise sosyal güvenceden uzak bırakılmış, eğitim seviyeleri ve kalifiye özellikleri yetersiz, pazarlık gücü elinden alınmış işçilerdir (Kenar, 2002:3).

Kayıtdışı istihdamın dünya genelinde yaygınlaşmasının temelinde ise küreselleşme hareketlerinin getirmiş olduğu rekabet, hizmet sektörünün ön plana çıkması, teknolojik ilerlemenin yaratmış olduğu düşük maliyet ve emek tasarrufu, neo-liberal politikalarla tek merkezli bir ekonomik yapılanmaya doğru ilerleyen yeni küresel dünya düzeni sayılabilir. Küreselleşme ve neo-liberal politikaların yaratmış olduğu değişim ve zorunluluklar işgücü piyasasının yapısal özelliklerini farklılaştırmış, dünya genelinde özellikle 2008 Küresel Kriz sonrası istihdamı olumsuz etkilemiş ve işsizliği kronik bir küresel sorun haline getirerek kayıtdışı çalışma koşullarının önünü açmıştır. 1970’li yıllar itibariyle ise sanayileşmiş ülkelere görülen endüstrileşme süreci gereği fason üretim olarak da ifade edilebilen temel üretim faaliyetlerinin birçoğu başta Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelere kaydırılmış ve üretimin ileri teknoloji gerektirmeyen aşamaları bu ülkelere transfer edilmeye başlanmıştır (Ataman,1999:7). Üretim sürecindeki bu değişim ve farklı uygulamalar kayıtdışı istihdam sürecinde etkin rol almıştır.

Çalışmada kayıtdışı istihdam sorunu öncelikle uluslararası karşılaştırmalar yapılarak irdelenmekte, küresel işsizlik sorunu ile ilişkilendirilerek ağırlıklı olarak çalışanlar üzerinde

yaratmış olduğu etki bağlamında incelenmektedir. Kurulan hipotezlerle ise Türkiye'nin küresel piyasalarda marka şehri olarak bilinen, ihracatta 5. Sırada yer alan ve birçok sektörde öncü firmaları bünyesinde barındıran Gaziantep ilinde emek piyasasında yer alan 306 işçi ile gerçekleştirilen saha araştırmasının sonuçları istatistiki testlerle analiz edilmektedir.

II. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Araştırması

Kayıtdışı ekonominin gerçek değerinin hesaplanmasında birçok yöntem bulunmaktadır. Bunlar arasında; harcama yöntemine göre hesaplanan GSYH'nın gelir ve üretim yöntemine göre hesaplanandan büyük olması, vergi incelemeleri yoluyla mükelleflerin beyan etmediği gelirlerin tespit edilmesiyle ortaya çıkan matrah farklılıkları, parasalcı yaklaşım yani emisyon hacmi/mevduat oranının yükselmesi sayılabilir. Fakat istihdam yaklaşımına göre bakıldığında ise “işgücü/toplam nüfus oranının istihdam/toplam nüfus oranından büyük olması gerekmektedir. Kayıtdışı istihdamın da miktarının ortaya çıktığı son formülasyonda sivil işgücü arzının ve istihdamın gelişimi takip edilmekte ve böylece kayıtdışı ekonominin büyüklüğü hesaplanmaktadır. Eğer istihdam/nüfus oranı, işgücü/nüfus oranından daha yavaş artıyorsa, işgücünün istihdam edilemeyen kısmı ya işsizliğin artışına katkı sağlıyor ya da istihdamın kayıtdışı kesiminde yer alıyor demektir (Sarılı, 2002: 36-37).

Genel olarak incelendiğinde kayıtdışı istihdam kavramı ilk defa 1970 yılında ILO'nun düzenlendiği Dünya İstihdam Programı kapsamındaki Kenya Raporunda “enformal sektör” olarak kullanılmıştır. Raporda formel (kayıtlı) sektör tarafından karşılanamayan açık işsizliğin enformel (kayıtdışı) sektör tarafından emildiği ve kırsal alandan şehirlere göçün beklenen miktarda açık işsizliğe yol açmadığı saptaması yapılmıştır (TOBB, 1994: 126). Mateman ve Renooy (2001), OECD'nin 1987 yılındaki tanımlaması gereği kayıtdışı istihdamı “niteliği itibarıyla yasal fakat bir veya daha fazla kuruma bildirilmeyen faaliyetler” şeklinde yapmıştır. Avrupa Komisyonu ise kayıt dışı çalışmayı, vergi ve sosyal güvenlik primlerinden kaçınmak amacıyla nitelik itibarıyla yasal olan fakat kamu kurumlarına bildirilmeyen her türlü ücretli faaliyet olarak tanımlamıştır (European Commission, 2007: 2). Castells ve Alejandro (1989), piyasadaki ticari faaliyetleri üç şekilde ifade etmektedir. Bunlar kayıtlı, kayıtdışı ve illegal faaliyetler olup illegal faaliyetleri kayıtdışı faaliyetler olarak göstermekte, illegal çalışanları da kayıtdışı çalışan olarak ifade etmektedir.

Kayıtdışı istihdamın ne şekilde uygulandığı, türleri ve piyasadaki yansımaları temelde iki şekilde görülmektedir (Bulut, 2013: 92);

- *Sigortalının İlgili Kuruma Hiç Bildirilmemesi:* İkinci bir işte çalışma nedeniyle bildirmeme, yaşlılık aylığı alıp çalışanların bildirilmemesi, deneme süresi iddiasıyla sigortasız çalışmak, yabancı kaçak işçilik, çocuk işçiler
- *Sigortalının İlgili Kuruma Kısmen Bildirilmesi:* Sigortalının çalışmalarının ücret olarak eksik bildirilmesi, sigortalının çalışmasının gün olarak eksik bildirilmesi

2.2. Kayıtdışı İstihdamın Nedenleri ve Küresel Karşılaştırmalar

Kayıtdışı istihdam düzeyi, uluslararası piyasalarda değerlendirildiğinde yüksek enflasyona sahip, gelir dağılımında adaletsizliklerin yaşandığı, etkin denetimlerin yapılamadığı gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğu görülmektedir (Dura, 1997: 6). Kayıtdışı istihdama neden olan faktörler olarak ise daha çok mikro ve makro faktörler olmak üzere iki şekilde

değerlendirilmektedir. Makro faktörler arasında sosyal, ekonomik ve idari, mali etkenler ön plana çıkarken mikro düzeyde daha çok kazançlarını devletle paylaşmak istemeyen firmalar ve çeşitli nedenlerle bu tarz çalışmaya sessiz kalan işçiler düşünülebilir.

Sosyal yapıdan kaynaklanan faktörlerin başında nüfus artışı, nüfus yapısı, iç ve dış göçler, gecekondulaşma, düzensiz kentleşme, işsizlik, aile yapısı ve eğitim olanakları kayıtsızlığın en büyük faktörlerindendir. Ekonomik nedenler arasında; enflasyon, işletmelerin yapısı, rekabet gücü, emek piyasasındaki yapısal değişim ve standart dışı istihdam biçimleri, istihdamın sektörel yapısındaki değişim sayılabilir. Mali, idari ve yasal sistemden kaynaklanan nedenlerden ise Türk vergi sistemi, ücretliler üzerindeki yasal kesintilerin yüksek olması ve çalışma yasalarıdır. Devlet yapısından kaynaklanan diğer faktörler olarak da yargı sistemi, bürokrasi, denetimlerin yetersizliği söylenebilir (Güloğlu, 2005: 8-27).

ILO 2015 raporuna göre, dünyada çalışanların dörtte birinin düzenli ve istikrarlı bir istihdam içinde yer almamaktadır. Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm 2015 raporunda, dünyadaki tüm çalışanların dörtte üçünün geçici veya kısa süreli sözleşmelerle, genellikle ise kayıtdışı işlerde, kendi işinde veya aile işlerinde çalıştığı belirtilmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için ise daha da düşündürücüdür. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde çalışanların %60'ından fazlası iş sözleşmesi olmaksızın çalışmaktadır. Aynı raporda Orta ve Güneydoğu Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde her on çalışandan yaklaşık sekizi ücretli kayıtlı çalışan iken Güney Asya ve Sahra Güneyi Afrika'da her on çalışandan sadece ikisi bu durumdadır. Kayıtdışı istihdama ilişkin bir başka parametre yarı zamanlı çalışanlardır. ILO verilerinde, incelenen ülkelere bakıldığında 2009-2013 yılları arasında yarı zamanlı işlerdeki artış oranının tam zamanlı işlerdeki artışı geçtiği görülmektedir. Dünya genelinde küresel istihdamın %65'ini sağlayan 86 ülkede, çalışanların %17'sini aşkın kişinin haftada 30 saatten az olan işlerde çalıştığı yani yarı zamanlı çalıştığı bilinmektedir. Erkeklerde yarı zamanlı çalışanların oranı %12,4 iken kadınlarda bu oran %24'tür. Kayıtdışı istihdam sorununun çalışanlar üzerinde yarattığı en büyük mağduriyetlerden biri de emeklilik süreçleridir. Uluslararası piyasalara bakıldığında çalışanların sadece %52'si halen bir emeklilik sistemi kapsamında iken kendi hesabına çalışanların %16'sı bu konumdadır. Ayrıca sürekli bir iş sözleşmesine göre çalışanların %80'i belirli bir sosyal güvenlik sistemine prim ödemekteyken geçici sözleşmelerle çalışanların arasında bu oran yarıdan biraz fazla olduğu görülmektedir.

Avrupa Sosyal Araştırma verileri kullanılarak Dünya Bankası tarafından yapılan ve 30 AB ülkesinden alınan verilere göre kayıtdışı istihdam oranları kuzey ülkelerine göre güneyinde, doğu ülkelerine göre ise batısında daha yüksektir. Bu rakamlara bakıldığında kuzey Avrupa ülkelerinde kayıtdışı istihdam %10 iken güneyde %25 ve 30 Avrupa ülkesinin ortalaması ise %16 civarındadır (Hazans, 2011: 11). Araştırmanın sonuçları bağımlı çalışanlar, kendi işinde çalışanlar ve aile işlerinde çalışanlar olmak üzere Tablo 1'de verilmektedir (Kamalıoğlu, 2014: 86). Tabloya göre bağımlı çalışanlar ve kendi işinde çalışanlar arasında kayıt dışı istihdam oranı en fazla ülke Yunanistan iken en düşük ülke olarak ise İsveç görülmektedir.

Tablo 1: AB Ülkelerinde Kayıtdışı İstihdam Verileri

Ülke	Dönem	Kayıtdışı İstihdam (%)
------	-------	------------------------

		Bağımlı Çalışma Oranı	Kendi İşinde Çalışanlar	Aile İşçiliğinde Çalışanlar	Toplam Kayıtdışı İstihdam Oranı
Almanya	2008/4	1,6	10,1	0,2	11,9
Fransa	2008/4	2,7	7,1	0,5	10,3
İtalya	2008/4	2,9	19,2	0,3	22,4
İngiltere	2008/4	9,6	11,0	1,1	21,7
İsveç	2008/4	0,8	7,1	0,3	8,2
Yunanistan	2008/4	18,2	26,2	2,3	46,7
Portekiz	2008/4	7,6	13,8	1,0	22,4
İspaya	2008/4	4,4	13,9	0,5	18,8
Hollanda	2008/4	2,4	9,1	1,1	12,6

Kaynak: Hazans, 2011:11

569

2.3. Literatür Araştırması

Kayıtdışı istihdam algısına yönelik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde ise; Rauch (1991) ve Loayza (1996), kayıtdışı istihdamın nedeni olarak vergi politikalarını görmektedir ve yaptıkları analizlerde vergi oranları ile kayıtdışı istihdam arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Yani vergi oranları arttıkça kayıtdışı istihdamda artmaktadır. Fakat bu teorinin tersi olarak Torgler ve Schneider (2007) çalışmalarında, vergiler ile kayıtdışı istihdam arasında negatif ilişki olduğunu belirtmektedirler. Merkuryeva (2006), Rusya’da tarım işçilerini de dahil ederek yapmış olduğu çalışmasında kayıtdışı istihdamın emeklilik sistemi ve sosyal güvenlik açıkları üzerindeki etkisini incelemiş ve bu kapsamda yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, ücret gibi değişkenleri kullanmıştır. Analizlerinde bu değişkenlerle ücretli, kendi hesabına, işveren ve ücretsiz aile işçisi arasındaki ilişkiye bakarak mikro değişkenlerin kayıtdışı istihdamı etkilediği sonucuna varmıştır. En anlamlı etkinin ise iş sahipliği olduğu sonucuna varmıştır. Sapancalı (2008) ya göre, “işsizlik ve kayıtdışı istihdamın çözümü amacıyla işverenlerin sorumluluğundaki mali yüklerin düşürülmesi yeterli bir çözüm olarak sunulmaktadır. Ancak mali yüklerin azaltılarak istihdamın arttırılacağı ve böylece işsizliğin azalarak kayıtdışı çalışanların önemli sayıda bir işgücünün kayıtlı alana kayacağını belirtmektedir. Elgin’in (2011), yapmış olduğu Panel veri analizinde işaret ettiği sonuç, yüksek (düşük) vergilerin küçük (büyük) kayıtdışı ekonomi ile ilişkili olduğudur. İkinci olarak ise, benzer analizi Türkiye için yapmak amacıyla, öncelikle Türkiye ekonomisi için dirençli bir zaman serisi analizine uygun 1950 - 2009 aralığındaki yıllar için kayıtdışı ekonomi büyüklüğü tahmininde bulunulmuş ve bu

tahmin kullanılarak kayıtdışı ekonomi ile vergiler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Türkiye için yapılan ekonometrik analizden de görüldüğü kadarıyla, Türkiye’de vergiler ile kayıtdışı ekonomi arasında anlamlı bir pozitif ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır. Fidan ve Genç (2013) çalışmasında, kayıtdışı istihdam algısı ve buna etki eden faktörleri Türkiye özel sektörü üzerinde incelemiştir. TUIK Hanehalkı İşgücü Anketinde yer alan seçilmiş değişkenlerle ikili lojistik regresyon modelini kurarak, Türkiye’de kayıtdışı istihdama etki eden mikro faktörleri incelediği araştırmadan elde ettiği bulgulara göre; kır-kent dışındaki bütün değişkenlerin anlamlı ve kayıtdışı istihdama etki eden faktörler olduğu tespit edilmiştir. Modeli açıklamada kullanılan; işyeri çalışan sayısı, ana faaliyet, işteki durumu ve yaş değişkenlerinin, kayıtdışı çalışma riskini en fazla etkileyen faktörler olduğu belirlenmiştir. Yücebaş (2014) kayıtdışı ekonominin vergisel boyutundan hareketle Türkiye için 1982-2010 yılları arasında vergiden kaçınma ile işsizlik oranları, milli gelir artış oranları ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi araştırmış ve yapılan çalışmada vergiden kaçınma ile milli gelir arasında pozitif yönlü, vergiden kaçınma ile faiz oranları arasında pozitif yönlü ilişki ve vergiden kaçınma ile işsizlik arasında ise oldukça güçlü pozitif yönlü ilişki saptamıştır.

2.4. Araştırmanın Sorunsalı

Kayıtdışı istihdam kavramının çalışanlar tarafından nasıl algılandığı, nedenleri ve çözüm önerilerinin araştırıldığı çalışmada, Gaziantep ilindeki 306 çalışan ile anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Literatürdeki çalışmalar genel olarak incelendiğinde ağırlıklı olarak makro ölçekli analizlerin yapıldığı sektörel veya yerel ölçekli araştırmaların istenilen seviyede olmadığı görülmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin ihracatta 5. büyük ili olan, tekstilden gıdaya kadar birçok sektörde öncü firmaları bünyesinde barındıran Gaziantep ilinde kayıtdışı istihdam araştırması gerçekleştirilmiş ve elde sonuçlar istatistik yöntemlerle analize tabi tutulmuştur. Gaziantep iline bakıldığında Adıyaman ve Kilis ile birlikte TRC1 bölgesi olarak 2016 yılında %33,99 luk kayıtdışı istihdam oranına sahiptir ve bu rakam ile %33,49’luk Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu Tablo 2’de görülmektedir.

570

Tablo 2: Bölgelere Göre Kayıtdışı İstihdam Oranı

BÖLGELER	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İstanbul	25,17	24,35	22,65	19,36	16,49	18,82	18,36	19,14
Bursa, Eskişehir, Bilecik	29,91	28,42	28,05	23,67	24,55	20,41	20,44	19,86
Antalya, Isparta, Burdur	46,01	44,21	41,86	38,64	36,86	32,89	28,97	31,48
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	36,81	38,46	37,93	34,48	32,31	32,82	30,1	26,4
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	59,32	57,82	53,18	49,13	44,27	38,45	35,09	33,99

Aydın, Denizli, Muğla	43,04	42,55	45,86	48,1	44,3	36,62	35,63	35,15
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	57,57	61,28	58,61	53,69	48,94	40,95	36,72	42,18
Konya, Karaman	52,95	54,33	50,13	43,99	43,99	39,69	40,17	41,74
Adana, Mersin	53,9	52,77	53,42	47,52	43,97	45,71	43,31	41,74
Zonguldak, Karabük, Bartın	60,67	52,91	53	51,72	52,4	49,37	46,32	44,81
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	53,79	57,73	53,18	55,38	58,58	48,06	46,32	44,7
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	62,69	55,78	50,5	46,92	47,82	46,61	46,52	45,88
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	63,82	61,08	57,26	51,47	49,06	54,67	51,47	41,21
Erzurum, Erzincan, Bayburt	59,48	63,28	56,13	49,35	49,2	56,1	52,35	48,88
Şanlıurfa, Diyarbakır	67,92	63,59	60,69	63,27	61,6	67,67	65,05	62,77
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	78,62	74,34	73,26	69,51	71,43	71,54	71,1	68,52
Toplam	43,84	43,25	42,05	39,02	36,75	34,97	33,57	33,49

Kaynak: SGK, 2017

Kayıtdışı istihdam ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla oranlar ve rakamlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Ancak istihdamın devlet ve işveren ile birlikte üçüncü sac ayağını oluşturan işçi örnekleminin kayıtdışı istihdama bakış açısına yönelik yapılan çalışmalar azınlıktadır.

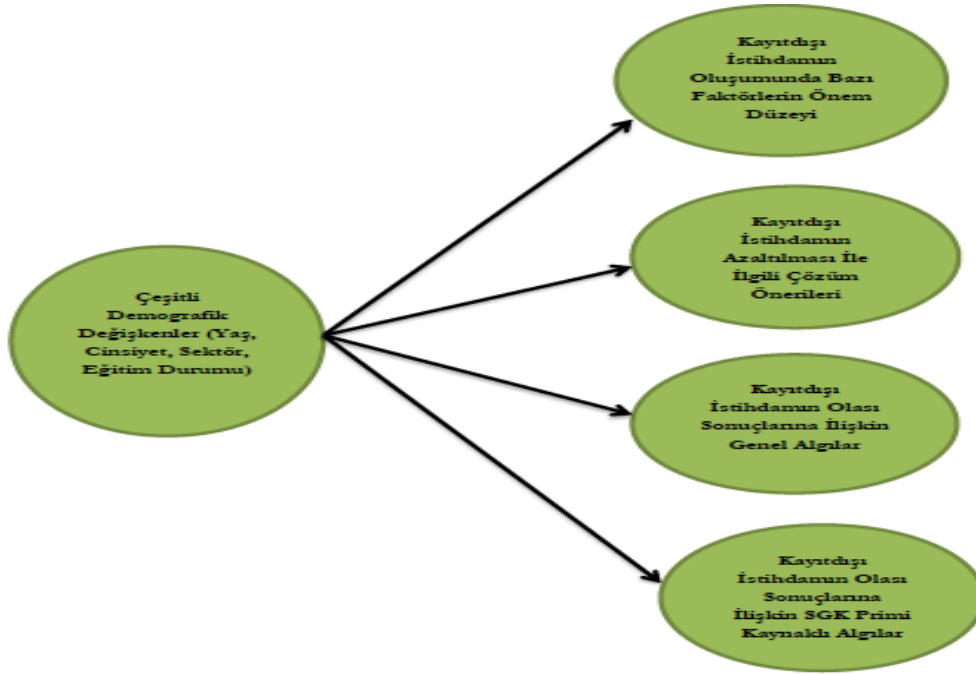
İşçilerin Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği'nin alt boyutlarına (Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi, Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm Önerileri, Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar ve Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar) yönelik algıları çeşitli demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, çalışılan sektör ve eğitim durumu) bazında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

III. Araştırmanın Yöntemi

İşçilerin Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği'nin alt boyutlarına (Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi, Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm

Önerileri, Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar ve Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar) yönelik algıları çeşitli demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, çalışılan sektör ve eğitim durumu) bazında belirlemeye yönelik olan bu araştırmada; Gaziantep’te bulunan çeşitli büyüklüklerdeki firmalarda çalışan işçilerden toplanan veriler (n=306) çerçevesinde oluşturulan modele (Şekil 1) ilişkin analizler yapılmıştır.

Bu bağlamda ilk önce araştırmada kullanılan ölçeklerin, araştırma verilerine uygunluğunu belirlemek maksadıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış ardından demografik değişkenler ile ölçek arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testleri (Independent T-Test, One-Way Anova Testi) yapılmıştır. Araştırma Modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3.1.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Gaziantep ili sınırlarında çeşitli sektörlerde KOBİ Yönetmeliği sınıflamasına göre mikro, küçük ve orta büyüklükte faaliyet gösteren ve bu sınıflamanın sınırlarını aşarak büyük işletme pozisyonuna bürünen işletmeler ile bahse konu işletmelerde ücret karşılığında çeşitli pozisyonlarda tam zamanlı istihdam edilen ve 4857 sayılı İş Kanunu’na göre işçi sayılan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise; çalışmaya dayanak teşkil eden “Gaziantep Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Ediyor Projesi” proje amaçları çerçevesinde belirlenen ve kota örnekleme yöntemiyle tespit edilen 306 (üç yüz altı) işçi oluşturmaktadır. Sekaran (1992:253)’e göre bu sayı örneklem için tatminkâr düzeydedir. Araştırmaya katılanlar ile ilgili demografik bilgiler Tablo31’de sunulmuştur.

3.2.Araştırmanın Ölçekleri

İşçilerin Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği’nin alt boyutlarına (Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi, Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm

Önerileri ,Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar ve Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar) yönelik algılarını çeşitli demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, çalışılan sektör ve eğitim durumu) bazında belirlemeye yönelik olan bu araştırmada kullanılan ölçüm araçlarına dair açıklamalar aşağıda sunulmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçüm aracına dair uyum iyiliği değerleri Tablo 4’Te verilmiştir. Araştırmada tasarlanan modeli ve hipotezleri test etmek maksadıyla farklılık testlerinden (Independent T-Test, One-Way Anova Testi) yararlanılmıştır. Gizli değişkenlerle analiz için çalışmadaki tüm değişkenlerin ölçülmesinde kullanılan bütün ölçeklerin geçerli ve güvenilir olması zorunludur (Şimşek, 2007:19). Bu nedenle çalışmada kullanılan ölçüm aracına dair yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine dair sonuçlar ölçüm aracıyla ilgili kısmın sonunda sunulmuştur. Ölçekte KMO ve Barlett testleri kabul edilen sınırlardadır. Ayrıca ölçüm aracında çoklu bağlantı testleri yapılmış olup bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

3.2.1. Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği

İşçilerin Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği’nin alt boyutlarına (*Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi, Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm Önerileri ,Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar ve Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar)* yönelik algılarını ölçmek için; “Gaziantep Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Ediyor” adlı proje kapsamında Güven (2015) ‘den yararlanarak hazırlanıp geçerliliği ve güvenilirliği yapılan **“Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği”** kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ve 5’li likert tipinde (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum) önermeler içeren Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği’ne Keşfedici Faktör Analizi ve Doğrulamalı Faktör Analizi uygulanmış olup bu analizler neticesinde; *Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi* (11 ifade), *Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm Önerileri* (9 ifade), *Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar* (5 ifade) ve *Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar* (4 ifade) olmak üzere dört boyut elde edilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) sonucunda ölçeğin dört bileşenli yapıya uyum sağlamadığı ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir standartların altında olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada önermelerin standart regresyon katsayıları kontrol edilmiştir. Tahmin katsayılarının normal olduğunun tespit edilmesinin ardından uyum iyiliği sonuçlarını kabul edilebilir sınır değerlere ulaştırabilmek için aralarındaki kovaryans değeri çok yüksek olan;

v33 (Meslek örgütlerinin duyarsız davranışları) ile v32 (Ülkenin ekonomik durumu),

v24 (Firmaların 3. şahısların etkisinde kalması ve yanlış yönlendirilmesi) ile v25 (Ağır rekabet şartları),

v30 (Sermaye yetersizliği) ile v26 (Yüksek üretim maliyetleri),

v26 (Yüksek üretim maliyetleri) ile v25 (Ağır rekabet şartları),

v35 (Tüm vergi oranları düşürülmelidir) ile v34 (kısa ve anlaşılır olmalıdır),

v41 (Cezai yaptırımlar arttırılmalıdır) ile v39 (Maaş vb. hakedişler bankalar üzerinden ödenmelidir) ifadeleri arasında modifikasyon gerçekleştirilmiştir.

Modifikasyon işleminin ardından yinelenen Doğrulamalı Faktör Analizi neticesinde verilerin ölçeğin tek bileşenli haline uyum sağladığı görülmektedir. Ölçeğe ait uyum iyiliği değerleri Tablo 4’de verilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde Alpha güvenilirlik katsayısı 0.73 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin analiz sonucunun 0.73 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olduğu ortaya çıkmıştır.

IV. Bulgular

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Değişkenleri Frekans Dağılımı

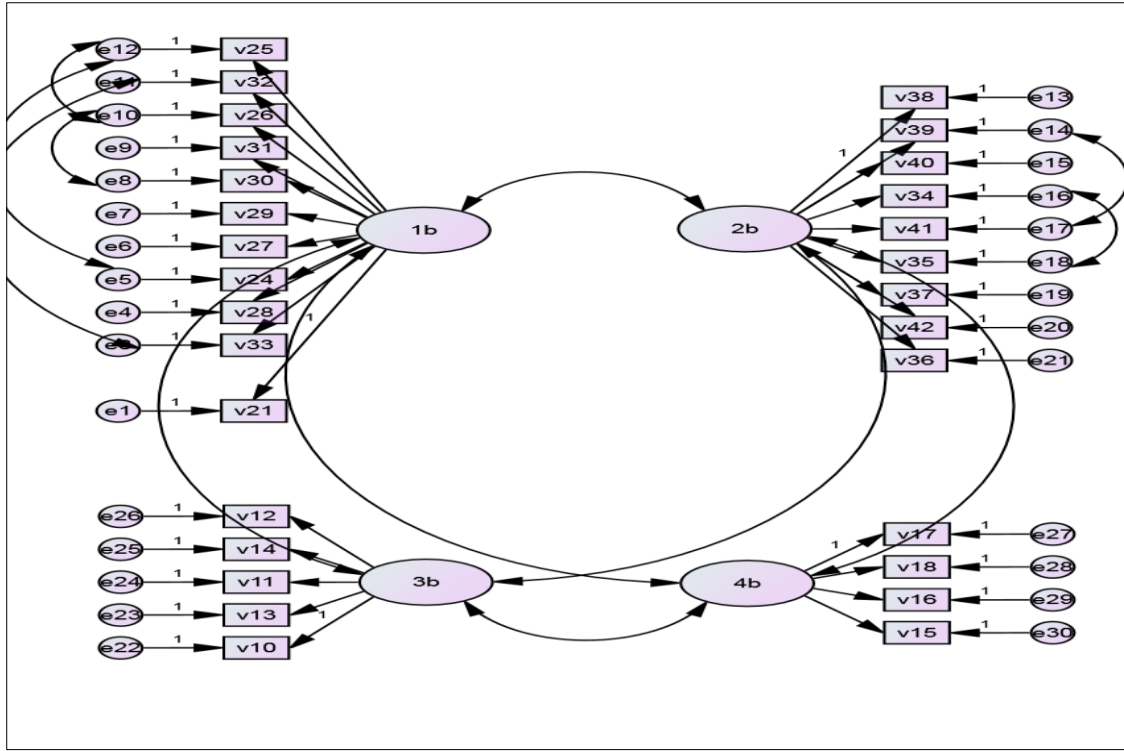
Demografik Değişken	n	%
Cinsiyet		
Kadın	73	23,9
Erkek	233	76,1
Toplam	306	100,0
Yaş		
20-30 Yaş Arası	124	40,5
31-40 Yaş Arası	129	42,2
41-50 Yaş Arası	50	16,3
51-60 Yaş Arası	3	1,0
Toplam	306	100,0
Eğitim Durumu		
İlköğretim	63	20,6
Lise	151	49,3
Ön Lisans	48	15,7
Lisans	40	13,1
Lisansüstü	4	1,3
Toplam	306	100,0
Çalışılan Sektör		
Tekstil	90	29,4

Gıda Ürünleri İmalatı	33	10,8
İnşaat	19	6,2
Madencilik	9	2,9
Perakendecilik	21	6,9
Sağlık	43	14,1
Yiyecek/İçecek Hizmetleri	12	3,9
Eğitim	11	3,6
Plastik	47	15,4
Tarım/Hayvancılık	14	4,6
Kimya	7	2,3
Toplam	306	100,0

Tablo 3'e göre; ankete katılan işçilerin, %76,1'i erkek (n=233), %42,2'si 31-40 yaş arasında (n=129), %49,3'ü lise mezunu (n=151) ve %29,4'ü (n=90) tekstil sektöründe çalışmaktadır.

Araştırma kapsamında kullanılan ve 4 boyut halinde açıklanan Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeğinin (KKLÖ) yapı geçerliliğini test etmek amacıyla paket program ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 4 boyutlu yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin 0.54 - 0.89 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 2'te, DFA Modeli ise Şekil 2'de sunulmuştur.

575

Şekil 2: DFA Modeli

Tablo 4: Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri*

Ölçekler	X ²	Df	CMIN/ DF≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMSEA ≤.08
1.KDİBAÖ	1056.394	365	2.89	.81	.77	.90	.85	.89	.08

*Uyum iyiliği değer aralıkları “Kabul edilebilir “ sınırlara göre tanzim edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016:337).

Araştırma neticesinde elde edilen verilere paket programlar kullanılarak analizler yapılmıştır.

Bu bağlamda araştırma modeline dayanılarak demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çalışılan sektör) ile Kayıtdışı İstihdam Ölçeğinin boyutları (Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi, Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm Önerileri, Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar ve Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar) arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testleri (Independent T Testi, One-Way Anova Testi) uygulanmıştır.

Tablo 5: Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	P
----------	--------------	---	------	-------------------	---

Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi	Kadın	73	3,88	1,041	,045
	Erkek	233	4,14	,690	
Çözüm Önerileri	Kadın	73	3,84	1,247	,003
	Erkek	233	4,31	,569	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı	Kadın	73	3,33	1,204	,002
	Erkek	233	3,81	,886	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı	Kadın	73	2,58	1,157	,008
	Erkek	233	2,98	1,102	

Araştırmaya katılan işçilerin, “Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği’nin” boyutlarına ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Independent T Testi yapılmış olup;

Cinsiyet değişkeni ile Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi ($p=0,045<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Bazı Faktörlerin Önem Düzeyine yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet değişkeni ile Çözüm Önerileri ($p=0,003<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Çözüm Önerilerine yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı ($p=0,002<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algıya yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı ($p=0,008<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algıya yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

577

Tablo 6: Yaş Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Yaş	N	Mean	Std. Deviation	P
Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi	20 - 30 Yaş	124	3,99	,964	,139
	31 - 40 Yaş	129	4,09	,690	
	41 - 50 Yaş	50	4,29	,517	
	51 - 60 Yaş	3	3,88	,548	

	<i>Total</i>	306	4,08	,794	
	20 - 30 Yaş	124	4,02	1,028	
	31 - 40 Yaş	129	4,28	,616	
Çözüm Önerileri	41 - 50 Yaş	50	4,37	,526	,012
	51 - 60 Yaş	3	4,74	,064	
	<i>Total</i>	306	4,20	,808	
	20 - 30 Yaş	124	3,47	1,166	
	31 - 40 Yaş	129	3,88	,784	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı	41 - 50 Yaş	50	3,78	,911	,011
	51 - 60 Yaş	3	3,73	1,007	
	<i>Total</i>	306	3,70	,991	
	20 - 30 Yaş	124	2,81	1,166	
	31 - 40 Yaş	129	2,92	1,095	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı	41 - 50 Yaş	50	2,93	1,146	,732
	51 - 60 Yaş	3	3,33	,382	
	<i>Total</i>	306	2,88	1,126	

Araştırmaya katılan işçilerin, “Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği’nin” boyutlarına ilişkin algılarının yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup yaş değişkeni ile Çözüm Önerileri ($p=0,012<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında yaş değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

41-50 yaş arası ve 31-40 yaş arası olanların algılarının 20-30 yaş arasında olanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca;

Yaş değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı ($p=0,011<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında yaş değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

31-40 yaş arası olanların algılarının 20-30 yaş arasında olanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Yaş	N	Mean	Std. Deviation	P
Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi	İlköğretim	63	4,16	,812	,076
	Lise	151	4,16	,759	
	Ön Lisans	48	3,80	,901	
	Lisans	40	4,03	,699	
	Lisansüstü	4	3,80	,907	
	<i>Total</i>	306	4,08	,794	
Çözüm Önerileri	İlköğretim	63	4,31	,569	,026
	Lise	151	4,26	,792	
	Ön Lisans	48	3,85	,962	
	Lisans	40	4,18	,924	
	Lisansüstü	4	4,36	,591	
	<i>Total</i>	306	4,20	,808	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı	İlköğretim	63	3,85	,951	,131
	Lise	151	3,70	,955	
	Ön Lisans	48	3,46	1,039	
	Lisans	40	3,63	1,113	
	Lisansüstü	4	4,50	,503	
	<i>Total</i>	306	3,70	,991	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı	İlköğretim	63	3,17	1,256	,088
	Lise	151	2,89	1,052	
	Ön Lisans	48	2,72	1,249	
	Lisans	40	2,58	,857	

579

Lisansüstü	4	2,69	1,908
<i>Total</i>	306	2,88	1,126

Araştırmaya katılan işçilerin, “Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği’nin” boyutlarına ilişkin algılarının eğitim durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup eğitim durumu değişkeni ile Çözüm Önerileri ($p=0,026<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında eğitim durumu değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

İlköğretim mezunu ve lise mezunu olanların algılarının Önlisans mezunu olanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8: Çalışılan Sektör Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Yaş	N	Mean	Std. Deviation	P
Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi	Tekstil	90	4,27	,622	,000
	Gıda Ürünleri İmalatı	33	4,17	,612	
	İnşaat	19	4,08	,479	
	Madencilik	9	3,93	1,033	
	Perakendecilik	21	4,32	,440	
	Sağlık	43	3,33	1,135	
	Yiyecek/İçecek Hizmetleri	12	4,13	,980	
	Eğitim	11	3,99	,724	
	Plastik	47	4,26	,662	
	Tarım/Hayvancılık	14	4,01	,710	
	Kimya	7	4,27	,538	
	<i>Total</i>	306	4,08	,794	
Çözüm Önerileri	Tekstil	90	4,37	,603	
	Gıda Ürünleri İmalatı	33	4,18	,502	

	İnşaat	19	4,11	,375	
	Madencilik	9	4,02	1,131	
	Perakendecilik	21	4,39	,411	
	Sağlık	43	3,47	1,452	,000
	Yiyecek/İçecek Hizmetleri	12	4,44	,679	
	Eğitim	11	4,13	,664	
	Plastik	47	4,37	,456	
	Tarım/Hayvancılık	14	4,52	,450	
	Kimya	7	4,27	,608	
	<i>Total</i>	<i>306</i>	<i>4,20</i>	<i>,808</i>	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı	Tekstil	90	3,92	,794	
	Gıda Ürünleri İmalatı	33	3,89	1,055	
	İnşaat	19	3,72	,728	
	Madencilik	9	3,76	1,252	581
	Perakendecilik	21	3,90	,728	
	Sağlık	43	2,85	1,374	,000
	Yiyecek/İçecek Hizmetleri	12	3,83	,496	
	Eğitim	11	3,80	,748	
	Plastik	47	3,91	,736	
	Tarım/Hayvancılık	14	3,33	,960	
	Kimya	7	3,17	1,048	
	<i>Total</i>	<i>306</i>	<i>3,70</i>	<i>,991</i>	
Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı	Tekstil	90	2,96	1,087	
	Gıda Ürünleri İmalatı	33	2,80	1,194	,000
	İnşaat	19	2,79	,997	

Madencilik	9	2,50	1,293
Perakendecilik	21	3,25	,822
Sağlık	43	2,37	1,330
Yiyecek/İçecek Hizmetleri	12	2,65	,757
Eğitim	11	2,30	,893
Plastik	47	3,46	1,023
Tarım/Hayvancılık	14	3,00	,838
Kimya	7	2,21	1,004
<i>Total</i>	<i>306</i>	<i>2,88</i>	<i>1,126</i>

Araştırmaya katılan işçilerin, “Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı leği’nin” boyutlarına ilişkin algılarının çalışılan sektör değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup çalışılan sektör değişkeni ile Bazı Faktörlerin nem Düzeyi ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD oklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

Tekstil, Gıda rnleri İmalatı, İnşaat, Perakendecilik, Yiyecek İçecek Hizmetleri ve Plastik sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışılan sektör değişkeni ile çözüm nerileri ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD oklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

Tekstil, Gıda rnleri İmalatı, İnşaat, Perakendecilik, Yiyecek İçecek Hizmetleri, Plastik ve Tarım/Hayvancılık sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışılan sektör değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD oklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

Tekstil, Gıda rnleri İmalatı, İnşaat, Perakendecilik, Yiyecek İçecek Hizmetleri ve Plastik sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışılan sektör de işşkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

Plastik sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

V. Sonuç ve Öneriler

İstihdamın devlet ve işveren ile birlikte üçüncü sac ayağını oluşturan işçi örnekleminde; İşçilerin Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği'nin alt boyutlarına (Kayıtdışı İstihdamın Oluşumunda Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi, Kayıtdışı İstihdamın Azaltılması İle İlgili Çözüm Önerileri, Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin Genel Algılar ve Kayıtdışı İstihdamın Olası Sonuçlarına İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algılar) yönelik algıları çeşitli demografik değişkenlere göre yönelik algılarını ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada; Kayıtdışı İstihdama Bakış Açısı Ölçeği'nin bazı alt boyutlarıyla çeşitli demografik değişkenler arasında farklılıklar tespit edilmiştir.

Buna göre; cinsiyet değişkeni ile Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi ($p=0,045<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Bazı Faktörlerin Önem Düzeyine yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet değişkeni ile Çözüm Önerileri ($p=0,003<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Çözüm Önerilerine yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı ($p=0,002<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algıya yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı ($p=0,008<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın işçilerin Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algıya yönelik algı düzeylerinin erkek işçilerin algı düzeylerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar genel olarak kadın işçilerin kayıtdışı istihdama yönelik algılarının ve farkındalık düzeylerinin erkek işçilere nazaran daha düşük düzeyde olduğu biçiminde değerlendirilebilir.

Bununla birlikte; yaş değişkeni ile Çözüm Önerileri ($p=0,012<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında yaş değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; 41-50 yaş arası ve 31-40 yaş arası olanların algılarının 20-30 yaş arasında olanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca; yaş değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı ($p=0,011<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında yaş değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; 31-40 yaş arası olanların algılarının 20-30 yaş arasında olanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar genel olarak yaş ilerledikçe kayıtdışı istihdama yönelik algı ve farkındalık düzeylerinin yükseldiği biçiminde değerlendirilebilir.

Ayrıca; eğitim durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup eğitim durumu değişkeni ile Çözüm Önerileri ($p=0,026<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında eğitim durumu değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; ilköğretim mezunu ve lise mezunu olanların algılarının Önlisans mezunu olanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanında; çalışılan sektör değişkeni ile Bazı Faktörlerin Önem Düzeyi ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; Tekstil, Gıda Ürünleri İmalatı, İnşaat, Perakendecilik, Yiyecek İçecek Hizmetleri ve Plastik sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışılan sektör değişkeni ile Çözüm Önerileri ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; Tekstil, Gıda Ürünleri İmalatı, Perakendecilik, Yiyecek İçecek Hizmetleri, Plastik ve Tarım/Hayvancılık sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışılan sektör değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin Genel Algı ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; Tekstil, Gıda Ürünleri İmalatı, İnşaat, Perakendecilik, Yiyecek İçecek Hizmetleri ve Plastik sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışılan sektör değişkeni ile Kayıtdışı İstihdama İlişkin SGK Primi Kaynaklı Algı ($p=0,000<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında çalışılan sektör değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; Plastik sektöründe çalışanların algılarının Sağlık sektöründe çalışanların algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar genel olarak sağlık sektöründe çalışan işçilerin kayıtdışı istihdama yönelik algılarının diğer bütün sektörlerde çalışan işçilerden daha düşük olduğu biçiminde değerlendirilebilir.

Son olarak; özellikle büyük ölçekli firmalara, sektörel bazda bakıldığında sağlık sektörü çalışan ve işverenlerine, kadın çalışanlara ve genç işçilere yönelik kayıtdışı istihdama yönelik farkındalık eğitimlerinin verilmesi, firma ölçeği ve sektör perspektifinde daha detaylı araştırmalar ile ölçege veya sektöre özel devlet teşviki sistemlerinin geliştirilmesi, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerinin işçi ve işverenlere sosyal güvenlik mevzuatı konusunda yardımcı olmaları, tüm hakediş ödemeleri noktasında bankalar ile tam entegrasyonun sağlanması, düşük vatandaşlık bilinci ve algısı oluşturabilmek adına üniversitelerde tüm paydaşların da katkısını alarak kayıtdışı istihdamın ülke ekonomisi için ne kadar zararlı olduğu anlatılması ve işverenler açısından bakıldığında SGK prim tutarının nispeten düşürülmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Ataman, B.C.(1999). *İşgücü politikaları ve istihdam politikalarının temel prensipleri*. Ankara: A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aydın, E.G. (2013). Türkiye’de kayıtdışı istihdam konusu üzerine teorik ve ampirik bir çalışma. International Conference On Eurasian Economies Bildiri Kitapçığı 17-18 Eylül 2013 (s. 783-790). Session 6C: Bölgesel Konular. St. Petersburg: Russia

Bulut, M. (2013). Kayıtdışı istihdamın ortaya çıkmasında sosyal güvenlik bilinci eksikliği ve sosyal güvenlik ahlakı. *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4),n84-105.

Castells, M. and Alejandro, P. (1989). *World underneath: the origins, dynamics and effects of the informal economy, the informal economy: studies in advanced and less developed countries*. Johns Hopkins University Press: Baltimore-London.

Dura, C. (1997). Kayıtdışı ekonomi kavramı, sebep ve etkileri, ölçülmesi, mücadele yolları ve türk ekonomisindeki yeri. *Maliye Dergisi*, Cilt:1 (124), 3–12.

Elgi, C. (2011). Vergiler ve kayıtdışı ekonomi: bir değerlendirme ve türkiye örneği. Working Papers 2011/05, Bogazici University, Department of Economics http://193.140.208.5/content/wp/EC2011_05.pdf adresinden erişildi. (ET: 02.06.2017)

European Commission (2007). Special eurobarometer 284/ wave 67.3 – tns opinion ve social: undeclared work in the european union, brussels. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf adresinden erişildi. (ET: 01.10.2013)

Fidan, H. ve Genç, S. (2013). Kayıtdışı istihdam ve kayıtdışı istihdama etki eden mikro faktörlerin analizi: türkiye özel sektör örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 137-150.

Güloğlu, T. (2005). The reality of informal employment in turkey. ithaca, ny: cornell university, school of industrial and labor relations, international programs. <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/intl/9/> adresinden erişildi. (ET: 24.05.2017)

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Güven, M. (2015). *Kayıtdışı ekonomi ile mücadelede muhasebe meslek elamanlarının rolü: adıyaman-gaziantep örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.

Hasan Kalyoncu Üniversitesi. (2016). Gaziantep kayıtdışı istihdamla mücadele ediyor projesi, kayıtdışı istihdama bakış açısı analiz raporu, Gaziantep

Hazans, M. (2011). *Informal workers across Europe: evidence from 30 European countries*. Policy Research Working Paper. World Bank, No: 5912.

ILO. (2015). World employment social outlook. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_337070.pdf adresinden erişildi. (ET: 05.04.2017).

İpek, M. (2014). Kayıtdışı istihdam küresel etkiler ve sosyal örüntüler. *Çalışma ve Toplum*, 1, 163-186.

Kamalıoğlu, N.Ç. (2014). *Kayıt dışı istihdam ve türkiye’de uygulanan mücadele politikalarının değerlendirmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kenar, N. (2002). Kayıtdışı sektörü büyüten faktörler ekonomiye ve çalışma hayatına etkileri ve çözüm önerileri. Büyüyen Kayıtdışı Sektör Semineri, Ankara: TİSK Yayınları.

Loayza, N. V. (1996). The economics of the informal sector: a simple model and some empirical evidence from latin america. CarnegieRochester Conference Series on Public Policy 45. 129-162

Mateman, S. ve Renooy, P. (2001). Undeclared labour in europe, towards an integrated approach of combatting undeclared labour. Regioplan Research Advice and Information.http://dSPACE.gsom.spbu.ru/jspui/bitstream/123456789/56/1/1%28E%29_2006.pdf adresinden erişilmiştir. (ET: 24.01.2014).

Merkuryeva, I. (2006). The structure and determinants of informal employment in Russia: Evidence from NOBUS data. Discussion Paper,

Rauch, J. E. (1991). Modeling the informal sector formally, journal of development economics, 35, 33-48.

Sapancalı, F. (2008). türkiye’de işgücü piyasası, sorunlar ve politikalar. *TUHS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(2), 8-30.

Sarı M. A. (2002). Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları, nedenleri, etkileri ve alınması gereken tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 41, 32-50

Sekaran, U. (1992). *Research methods for business: A skill building approach*. Second Edition, John Wiley & Sons, 450.

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.

SGK.(2017).Kayıtdışı İstihdam Oranları.

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani adresinden erişilmiştir. (ET: 02.06.2017)

Tokol, A. (2000). *Küreselleşme ve Endüstri ilişkilerine Etkisi*. küreselleşmenin insani yüzü, Veyssel Bozkurt (Ed.). İstanbul: Alfa basım yayın.

Torgler, B. ve Schneider, F. (2007). *Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: a panel analysis*. IZA Discussion Papers, no. 2563

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). (1994). *Ekonomik rapor 1993*. Ankara: TOBB Yayını, No: 285.

TUIK. (2016). Dış Ticaret İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden erişilmiştir. (ET: 01.06.2017).

Wamuthenya, W. R. (2010), *Determinants of employment in the formal and informal sectors of the urban areas of Kenya*. Modern Lithographic (K) Ltd., Kenya.

Yücebaş, R. (2014). *Arz yanlı iktisat bakış açısıyla kayıt dışı ekonomi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINAKI İLİŞKİ: THY ÖRNEĞİ¹

Öğr. Gör. E. Ebru ŞENTÜRK

Hitit Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale Üniversitesi

Öz

Küreselleşme sonrasında, artan rekabet karşısında, örgütsel davranış ve insan kaynaklarının bilincini kavrayan örgütler; daha etkin ve verimli olmak için örgütsel bağlılığa oldukça önem vermektedirler. Bu anlamda, bilgi ve teknoloji yönetiminin önem taşıdığı örgütlerde; insanların örgüte çekilmesi ve tutulması ile gereksinimlerin karşılanması için onun güdülenmesi gereklidir. Son dönemlerde yapılan bazı araştırmalar; çalışanların kendilerini güvende hissetmeleri ve bir örgüte olan aidiyetlerini bilmeleri, örgütsel güdünün önemli bir faktör olduğunu da işaret etmektedir. Bu çalışma; demografik değişkenlerin örgütsel bağlılık boyutlarını etkileyip etkilemediğini ve çalışılan sektör üzerinde bir fark yaratıp yaratmadığı test etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç temelinde, çalışmanın araştırma kısmında; nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş, veriler anket yolu ile elde edilmiştir. Ayrıca, araştırma THY'nin İstanbul'da görevli iş görenleri üzerinde yapılmış ve sonuçları; demografik değişkenlerin örgütsel bağlılık üzerinde etkili olduğu yönündedir.

587

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Duygusal Bağlılık, Devamlılık Bağlılığı, Normatif Bağlılık

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT: SAMPLE OF THY

Abstract

The organizations which have acquired the consciousness of corporate behavior and human resources, signify the organizational commitment in order to be more efficient. In this respect, in the organizations in which information and technologic management are important, it is essential that individuals should be motivated by satisfying their needs in order to attract them to the organization and to be maintained within the organization. In some research studies which are carried out in recent years, it is pointed out that the corporate motivation is an

¹ Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi bünyesinde yürütülen 2016/069 sayılı Bilimsel Araştırma Projesinden türetilmiştir.

important factor which correlate with the feelings of security among the employees and their feeling of belongingness towards the organization. This study aims to test whether or not the demographic variables do affect the organizational commitment dimensions and if it creates a significant difference on the sector that is involved. On the bases of this research, quantitative research method is preferred in the survey part of the research and the data is collected through interview method. This research is performed on the employees of THY at Istanbul and the results indicate that the demographic variables are observed to have a significant effect on the organizational commitment levels of the employees.

Keywords: Organizational Commitment, Affective Commitment, Continuance Commitment, Normative Commitment

Giriş

Akademik yazında, örgütler açısından yaşamsal olarak önem taşıdığı düşünülen birçok alanda incelemeler bulunmaktadır. Örneğin pazarlama açısından satışın gerçekleştirilemediği hiçbir ortamda bir örgütün varlığından dahi söz edilemezken, finans uzmanları elde edilen nakdi girdinin iyi değerlendirilemediği sürece işletme ömrünün uzun vadeli olamayacağından bahsetmektedir. İşletmenin varlığına yönelik değerlendirme hangi işletme fonksiyonu açısından yapılsa yapılsın hepsinin temelinde insan faktörü yatmaktadır. Modern sonrası yaklaşımlarla birlikte entelektüel sermaye olarak adlandırılan bu faktöre, kontrol edilmesi gereken bir üretim unsuru değil, yenilenebilir ve geliştirilebilir stratejik bir kaynak olarak bakılmaktadır (Koçel, 2015:437). İşletmeler ellerindeki bu kaynaktan maksimum verim alabilmek, işgören devir oranlarını düşük seviyede tutabilmek için örgütsel bağlılığı olan çalışanlara sahip olmak istemektedirler (Çaylıkoca, 2017:2). Örgütsel bağlılık, bireyin işletme de uzun süreler çalışması açısından önemli olduğu gibi, işletmelerin sürdürülebilir rekabet gücü açısından da önem taşımaktadır zira günümüzde işletmenin piyasa değeri fiziksel varlıkları ile entelektüel sermayesinin toplamı olarak düşünülmektedir (Koçel, 2015:437-534).

İşgören örgütün amaç ve değerlerine güçlü bir şekilde inandığında ve/veya örgüt üyeliğini sürdürme noktasında güçlü bir istek taşıdığına ortaya çıkan duygusal tepki örgütsel bağlılığa yöneliktir (Kim, Leong ve Lee, 2005:24). Meyer ve Allen (1997) örgütsel bağlılığı bireyin örgütsel hedeflere ve değerlere inanması, kabul etmesi, örgütün bir parçası olmak için çaba göstermesi ve bireylerin organizasyonla ilişkisi ile şekillenen ve organizasyonun sürekli bir üyesi olma kararını almalarını sağlayan davranış olarak tanımlamaktadırlar.

Literatürde örgütsel bağlılık tutumsal (Allen ve Meyer, 1997; Penley ve Gould, 1988; O'reilly ve Chatman, 1986; Kanter, 1968; Etzioni, 1975) ve davranışsal (Katz ve Kahn, 1977; Mowdey, Steers ve Porter, 1979; Becker, 1992) olarak iki farklı yaklaşımla incelenmektedir. Davranışsal yaklaşımda bireyin geçmişteki davranışları nedeniyle örgüte bağlılığı söz konusu iken, tutumsal yaklaşımda içinde bulunulan koşulların bireyin psikolojisini nasıl etkilediği ve bunun örgütsel bağlılığa nasıl yansıdığı önemlidir (Şentürk, 2014:27).

Çalışanların örgüte duydukları bağlılığı etkileyen faktörler (Güney, 2011;2015); kişisel özellikler (yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, vb), role ilişkin özellikler (rol belirsizliği, işin zorlayıcılığı, vb.), örgüte ilişkin özellikler (büyüklük, merkezileşme düzeyi, vb.) ve iş tecrübesi (beklentilerin karşılanma derecesi, geliştirilen tutumlar, sosyal ilişkiler, liderlik biçimi, vb.) olarak gruplandırılabilir. İş bırakma, devamsızlık, geri çekilme, iş arama, iş doyumu,

motivasyon, moral, işe sarılma, çalışma isteği ve isteksizliği, görev anlayışı, demografik ve bilişsel özellikler gibi akademik literatürde yer edinen pek çok kavram örgütsel bağlılık ile yakından ilişkilidir. Temelinde insan unsuru olan her durumda duygular önem kazanmaktadır. Bu nedenle örgütsel bağlılık ile ilgili yapılan çalışmalarda işgörenin içinde bulunduğu çalışma ortamının yanı sıra diğer psikolojik ve sosyal faktörlerin de dikkate alınması gerekir.

Bu çalışmada örgütsel bağlılığı tutumsal bir yaklaşımla ele alan Allen ve Meyer (1990) tarafından ortaya atılan örgütsel bağlılık modeli ele alınmıştır. Üç boyuttan oluşan model duygusal bağlanma, algılanan maliyetler ve zorunluluk (Allen ve Meyer, 1990; Meyer ve Allen, 1991; Meyer ve Allen, 1997) olgularını konu almaktadır. Duygusal bağlılık çalışanların örgütte yer alma, örgütle özdeşleşme arzusuyla; devamlılık bağlılığı örgütten ayrılmaları halinde karşı karşıya kalacakları çeşitli maliyetlerin farkında olmalarıyla; normatif bağlılık ise örgüte karşı duydukları yükümlülük duygusuyla ilgilidir (Arciniega, Allen ve Gonzales, 2017:2-3). Farklı boyutlarda bağlılık yaşayan çalışanların örgütte kalma sebepleri de farklılık göstermektedir. Örgütten ayrılması durumunda karşılaşacağı maliyetleri hesaplayarak örgütte kalan birey devamlılık bağlılığı yaşarken, çeşitli sebeplerle kendisini örgüte borçlu hisseden ve bu sebeple örgütte kalmak isteyen birey normatif bağlılık yaşamaktadır. Herhangi bir maliyet kaygısı olmadan ya da borçluluk hissetmeden örgütte olmaktan zevk alan ve gerçekten kalmak isteyen birey ise duygusal bağlılık yaşamaktadır (Allen, 1990; Arciniega ve diğerleri, 2017). Çalışanlar, duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık boyutlarını, değişen ortamlarda çeşitli psikolojik durumlarda tecrübe ederler. Bağlılık boyutları farklı bağlılık türlerinden çok bağlılığın ayrırt edilebilir unsurları olarak ele alınır (Wasti, 2003:303).

Hizmet sektöründe yer alan örgütler ele alındığında insan faktörü diğer faktörlerden öne çıkmaktadır. Türk Hava Yolları (THY) gibi ülkemizi Dünya çapında temsil eden, kendisini Avrupa'nın en iyi hava yolu şirketi olarak nitelendiren, bu vizyonla müşterilerine hizmet sağlayan ve geniş bir müşteri kitlesine sahip olan örgütlerde çalışanların örgütsel bağlılıklarının yüksek olması önem arz etmektedir. Kendisini örgütün bir parçası olarak hisseden, örgütüyle özdeşleşen çalışan, örgütün başarısını kendi başarısı sayacak ve bu yolda azimle çalışacaktır. Dolayısıyla bu çalışanların örgütsel bağlılıklarını etkileyen faktörler önem kazanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, THY personelinin örgütsel bağlılık boyutları ile sahip oldukları demografik özellikler arasındaki ilişkiyi tespit edebilmektir. Bu amaçla, aşağıda sunulan varsayımlar aracılığıyla değerlendirmeler yapılmıştır;

1. Örgütsel bağlılık boyutları, çalışanların kurumdaki pozisyon gruplarına göre farklılık göstermektedir.
2. Örgütsel bağlılık boyutları, çalışanların yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.
3. Örgütsel bağlılık boyutları, çalışanların cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.
4. Örgütsel bağlılık boyutları, çalışanların eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.
5. Örgütsel bağlılık boyutları, çalışanların medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.
6. Örgütsel bağlılık boyutları, çalışanların işyerlerinde bulundukları hizmet sürelerine göre farklılık göstermektedir.

Yöntem

Araştırmanın yürütülmesinde genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma çalışması kantitatif araştırma tekniklerinden “yüz yüze anket” yöntemi ile PAPI (kağıt-kalem) ve CAPI (tablet bilgisayar) kullanılarak yapılmıştır. Kullanılan anket İstanbul Atatürk Havalimanında, yer hizmetlerinde çalışan 400 personele yüz yüze görüşmeye dayalı olarak uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında $\pm$ %5 örnekleme hatası ile evreni temsil etme yeterliliğine sahiptir. Araştırmanın uygulandığı personellerin pozisyonları; üst, orta, alt düzey yönetici ve idari personelden oluşmaktadır.

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların kişisel özelliklerini belirleyebilmek amacıyla 4 grup sorudan oluşan bir soru formu oluşturulmuş ve bu form ile katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, görev süresi ve ücret düzeyi ile ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Anketin ikinci bölümünde ise, araştırmanın temel ve bağımlı değişkenleri olan örgütsel bağlılık türlerinin ölçülmesinde Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen üçlü örgütsel bağlılık ölçeğine ait sorular bulunmaktadır. Bu ölçek duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. 1-7. sorular duygusal bağlılık boyutunu, 8-14. sorular devamlılık bağlılığı boyutunu ve 15-20. sorular ise normatif bağlılık boyutunu ölçmeye yöneliktir. Örgütsel bağlılığa ilişkin soruların tamamı beşli likert tipi ölçek ile ölçülmüştür. Buna göre ifadeler “kesinlikle katılmıyorum (1)”, “katılmıyorum (2)”, “fikrim yok (3)”, “katılıyorum (4)”, “tamamen katılıyorum (5)” olarak ölçeklendirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 20.0 programında değerlendirilmiştir. Ölçeğin tüm olarak Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,88 olarak belirlenmiştir. Araştırmaya ilişkin veri toplama işlemi Mayıs 2017 döneminde gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

A) Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

Bu bölümde araştırmaya konu olan araştırma grubunun genel yapısına yönelik tanıtıcı frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

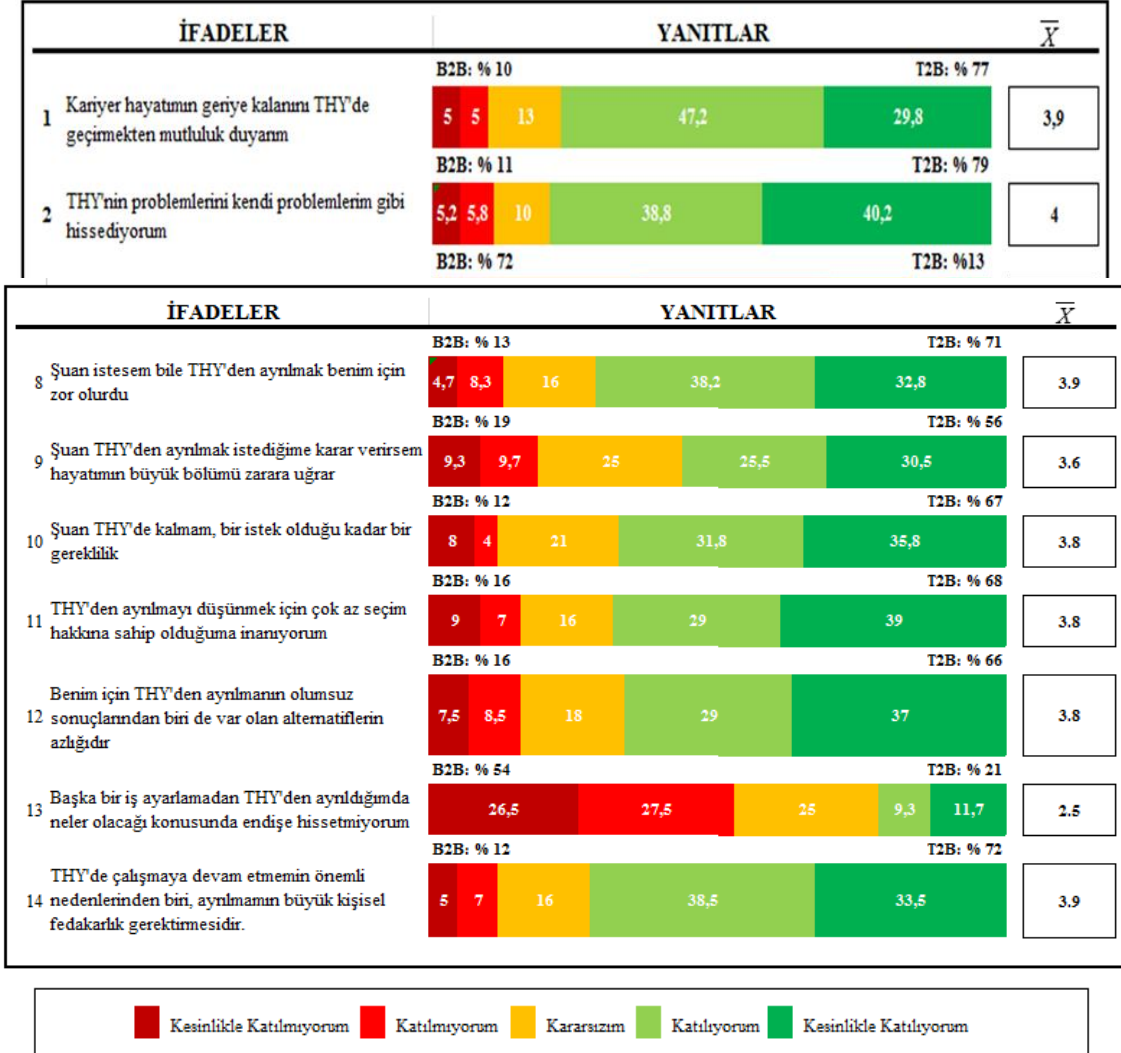
Demografik Değişkenler (n=400)		n	%
Cinsiyet	Kadın	210	52,5
	Erkek	190	47,5
Yaş	18-24 arası	9	2,25
	25-31 Arası	89	22,25
	32-38 Arası	172	43
	39-45 Arası	103	25,75
	46-52 Arası	22	5,5
	53-59 Arası	4	1

	60 ve üzeri	1	0,25
Medeni Durum	Bekar	165	41,25
	Evli	231	57,75
	Dul/Boşanmış	4	1
Eğitim Durumu	Lise	47	11,75
	Önlisans	51	12,75
	Lisans	257	64,25
	Yüksek Lisans	43	10,75
	Doktora	2	0,5
Pozisyon	Üst Düzey Yönetici	42	10,5
	Orta Düzey Yönetici	96	24
	Alt Düzey Yönetici	164	41
	İdari Personel	98	24,5
Pozisyonundaki Görev süresi	1 Yıldan Az	32	8
	1-3 Yıl Arası	152	38
	4-6 Yıl Arası	124	31
	7-9 Yıl Arası	72	18
	10 Yıl Ve Üzeri	20	5

Araştırmada yer alan katılımcıların %52,5'i kadın, %43'ü 32-38 yaş aralığında, %57,75'i evli ve %64,25'i lisans mezunudur. Katılımcıların önemli bir bölümü yönetici pozisyonundaki çalışanlardır. Katılımcıların sadece %24,5'i idari pozisyonadadır. Aynı pozisyonda kaç yıldır görev aldıklarına bakıldığında %38'i 1-3 yıldır, %31'i ise 4-6 yıldır aynı pozisyonda görev aldığını belirtmiştir.

B) Genel Bulgular

Bu bölümde araştırmaya konu olan araştırma grubunun örgütsel bağlılık ölçeğinde yer alan sorulara verdikleri yanıtların dağılımına yer verilmiştir. Yanıtların değerlendirilmesinde tamamen katılıyorum ve katılıyorum seçenekleri T2B; tamamen katılmıyorum ve katılmıyorum

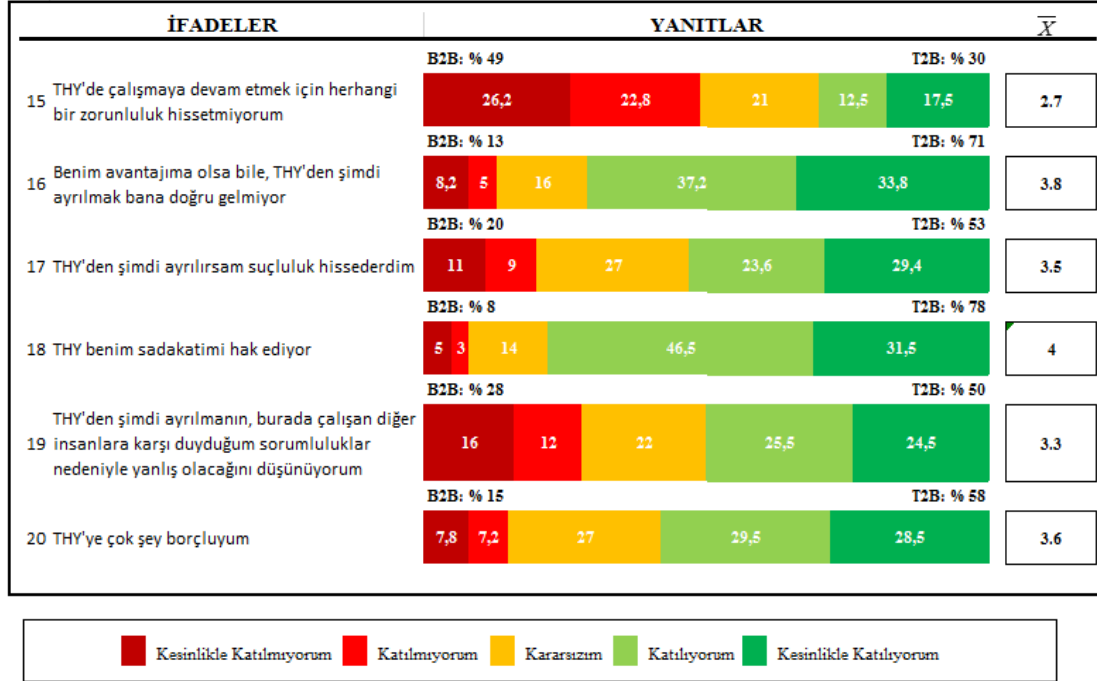
Şekil 2. Devamlılık bağlılığı boyutu sorularına verilen yanıtların dağılımı

seçenekleri ise B2B olarak birlikte değerlendirilmiştir.

İş yerinde kalma konusundaki isteklilik memnuniyetin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir. Bu anlamda THY'de tespit edilen %77'lik oran genel olarak memnuniyetin yüksek olduğunu göstermektedir. İçselleştirmeye yönelik en önemli faktör kurumsal problemleri kişisel olarak üstlenmek ile ilişkilidir. İçselleştirmeye yönelik olarak elde edilen %79'luk skor oldukça yüksek bir skordur. Buna karşın elde edilen %72'lik çapraz karşıtlık içselleştirme ile ilgili konunun derinlemesine incelenmesini gerektirmektedir. Bu durum içselleştirmenin profesyonel bir düzeyde değerlendirildiğini de gösterebilmektedir. Zira duygusal bağ ile ilgili olarak elde edilen skor %74 olarak gerçekleşmiştir.

Profesyonelleşmenin önemli bir göstergesi; çalışılan yer ile duygusal olarak bir bağ kurmanın yanında, bunu kişiliğin bir parçası olarak değerlendirmektir. Bu bağlamda THY'de %61'lik

skor elde edilmiştir. Şayet duygusal bağlılığın yoğun olduğu bir ortam personel tarafından iş yerinde tesis edilmeseydi aitik duygusu düşük bir skor ile gerçekleşecekti. Ancak THY'de

Şekil 3. Normatif bağlılık boyutu sorularına verilen yanıtların dağılımı

%67'lik bir skor gerçekleşmiştir. Güçlü bir aidiyet ile kişiselleştirmenin ortaya koyduğu profesyonel yaklaşım arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışanın kendisi ile iş yeri arasında güçlü bir bağ kurmaması iş ve iş yeri memnuniyeti ilişkisini her zaman doğrusal olarak etkilemeyecektir.

Bununla birlikte sektörde iş bulmanın zorluğu ile bağlılık arasındaki ilişki derinlemesine incelenmesi gereken bir konudur. Zira bir iş görenin örgüte karşı olan bağlılığı incelenirken sektörde iş bulabilme konusundaki yeterlilikleri de değerlendirilmelidir. Tablo 3 incelendiğinde 8, 9, 10 ve 11 numaralı sorulara verilen yanıtlar iş yerinde kalmanın iş gören açısından bir zorunluluk olduğunu gösterirken; 12 ve 13 numaralı sorulara verilen yanıtlar iş alternatiflerinin azlığını ve gelecek endişesini, 14 numaralı soruya verilen yanıt ise beklentilere yönelik endişeleri göstermektedir.

Cevaplar incelendiğinde, sektöre yönelik olumsuzlukların giderilmesi halinde iş görenlerin, ilgili iş yerine karşı memnuniyet hissetseler de orada çalışma zorunluluğu hissetmeme olasılıkları olduğu görülmüştür. 15, 17 ve 19 numaralı sorular katılımcıların yarısının aslında THY'de kalmak için zorunluluk hissetmediğini, bununla birlikte ayrılması durumunda başkalarına karşı sorumluluk duygusuyla suçluluk hissine kapılacağını ortaya koymaktadır.

Anket sorularının 20 dâhil bölümü benzer sonuçları vermektedir. Özetle çalışma memnuniyeti ve işe bağlılık ile ilgili konular iş görenin sadece iş yeri içindeki ilişkilerine göre değil diğer çevresel faktörlerin de dâhil olduğu bir süreç içinde incelenmesi gereklidir.

C) Kurumsal Pozisyon

Kurumsal pozisyon değerlendirmesi genel olarak bireyin diğer faktörlerden bağımsız olarak kişisel gereksinimlerine uygun olarak gerçekleştirdiği daha çok deneyimsel beklentileridir.

Kişisel beklentilerin pozisyonlara bağlı olarak değiştiği düşüncesi ile bu değerlendirme, kurumsal pozisyonlara göre yapılmıştır. Bu bölümde sorulan 20 soruda THY’de çalışan personelin memnuniyeti ile gelecek kariyeri konusunda yakın sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 2. Kurumsal pozisyon değişkeni açısından sorulara verilen yanıtların frekanslarının incelenmesi

Kurumsal Pozisyon		B2B		Kararsızım	T2B	
n=400						
Kariyer hayatımın geriye kalanını THY'de geçirmekten mutluluk duyarım (1).	Üst Düzey Yönetici	11,9	11,9	-	54,8	21,4
	Orta Düzey Yönetici	3,1	2,1	15,6	57,3	21,9
	Alt Düzey Yönetici	5,5	6,1	19,5	39,6	29,3
	İdari Personel	3,1	3,1	5,1	46,9	41,8
THY'nin problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum (2).	Üst Düzey Yönetici	4,8	14,3	4,8	42,9	33,3
	Orta Düzey Yönetici	5,2	7,3	6,3	41,7	39,6
	Alt Düzey Yönetici	8,5	6,1	12,8	33,5	39
	İdari Personel	-	-	11,2	42,9	45,9
THY'de kendimi "ailenin bir parçası " gibi hissetmiyorum (3).	Üst Düzey Yönetici	42,9	28,6	4,8	9,5	14,3
	Orta Düzey Yönetici	34,4	30,2	17,7	10,4	7,3
	Alt Düzey Yönetici	35,4	37,8	13,4	6,1	7,3
	İdari Personel	41,8	35,7	19,4	1	2
THY'ye karşı duygusal bir bağ hissetmiyorum (4).	Üst Düzey Yönetici	38,1	35,7	7,1	4,8	14,3
	Orta Düzey Yönetici	30,2	39,6	14,6	5,2	10,4
	Alt Düzey Yönetici	35,4	38,4	15,2	5,5	5,5
	İdari Personel	41,8	36,7	18,4	1	2
THY'den şimdi ayrılırsam suçluluk hissederdim (17).	Üst Düzey Yönetici	16,7	16,7	21,4	9,5	35,7
	Orta Düzey Yönetici	9,4	9,4	27,1	26	28,1
	Alt Düzey Yönetici	15,9	10,4	24,4	21,3	28
	İdari Personel	2	3,1	33,7	31,6	29,6

THY benim sadakatimi hak ediyor (18).	Üst Düzey Yönetici	2,4	-	16,6	50	31
	Orta Düzey Yönetici	4,2	-	13,5	59,4	22,9
	Alt Düzey Yönetici	9,1	6,7	11,6	39	33,5
	İdari Personel	-	1	17,3	44,9	36,7
THY'den şimdi ayrılmanın, burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle yanlış olacağını düşünüyorum (19).	Üst Düzey Yönetici	9,5	7,1	38,1	19	26,2
	Orta Düzey Yönetici	12,5	11,5	21,9	29,2	25
	Alt Düzey Yönetici	19,5	12,8	17,1	25,6	25
	İdari Personel	16,3	13,3	23,5	24,5	22,4

Tablo 2 incelendiğinde THY personelinin önemli bir bölümü geri kalan kariyerlerine yine THY’de devam etmek istemektedirler. Ancak bu sonuç duygusal bağ ya da çalışma mecburiyeti ile karıştırılmamalıdır. 2, 3 ve 4 numaralı sorulara verilen yanıtların dağılımı, yöneticiler ile idari personelin kişiselleştirme konusundaki yaklaşımlarını önemli ölçüde ortaya koymaktadır. İşyerinden ayrılmanın getirdiği suçluluk duygusuna ilişkin 17 numaralı soruda elde edilen sonuç; yöneticilerde B2B ortalaması % 18,8-% 33,3 aralığında iken idari personelde % 5.1 olarak gerçekleşmiştir. 18 numaralı sorudaki sadakat ve buna bağlı olarak gerçekleşen bağlılık konusunda ve 19 numaralı sorudaki çalışan diğer bireylere karşı olarak sorumluluk konusunda beklentilerin dışında sonuçlar gerçekleşmiştir.

595

Cevapların dağılımları incelendiğinde tüm katılımcıların duygusal bağlılık boyutunda yüksek ortalamalara sahip olduğu ve duygusal bağlılığın yüksek olduğu söylenebilir. Devamlılık bağlılığı boyutunda üst düzey yöneticilerin ortalamaları diğer pozisyon gruplarından farklılaşmaktadır. Bununla birlikte bağlılık boyutlarının ortalamalara göre duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık şeklinde sıralandığını söyleyebiliriz. Elde edilen sonuçlar kurumsal pozisyonun iş görenin örgütsel bağlılığını farklı boyutlarda etkilediğini göstermektedir.

D) Görev Süresi

Görev süresi iş yeri memnuniyetini etkilemektedir. Örneğin aynı iş yerine bağlı mesleki deneyimi (Tablo 3) 1 yıldan az olan iş görenin aynı iş yerindeki çalışma beklentisi daha fazla iken deneyim süresi arttıkça diğer kariyer alanlarını değerlendirme isteği daha çok artmaktadır.

Aynı iş yerine bağlı mesleki deneyim süresi bazı iş görenlerin iş yeri ile daha az duygusal bağ ilişkisine girmesine de yol açmaktadır. Bu bölüme ait 3 ve 4 numaralı sorularda T2B %20’ye kadar çıkmıştır. Bununla birlikte kişiselleşme skor değeri de azalmaktadır. Araştırmada T2B skor değeri %80’e kadar artış göstermiştir. Duygusal bağlılık boyutunda tüm görev süresi gruplarında yüksek bağlılık sonucuna ulaşmakla birlikte kurumda göreve yeni başlayan personeller duygusal bağlılığı en düşük grup olarak belirlenmiştir. 4-6 yıldır THY’de çalışan grup ise en yüksek duygusal bağlılık ortalamalarına sahiptir. Devamlılık bağlılığı boyutuna bakıldığında 4-6 yıldır THY’de görev yapan personellerin en düşük, 10 yıl ve üstü süredir görev yapan personellerin ise en yüksek devamlılık bağlılığına sahip olduğu görülmektedir. Bununla

birlikte normatif bağıllık boyutunda 1 yıldan az süredir THY’de çalışanlar en düşük ortalamalara sahipken, 7-9 yıldır kurumda çalışanlar normatif bağıllığı en yüksek olan gruptur. Bölüme ait 20 sorudan elde edilen veriler aynı iş yerine ait çalışma süresinin ortaya çıkarmış olduğu deneyimlemelerin yıllara bağlı olarak değişiklik gösterdiği sonucunu ortaya koymuştur.

Tablo 3. Bir kuruma bağlı görev süresi değişkeni açısından sorulara verilen yanıtların frekanslarının incelenmesi

Görev Süresi n=400		B2B		Kararsızım	T2B	
Kariyer hayatımın geriye kalanını THY'de geçirmekten mutluluk duyarım (1).	1 Yıldan Az	-	-	-	56,3	43,8
	1-3 Yıl Arası	5,9	7,2	13,2	44,7	28,9
	4-6 Yıl Arası	5,6	4	16,1	47,6	26,6
	7-9 Yıl Arası	4,2	1,4	16,7	44,4	33,3
	10 Yıl ve Üzeri	5	15	-	60	20
THY'de kendimi "ailenin bir parçası " gibi hissetmiyorum (3).	1 Yıldan Az	46,9	40,6	12,5	-	-
	1-3 Yıl Arası	37,5	33,6	15,8	8,6	4,6
	4-6 Yıl Arası	37,1	33,9	12,9	5,6	10,5
	7-9 Yıl Arası	33,3	33,3	22,2	5,6	5,6
	10 Yıl ve Üzeri	40	40	-	5	15
THY benim için çok fazla kişisel anlam taşıyor (5)	1 Yıldan Az	-	-	25	25	50
	1-3 Yıl Arası	9,9	8,6	15,8	33,6	32,2
	4-6 Yıl Arası	14,5	11,3	25,6	16,9	31,5
	7-9 Yıl Arası	9,7	6,9	22,2	23,6	37,5
	10 Yıl ve Üzeri	5	15	-	40	40

E) Cinsiyet

Cinsiyete yönelik olarak anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir (Tablo 6). Ancak 4. Soruda yer alan duygusal bağıllık, 5. Sorudaki kişiselleşme, 17. Sorudaki suçluluk duygusu ve 18. soruda yer alan sadakat duygularında %10 üzerinde fark tespit edilmiştir. Yine de sonuçlar bazı kişisel konular haricinde cinsiyetin, iş yerine bağıllık açısında çok fazla değişime yol açmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 4. Cinsiyet değişkeni açısından sorulara verilen yanıtların frekanslarının incelenmesi

Cinsiyet n=400		B2B		Kararsızım	T2B	
THY'ye karşı duygusal bir bağ hissetmiyorum (4).	Kadın	32,9	35,2	15,2	6,2	10,5
	Erkek	39,5	41,1	14,2	2,1	2,6
THY benim için çok fazla kişisel anlam taşıyor (5)	Kadın	14,8	12,4	14,8	21	37,1
	Erkek	5,3	4,7	25,8	32,1	32,1
THY'den şimdi ayrılırsam suçluluk hissederdim (17).	Kadın	15,2	11,4	26,7	19	27,6
	Erkek	6,3	6,3	27,4	28,9	31,1
THY benim sadakatimi hak ediyor (18).	Kadın	8,1	4,8	16,2	44,8	26,2
	Erkek	1,6	1,1	11,6	18,4	37,4

F) Yaş Faktörü

Yaş grupları açısından bakıldığında 46-52 yaş grubunun duygusal bağlılığının ve normatif bağlılığının devamlılık bağlılığından düşük olduğu, bununla birlikte 18-24 yaş grubunun tüm boyutlarda daha yüksek bağlılık gösterdiği söylenebilir. Örneğin; işe yeni giren iş gören ile ilerleyen yaşların aynı iş yerinde kalma istekleri konusunda benzer özellikler gösterdiğini buna rağmen ara yaşlardaki iş görenlerin değişiklik arayışında olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7). Benzer şekilde iş yeri problemlerini benimseme konusunda da yaş faktörü önem taşımaktadır. Yaş faktörü, örgüt içi anlayış üzerinde önemli bir etkiye sahiptir denilebilir.

Tablo 5. Yaş değişkeni açısından sorulara verilen yanıtların frekanslarının incelenmesi

Yaş n=400		B2B		Kararsızım	T2B	
Kariyer hayatımın geriye kalanını THY'de geçirmekten mutluluk duyuyorum (1).	18-24	-	-	-	55,6	44,4
	25-31	4,5	3,4	15,7	36	40,4
	32-38	5,8	6,4	16,3	43,6	27,9
	39-45	3,9	1,9	8,7	59,2	26,2
	46-52	9,1	18,2	4,5	50	18,2

THY'ye karşı duygusal bir bağ hissetmiyorum (4).	18-24	44,4	44,4	11,1	-	-
	25-31	42,7	33,7	15,7	4,5	3,4
	32-38	33,7	36,6	15,7	5,8	8,1
	39-45	33	47,6	12,6	1,9	4,9
	46-52	36,4	18,2	18,2	4,5	22,7
THY'ye karşı güçlü bir aılık duygusu hissetmiyorum (6)	18-24	44,4	55,6	-	-	-
	25-31	34,8	33,7	13,5	10,1	7,9
	32-38	29,7	28,5	23,3	7	11,6
	39-45	31,1	47,6	12,6	2,9	5,8
	46-52	40,9	22,7	9,1	13,6	13,6

G) Eğitim Durumu

Eğitim durumuna yönelik olarak ortalamalar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir (Tablo 8). Bununla birlikte eğitim, örgüte olan bağlılık ve sorumluluk duygusunu arttıran önemli bir faktördür. Eğitim, örgüte karşı olan profesyonel yaklaşımı da arttırmaktadır.

Tablo 6. Eğitim durumu değişkeni açısından sorulara verilen yanıtların frekanslarının incelenmesi

598

Eğitim Durumu n=400 - %		B2B		Kararsızım	T2B	
Kariyer hayatımın geriye kalanını THY'de geçirmekten mutluluk duyarım (1).	Lise	4,3	2,1	-	44,7	48,9
	Önlisans	2	5,9	15,7	37,3	39,2
	Lisans	6,2	5,1	15,2	47,5	26,1
	Yüksek lisans	2,3	7	11,6	60,5	18,6
THY'de kendimi "ailenin bir parçası " gibi hissetmiyorum (3).	Lise	40,4	31,9	27,7	-	-
	Önlisans	33,3	41,2	15,7	3,9	5,9
	Lisans	35,8	33,1	14,8	7,4	8,9
	Yüksek	46,5	39,5	2,3	9,3	2,3

	lisans					
THY benim için çok fazla kişisel anlam taşıyor (5)	Lise	4,3	2,1	23,4	31,9	38,3
	Önlisans	3,9	11,8	19,6	33,3	31,4
	Lisans	14	9,7	17,1	23,3	35,8
	Yüksek lisans	2,3	7	34,9	30,2	25,6
THY'ye karşı güçlü bir aitlik duygusu hissetmiyorum (6)	Lise	29,8	31,9	25,5	6,4	6,4
	Önlisans	31,4	39,2	19,6	3,9	5,9
	Lisans	33,1	31,9	17,9	7	10,1
	Yüksek lisans	27,9	51,2	-	11,6	9,3

H) Medeni Durum

Medeni durum, örgütsel bağlılık ile istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkiyi sağlamamaktadır (Tablo 9). Ancak bekâr olanların bağlılık duygusunun evli olanlardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dul/Boşanmış olarak gruplanan katılımcıların sayısının düşük olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır ancak verdikleri yanıtların ortalamaları araştırmanın en ilginç sonucunu vermiştir. Bu kesim daha mutsuz ve duyarsız bir skor göstermiştir. Bağlılık boyutları açısından normatif bağlılıklarının yüksek olduğu söylenebilir.

599

Tablo 9. Medeni durum değişkeni açısından sorulara verilen yanıtların frekanslarının incelenmesi

Medeni Durum n=400		B2B	Kararsızım	T2B		
Kariyer hayatımın geriye kalanını THY'de geçirmekten mutluluk duyarım (1).	Bekar	3	6,1	17,6	40	33,3
	Evli	6,1	3	10	53,2	27,7
	Dul / Boşanmış	25	75	-	-	-
Şuan THY'den ayrılmak istediğime karar verirsem hayatımın büyük bölümü zarara uğrar (9).	Bekar	10,9	13,9	32,7	17,6	24,8
	Evli	7,8	5,6	19,9	31,6	35,1
	Dul / Boşanmış	25	75	-	-	-
THY'den ayrılmayı düşünmek için çok az seçim	Bekar	9,1	7,3	20	29,1	34,5

hakkına sahip olduğuma inanıyorum (11).	Evli	9,1	6,9	13,4	29	41,6
	Dul / Boşanmış	-	-	-	25	75
THY'ye çok şey borçluyum (20).	Bekar	6,7	7,9	34,5	24,2	26,7
	Evli	7,4	6,5	22,1	33,8	30,3
	Dul / Boşanmış	75	25	-	-	-

Sonuç

Bu çalışma iş görenlerin demografik bileşenleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlamıştır. Araştırma anketi THY'nin İstanbul Atatürk Hava Limanında görevli, yönetici ve idari personeli arasında gerçekleştirilmiştir. Örgütsel bağlılık boyutlarının, kurumsal pozisyon, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum ve görev süresi değişkenlerine göre farklılık göstereceği varsayımlarından yola çıkılan çalışmada, demografik özellikler ve örgütsel bağlılık boyutlarına yönelik ölçek içeren bir anket kullanılmıştır. Anket sorularına verilen cevapların dağılımları üzerinden yorumlamalar ve kestirmeler yapılmıştır.

Araştırma anketine yanıt veren katılımcıların cinsiyet açısından oranları birbirine yakındır, yoğun olarak 32-38 yaş aralığında bulunmaktadırlar, yarısından fazlası evli ve dörtte üçü lisans ve üstü eğitim seviyesine sahiptir. Katılımcıların önemli bir bölümü yönetici pozisyonundaki çalışanlardır. Aynı pozisyonda yürüttükleri görev sürelerine bakıldığında ise nispeten katılımcıların büyük çoğunluğunun kurumda yeni olduğu söylenebilir.

Örgütsel bağlılık iş görenler ve işverenler açısından oldukça önemlidir. İşverenler açısından, iş görenlerin iş yerinde kalma konusundaki istekliliği memnuniyetin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir. Bu anlamda THY'de tespit edilen genel memnuniyet, içselleştirme ve aidiyet duygularına yönelik oranların yüksekliği bağlılığın yüksekliğine işaretler. İçselleştirme ve aidiyet hissetme boyutlarına verilen yanıtlarda farklılaşmalar görülmüştür. Bu durum içselleştirmenin profesyonel bir düzeyde değerlendirildiği şeklinde yorumlanabilir. Profesyonelleşmenin önemli bir göstergesi; çalışılan yer ile duygusal olarak bir bağ kurmanın yanında, bunu kişiliğin bir parçası olarak değerlendirmektir. THY'de duygusal bağlılık yoğun olarak yaşanmaktadır, çalışanların aitik duygusuna yönelik cevapları bu sonucu desteklemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, sektörde iş bulmanın zorluğu ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki derinlemesine incelenmesi gereken bir konudur. Zira bir iş görenin örgüte karşı olan bağlılığı incelenirken sektörde iş bulabilme konusundaki yeterlilikleri de değerlendirilmelidir. Araştırma anketinin devamlılık bağlılığı boyutuyla ilgili sorularına verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların iş yerinde kalmayı bir zorunluluk olarak gördüğü; iş alternatiflerinin az olduğunu düşündüğü ve gelecek endişesi yaşadığı anlaşılmaktadır. Cevaplar incelendiğinde, sektöre yönelik olumsuzlukların giderilmesi halinde iş görenlerin, ilgili iş yerine karşı memnuniyet hissetseler de orada çalışma zorunluluğu hissetmeme olasılıkları olduğu görülmüştür. Normatif bağlılık ile ilgili çeşitli sorular katılımcıların yarısının aslında THY'de kalmak için zorunluluk hissetmediğini, bununla birlikte ayrılması durumunda başkalarına karşı sorumluluk duygusuyla suçluluk hissine kapılacağını ortaya koymaktadır.

Bireylerin çalıştıkları örgütte görev aldıkları hiyerarşik kademeyi gösteren unvanları aynı zamanda kariyerlerinde ilerledikleri noktayı da göstermesi nedeniyle örgütsel davranış konularında büyük önem taşımaktadır. Unvanlar konusunda bireyler kişisel gereksinimlerine uygun olarak kurumsal pozisyon değerlendirmesi yaparlar ve bu değerlendirmede deneyimsel beklentiler önem arz eder. Kişisel beklentilerin pozisyonlara bağlı olarak değiştiği düşüncesi ile araştırmada kurumsal pozisyonlara inceleme yapılmıştır. Bu bölümde sorulan 20 soruda THY’de çalışan personelin memnuniyeti ile gelecek kariyeri konusunda yakın sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma sorularına verilen yanıtlar, THY personelinin önemli bir bölümünün geri kalan kariyerlerine yine THY’de devam etmek istediğini ortaya koymaktadır. Ancak bu sonuç zorunluluk ya da ihtiyaç ile karıştırılmamalıdır. Cevapların dağılımları incelendiğinde tüm katılımcıların duygusal bağlılık boyutunda yüksek ortalamalara sahip olduğu ve duygusal bağlılığın yüksek olduğu söylenebilir. Devamlılık bağlılığı boyutunda üst düzey yöneticilerin ortalamaları diğer pozisyon gruplarından farklılaşmaktadır. Bununla birlikte bağlılık boyutlarının ortalamalara göre duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık şeklinde sıralandığı söylenebilir. Elde edilen sonuçlar kurumsal pozisyonun iş görenin örgütsel bağlılığını farklı boyutlarda etkilediğini göstermektedir.

Aynı kurumda görev alınan pozisyonadaki görev süresinin örgütsel bağlılığı farklı boyutlarda etkileyebileceği varsayımıyla görev süresine yönelik yapılan inceleme göstermiştir ki, görev süresi iş yeri memnuniyetini etkilemektedir. Duygusal bağlılık boyutunda tüm görev süresi gruplarında yüksek bağlılık sonucuna ulaşmakla birlikte kurumda göreve yeni başlayan personeller duygusal bağlılığı en düşük grup olarak belirlenmiştir. Örgütte özdeşleşme duygusunun gelişmesi için oradaki deneyimlerin artması gerektiği düşünüldüğünde kurumda yeni çalışmaya başlayan personelin bağlılığının diğer çalışanlardan düşük olması beklenen bir sonuçtur. Dört ile altı yıldır THY’de çalışan grup ise en yüksek duygusal bağlılık ortalamalarına sahiptir. Devamlılık bağlılığı boyutuna bakıldığında dört ile altı yıldır THY’de görev yapan personellerin en düşük, on yıl ve üstü süredir görev yapan personellerin ise en yüksek devamlılık bağlılığına sahip olduğu görülmektedir. Duygusal bağlılığın yüksek olduğu durumda devamlılık bağlılığının düşük olması gerektiği literatürdeki birçok araştırma da ortaya konmuştur. Bununla birlikte normatif bağlılık boyutunda beklendiği gibi bir yıldan az süredir THY’de çalışanlar en düşük ortalamalara sahipken, yedi ile dokuz yıldır kurumda çalışanlar normatif bağlılığı en yüksek olan gruptur. Bütün olarak bakıldığında, aynı pozisyona ait çalışma süresinin ortaya çıkarmış olduğu deneyimlemelerin yıllara bağlı olarak değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Örgütsel davranış konusunda yapılan çalışmalarda sıklıkla ele alınan yaş değişkeninin, bireylerin hayata bakışlarını, olaylara yaklaşımlarını ve beklentilerini etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle araştırmanın demografik değişkenlerinden biri olarak yaş grupları ele alınmıştır. Yaş grupları açısından bakıldığında 46-52 yaş grubunun devamlılık bağlılığı boyutunda ortalamalarının diğer boyutlardan yüksek olduğu, bununla birlikte 18-24 yaş grubunun tüm boyutlarda daha yüksek bağlılık gösterdiği söylenebilir. Yaş grubu büyüdükçe kişilerin çalışma hayatındaki görev süreleri artmakta, kişiler kendilerine belirli bir kariyer yolu belirlemekte ve Türkiye şartlarında emeklilik için gün saymaya başlamaktadırlar. Bu noktada devamlılık bağlılığının yüksek olması beklenen bir sonuçtur. 18-24 yaş grubunun hem sektöre hem de çalışma hayatına yeni atılan bir grup olduğu düşünüldüğünde beklentilerinin yüksek olması nedeniyle tüm boyutlarda yüksek eğilim göstermeleri beklenir, ancak bağlılık deneyimle birlikte şekillendiği için yaş ilerledikçe eğilimler değişecektir. Keza ara yaş gruplarının verdiği yanıtlar

bunu göstermektedir. Özetle yaş faktörü, örgüt içi anlayış üzerinde önemli bir etkiye sahiptir denilebilir.

Literatürde örgütsel bağlılık ve cinsiyet değişkenlerinin incelendiği çalışmalarla paralel olarak bu araştırmada da cinsiyete yönelik olarak anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir. Şentürk (2014) sağlık çalışanları üzerine yaptığı araştırmada kadın çalışanların devamlılık bağlılığı boyutunda erkeklerden farklılaştığını tespit etmiştir. Bu çalışmada da kadınların ortalamaları ile erkeklerin ortalamaları arasında %10 üzerinde fark tespit edilmiştir. Yine de sonuçlar bazı kişisel konular haricinde cinsiyetin, iş yerine bağlılık açısından çok fazla değişime yol açmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte eğitim durumu ve medeni durum değişkenleri de anlamlı farklılıklar göstermemiştir. Ancak bekâr olanların bağlılık duygusunun evli olanlardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dul/Boşanmış olarak gruplanan katılımcıların sayısının düşük olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır ancak verdikleri yanıtların ortalamaları araştırmanın en ilginç sonucunu vermiştir. Bu kesim daha mutsuz ve duyarsız bir skor göstermiştir. Bağlılık boyutları açısından normatif bağlılıklarının yüksek olduğu söylenebilir.

Sonuçlar çalışanların örgütsel bağlılıkları ile demografik bileşenleri arasındaki ilişkilerin varlığını ortaya koymuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlar literatürde elde edilen sonuçlar ile de benzerlik göstermiştir. Anket sorularının 20 dâhil bölümü benzer sonuçları vermektedir. Özetle çalışma memnuniyeti ve işe bağlılık ile ilgili konular iş görenin sadece iş yeri içindeki ilişkilerine göre değil diğer çevresel faktörlerin de dâhil olduğu bir süreç içinde incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bağlılığın ayırt edici unsurları olan boyutlar çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşmaktadır.

Kaynakça

- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63/1, 1-18. DOI: 10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x.
- Arciniega, L. M. Allen, N. J. ve González, L. (2017). Don't mess with my company: an exploratory study of commitment profiles before and after dramatic external events. *Journal of Management & Organization*, 1-15. Doi:10.1017/jmo.2017.5
- Çaylıkoca, A. (2017). Örgütsel bağlılığın mesleki bağlılık üzerine etkisi: konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 1-18.
- Etzioni, A. (1975). *Comparative analysis of complex organizations*, rev. Simon and Schuster.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güney, S. (2015). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kanter, R. M. (1968). Commitment and social organization: a study of commitment mechanisms in utopian communities. *American Sociological Review*, 33, 499-517.
- Katz, D. ve Kahn, R. L. (1977). *Örgütlerin toplumsal psikolojisi* (H. Can ve Y. Bayer, Çev.) Ankara: T.O.D.A.İ.E.

Kim, W. G. Leong, J. K. ve Lee, Y. K. (2005). Effect of service orientation on job satisfaction, organizational commitment and intention of leaving in a casual dining chain restaurant. *Ij Hosman*, 24, 171-193.

Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace, theory, research and application*. London: Sage.

Meyer, J.P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1/1, 61-89.

Mowday, R. T. Steers, M. ve Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14, 224-247.

O'Reilly, C. A. ve Chatman, J. (1986). Organizational commitment and psychological attachment: The effects of compliance, identification, and internalization on prosocial behavior. *Journal of Applied Psychology*, 71/3, 492-499.

Şentürk, E. E. (2014). *Psikolojik şiddetin (mobbing) örgütsel bağlılığa etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Wasti, S. A. (2003). Organizational commitment, turnover intentions and the influence of cultural values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76/3, 303-321.

İŞ YAŞAM DENGESİ ENTEGRASYONU İLE ESNEK ÇALIŞMA SAATLERİNİN ÇALIŞAN MEMNUNİYETİNE ETKİSİ

Öğr. Gör. Günseli BOŞGELMEZ

Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksek Okulu

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim KORUCA

Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü

Öz

İş Yaşam Dengesi (İYD) çalışanların hem aile hem iş sorumluluklarını sorunsuz yerine getirebilme durumu olarak tarif edilebilir. Buna bağlı olarak iş yaşam dengesi çalışan bireylerin iş ve iş dışındaki yaşamlarında üstlendikleri görevler arasındaki çatışmanın en düşük seviyede tutulması için kişilerin belirleyebileceği bir çalışma ortamının oluşturulmasıyla gerçekleştirilebilir.

Günümüzde iş yaşam dengesi çalışan bireylerin mutluluğu ve çocukları açısından çok önemli duruma gelmiştir. Bu denge bozulduğu zaman hem bireyi, hem aileyi olumsuz etkiler. İYD birey, aile, işletme ve toplum düzeyinde önemli bazı gelişmeleri sonuç olarak ortaya çıkarır. Özellikle ekonomik gereksinimler ve kadının eğitim düzeyindeki artış ve buna bağlı olarak çocuk sayısındaki azalma kadının çalışma yaşamına katılımını arttırdığı görülmektedir (Kapiz,Ö.S., 2002). Bunun yanında özellikle çift kariyerli eşlerin son yıllardaki artışı da iş ve yaşam dengesi konusuna olan ilgiyi arttırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma Hastanesi çalışanlarının çalışma saatlerinin düzenlenmesinde esnek çalışma saatleri uygulaması ile çalışan memnuniyetleri ile iş ve aile yaşamı dengesi araştırılmıştır.

Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma Hastanesi çalışanlarının esnek çalışma saatleri uygulamasının iş yaşam dengelerine ve memnuniyetlerine yapabileceği etkileri görmek amacıyla anket uygulanmıştır. Böylece araştırma hastanesinde çalışanların iş ve özel yaşam dengeleri analiz edilerek, iş yaşam dengesinin memnuniyet yönündeki etkileri ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak hastane çalışanlarının kendilerine hiç sorulmadan mesai uygulanması memnuniyetsizliğe neden olduğu, iş verimliliğini düşürdüğü ve iş yaşam dengesine negatif etkileri olduğu gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Esnek Çalışma Saatleri, Çalışan Memnuniyeti, İş ve Aile Yaşamı Dengesi

1.Giriş

İşgücünün değişen yapısı, çift kariyerli aile ve tek ebeveynli aile sayılarındaki artış, iş ortamında rekabetin artması ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, iş ile aile yaşamı arasındaki dengenin sağlanması ve korunmasını önemli hale getirmektedir. İş yaşam dengesinin sağlanamaması aslında modern toplumun olağan bir sonucudur.

Dünyanın hemen hemen her yerinde çalışanlar iş ve yaşam alanlarını dengede tutma konusunda sıkıntılar yaşamaktadır.

Hastane personellerinin mutlu, daha iyi görev yapması ve işine odaklanması amacıyla vardiyalı çalışma sistemlerinden biraz farklı olarak, iş yaşam dengesi anlayışı ile hastanenin personel ihtiyacı tam olarak karşılanabilir. Çalışanlar isteklerine göre, haftalık çalışma süresi ve işe başlama saatlerini belirleyebilir anlayışı ile çalışanların iş memnuniyetini arttıracak gibi, çalışanlardan daha verimli yararlanma imkânı sağlanabilir.

Bir hastanenin büyüklüğüne göre değişmekle birlikte, onlarca, yüzlerce personel çalışabilmekte ve bu personellerin büyük bir bölümü gece ve gündüz saatlerinde vardiyalı çalışmaktadır. Hastane çalışanları vardiyalı çalışma siteminde sekiz saat süreli zaman dilimlerinde veya daha fazla sürelerde dönüşümlü olarak çalışırlar. Çalışana uygun olmayan işe başlama saatleri ve haftalık çalışma süresinin uzunluğu personelin motivasyonunu düşürmekte, özel yaşamına zaman ayıramaması nedeniyle iş yaşamında ve özel yaşamında çeşitli sorunlara neden olmaktadır.

Uzun çalışma süresinden kaynaklanan sorunların giderilmesine katkı sağlayabileceği düşünülen esnek çalışma süresi, yarı zamanlı çalışmadan farklı olarak iş yaşam dengesi bakışıyla çalışılması hem işyerine ve hem personele oldukça faydalı olacaktır. Haftalık çalışma süresi ve işe başlama saatlerinin çalışan tarafından belirlenmesi çalışanların motivasyonunu yükselterek, hasta tedavi süreçlerine olumlu katkı sağlayacaktır.

Hastanenin büyüklüğüne göre değişmekle birlikte, onlarca veya yüzün üzerinde sağlık personeli (doktor, hemşire) çalışabilmekte ve bu personellerin büyük bir bölümü gece ve gündüz saatlerinde veya vardiyalı olarak çalışmaktadır. Hastanede personellerin kendi istekleri doğrultusunda belirleyebildikleri; haftalık çalışma süresi, işe başlama saati veya çalışma zaman dilimi süresine göre düzenleme yapılması oldukça zor ve karmaşık bir planlama gerektirir.

Hastane personellerinin çalışma şartları, sorumlulukları ve görevleri yasalar ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Yasalara göre bir personel haftalık 45 saatlik çalışma süresini doldurmak zorundadır (4857 İş Kanunu, 63.Madde). Doktor ve hemşireler için belirlenen bu süre 7 gün 24 saatlik zaman dilimi içerisinde hastane ihtiyaçlarına göre gece vardiyası, gündüz vardiyası gibi farklı zaman aralıklarında çalışarak gerçekleştirilir. Doktor, hemşire ve teknik personellerin vardiyalara atanma işlemi genellikle hastane yönetimi tarafından yapılmaktadır. Bu durum, doktor ve diğer personeller arasında adil olmayan dağılımlara neden olabilmektedir.

Bu çalışmada, konuyla ilgili daha fazla araştırmanın yapılarak bireye yol göstermesidir. Bu konuda çalışanların kendine zaman yaratma çabaları kadar yöneticilerin de etkisi vardır. Yöneticiler çalışanların daha dengeli bir hayat sürmeleri adına bazı çalışmalarda bulunabilirler.

Esnek çalışma saatleri, çalışanlara kendi programlarını planlama özgürlüğünün verilmesi, evden çalışma, işyerinde kreş açılması gibi uygulamalar çalışanlara verilen desteği gösterir ve iş-yaşam dengelerini sağlamalarına yardımcı olur. Yapılan çeşitli araştırmalar, iş-yaşam dengesinin çalışanların refahını, mutluluğunu arttırdığını ortaya koymaktadır. İş ve yaşam alanlarını dengede olan çalışanlar işlerinden daha fazla tatmin olmakta, daha az iş-yükü ve stres yaşamadan rollerini daha kolaylıkla yerine getirmektedir.

2. İş – Yaşam Dengesi Kavramı ve Entegrasyonu

İş ve aile insan hayatında en önemli iki alandır. Aile, kişinin ilk sosyalleşmesini gerçekleştirdiği, hayatın temel ilgi ve gereksinimlerini tamamladığı ve sürdürdüğü en önemli toplumsal kurumlardan birisidir. İş ya da çalışma hayatı da bireyin ekonomik ve diğer yaşamsal gereksinimlerini karşılama da diğer ikinci önemli alandır. Aile ve meslek bireyin hayatının iki önemli alanını oluştursa da, kişinin hayatı temelde bir bütündür ve tektir. İş ve aile rolleri birey hayatında iç içe geçmiş halde bulunur ve bu roller sürekli etkileşim halindedir. Birisindeki olumlu ya da olumsuz durum diğerini çok kolaylıkla etkileyebilmekte ve duruma göre pozitif ve negatif etki de bulunabilmektedir (dergipark.ulakbim.gov.tr,24.4.2016).

2.1.İş Yaşam Dengesi

“İş” bildiğimiz anlamıyla karşılığında ücret ödenen ve bir değer yaratan emeği ifade etmektedir. İnsanlar tarihin başlangıcından bu yana bilgi, beceri ve yetenekleri karşılığında elde ettikleri ücret ile istek ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadırlar(Efeoğlu, İ. 2007).

“Özel yaşam” ya da bir diğer deyişle “iş dışı yaşam” ise bireylerin yaşamlarının çalışmadıkları bölümü olarak ifade edilmektedir. Aile yaşamı ise özel yaşamın sadece bir parçasıdır (Efeoğlu, İ.2007).

"Denge" kelimesi, bir miktarın eşit dağılımı anlamını taşımaktadır. İş-yaşam ise, her zaman eşit dağılmamaktadır. Kimi zaman iş, kimi zaman özel yaşamın bireyler için ağır bastığı görülmektedir. Bu kavramı ele alırken, “denge” kelimesinin fiziksel ve psikolojik açıdan "vücudun ya da aklın istikrarı” anlamında kullanılması daha doğru olacaktır. Denge kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir (Efeoğlu, İ. 2007).

İş yaşam dengesi (İYD) en kısa tanımıyla, bir kişinin işiyle ilgili talepleri ile kişisel yaşam taleplerinin dengede olması durumudur (Lockwood, 2003).. İş yaşam dengesi bakışıyla bir hastanede çalışan personellerin kendi istekleri doğrultusunda haftalık çalışma süresi ve işe başlama tercihlerinin yerine getirilmesi oldukça zor ve karmaşık bir planlama gerektirir. İş yaşam dengesi açısından bakıldığında, hastanede çalışan doktorlar ve hemşireler haftalık çalışma sürelerini işe başlama saatleri ve kendilerinin istek ve arzularına göre seçebilmesini ancak bir yazılımın geliştirilmesi ile sağlanabilir. Bu yazılım iş yeri açısından personel maliyetlerini düşürülmesi, hasta memnuniyetinin artırılması, personel memnuniyetini artırıcı ve iş yaşamı dengesinin sağlanmasında katkı sağlayıcı bir araçtır.

Bir hastane işletmesinin ihtiyaç duyduğu doktor sayısı, aylara, haftalara ve hatta 24 saatlik gün içinde hasta yoğunluğuna göre değişim gösterir. Hastaların yoğun olduğu saatlerde daha fazla doktorun çalışmasını sağlamak ve hasta sayısının düşük olduğu saatler de daha az sayıda doktor, hemşire ve diğer personellerin çalışmasını sağlamak verimli çalışma adına oldukça önemli bir adımdır.

Hastanenin büyüklüğüne göre değişmekle birlikte, onlarca veya yüzün üzerinde sağlık personeli (doktor, hemşire) çalışabilmekte ve bu personellerin büyük bir bölümü gece ve gündüz saatlerinde veya vardiyalı olarak çalışmaktadır. Hastanede personellerin kendi istekleri doğrultusunda belirleyebildikleri; haftalık çalışma süresi, işe başlama saati veya çalışma zaman dilimi süresine göre düzenleme yapılması oldukça zor ve karmaşık bir planlama gerektirir.

2.1.2.İş ile Özel Yaşamın Birbirine Etkileri

Uzun çalışma süresinden kaynaklanan sorunların giderilmesine katkı sağlayabileceği düşünülen esnek çalışma süresi, yarı zamanlı çalışmadan farklı olarak iş yaşam dengesi bakışıyla

alışılması hem işyerine ve hem personele oldukça faydalı olacaktır. Haftalık alışma süresi ve işe başlama saatlerinin çalışan tarafından belirlenmesi çalışanların motivasyonunu yükselterek, hasta tedavi süreçlerine olumlu katkı sağlayacaktır.

Hastane personellerinin mutlu, daha iyi görev yapması ve işine odaklanması amacıyla vardiyalı çalışma sistemlerden biraz farklı olarak, iş yaşam dengesi anlayışı ile hastanenin personel ihtiyacı tam olarak karşılanabilir. Çalışanlar isteklerine göre, haftalık çalışma süresi ve işe başlama saatlerini belirleyebilir anlayışı ile çalışanların iş memnuniyetini arttıracığı gibi, çalışanlardan daha verimli yararlanma imkânı sağlanabilir.

Bir hastanenin büyüklüğüne göre değışmekle birlikte, onlarca, yüzlerce personel çalışabilmekte ve bu personellerin büyük bir bölümü gece ve gündüz saatlerinde vardiyalı çalışmaktadır. Hastane alışanları vardiyalı çalışma siteminde sekiz saat süreli zaman dilimlerinde veya daha fazla sürelerde dönüşümlü olarak çalışırlar. alışana uygun olmayan işe başlama saatleri ve haftalık çalışma süresinin uzunluğu personelin motivasyonunu düşürmekte, özel yaşamına zaman ayıramaması nedeniyle iş yaşamında ve özel yaşamında çeşitli sorunlara neden olmaktadır.

Günümüzde iş yaşam dengesi çalışan bireylerin mutluluğı ve çocukları açısından çok önemli duruma gelmiştir. Bu denge bozulduğı zaman hem bireyi, hem aileyi olumsuz etkiler. Pichler (2008)'a göre, çalışanlar işlerinde geçirdikleri zamanın yoğunluğu nedeniyle evlerindeki annelik ya da babalık rollerini gerektiğı gibi yerine getiremiyorlarsa ve çalışma yaşamındaki yoğunluk aile ve ev sorumluluklarının önüne geçiyorsa İYD tehlikeye girmektedir. İYD birey, aile, işletme ve toplum düzeyinde önemli bazı gelişmeleri sonuç olarak ortaya çıkarır. Özellikle ekonomik gereksinimler ve kadının eğitim düzeyindeki artış ve buna bağılı olarak ocuk sayısındaki azalma kadının çalışma yaşamına katılımını arttığı görülmektedir (Kapiz,Ö.S., 2002). Bunun yanında özellikle çift kariyerli eşlerin son yıllardaki artışı da iş ve yaşam dengesi konusuna olan ilgiyi arttırmaktadır (Duxbury ve Higgins, 2001).

Bu bağlamda iş yaşam dengesinin birey ve toplum için faydaları şunlardır:

İşyeri verimliliğini artırır, işe devamsızlığı azaltır (Worklife Report, 2000). Özellikle çocuklarının bakımının iyi ve memnun olan ailelerin daha az iş-aile çatışması yaşadığı ve buna bağılı olarak daha az işe devamsızlık yaptığı gözlenmiştir (Goff, S. J.,Mount, M. K., &Jamison, R. L., 1990), (Kossek, E.E., 1990).

Çalışanların moralini olumlu yönde etkileyerek, çalışanın organizasyona bağılılığını artırır, işgücü devrini azaltır (Grover, S.L.,andCrooker, K.J., 1995).

Çocukların sağlıklı yetiştirilmesine önemli katkı sağlar (Roehling PV, Roehling MV, Moen P. 2001) ve (Papalexandris, N. ve Kramar, R., 1997) toplum için daha huzurlu bireyler yetişir (Kapiz Ö.S. 2002). Bununla birlikte ailede hem kadının, hem erkeğın çalışması eşler arasındaki rollerde benzerlik göstermektedir. Örneğın, ev işlerinin yapılması ve ailenin geçimi gibi konular ortak yürütülür. İki bireyin de çalıştığı ailelerde, bireyler işle ilgili kararlar verirken eşlerinin iş durumunu da göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Bu gelişmeler nedeniyle işletmelerin öncelikli amacı, verimliliklerini maksimize edebilmek ve nitelikli çalışanları (kadın veya erkek) elde tutabilmek için çalışanların iş ve iş dışındaki yaşamlarını daha iyi bütünleşmesine katkı sağlamaktır (Barnett, Rosalind C., 1999). Ayrıca, hem kadının hem erkeğın ailede ve iş yerinde yaşadığı sorunlar her iki alanı da olumsuz etkilediğı için iş ve aile arasında denge kurulması

gerekliliği önem kazanmıştır. Bu açıdan iş ve aile arasında kurulan denge bireyin ve ailesinin mutluluğu ve toplumun huzuru açısından oldukça önemlidir.

Avrupa Birliği ülkelerinde çalışma süreleri, fazla çalışmalar, izinler vb. konularda düzenlemeye gidilmiştir. Bu kapsamda düzenlenen konular; İşçilere yılda en az 4 hafta ücretli izin olanağı verilmesi, Haftalık çalışma süresi en çok 48 saat olabileceği, Haftada en az bir gün ücretli izin (hafta tatili) uygulaması, Günlük en geç altı saatlik çalışma sonunda ara dinlenmesi verilmesi,, Vardiya değişimlerinde iki çalışma arasında en az 11 saat dinlenme olanağı verilmesi, Gece vardiya çalışması 8 Saati aşmaması gib konularda düzenlemeler yapılmıştır.

Bununla birlikte Esnek kısmi çalışma, Kısmi süreli çalışma, Kaygan iş süresi, Çağrı üzerine çalışma, Vardiyalı çalışma, Telefi çalışması, Yoğunlaştırılmış iş haftası vb. düzenlemeleri de iş kanununa dâhil etmişlerdir. Yukarıda belirtilen temel hükümler dikkat alınarak Avrupa Birliği ülkelerinde çalışma saati ve süresinde 2015 yılı için küçük farklılıklar bulunmakta, Norveç'te 38,4 İzlanda 45,1 arasında değişmektedir (Eurostat, İnternet Erişim: 21.03.2017).

İşin daha fazla önemsenmesi durumunda özel yaşamın önüne geçmesi, birey için dengesizlik olmayabilir. Tam tersine, özel yaşamını daha ön planda tutan bir bireyin iş koşulları, özel yaşamını engeller duruma geldiğinde bir baskı ve stres unsuru haline gelebilir. Görüldüğü gibi işe, çalışana göre denge kavramı ve etkileri değişmektedir (Özen, S. 2002)

İş-yaşam dengesinin belirleyicileri örgütsel ve bireysel etmenler olarak ayrı ayrı ele alındığı görülmektedir. İş ve özel yaşam dengesi, iş ve iş dışı yaşam bağlamında ele alınmaktadır. İşin bireyden beklentileri fazla ya da az olabilmektedir. Algılanan denge, örgüt kültürünün, destekleyici uygulamaları benimseme durumuna göre değişmektedir (Gerçek, M. 2015).

Aynı şekilde, iş dışındaki kültür ya da aile kültürü de bireylerin yerine reken sorumlulukları belirleyicidir örneğin, toplumumuzun kültüründe, aile üyeleri ile birlikte zaman geçirmek, hasta ve yaşlıların bakımı gibi değerler ön plandadır (Efeoğlu, İ. 2007).

Dolayısıyla, bireylerin iş dışındaki sorumlulukları da hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. iş ve özel yaşam dengesinin alternatif durumları, iş ve iş dışı yaşama eşit derecede önem verilmesi, iş dışı yaşamın merkeze koyulması, iş yaşamının merkeze koyulması, iş yaşamının iş dışı yaşama taşması ve iş dışı yaşamın iş yaşamına taşması şeklinde ortaya çıkmaktadır. İş ve özel yaşam dengesinin oldukça öznel bir tanımlaması olduğu görülmektedir (Erben, G.,Ötken, A. 2014).

Söz konusu belirleyiciler göz önüne alındığında, örgütsel ve bireysel etmenler çerçevesinde değişen bir kavramdır (dergipark.ulakbim.gov.tr, 24.4.2016).

İş ve özel yaşam dengesinin bozulması durumunda, bir alanın diğerine yaptığı baskı sonucu stres, yaşamdan tatminsizlik, ruhsal ve bedensel sağlığın bozulması gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Kırel, Ç. 1999). Algılanan dengesizlik. Bireylerin 'hem iş dışındaki hem de işyerindeki yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Korkmaz, O. 2014).

Bu gerçekten yola çıkarak, algılanan dengesizliğin yaratacağı olumsuzlukların örgüt üzerindeki etkilerine yönelik olarak yapılan bazı araştırmalarda, iş yaşam dengesiyle ilişkili olduğu düşünülen çalışan tutumları incelenmiştir (Erben, G.,Ötken, A. 2014). Çalışanların iş ve özel yaşam dengesinin iş tatminini arttırdığı ve stresi azalttığı gözlemlenmiştir.

3. Esnek Çalışma ve Çalışan Memnuniyeti

Çalışmaların kişisel ihtiyaçları ve tercihlerine göre günlük, haftalık ve aylık çalışma sürelerinin başlangıç ve bitiş saatlerini ayarlamalarına imkân veren çalışma süresi düzenlemeleridir veya daha basit bir tanımla çalışanların, çalışma saatleri konusunda kendi kısıtlarına göre tasarrufta bulunabilmeleridir.

İş kanununda Personel Çalışma Süresi

Resmi kurumlarda tam zamanlı olarak çalışan personeller iş kanuna (4857 sayılı iş kanunu, madde 63) göre haftalık 40-45 saat çalışmaktadırlar.

Bir hastanede personellerin çalışma zamanları personele ve kuruma göre değişebilmektedir. Bu kapsamda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından da yapılan düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma hayatında geçici iş ilişkisi ve uzaktan çalışmayı kapsayan, güvenceli esneklik, 4857 İş Kanunu 7. Madde Kanun No. 6715 ile değiştirilerek 06.06.2016 tarihinde yürürlüğü girmiştir. İş hayatı ile aile hayatının uyumu esas alınmakta, doğum izni kullanan, yarı zamanlı çalışanlar gerçek bir iş güvencesine kavuşması sağlanmakta, kayıt dışı olarak evlerde yapılan işler ile mevsimlik işler istihdam güvencesi olan ve sigortalı çalışan işlere dönüşmektedir.

Çalışma hayatında esneklik, özellikle Avrupa'da 1973 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında gündeme gelmeye başlayan bir konudur. Yaşanan ekonomik kriz ve durgunluk, bağımlı olarak tam süreli ve belirsiz süreli çalışmanın, işverenler tarafından sorgulanmasına neden olmuş ve bu çalışma biçimlerine alternatif olacak yeni istihdam biçimlerinin, diğer bir deyişle esnek çalışma modellerini ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu doğrultuda esnek çalışma modeller, ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerin rekabet güçlerini korumaları ve ayakta kalmalarını için çare olarak görülmeye başlanmıştır (Gökkaya, Ö. 2016).

Avrupa'da 1970'li yılların ortalarından itibaren, çalışma hayatında belirsiz süreli istihdamdan esnek çalışma modellerine doğru bir geçiş söz konusu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda esnek çalışma modelleri, işten çıkarmalara bir alternatif ve iş yaratma politikalarının bir parçası olarak işsizliğe çare da değerlendirilmektedir.

Yaşanan ekonomik krizler yanında işgücünün yapısında ve davranışlarında gerçekleşen değişim de, esnek çalışma modellerinin benimsemesine ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Daha spesifik olarak, kadınların işgücüne geçişe kıyasla daha fazla katılması ve genel olarak yüksek tahsil çalışanların beklentilerinin artması esnek çalışma modellerine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Nitekim kısmi zamanla çalışma ve geçici çalışma gibi esnek çalışma modellerinden en fazla kadınlar ve gençler yararlanmaktadır.

Esnek çalışma modellerinin yaygınlaşmasına, son yıllarda üretim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişimler ve ekonominin hizmet sektörlerine kayması da olanak vermektedir (Harvard Business Review- İş ve Yaşam Dengesi, s 34).

3.1.Esnek Çalışma Modelleri

"Esnek-zaman modeli (flexitime) ", ilk olarak Batı ülkelerinde 1970'li yıllarda gündeme gelmiştir. Bu çalışma şekli, "kayan-zaman (gliding-time)", "esnek-devir (flexi-tour)", "maksimum esneklik (maxiflex)" ve "değişen-gün (variable-day)" gibi çeşitli kavramlarla da ifade edilmektedir. En yaygın olarak ise, "esnek-zaman (flexitime)" kavramı kullanılmaktadır..

“Esnek-zaman çalışma” veya “esnek-zaman” (flexitime) modelinde çalışanlar, belirli sınırlar içinde, günlük çalışma süresi ile işe başlama ve işi bırakma zamanını kendileri belirleyebilmektedirler. Mevcut yasalar, toplu iş sözleşmeleri ve işletme tarafından belirlenen haftalık veya aylık çalışma süreleri ise genellikle sabittir olup değişmemektedir. Esnek-zaman'lı çalışma, yasa veya sözleşme ile belirlenen haftalık veya aylık toplam çalışma sürelerini etkilememektedir

Bu modelde; tüm çalışanların iş başında olması gereken “temel / çekirdek zaman”a ek olarak, çalışanların çalışıp çalışmamakta serbest oldukları "esnek çalışma saatleri" bulunmaktadır. Bir örnek olarak aşağıda yer alan iş günü süresi tablosu;

Şekil 1: Esnek zaman tablosu

Esnek zaman	Çekirdek zaman	Yemek arası	Çekirdek zaman	Esnek zaman
08.00	10.00-12.30	13.30	16.30	19.00

Günlük çalışma süresi "çekirdek -zaman (core-time)" ve "esnek-zaman (flexitime)" olmak üzere bölümlere ayrılmaktadır.

Çekirdek-Zaman (Core-time): Günlük çalışma süresi içinde işletme tarafından belirlenen ve bütün işçilerin işyerinde bulunup çalışmak zorunda oldukları sürelerdir.

Esnek-Zaman (flexitime): Günlük iş süresinin başında ve sonunda olan ve işçilerin, bu zaman zarfında çalışıp çalışmamakta serbest oldukları sürelerdir.

İşgünü Süresi (WorkdaySpan): İşletmenin açık olup faaliyetini devam ettirdiği günlük toplam çalışma süresidir. Esnek ve çekirdek zaman ile yemek arasını içine alan bu süre en az 8, en fazla 24 saat olabilmektedir. Buna, "Bant Genişliği (Bandwidth)" de denilmektedir.

Yasal Çalışma Süresi (ContractedAttendanceHours):Yasalarla, toplu ve bireysel iş sözleşmeleri ile belirlenen, işçilerin günlük-haftalık-aylık olarak çalıştıkları sürelerdir.

Hesaplama Dönemi (Accounting Period):Esnek-zaman'lı çalışmada, işçilerin günlük veya haftalık çalışma süreleri değişebileceğinden dolayı, işçilerin çalıştıkları sürelerin belirli dönemlerde hesaplanması gerekmektedir. "Hesaplama dönemi", yasal ve sözleşmelerden doğan haklara uyumu sağlamak için,işçilerin çalıştığı sürelerinin toplandığı dönemlerdir. Bu dönem, haftalık, iki haftalık, aylık veya yıllık olabilmektedir. Hesaplama dönemi, ücret ödeme dönemi ile aynı olabileceği gibi farklı da olabilmektedir.(Yavuz, A. 2016).

Bununla birlikte esnek çalışma modellerini farklı şekillerde sınıflandırmakta mümkündür.

1. Çalışma Süreleri Bakımından Esnek Çalışma Modelleri; a) Kısa süreli (Part-Time) Çalışma b) İş paylaşımı, c) Çağrı Üzerine Çalışma, d) Yoğunlaştırılmış Haftada Çalışma (Yavuz, A. 2016)
2. İstihdam biçimleri bakımından esnek çalışma modelleri; a) Tele (Mobil) Çalışma, b) Evde Çalışma, c) Alt İşverenlik (Taşeronluk), d) Ödünç İş İlişkisi (Yavuz, A. 2016)
- 3.Esnek çalışma saati uygulaması çeşitleri; a)Günlük Esnek Çalışma Saatleri(8 saatlik süreç için), b) Haftalık esnek Çalışma Saatleri(40 saatlik süreç için), c) Aylık Esnek Çalışma Saatleri(160 saatlik süreç için) (Yavuz, A.2016)

4.Hafta sonu çalışma; Klasik istihdam biçimlerine göre işçilere verilen hafta tatilinin hemen her ülkede kural olarak Pazar günü olduğu bilinmektedir. Fakat özellikle perakende, gıda, turizm gibi alanlarda işyerlerinin Pazar günleri de faaliyetlerini sürdürmeleri günümüzde bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu doğrultuda “hafta sonu çalışması”, esnek çalışma modelleri kapsamında ele alınmaktadır (Ergenç,S. 2016).

5.Vardiyalı (Postalar Halinde) çalışma; En geleneksel esnek çalışma modeli olarak kabul edilen “vardiyalı çalışma” veya diğer adıyla "postalar halinde çalışma", hizmet ve üretim süreçlerinin 24 saat boyunca kesintisiz sürmesi gereken sağlık, turizm ve telekomünikasyon gibi alanlarda kullanılmaktadır.

Vardiyalı çalışmada işçinin günlük normal iş süresini aşan çalışma süresi, iki veya daha fazla işçi arasında birbirini takip eden başlangıç ve bitiş saatleri ile bölünmektedir. Diğer bir ifadeyle vardiyalı çalışmada en az iki çalışan, bir plân doğrultusunda düzenli olarak nöbet değiştirerek aynı görevi yerine getirmektedir. (Ergenç, S. 2016)

6.Fazla çalışma; "Fazla çalışma” veya uygulamadaki adıyla "fazla mesai", yasal ya da bireysel olarak işyerinde geçerli olan çalışma süresinin, 0 süreye denk düşen miktarda para ile veya boş zaman ile dengelenerek aşılmasıdır.

Fazla çalışma uygulaması, işyerinde yerine getirilmesi gereken üretim veya hizmetteki dalgalanmaları, yeni personel alımına ihtiyaç duymadan karşılamayı sağlayan bir esnek çalışma modelidir (Ergenç, S. 2016).

7.Kısmî zamanlı çalışma;En yaygın biçimde uygulanan esnek çalışma modeli olarak bilinen "kısmî zamanlı çalışma", kısaca ”haftalık normal çalışma süresinden daha az süreli çalışma”yı ifade etmektedir.

Kısmî zamanlı çalışmada işçi ve işveren tarafları kendi aralarında anlaşarak yasal düzenleme uyarınca normal çalışma süresinden az olan bir çalışma süresi belirlemektedir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, kısmî zamanlı çalışmanın süreklilik arz eden, düzenli bir çalışma olmasıdır. Kısmî zamanlı çalışma, bu özelliğiyle geçici çalışma gibi uygulamalardan farklılık arz etmektedir (Ergenç, S. 2016).

8.İş paylaşımı; Kısmî zamanlı çalışmanın özel bir şeklini oluşturan "iş paylaşımı” ya da diğer adıyla "çalışma yerini paylaşma"; bir işi en az iki işçinin paylaşmasını ifade etmektedir. İş paylaşımında söz konusu işçiler, önceden hazırlanan bir çalışma zamanı plânına göre aynı çalışma yerinde nöbetleşe olarak aynı işi yerine getirmektedirler. Böylelikle iş, çalışma süresi içinde kesintisiz olarak sürdürülmektedir. (Ergenç, S. 2016)

9.Esnek çalışma saatleri; Son yıllarda çeşitli ülkelerin çalışma mevzuatlarında haftalık çalışma sürelerinin azaltılmasına yönelik düzenlemeler yapıldığı dikkati çekmektedir. Diğer yandan günümüzde çalışma süresinin azaltılmasından ziyade, esnekleştirilmesinin daha önemli hale geldiği ifade edilebilir.

Çalışanların tamamının aynı saatte işe başlayıp aynı saatte işlerine son vermelerine alternatif oluşturan “esnek çalışma saatleri” uygulaması; işçilerin, günlük çalışma süresi ile işe başlama ve işe son verme zamanlarını kendilerinin belirlemelerine olanak veren bir esnek çalışma modelidir (Yavuz, A. 2016).

4.Uygulama ve Bulgular

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı; Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma Hastanesi çalışanlarının çalışma saatlerinin düzenlenmesinde esnek çalışma saatleri uygulaması ile çalışan memnuniyetleri ile iş ve aile yaşamı dengesi araştırılmasıdır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

4.2.1. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Aracı

Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma Hastanesi çalışanlarının esnek çalışma saatleri uygulamasının iş yaşam dengelerine ve memnuniyetlerine yapabileceği etkileri görmek amacıyla anket uygulanmıştır. Böylece araştırma hastanesinde çalışanların iş ve özel yaşam dengeleri analiz edilerek, iş yaşam dengesinin memnuniyet yönündeki etkileri ortaya konulmuştur.

4.2.2. Anket Formunun Hazırlanması

Anket formunun hazırlanması aşamasında çalışanların mevcut memnuniyet durumları ve esnek çalışma saatleri uygulanması halindeki memnuniyet durumunu ne olacağı sorulmuştur. Ayrıca çalışanlara iş ve yaşam dengeleri konusunda sorular sorulmuştur. Ek:1

4.2.3 Araştırmanın Metodu

Anketteki sorular üç başlık altında toplanmış birinci bölüm demografik sorular ikinci bölüm mevcut iş memnuniyetini ölçme üçüncü bölüm ise iş yaşam dengesini ölçme soruları soruları olarak gruplandırılmıştır. Çalışanların cevaplamış olduğu anketlere SPSS de frekans analizi, Anova testi ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır.

4.2.4 Araştırmanın Örneklemi

Öncelikle amacımız Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma Hastanesi Çalışanlarının tamamına ulaşarak hepsinden bilgi almaya çalışmaktır. Ancak çalışanların belli bir kısmı anketi cevaplamayı reddederken belli bir kısmından da sağlıklı geri dönüş alınamamıştır. Hastanede çalışan sayısı 275 kişi olup ana kütleyi %50 nin temsil edeceği varsayımı üzerinden 138 çalışanla yüzyüze görüşme gerçekleştirilerek anket çalışması yapılmıştır. Anketi istenilen şekilde dolduran 138 kişi üzerinden değerlendirilerek yapılmıştır.

Çizelge 1: Haftada kaç saat çalışıyorsunuz?

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid 20-25	19	13,8	13,8	13,8
26-30	23	16,7	16,7	30,4
31-40	82	59,4	59,4	89,9
41-120	14	10,1	10,1	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Haftalık çalışma saatlerinin kişi sayısına göre dağılımı verilmiştir. Örneğin; en yüksek frekansa sahip haftalık çalışma saati 31-40 saat arasındadır. 138 kişiden 82 si bu saat aralığını işaretlemiştir.

Çizelge 2: Günlük kaç saat çalışmak istersiniz?

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid 3	78	56,5	56,5	56,5
4	49	35,5	35,5	92,0
8	8	5,8	5,8	97,8
6	2	1,4	1,4	99,3
7	1	,7	,7	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Bu şekilde ise çalışanların kişisel istekleri görülmektedir. 78 kişiyle en çok 3 saat çalışmak isterim denilmiştir.

Çizelge 3: Haftada kaç saat çalışmak istersiniz?

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid 15-18	62	44,9	44,9	44,9
16-30	60	43,5	43,5	88,4
31-40	12	8,7	8,7	97,1
41-80	4	2,9	2,9	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Bu şekilde haftalık çalışma saati isteklerine verilen cevapların frekansları yer almaktadır. 62 kişi ile en çok haftada 15-18 saat arası çalışmak isterim denilmiştir.

Çizelge 4: Eşinizle, çocuğunuzla hafta da net kaç saat geçiriyorsunuz?

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid 10-20	59	42,8	42,8	42,8
21-30	36	26,1	26,1	68,8
31-40	30	21,7	21,7	90,6
41-60	11	8,0	8,0	98,6

61-70	2	1,4	1,4	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Bu şekil aslında çalışanların ailelerine ne kadar zaman ayırabildiklerini özetlemektedir. Görüldüğü gibi 59 kişi ailesiyle 10-20 saat geçirebilmektedir.

Çizelge 5: Ailenizle nasıl zaman geçiriyorsunuz?

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Evde	102	73,9	73,9	73,9
Gezerek	24	17,4	17,4	91,3
Ailemle zaman geçiremiyorum	12	8,7	8,7	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Çizelge 6: İşim ve bulunduğum mevkii beni tatmin etmiyor

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Tamamen katılıyorum	3	2,2	2,2	2,2
Katılıyorum	4	2,9	2,9	5,1
Kısmen	112	81,2	81,2	86,2
Katılmıyorum	16	11,6	11,6	97,8
Kesinlikle katılmıyorum	3	2,2	2,2	100,0
Total	138	100,0	100,0	

615

Çalışanların 138 sinin 112 si bu ifade kısmen olarak cevap vermiştir. Kısmen cevabı çalışanların oranı %81,2 dir bu oran çalışanların işinden ne memnun ne de memnun olmadığı şeklinde yorumlanabilir. %13,8 lik kısmı (Katılıyorum+ Kesinlikle Katılıyorum cevabı verenler) bulundukları mevkiden memnun değiller.

Çizelge 7: Pozisyonundan memnunum ailemle aramda sorun yaratmıyor

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Tamamen katılıyorum	26	18,8	18,8	18,8
Katılıyorum	15	10,9	10,9	29,7

Kısmen	40	29,0	29,0	58,7
Katılmıyorum	53	38,4	38,4	97,1
Kesinlikle katılmıyorum	4	2,9	2,9	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Çalışanların %41,3 (Katılmıyorum+Kesinlikle Katılmıyorum) ünün cevabı dolayısıyla,mevcut pozisyonlarından dolayı aileriyle aralarında bir problem yaratmıyor, aileri ile geçirdikleri yeterli vakitleri var iş ve yaşam dengeleri var diyebiliriz. Çalışanların %29,7 kısmı ise mevcut pozisyonlarından dolayı aileleri ile sorun yaşadıklarını ifade etmişler.

Çizelge8: Çalışanların çalışma saatleri konusunda fikir ve önerileri dikkate alınır

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Tamamen katılıyorum	3	2,2	2,2	2,2
Katılıyorum	4	2,9	2,9	5,1
Kısmen	40	29,0	29,0	34,1
Katılmıyorum	43	31,2	31,2	65,2
Kesinlikle katılmıyorum	48	34,8	34,8	100,0
Total	138	100,0	100,0	

616

Çalışanların çalışma saatleri konusunda fikir ve önerilerinin alınmadığını gözlemliyoruz ki katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabını verenlerin oranı %66.

Çizelge 9: Çalışma saatlerimiz uygundur

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Tamamen katılıyorum	1	,7	,7	,7
Katılıyorum	28	20,3	20,3	21,0
Kısmen	56	40,6	40,6	61,6
Katılmıyorum	42	30,4	30,4	92,0
Kesinlikle katılmıyorum	11	8,0	8,0	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Çalışanlar çalışma saatlerini %30 oranında uygun buluyor %38,4 oranında uygun bulmuyor %40,6 oranında ise kısmen katılıyor.

Çizelge 10: Yönetimin çalışma saatlerini düzenlemesinden memnunum

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Tamamen katılıyorum	2	1,4	1,4	1,4
Katılıyorum	12	8,7	8,7	10,1
Kısmen	29	21,0	21,0	31,2
Katılmıyorum	31	22,5	22,5	53,6
Kesinlikle katılmıyorum	64	46,4	46,4	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Bu şekil çalışmamızın konusuna en çok destek sağlayan ifade olmaktadır. %68,9 lık bir oranla çalışanların kendileri dışında ve görüşleri alınmadan yapılan çalışma saatleri düzenlemesinden memnuniyetsiz olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Çizelge 11: Aile (çocuk, eş, kardeş) ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenebiliyorum

	frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Tamamen katılıyorum	2	1,4	1,4	1,4
Katılıyorum	9	6,5	6,5	8,0
Kısmen	31	22,5	22,5	30,4
Katılmıyorum	47	34,1	34,1	64,5
Kesinlikle katılmıyorum	49	35,5	35,5	100,0
Total	138	100,0	100,0	

617

Bir diğer araştırmayı destekleyici çıktı ise bu tablodur. İş yaşam dengesinin merkezlerinden biri olan aile ve aileye ayrılan verimli zaman çok önemli sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Ve çalışanlar yüksek oranda ailelerine zaman ayıramamaktadır. Bu tablodaki verilere göre çalışanlar yeterli derecede ailelerine zaman ayıramamaktadır(%69,6).

Çizelge 12: Aileme daha çok zaman ayırabilmek için esnek ve kısmi süreli çalışmak isterim

	Frequency	percent	Valid percent	Cumulative percent
Tamamen katılıyorum	43	31,2	31,2	31,2

Katılıyorum	67	48,6	48,6	79,7
Kısmen	7	5,1	5,1	84,8
Katılmıyorum	16	11,3	11,6	96,4
Kesinlikle katılıyorum	5	3,6	3,6	100,0
Total	138	100,0	100,0	

Kritik ifadelerden biri bu şekilde yer almaktadır. Frekans çıktıları çalışanların kısmi süreli çalışmayı uygun bulduklarını(%79,8) ve onları memnun edeceğini göstermektedir. Çalışanların büyük çoğunluğu esnek ve kısmi süreli çalışma saatlerinde çalışma istemektedirler.

Çizelge 13: Esnek çalışma saatleri olan bir sistemde çalışmak isterim

	Freguency	percent	Valid percent	Cumulative percent
Tamamen katılıyorum	71	51,4	51,4	51,4
Katılıyorum	57	41,3	41,3	92,8
Kısmen	4	2,9	2,9	95,7
Katılmıyorum	4	2,9	2,9	98,6
Kesinlikle katılıyorum	2	1,4	1,4	100,0
Total	138	100,0	100,0	

618

Çizelge 12 de yer alan ifadenin sonucu dolayı olarak bu ifadeyi etkilemektedir. Esnek çalışma saati kümülatif toplamına bakıldığında %92,8 oranında onaylanmaktadır.

Çizelge 14: Vardiyalı çalışmak günü daha kolay planlamamı sağlıyor

	Freguency	percent	Valid percent	Cumulative percent
Tamamen katılıyorum	10	7,2	7,2	7,2
Katılıyorum	51	37,0	37,0	44,2
Kısmen	59	42,8	42,8	87,0
Katılmıyorum	15	10,9	10,9	97,8
Kesinlikle katılıyorum	3	2,2	2,2	100,0

Total	138	100,0	100,0	
--------------	-----	-------	-------	--

Vardiyalı olarak çalışmak birçok sektörde uygulanmakta ve çalışanların farklı saat aralıklarında çalışması monotonluktan uzak olarak da algılandığından uygun görülmektedir. Çalışanlar bu sistemden memnundur.

4.2.5. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez 1:

H₀: İş yaşam dengesi sağlama günlük çalışma saati ile ilişkili değildir.

H₁: İş yaşam dengesi sağlama günlük çalışma saati ile ilişkilidir.

Çizelge 15:Hipotez 1

Descriptives

İsveozelyasamgengesi_ortalama

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	%95 Confidence interval for Mean		minimum	maximum
					Lower bound	Upper bound		
8	61	3,1034	,27517	,03523	3,0329	3,1739	2,23	3,46
9	64	2,9736	,30867	,03858	2,8965	3,0507	1,85	3,92
10	7	2,6484	,10748	,04062	2,5489	2,7478	2,46	2,77
16	6	2,4744	,33501	,13677	2,1228	2,8259	2,23	3,08
Total	138	2,9928	,32408	,02759	2,9382	3,0473	1,85	3,92

ANOVA

İsveozelyasamgengesi_ortalama

	Sum of squares	Df	Mean Square	F	Alpha
Between groups (Combined)	3,213	3	1,071	12,842	,000
Linear Term unweighted	2,710	1	2,710	32,494	,000
Weighted	2,987	1	2,987	35,808	,000
Deviation	,227	2	,113	1,359	,261
Within groups	11,176	134	,083		

total	14,389	137			
-------	--------	-----	--	--	--

Bu tabloya göre $0,000 < 0,05$ olduğundan H_1 kabul edilir. İş yaşam dengesinin günlük çalışma saati ile ilgisi vardır.

Hipotez 2

H_0 : Aile(çocuk,eş,kardeş) ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenebilmenin iş ve özel yaşam dengesiyle ilişkisi yoktur.

H_1 : Aile(çocuk,eş,kardeş) ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenebilmenin iş ve özel yaşam dengesiyle ilişkisi vardır.

Çizelge 16:Hipotez 2

Descriptives

İsveozelyasamgengesi_ortalama

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	%95 Confidence interval for Mean		minimum	maximum
					Lower bound	Upper bound		
8	2	2,5385	,43514	,30769	-1,3711	6,4481	2,23	2,85
9	9	2,6410	,47262	,15754	2,2777	3,0043	1,85	3,23
10	31	2,7469	,28102	,05047	2,6438	2,8500	2,23	3,46
16	47	3,0049	,19540	,02850	2,9475	3,0623	2,54	3,31
Total	49	3,2198	,22150	,03164	3,1562	3,2834	2,85	3,92
	138	2,9928	,32408	,32408	2,9382	3,0473	1,85	3,92

	Sum of squares	Df	Mean square	F	Alpha
Between groups	5,932	4	1,483	23,325	,000
Within groups	8,457	133	,064		
total	14,389	137			

$0,000 < 0,05$ olduğundan H_0 red edilir. Aile(çocuk,eş,kardeş) ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenilmenin iş ve özel yaşam dengesiye ilişkisi vardır.

Hipotez 3:

H_0 : Mevcut çalışma saatleri ile iş memnuniyeti arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Mevcut çalışma saatleri ile iş memnuniyeti arasında bir ilişki vardır.

Çizelge 17: Hipotez 3

Descriptives

Mevcut iş memnuniyeti ortalama

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	%95 Confidence interval for Mean		min	max
					Lower bound	Upper bound		
Tamamen katılıyorum	101	2,9829	,28363	,02822	2,9269	3,0389	2,09	3,82
Katılıyorum	31	2,9150	,45572	,08185	2,7478	3,0821	1,27	3,55
Kısmen	3	2,4848	,73481	,42424	,6595	4,3102	1,82	3,27
Katılmıyorum	3	2,8485	,59149	,34150	1,3791	4,3178	2,27	3,45
Total	138	2,9539	,35102	,02988	2,8948	3,0130	1,27	3,82

621

ANOVA

Mevcut iş memnuniyeti ortalama

	Sum of square	df	Mean square	F	Alpha
Between Groups	,825	3	,275	2,296	,001
Within Groups	16,0055	134	,120		
Total	16,880	137			

$0,001 < 0,05$ olduğuna H_0 red edilir. Çalışma saatleri ile mevcut iş memnuniyeti arasında ilişkisi vardır.

4.2.6.Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik analizi uygulanırken, Cronbach-Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Bir ölçeğin güvenilir kabul edilebilmesi için bu katsayının 0,80 veya üzerinde olması gerekir.

Tüm sorular için Cronbach-Alpha değeri 0,828 çıkmış bu değerin 0,8'in üzerinde olması literatürde ideal durum olarak yorumlanır ve istatistiki olarak güvenilirlerdir.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,828	33

5.Sonuç

Gerçekleştirilen bu çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesi hastanesinde çalışan personellerin istekleri doğrultusunda çalışmasaatlerinin belirlenmesi ile iş yaşam dengeleri ve memnuniyetleri artacağı düşüncesi ile başlanmıştır. İş ve özel yaşam dengesi soruları subjektif olduğundan dolayı çok farklı sonuçlar verebilmektedir.Çalışanlar mevcut çalışma saatleri konusunda ne tam anlamda memnunlar ne de tam anlamıyla memnun değillerdir.Hastane yönetiminin,personelin isteklerini dikkate alarak çift taraflı memnuniyet sağlanacağını pozitif olarak etkileyeceğine dair istatistiksel anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Personelin kendi kısıtlarına uygun olarak çalışma saatlerinin belirlenmesi,iş yaşam dengesine önemli bir katkı sağlanacağı görülmektedir.

622

Çalışanların %13,8'lik kısmı mevcut çalışma saatleri ve mevkiilerinden memnun değiller. Çalışanların %41,3'lük kısmı mevcut pozisyonlarından dolayı aileleriyle aralarında bir problem yaratmadığını ifade etmişlerdir. %29,7'lik kısmı ise pozisyonlarından dolayı aile ve iş hayatları konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Çalışma saatleri konusunda fikir ve önerilerinin alınmadığını belirten çalışan oranı %66 olarak belirlenmiştir ki; buda yönetimin mevcut sistemde personelin isteklerini dikkate almadığı anlamına gelmektedir. Çalışanlara çalışma saatlerinin uygun olup olmadığı sorulduğunda %30 uygun bulurken, %38,4'ü uygun bulmuyor ve %40,6'sının kısmen cevabı ile daha öncede belirtilen mevcut çalışma saatleri konusundaki ne tam anlamıyla memnunlar ne de tam anlamıyla memnun değiller durumunu teyit etmektedir.

Araştırmayı destekleyici diğer bir sonuç ise iş yaşam dengesinin merkezinden biri olan aile ve aileye ayrılan verimli zaman ayıramadıklarını ifade edenlerin oranı %69.6'dır. Ayrıca çalışmanın önemli bir sonucu; kısmi süreli çalışmadan memnun olacaklarını ifade edenlerin oranı ise %79,8'dir. Çalışmanın destekleyici diğer bir çapraz sorusu olan esnek çalışma saatleri olan bir sistemde çalışmak istermisiniz ifadesine %92,8 katılıyorum cevabı verilmiştir.

Yapılan istatistiki analizlerin sonuçları ile araştırmanın hipotezleri karşılaştırıldığında "İş Yaşam Dengesi Entegrasyonu ile Esnek Çalışma Saatlerinin Çalışan Memnuniyetine Etkisi" açısından şu yargılara ulaşılmıştır.

Hipotez 1:

H_0 : İş yaşam dengesi sağlama günlük çalışma saati ile ilişkili değildir.

H_1 : İş yaşam dengesi sağlama günlük çalışma saati ile ilişkilidir.

Çizelge 15'in sonuçlarına göre α değeri 0,000 olarak belirlenmiştir. $0,000 < 0,05$ olduğundan H_1 kabul edilir. İş yaşam dengesinin günlük çalışma saati ile ilişkisi vardır. Bu durumda çalışanların esnek çalışma saatleri ile iş yaşam dengesi entegrasyonunu daha iyi yapabileceklerdir.

Hipotez 2:

H_0 : Aile (çocuk, eş, kardeş) ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenen bilmenin iş ve özel yaşam dengesiyle ilişkisi yoktur.

H_1 : Aile (çocuk, eş, kardeş) ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenen bilmenin iş ve özel yaşam dengesiyle ilişkisi vardır.

Çizelge 16'nın sonuçlarına göre α değeri 0,000 olarak belirlenmiştir. $0,000 < 0,05$ olduğundan H_0 red edilir. Aile ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenen bilmenin iş ve özel yaşam dengesiyle ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılır.

Hipotez 3:

H_0 : Mevcut çalışma saatleri ile iş memnuniyeti arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Mevcut çalışma saatleri ile iş memnuniyeti arasında bir ilişki vardır.

Çizelge 17'nin sonuçlarına göre α değeri 0,001 olarak belirlenmiştir.

$0,001 < 0,05$ olduğuna H_0 red edilir. Çalışan memnuniyeti ile çalışma saatleri arasında bir ilişki vardır. Bu durumda çalışanın, çalışma saatlerini belirlemesi memnuniyetini arttıracaktır.

623

6. Kaynakça

- Ca, X., & Li, K. N. (2000). A genetic algorithm for scheduling staff of mixed skills under multi criteria. European Journal of Operational Research, 125(2), 359-369
- Crompton, R., & Lyonette, C. (2006), Work-life 'balance' in Europe. Acta Sociologica, 49(4), 379-393.
- Erben G. S., Ötken A. B., (2014) Paternalist liderlik ve işe ilişkin iyilik ilişkisinde iş-yaşam dengesinin rolü yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi Sayı:22
- Gerçek M. , (2015) Çalışanların İş Yaşam Dengesi İle Kariyer Tatmininin, İşten Ayrılma Niyetine Etkisi Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Kaü İibf Dergisi Cilt 6, Sayı 11.
- Grover, S.L., and Crooker, K.J. (1995) Who appreciates family-responsive human resource policies: The impact of family friendly policies on organizational attachment of parents and non-parents. Personnel Psychology 48, 271-288
- Gökkaya, Ö., (2014), Yerel Yönetimlerde İş-Yaşam Dengesi ve Çalışan Davranışı İlişkisinin İncelenmesi, Kocaeli Belediyeleri Örneği, <http://www.ejoir.org/belge/kasim2014/1.pdf>

Hoeven, C. L, & Zoonen, W. (2015). Flexible work designs and employee well-ing: examining the effects of resources and demands. New Technology, Work and Employment, 30(3), 237-255

Özgen, H. ve Efeoğlu, İ. E. (2007), İş-aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma, 94 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (2), 237-254.

Kapız Özen S., (2002) İş aile yaşamı dengesi ve dengeye yönelik yeni bir yaklaşımzsınır teorisi Dokuz eylül üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü Dergisi cilt 4,sayı 3

Korkmaz O., Eedoğan E., (2014) İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi, Ege Akademik Bakış, Cilt: 14 0 Sayı: 4 . Ekim 2014 ss. 541-557

Kawanaka, H., Yamamoto, K., Yoshikawa, T., Shinogi, T., & Tsuruoka, S. (2001) Genetic algorithm with the constraints for nurse scheduling problem. InEvolutionary Computati on,

Proceedings of the 2001 Congress on (Vol. 2, pp. 1123-1130). IEEE.

Kırel Ç.,(1999) Cinsiyet, iş tatmini ve iş bağlılığı ilişkisi 1.0. İşletme Fakültesi Dergisi, C: 28, S: 2/Kasım 1999, s;115-136

Kirby, E. L., Riforgiate, E., Anderson, K., Lahman, M. P., & Lietzenmayer, A. M.(2016). Good Working Mothers as luggers: A Critical Look at Two Work-Family Balance Films. Journal of Family Communication, 16(1), 76-93.

Kossek,E.E., (1990) Diversity in child care assistance needs: Employee problems, preferences and work –related outcomes, personnel psychology 43, 769-790

Lynnette, C. (2015). Part-time work, work-life bala . of Social Welfare and Family Law, 378), 321-333 nce and gender equahtyJoumaI

Nancy Papalexandris, Robin Kramar, (1997) "Flexible working patterns: towards reconciliation of family and work", Employee Relations, Vol. 19 Issue: 6, pp.581-595

Yavuz A.,(1997). Çalışama Sürelerinin Esnekliği ve Esnek Zaman Modeli, Çimento İşverenleri Dergisi sayı:6 cilt:11.

<http://sedatergenc.blogcu.com/esnek-calisma-yontemi-ve-bir-ornek-uygulama> erişim tarihi: 24.03.2016

http://www.ispi.org/pdf/suggestedReading/11_Lockwood_WorkLife_Balance.pdf Erişim Tarihi: 13.01.2016

EK:1 Araştırmanın Anket Formu

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
İşim ve bulunduğum mevki beni tatmin ediyor					

Pozisyonundan memnunum ailemle aramda sorun yaratmıyor					
Daha iyi bir pozisyonda çalışmayı hak ediyorum					
Daha iyi bir pozisyonda olmak için çok çalışıyorum					
Her düzeyde çalışanın işle ilgili görüşleri dikkate alınır					
Çalışanların çalışma saatleri konusunda fikir ve önerileri dikkate alınır					
Çalışma saatlerimiz uygundur					
Yönetimin çalışma saatlerini düzenlemesinden memnunum					
Çalışma saatleri düzenlemesinde daha çok talep hakkı istiyorum					
Hastane yöneticilerine sorunlarımızı iletme imkânı buluyoruz					
İşe devamsızlık yapmıyorum					
Aile (çocuk, eş, kardeş) ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenebiliyorum					
Hafta sonu çalışmak benim için sorun değil					
Hafta sonu işle ilgili sıkıntı hissetmiyorum					
Çalışma saatleri düzenlemesini verimli buluyorum					
İş yükümü hafifletmek için yetişmeyen işlere evde devam ediyorum					
İş yerinde yardımcım var					
Yapabildiğim kadar iş yapıyorum					
Aileme daha çok zaman ayırabilmek için kısmi süreli çalışmak isterim					

Esnek çalışma saatleri olan bir sistemde çalışmak isterim					
Standart saat aralıklarında çalışmak hayatımın düzenli olmasını sağlıyor					
Vardiyalı çalışmak günü daha kolay planlamamı sağlıyor					
Çalışma saatlerim planladığım sosyal aktivitelerime engel olmuyor					
İş; hayatımın merkezidir.					
Aile; hayatımın merkezidir					
İşim tüm hayatımdır					
İşim sadece hayatımın bir parçasıdır					
Boş zamanlarımda arkadaşlarımla plan yapıyorum					
Çocuklarımla (aile) zaman geçiriyorum					
Diğer günün işleri için ön hazırlık yapıyorum					
Çalışma saatlerim sosyal hayatımı engellemiyor					
Çalışma saatlerim yorucu olmuyor					
Eve gidince ailemle yemek yiyip sohbet ediyorum.					

DESTİNASYON ÇEKİCİLİK UNSURU OLARAK GASTRONOMİ TURİZMİ: KİLİS İLİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Fethullah YILDIZ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Melda AKBABA

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Öğr. Gör. Gamze ÖZEL

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Öz

Turizm sektörünün sürdürülebilirliği ve destinasyon rekabeti, günden güne değişiklik gösteren turizm taleplerinin etkin bir şekilde değerlendirilmesine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda farklı kültürlerin yiyeceklerini deneyimlemek olarak nitelendirilen gastronomi turizmi son günlerde destinasyon seçiminde, yemek kültürünün yaşatılmasında ve ekonomik değer bakımından önem arz etmektedir. Kilis ili zengin Türk mutfağı ve Halep mutfağının özelliklerini içermesiyle gastronomi turizmi açısından turistlerin tercihlerini etkileyebilecek çekiciliklere sahiptir. Kilis ili doğal, tarihi ve kültürel zenginlikleriyle birlikte yemek kültürünü de ön plana çıkarması hem gastronomi turizminin diğer turizm çeşitleriyle entegre olmasını sağlayabilecek hem de turistler için daha cazip hale gelebilecek bir destinasyon olabilecektir. Bu çalışmada Kilis ilinin gastronomi turizmi potansiyeli ve gastronomi turizminin Kilis iline olası etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Kilis ilinin gastronomi turizminde avantajları ve dezavantajlarını belirlemeye yönelik kavramsal bir inceleme yapılmıştır.

627

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Gastronomi Turizmi, Kilis İli.

Giriş

İnsanların seyahat etme nedenleri arasına her gün bir yenisinin eklendiği günümüzde; turizm endüstrisiyle iç içe olan yiyecek içecek endüstrisi de hızla yerini almaya başlamış, artık bir zorunluluktan ziyade, alternatif bir çekim gücü haline gelmiştir. Turistlerin bir destinasyondan beklentileri arasında, yeni yerler görmenin yanında destinasyonun kültürünü tanıma, yeni tatlarla deneyim yaşama arzusu olmaktadır. Bununla birlikte birçok araştırmada gastronominin, turizmin önemli bir bileşeni olarak; destinasyonları çekici hale getirme, turizm sezonunu uzatma ve tatil deneyimini zenginleştirme gibi önemli etkilere sahip olduğu vurgulanmıştır.

Destinasyon; doğal, tarihi ve kültürel çekicilikleri bulunan, turistik donanımına sahip olan ve bu nedenle turistlerin para kazanma ve yerleşme amacı olmaksızın ziyaret ettikleri coğrafi bir mekân olarak ifade edilebilir (İlban, 2007: 5). Turistik bir destinasyonun diğer destinasyonlardan ayırt edici özelliği söz konusu destinasyonu ayrıcalıklı kılmaktadır (Hsu, Wolfe ve Kang, 2004: 121). Bu durumda bölgenin veya ilin alternatif turizm faaliyetlerini çeşitlendirmesi veya birbirleriyle entegre etmesi kaçınılmazdır. Çünkü günümüzde turizm sektöründe tek bir çekiciliğin veya tek

bir turizm işletmesinin pazarlanmasından ziyade, bünyesinde birçok niteliği (çekicilikler, ulaşım sistemleri, konaklama, yiyecek-içecek ve alışveriş imkânları, imaj gibi) barındıran çekim yerlerinin pazarlanması hız kazanmaktadır. Turistler bir bölgeye tatillerini geçirmek için gittiklerinde tek bir hizmeti değil, birçok hizmetin birleşmesinden oluşan bir ürünü satın almaktadırlar (Duman ve Öztürk 2005: 10).

Turizm sektörünün sürdürülebilirliğinin sağlanmasıyla birlikte illerin destinasyon kapsamında rekabet edebilmesine yönelik son günlerde turistlerin destinasyon seçiminde gastronomi turizmi etkin rol oynamaktadır. Bu nedenle gastronomi turizminin diğer turizm türleri ile bütünleştirilmesi hem illerin yemek kültürünün yaşatılmasında hem de ekonomik değer yaratmasında önem arz etmektedir. Bu çalışmada Kilis ilinin doğal, tarihi ve kültürel zenginlikleriyle birlikte yemek kültürünü de ön plana çıkarması turistler için daha çekici bir destinasyon olabileceği varsayımından yola çıkarak Kilis ilinin gastronomi turizmi potansiyeli ve gastronomi turizminin Kilis iline olası etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Kilis ilinin gastronomi turizminde avantajları ve dezavantajlarını belirlemeye yönelik kavramsal bir inceleme yapılmıştır.

Gastronomi Turizmi ve Kilis Mutfağı

Gastronomi turizmi; turistler tarafından tüketilen yerel kültürün bir parçası, Bölgesel turizmin gelişmesinde önemli bir unsur, Yerel tarım ve ekonomik gelişimin bir parçası, Rekabetçi bölgelerin pazarlanmasında önemli bir unsur, Turistler tarafından tüketilen ürün ve hizmetler Gastronomi turizmi, temel motivasyon faktörü, özel bir yemek türünü tatmak veya bir yemeğin üretilmesini görmek amacıyla, yiyecek üreticilerini, yemek festivallerini, restoranları ve özel alanları ziyaret etmek şeklinde tanımlanabilir (Yüncü, 2009: 29-30).

Gastronomi turizminin hedefinde yöresel yiyecek ve içeceklerin turizm ürünü olarak kabul edilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Çünkü yöresel yiyecek ve içeceklerin tüketimi turistleri ev sahibi kültüre daha yakın hale getirebilmektedir (Çela, Lankford ve Lankford, 2007: 171-172). Yerel yemek kültürü bir destinasyonun sahip olduğu en değerli çekiciliklerden biri olarak nitelendirilir (Özdemir, 2008: 37).

Gastronomi turizminin kökeni tarım, kültür ve turizmde yatmaktadır. Bu üç unsur, Gastronomi turizminin bölgesel bir çekicilik ve deneyim olarak pazarlanmasına ve konumlandırılmasına fırsat sağlamaktadır. **Tarım**, ürünü sunmaktadır, **kültür** tarihi ve otantikliği, **turizm** ise alt yapıyı ve hizmetleri sağlamaktadır. Tüm bu unsurlar gastronomi turizmi altında buluşmaktadır (Yüncü, 2009: 29).

Geniş bir mutfak kültürüne sahip olan Kilis mutfağı hem kendine özgü hem de sınır komşusu olan Halep mutfağıyla olan etkileşimiyle birçok farklı tadı bünyesinde bulundurmaktadır. Bu özellikleriyle beraber ülkemizin en güzel mutfaklarından olan il komşuları Gaziantep ve Hatay mutfağının da ortak yemek kültürüne ait bazı yemeklere sahip olduğu söylenebilir. Zengin Türk mutfağının özelliklerini taşımakla birlikte Halep mutfağı özelliklerini yansıtan Kilis yemeklerinin temelini et ve bulgur oluşturmakta ve sebze ağırlıklı yemeklerde mevsimine uygun olarak yapılmaktadır. Ön planda yağlı, baharatlı yemekler olduğu gibi zeytinyağlı yemeklerde Kilis mutfağının vazgeçilmez türlerindendir. Zeytinyağı, yörede yetiştirilen yüksek kaliteli zeytinlerden elde edilir ki, hemen her Kilislinin mutfağında bulunan vazgeçilmez bir besin maddesi olarak nitelendirilir (kilis.gov.tr).

Geleneksel Kilis Mutfağı Çorbaları

Geleneksel Kilis Mutfağında ön plana çıkan çorbalar Tatlı Malhıta, Ekşili Malhıta, Sülüklü Pancar, Dövme ve Kölük Aşı çorbasıdır. Söz konusu çorbaların yapıları ve malzemeleri aşağıdaki gibidir (Belgin, 2014; www.kilis.gov.tr).

Tatlı Malhıta: Pirinç ve kırmızı mercimek yıkanıp aynı tencerede konur ve üzerini 4 parmak geçecek şekilde su ve ince doğranmış soğan eklenir. Kısık ateşte ara ara karıştırılarak ezilinceye kadar pişirilir.

Ekşili Malhıta: Kırmızı mercimek ayıklanıp yıkanarak üzerine 8 su bardağı su ilave edilir. Kaynayınca içine soyulmuş ve küp küp doğranmış patlıcanlar eklenir. Nane, tuz, kırmızıbiber, koruk suyu veya limon suyu ilave edilir. Bir iki taşım kaynatılır ve ocaktan alınır. Tavada ısıtılmış zeytinyağı içine sarımsaklar eklenir ve pembeleşince çorbanın üzerine eklenir.

Sülüklü Pancar: Sülüklü pancar ayıklanır, yıkanır, küçük küçük doğranır. Soğan ince doğranır. Aynı bir tencerede yağ ile soğanlar sarartılır. Üzerine sülüklü pancar da ilave edilerek, iyice kavrulur. Üzerine sumak suyu veya limon tuzu ve su eklenerek iyice pişirilir. Üzerine 6 su bardağı su, bulgur, domates ve biber salçası eklenir. Bulgur yumuşayınca kadar pişirilir. Üzerine nane serpilerek sıcak servis edilir.

Dövme Çorbası: Dövme ayıklanarak, bir gün önceden üzerini örtecek kadar su ile ıslatılır. Yoğurt 1 çorba kaşığı tuz eklenerek 3-4 saat önceden süzülür. Islatılmış dövme düdüklü tencereye konur, üzerine su eklenir. Kapağı kapatılarak 1 saat pişirilir. Süzölmüş yoğurt çelik bir tencereye alınır. Tuz, un, yumurta konarak iyice karıştırılır. Kısık ateşte sürekli karıştırılarak kaynayınca kadar pişirilir. Yoğurdun üzerine dövmenin suyundan birkaç kepçe konarak karıştırılır. Sonra yoğurt dövmenin üzerine ilave edilir, karıştırılarak bir taşım kaynatılır. Sıvı yağda nane kavrulur. Çorbanın üzerine eklenir

629

Köçük Aşı Çorbası: Mercimek tencereye konarak bol su ile yıkanır. Üzerine 12 su bardağı su konur. Kaynayınca köpükleri alınır. Bulgur ilave edilir. Orta ateşte ara sıra karıştırılarak ezilinceye kadar pişirilir. Kaynarken suyu azalırsa sıcak su ilave edilir. Tuz ve kırmızıbiber eklenir. Bir iki taşım kaynatılıp ateşten alınır. İnce ince doğranan soğan tavada yağla pembeleştirilir ve çorbanın üzerine dökülerek servis yapılır.

Geleneksel Kilis Mutfağı Ana Yemekleri

Geleneksel Kilis Mutfağında ön plana çıkan ana yemekler Kilis Tava, Kilis Kebabı, Altı Ezmeli, Pimpirim Kavurma, Teşrübe, Şihılmaşşe, Kümbülmüşfiyye, Lebniye, Oruk, Şişberek, Kırk Semseği, Mütevami, Sucukhamra, Ekmek Aşı, Mıkla, Çürütme, Öccedir. Söz konusu ana yemeklerin yapıları ve malzemeleri aşağıdaki gibidir (Belgin, 2014; www.kilis.gov.tr).

Kilis Tava: Soğan ve kırmızı biber yıkanarak zırh ile ince olarak kıyılır. Zırhda çekilmiş kıymanın içerisinde tuz, karabiber, soğan, biber konur. Elle özdeşleşene kadar yoğrulur. Orta büyüklükte bir tepsiye ıslak el yardımı ile 1/2 cm kalınlığında yayılır. Tepsinin kenarına 4 parçaya bölünmüş domatesler ve soğan yerleştirilir. Üzerine taze kırmızı veya yeşil biber eklenir. Havuç dilimi olarak 8'e kesilir. Pide fırınında 8-10 dakika veya evde 250 derece fırında pembeleşinceye kadar pişirilir.

Kilis Kebabı: Patlıcanlar soyularak kuşbaşından biraz büyük doğranır. Kıymanın içerisine tuz, karabiber konarak yoğrulur. Kebab şişlerine 1 patlıcan aynı büyüklükte 1 kıyma takılır. Islak elle sıkıştırılır Böylece her şişe 6 patlıcan 5 et olacak şekilde hazırlanır. Mangalda kömür ateşinde hafifçe pişirilir. Çelik bir tencereye sıvı yağ konur. Arpacık soğanı soyulur, biberler

halka halka doğranır. Biber ve soğan yağda hafif sarartılır. Kabukları soyulmuş kuşbaşı doğranmış domatesler ve salça ilave edilir. Bir iki kavrulur. Tuz, nar ekşisi ve 5 su bardağı su konarak kaynatılır. Salçalı su kaynayınca pişmiş et ve patlıcanlar şışten çıkarılarak ilave edilir. Kısık ateşte 10-15 dakika daha pişirilir. Ateşten alınarak pirinç pilavı üzerinde servis yapılır.

Altı Ezmeli: Kıymanın içerisine karabiber, tuz, kırmızı biber konur. Bir iki dakika yoğrulur. Yumurta büyüklüğünde parçalar alınarak Adana kebab gibi şişlere takılır. Mangalda kömür ateşinde pişirilir. Domatesler ve biberler ortalarından şişe takılarak kömür ateşinde pişirilir. Pişen domates ve biberlerin kabukları soyulur. Küçük küçük doğranır. Soğan ince ince doğranır. Domates, biber ve soğan karıştırılır. Tuz ilave edilir. Ezme hazırlanır. Servis tabağında ezme yayılır. Önceden pişirilen etler 2 cm boyunda kopararak ezmenin üzerine dizilir. Üzerine kıyılmış maydanoz serpilir. Servis yapılır.

Pimpirim Kavrma: Semizotu yıkanır. Kötü yaprakları ve tepesindeki tohumları ayıklanır. Demet demet yapılarak 2 cm boyunda doğranır. Çelik bir tencerede kıyma sıvı yağ ile bıraktığı suyu çekinceye kadar kavrulur. Soğan küçük küçük doğranarak kıymaya ilave edilir, sararınca kadar kavrulur. Üzerine semizotu, salçalar, tuz ilave edilir. Kısık ateşte kapak kapatılarak semizotu yumuşayınca kadar pişirilir. Ateşten alınıp üzerine karabiber serpilir.

Teşrübe: Kuşbaşı et sıvı yağ ile bıraktığı suyu çekinceye kadar kavrulur. İnce doğranmış soğan ve biber eklenerek, soğanlar sararınca kadar kavurmaya devam edilir. Salçalar ve kabukları soyulmuş kuşbaşı doğranmış domatesler ilave edilir. Bir iki karıştırılır. Tuz eklenir. Üzerine 4 su bardağı su konur. Düdüklü tencerede etler yumuşayınca kadar pişirilir. Patlıcanlar soyulur. Tuzlu suda 10 dakika bekletilir. Kurulanır. Bütün olarak sıvı yağda kızartılır. Büyük patlıcanlar 2 parmak eninde dilimlenip, kızartılarak kullanılabilir. Pişmiş etler ve suyu yayvan bir tencereye alınır. Üzerine patlıcanlar dizilir. Hafif ateşte 10 -15 dakika daha pişirilir. Üzerine karabiber serpilerek ateşten alınır. Pide ekmekler kuşbaşı doğranır. Tabaklara konulur. Ekmekler etin suyu ile ıslatılır. Üzerine sarımsaklı yoğurt dökülür. En üstede etler ve patlıcanlar dizilir. Sıcak servis yapılır.

Şıhlımahşe: Acurlar yıkanır, başları kesilir. Acur dolmasında olduğu gibi mahbara ile oyulur. 1 Su bardağı suya 1 tatlı kaşığı tuz ve karabiber ilave edilir. Bu karışımla acurlar yıkanır. Acurlar sıvı yağda kızartılır. Kıyma, 3 kaşık sıvı yağla bıraktığı suyu çekinceye kadar kavrulur. Soğan ince ince kıyılarak kıymaya ilave edilir. Soğanlar sararınca ateşten alınır. İçerisinde tuz, karabiber, kırmızı biber, kıyılmış maydanoz konarak karıştırılır. Hazırlanan iç acurlara eşit şekilde doldurulur. Çelik bir tencereye arka arkaya yerleştirilir. Üzerine porselen bir tabak kapatılır. Bir su bardağı su ilave edilerek kısık ateşte 15 dakika pişirilir. Sarımsaklı yoğurtla servis yapılır.

Kümbülmüşfiye: Simit (ince bulgur) geniş bir tepsiye konur. Küçük küçük doğranmış soğan, tuz ve kırmızı biber ilave edilir. 2 dakika yoğrulur. Ara sıra avuç avuç soğuk su alınarak simit yumuşayınca kadar 20 - 25 dakika yoğrulur. Et ilave edilerek biraz daha yoğrulur. Tepsinin bir tarafına basılır. Et makinası ile yapılacaksa önce ıslatılmış simit, tuz, kırmızı biber ve soğan iki kez çekilir. Sonra kıyma eklenir. Bir kez daha çekilerek kolayca hazırlanır. **İçinin hazırlanması:** İçyağı makinede çekilerek kıyma haline getirilir. İçerisine kıyılmış ceviz içi, tuz, kırmızı biber, nane, karabiber, tarçın ilave edilerek yoğrulur. İki fındık büyüklüğünde parçalara ayrılarak bir cm kalınlığında oval şekil verilir. Köfteden ceviz büyüklüğünde parçalar alınır. Islak elle yuvarlanarak işaret parmağı ile yarım cm kalınlığında oyulur. Ortasına hazırlanan içten bir tane yerleştirilir. Ağzı kapatılarak üçgen şeklinde kapatılır. Bütün köftelere aynı şekil

verilerek bir tepside biriktirilir. Mangalda ızgara üzerinde iki tarafı da pembeleşinceye kadar pişirilir. Sıcak sıcak servis yapılır.

Lebeniye: Yemeğe başlamadan 4 -5 saat önce yoğurdun içerisine bir çorba kaşığı tuz ve 3 su bardağı su konularak karıştırılır. Bez bir torbaya boşaltılarak suyu süzülür. Akşamdan ıslatılmış nohut, 8 su bardağı su ve et düdüklü tencereye konur. Kaynayınca köpükleri alınır. Ağzı kapatılarak et ve nohut yumuşayınca kadar pişirilir. Pirinç ayıklanır, yıkanır. Ete ilave edilerek yumuşayınca kadar pişirilir. Süzülen yoğurt çelik bir tencereye alınır. İçerisine 1 çorba kaşığı un, 1 tatlı kaşığı tuz ve 1 yumurta konur. İyice çırpılır. Kısık ateşte karıştırılarak kaynayınca kadar pişirilir. Yemeğin suyundan 3 - 4 kepçe yoğurda konarak karıştırılır. Sonra yoğurt yemeğe ilave edilerek ateşten alınır. Sıvı yağda nane kavrulur. Yemeğin üzerine dökülür. Bulgur pilavı veya firik pilavı veya firik pilavı ile servis yapılır.

Oruk: İnce bulgur tepsiye konur. Soğuk su ile ıslatılır. Soğan ve sarımsak ince ince doğranır. Tuz, nane, kırmızı biber, karabiber konur. 20-25 dakika yoğrulur. Et konarak biraz daha yoğrulur. Tepsinin bir tarafına basılır. Yumurta büyüklüğünde parçalar alınır. Şişlere adana kebab gibi hazırlanır veya yuvarlak 1 cm kalınlığında köfte şekline getirilir. Mangalda kömür ateşinde şişlerle veya ızgara üzerinde bir tarafı pişince öbür tarafı çevrilerek pembeleşinceye kadar pişirilir. Sıcak servis yapılır.

Şişberek: Yemek yapmaya başlamadan önce yoğurda 3 su bardağı su ve 1 tatlı kaşığı tuz konarak karıştırılır. Bez torbaya boşaltılarak suyu süzülür. Kıyma 3 çorba kaşığı sıvı yağ ile bıraktığı suyu çekinceye kadar kavrulur. Küçük küçük doğranmış soğan ilave edilir. Soğanlar sararınca ateşten alınır. Bir çay kaşığı tuz, karabiber ve kırmızı biber eklenerek soğutulur. 5 su bardağı un yeterince su ve tuz ile yumuşak bir hamur yapılır. İyice özdeşleştirilir. Üzeri örtülerek yarım saat dinlendirilir. Portakal büyüklüğünde bezelere ayrılır. Her beze oklava ile 2 mm incelikte açılır. 2 parmak genişliğinde karelere kesilir. Her karenin ortasına 1 çay kaşığı kıymalı iç konur. Dört köşesi üstte birbirine birleştirilir. Temiz bir bezin üzerine serilerek güneşte en az 2 saat kurutulur. Süzölmüş yoğurt çelik bir tencereye alınır. Bir tatlı kaşığı tuz eklenir. Kaynayınca kadar karıştırılarak pişirilir. Yoğurdun üzerine 5 su bardağı su ilave edilir. Kaynayınca şişberekler ilave edilir. Şişberekler yumuşayınca kadar pişirilir. Üzerine nane serpilerek sıcakken servis yapılır.

Kırk Semseği: Un elenir ortası açılır. Yeterince su ve tuz ile sertçe bir hamur yapılır. Bir saat üzeri örtülerek dinlendirilir. (hamurun yumuşak olması için 1 tatlı kaşığı mayada eklenebilir) Pirinç ayıklanarak, sıcak suda 40 dakika bekletilir. Teflon tencereye 6 su bardağı su ve tuz konur kaynayınca yıkanmış süzölmüş pirinç eklenir. Suyunu çekince ateşten alınır, dinlendirilir. Kıyma 3 çorba kaşığı sıvı yağla bıraktığı suyu çekene kadar kavrulur. Soğanlar ince ince kıyılır. Kıymaya eklenir. Soğanlar sararınca ateşten alınır. Karabiber eklenir. Pilavın içerisine karıştırılır. Soğumaya bırakılır. Hamur portakal büyüklüğünde bezelere ayrılır. Oklava ile 2 mm incelikte yufka açılır. Açılan hamur bir tepsinin üzerine alınır. Küme küme sıra ile iç konur. (Her kümenin arası 3 parmak ve için miktarı bir yemek kaşığı olmalıdır. İkinci yufka birincinin üzerine örtülür. İnce kenarlı bir pasta tabağı ile önce yuvarlak şekilde kenarı düzeltilir. Daha sonra araları boyuna ve enine 4 - 5 parmak genişliğinde bölünerek kare şekline getirilir. Tepsilere beyaz örtü açılır. Üzerine hazırlanan börekler dizilir. Üzeri örtülerek hepsi bitinceye kadar bezler arasında bekletilir. Yağ büyük bir tavaya konur, börekler bol yağda, yüksek ateşte altı üstü pembeleşinceye kadar kızartılır. Kâğıt yayılmış bir tencereye alınır. Kapağı kapatılarak yumuşaması sağlanır. Sıcakken servis yapılır.

Mütevami: Küçük çelik bir tencereye zeytinyağı konur. Sarımsaklar soyularak 2-3 parçaya kesilir. Yağ ısınınca ilave edilerek sarımsaklar pembeleştirilir. Dolmadan çıkan kabak içleri yağa ilave edilir. Kırmızı biber ve tuz eklenir. Kapak kapatılarak kısık ateşte kabaklar ezilinceye kadar pişirilir.

Sucukhamra: Mumbarların önce fazla yağları koparılır. Kebap şişinin tersi ile mumbarın yağlı tarafı içe geçirilerek ters yüz edilir. Tahta üzerinde bıçakla içinin pislikleri iyice kazınır. Mumbar bir küvete konur. İri iri doğranmış soğan ile iyice ovulur, yıkanır. Sonra tuz ile ovulur, yıkanır. Çeşmeye tutularak su yardımı ile tekrar tersi yüzüne çevrilir. Yıkılarak süzgece alınır. Pirinç ayıklanır, yıkanır. Tuz, karabiber, kıyma iyice karıştırılır. İstenirse bir tatlı kaşığı domates salçası da konulabilir. Mumbar mahbara denilen özel bir alet ile doldurulur. Bağırsağın baş kısmının iki parmak ilerisine mahbara takılır. Mahbaranın oyuk kısmına az miktarda pirinçli iç yerleştirilir. Mahbara bağırsağın içine doğru itilerek pirinçli iç bağırsağa doldurulur. Bu esnada bağırsağın dışı içine çevrilmiş olur. Mahbara boşaldıkça yeniden pirinçli içle doldurulur. Tüm bağırsaklar bu şekilde hazırlanır ve baş kısımlar iple bağlanır. Doldurulan mumbar iğne ile ara sıra delinir. Bir tencereye dizilir. Üzerini 3 parmak geçecek kadar su konur. Bir tatlı kaşığı tuz atılır. Kaynayınca köpükleri alınır. Bağırsaklar ve pirinçler yumuşayınca kadar kapağı kapalı olarak pişirilir. Süzgece alınarak süzülür. Sıvı yağ bir tavaya konur. Isınınca mumbarlar yağa atılır. Kapak kapatılarak altı üstü pembeleşinceye kadar kızartılır. Sıcak servis yapılır.

Ekmek Aşı: Zeytinyağı çelik bir tencerede ısıtılır. Soğanlar ve biberler soyularak küçük küçük doğranır. Yağda pembeleştirilir. Domatesler soyulur. Kuşbaşı doğranır. Yağa, salça ile birlikte ilave edilir. Kısık ateşte yumuşayınca kadar pişirilir. Üzerine 5-6 su bardağı su konur. Tuz atılır. Ekmekler bir lokmalık kırılır. Süzgeçte yıkanarak suyu süzülür. Kaynayan suya ilave edilir. Ekmekler yumuşayınca kadar pişirilir. Ateşten alınırken üzerine ayıklanmış, yıkanmış ince ince doğranmış maydanoz serpilir. Sıcak veya soğuk servis yapılır.

632

Mıkla: Zeytinyağı bir tavada ısıtılır. Yumurtalar kırılır. Kısık ateşte karıştırmadan pişirilir. Pişince kaşıkla parçalanır. Bir tutam tuz eklenir. Sarımsak tuz ile ezilir. Yoğurda karıştırılır. Yoğurt bir parmak derinliğinde bir servis tabağına yayılır. Üzerine yağda pişen yumurta yayılır. Yüzü nane ve kırmızı biberle süslenir.

Çürütme: Zeytinyağı çelik bir tencerede ısıtılır. 5 diş sarımsak soyulur, bütün olarak yağda pembeleştirilir. Salçalar ilave edilerek bir iki kez daha karıştırılır. Soğutulur. Üzerine 5 - 6 su bardağı su ilave edilir. Tuz ve koruk suyu konur, kaynatılır. Ekmekler bir lokmalık kırılır. Süzgeçte yıkanarak suyu süzülür. Kaynayan suya ilave edilir. Ekmekler yumuşayınca kadar pişirilir. Nane ve dövülmüş 3 diş sarımsak ilave edilir.

Öcce: Soğan, sarımsak, maydanoz, nane ayıklanarak yıkanır ve ince ince doğranır. İçerisine tuz, kırmızı biber, kimyon, kişniş konarak iyice yoğrulur. Sonra içerisine yumurtalar kırılır. Su ve un ilave edilerek iyice karıştırılır. Tavaya az miktarda yağ konur. Isınınca 1 çorba kaşığı dolusu hazırlanan harç konur. Kaşığın tersi ile avuç içi kadar yuvarlak şekilde yayılır. Tava bu şekilde doldurulur. İki tarafı da kızartılır. Kâğıt yayılmış tepsiye çıkarılır.

Geleneksel Kilis Mutfağı Tatlıları

Geleneksel Kilis Mutfağında ön plana çıkan tatlılar Cennet Çamuru, Gerebiç, Kilis Katmeri, Bastıklı Muska, Mayanalı Kahke, Sucuk Hapısı ve Bulamaçtır. Söz konusu tatlıların yapıları ve malzemeleri aşağıdaki gibidir (Belgin, 2014; www.kilis.gov.tr).

Cennet Çamuru: Kadayıflar tahta üzerinde yağa sürülmüş bıçak ile 1 cm boyunda kıyılır. 50 cm çapında yuvarlak bir tepside yağ eritilerek kırılan kadayıfla karıştırılır. Kadayıfın yarısı tepsiye konur. 2 su bardağı şeker kadayıfın ortasına konur. Kalan kadayıflarla şekerin üzeri kapatılır. Kadayıfın üzeri başka bir tepsiyle örtülür. Bu şekilde kısık ateşte kadayıf alttan pembeleşe, şeker eriyene kadar pişirilir. 2 Su bardağı şekerin üzerine 1 su bardağı su konur, çelik bir tencerede kaynatılarak koyu kıvamlı bir şurup hazırlanır. Kavrulmuş kadayıfın üzerine dökülür. Karıştırılarak ateşten alınır. İstenirse 200 gr kuş pisi çekilmiş fıstık da konur. Kadayıf tepsiye bir parmak kalınlığında yayılır. Üzerine boşluk bırakmadan öbek öbek kaymak konur. Kaymağın üzerine pudra şekeri eklenir. Dövülmüş fıstık serpilerek tarçınla süslenir.

Gerebiç: Ceviz içi veya fıstık içi ayıklanır, doğranır. Baharatlar karıştırılarak iç hazırlanır. İrmik, un, zeytinyağı, mahlep geniş bir tepside karıştırılır, yarım saat bekletilir. Üzerine 3 su bardağı sıcak su ilave edilir. İyice yoğrulur. Yumurta büyüklüğünde parçalar alınarak, işaret parmağı ile ortaları oyulur. Oyulan yerlere 1,5 tatlı kaşığı cevizli iç doldurulur. Ağzı sıkıca kapatılarak gerebiç kalıbıyla şekil verilir. Yağlanmış tepsiye yan yana dizilir. Önceden ısıtılmış 250 derece fırında altı üstü pembeleşinceye kadar pişirilir. Soğuyunca servis yapılırken pudra şekerine bulanır.

Kilis Katmeri: Çelik bir tencerede toz şeker ve 4 su bardağı su ile kıvamlı bir şurup hazırlanır, soğutulur. Unun içerisine tuz ve su konarak kulak memesi yumuşaklığında bir hamur yapılır. Yoğrularak iyice özdeşleştirilir. 1,5 ceviz büyüklüğünde yumak yapılır. Üzeri örtülerek 2-3 saat dinlendirilir. Yağlanmış mermer üzerinde önce merdane ile sonra elle açılarak sigara kâğıdı gibi inceltir. Kenarları çıkartılır. Karşılıklı kenarları katlanarak yuvarlak yufka kare şekline getirilir. Üzerine ince ince kaymak yerleştirilir. İki taraftan katlanarak dikdörtgen şekline getirilir. Isıtılmış tereyağında iki tarafı pembeleşinceye kadar kızartılır. Mermerin üzerinde 3 parmak eninde ve boyunda kare şeklinde kesilir. Düz bir servis tabağına yan yana dizilir. Üzerine önce kıvamlı şurup gezdirilir. Daha sonra pudra şekeri serpilir. En üstü dövülmüş Antep fıstığı ve tarçınla süslenir.

Bastıklı Muska: Sucuk yapıldıktan sonra kalan hapis (pestil yapılacak üzüm şırası) bir miktar kaynar haldeki şerbetle sulandırılır. Altı yakılarak biraz kaynatılır. Temiz çarşaf beton üzerine açılır. Hapisa çarşaf üzerine dökülür. Tahta mala ile yarını cm kalınlığında düzgünce yayılır. Güneşte kurutulur. Kuruyan bastıkların tersi ıslatılır. Bezden kaldırılır. Bastıklar makasla 3 parmak eninde 15 cm boyunda dikdörtgen şeklinde kesilir. Ceviz doğranır. Baharatlar ve şeker karıştırılarak iç hazırlanır. Kesilen bastıklara bir çorba kaşığı iç konarak muska şeklinde sarılır. Naylon torbalara doldurulur. Rutubet almaması için ağzı sıkıca kapatılır.

Mayanalı Kahke: Bir tencereye süt ve şeker konur. Karıştırılarak eritilir. Üzerine yağ, kabartma tozu, mayana, çörek otu, susam konur. Aldığı kadar un ilave edilerek kulak memesi yumuşaklığında bir hamur yapılır. Ceviz büyüklüğünde parçalar alınarak küçük simitler yapılır. Yağlanmış tepsiye 1 cm aralıkla dizilir. Önceden ısıtılmış 200 derece fırında altı üstü pembeleşinceye kadar pişirilir.

Sucuk Hapı: Ceviz, fıstık, fındık veya bademler kırılır. İçleri bütün olarak çıkarılır. Saplanacak ceviz, fıstık, fındık veya badem içlerinin üzerine ıslatacak kadar su serpilir. Üzeri örtülerek bir gece bekletilir. Yumuşaması sağlanır. Yorgan iğnesine 2 karış boyunda çift katlı yorgan ipliği takılır. İpliğin ortasına 1,5 metre boyunda sucuk ipi geçirilir. Sucuk ipinin bir tarafına 2 parmak ara ile 7 ceviz içi saplanır. Ortada bir miktar

Bulamaç: Tavada zeytinyağı ısıtılır. Un ilave edilerek pembeleşinceye kadar kavrulur. Çelik bir tencereye pekmez ve su konur, eritilir. Kaynamaya başlayınca kaşık kaşık kavrulmuş un ilave edilerek karıştırılır. Hafif ateşte katılaşıncaya kadar pişirilir. Tabaklara konarak üzerine kıyılmış ceviz içi serpilir.

Kilis Mutfağının Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Avantajları:

- Kilis mutfağının sürdürülebilir bir turistik çekiciliğinin olduğu söylenebilir.
- Tarih boyunca çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmış olması nedeniyle zengin yöresel yemek kültürüne sahip olduğu ifade edilebilir.
- Kilis mutfağında yer alan yemeklerin Halep mutfağından etkilenmesi sonucunda ortaya çıkan farklı yemek isimlerinin merak uyandırabilecektir.
- Yaşanan yoğun göç hareketi sonucu Kilis ili yeni aşçılar ve işletme kuran Suriyeli girişimcilerle birlikte Lokanta veya Tatlıcı diye nitelendirebileceğimiz küçük ölçekli işletmelerle tanışmıştır. Bunun sonucunda farklı yemek veya tatlı kültürleri ile çekicilik unsuru olarak Kilis mutfağında çeşitlilik sağlayabilecektir.
- Kilis ilinin Gaziantep havalimanına olan yakınlığı avantajlar olarak sayılabilir.

Kilis Mutfağının Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Dezavantajları:

- Gaziantep'in Gastronomi Şehri olması ve Hatay'ın hem deniz kıyısı olması hem de tanınmışlık olarak marka şehir kategorisinde daha önde olması,
- Kilis'te hizmet veren işletmelerin günümüz modern işletmecilik standartlarına henüz ulaşamamış olması,
- Marka şehir olamaması.,
- Gaziantep gibi Baklava veya Hatay gibi Künefe gibi Kilis ilinin yöresel tatlısı olan Cennet Çamurunu tanıtamaması,
- Yöresel yemeklerin restoran menülerinde az yer alması,
- Yöresel yemeklerin daha çok tencere yemeği olması ve gün içinde sipariş geldiğinde hazırlama zorluğunun olması veya bir kere yapıp gün içinde satılması beklenen yemeklerin bekleme sorunlarına çözümlerin olmaması,
- Kilis tava gibi bilinen en ünlü yemeğinin ülkemizde farklı isimlerle yaygın olarak bilinmesi nedeniyle yemek isminin markalaşma zorluğu. Kilis tava; kıyma kebabı, tepsi kebabı vb.,
- Gastronomi turları veya yemek organizasyonlarında bir destinasyon olarak yer almaması dezavantajlar olarak sayılabilir

Sonuç ve Öneriler

Bir destinasyondaki yemek tüketiminin turistlere yaşattığı hoş deneyim, destinasyon için küçümsenmeyecek bir çekim faktörü, bir pazarlama ve tutundurma yöntemi olmaktadır. Kilis mutfağının destinasyon çekicilik unsuru olarak gastronomi turizminin bir çok avantaj ve dezavantajını bünyesinden bulundurmaktadır.

Bu bağlamda;

- İşletmelerin daha modern şekilde hizmet vermeleri gerekmektedir.
- Yakın illerle daha koordineli ürün ve hizmet farklılıkları ile bir birinin aynısı olmayan tamamlayıcı destinasyon unsurları geliştirilmesi gibi bazı çıkarımlarla Kilis mutfağının tanınmışlığı artırabilir.

- Yemeklerin üretim süreçlerinin başından sonunda kadar incelenmesi ve bu üretim sürecinde kullanılan maddelerin sadece o yöreye ya da bölgeye özgü olması, bu bölge dışında dahi aynı üretim yapılsa bile aynı damak tadını veremeyeceği konusunda bilgiler sunularak bölgenin çekiciliğinin artırılması gerekmektedir.
- Bu nedenle destinasyonların yerel yemek kültürünü koruyarak, bu kültürü turistlere yansıtacak pazarlama faaliyetleri ve politikalarını benimsemeleri gerekmektedir.

Kaynakça

Belgin, T. (2014). Geçmişten Günümüze Kilis Yemekleri, Kilis Valiliği, Kilis.

Çela, A., Lankford, J.K. Ve Lankford, S. (2007). Local food festivals in Northeast Iowa communities: A visitor and economic impact study. *Managing Leisure* 12, 171-186.

Duman, T. ve Öztürk A.B. (2005). Yerli turistlerin mersin kız kalesi çekim yerli ve tekrar ziyaret niyetleri ile ilgili algılamaları üzerine bir araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 9-23.

Hsu, C.H.C., Wolfe K. and Kang S.K. (2004). Image Assessment For a Destination With Limited Comparative Advantages, *Tourism Management*, 25(1), 121-126.

İlban, M. O. (2007). Destinasyon pazarlamasında marka imajı ve seyahat acentalarında bir araştırma, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir

Özdemir, G. (2006). Boşnak Yemekleri, İnkılap Kitapevi, İstanbul

Yüncü, H. R. (2009). Sürdürülebilir Turizm Açısından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yaylası, 10. Aybastı-Kabataş Kurultayı, Eskişehir, 27-34.

<http://kilis.gov.tr/kilis-yemekleri> (24.09.2017).

KOBİ'LERİN DEVLET DESTEKLERİ VE TEŞVİKLERİNDEN YARARLANMA DÜZEYLERİ VE YARARLANMAMA NEDENLERİ *

Öğr. Gör. Mehmet TURSUN

Adıyaman Üniversitesi Kahta MYO

Doç. Dr. Mehmet CİHANGİR

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF

Öz

Uluslararası ticaretin hızla arttığı günümüzde, KOBİ'ler (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için büyük bir öneme sahiptir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de KOBİ'lerin ekonomide büyük bir yeri vardır. Ulusal kalkınma ve gelişmenin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesinde KOBİ'lerin kalkınması ve istikrarlı olması büyük bir önem arz etmektedir. Ancak, diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de KOBİ'ler çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar arasında altyapı eksiklikleri, finansman araçlarından yeterince faydalanamama ve finansal yönetimde yetersizlik sayılabilir. Bu sorunları azaltmak için KOBİ'ler kamu kuruluşları tarafından desteklenmektedir.

Bu çalışmada ülkemizde KOBİ'lerin genel finansman kaynakları ve devlet tarafından KOBİ'lere sağlanan destekler ayrıntılı olarak açıklanmıştır. KOBİ'lerin devlet desteklerinden yararlanma düzeyleri ve yararlanmama sebeplerini araştırmak için Adıyaman ve Gaziantep illerinde faaliyet gösteren KOBİ niteliğindeki 168 işletmeye bir anket uygulama yapılmıştır. Uygulama sonucunda, KOBİ'lerin finansman araç çeşitlerinden yeterince yararlanamadıkları ve devlet desteklerinden faydalanma oranı düşük olmasa da, beklenen seviyeye ulaşamadıkları görülmüştür. Ayrıca, işletmelerin % 91,2'si en az bir sebep belirterek devlet desteklerinden ve teşviklerinden yeterince yararlanmadıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, İstihdam, Teşvikler, Adıyaman, Gaziantep.

LEVELS OF UTILIZING FROM GOVERNMENT SUBSIDIES AND INCENTIVES FOR SMEs AND THE CAUSES OF NOT UTILIZING THEM

Abstract

Today, with the rapid increase in international trade, SMEs (Small and Medium Enterprises) are of great importance for both developed and developing countries. As in the world, SMEs play a significant role in the economy in Turkey. Development and stability of SMEs are of great importance in the sustainable development of the national economy. However, as in other countries, SMEs in Turkey are faced with various problems. These problems include lack of

* Bu çalışma 2015 yılında Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tez çalışması olarak sunulmuştur.

infrastructure, inadequate utilization of financial tools, and inadequate financial management. SMEs are supported by public institutions in order to reduce these problems.

In this study, the general funding sources of SMEs in Turkey and support programs provided to SMEs by the government are explained in detail. A survey was held with 168 SMEs operating in Adıyaman and Gaziantep provinces in order to investigate to what extent they benefit from state subsidies and their reasons for not benefiting from them. As a result of the survey, it can be seen that SMEs have not benefited sufficiently from the types of financing instruments available, and while the rate of benefiting from state subsidies is not low, it has not reached the expected level. In addition, 91.2% of businesses have indicated that they have not benefited from state subsidies and incentives by stating at least one reason.

Keywords: SME, Employment, Incentives, Adıyaman, Gaziantep.

1. Giriş

KOBİ'ler, dünyadaki bütün ülkelerde ekonominin dinamik unsurlarından biridir. Türkiye'de de ekonominin sürükleyici unsurlarından olan KOBİ'ler, ülkemizin sosyo- ekonomik gelişmesinde çok önemli roller üstlenmiştir. Genel olarak bakıldığında, KOBİ'ler kısıtlı sermaye kullanımının yaygın olduğu, emek yoğun sermaye ile faaliyette bulunan, hızlı karar verme olanağına ve becerisine sahip, düşük yönetim giderleriyle yönetilen, genellikle ucuz mal ve hizmet üretimi gerçekleştiren iktisadi teşebbüsler olarak tarif edilebilir (Uludağ, Vildan, 1990, s. 14).

Ekonomik kalkınmışlık düzeyi ne olursa olsun, tüm ülkelerde KOBİ'ler gerek işletme sayısı olarak gerek bünyesinde oluşturduğu istihdam gücü açısından ülke ekonomilerinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Dünya pazarlarının küreselleşmesiyle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, KOBİ'lerin hızla değişen insan ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebildiklerini keşfetmiş ve bu işletmelerin uluslararası pazarda tutunabilmesi için gerekli bütün destekleri vermeye başlamışlardır (Çınaray, 2008, s.2).

KOBİ'ler ülkelerin ekonomilerinde toplam istihdam içindeki payı, yatırım, katma değer, vergi, ihracat ve krediler içindeki payı oldukça yüksek boyutlardadır. KOBİ'lerin isimlerinde küçük ve orta terimlerinin yer alması bu ağırlıkları ve önemi konusunda zayıf ve hafifletici bir algı üretiyor gibi görünüyor olsa bile, dünyanın en itibarlı ekonomileri dahil olmak üzere bütün ekonomiler KOBİ'ler üzerine kuruludur (Gutenberg, Kayser, 2004, s.161).

KOBİ'ler gerek kuruluş esnasında gerekse işletme döneminde faaliyetlerini sürdürebilmeleri için finansman kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Finansman ihtiyaçlarını karşılayacakları kanallar çeşitli olmakla beraber genelde; öz sermaye, banka kredileri, finansal kiralama, satıcı kredileri, faktöring, forfaiting, sermaye piyasası yoluyla sağlanan fonlar ve devletin tarafından sağlanan teşvik, destek ve yardımlardır olarak sıralanabilir (Akkuş, 2009).

Devletin sağlamış olduğu teşvikler ile kamu ve özel kesime ait bankaların vermiş olduğu krediler KOBİ'lerin finansman kaynaklarının başında gelmektedir. Ancak AB'de kredilerin %45'ini KOBİ'ler kullanırken bu oran Türkiye'de %5 seviyelerindedir. Banka kredilerinin ülkemizdeki KOBİ'ler için başta gelen finansman kaynaklarından biri olmasına rağmen kullanım düzeyinin gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük olması işletmelerimizin finansman sağlama konusunda büyük sorunlar yaşadıklarının göstergesidir. KOBİ niteliğindeki işletmeler içerisinde özellikle küçük ölçekli işletmeler, finans kaynaklarını tanıdıkları kişileri gayri resmi

ortak olarak işletmeye alarak veya akraba ve dostlardan hatır karşılığında almış oldukları ödünç paralardan sağlamaya çalışmaktadırlar (Gençtürk, 2005, s. 195).

Türkiye’de KOBİ’lerin sorunları ile ilgili yapılan araştırmalara göre finansman sorunu genellikle ilk sırada yer almaktadır. Bunun temel nedenlerinden bir tanesi KOBİ’lerin ülkemizde dağıtılan kredilerin sadece %5’inden faydalandığı gerçeğidir. Bu durum Amerika Birleşik Devletleri’nde %42,7, Almanya’da %35,0, Japonya’da %50,0, İngiltere’de %27,2 ve Güney Kore’de %45,8 gibi gerçekleşmekte ve Türkiye ile karşılaştırılamayacak kadar yüksektir (Müftüoğlu, 2007, s. 312).

Devlet destekleri genel olarak devlet tarafından işletmelere yapılan, belirli mal veya hizmetlerin maliyetini düşürmeye yönelik olan bir kaynak transferi şeklinde tanımlanabilir. Devlet destekleri, devletin kaynaklarıyla sanayi işletmelerinin üretimini, üretim yöntemlerini ve faaliyet konularını etkilemek, üreticileri teşvik etmek, rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmak, kuruluş yerlerini etkilemek, bölgenin gelişmesini sağlamak amaçlarıyla yapılan desteklerdir. Devlet destekleri, kamu kaynaklarının, ülkenin gelişmesi açısından daha faydalı görülen sektörlere aktarılmasıdır (Leblebici, 2002, s. 3).

KOBİ’lerin ve girişimciliğin hükümetler tarafından teşvik edilmelerinin en önemli nedenleri, bu işletmelerin istihdama olan olumlu etkileri, ülke ekonomisinin büyümesine katkıları, dinamik ve rekabetçi bir ekonomi oluşturmadaki önemlerinin bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımından teşvik uygulamaları son yıllarda devletlerin en önemli ekonomik politika araçlarından birisi haline gelmiştir. Bu ekonomik politikaların hayata geçirilebilmesi için uygun finansman olanaklarının sağlanması, KOBİ’ler için en önemli meselelerden birini oluşturmaktadır (Leblebici, 2002, s. 3).

Dünyada birçok ülkede KOBİ’lerin desteklenmesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yatırım teşvikleri ilk olarak vergi muafiyeti ile başlamış, daha sonra ithal mallara uygulanan muafiyet, girişimci destekleri ve endüstrinin desteklenmesi ile devam etmiştir (Ayele, 2006, s. 2).

Bu bağlamda, hükümet tarafından 05.04.2012 tarihinde yeni bir teşvik sisteminin ana hatları açıklanmıştır. Ülkemizde yürürlükte bulunan yeni teşvik yasasına göre devlet desteği verilecek olan unsurlar, gümrük vergisi muafiyeti, katma değer vergisi istisnası, indirimli gelir ve kurumlar vergisi, stratejik yatırımlara katma değer vergisi iadesi desteği, gelir vergisi stopaj desteği, sigorta primi işçi ve işveren hissesi desteği, faiz desteği ve yatırım yeri tahsisinden oluşmaktadır.

2. Yöntem

2.1.Araştırmanın Konusu

Dünya ile birlikte Türkiye ekonomisi verileri incelendiğinde toplam işletmelerin ortalama % 95’ini KOBİ’ler oluşturmaktadır. Toplam istihdam içindeki payları ülkeden ülkeye değişmekle beraber %50’nin üzerinde olan KOBİ’lerin yatırım içindeki payları ise ortalama %30 civarındadır. Bu durum tüm dünyada ve Türkiye’de KOBİ’lere verilmesi gereken önemi ortaya koymaktadır.

Araştırma; KOBİ’lerin finans kaynakları ve devlet desteklerinden faydalanma düzeyleri çerçevesinde planlanmıştır. KOBİ’lerin genel finans kaynakları nelerdir? KOBİ’lerin devlet desteklerinden faydalanma düzeyleri ve faydalanmama nedenleri nelerdir? Bu sorular araştırmanın problemleri olarak kabul edilmiştir.

2.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile KOBİ'lerin genel finans kaynakları içerisinde en fazla başvurdukları kaynakları, yararlandıkları devlet desteklerinin düzeyi ve devlet desteklerinden faydalanmama nedenlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu amaçla, Adıyaman ve Gaziantep bölgesinde faaliyet gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere bir anket uygulanmıştır. Bu çalışmada KOBİ'lerin ayakta kalabilmeleri ve kendilerini geliştirebilmeleri için finans kaynakları ve devlet yardımlarından etkin faydalanmanın ne derece önemli olduğunun belirtilmesi amaçlanmıştır. Devlet yardımlarından etkin faydalanan işletmelerin nitelikleri ve faydalanma düzeylerinin tespit edilip değerlendirilmesi çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

2.3.Araştırmanın Kapsamı

Adıyaman ve Gaziantep illerinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin devlet desteklerinden faydalanma düzeyleri ve faydalanmama nedenlerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın araştırma kısmında, 2014 yılında bölgede faaliyet gösteren KOBİ niteliğindeki 168 işletmeye anket uygulanmıştır. Örneklem seçiminde kolay yoldan örneklem yöntemine başvurulmuştur. Adıyaman ve Gaziantep Ticaret ve Sanayi Odası'ndan alınan bilgilere göre araştırmanın ana kütlesini oluşturan işletme sayısı, 1482 olarak belirlenmiştir. Araştırma bölgesindeki KOBİ sayısından hareketle örneklem gurubun sayısı en az 85 olarak tespit edilmiştir. Anket uygulanacak örneklem sayısının belirlenmesinde;

$$n = Nt^2pq / d^2(N-1) + t^2pq$$

formülünden yararlanılmıştır (Salant, Dillman, 1994). Bu formülde, N: ana kütle büyüklüğünü, p: olayın gerçekleşme olasılığını ($p=0,5$), q: olayın gerçekleşmeme olasılığını ($q=0,5$), t: güven aralığını (% 95) ve d: hata payını (0,05) göstermektedir. Bu anket çalışmasına katılan işletmelerden 10 kişiden az çalışanı olanlar mikro ölçekli işletme, 10-50 arasında çalışanı olanlar küçük ölçekli işletme, 50-250 kişi arasında çalışanı olanlar orta ölçekli işletme olarak kabul edilmiştir.

2.4.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada verilerin toplanması için anket yöntemi seçilmiştir. Araştırmayı gerçekleştirmek amacıyla Adıyaman ve Gaziantep illerinde 168 işletme tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve bu işletmelerle tamamıyla yüz yüze görüşülerek anket çalışması uygulanmıştır.

2.5.Verilerin Analizi

Araştırmada anket soruları güvenilirlik ve faktör analizlerine tabi tutulmuştur. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 15.0 (Statistical Package For Social Science) paket programı kullanılmıştır.

Güvenilirlik analizi, bir ölçme aracının ölçülmesi planlanan özellikleri hangi derecede ölçtüğünün tespitinin yapılarak analiz edilmesidir. Çalışmada, yapı geçerliliğinin belirlenmesi için faktör analizinden yararlanılmıştır. Verilerin, faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ile bulunur. Barlett küresellik testinin aldığı değer ve onun anlamlılığı ise; değişkenlerin birbirleri ile korelasyon gösterip göstermediklerini sınar. KMO'nun 0,60'dan yüksek ve Bartlett testinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Sharma, 1996, s. 685).

Yapılan güvenilirlik testinde, anket sorularının güvenilir olup olmadığını ortaya koyan Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 1. Güvenilirlik Testi

		Güvenilirlik Testi		
Alfa katsayısı				Madde sayısı
0,949				17

Ankette yer alan 17 soru üzerinden yapılan güvenilirlik analiz sonucu güvenilirlik oranı 0,949 çıkmıştır. Bu sonuç güvenilirlik analizi açısından oldukça yüksektir.

3. Araştırma Bulguları

Tablo 2. İşletmede Çalışan Sayısı

İşletmede çalışan sayısı	F	%
1-9 kişi	81	48,2
10-49 kişi	58	34,5
50-250 kişi	29	17,3
Toplam	168	100,0

641

Yukarıdaki Tablo 2. de belirtilen, çalışan sayısına göre işletmeleri mikro, küçük ve orta büyüklük şeklinde ortaya koyan verilere göre; 1-9 arasında çalışan olan mikro büyüklükteki işletme sayısı % 48,2, 10-49 arasında çalışan olan küçük ölçekli KOBİ sayısı % 34,5 ve 50-250 arasında personel çalıştıran orta ölçekli KOBİ sayısı ise %17,3 olarak belirlenmiştir. Bu verilere göre KOBİ'lerin büyük bir kısmı mikro ölçekli işletmelerdir.

Tablo 3. KOBİ'lerin Finansman Kaynakları

Finansman kaynakları	F	%
Öz kaynaklar	134	36,1
Banka kredisi	104	28,1
Devlet destekleri ve teşvikler	56	15,1
Ticari krediler	20	5,4
Finansal kiralama(leasing)	20	5,4
Sermaye piyasası araçları	18	4,9

Akraba ve arkadaşlardan borç almak	12	3,2
Risk sermayesi	2	0,5
Barter	2	0,5
Forfaiting	2	0,5
Faktoring	1	0,3
Toplam	371	100,0

KOBİ'lerin finansman kaynakları incelendiğinde, %36,1 ile birinci sırada öz kaynaklar yer almaktadır. KOBİ'lerin finansman kaynaklarını %28,0 ile banka kredileri, %15,1 ile devlet destekleri ve teşvikler, %5,4 ile ticari krediler ve finansal kiralama (leasing), %4,9 ile sermaye piyasası araçları, %3,2 ile akraba ve arkadaşlardan alınan borçlar şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 4. KOBİ'lerin Finansal Sorunları

Finansman sorunlar	F	%
Maliyetlerdeki artışlar	89	22,9
Alacak tahsilindeki gecikmeler	70	18,0
Öz kaynak yetersizliği	57	14,7
Devlet desteklerinden yeterince yararlanmama	46	11,9
İşletme sermayesi yetersizliği	35	9,0
Kredi yoluyla finansmanda karşılaşılan güçlükler	32	8,2
Ekonomi politikalarının işletme üzerindeki olumsuz etkisi	30	7,7
İşletmenin finansal sorunu yok	15	3,9
Finansal yönetimde yetersizlik	12	3,1
Sermaye piyasasında fon elde etmede karşılaşılan güçlükler	2	0,5
Toplam	388	100,0

KOBİ'lerin finansal sorunları ele alındığında, maliyetlerdeki artışlar % 22,9 ile birinci sıradaki sorun olarak öne çıkmaktadır. %18,0 ile alacak tahsilindeki gecikmeler işletmeler için ikinci

sırada yer alan sorun olarak belirtilmiştir. Sorun olarak belirtilen diğer maddeler şöyle sıralanmaktadır. %14,7 ile öz kaynak yetersizliği, %11,9 ile devlet desteklerinden ve teşviklerinden yararlanamama, %9,0 ile işletme sermayesi yetersizliği, %8,2 ile kredi yoluyla finansmanda karşılaşılan güçlükler, %7,7 ile ekonomi politikalarının işletme üzerindeki olumsuz etkisi, %3,1 ile finansal yönetimde yetersizlik ve %0,5 ile sermaye piyasasından fon elde etmede karşılaşılan güçlükler şeklindedir. İşletmenin finansal sorununun olmadığını belirtenler ise %3,9 oranındadır.

Tablo 5. Devlet Desteklerinden Yararlanma

Devlet destekleri	F	%
Sigorta primi işçi ve işveren hissesi desteği	56	19,0
KDV istisnası	31	10,5
Hayvancılık desteği	30	10,2
Gelir vergisi muafiyeti	29	9,9
İndirimli gelir vergisi ve kurumlar vergisi	28	9,5
Gelir vergisi stopaj desteği	22	7,5
Yatırım yeri tahsis	18	6,1
Ürün/Makine desteği	16	5,4
Faiz desteği	15	5,1
Stratejik yatırımlara katma değer vergisi İadesi desteği	10	3,4
Hiçbir devlet desteğinden faydalanmadım	39	13,3
Toplam	294	100,0

KOBİ'lerin kuruluşundan günümüze kadar yararlandıkları devlet destekleri ve teşvikler araştırıldığında işletmelerin %86,7'sinin bir şekilde geçmişinde devlet desteklerinden yararlandığı, %13,3'ünün ise devlet destekleri ve teşviklerinden hiç faydalanmadıkları açıklığa kavuşmuştur. Devlet desteklerinden ve teşviklerinden yararlanan KOBİ'lerin faydalandıkları kalemler şu şekilde sıralanmaktadır; %19,0 ile sigorta primi işçi ve işveren hissesi desteği, %10,5 ile KDV istisnası, %10,2 ile hayvancılık desteği, %9,9 ile gümrük vergisi muafiyeti, %9,5 indirimli gelir vergisi ve kurumlar vergisi, %7,5 ile gelir vergisi stopaj desteği, %6,1 ile

yatırım yeri tahsisi, %5,4 ile ürün/makine desteği, %5,1 ile faiz desteği ve %3,4 ile stratejik yatırımlara KDV iadesi desteği şeklindedir.

Tablo 6. Devlet Desteklerinden Yeterince Yararlanmama Sebepleri

Desteklerden yararlanmama sebepleri	F	%
Teşviklerle ilgili bilgilendirme eksiktir	54	14,8
Teşvik prosedürlerinin karmaşık olması	47	12,9
Teşviklerin kabul aşamasının yavaş ve uzun süre alması	48	12,2
İhtiyaç duymadım	42	11,5
Yatırım indirimleri yetersiz kalmaktadır	32	8,8
Teşvik şartlarının KOBİ'ler için ağır olması	31	8,5
Teşvikten faydalanan işletmeler yeterince denetlenmiyor, teşvik amacına ulaşmıyor	26	7,1
Teşvikle sağlanan kredinin maliyeti yüksektir	24	6,6
Teşvik kabulünden sonraki şartların işletmenin özgürlüğünü kısıtlaması	18	4,9
Daha önce teşvik alan işletmelerin olumsuz yorumları	10	2,7
Teşviklerden yeterince yararlanıyorum	32	8,8
Toplam	364	100,0

644

Devlet desteklerinden ve teşviklerinden yararlanmayan veya yeterince yararlanmayan KOBİ'lerin yararlanmama sebepleri incelenmiş ve işletmelerin % 91,2'si en az bir sebep belirterek desteklerden yeterince yararlanmadıklarını açıklamışlardır. KOBİ'lerin %8,8'i ise teşviklerden yeterince faydalandıklarını belirtmişlerdir. Desteklerden yeterince yararlanamama sebepleri şöyle sıralanmaktadır. %14,8 ile teşviklerle ilgili bilgilendirme eksiktir, %13,2 ile teşviklerin kabul aşamasının yavaş ve uzun zaman alması, %12,9 ile teşvik prosedürlerinin karmaşık olması, %11,5 ile ihtiyaç duymadım, % 8,8 ile yatırım indirimleri yetersiz kalmaktadır, %8,5 ile teşvik şartlarının KOBİ'ler için ağır olması, %7,1 ile teşvikten faydalanan işletmeler yeterince denetlenmiyor, teşvik amacına ulaşmıyor, %6,6 ile teşvikle sağlanan kredinin maliyeti yüksektir, %4,9 ile teşvik kabulünden sonraki aşamaların işletmenin özgürlüğünü kısıtlaması ve %2,7 ile daha önce teşvik alan işletmelerin olumsuz yorumları şeklindedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada KOBİ'lerin finans kaynakları ve devlet yardımlarından yararlanma düzeyleri ve yararlanmama sebepleri ele alınmıştır. KOBİ'lerin finans kaynaklarını etkin kullanması ve devlet desteklerinden yeterince faydalanması işletmeler için istikrar sağlaması anlamına gelir. Ülkemizdeki toplam işletmeler içerisinde %99'un üzerinde bir paya sahip olan KOBİ'lerin istikrarlı olması ülke ekonomisinin istikrarlı ve sağlam olması demektir.

Araştırmanın uygulama kısmında KOBİ'lerin finans kaynakları ve finansal sorunları değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar ve öneriler aşağıdaki şekilde açıklanabilir.

KOBİ'leri mikro, küçük ve orta büyüklük şeklinde ortaya koyan verilere göre en fazla mikro ölçekli işletme bulunmaktadır. Mikro ölçekli işletmeleri küçük işletmeler ve orta büyüklükteki işletmeler izlemektedir.

KOBİ'lerin finansman kaynakları incelendiğinde, işletmelerin en çok finansman kaynağı olarak öz kaynakları tercih ettiği görülmüştür. KOBİ'lerin finansman kaynakları, banka kredileri, devlet destekleri ve teşvikler, ticari krediler(satıcı kredileri), finansal kiralama(leasing), sermaye piyasası araçları ve akraba ve arkadaşlardan alınan borçlar şeklinde sıralanmaktadır. Risk sermayesi, forfaiting, barter ve faktoring gibi finansal araçları tercih eden KOBİ'lerin oranı çok düşüktür. Bu durum KOBİ'lerin finans kaynaklarının çeşitlerinden faydalanamadığını göstermektedir. KOBİ'lerin alternatif finans kaynaklarından faydalanamamalarının sebeplerinden biri de, ticari alışkanlıkların kolayca terk edilememesi olabilir.

Devlet destekleri ve teşviklerin işletmelerin finans kaynağı içerisinde üçüncü sırada yer alması, devlet desteklerinin işletmeler için taşıdıkları önemi vurgulamaktadır. Devlet destekleri ve teşvikleri, KOBİ'lerin finans kaynakları arasında öne çıkan ve işletmeler tarafından kabul gören yeni bir finansal araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Sermaye piyasası araçlarından faydalanma düzeyinin oldukça düşük olması, KOBİ'ler için birçok finansal sorunun ana kaynağını teşkil etmektedir. Değişik finans kaynaklarından daha etkin yararlanılabilmesi için bilgilendirme ve eğitim faaliyetlerinin etkili olacağı düşünülmektedir.

KOBİ'lerin finansal sorunları ele alındığında, işletmelerin en önemli finansal sorunlarının başında maliyet artışları ve alacak tahsilindeki gecikmelerin geldiği görülmektedir. KOBİ'lerin finansal sorun olarak belirttikleri diğer maddeler şöyle sıralanmaktadır: öz kaynak yetersizliği, devlet desteklerinden ve teşviklerinden yararlanamama, işletme sermayesi yetersizliği, kredi yoluyla finansmanda karşılaşılan güçlükler, ekonomi politikalarının işletme üzerindeki olumsuz etkisi, finansal yönetimde yetersizlik ve sermaye piyasasından fon elde etmede karşılaşılan güçlükler şeklindedir. KOBİ'lerde finansal sorununun olmadığını belirten işletmeler %3,9 oranındadır. Bu durumda KOBİ'lerin yaklaşık %96'sının bir veya birden çok finansal sorun belirttiklerini göstermektedir.

Özellikle alacak tahsilindeki gecikmeler, işletmelerin faaliyetlerinde aksamalara yol açmaktadır. İşletmeler bu aksaklıklarını forfaiting ve faktöring piyasalarını daha etkin kullanarak çözebilirler. Alacak tahsilindeki sıkıntıları azaltmanın diğer bir yöntemi ise, sigortacılık sektöründe yeni bir sigorta yöntemi olan alacakların sigorta ettirilmesidir. Bütün bunlarla beraber, KOBİ'lerde finansal kaynak çeşitliliğinden yeterince faydalanamamasına dayalı finansal sorunların bulunduğu anlaşılmaktadır.

KOBİ'lerin kuruluşundan günümüze kadar yararlandıkları devlet destekleri ve teşvikler araştırıldığında işletmelerin %86,1'inin bir şekilde geçmişinde devlet desteklerinden

yararlandığı, %13,9'unun ise devlet destekleri ve teşviklerinden hiç faydalanmadıkları belirlenmiştir. KOBİ'lerin büyük bir kısmının desteklerden faydalanmaları işletme için olumlu bir durum olmakla beraber, desteklerden ve teşviklerden etkin bir şekilde yararlanamadıkları anlaşılmıştır. Zira KOBİ'lerin desteklerden yararlanma oranı %86,1 iken, desteklerden yeterince faydalandığını belirten işletmelerin oranı %8,8'dir. Bu durum KOBİ'lerin devlet desteklerinden ve teşviklerinden etkin bir şekilde faydalanamadıklarını göstermektedir.

KOBİ'lerin devlet desteklerinden ve teşviklerinden yararlanmama sebepleri incelendiğinde işletmelerin % 91,2'si devlet desteklerinden yeterince yararlanmadıklarını, %8,8'i ise teşviklerden yeterince faydalandıklarını belirtmektedir. Devlet desteklerinden ve teşviklerinden yeterince yararlanamama sebepleri sorulduğunda alınana cevaplar şöyle sıralanmaktadır. Bilgilendirmenin eksik olması, teşviklerin kabul aşamasının yavaş ve uzun zaman alması, teşvik prosedürlerinin karmaşık olması ve devlet teşviklerine ihtiyaç duyulmaması şeklinde sıralanmaktadır. KOBİ'lerin desteklerden yararlanmama veya yeterince yararlanmama sebepleri ilgili kuruluşlar tarafından dikkate alınmalı ve bu sebeplerin ortadan kaldırılması için bilgilendirme çalışmaları tüm işletmeleri kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Ayrıca teşviklerden yararlanmak isteyen işletmelerin önündeki prosedürler imkanlar dahilinde en aza indirilerek KOBİ'lerin teşviklerden maksimum düzeyde yararlanması sağlanmalıdır.

Anket sonuçları genel olarak incelendiğinde; KOBİ'lerin finans kaynaklarını çeşitlendirmeleri ve çağın gerektirdiği finansal araçlardan faydalanmalarının zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Finansal araç çeşitlerinden etkin yararlanan işletmelerin finansal sorunlarının da azalacağı anlaşılmaktadır. Finansal araçlardan etkin yararlanamayan KOBİ'lerin devlet desteklerinden ve teşviklerinden de yeterince faydalanamadığı da gözlenmektedir.

646

Kaynakça

- Akkuş, A. (2009). *KOBİ'lerin finansman sorunları ve basel II'nin KOBİ'lere etkileri: İstanbul ilinde bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayele, S. (2006). The industry and location impacts of investment incentives on SMEs start-up in Ethiopia. *Journal of International Development*, 18, 1-13.
- Çınaray, S. (2008). Türkiye'deki KOBİ'lerin finansman sorunları. paradoks, *Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, (1)
- Gençtürk, M. (2005). KOBİ'lerin finansmanına yurt dışında çalışanların sağladıkları katkı ve Gölhisar ilçesi örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 25, 195-199.
- Gutenberg, B., Kayser, G., (2004). SMEs in Germany: *Facts and Figures*, If Materialen Nr. 161,
- Leblebici, F. (2002). Devlet yardımları uygulamasının maliyeti ve ekonomik göstergelere mukayesesi. *DPT*: (2663).
- Müftüoğlu, M.T. (2007). *Türkiye'de küçük ve orta ölçekli işletmeler*. Turhan, Ankara. 6. Baskı s.312.
- Salant, P., Dillman, D.A. (1994). How to conduct your own survey. Newyork: *John Willey and Sons*.

Sharma, S. (1996). Applied multivariate techniques, *John Wiley and Sons Inc.*, 685s., New York.

Uludağ, İ., Vildan S.(1990). Türkiye' de küçük ve orta ölçekli işletmeler. *İTO yayınları*, no. 1990/25.

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİYLE GÜVENLİ VE GÜVENSİZ BAĞLANMA STİLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Melis YALÇIN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Kula Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı

Uzm. Psikolojik Danışman Ümit AKÇAKAYA

Arş. Gör. Mustafa YALÇIN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Medya ve İletişim Bölümü

Öz

Kaynağını erken çocukluk yıllarındaki bakım veren kişi ile kurduğu ilişki modellerinden alan bağlanma stilleri; bireylerin hayat boyu kurduğu yakın ilişkilerde, aldığı kararlarda, kendisini ve diğerlerini algılayış biçiminde, eğitim hayatlarında, meslek hayatlarında ve daha birçok yaşamsal alanda etkilerini göstermektedir. Güvenli ve güvensiz bağlanma stilleri, kişilerin iletişime açıklık, içgörü, empati, özgüven ve başkalarına güven duygusuyla ilişkilidir. Bu özellikler, yönetim alanında sıkça araştırma konusu olan dönüşümcü liderlerde görülmektedir. Dönüşümcü liderliğin boyutları arasında cesaret, ilham verme, entelektüel uyarım, karizma ve bireysel ilgi yer almaktadır. Söz konusu özellikler, aynı zamanda güvenli bağlanma stiline sahip liderlerin kişilik özellikleridir.

Bu araştırmada amaç, devlet üniversitesinde çalışan akademik ve idari personelin dönüşümcü liderlik özellikleriyle bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bu doğrultuda ortaya çıkan sonuçları alan literatürüne sunmaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma; rektör yardımcısı, bölüm başkanı, meslek yüksekokulu müdürü gibi idari görevleri bulunan akademik personeli kapsamaktadır. Amaçlı örneklem yöntemine göre seçilen üniversitelerin akademisyenleriyle yapılandırılmış soru formu oluşturularak görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen bilgiler içerik analizine tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Dönüşümcü Liderlik, Bağlanma Stilleri, Güvenli Bağlanma, Güvensiz Bağlanma.

1. Dönüşümcü Liderlik Kavramı

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde yönetim tarzlarında ve liderlik anlayışlarında kritik değişimler yaşanmıştır. Günümüzde sadece emir veren değil, yönlendirici, sürükleyici ve etkileyici bir yönetim anlayışının var olması gerektiğine inanılmaktadır. Bununla birlikte sanayi devrimindeki mühendis özellikli liderlerden ziyade artık insan ilişkilerinde başarılı olan ve kurumdaki insan kaynaklarını en iyi şekilde kullanabilen liderler önemli hale

gelmektedir (Gül ve Şahin, 2011: 243). Liderlik anlayışındaki değişim, entelektüel sermayeyi daha çok ön plana çıkaran, potansiyel yetenekleri keşfederek onlarla etkili iletişim kuran ve bu onları kurumsal değişim sürecine entegre edebilen lider profilini gündeme getirmektedir.

Dönüşümcü liderlik kavramı 1978’ de James McGregor Burns’ün liderlik tanımı yaparken liderin çalışanlarını motive edebilme becerisine sahip kişi olarak tanımlamasıyla birlikte farklı bir anlam kazanmıştır. Dönüşümcü lider, astlarının isteklerinin, fikirlerinin ve potansiyellerinin farkındadır ve bunları gerekli yerlerde çözüm üretmek için kullanmaktadır. Çalışanlarını yakından tanıyan, onları takip eden ve onların ihtiyaçlarını gideren bu liderler, bir süre sonra kurum içindeki diğer çalışanlara da liderlik özellikleri kazandırmakta ve onların kuruma olan aidiyet duygularını geliştirmektedirler (Tosun, 2015: 15). Dönüşümcü liderler, çalıştıkları kurumların misyonlarında, stratejilerinde, faaliyet ve görev süreçlerinde farklılıklar ve değişimler meydana getirmektedir. Bu değişim sürecine çalışanları da dahil ederek, onları etkilemekte ve değişimin gerekli olduğuna ikna etmektedir (Eren, 2010: 466). Dönüşümcü liderlerin özellikleri arasında; güvenilir olma, etkili iletişim kurabilme, yenilikçi, ikna edici, uzun vadeli düşünebilme, takım ruhu oluşturabilme, katılımcı, mantıklı ve yol gösterici olma gibi özellikler yer almaktadır (Aydoğmuş, 2004: 67). Bu özellikler, çalışanların işe bağlılıkları ve iş tatmin düzeylerinde etkileyici birer faktör olabilmektedir.

Dönüşümcü liderlik özelliklerinin çalışanların iş tatmin düzeylerini artırdığına yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmaların birinde İstanbul ili sınırlarında faaliyet gösteren kamu ve özel sektör kurumlarında çalışan bireylerin dönüşümcü liderlik algısı ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan araştırmada, dönüşümcü liderlik ve dönüşümcü liderliğin boyutları olan; karizma, ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi ile iş tatmini arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Araştırmaya göre; dönüşümcü liderlik anlayışının benimsendiği kurumlarda çalışanların iş tatmin düzeyleri de yüksek olmaktadır (Bozkır, 2014: 80).

650

2. Dönüşümcü Liderliğin Boyutları

Karizma

Karizmatik liderler, geleceğe dair bir vizyon oluşturarak, çalışma ortamında bir coşku ve heyecan duygusunun oluşmasını sağlamaktadırlar (Celep, 2004: 34). Kendinden emin bir şekilde kurumsal değerleri ve hedefleri çalışanlara aktarmaya çalışan karizmatik liderler, çalışanlar için rol ve model olabilmeyi başarabilmektedir.

İlham Verme

Dönüşümcü liderler, çalışanlarının yetenek ve becerilerini ortaya çıkararak ve kendilerine olan güvenlerini arttırarak, daha fazla verim elde etmek için onları güdülemektedirler (Celep, 2004: 25). Böylelikle çalışanların potansiyel yeteneklerini performansa çevirmelerinde önemli görev üstlenmektedirler.

Entelektüel Uyarım

Dönüşümcü liderler, bilgiyi sorgulama, problemleri değişik versiyonda ele alma ve eski durumlara yeni yöntemlerle yaklaşma yoluyla çalışanları yaratıcı ve yenilikçi olma konusunda teşvik etmektedirler. Ayrıca güçlükler ve engellerin üstesinden gelebilmek için çalışanların alışlagelen davranış ve düşünce biçimlerini tekrar inceleyerek yeni bakış açıları geliştirmelerine katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla süregelen sorunların çözümü için farklı yaklaşımların

sergilenmesini sağlayarak, çalışanların fikirlerini rahatlıkla ifade edecekleri bir ortam sunmaktadırlar (Tosun, 2015: 17).

Bireysel İlg

Dönüşümcü liderler, insanlara yardım etmekte ve onların güvenini kazanmaktadırlar. Diğer yandan kurum içinde çalışanlara kişisel destek sağlamada ve özellikle onların önceden ihmal edilen kişisel amaçlarına ulaşmalarında katkıda bulunmaktadırlar (Bozkır, 2014: 31). Çalışanları tanıyarak onların kişisel gelişim ve kariyer süreçlerinde itici bir güç olabilmektedir.

3. Bağlanma Stilleri

Bağlanma konusunun temeli John Bowlby'nin bağlanma kuramına dayanmaktadır. Bowlby bağlanma davranışını başka bireye karşı yakınlık arama ve sürdürme olarak tanımlamakta ve bağlanılan kişi olarak bebeğe ilk bakım veren kişiyi ön plana çıkarmaktadır. Bağlanma olgusu, doğduktan sonra başlayıp bebeklik ve çocukluğun belli aşamalarına hatta yetişkinlik dönemine kadar sürmektedir. Birilerine bağlanma ihtiyacı, bağlanılan kişinin kişilik özelliklerine bağlı olarak bağlanma stili oluşturur. 1991 yılında Bartholomew tarafından ortaya atılan dört temel bağlanma türü bulunmaktadır. Bunlar; güvenli, korkulu güvensiz, kayıtsız güvensiz ve saplantılı güvensiz bağlanmadır (Akçakaya, 2015: 59-60).

Güvenli Bağlanma

Güvenli bağlanma stili, çocukluk döneminde olumlu benlik ve olumlu başkaları modeli temel alınarak anneyle güven merkezli bir ilişki kurulmasıyla oluşmakta ve kişinin ilerleyen yaşamında diğer insanlara bakışını etkilemektedir. Güvenli bağlanma stiline sahip olan bireyler, samimi ilişkiler kurabilme, tutarlı davranışlar sergileme, iyi niyetli olma, yaşama karşı pozitif bakış açısı geliştirme gibi özellikler taşımaktadırlar. Bununla birlikte karşılaştıkları zorluklar karşısında mücadele edebilme, sağduyulu hareket edebilme, duygularını kontrol edebilme, ihtiyaç duyduğunda diğer insanlardan yardım isteyebilme ve daha az onaylanma ihtiyacı duyma gibi özellikler, güvenli bağlanma stiline sahip insanların ortak özellikleridir (Akçakaya, 2015: 67-68). Bu bağlamda güvenli bağlanma stiline sahip insanların daha dengeli bir duruş sergiledikleri, mücadeleciler oldukları, diğer insanlarla açık iletişim kurdukları, birey olma özelliği gösterdikleri çıkarımı yapılabilmektedir.

Korkulu Güvensiz Bağlanma

Korkulu güvensiz bağlanma stiline sahip kişiler ilişkilerinde genellikle güven problemi yaşamaktadır. Bu kişiler, reddedilmek ya da incinmek gibi duygulardan kaçmak için ilişkilerinde mesafe koyma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu nedenle diğer insanlarla samimi ilişkiler kurmaktan ve duygularını karşındakine ifade etmekten kaçınmaktadırlar. Korkulu güvensiz bağlanma stiline sahip kişiler, kendilerine ve başkalarına yönelik olumsuz benlik bilinci geliştirmişlerdir (Akçakaya, 2015: 68). Bu doğrultuda diğer insanlara duydukları güvensizlik duyguları, terk edilme ve incinme korkuları, onları yakın ilişki kurmaktan alıkoymaktadır.

Kayıtsız Güvensiz Bağlanma

Kayıtsız güvensiz bağlanma stiline sahip kişilerin kendilerine ilişkin algıları olumlu, diğer kişilere yönelik algıları ise olumsuzdur. Acı çekmekten korkan ve bu sebeple bağlanma kaygısı yaşayan bu tarz kişiler, yakınlıktan rahatsız olmaktadır (Anbar, 2013). Bu kişiler, bağımsızlıklarına oldukça değer vermekte, başkalarına bağımlı kalmayı reddederek yakın

ilişkilerin önemsiz olduğunu düşünmektedirler (Akçakaya, 2015: 69). Başkalarının boyunduruğı altına girmekten hoşlanmayan bu kişiler, ilişkilerinde bağımsız hareket etmekte, aldığı kararlardan kimseye hesap verme zorunluluğı hissetmeyen bir tavır sergilemektedirler.

Saplantılı Güvensiz Bağlanma

Saplantılı güvensiz bağlanma stiline sahip olan kişi, kendini yetersiz görmekte, sürekli başkalarından yardım beklemektedir. Kendi kapasitesinin düşük olduğuna olan inancı, onu başkalarına yaslanmaya itmektedir. Özgüvenleri düşük olan bu tarz kişiler, kendine yönelik olumsuz, başkalarına yönelik ise olumlu içsel inanç geliştirmektedirler (Yıldızhan, 2017: 69). Bu kişilerin bağlanma figürü ile tutarsız ve çelişik bir geçmişe sahip oldukları ve bağlanma figürü tarafından kabul edilme, sevilme ihtiyaçlarının yoğun oldukları belirtilmektedir (Boyacıoğlu ve Sümer, 2011: 108). Söz konusu kişiler, kendi eksiklerini başkalarına bağımlı kalarak tamamlamaya çalışmaktadırlar. Kendilerine bir kurtarıcı, destekçi biri arayışı içerisine girmektedirler.

4. Dönüşümcü Liderlik Özellikleriyle Güvenli ve Güvensiz Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada amaç, Türkiye’de devlet üniversitesinde çalışan idari görevi bulunan akademik personelin dönüşümcü liderlik özellikleriyle bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek, aralarında karşılaştırmalı değerlendirme yapmak ve bu doğrultuda ortaya çıkan sonuçları alan literatürüne sunmaktır.

4.2. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’nde rektör yardımcısı, bölüm başkanı, meslek yüksekokulu müdürü, dış ilişkiler koordinatörü, sürekli eğitim merkezi müdürü gibi idari görevleri bulunan 9 akademik personeli kapsamaktadır. Amaçlı örneklem yöntemine göre seçilen söz konusu üç üniversitenin akademisyenleriyle yapılandırılmış soru formu oluşturularak görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen bilgiler içerik analizine tabi tutulmuştur.

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Soruları

Araştırma sürecinde üç farklı devlet üniversitesinde idari görevi bulunan 9 akademik personelle görüşme yapılması, araştırmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Diğer bir sınırlılık da araştırmanın çalışanlara yönelik gerçekleştirilmemiş olmasıdır.

Araştırma Sorusu 1: Dönüşümcü liderler güvenli bir bağlanma stili geliştirmişler midir?

Araştırma Sorusu 2: Dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip olmayan liderler güvensiz bir bağlanma stili geliştirmişler midir?

Araştırma Sorusu 3: Güvenli bir bağlanma stiline sahip liderlerin karizma, insanlara ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi alanları gelişmiş midir?

Araştırma Sorusu 4: Güvensiz bir bağlanma stiline sahip liderlerin karizma, izleyenlere ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi alanları gelişmiş midir?

4.4. Araştırmada Akademisyenlere Yöneltilen Sorular

Soru 1: Sizce bir liderin yönetimde ve işlerin düzgün bir şekilde işleminde etkisi olabilmesi için nasıl bir kişilik örüntüsü içerisinde olması gerekir?

Soru 2: Sizce bir liderin astlarıyla kurduğu yakınlık derecesi ve ilişki modeli nasıl olmalıdır?

Soru 3: Sizce bir lider ile astları arasındaki karşılıklı saygı, sevgi ve güvene dayalı ilişki nasıl geliştirilir?

Soru 4: Bir lider olarak astlarınızla kurduğunuz ilişki modelini nasıl değerlendirirsiniz?

Tablo 1. Akademisyenlerin Çalışan İlişkilerinde Güven ve İletişim Yaklaşımları

Belirlenen Alt Tema	Açık İletişim	Empati	Özgüven	Başkalarına Güven Duyma	İç görü	Grandiyozite (Büyüklenmecilik)	Onaylanma İhtiyacı
Rektör Yardımcısı	✓	✓	✓	✓	✓	X	X
Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı Başkanı	✓	✓	✓	✓	✓	X	X
Müzik ve Sahne Sanatları Bölüm Başkanı	✓	✓	✓	✓	✓	X	X
Meslek Yüksekokulu Müdürü	✓	✓	✓	X	✓	X	X
	✓	✓	✓	✓	✓		
İşletme Yönetimi Bölüm Başkanı	✓	✓	✓	✓	✓	X	X
Pazarlama ve	✓	✓	✓	X	✓	X	X

Reklamcılık Bölüm Başkanı							
Maliye Bölüm Başkanı	✓	✓	✓	✓	✓	X	X
Dış İlişkiler Koordinatörü	✓	✓	✓	X	✓	X	X
Sürekli Eğitim Merkezi Müdürü	✓	✓	✓	X	✓	X	X

Tablo 1’de görüldüğü üzere; araştırmada görüşme yapılan 9 akademisyenin çalışanlarıyla ilişkilerinde sergiledikleri iletişim tarzı ve güven algısı yer almaktadır. Araştırma kapsamında idari görevi bulunan akademisyenlerin 9’unun özgüvene, açık iletişim kurmaya, empati göstermeye önem verdikleri, başkalarıyla güven duydukları, iç görü sahibi oldukları, grandiyözite (büyüklenmecilik) ve onaylanma ihtiyacı içinde olmadıkları bulgular arasındadır. Öte yandan yalnızca 4 akademisyenin (tablo 1’de görüldüğü gibi) başkalarına güven duyma konusunda sıkıntı yaşadıkları, bulgular arasında yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde liderlere yöneltilen sorularda 4 akademisyenin çalışanlara her zaman güvenilmemesi ve araya belli bir mesafenin konulması gerektiği, aksi takdirde bu durumun suiistimal edileceği yönünde yanıtlar alınmıştır. Bu nedenle araştırmaya katılan 4 akademisyen, güvensiz bağlanma özellikleri taşımaktadır.

654

Tablo 2. Akademisyenlerin Bağlanma Stilleri

Belirlenen Alt Tema	Güvenli Bağlanma	Güvensiz Bağlanma
Rektör Yardımcısı	✓	
Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı Başkanı	✓	
Müzik ve Sahne Sanatları Bölüm Başkanı	✓	

Meslek Yüksekokulu Müdürü		✓
İşletme Yönetimi Bölüm Başkanı	✓	
Pazarlama ve Reklamcılık Bölüm Başkanı		✓
Maliye Bölüm Başkanı	✓	
Dış İlişkiler Koordinatörü		✓
Sürekli Eğitim Merkezi Müdürü		✓

Tablo 2’de görüldüğü üzere; akademisyenlerin çalışan ilişkilerinde güven ve iletişim yaklaşımları baz alınarak yapılan değerlendirmede yalnızca 4 akademisyenin güvensiz bağlanma özellikleri sergilediği, diğer 5 akademisyenin ise güvenli bağlanma özellikleri sergilediği, bulgular arasında yer almaktadır.

Tablo 3. Akademisyenlerin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri

Belirlenen alt tema	Cesaret	İlham Verme	Entelektüel Uyarım	Karizma	Bireysel İlgil
Rektör Yardımcısı	✓	✓	✓	✓	✓
Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı Başkanı	✓	X	✓	✓	✓

Müzik ve Sahne Sanatları Bölüm Başkanı	✓	✓	✓	✓	✓
Meslek Yüksekokulu Müdürü	✓	✓	✓	✓	✓
İşletme Yönetimi Bölüm Başkanı	✓	✓	✓	✓	✓
Pazarlama ve Reklamcılık Bölüm Başkanı	✓	✓	✓	X	✓
Maliye Bölüm Başkanı	✓	✓	✓	✓	✓
Dış İlişkiler Koordinatörü	✓	✓	✓	✓	✓
Sürekli Eğitim Merkezi Müdürü	✓	✓	X	✓	✓

Tablo 3'te akademisyenlerin dönüşümcü liderlik özellikleri yer almaktadır. Dönüşümcü liderliğin alt boyutları arasında bulunan cesaret, entelektüel uyarım, karizma ve bireysel ilgi, araştırma kapsamındaki 6 akademisyende görülmektedir. Diğer 3 akademisyende ise dönüşümcü liderlik boyutlarından ilham verme, entelektüel uyarım ve karizma özelliklerinden birinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen dönüşümcü liderlik özelliklerinden diğer özelliklerin bulunması nedeniyle söz konusu üç akademisyen de dönüşümcü liderler olarak kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Cesaret, ilham verme, entelektüel uyarım, karizma, bireysel ilgi gibi dönüşümcü liderlik özelliklerinin aynı zamanda güvenli bir bağlanma stiline sahip liderlerin kişilik özellikleri

olduğu düşünölmüş ve araştırma bu doğrultuda yapılarak tablolarda paylaşılan sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma sonucunda dönüşümcü liderlik özellikleri bulunan yöneticilerin bazısının güvenli, bazısının ise güvensiz bağlanma stiline sahip olduğu tespit edilmiştir.

Güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin iletişime açıklık, içgörü geliştirme, empati kurma becerileri gelişmiş, özgüvenleri yüksek ve başkalarına güvenen özellikler sergiledikleri; güvensiz bağlanma stiline sahip bireylerin ise iletişime kapalılık, empati kurma becerisi eksikliği, içgörü eksikliği, özgüven sorunları ve başkalarına güvenmekle ilgili içsel birtakım kaygıları olduğu, bunun yanı sıra grandiyöz (büyüklenmeci) tutumları ve başkaları tarafından sürekli olarak onaylanma ihtiyacı içerisinde oldukları söylenebilir. Bu bağlamda; cesaret, ilham verme, entelektüel uyarım, karizma, bireysel ilgi gibi dönüşümcü liderlik özelliklerinin aynı zamanda güvenli bir bağlanma stiline sahip liderlerin kişilik özellikleri olduğu düşünölmüş ve araştırma bu doğrultuda yapılarak yukarıdaki tablolarda paylaşılan sonuçlar elde edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonuçlar çerçevesinde araştırma sorularının cevapları aşağıdaki gibi yorumlanmıştır:

Araştırma Sorusu 1: Dönüşümcü liderler güvenli bir bağlanma stili geliştirmişler midir?

Tablo 2 ve Tablo 3'ün sonuçları göz önünde bulundurulduğunda dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip kişilerin güvenli bir bağlanma stiline sahip oldukları söylenebilir, ancak 4 kişi hariç araştırmaya katılan 5 kişinin güvenli bağlanma stili geliştirdiklerini ve buna bağlı olarak dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip oldukları yorumu yapılmaktadır. Bu durumda dönüşümcü liderlik özelliğı taşıyanlar arasında güvenli ve güvensiz bağlanma stiline sahip olanların bulunduğu, dolayısıyla dönüşümcü liderlik özellikleriyle güvenli ve güvensiz bağlanma stili arasında doğrudan anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir.

657

Araştırma Sorusu 2: Dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip olmayan liderler, güvensiz bir bağlanma stili geliştirmişler midir?

Yapılan araştırmada bu araştırma sorusunun net bir cevabına rastlanmamıştır, ancak araştırmaya katılanlar arasında dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip olmayan kişiler bulunmamaktadır. Bu bağlamda, örneklem grubunun geniş tutulması ve görüşme sorularının zenginleştirmesiyle bu araştırma sorusunun daha sağlıklı bir zeminde yorumlanabileceğı düşünölmektedir.

Araştırma Sorusu 3: Güvenli bir bağlanma stiline sahip liderlerin karizma, insanlara ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi alanları gelişmiş midir?

Tablo 2 ve Tablo 3'deki bulgular göz önünde bulundurulduğunda güvenli bağlanma stiline sahip liderlerin; karizma, insanlara ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi alanlarının gelişmiş olduğu yorumu yapılabilir.

Araştırma Sorusu 4: Güvensiz bir bağlanma stiline sahip liderlerin karizma, izleyenlere ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi alanları gelişmiş midir?

Yapılan araştırmada yalnızca 4 kişinin güvensiz bağlanma stiline özellikleri sahip olduğu, onların da; karizma, izleyenlere ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi alanlarının gelişmiş olduğu bulgular arasındadır. Ancak 4 güvensiz bağlanma stilinden yola çıkarak bu araştırma sorusunun cevabına “evet” demek oldukça güç görölmektedir. Dolayısıyla örneklem grubunu arttırılarak ve görüşme soruları zenginleştirilerek yapılacak çalışmaların bu araştırma sorusuna daha net cevaplar bulunabileceğı düşünölmektedir.

Sonuç olarak görüşme soruları göz önünde bulundurulduğunda bu açık uçlu soruların kişilerin bağlanma stili ve dönüşümcü liderlik özellikleri ile ilgili bir fikir verdiği düşünülmektedir, ancak kişilerin görüşme sorularına verdiği yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda tek başına bu cevapların hem bağlanma stilini hem de dönüşümcü liderlik özelliklerini ölçmeye yeterli olamayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu durum, araştırmanın bir sınırlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin bu sorulara verdiği cevaplarla aynı kişilerin günlük davranışları ve liderlik uygulamalarının birbirinden farklılık arz edebileceği gerçeğinin de bu araştırmanın sınırlılıkları arasında olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma için başvurulmuş örneklem grubunun daha geniş tutulması ve daha da çeşitlendirilmiş sorularla katılımcılardan daha ayrıntılı cevaplar alınmasının araştırmanın güvenilirliğini arttıracakı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Anbar, H. (2013). *Bağlanma Stilleri ve Bağlanma Stillerinin Çeşitli Değişkenlerle Arasındaki İlişki*. <https://www.academia.edu>, Erişim Tarihi: 19.11.2017.
- Akçakaya, Ü. (2015). *Uyanış*. Cinius Yayınları, İstanbul.
- Aydoğmuş, H.İ. (2004). *Dönüşümcü Liderlik ve Kayseri Emniyet Müdürlüğü'nde Dönüşümcü Liderlik Davranışları Üzerine Bir Uygulama*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Bozkır, H. S. (2014). *Dönüşümcü Liderlik ile İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Boyacıoğlu, İ., Sümer, N. (2011). Bağlanma Boyutları, Otobiyografik Bellek ve Geçmiş Kabul Etme. *Türk Psikoloji Derneği*, Cilt: 26, Sayı: 67, 105-118.
- Celep, C. (2004). *Dönüşümsel Liderlik*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eren, E. (2010). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gül, H. ve Şahin, K. (2011). Bilgi Toplumunda Yeni Bir Liderlik Yaklaşımı Olarak Transformasyonel Liderlik ve Kamu Çalışanlarının Transformasyonel Liderlik Algısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 237-249.
- Tosun, F. (2015). *Okul Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Özelliklerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Araştırılması (Başakşehir İlçe Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Bilim Dalı. İstanbul.
- Yıldızhan, E. (2017). Bağlanma Teorisi ve Bağlanma Bozukluklarına Genel Bakış. *Anadolu Kliniği Dergisi*. Cilt: 22, Sayı: 1, 66-72.

SUPREMATİZM ve AFİŞ ETKİLEŞİMİ

Öğr. Gör. Ozan UYANIK

Işık Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Grafik Tasarımı Programı

Öz

Sanat ve Dünya Tarihi incelendiğinde görölmektedir ki 19. Yüzyıldan itibaren dikkat çekici değışimler yaşanmakta; Sanayi Devrimi, Rus devrimi, I. ve II. Dünya Savaşları ve icatlar insanlığa damgasını vuran önemli olaylar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Rönesans anlayışının yerine farklılıklar arayışında olan birtakım sanatçılar gelenekleri reddetmişler bunun yerine farklı bir söylem geliştirmek istemişlerdir. Bunun sonucunda, birçok sanat akımı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan Suprematizm akımının ve en önemli temsilcisi olan Kazimir Malevich'in, Grafik Sanatına olan etkilerini ve katkılarını değerlendirdiğimizde Malevich; ve onun etkisindeki El Lissitzky'nin kendilerinden sonra gelen kuşaklara olan etkilerini ve günümüze olan yansımalarını daha net bir şekilde ifade edebilmemiz mümkündür. Çalışma kapsamında Suprematizm akımının afiş üzerindeki etkisinin, farklı sanat ve tasarım anlayışının kendilerinden sonraki afiş anlayışını ve günümüzdeki birçok afiş ve tasarımcıyı etkilediği bilimsel veriler doğrultusunda incelenmiş ve görsel kaynaklar çerçevesinde örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suprematizm, Malevich, El Lissitzky, Afiş.

659

1. Giriş

Dünya tarihi boyunca eski çağlardan günümüze kadar geçen süreç içerisinde bir arada yaşamının en temel koşulu olan iletişimi anlaşılır kılmak ve karşılıklı hale getirmek amacıyla olan insan, düşüncelerine ve kavramlarına görsel bir anlam kazandırmanın yollarına başvurmuştur. İletişim ve anlaşabilmek, insanoğlu için hava ve su kadar temel bir gereksinimdir. Bunun bilincine varan insanoğlu ihtiyaçları doğrultusunda kimi zaman mağara duvarlarına işaretler, resimler yapmış ve böylelikle görsel iletişimin serüveni de insanlık tarihiyle birlikte başlamıştır.

Sanayi Devrimi öncesi geçen süreçte, insanlar tarafından yaratılmış biçim ve görüntülerin estetik güzelliği toplumdaki işlevselliği ile bire bir ilişkide olmuş, sanat yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak karşımıza çıkmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında, ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin ve gelişmelerin toplumsal yaşamı kökten ve radikal bir şekilde değıştirmesiyle makine çağının gücü ortaya çıkmış ve el sanatlarının hüküm sürdüğü günler geride kalmaya başlamıştır. Grafik tasarımın gelişim sürecinde toplumsal olayların ve dönüşümlerin bu sürece paralel şekillendiğini görmek mümkündür.

Yirminci yüzyıl başlarında yalın, geometrik ve soyut formların yanı sıra deneyseelliği de sanat alanına taşıyan modernist düşünce akımlarının grafik sanatına etkisi büyük olmuştur. Bu toplumsal değışimlerin şekillendirdiği sanat hareketleri birbirleriyle çeşitli etkileşimlere girmişler, bunun sonucunda da ortaya farklı eserler çıkmıştır. Konstrüktivizm ve Suprematizm

grafik sanatına direkt katkı sağlamış akımlardır. Dada fotomontajlarının, Fütürizm'in yücelttiği hızın etkilerinin hissedildiği konstrüktivist grafik tasarım anlayışı, bu etkileri benimseyip geliştirmiş ve sonraki dönemleri etkileyen yeni bir dil oluşturmuştur. Suprematizm akımı sonlanmış olsa da, bu anlayışı benimsemiş bir tasarım ve sanat dili günümüze kadar gelmiştir.

2. 19. Yüzyıl Dünyasına Kısa Bir Bakış

Sanayi Devriminin anavatanı 1870'li yıllara dek Büyük Britanya idi. Daha sonrasında ise doğuda Almanya, batıda Birleşik Devletler İngiliz sanayi teknolojisine yetişmeye başlamışlardı. 1789 yılından sonra ise demokratik devrimin başkenti Fransa olmuştur. Bu iki gelişme, endüstri ve demokrasi devrimi ilk çıkış merkezlerinden tüm batı dünyasına ve hemen arkasından da Batı uygarlığının sınırlarının ötesine yayılmışlardır. Bu akımların yayılmasıyla, eskiden beri süregelen toplum, kültür ve yönetim biçimlerinde kökten değişiklikler olmuştur. “Tarihsel olarak baktığımız on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın; Birinci Dünya savaşına kadar süren ilk periyodu içerisinde kalan ve “**Çağ Dönümü**” olarak adlandırılan zaman zarfında, Batı Dünyası Sanayi Devriminin getirdiği birçok büyük değişikliklere ve sarsıntılı olaylara sahne olmuştur”[1].

Sanayi Devrimi ile birlikte milyonlarca insanın yaşamında köklü ve gözle görülür değişiklikler olmuştur. Bu değişimlerin sonucunda, insanın yaşamını endüstriyel üretim şekillendirmeye başlamış, makineleşme ve fabrika sistemi sayesinde orta sınıfın güçlenmesi ve zenginleşmesi, o zamana kadar süregelen aristokrasinin hâkimiyetini zayıflatmaya başlamıştır.

“Gerçekten, 18. Yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere’de buhar gücüyle işleyen makinelerin geliştirilmesi, bunların başta dokuma tezgâhları olmak üzere çeşitli imalat kollarına ve madencilğe uygulanması, fabrikalar yoluyla türlü dallardaki üretimin o zamana değin görülmemiş ölçüde artması gibi tarihte benzeri olmayan bir olay görülür. Genellikle “Sanayi Devrimi” diye adlandırılan bu oluşum, 19. yüzyılın başlarından başlayarak, Batı Avrupa’yı da sarar. Ve gerçekten “**devrim**” adına yakışır bir oluşumdur bu. Sanayinin baş döndürücü bir hızla büyümesi, toplum yapısını kökünden sarsmıştır. O zamana değin tarımla uğraşan insanlar köylerini bırakıp kente koşmakta, daha önce adları bile duyulmamış yerlerde yeni sanayi merkezleri doğmakta ve ülkelerin nüfuslarında hızlı artışlar olmaktadır. Sanayi Devrimi, Batı Avrupa’ya bir “hareketlilik” getirmekle kalmıyor, aynı zamanda bir sefalet tablosu da çıkarıyor ortaya: Büyük işçi kitleleri, çok küçük ücretlerle en kötü koşullar içinde çalıştırılmaktadır. Gerçi, bundan elde edilen büyük karlar, sermaye birikimine ve yeni yatırımlara yol açtığı için Sanayi Devrimi daha da hızlanmaktadır” [2].

Büyük bir hızla gelişmekte olan kapitalizm, toplumsal sınıflar arasındaki uçurumu körüklemiştir. Çalışan, emekçi, işçi, köylü sınıflarının daha fazla ezilmiş ve bunun sonucu olarak toplumsal sınıf farkı ve krizler arttırmıştır. Sanayi Devriminin kent- soylu sınıfa, çalışan emekçi sınıfı sömürmek pahasına sağlamış olduğu zenginlik ve refah ortamı, düzenin adalet sistemini zayıflatmıştır. Sanayi çağının bir sonucu olan bu kaotik ortam, sağduyulu bir kesim tarafından Sanayi Devriminin sağladığı medeniyetin insanı bir takım değerleri yok sayarak, toplumları materyalist bir dünyaya ittiği ve bireyin doğa ve estetik değerlerle olan iletişimini günden güne koparmakta olduğunu düşündürmüştür. 1760-1840 yılları arasında İngiltere’de başlamış ve zamanla Avrupa’ya yayılmış olan Sanayi Devrimi sonucunda sosyal ve ekonomik yapıda köklü değişiklikler olmuş ve tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş süreci hızlanmıştır. 1780’li yıllarda James Watt tarafından geliştirilmiş olan buhar makineleri

sonucunda mekanik üretim süreci başlamıştır. Bu mekanik üretimin gelişmesi ve yaygın hale gelmesi sonucunda topraklarda çalışan iş gücü fabrikalara yönelmiştir.

Şehirlerde nüfus artışı görülmeye başlamış bununla birlikte politik güç aristokrat kesimden kapitalist kesime geçme sürecine girmiştir. Teknolojik gelişmelerin üretimde söz sahibi olması sonucunda ürünlerdeki birim maliyetinin düşmesi; insanların satın alma, sahip olma standardını arttırmıştır. “Bir tarafta insanların yaşam standartları yükselirken diğer tarafta işçilerin sosyal sorunları artmaya başladı. Sağlıksız çalışma koşulları, düşük ücretler ve işsizlik gündemden inmeyen sorunlar haline geldi. Maddeci nesnel değerler, manevi ve estetik değerlerin önüne geçti” [3].

Okuryazar oranlarının sayısında artış olması sonucunda, kitap ve diğer yayınların üretimi ve insanlara ulaşması da hızlanmıştır. Bu da beraberinde grafik iletişime verilen önemin artmasını sağlamıştır. Bilginin geniş kitlelere ulaşılabilir olması ise kitle iletişim çağının önemini arttırmıştır.

Tasarım ve üretim sürecinde tekel dönemi yavaş yavaş sona ermeye başlamıştır. Böylelikle farklı alanlarda uzmanlaşma olgusu kendini göstermiştir. Yayıncılığın, tanıtım grafiğinin, afiş tasarımının gelişmeye başlamasında Sanayi Devriminin simgesi olan; buhar enerjisi, baskı teknolojisinde büyük bir devrim yaratmış, bütün bu gelişmelerin yanında fotoğrafın icadı da büyük bir yenilik olarak devreye girmiştir. Fotoğraf bulunmadan önce bütün görsel imgeler baskı yüzeyine elle geçirilerek ya da oyularak aktarılmaktaydı. On dokuzuncu yüzyılda fotoğrafın bulunuşu ile var olan görsel imgeler reproduksiyon yoluyla aktarılmaya başlanmıştır. Bu büyük yenilik de grafik imge üretiminde büyük değişimlere yol açmıştır. Fotoğraf gibi litografinin (taşbaskı) bulunuşu da grafik tasarımın gelişme sürecinde, önemli bir yere sahiptir. Bu süreç içerisinde sanatçılardan bazıları geçmişten, ortaçağ anlayışından beslenerek sanat ve el sanatları beraberliğini yeniden hayata geçirmek istemiştir. Bu görüşün tam aksini düşünenler ise geleneğe karşı durup, yeniliğin savunucusu olmuş ve estetikle işlevi birleştirme yoluna gitmişlerdir.

“1890-1914 arası, tarihte bir benzerine rastlanmayacak sayıda özgün resim kuramının ortaya çıktığı bir dönemdi. Bilim alanında da bu dönem birçok yeniliklere tanık oldu. Sözcüleri izafiyet kuramı, kuantum kuramı, psikanaliz, sembolik mantık, radyo, X ışınları ve uçağın icadı gibi. Ama gerek sanat, gerek bilim alanında gelenekçi kuram ve yöntemler yenilerin yanında yerlerini koruyabiliyorlardı. Yeni ve eskinin birlikte yaşaması, tarihteki co- existence (birlikte yaşama)’ları, söz gelişi Gotik-Rönesans ortak sorunlarını hatırlatıyordu. Hatta geçmişte yapılmış bazı yenilikler, örnek olarak Caravaggio’nun 17. yüzyıl başındaki yeniliklerinin yarattığı sarsıcı etki, empresyonist ve kübistlerin modern çağda eski sanat gelenekleri üzerindeki etkilerden çok daha güçlüydü” [4].

Yirminci yüzyılın ilk yirmi yıllık dilimi içerisinde insan hayatını ilgilendiren büyük değişimler olmuştur. Sosyal, politik, kültürel ve ekonomik yaşamda görülen büyük kaotik ortam sonucunda Avrupa’da birtakım dengeler değişmiş; monarşi yönetim şekli yerini demokrasiye, sosyalizme ve komünizme bırakmıştır.

3. 19. Yüzyıl’da Dünyanın Sanat Penceresinden Görünümü

19. yüzyıl başlarında tüm dünya, Sanayi Devriminin getirdiği yenilikleri ve değişiklikleri yaşarken, bu gelişmelere bağlı olarak sanatsal birçok hareketin olmaması kaçınılmazdı. “Resim

alanında Rönesans'tan beri geçerli olan gelenekçi imkânların artık tükendiği sonucuna varılıyordu” [4].

“Yirminci yüzyıl da elektrik enerjisinin tekniğe ve yaşama girmesi ile endüstri her türlü gücün üstüne çıkmış, her alanı kendine bağlamış, yaşamın akışını görülmedik şekilde hızlandırmıştır. Endüstri tüm insanlığın işini azaltmak, onu daha az iş ama daha çok boş zaman sağlamak ve onu mutlu etmek iddiasındayken, üretim ve tüketim giderek artmış, bunun endüstrinin amacı haline gelmesi, aşırı-yoğun bir çalışma temposunu beraberinde getirmiştir. Tüm bu devrimsel süreçte yaşanan çalkantılar, toplumda ve bireyde o zamana değin tarihte görülmemiş yeni bunalımları ve psikolojik patlamaları ortaya çıkarmış, yeni sanatsal gereksinimleri yaratmıştır” [5]. Bunun sonucunda toplumsal dönüşümler ve hayatın devinimi insan üzerinde etkisini göstermiş ve insanlar bazı arayışlar içine girmişlerdir. Bu arayışlar sanat alanında da ortaya çıkmış ve geçmişten gelen kurallar, gelenekler gibi bir takım kalıplar sorgulanmaya başlanmıştır.

“Yirminci yüzyılın başlarında, birtakım genç ve duyarlı sanatçılar sanayileşme, teknolojik devrim ve savaşın yarattığı kargaşayla çevrelenmiş dünyada, düzen ve anlam aradılar. Yayınladıkları manifestolarda seslerini duyurdular ve yeni, çarpıcı bir görsel dağarcıkla afişler, kitaplar, dergiler ve harf karakterleri yarattılar. Şövaleleri terk edip, kitlesel iletişimi benimsediler. Simetri ve süsleme gibi estetik gelenekleri, dünya üzerinden kazınması gereken bayat artıklar olarak gördüler. Bu modern dünyaya uygun, kirlenmemiş görsel biçimler keşfetmeye yöneldiler. Böyle deneyler yoluyla, asimetrik mizanpaj, etkin beyaz alan, seri tasarım, geometrik harf karakterleri, minimalizm, hiyerarşi, işlevsellik ve evrensellik gibi öğeleri keşfettiler. Bunların sonucunda; Fütürizm, Dadaizm, De Stijl, Konstruktivizm gibi yeni akımlar ortaya çıktı” [6]. Bu içe kapanık yaşam tarzına ve olanlara tepki olarak, buhran geçiren dünyaya olan isyan duygusu, sanat alanında öfkeli bir haykırış, başkaldıran bir tavır olarak karşımıza çıkmıştır. “İnsanın bu, iç dünyasına da dış dünyaya da öfkeyle bakışı, ruhsal birikimin patlamasıdır” [5].

Bu duygu ve düşüncenin sanata yansımaları Ekspresyonizm akımını doğurur. Endüstri insana rahat yaşama olanaklarını getirmiş fakat bunun getireceği dezavantajlara karşı bir koruma kalkını sunmamıştır. 1905 yılında yeni bir ressam kuşağı ortaya çıkmıştır. Matisse ve çevresindeki bir grup ressam Paris Salonu'nda sergi açmıştır. Açılmış olan bu sergideki resimlerde, çıplak yalın ifade ve parlak renk kontrastları (zıtlıkları) dikkat çeker. Fovlar adını alan bu grupta Kandinsky ve Jawlensky'de yer almıştır. Genellikle Fovlar, doğa görünümelerini, nesneleri, gündelik yaşamlarını süre insanları onu olarak seçmişlerdir. “Öznel duygulara ve algıya dayalı yoruma önem vermiş, güzel olana ilgi duymamış; gözlemin yerine düş gücünü kullanmıştır” [5].

Fütürizm ve Dada, gerek yerleşik değerlere olan karşı çıkışları, gerek sanat ve tasarım tarihine getirdikleri yenilikçi, farklı ve cesur yaklaşımlarıyla on dokuzuncu yüzyıl sanat ve tasarım hareketlerini yönlendiren ve etkileyen iki önemli akım olarak karşımıza çıkar. Fütürizmin etkisindeki tasarımlarda ve sanat eserlerinde hıza, teknolojiye, savaşın getireceği düşünülen temizliğe inanılıyor, devinim ve makineler kutsanıyordu. “Tabiatın en son gerçeği enerjidir, sanatçının amacı, bir dış görünüş resmetmek değil; fakat gidişi, hareketi, canlılığı göstermektir” [7].

Dada, 1915 ile 1922 yılları arasında önce New York'ta sonra Zürih'te kendini göstermiş, II. Dünya Savaşından sonra Polonya, Berlin ve Paris'e yayılmış bir harekettir. “Dada hareketinde,

düşünen kafa ve bilincin getirdiklerine bir tepki görülmektedir. Dadaistler konu ve teknik de dâhil olmak üzere bütün resim sanatına karşı durmuşlardı” [8]. Suprematizm, Rus ressam Kazimir Malevich’in 1913 ile 1915 yılları arasında tasarladığı bir saf geometrik soyutlama sanatıydı. “1913’te yeni bir radikal konuma geçen Malevich, sanatı temsili dünyasın safrasından kurtarmak için umutsuzca çaba harcarken, kare şekline sığındığını belirtir” [9].

Rusya’da Devrim sonrasında yeni bir toplum inşa etme ideali taşıyan Konstrüktivizm, sanatın toplum için olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu ideale sahip sanatçılar kendilerini halk yararına tasarımlar üretmeye adanmışlar ve bunun sonucunda insanlığın ilerlemesini, üretimi, eşitliği vurgulayan basit ama bir o kadar da etkili ve farklı eserler üretmişlerdir. “Konstrüktivist teori önemli ölçüde, **“Kahrolsun Sanat! Yaşasın Teknoloji!”** ve Tatlin’in çok sevdiği **“Sanat Hayata!”** sloganlarıyla ilerliyordu” [9].

Yaratılan bu yeni sanat anlayışından insan yaşamına girerek etkin ve belirleyici bir rol üstlenmesi beklenmiştir. Bu yüzden bir takım yenilikler sanat eğitimi veren kurumlarda da olmuştur. 1919 yılında Almanya’da kurulan Bauhaus, iş eğitimi temelleri üzerine kurulmuş ilk sanat okulu olarak karşımıza çıkmıştır. “Yirminci yüzyılın sanat anlayışı, insanlara yeni bir düşünce sistemi sunuyordu. Topluma karşı sorumluluk duyan, gücünü toplumdan alan oluşturucu ve yapıcı bir düşünmeyi” [10]. Burada hedeflenen çağın sanatçısının sosyal sorunlara kolektif çözümler getirecek yapıda olması gerekliliği idi. Sanatçı bireysellikten sıyrılıp, yaratıcılığını toplumun faydasına sunmalıydı.

4. Suprematizm

Suprematizm, Malevich’in 1913 ile 1915 yılları arasında tasarladığı saf bir geometrik soyutlama sanatıydı. Böylelikle sanatı objeye bağlı olmaktan kurtararak soyut geometriciliği benimseyen bir resim anlayışı ortaya çıkmıştı. Bu terimi Kazimir Malevich kendi geometrik soyutlaması için kullanmıştır. Sanatın bağımsız bir tinsel faaliyet olduğuna inanan Malevich his ya da sezgi en iyi, resmin temel bileşenleriyle, saflaştırılmış form ve renk ile yansıtılabilirdi. İlk dönemlerinde birçok modern dönem sanatçısı gibi çeşitli akımlarda eser veren Malevich 1912 yılında yapmış olduğu ‘Bıçak Bileyleyen’ tablosu, Kübo-Fütüristik bir anlayıştıdır. Kübizm’in nesneleri parçalara ayırma tekniği ile Fütürizm’deki görüntünün çoğaltılması anlayışını bir arada kullanmıştır. Malevich mutlak saf biçimlerin kullanımını önemsemiş ve kare, dikdörtgen gibi temel geometrik şekillerin ve az rengin kullanımına önem vermiştir.

5. El Lissitzky

Yirminci yüzyılın başlangıcında, basılı sözcük artan bir şekilde modern sanatçıların görsel ve sözel araştırmaları için önemli olmuştur. Sanatsal ve sosyal statükonun eleştirileri içerisine teknolojik kültürü, endüstrinin işlenmemiş malzemesini katan sanatçılar, avangard perspektifi iletmede ana iletişim aracı olarak basılı sözcüğün gücünü kullanmışlardır. Onlar, işlevle biçimi kaynaştıran grafik düzenlemeyi resmeden yeni tipografik üslupları araştırmışlardır. El Lissitzky bu dönemin en etkili temsilcisidir. “Lissitzky 1922’lerde yaklaşık beş yüz yıldır kullanılan ve biçimsel yaklaşımlarına asla uyum sağlamayan Gutenberg’in hantal, kurşun harfleriyle çalışmak zorundaydı. Bu geleneksel sistem içinde, özellikle de diyagonal yazı kompozisyonlarında, teknik yetersizlik ve başarısızlıklar söz konusu oluyordu. Sanatçının normal dizgi tekniklerini kullanarak kendi özgün formlarını geliştirmesi asla mümkün değildi. Büyük bir olasılıkla, mürettebin eskizlerini nasıl uygulayacağıyla da ilgilenemiyordu. Çizim, çoğu kez onun tek çıkış

yoluydu; çünkü metal harfler istediği sonucu almasında yetersiz kalıyordu. Çizerek hazırladığı yazılar günümüzde bile etkileyici bir teknik kusursuzluğa sahiptir” [11].

Fotomontaj, baskiresim, grafik tasarım ve resim gibi alanlarda deneyim kazanan Lissitzky’nin enerjisi ve istekliliğiyle Batı Avrupa’da Süprematist ve Konstrüktivist düşüncelerin sesi olmuştur. Lissitzky, bir kitabın mimarisindeki en önemli ögenin tipografi olduğunu düşünüyordu. Tipografiyi adeta taşıyıcı bir yapı malzemesi olarak gören Lissitzky harf formunun sözcüklerin anlamına farklılıklar katacağını savunuyordu. Lissitzky’nin tasarımlarında, genel olarak beyaz zemin üzerinde, tam zıt olarak ve keskin bir şekilde kullanılan geometrik formlarla, tasarım daha dikkat çekici ve etkili bir hale gelmekteydi. Yaratılan bu farkındalık tasarımı ayrıcalıklı kılıyordu. “Kontrast, Lissitzky’nin en belirgin özelliği idi. Geliştirdiği tipografik öğretilerin doğasında birçok basılı malzemede rastladığı **“gri tek düzeliğe”** karşı çıkan tepkisel bir tavrı gözlemek mümkündür. Sayfalarında coşku dolu başlıklar ve kalın çizgiler (bar) kullanarak metin vurgulamaları yapıyor, böylelikle okuyucunun ilgisini istediği gibi yönlendirebiliyordu. Sanatçı, bir metnin dizgisinde bile okuyucuya zevk vermek ve ruhunu okşamaktan çok, onu şaşırtmayı ve irkiltmeyi hedefliyordu” [11].

7. Süprematizm’in Grafik Tasarımının Görsel Diline Etkileri

Farklı ideolojik gündemlerine rağmen süprematistlerin başlattığı soyut, geometrik formların görsel sözlüğü, dünyanın her köşesindeki resim, heykel, tasarım ve mimariyi derinden etkiledi.

Görünüş ve prestijden önce işlevsellik amacını birincil amaç olarak gören Süprematizm, grafik tasarım ürünlerinde iletilmek istenen mesaj ve verilmek istenen bilginin aktarımında hiyerarşik düzen ve analitik yapısıyla çok etkili olmuştur. Kabaca, bir binanın temelini ve ana hatlarını oluşturan Konstrüktivizm, grafik tasarımcının ele aldığı işi tasarlama sürecinde ihtiyaç duyduğu yapısal iskeleti kurma açısından çok yardımcı olmuştur. Her tasarım ürününün ana yapısını oluşturan bu anlayış, tasarımcının tasarımını yaptığı afiş, dergi, ürün ambalajı gibi tasarım ürünlerinin, kendi dünyalarına ait referanslarıyla birlikte, ana hatlarıyla ortak bir grafik tasarım dilinin oluşumunu sağlamıştır. Rus Konstrüktivizminin beraberinde gelişen Bauhaus ve De Stijl hareketlerinde de etkisi büyüktür. Modernizmin analitik ve işlevsel düşünme sistemiyle ortaya çıkan bu akım, her kesimden insanın kullanabileceği ve hayatında yer edebileceği ortak paydaları referans alarak, yalın ve stilize işler üreterek Modernizmin en önemli görsel dil yapısını oluşturmuştur. Rusya’da sosyalist rejimle birlikte ekonomik bütçeli ama kaliteli iş üretme görevinin gerçekleştirebildiğinin somut bir göstergesi olmuştur. Bauhaus ve De Stijl tarafından geliştirilen Rus Konstrüktivizmi, Almanya ve Hollanda’da renk kuramcıları ve estetikçiler tarafından geliştirilerek günümüz grafik tasarımının görsel dilinin oluşmasında haklı bir pay sahibidir. Modernist dönemde, Dadaizmden, Ekspresyonizme, Bauhaustan, Fütürizme kadar birçok akımın ortak paydası olan yapısalıcılığı kendi bünyesinde rasyonelleştirmiş ve özellikle Bauhaus’un sistematikleştirme konusunda ürettiği birçok mimari, endüstriyel tasarım ve grafik tasarım ürününe ışık tutmuştur.

Bugüne bakıldığında zaman Malevich ve El Lissitzky’nin öncüsü olduğu Süprematizmden etkilenen birçok sanatçı ve tasarımcı görebiliriz. Malevich ve Lissitzky’nin üretmiş oldukları eserler o kadar güçlü ve etkiliydiki, etkileri bugüne kadar farklı dönemlerinde, dünyanın farklı tasarımcıları için her zaman bir esin ve motive kaynağı olmuştur.

8. Sonuç

Çalışmanın ilk bölümünde dünyanın bulunduğu koşullar incelenmiştir. Tarihsel arka plan, bu

zaman zarfı içinde gelişen toplumsal, politik olaylar irdelenmiş ve arkasından Avrupa'nın sanat gündemi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan modern sanat hareketlerinin birbirine olan etkilerinin incelendiği bölüm, 19. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da yaşanan değişimlerin toplum hayatına etkileri yansıtılmıştır. Daha sonraki bölümde Suprematizm akımı ele alınmış ve bu akımın önemli temsilcisi Kazimir Malevich ve El Lissitzky'nin sanat anlayışları irdelenmiş, ikisinin ürettikleri eserlerde diğer akımlardan olan etkileri incelenmiştir. Farklı sayfa düzenleri, çarpıcı renkleri, kullandıkları geometrik formları, anlaşılır yalın bir tipografi anlayışı, dikkat çekici görsel kullanımlarıyla dikkat çeken El Lissitzky, bu farklı anlayışıyla günümüze kadarki süreçte birçok sanatçı ve tasarımcıyı etkilemişlerdir. Günümüz grafik sanat ve tasarım anlayışı geçmişten beslenmiş ve geleceği de beslemiştir. El Lissitzky'nin grafik dünyasına kazandırdıkları ortadadır. Çağının ötesinde olan yenilikçi sanat ve tasarım anlayışı, topluma karşı olan sorumluluklarıyla dikkat çeken bu sanatçının etkileri daha uzun yıllar devam edecektir. El Lissitzky'nin sanat ve tasarım dünyasında bıraktıkları izler, bugün bile kendini göstermektedir.

Kaynakça

- [1] Bektaş, D., Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992.
- [2] Öndin, N., XX. Yüzyıl Sanatının Kuramsal Dili, Anlamsal Sorgulamalar, MSGSÜ Yayınları, İstanbul, 2009.
- [3] Becer, E., İletişim ve Grafik Tasarım, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- [4] Öztuna, Y., Grafik Tasarım ve Görsel İletişim Kültürü Dergisi, sayı numaraları:11-12-15-16-17, İstanbul, 2007.
- [5] Aydın, M. Ç., Sanatta Eleştirelilik, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.
- [6] Armstrong, H., Grafik Tasarım Kuramı, (Çev. Uslu, M.E.), Espas Kuram Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- [7] Eroğlu, Ö., Sanatın Tarihi, Kolaj Kitaplığı, İstanbul, 2007.
- [8] Turani, A., Dünya Sanat Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- [9] Dempsey, A., Modern Çağda Sanat, Akbank Kültür ve Sanat Dizisi, İstanbul, 2007.
- [10] Hobsbawn, E., Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılikler Çağı, Everest Yayınları, İstanbul, 2006.
- [11] Becer, E., Modern Sanat ve Yeni Tipografi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

KREDİ KARTI KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE KREDİ KARTI BORÇLARINA YÖNELİK ÇÖZÜMLERİN ETKİSİ

Uzman Emre TOPALGÖKÇELİ

Eximbank Uzman Yardımcısı

Prof.Dr. Emine ORHANER

Gazi Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi

Öz

Kredi kartı kullanımının artışı bireysel ve toplumsal açıdan bazı sorunlara yol açmaktadır. Kredi kartları, bireyin alım gücü üzerinde çoğaltıcı bir etki yaratmaktadır. Kredi kartlarının ihtiyaç fazlası tüketimi teşvik etmesi nedeniyle bireyler ödenmesi zor ve bazen de olanaksız borçlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı, bireysel kredi kartı borçlarını etkileyen faktörleri incelemek, söz konusu borçlara yönelik gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin ve getirilen çözümlerin etki düzeyini araştırmaktır. Araştırmanın evreni ülke genelinde kredi kartı kullanıcılarıdır. Kredi kartı borcunu ödemeyenlere ulaşmak için sosyal platformlarda “kredi kartı mağdurları”, “kredi kartı haciz mağdurları” gibi isimler altında örgütlenen kişilere bir bağlantı üzerinden anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmada dikkate alınan 373 anketten elde edilen veriler, SPSS 24 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre kart kullanıcılarının bilinç düzeyinin artırılması ve kredi kartının borçlanma değil ödeme aracı olduğunun öğretilmesi gerekmektedir. Kredi kartı limiti tahsis edilirken kişinin geliri değil, ödeme gücü dikkate alınmalıdır. Kredi kartı borçlarının yeniden yapılandırılması af uygulaması olarak kabul edildiği için kredi kartı borçlarının ödenmesinde aynı ödeme tipi devam etmekte, kredi kartı ödeyicilerinin faiz yükü giderek artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kredi Kartı, Kredi Kartı Borçları, Kredi Kartı Kullanımı, Kredi Kartı Mağdurları.

THE FACTORS EFFECTING CREDIT CARD USAGE AND IMPACT OF CREDIT CARD DEBT RESOLUTIONS

Abstract

Increased usage of credit cards poses various individual and social problems. Credit cards duplicate individuals purchasing capacity. Because credit cards encourages over consumption, individuals might face with high debts and sometimes debts which are impossible to pay. This study aims to investigate the factors affecting individual credit card debts and the impact level of related resolutions. Country wide credit card users are the target population of the study. In order to reach credit card indebted people, an online survey was sent to the members of various social media platforms entitled “credit card sufferers” or “credit card distrains sufferers”. The data which were gathered from 373 surveys were analyzed with SPSS 24 statistics software.

Results are showing that consciousness level of credit card users should be raised and they have to be learned that credit card is a tool for payment rather than borrowing. Credit card limit should be maintained by considering payment capacity rather than total revenue. Since debt restructuring is considered as credit amnesty, indebted people continue to follow same payment methods and their accrued interest increases gradually.

Keywords: Credit Card, Credit Card Debts, Credit Card Usage, Credit Card Debt Sufferers.

1. Giriş

Günümüzde kredi kartları, tüketicileri nakit bulundurma külfetinden kurtaran bir ödeme aracıdır. Aynı zamanda bireysel finansman kaynağı olarak da işlevsel bir yönü bulunan kredi kartlarının günümüzde önemi giderek artmakta ve kullanımı yaygınlaşmaktadır. Kredi kartları, gelirin çok daha fazlasını harcama olanağı sunması nedeniyle bireylerin alım gücü üzerinde çoğaltıcı bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle kredi kartları ihtiyaç fazlası tüketimi teşvik edici bir sonuç oluşturarak ödenmesi zor ve bazen de olanaksız borçlarla bireylerin karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada bireysel kredi kartı borçlarının yıllar itibarıyla gelişimi incelenmiş ve söz konusu borçlara yönelik gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile getirilen çözümlerin etki düzeyi araştırılmıştır. Ayrıca anket yöntemi ile bireysel kredi kartı kullanıcılarından toplanan veriler, borcunun tamamını ödeyenler ve ödemeyenler olarak iki grupta analiz edilerek kişilerin kredi kartı borçlarına etki eden faktörler araştırılmıştır.

Türkiye’de özellikle 2012 yılından itibaren kredi kartı borcunu ödemeyen kişi sayısında önemli bir artış olduğu, takipteki bireysel kredi kartına sahip kişi sayısının 2013 yılında 1 738 974 iken 2016 yılında 2 209 094 olduğu görülmektedir (BDDK, 2017).

Kredi kartı borçlarına yönelik olarak 2003, 2006 ve 2009 yıllarında yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Ancak bu uygulamalar da kredi kartı borcunu azaltmamış aksine kredi kartı borçları artmaya devam etmiştir.

Türkiye’de kredi kartı piyasasının işleyişini anlatan en kapsamlı çalışma, Aysan (2011) editörlüğünde hazırlanan “Türkiye’de Kredi Kartı Piyasası” isimli çalışmadır. Çalışma kredi kartı piyasasının çok yönlü işleyişine açıklık getirmekte kredi kartı piyasasının risklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bankaların kredi kartlarından elde ettiği faiz dışı gelirlerin büyüklüğüne dikkat çekilmektedir.

Türkiye Bankalar Birliği’nce kitaplaştırılan ve Kaya (2009) tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması” adlı çalışma, kartlı ödeme sistemlerinin düzenleyici otoritelerini, bu otoritelerin idari yapısı, işlevleri ve hukuki çerçevesini ele almaktadır. Çalışmada ayrıca kredi kartı harcamalarının; enflasyon, istihdam, para politikası, faiz oranı, gibi ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir.

“Anı ve Fotoğraflarla Türkiye’nin Kartlı Ödeme Sistemleri Tarihi” isimli çalışmada, Özkan (2015), kartlı sistemlerin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini iş yeri sahipleri, kart kullanıcıları ve bankacılar gibi sisteme taraf olan grupların perspektifinden ele almıştır.

Yereli ile Koç (2013), “Türkiye’de Kredi Kartları Piyasasına Yönelik Kamu Müdahaleleri” isimli makalede kredi kartı sektörüne yapılan kamu müdahalelerinin etkisini incelemiştir. Çalışmada kredi kartı piyasasına etkili bir kamu müdahalesinin gerçekleştirilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çavuş (2006), “Bireysel Finansman Temininde Kredi Kartları: Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmada, kredi kartı piyasasında devlet müdahalesinin önemine dikkat çekmektedir.

Yurtsever ve Çakmak (2012) ise “Kredi Kartının Plansız Satın Alma Davranışına Etkisi, Karabük Üniversitesi Akademik Personeline Yönelik Bir Uygulama” başlığında yaptıkları çalışmada, katılımcıların kredi kartı kullanımında bilinç düzeyinin yüksek olduğunu ve kart kullanımının plansız satın alma davranışına neden olmadığı sonucuna varmışlardır.

Korur ve Kizman (2016), tarafından hazırlanan “Kompulsiv Satın Alma Eğilimi ve Alışveriş Sonrası Pişmanlık İlişkisinde Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımının Rolü” başlıklı makalede, kontrolsüz kredi kartı kullanımı ile pişmanlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, kontrolsüz kredi kartı kullanımı ile pişmanlık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Çalışma konusuyla ilgili görülen çalışmalardan da görüleceği üzere bu çalışmanın konusu ve amacı farklıdır.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

a. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, bireysel kredi kartı borçlarının gelişimini ve bu borçlara yönelik gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin ve getirilen çözümlerin etki düzeyini araştırmaktır. Ayrıca çalışmada bireysel kredi kartı kullanıcıları borcunun tamamını ödeyenler ve ödemeyenler olarak iki gruba ayrılmış ve bu iki grubun borçlarına etki eden faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada aşağıda belirlenen hipotezlerin test edilmesi amaçlanmıştır:

H₁: Kredi kartı kullanımında kart sahipleri bilinçli davranırlar.

H₂: Kredi kartı kullanımında gelirin düşük olması önemli bir faktördür.

H₃: Kredi kartı kullanımı dönemsel ihtiyaçlardan etkilenir.

H₄: Gösteriş merakı kredi kartı kullanımını arttırır.

H₅: Kredi kartı ödeme şekli demografik özelliklere göre farklılık gösterir.

b. Veri Toplama Aracı

Çalışmada Google Formlar vasıtasıyla sosyal platformlarda “Kredi Kartı Mağdurları”, “Kredi Kartı Haciz Mağdurları” gibi isimler altında örgütlenen kişilere anket uygulanmıştır. Anket iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde yer alan 15 soru ile katılımcıların demografik özellikleri ile kredi kartı kullanım özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise likert tipi 25 soru yer almıştır. Bu sorular katılımcıların kredi kartı kullanımında; bilinç düzeyi, gösteriş harcamaları, gelir düşüklüğü, borç ödeme biçimi, dışsal faktörler ve dönemsel ihtiyaçların borçluluk düzeyine etkisini ölçmeye yöneliktir. Kullanılan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,84 bulunmuştur. Anket uygulaması Eylül-Ekim 2016 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

c. Verilerin Analizi

Anket sonucu elde edilen veriler SPSS 24 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans, standart sapma, ortalama ve grupların kendi içinde dağılımını

görebilmek için t testi, tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Grup sayısı en çok üç olan durumlarda LSD testi, grup sayısının üçten fazla olduğu durumlarda Scheffe testi uygulanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Çalışmada, katılımcıların kredi kartı borçlarını; kredi kartı kullanımında bilinç düzeyi gösteriş harcamaları, gelir, dışsal faktörler, dönemsel ihtiyaçlar ve borç ödeme şeklinin ne düzeyde etkilediğini ölçmeyi amaçlayan altı boyutlu bir ölçek kullanılmıştır. Elde edilen bulgular öncelikle demografik özelliklere göre analiz edilmiş daha sonra araştırma ölçeğine ait altı boyut arasındaki korelasyona bakılmıştır. Ayrıca araştırmaya ilişkin bulgular kredi kartı borcunun “tamamını ödeyenler” ve “borcun asgarisi ve borcun asgarisi ile tamamı arasında bir miktar ödeyenler” olarak iki ayrı bölüm altında yorumlanmıştır.

Ankete katılanların sayısı 373 olup bu kişilerin % 52’i erkek, % 48’i kadındır. Yaş aralığına bakıldığında 20-30 yaş aralığında olanların % 45,6 ile çoğunlukta olduğu ve her eğitim kademesinde katılım olduğu görülmektedir. Aylık elde edilen gelir tutarına bakıldığında ise en önemli ağırlığa sahip olan grubun % 41 ile 2001-4000 TL arası gelir elde edenler olduğu görülmektedir.

Tablo. 1 Demografik Özelliklere Göre Frekans Dağılımı

		n	%
Yaş	20 - 30	170	45,6
	31 - 40	81	21,7
	41- 50	81	21,7
	51 – 60	34	9,1
	61 ve üstü	6	1,6
Cinsiyet	Kadın	179	48,0
	Erkek	194	52,0
Medeni Durum	Evli	170	45,6
	Bekâr	193	51,7
	Dul	8	2,1
Eğitim Durumu	İlkokul	2	0,5
	Ortaokul	3	0,8
	Lise ve dengi	47	12,6
	Ön Lisans	7	1,9
	Lisans	229	61,4
	Yüksek Lisans-Doktora	85	22,8

Aylık Gelir	501 – 1000 TL arası	36	9,7
	1001 – 2000 TL arası	73	19,6
	2001 – 4000 TL arası	153	41,0
	4000 TL ve üzeri	111	29,8

Kredi kartı kullanıcılarının kredi kartı kullanımının yararlarına ilişkin görüşleri Tablo.2’de yer almaktadır. Buna göre borcunun tamamını ödeyenler için kredi kartı kullanımından elde edilen en büyük fayda % 50,4 ile alışveriş işlemini kolaylaştırması iken asgari miktarını ödeyenler için en büyük fayda % 29,5 ile taksitle alışverişini kolaylaştırmaktır. Borcun asgarisi ile tamamı arasında ödeme yapımlar için de kredi kartının en büyük yararı % 36 ile alışveriş işlemini kolaylaştırmasıdır.

Tablo.2 Kredi Kartının Kullanıcılara Sağladığı Yararlar

Kredi kartı borcunuzun genellikle ne kadarını ödersiniz?							
Asgari ile tamamı							
		Asgari		arası bir miktar		Tamamını	
Sizce kredi kartının sağladığı en büyük yarar nedir?		n	%	n	%	n	%
	Nakit ihtiyacımı gidermek	10	22,7	14	15,7	30	13,0
	Alışveriş işlemini kolaylaştırmak	5	11,4	32	36,0	116	50,4
	Borç para aramaktan kurtulmak	11	25,0	15	16,9	16	7,0
	Taksitle alışverişini kolaylaştırmak	13	29,5	24	27,0	64	27,8
	Çevreye parası var düşüncesi yerleştirmek	1	2,3	0	-	1	,4
	Diğer	4	9,1	4	4,5	3	1,3
	Toplam	44	100	89	100	230	100

673

Ankete katılanların elde ettikleri aylık ortalama gelir ile aylık gerçekleştirdikleri ortalama harcama tutarları Tablo.3’de gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların % 4’ü elde ettiği aylık ortalama gelirden daha fazlasını harcamaktadır.

Tablo.3 Ankete Katılanların Borç ve Gelir Durumu

		Aylık ortalama kredi kartı borç tutarı											
Aylık Gelir		0-500 TL arası		501-1000 TL arası		1001-2000 TL arası		2001-4000 TL arası		4000 TL ve fazlası		Toplam	
		n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
	501 – 1000 TL	34	94	2	6	0	-	0	-	0	-	36	100
	1001 – 2000 TL	45	62	13	18	12	16	1	1	2	3	73	100
	2001 – 4000 TL	32	21	33	22	58	38	20	13	10	7	153	100
	4000 TL ve üzeri	6	5	12	11	32	29	41	37	20	18	111	100
	Toplam	117	32	60	16	102	27	62	17	32	9	373	100

Tüm katılımcıların araştırma ölçeğine verdiği cevaplara ilişkin frekans dağılımı incelendiğinde en yüksek ortalamaların aşağıda verilen ifadelerle ilişkin olduğu görülmektedir:

674

- Kredi kartıyla alışveriş yaparken kredi kartı limitini göz önünde bulundururum ($\bar{x} = 4,14$).
- Kredi kartı borcumun ne kadar geleceğini önceden hesaplarım ($\bar{x} = 3,65$).
- Kredi kartımla alışveriş yapacağım zaman önceki taksitleri göz önünde bulundururum ($\bar{x} = 3,6$).
- Beklenmeyen harcama miktarı için kredi kartı kullanırım ($\bar{x} = 3,46$).
- Tatil harcamaları için kredi kartı kullanırım ($\bar{x} = 3,26$).

En yüksek ortalamaya sahip ilk üç ifade araştırma ölçeğindeki kredi kartı kullanımında bilinç düzeyini ölçen ifadelerdir. Bu nedenle ankete katılanların kredi kartı bilinç düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Kredi kartı borcunun tamamını ödeyenler ile asgarisi ve asgarisi ile tamamı arası bir miktar ödeyenlerin araştırma ölçeğine verdiği cevap ortalamaları Tablo.4’de verilmektedir. Buna göre bilinç düzeyi ve dönemsel ihtiyaçlar dışındaki boyutlarda borcun asgarisi ve asgarisi ile tamamı arası bir miktarını ödeyen kişilere ait ortalamaların daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo.4 Verilen Cevapların Boyutlara Göre Ortalamalarının Karşılaştırılması

	Borcun tamamını ödeyenler	Borcun asgarisi ve asgarisi ile tamamı arası bir miktarını ödeyenler

	$\bar{x}$	$\bar{x}$
Bilinç düzeyi	3,6981	3,2358
Gösteriş harcamaları	2,5787	2,8942
Gelir düşüklüğü	2,1290	2,9128
Dışsal faktörlerin etkisi	2,0198	2,6886
Borcun ödeme biçimi	1,5240	2,5663
Dönemsel ihtiyaçlar	3,0953	2,9738

a. Borcunun Tamamını Ödeyenlere Yönelik Bulgular

Kredi kartı borcunun genellikle tamamını ödeyenlere ait en yüksek ortalamalara sahip ifadeler şunlardır:

- Kredi kartını diğer ödeme yöntemleriyle karşılaştırma yaptıktan sonra kullanım ($\bar{x} = 4,20$).
- Beklenmeyen harcama için kredi kartı kullanım ($\bar{x} = 3,93$).
- Kredi kartı borcuna işletilecek faiz oranını kontrol ederim ($\bar{x} = 3,92$).
- Kredi kartımla alışveriş yapacağım zaman önceki taksitlerimi göz önünde bulundururum ($\bar{x} = 3,38$).
- Otomobil, ev, vb. mülklerimin periyodik bakım giderlerini kredi kartı ile karşılarım ($\bar{x} = 3,38$).

675

Yukarıdaki ifadelerden a, c ve d ifadeleri kredi kartı kullanımında bilinç düzeyini, b ve e ifadeleri ise dönemsel ihtiyaçların kredi kartı borcu üzerindeki etkisini ölçmektedir.

Borcun tamamını ödeyenlere ilişkin bulguların cinsiyete, yaşa, medeni duruma ve eğitim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediği t-dağılım istatistiği ile sınanmış ancak istatistiksel bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Borcun tamamını ödeyenlerin yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmek için varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucu bilinç düzeyi ve dışsal faktörlerin borca etkisi ve dönemsel ihtiyaçlar boyutlarının yaş bakımından istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analize göre 61 ve üstü yaş grubundakilerin bilinç düzeyi diğer yaş grubundakilerin bilinç düzeyinden daha yüksek bulunmuştur. Dönemsel ihtiyaçlara bakıldığında 20-30 yaş grubunun kredi kartı borçları 31-40 ve 41-50 yaş grubundakilere göre dönemsel ihtiyaçlardan daha az etkilenmektedir. Dışsal faktörlerin borca etkisine göre 61 ve üstü yaş grubundakilerin diğer yaş grupları ile arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo.5 Borcunun Tamamını Ödeyenlerden Yaşa Göre Anlamlı Olanlar

		Yaş	n	$\bar{x}$	s.s.	F	p	Scheffe/Dunnett
Bilinç düzeyi	1)	20-30	97	3,7454	,95329			1-5
	2)	31-40	53	3,5802	,98275			2-5
	3)	41-50	55	3,8282	1,04296	2,567	,039	3-5
	4)	51-60	26	3,3827	,94688			4-5
	5)	61 ve üstü	4	4,8500	,19149			5-1-2-3-4
Dönemsel ihtiyaçlar	1)	20-30	97	2,7397	,97155			1-2-3
	2)	31-40	53	3,3538	1,09460			2-1
	3)	41-50	55	3,3364	1,01860	5,245	,000	3-1
	4)	51-60	26	3,4135	1,04628			-
	5)	61 ve üstü	4	3,1875	,62500			-
Dışsal faktörlerin borca etkisi	1)	20-30	97	1,8694	,89048			1-5
	2)	31-40	53	1,8805	,96763			2-5
	3)	41-50	55	2,2545	1,28455	2,496	,044	3-5
	4)	51-60	26	2,2692	1,13145			4-5
	5)	61 ve üstü	4	2,9167	1,77169			5-1-2-3-4

Borcun tamamını ödeyenlerde boyutlar arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünü belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo.6'da görüleceği üzere gelir düşüklüğü ile gösteriş harcamalarının borçluluğa etkisi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0,585$). Buna göre gelir düştükçe gösteriş harcamalarının borçluluk üzerindeki etkisinin 0,585 birim artıracakı söylenebilir. Yine gelir düşüklüğü ile borç ödeme biçimi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0,602$). Dışsal faktörlerin etkisi ile gelir düşüklüğü arasında da anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($r = 0,669$).

Tablo.6 Borcun Tamamını Ödeyenler İçin Ölçek Boyutları Arasındaki İlişki

		Bilinç düzeyi	Gösteriş	Gelir düşüklüğü	Dışsal faktörlerin etkisi	Borcun ödenme biçimi	Dönemsel ihtiyaçlar
Bilinç	r	1	,172**	,075	,078	,013	-,044

düzeyi	p	-	,008	,250	,230	,840	,504
Gösteriş	r	,172**	1	,585**	,475**	,394**	,055
	p	,008	-	,000	,000	,000	,0401
Gelir düşüklüğü	r	,075	,585**	1	,669**	,602**	,348**
	p	,250	,000	-	,000	,000	,000
Dışsal faktörlerin etkisi	r	,078	,475**	,669**	1	,575**	,289**
	p	,230	,000	,000	-	,000	,000
Borcun ödenme biçimi	r	,013	,394**	,602**	,575**	1	,190**
	p	,840	,000	,000	,000	-	,003
Dönemsel ihtiyaçlar	r	-,044	,055	,348**	,289**	,190**	1
	p	,504	,401	,000	,000	,003	-

** Korelasyon anlamlı.

b. Borcun Asgarisi ve Borcun Asgarisi ile Tamamı Arası Bir Miktar Ödeyen Kişilere Yönelik Bulgular

677

Borcun genellikle tamamını ödemeyen katılımcıların verdikleri cevaplara ait frekans ortalama ve standart sapma değerleri dikkate alındığında en yüksek ortalamalara sahip ifadeler şunlardır:

- Kredi kartıyla alışveriş yaparken kredi kartı limitini göz önünde bulundururum ($\bar{x} = 4,04$).
- Kredi kartı borcumun asgari tutarını öderim ($\bar{x} = 3,68$).
- Beklenmeyen harcama miktarı için kredi kartı kullanırım ($\bar{x} = 3,63$).
- Kredi kartım olduğu için bazen gereksiz harcamalar yaptığımı düşünürüm ($\bar{x} = 3,34$).
- Kredi kartımla alışveriş yapacağım zaman önceki taksitlerimi göz önünde bulundururum ($\bar{x} = 3,30$).

Borcun asgarisi ve borcun asgarisi ile tamamı arası bir miktarı ödeyenlerin cinsiyete, yaşa, medeni duruma ve eğitim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediği t dağılım istatistiği ile test edilmiş ancak istatistiksel bir fark bulunmamıştır. Bununla beraber bilinç düzeyi, dışsal faktörler, borç ödeme şekli ile dönemsel ihtiyaçların yaş gruplarına göre farklılaştığı analiz edilmiştir. Bulgulara göre 31-40 yaş arasındakilerin bilinç düzeyleri daha yüksektir. Dışsal faktörlerin borç düzeylerini en az etkilediği grup 61 ve üstü yaş grubudur. Borç ödeme şekli boyutunda ise yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.

Medeni duruma göre evlilerin borçlarını, borç ödeme şekli ve dönemsel ihtiyaçlar daha fazla etkilemektedir.

Borcun tamamını ve borcun asgarisi ile tamamı arası bir miktar ödeyenlerin lisans ve lisansüstü eğitim seviyesinde olan kişilerin borçluluk oranlarının gösteriş harcamalarından ve dışsal faktörlerden farklı düzeylerde etkilendiği görülmektedir. Yine bu grupta yer alan katılımcıların bilinç düzeyleri, gösteriş harcamaları, dışsal faktörler ve borç ödeme biçimlerinin elde ettikleri gelir düzeyine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmektedir. Sadece dönemsel ihtiyaçlar boyutunda 501-1000 TL arası gelir elde edenlerle 4000 TL ve üzeri geliri olanların ayrıştığı görülmektedir. Yani, 4000 TL ve üzeri geliri olanların kredi kartı borçları dönemsel ihtiyaçlardan daha fazla etkilenmektedir.

Borcunun tamamını ödemeyenlere uygulanan ölçeğin boyutları arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünü belirleyen korelasyon analizi sonuçları Tablo 7’de gösterildiği gibi şöyle özetlenebilir:

- Gelir düşüklüğü ile gösteriş harcamaları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki gözlenmektedir ($r = 0,552$).
- Gelir düşüklüğü ile dışsal faktörlerin borçluluğa etkisi arasında da yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir ($r = 0,681$). Diğer bir ifadeyle gelir azaldıkça enflasyon ve faiz oranları gibi dışsal faktörlerin kredi kartı borçları üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir.
- Dışsal faktörler ve borç ödeme şekli arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0,576$).

Tablo.7 Borcun Tamamını Ödemeyenler İçin Ölçek Boyutları Arasındaki İlişki

678

		Bilinç düzeyi	Gösteriş	Gelir düşüklüğü	Dışsal faktörlerin etkisi	Borcun ödeme şekli	Dönemsel ihtiyaçlar
Bilinç düzeyi	r	1	,060	-,143	-,074	-,133	-,043
	p	-	,482	,097	,393	,120	,621
Gösteriş	r	,060	1	,552**	,455**	,254**	,333**
	p	,482	-	,000	,000	,003	,000
Gelir düşüklüğü	r	-,143	,552**	1	,681**	,480**	,634**
	p	,097	,000	-	,000	,000	,000
Dışsal faktörlerin etkisi	r	-,074	,455**	,681**	1	,576**	,551**
	p	,393	,000	,000	-	,000	,000
Borcun	r	-,133	,254**	,480**	,576**	1	,399**

ödeme biçimi	p	,120	,003	,000	,000	-	,000
Dönemsel ihtiyaçlar	r	-,043	,333**	,634**	,551**	,399**	1
	p	,621	,000	,000	,000	,000	-

** Korelasyonun anlamlı olduğunu ifade eder.

4. Sonuç ve Öneriler

Bireysel kredi kartı borçlarına etki eden faktörleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma için anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 24 programı ile analiz edilmiş ve tablolar halinde özetlenerek yorumlanmıştır.

Ankete katılanların cevapları incelendiğinde en yüksek ortalamalara sahip ifadelerin kredi kartı kullanımında bilinç düzeyini ölçen ifadeler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte borcun tamamını ödeyenlerin bilinçle ilgili verdiği cevapların ortalaması $\bar{x} = 3,70$ iken borcun asgarisi ve borcun asgarisi ile tamamı arasında ödeyenlerin cevap ortalaması $\bar{x} = 3,24$ 'tür.

Borcun tamamını ödeyenlerde 61 ve üstü yaş grubundakilerin kredi kartı kullanımında diğer yaş grubundakilere göre daha yüksek bilince sahip olduğu görülmüştür. Borcun tamamını ödemeyenler içinde de borç ödeme şekli ve dışsal faktörlerin etkisi 61 ve üstü yaş grubunda diğer yaş grubundakilere göre düşüktür.

Borcun tamamını ödemeyenlerden lise mezunlarının borçlarında gösteriş harcamaları ve dışsal faktörlerin etkisinin lisansüstü eğitim almış kişilerden yüksek olduğu görülmektedir. Gelir düzeyi bakımından borcun tamamını ödeyenlerden 4000 TL ve üzeri aylık alanların dönemsel ihtiyaçlara daha duyarlı olduğu görülmektedir.

Yapılan korelasyon analizlerinde borcun tamamını ödeyenler ile borcun tamamını ödemeyenler arasında dış faktörler ve borç ödeme biçimi aynı etkiyi yaratmakta, kredi kartı borçlarını borç olarak ödeme olasılığı artmaktadır. Gelir azaldıkça kredi kartı borçlarının dışsal faktörlere duyarlılığının artacağı görülmektedir.

Çalışmanın amacında belirtilen hipotezler kabul edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

- Borcun tamamını ödeyenlerin kredi kartı kullanımında daha bilinçli davrandığı görülmektedir. Bu nedenle kart kullanıcılarının bilinç düzeyini artırmaya yönelik çalışmaların kredi kartı borçları üzerinde etkili olacağı beklenmelidir.
- Borç ödeme biçimi kredi kartı borçlarının artmasında etkili olmaktadır. Borcun ödenmeyen kısmı için bankalarca işletilecek faiz oranları, piyasa faiz oranına yakın bir seviyede olmalıdır.
- Bankalar kişilerin gelirinin birkaç misli kadar kredi kartı limiti tahsis etmektedir. Bu durumda sabit gelirli kişiler ek finansman olanağı bulamadığı için borçları ve yanı sıra faiz yükü artmaya devam etmektedir. Bu nedenle kredi kartı limiti tahsis edilirken kişilerin ödeme gücü dikkate alınmalıdır.

d) Kredi kartı ödeyicilerinin artan borçlarını yeniden yapılandırma bir af uygulaması gibi düşünüldüğü için kredi kartı ödemesinde aynı ödeme tipi devam etmekte, kredi kartı ödeyicilerinin faiz yükü artmaktadır. Borcun yeniden yapılandırılmasına son verilmelidir.

Kaynakça

Aysan, A.F. (2011), Türkiye Kredi Kartı Piyasası: Sorular, Sorunlar, Aysan, A.F. (Ed.), Türkiye’de Kredi Kartı Piyasası (s.7-31), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.

BDDK (2017), Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten, <http://ebulten.bddk.org.tr>

Çavuş, M.F. (2006), Bireysel Finansman Temelinde Kredi Kartları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 173-187.

Kaya, F. (2009), Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması, Yayın No: 263, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.

Korur, M.G. – Kızman, S.H. (2016), Kompulsiv Satın Alma Eğilimi ve Alışveriş Sonrası Pişmanlık İlişkisinde Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımının Rolü: AVM Müşterileri Üzerine Bir Araştırma, Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi 8 (1), 43-71.

Özkan, A. (2015), Anı ve Fotoğraflarla Türkiye’nin Kartlı Ödeme Sistemleri, Ankara: Bankalararası Kart Merkezi.

Yereli, A.B. - Koç, A.F. (2013), Türkiye’de Kredi Kartı Piyasasına Yönelik Kamu Müdahaleleri, Sosyoekonomi 20 (20), 287-309.

Yurtsever, S. – Çakmak, Ç.A. (2012), Kredi Kartının Plansız Satın Alma Davranışına Etkisi: Karabük Üniversitesi Akademik Personeline Yönelik Bir Uygulama, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1 (4), 45-72.

MATERYALİZM VE HEDONİZMİN DÜRTÜSEL SATIN ALMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Alaidin KOŞAR

Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Pelin DEMİRCİOĞLU

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Onur KARAASLAN

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Günümüz toplumunda ve tüketici yapısında tüketim davranışları çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Kimi tüketiciler sadece ihtiyacı olduğu için alışveriş yaparken kimileri de o anlık tatmin olmak için yapmaktadır. Bu kavram hedonizm olarak tanımlanmaktadır. Kimi tüketiciler de maddiyatı ve mal sahibi olmayı hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak görmektedir. Bu tip tüketiciler de materyalist eğilimli tüketiciler olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada hedonizm, materyalizm ve dürtüsel satın alma davranışları ilişkisi ve materyalizm ile hedonizmin dürtüsel satın alma davranışlarına etkileri incelenmiştir. Örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini Mersin merkezde ikamet eden 232 kişi oluşturmaktadır. Korelasyon analizleri sonucunda materyalizm, hedonizm ve dürtüsel satın alma davranışı arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunmuştur. Regresyon analizleri sonucunda ise hedonizm ve materyalizmin dürtüsel satın alma davranışlarını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

683

Anahtar Kelimeler: Materyalizm, Hedonizm, Dürtüsel Satın Alma.

Abstract

Consumer behaviors are affected by various factors in today's society and consumer structure. Some consumers shopping for what it needs, while others do it for the moment to be satisfied. This concept is defined as hedonism. Some consumers perceive that being material and possessive person is an essential element of life. So, this type of consumers are defined materialist-inclined consumers. In this paper, we investigate relationships of hedonism, materialism and impulsive buying behaviors. Also, the effects of materialism and hedonism on impulsive buying behaviors are investigated. In this paper where convenience sampling method is used as sampling method and data were collected by questionnaire. The sample of the study consists of 232 people who living in Mersin. As a result of correlation analysis, there were significant and positive relations between materialism, hedonism and impulsive buying behavior. As a result of the regression analysis, hedonism and materialism have a significant and positive impact on impulsive buying behaviors.

Keywords: Materialism, Hedonism, Impulsive Buying Behavior.

1.Giriş

İnsanoğlu var olduğundan bu yana saygınlığını ve sahip olduğu gücü dış çevreye gösterebilmek için bazı eşyalardan faydalanmıştır. Bu eşyaları genellikle maddi veya manevi olarak değerli kabul edilen mülk, ziynet eşyası ve kıyafet oluşturmıştır. Bazı eşyalar bireyin toplumdaki konumunu, görevini veya statüsünü göstermek amacıyla kullanılmıştır. Günümüz toplumunda da bireyler toplumdaki konumlarını göstermek ya da belli bir konum edinebilmek için ürünlerden ya da ürün grupları içinde ön plana çıkan bazı markalardan yararlanmaktadırlar (Aslay vd., 2013:43). Tüm bu özellikleri taşıyan tüketiciler materyalist eğilimi olan tüketiciler olarak tanımlanmaktadır.

İnsanların maddiyata ve eşyaya verdikleri önemin yanı sıra günümüzdeki tüketim anlayışı, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerek duydukları temel ihtiyaçları karşılamalarının çok ötesine geçmiştir. Mal ve hizmetler artık birer haz alma aracına dönüşmüş ve tüketici hayattan zevk almanın bir yolu olarak bu ürünlere sahip olmayı görmüştür. “Tüketimden zevk ve haz almak” olarak tanımlanabilen hedonik (hazcı) tüketim, giderek daha fazla araştırılan bir konu olmaya başlamıştır (Aytekin ve Ay, 2015: 142).

Materyalizm ve hedonizm gibi farklı tüketim anlayışları ve davranışlarının yanı sıra bir de dürtüsel satın alma kavramı mevcuttur. Hedonizme benzer bir kavram olmakla birlikte belli başlı farklılıklar vardır. Hedonizm, genel olarak bir anlayış tarzı iken dürtüsel satın alma daha çok faaliyetle ilgilidir. Dürtüsel satın alma, herhangi bir plana dayanmadan ve genellikle bir dürtünün aniden ortaya çıkması sonucu gerçekleştirilen alımlar olarak tanımlanabilir (Villi ve Kayabaşı, 2013: 147).

Bu çalışmada öncelikle hedonizm, materyalizm ve dürtüsel satın alma kavramları açıklanmış ve bu konularla ilgili yapılan çalışmalara değinilmiştir. Daha sonra araştırma amacına yönelik olarak materyalizm, hedonizm ve dürtüsel satın alma kavramları arasındaki ilişkiler ve materyalizm ile hedonizmin, dürtüsel satın alma davranışlarına olan etkisi istatistiki analizlerle incelenmiştir.

2.Hedonizm

Günümüz toplumunun tüketim anlayışında duyular ile elde edilen hazdan, duygular ve düşler ile elde edilen hazzı doğru bir geçiş söz konusudur. Hazzın belirli faaliyetler sonucunda değil; düşler ve fanteziler ile elde edilebileceği fikri hâkimdir. (Odabaşı, 2009: s.113). Hirschman ve Holbrook (1982: s.93) da günümüz tüketicilerinin artık satın aldığı ürünlerden sadece somut yarar sağlama amaçlarının olmadığını, sunduğu yarardan ziyade satın alma işlemlerini hayatlarında bir zevk ve eğlence olarak gördüklerini, bu zevki tatmin etmek ve dolayısıyla da haz almak için alışveriş yaptıklarını dile getirmişlerdir. Bundan dolayı tüketim olgusunun, modern tüketim toplumlarındaki anlamı, fiziki ihtiyaçları tatmin etmekten daha çok, duygusal kapsamlarla açıklanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda üreticiler, tüm pazarlama faaliyetlerinde, ürünün jenerik değerinden çok tüketiciye sağladığı haz ya da duygusal anlamlarını ön plana çıkarmaya başlamıştır (Özgül, 2011: s.26).

Hedonik alışveriş, tüketicilerin, alışveriş yapıp yapmamasının önemli olmadığı, esas noktanın tüketicinin mağaza veya mağazaları dolaşmaktan haz duyması olarak ifade edilirken (Özgül, 2011: s.26).

2013: s.171); hedonik tüketim ise tüketicinin gereksinimlerini karşılamak için tüketim yapması yerine, haz duymak için tüketim yapması olarak tanımlanabilir (Baudrillard, 2004:94).

Aytekin ve Ay (2015), hedonik tüketim ve anlık satın alma davranışı arasında ilişki olup olmadığını araştırdıkları çalışmalarında bu iki tüketim şekli arasında anlamlı, pozitif ancak zayıf bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca hedonik tüketimin yaş, cinsiyet ve gelir grupları açısından; anlık satın alma davranışının da cinsiyet ve meslek grupları açısından farklılaştığı bulunmuştur.

Özgüven (2013), üniversitede okuyan öğrencilerin hedonik tüketim anlayışları ile cinsiyet ve gelir arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptığı çalışmada 326 öğrenciden anket yoluyla veriler toplamıştır. Çalışma sonucunda, hedonik tüketim ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunurken gelir değişkeni ile anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Dhar ve Wertenbroch (2000), hedonik ve faydacı mallar arasındaki tüketici tercihlerini araştırmıştır. Tüketicilerin nelerden vazgeçmeye karar verdiklerinden çok hedonik boyutların daha önemli olduğu ileri sürülmüştür. Test edilen hipotezler sonucunda hedonik bir malın, faydacı bir mala göre nispeten daha çok tercih edildiğine ulaşılmıştır. Daha sonra bu bulgular, manipüle edilerek genişletilmiştir. Tüm bu bulgular sonucunda piyasa fiyatlarına göre hedonik otomobil sahiplerinin diğer otomobil sahiplerine kıyasla araçlarına daha çok değer verdiği ortaya çıkmıştır.

Hirschman ve Holbrook (1982), hedonik ve geleneksel bakış açıları arasındaki farklara değinmiştir. Ayrıca hedonik tüketimle ilgili dört önemli alanda davranışsal önermeler yapılmıştır. Bu alanlar: zihinsel yapı, ürün grupları, ürün kullanımı ve bireysel farklılıklardır.

3. Materyalizm

Sosyal bilimlerin birçok disiplinde incelenip tartışılmasına rağmen materyalizm kavramı üzerinde ortak yapılmış tek bir tanım bulunmamaktadır. Materyalizm kapsamında yapılan araştırmalarda bu kavramın hem psikolojik hem de sosyolojik bir olgu olarak ele alındığı görülmektedir (Öztürk ve Nart, 2016:46). Materyalizm, bireyin, maddi varlıklara sahip olmayı hayatının merkezine koyması ve tatmin ya da tatminsizliğin daha çok varlığa sahip olmakla değişebileceğine inanması olarak tanımlanabilir (Quadir, 2012:32). Belk (1985) materyalizm kavramını bireylerin maddi eşyalara verdiği önem şeklinde tanımlamıştır ve materyalist eğilimi olan kişiler, sahip oldukları ya da olamadıkları maddi varlıkları hayatlarının merkezine koymaktadır. Materyalist bireyler, eşyalar ve hatıra niteliğindeki nesneler gibi sahip oldukları varlıkları koruma ve onlara bağlılık yönünde aşırı derecede tutkuludurlar (De Mooij, 2004:118) ve ürüne sahip olmak ve tüketmek, onlar için mutluluğu sembolize etmektedir (Khare, 2014:33). Materyalist eğilimleri yüksek olan bireyler, ürünlerin sağladığı sosyal ve psikolojik faydalarla ilgili gerçekçi olmayan beklentiler içinde olduklarını, satın alma sonrasında bir şeye sahip olmanın sevincini çabuk unuttuklarını ve daha fazla talep ettiklerini belirtmişlerdir. Materyalist eğilimli bireylerin çoğu, kendilerinin veya başka bireylerin başarılarını, sahip olunan mal ve paraya göre değerlendirmektedir (Aslay vd., 2013:47).

Çabuk ve Araç (2016), materyalizmin moda giyim ürün ilgilenimine, moda giyim ürün ilgileniminin ise moda giyim satın alma ilgilenimine etkisini incelemek için yaptıkları çalışmada Adana İli'nin en büyük alışveriş merkezinde 438 tüketiciden veriler toplamışlardır. Araştırma sonuçlarında ise materyalizmin moda giyim ürün ilgilenimini; moda giyim ürün ilgileniminin ise moda giyim satın alma ilgilenimini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

Frunzaru ve Popa (2015), 390 Rumen tüketici üzerinde yaptıkları çalışmada materyalizmin yaşamdaki tatminsizliğe ve alışverişe yol açtığını ama tatminsizliğin alışverişini arttırmadığını bulmuşlardır. Buna karşın yaşamdaki tatmin ve alışveriş isteği arasında pozitif bir ilişki de bulunmuştur. Bunun gerekçesi de Rumenlerin materyalizmi olumlu bir davranış olarak algılamalarına bağlanmıştır.

Auken vd. (2014), seçkin bireylerin Çin kolejlerine katılımında materyalizm değerlerini incelemişlerdir. Çalışmanın amacı ise Çin'in ihtiyaç duyduğu yerel tüketim artışı için materyalizm kapsamında akılcı fikirler ortaya koymaktır. Materyalizmin en güçlü göstergelerinin dikey bireycilik, dikey kolektivizm ve yaşam tatmini olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın genel bir sonucu olarak ise seçkin bireylerin materyalistik değerlerinin Çin'in ekonomik refahını rahatlatılabileceği kadar engelleyebileceğidir.

Aslay vd. (2013), bireylerin maddiyata verdikleri önem olarak tanımlanan materyalizmin statü tüketimi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu amaca yönelik plazma/LCD sahibi 400 tüketiciden anket yolu ile veriler toplanmıştır. Araştırmada statü tüketiminin, materyalist eğilimi yüksek bireylerde daha fazla olduğu ve materyalist eğilimi yüksek bireylerin sadelikten kaçınma, maddi varlıklar aracılığı ile mutluluğu yakalama davranışı gösterdikleri bulunmuştur.

4.Dürtüsel Satın Alma Davranışı

Müşteriler ihtiyaçlarının yanı sıra olumsuz ruh hallerini düzeltmek, kimliklerini ortaya koymak ya da sadece eğlenme amacıyla bir ürünü satın alabilir. Bu rasyonel olmayan satın alma şekli de dürtüsel satın alma olarak tanımlanmaktadır (Verplanken ve Herabadi, 2001: 71).

Dürtüsel satın alma; tüketicinin mağazaya gitmeden önce satın almayı planlamadığı, tüketicinin alışveriş mağazası içerisinde bir uyarıcıya maruz kalması sonucu mağaza içerisinde ani, spontan ve şiddetli bir şekilde satın alma isteğinin uyarılması ve satın alma davranışının gerçekleştiği satın alımlar olarak tanımlanabilir (Özdamar, 2011: 54).

Rook ve Gardner (1993), dürtüsel satın alımı, ürünün anında elde edilebilmesi için hızlı karar vermeyi içeren planlanmamış bir davranış olarak tanımlamıştır.

Bayley ve Nancarrow (1998), dürtüsel satın alımı, karar sürecinin hızlı olduğu, alternatif bilgi ve seçimlerin düşünülmediği ani, zorlayıcı ve hedonik olarak karmaşık olan bir satın alma davranışı olarak tanımlamıştır.

Dürtüsel satın alma düzeyleri yüksek olan alıcılar, ürünü alırken düşünmezler, ürüne duygusal açıdan yönelirler ve anında tatmin olmak isterler. Bu tüketiciler genellikle davranışlarından kaynaklanabilecek olumsuz sonuçlara çok az dikkat etmektedirler (Kacen ve Lee, 2002: 164). Dürtüsel satın alma düzeyleri yüksek olan bu kişiler sosyal statü kazanma, moda uyum sağlama, taklit etme, ilgi görme gibi sosyal, kültürel ve psikolojik faktörler nedeniyle alışveriş konusunda takıntılı bir durumda olurlar (Korur ve Kimzan, 2016: 45).

Dürtüsel satın alma, hoşlanma ve bilişsel faktörler olarak iki yapıda ve bunların altında yer alan altı unsuru kapsayarak işlev görmektedir. Karar almayı etkileyen bu altı unsur; hoşlanma (hisler, duygular ve ruhsal durum) ve bilişsel (düşünme, anlama ve bilgiyi yorumlama) durumlarını kapsamaktadır. Bunlar arası etkileşimden dolayı, hoşlanma ve bilişsel durum bir süreklilik arz eden sınır noktaları olarak düşünülmektedir. Hoşlanma durumu bilişselliği bastırdığı için, dürtüsel satın alma davranışı daha olası hale gelmektedir. Hoşlanma bileşenleri olumlu satın alma duyguları ve ruh hali yönetimi olan satın alma için dayanılmaz dürtüleri içerir. Bilişsel

bileşenler ise, bilişsel düşünme, dürtüsel satın alma ve geleceğin göz ardı edilmesidir (Villi ve Kayabaşı, 2013: 147).

Sofi ve Nika (2016), dürtüsel satın alma davranışında kişiliğin rolünü inceledikleri çalışmada 630 tüketiciden veriler toplamışlardır. Araştırmada kişiliğin, dürtüsel satın alımla ilgili olumlu ve olumsuz göstergeleri önemli ölçüde etkilediği, yine bu olumlu ve olumsuz göstergelerin spesifik ürünleri satın alma eğilimi ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Graa vd. (2014), dürtüsel satın alma davranışına çevresel faktörlerin etkilerini incelemişlerdir. Araştırmada tüketici duygularının dürtüsel satın alma sürecinde aracı faktör olmadığı, satının yardım ve yönlendirmesinin dürtüsel satın alma üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu, ayrıca algılanan kalabalığın tüketicilerin davranışlarını olumlu etkilediği ancak zaman baskısının bunda etkili olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Okutan vd. (2013), keşifsel, plansız, kompulsif (dürtüsel) ve hedonik satın alma davranışları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada 360 tüketiciden anket yolu ile veri toplamışlardır. Kümeleme analizi yapılan bu çalışmada keşfedici/yenilikçi tüketicilerin diğer tüketici grubuna kıyasla daha fazla plansız ve hedonik satın alma eğilimi gösterdikleri buna karşın kompulsif (dürtüsel) satın alma davranışı gösteren tüketici grubunda ise keşifsel/yenilikçi eğilimlerin daha az olduğu bulunmuştur.

Büyüker İşler ve Atilla (2013), 18-30 yaş arası bireylerin duygusal zekâ düzeylerinin dürtüsel satın alma eğilimine olan etkisini araştırmışlardır. 289 tüketici üzerinde yapılan araştırmada duygusal zekâ düzeyinin dürtüsel satın alma davranışına anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

687

5. Metodoloji

Yapılan çalışma uygulamalı ve neden-sonuç ilişkisini araştıran bir çalışmadır. Araştırmanın ana kütlesini Mersin merkezde ikamet eden farklı demografik özelliklere sahip tüketiciler oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi seçilmiştir. Toplamda 240 örneklem seçilmiş ve veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anketlerin 8 tanesi eksik veya hatalı olduğundan dolayı analizlere dahil edilmemiş ve toplamda 232 örneklem ile analizler yapılmıştır. Kullanılan anket 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tüketicilerin materyalizm, hedonizm ve dürtüsel satın alma eğilimlerini ölçen 2 tanesi ters kodlu olan toplam 25 ifade bulunmaktadır. Burada yer alan materyalizm ölçeği Richins (1987)'den; hedonizm ölçeği Babin vd. (1994)'nden; dürtüsel satın alma ölçeği de Rook ve Fisher (1995)'dan uyarlanarak oluşturulmuştur. Bu bölümde 5'li likert derecelemesi kullanılarak (5: Kesinlikle katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle katılmıyorum) katılımcıların her bir ifadeye uygun olan seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Anketin ikinci bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerine yönelik sorular yer almaktadır. Anketler yoluyla elde edilen veriler, bilgisayar ortamında tasnif ve analiz edilmiştir. Analizlerde, tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra her bir değişkenin ölçek güvenilirliğini görebilmek için güvenilirlik analizi, çok sayıda ifadeyi gruplandırabilmek için faktör analizi, araştırma hipotezlerini test edebilmek için de basit doğrusal regresyon ve korelasyon analizleri kullanılmıştır.

6. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında test etmek amacıyla toplam 5 hipotez oluşturulmuştur:

H₁: Materyalizm ile hedonizm arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Materyalizm ile dürtüsel satın alma davranışı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Hedonizm ile dürtüsel satın alma davranışı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Materyalizm, dürtüsel satın alma davranışını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H₅: Hedonizm, dürtüsel satın alma davranışını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

7. Bulgular ve Tartışma

Araştırmaya katılan katılımcılara ait demografik özelliklerin frekans analizi sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Cinsiyet	n	%		Medeni Durum	n	%
Erkek	128	55,2		Evli	104	44,8
Kadın	104	44,8		Bekâr	128	55,2
Yaş	n	%		Kişisel Aylık Gelir Seviyeniz	n	%
20 yaş ve altı	8	3,4		1000 TL’den az	24	10,3
20-24	56	24,1		1001-2000 TL	40	17,3
25-29	72	31		2001-3000 TL	64	27,6
30-34	48	20,8		3001-4000 TL	40	17,3
35-39	40	17,3		4001-5000 TL	56	24,1
40 yaş ve üzeri	8	3,4		5001 TL ve üzeri	8	3,4
Eğitim Durumunuz	n	%				
Ortaokul Mezunu	8	3,4				
Lise Mezunu	24	10,3				
Ön Lisans Mezunu	32	13,8				
Lisans Mezunu	96	41,5				
Lisansüstü mezunu	72	31				

Toplam	232	100		Toplam	232	100
---------------	-----	-----	--	---------------	-----	-----

Tablo1. Demografik Özelliklerin Frekans Analizi Sonuçları

Araştırmaya katılan katılımcıların 128i erkek 104ü kadın ve 104ü evli 128i ise bekârdır. Yaş kategorisine bakıldığında katılımcıların yarısından fazlasının 20-29 yaş arasında olduğu görülmektedir. Kişisel aylık net gelirde ise 50001 TL ve üzeri gelire sahip olan katılımcıların azınlık grubu (8 kişi) oluşturduğu; 2001-3000 TL arası gelire sahip olanların ise çoğunluk grubu (64 kişi) oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyesinin ise %72 oranında lisans ve lisansüstü olduğu görülmektedir.

Materyalizm, hedonizm ve dürtüsel satın alma ölçeklerinin güvenilirlik analizi değerleri Tablo2’de verilmiştir.

Değişken Adı	İfade Sayısı	Cronbach’s Alpha Değeri
Materyalizm	5	,899
Hedonizm	11	,885
Dürtüsel Satın Alma	9	,964

689

Tablo2. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Materyalizm ve hedonizm ölçeklerinin cronbach’s alpha değerleri $> 0,7$ olduğundan bu iki ölçeğin iyi derecede güvenilir olduğu; dürtüsel satın alma ölçeğinin ise cronbach’s alpha değeri $> 0,9$ olduğundan bu ölçeğin de çok iyi derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan KMO ve Bartlett’s Test sonuçları Tablo3’te verilmiştir.

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü Örneklem Yeterliliği		,819
Bartlett’s Test	Ki-Kare	8594,920
	Serbestlik Derecesi	300
	Anlamlılık Düzeyi	,000

Tablo3. KMO ve Bartlett’s Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olin değeri $> 0,8$ (,819) olduğundan dolayı verilerin faktör analizi için yeterli olduğu söylenebilir. Bartlett's testi anlamlılık düzeyi de < 0.05 (,000) olduğundan korelasyon matrisi birim matris değildir. Yani veriler normal dağılmaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan 25 ifadeye ait faktör analizi sonuçları ve faktör yükleri Tablo4'te açıklanmıştır.

Açıklanan Toplam Varyans: %77.858	Mat: Materyalizm Hed: Hedonizm Ds: Dürtüsel Satın Alma		
İFADELER	FAKTÖRLER		
	Materyalizm	Hedonizm	Dürtüsel Satın Alma
Mat1	,845		
Mat2	,680		
Mat3	,727		
Mat4	,770		
Mat5	,849		
Hed1	,863		
Hed2	,861		
Hed3	,881		
Hed4	,847		
Hed5	,686		
Hed6	,882		
Hed7	,783		
Hed8	,894		
Hed9	,861		
Hed10	,859		
Hed11	,839		
Ds1	,815		
Ds2	,736		

Ds3	,907
Ds4	,855
Ds5	,733
Ds6	,859
Ds7	,816
Ds8	,794
Ds9	,886

Tablo4. Faktör Analizi Sonuçları

Tablo 4'teki faktör analizi sonuçlarına göre tüm ifadelerin faktör yükleri 0.5 üzerinde çıkmıştır ve tüm ifadeler ait oldukları faktörlere yüklenerek 3 faktörü (materyalizm, hedonizm, dürtüsel satın alma) oluşturmuştur. Açıklanan toplam varyans da %77.858 olarak bulunmuştur.

		Materyalizm	Hedonizm	Dürtüsel Satın Alma
Materyalizm	Korelasyon Katsayısı	1	,307**	,630**
	Anlamlılık Düzeyi (p)		,000	,000
	Örnek Sayısı (n)	232	232	232
Hedonizm	Korelasyon Katsayısı	,307**	1	,388**
	Anlamlılık Düzeyi (p)	,000		,000
	Örnek Sayısı (n)	232	232	232
Dürtüsel Satın Alma	Korelasyon Katsayısı	,630**	,388**	1
	Anlamlılık Düzeyi (p)	,000	,000	
	Örnek Sayısı (n)	232	232	232

Tablo5. Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında materyalizm, hedonizm ve dürtüsel satın alma değişkenleri arasındaki anlamlılık katsayıları (,000) olduğundan dolayı tüm değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Materyalizm ve hedonizm arasındaki korelasyon katsayısına bakıldığında (,307) zayıf da olsa anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir.

Yani katılımcıların materyalizme olan eğilimleri arttıkça hedonizme olan eğilimleri de aynı yönde artacaktır. Materyalizm ile dürtüsel satın alma değişkenleri arasındaki korelasyon katsayısına bakıldığında (,630) anlamlı, pozitif ve güçlü bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Yani katılımcıların materyalizme olan eğilimleri arttıkça dürtüsel satın alma davranışları da paralel olarak artacaktır. Hedonizm ile dürtüsel satın alma arasındaki korelasyon katsayısı (,388) ise bu değişkenler arasında anlamlı, pozitif ve zayıf bir ilişkinin olduğunu gösterir. Yani katılımcıların hedonizme olan eğilimleri arttıkça dürtüsel satın alma davranışları da artış gösterecektir.

	DÜRTÜSEL SATIN ALMA		
	Anlamlılık Düzeyi (p)	Düzenlenmiş R ²	β Katsayısı
Materyalizm	,000	,394	1,050
Hedonizm	,000	,147	,427

Tablo6. Regresyon Analizi Sonuçları

Regresyon analizi sonuçlarına göre hem materyalizmin hem de hedonizmin (Bağımsız değişkenler), dürtüsel satın alma davranışını (bağımlı değişken) anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir (anlamlılık düzeyleri <,05). Materyalizmin, dürtüsel satın alma değişkenini tek başına açıklama oranı %39.4'tür (düzenlenmiş R² değeri) ve katılımcıların materyalizm eğilimlerindeki 1 birimlik artış dürtüsel satın alma davranışlarında 1,050 birim artışa yol açacaktır (β Katsayısı). Hedonizmin, dürtüsel satın alma değişkenini tek başına açıklama oranı %14.7'dir (düzenlenmiş R² değeri) ve katılımcıların hedonizme olan eğilimlerindeki 1 birimlik artış dürtüsel satın alma davranışlarında 0,427 birimlik bir artışa yol açacaktır (β Katsayısı).

Tüm bu istatistiki analizler sonucunda kurulan hipotezlerin tümü kabul edilmiştir ve Tablo7'de özetlenmiştir.

HİPOTEZLER	KABUL / RET
H₁: Materyalizm ile hedonizm arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H₂: Materyalizm ile dürtüsel satın alma davranışı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H₃: Hedonizm ile dürtüsel satın alma davranışı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H₄: Materyalizm, dürtüsel satın alma davranışını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.	KABUL
H₅: Hedonizm, dürtüsel satın alma davranışını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.	KABUL

Tablo7. Hipotez Testleri Kabul/Ret Tablosu

8.Sonuçlar

Bu çalışmada materyalizm, hedonizm ve dürtüsel satın alma arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Ayrıca materyalizm ve hedonizmin, dürtüsel satın alma davranışlarına olan etkisi ve derecesi saptanmaya çalışılmıştır. Üç farklı ölçekten oluşan anket çalışması ile Mersin merkezde ikamet eden 232 tüketiciden veri toplanmıştır.

Materyalizm, hedonizm ve dürtüsel satın alma arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler ortaya çıkmıştır. Materyalizm-hedonizm ve hedonizm-dürtüsel satın alma arasında zayıf da olsa pozitif ve anlamlı ilişkiler çıkmasına rağmen materyalizm ile dürtüsel satın alma arasında anlamlı, pozitif ve güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Materyalizm ve hedonizmin dürtüsel satın alma üzerinde anlamlı bir etkisinin olması da araştırmanın diğer bulgularıdır. Hedonizmin, dürtüsel satın almayı açıklama yüzdesi düşük olsa da (%14.7) materyalizmin, dürtüsel satın almayı açıklama yüzdesi (%39.4) hedonizme göre oldukça yüksektir ve materyalizme olan eğilimin hedonizme olan eğilime göre dürtüsel satın alma davranışını daha çok etkilediği söylenebilir.

Bu sonuçlar ışığında materyalizme ve hedonizme eğilimi olan tüketicilerin, dürtüsel satın alma davranışlarının etkilendiğine; özellikle de materyalizme eğilimi olan bireylerin bu davranışları göstermede daha çok eğilimli olduğuna; materyalizm ve hedonizm arasında zayıf da olsa anlamlı ve pozitif bir ilişkinin bulunduğu ulaşılabılır.

Kaynakça

Aslay, F., Ünal, S. ve Akbulut, Ö. (2013). Materyalizmin Statü Tüketimi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27/2, 43-62.

Aytekin, P. ve Ay, C. (2015). Hedonik Tüketim ve Anlık Satın Alma İlişkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8/1, 141-156.

Babin, B. J., Darden, W. R. ve Griffin, M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of consumer research*, 20/4, 644-656.

Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*. (H. Deliçaylı, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayley, G. ve Nancarrow, C. (1998). Impulse purchasing: a qualitative exploration of the phenomenon. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 1/2, 99-114.

Belk, R. W. (1985). Materialism: Trait aspects of living in the material world. *Journal of Consumer Research*, 12/3, 265-280.

Büyüker İşler, D. ve Atilla, G. (2013). Duygusal Zekâ ve Dürtüsel Satın Alma Davranışı İlişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26, 180-206.

Çabuk, S. ve Araç, S. K. (2016). Materyalizmin Moda Giyim İlgilenimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 16/3, 109-127.

De Mooij, M. (2004). *Consumer behavior and culture: Consequences for global marketing and advertising*. California: Sage Publications.

- Dhar, R. ve Wertenbroch, K. (2000). Consumer choice between hedonic and utilitarian goods. *Journal of Marketing Research*, 37/1, 60-71.
- Frunzaru, V. ve Popa, E. M. (2015). Materialistic Values, Shopping and Life Satisfaction in Romania. *Revista Romana de Sociologie*, 26/3/4, 299-313.
- Graa, A., Dani-Elkebir, M. ve Bensaid, M. (2014). The impact of Environmental Factors on Impulse Buying Behaviour Using the Mehrabian and Russell's Framework. *Leonardo Journal of Sciences*, 13/24, 101-114.
- Hanzaee, K. H. ve Rezaeyeh, S. P. (2013). Investigation of the effects of hedonic value and utilitarian value on customer satisfaction and behavioural intentions. *African Journal of Business Management*, 7/11, 818-825.
- Hirschman, E. C. ve Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions. *The Journal of Marketing*, 46, 92-101.
- Kacen, J. J. ve Lee, J. A. (2002). The Influence of Culture on Consumer Impulsive Buying Behavior. *Journal of consumer psychology*, 12/2, 163-176.
- Khare, A. (2014). Money attitudes, materialism, and compulsiveness: Scale development and validation. *Journal of Global Marketing*, 27/1, 30-45.
- Korur, M. G. ve Kimzan, H. S. (2016). Kompulsif Satın Alma Eğilimi ve Alışveriş Sonrası Pişmanlık İlişkisinde Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımının Rolü: AVM Müşterileri Üzerine Bir Araştırma 1. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi= Journal of Consumer and Consumption Research*, 8/1, 43-71.
- Odabaşı, Y. (2009). *Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Okutan, S., Buket, B. ve Altunışık, R. (2013). Keşifsel Satın Alma Eğilimleri ve Bu Eğilimlerin Plansız, Kompulsif ve Hedonik Satın Alma Tazlarıyla Olan İlişkisinin İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8/3, 117-136.
- Özgöl, E. (2011). Tüketicilerin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Hedonik Tüketim ve Gönüllü Sade Yaşam Tazları Açısından Değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*, 11/1, 25-38.
- Özgül, N. (2013). Hedonik Tüketim ile Cinsiyet ve Gelir Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, 169-180.
- Öztürk, A. ve Nart, S. (2016). Materyalizm-Moda Giyim ilgilenimi-Plansız Satın Alma İlişkisi: Üniversite öğrencileri erine Bir Araştırma. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2/3, 45-55.
- Quadir, E. S. (2012). Materyalist Değer Eğiliminin Gelişiminde Tüketici Sosyalizasyonunun Rolü. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 3/6, 31-50.
- Richins, M. L. (1987). Media, materialism, and human happiness. *ACR North American Advances*, 14, 352-356.
- Rook, D. W. ve Fisher, R. J. (1995). Normative influences on impulsive buying behavior. *Journal of consumer research*, 22/3, 305-313.

- Rook, D. W. ve Gardner, M. P. (1993). In the mood: Impulse buying's affective antecedents. *Research in Consumer Behavior*, 6/7, 1-28.
- Sofi, S. A. ve Nika, F. A. (2016). The Role of Personality in Impulse Buying Behavior. *Jindal Journal of Business Research*, 5/1, 26-50.
- Van Auken, S., Wells, L. G. ve Borgia, D. J. (2014). Assessing materialism among the future elites of China. *Journal of International Consumer Marketing*, 26/2, 88-105.
- Verplanken, B. ve Herabadi, A. (2001). Individual differences in impulse buying tendency: Feeling and no thinking. *European Journal of personality*, 15/1, 71-83.
- Villi, B. ve Kayabaşı, A. (2013). Kozmetik Ürünlerde Kadınların Dürtüsel Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/1, 143-165.

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE SOSYAL GÜVENLİK HAKKI

Arş. Gör Murat KURUN

**Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler
Bölümü**

Arş. Gör Lokman ŞAHİN

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Tarihin başlangıcından beri insanlar çeşitli yöntemlerle kendilerini koruma yoluna girmişlerdir. Tarihin farklı zamanlarında insanların korunma ihtiyacı veya insanların hayatlarını devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu şeyler değişiklik göstermiştir. Bu değişim sürecinde “sosyal güvenlik” sanayi devriminden sonra değişen koşullara bağlı olarak bir hak olarak görülmesi bile kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal güvenliğin bir hak olarak ele alınması 2. Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşmiştir ve bu tarihten sonra sosyal güvenlik hakkı uluslararası belgelere konu olmuştur. 20. yüzyılın 2. dönemi boyunca gerçekleşen olaylar sosyal güvenlik hakkının önemi daha belirgin hale getirmiştir. Çalışmamızda artık önemi yadsınamayacak kadar büyük olan sosyal güvenlik hakkının uluslararası sözleşme ve bazı önemli metinlerde nasıl ele alındığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Uluslararası Sözleşme, Hak.

697

SOCIAL SECURITY RIGHTS IN INTERNATIONAL CONVENTIONS

Absract

People have been able to protect themselves in various ways since the beginning of history. At different times in history people's need of protection or things that people need to maintain their lives have changed. In this process of change, "social security" emerges as a concept even though it is not seen as a right depending on changing conditions after the industrial revolution. Social security was considered as a right after World War II, and after this date the right to social security has become the subject of international documents. The events that took place during the second period of the 20th century made the importance of the right to social security more prominent. In our study, how the right to social security, now too big to be neglected, is addressed in the international convention and some important texts will be examined.

Keywords: Social Security, International Contract, Rights.

Giriş

İnsan var olduğu günden bu yana gelecek kaygısıyla yaşamını sürdürmüştür. İnsanların gelecek kaygısı ise bazı temel ihtiyaçların aynı olmasıyla birlikte yaşadığı döneme göre değişkenlik arz etmiştir. Fakat her dönemde insanın gelecek kaygısı var olmuştur. Bahsetmiş olduğumuz gelecek kaygısının içeriğini açlık, yoksulluk, hastalık, yaşlılık, geçimini idame ettirme, ekonomik güvence gibi unsurlar oluşturmaktadır. İnsan kaçınılmaz olduğunu düşündüğü bu tehlikelere karşı bir korunma mekanizması ya da bir güvenlik mekanizması kurmayı yaşam mücadelesinin bir parçası olarak bilmıştır.

Tarihsel süreçte sosyal hayatın gelişimiyle paralel olarak insan hayatında var olan kaçınılmaz tehlikelere karşı korunmak için güvenlik mekanizmaları da gelişim göstermiştir. İlkçağlarda toplumsal düzenin ve üretim gibi faktörlerin yetersiz düzeyde oluşu yaşlı veya hasta insanların ölüme terk edilmesi gibi çaresizlikler orta çağda toplumsal ve ekonomik şartların gelişmesiyle toplumsal yardımlaşma kurumlarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Modern devletlerin ortaya çıkması ve sanayi devrimi sonrasında devlet ile birey arasındaki ilişkinin farklı bir boyut kazanması ve ekonomik yapının farklılaşması bireyin sosyal güvenlik ihtiyaçlarının giderilmesinde özellikle devlet tarafından sağlanan yeni sosyal koruma araçlarının önünü açmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru ise sosyal güvenlik kavramı devletlerin anayasalarında yer almış ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise sosyal güvenlik hakkı evrensel bir insan hakkı olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda sosyal güvenlik hakkı, uluslararası sözleşmelerde ve birçok devletin anayasasında devletin bir yükümlülüğü olarak yer almıştır.

Sosyal Güvenlik Hakkının Ortaya Çıkışı

Sosyal güvenlik kavramının çok eski dönemlerden itibaren var olmasına rağmen ilk defa 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası yaşanan toplumsal riskleri ortadan kaldırmak ve özellikle ekonomik güvence sağlamayı amaçlayan ABD’ de kabul edilen 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Kanunu (Social Security Act)’ nda kullanılmıştır. Daha sonra “sosyal güvenlik “ kavramı tüm dünyada kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra ise tüm dünyada bu şekliyle kullanılmaya başlanmıştır.¹

Sosyal güvenlik kavramının farklı şekilde birçok tanımı yapılmış olmasının yanında ortak genel bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu tanımları kapsayan bir tanım yapmak gerekirse sosyal güvenlik; “gelirleri ne olursa olsun ülkede yaşayan herkese, istekleri veya iradeleri dışında gerçekleşen mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklerden ötürü gelirinde sürekli veya geçici olarak azalma ve/veya giderlerinde artma meydana gelmesi ihtimallerine karşı bir insan hakkı ve anayasalarca devletlere yüklenmiş bir ödev olarak asgari bir koruma sağlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum olan kurum veya kurumlar topluluğundan oluşan zorunlu bir sistemdir.”²

Sanayileşmeyle birlikte değişen iş ve yaşam koşullarının toplum düzeninde ortaya çıkarmış olduğu yeni denge nedeniyle sosyal güvenliğin gelişimini sanayileşme öncesi ve sonrası biçiminde iki başlıkta incelemek daha doğru olacaktır.

¹ KORKUSUZ, M. Refik, UĞUR, Suat, Sosyal Güvenlik Hukuku, Sosyal Güvenlik Hukuku, (3. Baskı), Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2013, s. 3-4.

² ALP, Nihat Seyhun, Sosyal Güvenlik Alanında Uluslararası İşbirliği Ve Türkiye'nin Taraf Olduğu İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmeleri, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013, s.4.

Sanayileşme öncesi toplumlarda sosyal güvenlik aile içi yardımlaşma, dini kuruluşlar ve meslek kuruluşları bünyesindeki dayanışmayla sağlanıyordu. Bunlardan aile içi yardımlaşma veya dayanışma en eski sosyal güvenlik sistemidir. Aile içi yardımlaşma en eski sosyal güvenlik sistemi olmasının yanında günümüz geleneksel toplumlarında hatta sanayileşmiş toplumlarda hala geçerliliği söz konusudur. İlkçağ ve Ortaçağda ise toplumsal yaşamda özellikle dini inançlar gereği kurulan bir sosyal güvenlik sisteminden bahsetmek mümkündür. Bu dönemde dini vecibeleri gereği yardımlaşmada bulunanlar ve dini kurumlar veya kuruluşlar sosyal güvenliğin kaynağı olmuşlardır. Yine Ortaçağda batı toplumlarında loncalar, doğu (İslam) toplumlarında ise ahi birlikleri adındaki meslek kuruluşları ve vakıflar sosyal güvenlik için önemli kuruluşlar haline gelmişlerdir.³

Sanayileşmeden önceki sosyal güvenlik, son dönemlerde doğallıktan uzaklaşıp kurumsallaşma sürecine girmekle birlikte, genellikle kamu müdahalesinden yoksun, dinsel boyutları ağır basan, oldukça dağınık, ilkel, kapsamı dar ve sınırlı ve güçsüz olması nedeniyle etkisiz kalmıştır.⁴

18. yy’ da Sanayi Devriminin gerçekleşmesi ve yeni teknik buluşlarla yeni siyasal gelişimler Avrupa’ da büyük ekonomik ve toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Teknolojik üretim araçlarıyla üretim gücünün artmasına rağmen emek arzının talebin üstünde olması nedeniyle yoksul bir işçi sınıfı doğup gelişmişti.⁵ “*Sanayileşmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan işçi sınıfı her türlü servetten yoksun olduğu gibi yaşamlarını rahatça sürdürebilecek bir gelire de sahip değillerdi. Ayrıca hem işverenlere hem de geleceğe dair ciddi bir güvensizlik söz konusu idi. İşçilerin karşılaştığı ağır sosyo-ekonomik şartlar, işçi hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açarak koruma politikalarının doğuşunu zorunlu kılmıştır.*”⁶

Modern anlamda sosyal güvenlikle ilgili gelişmeler 19. yy sonlarında Almanya’da Bismarck döneminde gerçekleşmiştir. Bismarck döneminde “Hastalık Sigortası”, “İş Kazaları Sigortası”, “Yaşlılık ve Malullük Kanunları” çıkarılmıştır. Bu kanunlarla geliştirilen sosyal güvenlik modeli, başlarda belirli bir oranın altında çalışan sanayi çalışanlarıyla sınırlıyken daha sonraları diğer çalışanları da kapsamıştır. 1911 yılında İngiltere’ de Ulusal Sigorta Yasası hastalık ve sakatlık sigortası ve dünyada bir ilk olarak işsizlik sigortasını düzenlemekteydi.⁷

Bu dönemde sosyal güvenlik ile ilgili öngörülen model ile yapılan düzenlemeler ve uygulamalara bakıldığında, temel amacın, işçiler ve onların iş güçlerinin korunması odaklı olduğu görülecektir. Ayrıca ilk sosyal sigortaların ortak yanı, kapsamına sınırlı bir çalışan kesimini alması ve bu kesimi iş gücünü tehdit eden bir takım risklere karşı korumasıdır.⁸

Sosyal güvenlik hakkı nihayet 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’ ndan sonra ulusal ve uluslararası mevzuatta bütün bireylerin hakkı olarak düzenlenmeye başlayacaktır. Bu anlamda

³ GÖKÇEOĞLU, Şebnem, Sosyal Güvenlik Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 1994, s.1-6.

⁴ AKKAYA, Yüksel, Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar, Toplum ve Hekim, Cilt.15 Sayı. 2, Mart- Nisan 2000, ss.82-91, s. 84.

⁵ DİLİK, Sait, Sosyal Güvenlik, Kamu-İş Sendikası, Ankara 1991, s. 39-41.

⁶ DİLİK, Sait, “Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi”, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 43, S. 1–2, Ocak– Haziran 1988, s. 72.

⁷ GÜZEL, Ali, OKUR, Ali Rıza, Sosyal Güvenlik Hukuku, (Yenilenmiş 10. Bası),Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 19-20.

⁸ AYDIN, Mehmet Ali, Sosyal Güvenlik Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2009, s. 42.

sosyal güvenliğin simgesi olan ve ABD’ de kabul edilen 14 Ağustos 1935 tarihli Kanun’ la sadece işçi odaklı yapılanmanın önüne geçilmiştir.⁹

II. Dünya savaşı yıllarında herkese ekonomik ve sosyal güvenlik hakları bakımından daha fazla hakkın tanınması gerektiğini savunan 12 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Paktı ise sosyal güvenliğin uluslararası boyuta taşınması anlamında önemli bir yer tutmaktadır. Diğer taraftan, 28. Çalışma Konferansı’nın 10 Mayıs 1944 tarihli Philadelphia Bildirisi sosyal güvenlik kavramının Uluslararası Sosyal Güvenlik Örgütü’nün belgelerine girmesini sağlayan 102 Sayılı Sözleşmenin temelini oluşturmaktadır. Uluslararası düzeydeki bu çalışmalar, II. Dünya Savaşı’nın bitimini izleyen yıllarda, sosyal güvenlikle ilgili diğer önemli bir gelişme ise, sosyal güvenliğin günümüzdeki şekillenmesinde önemli basamak taslarından birini oluşturan Beveridge Raporu’nun kabul edilmesidir. Beveridge raporunun temel düşüncesi, modern dünyaya yakışmayan ve modern toplumlarda bulunmaması gereken fakirliğin sosyal güvenlik uygulamalarıyla sistemli bir şekilde ortadan kaldırılmasıdır. 1942’de açıklanan rapor, sosyal güvenlik hakkının günümüzdeki şekillenmesinde önemli basamak taslarından birini oluşturmaktadır. Raporun temel ilkesi muhtaçlığın ortadan kaldırılmasıdır.¹⁰

Sosyal Güvenlik Hakkının Uluslararası Sözleşmelerdeki Yeri

Sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanmasını iki farklı alanda ele almak mümkündür. Öncelikle, sosyal güvenlik hakkı bir insan hakkı olarak uluslararası sözleşmelerde yerini bulmuş ve birçok devletin iç hukukunda yer alarak pozitif bir yükümlülük haline gelmiştir. Diğer bir alan ise özellikle farklı nedenlerden dolayı II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan demografik hareketlilikler neticesinde farklı ülkelerde bulunma, çalışma veya yaşama sebebiyle bireylerin sosyal güvenlik haklarının korunmasını amaçlayan uluslararası sözleşmeler yapılmaya başlanmasıdır.¹¹

700

Uluslararası toplumun insan hakları konusunda II. Dünya Savaşı sonrası oluşan ortak bilinci ve devletlerin ekonomik ve sosyal alanda bazı sorumluluklarının olduğuna ilişkin uluslararası bildiriler sosyal güvenlik hakkının da evrensel bir nitelik kazanmasına vesile olmuştur. Bu biçimde uluslararası toplumun özellikle insan hakları bağlamında dikkatini çeken sosyal güvenlik hakkının yoğun bir biçimde uluslararası sözleşmelerde işlenmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda sosyal güvenlik hakkı Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)¹², Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği gibi kuruluşların temel belgelerinde düzenlenmeye çalışılmış ayrıca devletler arasında başka ülkelerde çalışan vatandaşlarının sosyal güvenlik haklarını gözetmek amacıyla iki ve/veya çok taraflı antlaşmalar imzalamışlardır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin bir belge olarak kaynağı Birleşmiş Milletler Şartı’dır. BM Şartı’nda BM’nin amaçlarından birisi de ayrım gözetmeksizin insan hak ve özgürlüklerine saygıyı geliştirip güçlendirilmesinde işbirliğini sağlamaktır.¹³ BM nezdinde kurulan İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanmış olan metin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

⁹ AYDIN, s. 43.

¹⁰ AYDIN, s. 43-44.

¹¹ ARICI, Kadir, Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku, Kamu-İş Sendikası, Ankara 1997, s. 10.

¹² Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) BM’nin uzman kuruluşlarından birisidir. ILO hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ilo.org/ankara/about-us/lang--tr/index.htm>, Erişim Tarihi: 10.03.2017.

¹³ BM Şartı’nın “Amaçlar ve İlkeler” adlı I. Bölümü m. 3. Türkçe tam metni için bkz.

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, Erişim Tarihi: 10.03.2017.

tarafından 10 Aralık 1948’ de üye devletlerin karşı oyu olmaksızın kabul edilmiştir.¹⁴ Bildiri, insan haklarının evrensel düzeyde korunmasına yönelik ilk metin olmakla birlikte hukuki niteliği bakımından tavsiye niteliğinde bir belgedir. Fakat devletler üzerinde bağlayıcılığı olmamasına rağmen devletlerin ulaşmak istedikleri ortak idealin ifadesi olarak değerlendirilebilir.¹⁵ Diğer yandan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde belirtilen ilkelerin, uluslararası hukukun kaynaklarının sıralandığı “*Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’ne göre (m. 38, 1/c), Hukukun, uygar uluslarca tanınmış, genel ilkelerinden olduğu veya uluslararası yapılageliş hukukundan (m. 38, 1/b) sayılması gerektiği yolunda görüşlerle, Bildiri’ye hukuksal bağlayıcılık kazandırılmak istenildiği de görülmektedir.*”¹⁶

İnsan Hakları Bildirisi’nde sosyal güvenlik hakkına ilişkin açık hükümlere yer veren maddeler m. 22, m.23 ve m. 25 olmakla birlikte Bildiri’nin Önsöz’ünde yer alan insan haklarına ilişkin genel ifadelerde ve m.33’ te de sosyal güvenlik hakkına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Sosyal güvenlik hakkına ilişkin açık hükümlerin yer aldığı m. 22’ ye göre: toplumu oluşturan her birey sosyal güvenlik hakkına sahip olmalıdır. Toplumun temel unsuru olan birey kişiliğini ve onurunu geliştiricek her türlü olanaktan yararlanabilmelidir. Bu gelişimin sağlanması için bireyler ulusal ve uluslar üstü her türlü imkanla desteklenmelidir.

Bildiride m. 23’ e göre: a) Herkesin çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma koşullarına ve işsizlikten korunmaya; b) Herkesin, hiçbir ayırım gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete; c) Çalışan herkesin kendisine ve ailesine insanlık onuruna yaraşır bir yaşam sağlayan ve gerektiğinde her türlü sosyal koruma yollarıyla da desteklenen adil ve elverişli bir ücrete; d) Herkesin, çıkarlarının korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır. M. 22’ de herkesin sosyal güvenli hakkına sahip olduğunun altı çizilirken m. 23’ te işsizlikten korunma, ayırım gözetilmeksizin eşit işlerde eşit ücret hakkına sahip olduğu, kendisini ve ailesini kapsayan sosyal koruma yollarının gerekliliğine ilişkin ifadelerle sosyal güvenlik kavramının tanımın ortaya çıkarıldığı ve kapsamının belirlendiği söylenebilir.

Bildirinin 25. maddesinde ise; toplumun her bir bireyinin kendisini ve ailesini geçindirecek gerekli sosyal hizmetlerden yararlanması ve yaşamını devam ettirmesini engelleyecek faktörler karşısında güvence altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Maddenin 2. fıkrasında evlilik içi veya dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın bütün çocukların, özel bakım ve yardım görme biçiminde sosyal korunmadan yararlanmaları gerektiği ifade edilerek sosyal güvenlik hakkının tanımının kapsamı daha da genişletilmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 102 Sayılı Sözleşmesi

Sosyal güvenlikle ilgili en önemli belgelerden biri olan “Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı Sözleşme”¹⁷ 1952 yılında 35. Uluslararası çalışma Konferansı tarafından

¹⁴ Genel kurula katılan üye ülkelerden 41’i olumlu oy kullanırken 8’i (Sovyetler Birliği, Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Güney Afrika Birliği ve Suudi Arabistan) farklı nedenlerden dolayı çekimser oy kullanmışlardır.

¹⁵ CİVELEK, Jale, *1789 Fransız Bildirisi Ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi*, İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt 9, Sayı 1, 1989. Ss.1-9,s. 5-6.

¹⁶ AYBAY, Rona, *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/insan_haklari_evrensel_bildirisi.pdf, Erişim Tarihi: 10.03.2017.

¹⁷ Sözleşmenin Türkçe tam metni için bkz. “102 No’lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi” http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377270/lang--tr/index.htm, Erişim Tarihi: 10.03.2017.

kabul edilmiştir. Sözleşme ile 1944 tarihli Philadelphia Bildirgesinde yer alan öneriler gerçekleştirilmiştir.¹⁸ Bu sözleşmenin amacı, sözleşmeye taraf olan devletlerin yerine getirmekle yükümlü oldukları zorunlu unsurların belirlenmesidir. 102 sayılı Sözleşme sosyal güvenliğin dokuz temel dalını ya da riskini sıralamıştır.¹⁹ Bunlar; sağlıkla ilgili bakım giderleri anlamında “hastalık”, gelir kaybına neden olan risklerin karşılanması anlamında “hastalık”, “işsizlik”, “yaşlılık”, “iş kazası” ve “meslek hastalığı”, “analık”, “malullük”, “ölüm” ve “aile yardımları”dır. Sözleşmeye taraf olmak isteyen devletlerden en az üç riske karşı vatandaşlarını güvence altına alması beklenmektedir. Güvence altına alınan üç risk ise “işsizlik”, “yaşlılık”, “iş kazası ve meslek hastalığı”, “malullük” veya “ölüm” unsurlarından birini kapsamak zorundadır. Yani sözleşmeye taraf olan devletlerin bütün risklere karşı güvence vermesi zorunluluk dâhilinde değildir. Ayrıca sözleşmede üye devletlere büyük bir serbestlik verilmiştir. Şöyle ki, *“sosyal korumanın genel olarak işçilerin % 50’sini veya aktif nüfusun % 20’sini ve belirli ölçütlere göre saptanmış yabancı işçileri kapsamına alması zorunludur”*²⁰ şeklinde bir ibare bulunmaktadır.

Sözleşme, sosyal güvenlikle ilgili temel ilkelere yer vermekle birlikte, sosyal güvenlikle ilgili mali ve idari teşkilatlanma konusunda devletlere geniş bir serbestlik tanımıştır. Bununla amaçlanan, sosyal güvenlikten yoksun ülkelerin bu yolda ilk adımlarını atma yönünde teşvik edilmek istenmesidir. Diğer yandan, gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik hakkı ile ilgili olarak sözleşme normlarını aşan düzenlemeler yapmış ve/veya yapıyor olmasından bu devletler için sözleşmenin çok fazla bir yararı olduğu söylenemez.²¹

Mültecilerin Statüsüne Dair Sözleşme

BM Genel Kurulu tarafından mültecilerin uluslararası koruma sağlamak ve sorunlarına kalıcı çözümler bulmak amacıyla kurulan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği söz konusu amaç için çalışmalarına devam ederken 28 Temmuz 1951 tarihinde “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”²² BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 22 Nisan 1954’ te yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin tanımını yapmış olduğu mülteci tanımına 1951’ den önce Avrupa’ da meydana gelen olaylar sınırlaması getirilmiştir.²³ Fakat uluslararası korumaya gereksinimi olan kişilerin herhangi bir tarihi veya coğrafi sınırlandırma olmaksızın mülteci haklarından yararlandırılmaları 1951 tarihli Sözleşmeye Ek 1967 tarihli “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol”²⁴ ile mümkün olmuştur.²⁵

1951 Sözleşmesiyle mültecilere tanınan haklar arasında; Sözleşme hükümlerinden faydalanmada ayrımcılığın yasak olması, mülkiyet hakkı, din özgürlüğü, karşılıklılık şartından muafiyet, örgütlenme özgürlüğü, mahkemelere başvuru hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı,

¹⁸ GÜZEL, OKUR, s. 39.

¹⁹ AYHAN, Abdurrahman, Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri, Sosyal Güvenlik Dergisi, 2012/1, ss. 41-55., s. 52.

²⁰ GÜZEL, OKUR, S. 39.

²¹ GÜZEL, OKUR, s. 39.

²² Sözleşme’ nin Türkçe tam metni için bakınız. “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”

<http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1l%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf>, Erişim Tarihi: 11.03.2017

²³ Söz konusu sınırlamaya ilişkin maddeler için bkz. ODMAN, Tevfik, Mülteci Hukuku, AÜ. SBF. İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:15, Ankara 1995, s. 224.

²⁴ 1967 Protokolü 4 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol tam metni için bkz. ÇİÇEKLİ, Bülent, *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009, s.225-228.

²⁵ ÇİCEKLİ, s.22-26.

eğitim hakkı, ikamet ve seyahat özgürlüğü gibi hakların yanında konumuzla ilgili olarak sosyal yardım ve sosyal güvenlik hakkı da yer almaktadır.²⁶

Mültecilerin sosyal güvenlik hakkına ilişkin hükümler 23 ve 24. maddelerde yer almaktadır. Sözleşmenin 23. maddesinde sözleşmeye taraf devletin, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilerin sosyal yardımlar konusunda vatandaşlarına uyguladığı muamelenin aynısını uygulamasına ilişkin hüküm yer almaktadır. Sözleşme'nin 24. maddesinde ise mültecilerin sosyal güvenlik hakkına ilişkin ayrıntılı hükümler yer almaktadır.

Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

16 Aralık 1966 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, otuz beş üye devletin onay şartı sağlandıktan sonra 3 Ocak 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, kategorik bir ayırım yapmaksızın 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22-28. maddeleri arasında yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen uluslararası bir belgedir. Sözleşme' de düzenlenen haklar “self determinasyon hakkı”, “çalışma hakkı”, “adil ve uygun işte çalışma ile ilgili şartlar”, “sendikal haklar”, “sosyal sigorta ve sosyal güvenlik hakkı”, “ailenin, anneliğin, çocukluğun ve gençliğin korunması”, “yaşama standardı hakkı”, “açlıktan korunma hakkı”, “sağlık hakkı”, “eğitim hakkı”, “ücretsiz ilköğretim hakkı” ve “kültürel yaşama katılma hakkı” olarak sıralanabilir. “*Aynı zamanda belirli bir sosyal sınıfı gözetme amacı gütmeyen herkes için ve sadece bu hakları koruma amacı güden evrensel düzeydeki tek sözleşme olma özelliğine sahiptir.*”²⁷

Sosyal güvenlik hakkıyla ilgili olarak Sözleşmenin 9. maddesinde; “Sözleşmeye taraf devletler, herkese sosyal güvenlik hakkını tanırlar. Bu hak, sosyal sigorta haklarını da içerir.” ifadesi yer almaktadır.²⁸ Sözleşmenin devam eden maddelerinde 10. maddede annelerin, ailenin ve nesep ayrımı yapılmaksızın tüm çocuklara yardım görme ve korunma hakkının sağlanması ve 11. maddesinde ise, taraf devletlerin, herkesi “yeterli bir yaşam standardına sahip kılmayı” teminat altına almaları gerektiği ve devamında bu standardın yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de kapsadığı ifade edilmektedir.

Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde yer alan sosyal hakların yerine getirilmesinin gözetimi amacıyla da 28 Mayıs 1985 tarihinde BM organlarından Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından bir komite oluşturulmuştur. Bağımsız bir organ olarak kurulan Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Komitesi yardımcı nitelikte olup asıl yetkili organ Ekonomik ve Sosyal Konsey'dir. Diğer bir ifadeyle Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Komitesi Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından sadece devletlerin kendisine göndermiş olduğu raporları incelemeye yardımcı olmak üzere kurulmuştur.²⁹

Komite sadece Sözleşme'nin taraf devletler tarafından uygulanıp uygulanmadığı ile ilgilenir. Bu anlamda taraf devletlerin göndermiş olduğu raporları almak, incelemek ve değerlendirmek en önemli işlevidir.³⁰ Diğer yandan Sözleşme ile sağlanan koruma iç hukukta sağlanan korumayı

²⁶ ÇİÇEKLİ, s. 25.

²⁷ HALATÇI ULUSOY, Ülkü, “Sosyal Hakların Korunmasında Birleşmiş Milletler'in Rolü”, III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 24-25 Ekim 2011 Kocaeli, ss. 245-267 , s. 249-250.

²⁸ Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Türkçe tam metni ve ayrıntılı bilgi için bkz. GEMALMAZ, Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakkı Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 21-50.

²⁹ HALATÇI ULUSOY, s.251.

³⁰

tamamlayıcı niteliktedir. Sözleşmenin 2. maddesi ise taraf devletlerin Sözleşme’ de yer verilen hakları yerine getirmesinde bir yükümlülük doğurmak yerine³¹ maddeye göre taraf devletler bu hakları sağlamak amacıyla girişimde bulunmayı taahhüt ederler.³²

Gerek Komitenin sınırlı yetkisi gerekse de Sözleşmenin 2. maddesinde taraf devletlere getirilmiş olan geniş takdir yetkisi ve rapor verme sisteminin etkili olarak işlememesi Sözleşme’ de yer alan hakların taraf devletler tarafından uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu zorluğu aşmak için İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan birey ve gruplarının Komite’ ye bireysel başvurusunu içeren taslak 2008 yılında BM Genel Kurulu tarafından bireysel başvuruyu tanıyan ek ihtiyari protokol kabul edilmiştir.³³

Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit Muamele Yapılması Hakkında Sözleşme (118 No’lu Sözleşme)

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 06.06.1962 tarihinde kabul edilen ve 25.04.1964 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme³⁴ ile üye devletler, ülkelerindeki yabancılara sosyal güvenliğe tabi olma ve sağlanacak yardımlardan yararlanmaya hak kazanma açısından kendi vatandaşlarıyla eşit işlem yapma yükümlülüğünü almışlardır.³⁵

Sözleşme’nin özü, taraf devletlerin diğer ülke vatandaşlarına da ikamet şartına bağlı olmaksızın eşit bir şekilde sosyal güvenliğe tabi olma, yardımlardan faydalanma hakkını tanımayı kabul etmesidir. Yardımlardan faydalanma bakımından bazıları için belirli bir süre ikamet etme şartının konabileceğine ilişkin Sözleşme’ de hüküm vardır. Ayrıca, Sözleşme’ de eşit işlemin doğurabileceği muhtemel sakıncalara karşı esneklik ve koruyucu tedbir alma imkânlarını getirmek amacıyla hangi sosyal güvenlik yardımları için hangi ön şartların konabileceği de düzenlenmektedir.³⁶

704

Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk hakları konusunda ilk defa Milletler Cemiyeti döneminde bir bildirge yayınlanmış ve bu bildirge BM döneminde Genel kurul tarafından da benimsenmiştir. Bu kapsamda BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan sözleşme taslağı 20 Kasım 1989’da BM Genel Kurul’unda kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁷ Sözleşme, genel insan haklarına ilişkin hükümlerin yanında toplumun zayıf ve korunmaya muhtaç bireyleri olan çocukların özel durumlarına yönelik özel hak ve özgürlükleri de kapsamaktadır.³⁸

³¹ BOZKURT, Enver, İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003, s. 67-69.

³² HALATÇI ULUSOY, s. 252.

³³ HALATÇI ULUSOY, s. 252.

³⁴ Sözleşme’nin İngilizce metni için bkz. “Equality of Treatment (Social Security) Convention, 1962 (No. 118)” http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C118 , Erişim Tarihi: 12.03.2017, Sözleşme’ nin Türkçe Metni için bkz. “118 No’lu Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi”, http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377276/lang--tr/index.htm , Erişim Tarihi: 12.03.2017.

³⁵ GÜZEL, OKUR, s. 49.

³⁶ ARICI, s. 29.

³⁷ Sözleşme’ nin İngilizce metni için bkz. “Convention on the Rights of the Child”, <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>, Erişim Tarihi: 12.03.2017. , Sözleşme’ nin Türkçe metni için bkz. “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html , Erişim Tarihi: 12.03.2017.

³⁸ BOZKURT, s. 78.

Sözleşme çocuk haklarına ilişkin her türlü ayrımcılığı yasaklaması ve insan onuruna yaraşır bir muamele görmesi için gerekli olan koruma sağlanmaktadır. Bununla birlikte çocukların sosyal güvenlik hakkı bakımından da korunması amacıyla genel ve özel hükümlere de yer verilmiştir. Sözleşme'nin 26. Maddesine göre, sözleşmede imzacı olan devletler, çocukların sosyal güvenlik hakkını tanımakla beraber çocukların bu haklardan yararlanması için gerekli önlemleri iç hukuka göre düzenler. Sosyal güvenlik çocuk veya çocuğun bakımıyla ilgili kişilerin durumları dikkate alınarak düzenlenmelidir.

Vatansız Kişilerin Statüsüne Dair Sözleşme

Vatansız insanlara, bulundukları ülkede istikrarlı bir yaşama statüsü sağlamaya yönelik BM tarafından yapılan çalışmaların bir sonucu olarak 13-23 Eylül 1954 tarihleri arasında düzenlenen konferans sonrası “Vatansızların Statüsüne Dair Sözleşme” kabul edilmiş ve 6 Haziran 1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁹

Sözleşme'nin 23. maddesine göre; taraf devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden vatansız kişilere, sosyal yardım ve destek konularında kendi vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulamak durumundadırlar. Sözleşme'nin 24. maddesinde ise; devletlerin, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden vatansız kişilere, sosyal güvenlik konusunda kendi vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulamalarını temin eden hükümler ve bu hakka ilişkin sınırlamalar yer almıştır.

Her Çeşit Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Irk ayrımının ve ırk ayrımından kaynaklanan çatışmaların dünyada önemli bir sorun olduğunu gören BM, bu alandaki her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla 21 Aralık 1965 tarihinde Her Çeşit Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'ni kabul etmiştir.

Sözleşme'nin Giriş Bölümü'nde “*insanların eşit haklara sahip ve hür olarak doğduğuna, kanunlar karşısında eşit olduğuna ve eşit hukuki korumaya sahip olduğuna, ırk ayrımına dayalı üstünlük anlayışının yanlışlığına dikkat çekmiştir.*”⁴⁰

Sözleşme'ye taraf devletlerin ırk ayrımına dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklaması ve ortadan kaldırması vurgulanırken ülke içinde yaşayan bütün bireylerin ırk, renk ve köken ayrımı yapılmaksızın sözleşmede bulunan haklardan yararlandırılması ve kanun önünde eşit sayılması öngörülmektedir. Sözleşme' de temel haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, siyasi haklar alanında da ırk ayrımına dayalı farklı işlem yapılmaması ifade edilmektedir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme

Kadınlar bakımından cinsiyete dayalı ayrımcılığın yasaklanması uluslararası hukukta yerini alırken kadın hakları evrensel insan hakları içerisinde yer bulmuştur. Bu anlamda BM tarafından 3 Eylül 1981 tarihinde kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ayrımcılığın tamamen yasaklanmasını amaç edinmiştir.

³⁹ Sözleşme'nin metni için bkz. “The 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons”, <http://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb25729/convention-relating-status-stateless-persons.html> , Erişim Tarihi: 12.03.2017.

⁴⁰ ARICI, s. 21.

Sözleşme'nin ilk maddesinde kadın ve erkeklerin ekonomik, sosyal, kültürel vb. açılardan eşit olduğu belirtilerek kadınlara karşı yapılan her türlü ayrımcılığın kadınların medeni haline bakılmadan ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca ilgili maddede kadınların insan haklarından tam anlamıyla yararlanmasının gerekliliği ifade edilerek kadınlara karşı ayrımcılığın tanınmasını yapmış ve sözleşmenin amacının bu durumların ortadan kaldırılması olduğunu belirtmiştir.⁴¹

Sözleşme'nin 11. maddesinde, taraf devletlerin kadınlara, istihdamda kadınlar ile erkeklerin eşitliğini temin edecek şekilde kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak, “emeklilik”, “işsizlik”, “hastalık”, “malullük”, “yaşlılık” ve diğer iş göremezlik gibi hallerde sosyal güvenlik hakkı ile sağlığın korunması ve doğurganlık yeteneğinin korunması da dâhil, çalışma şartlarında güvenlik hakkı tanımları gerektiği; 12. maddesinde ise, sağlık hakkına ilişkin olarak, hamilelik süreci ve hamilelik sonrası dönem ile ilgili olarak kadınlara, gerektiği takdirde ücretsiz olarak, gerekli hizmetleri sağlaması ve hamilelik ve emzirme döneminde yeterli hizmet vermesi gerektiği ifade edilmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı

1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi üyesi ülkeler tarafından 18 Kasım 1961 tarihinde imzalanan ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı'nda “çalışma hakkı”, “işçi sağlığı ve güvenliği”, “adil çalışma koşulları hakkı”, “mesleki eğitim hakkı”, “örgütlenme hakkı”, “toplu pazarlık hakkı” ve “grev hakkı” gibi sosyal haklar yanında sağlık sosyal yardım ve sosyal güvenlik konularında da önemli hükümlere yer vermiştir.⁴²

Avrupa Sosyal Şartı'nın sosyal güvenlikle ilgili maddesi 12. Maddedir. Bu maddeye göre, devletler, sosyal güvenlik hakkının layıkıyla kullanılabilmesi için sosyal güvenlik sistemi tesis etmek ve bu sistemi korumakla yükümlü olmanın yanı sıra kurulan bu sistemin 102 sayılı sözleşmenin en azından asgari şartlarını sağlayacak düzeyde tutulmasından ve daha ileri bir seviyeye getirilmesinden sorumludurlar. “Şart'ın sağlık ve sosyal yardım hakkını düzenleyen 13. maddesi, sözleşmeciler tarafından, yeterli olanağı bulamayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamak ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmak ve herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek veya hafifletmek için gerekebilecek yardımları uygun kamusal veya özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamakla yükümlü tutmuştur.”⁴³

Bununla birlikte, Bakanlar Konseyi tarafından 2 Nisan 1996' da kabul edilen ve Avrupa Sosyal Şartı'ndan bağımsız ve zamanla onun yerini alacak olan “Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı” kabul edilmiştir. Bu belgenin “Sosyal Güvenlik Hakkı” başlıklı 12. maddesinde Avrupa Sosyal Şartı'ndan farklı olarak sosyal güvenlik hakkını gerçeğe dönüştürmek üzere Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 102 sayılı Sözleşmesi yerine daha ileri kurallar içeren Avrupa sosyal Güvenlik Koduna gönderme yapmaktadır.⁴⁴

⁴¹ BOZKURT, s. 75-76.

⁴² GÜZEL,OKUR. S. 40.

⁴³ GÖKÇEOĞLU; Şebnem, “İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Hakkının Anlamı ve Kapsamı”, VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Denizli 10-11 Aralık 2015, ss. 131-153, s. 143.

⁴⁴ GÜZEL,OKUR. S. 41.

Şart'ın akit devletler tarafından uygulanıp uygulanmadığıyla ilgili denetim Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Hükümetler Komitesi ve Bakanlar Komitesi tarafından yapılmaktadır.⁴⁵ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi tarafından yapılan denetim rapor yoluyla ve temsili kuruluşlar tarafından yapılan toplu şikâyet usulüyle yapılır.⁴⁶ Hükümetler Komitesi ise Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Avrupa Sosyal Şartı'nın ihlal edilmiş olduğu değerlendirdiği durumlar arasından tavsiyeye konu olması gereken durumları Bakanlar Komitesine rapor olarak sunmak üzere seçmektedir. Bakanlar Komitesi, denetim mekanizmasının son halkası olarak denetim evresinin tamamına ilişkin bir karar varıp tavsiyelerde bulunur ve devletlerden Şart'a uymalarını sağlamak üzere mevzuat ve uygulamalarında değişiklik yapmalarını ister.⁴⁷

Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu

Avrupa Konseyi tarafından Uluslararası Çalışma Örgütü' nün 102 sayılı Sözleşmesine paralel olarak yalnızca Avrupa ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişme düzeyine daha uygun ve daha yüksek normları taşıyan Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu' nu oluşturmuşlardır.⁴⁸

Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu'nda 102 Sayılı Sözleşme' de olduğu gibi sosyal riskler dokuz alanda belirlenmiştir. 102 Sayılı Sözleşme' den farklı olarak taraf devletlerin bu dokuz riskten en az altısını yerine getirme zorunluluğu getirilmiştir.⁴⁹ Bu zorunlulukla Avrupa ülkeleri açısından sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi amaçlanmıştır.

Bununla birlikte Avrupa Sosyal Güvenlik Koduyla ilgililerin başvurabilecekleri bir yargılama mekanizması, sosyal güvenliğin yönetiminin kural olarak işçi ve işveren sendikalarına bırakılması, sosyal güvenliğin finansmanının işçi ve işverenlerin ödeyecekleri primlerle veya vergiler yoluyla karşılanması öngörülmektedir.⁵⁰

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarında taraf devletlerin insan haklarının ulusal yargı organlarınca korunması düşüncesinden hareket etmeleri nedeniyle insan haklarının korunmasına ilişkin temel bir belge eksikliği doğmuştur.⁵¹ Bu eksiklik büyük ölçüde Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihatlarıyla giderilmeye çalışılmıştır.

Bu eksikliğin giderilmesi noktasında Birlik içinde yaşanan tartışmalar 1999 Köln Zirvesinde bir temel haklar şartı hazırlaması kararının alınması ile sonuçlanmıştır. Hazırlanan Taslağın Biarritz Zirvesinde Ekim 2000'de oybirliği ile kabul edilmesinin ardından Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 7 Aralık 2000'de Nice Zirvesinde sunulmuştur. Ancak anlaşmalarda şarta atıf yapılması ya da şartın anlaşmalara dâhil edilmesi kabul görmemiştir. Buna rağmen şart AB

⁴⁵ ERDOĞAN, Gülnur, "Avrupa Sosyal Şartı Ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı", TBB Dergisi, Sayı 77, 2008, ss. 123-165, s. 13.

⁴⁶ Söz konusu kuruluşlar için bkz. SARMIŞ, İmran, ŞAHİN, Osmanbey, Avrupa Sosyal Şartı (Ed.Fazıl AYDIN), T.C. ÇSGB Yayın No: 06, Ankara 2014, s. 41-42.

⁴⁷ ATAMAN Hakan, Avrupa Sosyal Şartı Ve Uygulaması, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara 2010,S.33.

⁴⁸ TUNÇOMAĞ, Kenan, Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1990, s. 37.

⁴⁹ GÜLMEZ, Mesut, "SOSYAL GÜVENLİK Mİ, SOSYAL KORUMA MI ? ULUSLARARASI BOYUT VE EVRİMİ ÜZERİNE AYKIRI 'İLK' DÜŞÜNCELER ",VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Denizli 10-11 Aralık 2015,ss. 77-129, S.95

⁵⁰ GÜZEL, OKUR. S. 42.

⁵¹ TAŞDEMİR, Hakan, BAĞDAŞLIOĞLU, Arif, "Avrupa Birliği Hukuk Düzenindeki İnsan Hakları Anlayışına Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Getirdikleri", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:9 Sayı:3, 2007, ss. 21-36, s. 23.

siyasi organlarınca bildiri olarak kabul edilmiştir.⁵² Daha sonraki süreçte Lizbon anlaşmasıyla Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı AB hukuk sisteminin bir parçası olmuştur.⁵³

AB Temel Haklar Şartı'nın hazırlanmasını zorunlu kılan şey AB'nin ekonomik bütünleşmenin ötesine geçerek siyasi entegrasyona yönelik hedefleri kapsamında özgürlük, güvenlik ve adalet ortamı oluşturma çabasıdır. Bu çabanın temelinde ise Avrupa Birliği vatandaşlarıyla iktidar arasındaki ilişkide temel hak ve hürriyetleri açısından dayanak noktası aranması yatmaktadır.⁵⁴ Modern anlamda temel hak ve hürriyetleri açısından insan hakları belgeleri içinde en son hazırlanan belge niteliği taşımasından AB Temel Haklar Şartı en iyisidir.⁵⁵

*“Sosyal güvenlik hakkına ilişkin olarak AB Temel Haklar Şartı'nın 24. maddesinde AB'nin annelik, hastalık, iş kazaları, bağımlılık veya yaşlılık gibi durumlarda ve iş kaybı durumunda koruma sağlayan sosyal güvenlik haklarını ve sosyal hizmetleri tanıdığı ve bu hak ve hizmetlere saygı duyduğu; AB içerisinde yasal olarak ikamet eden veya dolaşan herkesin, Birlik hukuku ile üye devletlerin ulusal hukuklarına ve uygulamalarına göre sosyal güvenlik sistemlerinden ve sosyal fırsatlardan yararlanma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte toplumdan dışlanma ve yoksulluk konularıyla mücadele ile ilgili olarak AB'nin, Birlik hukuku ile üye devletlerin ulusal hukuklarına ve uygulamaların ilkelerine göre, imkânları elverişli olmayan herkese uygun bir yaşam sağlamak için sosyal yardım ve konut yardımı haklarını kabul ederek bu haklara saygı duyduğu ifade edilmektedir.”*⁵⁶

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyi kuruluşuyla birlikte insan haklarının korunması ve geliştirilmesi sorununa öncelik vererek en kısa zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi' nin hazırlanması çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde hazırlanan tasarı 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁷

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hak ve özgürlükler bağlamında ortak bir güvence sistemine dayanan uluslararası bir yargısal mekanizma kurması ve bireye sağlanan güvenceyi bir yaptırıma bağlaması nedeniyle büyük öneme haizdir. İnsan haklarının korunması ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınmış bu sayede birey uluslararası hukukun bir süjesi haline gelmiştir.⁵⁸

Sosyal güvenlik hakkı bakımından değerlendirildiğinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde doğrudan ekonomik ve sosyal haklara yer verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararlarda Sözleşme'nin “Adil Yargılanma Hakkı” başlıklı 6. maddesinde belirtilen “medeni hak” kavramı içinde değerlendirmekte ve sosyal güvenlik hakkına ilişkin uyuşmazlıklar için de Mahkeme tarafından hizmetlerden yararlanma;

⁵² KARAKAŞ, A. Işıl, “Ulusalüstü Anayasada Temel Haklar Problematiği: Teorik ve Pratik Sorunlar”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 22, 2005, ss. 292-305., s. 292

⁵³ DENİZ, Bahar Yeşim, “Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi İle Etkileşim”, TBB Dergisi, Sayı. 97, 2011, ss. 49-74, s. 50.

⁵⁴ KARAKAŞ, s. 292.

⁵⁵ METİN, Yüksel, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 57, Sayı 4, ss. 35-63, s. 51

⁵⁶ AYDIN, s. 86 - 87.

⁵⁷ KARAASLAN, Erol, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yapısı ve Yargılama Yöntemi”, Ankara Barosu Dergisi, 2004 Sayı.3, ss. 107-130., s. 108.

⁵⁸ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 7. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 11.

Çevrenin ve tüketicinin korunmasına ilişkin program hükümler; iyi idare hakkı ve Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon belgelerine erişme hakkı⁵⁹ sözleşme hukuku kapsamında inceleme yapmaktadır.⁶⁰ Benzer biçimde sosyal güvenlik hakkının, Sözleşme'nin Özel ve Aile Hayatına Saygı hakkına ilişkin 8. maddeyle bağlantılı olarak Ayrımcılık Yasağını düzenleyen 14. madde kapsamında⁶¹ ve mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirildiği⁶² AİHM'nin kararları bulunmaktadır.

Sonuç

Sosyal güvenlik insanlıkla yaşıt bir kavramdır. Bununla birlikte dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle farklılaşan ekonomik ve toplumsal koşullarla beraber hep bir gelişme içerisinde. Sanayileşme öncesinde aile içi yardımlaşma, dini kuruluşlar ve meslek kuruluşları aracılığıyla etkisiz bir şekilde seyir izleyen sosyal güvenlik kavramı sanayileşme sürecinden sonra ortaya çıkmış ve modern anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

Sosyal güvenliğin uluslararası sözleşmelerde ve ulusal hukukta yer bulması sosyal güvenliği, devlet için bir yükümlülük vatandaş için ise hem bir yükümlülük hem de bir hak haline getirmiştir. Modern dünyada sosyal güvenliğe kavuşmak demek; birey hayatın normal akışı içerisinde karşılaşacağı hastalık, sakatlık, işsizlik gibi risklere karşı devletçe bir koruma garantisine kavuşturulmuş olmak demektir.

Sosyal güvenlik hakkı, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası belgelerde yer bulan ve evrenselliği kabul edilen yaşama hakkını tamamlayan ekonomik ve sosyal bir hak olarak insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Yani, sosyal güvenlik hakkı ve genel olarak kişilerin sosyal güvenlik hukukundaki statüleri insan hakkı niteliğindedir.

Uluslararası insan hakları hukuku alanında düzenlenen birçok belge sosyal güvenlik hakkından söz edilmiştir. Sosyal güvenlik hakkı, niteliği, tarihsel arka planı ve sınıfsal altyapısı bağlamında ele alındığında ekonomik ve sosyal haklar içerisinde değerlendirilmektedir. İkinci kuşak haklar içinde yer alan bu haklar devletlere genellikle olumlu yükümlülükler yüklemektedir. Devletlerin bu yükümlülükleri noktasında sosyal güvenlik hakkına ilişkin Sözleşmelerde denetim mekanizmasının yokluğu veya zayıflığı nedeniyle bireylerin sosyal güvenlik hakkını kullanması sorun teşkil edebilmektedir. Bazı uluslararası belgelerde bu eksiklik, denetim organlarının ve bu organlara başvuru yollarında düzenlemeler yapmış olsa da etkili bir müeyyide mekanizmasının kurulamadığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

AKKAYA, Yüksel, Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar, Toplum ve Hekim, Cilt.15 Sayı. 2, Mart- Nisan 2000, ss.82-91.

⁵⁹ METİN, Yüksel, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 57, Sayı 4, ss. 35-63, s. 51.

⁶⁰ MOLE, Nuala, HARBY, Catherina, Adil Yargılanma Hakkı, İnsan Hakları Kitapçıkları No:3, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, Almanya 2001, s. 18-19.

⁶¹ ÖNCÜ ARSLAN, Gülay, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2009, S. 364-367.

⁶² Bakınız. GEMALMAZ, H. Burak, "Kişilerin Sosyal Güvenlik Hukukundaki Statülerinin Mülkiyet Hakkı Kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince Korunması" , İş Dünyası ve Hukuk = Prof. Dr. Tankut Centel'e Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi No.:720, İstanbul 2011, ss: 704-736

ALP, Nihat Seyhun, Sosyal Güvenlik Alanında Uluslararası İşbirliği Ve Türkiye'nin Taraf Olduğu İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmeleri, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.

ARICI, Kadir, Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku, Kamu-İş Sendikası, Ankara 1997, s. 10.

ATAMAN Hakan, Avrupa Sosyal Şartı Ve Uygulaması, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara 2010.

AYBAY, Rona, Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/insan_haklari_evrensel_bildirisi.pdf, Erişim Tarihi: 10.03.2017.

AYDIN, Mehmet Ali, Sosyal Güvenlik Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2009.

AYHAN, Abdurrahman, Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri, Sosyal Güvenlik Dergisi, 2012/1, ss. 41-55.

BOZKURT, Enver, İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003.

CİVELEK, Jale, 1789 Fransız Bildirisi Ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt 9, Sayı 1, 1989. Ss.1-9.

“Convention on the Rights of the Child“, <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>, Erişim Tarihi: 12.03.2017. , Sözleşme’ nin Türkçe metni için bkz. “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme“, https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html, Erişim Tarihi: 12.03.2017.

710

ÇİÇEKLİ, Bülent, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009.

DENİZ, Bahar Yeşim, “Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi İle Etkileşim”, TBB Dergisi, Sayı. 97, 2011, ss. 49-74.

DİLİK, Sait, “Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi”, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 43, S. 1-2, Ocak-Haziran 1988.

DİLİK, Sait, Sosyal Güvenlik, Kamu-İş Sendikası, Ankara 1991.

“Equality of Treatment (Social Security) Convention, 1962 (No. 118)” http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C118 , Erişim Tarihi: 12.03.2017, Sözleşme’ nin Türkçe Metni için bkz. “118 No’lu Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi“, http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377276/lang--tr/index.htm , Erişim Tarihi: 12.03.2017.

ERDOĞAN, Gülnur, “Avrupa Sosyal Şartı Ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”, TBB Dergisi, Sayı 77, 2008, ss. 123-165.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakkı Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 21-50.

GÖKÇEOĞLU; Şebnem, “İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Hakkının Anlamı ve Kapsamı”, VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Denizli 10-11 Aralık 2015, ss. 131-153.

GÖKÇEOĞLU, Şebnem, Sosyal Güvenlik Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 1994.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 7. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.

GÜLMEZ, Mesut, “Sosyal Güvenlik Mi, Sosyal Koruma Mı? Uluslararası Boyut ve Evrimi Üzerine Aykırı ‘İlk’ Düşünceler “, Vıı. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Denizli 10-11 Aralık 2015, ss. 77-129.

GÜZEL, Ali, OKUR, Ali Rıza, Sosyal Güvenlik Hukuku, (Yenilenmiş 10. Bası), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004.

HALATÇI ULUSOY, Ülkü, “Sosyal Hakların Korunmasında Birleşmiş Milletler’in Rolü”, III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 24-25 Ekim 2011 Kocaeli, ss. 245-267.

<http://www.ilo.org/ankara/about-us/lang--tr/index.htm> , Erişim Tarihi: 10.03.2017

http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377270/lang--tr/index.htm, Erişim Tarihi: 10.03.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, Erişim Tarihi: 10.03.2017.

KARAASLAN, Erol, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yapısı ve Yargılama Yöntemi”, Ankara Barosu Dergisi, 2004 Sayı.3, ss. 107-130.

KARAKAŞ, A. Işıl, “Ulusalüstü Anayasada Temel Haklar Problematiği: Teorik ve Pratik Sorunlar”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 22, 2005, ss. 292-305.

KORKUSUZ, M. Refik, UĞUR, Suat, Sosyal Güvenlik Hukuku, Sosyal Güvenlik Hukuku, (3. Baskı), Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2013.

METİN, Yüksel, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 57, Sayı 4, ss. 35-63, s. 51.

MOLE, Nuala, HARBY, Catherina, Adil Yargılanma Hakkı, İnsan Hakları Kitapçıkları No:3, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, Almanya 2001.

“Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”
<http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf>, Erişim Tarihi: 11.03.2017

ODMAN, Tevfik, Mülteci Hukuku, AÜ. SBF. İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:15, Ankara 1995.

ÖNCÜ ARSLAN, Gülay, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2009.

SARMIŞ, İmran, ŞAHİN, Osmanbey, Avrupa Sosyal Şartı (Ed.Fazıl AYDIN), T.C. ÇSGB Yayın No: 06, Ankara 2014.

TAŞDEMİR, Hakan, BAĞDAŞLIOĞLU, Arif, “Avrupa Birliği Hukuk Düzenindeki İnsan Hakları Anlayışına Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın Getirdikleri”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:9 Sayı:3, 2007, ss. 21-36.

“The 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons”, <http://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb25729/convention-relating-status-stateless-persons.html> , Erişim Tarihi: 12.03.2017.

TUNÇOMAĞ, Kenan, Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1990.

MARKALAŞMA SÜRECİNDE DİYALOGSAL İLETİŞİM ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA KULLANIMI: ONLİNE ALIŞVERİŞ SİTELERİNE YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Arş. Gör. Mustafa YALÇIN

**İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Medya ve İletişim
Bölümü**

Öğr. Gör. Melis YALÇIN

**Manisa Celal Bayar Üniversitesi Kula Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Programı**

Öz

Dünya genelinde sosyal medya kullanıcı sayısının her geçen gün artması ve bu alana yönelik ilginin geleneksel medyanın önüne geçmesi neticesinde markaların bu ortamı keşfetmeleri uzun sürmemiştir. Sosyal medya, işletmelerin hedef kitlelerine nispeten düşük maliyetlerle ulaşmaları, onlarla diyalog halinde olmaları, onları anlamaları ve onların zihninde güçlü bir marka imajı yaratmak için tercih ettiği çevrimiçi platformlardır.

Son yıllarda hızla büyüyen online alışveriş siteleri, geleneksel alışveriş alışkanlıklarından çok farklı bir alışveriş ortamı sunmaktadır. Özellikle genç kuşaklar tarafından hızla kabul gören bu siteler, birbirleriyle çetin bir şekilde rekabet etmektedir. Bu rekabet ortamında sosyal medyayı stratejik olarak kullanan ve hedef kitle ile diyalog geliştirebilen online alışveriş siteleri, rakiplerinin bir adım önünde olacaktır. Bundan hareketle çalışma kapsamında Türkiye’de bilinen beş online alışveriş sitesinin sosyal medya hesapları karşılaştırılarak içerik analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Sosyal Medya, Diyalogsal İletişim, Online Alışveriş Siteleri.

THE USE OF SOCIAL MEDIA AS A DIALOGICAL COMMUNICATION TOOL IN BRANDING PROCESS: A COMPARATIVE ANALYSIS FOR ONLINE SHOPPING SITES

Abstract

As a result of Increasing number of social media users all over the world and preoccupying the traditional media of interest for this area, brands did not take long to discover this environment. Social media are online platforms that reach businesses at relatively low cost, prefer to communicate with them, understand them and create a strong brand image in their minds.

The rapidly growing online shopping sites in recent years offer a very different shopping environment from traditional shopping habits. Especially these sites, which are rapidly accepted by younger generations, compete with each other in a tough way. Online shopping

sites that strategically use social media in this competitive environment and develop dialogue with the target audience will be one step ahead of their competitors. In this context, the study will compare the social media accounts of five online shopping sites known in Turkey and analyze the content.

Keywords: Brand, Social Media, Dialogical Communication, Online Shopping Sites.

1. E-Ticaret Bağlamında Online Alışveriş Siteleri

Bilgi iletişim teknolojilerindeki yaşanan hızlı gelişim ile birlikte internet üzerinde ticaretin yapılmasıyla birlikte e-ticaret kavramı ortaya çıkmıştır. Günümüzde hızla artan e-ticaretin tüketici ve üreticilere zaman kazandırması, maliyetlerin görece düşük olması, karşılıklı etkileşime imkan sunması, e-ticaret kavramına karşı ilgiyi artırmıştır. Elektronik ticaretin kısaltılmasıyla kullanılan e-ticaret, her türlü ürün ve hizmetin internet üzerinden tüketiciyle buluşturulup onlara satılmasının güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

En yalın biçimde e-ticaret, bilgisayar ağları yardımıyla işletme performansının geliştirilmesi süreci olarak ifade edilebilmektedir. Bunun sonucunda işletmeler, kârlılıklarını arttırmak, pazar payını yükseltmek, müşteri hizmetlerini iyileştirmek, dağıtım kanallarını geliştirmek gibi faydalar sağlamaktadır (Marangoz vd, 2012, 9). Geniş bir kavram olan e-ticaret, çevrimiçi bir katalogdan ürün siparişi verme sürecinin ötesinde işletmenin işlemlerini ve tüm taraflarla (müşteriler, tedarikçiler, devlet, işçiler, yöneticiler vb.) olan iletişimini geliştirmek için bilgi teknolojilerinden yararlanmasını kapsamaktadır (Oğuztürk & Alparslan, 2011: 150). Bu bağlamda e-ticaret kapsamında yer alan çevrimiçi diğer bir ifadeyle online alışveriş şirketleri, bir ürün ve hizmeti bir katalogdan seçmenden satın alma sonrasında sonraki hizmetlere kadar olan süreci kapsamaktadır.

Online alışveriş siteleri, pek çok faydanın yanı sıra tüketicilere satış temsilcileri ile yüz yüze görüşmeler yaparken baskıdan ve mağaza trafik sıkışıklığından kaçınabilmelerine imkân sunmaktadır. Diğer taraftan bu siteler; kolaylık, bilgi, mevcut ürünler ve hizmetler ve maliyet ve zaman verimliliği olmak üzere dört kategori altında fayda sunmaktadır. (Katawetawarakas ve Wang, 2011: 68). İnternet üzerinden yapılan alışverişlerin pek çok avantajının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar; tüketicinin ürünü doğrudan inceleme şansına sahip olmaması, ürünü deneyememesi, iade oranlarının geleneksel mağazacılıktan yüksek olması, zaman zaman tüketicinin güvenlik endişeleri nedeniyle kredi kartı kullanımından kaçınması gibi sıralanabilmektedir; fakat bu dezavantajlı durumlar özellikle genç tüketicileri fazla etkilememektedir. Bu durum, bu alandaki ticaret hacmini ve rekabeti her geçen gün artırmaktadır.

2. Online Alışveriş Şirketlerinin Markalaşmasında Sosyal Medyanın Rolü

Online alışveriş siteleri, işletmeler arasındaki mevcut ticari ilişkileri, firmalardan müşterilere satışları ve tüketiciler arasındaki değiş tokuşu kolaylaştırmaktadır. Online alışveriş şirketleri ulusal, bölgesel ve küresel seviyede ticari çevreyi etkilemekte ve pazar büyüklüğü, iş imkânlarının geliştirilmesi konusunda temel fırsatlar sunmaktadır (Kalaycı, 2008: 142). Bu imkânların farkında olan girişimciler, bu alana yatırımlar yaparak yeni markalar ortaya çıkarmaktadır.

Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, online alışveriş şirketlerinin küresel ekonomi ve toplum üzerindeki etkisini artırmasında başat rol üstlenmektedir. Küresel aktörler içerisinde yer bulan online alışveriş şirketleri, rekabet avantajı elde etmek veya rekabeti sürdürebilmek adına

geleneksel medya araçlarının yanında sosyal medya mecralarından da faydalanmaktadır. Aynı zamanda online alışveriş avantajlarının farkında olan tüketiciler, doğru online alışveriş şirketlerini tercih etmek ve krizler yaşamamak adına sosyal medya mecralarından faydalanmaktadır. Bu sebeple sosyal medyanın tüketici kararlarında etkili olduğu söylenebilmektedir. Bu konuyla ilgili araştırma tablosu aşağıda yer almaktadır:

Tablo 1. 2015 Yılı Dünyadaki Sosyal Medya Faaliyetlerinin Dijital Alıcıların Online Alışveriş Davranışları Üzerindeki Etkisi

715

Kaynak: (2016). Social Media Activities that Influence Their Digital Shopping Behavior According to Digital Buyers Worldwide, Sep 2015 (% of respondents) www.emarketer.com, Erişim Tarihi: 19.11.2017.

Tablo 1’de tüketicilerin ürün satın alırken sosyal medya mecralarındaki görüşleri dikkate aldıkları, bu mecralarda yer alan reklamları inceledikleri ve bu mecralar aracılığı ile ürün satın aldıkları görülmektedir.

Online alışverişteki olağanüstü artışlar ve online satış yapan şirketlerin sayısındaki hızlı büyüme, pazarı son derece rekabetçi hale getirmiştir (Kalia, vd. 2014: 108). Bu çetin rekabet ortamında avantaj elde etmek için online şirketlerinin sosyal medya ortamını aktif ve etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir.

Tüketicilerin online alışveriş sitelerinden ürün satın almadan önce çoğunlukla sosyal medya üzerinde araştırma (Blog okuma, paylaşımların altına yapılan yorumları okumak, alışveriş deneyimlerini incelemek vb.) yapmaları, ürün ve hizmetlerle ilgili öneri, tavsiye, şikayetlerini sosyal medya aracılığıyla yapmaları online alışveriş şirketlerinin sosyal medyada müşteri memnuniyetinin zorunlu hale getirmektedir. Sosyal medya, bu şirketlerin düşük pazarlama yatırımlarıyla geniş kitlelere ulaşmalarını, tüketiciyle diyalog kurarak onların istek ve taleplerini karşılamasını sağlamaktadır.

Sosyal medya, online alışveriş sitelerinin marka bilinirliğinin artırılması, müşterilerin sorunlarına cevap verilmesi, müşterilerin zihindeki algısını olumlu etkilemek açısından önemli rol üstlenmektedir.

3. Online Alışveriş Sitelerinin Sosyal Medya Hesaplarına İlişkin

Araştırma

3.1. Araştırma Amacı

Araştırma, Türkiye’de en başarılı kabul edilen online alışveriş sitelerinin sosyal medya ortamlarını genel olarak nasıl yönettiklerini ve hedef kitleleri ile ne şekilde diyalogsal iletişim kurduklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan elde edilen bulgular ışığında Türkiye’deki online alışveriş işletmelerine, sosyal medya yönetimi ve çift yönlü iletişim bağlamında neler yapılması gerektiği hususunda önerilerin sunulması hedeflenmektedir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Araştırma, 2016 yılı Türkiye’de en başarılı online alışveriş siteleri arasında yer alan ilk beş şirketi kapsamaktadır. Araştırma örnekleme, Hürriyet¹ gazetesinin 2016 yılında yaptığı “Türkiye’deki en başarılı 10 e-ticaret sitesi” araştırmasında ilk beşte yer alan şirketler seçilmiştir. Bu bağlamda örneklem, Hepsiburada, Gittigidiyor, N11, Sahibinden, Yemeksepeti şirketlerinden oluşmaktadır. Amaçlı örneklem yöntemine göre seçilen söz konusu iki kurumun Facebook ve Twitter hesaplarındaki içerik ve hareketler, 1 Eylül 2017– 15 Eylül 2017 tarihleri arasında incelenmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. İncelenen Facebook ve Twitter hesaplarının resmi hesaplar olup olmadığından emin olmak için her bir şirketin web sitesinden ilan edilen hesaplar esas alınmıştır.

716

3.3. Araştırmanın Kısıtlılığı ve Soruları

Araştırmada seçilen şirketlerin sadece Facebook ve Twitter hesaplarının seçilmesi, diğer sosyal medya hesaplarının incelenmemesiyle sınırlıdır. Öte yandan araştırmanın on beşlik süreyi kapsamı da diğer araştırma sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırmanın sınırlılıklarından biri de sadece online ortamdaki bulgulardan faydalanılmış, herhangi bir yönetici veya uzmandan görüş alınmamıştır.

Araştırma Sorusu 1: Online alışveriş sitelerinin sosyal medya hesaplarında çift yönlü iletişim anlayışı görülmekte midir?

Araştırma Sorusu 2: Online alışveriş sitelerinde sosyal medya hesapları, takipçileri tarafından yapılan yorumlar olumlu mu yoksa olumsuz içeriğe sahip yorumlardan mı oluşmaktadır.

Araştırma Sorusu 3: Online Alışveriş siteleri, sosyal medya ortamlarındaki resmi hesapları üzerinden ne tür içerikler paylaşmaktadır?

3.4. Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında incelenen beş kurumun sosyal medya hesaplarının aktif ve güncel bir şekilde yönetildiği görülmektedir. Bu kurumlar tarafından yapılan paylaşımlara karşı sosyal medya kullanıcılarının ilgi gösterdiği saptanmaktadır. 15.10.2017 tarihli verilere göre, Hepsiburada’nın Facebook beğeni sayısı 2.689.595, Gittigidiyor 2.356.762, N11 1.704.928,

¹ <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyedeki-en-basari-10-e-ticaret-sitesi-40271110> Erişim Tarihi: 05.10.2017.

Sahibinden 1.544.152, Yemeksepeti 650.105 olduğu gör÷lmektedir. Aynı tarihli verilere göre Hepsiburada'nın Twitter takipçi sayısı, 429, Gittigidiyor 285, N11 307, Sahibinden 195, Yemeksepeti 86878 olduğu saptanmaktadır.

Tablo 2. Paylaşım ve Yanıtlanma Sayıları (1 Eylül- 15 Eylül)			
Facebook Hesabı			
	Paylaşım Sayısı	Takipçi Yorumları	Yanıtlanan Takipçi Yorumları
Hepsiburada	9	317	14
Gittigidiyor	14	98	11
N11	10	14	5
Sahibinden	6	485	-
Yemeksepeti	28	1131	5
Twitter Hesabı			
Hepsiburada	6	52	21
Gittigidiyor	15	56	9
N11	16	3	3
Sahibinden	7	2	-
Yemeksepeti	32	148	7

717

Araştırma Sorusu 1: Online alışveriş sitelerinin sosyal medya hesaplarında çift yönlü iletişim anlayışı gör÷lmekte midir?

İncelenen online alışveriş sitelerinin hesaplarına bakıldığında Sahibinden adlı şirketin sosyal medya hesapları dışında tüm şirketlerin çok düşük oranda da olsa paylaşımlara ilgi gösterdikleri gör÷lmektedir. Sahibinden şirketinde çift yönlü iletişime dair hiçbir şey gör÷lmemektedir. Oransal anlamda en yüksek yanıtlanma oranı N11 şirketine aittir. Bu bağlamda N11'in Twitter hesabında her takipçi yorumunun yanıtlandığı gör÷lmektedir. Hepsiburada, Gittigidiyor, Yemeksepeti şirketlerinin takipçi yorumuna verdikleri yanıtların oranı oldukça düşüktür. Bu bağlamda çift yönlü iletişimden söz edilmesi mümkün değildir. Hesaplar incelendiğinde Yemeksepeti hem Facebook hem de Twitter hesabında en fazla paylaşım yapan şirket olmanın yanı sıra takipçiler tarafından en fazla yorum yapılmaktadır. Buna karşın Sahibinden şirketi her

iki mecrada en az paylaşım yapan şirket olmasına karşın Facebook hesabında yüksek tüketici yorumuna ulaşmıştır.

Tablo 3. İçeriksel olarak Yanıtlanan Takipçi Sayısı (1 Eylül- 15 Eylül)			
Facebook Hesabı			
	Olumlu Takipçi Yorumları	Olumsuz Takipçi Yorumları	Nötr Takipçi Yorumları
Hepsiburada	242 (% 76)	40 (% 12,6)	35 (%11, 4)
Gittigidiyor	20 (% 20,4)	30 (% 30,7)	48 (% 48, 9)
N11	5 (% 35,7)	-	9 (% 64, 3)
Sahibinden	195 (% 40,2)	216 (%44, 5)	74 (% 15, 3)
Yemeksepeti	849 (% 75,6)	177 (%15, 6)	105 (% 9,2)
Twitter Hesabı			
Hepsiburada	1 (% 1, 9)	49 (% 94, 2)	2 (% 2, 8)
Gittigidiyor	13 (% 26, 3)	30 (% 53,5)	13 (% 26, 3)
N11	3	-	-
Sahibinden	2	-	-
Yemeksepeti	115 (%77, 7)	14 (% 9,8)	19 (% 12,8)

Araştırma Sorusu 2: Online alışveriş sitelerinde sosyal medya hesapları takipçileri tarafından yapılan yorumlar, olumlu mu yoksa olumsuz içeriğe sahip yorumlardan mı oluşmaktadır?

İncelenen şirketlerin hesaplarında Yemeksepeti'nin hem Facebook hem de Twitter da olumsuz ve nötr yorumlara kıyasla en fazla olumlu takipçi yorumu aldığı görülmektedir. Ayrıca Twitter'da en az olumsuz yorum Yemeksepeti'ne yapılmıştır. Facebook'ta oran açısından en fazla olumsuz yorum Sahibinden şirketine, Twitter'da ise en fazla olumsuz yorumun Hepsiburada şirketine yapıldığı saptanmıştır. Diğer taraftan nötr yorumlara bakıldığında hem Facebook hem de Twitter'da en fazla yorum alan şirketin Yemeksepeti olduğu görülmektedir. Yapılan olumlu yorumlarda genellikle içerikte yer alan ürüne olan güven ve sempati üzerine ya da sipariş edilen ürünün zamanında gelmesi ile ilgili olduğu saptanmaktadır. Olumsuz yorumlarda ise; alınan ürünlerin gönderilmemesi, işleyişle ilgili sıkıntılar, müşteri ilişkilerine ulaşamama, iade ücretinin alınamaması, ürün göndermenin gecikmesi, ürünlerin arızalı gönderilmesi, ürünün verildiği kargonun şikâyet edildiği çoğunlukla görülmektedir. Nötr yorumlarda ise övgü ve şikâyet yerine ürün türü ile ilgili farklı öneriler ve düşüncelerin yer almaktadır.

Tablo 4. Paylaşım İçerikleri (1 Eylül- 15 Eylül)

Facebook Hesabı							
	Ürün ve Hizmet Tanıtımı	Bilgilendirme	Sosyal Sorumluluk	Eğitim	Eğlence	Promosyon	Tebrik Mesajı
Hepsiburada	5	2	-	2	1	1	1
Gittigidiyor	8	3	1	-	3	1	2
N11	8	1	-	-	-	5	1
Sahibinden	3	1	1		1	-	1
Yemeksepeti	22	2	-	-	7	2	1
Twitter Hesabı							
Hepsiburada	3	3	-	2	1	1	1
Gittigidiyor	10	2	1		3	3	2
N11	10	1	1	-	-	6	1
Sahibinden	3	1	1	-	1	-	1
Yemeksepeti	19	3	-	--	7	2	1

719

Araştırma Sorusu 3: Online Alışveriş siteleri, sosyal medya ortamlarındaki resmi hesapları üzerinden ne tür içerikler paylaşmaktadır?

İncelenen içeriklerde tüm kurumlarda öne çıkan içerik paylaşım türü, ürün ve hizmet tanıtımı olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda içerik anlamında en fazla ürün ve hizmet tanıtımı yapan şirketin Yemeksepeti olduğu görülmektedir. Ürün ve hizmet tanıtımı dışında en fazla paylaşım yapılan içerik türünün ise promosyon olduğu görülmektedir. Hem ürün ve hizmet tanıtımında hem de promosyon içeriklerinde kullanılan görsellerin tamamına yakınında ürün görseline yer verilmektedir. Tüm şirketlerden en az paylaşım yapılan içerik türüne bakıldığında eğitim ve sosyal sorumluluk olduğu dikkat çekmektedir. Diğer taraftan tüm şirketlerin paylaşım sayılarında ve içerik olarak Facebook ve Twitter'da benzer paylaşımlara sahip oldukları görülmektedir.

N11, sosyal sorumluluk bağlamında trafik kurallarına uyma hususunda bilinçlendirme içeriği paylaşmıştır. Sahibinden spor ile ilgili, Gittigidiyor, sanatı teşvik eden sosyal sorumluluk paylaşımları yapmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bilgi iletişim teknolojilerindeki yaşanan gelişme ile birlikte her geçen gün ivme kazanan online alışveriş siteleri, hedef kitlelere zaman, daha az enerji harcama, düşük fiyat, kısa sürede fiyatları karşılaştırıp uygun olanı seçme gibi pek çok avantaj sunmaktadır. Bu avantajların farkında olan tüketiciler, güvenilir ve marka algısı güçlü, tüketicileri önemseyen, onlarla diyalog içinde olan online alışveriş şirketlerini tercih ederek, yaşanabilecek riskleri en aza indirmek istemektedir. Bu bağlamda şirketler açısından tüketicisi beklentisine cevap vermek ve onlarla diyalog kurarak, onların nezdinde güçlü marka algısı oluşturmanın en önemli aracı, etkin sosyal medya kullanımına bağlı olmaktadır.

Yapılan araştırmada online alışveriş şirketlerinin Facebook ve Twitter hesaplarında çok iyi performans sergiledikleri söylenemez. Online alışveriş şirketlerin sosyal medya hesapları tarafından yaptıkları paylaşımlara, takipçiler tarafından yoğun ilgi gösterildiği, takipçiler tarafından olumlu, olumsuz ve nötr yorumlardan anlaşılmaktadır. Ancak yorumların çoğunlukla olumsuz ve nötr yorumlardan oluşmasının şirketlerin marka imajını olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir. Bu bağlamda özellikle olumsuz yorumların azaltılması adına çalışmalar yapılmalıdır. Tüketiciler tarafından yapılan yorumlara Sahibinden şirketi dışındaki şirketlerin çok az da olsa yanıt verdiği görülmektedir; fakat bu sayının çok az olması, tüketicisi taleplerinin yerine getirilmemesi ve diyalogsal iletişim ortamının olmadığını göstermektedir. Bu sebeple şirketlerin sosyal medyada sorunlara karşı daha hızlı çözümler geliştirerek, takipçilere sürekli olarak geri bildirim vermeleri ve onlarla daha sık bir iletişim kurmaları gerekmektedir. Diğer taraftan gizlilik gerektirmeyen sorular için form doldurma talebi yerine cevabın hızlı bir şekilde verilmesi ve sorunların çözümünün zamana yayılmaması daha iyi bir yöntem olacağı öngörülmektedir.

Bu şirketlerin sosyal medya hesabında incelenen diğer bir husus da, paylaşılan içeriklerin türleridir. İncelenen şirketlerin kendi sosyal medya hesapları üzerinden çoğunlukla ürün/hizmet tanıtımı ve promosyon ağırlıklı içerikler paylaştıkları görülmektedir. Bu açıdan sosyal sorumluluk, eğitim ve eğlence içeriklerinin daha az olması şirketler adına olumsuz olarak değerlendirilebilir. Bu noktada takipçilerin aktif olarak katımlarıyla oluşturulan sosyal sorumluluk ve eğitim içerikli paylaşımlar, takipçilerin zihninde marka algısını olumlu yönde etkileyecektir. Öte yandan paylaşılan içeriklerle örtüşmeyen takipçi yorumları da oluşturulan içeriklerin takipçi üzerinde fazla etki bırakmadığının kanıtıdır. Bu sebeple tüketicinin benimseyeceği, katılım göstereceği içeriklerin oluşturulup paylaşılması gerekmektedir. Son olarak; kurumun sosyal medyada, samimi bir ortamda çift yönlü iletişim ortamını sunması, takipçilerini iyi tanınması, onların görüş, öneri ve şikyetlerine değer vermesi, pozitif marka imajı açısından zorunluluk taşımaktadır.

Kaynakça

Kalia, P., Kaur, N. ve Singh, T. (2014), Importance of Website Quality in Online Shopping, in Bansal, M. and Singla, B. (Eds.), Proceedings of the Ist International Conference on Issues and Perspectives in Brand Management, Baba Farid College of Management and Technology, Bathinda, India, pp. 107–109.

Kalaycı, C. (2008). Elektronik Ticaret ve Kobilere Etkileri. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* Year:1 Cilt:1 No: 1, ss. 139-150.

Katawetawaraks C. ve Wang C. L. (2011). Online Shopper Behavior: Influences of Online Shopping Decision. *Asian Journal of Business Research*, Cilt: 1, No: 2, ss. 66-74.

Marangoz, M., Yeşildağ, B. ve Saltık I. A., (2012). E-Ticaret İşletmelerinin Web Ve Sosyal Ağ Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *IUYD*, Cilt: 3 No: 2, ss. 53-78.

Oğuztürk B.S. ve Alparslan A. M. (2011). E-Ticaret Stratejisinde Entelektüel Sermayenin Görünümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 13, ss. 145-168.

Social Media Activities that Influence Their Digital Shopping Behavior According to Digital Buyers Worldwide, (2016). <https://www.emarketer.com/Chart/Social-Media-Activities-that-Influence-Their-Digital-Shopping-Behavior-According-Digital-Buyers-Worldwide-Sep-2015-of-respondents/187830>, Erişim Tarihi: 19.11.2017.

ULUSLARARASI ARASI İLİŞKİLERDE HAYALCİLİK VE GERÇEKÇİLİK

Ahmet ÇIRAKOĞLU

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Öz

İnsan yaşamında her şeyin üstünde olan biricik amaç yaşamını idame ettirmek iken, devletlerin amacı birlik ve bütünlüğünü muhafaza etmektir. Bu uğurda verilen mücadelede ise bir yol ve yöntem belirlenmeli, bu amaç insanlara ve devletlere huzurlu bir yaşam imkânı sunmalıdır. Realizm insanın yaşamını devam ettirebilmesinin şartını rekabet ve savaşa dayandırırken, idealizm bunun işbirliği ve karşılıklı anlaşmayla mümkün olacağını söyler. Bu teorilerin işlevselliğini analiz etmek için tarihi gelişimleriyle beraber özellikle bugün uygulama alanı olup olmadığına bakmak gerekir. Genel olarak bakıldığında idealist düşünceler tüm insanlığın gerek sosyal, gerekse uluslararası ilişkilerde genel kabul gören görüşleri içermekte, buna karşılık olarak realizm olması gerekeni değil, olanı gerçekçi bakış açısıyla değerlendirmekte ve buna uygun şekilde uygulanan kararlı politikaları içermektedir. Gerçekte idealizm ve realizmin çokça benzer yönü bulunmamakla birlikte, bu iki teoriden biri diğerinin söylev ve işlevliğini yitirmesiyle ortaya çıkmıştır. İdealizmin temel varsayımlarının en yaygın şekilde kullanıldığı Aydınlanma Çağı sonrası süreçte bile, dünya politikaları idealizmle taban tabana zıt bir nitelik göstermemekteydi. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde hat safhaya çıkan sömürgecilik yarışı aslında dünya politikasına egemen olacak realizm akımının habercisiydi.

723

Bu çalışmada, günümüzde uluslararası ilişkiler bağlamında uygulanabilirliğini yitirmiş bir ütopya olarak kalan idealizm ile XXI. yy.'da devletlerarası ilişkilerin temel yapısını şekillendiren realizm teorilerinin karşılaştırmalı analizi yapılarak benzer/farklı yönleri tartışılacak ve bu iki teorinin günümüz politikalarına etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, İdealizm, Realizm, Düzen, Güç.

IMAGINATION AND REALISM IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract

In human life, the sole purpose of everything is to continue his life, however, when it comes to governments, to preserve the unity and integrity of the states is the main purpose. In this battle, a path and a method should be determined, and this purpose should provide a peaceful life for people and governments. While realism bases the condition of man's life on competition and war, idealism says it will be possible through cooperation and mutual understanding. In order to analyze the functioning of these theories, it is necessary to look at historical developments and especially whether they are applied today or not. Generally speaking, idealist considerations include generally accepted views of all humanity, both social and international relations, whereas realism is not a necessity, but rather a realistic view of what is being done and contains determined policies that are applied accordingly. In fact, with both idealism and realism not

being very similar, one of these two theories has emerged with one of the other's disappearance. Even in the post-Enlightenment period, when the basic assumptions of idealism were most widely used, world politics did not show a contrast to idealism. In particular, the colonial race, which was paved at the beginning of World War I, was in fact the journalist of the realism movement that would dominate world politics.

In this study, we will try to determine the effects of these two theories on the current policies through comparative analysis of the idealism, which is lost as its utilitarianism in the context of international relations today, remained only as a utopia and the realism that shaped the basic structure of interstate relations in the 21st century.

Keywords: International Relations, İdealism, Realism, System, Power.

Giriş

Aydınlanma Çağı boyunca İngiltere kaynaklı fikirlerin öncülüğünde dünya politikalarını etkileyen ve adı hala koyulmamış olan idealist görüşler, I. Dünya Savaşı sürecinde Wilson İlkeleri ve bu görüşler ışığında kurulan Milletler Cemiyeti ile uygulanma imkânı bulmuş olsa da bu başarılı olmamış ve II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Soğuk Savaş şartları artık realizmin dünya siyaseti ve uluslararası ilişkiler gündemine kalıcı olarak yerleşmesine sebep olmuştur. İdealizmin temel söylemleri insanlık açısından elzem olmakla birlikte, günümüz dünya siyasetine baktığımız zaman gerçekten de idealist politikaların herhangi bir alanda uygulama ortamı bulunmamaktadır. Devletlerin dünyaya yön vermek için tüm güçlerini ortaya koyarak mücadele verdiği, insan canının çıkarlar uğruna yok sayıldığı, emperyalizmin devletler ve toplumlar tarafından olağanlaştırılarak özümsemiği böyle bir ortamda idealizmden bahsetmek fazlasıyla hayalcilik olacaktır.

724

Güçlünün hegemonyasına dayalı realist uygulanmalar her ne kadar toplumsal hayat veya dünya düzeni açısından istenen bir durum olmasa da, realizmin insanlığın doğuştan sahip olduğu ve bilinçaltında saklı bulunan ilkel dürtülerin dışavurumu olduğunu söyleyebiliriz. Yani realizm aslında ilkel insanın ta kendisini yansıtır. Bu ilkelik ve doğallık durumu bizi, insanlık tarihindeki evrimsel gelişim ve değişimi göz önüne aldığımızda bir geriye dönüşü, yani güçlünün haklı olduğu ve sözünün geçtiği ilkel bir yapıya götürmektedir. Belli süreç sonunda kurumsallaşan ve güçlenen yapılar inşalığın özü oluşu itibarıyla bazı değişiklikler ve farklı isimlendirmelerle günümüze kadar gelebilmiştir. Nihayetinde ütöpik, idealist ve hayalci politikalardan sıyrılıp realist perspektifle dünya siyasetini ve uluslararası politikaları algılamayı başarabilen devletler, günümüzde dünyaya yön veren egemen ulus devletler olmayı başarmışlardır. Bu devletler konjonktürün belli dönemlerdeki keskin değişimlerini gerçekçi ve akılcı bakış açısıyla değerlendirmişler ve günümüzde uluslararası arenada uygulanan realist politikaların öncüleri olmuşlardır.

Ütöpik Bir Fantezi: İdealizm

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devletler sorunların çözümünde başvurulmuş nihai çözüm arayışı olarak savaşlar görürken, 1914 sonrasında savaş uluslararası ilişkilerde önlenmesi gereken bir durum olarak algılanmaya başlamış, I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki döneme barışın korunması ve savaşların önlenmesi adına yapılan çalışmalar damgasını vurmuştur. Uluslararası disiplinin ortaya çıkmasını da öz olarak sözü edilen barışı kurma çabaları ile açıklamak mümkündür (Ozan, 2014: 198). Üzerinde epeyce çalışılarak uygulanmaya konulmak

istenen bu çabalar her ne kadar amacını gerçekleştiremese de olumlu bir etki olarak ileriki dönemde Avrupa'nın bütünleşmesi girişimleri bakımından uygun zeminin oluşmasına önayak olmuştur (Açıkmeye, 2004: 4).

Uluslararası disiplinler bir teoriye dönüşmeden, idealizmin doğuşundan önce de vardı ve uygulanmaktaydı. Ortaçağ'da birbirinden bağımsız siyasal aktörler arasındaki ilişkiler bugünkü uluslararası ilişkilerin bir benzeri olarak kabul edilebilir (Say, 2014: 107). Modern anlamda İdealizm fikri ise ilk olarak XVII. yy.'da Aydınlanma filozoflarının fikirleriyle doğmuş, fakat sistemsiz olarak bilim insanları, yazarlar ve siyasetçilerin I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkarmış olduğu felakete sebep olan faktörlerin anlaşılması ve analiz edilmesi, savaşların nasıl önlenebileceği, kalıcı barış ortamının nasıl sağlanacağı gibi konularda ortaya koymuş oldukları neredeyse ortak görüşü yansıtan düşüncelerin ürünü olmuştur. İki dünya savaşı arasındaki süreçte uluslararası ilişkilerin barışçı yöntemlerle nasıl çözülmesi gerektiği sorusuna cevap arayan bu teori, uluslararası ilişkiler disiplininin doğmasında temel oluşturmuştur. İdealistler bu disiplinin doğuşuna önayak olmanın yanında uluslararası ilişkilerde barış ortamına ve savaşlardan arınmış bir dünya idealine gerçekten inanarak ve bunu gerçekleştirmek üzere mücadele vermişlerdir (Gözen, 2015: 67-68).

İdealizm; Jeremy Bentham, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Adam Smith, Immanuel Kant ve Thomas Paine gibi düşünürlerin fikirlerinden beslenerek ortaya çıkmış, Sir Alfred Zimmern, Norman Angell, Philip Noel-Baker gibi isimlerin çalışmalarıyla gelerek XXI. yy.'da ilk kez Wilson İlkeleri ile uygulama imkânı bulmuştur (Sandıklı ve Kaya, 2012: 135). İdealizmin savunduğu temel kavramlar hümanizm, barış, işbirliği ve düzendir, asıl olarak her insan özünde iyidir, akılcıdır ve insanların içindeki bu iyi ve akılcılık kavramı toplumlara, devletlere ve devletlerarası ilişkililere de hâkim olacaktır. İyi insanlar iyi bir örgütlenme ile kendi içlerinde olduğu gibi dünyaya da savaşızsızlık ve barış ortamını getirebilirler. Uluslararası ilişkilerde ise idealizm bütünleşme, uyum ve karşılıklı bağımlılığı esas alır. İdealistler dünyadaki güç mücadelesi ve düzensizliğin farkında olduklarından dolayı mevcut durum olan realizmden yola çıkarak bu kötü tarafları gidermek, ideal bir dünya düzeni ortaya koymak için çaba göstermektedirler.

İdealizm uluslararası ilişkilere çözüm odaklı yaklaşmakta, devletlerarası savaş ve rekabet ortamına son vererek dünyanın refaha ulaşabilmesi için tüm alanlarda işbirliği, iletişim, uluslararası anlaşmalar gibi kavramları hayata geçirmeye çalışmaktadır. Sosyo-kültürel olarak baktığımızda ise idealizm üniter devlet yapısına önem vermez, farklı toplumsal ve kültürel yapılar devleti oluşturur ve uluslararası sistem de bu toplumsal ve kültürel yapılardan meydana gelir. Fakat ilk bakışta anarşik gibi görünen bu uluslararası toplumda bazı olumsuzluklar ve kargaşalar ortaya çıkabilir. Ortaya çıkacak olası durumları önlemek adına da uluslararası hukuk devrede olmalı, denge mekanizması olarak devletler üstü bir konumdan uluslararası bu yapıyı denetlemeli ve yapının düzgün işlemlerini sağlamalıdır. Bunun yanında uluslararası hukukun bireysel hak ve özgürlükleri ne derece kısıtlayacağı ayrı bir tartışma konusudur.

İdealizm sadece insana karşı değil, toplumlar ve uluslararası ilişkiler hakkında da iyimser bir bakış açısında sahiptir. Şüphesiz bütün insanlar iyi değildir, fakat bu durum realistlerin savunduğu gibi insanın doğasında bulunan kötülükten kaynaklanmaz, bazı insanların kötü olma durumu olumsuz çevre şartlarından kaynaklanır. Bu açıdan bakıldığında I. Dünya Savaşı'na neden olan faktörler savaş öncesi uluslararası dengelere, mevcut şartlara ve rejimlere bağlıdır. İttifak ve İtilaf devletleri arasındaki güç dengesi mücadelesini çözüme kavuşturacak veya

engelleyecek uluslararası örgütler veya hukuki altyapı olsaydı sorunlar diplomatik yollarla çözülebilir, müzakere edebilecek kapasiteye sahip olan devletler de bu adil yapı içerisinde anlaşmayı kabul edebilir, devletler de savaşı tercih etmezdi. Bu düşüncelerin hayata geçirilerek savaşı en az zararla atlattmak ve bundan sonra meydana gelebilecek olası durumlarda aynı müzakere yoluyla anlaşmaya varılması adına büyük devletlerin siyasi ve diplomatik düzenlemeleri yapmaları gerekirdi (Gözen, 2015: 79-80,92).

İdealistlerin tasavvur ettiği ve fiilen görmek isteği bu davranışı gösteren ilk büyük devlet adamı Amerikan Başkanı Woodrow Wilson olmuştur. Wilson 1918 yılında Avrupa sistemini revize ederek, güçler dengesi yerine güçler topluluğu kurmak ve örgütlü barışı tesis etmek amacıyla (Ozan, 2014: 201), barışın temelleri üzerine fikirlerini bildirdiği 14 prensip açıkladı (Üçok, 1975: 229). Avrupa devletlerinin yenilen devletleri paylaşma adına çıkar mücadelesine girdiği uluslararası mezat ortamında barış anlaşmalarının açık ortamda diplomasiyle yapılması, büyük ve küçük devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini korumaya yönelik uluslararası bir örgüt kurulması (Uçarol, 2006: 509) gibi ilkeler dönemin barış çağrılarına cevap vermenin yanında idealizmin temel varsayımlarını da oluşturmaktaydı. İdealizmin canlanmasına ve uygulanabilirlik açısından en parlak döneme girmesine sebep olan bu idealist proje, özellikle ülke içerisinde destek bulamamasından dolayı başarıya ulaşamamış ve iki savaş arası dönemde eriyip gitmiş olsa da, devletlerarası kuralları garanti altına alarak kalıcı barışı tesis etme adına oluşturulan uluslararası kurum olan Milletler Cemiyeti'nin temelini de atmış oldu.

Wilson sonrası süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin sahneden çekilmesiyle birlikte uluslararası güç dengesini İngiltere ve Fransa arasındaki mücadele belirledi. Sonrasında ise Sovyet tehdidine karşı alınan tavırla ve hatta uluslararası barışı tesis etmek üzere kurulan Milletler Cemiyeti'nin de buna alet edilmesi ile birlikte uluslararası siyaset, idealist görüşlerin tamamen zıddı olan realist politikalar çerçevesinde işlendi ve meydana gelen güç dengesi II. Dünya Savaşı'na giden sürecin hızlanmasına yol açtı. İdealizm teorisinin ve idealist dünya görüşünün çöküşünü gene kendi içerisinde aramak gerekir. I. Dünya Savaşı sonrası süreçte en parlak dönemini yaşayan idealistler II. Dünya Savaşı'nı öngörme ve engellemedeki başarısızlıkları sonucunda idealleriyle birlikte hızlı bir çöküş yaşadılar ve 1945 sonrası süreçte realizmin çıplak gerçekliğinin uluslararası ilişkilere uygulanmasının yolunu açtılar (Aydın, 1996: 92). Gene aynı şekilde dünya çapındaki ekonomik buhran, Mançurya sorunu, Sovyetler tehdidi, faşizmin ideolojik boyut kazanarak yükselen eğilimi, İtalya'nın saldırgan tavrı, Almanya'nın yayılcı hareketleri, İngiltere'nin küresel gücü elinde tutma çabaları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya hâkimiyeti projesi realist politikaların uygulanışı konusunda kolaylık sağladı.

1960'lardan sonra realizmin uluslararası meselelere yeterince çözüm bulamaması sonucu idealizm tekrardan bir canlanma göstermiştir. Soğuk Savaş'ın Doğu ve Batı bloğunun yakınlaşma, işbirliği ve diyalogları sonucunda sona erdiğini düşünürsek, bu sonuç idealizmin bir başarısıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde işbirliği ve karşılıklı uluslararası anlaşmalar hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir (Gözen, 2015: 87). Fakat aynı yıllarda Afrika ülkeleri veya Ortadoğu'daki savaş ve anlaşmazlık ortamına baktığımızda Avrupa devletleri, Amerika Birleşik Devletleri gibi büyük devletlerin dışında diğer küçük devletlerin idealist politikalardan paylarını aldıkları pek söylenemez. Uluslararası politikada üvey evlat muamelesine maruz kalan bu 'diğer devletler', idealizmin olanaklarından büyük devletlerin lûtfettiği ölçüde nasiplenmiş veya hiç yararlanamamışlardır. Böyle bir ortamda idealizmin nihai amacı olan küresel toplumu meydana getirmek, ütopyacılığı da en üst noktaya ulaştırmıştır. Devletlerin bunca mücadele vererek

güvenceye almış oldukları var olan tüm sınırların ortadan kalkarak, aynı yönetim altında, aynı idealler uğruna toplumların bir arada, huzur içinde yaşayabilecekleri düşüncesi insanların hayallerinde ne derece kabul görür bir durum olduğu tartışma konusudur.

Uluslararası İlişkilerin Gerçekliği: Realizm

İki dünya savaşı arası süreçte uluslararası ilişkilere yön veren idealizm, Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla beraber dönemin süper gücü olan ve Wilson İlkeleri'yle idealist teorinin döneme hâkim olmasına katkı sağlayan Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyet düşmanlığıyla karşılaşması sonucunda yerini gene Amerika Birleşik Devletleri tarafından domine edilen ve yönlendirilen realist politikaların etkisine bırakmıştır (Knutsen, 2006: 307). Diğer bir deyişle idealistlerin ütopya adası büyük bir fırtınayla sular altında kalmış, bu adada bulunan bütün herkes dünya gerçekçiliğiyle karşı karşıya kalacağı, zor ve amansız bir yaşamın olduğu yeni bir adaya göç ederek, yeni yerleşimlerini bu ortamda şekillendirmek durumunda kalmıştır. Daha net bir ifadeyle realizm, insanoğlunun hayatın çıplak gerçekçiliğiyle yüzleşmesidir.

Bütün insanlarda var olan ve ancak ölümle sona eren devamlı bir kudret arzusu vardır. Bu bitmek tükenmek bilmeyen kudreti elde etmek ve korumak yurt içinde yasalar koyarak, devletlerarası ilişkilerde ise savaşa mümkündür (Hobbes, 2007: 76). Devletleri de insan doğasının yansıması olarak görürsek Soğuk Savaş ile beraber artık güç unsuru, insan faktörü ve devletlerin gücü ve kudreti etkin kullanmaya yönelik özellikle askeri kapasitelerinin belirginleştirdiği siyasal gerçekçilik, uluslararası politikaların tam ortasında yer almaya başlamıştır. İnsan doğasının özünde var olan kötü kavramına tam da uygun düşen bu teori, güç ve rekabete dayalı uluslararası ilişkilerin acımasızlığını, insan doğasının kötülüğü ve olumsuzluğuyla ilişkilendirerek bir bakıma kendini halkı göstermeye çalışmaktadır.

727

Devletlerin yekpare ve bütüncül yapılar olduğunu savunan realistlere göre, uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir ve ilişkileri yönlendiren de devletler arasındaki bu güç ve çıkar mücadelesidir. Dünya düzenini kendi çıkarları doğrultusunda tesis etmeye çalışan egemen ulus devletler, kapasitelerini sürekli artırma eğilimindedirler. Bu yönelimin sonucu olarak da devletlerarası ilişkilerde mücadele, çatışma ve savaş kavramları olağanlaşmaktadır. Güvensizlik ortamına ve diğer bir devletin güçlenmesine seyirci kalmak yerine, bir rakip olarak ortaya çıkmadan önce onun gücünü kırma anlayışını bir strateji olarak açıklayan Atinalı komutan Thucydides, Sparta ve müttefiklerinin kendilerine saldırma sebeplerini teşhisinde bunu açıkça ortaya koymaktadır. M.Ö. 404 yılında Atina ile Sparta arasında yaşanan Peloponnes Savaşı'nda yenilgiden sorumlu tutularak sürgüne gönderilen Thucydides, sürgün sırasında yazmış olduğu 'Peloponnes Savaşlarının Tarihi' adlı eserinde savaşın ve yenilginin sebeplerini açıklamaya çalışmış, sonuç olarak ise Atina'nın güçlenerek kendisine rakip olma ihtimalinden çekinen Sparta ve müttefiklerinin, kendilerine savaş açarak bu olasılığı ortadan kaldırdıklarına kanaat getirmiştir. (Arı, 2011: 159-161). Gene aynı şekilde realizmin ilham kaynağı olarak anılan Niccolò Machiavelli, zalim olarak ün salmış Cesar Borgia'nın Romagna'yı birleştirerek barış ve refaha kavuşturduğunu, fakat halkın onun zalimliğinden kurtulmak için yaptığı ihanet sonucunda başlarına gelen felaketten hareketle insanların nankör, döneke ve açgözlü olduğunu, iyi olan eğer güçlüyse onun yanında olduklarını, gücünü yitiren yöneticinin yaptığı iyiliklerin hemen unutulup ihanete uğradığını söyler (Machiavelli, 1955: 65-66).

Realizme göre hayatın doğası güç ve çıkar mücadelesine dayalıdır ve bu mücadeleden güçlü olarak çıkan haklılığını gücü sayesinde kabul ettirmiş olur. Bu noktada uluslararası antlaşmaların süreçlerine bakmakta fayda vardır. Örneğin; dünya savaşlarını sonlandıran ve

antlaşmaları düzenleyen daima güçlü devletler olmuş ve antlaşma da bu devletlerin politikalarını destekleyici şekilde yapılmıştır. Realistlere göre bu güçlü devlet tek otorite olmalıdır. Devletlerin otoritesini sağlayacak merkezi gücün olmadığı bir sistem anarşiktir (Arı, 2011: 163) ve dünyanın düzensizliğinin en büyük sebebi kendilerini korumak isteyen devletlerin aralarındaki mücadele sonucu istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bu anarşik ortamdır. Uluslararası anarşik yapının yol açtığı korku ve güvensizlik uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Klasik realizm temelde Thucydides'in güç dengesi analizi ve İtalyan diplomat Machiavelli'nin 'amaç, her türlü aracı meşru kılar' görüşleri çerçevesinde şekillenmekle birlikte, İngilizcede ilk genel siyaset teorisini ortaya koyan, doğa durumundan düzeni tesis edici merkezi iktidarın ortaya çıkışına giden süreci açıklamaya çalışan filozof Thomas Hobbes'un 'insan insanın kurdudur' temelindeki görüşlerine dayanır. Bu görüşlerin üzerine gücün stratejik olarak yönetimini konu alarak savaş sanatına ayrı bir bakış açısı getiren Prusyalı General Carl von Clausewitz, II. Dünya Savaşı'nın başlamasını I. Dünya Savaşı sonrası süreçteki korku, endişe ve güvensizlik ortamına bağlayan ve uluslararası ilişkileri bir bilim dalı olarak tarif eden İngiliz tarihçi ve diplomat Edward Hallett Carr ve klasik realizmin en meşhur temsilcisi, çıkar kavramını politikanın özüne yerleştiren Alman akademisyen Hans Joachim Morgenthau bu teorinin şekillenmesine katkı sağlayan fikir adamları olmuştur. Kenneth Neal Waltz'ın geliştirdiği yapısal realizm veya neo-realizm uluslararası ilişkileri belirleyen faktörün uluslararası sistemin doğası olduğunu, bu sistemin de anarşik bir yapısı olduğunu savunurken, neo-klasik realizm uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin devletlerin yapısı olduğunu savunur (Ersoy, 2015: 166-178). Klasik realistlere göre devletlerin davranışlarını belirleyen unsur egemen olma arzusuysa, neo-realizmde bu davranışları belirleyen egemenlik altına alınma korkusu, neo-klasik realizmde ise devletlerin birbirleriyle ilişkileri ve dış politikadaki davranışlarıdır. Bu üç akımda da uluslararası ilişkilerde var olan sorunların ana kaynağı merkezi otoritenin olmayışıdır.

Karşılıklı Eleştirel Durum

İdealizmin eleştirildiği temel nokta, uluslararası ortamdaki olumsuz durumu dikkate almayarak fazlasıyla hayalci ve ütöpik düşünceler üzerine kurulmuş bir teori olmasıdır. İnsan doğasının iyiliğinden ve işbirliğine açık yönünden yola çıkıp, bu varsayımların devletlerarası ilişkilere de aynı şekilde uyarlanarak uluslararası sistemi düzenleyeceğini öngörmek sistemin doğasına aykırı düşmektedir. Realizm ise idealizmin tam tersine insan doğasının ve insanın yaşadığı çevrenin kötülüğüne vurgu yaparak, uluslararası sistemi de insan doğasının mücadelecı yapısına benzetir. Uluslararası sistemin anarşik olduğu, güç ve çıkar mücadelesinin mevcut sisteme egemen olduğu varsayımından hareketle güçlünün haklı olduğu bir ortam meydana getirmek, idealizmle kıyaslandığında distopik bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu anarşik ortamı idealistler de, liberaller de, İngiliz Okulu da kabul eder, fakat anarşinin ortadan kalkmasını realizmde olduğu gibi sadece güce dayandırmazlar. Anarşik ortamı meydana getiren de gene devletlerin kendisi olduğundan dolayı, anlaşma ve işbirliği eğilimi realizm dışındaki teorilerde kendini gösterir. Her iki sisteme bakıldığında birinde nasıl hayaller varsa diğerinde de korkular mevcuttur.

Edward H. Carr ağır şekilde eleştirdiği idealizmi uluslararası ilişkiler gerçekleriyle uyuşmadığı, hukuku ve ahlakın rolünü abarttığı için uygulanamaz bir ütopyacılık olarak isimlendirmekte (Gözen, 2015: 77) ve ütopyacı idealistlere arzuları gerçeklerle karıştırdıkları iddiasıyla

saldırarak gerçek bilim için önce herhangi bir şeyin özünün anlamaya çalışılması gerektiğini söylemektedir (Aydın, 1996: 76). Adından da anlaşılacağı üzere idealizm hâlihazırda gerçek olmayan, fakat gerçekleşmesi umulan veya tasavvur edilen iyi niyet ve ideallerden müteşekkil çalışmaların bir ürünüdür. Gerçek dünya ve devletlerarası ilişkilerin soğuk gerçekliği idealizmi istenilen ve olması gerekenlerin üzerine çıkarıp mevcut yapıya yön verebilecek bir fiili bir oluşum haline gelmesine izin vermemekte ve her devletin uluslararası sistemde kendi görüşünün dünyaya hâkim olması gerektiğini savunması sebebiyle orta yolda bir uzlaşma mümkün olmamaktadır. Bunca özveri ve çabaya rağmen idealizmin uygulanamamasının en büyük sebebi bağımsız devletlerin uzlaşmayı kabul edemeyen bu tek taraflılıklarıdır.

Savaş veya barış her devletin kendi karar mekanizmasıyla olan bir şey değildi. Devletler tek tek savaşı istemiyor olabilirlerdi, fakat devletlerin kendilerine göre haklı olan politikalarını kabul ettirmek için direktmeleri I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. Savaşta asıl amaç Avrupa'nın efendisinin kim olacağıydı (Sander, 2003: 344-345). Bu açıdan baktığımızda mevcut bir sistemi lağvederek yerine o güne kadar hiç uygulanmamış olan tamamen farklı bir sistemi inşa etmeye çalışmak, istekli olsun veya olmasın bütün devletlerin kabul edeceği ve onaylayabileceği bir durum değildir. Bu mücadelede bile gücünün sözünün geçtiği, gücü derecesinde fikirlerinin kabul gördüğü bir ortam vardır. İdealist fikirlerin doğması ve teori olarak tartışılmasında dönemin büyük gücü olan Anglo-Amerikan fikir adamlarının etkinliği mevcuttur. Şüphesiz o dönemlerde oryantalistlerin tanımlamasıyla 'sözünde durmayan Çinlilerin, yarı çıplak Hintlilerin, miskin Müslümanların' (Said, 1998: 157) veya Avrupa'nın utancı olan İnsanat Bahçeleri ve Ota Benga örneğinde olduğu gibi (Key, 2017) insandan aşağı ırk veya maymun-insan arası evrimini tamamlayamamış ara ırk olarak kabul edilen bir Afrikalı bir bilim insanının aynı/farklı görüşlerinin ne derece etkili olacağı tartışma konusu bile yapılmamaktadır. Bu sebeple gücünün haklı olduğu temeline dayanan realist fikirlerin izlerini uluslararası disiplinlerin başlangıcı olan idealizm tartışmalarında bile görmemiz mümkündür.

Öngörüler, Çabalar ve Hayal Kırıklıkları

İdealizm ve realizmin her ikisi de uluslararası yapıyı anarşik olarak tanımlar. İdealizm mevcut anarşik yapıyı ortadan kaldırmak için siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik yapılarda uluslararası işbirliğinden bahsederek uluslararası toplum ve ideal bir uluslararası sistem ortaya çıkarmaya çalışır. Realizm ise uluslararası işbirliğinin anarşiyi önlemede yeterli olamayacağını savunarak gücü en etkili şekilde kullanan ulus-devlet yapısına sahip süper gücün mücadele ve anarşi ortamına son vererek anarşik durumu ortadan kaldıracağını savunur. İdealizm açısından realizm kötümserdir ve olumsuz durumlar üzerinden teori üretir. Realizm insan doğasının kötü ve rekabetçi olduğunu, bu kötülükler içerisinde acımasız bir güç ve çıkar mücadelesinin olduğunu, bu mücadelenin uluslararası anarşiyi doğurduğunu ve nihayetinde de bu anarşik ortamın savaşları ortaya çıkardığını söyler. İdealizm ise tüm bu olumsuzlukların farkında olmakla birlikte dünyaya ve uluslararası ilişkilere optimist yönüyle bakar. Realizm de idealizmi, gerçekler böylesine açıklıkla ortada dururken takındığı iyimser tavrı nedeniyle, ziyadesiyle hayalci bulur.

Wilson İlkeleri'nin uluslararası ortamda destek bulamaması sonrası idealist görüşlerin çökmesi, uluslararası arenayı İngiltere ve Fransa'nın inisiyatifine bıraktı. Amerika Birleşik Devletleri'nin ortamdan çekilmesiyle sisteme hâkim olan bu iki dominant güç, Milletler Cemiyeti'ni kendi çıkarları için kullanıp Sovyet Rusya'ya karşı dengeyi sağlamak amacıyla, kutuplaşmayı daha da alevlendirecek bir hamle olarak faşist blokta yer almaktan çekinmedi ve Wilson'un idealizmi

yerine Makyavelizm'in realizmini tercih etti. Böylece tıpkı I. Dünya savaşı öncesinde olduğu gibi devletlerarası güç dengesi ve kutuplaşmayı meydana getiren bu süreç II. Dünya Savaşı'nın doğmasına yol açtı. Edward H. Carr, Wilson İlkeleri'nde ortaya konulan ve Milletler Cemiyeti ile uygulama sahası bulan idealist projeleri, gerçekleri yansıtmadığı, sebep-sonuç ilişkisine yeterli önemi vermediği, uluslararası ilişkilerde gücün önemini hafife alıp, hukuk ve ahlakın rolünü abarttığı için ütöpik olarak değerlendirmektedir (Gözen, 2015: 81-82).

Realizm her ne kadar olumsuz ortamdan ve savaşlardan bahsetse de, buna karşılık olarak Wilson İlkeleri'nin yayınlanması, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası birleşmeler idealizm kökenli oluşumların fiilen kazandıkları başarılarıdır. Avrupa Birliği örneği iki dünya savaşının da kaynağında olan büyük devletlerin devletler üstü bir otorite altında birleşme girişimleri ve bu girişimin başarıyla sonuçlanması, Avrupa içerisindeki savaşları sonlandırmış ve birlik olma yolunda yön gösterici olmuştur. Soğuk Savaş ve idealizmin hat safhada olduğu dönemlerde hayata geçirilen bu oluşumlar açısından bakıldığında idealizm, realizmin panzehridir. İdealizm mevcut olumsuz duruma seyirci kalmak yerine, ideal olana ulaşmak için çaba sarf eder (Gözen, 2015: 84-85).

Sonuç

Günümüzde uluslararası ortama ve devletlerarası ilişkilere baktığımızda insan doğasının acımasızlığını ve devletlerin hükmetme konusundaki keskin tavrını en açık şekilde görmekte, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletler üstü kurumlar ve birçok devletin bir araya gelerek imzaladığı antlaşmalarla veya gücü elinde bulunduran süper güçlerin dünyaya yön verme hedefleri doğrultusunda yapılan acımasız savaşlarla çözülmediğine hep birlikte tanık olmaktadır. Bu iki teori de kendi içinde çelişkili durumunu devam ettirmekle birlikte idealizmin insan doğasının iyiliğinden yola çıkarak kurgulamış olduğu hayalleri gün geçtikçe uygulanabilirliğini yitirmekte, bunca işbirliği ve barış çabalarına karşın idealist fikirlerin ortaya çıkardığı uluslararası düzeni tesis etmek üzere kurulan Birleşmiş Milletler, NATO vb. uluslar üstü yapılar savaş ortamını sona erdirmeye konusunda yetersiz kalmaktadır. Realist teori ise gücünü ve hegemonyasını dünyaya kabul ettirmiş olan egemen ulus devletlerin kararlı tavrıyla her geçen gün güçlenmekte, kendi içerisinde bile bütünleşmesini sağlayamayan küçük devletler bu egemen devletlerin yardımlarına muhtaç hale gelmektedir.

Gerek idealizm, gerekse realizm devletleri ve uluslararası ilişkileri açıklarken insan doğasından yola çıkar. Devletlerin de doğasında insanlar gibi iyilik ve kötülük kavramları mevcuttur. Bunların ortaya çıkması ise günün koşullarıyla direkt olarak bağlantılıdır. Örneğin; II. Dünya Savaşı öncesi yükselen ırkçılık dalgası ve ardından gelen faşist dikta yönetimlerinin en iyi fikirlere sahip insanları bile faşizme ılımlı bakar hale getirerek faşist düşüncelerin uluslararası sisteme bir dönem hâkim olduğunu, fakat savaş sonunda konjonktürün değişmesiyle beraber bazı faşist milletlerin ve liderlerinin tam tersine Batı dünyasının liberal ve demokratik fikirlerini benimseyerek faşizmi lanetlediklerini görmek bu savı doğrulamaktadır.

Sonuç olarak, ne idealizm dünyadaki savaşları sonlandırıp kalıcı barış ortamını sağlayabilmiş, ne de realizm gücünü ortaya koyarak uluslararası sistemin mevcut anarşik yapısına son verip ideal düzeni yerleştirebilmiştir. Dünyadaki savaş ve kargaşa ortamını durduracak olan ideal dünya düzeni belki de bütün insanlığın ortak isteği olmasına rağmen, bu ideal düzenin, çıkarıcı küresel güçlerin güdümünde imzalanan işbirliği anlaşmalarıyla oluşmasını hayal etmek tüm dünya için zaman kaybından başka bir şey ifade etmemektedir. İdeal olan, iyi kavramını

benimseyerek bunu kurumsallaştırabilmiş adil devletin/devletlerin uluslararası sisteme hâkim olması ve gücünü tüm taraflara kabul ettirerek savaş ve anarşi durumuna son vermesidir.

Kaynakça

- Açıkmeşe, S. A. (2004). Uluslararası ilişkiler teorileri ışığında Avrupa bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler*, I(1), 1-32.
- Arı, T. (2011). *Uluslararası ilişkiler teorileri* (7.b.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası ilişkilerde yaklaşım, teori ve analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, LI(1), 71-114.
- Ersoy, E. (2015). Uluslararası ilişkiler teorileri (2.b.). R. Gözen (Düz.). *Realizm* (s. 159-187). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gözen, R. (2015). Uluslararası ilişkiler teorileri (2.b.). R. Gözen (Düz.). *İdealizm* (s. 67-119). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan veya bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti* (6. b.). (S. Lim, çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Key E. (2017). Ota Benga'nın aşırı acıklı hikayesi. <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/1233338-ota-benganin-asiri-acikli-hikyesi> adresinden erişildi. (ET:15.08.2017).
- Knutsen, T. L. (2006). *Uluslararası ilişkiler teorisi tarihi*. (M. Özey, çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Machiavelli, N. (1955). *Hükümdar*. (Y. A. Egeli, çev.) Ankara: Yıldız Matbaası.
- Ozan, E. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşu üzerine bir değerlendirme. *Akademik Bakış*, VII(14), 197-214.
- Said, E. W. (1998). *Oryantalizm* (4.b.). (N. Uzel, çev.) İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Sander, O. (2003). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e* (12.b.). (Ş. Ç. Tabakçı, dü.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2012). Uluslararası ilişkiler teorileri ve barış. A. Sandıklı (Ed.). *Teroriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri* (s. 131-161). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Say, S. (2014). Ortaçağ Hristiyan dünyasında uluslararası ilişkiler düşüncesi. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I(1), 97-109.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi tarih: 1789-2014*. (6.b.). İstanbul: Der Yayınevi.
- Üçok, C. (1975). *Siyasal tarih: 1789-1960*. Ankara: Sevinç Matbaası.

MEDYA VE TOPLUM İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE KADIN PROGRAMLARININ İNCELENMESİ: “IRMAK KUPAL ÖRNEĞİNDE MÜGE ANLI İLE TATLI SERT PROGRAMI”

Fatma Kübra ASTAM

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı

Tuğçe Esin PINARBAŞI

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın-Yayın Anabilim Dalı

Öz

Gündelik hayat içerisinde yaşanan pek çok olay medyanın ön plana çıkarması ve çerçevelemesi dâhilinde görünür kılınmaktadır. Toplumsal sorunları ve kamuoyunu ilgilendiren olayları gündeme getiren ve sonuçlandırılması için çaba gösteren medya, bireyleri bilgilendirmekte ve belli konularda duyarlılık oluşturmakta aynı zamanda da belli görüşlerin yaygınlaşmasına ya da bazı noktalarda ortak bir bilincin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Medya ve toplum ilişkisini ortaya koymak amacıyla, çalışmanın örnekleme Müge Anlı ile Tatlı Sert Programı'nda ele alınan 'Irmak Kupal'a karşı gerçekleştirilen cinsel istismar' olarak belirlenmiştir. Olayın programa konu olduğu süre zarfı içerisinde medyanın pek çok işlevi gözler önüne serilmiştir. Medyaya ait metinlerdeki söylem, toplumdaki egemen veya mevcut söylemlerden bağımsız değildir, bir televizyon programı başta yaratıcısı olmak üzere söylemi açısından toplumsal bağlamdan ayrı düşünülemez bu noktadan hareketle çalışmada “Eleştirel Söylem Analizi” yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temel kaygısı ise medya-toplum ilişkisine vurgu yapmak, toplumsal cinsiyet algısını ortaya koymak, cinsel istismar özellikle de çocuklara karşı gerçekleştirilen cinsel istismar noktasında kamuoyunun tepkisini çözümlemek ve medyanın bu tür olayları sunuş biçimini 'Irmak Kupal Örneği' üzerinden derinlemesine okumaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk istismarı, Pedofili, Toplum, Televizyon, Eleştirel Söylem Analizi.

INVESTIGATION OF WOMEN'S PROGRAMS IN THE MEDIA AND SOCIETY RELATIONSHIP: "SWEET HARD PROGRAM WITH MÜGE ANLI IN THE EXAMPLE OF IRMAK KUPAL"

Abstract

Many events that take place in everyday life are made visible within the framework of the media's foregrounding and framing. The media, bringing events that concern social issues and public opinion to the agenda and endeavoring to finalize, inform the individuals and create sensitivity to certain issues and at the same time contribute to the spread of certain views or to a common consciousness in some points. In order to reveal the relationship between media and society, the sample of the study was determined as 'sexual exploitation against Irmak Kupal', which was dealt with in Müge Anlı and Tatlı Sert Program. While the event was the subject of the programa, many functions of the media were revealed in the envelope. The discourse in the

texts of the media is not independent of the dominant or existing discourses in the society, and a television program is not considered apart from the social context in terms of its discourse, especially its creator. "Critical Discourse Analysis" method has been used in this study. The main concern of the study is to emphasize the relation between media and society, to reveal the gender perception, to analyze the public reaction at the point of sexual exploitation, especially sexual abuse against children, and to read the way the media presents such events through 'Irmak Kupal Örnek' in depth.

KeyWords: Child abuse, Pedophilia, Society, Television, Critical Discourse Analysis.

Giriş

Kitle iletişim araçları, günümüzde insan hayatı için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. İçinde yaşadığımız çağın bir iletişim çağı olmasından dolayı teknoloji ve özellikle kitle iletişim araçları hayatımızın her alanını kaplamıştır. Hayatımızın tam ortasında yer alan kitle iletişim araçları çeşitli işlevleri ve sundukları içerikler aracılığıyla bireyleri etkisi altına alabilmektedir. Medya, bireyleri bilgilendirirken hiç gündeme gelmeyecek durumlarla ilgili de bilgiler aktarmaktadır. O konuyla ilgili hiçbir durum, hiçbir haber, hiçbir olay yokken, gündem oluşturma, kamuoyunun ilgisini çekmek ya da ilgisini oraya yönlendirmek için yeni bir konu ile ilgili haber yapmaktadır. İnsanların haber alma isteğinin o konuya yönlendirerek yeni bir gündem belirlemiş ve o gündem ile ilgili kamuoyu oluşturmaya başlamıştır. Kamuoyu, belli bir konuda toplumun geniş bir kesiminin desteğini sağlamaktır. İnsanları bilgilendiren ve buradan hareketle belli konularda duyarlılık yaratan medya, belli görüşlerin yaygınlaşmasına ya da bazı noktalarda ortak bir bilincin oluşmasına katkıda bulunabilir. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma, gündem belirleme noktasında ise en büyük payın televizyona ait olduğu söylenebilir.

734

Televizyon programlarının kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme noktasındaki etkisine ek olarak 'müzakere ortamı oluşturma' işlevi de göz ardı edilemez. Medyanın müzakere ortamı oluşturma işlevi irdelendiğinde; gündüz kuşağında yayınlanan ve genel kabulde "kadın programları" olarak adlandırılan yayınların bu işlev açısından değerlendirilebilecek platform oldukları söylenebilir. Bireylerin kendi öyküsünü anlattığı, izleyicinin var olan konuşmaları seyretmekten çıkıp, ele alınan meselelere yorumlarıyla aktif olarak katıldığı "izleyici tartışma programları" kategorisinde değerlendirilebilecek olan "gündüz kuşağı kadın programları", yukarıda özetlenen argümanlar ışığında pek çok açıdan incelemeye tabi tutulabilir. Alanda daha önce gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde konunun daha çok kadınlar açısından ele alındığı görülmektedir. Kadınların toplum içerisinde ötekileştirildikleri, şiddete maruz kaldıkları bu şiddet hemcinsine uygulandığında özellikle program içerisinde ele alındığında aynı zamanda izleyicisi konumuna bile geldikleri noktasında gerçekleştirilen çalışmalar mevcuttur. Fakat alana bakıldığında televizyon programları açısından, gündüz kuşağı kadın programları noktasında cinsel istismarı konu alan özellikle de "çocuklara yönelik cinsel istismarı" temel alan bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu açıdan çalışmanın örneklemini Müge Anlı ile Tatlı Sert Programı'nda ele alınan Irmak Kupal'a karşı gerçekleştirilen cinsel istismar olayı olarak belirlenmiştir. Konu seçimi bu açıdan alana katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır; ilk bölümde toplumsal hayat ve medya ilişkisi incelenecektir, ikinci bölümde çocuklara karşı gerçekleştirilen cinsel istismar/pedofili vakalarının medyada sunuş biçimleri irdelenecektir, son bölüm ise program içerisinde yer alan söylemleri medya ve toplumsal hayat bağlamında eleştirel söylem analizi yöntemi ile analiz

etmeye yönelik olarak gerçekleştirilecektir.

Toplumsal Hayat ve Medya

Bilgilenme, haberdar olma, çevresinde olup biteni öğrenme isteği bireylerin en belirgin özelliklerinden biridir. İletişimde temel ilke de hiç kuşkusuz, insanların gerek kendi çevrelerinde, gerekse uzaklarda oluşan gelişmelerle ilgili bilgi edinmesidir. Tarih boyunca insan, kendini çevreleyen ortamda haber alma ve özümseme kapasitesini iyileştirmeye ve aynı zamanda kendi haberinin iletimindeki hızını, açıklığını ve çeşitliliğini arttırmaya çaba göstermiştir (Özkök, 1993:3). Demokratik toplumlarda medya, birey ve toplum açısından önemli görevler üstlenmektedir. Unesco'nun hazırladığı Mac Bride Raporu'nda da belirtildiği üzere medyanın çeşitli görevlerinin yanı sıra “bilgi ve haber” sağlaması noktasında vurgular yapılmaktadır. Çalışma açısından medyanın toplum ile ilişkisi göz önünde bulundurularak, medyanın işlevleri değerlendirildiğinde bilgi ve haber aktarımı gerçekleştirilmesi, kamuoyunun oluşmasını sağlaması, tartışma platformu oluşturmaları, toplumsal olaylara karşı belli noktalarda duyarlılık geliştirmesi, sosyolojik olaylara vurgu yapması noktasında önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Bu açıdan başlık altında daha çok medyanın bilgi ve haber sağlaması, toplumu etkilemesi aynı zamanda da içinde bulunduğu toplum dışarıda bırakılarak bir takım çözümlemelerin yapılamayacağı noktasında görüşlerden hareketle medya ve toplum ilişkisi incelenmiştir.

Dünya üzerindeki coğrafi sınırların önemini yitirmesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte mekân kavramı da önemini yitirmiştir. Artık bireyler dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar kitle iletişim araçları sayesinde dünyada olup biten olayları anında izleyebilme ve olaylardan haberdar olabilme şansına sahiptir (Karagöz, 2013:135). Değişen ve dönüşen dünya standartları dahilinde kitle iletişim araçları da mekân farklılıklarını ve uzaklıklarını yok ederek öğrenmeyi herkes için mümkün kılan, yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesine de yol açmıştır. Diğer taraftan iletişim devrimi, insanların beklentilerini ve gerilimlerini artırarak, kitle kültürünün gelişmesinin ve yaygınlaşmasının zeminini de oluşturmuştur. Toplumsal ve siyasal hareketliliğe ivme kazandıran kitle iletişim araçları, pek çok toplumda bütünleşmenin gerçekleşmesine ön ayak olmuş ve gelişmiş ülkelerde enformasyon toplumunun gelişini haber vermiştir (Kocadaş, 2006:4-5).

Günümüzde artık dünyadaki toplumlar, bilgiyle olan ilişkilerine göre değerlendirilmekte, “bilgi yoksulu-bilgi varı” topluluklar olarak ayrılmaktadırlar. Artık daha önceki dönemlere kıyasla daha çok bilgi üretilmekte, tüketilmekte ve istenmektedir. Giderek daha çok üretilen bilgide büyük kitlelere, tüm dünyaya kitle iletişim araçlarıyla sunulmaktadır (Usluata, 1994:7). Kitle iletişim araçlarının temel amacına değinilecek olursa eğer, kitle iletişim araçlarının ana görevi çevrede ve dünyada olup bitenlerin bilinmesini olanaklı kılmak; yani olup bitenler hakkında kişinin kendi kanaatini oluşturma temel hakkını kullanabilmesine katkıda bulunmaktır. Geniş anlamda medyanın asıl işi ise aracılık etmektir (Usta, 2009:474). Medya bir ifade aracıdır. Gerek sosyal iletişimdeki araçlar, gerekse bir mesajı iletilmesini sağlayan teknik yardımcı araçları kapsar. Kitle iletişim araçları hem bu araçlara sahip olanlarla veya onu kullananlarla hedef kitle arasında hem de ülkeyi idare edenlerle halk arasında bir köprü vazifesi görür (Kara, 2011:5).

Medya ve toplum birbirinden bağımsız düşünülemezken artık iletişimin çok geniş bir çerçeve içinde incelenmesi gereken toplumsal bir süreç oluşturduğunu kabul etmek gerekir (Büyükbaykal, 2005:73). Toplumsal süreç açısından bir değerlendirme yapıldığında, medyada

yer alan televizyon programlarının bilgilendirme niteliğinin ne kadar objektif, ne kadar doğru bilgiyi yansıttığı, gerçeği ne derecede temsil ettiği de önemlidir (Kara, 2011:22). Toplumun bilgilendirilmesinde güçlü bir araç olan basın yayın organları bir yandan bilgilendirirken bir yandan da karşımıza bir dünya ve bu dünyaya ait imgeler ve görüntüler sunar. Bir anlamda dünyayı nasıl algılayacağımızı söyleyerek bizi yönlendirir, belli tutum ve davranış örüntülerinin yerleşiminde önemli rol oynar, bazen de tek başına belirleyici olabilir (Palabıyıkoglu, 1997:123). Medyanın etkileme gücü göz önüne alındığında özellikle görsel medyanın toplumsal etkileri konunun başında yer almaktadır. Bu noktada ön plana çıkan kitle iletişim araçlarının en güçlülerinden birinin televizyon olduğu söylenebilir (Artan, 2001:50).

Televizyon; Mutlu'ya göre, medya kökenli bir sözcük olup “uzağı görmek” anlamına gelir. İnsanın görme duyusunun ulaştığı en ileri aşamadır; insanın görme yetisinin inanılmaz boyutlara erişmesidir. Uzağı görme insanın zaman ve mekan sınırlılıklarıyla çizili gündelik yaşam deneyiminin çeperini geliştiren, geliştirmekle de kalmayıp bir deneyimin nitel ve nicel örüntüsünde önemli değişikliklere yol açan bir teknolojik olanaktır (1991:15). Kocadaş'a göre ise; televizyon insanın zaman ve mekân sınırlılıklarıyla çizili gündelik yaşam deneyiminin sınırlarını geliştiren, geliştirmekle de kalmayıp, bu deneyimin nitel ve nicel örüntüsünde önemli değişikliklere yol açan bir teknolojik olanaktır. Kitle iletişim araçlarının gelişme aşamaları ve bireylere ulaşılabilirlikleri göz önüne alındığında, hiçbiri televizyonun gücüne özellikle de, kısa bir zamanda erişememiştir (2006:5). Televizyonun etkisi toplumsal egemenliğin ve mücadelelerin bütünleşik bir parçasıdır. Dolayısıyla, televizyon bilinç yönetimi aracıdır. Bu bilinç yönetimi örgülü çıkarların ifadesi olan düşünsel ürünlerin üretilmesiyle başlayan ve bunların izleyiciler tarafından tüketilmesiyle biten bir süreç değildir. Bu bilinç ve buna bağlı olarak davranış yönetiminin asıl etkisi kişiler arası ilişkilerde insanların kendi üzerlerinde ve diğer insanlar üzerinde kurdukları iletişimsel, dolayısıyla duygusal ve ilişkisel baskı yoluyla olur. Bu da, bir tarihsel insan olan bireyin zaten doğduğundan beri üzerinde işlenenlerle oluşturulmuş kimliklerden geçerek hemen etkisini gösterir (Erdoğan, 2007: 2).

Medyanın giderek etki alanını genişletmesi ve insan yaşamının hemen her alanına ve anına nüfuz etmesi ile birey ve toplum üzerindeki etkisi de artmaktadır. Alana bakıldığında genelde medyanın özelde ise televizyonun etki gücünün yadsınamaz bir gerçek olduğu söz konusudur fakat etki noktasında farklı görüşler mevcuttur. Televizyonu, bireylerin ve toplumun gerek haberleşme ve gerekse bilgilennemeleri noktasında (Kara, 2011:3), kendilerini tanıyabilmelerine, kişiliklerini geliştirebilmelerine ortam hazırlayan, zaman zaman izleyenlere düşünme ve eleştirme fırsatı veren önemli bir araç olarak gören düşüncenin yanı sıra farklı görüşlerde mevcuttur (Öztürk ve Karayağız, 2007:81). Günümüzde medyanın, özellikle televizyonun, yeniden üreten, şekillendiren, yöneten, kontrol eden ve hatta yargılayıp, infaz eden bir iktidar aracına dönüştüğünü savunan (Mora, 2008:6), gerçekleri istismar ettiği, olayları olduğundan farklı gösterip çarpıttığı, yani en azından potansiyel olarak manipüle ettiği (Arslan, 2006:2), ister kurguya dayalı isterse gerçek olsun sonu gelmeyen karakter selini dramatik biçimde aktaran televizyon en gelişmiş dedikodu ulaştırıcı makinesi olduğu (Esslin, 1991:33) yönünde karşıt görüşlerde mevcuttur.

Medya; kendine yeni bir kültür çevresi oluşturarak barış, dostluk düşmanlık modernlik, gelenekçilik gibi birçok duygunun ölçüsü haline geldi. Konuşulmaz olanlar konuşulmaya başlandı, görülmezler görüldü, birbirini dışlayan kesimler bir araya geldi. Ancak bu birliktelik henüz ayrı ayrı çıkan seslere farklı farklı görünen renklere bir harmoni kazandırmış gibi görünmemektedir. Melodik bir koro olmayan sesler ve hoş bir cümbüş haline kavuşamayan

renkler, hepten belirsizleşmiş; kimi yerde eğreti duran fevri çıkışlara dönüşmüştür (Geçer, 2013:17).

Kısaca, diyebiliriz ki bireyler, birçok olayı kitle iletişim araçlarından takip etmektedir. Böylelikle kitle iletişim araçları ile önce bir dünya imajı çizilir, ardından da çizilen bu imaj hakkında ne düşünülmesi gerektiği kitlelere empoze edilir, yakın çevremiz ve yüz yüze iletişimde bulunduğumuz bireylerle ilgili sahip olduğumuz bilgiler dışında, dünya hakkında bütün bildiklerimiz veya bildiğimizi sandıklarımız bize, günlük gazeteler, haftalık dergiler, radyo ve televizyon vb. gibi kitle iletişim araçlarından aktarılmakta ve benimsetilmeye çalışılmaktadır (Kocadaş, 2006:6).

Çocuk İstismarı ve Medyanın Sunum Biçimi

Çocuk istismarı ve ihmali, ana baba ya da bakıcı gibi bir erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylem ve eylemsizliklerin tümüdür. Bu eylem ya da eylemsizliklerin sonucu olarak çocuğun fiziksel, ruhsal, cinsel ya da sosyal açıdan zarar görmesi, sağlık ve güvenliğinin tehlikeye girmesi söz konusudur (Taner ve Gökler, 2004:82). Günümüzde çocuk istismarı konusu, sosyal bilimler alanında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü toplumların sağlam temeller üzerinde yükselmesi, toplum dinamiklerini geleceğe aktaracak olan çocukların fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı bir şekilde yetişmesi ile paraleldir. Dolayısıyla hem toplumu hem de bireyi ilgilendiren çocuk istismarı gibi önemli konular iletişim gibi kapsayıcı bir alanın ilgi sınırlarının dışında kalamaz. Kozcu'ya (1991:379-390) göre; çocuk istismarı tanımlanırken bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Tanım karmaşası, hem toplumsal ve kültürel değerlerden kaynaklamakta hem de konunun disiplinler arası özelliği nedenine de bağlanmaktadır. Bundan dolayı kültürel farklılıklar da istismarı tanımlamayı güçleştirmektedir. İstismarı evrensel bir biçimde tanımlamak çok güçtür. Bunun nedeni ise farklı kültürlerde, o kültürün çocuğa verdiği değerlerden ve yaygın olarak kabul gören ve uygulanan disiplin yöntemlerinden kaynaklanan sorunlardır. Bir batılı Türkiye'deki bazı geleneksel çocuk yetiştirme yöntemlerini (kundaklama, sünnet, dayak) çocuk istismarı olarak algılayabilir. Gelişmiş ve batılı ülkelerle, yoksul ve gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk istismarı ve ihmalinin farklı nitelikler göstermesi doğaldır. Yoksul ve gelişmekte olan ülkelerde çocuklar yetersiz beslenme ve eksik sağlık bakımı gibi genel kültürel ihmale daha sık maruz kalmakta, varlıklı ülkelerde ise aile bağlarının zayıflaması ve anne ile çocuğun izole yaşaması gibi durumların cinsel sömürü, yaygın uyuşturucu kullanımı ve şiddetli fiziksel istismar türlerini artırıcı nitelikte olduğu belirtilmektedir.

Medyanın çocuklar üzerindeki etkisi, medyanın çocukları ne şekilde yansıttığıyla yakından ilişkilidir. Çocuk istismarının yer alışı şekli, konunun topluma sunulmuş sürecinin ve bu süreçte medyanın konuya duyarlılığının önemli göstergeleridir. Bu önemin yanında, konunun gündemde nasıl yer aldığı ve toplumun konuya ilişkin ilgisinin belirlenmesi de önemlidir. Çocuklara dair yapılan haberlere bakıldığında ilk başta masum bir görüntü aktarımı olsa da bazen de kasıtlı bir şekilde hak ihlalleri yapılarak kamuoyuna farklı bir gerçeklikle sunulmaktadır. Çocukların cinsel istismarına ilişkin medyada yasal düzenlemelere bakıldığında çocukların korunmasıyla ilgili konulara az da olsa yer verilmiştir. İlgili yasal düzenlemelerde suça karışmış çocukla ilgili üzerinde durulan konu çocuğun kimliğinin nasıl verilmesi gerektiğidir. Bunun dışında çocuğun medyada nasıl yer alması gerektiği ile ilgili özel bir düzenleme de mevcuttur. Konuyla ilgili yasal kaynakların çok yetersiz olması çocuğa medyada

özensiz bir şekilde yer verilmesine neden olmaktadır (Ziyalar, 2007:21). Çocuk konulu haberlerin birçoğunda, haberin sunumu ve kullanılan haber dili çocukların sorunlarının çözümüne katkı sağlamak yerine onları ötekileştirmekte ve damgalamaktadır. Özellikle suçla yönelmiş çocuklarla ilgili haberlerde, kasıtlı olmasa bile çocukların toplum için tehlikeli varlıklar olarak sunulması bu çocukların topluma kazandırılmasının önündeki en büyük engeldir (UNICEF, 2007:85-87).

Tüm dünyada kadınların yüzde 20'sinin, erkeklerin ise yüzde 5-10'unun çocukluklarında cinsel istismara, tüm çocukların ise yüzde 25-50'sinin fiziksel istismara maruz kaldıkları belirtilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2014). UNICEF'e göre, her yıl dünya çapında beş yüz milyon ile bir buçuk milyar arasında çocuk şiddete maruz kalmakta, iki yüz yetmiş beş milyon çocuk da ev içi şiddete tanık olmaktadır (UNICEF, 2014). UNICEF ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 2008 yılında gerçekleştirdiği ve 2010 yılında yayınlanan Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması'na göre ise Türkiye'de yaşayan yedi-on sekiz yaşları arasındaki çocukların aile içinde yüzde 45'inin fiziksel istismara, yüzde 51'nin duygusal istismara ve yüzde 25'inin ihmale maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Metodoloji

Konu medya-toplum ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde, 3.5 yaşındaki İrmak Kupal'a yönelik cinsel istismar ve cinayetin çözümü süreci içerisinde programda medya-toplum ilişkisini çözümlemeye yönelik pek çok diyalog geçtiği söylenebilir. Bahsedilen diyaloglar ise toplum içerisinde var olan düşüncelerin, söylemlerin bir yansımasıdır. Söylemlerin incelenmesi ise eleştirel söylem analizi yöntemi ile gerçekleştirilmektedir. Eleştirel söylem analizi, medya metinlerinde kullanılan dil ile toplumsal iktidarın nasıl inşa edildiğini araştıran bir yöntemdir. Medyaya ait metinlerdeki söylem, toplumdaki egemen veya mevcut söylemlerden bağımsız değildir. Bu açıdan bakıldığında bir televizyon programı başta yaratıcısı olmak üzere söylemi açısından toplumsal bağlamdan ayrı düşünülemez. Televizyon programlarının söylem analizi de, yine toplumda var olan değer ve tutumlar çerçevesinde açığa çıkarılabilir. İdeolojilerden etkilenen son derece önemli toplumsal pratiklerden biri de sırasıyla ideolojileri nasıl edindiğimizi, öğrendiğimizi ve değiştirdiğimizi etkileyen dil kullanımı ve söylemdir. Söylemimizin çoğu, özellikle de grupların üyeleri olarak konuştuğumuzda, ideolojik temelli görüşlerimizi ifade eder. İdeolojik fikirlerimizin çoğunu ebeveynlerimizden ve akranlarımızdan başlayarak diğer grup üyelerini dinleyerek ve okuyarak öğreniyoruz. Daha sonra ideolojileri bir yığın konuşma ve metin biçimleri arasından televizyon izleyerek, okulda okutulan kitaplardan, reklamlardan, gazetelerden, romanlardan ya da iş arkadaşlarımız ve dostlarımızla yaptığımız günlük konuşmalardan 'öğreniyoruz' (Van Dijk, 2015:19).

Söylem analizi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır. Eleştirel okuma, bir sistematik metodoloji ve bağlamın mükemmel bir biçimde araştırılmasına ihtiyaç duyar. Metin, heterojen ve belirsizdir. Bu sebeple dikkatli okumalara ihtiyaç vardır. Eleştirel söylem analizi, metinleri dökonstrüksiyona tabi tutar. Farklı okumaların farklı etkilerinin gösterilmesi amaçlanır; güç ilişkileri ve ideolojilerle bağlantılar kurulur. Araştırmacılar aynı zamanda, kendi-kendilerini de eleştirmelidirler. Yorum ve açıklamaların sonu asla gelmez; onlar açık ve dinamikler ve yorum yeni bağlam ve yeni enformasyonlara öncülük eder (Sözen, 1999:147). Televizyon programlarında var olan söylemi açığa çıkarabilmek için daha özgür bir yorum imkânı sunan eleştirel söylem analizinin seçilmesi uygundur. Biçimsel özellikler de programın analizinde

kullanılan metodu etkilemektedir. Programın episodik yapısı bir bütün içinde ele alınması zorunluluğunu getirmektedir. Ayrıca programda yer alan anlam ve biçime dair özelliklerin sadece düz anlamlar değil, ideolojilerinin temelinde oluşturduğu yan anlamların/çağrışımsal anlamların dikkate alınması şarttır. Tüm bunların yanı sıra, söylem analizinin eleştirel yapıya sahip olması yöntemin tercih nedenidir.

Eleştirel söylem analizi toplumsal konulara odaklanan bir yaklaşımdır. Söylem çözümlemesinde ana amaç, anlamlandırma ya da yorumlamadır. Söylem analizi disiplinlidir; dilbilim, göstergebilim, psikoloji, sosyoloji, tarih ve iletişim araştırmalarını içerir. Bu nedenle söylemin metinsel, bilişsel, toplumsal, politik ve tarihsel boyutları belirlenmelidir. Eleştirel söylem analizi metni pek çok alan açısından değerlendirerek düşüncelerin yeniden üretimde nasıl bir rol oynadığını ortaya çıkarmak ister. Eleştirel söylem analizinin toplumu ilgilendiren konularda, toplum içerisindeki güç dengesini irdeler, güç dengelerinin yeniden üretilmesini anlamlandırmaya çalışır, toplumsal yaşam içerisinde varolan eşitsizlik ve haksızlık noktadaki durumları görünür kılmaya çalışır. Tüm bu analizlerde ise sosyal bir bağlam içerisinde değerlendirme yapılır çünkü dilbilgisel özellikler, inançlar, tutumlar eylemler içinde bulunan bağımsız olarak ele alınamaz.

Söylem analizi yöntemiyle incelenen program çerçevesinde, diyaloglar metne dökülerek medya-toplum ilişkisine vurgu yapmak, toplumsal cinsiyet algısını ortaya koymak, cinsel istismar özellikle de çocuklara karşı gerçekleştirilen cinsel istismar noktasında kamuoyunun tepkisini irdelemek çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın temel kaygısı ise, toplumda var olan ancak medya aracılığıyla daha da görünür kılınan cinsel istismar suçunu derinlemesine ele alarak 'Irmak Kupal Örneği' üzerinden konuyu derinlemesine okumaktır.

Çalışmada, 17-24 Ekim tarihleri arasında Irmak Kupal ve ailesinin konu alındığı 6 program toplam 13 saatlik süreç izlenip deşifre edilerek bütün bir metin olarak kaydedilmiştir. Kaydedilen bu metin, bir nitel veri analizi programı kullanılarak araştırmanın konusu olan medya ve toplum ilişkisi bağlamında, çocuk istismarı ve medyada sunum biçimleriyle yakından ilişkili olan cinsel istismar/pedofili, toplumsal cinsiyet, aile içi şiddet ve özel hayatın gizliliği söylemlerini ilgilendiren ifadeler açısından kodlanmış, bu kodların gruplanmasıyla kategoriler ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu kodlamalar ve kategoriler kullanılarak bazı modeller oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kategoriler ve modellerden yola çıkarak ilgili programda çocukların medyada nasıl sunulduğunu ve bu süreçte ortaya çıkan diğer söylemlere ilişkin yorumlar ortaya konmuş, bu yorumlar mevcut literatürle karşılaştırılmıştır. Kaydedilen bu metin, bir nitel veri analizi programı kullanılarak araştırmanın konusu olan medya ve toplumu ilgilendiren ifadeler açısından kodlanmış, bu kodlardan yola çıkarak kategoriler ve bu kodlamalar ve kategoriler kullanılarak modeller oluşturulmuştur. Yapılan literatür taraması, programların izlenmesi ve oluşturulan kuramsal çerçeveye birlikte analiz edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Örnek Olay Özeti

Olay, Manisa'nın Alaşehir ilçesinde 2016 yılının Ekim ayında yaşanmıştır. 3.5 yaşındaki Irmak'ın evlerinin önünde oynarken kaybolmasının ardından, ailesinin kısa sürede bulunması için Müge Anlı ile Tatlı Sert isimli TV programına katılması üzerine olay ortaya çıkartılmıştır. Ailesinin şüpheleri nedeniyle programa katılan yan komşuları Himmet Aktürk, Irmak'ı kaçırp cinsel istismarda bulunduktan sonra öldürdüğünü ve gömdüğünü canlı yayında itiraf etmiştir.

Bu olay günlerce medyada konuşulması ve büyük yankı uyandırması nedeniyle özellikle pedofili kavramının bilinirliği açısından farkındalık oluşturması sebebiyle ele alınmaktadır. Bu konuda alanda yapılan çalışmaların sınırlı olması açısından konu seçimi ile alana katkı sağlanmak hedeflemektedir.

Bu  ocuk Ka ırılmasaydı Haber Olurdu (!)

Medya-toplum ilişkisi çerçevesinde gerek haberlerde gerekse televizyon programlarında çocukların sunuş şekilleri incelendiğinde; daha çok suçun aracı olmaları, kurban-mağdur-çaresiz sıfatları ile bütünleştirilmiş bir şekilde veya sıra dışı olayların, ilgi çekici durumların öznesi olmaları halinde gündeme getirildikleri görülmektedir. Söz konusu seçeneklerin haricinde medya da çocuklara dair gelişmelere nadiren rastlanılmaktadır bu yüzden kitle iletişim araçlarının çocukları olumsuz örnekler içerisinde kurguladığı veya yok saydığını da söylemek mümkündür.

Çocukların olumsuz haberlere konu olmasının sebebi ise ‘ ocuk ihmali’dir. Çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmaması da bir ihmali konusu olduğu kadar ihmalin boyutu bazı durumlarda ise çok ciddi sonuçlara neden olmaktadır. Duruma daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise söz konusu ihmalin sadece anne-baba tarafından gerçekleşmediği, bütüncül bir bakış açısından toplum içerisindeki kurumların ve bireylerin de anne-baba kadar ihmalk r davranışlarının veya görmezden geldikleri durumların ciddi sonuçları neden olabileceğine dikkat çekilmektedir. Toplumsal bir sorun olarak  ocuk ihmali medya açısından her ne kadar haber konusu oluşursa da medya aynı zamanda bu tür olayların tekrarlanmaması adına üzerine düşen sorumlulukları da yerine getirmektedir. Konuları diğer kitle iletişim araçlarına göre daha ayrıntılı gözler önüne sermesi açısından gücü yadsınamayacak bir araç olan televizyon programları ise bazı önemli noktalara dikkat çekmektedir. Irmak Kupal’ın kaybolmasının ardından kayıp vaka incelemesinde program sunucusunun ve konukların vurguladığı sözler ise söz konusu duruma örnek olarak verilebilir.

740

Müge Anlı*: “Bana sorarsanız eğer 3.5 yaşındaki  ocuk sokakta bu şekilde bırakılıyorsa benim için aslında kaybolmaması haber. Zaten kaybolacak bugün olmazsa yarın kaybolacak. Sonuç bu. Lütfen  ocuklarımızı bırakmayalım kapı kapalı olsun, serin oraya bir kilim içerde oynasın yani evcilik mi oynayacak ne yapacaksa orada yapsın. Allah aşkınıza çocuğunuzu ortada bırakmayın.”

Prof. Dr. Arif Verimli** : “Benim içinden de şu geçti eh be kadın 3. 5 yaşındaki kadın sokağa bırakılır mı?”

Program süresince bu tür olayların daha öncede gerçekleştiği önlem alınmadığı sürece yeni olaylarında yaşanabileceği noktasında uyarılar tekrarlanırken ‘korku çekiciliği’ kullanılarak gereken önlemler alınmadığı takdirde sonuçların değişmeyeceği ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise, çocukların medyada sunuş şekilleri ya da görmezden gelinişinin toplumun onlara yönelik algı ve tutumlarında belirleyici bir rol oynadığı söylenbilir.

Sen Benim  ocuğuma Neden şeker Veriyorsun?

Çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilen cinsel istismar çok yönlü ve pek çok açıdan karmaşık bir sorundur. Her yıl binlerce  ocuk cinsel istismara uğramaktadır ve pek çoğu bu durumu

* Program Sunucusu

** Psikiyatrist

dillendiremeyip gizlemek zorunda kalmaktadır. Bu neden dolayı, medya tarafından gündeme getirilen vakaların haricinde sayısız çocuğun pedofiliye maruz kaldığı bilinmektedir. Bu durum başta çocuğu psikolojik ve fizyolojik olarak etkilemekte, telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açmaktadır. Gerek bilinçlenme noktasında gerek önlem alma noktasında öncelikle ailelere, toplum içerisindeki bireylere ve toplumu etkileme potansiyeline sahip kitle iletişim araçlarına bir takım görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Gizli kalan ve gün yüzüne çıkmayan çocuk istismarı/pedofili hem kısa zaman içerisinde hem de uzun vadede farklı sorunlara da neden olmaktadır. Konuşulmayan, paylaşıma açılmayan problemler aynı olayların tekrarlanmasına ve yine aynı şekilde görmezden gelinmesine sebebiyet vermektedir. Programda da gözlemlendiği üzere bireylerin tanış olduğu kişilere dair bazı durumları ve şüpheleri görmezden gelmeye ya da üstünü örtmeye meyilleri söz konusu olabilmektedir. Durumu açıklayan komşuların söylemleri ise şu şekildedir:

“Himmet abinin hiç biz öyle bir şeyini biz görmedik, duymadık.”

“Ben Himmet abinin suçsuz olduğunu düşünüyorum çünkü ben 19 yaşındayım bu mahallede büyüdüm küçüklükten beri evine girer çıkarım ama hiç ondan öyle bir şey beklemiyorum, görmedim, yapmaz. Yapacak olsa bana yapardı.”

“Daha önceden tanıyorum Himmet Bey’i çok güzel çok sakın bir insan. Kimseye zararı olmayan bir insandır. 5 senedir Himmet abinin ağzından ne küfür ne bir laf hiçbir şey duymadım. Bizler işe gideriz o burada çocuklara bakar göz kulak olur yani kimseye zarar vermeyen bir insan.”

“Çocukları çok sever kendi çocukları gibi bakar, kollar. Himmet’in suçu yok diyoruz biz. Kendi çocukları gibi mesela yola çıkan çocuğu yoldan çevirir. Elinde oldu mu çikolata şeker gibi şeyler verir yedirir ama kesinlikle yoktur öyle bir şeyi.”

“Çocuklarımız sokakta olur oynarlar, korur. Şurada biz oturuyorduk hepimiz annesi filan yeni telefon almış deneyeyim dedi. Bende internete koyma babası kızar dedim silerim dedi ama silmemiş. O günde polisler sıkıştırmış fotoğrafları görünce özür diledi silmeyi unutmuşum dedi. Çocuklar hep caddede top oynar hiç birine de bir şey ettiğini görmedik.”

İşte bu noktada devreye “müzakere ortamı” oluşturması işleviyle medya girmektedir. Medya toplum yapısına bağlı olarak bireylerarası iletişim yoluyla konuşulamayan konuların, dile getirilemeyen yıkıcı etkilere sahip olayların gündeme getirilmesi için aracılık yapmaktadır. Bir takım sorunlar yaygın olarak görülse de toplum içerisinde tartışmaya açılmamaktadır. Yazılı, işitsel ve hem görsel hem işitsel kitle iletişim araçlarında yaygın görülen pek çok toplumsal olay haber olarak verilmekte, sayısallaştırılmaktadır fakat olayların iç yüzü nasıl meydana gelebileceği, benzer bir hadise ile karşılaşılınca nelere dikkat edileceği ise televizyon programları sayesinde incelenebilmektedir. Bazı noktalarda özel hayatın gizliliğini ihlal etmesi, mahremiyet olgusunu göz ardı etmesi ve şiddeti yeniden üretmesine dair bir takım sorunlara sebep olmasının yanı sıra bireylerin eksik bilgilerini tamamlamalarına ya da yanlış bilinen gerçekleri öğrenmelerine de aracılık etmektedir. Müge Anlı ile Tatlı Sert programı içerisinde de çocuk istismarı/pedofili hakkında yaşanan hadisenin ardından aynı olayın tekrarlanmaması adına mesajlar verilmekte belli noktalarda bir farkındalık oluşturulmak istenmektedir. Bu amaca yönelik söylemler ise şu şekildedir:

Müge Anlı: “Çocuk üç şekilde kaçırlır: Birincisi, annesindeyse babası babasındaysa annesi kaçırmıştır (ki biz buna kaçırılma da demiyoruz ona başka işlem uygulanıyor). İkinci olarak karı koca boşanması yoksa çok özür dileyerek söylüyorum başka bir erkekten olan çocuktur

baba benim çocuğum diye gelir alır. Irmakta babasının genetik rahatsızlığı var ama yine de birisi benim çocuğum diye düşünebilir bunu anlamaz dışarıdan ama biz biliyoruz ki bu genetik rahatsızlıktan dolayı bu Bilal Bey'in kızı. Üçüncü seçenek ise pedofilidir (Pedofili denen şey ise maalesef bazı kişiler küçük çocuklara karşı cinsel istekte bulunuyorlar ve o istek sırasında hangi çocuğu buluyorlarsa götürüyorlar. O yüzden diyorum Allah aşkınıza çocuğunuzu ortada bırakmayın. Adam evli oluyor, çocuk sahibi oluyor, kelli felli oluyor bakıyorsun neler neler oluyor beklenmedik kişilerden.”

Prof. Dr. Şevki Sözen***: “Bundan sonra o mahalledeki çocuklarında daha rahat yaşamaları sağlanmış oldu. Çünkü mahalleli asla böyle bir şeyin o kişi tarafından oluşturulabileceğini düşünmediğinden çocuklarını da kişiye karşı asla korumalı şekilde davranmayacaktı. Ben o geçen on yılında hiç boş geçtiğini düşünmüyorum belki bir çok çocuk küçüklü büyüklü böyle tacizlere uğradı bunların bir kısmını dile getirdi ama dile getirdikleri anneleri babaları ya da yakın çevreleri tarafından göz ardı edildi ve inanılmadı belki halbuki biz çocukların cinsel istismara uğradıklarında söylemlerini çok önemsiyoruz. Çok küçücük söylemlerde olsa çocuğun bu tarz söylemleri kendi yaşlarına uygun olmayan bu tarz söylemleri bizim için çok önemli o nedenle dikkatli ve çok titiz olmak gerekiyor. Şunu da söyleyeyim efendim şimdi Himmet Aktürk'ün profiline bakıp bu tarz kişilerinde pedofili olduğunu düşünmeyin. Bir üniversite de hoca da çıktı böyle yani her meslek grubundan evli barklı hani bizim kelli felli dediğimiz ama kendilerini bir şekilde ele veriyorlar o kısımlara bakmak lazım.”

Müge Anlı: “Programın başında izleyemeyenler var yeniden itiraf anını izletmek istiyorum. Bu çok önemli bakın aslında pedofili denilen kişilerin kadını erkeği, eğitilisi eğitimsizi, iyi huylusu kötü huylusu yok, evlisi bekarı yok, bu yüzden bu olay hepimize örnek. 10 yıldır bu hisleri taşıdığını ve çocuklara ulaşmaya çalışıyor ulaşıyor ama alamıyor bir türlü. Mahalleli de onun bu durumunu çocuk sevgisi sanıyor bizim bunu ayırt etmemiz lazım.”

742

Program sunucusu Müge Anlı ve konuk olarak katılan uzmanlar ise pedofili vakalarına karşı bir bilinç oluşturmak gayesiyle pedofilik kişilerin davranışlarına yönelik yapılan araştırmalardan yola çıkarak bazı öngörüler sunmaktadır ve pedofilik kişilerin rahatsızlıklarına dair verdikleri ipuçlarını da görünür kılmak adına bir takım söylemler geliştirmektedirler. Bu duruma örnek olarak ise şu sözler verilebilir:

Prof. Dr. Arif Verimli: “Pedofilik kişiler uygun zamanı beklerler. Bir şahidin bulunmayacağı bir zamanda olayı gerçekleştirir.”

Prof. Dr. Şevki Sözen: “Pedofilik vakalar çocuğun boş kaldığı anı kollarlar ve ne yazık ki yüzde 80-90 çocuğun birebir tanıdığı çok yakın çevresindeki bir kişidir bu.”

Avukat Hüseyin Rahmi Özkan: “Pedofilik vakalar uygun zamanı kollarlar.”

Daha önceki yapılan araştırmalar ve olay incelemeleri neticesinde elde edilen verileri medya aracılığıyla halka aktaran uzmanların, mevcut örnek olay üzerinden de ipuçlarını nasıl takip ettiklerini, bireylerinde aynı şekilde benzer davranışlara karşı kayıtsız kalmamalarını sağlama noktasında önemli bir etken oldukları söylenebilir. Bu amaca yönelik Irmak Kupal örneğinde pedofilik vaka olduğunun sinyalini veren ipuçlarına dair sunucu ve konuklar arasında geçen diyalog ise şu şekildedir:

*** İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı Başkanı

Bilal Kupal****: “Sen gece vakti benim çocuğuma neden şeker veriyorsun neden öpüyorsun kimsin sen? Sadece benim çocuğumu değil mahallede oynayan çocukları da şeker verip öpüyor.”

Himmet Aktürk****: “Öpmüşümdür sevmişimdir bunda kötü bir şey var mı? Sevdim okşadım suç mu?”

Müge Anlı: “Himmet benim çocuğuma şeker veremez valla paralarım seni. Sen benim çocuğuma şeker veremezsin ne münasabet. Ben senin Bilal Bey’in kızlarına gel seni bir öpeyim, şeker vereyim demeni de kabul etmem. Ben etmem. Bir daha deme, hiç kimse de demesin çok ciddi bir problem. Kimse kimsenin çocuğuna al sen bu şekeri ver bana öpücük diyemez aklı başında olan hiç kimse bunu kabul etmez. Bizim mahallede de var çocuk ben bilmiyorum isimlerini.”

Himmet Aktürk: “Özür dilerim tüm mahalleden bir daha şeker vermem tamam. Yetişkin varken, karılar varken ben çocuğa mı kaldım. Var mı böyle bir şey.”

Olay incelemesi sırasında pedofilik vakaların benzer özellikler gösterebileceğine dair vurgular yapılarak yine örnek olay üzerinden mesajlar verilmektedir. Bu iletiler ise şu şekildedir:

Müge Anlı: “Programın başında izleyemeyenler var yeniden itiraf anını izletmek istiyorum.”

Himmet Aktürk’ün olayla ilgili programda yaptığı konuşmalarındaki ipuçları:

“Çocuklar okuldan 14.30’ da gelir.”

“Evime bayanlar gelmiyor.”

“Erkek arkadaşım bile yok ben istemiyorum.”

“Sapık olabilirim çocuğa mı kaldım yetişkin varken.”

“Çocuklara kek cola veriyorum.”

“Mahallenin çocuklarına hayır olsun diye şeker veriyorum.”

“Mahalledeki çocukların adını biliyor ve telefonda çocuk fotoğrafları bulunuyor.”

Müge Anlı: Bu olay ders notu gibi izletilmeli. Çocuk sevgisi ve çocuk istismar arasında çok ince bir çizgi var. Herkes çocuk sever ilgi gösterir ama aradaki çizgi çok ince. Çocuğun adını nasıl biliyor? Baba tam okuldan geliş saatini bilemiyor ama o direk biliyor.”

Program içerisinde vurgulandığı üzere cinsel istismar, çocuk istismarı içerisinde tespit edilmesi zor olan bir türdür. Bu yüzden medyada yer alan bilgilerin doğru olup olmadığı araştırılmalı, kitle iletişim araçlarının bilgilendirirken olaya farklı bir görünüm kazandırabileceği veya sundukları bilgilerin, paylaşımların toplum içerisinde endişe oluşturabileceği gerçeği de göz ardı edilmeden, iletilen mesajlar eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir.

Kadınlar Beni Hep Kandırdı!

Kişinin bir birey olarak kadın ya da erkek olarak davranış ve tutumlarının oluşma süreci toplumsal cinsiyet olarak tanımlanabilir. Erkek ve kadından beklenen ise toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun hareket etmeleridir. Kitle iletişim araçları ile özellikle televizyondaki

**** Irmak Kupal’ın babası

**** Irmak Kupal’ın komşusu ve katil zanlısı

söylemlerle birlikte toplumsal cinsiyet kalıpları sürekli yeniden üretilmekte, erkekten ve kadından bu kalıplara uygun davranmaları beklenilmekte ve buna ilişkin düşünceler de her gün ekranlarda yeniden inşa edilmektedir. Televizyon, dildeki bu somut inşayı inceleyemeye elverişli bir araçtır. Bu inşa sürecindeki kalıp yargıları ve temsilleri incelemek içinde kullanılan söylemlere odaklanılmalıdır. Televizyonun özellikle de gündüz kuşağı kadın programlarının izlenme oranının da yüksek olması nedeniyle bu temsillerin her gün milyonlarca insana ulaşması ve bu temsillerin de aslında devamlı olarak aktardığını vurgulamak gerekmektedir. Kültürün, bireylerin davranış biçimlerini de etkilediği göz önüne alınarak kadın ve erkeklerden beklenen davranışlarda farklılık görülebileceği de bir gerçektir. Programda Himmet Aktürk'ün bazı ifadeleri de kadınlara yüklediği anlam ve bakış açısı açısından önemlidir.

Himmet Aktürk: "Bayan ya hani o yüzden çekiniyor merhaba derim cevap vermez."

Toplumsal cinsiyet, bireyin yaşadığı toplum içinde kültürel değerler çerçevesinde cinsiyetine yüklenen ve ondan yapması ya da yapmaması gereken davranışlarla ilgilidir. Himmet Aktürk, kadını bay kelimesinden türetilen bir niteleme sözcüğü olan bayan kelimesi üzerinden tanımlayarak selamını almamasının nedenini de cinsiyetine bağlar. Yine Aktürk'ün, olayı itiraf ettiğinde kadınları suçlayarak söylediği şu sözler dikkat çekmektedir.

"Parasızlıktan, kadınlarla beraber olamıyorum. Hep beni kandırdılar, paramı aldılar geleceğiz dediler yapacağız dediler gelmediler kandırdılar beni. Para alıyorlar, eve kadar gidiyoruz. Eve yaklaştık mı kaçıyor. Paramı alıp kaçıyorlar. Evine geleceğiz diyorlar, gelmiyorlar."

"Sapık olabilirim çocuğa mı kaldım yetişkin varken."

Programda çocuklara yönelik cinsel istismar konusunda izleyiciler uyarılırken aynı zamanda da istismarın kız ve erkek çocuğu olarak ayrılamayacağı bir bütün olarak ele alınması gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Program sunucusu Müge Anlı çocuklara yönelik cinsel istismar olayı ile ilgili şunları belirtiyor.

Müge Anlı: "Biz bunları konuşmaktan bu ülkede çekiniyoruz ayıp diyoruz şu diyoruz bu diyoruz konuşmaktan dillendirmekten çekiniyoruz ama bu var, var yani yoksa nereye gider 2.5, 3.5 yaşındaki çocuklar kaç tane çocuk aradık, bulamadık. Biz 8 aylık bir bebeğin bile böyle bir duruma maruz kaldığını burada işlemedik mi? Bunun kadını erkeği de yok. Erkeklerde daha fazla diye oran gözükebilir ama bu kadınlar içinde aynı şey söz konusu kadına erkeğe diye de ayırmamak lazım."

İrmak Kupal olayı toplumda konuşulmayan gizlenen ve gerçek rakamlara ulaşılmayan çocuk istismarı konusunda büyük bir farkındalık oluşmasını sağlamıştır. Programdaki itiraf nedeniyle olay haberlere de taşınmış ve toplum nezdinde büyük yankı uyandırmıştır.

Müge Anlı: "Bu olayda pedofilinin farkına vardık. Şunu da söyleyeyim efendim şimdi Himmet Aktürk'ün profiline bakıp bu tarz kişilerinde pedofili olduğunu düşünmeyin. Bir üniversite de hoca da çıktı böyle yani her meslek grubundan evli barklı hani bizim kelli felli dediğimiz ama kendilerini bir şekilde ele veriyorlar o kısımlara bakmak lazım."

Çocuk kaybolmadan bir gün önce neden eşini dövdün?

Teknoloji alanındaki gelişmelerin bireyin hayatıyla ilgili bilgilerin daha çabuk erişimine olanak sağlanması, özel hayatın gizliliği hakkını ortaya çıkarmıştır. Özel hayatın gizliliği hakkı bireye

çok sayıda ihlal edilmemesi gereken hak kazandırırken, bireyler bazen bu haklarını kendileri ihlal ederler. Geniş bir izleyici kitlesine sahip televizyon programlarında çoğu zaman aile mahremiyeti korunmaya çalışılsa da bazen de ihlal edilebilme durumunda kalınabiliyor. Kupal ailesinin komşusu tarafından telefon bağlantısında Suriye Kupal'ın eşi Bilal Kupal hakkında söylediklerinin açıklanması da buna örnek olarak gösterilebilir.

Komşu: “Kavgaları olurdu eşi diyordu ki eşimi sevmiyorum midem almıyor iki tane çocuğum var bırakıp bir yere gidemiyorum derdi. Eşinin telefonunda kontörü olmazdı saklı gizli çarşıya giderdi gizli saklı 5-10 lira alırdı. Bir kıyafet alacak olurdu almam derdi. Ama eşi çocuklarına çok iyi bakardı. Beyefendi çocuklarını yalnız bir yere götürmezdi kendisi götürüp getirirdi. Kapısının önüne çıktığında da babası olurdu babası onları kesinlikle bir yere yalnız göndermezdi. Sen şiddet uyguladın kadın da belki teselliye dışarda arıyor.”

Müge Anlı: “Sizin aile içi kavgalarınız bizi ilgilendirmez ama bu çocuğumuzun kaçırılması ile alakalı kıskançlık ya da üçüncü bir şahıs varsa bizi ilgilendirir.” cümlesi stüdyodaki Prof. Dr. Arif Verimli tarafından “Kadına karşı şiddet hepimizi ilgilendirir” şeklinde düzeltilir.

Gündemden hiçbir zaman düşmeyen aile içi şiddet olgusunun temelleri çok eskilere dayanmaktadır. Aile içi şiddet özellikle kadın ve çocuğa yönelik olmaktadır. Her dönemde kadına yönelik şiddet görülmektedir. Programda da aile içi şiddet olayının ortaya çıkması ve şiddet olayının kaçırılma olayına etkisi olabileceği düşüncesiyle özel hayatın gizliliği ihmal edilerek Kupal ailesinin özel hayatına dair sorular sorulur.

Komşu: “Çocuk kaybolmadan bir gün önce neden eşini dövdün?”

Komşu: “Bak Bilalcim sen benim oğlumsun ben bu dayak olayını hiç kimseye söylememiştim açıkçası sizin eşiniz söylemiş ben dövdü demedim bir aile dağılmasın iki tane özürli çocuğunuz var değil mi oğlum. Ben size bir şey olmasın diye hiç kimseye bir şey demedim.”

Televizyon programlarında zaman zaman çeşitli nedenlere dayanılarak özel hayatın gizliliğinin ihmal edilebildiğini de söylemek mümkündür.

Şiddet Görmek Çocuğun İstismar Edilmesine Etken Mi?

Aile içi şiddet olgusu sadece bireysel olarak değerlendirilmemeli ve toplumsal boyutu nedeniyle çeşitli ve farklı açılardan değerlendirilmelidir. Şiddet; temelde duygusal, sözel, ekonomik, cinsel ve fiziksel olmak üzere beş ayrı kategoride incelenebilir. Şiddet ekonomik boyutta ekonomik özgürlüğü olmayan kadınların erkekler tarafından kısıtlanmasıdır. Çalışan kadının ise maaşını alabilir yani kadınlar iki durumda da ekonomik şiddete maruz kalabilir.

Komşu: “Eşinin telefonunda kontörü olmazdı saklı gizli çarşıya giderdi gizli saklı 5-10 tl alırdı. Bir kıyafet alacak olurdu almam derdi.”

Örnek olayda da Suriye Kupal'ın eşi tarafından hem fiziksel hem de ekonomik şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Aynı zamanda şiddet olayının çocuğun kaybolmasına neden olabileceği sorusu üzerinde durulur.

Müge Anlı: “Bütün bunlar bu çocuğun oradan alınıp götürülmesine neden olabilir mi? Yayında da anlatmak zorunda değilsiniz arkadaşlarımıza anlatın lütfen. Suriye Hanım sana şimdi şunu söyleyeceğim artık insanın çocuğu yoksa başka bir şey daha önemli hale gelemez sizin bu tartışmalarınızın kaynağı, senin şiddet görmeyen kaynağı bu çocuğun kaçırılmasına etken mi? Sizin tartışmalarınızın nedeni ne yavrum neden sen şiddet görüyorsun?”

Suriye Kupal*****: “Eşim şeker hastası, yani sinirlenebilir ne diyebilirim ki?”

Müge Anlı : “Mahalleli bu dayak olayının kaçırılma olayına etkisi var mı bunu anlatmaya çalışıyor sanırım bu evde şiddet var. Mahalleli sadece Himmet'i korumak için değil ailenin de arasındaki geçimsizlik var. Suriye sana çok açık soruyorum bak artık bu çocuğu kim kaçırdı yavrum aklında bir isim var mı? Dayak yemenle ilgili çocuğun kaçırılması arasında bir bağlantı var mı?”

Suriye Kupal: “Hayır, hayır hiç şüphelendiğim biri yok. Motor sesi yoktu sokakta da kimse yok. Hayır, hayır eşimle konuşmadık sonra çocuk sabah değil saat 15.30'da kayboldu.”

Müge Anlı: “Suriye valla şiddetin bir nedeni vardır yani herkesin kendi nedeni vardır ama şiddet her ne olursa olsun kabul edilebilir bir şey değildir asla değil. Sizin de ne sebeple olursa olsun eşinize vurmanız doğru değil. Bir tane vurması da iki tane vurması da hepsi şiddet bana göre sadece fiziksel anlamda değil duygusal anlamda da şiddet, ekonomik şiddet de var. Dayak yiyen bir kadının da ben kocasıyla çok mutlu bir evlilik sürdürdüğüne inanmam beni döven bir adamla ben ne paylaşabilirim ki şiddet, şiddet. Kadın hiçbir nedenden dolayı dövülemez.”

Sunucu Müge Anlı daha sonra şiddetin bir nedeni olduğunu fakat bunun nedeninin ne olursa olsun kabul edilemeyeceğinin altını çizerek. Bu olayda aile içi şiddetin çocuğun kaybolmasına neden olabileceği düşüncesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda aile içi şiddet olgusu üzerinden de topluma önemli mesajlar verilmiştir. Kitle iletişim araçlarından televizyonun öğretici gücü diğerlerine göre daha fazladır. Bu nedenle şiddeti meşrulaştıran söylemlerden ve içeriklerden kaçınmak gerekmektedir. Aile içi şiddetin ve cinsel istismarın zararlarının izleyicilere anlatılarak bilinçli bir toplum oluşturularak şiddet azaltılabilir. Programda da şiddet mağduru kadın ve çocukların şiddete maruz kalmak zorunda olmadıkları ve şiddetin her ne nedenle olursa olsun kabul edilemeyeceği mesajı verilmiştir.

746

#Pedofilisuçtur

Çocuğun cinsel istismarı sosyal bir sorundur, etkileri ise sadece çocuk üzerinde görülmemektedir aynı zamanda bu sorun tüm toplumu derinden etkilemektedir. Olumsuz neticelerin tekrarlanmaması adına ise bir farkındalık oluşturmak, bilinçlenme sağlamak şarttır. Medya bu konuda üzerine düşen görevi toplumla birlikte paylaşmaktadır. Bu sayede bir yandan toplumun bilinçlenmesini sağlarken aynı zamanda gündemi de belirlemektedir. Daha önce yaşanan olaylar kitle iletişim araçları vasıtasıyla yeniden görünür kılınmakta ve olay yankı uyandıracak şekilde sunulmaktadır. Irmak Kupal'dan sonra olayın yeniden tekrarlanmaması adına ise gerek geleneksel medyada gerek sosyal medya da pedofilinin suç olduğu özellikle program sunucusu tarafından pek çok kez yinelenmiştir.

Müge Anlı : “Bu çok önemli bakın aslında pedofili denilen kişilerin kadını erkeği, eğitilmiş eğitimsizi, iyi huylusu kötü huylusu yok, evlisi bekarı yok, bu yüzden bu olay hepimize örnek. 10 yıldır bu hisleri taşıdığını ve çocuklara ulaşmaya çalışıyor ulaşıyor ama alamıyor bir türlü. Mahalleli de onun bu durumunu çocuk sevgisi sanıyor bizim bunu ayırt etmemiz lazım.”

Program içerisinde konu ile ilgili çözüm geliştirebilecek resmi merciler ile de bağlantı kurularak pedofilinin suç olduğu kitle iletişim araçları vasıtasıyla aktarılmaktadır.

TBMM Çocuk İstismarı Araştırma Komisyonu Başkanı Ak Parti Bartın Milletvekili Av. Yılmaz

**** Irmak Kupal'ın annesi

Tunç: “Çok önemli bir konuyu gündeme getiriyorsunuz çocuk istismarı olayı gerçekten çok önemli ve hassas bir konu bu konuda alınması gereken önlemleri hızla almalıyız. Konunun mevzuat kısmı var birde konunun uygulanma boyutu var bir de konunun eğitim boyutu var. Tüm boyutlarıyla ele alınması gerekiyor. Çocuk hakları açısından baktığımızda anayasamızda 2010 yılında bir düzenleme yapıldı. 2014 yılında da bu olaylar arttığında cezalar arttı.”

Bir yandan program kendi içerisinde pedofilinin suç olduğunu vurgularken diğer yandan da günümüzde gücü yadsınamayacak olan sosyal medyada da olay gündeme getirilmektedir. Müge Anlı’nın söylemlerinde vurguladığı ‘Pedofili suçtur’ vurgusu sosyal medya gündemini de oluşturması açısından konu ile ilgili program sunucusu aracılığıyla #pedofilisuçtur hashtagı açılarak hem bir bilinçlenme hem de bir gündem oluşturma amacının olduğu söylenebilir. Duruma dair program sunucusunun açıklamaları ise şu şekildedir:

Müge Anlı: “Sosyal medyadaki tepkileri dile getiriyor ve efendim pedofilinin altını çizelim, halkımızın bu konuda bilinçlenmesini sağlayalım o yüzden çok önemli çocuklarımızı gözetimsiz dışarıya bırakmayalım çocuklarımıza hiç kimsenin bizim iznimiz olmadan (izinde vermemeliyiz zaten) okşamasını, öpmesini şeker vermesini çikolata vermesini gel evime gel dizime otur demesini kabul etmeyin. Lütfen bunun altını çizelim pedofili bir suçtur. Pedofiliyi insanlar artık lütfen konuşsunlar bunda utanılacak bir şey yok kendi çocuklarımızı korumak için utanmayacağız. Kendi çocuklarımızı korumak için gerekiyorsa karşı tarafı kırabiliriz. Bizim çocuğumuzdan kıymetli hiç bir şey yok hayatta, en kıymetlisi benim çocuğum diyeceksin karşı tarafta ne düşünürse düşünsün senin çocuğuna el uzatmayacak, dil uzatmayacak şekermiş çikolataymış vermeyecek onunla bağ kurmayacak. Lütfen bu konuda uyaralım.”

Medyada oluşturulan gündem sayesinde, izler kitle mensupları aynı programı kendilerinden başka çok sayıda insanın izlediğini düşünür. Çünkü aynı programı izleyen insanlar farklı mekânları işgal ediyor olsalar da zamansal bir cemaat oluşturmaktadır. Bu cemaat aynı anda aynı uyaranlara muhatap olma, bu uyaranlara aynı yanıtı, örneğin heyecanlanma, duygulanma, gülme, ağlama vb. gibi tepkiler vermaye tanımlanmaktadır. İzleyici dolaysızca deneyimlenmese bile böyle bir cemaatin mensubu olduğunu bilir ve bu aidiyet duygusunu hisseder (Mutlu, 2005: 97).

Sonuç

Cinsel istismar tüm dünya ülkelerinin en güncel sorunlarından biridir. Türkiye’de hemen hemen her gün yazılı ve görsel medyada bu konuda haberler çıkmaktadır. Çocuğun cinsel istismarı fiziksel, duygusal, sosyal, ahlaki, kültürel ve hukuki boyutları olan geniş kapsamlı ve karmaşık bir sorundur. Cinsel istismar her yaş, ırk, cinsiyetten insanı etkileyebilir. Çocuklar cinsel istismar açısından en korunmasız grubu oluşturmaktadırlar ve çocukluk çağı cinsel istismarı sıklıkla utanç, suçluluk gibi çeşitli sebeplerle gizli kalmaktadır. Cinsel istismar her yaşta travmatik olmakla birlikte, bu olaydan sadece mağdurlar değil, mağdurların yakın çevreleri de etkilenmektedir.

Bu açıdan çalışmanın örnekleme, toplumsal sorunlara ışık tutması ve medyanın bu toplumsal sorunları sunuş biçiminin değerlendirilmesi noktasında pek çok veri sağlamıştır. Program sunucu Müge Anlı, olayın aydınlatılmasında güvenlik güçleri ile ortaklaşa çalışarak durumu çözümlemeye çalışmıştır. Olayın programa konu olduğu süre zarfı içerisinde medyanın pek çok işlevi gözler önüne serilmiştir. Bilgilendirme işlevinin yanı sıra eğitim işlevi de üstlenen medya olay içerisinde suç teşkil eden “pedofili” nin çocuklar üzerinde ne derece sarsıcı etkilere neden

olabileceği noktasında da bilgilere yer vererek toplumun bilinçlenmesi görevini üstlenmiştir. Toplumun ise etkileşimle bağlı bireyler olduğunu, birey sayısının bu etkileşimin negatifliğini ve pozitifliğini ve katmanını belirlediği de söylenebilir. Bu açıdan da bakıldığında toplumun bazı durumlarda verdiği tepkiler önemlidir. Şöyle ki Irmak Kupal olayında olay irdelendiğinde komşularından şüphe edilmesinden rahatsız olan ve Müge Anlı'nın programına dava açmayı düşündüklerini dile getiren bir toplum yapısından da bahsetmek mümkündür. Irmak'a karşı gerçekleştirilen cinsel istismar suçunun ortaya çıkarılmasının akabinde ise toplum açısından ne kadar yankı uyandırdığına yönelik bir örnek olarak birkaç gün sonra kaçırılan başka bir kız çocuğu Hatice Kübra'nın evlerine geri bırakılması olayı verilebilir.

Sonuç olarak; cinsel istismarın yıkıcı etkilerinin sınırlandırılabilmesi için, cinsel istismarın mağdurlarda ve ailelerinde neden olduğu olumsuz ruhsal etkilerin önlenmesine yönelik kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte sağlık çalışanlarının ve eğitimcilerin de cinsel istismar açısından eğitilmiş olmaları, ebeveynlerin bilinçli olmaları, sahip oldukları çocuk ve ergenlere cinsel eğitim vermeleri cinsel istismardan korunma ve istismarın erken tanınip, tedavi edilebilmesi açısından son derece önemlidir. Bu araştırma daha çok medya mesajlarını temel almıştır, gelecekteki araştırmalar ise medya mesajlarının etkilerini tespit etmek amacıyla izler kitle örneklem olarak gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Arslan, A. (2006). Medyanın birey, toplum ve kültür üzerindeki etkileri. *Journal of Human Sciences*, 1, 2-12.
- Artan, S. (2001). Cinsel eğitimde televizyonun rolü. *Eğitim ve Bilim*, 26, 50-54.
- Büyükbaykal, I., C. (2005). Kitle iletişim araçları ve toplumsal yaşam. *İstanbul Teknik Üniversitesi Hakemli Dergisi* 21, 71-75.
- Dünya Sağlık Örgütü WHO (2014). Child maltreatment ("child abuse". http://search.who.int/search?q=child+abuse&ie=utf8&site=who&client=en_r&proxystylesheet=en_r&output=xml_no_dtd&oe=utf8&getfields=doctype adresinden erişildi. (ET: 20.02.2017)
- Erdoğan, İ. (2007). Televizyon, denetim ve medya etiği üzerine. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Ratem Dergisi*, 2-8.
- Esslin, M. (1991). *TV beyaz camın arkası* (M. Çiftkaya, çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Geçer, E. (2013). *Medya ve popüler kültür "Diziler, televizyon ve toplum."* İstanbul: Meta-Morfoz Yayıncılık.
- Kara, T. (2011). *Görsel medyanın aile üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma*. Türkiye İstatistik Kurumu Uzmanlık Tezi, Manisa.
- Karagöz, K. (2013). Yeni medya çağında dönüşen toplumsal hareketler ve dijital aktivizmler. *İletişim ve Diplomasi*, 1, 131-158.
- Kocadaş, B. (2006). Kültür ve medya. *Journal of Human Sciences*, 1, 2-8.
- Kozcu, Ş (1991). Çocuk istismarı ve ihmali. *Aile Yazıları* 3. *Birey Kişilik ve Toplum*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi, 5(3), 379-390.
- Macbride, S. (1993). *Bir çok ses, tek bir dünya*, (E. Özkök, çev.) Ankara: UNESCO Türkiye

Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını.

Mora, N. (2008). Medya ve kültürel Kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5, 2-14.

Mutlu, E. (1991). *Televizyonu anlamak*. Ankara: Ayraç Yayınları.

Mutlu, E. (2005). *Globalleşme, popüler kültür ve medya*. Ankara Ütopya Yayınevi.

Öztürk, C. ve Karayağız, G. (2007). Çocuk ve televizyon. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokul Dergisi*, 10, 81-85.

Palabıyıkoglu, R. (1997). Medya ve şiddet. *Kriz Dergisi* 5, 123-126.

Sözen, E. (1999). *Söylem*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihlali: psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 82-86.

UNICEF Dublin Teknoloji Enstitüsü (2007). "Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları, hak temelli perspektif, Unicef Orta ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölge Ofisi tarafından kabul edilen program". <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklari%20ve%20Gazetecilik.pdf> adresinden erişildi. (ET. 06.02.2017)

UNICEF (2014). The State of the World's Children 2014 in Numbers. *New York: United Nations Publications*, 78-83.

Usluata, A. (1994). *Cep üniversitesi- iletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Usta, A. (2009). *Medyatik eylemlerin sosyo-psikolojik etkisi*. Elazığ: Medya ve Etik Sempozyumu Kitabı.

Van Dijk, T. (2015). *Söylem ve ideoloji*. (B. Çoban, Z. Özarslan, Hazırlayanlar). İstanbul: Su Yayınları.

Ziyalar, S. (2007). *2006 yılında Türkiye'de üç yazılı basın organında yer alan "çocuk haberleri"nin içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

seçim hakkı elinden alındığı için özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Bundan dolayı erken yaş evlilikleri başta insan hakları olmak üzere çocuk haklarını istismar eden ve bireyi gerek fiziksel ve ekonomik gerekse cinsel açıdan olumsuz etkileyen evlilikler olarak ifade etmek mümkündür (Boran vd. 2013). Ayrıca bu tür evlilikler bireyin bilinçli rızası dışında yapıldığı için erken ve zorla yapılan evlilikler olarak kabul edilmektedir (Aydemir vd., 2011). Uluslararası literatürde erken yaş evliliği, çocuk evliliği veya çocuk gelinler gibi farklı kavramlarla ifade edilen bu tür evlilikler, erkek çocuklarından daha çok kız çocukları arasında yaygın olduğu için genellikle çocuk gelin kavramı daha sık kullanılmaktadır (Küçük, 2015).

Kız çocuklarının erken yaşta evliliklerinin önünü açan ve bu tür evlilikleri teşvik eden farklı birtakım nedenler bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2009) tarafından hazırlanan rapora göre; sosyo-ekonomik gerekçeler, gelenek-görenek ve dini inançların yanlış anlaşılması ve değerlendirilmesi, toplum baskısı ve kullanılan ana dil, evlilik çeşitleri ve mülkiyet unsuru, diğer sebepler gibi faktörler bu tür evliliklerin oranını arttırmaktadır. Anık ve Barlin (2017) tarafından yapılan çalışmada ise erken evlilik ya da çocuk evliliği; yoksulluk, toplumsal cinsiyet algısı, yerel değerler ya da töreler, eğitim eksikliği, yasal yetersizliklerle ilişkilendirilmiştir.

Küresel ölçekte yapılan çalışmalara bakıldığında kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmeleri ile ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında doğrusal bir bağlantının olduğu göze çarpmaktadır (Mıhçıokur vd, 2010). Dünyada her yıl yaklaşık 15 milyon kız çocuğu erken yaşta evlendirilmektedir. Bu oran, Nijer- Çad gibi ülkeler başta olmak üzere özellikle Sahra-altı Afrika ülkelerinde ve Güney Asya'nın kırsal bölgelerinde oldukça yaygındır (UNICEF, 2016). UNICEF tarafından hazırlanan 2015 yılı raporuna göre dünyada 700 milyondan fazla çocuk gelin bulunmaktadır. Yine aynı yılın raporuna göre Afrika'da 125 milyon kız çocuğu erken yaşta evlendirilmiştir (UNICEF, 2015). Güney Asya ülkeleri arasında yer alan Bangladeş %40 oranındaki erken yaş evliliği (15 yaşın altındaki evlilikler) ile dünyada en fazla çocuk evliliğinin yapıldığı ülke olarak dikkat çekmektedir. Eğer erken evliliklerin önlenmesi konusunda gerekli önlemler alınmaz ve problem aynı şekilde ilerlemeye devam ederse 2030 yılında dünyada 950 milyondan fazla kız çocuğunun erken yaşta evlenmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Kidjo, 2016; Anık ve Barlin, 2017).

Erken yaşta evlilik ülkemizde hemen hemen tüm bölgelerde görülen yaygın sosyal problemlerden biridir. Resmi olmayan evliliklerin kayıt dışında tutulması ve evlenme istatistiklerindeki veri toplama yöntemlerindeki farklılıklardan dolayı erken evliliklerin toplam evlilik oranı içerisindeki gerçek payı tam olarak belirlenememektedir (Boran vd., 2013). Özellikle son yıllarda Suriye'de yaşanan iç savaş ve beraberindeki mülteci göçünün, kayıt dışı evliliklerin oranını arttırdığı tahmin edilmektedir. Bundan dolayı erken yaşta evlilikler ile ilgili çok net veriler sağlanamasa da yapılan araştırmaların sonuçları Türkiye'de çocuk yaşta yapılan evliliklerin hala yaygın olduğunu göstermektedir (Burcu, 2015). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2014 tarafından hazırlanan Çocuk Raporu'na göre erken yaş kız çocuk evliliklerinin en yaygın olduğu bölgeler Orta Anadolu (%10,4) ve Güneydoğu Anadolu (%9,2) bölgeleri olarak belirlenmiştir. Resmi olmayan istatistiklere göre 2014 yılında küçük yaşta evlenen kız çocuk sayısı (34.629) erken yaşta evlendirilen erkek çocuk sayısından (1.670) yaklaşık 20 kat daha fazladır. Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (2013) sonuçlarına göre ülkemizdeki kadınların %41'i 20 yaşından önce, %22'si 18 yaşından önce evlendirilirken, %4'ü ise daha 15 yaşına bile gelmeden evlendirilmiştir. Bu çalışmada kadınların ortalama ilk evlenme yaşına dair bulgulara da yer verilmiştir. Buna göre batı bölgelerinde kadınların ortalama ilk evlenme yaşı 20 ve üzeri

iken, bu oran doğu bölgelerinde 18 yaşın altına düşmektedir. Eğitim parametresine göre kadınların ortalama ilk evlenme yaşına bakıldığında okuryazar olmayan kadınlarda 18 yaşından önceki evlilikler, lise ve üzeri eğitim alan kadınlarda ise 22 ve yaş üzerindeki evliliklerin yaygın olduğu belirlenmiştir (TNSA, 2013).

Erken yaşta evliliklere yönelik yapılan gerek uluslararası gerekse ulusal çalışmalara bakıldığında konunun sağlık, psikolojik, ekonomik, insan hakları ve sosyo-kültürel yönlerine değinilmektedir. Söz konusu araştırmalarda erken evliliğin nedenleri ile özellikle kız çocukları ve toplum açısından yarattığı olumsuz sonuçlara değinilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki erken evliliklerin mekânsal dağılışını ortaya koymak ve çeşitli sosyo-ekonomik göstergelerle ilişkisini incelemektir. Erken evlilikler (çocuk evlilikleri) farklı nedenlerden kaynaklanmakla birlikte yoksulluk, eğitim seviyesinin düşüklüğü, aile şerefi, toplumsal cinsiyet baskısı, geleneksel normların hâkimiyeti ve yasal mevzuattaki boşluklar gibi etmenler öne çıkmaktadır.

2. Veri ve Yöntem

Çalışmada kız ve erkek çocukların erken yaşta evlilik oranını belirlemek için TÜİK 2015 yılı evlenme istatistiklerinden faydalanıldı. Bölgelerin yoksulluk oranlarına ait veriler yoksulluk istatistiklerinden temin edilirken, cinsiyete göre eğitim durumu için eğitim istatistiklerinden yararlanılmıştır. Toplam doğurganlık hızı için İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey II bölgeleri verilerinden, nüfus artış hızı ve net göç hızı verileri için ise Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarından faydalanılmıştır. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) verilerinin temininde, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan 2011 yılı “İllere ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması” adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

753

Çalışma kapsamında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yardımıyla çeşitli değışkenler için Düzey II ölçeğinde haritalar üretilerek, erken evlilikler ile analizde kullanılan değışkenler arasındaki mekansal ilişkilere dikkat çekilmiştir. Ayrıca erken evlilikler ile çocuk damat oranı, yoksulluk oranı, işsizlik oranı, eğitim durumu, annenin ilk doğum yaşı, net göç hızı gibi değışkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle incelenmiştir.

3. Bulgular

Korelasyon katsayısı (r) iki değışken arasında doğrusal ilişkinin derecesini ölçen bir değeri olup, -1 ile +1 arasında değışir. Korelasyon katsayısı (r)’nin -1’e yakın olması değışkenler arasında çok güçlü negatif doğrusal bir ilişki olduğunu gösterirken, +1’e yakın olması çok güçlü pozitif doğrusal bir ilişki olduğunu işaret etmektedir (Karataş, 2014). Buna göre Tablo 1’de görüldüğü üzere “çocuk gelin oranı” ile “çocuk damat”, “19 yaş altı kadın doğum oranı”, ve “toplam doğurganlık hızı” değışkenleri arasında çok güçlü pozitif yönlü doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. “Okuma yazma bilmeyen kadın” ve “okuma yazma bilmeyen erkek oranı” ile “çocuk gelin evlilikleri” arasında yüksek pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Tabloya göre çocuk gelin evliliğinin yüksek olduğu alanlarda hem çocuk damat oranı hem de 19 yaşın altında doğum yapan kadın doğum oranı fazladır. Küçük yaşta doğum yapmaya başlayan kadınların doğurganlık ağı da geç evlenen kadınlara göre daha uzun süreceğinden çocuk gelinlerin fazla olduğu alanlarda doğurganlık hızı da yüksektir. Ayrıca küçük yaşta evlenen kız çocukları gebelikten korunma yolları konusunda bilgi sahibi olmadığı için istenmeyen gebelikler yaşamakta, bu durum doğurganlığın artmasına neden olmaktadır.

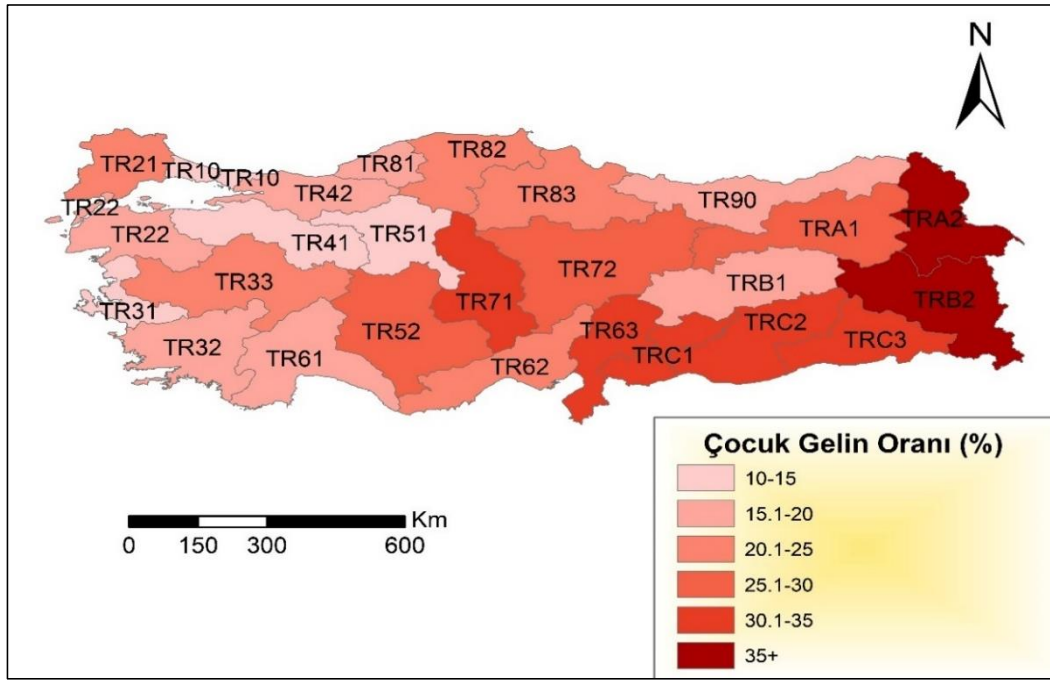
Tablo 1. Pearson Korelasyon Katsayısı Değerleri

Çocuk Gelin Oranı	Pearson Korelasyon Katsayısı (r değeri)	Sig. (2-tailed- p değeri)
Çocuk Damat	,734	0,000
Kadının ortalama ilk evlenme yaşı	-, 935	0,000
Damat ortalama ilk evlenme yaşı	-,812	0,000
19 yaş altı kadın doğum oranı	,963	0,000
Nüfus artış hızı	-,410	0,37
Toplam doğurganlık hızı	,816	0,000
Yoksulluk oranı	-,012	0,955
İşsizlik oranı	137	0,506
Okuma yazma bilmeyen kadın	692	0,000
Okuma yazma bilmeyen erkek	640	0,000
Sosyo-ekonomik kalkınma endeksi	-,738	0,000
Toplam hastane sayısı	-,449	0,21
Toplam hekim sayısı	-,455	0,19

Cinsiyete göre okuma yazma oranlarının çocuk gelin evliliğine etkisi incelendiğinde, okuryazar olmayan kadınların çocuk evliliğinden daha fazla etkilendiği görülmektedir. Kız çocuklarının aile üzerinde ekonomik açıdan yük olması, az olan kaynakların erkek çocukların eğitimlerine daha fazla ayrılması kızların erken yaşta okulu bırakmalarına neden olmaktadır. Bundan dolayı okuryazar olmayan kadınların fazla olduğu bölgelerde erken yaş evliliği yaygındır. Çocuk gelin oranı ile kadın ve erkeğin ortalama ilk evlenme yaşı arasında çok güçlü negatif doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Cinsiyete göre ortalama ilk evlenme yaşı bölgelere ve eğitim durumuna göre değişmekle birlikte, kadınların ilk evlenme yaşı erkeklere göre daha düşüktür. Erkeklerin evlilik için askerliğini yapmış olması ve iş bulma gibi nedenlerden dolayı kızlara göre daha geç evlendiği bilinmektedir. “Toplam hastane” ve “hekim sayısı” ile “çocuk gelin” oranı arasında orta derecede negatif yönlü doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (Tablo 1).

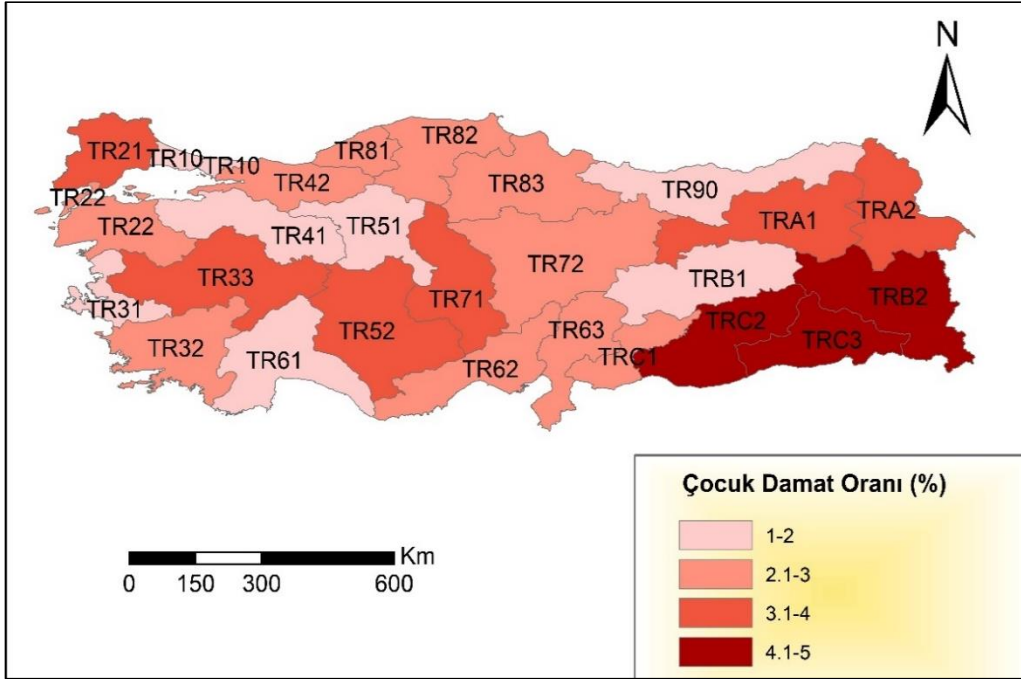
Türkiye’de 2015 yılı yaş gruplarına göre evlenme istatistiklerine bakıldığında Düzey II bölgelerine göre en fazla çocuk gelin oranı TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan illeri) ile TRB2

(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgelerinde görülmektedir. TRC1(Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır), TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Diyarbakır) ile TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) ve TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) alt bölgelerinde erken evlilik oranı diğer bölgelere göre yüksektir (Şekil 1). Erken evlilikler daha çok ataerkil yapının baskın olduğu, yaşamın geleneklerle ve değerlerle harmanlandığı, kadının eğitim düzeyinin düşük, yoksulluğun ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoğun bir şekilde hissedildiği alanlarda yaygındır. Nitekim Şekil 1’de de görüldüğü üzere çocuk gelin oranının yüksek olduğu bölgeler kadının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve sosyo-ekonomik anlamda geri kalmışlığı daha fazla hissettiği bölgelerdir.

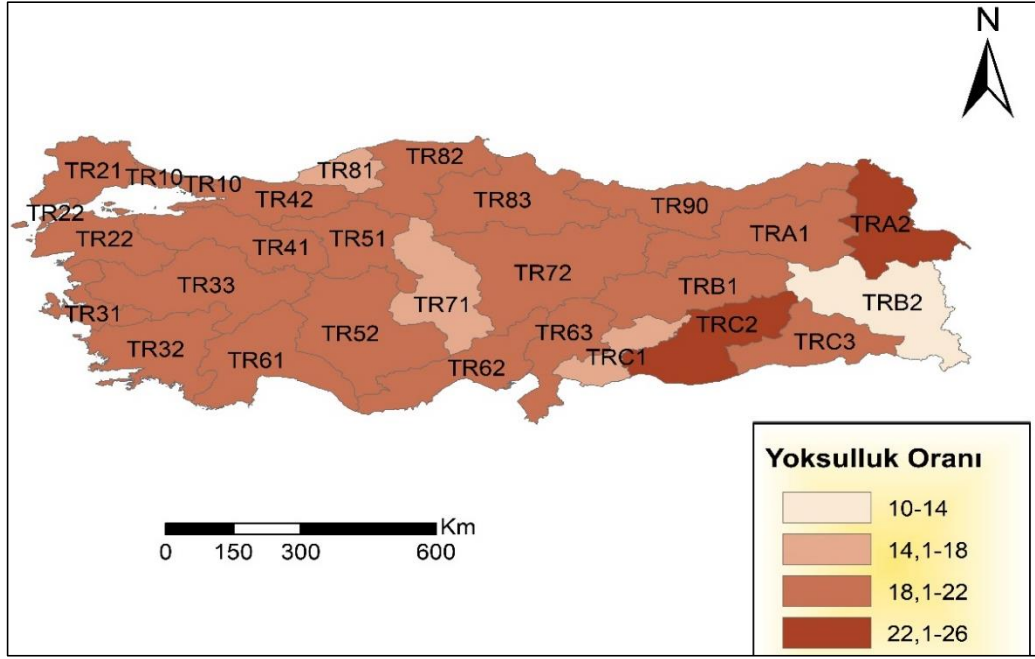
Şekil 1. Türkiye’de İBBS Düzey II bölgelerine göre çocuk gelin oranı (%)

Erkeklerin erken yaşta evlenme oranlarını gösteren haritaya bakıldığında, çocuk gelin haritasıyla benzerlik taşıdığı anlaşılmaktadır. Çocuk damat olarak nitelendirilen erken erkek çocuk evlilikleri; TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari), TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) ve TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgelerinde daha yüksektir (Şekil 2). Dolayısıyla erken erkek evliliklerin de temelde ailenin sosyo-ekonomik seviyesi ve gelir düzeyinin düşük seviyelerde bulunduğu ve özellikle karar mercii konumundaki babanın eğitim seviyesinin sınırlı düzeyde kaldığı geleneksel toplumlarda daha yaygın olduğu ifade edilebilir.

Şekil 2. Türkiye’de İBBS Düzey II bölgelerine göre çocuk damat oranı (%)

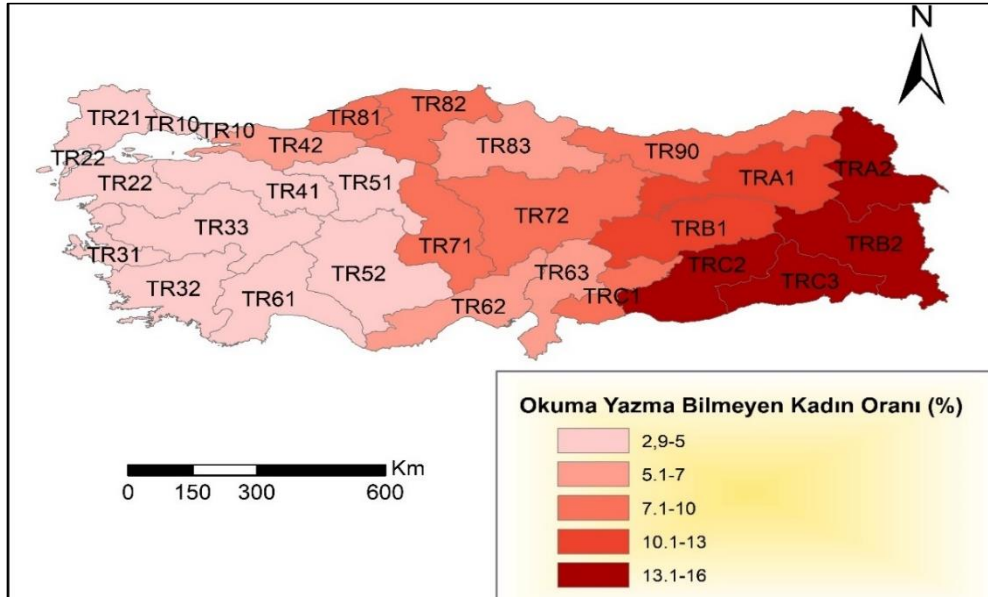
Erken yaşta kız çocuk evliliklerinin yoksulluk sorunu ile yakından ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kız çocuklarının ekonomik bir yük olarak görüldüğü ailelerde sofradan bir tabağın eksilmesi fikri bile bu evlilikleri cazip kılmaktadır. Ayrıca kız çocuğu evlendirilirken alınan başlık parasına aile için bir gelir kaynağı olarak bakılmaktadır. Diğer taraftan aile içindeki şiddetten ve iş yükünden evlenerek kurutulabileceğini düşünen kız çocukları için ise evlilik bir çıkış yolu olarak görülmektedir. Bundan dolayı yoksul ailelerde kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi fikri oldukça yaygındır (Yüksel Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012). Nitekim Türkiye’de yoksulluk probleminin yaygın olduğu bölgeler ile çocuk gelin oranının yüksek olduğu bölgeler, TRB2 bölgesi hariç benzerlik göstermektedir (Şekil 3). Şekil 3’te de görüldüğü üzere yoksulluğun en yaygın olduğu alanlar; TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ve TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgeleridir. Bu alanlarda benzer şekilde erken yaşta evlendirilen kız çocuk oranı da diğer bölgelere göre yüksektir. Haritada dikkat çeken bir diğer husus TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgesindeki yoksulluğun diğer bölgelere kıyasla çok düşük seviyelerde kalmasıdır. Bu durumun, Türkiye’de gelire dayalı yoksulluğun bölgesel bazda hesaplanmasındaki yöntemden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bölgesel yoksulluk oranları hesaplamalarında, her bir bölgenin yoksulluk sınırı altında kalan nüfus, Türkiye’deki toplam yoksulluk sınırı altında kalan nüfusa oranlanmaktadır. Dolayısıyla bu bölgedeki yoksul nüfus oranı bölgenin toplam nüfusu içinde nispeten yüksek bir orana sahip iken, bölgenin toplam nüfusunun az olmasından dolayı yoksul nüfusun da Türkiye genelindeki toplam yoksul içindeki oranı düşük seviyede kalmaktadır. Fakat bu oranın bölgenin gerçek yoksulluk durumunu yansıtmadığı düşünülmektedir.

Şekil 3. Türkiye’de İBBS Düzey II bölgelerine göre yoksulluk oranı (%)

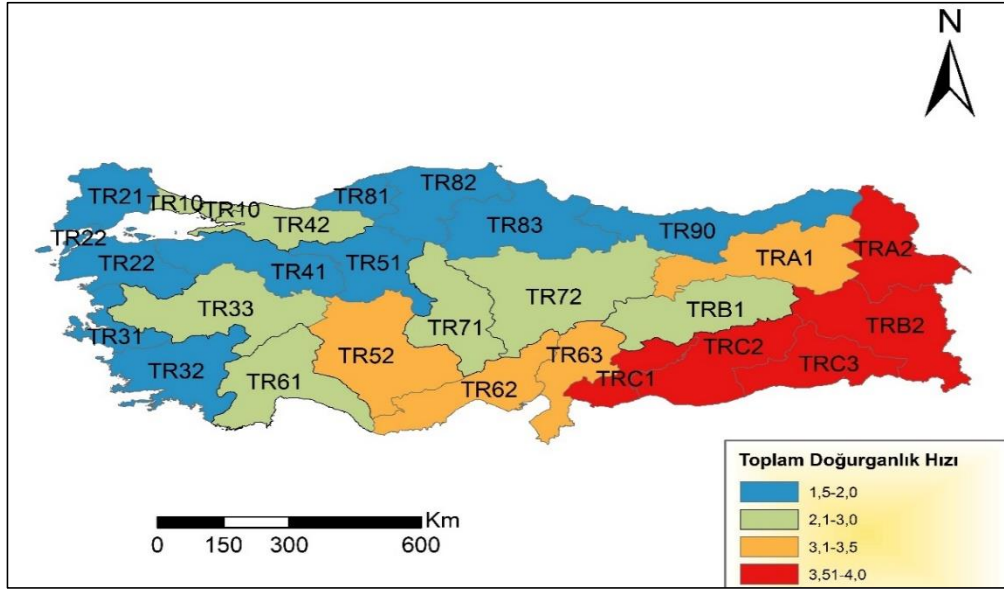
Eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan toplumlardaki ailelerde erken yaşta evlilikler oldukça yaygındır. Kız çocuklarının evde misafir olarak görülmesi, yetersiz ekonomik kaynakların erkek çocuğunun eğitime ayrılmasından dolayı kız çocukları erken yaşta okulu bırakmaya zorlanmaktadır. Ayrıca kız çocuklarının ergenlik döneminde fiziksel olarak dikkat çekmeye başlaması, aile şerefının korunması, evlilik öncesi cinsel ilişkiye girme endişesi gibi nedenlerden dolayı aileler çocuklarını erken yaşta nişanlandırmakta ve evlendirmektedir (Mıhçıokur vd., 2010). Şekil 4’te okuryazar olmayan kadın nüfusunun Düzey II bölgelerine göre dağılımı incelendiğinde gerçekten de erken evlilik oranının fazla olduğu alanlarla benzer olduğu görülmektedir.

757

Şekil 4. Türkiye’de İBBS Düzey II bölgelerine göre okuryazar olmayan kadın nüfus oranı (%)

Erken yaşta yapılan evlilikler ile yakından ilişkili olan bir diğer faktör doğurganlık hızıdır. Erken yaşta evlenen kız çocuklarının büyük bir kısmı, aile planlaması konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığından dolayı daha fazla çocuk doğurmaktadır. Ayrıca erken yaşta evlenen kız çocuklarının toplumsal baskıdan dolayı doğurganlığını kanıtlamak için çok sayıda çocuk sahibi olmaya çalıştığı da bilinmektedir (Yakıt ve Coşkun, 2014). Şekil 5'te de görüldüğü üzere toplam doğurganlık hızının yüksek olduğu bölgeler ile erken evliliklerin yaygın olduğu bölgeler arasında benzerlikler görülmektedir. Bu bölgelerde yoksulluğun daha fazla hissedilmesinden dolayı aileler çok sayıda çocuk sahibi olmayı ekonomik açıdan bir kaynak olarak görmektedir.

Şekil 5. Türkiye'de İBBS Düzey II bölgelerine göre toplam doğurganlık hızı (%)

4. Sonuç

Erken yaşta yapılan evlilikler özellikle kız çocukları açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu tür evlilikler en başta kız çocuklarının erken yaşta olgunlaşmalarına neden olmakta, çocukluklarını yaşamalarını engellemektedir. Bu anlamda erken evlilikler hem insan hakkı ihlali hem de çocuk hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir. Erken yaşta evlenen kız çocukları cinsel ilişki yoluyla bulaşıcı hastalıklara yakalanmakta, erken evlilik erken anne olma olarak düşünüldüğü için doğurganlık çağı geç yaşta evlenen kız çocuklarına göre daha önce başlamaktadır. Anneliğe fiziksel yönden hazır olmayan kız çocuğunun bedeni bu yükü kaldıramadığı için bu tür evliliklerde anne ve bebek ölümleri sıklıkla yaşanmaktadır. Ayrıca erken yaş evlilikleri kadının toplumda zaten var olan eşitsiz konumunu iyice pekiştirmekte, iş ve aile yaşamında karar verme davranışını elinden almaktadır. Eğitim hakkı elinden alınan ve cahil kalan kadının ekonomik yaşama katılımını da olumsuz etkilediğinden, erken yaşta evlenen kadınlar yoksulluk problemine daha fazla maruz kalmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de erken evliliklerin mekânsal dağılımı ve çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerle erken evlilikler arasındaki bağlantıya dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre erken evliliklerin ve özellikle de çocuk gelin olgusunun bölgelerin ekonomik ve kültürel özelliklerinin kontrolünde gerçekleştiği ortaya konulmuştur. Nitekim, yoksulluk oranının fazla olduğu, düşük eğitim seviyesinin bulunduğu ve gelenekçi toplum yapısının daha fazla hissedildiği TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ve TRB2 (Van, Muş, Bitlis,

Hakkari) bölgelerinde erken evlilik oranı oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra TRC1(Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır), TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Diyarbakır) ve TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) bölgelerinde de erken evlilik oranının yüksek olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, son yıllarda Suriye’deki iç savaştan kaçan ve Türkiye’ye mülteci olarak gelen kadınların kayıtlara geçmeyen erken yaştaki evlilikleri de dikkate alınırsa özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde çocuk gelin probleminin daha ciddi boyutlarda bulunduğu ifade edilebilir.

Erken evliliklerin birçok farklı nedeni bulunmakla birlikte temelde eğitimsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik problemlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Bundan dolayı bu tür evliliklerin toplum içindeki oranını azaltmak için kız çocuklarının eğitime önem verilmeli, okullaşma oranları arttırılmalıdır. Okullara daha uzun süre devam edebilen kız çocukları, kendi evliliklerine karar verme yetisi kazanabilirler. Dolayısıyla kız çocuklarının daha fazla okulda kalmasını sağlayacak plan ve politikalar geliştirilmelidir. Yoksul aileler kız çocuklarını daha erken yaşta evlendirdiği için yoksullukla mücadele programlarının geliştirilmesi, ailenin gelir ve refah seviyesinin yükseltilmesi erken evlilikleri önleme konusunda faydalı olabilir. Ayrıca evlilik yaşıyla ilgili yasal boşlukların giderilmesi, bu tür evliliklerin kız çocuğunun beden ve ruh sağlığı açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği ile ilgili bilgiler veren kamu spotları ve eğitim programlarının yayınlanması da bu problemin çözümüne katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Anık, M.ve Barlin, R. (2017). Türkiye’de Çocuk Gelinler Sorunu: Balıkesir Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3: 1827-1841.

Aydemir, E. vd. (2011). “Evlilik mi Evcilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler!”, Ankara: USAK Raporları No: 11-08.

Boran, P.vd. (2013). “Çocuk Gelinler”, *Marmara Medical Journal*, 26: 58-62.

Çakmak, D. (2009). “Türkiye’de Çocuk Gelinler”, Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu- Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, İnternet Adresi: www.umut.org.tr/UserFiles/Files/Document/document_DIREN%20CAKMAK.doc (Son Erişim Tarihi: 25.10.2017).

http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TNSA_2013_ana_rapor.pdf (Son Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Karataş, Z.(2014). Regresyon, Korelasyon ve Faktör Analizi Sosyal Hizmette İleri İstatistik Uygulamaları Dersi. İnternet Adresi: http://www.academia.edu/9850404/Regresyon_Korelasyon_ve_Faktör_Analiz (Son Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Kidjo, Angélique. (2016). A Fair Chance for Girls – End Child Marriage. The State of the World's Children 2016: A Fair Chance for Every Child. New York: UNICEF, 38-39.

Küçük, S. (2016). Çocuk Evlilikler: Toplumsal Kabul Görmüş Çocuk İstismarı. *YBU Hemşirelik E Dergisi* 2016; 4(1): 51-58.

Mıhçıokur, S. vd. (2010). Çocuk Gelinler ve Beklenen Olumsuz Sonuçları. *Sağlık ve Toplum*, 1: 3-12.

Özcebe, H.ve Biçer, B.K. (2013). “Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler”. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 86-93.

SEGE, 2011. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara 2013.

TNSA-“Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması”. (2013). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2014: 60-107, İnternet Adresi:

TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu istatistiklerle çocuk. (2014; s.23-24). İnternet Adresi: www.turkstat.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=269 (Son Erişim Tarihi: 25.10.2017).

TÜİK, 2015. Gelire Dayalı Yoksulluk İstatistikleri, Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Oranı, Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayısı

TÜİK, 2015. Hastane ve Yatak Sayıları ile Toplam Hekim Sayısı.

TÜİK, 2015. Okuryazarlık Durumuna Göre Nüfus (6 yaş ve üzeri).

TÜİK,2015. İşgücü İstatistikleri, İşsizlik ve İstihdam Oranları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Eşitliği Fırsat Komisyonu 13/05/2009 Türkiye’de Erken Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor. İnternet Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor.pdf (Son Erişim Tarihi: 25.10.2017).

United Nations Children’s Fund. (2015). A Profile of Child Marriage in Africa. New York: UNICEF.

United Nations Children’s Fund. (2016). The State of the World’s Children 2016: A Fair Chance for Every Child. New York: UNICEF

Yakıt, E. ve Coşkun, A. (2014). Toplumsal Açıdan Çocuk Yasta Evlilikler Gerçeği: Hemsire ve Ebenin Sorumluluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3: 3-10.

Yüksel-Kaptanoğlu İ. ve Ergöçmen, B. (2012). “Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 15 (2): 128-161.

D-8 ÜLKELERİNİN SAĞLIK HARCAMALARI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: BETİMSSEL BİR ANALİZ

Hacı Hayrettin Tıraş

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doç. Dr. Hüseyin Ağır

KSÜ İİBF İktisat AD Öğretim Üyesi

Öz

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyelerini belirleyen göstergeler arasında eğitim ve sağlık göstergeleri önemli bir yer tutmaktadır. Sağlık hizmetleri ise ülke ekonomilerinin önemli bir parçası ve büyük bir hizmet sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin kalkınmalarında beşeri sermayenin önem kazanmasıyla birlikte sağlık göstergeleri de gelişmişlik farklarının açıklanmasında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde sağlık harcamaları ve bu harcamalardan etkilenen demografik göstergeler, ekonomik gelişmişliğin temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de son yıllarda başlatılan sağlıkta reform ve sağlıkta dönüşüm programlarının, ülkede sağlık ve demografik göstergeler bakımından önemli iyileşmelere neden olduğu görülmektedir.

Bu çalışma Türkiye’nin de içinde olduğu D-8 ülkelerinin, sağlık harcama çeşitleri ile bazı önemli demografik göstergeleri açısından çeşitli yıllar için betimsel olarak bir karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. 24 sağlık ve demografik gösterge kullanılarak yapılan karşılaştırma sonucuna göre, Türkiye’nin, kişi başı GSYİH bakımından D-8 ülkeleri içerisinde ikinci sırada olduğu, sağlık harcama çeşitleri bakımından D-8 ortalamasının çok üstünde ve diğer ülkelerin önünde olduğu görülmektedir. Türkiye’de sağlık harcamalarının demografik göstergelere olumlu yansıdığı, bebek ve çocuk ölümlerinin düştüğü, nüfusun doğum ve ölüm oranlarına göre orantılı olarak arttığı, ortalama ömrün yükseldiği ve demografik açıdan diğer D-8 ülkelerine göre çok iyi durumda olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcama Çeşitleri, Demografik Göstergeler, D-8 Ülkeleri

1. Giriş

Ülkelerin gelişmişlik seviyelerini belirleyen göstergeler arasında eğitim ve sağlık göstergeleri önemli bir yer tutmaktadır. Ülkelerin gelişmiş ve ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirebilmeleri çoğunlukla çalışan ve üreten sağlıklı bir nüfusa sahip olmalarına bağlıdır (Koç, 2014: 1). Hiç kuşkusuz ki üretimi gerçekleştiren işgücünün verimliliği sunulan sağlık hizmetleri ile yakından ilişkilidir. Sağlık hizmetleri ise ülke ekonomilerinin önemli bir parçası ve büyük bir hizmet sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerinin en önemli ekonomik özelliklerinden birisi, hem hizmeti alan bireye hem de bireyin çevresi ile birlikte tüm topluma pozitif dışsallık yaymasıdır.

Eğitim ve sağlık harcamalarının işgücü kalitesini artırdığı ve beşeri sermayenin oluşumunda önemli rol oynadığı bilinmektedir (Akin ve Ersoy, 2012: 15). Sağlık ise beşeri sermaye oluşumuna katkı sağlayan önemli bir etken olmanın yanında, emeğin üretken dönemini uzatıp

verimliliğini artırarak kalkınmaya katkı sağlayan önemli bir faktördür (Savaşan ve Çetintaş, 2009: 195). Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ekonomik, sosyal ve kültürel etmenlerin yanında sağlık ve demografik göstergeleri de önemli bir yer tutmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın sadece fiziki sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilebileceği düşüncesi 1960'lı yıllara kadar hakim olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren beşeri sermaye kavramı ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarıyla ilişkilendirilmeye başlanmış, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ise ekonomik analizlerde artık insan unsuru yer almaya başlamıştır (Doğan ve Şanlı, 2003: 174). 1990'lı yıllardan itibaren ise sermaye birikimi ve fiziki sermaye yatırımları yanında beşeri sermaye unsurları da kalkınmanın önemli dinamikleri olarak görülmeye başlamıştır (Yalçın ve Çakmak, 2016: 706). Beşeri sermayenin önem kazanması ve yeni büyüme teorilerinin geliştirilmesi ile birlikte beşeri sermaye içerisinde sağlığın önemi artmıştır. Öyle ki politika yapımcılar, sağlık alanına yapılan harcamaları ülke için yapılan en karlı ikinci yatırım olarak görmeye başlamışlardır. (Uçan ve Atay, 2016: 220). Ülkelerin kalkınmalarında beşeri sermayenin önem kazanmasıyla birlikte sağlık göstergeleri de gelişmişlik farklarının açıklanmasında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde sağlık harcamaları ve bu harcamalardan etkilenen demografik göstergeler, ekonomik gelişmişliğin temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir.

Sağlık ve demografik göstergeleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyan, uluslar arası karşılaştırma yapmaya imkan veren ve dolayısı ile kalkınma ve gelişme adına yapılan palan ve uygulamaların etkinliğini gösteren kavramlardır. Kalkınma bu göstergelerle doğrudan ilişkilidir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 20). Sağlık ve sağlık bakımı hizmetlerinin gelişimi, demografik değişim süreci ile birlikte hareket etmektedir. Bir toplumun sağlık düzeyi ve sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı onun demografik yapısında kendini gösterir. Toplumun demografik özellikleri, o toplumun nüfusu ve sağlık bakımı arasında gelişen ilişkinin hem belirleyicisi hem de sonucudur. Dolayısıyla toplumun sağlık ihtiyaçları, mevcut sağlık sistemi ve toplumun demografik yapısı arasında çift yönlü ve birbirini etkileyen sürekli bir etkileşim bulunmaktadır (Akın ve Ersoy, 2012: 21-22). Çeşitli göstergelerle de bu etkileşimin sonucu ölçülmeye çalışılmaktadır. Özellikle 1990'lardan itibaren uygulanan sağlık politikaları ve sağlık sistemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi ve toplumun sağlık düzeyinin ölçülmesi amacıyla, akademisyenler, çeşitli ulusal ve uluslar arası kuruluşlar ve referans gruplar tarafından pek çok gösterge geliştirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise 2013 yılında başlattığı çalışma ile toplumun önceliği olacağını düşündüğü 100 temel gösterge belirlemiştir.

Türkiye geliştirmekte olan bir ülkedir ve hızla küreselleşen dünyaya entegre olmaya çalışmaktadır. Bunun için de çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri oluşumlara üye olmakta ve bazılarının da kurulmasında önyak olmaktadır. D-8 (Gelişen sekiz ülke)'de Türkiye'nin çabalarıyla 1997 yılında kurulan ve ülkeler arası işbirliğini geliştirmeye yönelik bir oluşumdur. Üyeleri arasında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir oluşum olan D-8 ile Türkiye arasındaki ilişkiler giderek artmaktadır. 20 yıllık geçmişi olan D-8 içerisinde olan Türkiye, 1990'larda başlattığı sağlıkta reform çalışmalarını 2003 yılında sağlıkta dönüşüm programı ile hızlandırmıştır. Bu bağlamda, beşeri sermayeye önemli etkileri olan sağlık ve demografik göstergeler açısından Türkiye ve Diğer D-8 ülkelerinin karşılaştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye ile Diğer D-8 ülkelerinin söz konusu sağlık ve demografik göstergeleri açısından karşılaştırılmasını ülkeler bazında ve betimsel olarak zaman serisi göstergeleriyle yapmaktır.

Konu ile ilgili yapılan araştırmada, Türkiye ve D-8 ülkelerinin sağlık ve demografik göstergeler açısından karşılaştırılmasına yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak, Sığırlı vd. (2006), Vehid (2000), Ersöz (2008), Öz, Taban ve Kar (2009), Ersöz (2009), Şahingöz ve Şahingöz (2012), Daştan ve Çetinkaya (2015), Başol ve Işık (2015), Boz ve Sur (2016), Songur (2016), Ertaş ve Atik (2016a), Ertaş ve Atik (2016b), Köksal vd., (2016), Balçık ve Nangır (2016) çeşitli sağlık düzeyi ve temel demografik göstergeleri kullanarak Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve OECD ülkelerini karşılaştırmışlardır. Çalışmalarda genel olarak; genç, yaşlı ve toplam bağımlı nüfus oranları, kaba doğum ve ölüm hızı, toplam doğurganlık hızı, nüfus artış hızı, anne ölüm hızı, yeni doğan, bebek ve 5 yaş altı ölüm hızları, 15-59 yaş arası ölüm hızı, doğuşta beklenen sağlıklı yıl kaybı, doğuşta yaşam beklentisi, kişi başı GSYİH, kişi başı sağlık harcaması, sağlık harcamalarının GSYİH içindeki oranı, sağlık harcamasının yıllık büyüme oranı, genel yönetim sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranı, sağlık harcaması içerisindeki kamu harcamasının oranı, özel sağlık harcamalarının sağlık harcamaları içerisindeki oranı, sağlık harcamaları içinde özeline payı, kamu harcamaları içinde kamu sağlık harcamalarının payı, sağlık harcamaları içinde dış kaynakların payı, kamu sağlık harcamaları içinde sosyal güvenlik harcamalarının payı, sağlık harcaması içerisinde ilaç harcamaları oranı, 15 ve üzeri yaşta tütün ve alkol tüketim oranı, 1000 kişiye düşen; hasta yatağı, doktor, hemşire sayısı, 100.000 kişi başına tıp mezunları sayısı, 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı sayısı, 100.000 kişi başına düşen kanser sebebiyle ölüm sayısı, tüberküloz görülme sıklığı, gibi göstergeler kullanılmıştır.

Çalışmalardan elde edilen ortak sonuca göre; temel demografik ve sağlık göstergeleri açısından Türkiye ile AB ve OECD ülkeleri arasında önemli farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyesi ülkelere göre genç ve bağımlı bir nüfusa sahip olduğu, bağımlı nüfusun ekonomi üzerinde olumsuz etkileri olduğu, Türkiye ile AB ve OECD ülkelerinin sağlık göstergeleri arasında var olan önemli farklılıkların azaltılması ve sağlık hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulması için Türkiye'nin sağlık harcamalarına daha fazla pay ayırması ve temel sağlık hizmetlerine önem vermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Görüldüğü gibi yapılan çalışmalarda Türkiye hep gelişmiş ülkeler ve ülke gruplarıyla karşılaştırılmıştır. Bizim çalışmamız ise Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye'yi karşılaştırmaktadır. Çalışmamızın bu özelliği, bu konuda daha önce yapılan çalışmalardan farklılığını oluşturmaktadır.

Çalışmamız, Türkiye ve diğer D-8 ülkelerini 24 değişik gösterge (Kişibaşı GSYİH, kişi başı yıllık sağlık harcaması, toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisinde oranı, kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisinde oranı, toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı, hükümet harcamaları içindeki kamu sağlık harcamalarının oranı, özel sağlık harcamalarının GSYİH içerisinde oranı, toplam sağlık harcamaları içerisinde özel sağlık harcamalarının oranı, özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranı, toplam sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranı, 1000 kişiye düşen hastane yatağı ve doktor sayısı, hemşire ve ebe sayısı, kaba doğum ve ölüm oranı, yenidoğan, bebek ve beş yaş altı çocuk ölüm oranı, nüfusun yıllık büyüme oranı, toplam ve yaş gruplarına göre nüfus, doğuşta yaşam beklentisi) açısından karşılaştırmakta ve kullanılan veriler Dünya Bankası WDI istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmaktadır.

Çalışma da giriş bölümünü takiben, seçilmiş bazı sağlık ve demografik göstergelerin önemine değinilerek bu göstergeler hakkında kısa tanımlamalar ve açıklamalar yapılmaktadır. Ardından

bu göstergelere ait istatistiki tablolar sunulmaktadır. Genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümünde ise Türkiye ve diğer D-8 ülkeleri arasında ele alınan sağlık ve demografik göstergeler açısından farklılıkların olup olmadığı ortaya konulmaktadır.

2. Kavramsal Tartışmalar

Ülkeler ekonomik büyüme, kalkınma ve sosyokültürel yönden gelişimlerini sağlamak ve hızlandırmak için çeşitli oluşumlar içine girmektedirler. Bu oluşumların kimi ekonomik, kimi askeri, kimi ise sosyokültürel etkinliklerin artırılmasını sağlamaktadır. D-8 de ülkeler arasında kurulan bu oluşumlara örneklerden birisidir. Ele alınan göstergeleri açıklamalara geçmeden önce D-8'i tanımakta yarar vardır.

Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir oluşum olan D-8, Türkiye'nin gayretleri ile İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'nın katılımıyla 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da yapılan Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi ile kurulmuştur. Üyelerinin hepsi aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi olup, yine İİT içinde teknolojik ve ekonomik kalkınma düzeyleri, ticari potansiyelleri ve nüfusları itibarıyla önde gelen ülkeler arasında yer almaktadırlar. Gelişme yolundaki ülkeler arasında oluşturulan işbirliği örneklerinden biri olan D-8'in amacı, kalkınma yolundaki ülkelerin dünya ekonomisi içindeki konumlarını iyileştirmek, ticari ilişkilerini çeşitlendirmek ve ticaret alanında üye ülkelere yeni imkanlar oluşturmak, uluslararası seviyede karar verme mekanizmalarına güçlü biçimde katılımlarını sağlamak ve halklarının yaşam seviyesini yükseltmektir. İlkeleri ve kapsadığı coğrafi alan itibarıyla küresel bir oluşum özelliğine sahip olan D-8'de işbirliği esas itibarıyla sektörel bazda yürütülmektedir. Ayrıca üye ülkeler arasında serbest ticaret esaslarına dayalı ticaretin geliştirilmesi bakımından Tercihli Ticaret Anlaşması'nın uygulamaya konulması, D-8'in en önemli başarılarından biri olarak görülmektedir (http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa).

764

Kalkınma, toplumun sağlık ve demografik yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ortaya koyulması, ülkelerarası karşılaştırmalar yapılması, kalkınma ve gelişmişlik adına yapılan plan ve uygulamaların etkinliğinin belirlenmesi açısından sağlık ve demografik göstergeler çok önemlidir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 20). Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi edinilebilmesi ve ülkelerarası kıyaslamalar yapılabilmesi için objektif, standart ve niceliksel göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır (Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 138). Sağlık ve demografik göstergeler de bunlardan bazılarıdır. Sağlık göstergesi bir toplumun sağlık durumunu yansıtırken, demografik göstergeler de toplumun demografik yapısını gözler önüne serer. Bu göstergeler ölçümlerden oluşur ve ait olduğu toplumla ilgili farklı bilgiler verir (First Nations Centre, 2007: 2; Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü, 2011: 9).

Kullanılan göstergeler zamanla değişir ve buda toplumun veya bireyin sağlık ve yaşam kalitesinin nasıl değiştiğini ölçmeye ve karşılaştırma yapmaya imkan verir. Temel sağlık hizmetleri politikalarının belirlenmesi, sağlık harcamalarının etkinliği ve sağlık sisteminin performansının değerlendirilmesinde temel sağlık göstergeleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Arslanhan, 2010: 2; Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 138; Vehid, 2000: 100-101). Dahası bu göstergeler, ülkelerin kalkınmışlık seviyesinin belirlenmesinde kullanılan vazgeçilmez bilimsel dayanaklardır (Akın ve Ersoy, 2012: 23). Ayrıca bu göstergeler, mevcut durumun ve belirli bir zaman aralığındaki değişimlerin belirlenmesi amacıyla da kullanılabilir.

Bir toplumun demografik özellikleri, o toplumun nüfusu ile sağık bakımı arasında gelişen ilişkinin hem belirleyicisi hem de sonucudur. Dolayısıyla toplumun sağık düzeyi ve sağık hizmetlerine olan ihtiyacı onun demografik yapısında kendini göstermektedir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 110). Örneğın; bir toplumdaki nüfus yapısına göre ölüm oranlarının ve sık görülen hastalıkların belirlenmesi, toplumun nüfus yapısı hakkında bilgi verirken aynı zamanda toplumun sağık düzeyi ve ihtiyaç duyulan sağık hizmetini de belirleyecektir. Farklı yaş gruplarına göre duyulan sağık hizmeti ihtiyacı farklı olacaktır.

Temel sağık göstergelerinin belki de en önemlisi sağık harcaması göstergeleridir. Toplumun ihtiyaç duyduğu sağık hizmetlerinin sağlanması amacıyla yapılan tüm faaliyetlerin bedellerinin karşılanması için yapılan bireysel ve toplumsal harcamaların tümü sağık harcamalarını oluşturmaktadır (Sağık Bakanlığı, 2006: XII; Ünal, 2013: 113). Sağık harcamalarını ve dolayısıyla sağıkla ilgili çeşitli çıktıları etkileyen en önemli faktörler, ülkelerin sağık sistemleri ve bu sistemlerin özellikleridir. Sağık hizmetlerinin sunumu yanında sağık harcamalarının finansmanın karşılanması yöntemleri de önemlidir (Daştan ve Çetinkaya, 2015: 105). Sağık harcamaları içerisinde kimin ne kadar ödemede bulunduğunun belirlenmesi, sosyal devlet anlayışı içinde devletin sorumluluklarını ne kadar yerine getirdiğinin bilinmesi açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca, bireylerin fakirliğini artırmada önemi tartışılan cepten yapılan sağık harcamalarının (Xu vd., 2003: 111-117; Xu vd. 2005: 4; WHO, 2002: 186; Carrin vd., 2005: 5) hangi boyutta olduğu ve kimlerin daha fazla cepten sağık harcaması yaptığı önemli konulardır.

Bir ülkenin sağık harcaması düzeyi ile gelir düzeyi arasında önemli bir ilişki vardır. Gelir düzeyi artan ülkeler sağık hizmetlerine daha fazla harcaması yapma eğilimine sahiptirler (Çelik, 2011: 68; Khanolkar vd., 2016: 35). Gelir artışı ile birlikte; sağık harcamalarının artması, daha iyi beslenme imkanları ve sağık koşulları, tıp teknolojisindeki ve sağık arzındaki olumlu gelişmelere paralel olarak; doğum oranları, ölüm oranları, bebek ölüm oranları, nüfus artış hızı, doğuştan beklenen yaşam süresi, şehirleşme gibi bir çok değişkeni etkileyerek beklentileri artırmaktadır. Örneğın, bireylerdeki uzun yaşam beklentisi özel sermaye birikimini artırarak büyümeyi etkilemektedir (Yaylalı ve Lebe, 2011: 34; Yardımcıoğlu, 2012: 33).

Aşağıda bazı sağık harcaması göstergeleri ile çeşitli demografik göstergeler hakkında kısa tanımlamalar yapılarak açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

Kişi başı sağık harcaması; bir toplumda bir yıl içinde sağık için harcanan toplam para miktarının nüfus sayısına bölümü olup para birimi olarak ifade edilir. Ülkede yıl içerisinde kişi başı yapılan sağık harcaması miktarını verir. Ülkenin sağık durumunu yansıtan bir göstergelerdir. GSYH'nın %'si olarak ta ifade edilebilir (WHO, 2015; Sağık Bakanlığı, 2006; Köksal vd., 2016: 206).

Kamu Sağık Harcamaları: Sağık hizmetlerinin finansmanı amacıyla sosyal güvenlik kurumları, merkezi yönetim kurumları, yerel yönetimler ve diğer kamu kurumlarının yaptığı sağık harcamalarının toplamıdır. Toplam sağık harcamaları içerisinde kamunun yapmış olduğu harcaması miktarını gösterir (WHO, 2015; Sağık Bakanlığı, 2006; Atasever, 2014: 16).

Özel Sağık Harcamaları: Genel olarak kamunun yaptığı sağık harcamaları dışında yapılan sağık harcamalarıdır. Hane halkları, özel sağık sigortaları, özel sosyal güvenlik sandıkları, hane halklarına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, vakıf üniversiteleri, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar ve diğer işletmelerin yaptığı sağık harcamalarını kapsar (Atasever, 2014: 17).

Cepten Yapılan Sağlık Harcamaları: Maliyet paylaşımı, katkı payı, katılım payı, kendi kendine bakım ve diğer harcamalar için hane halkları tarafından doğrudan yapılan harcamalardan oluşur. Sağlık hizmetleri talebinde bulunanların almış oldukları hizmetlerin bedelini doğrudan kendilerinin karşıladığı harcamalardır (WHO, 2015; Atasever, 2014: 17).

Sağlık personeli sayısı; bir toplumda belli bir zamanda ki nüfus sayısının aynı zaman süresinde mevcut sağlık personeli sayısına bölümü olup binde (onbinde) olarak ifade edilir. Ülkenin sağlık durumunu yansıtan bir göstergelerdir. Personel ihtiyacı olan bölgeleri tespit etmek ve bunun için planlama yapmak amacıyla kullanılabilecek göstergedir. (WHO, 2015; Yumşak ve Yıldırım, 2009: 59; Köksal vd., 2016: 206). 1000 kişi başına düşen doktor, hemşire, ebe, diş hekimi ve diğer sağlık personelleri olarak ayırım yapılabilir.

Hastane yatak sayısı; bir toplumda belli bir zamandaki nüfus sayısının aynı zaman süresinde mevcut hastane yatak sayısına bölümü olup binde veya onbinde olarak ifade edilir. Ülkenin sağlık durumunu yansıtan bir göstergedir (WHO, 2015; Yumşak ve Yıldırım, 2009: 59; Köksal vd., 2016: 206).

Kaba doğum hızı; bir toplumda belli bir zaman sürecinde meydana gelen canlı doğum sayısının aynı toplumun aynı süre içindeki nüfus sayısına bölümü olup ‰ (binde) olarak ifade edilir (WHO, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2016: 15; Akın ve Ersoy, 2012: 39). Kaba doğum hızı ve doğurganlık hızı genellikle sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş, ekonomik gücü çok çocuk sahibi olmayı bağlayan, aile planlaması hizmetlerinin yeterince verilmediğı veya ulusal politika olarak doğurganlığın teşvik edildiğı bölgelerde/toplumlarda yüksektir (Hayran, 1998: 33).

Kaba ölüm hızı; bir toplumda belli bir zaman süresinde meydana gelen toplam ölüm sayısının aynı toplumun aynı süre içindeki nüfus sayısına bölümü olup ‰ (binde) olarak ifade edilir (WHO, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2016: 15; Akın ve Ersoy, 2012: 39). Nüfus projeksiyonlarının yapılması, toplumun eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının belirlenmesi, ölüm nedenlerinin belirlenerek çeşitli hastalıklara karşı önleyici veya tedavi edici önlemlerin alınması konusunda önemli bilgiler verir (Hayran, 1998: 34; Çelik, 2011: 29-30).

Yenidoğan (Neonatal) ölüm hızı; canlı doğan bebeklerin 0-28 günlük dönemine yenidoğan (neonatal dönem) denir. Bir yıl içinde 0–28 günlük iken ölen bebek sayısının o yılda doğan toplam canlı bebek sayısına bölünmesi ile bulunur. Her anlamda gelişmiş ve temel sağlık hizmetlerinin örgütlü olduğu ülkelerde ve bölgelerde gerçekleşen bebek ölümlerinin çoğu yenidoğan ölümleridir. Yenidoğan ölümlerinin çoğu konjenital anomaliler ve önlenmesi oldukça zor olan nedenlerden dolayı olmaktadır (Hayran, 1998: 34-35).

Bebek ölüm hızı; belli bir zaman periyodunda bir toplumda canlı doğan ve bir yaşını doldurmadan ölen bebeklerin sayısının aynı toplumda aynı süre içindeki canlı doğum sayısına bölümü olup binde olarak ifade edilir. Bebek ölüm oranları toplumların sağlık düzeyinin belirlenmesinde önemli bir ölçüttür. Bir ülkedeki sadece çocuk sağlığı ile ilgili durumu değil; aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini de yansıtan önemli bir göstergedir (WHO, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2016: 28; Çelik, 2011: 30-31; Hayran, 1998: 34).

Beş yaş altı ölüm hızı; belli bir zaman periyodunda bir toplumda canlı doğan ve beş yaşını doldurmadan ölen bebeklerin sayısının aynı toplumda aynı süre içindeki canlı doğum sayısına bölümü olup binde olarak ifade edilir. Bebek ölüm oranları toplumun sağlık düzeyinin belirlenmesinde önemli bir ölçüttür. Ayrıca toplumun sosyo-ekonomik düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir (WHO, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2016: 28; Akın ve Ersoy, 2012: 44).

Nüfus ve nüfusun büyüme hızı; sınırları belli bir bölgede yaşayan insan sayısı o bölgenin nüfusunu oluşturur. Nüfusun büyüme hızı ise belli bir dönemde nüfus büyüklüğünün ortalama yıllık artışıdır. Yüzde yada binde olarak ifade edilir. Yıllık nüfus artışı bir ülkenin veya yörenin nüfusunun ne hızda arttığını gösterir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 22-23; Akın ve Ersoy, 2012: 39).

Doğuşta yaşam beklentisi; bir toplumda yeni doğan bir kişinin ortalama kaç yıl yaşayacağını belirten bir ölçüt olup yıl olarak ifade edilir. İnsanların ortalama ömür süresi, büyük ölçüde ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ve bunlardan vatandaşların yararlanabilme imkanlarıyla ilişkilidir. Toplumların sağlık düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir. Farklı cinsiyet ve farklı coğrafi bölgelere göre ayrı ayrı hesaplanabilir (WHO, 2015; Köksal vd., 2016: 206; Akın ve Ersoy, 2012: 38).

3- D-8 Ülkelerinin Sağlık Harcamaları ve Demografik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde Türkiye ve diğer D-8 ülkelerinin seçilmiş sağlık harcamaları ve demografik göstergeleri açısından betimsel olarak geniş bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 1: Kişibaşı GSYİH (Cari Fiyatlarla \$) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Kişibaşı GSYİH (Cari Fiyatlarla \$)					
	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	1.048	1.301	1.718	2.393	3.335	3.581
Mısır	4.588	5.856	7.124	9.658	10.749	11.132
İran	7.943	9.396	12.956	17.091	17.046	17.046*
Malezya	10.646	12.928	16.541	20.680	26.606	27.681
Endonezya	4.384	4.602	6.077	8.263	11.039	11.612
Nijerya	2.005	2.258	3.694	5.046	6.038	5.867
Pakistan	2.448	2.770	3.574	4.197	4.999	5.249
Türkiye	7.482	9.576	11.888	17.460	24.054	24.244
D-8 Ortalaması	5.068	6.086	7.947	10.598	12.983	11.171

*2015 Yılı verileridir

Tablo 1’de D-8 üyesi ülkelerin kişibaşı GSYİH verileri bulunmaktadır. Buna göre, 2016 yılında D-8 üyesi ülkeler içerisinde en yüksek kişibaşı yıllık gelire Malezya, Türkiye ve İran’ın sahip olduğu, en düşük kişibaşı gelire ise Bangladeş’in sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre, Türkiye’nin sahip olduğu kişibaşı gelir D-8 ortalamasının iki katından fazla ve Türkiye, üye ülkeler içerisinde en yüksek kişibaşı gelire sahip ikinci ülke konumundadır.

Yıllar itibariyle kişibaşı gelirini artıran Türkiye, 1995 yılındaki kişibaşı geliri ile ele alınan ülkeler içerisinde en yüksek kişibaşı gelir açısından üçüncü sırada iken, 2016 yılına gelindiğinde 1995 yılındaki kişibaşı gelirini yaklaşık 3,2 kat artırarak Malezya’nın ardında ikinci duruma gelmiştir. Üye ülkeler içerisinde Malezya, Türkiye ve İran dışındaki ülkelerin kişibaşı gelirlerindeki artışlar yıllar itibariyle düşük seyretmektedir. 2016 yılında Mısır’ın yıllık kişibaşı geliri D-8 ortalamasını yakalarken Bangladeş, Nijerya ve Pakistan’ın yıllık kişibaşı geliri D-8 ortalamasının çok altında kalmaktadır.

Tablo 2: Kişibaşı Yıllık Sağlık Harcaması (\$) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Kişibaşı Yıllık Sağlık Harcaması (\$)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	10	9	12	23	25	26	28	31
Mısır	37	78	64	126	139	161	159	178
İran	68	229	178	455	545	511	415	351
Malezya	127	122	183	351	394	422	427	456
Endonezya	20	15	35	86	99	107	106	99
Nijerya	38	17	53	80	93	90	110	118
Pakistan	16	15	22	31	37	33	34	36
Türkiye	96	207	386	566	557	555	588	568
D-8 Ortalaması	51,5	86,6	117	215	236	238	233	229

Yıllık kişibaşı sağlık harcama miktarlarını gösteren Tablo 2'ye göre, ülkelerin kişibaşı sağlık harcamalarında bazı yıllarda artış-çıkışların yaşandığı görülmektedir. 2014 yılında en fazla kişibaşı sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye, Malezya ve İran olurken, en düşük kişibaşı sağlık harcaması yapan ülkeler Bangladeş, Pakistan ve Endonezya'dır. Ayrıca, Türkiye, Malezya ve İran dışındaki diğer ülkelerin yıllık kişibaşı sağlık harcamaları 229 \$ olan D-8 ülkeleri ortalamasının altında kalmaktadır.

Türkiye'de yıllık kişibaşı sağlık harcaması miktarı yıllar itibariyle yavaş ve inişli çıkışlı seyrizlemektedir. Buna rağmen 1995 yılında 96 \$ olan kişibaşı sağlık harcaması 2014 yılına kadar altı kat artarak 568 \$'a yükselmiştir. Türkiye, D-8 ülkeleri içerisinde 568 \$ ile yıllık en yüksek kişibaşı sağlık harcaması yapan ülke konumundadır. Bu miktar 2014 yılı itibariyle D-8 ortalamasının yaklaşık 2,5 katı, Bangladeş, Pakistan, Endonezya, Nijerya ve Mısır'ın yaptığı yıllık kişibaşı sağlık harcamaları toplamından (462 \$) çok daha fazladır. Sağlık harcamalarının artışı toplumun sağlık düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 3: Toplam Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Toplam Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Oranı (%)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	3.2	2.3	2.7	3.1	3.2	3.1	2.9	2.8
Mısır	3.5	5.6	5.1	4.8	5.0	5.3	5.5	5.6
İran	3.7	4.5	6.1	8.0	7.1	7.0	6.5	6.9
Malezya	3.0	3.0	3.3	4.0	3.9	4.0	4.0	4.2
Endonezya	2.0	2.0	2.8	2.7	2.7	2.9	2.9	2.8
Nijerya	2.8	2.8	4.1	3.5	3.7	3.3	3.7	3.7
Pakistan	2.5	2.8	2.9	3.0	3.0	2.8	2.7	2.6
Türkiye	2.5	4.9	5.4	5.6	5.3	5.2	5.4	5.4
D-8 Ortalaması	2.9	3.5	4.0	4.3	4.2	4.2	4.2	4.3

Tablo 3'e göre D-8 ülkeleri içerisinde 2014 yılında kişi başı GSYİH'dan sağlık harcamalarına en fazla pay ayıran ülkeler sırasıyla İran, Mısır ve Türkiye iken, en düşük pay ayıran ülkeler ise Pakistan, Bangladeş ve Endonezya olarak sıralanmaktadır. D-8 ülkelerinin tamamında GSYİH'dan sağlık harcamaları için ayrılan pay 1995 yılından 2014 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Son dönemlerde ise küçük dalgalanmalarla birlikte tüm ülkelerde oranın pek değişmediği görülmektedir.

Toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı bakımından D-8 ülkelerinin ortalaması 1995 yılında %2,9 iken, bir miktar artışla 2014 yılında %4,3'e yükselmiştir. Bu oran Türkiye'de 1995 yılında %2,5, 2014 yılında %5,4 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH içerisinde sağlık harcamalarının payı D-8 ortalamasında 1995-2014 döneminde yaklaşık 1,5 kat artarken aynı dönemde Türkiye'de 2,16 kat artmıştır. Buna göre Türkiye'de sağlık harcamalarının GSYİH oranı diğer D-8 ülkelerinin hepsinden daha fazla artmaktadır. Bu durum Türkiye'de toplumun sağlık statüsünü ele alınan diğer ülkelere göre daha hızlı yükseltebilir.

Tablo 4: Kamu Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisinde Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Kamu Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisinde Oranı (%)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	1.2	0.9	1.0	1.1	1.0	1.0	0.8	0.8
Mısır	1.6	2.2	2.0	1.9	2.0	1.9	2.1	2.2
İran	1.7	1.9	2.3	2.7	2.5	2.7	2.7	2.8
Malezya	1.7	1.7	1.7	2.3	2.1	2.2	2.2	2.3
Endonezya	0.7	0.7	0.8	1.0	1.0	1.1	1.2	1.1
Nijerya	0.7	0.9	1.2	0.9	1.2	1.0	0.9	0.9
Pakistan	0.7	0.6	0.7	1.0	0.9	1.0	1.0	0.9
Türkiye	1.8	3.1	3.7	4.4	4.2	4.1	4.2	4.2
D-8 Ortalaması	1.2	1.5	1.7	1.9	1.9	1.9	1.9	1.9

Tablo 4'de göre, 1995 yılında GSYİH'dan en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye, İran ve Malezya'dır. Ele alınan dönemde tüm üye ülkelerde dalgalı bir seyir izleyen kamu sağlık harcamaları oranı, 2014 yılına gelindiğinde Bangladeş dışında diğer ülkelere artışla sonuçlanmıştır. 2014 yılında en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülke Türkiye olurken en az harcama Bangladeş'te gerçekleşmiştir.

D-8 ülkeleri ortalaması 1995 yılında %1,2'den, 2014 yılında %1,9'a yükselmiştir. Türkiye'de ise kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı, 1995'ten 2014 yılına kadar diğer ülkelere göre hep yüksek seyretmiş ve 2014 yılında 2,4 katı olarak gerçekleşmiştir. Bir ülkede kamu sağlık harcamalarının yüksek olması milli gelirin ne kadarının sağlık sektörüne ayrıldığından görülmesi açısından önem taşımaktadır.

Tablo 5: Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	37.2	40.7	36.1	34.3	33.0	32.0	28.1	27.9
Mısır	46.5	40.5	39.2	39.0	39.5	36.1	37.7	38.2
İran	44.8	41.6	38.5	33.5	34.8	38.5	42.1	41.2
Malezya	56.5	55.8	51.4	57.3	54.9	55.2	54.8	55.2
Endonezya	36.2	36.6	28.8	37.7	37.9	39.6	39.4	37.8
Nijerya	23.8	33.5	29.2	26.2	31.2	31.3	23.8	25.1
Pakistan	26.2	21.8	23.5	31.6	30.6	36.9	36.8	35.2
Türkiye	70.3	62.9	67.8	78.6	79.6	79.2	78.5	77.4
D-8 Ortalaması	42.7	41.7	39.3	42.3	42.7	43.6	42.7	42.3

Tablo 5'te toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı görölmektedir. Buna göre, 1995 yılından 2014 yılına 20 yıllık dönemde toplam sağlık harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ölkenin Türkiye olduğu görölmektedir. Aynı dönemde en az kamu sağlık harcaması ise Nijerya'da yapılmıştır. Tüm ölkelerde toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı dalgalı bir seyir izlemektedir.

D-8 ölkelerinin ortalaması ise 1995 yılında %42,7 iken 2014 yılında %42,3 olmuştur. Türkiye'de bu oran 1995 yılında D-8 ortalamasının yaklaşık 1,7 katıdır. 2014 yılında ise artarak D-8 ortalamasının yaklaşık 1.8 katına çıkmıştır. Bir ölkede kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranının yüksek olması, sağlık hizmetlerinin daha çok kamu kesimi tarafından karşılandığına ve özel kesimin bu alanda zayıf kaldığına işaret etmektedir. Ayrıca sunulan sağlık hizmetlerinin kamu veya özel ağırlıklarının belirlenmesi açısından da önem taşımaktadır.

Tablo 6: Hükümet Harcamaları İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Hükümet Harcamaları İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	8.4	8.1	7.9	8.3	7.5	6.9	5.5	5.7
Mısır	5.3	7.3	6.1	5.6	6.3	5.8	5.5	5.6
İran	6.2	10.6	9.6	12.7	12.7	17.5	17.5	17.5
Malezya	5.2	5.3	5.3	6.7	6.4	5.7	5.9	6.4
Endonezya	4.9	4.4	4.2	6.1	5.8	6.1	6.0	5.7
Nijerya	6.1	5.9	7.3	5.7	7.4	7.4	6.5	8.2
Pakistan	3.8	3.5	4.3	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7
Türkiye	10.7	9.8	11.3	11.0	11.3	10.8	10.5	10.5
D-8 Ortalaması	6.3	6.9	7.0	7.6	7.8	8.1	7.8	8.0

Tablo 6'ya göre 1995 yılında hükümet harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye ve Bangladeş olurken, en düşük Pakistan ve Endonezya'dır. Ele alınan dönemde hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranında tüm ülkelerde iniş-çıkışlar olmasına rağmen, 2014 yılına gelindiğinde Bangladeş ve Türkiye dışındaki ülkelerde bu hareket yükselişe sonuçlanmıştır. Türkiye ve Bangladeş'te ise sırasıyla %0,2'lik ve %2,7'lik bir düşüş yaşanmıştır. Bu oran İran'da 20 yılda hızlı bir yükseliş göstererek 1995'te %6,2'den 2014 yılında %17,5'e çıkmıştır. 2014 yılında hükümet harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülke İran iken en az Pakistan'dır.

Hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı bakımından D-8 ülkeleri ortalaması 1995'te %6,3 iken, 2014 yılına kadar bir miktar yükselişe %8,0 olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise kamu sağlık harcamalarının hükümet harcamaları içerisindeki oranı 1995-2014 yılları arasında dalgalı bir seyir izlese de D-8 ortalamasının üzerindedir. Aynı zamanda Türkiye, D-8 ülkeleri içerisinde 2014 yılında en fazla kamu sağlık harcaması yapan ikinci ülke konumundadır.

Tablo 7: Özel Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Özel Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Oranı (%)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	2.0	1.4	1.7	2.0	2.1	2.1	2.1	2.0
Mısır	1.9	3.3	3.1	2.9	3.0	3.4	3.4	3.5
İran	2.1	2.6	3.7	5.3	4.6	4.3	3.8	4.1
Malezya	1.3	1.3	1.6	1.7	1.8	1.8	1.8	1.9
Endonezya	1.2	1.3	2.0	1.7	1.7	1.8	1.8	1.8
Nijerya	2.1	1.9	2.9	2.6	2.5	2.3	2.8	2.7
Pakistan	1.8	2.2	2.2	2.1	2.1	1.7	1.7	1.7
Türkiye	0.7	1.8	1.8	1.2	1.1	1.1	1.2	1.2
D-8 Ortalaması	1.7	2.0	2.4	2.4	2.4	2.3	2.3	2.4

Tablo 7, D-8 ülkelerinde GSYİH içerisinde özel sağlık harcamalarının oranlarını vermektedir. Buna göre 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde GSYİH içerisinde en fazla özel sağlık harcaması yapılan ülkeler İran ve Nijerya'dır. En düşük ise Türkiye'dir. Ele alınan dönemde Bangladeş dışındaki ülkelerin özel sağlık harcamaları oranında yükselmeler olmuştur. 2014 yılında GSYİH içerisinde en fazla özel sağlık harcaması İran ve Mısır'da gerçekleştirilirken, en az Türkiye'de gerçekleştirilmiştir.

Özel sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı bakımından D-8 ülkeleri ortalaması 1995 yılında %1,7 iken, 20 yılda yaklaşık 1,4 kat artarak 2014 yılında %2,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu oran 1995 yılında %0,7'den 2014 yılına yaklaşık 1,7 kat artarak %1,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, ele alınan dönemde diğer D-8 ülkelerinin altında ve 2014 yılı D-8 ülkeleri ortalamasının yarısı kadardır. Ancak, genel bir değerlendirme ile tüm D-8 üyesi

ülkelerde milli gelirin artmasıyla birlikte özel sağlık hizmetlerine olan talepte ve özel sağlık harcamalarında artış olduğu söylenebilir.

Tablo 8: Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Özel Sağlık Harcamalarının Oranı (%) (The World Bank, 2017, E.Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Özel Sağlık Harcamalarının Oranı (%)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	62.2	59.3	63.9	65.7	67.0	68.0	71.9	72.1
Mısır	53.5	59.5	60.8	61.0	59.5	73.9	62.3	61.8
İran	55.2	58.4	61.5	66.5	65.2	61.5	57.9	58.8
Malezya	43.5	44.2	48.6	42.7	45.1	44.8	45.2	44.8
Endonezya	65.8	63.4	71.2	62.3	62.1	60.4	60.6	62.2
Nijerya	76.2	66.5	70.8	73.8	68.8	68.7	76.2	74.9
Pakistan	73.7	78.2	76.5	68.4	69.4	63.1	63.2	64.8
Türkiye	29.7	37.1	32.2	21.4	20.4	20.8	21.5	22.6
D-8 Ortalaması	57.5	58.3	60.7	57.7	57.2	57.7	57.4	57.8

D-8 ülkelerinde toplam sağlık harcamaları içerisinde ne kadar özel sağlık harcaması olduğu tablo 8’de görülmektedir. Buna göre, 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en fazla özel sağlık harcaması yapılan ülkeler Nijerya ve Pakistan olurken, en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye ve Malezya’dır. D-8 ülkelerinde yıllar itibariyle bu oranlar değişmesine rağmen 2014 yılında en fazla özel sağlık harcaması yapan ülkeler Nijerya ve Bangladeş, en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler yine Türkiye ve Malezya olarak sıralanmıştır.

Ele alınan dönemde toplam sağlık harcamaları içerisinde özel sağlık harcamalarının oranı D-8 ülkeleri ortalaması 1995 yılında %57,5’ten 2014 yılında %57,8’e yükselmiştir. Türkiye’de ise 1995 yılında %29,7 olan toplam sağlık harcamaları içerisindeki özel sağlık harcaması payı 2014 yılında %22,6 olmuştur. Bu oran D-8 ortalamasının çok altında ve diğer D-8 ülkelerinin hepsinden düşüktür. Toplam sağlık harcamaları içerisinde özel sağlık harcamalarının oranının düşük olması sağlık hizmetlerinin finansmanının çoğunlukla kamu tarafından karşılandığına işaret etmektedir.

Tablo 9: Özel Sağlık Harcamaları İçerisinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Özel Sağlık Harcamaları İçerisinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	95.9	97.4	93.8	92.8	91.5	93.0	93.0	92.9
Mısır	89.6	97.6	98.2	95.8	93.7	90.1	90.1	90.1
İran	97.0	96.2	89.2	86.8	85.2	81.3	81.3	81.3
Malezya	75.0	76.3	78.3	76.8	77.8	78.0	79.9	78.8
Endonezya	72.9	72.7	76.7	75.8	76.3	75.1	75.3	75.3
Nijerya	94.6	92.7	95.8	95.7	95.7	95.5	95.8	95.7

Pakistan	97.7	81.5	86.3	88.7	88.6	86.8	86.8	86.8
Türkiye	100.0	74.6	70.8	76.3	75.5	76.3	77.9	78.7
D-8 Ortalaması	90.3	86.1	86.1	86.1	85.5	84.5	85.0	84.9

Tablo 9, D-8 üyesi ülkeler ve Türkiye’de özel sağlık harcamalarının ne kadarının hizmetin ifasıyla birlikte hane halkı tarafından peşin olarak ödendiğini göstermektedir. Buna göre 1995 yılında Türkiye’de özel sağlık harcamalarının tamamı cepten ödenirken bu oranın en düşük olduğu ülkeler Endonezya ve Malezya olarak sıralanmaktadır. Zamanla D-8 üyesi ülkelere ve Türkiye’de özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan ödemelerin miktarında değişimler olmuştur. 1995 yılından 2014 yılına gelindiğinde özel sağlık harcamaları içerisinde en yüksek oranda cepten ödemelerin gerçekleştirildiği ülkeler Nijerya ve Bangladeş olurken, Endonezya ve Türkiye en düşük orana sahiptir. D-8 ortalaması 1995 yılında %90,3 iken 2014 yılına kadar bir miktar düşüşle %84,9 olmuştur. Türkiye’de ise bu oran 1995 yılında %100 iken 2014 yılında %78,7 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak bakıldığında kişi başı gelir bakımından daha düşük değere sahip olan ülkelere özel sağlık harcamalarının cepten yapılma oranının yükseldiği, geliri nispeten yüksek olan ülkelere ise bu oranın düştüğü gözlemlenmektedir. D-8 ülkelerinde kişi başı gelirin yükselmesi ve ülke kalkınmasının, zamanla sağlık harcamalarının ödeme ve finansman biçimlerini (özel sigorta, özel sağlık şirketleri, özel hayat sigortası gibi) değiştirerek özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranını düşürücü yönde etkilediği söylenebilir.

Tablo 10: Toplam Sağlık Harcamaları İçinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı (%)
(The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Toplam Sağlık Harcamaları İçinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı (%)							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	60.2	57.8	59.9	61.0	61.3	63.3	66.8	67.0
Mısır	47.9	58.1	59.7	58.4	56.7	57.6	56.1	55.7
İran	53.6	56.2	54.9	57.7	55.6	50.0	47.1	47.8
Malezya	32.6	33.7	38.1	32.8	35.1	34.9	36.1	35.3
Endonezya	46.5	46.0	54.6	47.2	47.4	45.3	45.6	46.9
Nijerya	72.1	61.7	67.9	70.6	65.8	65.6	72.9	71.7
Pakistan	72.1	63.7	66.0	60.6	61.5	54.8	54.9	56.3
Türkiye	29.7	27.6	22.8	16.3	15.4	15.8	16.8	17.8
D-8 Ortalaması	51.8	50.6	53.0	50.6	49.8	48.4	49.5	49.8

D-8 üyesi ülkeler ve Türkiye’de 1995-2014 yılları arasında toplam sağlık harcamaları içerisinde ne kadarının cepten yapıldığı tablo 10’da görülmektedir. Buna göre D-8 üyesi ülkeler arasında 1995 yılında toplam sağlık harcamaları içerisinde en fazla cepten ödeme gerçekleştirilen ülkeler Pakistan ve Nijerya olurken, en az cepten ödeme yapılan ülke Türkiye’dir. 1995 yılında D-8 ortalaması %51,8 olarak gerçekleşmiştir. Toplam sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan ödeme oranlarının 1995 yılından 2014 yılına kadar ülkeler bazında farklı seyir izlediği görülmektedir. 2014 yılında D-8 ortalaması %49,8 olarak gerçekleşirken, en yüksek oran Nijerya’da, en düşük oran ise Türkiye’de gerçekleşmiştir.

Türkiye açısından bakıldığında, 1995 yılında toplam sağlık harcamalarının %29,7'si cepten ödemeler şeklinde olurken, 2014 yılında bu oran yaklaşık %40 oranında bir azalışla %17,8 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran D-8 ülkeleri içerisinde en düşük oranı ve ortalamanın yaklaşık %64,3 altındır. Türkiye’de bu oranın diğer D-8 ülkelerinden düşük olması, devletin sağlık harcamalarını gerçekleştirirken toplumun sağlık düzeyini yükseltmek amacıyla sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hareket ettiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Tablo 11: 1000 Kişi Başına Düşen Hasta Yatağı Sayısı (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	1000 Kişi Başına Düşen Hasta Yatağı Sayısı				
	1995	2000	2005	2010	2012
Bangladeş	0.3*	0.3*	0.3	0.6*	0.6*
Mısır	2.1**	2.1***	2.2	1.7	0.5
İran	1.6**	1.6*	1.7	1.7**	0.1
Malezya	2,0	1.8*	1.8	1.8	1.9
Endonezya	0.7*	0.6**	v.y	0.6	0.9
Nijerya	v.y	1.2	0.5*	v.y	v.y
Pakistan	v.y	0.7****	1.2	0.6	0.6
Türkiye	2.5	2.6	2.6	2.5	2.5*

Not: v.y; Veri yok anlamındadır. **1995** yılına ait veriler; * 1994 yılına ait veriler, ** 1996 yılına ait verilerdir. **2000** yılına ait veriler; * 2001 yılı, ** 1998 yılı, *** 1997 yılı, **** 2003 yılı verileridir. **2005** yılına ait veriler; * 2004 yılı verileridir. **2010** yılına ait veriler; * 2011 yılı, ** 2009 yılı verileridir. **2012** yılına ait veriler; * 2011 verileridir

774

Hastane yatağı sayısı bir ülkedeki vatandaşların sağlık statüsünü belirleyen göstergelerden biridir. Tablo 11’de D-8 üyesi ülkelerin 1990-2012 yılları arasındaki 1000 kişiye düşen hasta yatağı sayıları bulunmaktadır. Tabloya göre D-8 üyesi ülkelerde 1990 yılında 1000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı 0,3 ile 2,4 arasında değişmektedir. Türkiye, 1990 yılında D-8 üyesi ülkeler içerisinde en fazla hasta yatağına sahip ülke konumundadır. Tablo 11 incelendiğinde yıllar itibariyle tüm ülkelerde yatak sayılarında değişiklikler olduğu, 2012 yılına gelindiğinde bu değişikliklerin çoğunlukla düşüşle sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 2012 yılında da en fazla yatak sayısının Türkiye’de olduğu görülmektedir.

Tablo 11’den çıkarılabilecek önemli bir sonuç, D-8 üyesi ülkelerde yıllar itibariyle 1000 kişi başına düşen hasta yatağı sayısında önemli oranda düşüşün yaşandığıdır. Ancak bunun sebebi toplumun sağlık statüsünün yükselmesi ile hasta bakımı ve sağlık teknolojisindeki gelişmeler neticesinde hastanede kalma sürelerinin çok kısılması ve hasta yatağına ihtiyacın azalması olabileceği gibi, D-8 ülkelerinde nüfus artış oranlarının hala yüksek seyretmesi ve kalkınmanın hızlandırılması amacıyla yatırımların diğer sektörlere kaydırılması olabilir.

Tablo 12: 1000 Kişibaşına Düşen Doktor, Hemşire ve Ebe Sayıları (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	1000 Kişibaşına Düşen Doktor, Hemşire ve Ebe Sayıları				
	Doktor Sayısı			Hemşire ve Ebe Sayısı	
	2000	2005	2010	2005	2010
Bangladeş	0.2*	0.3	0.3	0.3	0.3
Mısır	2.1	2.4	2.8	3.4	3.5
İran	1.0**	0.9	0.9	1.4	1.4
Malezya	0.7	0.9*	1.2	1.8*	3.3
Endonezya	0.2	0.1**	0.1	0.8**	1.4*
Nijerya	0.3	0.3	0.4	1.6	1.6
Pakistan	0.6	0.8	0.8	0.3	0.6
Türkiye	1.2	1.4	1.6	1.7	2.4**

- Doktor sayılarına ait verilerde; 2000 yılı verileri; * 2001 yılı, ** 1998 yılı verileridir. 2005 yılı verileri; * 2008 yılı, **2006 yılı verileridir.

- Hemşire ve Ebe sayılarına ait verilerde; 2005 yılına ait veriler; * 2002 yılı, ** 2003 yılı verileridir. 2010 yılına ait veriler; * 2012 yılı, ** 2011 yılı verileridir.

Tablo 12’de D-8 üyesi ülkelerde 1000 kişiye düşen doktor ve hemşire-ebe sayıları görülmektedir. 1000 kişi başına düşen doktor sayısı verileri 2000-2010 yılları arasında kapsamaktadır. D-8 ülkelerinde 1000 kişi başına düşen doktor sayısı gelişmiş ülkelere göre çok düşüktür. 2000 yılında 1000 kişiye düşen doktor sayısı Endonezya ve Bangladeş’te 0,2 iken bu oran Türkiye’de 1,2’dir. Bu oranlar 2000 yılında D-8 ülkelerinde en düşük ve en yüksek oranlardır. Yıllar itibariyle ele alınan ülkelerin doktor sayıları değişmiş, 2010 yılında 1000 kişi başına düşen doktor sayısı Mısır’da 2,8 ve Türkiye’de 1,6 olmuştur. Malezya’da ise bu oran 0,1 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 1000 kişiye düşen doktor sayısı bakımından 2010 yılında D-8 ülkeleri içerisinde ikinci sıradadır. 1000 kişi başına düşen doktor sayısının yüksek olması toplumun sağlık düzeyinin yükseltilmesinde önemli bir etkidir.

Tablo 12’de ayrıca D-8 ülkelerinde 1000 kişi başına düşen hemşire-ebe sayıları görülmektedir. Daha önceki yıllara ait sağlıklı veri bulunamadığından değerlendirme 2005 ve 2010 yılları üzerinden yapılmaktadır. 2005 yılında D-8 ülkeleri içerisinde 1000 kişiye düşen hemşire-ebe sayısı bakımından en yüksek değer Mısır ve Türkiye’ye aittir. En düşük değer ise Bangladeş’tedir. D-8 ülkelerinden Bangladeş, İran, Nijerya ve Mısır’da 1000 kişi başına düşen hemşire-ebe sayıları bakımından 5 yılda önemli bir değişiklik olmamıştır. 2010 yılında da yine en yüksek değer Mısır, Malezya ve Türkiye’de aittir. Türkiye beş yılda 1000 kişi başına düşen hemşire-ebe sayısını yaklaşık %41,2 oranında artırmıştır.

1000 kişiye düşen hemşire-ebe sayıları da 1000 kişiye düşen doktor sayıları gibi toplumun sağlık düzeyinin belirlenmesinde önemli bir göstergedir. Eldeki verilere göre, Türkiye D-8 ülkeleri içerisinde 1000 kişi başına düşen doktor ve hemşire-ebe sayısı bakımından iyi durumda görülse bile diğer gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. Türkiye ve diğer D-8 üyesi ülkelerin bütün vatandaşlarına sağlık hizmetini ulaştırabilmesi, daha kaliteli sağlık hizmeti sunabilmesi ve toplumun sağlık düzeyini yükseltebilmesi için mevcut doktor, hemşire-ebe ve kalifiye sağlık personeli sayısını artırması gerekmektedir.

Tablo 13: Kaba Doğum Oranı (1000 Kişibaşına) (The World Bank, 2017, E.Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Kaba Doğum Oranı (1000 Kişibaşına)				
	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	31.1	27.6	24.2	21.3	19.5
Mısır	27.1	25.0	25.0	27.1	27.3
İran	23.9	18.8	17.8	18.3	17.1
Malezya	26.7	22.5	18.0	16.8	16.8
Endonezya	22.9	21.5	21.5	21.0	19.6
Nijerya	43.3	43.0	42.3	41.1	39.1
Pakistan	36.3	32.0	30.0	30.2	28.8
Türkiye	23.6	21.6	19.5	17.9	16.5
D-8 Ortalaması	29.4	26.5	24.8	24.2	23.1

Tablo 13'e göre D-8 ülkelerinde 1995 yılında kaba doğum oranları oldukça yüksektir. Genellikle sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş, ekonomik yönden güçlü olmayı çok çocuk sahibi olmaya bağlayan veya doğurganlığın teşvik edilmesini bir ulusal politika olarak görülen toplumlarda doğurganlık oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Ancak ülkelerin gelişmelerine ve sağlık harcamalarındaki artışlara bağlı olarak zamanla doğurganlık oranlarının da düştüğü görülmektedir. 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek doğum oranına Nijerya, en düşük doğum oranına Endonezya sahiptir. 2015 yılına gelindiğinde ise en yüksek doğum oranına yine Nijerya sahipken, en düşük doğum oranına Türkiye sahiptir.

Kaba doğum oranı bakımından D-8 ortalaması 1995 yılında %29,4 iken Türkiye'de %23,6 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de yıllar itibariyle ekonomik gelişim ve sağlık alanında yapılan reform çalışmalarının etkisiyle kaba doğum oranlarında önemli düşüşler sağlanmıştır. 2015 yılında kaba doğum oranı D-8 ortalaması %23,1 iken, Türkiye'de %16,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran D-8 ortalamasının altında ve diğer ülkelerin hepsinden daha düşüktür.

Tablo 14: Kaba Ölüm Oranı (1000 Kişibaşına) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Kaba Ölüm Hızı (1000 Kişibaşına)				
	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	8.3	6.9	6.1	5.7	5.4
Mısır	7.3	6.6	6.5	6.3	6.1
İran	5.4	5.1	5.1	4.9	4.6
Malezya	4.6	4.4	4.5	4.7	5.0
Endonezya	7.3	7.3	7.3	7.2	7.2
Nijerya	18.2	17.6	16.0	14.0	12.7
Pakistan	9.7	8.7	8.2	7.8	7.3
Türkiye	7.2	6.4	5.9	5.8	5.7
D-8 Ortalaması	8.5	7.9	7.6	7.0	6.7

D-8 ülkelerinde ait kaba ölüm oranları Tablo 14’te görülmektedir. Tabloya göre 1995 yılında en yüksek ölüm oranı Nijerya’da görülürken en düşük oran Malezya’da görülmektedir. Ancak ülkelerin ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine bağlı olarak zamanla doğum oranlarında olduğu gibi ölüm oranlarının da düştüğü görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde en yüksek ölüm oranına yine Nijerya sahipken, en düşük ölüm oranı İran’da görülmektedir.

Kaba ölüm oranı D-8 ortalaması 1995 yılında 8.5 iken Türkiye’de 7.2 ve D-8 ortalamasının altındadır. Ancak, zamanla diğer ülkelerde ve Türkiye’de ekonomik ve sosyal alandaki gelişim ve sağlık alanına yapılan yatırımlarla kaba ölüm oranlarında önemli düşüşler sağlanmıştır. 2015 yılında kaba ölüm oranı D-8 ortalaması 6,7 iken, Türkiye’de 5,7 olarak gerçekleşmiş ve D-8 ortalamasının altına gerçeleşmiştir.

Tablo 15: Yenidoğan Ölüm Oranı (1000 Canlı Doğumda) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Yenidoğan Ölüm Oranı (1000 Canlı Doğumda)				
	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	51.8	42.6	35.5	28.9	23.3
Mısır	26.9	22.3	19	15.5	12.8
İran	22.6	19.2	15.3	11.7	9.5
Malezya	7.1	5.3	4.2	4.3	3.9
Endonezya	26.5	22.3	19.2	16.4	13.5
Nijerya	51.4	48.3	42.7	38.2	34.3
Pakistan	66.4	60.4	53.4	50	45.5
Türkiye	26	20.1	14.5	10.1	7.1
D-8 Ortalaması	34.8	30.1	25.5	21.9	18.7

Tablo 15, D-8 ülkelerinde yıllar itibariyle gerçekleşen yenidoğan ölüm oranlarını vermektedir. Yenidoğan ölüm oranları da toplumun sağlık düzeyi ve sağlık hizmetlerine erişimin belirlenmesi açısından önemli bir göstergedir. D-8 ülkelerinde 1995 yılında en yüksek yenidoğan ölüm oranı Pakistan, Bangladeş ve Nijerya’da gerçekleşirken en düşük Malezya, İran ve Türkiye’de gerçekleşmiştir. Bu dönemde D-8 ortalaması %34,8’dir. Zamanla bu oranlarda önemli düşüşler sağlanmış olmasına rağmen, 2015 yılında en yüksek yenidoğan ölüm oranı yine Pakistan, Nijerya ve Bangladeş’te gerçekleşmiştir. Bu dönemde D-8 ortalaması %18,7 olarak

gerçekleşirken en düşük oranlar Malezya, Türkiye ve İran'da gerçekleşmiştir. Türkiye, yenidoğan ölüm oranı bakımından 2015 yılı itibariyle %7,1 ile D-8 ortalamasının altında ve D-8 ülkeleri içerisinde ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 16: Bebek Ölüm Oranı (1000 Canlı Doğumda) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Bebek Ölüm Oranı (1000 Canlı Doğumda)				
	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	81.0	64.4	50.8	39.2	30.7
Mısır	49.4	37.0	29.2	24.3	20.3
İran	36.2	28.6	21.7	16.4	13.4
Malezya	11.5	8.7	7.0	6.8	6.0
Endonezya	50.8	41.1	33.4	27.4	22.8
Nijerya	123.4	112.0	96.6	81.5	69.4
Pakistan	97.1	87.7	80.0	73.5	65.8
Türkiye	43.1	32.1	23.2	16.4	11.6
D-8 Ortalaması	61.6	51.5	42.7	35.7	30.0

Bebek ölüm oranları sosyal refaha duyarlı göstergelerdir ve sağlık ihtiyaçlarının belirlenmesinde ilk bakılacak göstergelerden birisidir. Bebek ölüm oranı bir yıl içerisinde ölen 0-12 aylık bebek sayısı ile ilgilidir. Temel sağlık hizmetlerinin yeterince sunulmadığı veya ulaşılamadığı, altyapı ve çevre koşullarının yetersiz olduğu yerlerde bebek ölüm oranlarının yüksek olduğu bilinmektedir. Tablo 16, D-8 ülkelerinde seçilmiş çeşitli yıllarda bebek ölüm oranlarını göstermektedir. Buna göre 1995 ve 2015 yıllarında D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek bebek ölüm oranının yaşandığı ülkeler; Nijerya, Pakistan ve Bangladeş'tir. Bu ülkelerde bebek ölüm oranı tüm yıllarda D-8 ortalamasının da çok üzerinde seyretmektedir. 1995 ve 2015 yıllarında en düşük oran ise Malezya'ya aittir. Tabloya göre D-8 üyesi ülkelerde zamanla bebek ölüm oranlarının önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde D-8 ortalaması yaklaşık %51.3'lük düşüşle %30 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde önemli düşüşler sağlanmasına rağmen, yinede bazı ülkelerde beklenen düşüşler gerçekleşmemiştir.

Türkiye ise bebek ölüm oranları açısından D-8 ülkeleri içerisinde 1995 yılında %43,1 ile en düşük orana sahip üçüncü ülke iken, 2015 yılında %11,6 ile ikinci sıraya gelmiştir. Bu oranla Türkiye, D-8 ortalamasının çok altında ve diğer ülkelere göre çok iyi durumdadır.

Tablo 17: Beş Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı (1000 Canlı doğumda) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Beş Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı (1000 Canlı doğumda)				
	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	114.2	88	66.8	49.6	37.6
Mısır	64.6	46.5	35.6	29	24
İran	45.3	34.7	25.7	19.2	15.5
Malezya	13.3	10.2	8.2	8	7
Endonezya	66.7	52.3	41.4	33.1	27.2
Nijerya	207.8	186.8	158.1	130.3	108.8
Pakistan	125.7	112.3	101.2	91.8	81.1
Türkiye	55.2	39.6	27.7	19.1	13.5
D-8 Ortalaması	86.6	71.3	58.1	47.5	39.3

Beş yaş altı çocuk ölüm oranları da bebek ölüm oranları gibi sosyal refaha duyarlı göstergelerdir. Toplumun temel sağlık ihtiyacının karşılanıp karşılanmadığı bu göstergeler vasıtası ile belirlenebilmektedir. Aynı zamanda toplumun sosyo-ekonomik düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir. Tablo 17, D-8 ülkelerinde 1995 yılından 2015 yılına kadar olan yirmi yıllık süreçte beş yaş altı çocuk ölüm oranlarını göstermektedir. Buna göre D-8 içerisinde en yüksek oranda beş yaş altı çocuk ölümlerinin yaşandığı ülkeler Nijerya, Pakistan ve Bangladeş olurken, en düşük oran Malezya ve İran'dadır. Bu oran aynı dönemde Türkiye'de %86 olan D-8 ortalamasının altında ve %55,2 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle artan sağlık harcamalarının etkisi ve toplumun sağlık statüsünün yükselmesiyle birlikte ülkelerdeki beş yaş altı çocuk ölüm oranlarında da önemli düşüşler olmuştur.

2015 yılında beş yaş altı çocuk ölümleri oranı D-8 ülkeleri ortalaması %39,3 olarak gerçekleşirken en yüksek oran yine Nijerya ve Pakistan'da görülmektedir. Nijerya ve Pakistan'da bu oran D-8 ortalamasının çok üzerinde seyretmektedir. En düşük orana sahip ülkeler ise Malezya ve Türkiye'dir. Binde 13,5 oranına sahip olan Türkiye'de beş yaş altı çocuk ölüm oranları D-8 ortalamasının altında ve yaklaşık 1/3'ü kadardır. En düşük orana sahip Malezya ile birlikte Türkiye, İran, Endonezya, Mısır ve Bangladeş'te bu oranlar D-8 ortalamasının altındadır.

Tablo 18: Toplam Nüfus (1000 Kişi) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Toplam Nüfus (1000 Kişi)					
	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	118.706	131.581	143.431	152.149	161.200	162.951
Mısır	63.714	69.905	76.778	84.107	93.778	95.688
İran	60.575	66.131	70.421	74.567	79.360	80.277
Malezya	20.495	23.185	25.659	28.112	30.723	31.187
Endonezya	196.957	211.540	226.712	242.524	258.162	261.115
Nijerya	108.011	122.352	138.939	158.578	181.181	185.989
Pakistan	122.829	138.523	153.909	170.560	189.380	193.203
Türkiye	58.486	63.240	67.903	72.326	78.271	79.512
D-8 Toplamı	749.777	826.460	903.755	982.925	1.072.058	1.089.925

Tablo 18'a göre 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en fazla nüfusa Endonezya sahipken en az nüfusa Malezya sahiptir. Türkiye ise 1995 yılında yaklaşık 749.8 milyon olan D-8 toplam nüfusu içerisinde 58.5 milyonluk nüfusa sahiptir. Tabloya göre D-8 ülkelerinin nüfusu hızlı bir şekilde artmaktadır. Yirmi yıl içerisinde D-8 ülkelerinin toplam nüfusu 749.8 milyondan % 45,4'lük bir artışla 2016 yılında yaklaşık 1.090 milyona yükselmiştir. 2016 yılında da D-8 ülkelerinde nüfus bakımından büyüklük sıralaması değişmemiş, Endonezya, Pakistan, Nijerya, Bangladeş, Mısır, İran, Türkiye ve Malezya olarak sıralanmıştır. Türkiye nüfus büyüklüğü bakımından yedinci sırayı almaktadır.

200'ün üzerinde bağımsız ülkenin olduğu dünyamızda, dünya nüfusunun 2016 yılında 7.442 milyon kişi olduğu bilinmektedir. D-8 ülkeleri ise yaklaşık 1.090 milyon kişi ile dünya nüfusunun yaklaşık 1/7'sini oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık 1/7'ni barındıran ve gelişmekte olan 8 ülkenin bir araya gelerek çeşitli konularda birlikte hareket etmeye çalışması dünya ekonomik ve sosyal hayatına önemli etkiler yapabilir.

Tablo 19: Nüfusun Yıllık Büyüme Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Nüfusun Yıllık Büyüme Oranı (%)					
	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Banglades	2.1	2.0	1.5	1.1	1.1	1.1
Mısır	1.9	1.8	1.8	2.0	2.1	2.0
İran	1.4	1.6	1.1	1.2	1.2	1.1
Malezya	2.5	2.3	1.9	1.8	1.6	1.5
Endonezya	1.5	1.4	1.4	1.3	1.2	1.1
Nijerya	2.5	2.5	2.6	2.7	2.6	2.6
Pakistan	2.5	2.3	2.1	2.1	2.0	2.0
Türkiye	1.6	1.5	1.3	1.4	1.6	1.6
D-8 Ortalaması	2.0	1.9	1.7	1.7	1.7	1.6

Bir ülkenin nüfus artışı birçok faktörden etkilenmektedir. Öncelikle ülkenin gelişmişliği, sağlığa yapılan harcamalar ve yatırımlar, sağlık hizmetlerine erişim, doğum ve ölüm oranları ve izlenen nüfus politikaları bunların başında gelmektedir. D-8 üyesi ülkelerde 1995 yılında nüfusun büyüme oranı ortalama % 2'dir. D-8 içerisinde nüfusun en hızlı arttığı ülkeler Nijerya, Pakistan ve Malezya iken, en yavaş arttığı ülkeler İran ve Endonezya'dır. Zamanla ülkelerde uygulanan kalkınma, nüfus ve sağlık politikalarına göre ülkelerin nüfus artış oranları da şekillenmiştir. 2016 yılında D-8 ülkeleri yıllık nüfus artışı ortalaması %1,6 oranına gerilerken en yüksek oran Nijerya'da en düşük oran ise İran, Endonezya ve Bangladeş'te gerçekleşmiştir. Nüfusun yıllık büyüme oranı yıllar itibarıyla Nijerya'da yükselmeye devam ederken diğer D-8 ülkelerinde düşme eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Nijerya, Mısır ve Pakistan D-8 ortalamasının üzerinde yer alırken diğer ülkeler (Türkiye hariç) D-8 ortalamasının altında yer almaktadırlar.

Türkiye'de 1995 yılında %1,6 olarak gerçekleşen nüfusun yıllık büyüme oranı, bu yıldan itibaren düşüş eğilimine girmesine rağmen 2010 yılından itibaren yeniden yükselişe geçmiştir. Türkiye'de 2016 yılında gerçekleşen nüfusun yıllık büyüme oranı D-8 ülkeleri ortalaması ile aynıdır. Türkiye'de nüfusun büyüme oranının düşmemesinin sebebi devlet politikası gereği olduğu söylenebilir.

Tablo 20: 0-14 Arası yaş nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	0-14 Arası Yaş Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı (%)					
	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	39.9	37.1	34.5	32.1	29.4	28.9
Mısır	39.5	36.3	33.1	31.9	33.2	33.5
İran	42.2	34.9	26.0	23.5	23.6	23.6
Malezya	35.7	34.1	30.9	27.4	25.0	25.0*
Endonezya	33.7	30.7	29.9	28.9	27.7	27.5
Nijerya	44.1	43.5	43.6	43.9	44.0	44.0
Pakistan	42.7	41.1	38.2	36.2	35.0	34.9
Türkiye	33.3	30.7	28.6	26.9	25.7	25.4
D-8 Ortalaması	34.7	36.1	33.1	31.3	30.4	30.4

*2015 yılı verisidir.

Tablo 20, D-8 ülkelerinde 0-14 arası yaş nüfusun (genç bağımlı nüfus) toplam nüfus içerisindeki oranını göstermektedir. Tabloya göre 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde nüfus oranına göre en fazla genç bağımlı nüfusa Nijerya sahiptir. En düşük oran ise Türkiye'dedir. Aynı dönemde D-8 ortalaması %34,7 olarak gerçekleşmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi zamanla doğum ve ölüm oranlarının düşmesi ve ortalama ömrün uzaması ile birlikte aileler daha az çocuk sahibi olmaya başlamışlardır. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal yönden gelişmeye başlayan ülkelerde nüfus yapısı da değişmeye başlamıştır. Zaman içinde Nijerya dışında tüm D-8 ülkelerinde bu oranda düşüşler yaşanırken, Nijerya'da bu oran aynı seviyede seyretmiştir. 2016 yılına gelindiğinde D-8 ülkeleri içerisinde nüfusuna göre en fazla 0-14 yaş nüfusuna sahip ülke Nijerya olurken en düşüğü İran olmuştur.

Türkiye’de ise 1995 yılında genç bağımlı nüfus oranı %33,3 iken 2016 yılında %25,4’e düşmüştür. Aynı dönemde D-8 ortalaması %34,7’den %30,4’e gerilemiştir. Türkiye’deki oran D-8 ortalamasının altında ve görece gelişmişlik düzeyi benzer ülkelerle yakın seyretmektedir. 0-14 yaş arası nüfusun oranının toplam nüfus içerisinde fazla olması, gelecekte işgücüne katılacak olmasından dolayı gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır.

Tablo 21: 15-64 Arası Yaş Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	15-64 Arası Yaş Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki oranı (%)					
	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	56.7	59.1	61.3	63.2	65.6	66.1
Mısır	55.5	58.6	61.9	63.1	61.6	61.2
İran	54.0	60.8	69.0	71.6	71.3	71.1
Malezya	60.6	62.0	64.6	67.7	69.1	69.1*
Endonezya	62.2	64.6	65.3	66.2	67.1	67.2
Nijerya	53.0	53.7	53.7	53.3	53.3	53.3
Pakistan	53.3	54.8	57.6	59.4	60.5	60.6
Türkiye	61.5	63.3	64.8	66.1	66.8	66.9
D-8 Ortalaması	49.4	59.6	62.3	63.8	64.4	64.4

*2015 yılı verisidir.

Tablo 21’de D-8 ülkelerine ait 15-64 yaş arası nüfus oranları bulunmaktadır. 15-64 yaş arası nüfus ülkenin çalışabilir işgücü miktarını vermektedir. Dolayısıyla bu oranın yüksek olması çalışabilir işgücünün o oranda yüksek olduğunu gösterir. Tabloya göre 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde nüfusuna göre en fazla çalışabilir işgücüne sahip ülkeler; Endonezya, Türkiye ve Malezya olarak sıralanırken en az olanlar Nijerya ve Pakistan’dır. Bu dönemde D-8 ortalaması ise %49,4’tür. Zaman içinde ülkelerin gelişimine paralel olarak halkın sağlık durumundaki iyileşmelerle birlikte demografik yapıda da değişimler olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde nüfusu içerisinde en fazla 15-64 yaş arası nüfus barındıran ülkeler İran, Malezya ve Endonezya olarak değişmiştir. En düşük oran ise yine Nijerya ve Pakistan’dadır.

Türkiye 2016 yılında 15-64 yaş arası nüfus bakımından % 66,9 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bu dönemde D-8 ortalaması %64,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye bu oranla D-8 ortalamasının üzerinde ve nüfusuna göre önemli oranda çalışabilir işgücüne sahip ülke konumundadır.

Tablo 22: 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı (%) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı (%)					
	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	3.4	3.8	4.3	4.7	5.0	5.0
Mısır	4.9	5.1	5.0	4.9	5.2	5.3
İran	3.8	4.2	4.9	4.9	5.1	5.2
Malezya	3.7	4.0	4.5	5.0	5.9	5.9*
Endonezya	4.2	4.7	4.8	4.9	5.2	5.3
Nijerya	2.9	2.8	2.7	2.7	2.7	2.7
Pakistan	4.0	4.1	4.3	4.4	4.5	4.5
Türkiye	5.1	6.0	6.5	7.0	7.5	7.7
D-8 Ortalaması	3.9	4.3	4.6	4.8	5.1	5.2

*2015 yılı verisidir.

65 yaş ve üzeri nüfus yaşlı bağımlı nüfus olarak tanımlanmaktadır. Tablo 22’de D-8 ülkelerinde 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranını görülmektedir. Tabloya göre, 1995 yılında nüfusu içerisinde en yüksek oranda 65 yaş ve üzeri nüfusu barındıran ülke Türkiye ve en düşük oranda ise Nijerya’dır. D-8 ülkeleri ortalaması ise 1995 yılında %3,9 olarak gerçekleşmiştir. Zamanla ülkelerin sağlık harcamalarındaki artışlar ve toplumun sağlık statüsünün de yükselmesiyle birlikte ortalama ömür yükselmiştir. Buna bağlı olarak ülkelerin nüfusları içerisindeki yaşlı bağımlı nüfus oranının arttığı (Nijerya dışında) ancak, bu artışın gelişmiş ülkelere göre daha yavaş seyrettiği söylenebilir.

D-8 ülkelerinde 2016 yılında yaşlı bağımlı nüfus oranının en yüksek olduğu ülke yine Türkiye ve en düşük oranın olduğu ülke Nijerya’dır. Nijerya’da bu oran yirmi yılda artmamış aksine düşüş göstermiştir. Yıllar itibariyle artış gösteren 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı diğer D-8 ülkelerinde birbirine yaklaşık değerler almış ve %5,2 olan D-8 ortalamasına yakın seyretilmektedir. Türkiye ise D-8 ortalamasının 2,5 puan üzerinde ve %7,7 oranı ile nüfusuna göre D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek yaşlı bağımlı nüfusu barındıran ülke konumundadır.

Tablo 23: Doğuştan Yaşam Beklentisi (Yıl) (The World Bank, 2017, E. Tarihi: 28.07.2017)

Ülkeler/Yıllar	Doğuştan Yaşam Beklentisi (Yıl)				
	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	55.6	65.3	68.0	70.1	72.0
Mısır	61.8	68.6	69.4	70.3	71.3
İran	55.9	70.1	71.9	74.0	75.6
Malezya	69.5	72.9	73.6	74.2	74.9

Endonezya	61.5	66.2	67.2	68.1	69.1
Nijerya	46.3	46.6	48.7	51.3	53.0
Pakistan	58.6	62.8	63.9	65.2	66.4
Türkiye	61.7	70.0	72.4	74.1	75.4
D-8 Ortalaması	58.9	65.3	66.9	68.4	69.7

Doğuştaki yaşam beklentisi insanların ortalama ömür süresini ifade etmektedir. Ayrıca, toplumun sağlık düzeyini göstermesi açısından önemli bir göstergesi ve ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ile vatandaşların bundan yararlanabilme imkanı ile alakalıdır. Tablo 23'te 1995 yılından 2015 yılına kadar olan süreçte D-8 üyesi ülkeler ve Türkiye'de doğuştaki yaşam beklentisinin (ortalama ömür) kaç yıl olduğu görülmektedir. Tablo 23'e göre Nijerya dışında diğer bütün D-8 üyesi ülkelerde 1995 yılında ortalama ömür 55 yılın üzerinde ve D-8 ortalaması 58,9'dur. Türkiye'de ise 1995 yılında ortalama ömür 61,7 yıl ve D-8 ortalamasının üzerindedir. Yıllar itibarıyla tüm D-8 ülkelerinde ortalama ömür yükselmiştir. Bu yükselişte; ülkelerin milli gelirlerinin artması, milli gelirden sağlığa ayrılan payın artması, sağlık teknolojilerindeki gelişmeler ve sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaşması ile toplumun sağlık statüsünün yükselmesinin önemi büyüktür. 1995 yılında 58,9 yıl olan D-8 ortalaması 20 yılda 10,8 yıl artarak 2015 yılında 69,7 yıl olmuştur. 2015 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek ortalama ömür 75,6 yıl ile İran'da, en düşük ise 53 yıl ile Nijerya'da görülmektedir.

Aynı süre içerisinde Türkiye'de doğuştaki yaşam beklentisi 13,7 yıl artarak 2015 yılında 75,4 yıl olmuştur. Bu oran D-8 ortalamasından 5,7 yıl fazla ve diğer altı ülkenin üzerindedir. Genel bir değerlendirme ile tablo 23'e göre, D-8 üyesi ülkelerin bazılarında (Bangladeş, İran ve Türkiye) uygulanan sağlık politikaları ve gerçekleştirilen sağlık harcamalarının diğer D-8 üyesi ülkelere (Mısır, Endonezya, Malezya, Nijerya ve Pakistan) göre daha etkin ve verimli kullanıldığı söylenebilir. Bu dönemde D-8 ülkelerinde 20 yılda ortalama ömür 10,8 yıl artarken Türkiye'de 13,7 yıl, Bangladeş'te 16,7 yıl ve İran'da ise 19,7 yıl artarak D-8 ortalamasının çok üzerinde gerçekleşmiştir.

Sonuç

Ülkelerin kalkınmalarında beşeri sermayenin önem kazanmasıyla birlikte sağlık göstergeleri de gelişmişlik farklarının açıklanmasında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde sağlık harcamaları ve bu harcamalardan etkilenen demografik göstergeler, ekonomik gelişmişliğin temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Toplumun demografik özellikleri, o toplumun nüfusu ve sağlık bakımı arasında gelişen ilişkinin hem belirleyicisi hem de sonucudur. Sağlık ve demografik göstergeleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyan, uluslar arası karşılaştırma yapmaya imkan veren ve dolayısı ile kalkınma ve gelişme adına yapılan plan ve uygulamaların etkinliğini gösteren kavramlardır. Kalkınma bu göstergelerle doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmada, Dünya Bankası veri tabanından alınarak yıllar itibarıyla tablolastırılan 24 sağlık ve demografik gösterge ile, Türkiye'nin de içinde olduğu D-8 ülkelerinin çeşitli yıllar itibarıyla betimsel olarak bir karşılaştırması yapılmıştır.

Buna göre; gelişmekte olan sekiz ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu D-8 içerisinde kişi başı GSYİH bakımından yüksek değerlere sahip ülkelerin diğerlerine göre daha yüksek oranda sağlık harcaması yaptığı, GSYİH'dan sağlığa daha fazla pay ayırdığı ve sağlık ve demografik

göstergeleri bakımından diğerlerine göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. D-8 ülkeleri içerisinde milli gelir bakımından ikinci sırada olan Türkiye'nin ise, sağlık ve demografik göstergeler açısından gelişmiş ülkelerin değerlerine ulaşamasa bile D-8 ülkeleri içerisinde çok iyi konumda olduğu, sağlık harcamalarının demografik göstergelere olumlu yansıdığı, bebek ve çocuk ölümlerinin düştüğü, nüfusun doğum ve ölüm oranlarına göre orantılı olarak arttığı ve ortalama ömrün yükseldiği söylenebilir. Ayrıca, sağlıkta reform ve dönüşüm çalışmalarının temel sağlık göstergelerinde gözle görülür iyileşmeler sağladığı da açıktır. Temel sağlık ve demografik göstergeleri açısından gelişmiş ülkeler ile Türkiye ve D-8 ülkeleri arasındaki ciddi farklılıkların giderilebilmesi ve toplumun sağlık düzeyinin yükseltilebilmesi için bütün D-8 ülkelerinde;

- Sağlık harcamalarının miktarı ve oranlarının artırılması,
- Kamu sağlık harcamalarını artırarak temel sağlık hizmetlerinin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması,
- Doğum, ölüm ve özellikle bebek ve çocuk ölüm oranlarını düşürecek çalışmalar yapılması,
- Sağlık insan gücünü artıracak ve uzman sağlık personelinin yetiştirecek planlamanın yapılması,
- Toplumun sağlık konusunda bilinçlendirilmesi için çalışma yapılması,
- Yeni sağlık tesisleri ve sağlık teknolojisi yatırımlarının artırılması,
- Yapılan sağlık harcamalarının etkin ve verimli kullanımının sağlanması gerektiği, kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akın, A. ve Ersoy, K. (2012). *2050'ye doğru nüfusbilim ve yönetim: sağlık sistemine bakış*. TÜSİAD, Yayın no: TÜSİAD-T/2012-11/533
- Alptekin, N. ve Yeşilaydın, G. (2015). OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7/4, 137-155.
- Arslanhan, S. (2010). Artan sağlık harcamaları temel sağlık göstergelerini nasıl etkiliyor?, *TEPAV (Türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı) Değerlendirme notu*. Temmuz.
- Atasever, M. (2014). *Türkiye sağlık hizmetlerinin finansmanı ve sağlık harcamalarının analizi 2002-2013 dönemi*. Bakanlık yayın no: 983.
- Balçık, P. Y. ve Nangır, Ö. F. (2016). Avrupa ve Türkiye'de sağlık insan gücü ve sağlık teknolojileri. *Ankara Med J*, 16 (1): 90-97.
- Başol, E. ve Işık, A. (2015). Türkiye'de sağlık politikalarında güncel gelişmeler: sağlıkta dönüşüm programından günümüze bazı değerlendirme ve öneriler. *IAAOJ (International Anatolia Academic Online Journal), Social Science (Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2/2, 1-26.
- Boz, C. ve Sur, H. (2016). Avrupa Birliği üyesi ve aday ülkelerin sağlık harcamaları Açısından benzerlik ve farklılık analizi. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 5/9, 23-46.

- Carrin, G. vd. (2005). Achieving universal health coverage: developing the health financing system. *Technical Briefs for Policy Makers*, No:1, World Health Organization, Geneva.
- Çelik, Y. (2011). Türkiye sağlık harcamalarının analizi ve sağlık harcama düzeyinin uygunluğunun değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1/1, 62-81.
- Daştan, İ. ve Çetinkaya, V. (2015). OECD ülkeleri ve Türkiye'nin sağlık sistemleri, sağlık harcamaları ve sağlık göstergeleri karşılaştırması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5/1, 104-134.
- Doğan, S. ve Şanlı, B. (2003). İktisadi kalkınmada beşeri sermaye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 173-196.
- Ersöz, F. (2008). Türkiye ile OECD ülkelerinin sağlık düzeyleri ve sağlık harcamalarının analizi. *İstatistikçiler Dergisi*, 2, 95-104.
- Ersöz, F. (2009). OECD'ye üye ülkelerin seçilmiş sağlık göstergelerinin kümeleme ve ayırma analizi ile karşılaştırılması. *Türkiye Klinikleri J Med Sci*, 29/6, 1650-1659.
- Ertaş, S. A. ve Atik, H. (2016a). Kalkınma göstergeleri bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki yeri: istatistiksel bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Temmuz-Aralık, 48, 199-218.
- Ertaş, S. A. ve Atik, H. (2016b). Kalkınma göstergeleri bakımından Türkiye'nin OECD ülkeleri arasındaki yeri: istatistiksel bir analiz. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)*, 2/5, 13-24.
- First Nations Centre, (2007). *Understanding health indicators*. Ottawa: National Aboriginal Health Organization, April.
- Hayran, O., (1998). "Sağlık hizmetleri", *Sağlık Hizmetleri El Kitabı* (Editör: Osman HAYRAN ve Haydar SUR), Yüce Yayın, Çevik Matbaası, Nobel Tıp Kitapevleri, (15-32), 450 s.
- Hoşgör, Ş. ve Tansel, A. (2010). *2050'ye doğru nüfus ve bilim: eğitim, işgücü, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerine yansımalar*. Yayın no: TÜSİAD-T/2010/11/505
- Khanolkar, V., Khan S. A. ve Gamba, M. (2016). An insight on health care expenditure. <https://www.usi.edu/media/3654761/Insight-on-Health-Care-1.pdf> adresinden erişildi (ET: 18.06.2016)
- Koç, E., (2014). Refah devleti anlayışı çerçevesinde geçiş ekonomilerinde sağlık harcamaları. *SESSION, International Conference On Eurasian Economies 2014*, ss 1-8.
- Köksal, S. S. vd. (2016). Temel sağlık düzeyi göstergeleri açısından Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri. *TJFM&PC (Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care)*, 10/4, 205-212.
- Öz, B., Taban, S. ve Kar, M. (2009). Kümeleme analizi ile Türkiye ve AB ülkelerinin beşeri sermaye göstergeleri açısından karşılaştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1, 1-30.
- Sağlık Bakanlığı. (2006). *Türkiye ulusal sağlık hesapları hane halkı sağlık harcamaları 2002-2003*. T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü, Bakanlık yayın No: 691, HM Yayın no: Sb-HM-2005/09, Ankara.
- Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü. (2011). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Bakanlık yayın no: 814, 1. Baskı, Nisan, ANKARA.

Savaşan, F. ve Çetintaş, H. (2009). Kamu Sağlık-Eğitim Harcamaları ve Büyüme, 24. *Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Devletin Değişen Rolü Bağlamında Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sektörel Analizi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ss 193-212, 19-23 Mayıs 2009, Antalya.

Sığırlı, D. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin sağlık düzeyi ölçütlerinin çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13/2, 81-85.

Songur, C. (2016). Sağlık göstergelerine göre ekonomik kalkınma ve işbirliği örgütü ülkelerinin kümeleme analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi (SGD)*, 6/1, 197-224.

Şahingöz, T. ve Şahingöz, S. (2012). Demografik ve bazı sağlık göstergeleri açısından Türkiye’nin dünyadaki durumu. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1/1, 1-11.

The World Bank, (2017). World Development Indicators. World Databank, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> adresinden erişildi (ET: 28.07.2017).

Uçan, O. ve Atay, S. (2016). Türkiye’de sağlık harcamaları ve büyüme arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9/3, 215-222.

Ünal, E. (2013). *Sağlık ekonomisi ve yönetimi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Vehid, S. (2000). Temel demografik ve sağlık düzeyi ölçütleri açısından Türkiye İle Avrupa Birliği’ne (AB) üye ülkelerin karşılaştırılması. *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, 31/2, 100-106.

WHO (World Health Organization). (2002). Funding health care: options for Europe (Ed; Mossialos E, Dixon A, Figueras J, Kutzin J). European observatory on health care systems series, Open University Press: Buckingham, Philadelphia.

WHO (World Health Organization). (2015). 2015 Global reference list of 100 core health indicators.

Xu, K. vd. (2003). Household catastrophic health expenditure: A multicountry analysis. *The Lancet* 2003, July, 362, 111-117.

Xu, K. vd. (2005). Designing health financing systems to reduce catastrophic health expenditure. *Technical briefs for policy-makers*, Number: 2, World Health Organization, Geneva.

Yalçın, A. Z. ve Çakmak, F. (2016). Türkiye’de kamu sağlık harcamalarının insani gelişim üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Dergisi*, 30/4, 705-723.

Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD ülkelerinde sağlık ve ekonomik büyüme ilişkisinin ekonometrik bir incelemesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2, 27-47.

Yaylalı, M. ve Lebe, F. (2011). Beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ. B.F. Dergisi*, XXX / I, 23-51.

Yumuşak, G. İ. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Sağlık harcamaları iktisadi büyüme ilişkisi üzerine ekonometrik bir inceleme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, IV / I, 57-70.

http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa Erişim Tarihi: 30.08.2017

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNİN ÇEŞİTLİ İNSANİ GELİŞİMİŞLİK GÖSTERGELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Hacı Hayrettin Tıraş
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doç. Dr. Hüseyin Ağır
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF İktisat Öğretim Üyesi

Öz

Ülkelerin ekonomik performansları ile beşeri kalkınma performansları aynı olmayabilir. Bir ekonominin milli gelirinin yüksek olması onun gelişmiş bir ülke olması için de yeterli değildir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirleyebilmek için ekonomik göstergelerin yanında insani, sosyal ve kültürel birçok gösterge kullanılmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi göstergeleri olarak Birleşmiş Milletler tarafından temel ölçüt olarak İnsani Gelişim Endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks insani gelişmeyi, gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alarak ölçmeyi amaçlayan bir gösterge niteliğindedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin de içinde olduğu 57 üyeli İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin, 2016 İnsani Gelişim Endeksi ve bazı alt grup göstergeler açısından bir karşılaştırılması yapılmaktadır. Buna göre Türkiye, 188 ülke içerisinde insani gelişim endeksi bakımından 0,767 puanla 71. sırayı alarak yüksek insani gelişime sahip ülkeler arasındadır. İslam İşbirliği Teşkilatı üyeleri içerisinde ise 11. sırada yer alan Türkiye, bu grubun gelir göstergeleri göz önüne alındığında hak ettiği yerde olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin insani gelişim açısından daha üst basamaklarda yer alabilmesi için özellikle eğitim ve sağlık alanlarındaki yatırımlarını hızlandırması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Kalkınma, İnsani Gelişim Endeksi, İslam İşbirliği Teşkilatı.

1-Giriş

Ekonomik büyüme ve kalkınmada en önemli faktör olan beşeri sermayenin miktarı ve gelişme düzeyi ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik kalkınma, genel olarak milli gelirin büyüklüğü ile ölçülmesine rağmen, kalkınmayı sadece milli gelir olarak ele almak yanıltıcı olabilir. Bir ülkenin milli gelirinin yüksek olması o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak görülmesi için yeterli değildir. Dolayısıyla, ekonomik olarak kalkınmış çoğu ülkede sosyal sorunların varlığını sürdürmesi, ekonomik büyüme ve insani gelişim arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Demir Şeker, 2011: 2 ;Çelik, 2016: 1).

¹ Bu çalışma, 26-28 Ekim 2017 tarihleri arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi evsahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Kalkınma, merkantilist dönemden 1970'lere kadar gelir ekseninde ekonomik büyümeye yönelik faaliyetler olarak görülmüştür. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınma ve gelişme odaklı çalışmalar artmıştır. 1950-1970 döneminde ülkelerin kalkınmışlık dereceleri milli gelirdeki artışla bir tutulmuştur (Fırat vd., 2015: 882 ;Başar vd., 2015: 846). Kalkınmada insan odaklı yaklaşımın ortaya çıkmasıyla birlikte, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçebilmek amacıyla özellikle 1970'li yıllardan sonra insani, sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere birçok gösterge kullanılmaya başlanmıştır (Karabulut, vd., 2009: 2). Söz konusu bu göstergelerin aynı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde bile farklılıklar göstermesinden dolayı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ilk defa 1990 yılında, gelirle birlikte insani gelişmeyi de ölçmeyi amaçlayan gelir dışı göstergelerin de esas alındığı bir takım endeksler yayımlamaya başlamıştır (UNDP, 2010: IV). Bu endekslerde ülkelerin refah ve kalkınmışlık dereceleri de sayısal değerlere dönüştürülerek İnsani Gelişme Endeksi (İGE) (Human Development Index (HDI)) adı altında yayınlanmaktadır.

İnsani gelişme, insanların seçeneklerini artırma süreci (UNDP, 1990:10) olarak tanımlanmaktadır. İnsan yaşamını iyileştirmek yoluyla, insanların kendi yaşamlarını şekillendiren süreçlere aktif şekilde katılarak yeteneklerini artırmak suretiyle gelişmez. Aynı zamanda bir hedef olan insani gelişme, insanların yaşamlarını şekillendiren süreçleri etkilemeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme insani gelişme için önemli bir araç olmakla birlikte amaç değildir (UNDP, 2016: 2). İnsani gelişme kavramı, insan refahının gelir kavramının ötesinde değerlendirmektedir.

İnsani gelişme kavramının ölçüsünü ifade eden İGE, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri yanında ülkede yaşayan bireylerin refah düzeylerini de ölçmektedir (Doğan ve Gürler, 2013: 70). İGE, insani gelişmeyi; uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve insanca bir yaşam için gerekli gelir boyutu ile ele alan bileşik bir ölçüttür (UNDP, 1990: 10). İGE hesaplamasında kullanılan eğitim, sağlık ve gelir bileşenleri, içeriklerinde zamanla bazı değişiklikler olmakla birlikte bütün gelişme aşamalarında ön plandadır. Uzun ve sağlıklı bir yaşam doğuştan yaşam beklentisi (sağlık bileşeni) ile, bilgi edinme ve bilgiye ulaşma, beklenen ve ortalama okullaşma oranı (eğitim bileşeni) ile, tatminkar bir yaşam sürmeyi sağlayacak gelir ise kişi başına gayri safi milli gelir (GSMG) (gelir bileşeni) ile ölçülmektedir. Dolayısıyla İGE, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi bir arada değerlendirmekte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birlikte izleme ve karşılaştırma imkanı sunmaktadır.

Dünya hızla küreselleşmektedir. Ülkeler ise ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerini sağlamak ve bunu hızlandırmak için farklı temellerde birlikler ve örgütler oluşturmaktadırlar. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'da inanç temelinde oluşturulmuş uluslar arası bir oluşumdur. Halen 57 üyesi ve 5 gözlemci ülkesi bulunan İİT, dünya nüfusunun yaklaşık %25'ni barındırmaktadır. Bu haliyle teşkilat, Birleşmiş Milletler ve Bağlantısızlar Hareketi'nden sonra dünyanın en büyük uluslar arası örgütü durumundadır. Ancak, İİT üyesi ülkelerin büyük bir kısmı zengin doğal ve beşeri kaynaklara sahip olmalarına rağmen dünyanın en yoksul ve geri kalmış ülkeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin çoğunda barınma, eğitim, sağlık ve temiz suya erişimde yetersizliklerin olduğu görülmektedir. Müslüman dünyasının ortak sesi olma gayreti içinde olan teşkilatın 2005 yılında yapılan 3. olağanüstü zirvesinde, hoşgörü ve modernizasyonun teşviki ve her alanda (eğitim, bilim, teknoloji, iyi yönetim ve ticaret gibi) reformların desteklenmesi amacıyla 10 yıllık eylem planı oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra insan hakları, çocuk, kadın ve yaşlı haklarına dair İslami değerler ön plana çıkarılmıştır (Tireli vd., 2013: 62-63). Dolayısıyla

insani gelişimin daha ön plana çıktığı ve hızlı değişimlerin yaşandığı dünyada böyle büyük bir oluşumun İGE açısından karşılaştırılması da önem arz etmektedir.

Konuyla ilgili daha önceki çalışmalar incelendiğinde farklı ülkelerin ve ülke gruplarının İGE açısından değerlendirildiği veya karşılaştırmalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Tireli vd. (2013) çalışmalarında, İİT üyesi ülkeler ile Türkiye'ye ait sosyal göstergeler ile insani gelişim göstergeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Fırat vd. (2015) çalışmalarında, kalkınma ve eğitim ilişkisini ele alarak Türkiye'nin eğitim düzeyini değerlendirmişlerdir. Başar vd. (2015) ise, ülkeleri İGE değerlerine göre etkinliklerini araştırmıştır. Karabulut vd. (2009), OECD ülkelerini 2006 İGE değerleri ile analiz etmiştir. Akçiçek (2015), Türkiye'nin insani gelişme performansını 2014 yılı İGE değerleri ile incelemiştir. Bolat ve Çılan (2007), gelişmekte olan ülkeleri İGE bileşenleri açısından karşılaştırmıştır. Benzer çalışmaları çoğaltmak mümkündür. Yapılan çalışmalardan elde edilen ortak sonuç ise, gelirin insani kalkınma için gerekli olduğu ancak yeterli olmadığı, gelir yanında eğitim, sağlık, güvenlik, barınma gibi alanlarda iyileşmelerin olması gerektiği, özellikle eğitimin insani gelişmede çok büyük etkisinin olduğu sonucuna vardıklarıdır.

Bu çalışmada, yaklaşık 50 yıllık geçmişi olan ve Türkiye'nin de içinde olduğu 57 üyeli İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin, 2016 İnsani Gelişim Endeksi ve bazı alt grup göstergeler açısından karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın diğer çalışmalardan farklılığı, İİT ülkelerini İGE açısından ilk defa ve en son veriler ile karşılaştırıyor olmasıdır. Çalışmada kullanılan veriler için UNDP 2016 İnsani Gelişim Raporu'ndan yararlanılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümü ve devamında, geçmişte yapılan benzer çalışmalar hakkında özet bilgiler verilmiştir. Daha sonra konuyla ilgili kavramlar hakkında tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgiler verilerek, oluşturulan istatistiki tablolar yorumlanmaya çalışılmıştır. Genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümünde ise, İGE bakımından İİT ülkeleri arasında farklılıkların olup olmadığı ve özellikle Türkiye ve diğer İİT ülkeleri arasındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

2-Kavramsal Tartışmalar

2.1-İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)

İslam Konferansı Örgütü, 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki, Al-Aksa Mescidi'nin yakılmasının İslam dünyasında uyandırdığı tepki üzerine, 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta ilk kez düzenlenen İslam Zirve Konferansında alınan bir kararla, "İslam dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmek" amacıyla kurulmuştur. Örgütün ismi 2011 Haziran ayında Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, 2017).

İslam İşbirliği Teşkilatı'na bu gün 57 ülke üyedir ve 5'te gözlemci ülke bulunmaktadır. Türkiye ise kuruluşundan beri bu teşkilatın üyesidir. 1970 Mart ayında Cidde'de gerçekleştirilen Birinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansında Genel Sekreterliğin oluşturulmasına ve sekreteryanın Cidde'de faaliyet göstermesine karar verilerek bir Genel Sekreter atanmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın en üst düzeyde karar alma organı zirve toplantılarıdır ve her üç yılda bir, devlet ve hükümet başkanları seviyesinde düzenlenmektedir. İhtiyaç duyulduğunda, olağanüstü zirve toplantısı da yapılabilmektedir. Teşkilata üye ülkeler zirve toplantılarına coğrafi gruplar (Arap, Asya ve Afrika) esasında dönüşümlü olarak ev sahipliği yapmaktadır

(<http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,132162/islam-isbirligi-teskilati-iit.html>, 2017). Kuruluşundan bugüne kadar çeşitli üye ülkelerin ev sahipliğinde 13 Zirve ve 5 Olağanüstü Zirve toplantısı düzenlenmiştir. 13. Zirve toplantısı, 14-15 Nisan 2016 tarihlerinde “Adalet ve Barış için Birlik ve Dayanışma” temasıyla İstanbul’da gerçekleştirilmiş ve ülkemiz İİT Zirve Dönem Başkanlığını üstlenmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, 2017).

İİT'nin dört daimi komitesinden biri olan İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), 1981 yılında Mekke/Taif'te düzenlenen 3. İslam Zirve Konferansı tarafından kurulmuştur. 1984 yılında Kazablanka'da gerçekleştirilen 4. İslam Zirve Konferansı'nda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının İSEDAK Daimi Başkanlığını üstlenmesiyle operasyonel hale gelmiş ve aynı yıl bakanlar düzeyindeki ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. İSEDAK, dört kıtaya yayılmış 57 üye ülke ve 5 gözlemci ülkeye sahiptir. İSEDAK Koordinasyon Ofisi, İSEDAK için sekreteryaya hizmeti sunar. İSEDAK Koordinasyon Ofisine, İSEDAK Başkanının Hükümeti ev sahipliği yapar ve merkezi Ankara'da (Kalkınma Bakanlığı bünyesinde) bulunur. İSEDAK, ticaret, turizm, ulaştırma, tarım ve kırsal kalkınma, mali işbirliği, yoksulluğun azaltılması ve özel sektörle işbirliği alanlarında faaliyet göstermektedir (<http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,132162/islam-isbirligi-teskilati-iit.html>, 2017).

2.2-İnsani Gelişme Endeksi, (İGE)

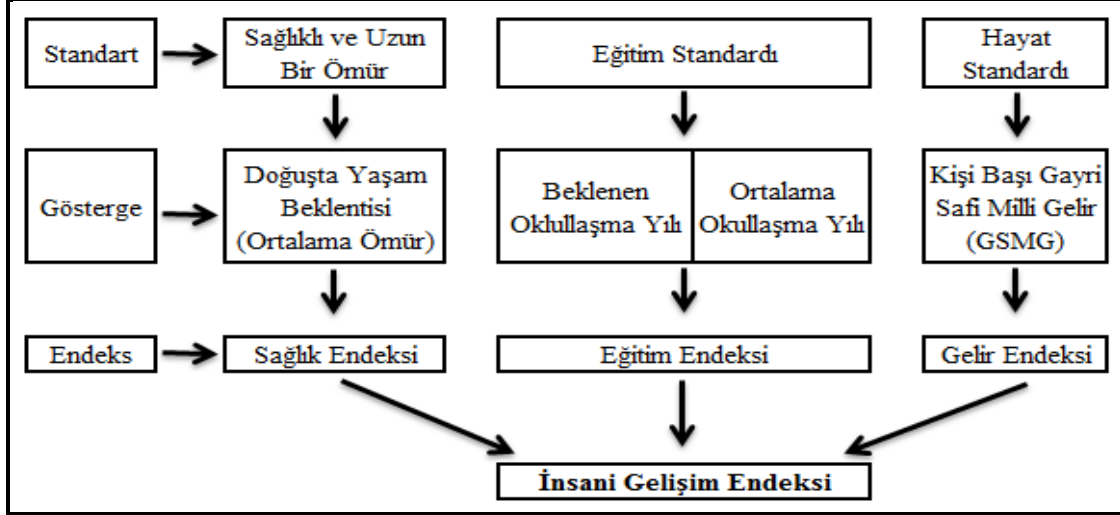
Birleşmiş Milletler'in 1990 yılında yayınladığı ilk raporda insani gelişme; “insanların seçimlerinin artması” süreci olarak tanımlanmaktadır (UNDP, 1990:1). Gelir bunlardan birisi olmakla birlikte tek başına yeterli olmamaktadır. İnsani gelişme insana yapılan her türlü yatırımı kapsarken, sağlıklı ve eğitilmiş insanlar işgücü verimini artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi, ülkelerin nispi olarak sosyo-ekonomik gelişme düzeylerinin ölçülerek, ülkeler arası refahın karşılaştırılmasında milli gelire bir alternatif oluşturarak farklı ülkelerin karşılaştırılmasına imkan vermektedir (Keskin, 2011: 129). 1990 yılından itibaren her yıl yayınlanan endeks, bir yandan ülkelerin kalkınma ve refah düzeyleri hakkında fikir verirken, diğer yandan insani gelişmeye yaptıkları yatırımları ölçmek bakımından önemli bir karşılaştırma ölçeği ve araştırma aracına dönüşmüştür (Akçiçek, 2015: 4). İnsani Gelişme Endeksi sosyo-ekonomik hayatın üç önemli alanını kapsamaktadır. Bunlar; gelir, eğitim ve sağlıktır (Hicks, 1997: 1285; Keskin, 2011: 129).

- **Gelir;** iyi bir yaşam standardı sağlamak için gerekli temel mal ve hizmetleri elde etmede ihtiyaç duyulan kaynakları ifade eder. Satınalma gücü paritesine göre kişi başı GSMG olarak hesaplanmaktadır.
- **Eğitim;** toplumda bilgi üretimi ve bilgiye erişim imkanlarını etkileyen temel faktörün bireylerin eğitim düzeyi olduğu kabul edilmektedir. Eğitim endeksini belirlemek için ülkedeki beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı kullanılmaktadır.
- **Sağlık;** uzun ve sağlıklı bir yaşamı kapsayan doğumda yaşam beklentisini (ortalama ömür) ifade etmektedir. Sağlıklı ve uzun bir yaşamın olduğu toplumda hem yaşam kalitesinin hem de sağlık hizmetlerinin iyi olduğu kabul edilmektedir.

İnsani gelişim endeksi bu üç göstergeye dayanılarak hesaplanmaktadır. İlk defa 1990 yılında ölçülmeye başlayan İnsani Gelişme Endeksi'nde, 2010 yılında hem kullanılan göstergelerde hem de hesaplama formülünde değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu üç boyut (gelir, eğitim ve sağlık) aynı kalmakla birlikte, gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan ölçütler farklılaşmıştır. Gelir, GSYİH yerine satınalma gücü paritesine dönüştürülmüş kişi başı Gayri Safi Milli Gelir

(GSMG) olarak alınmaktadır. Eğitim veri seti için kullanılan göstergeler ise ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı olarak belirlenmiştir (UNDP, 2010: 15; Akçiçek, 2015: 6; Demir Şeker, 2011: 7).

Şekil 1: İnsani Gelişim Endeksinin Oluşumu

Kaynak: UNDP, Human Development Report Technical Notes, 2016: 1'den yararlanılmıştır

İnsani gelişim endeksi, gelir, eğitim ve sağlık kategorilerinde her bir kategori için ayrı ayrı belirlemiş olduğu değerleri bir formül içerisinde kullanmaktadır. Endeksin oluşturulması için son değişikliklerle, gelir kategorisinde satınalma gücü paritesine dönüştürülmüş gayrisafi milli gelir, eğitim kategorisinde ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı oranlarının toplamı ve sağlık kategorisinde hesaplanan ortalama ömür (doğuşta yaşam beklentisi) değerleri kullanılmaktadır (Human Development Report Technical Notes, 2016: 1). Endeksin hesaplanmasında tüm göstergelerin ağırlığı eşittir (eğitim göstergesinin iki alt bileşeninin ağırlığı da kendi içinde eşittir).

Endeks her gösterge için farklı minimum ve maksimum değerler tespit etmektedir. UNDP'nin 2016 yılı endeks değerleri için belirlemiş olduğu alt ve üst limitler aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 1: 2016 İnsani Gelişim Endeksi Minimum ve Maksimum Değerleri (UNDP, Huma Development Report Technical Notes, 2016: 2'den yararlanılmıştır)

Veri Seti	Göstergeler	Minimum-Maksimum
Eğitim	Beklenen Okullaşma Yılı	0-18 Yıl
	Ortalama Okullaşma Yılı	0-15 Yıl
Sağlık	Ortalama Ömür (Doğuşta Yaşam Süresi)	20-85 Yıl
Gelir	Satınalma Gücü Paritesi Kisi Başı GSMG	100-75.000 \$

Öncelikle belirtilen göstergelerin ayrı ayrı endeks değerleri hesaplanmaktadır. Her bir gösterge tabloda belirlenen minimum ve maksimum değerler aracılığı ile 0 ile 1 arasında bir değere dönüştürülmekte ve aşağıda verilen formülde yerine konarak hesaplama yapılmaktadır (Sadece gelir alt endeksi hesaplanırken tüm değerlerin türevi alınarak hesaplama yapılmaktadır). Formüle göre, hesaplanan insani gelişim endeksi de dahil bütün göstergeler ancak 0 ile 1 arasında bir değer alabilmektedir. Yapılan hesaplamada her üç endeksin geometrik ortalaması

alınmakta ve çıkan sonuç endeks değerini vermektedir (Human Development Report Technical Notes, 2016: 2-3). Endeksin hesaplanması şu formüllere göre yapılmaktadır

Gösterge Hesap Formülü

$$\frac{\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}}{\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer}} = D \quad (0 - 1)$$

İnsani Gelişme Endeksi Hesap Formülü

$$\text{İGE} = \sqrt[3]{D \text{ Gelir} \times D \text{ Eğitim} \times D \text{ Sağlık}}$$

İnsani gelişme endeksi hesaplamaları yapıldıktan sonra elde edilen puanlara göre ülkeler dört kategoriye ayrılmaktadır. UNDP 2016 yılı İnsani Gelişme Raporuna göre ülke gruplarının aldıkları puanlara göre sınıflandırılması aşağıdaki gibidir (UNDP-Human Development Report, 2016: 193);

- 0.800 puan ve üstü = Çok yüksek insani gelişim
- 0.700-0.799 puan = Yüksek insani gelişim
- 0.550-0.699 puan = Orta insani gelişim
- 0.550 puan ve altı = Düşük insani gelişim

Elde edilen puan 1'e yaklaştıkça daha yüksek bir insani gelişim, 0'a yaklaştıkça daha düşük bir insani gelişimin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Örneğin Türkiye, UNDP 2016 yılı İnsani Gelişme Raporuna göre, 0,767 puan olarak hesaplanan endeks değeri ile 188 ülke içerisinde insani gelişmişlik açısından 71. sırada yer almaktadır (UNDP-Human Development Report, 2016: 201). Buna göre Türkiye, yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülke konumundadır.

794

3-Türkiye ve İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkelerin İGE Açısından 2016 Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu Verileri ile Karşılaştırılması

Tablo 2: İİT Üyesi Ülkelerin İGE Bakımından Dünya Ülkeleri ve Kendi İçerisindeki Sıralaması (UNDP, Human Development Report 2016, HDI'den Yararlanılmıştır)

İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki Sıra	Dünya Ülkeleri İçerisindeki Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	İnsani Kalkınmışlık Endeksi Puanı	İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki Sıra	Dünya Ülkeleri İçerisindeki Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	İnsani Kalkınmışlık Endeksi Puanı
1	30	Brunei Darussalam	0.865	32	139	Gana	0.579
2	33	Katar	0.856	34	147	Pakistan	0.550
3	38	Suudi Arabistan	0.847	35	149	Surine	0.536
4	42	Birleşik Arap	0.840	36	152	Niüerva	0.527
5	47	Bahreyn	0.824	37	153	Kamerun	0.518
6	51	Kuveyt	0.800	38	157	Moritanya	0.513

7	52	Umman	0.796	39	160	Komorlar	0.497
8	56	Kazakistan	0.794	40	162	Senegal	0.494
9	59	Malezva	0.789	41	163	Uganda	0.493
10	69	İran	0.774	42	165	Sudan	0.490
11	71	Türkiye	0.767	43	166	Togo	0.487
12	75	Arnavutluk	0.764	44	167	Benin	0.485
13	76	Lübnan	0.763	45	168	Yemen	0.482
14	78	Azerbaycan	0.759	46	169	Afganistan	0.479
15	83	Cezayir	0.745	47	171	Fildisi Kıvısı	0.474
16	86	Ürdün	0.741	48	172	Cibuti	0.473
17	97	Surinam	0.725	49	173	Gambia	0.452
17	97	Tunus	0.725	50	175	Mali	0.442
19	102	Libya	0.716	51	178	Gine Bissau	0.424
20	105	Maldivler	0.701	52	179	Sierre Leone	0.420
20	105	Özbekistan	0.701	53	181	Mozambig	0.418
22	109	Gabon	0.697	54	183	Gine	0.414
23	111	Mısır	0.691	55	185	Burkina Faso	0.402
23	111	Türkmenistan	0.691	56	186	Çad	0.396
25	113	Endonezya	0.689	57	187	Niier	0.353
26	114	Filistin	0.684	İİT Ortalaması			0.620
27	120	Kırgızistan	0.664	Gözlemci Ülkeler			
28	121	Irak	0.649		49	Rusya Federasyonu	0.804
29	123	Fas	0.647		81	Bosna Hersek	0.750
30	127	Guyana	0.638		87	Tavland	0.740
31	129	Tacikistan	0.627		188	Orta Afrika	0.352
32	139	Bangladeş	0.579				

Yukarıdaki tablo 1’de İslam İşbirliği Teşkilatına üye 57 ülke ve 4 gözlemci ülkeye ait Birleşmiş Milletler’in yayınlamış olduğu 2016 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi değerleri ve bu değerlere göre İnsani gelişmişlik sıralaması bulunmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti uluslar arası alanda bağımsız bir devlet olarak tanınmadığından UNDP raporlarında İGE değerleri hesaplanmamaktadır.

Birleşmiş Milletler 2016 İnsani Gelişme Raporu incelendiğinde, İGE’ne göre İİT üyesi hiçbir ülkenin ilk sıralarda yer almadığı, sadece Brunei Darussalam’ın 30. sırada olduğu görülmektedir. İlk 30 sırada ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş Avrupa ve OECD ülkeleri yer almaktadır. İGE endeksine göre çok düşük insani gelişmişlik seviyesine sahip İİT üyesi ülkeler ise 188 ülkenin değerlendirilmeye alındığı dünya sıralamasında hep sonlarda yer almaktadır.

Tabloya göre, 57 İİT üyesi ülkeden altısı (Brunei Darussalam, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Kuveyt) çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahipken, 15 ülke (Umman, Kazakistan, Malezya, İran, Türkiye, Arnavutluk, Lübnan, Azerbaycan, Cezayir, Ürdün, Surinam, Tunus, Libya, Maldivler ve Özbekistan) yüksek insani gelişmişlik düzeyine, 13 ülke (Gabon, Mısır, Türkmenistan, Endonezya, Filistin, Kırgızistan, Irak, Fas, Guyana, Tacikistan, Bangladeş, Gana ve Pakistan) orta insani gelişmişlik düzeyine ve 23 ülkede (Suriye,

Nijerya, Kamerun, Moritanya, Komorlar, Senegal, Uganda, Sudan, Togo, Benin, Yemen, Afganistan, Fildişi Kıyısı, Cibuti, Gambia, Mali, Gine Bissau, Sierra Leone, Mozambik, Gine, Burkina Faso, Çad ve Nijer) düşük insani gelişmişlik düzeyine sahiptir.

Birleşmiş Milletler 2016 İGE raporuna göre Brunei Darussalam, 0.865 İGE değeri ile 57 üyesi bulunan İT ülkeleri içerisinde en yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkedir. Aynı zamanda UNDP raporunda değerlendirmeye alınan 188 dünya ülkesi içerisinde en yüksek insani gelişmişliğe sahip 30. ülke konumundadır. İT içerisinde en düşük insani gelişmişlik düzeyine sahip ülke ise 0.353 İGE değerine sahip olan Nijer'dir.

İT ülkeleri içerisinde Brunei Darussalam'den sonra çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerin tamamının Arap Yarımadası ülkeleri olduğu dikkat çekmektedir. İT içerisinde en yüksek insani gelişmişliğe sahip olan Brunei Darussalam'dan sonra sırasıyla; Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Kuveyt gelmektedir. Aynı zamanda bu ülkeler UNDP raporuna göre, hesaplanan endeksler itibarıyla çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerdir.

Tabloda göze çarpan detaylardan biri ise İT üyesi ülkeler içerisinde insani gelişmişlik düzeyi bakımından ilk 10'lu oluşturan ülkelerin (Brunei Darussalam, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Kazakistan, Malezya ve İran) tamamının petrol ve/veya doğalgaz bakımından zengin ülkeler olmasıdır. Bu ülkelerin zengin doğal kaynaklara sahip olmaları nedeniyle kişi başı GSMG yüksektir. Örneğin, Katar dünyanın en yüksek kişi başı gelirine sahip ülkesidir. Yıllık kişi başı gelir 2015 yılı itibarıyla 129,000 \$'dır. Yapılan hesaplamalarda da endeks değeri yüksek çıkmaktadır.

Tabloya göre genellikle kişi başı GSMG diğerlerine göre nispeten daha yüksek olan ülkelerin insani gelişmişlik endeksinde yukarılarda yer aldığı, gelişmemiş, kişi başı GSMG nispeten düşük olan ve daha çok iç karışıklık veya savaşların yaşandığı ülkelerin ise insani gelişim endeksinin sonlarında yer aldığı görülmektedir. UNDP 2016 insani gelişim raporu incelendiğinde 188 ülke içerisinde kişi başı GSMG en yüksek olan (Katar) ve kişi başı GSMG çok düşük olan ülkelerin (1000 \$ altında) İT içerisinde olduğu görülmektedir.

İT ülkeleri İGE ortalaması 0.620'dir. İT'na üye ülkelerden 31'i bu ortalamanın üzerinde iken, geri kalan 26 ülke bu ortalamanın altında kalmaktadır. Ortalamanın altında kalan ülkeler (Bangladeş, Gana ve Pakistan hariç) ise düşük insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler olarak görülmektedir.

Tabloya Türkiye açısından baktığımızda ise; insani gelişmişlik açısından 0.767 İGE değeri ile 188 dünya ülkesi içerisinde 71. sırada yer alırken, 57 İT üyesi ülke içerisinde 11. sırada yer almaktadır. Yüksek insani gelişmişliğe sahip ülke konumundadır. Sahip olduğu İGE değeri ile İT ülkeleri ortalamasının üzerinde ve İT ülkeleri içerisinde üst sıralardadır. Ancak, İT üyesi ülkeler içerisinde diğerlerine göre nispeten daha sanayileşmiş olmasına rağmen petrol ve/veya doğalgaz zengini yüksek gelirli ülkelerden sonra bulunmaktadır.

Tablo 3: İT Üyesi Ülkelerin Doğuşta Yaşam Beklentisi Bakımından Kendi İçerisindeki Sıralaması (UNDP, Human Development Report 2016, HDI'den Yararlanılmıştır)

Doğuşta Yaşam Beklentisine Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Doğuşta Yaşam Beklentisi (Yıl)	Doğuşta Yaşam Beklentisine Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Doğuşta Yaşam Beklentisi (Yıl)
1	13	Lübnan	79.5	30	25	Endonezya	69.1
2	1	Brunei	79.0	31	40	Senegal	66.9
3	2	Katar	78.3	32	30	Guyana	66.5
4	12	Arnavutluk	78.0	33	34	Pakistan	66.4
5	4	Birlesik	77.1	34	24	Türkmenistan	65.7
6	7	Umman	77.0	35	22	Gabon	64.9
6	20	Maldivler	77.0	36	45	Yemen	64.1
8	5	Bahrevn	76.7	37	42	Sudan	63.7
9	10	İran	75.6	38	39	Komorlar	63.6
10	11	Türkiye	75.5	39	38	Moritanya	63.2
11	15	Cezayir	75.0	40	48	Cibuti	62.3
11	18	Tunus	75.0	41	57	Nijer	61.9
13	9	Malezya	74.9	42	33	Gana	61.5
14	6	Kuveyt	74.5	43	46	Afganistan	60.7
15	3	Sudi	74.4	44	49	Gambia	60.5
16	29	Eas	74.3	45	43	Togo	60.2
17	16	Ürdün	74.2	46	44	Benin	59.8
18	26	Filistin	73.1	47	41	Uganda	59.2
19	32	Banglades	72.0	47	54	Gine	59.2
20	19	Lihya	71.8	49	55	Burkina Faso	59.0
21	17	Surinam	71.3	50	50	Mali	58.5
21	23	Mısır	71.3	51	37	Kamerun	56.0
23	14	Azerbaycan	70.9	52	51	Gine Bissau	55.5
24	27	Kırgızistan	70.8	52	53	Mozambik	55.5
25	35	Surine	69.7	54	36	Nijerya	53.1
26	8	Kazakistan	69.6	55	47	Fildişi Kıyısı	51.9
26	28	Irak	69.6	55	56	Cad	51.9
26	31	Tacikistan	69.6	57	52	Sierre Leone	51.3
29	21	Özbekistan	69.4			İİT	67.3

Tablo 2, İİT üyesi ülkeleri doğuşta yaşam beklentisi (ortalama ömür) açısından ele almaktadır. Doğuşta yaşam beklentisi; bir toplumda yeni doğan bir kişinin ortalama kaç yıl yaşayacağını belirten bir ölçüt olup yıl olarak ifade edilir. İnsanların ortalama ömür süresi, büyük ölçüde ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ve bunlardan vatandaşların yararlanabilme imkanlarıyla ilişkilidir. (WHO, 2015; Köksal vd., 2016: 206 ;Akın ve Ersoy, 2012: 38). Ortalama ömrün yüksek olduğu ülkelerde sağlık hizmetlerinin ve kalitesinin iyi olduğu kabul edilmektedir. Bu gösterge toplumların sağlık düzeyini yansıtmaları açısından önemlidir.

Tabloya göre İİT ülkeleri doğu'da yaşam beklentisi ortalaması 67,3 yıldır. 30 ülke ortalamasının üstünde iken, 27 ülke ortalamasının altında kalmaktadır. İİT ülkeleri içerisinde en yüksek doğu'da yaşam beklentisine sahip olan ülke 79,5 yıl ile Lübnan'dır. Ardından Brunei Darussalam (79 yıl), Katar (78,3 yıl), Arnavutluk (78,0 yıl) ve Birleşik Arap Emirlikleri (77,1 yıl) gelmektedir. En düşük ortalama ömür ise genellikle geri kalmış Afrika ülkelerinde görülmekte ve Sierre Lone (51,3 yıl), Çad (51,9 yıl), Fildişi Kıyısı (51,9 yıl), Mozambig (55,5 yıl) ve Gne Bissau (55,5 yıl) son beş sırayı oluşturmaktadır.

Tabloda, İİT üyesi ülkelerde İGE sıralaması ile ortalama ömür sıralaması bakımından farklılıklar bulunduğu göze çarpmaktadır. İİT içerisinde ortalama ömür sıralamasında 1. olan Lübnan, İGE bakımından 13. sıradadır. Aynı şekilde İGE bakımından 20. sırada olan Maldivler, 3. sırada bulunan Suudi Arabistan, 6. sırada bulunan Kuveyt ve 8. sırada bulunan Kazakistan, doğu'da yaşam beklentisi bakımından sırasıyla 6., 15., 14. ve 26. sıraları paylaşmaktadırlar. Görüldüğü gibi doğu'da yaşam beklentisi İGE'ni her ülkede farklı etkilemektedir.

Türkiye ise 75,5 yıllık doğu'da yaşam beklentisi ile 57 İİT üyesi içerisinde 10. sırada yer almaktadır. Türkiye, doğu'da yaşam beklentisi bakımından İİT ülkeleri ortalamasının (67,3 yıl) üzerinde ve İGE sıralamasını korumaktadır. Türkiye'nin ve diğer İİT üyesi ülkelerin İGE'nde yukarı sıralara çıkabilmesi için sağlık harcamalarını ve yatırımlarını artırması gerekmektedir.

Tablo 4: İİT Üyesi Ülkelerin Beklenen Okullaşma Oranı Bakımından Kendi İçerisindeki Sıralaması (UNDP, Human Development Report 2016, HDI'den Yararlanılmıştır)

Beklenen Okullaşma Oranına Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Beklenen Okullaşma Oranı (Yıl)	Beklenen Okullaşma Oranına Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Beklenen Okullaşma Oranı (Yıl)
1	3	Sudi Arabistan	16,1	30	31	Tacikistan	11,3
2	8	Kazakistan	15,0	31	39	Komorlar	11,1
3	1	Brunei Darussalam	14,9	32	24	Türkmenistan	10,8
4	10	İran	14,8	33	44	Benin	10,7
5	11	Türkiye	14,6	34	37	Kamerun	10,4
5	18	Tunus	14,6	35	30	Guyana	10,3
7	5	Bahreyn	14,5	36	32	Bangladeş	10,2
8	15	Cezayir	14,4	37	28	Irak	10,1
9	12	Arnavutluk	14,2	37	46	Afganistan	10,1

10	7	Umman	13,7	39	36	Nijerya	10,0
11	2	Katar	13,4	39	41	Uganda	10,0
11	19	Libya	13,4	41	40	Senegal	9,5
13	4	Birleşik Arap Emirlikleri	13,3	41	52	Sierre Lone	9,5
13	6	Kuveyt	13,3	43	51	Gine Bissau	9,2
13	13	Lübnan	13,3	44	53	Mozambig	9,1
16	9	Malezya	13,1	45	35	Suriye	9,0
16	16	Ürdün	13,1	45	45	Yemen	9,0
16	23	Mısır	13,1	47	47	Fildişi Kıyısı	8,9
19	27	Kırgızistan	13,0	47	49	Gambia	8,9
20	25	Endonezya	12,9	49	54	Gine	8,8
21	26	Filistin	12,8	50	38	Moritanya	8,5
22	14	Azerbaycan	12,7	51	50	Mali	8,4
22	17	Surinam	12,7	52	34	Pakistan	8,1
22	20	Maldivler	12,7	53	55	Burkina Faso	7,7
25	22	Gabon	12,6	54	56	Çad	7,3
26	21	Özbekistan	12,2	55	42	Sudan	7,2
27	29	Fas	12,1	56	48	Cibuti	6,3
28	43	Togo	12,0	57	57	Nijer	5,4
29	33	Gana	11,5			İİT Ortalaması	11,3

İGE içerisinde eğitim göstergesini oluşturan iki değerden biri olan beklenen okullaşma oranları tablo 3'te görülmektedir. Beklenen okullaşma oranı, okula başlama yaşında olan bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısını ifade etmektedir. Bir anlamda ülkelerin hedefleri doğrultusunda vatandaşlarının hayatları boyunca ne kadar yıl eğitim göreceklerinin göstergesidir. İGE'ne önemli ölçüde etki etmektedir.

İİT ülkeleri içerisinde beklenen okullaşma oranı en yüksek 16,1 yıl ile en düşük 5,4 yıl arasında geniş bir bantta seyretmektedir. Beklenen okullaşma oranında İİT ülkeleri ortalaması 11,3 yıldır. Tabloya göre 30 ülke bu ortalamanın üzerinde iken, 27 ülke ortalamasının altında kalmaktadır. İİT ülkeleri içerisinde en yüksek beklenen okullaşma oranına Suudi Arabistan

(16,1 yıl) sahipken, onu sırasıyla; Kazakistan (15 yıl), Brunei Darussalam (14,9 yıl), İran (14,8 yıl), Türkiye ve Tunus (14,6 yıl) izlemektedir. En düşük beklenen okullaşma oranı ise çoğunlukla GSMG düşük Afrika ülkelerinde görülmektedir. Nijer (5,4 yıl), Cibuti (6,3 yıl), Sudan (7,2 yıl), Çad (7,3 yıl) ve Burkino Faso (7,7 yıl) İİT içerisinde en düşük beklenen okullaşma oranına sahip beş ülke olarak sıralanmaktadır.

Tabloya göre ülkelerin İİT içerisinde İGE sırası ile beklenen okullaşma oranı bakımından sırası arasında özellikle ilk 25 ülkede önemli farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle İGE bakımından dünyada 33. ve İİT ülkeleri içerisinde 2. Sırada olan Katar, beklenen okullaşma oranı bakımından İİT ülkeleri içerisinde 11. sırada yer almaktadır. İİT ülkeleri içerisinde İGE sırası 8. olan Kazakistan, 10. olan İran, 18. olan Tunus, 2. olan Katar, 4. olan Birleşik Arap Emirlikleri, 6. olan Kuveyt, ve 14. olan Azerbaycan beklenen okullaşma oranı bakımından sırasıyla; 2., 4., 5., 11., 13., 13. ve 22 olarak yer almaktadırlar. Bu durum İGE içerisinde beklenen okullaşma oranının önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye ise beklenen okullaşma oranı bakımından İİT ülkeleri içerisinde 14,6 yıl ile 5. sırada yer almaktadır. Bu oran İİT ülkeleri ortalamasının yaklaşık 1,3 katıdır. İİT ülkeleri içerisinde İGE bakımından 11. sırada olan Türkiye, hedefleri doğrultusunda yaptığı eğitim yatırımları ile beklenen okullaşma oranı bakımından 5. sıraya yükselmiştir. İGE bakımından daha üst sıralarda yer almak isteyen Türkiye ve diğer İİT ülkelerinin eğitime yatırım yapmaları gerekmektedir.

Tablo 5: İİT Üyesi Ülkelerin Ortalama Okullaşma Oranı Bakımından Kendi İçerisindeki Sıralaması (UNDP, Human Development Report 2016, HDI'den Yararlanılmıştır)

Ortalama Okullaşma Oranına Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Ortalama Okullaşma Oranı (Yıl)	Ortalama Okullaşma Oranına Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Ortalama Okullaşma Oranı (Yıl)
1	21	Özbekistan	12,0	30	28	Irak	6,6
2	8	Kazakistan	11,7	31	20	Maldivler	6,2
3	14	Azerbaycan	11,2	32	37	Kamerun	6,1
4	27	Kırgızistan	10,8	33	36	Nijerya	6,0
5	31	Tacikistan	10,4	34	41	Uganda	5,7
6	16	Ürdün	10,1	35	32	Bangladeş	5,2
6	9	Malezya	10,1	36	35	Suriye	5,1
8	24	Türkmenistan	9,9	36	34	Pakistan	5,1
9	2	Katar	9,8	38	47	Fildişi Kıyısı	5,0

10	12	Arnavutluk	9,6	38	29	Fas	5,0
10	3	Sudi Arabistan	9,6	40	39	Komorlar	4,8
12	4	Birleşik Arap Emirlikleri	9,5	41	43	Togo	4,7
13	5	Bahreyn	9,4	42	38	Moritanya	4,3
14	1	Brunei Darussalam	9,0	43	48	Cibuti	4,1
15	26	Filistin	8,9	44	46	Afganistan	3,6
16	10	İran	8,8	45	53	Mozambig	3,5
17	13	Lübnan	8,6	45	44	Benin	3,5
18	30	Guyana	8,4	45	42	Sudan	3,5
19	17	Surinam	8,3	48	52	Sierre Lone	3,3
20	22	Gabon	8,1	48	49	Gambia	3,3
20	7	Umman	8,1	50	45	Yemen	3,0
22	25	Endonezya	7,9	51	51	Gine Bissau	2,9
22	11	Türkiye	7,9	52	40	Senegal	2,8
24	15	Cezayir	7,8	53	54	Gine	2,6
25	19	Libya	7,3	54	56	Çad	2,3
25	6	Kuveyt	7,3	54	50	Mali	2,3
27	23	Mısır	7,1	56	57	Nijer	1,7
27	18	Tunuz	7,1	57	55	Burkino Faso	1,4
29	33	Gana	6,9			İİT Ortalaması	6,6

Tablo 4'te İİT üyesi ülkelere ait, İGE içerisinde eğitim göstergesini oluşturan iki değişkenden biri olan ortalama okullaşma yılı verileri bulunmaktadır. Ortalama okullaşma yılı, ülkede yaşayan 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalamasını göstermektedir.

İİT ülkeleri içerisinde ortalama okullaşma oranı, 1,4 yıl ile 12 yıl arasında değişmektedir. Ortalama okullaşma oranı İİT ülkeleri ortalaması 6,6 yıldır. Tabloya göre, 30 ülke bu ortalamanın üzerinde iken, 27 ülke ortalamanın altında kalmaktadır. İİT ülkeleri içerisinde en yüksek ortalama okullaşma oranına Özbekistan (12 yıl) sahipken, onu sırasıyla; Kazakistan (11,7 yıl), Azerbaycan (11,2 yıl), Kırgızistan (10,8 yıl) ve Tacikistan (10,4 yıl) izlemektedir. En

düşük ortalama okullaşma oranı ise çoğunlukla GSMG düşük Afrika ülkelerinde görülmektedir. Burkino Faso (1,4 yıl), Nijer (1,7 yıl), Mali (2,3 yıl), Çad (2,3 yıl) ve Gine (2,6 yıl) İİT içerisinde en düşük okullaşma oranına sahip beş ülke olarak sıralanmaktadır.

Ortalama okullaşma oranı bakımından İİT ülkeleri içerisinde ilk beşi oluşturan ülkelerin eski Sovyetler Birliğinden ayrılan Türk cumhuriyetleri olduğu dikkati çekmektedir. Bu ülkelerde geçmişte uygulanan rejimden dolayı ortalama okullaşma oranı yüksektir ve 10 yılın üzerindedir.

Beklenen okullaşma oranında olduğu gibi ortalama okullaşma oranında da İGE açısından İİT ülkeleri arasındaki sıralamada farklılıklar bulunmaktadır. İİT ülkeleri içerisinde İGE sıralaması 21 olan Özbekistan, ortalama okullaşma açısından 1. sıraya almaktadır. Ayrıca, İGE sıralamasında 8. olan Kazakistan, 14. olan Azerbaycan, 27. olan Kırgızistan, 31. olan Tacikistan, 1.olan Brunei Darussalam ve 11. olan Türkiye, ortalama okullaşma oranı bakımından sırasıyla; 2., 3., 4., 5., 14. ve 22. gibi çok farklı sıraları almaktadırlar. Bu durum beklenen ve ortalama okullaşma oranının, dolayısıyla eğitimin İGE içerisinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Eğitim yatırımları uzun vadede sonuç alınabilecek yatırımlardır.

Türkiye, ortalama okullaşma oranı bakımından İİT üyesi ülkeler içerisinde 22. sırayı almaktadır. Oysa İGE bakımından 11. sırada yer almaktadır. Türkiye’de ortalama okullaşma oranı 7,9 yıldır ve 6,6 olan İİT ortalamasının üzerindedir. Ancak, genel olarak baktığımızda diğer İİT üyesi ülkelere göre daha gelişmiş bir ülke konumunda olan Türkiye için bu ortalama okullaşma oranı çok düşük bir değerdir. Türkiye’nin İGE bakımından dünyada ve ülke grupları içerisinde şimdikinden daha yüksek bir insani gelişime sahip olması için eğitim ve sağlık konularına ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu tür yatırımlar uzun vadeli sonuç alınabilecek olan yatırımlardır.

802

Tablo 6: İİT Üyesi Ülkelerin Yıllık Kişibaşı Milli Gelir Bakımından Kendi İçerisindeki Sıralaması (UNDP, Human Development Report 2016, HDI’den Yararlanılmıştır)

Yıllık Kişibaşı Milli Gelire Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Yıllık Kişibaşı Gelir (\$)	Yıllık Kişibaşı Milli Gelire Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Yıllık Kişibaşı Gelir (\$)
1	2	Katar	129,916	30	26	Filistin	5,256
2	6	Kuveyt	76,075	31	34	Pakistan	5,031
3	1	Brunei Darussalam	72,843	32	42	Sudan	3,846
4	4	Birleşik Arap Emirlikleri	66,203	33	33	Gana	3,839
5	3	Sudi Arabistan	51,320	34	38	Moritanya	3,527

6	5	Bahreyn	37,236	35	32	Bangladeş	3,341
7	7	Umman	34,402	36	48	Cibuti	3,216
8	9	Malezya	24,620	37	47	Fildişi Kıyısı	3,163
9	8	Kazakistan	22,093	38	27	Kırgızistan	3,097
10	22	Gabon	19,044	39	37	Kamerun	2,894
11	11	Türkiye	18,705	40	31	Tacikistan	2,601
12	14	Azerbaycan	16,413	41	35	Suriye	2,441
13	10	İran	16,395	42	45	Yemen	2,300
14	17	Surinam	16,018	43	40	Senegal	2,250
15	19	Libya	14,303	44	50	Mali	2,218
16	24	Türkmenistan	14,026	45	44	Benin	1,979
17	15	Cezayir	13,533	46	46	Afganistan	1,871
18	13	Lübnan	13,312	47	41	Uganda	1,670
19	28	Irak	11,608	48	49	Gambia	1,541
20	20	Maldivler	10,383	49	55	Burkina Faso	1,537
21	12	Arnavutluk	10,252	50	52	Sierre Leone	1,529
22	18	Tunus	10,249	51	51	Gine Bissau	1,369
23	16	Ürdün	10,111	52	39	Komorlar	1,335
24	23	Mısır	10,064	53	43	Togo	1,262
25	25	Endonezya	10,053	54	56	Çad	1,191
26	29	Fas	7,195	55	53	Mozambig	1,098
27	30	Guyana	6,884	56	54	Gine	1,058
28	21	Özbekistan	5,748	57	57	Nijer	0,889
29	36	Nijerya	5,443			İİT Ortalaması	14,417

Yıllık kişi başına düşen milli gelir, bir ortalamayı ifade etmektedir. Bir ülkenin mevcut milli gelir değerinin o ülkenin nüfusuna bölünmesi ile hesaplanarak elde edilir. Ülkede yaşayan

insanların ortalama refah düzeyini ifade eder. Ancak, bireylerin ulusal gelirden aldıkları gerçek geliri göstermez.

Tablo 5, İİT üyesi ülkelerin yıllık kişi başı GSMG değerlerini göstermektedir. Tabloda yer alan GSMG değerleri Birleşmiş Milletlerin 2016 yılı İGE hesaplamalarında kullanılan 2015 yılına ait değerlerdir. Tabloda, 1. sırada dünyanın en yüksek kişi başı GSMG'ne de sahip olan Katar (129,916 \$) bulunmaktadır. Katar'ı yine petrol ve/veya doğalgaz zengini olan çoğu Arap ülkeleri takip etmektedir. Bunlar sırasıyla, Kuveyt (76,075 \$), Brunei Darussalam (72,843 \$), Birleşik Arap Emirlikleri (66,203 \$) ve Suudi Arabistan (51,320 \$) gibi ülkelerdir. İİT ülkeleri içerisinde en düşük kişi başı GSMG sahip olan ülkeler ise ekonomik ve sosyal yönden gelişmemiş, çoğunlukla iç karışıklıkların veya istikrarsızlıkların hakim olduğu fakir Afrika ülkeleridir. Nijer (889 \$), Gine (1,058 \$), Mozambig (1,098 \$), Çad, (1,191 \$) ve Togo (1,262 \$) İİT ülkeleri içerisinde en düşük kişi başı GSMG sahip olan 5 ülke olarak sıralanmaktadır.

Kişi başı GSMG'de İİT ülkeleri ortalaması 14,417 \$'dır. İİT üyesi 57 ülkeden 14'ü bu ortalamanın üzerinde yer alırken, 43 ülke bu ortalamanın altında bulunmaktadır. Bu ülkelerden Nijer, tek düşük gelirli ülke olurken, 25 ülke düşük orta gelir grubunda, 13 ülke üst orta gelir grubunda ve kalan 18 ülke ise yüksek gelir grubunda yer almaktadır. Bu durum ekonomik büyüme ve refah için gerekli olan gelirin ülkeler arasında ki farklılıklarının ne kadar büyük olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye ise kişi başı GSMG bakımından İİT ülkeleri içerisinde 18.705 \$ ile 11. sırada yer almaktadır. Türkiye sahip olduğu bu yıllık kişi başı gelir ile İİT ülkeleri ortalamasının üzerinde ve 46 ülkeden daha iyi durumdadır. İGE sıralaması bakımından da 11. Sırada olan Türkiye, kişi başı GSMG her geçen yıl artırmaktadır. Ancak bu artış gelişmiş ülkelerin seviyesinin çok altında kalmakta, halkın refahı ve daha yüksek insani gelişim için yeterli olmamaktadır.

804

5-İnsani Gelişim Endeksini Oluşturan Alt Göstergelerini Etkinliklerinin Bir Örnek Ölçülmesi

Aşağıda ki tabloda İGE'ni oluşturan göstergelerin İGE'ni etkileme derecesinin görülebilmesi amacıyla, Türkiye'nin 2016 yılı İGE değeri üzerinde bazı gösterge değerler sabit tutularak bazılarının artırılmasıyla oluşturulmuş alternatif hesaplamalar verilmiştir.

Tablo 7: İGE Bileşenlerinin Değiştirilerek Etkilerinin Gösterilmesi,

Türkiye 2016 İGE Değerleri ile Alternatif Hesaplar

Rapor Yılı	Hesaplanan İGE	GSMG (\$)	Doğuşta Yaşam Beklentisi	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı	Dünya Sıralamasındaki Yeri	İİT İçerisindeki Sıra	İGE Düzeyi	Sıralamaya Katılan Ülke Sayısı
201	0,76	18,70	75.5	14,6	7,9	71	11	Yükse	188
Alt endekslere göre yapılan alternatif hesaplar									

	0,770	19,705	75,5	14,6	7,9	70	11	Yüksek	188
	0,771	18,705	76,5	14,6	7,9	70	11	Yüksek	188
	0,778	18,705	75,5	15,6	7,9	66	10	Yüksek	188
	0,780	18,705	75,5	14,6	8,9	65	10	Yüksek	188

Not: Tabloda değiştirilen yerler koyu renk ile işaretlenmiştir. Doğuşta yaşam beklentisi, beklenen okullaşma oranı ve ortalama okullaşma oranı bir puan artırılmış, GSMG ise 1000 \$ artırılarak Türkiye için alternatif İGE değerleri hesaplanmıştır.

Tabloya göre; Türkiye'nin 2016 İGE üzerinde diğer göstergeler sabit tutularak GSMG 1000 \$ artırıldığında, İGE 0,003 puan artarak 0,767'den 0,770'e yükselmektedir. Yani GSMG'deki 1000 \$'lık artış İGE'de 0,003 puanlık artış sağlamıştır. Hesaplanan yeni İGE değerine göre Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 70. sıraya yükselirken, İİT ülkeleri içerisindeki sırası değişmemektedir.

Aynı şekilde diğer göstergeler sabit tutularak doğuşta yaşam beklentisi 1 yıl artırıldığında, İGE 0,004 puan artarak 0,767'den 0,771'e yükselmektedir. Doğuşta yaşam beklentisinin 1 yıl artması İGE'de 0,004 puanlık bir artış sağlamıştır. GSMG'de 1000 \$'lık artışa göre doğuşta yaşam beklentisinde gerçekleştirilen 1 yıllık artış İGE'nde 0,001 puan daha fazla artış sağlamaktadır. Yeni hesaplanan İGE'ne göre Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 70. sıraya yükselirken, İİT ülkeleri içerisindeki sırası yine aynı kalmıştır.

Eğitim göstergelerini ayrı ayrı ele aldığımızda ise; diğer göstergeler sabit tutularak beklenen okullaşma yılı 1 yıl artırıldığında, İGE 0,011 puan artarak 0,767'den 0,778'e yükselmektedir. Beklenen okullaşma oranındaki 1 yıllık artış İGE'de 0,011 puanlık artış sağlamaktadır. Bu alternatif İGE değeri ile Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 66. sıraya yükselirken, İİT ülkeleri içerisinde de 11. sıradan 10. sıraya yükselmektedir.

Diğer göstergeler sabit tutularak ortalama okullaşma yılı 1 yıl artırıldığında ise, İGE 0,013 puan artarak 0,767'den 0,780'e yükselmektedir. Ortalama okullaşma oranının 1 yıl artması İGE'de 0,013 puan artış sağlamaktadır. Yeni hesaplanan İGE değerine göre Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 65. sıraya yükselirken, İİT ülkeleri içerisindeki sırası da 11. sıradan 10. sıraya yükselmektedir.

Yukarda yapılan alternatif hesaplamalarda da anlaşılabacağı üzere İGE değerine en fazla etki eden göstergeler sırasıyla; ortalama okullaşma oranı, beklenen okullaşma oranı, doğuşta yaşam beklentisi ve son olarak gelirdir. UNDP, ilk raporun yayınlandığı 1990 yılından beri İGE hesaplama yöntemlerinde yapmış olduğu değişikliklerle İGE hesaplamalarında gelirin etkisini azaltmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, İGE değerini yükseltmek isteyen ülkelerin gelirin yanında özellikle eğitim ve sağlık alanına yatırım yapmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

6-Genel Değerlendirme ve Sonuç

Ekonomik kalkınma genel olarak milli gelirin büyüklüğü ile ölçülmesine rağmen, kalkınmayı sadece milli gelir olarak ele almak yanıltıcı olabilir. Bir ekonominin milli gelirinin yüksek olması onun gelişmiş bir ülke olması için de yeterli değildir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirleyebilmek için ekonomik göstergelerin yanında insani, sosyal ve kültürel birçok gösterge kullanılmaktadır. İGE'de Birleşmiş Milletler tarafından ülkelerin İnsani gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan bir ölçüttür. Bu endeks insani gelişmeyi, gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alarak ölçmeyi amaçlayan bir gösterge niteliğindedir. Bu

bağlamda ülkelerin refah ve kalkınmışlık dereceleri de sayısal değerlere dönüştürülerek İnsani Gelişme Endeksi adı altında yayınlanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ve İİT üyesi ülkelerin 2016 İGE ve alt grup göstergeler açısından bir karşılaştırılması yapılmıştır. Buna göre;

İGE bakımından İİT üyesi hiçbir ülke ilk sıralarda yer almamaktadır. İlk 30 sırada ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş Avrupa ve OECD ülkeleri yer almaktadır. İİT üyesi ülkeler içerisinde insani gelişmişlik düzeyi bakımından ilk 10'u oluşturan ülkelerin tamamının petrol ve/veya doğalgaz bakımından zengin ülkeler olduğu görülmektedir. İİT üyesi ülkelerin çoğu, İGE bakımından 188 ülkenin değerlendirilmeye alındığı dünya sıralamasında hep sonlarda yer almaktadır.

Rapora göre 57 İİT üyesi ülkeden altısı çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahipken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 15 ülke yüksek insani gelişmişlik düzeyine, 13 ülke orta insani gelişmişlik düzeyine ve 23 ülkede düşük insani gelişmişlik düzeyine sahiptir.

Türkiye, 0.767 İGE puanı ile insani gelişmişlik açısından 188 ülke içerisinde 71. sırada yer alırken, 57 İİT üyesi ülke içerisinde 11. sıradadır. Bu sıralama ile yüksek insani gelişmişliğe sahip ülke konumundadır. Türkiye, 18.705 \$ yıllık kişi başı GSMG ve 75,5 yıllık doğuştan yaşam beklentisine sahiptir. İİT ülkeleri içerisinde kişi başı GSMG bakımından 11., doğuştan yaşam beklentisi bakımından ise 10. sıradadır. Beklenen okullaşma oranı bakımından İİT ülkeleri içerisinde 14,6 yıl ile 5. sırada yer alırken, ortalama okullaşma oranı bakımından 7,9 yıl ile 22. sıradadır. Oysa Türkiye, diğer İİT üyesi ülkelere göre daha gelişmiş bir ülke konumundadır. Ancak, Türkiye için eğitim göstergesi düşük bir değerdedir.

Tabloların yorumlanmasından ve yapılan alternatif hesaplamalardan da anlaşılacağı üzere İGE değerine en fazla etki eden göstergeler sırasıyla; ortalama okullaşma oranı, beklenen okullaşma oranı, doğuştan yaşam beklentisi ve gelirdir. Gelir insani gelişme için gerekli ancak tek başına yeterli değildir. Dolayısıyla, niceliksel bir kalkınma anlayışından çok niteliksel olarak sosyoekonomik kalkınmayı amaçlayan anlayışın benimsenmesi gerekmektedir. Ülkemizde dahil İGE değerini yükseltmek isteyen ülkelerin gelirin yanında özellikle eğitim ve sağlık alanına yatırım yapmaları gerekmektedir. Her ne kadar eğitim ve sağlığa yapılan yatırımlar uzun vadede sonuç veriyor olsa da ülkelerin İGE değerinin yükseltilmesinin yegane yoludur.

806

Kaynakça

- Akın, A. ve Ersoy, K. (2012). *2050'ye doğru nüfusbilim ve yönetim: sağlık sistemine bakış*. TÜSİAD, Yayın no: TÜSİAD-T/2012-11/533.
- Akçiçek, A. (2015). 2014 İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı, *Stratejik Düşünce Enstitüsü, SDE Rapor*, Mart, ss. 1-16.
- Başar, S., Eren, M. ve Eren, M. (2015). Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Endeksi Değişkenlerine Göre Etkilerinin İncelenmesi, *International Conference On Eurasian Economies*, SESSION 6E: Kalkınma I, ss 846-854.
- Bolat, B. A. ve Çılan, Ç. A. (2007). İnsani Gelişme Bileşenleri Açısından Gelişmekte Olan Ülkelerin Diskriminant Analizi İle Karşılaştırılması, *38. Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, ICANAS, Türkiye, 10-15 Eylül, ss.1-10.

Çelik, A. (2016). *İnsani Gelişime Endeksi ve Türkiye'nin Yeri*, Araştırma raporu, Konya Ticaret Odası, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, Konya, Haziran.

Demir Şeker, S. (2011). *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*, Kalkınma Bakanlığı Sosyal sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2828, Ekim.

Doğan, H. G. ve Gürler, Z. (2013). Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksinin Analitik Olarak Değerlendirilmesi, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 69-76.

Fırat, E., ürün, E. ve Aydın, A. (2015). Kalkınma ve Eğitim İlişkisi: İnsani Gelişme Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Düzeyinin Değerlendirilmesi, *International Conference On Eurasian Economies*, SESSION 7E: Kalkınma II, ss 876-883.

Hicks, D. A. (1997). The Inequality-Adjusted Human Development Index: A Constructive Proposal, *World Development*, Vol: 25, No: 8, pp. 1283-1298.

Karabulut, T., Kaya, N. ve Gürsoy, Z. (2009). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerin 2006 Yılı İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Analizi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 2, sayı: 2, ss 1-18

Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 3-4, ss. 125-153.

Köksal, S. S. vd. (2016). Temel sağlık düzeyi göstergeleri açısından Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri. *TJFM&PC (Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care)*, 10/4, 205-212.

Tireli, M., Coşkun, S. ve Kunduracı, N. F. (2013). İİT Ülkeleri ve Türkiye'ye Ait Sosyal Göstergeler ile İnsani Gelişim Göstergeleri arasındaki İlişkinin Karşılaştırmalı Analizi, *Sosyal Politika Çalışmaları*, Yıl:13, Cilt: 7, Sayı: 30, Ocak-Haziran, ss 61-87.

UNDP. (1990). *Human Development Report*, Work for Human Development, New York, Oxford University Press

UNDP. (2010). *Human Development Report*, Work for Human Development, New York.

UNDP. (2016). *Human Development Report 2016*, Human Development for Everyone, Published for the United Nations Development Programme (UNDP).

UNDP. 2016. *Human Development Report, Technical Notes 2016*, Human Development for Everyone, Published for the United Nations Development Programme (UNDP). http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes_0.pdf, E.T : 25.09.2017

WHO. (2015). 2015 Global reference list of 100 core health indicators.

World Bank. (2017). *World Development Indicators 2017*, World Bank Group, Washington DC

<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, E.T : 25.09.2017

<http://www.disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,132162/islam-isbirligi-teskilati-ii.html>, E.T: 25.09.2017

GERÇEĞE UYGUN DEĞER YAKLAŞIMI VE İŞLETME YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Reyhan CAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yrd.Doç.Dr.İncilay ERDURU

Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Muhasebe Bilgi Sistemi Bölümü

Prof.Dr.Ali DERAN

**Mersin Üniversitesi, Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Bankacılık ve
Finans Bölümü**

Öz

Finansal raporların hazırlanması sürecindeki en önemli aşamalardan biri varlık ve yükümlülüklerin değerlemesidir. Bu süreçte varlık ve yükümlülükler tarihi maliyet ve cari değer yaklaşımları olmak üzere iki farklı yaklaşımla değerlemeye tabi tutulabilir. Tarihi maliyet yaklaşımı varlık ve yükümlülüklerin finansal değerlerini sadece işlem tarihinde gerçeğe yakın bir şekilde finansal tablolara yansıtır. İşlem tarihinden sonra ise teknolojik, ekonomik, finansal ve benzeri nedenler varlık ve yükümlülüklerin finansal değerlerinde değişimlere neden olabilir. Tarihi maliyet yaklaşımı bu değişikliklerin finansal tablolara yansıtılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle güncel Finansal Raporlama Standartlarına göre ilk kayıt tarihinden sonraki dönemlerde hazırlanan finansal tablolarda, varlık ve yükümlülüklerin ağırlıklı olarak gerçeğe uygun değer yaklaşımı esasında değerlemeye tabi tutulması yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Varlık ve yükümlülüklerin değerlemesinde gerçeğe uygun değer yaklaşımının benimsenmesiyle beraber, işletmelerin hazırlamış oldukları finansal tablolardan yararlanan finansal bilgi kullanıcılarının elde ettikleri bilginin güvenilirliği, doğruluğu ve şeffaflığının artması beklenmektedir. Bunun yanı sıra gerçeğe uygun değer yaklaşımı yöneticiler ile işletme sahipleri arasındaki asil-vekil çatışmasını azaltarak, yöneticileri alacakları kararlarda daha dikkatli olmaya zorlamakta, yöneticilerin temel idari görevlerinde önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bu kapsamda çalışmada günümüz muhasebe alanının en önemli konularından bir olan gerçeğe uygun değer yaklaşımının, işletme yönetimi üzerindeki etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı, Finansal Raporlama Standartları, İşletme Yönetimi.

THE EVALUATION OF FAIR VALUE APPROACH AND EFFECTS ON THE BUSINESS ADMINISTRATION

Abstract

One of the most important steps in the preparation of financial reports is the valuation of assets and liabilities. In this process, assets and liabilities can be valued with two different approaches which are historical cost and current value. The historical cost approach only reflects the financial values of the assets and liabilities as a fairly realistic at the transaction date. After the transaction date, technological, economical, financial and similar reasons may cause changes in the financial values of assets and liabilities. The historical cost approach is insufficient to reflect these changes to the financial statements. Therefore, according to the Financial Reporting Standards it is seen to adopt that the assets and liabilities is evaluated predominantly on the basis of fair value approach at financial statements which are prepared subsequent to the first registration date. With the adoption of the fair value approach in the valuation of assets and liabilities, it is expected that the reliability, accuracy, transparency of information, which is provided by the users of financial information users benefiting from the financial statements, which is prepared by enterprises. Besides, the fair value approach has caused significant changes in the managerial basic duties of the executives, by forcing the managers to be more careful in their decisions by reducing the master-agent conflict between managers and business owners. In this context, it is aimed to reveal the effects of the fair value approach, which is one of the most important subjects of today's accounting field, on business management.

Keywords: Fair Value Approach, Financial Reporting Standards, Business Administration.

Giriş

Finansal tablolarda yer alan bilgiler işletmenin ekonomik ve finansal durumu hakkında ilgili kişi ve kuruluşlara bilgi verir. Günümüzde ekonominin her alanda yaşanan küreselleşmeyle süreci ve sermaye piyasalarında yaşanan hızlı gelişim ile birlikte finansal tablolarda yer alan bilgilerin, finansal bilgi kullanıcıları tarafından kolay erişilebilir, şeffaf, objektif, karşılaştırılabilir ve gerçeği uygun nitelikte olması beklenmektedir.

1900'lı yıllara dayanan geleneksel muhasebe anlayışı tarihi maliyet yaklaşımını esas almıştır ve etkisi 1920'li yıllara kadar devam etmiştir. Ancak 1920'li yıllarda yaşanan yüksek enflasyon oranlarıyla beraber, tarihi maliyet yaklaşımın yetersizliği anlaşılmış ve varlık ve yükümlülüklerin cari değerle (gerçeğe uygun değerle) finansal tablolara yansıtılması yaklaşımı özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemde, hem muhasebe uygulamalarında hem de muhasebe literatüründe geniş yer bulmuştur (Saçan; 2014: 58).

Tarihi maliyet yaklaşımının finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılamadaki eksikliklerinin fark edilmesiyle beraber muhasebe uygulamalarında kullanılabilecek yeni bir değerlendirme yaklaşımı araştırmaları başlamıştır. Bu araştırmalar sonucunda varlık ve yükümlülüklerin cari (güncel) değerini yansıtan gerçeğe uygun değere dayalı finansal tabloların hazırlanması söz konusu olmuştur. Gerçeğe uygun değer yaklaşımı esasında hazırlanan finansal tablolardan elde edilen bilgilerin işletmelerin ekonomik ve finansal gücünü yansıtmakta tarihi maliyet esasına göre daha etkili olduğu görülmektedir. Muhasebe standart yapımcıları arasında gerçeğe uygun değerle değerlendirme yapmadaki amaç, bir varlık veya borcun değerlendirme tarihindeki piyasa değerini temsil eden bir değerle ifade edilmesi olduğu kabul edilmiştir.

Değerleme tarihinde varlık veya borcun gözlemlenebilir bir piyasa fiyatı mevcut değilse ise bu durumda işletme yöneticilerinin söz konusu varlığın piyasa fiyatının ne olduğunu mümkün olan en gerçekçi bir şekilde tahmin etmesi gerekir. Gerçeğe uygun değer, piyasanın cari iktisadi

şartlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan objektif bir değerdir. Bu değer cari iktisadi şartları altında varlıklardan beklenen yarar ile borç sonucu katlanılacak maliyetler hakkında bilgi sağlar (Uluslararası, 2008: 139).

Bu çalışmanın amacı gerçeğe uygun değer yaklaşımının işletmelerin yönetimleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada gerçeğe uygun değer kavramının ne olduğu, yararları ve sakıncaları yanında uygulamada yaşanan güçlükler hakkında bilgi verildikten sonra, aktifleri arasında önemli bir pay sahip olan maddi duran varlıklarını gerçeğe uygun değer ile değerlemeye tabi tutulmasının finansal tabloları nasıl etkilediği konusu açıklanmıştır. Daha sonra gerçeğe uygun değer yaklaşımının işletme yönetimi üzerine etkileri açıklanarak, gerçeğe uygun değer yöntemine göre hazırlanmış tablolardan elde edilen bilgilerin etkileri açıklanmıştır.

1. Finansal Raporlama

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü'ne göre rapor; “herhangi bir işte, bir konuda yapılan inceleme, araştırma sonucunu, düşünceleri veya tespit edilenleri bildiren yazı, yazanak” ya da “her tür konu üzerinde yapılan izleme, inceleme ve denetleme sonucunda düzenlenen belge” şeklinde tanımlanmıştır. Raporlama işlemi sözlü ya da yazılı olarak yapılabilmektedir. Raporlama standart bir formatta yapılabileceği gibi, belli bir standarda uyulmayabilir. Farklı alan, kişi veya kurumlar için hazırlanan raporlar finansal nitelikte veri ve bilgi içerebileceği gibi, hiçbir finansal veri ve bilgi içermeyebilir. Raporlar, işletme sahip ve yöneticilerine bir başka ifade ile işletme içine yönelik olarak hazırlanabileceği gibi, potansiyel yatırımcı, banka veya kredi kuruluşları, devlet ve diğer işletme dışı finansal bilgi kullanıcılarına yönelik de hazırlanabilir. Raporlar belli bir amaç, kurum, kuruluş veya kişiye yönelik olarak da hazırlanabilir. Hangi amaç, kurum, kuruluş veya kişi için hazırlanırsa hazırlansın, finansal nitelikte olsun ya da olmasın, tüm raporlarda olması gereken ortak özellik; raporla ilgili kişilerin anlayabileceği bir dilin kullanılması ve söz konusu raporun gerçeğe uygun veri ve bilgileri içermesidir (Tokay ve Deran, 2013, 75).

Finansal raporlar, genel olarak işletmelerin varlıkları ile bu varlıklarını hangi kaynaklardan sağladıkları, finansal yapı ve politikaları, faaliyet sonuçları (gelir ve giderleri) ile nakit akışları (nakit giriş ve çıkışları) hakkında finansal bilgi kullanıcılarına veri ve bilgi sunan dokümanlardır. Finansal tabloların sunuluşuna ilişkin olarak Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun yayınlamış olduğu 1 Nolu Türkiye Muhasebe Standardında (TMS 1) finansal tabloların amacı şu şekilde belirtilmiştir; “Geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olan işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamaktır”. Ayrıca finansal tablolar, yöneticilerin kendilerine emanet edilen kaynakları ne şekilde kullandıklarını da göstermektedir. Finansal tablolar bu amaca ulaşmak için işletmeyle ilgili aşağıdaki bilgileri sunar (Tokay ve Deran, 2013, 79);

1. Varlıklar,
2. Borçlar,
3. Özkaynaklar,
4. Gelir ve giderler (kâr/ zarar dahil),
5. Ortakların ortak olmaları sebebiyle yaptıkları katkılar ve ortaklara yapılan dağıtımlar,
6. Nakit akışları.

Muhasebede finansal raporlama finansal tablolar aracılığıyla yapılmaktadır. Bu anlamda finansal raporlama ile finansal tabloların sunumu aynı anlamda kullanılmaktadır. 1 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde finansal tablolar yedi başlık altında toplanmıştır. Bunlar;

1. Bilanço,
2. Gelir Tablosu,
3. Satışların Maliyeti Tablosu,
4. Fon Akım Tablosu,
5. Nakit Akım Tablosu,
6. Kâr Dağıtım Tablosu,
7. Özkaynaklar Değişim Tablosudur.

Türkiye Muhasebe Standartları'nda ise finansal tablolar beş başlık altında belirtilmiştir. Bunlar;

1. Finansal durum tablosu (bilanço),
2. Kapsamlı gelir tablosu,
3. Özkaynak değişim tablosu,
4. Nakit akış tablosu,
5. Önemli muhasebe politikalarını özetleyen dipnotlar ve diğer açıklayıcı notlar.

Finansal bilgi sisteminde oluşturulan bilgiler yukarıda belirtilen finansal tablolar aracılığı ile ilgili kişilere sunulmaktadır. Finansal bilgi sistemi olan muhasebenin sunduğu bilgileri kullanan en önemli işletme dışı çıkar grupları yatırımcılar ve borç verenlerdir. İşletmeye yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılar ve var olan yatırımcılar işletmenin hisse senetlerini alma ya da satma kararlarında finansal muhasebeden yararlanırlarken; borç veren ya da vermeyi düşünen kreditorler, borç para verecekleri işletmelerin; borç ödeme gücü, karlılık durumu gibi bilgilere ihtiyaç duymaktadırlar. İhtiyaç duyulan bu bilgiler finansal tablolar aracılığıyla ilgili kişilere ulaştırılmaktadır.

812

2. Değerleme Kavramı ve Muhasebe Uygulamalarındaki Önemi

Finansal tablolar (raporlar) hazırlanırken bazı ilke ve varsayımlara uyulması gerekir. Finansal tablo hazırlanırken en önemli varsayımlarından biri işletmenin sürekliliği varsayımdır. Bu varsayıma göre işletmenin ömrü belli bir zamanla sınırlı değildir. Bir başka ifadeyle işletmenin faaliyetlerine kesintisiz bir şekilde devam edeceğidir. İşletmeler bu faaliyetleri sonucunda işletme çıkar gruplarına bazı menfaatler sağlamaktadır. Fakat çıkar grupları sağlanan bu menfaatlerin neler olduğunun bilmek için işletmenin ömrünün sona ermesini beklemek istemezler. İşletme çıkar gruplarının bu konudaki gereksinimi belli aralıklarla ve düzenli olarak sunulan finansal tablolar aracılığıyla sağlanmaktadır. Belli aralıklarla hazırlanan finansal tabloların işletmenin geçmişteki durumu hakkında ilgili kişilere bilgi sağlayabilmesi için finansal tablo unsurlarının belirli dönemlere ait envanterinin çıkarılması ve değerlemeye tabi tutulması gerekmektedir.

Envanter, saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek suretiyle bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları kesin bir şekilde ve müfredatlı olarak tespit etmektir (Akbaba, 2014:378).

Değerleme işlemleri, envanterin sayımdan sonraki aşamadır. VUK’ nun 258 ve 259. maddelerinde değerlendirme; “vergi matrahlarının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlardaki değerlerin takdir ve tespiti” şeklinde tanımlanmıştır. Finansal raporlama açısından değerlemenin amacı, varlık ve yükümlülüklerin finansal tablolarda yer alacak parasal tutarlarının tespit edilmesi ve dönem kârının takdiridir. Günümüzde değerlemeye, varlıkların işletmelere sermaye olarak konulmasında, işletme birleşmeleri, alımı ve satımı ile hisse alımı gibi işlemlerde, gayrimenkul yatırım ortaklıkları varlık alım satımı ve kiralama işlemleri sırasında ihtiyaç duyulmaktadır (Ulusay, 2007:529).

Değerleme süreci, finansal tablolarda yer alan bilgileri etkilemektedir. Bunun neticesinde finansal tablolardan yararlanarak bir karar almak zorunda olan finansal tablo kullanıcıları da değerlendirme sürecinden doğrudan etkilenmektedir. Bu durum değerlendirme sürecinin, muhasebe açısından son derece önemli bir süreç olmasına neden olmaktadır. Değerleme işlemleri Türk Ticaret Kanunu (TTK), Vergi Usul Kanunu (VUK) ve Türkiye Muhasebe Standartlarında (TMS) belirlenmiştir. V.U.K.’da yer alan değerlendirme ölçüleri, maliyet bedeli, emsal bedel, mukayyet değer, borsa rayici, rayiç bedel, tasarruf değeri, vergi değeri ve itibari değer şeklindedir (Sarıay, 2012: 112). TTK’da değerlendirme ölçüleri için TMS’de yer alan değerlendirme ölçülerinin kullanılmasını öngörmektedir. TMS/TFRS’lerin ‘Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve’ isimli dokümanında; tarihi maliyet, cari maliyet, gerçekleştirilebilir değer ve bugünkü değer olmak üzere dört tane ölçüm esası sayılmıştır. Söz konusu ölçüm esaslarına yanı sıra çeşitli standartlarda; yenileme maliyeti, net gerçekleştirilebilir değer, kullanım değeri, gerçeğe uygun değer gibi değerlendirme ölçütlerine yer verilmiştir (Gökçöz ve Şentürk, 2015: 68).

3. Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı: Güçlü ve Zayıf Yönleri

Finansal tabloların temel amacı, finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılayacak bilgiler sunmasıdır. Diğer bir ifadeyle finansal bilgi kullanıcılarının işletmeyle ilgili olarak alacakları kararlar doğrultusunda ihtiyaca uygun bilgi sağlamaktır. Finansal tablolarda yer alan bilgiler mümkün olduğunca bir varlığın veya yükümlülüğün gerçek değerini yansıtmayı beklenir (Şimga-Mugan ve Hacıhasanoğlu, 2010: 9). Uzun yıllar boyunca geleneksel muhasebe sürecinde, varlıkların ilk edinim ve takip eden raporlama dönemlerinde, tarihi maliyet yaklaşımı temel değerlendirme yaklaşımı olarak kullanılmıştır. Günümüzde de ilk edinim tarihinde varlık ve yükümlülüklerin değerlemesinde ağırlıklı olarak tarihi maliyet yaklaşımının kullanıldığı görülmektedir. Ancak ilk kayda alma tarihi ile takip eden raporlama dönemlerinde önemli ekonomik, teknolojik (canlı varlıklar için biyolojik) değişiklikler olması, takip eden raporlama dönemlerinde tarihi maliyet yaklaşımı esasına göre değerlemeye tabi tutulan varlık ve yükümlülüklerin gerçek değerlerini yansıtmamaları, gerçeğe uygun değer kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Gerçeğe uygun değer kavramı 1980’li yıllarda muhasebe standartlarında yer almaya başlamıştır. ABD’de 1980’li yıllarda yaşanan Savings & Loans Krizi sonrasında Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standards Board: FASB) finansal varlık ve yükümlülüklerin değerlemesine yönelik gerçeğe uygun değer kavramını geliştirmiştir. Bu doğrultuda ABD’deki tüm bankaların finansal varlık ve yükümlülüklerini piyasa fiyatı ile değerlemeye tabi tutup, böylece bu varlık ve yükümlülükleri gerçeğe uygun değerleri ile finansal tablolarında göstermelerini önerilmiştir. FASB’in finansal varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe uygun değer ile değerlemeye tabi tutarak, finansal tablolarda gösterilmesine yönelik

olarak almış olduğu bu karar gerçeğe uygun değer muhasebesinin tartışmalarına yol açan ilk uygulama olarak kabul edilmektedir (Şenel vd., 2010: 60).

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK - International Accounting Standards Bords; IASB) ve FASB'in yayınlamış oldukları muhasebe ve finansal raporlama standartlarında "fair value" şeklinde ifade edilen kavram, ülkemizde akademisyenler tarafından "gerçeğe uygun değer", "makul değer", "hakkaniyete uygun değer", "adil değer", ve "rayiç değer" gibi farklı şekillerde adlandırılmış (Aktaş ve Deran, 2006: 153) olmakla beraber, günümüzde gerçeğe uygun değer kavramı üzerinde bir mutabakat vardır. Bunun en önemli sebebi Kamu Gözetimi Kurumu (KKGK)'nın yayınlamış olduğu Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarında gerçeğe uygun değer ifadesini kullanmış olmasıdır. FASB'da gerçeğe uygun değer "birbiri ile ilgisiz, istekli ve bilgili taraflar arasında bir varlığın ya da yükümlülüğün işlem günündeki değişim fiyatı" şeklinde tanımlanmaktadır (Landsman, 2006: 2). TFRS 13'de ise gerçeğe uygun değer; "piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde olağan bir işlemde, bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat" olarak tanımlanmıştır (TFRS 13, Paragraf 9).

Gerçeğe uygun değer işletmeye özgü bir değer değildir. Bu değer genelde piyasa temelli oluşan bir ölçüm sonucunda belirlenen bir değeri ifade etmektedir. Bazı varlık ve borçlara ilişkin güvenilir piyasa fiyatlarına ulaşılabilirken, bazı varlıklar ve borçlara ilişkin güvenilir piyasa fiyatı olmayabilir veya ulaşamayabilir. Gerçeğe uygun değer ölçümünün amacı cari piyasa şartlarında, piyasa katılımcıları arasında bir varlığın el değiştirmesine veya bir borcun ifasına yönelik olarak ölçüm tarihinde olağan bir işlemdeki fiyatın belirlenmesidir. Gerçeğe uygun değer ölçümünde piyasalarının etkin çalıştığı varsayılmaktadır. Bu nedenle danışıklı olduğu düşünülen durumlar dışında piyasada oluşan fiyat her zaman doğru kabul edilerek bilanço kalemlerine yansıtılmaktadır. IASB ve FASB'in gerçeğe uygun değer belirlenmesine ilişkin olarak yaptığı düzenlemelerde temel hedef gerçeğe uygun değer piyasa değerine eşit olmasıdır. Ancak, kriz dönemlerinde piyasadaki yatırımcı sayısının azalması derinliğin kaybolmasına neden olurken, zorunlu satışlar fiyatlardaki düşüşü hızlandırarak varlıkların temel analiz değerlerinin çok dışında muhasebeleştirilmesine neden olmakta ve piyasada hiçbir yatırımcının bulunmadığı durumlarda da değerlendirme modelleri kullanılmak zorunda kalmaktadır (Şimga-Mugan ve Hacıhasanoğlu, 2010: 8). Gerçeğe uygun değer belirlenmesinde değerlendirme modelinin kullanılmasının amacı, bu varlık ve yükümlülüklerle ilişkin işlem fiyatının tahmin edilmesidir (Parlakkaya ve Çetin, 2010: 198). Söz konusu değerlendirme yöntemleri bilgili ve istekli taraflar arasında karşılıklı pazarlık ortamında son dönemlerde gerçekleştirilen piyasa işlemlerinin (eğer varsa) kullanılmasını, büyük ölçüde aynı olan başka bir finansal araca ilişkin gerçeğe uygun değer referans olarak alınmasını, iskonto edilmiş nakit akışı analizlerini ve opsiyon fiyatlama modellerini içermektedir (Ulus, 2008: 140). Bu durum gerçeğe uygun değer tahmine dayalı tespitinde işletmenin varsayımlarının esas alındığı durumlarda yapılan değerlemenin subjektif değerlendirme olmasına neden olabilmektedir (Şener ve Tuncay, 2011: 66)

Gerçeğe uygun değer yaklaşımı, muhasebe kuramında yer alan yoksun olma değeri yöntemi ile benzerlik göstermekle birlikte, temelde farklı özellikler taşımaktadır. Yoksun olma değeri yönteminde varlığın değeri tespit edilirken genelde bir varlığın yenilenip yenilenmemesi hususu dikkate alınır. Gerçeğe uygun değer yaklaşımında ise varlığın yenilenebilme durumuna bakılmaksızın bir değer belirleme olayı söz konusudur. Gerçeğe uygun değer yaklaşımında, bir varlığın yenilenip yenilenmeme kararı doğrudan gerçeğe uygun değerle ilgili değildir. Burada

asıl amaç elde bulundurulmuş varlığın tam rekabet piyasalarında oluşmuş cari değerinin bulunmasıdır ve bu değer; cari maliyet değeri, cari satış değeri veya cari ekonomik değer (kullanım değeri) olabilir (Aktaş ve Deran, 2006: 157).

Varlık veya yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesi sırasında hangi değer ölçüsünün kullanılacağına yönelik olarak TFRS 13'teki açıklamalardan yararlanılmalıdır. TFRS 13'te gerçeğe uygun değer ölçümlerinde ve ilgili açıklamalarda tutarlılığı ve karşılaştırılabilirliği arttırmak amacıyla, gerçeğe uygun değeri ölçmek üzere kullanılan değerlendirme yöntemlerine ilişkin girdileri üç seviyede sınıflandıran bir gerçeğe uygun değer hiyerarşisi mevcuttur (Sağlam, 2014). Bu hiyerarşiye göre (TFRS 13, Paragraf . 76, 81, 82, 86);

1. Seviye: İşletmenin ölçüm tarihinde erişebileceği, özdeş varlıkların veya yükümlülüklerin aktif piyasalardaki düzeltilmemiş olan fiyatlarıdır.

2. Seviye: Varlığa veya yükümlülüğe ilişkin doğrudan veya dolaylı şekilde gözlemlenebilir olan, Seviye 1 içerisindeki düzeltilmemiş fiyatları dışındaki girdilerdir. Varlığa veya borca ilişkin belirlenmiş (sözleşmeye dayalı olarak) bir sürenin bulunması durumunda, Seviye 2 girdisinin varlığa veya borca ilişkin sürenin büyük kısmında gözlemlenebilir olması gerekir.

3. Seviye: Varlığa veya borca ilişkin gözlemlenebilir olmayan girdilerdir.

Birçok durumda birinci seviyede bu fiyatlar, varlık veya yükümlülüklerin değişiminde kullanılan cari fiyatın en iyi tahminini sağlamaktadır. Aynı türdeki finansal varlıkların piyasadaki fiyatlarını kullanabilmek için cari fiyatların en iyi tahmini sağlayan bir piyasanın varlığı söz konusu olmalıdır. Varlık veya yükümlülüklerin değişiminde kullanılacak cari fiyatın oluşmasını sağlayacak aktif bir piyasanın varlığı söz konusu olmadığında, belli başlı durumlarda makul bir biçimde ulaşılabilir ve gözlemlenebilir girdileri içine alan ve çok sayıda bileşeni kapsayan değerlendirme yöntemlerinin kullanılmasına izin verilmektedir. Ayrıca varlık veya yükümlülüklerin cari fiyatını belirlemede kullanılacak bu veriler, birbirine denk varlık ve yükümlülükler için aktif bir piyasada oluşan fiyatları da içine almalıdır. Varlık veya yükümlülüklerin fiyatlanmasında ikinci seviyede yer alan gözlemlenemeyen girdilerin kullanımı ise işletme tarafından piyasa katılımcılarından elde edilen ekonomik verilerin analizini kapsamaktadır. Varlık veya yükümlülüklerin fiyatlanmasında gözlemlenemeyen girdiler yerine, gözlemlenebilir girdilerin kullanılmasına öncelik verilmesi ve gerçeğe uygun değer tahmininde girdilerin ağırlığının dikkate alınarak gerçeğe uygun değer belirlenebilmesi gerçeğe uygun değer hiyerarşisinde üçüncü seviyede yer almaktadır (Özkan ve Terzi, 2009: 41).

İşletmelerde tarihi maliyet yaklaşımının aksine gerçeğe uygun değer yaklaşımının kullanımı işletme yönetimine ve finansal tablo kullanıcılarına birçok yarar sağlamaktadır. Gerçeğe uygun değer yaklaşımı varlık ve yükümlülüklerdeki ekonomik değişikliklerin finansal tablolara yansıtılmasını ve aynı varlıklarla ilgili farklı kaynaklardan, farklı zamanlarda, farklı değerlerle elde edilen değerlerin finansal tablolarda aynı değerlerle gösterilmesini sağlamaktadır (Pamukçu, 2011: 91). Gerçeğe uygun değer yaklaşımı işletmelerin devamlılığını sağlayan finansal yatırımların karşılanmasında işletmenin ihtiyaç duyduğu kaynağı sağlayan ya da tedarik eden kişiler için piyasa fiyatlarını da içeren faydalı bilgiler sunmaktadır. İçerisinde piyasa bilgilerini de barındıran bu faydalı bilgiler işletmeye kaynak sağlayan ya da kaynak sağlamayı düşünen yatırımcılar ve işletme yöneticiler arasında uygun bilginin harekete geçirilmesini sağlarken yöneticilerin gerçekleştirmeyi düşündükleri amaçlar doğrultusunda bu bilgilerden yararlanmasını sağlamaktadır (Akgün, 2011: 44). Gerçeğe uygun değer yaklaşımı, geleceğe yönelik olan beklenen nakit akışlarını temel alması nedeniyle varlıklardaki kötüleşmenin erken

anlaşılımasını sağlamaktadır. Böylece işletmeler, ilave rezervler ayırarak gelecekte yaşanması olası olumsuzluklara karşı erken tedbir alma imkânına kavuşmaktadır (Gözlüklü; 2010: 1). İşletmelerde gerçeğe uygun değer muhasebesi uygulamaları finansal tablolar içerisinde yer alan bilançoların yanı sıra işletmelerin gelir tablolarını da etkilenmektedir. Çünkü finansal tablo kalemlerinde yer alan varlık ve ykmllklrin gerçeğe uygun değere göre düzeltilmesi sonucunda kazanılmamış kazanç ve kayıplar ortaya çıkabilmektedir (Erkuş ve Akcan; 2013: 229). Gerçeğe uygun değere dayalı finansal raporlama yaklaşımı hakkındaki olumlu görüşlerden bir diğeri de finansal raporların karşılaştırılabilirliği ile ilgidir. Tarihe maliyet yaklaşımına dayalı olarak hazırlanan finansal raporlamada farklı işletmelerde farklı tarihlerde yapılan aynı nitelikteki mali olayların finansal tablo kullanıcıları tarafından benzerlik ve farklılıklarının ayırt edilemediğidir. Ayrıca finansal raporlamada gerçeğe uygun değer yaklaşımını destekleyenler varlık ve ykmllklrin çok hızlı değiştiği ve faiz oranlarında dalgalanma yaşanan dönemlerde finansal raporlamada tarihi maliyet yaklaşımının kullanılmasının işletmelerin mali durumunu ve borç ödeme gücünü anlamsızlaştıracağını savunmaktadırlar. Bu nedenle sermaye piyasalarında yer alan katılımcıların ihtiyaç duyduğu bilgi ihtiyacının gerçeğe uygun değerleme yaklaşımı esas alınarak hazırlanmış finansal raporlarla karşılanması gerektiğini ifade etmektedirler (Trel, 2012: 49-51).

Muhasebe uygulamalarında kullanılan gerçeğe uygun değer yaklaşımının sayılan bu faydalarının yanı sıra işletmelerde gerçeğe uygun değer yaklaşımının kullanılmasında yaşanan bazı glklr söz konusudur. Gerçeğe uygun değer muhasebesinde bazı durumlarda kullanılan işletme yönetiminin öngörü ve varsayımların yanlış olması, fırsatçı ve dürüst olmayan yönetim tarafından kazanç sağlamak amacıyla kullanılabilir. Bu durum işletme yönetiminde yargı ve varsayımların manipüle edilmesine neden olmaktadır (Akgün, 2011: 44). Varlık ve ykmllklrin gerçeğe uygun değeri belirlenirken işlem maliyetlerinin dikkate alınıp alınmayacağı konusu işletmelerde gerçeğe uygun değer yaklaşımının uygulanmasında yaşanan glklrden bir diğeridir. IASB’da işlem maliyetlerinin varlık veya borçların bir özelliği olması yerine daha çok işlemin bir özelliği olarak kabul edilmesi işlem maliyetlerinin gerçeğe uygun değerden ayrı olarak dikkate alınmasına neden olmaktadır. Ancak, bazı IAS / IFRS’da gerçeğe uygun değer belirlenirken işlem maliyetleri aktif bir piyasada oluşan fiyattan çıkarılırken bazı IAS / IFRS’da işlem maliyetleri aktif bir piyasada oluşan fiyattan çıkarılmamaktadır (Ulusn, 2008: 140). Gerçeğe uygun değer yaklaşımı uygulanmasında yaşanan diğer bir güçlük ise varlık veya ykmllklr ile ilgili piyasa seçimidir. Her varlık veya yükümlülüğün aktif bir piyasası mevcut olmazken, finansal araçlar dışındaki varlıkların ise birden çok piyasası ve değeri olabilir. Buna benzer bir durumla karşılaşıldığında hangi piyasanın esas alınacağı gerçeğe uygun değerin belirlenmesinde yaşanan başka bir sorun olarak ortaya çıkarmaktadır (Arı ve Yılmaz: 2015: 155).

Yukarıda değinilen gerçeğe uygun değer yaklaşımının avantaj ve dezavantajlarının yanı sıra, gerçeğe uygun değer yaklaşımı tarihi maliyet yaklaşımıyla karşılaştırıldığında, varlık ve ykmllklrin tarihi maliyet yaklaşımı esasında değerlemeye tabi tutulduğu işletmelere ilişkin finansal tablolarda varlık ve ykmllklre ait gerçek ekonomik değerin ve üretilen gizli rezervlerin gizlenmesi, işletmelerde asil vekil çatışmalarının ortaya çıkmasına neden olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca işletme yöneticileri finansal tablolarında yer alan net gelirden bir azalma rapor ettiğinde işinin tehlikeye gireceğini bilir ve bu durumda işletme yöneticileri tarihi maliyet yaklaşımından yararlanarak kendisine zararı dokunacak bu durumu düzeltmeye yönelik bir takım muhasebe hilelerine başvurabilecektir (Barlev ve Haddad, 2003: 398).

İşletmenin sahip olduğu maddi duran varlıklar ilk kayıttaki maliyet değeriyle kaydedilirken zaman içinde bu varlıklarda değeri artışı ya da azalışı yaşanabilmektedir. Fakat tarihi maliyet yaklaşımına göre hazırlanan finansal tablolarda bu farklılık göz ardı edilmektedir. Bu durumda işletme yöneticileri maddi duran varlıklardan ayrılan amortisman hesaplamalarında değışiklik yapabilmekte, amortisman maliyetlerini düşük olarak raporladığından varlıkları olduğundan farklı gösterebilmekte ve bu sayede düşük değeriyle varlıkları satabilmektedir. Ayrıca tarihi maliyet yaklaşımı kullanılarak hazırlanan finansal tablolarda varlıklar gerçek değeriyle görülmeyeceğinden bu durum kreditorlerin borç verme kararlarında ve potansiyel yatırımcıların yanlış kararlar vermelerine neden olabilecektir (Jaijairam, 2013: 3).

Tarihi maliyet yaklaşımıyla hazırlanan finansal tablolarda mali pozisyonlar ve sonuçlar manipüle edilebilmektedir. Örneğın bir işletmenin tarihi maliyet yaklaşımını kullanarak bir varlığın veya varlığın hurda değeri kullanım değeri artırarak veya abartarak için bu varlıklardan ayrılan amortismanı manipüle edilmiş bir değeri gösterilebilmektedir. Bu durum işletme gelirinin abartılmasını sağlayarak işletmenin karlılığı ve finansal durumunun yöneticiler tarafından gizlenmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra işletmede yaşanan finansal başarısızlık finansal tablo kullanıcılarına açıklanmamış olmaktadır (Jaijairam, 2013:4). Ayrıca dönen varlık kalemleri içerisinde yer alan stoklar tarihi maliyet yaklaşımına göre değeri değerlendirildiğinde sürekli fiyatların düştüğü zamanlarında stok kalemlerinde yaşanan farklılaşma stokların aşırı değeriyle neden olmaktadır (Singh, 2015: 56). Bu gibi çözüm yolları işletmenin karlılık durumunun olduğundan farklı görünmesine neden olarak kısa vadede işletmeye fayda sağlarken uzun vadede istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir.

Farklı bir bakış açısıyla Gerçeğe uygun değeri muhasebesinin güçlü ve zayıf yönlerini aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (Trajkovska, Temjanovski ve Koleva, 2016, 6-9).

817

Gerçeğe Uygun Değeri Muhasebesinin Güçlü Yönleri:

- 1- Gerçeğe uygun değeri muhasebesi işletme ile ilgili güncel piyasa koşullarına özgü verileri kullanarak bunları güncel anlamlı bilgiler halinde sunar. Bu durum işletme yöneticilerinin hızlı ve isabetli karar almalarında yardımcı olur.
- 2- Gerçeğe uygun değeri muhasebesinde kullanılan değerileme yöntemleri varlık ve yükümlülüklerle ilgili daha güncel ve gerçekçi bilgiler sunar. Böylece işletmeler nereden durduklarını bilirler.
- 3- Gerçeğe uygun değeri muhasebesi, tarihi maliyet yaklaşımının aksine finansal tabloların bilgilendirici gücünü artırır. Gerçeğe uygun değeri muhasebesi bir işletmenin bilgi üretiminde kullandığı metodoloji, yapılan tahminler, maruz kalınabilecek riskler hakkında finansal tablolarda kapsamlı açıklamalar yapılmasını gerektirir.
- 4- Gerçeğe uygun değeri yaklaşımında muhasebe verileri daha az manipüle edilebilir. Böylece gelirin gerçeğe uygun bir şekilde tespit edilmesini sağlar.
- 5- Gerçeğe uygun değeri muhasebesinde bilgiler, ekonomik, teknolojik, psikolojik ve diğer faktörlerin etkisi altında üretildiği için tarihi maliyetin yaklaşımının aksine varlık ve yükümlülüklerle ilişkin bilgiler her zaman günceldir.
- 6- Ekonominin zorlu dönemlerinde hayatta kalma yöntemi sunar. Tarihi maliyet yaklaşımında varlıklar her yıl aynı değeriyle bütçede yer alırlar, gerçeğe uygun değeri yaklaşımında ise her yıl

varlıkların değeri değişebilir. Bu durum bütçeleri daha gerçekçi ve dinamik yapmak suretiyle ekonominin zorlu dönemlerinde işletmeye bir avantaj sunabilir.

Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesinin Zayıf Yönleri:

1- Gerçeğe uygun değer muhasebesi bazı sektörlerde yanlış bilgilerin üretilmesine yol açabilir. Bu sektördeki işletmelerin sahip olduğu varlıkların fiyatları genellikle yıl boyunca büyük miktarlarda dalgalanmalara maruz kalırlar. Bu varlıkların piyasa fiyatlarının volatileri yüksektir. Uzun vadede finansal tablo için gerçekte doğru olmayan gelir değişiklikleri rapor edebilir, bu da işletmeye ilişkin kısa vadeli resmin gerçekçi olmayan bir şekilde ortaya konulmasına nedeniyle, fiktif kazanç veya kayıplara yol açar.

2- Yatırımcı memnuniyetini azaltabilir. Çünkü gerçeğe uygun değer piyasa koşullarına göre değer artışında olduğu gibi, değer azalışlarını da güncel ve gerçekçi bir şekilde finansal tabloya yansıtır. Değer azalışları yatırımcıların değer kaybına uğramasına yol açar ve bu durum yatırımcıyı üzer.

3- Bazen bir varlığa ilişkin piyasada oluşan fiyat, o varlığın gerçek değerini temsil etmeyebilir. Piyasa etkin olmayabilir ve tahminler tüm kamuya açık olan bilgileri yansıtmayabilir. Yatırımcının mantıksız davranması, davranışsal önyargı veya başkaları arasında arbitraj ile ilgili sorunlar gibi nedenlerle gerçeğe uygun değer yaklaşımı kimi zaman yanıltıcı bilgi üretilmesine yol açabilir.

4- Piyasası olmayan varlıkların değerinin tespitinde manipülasyon olabilir.

5- Varlıkların sürekli cari değer ile değerlemeye tabi tutulması tarihsel perspektifin kaybolmasına bir başka ifade ile tarih maliyet değerinin kaybolmasına yol açar.

6- Bazı büyük finansal krizlerin ardından gerçeğe uygun değer muhasebesinin bu krizler üzerindeki etkisi araştırılmış ve bir çok finansal krizin çıkmasını gerçeğe uygun değer muhasebesinin katkısı olduğu tespit edilmiştir.

Bir işletmenin finansal tabloları gerçek ekonomik durumunu yansıtmalıdır. Ekonomik kar açıklamalarında tarihi maliyet yaklaşımı kullanıldığında işletme varlık ve yükümlülüklerinin gerçek değeri gösterilemediğinden özsermayenin olduğundan noksan ya da çok görünmesine neden olacaktır. Finansal tablolarda görünen gerçeğe uygun olmayan rakamlar işletme ilgili bilgi elde etmek isteyen potansiyel yatırımcıların hisse senedi alım veya satım kararında, gelecek getiri tahminlerinde, işletmeden beklenen kar payı dağıtım kararlarında yanlış kararlar almasına neden olmaktadır. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde yatırım yapmaktaki amaç, kar elde etmek olduğuna göre sağlanan karla ilgili bilgilerin finansal tablo kullanıcılarına tam, doğru ve gerçeğe uygun değeri yansıtacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.

4. Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımının Varlık ve Öz sermaye Karlılığı Üzerine Etkisi

Kar ve karlılık kavramları işletmelerin amacını oluşturulmasında kullanılan önemli iki kavramdır. Bu durum bu iki kavramın işletme ilgililerinden hem yöneticiler hem de dış paydaşların odak noktasını oluşturmaktadır. Her işletme, içinde bulunduğu ve gelecekteki faaliyet dönemini karla kapatmak ve karını artırmak ister. Karlılık analizinin kapsamını, bilgi kullanıcıları olarak adlandırılan dış paydaşların kendi amaç ve beklentilerine yönelik kararlar alırken başvuracakları bilgilerin üretilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, karlılık analizleri kullanılarak yöneticilerin başarı değerlemesi yapılırken işletmenin gelecekte kazanç yaratma

kapasite ve yeteneğinin tahmin edilmesine yönelik bilgiler sağlanır. Karlılık analizleri ortaklar işletmeye yatırmış oldukları sermayeden hem elde ettikleri veya elde edebilecekleri getiriyi hem de yatırımcılar tarafından beklenmekte olan kar beklentilerini karşılayıp karşılayamadığı sonucuna erişirlerken, yöneticiler finansal yapının değerlendirilmesi konusu hakkında bilgi sağladığından işletme ile ilgili olarak alınacak kararlarda etkili bir göstergedir (Çabuk, Karagöl, Erol, Başar, Sevim ve Sayılır, 2013:135). İşletmelerin gerek bir bütün olarak tüm faaliyetlerinde karlı çalışıp çalışmadığının belirlenmesinde ve işletmenin geçmişteki kazanma gücü ve faaliyetlerinin etkinlik derecelerinin belirlenmesinde (Akdoğan ve Tenker, 2010: 668) işletmenin elde ettiği karın ölçülü ve yeterli olup olmadığının saptanmasında kullanılan finansal performans ölçüm araçlarından en çok bilinen ve işletmelerce tercih edilenler; Varlık Karlılığı (Return on Asset-ROA), Özsermaye Karlılığı (Return on Equity-ROE), Esas Faaliyet Karlılığı, Net Kar Marjı'dır (Acar ve Mortaş, 2011: 87).

Yaygın olarak kullanılan finansal performans değerlendirme araçlarından olan varlık karlılığı ve özsermaye karlılığı yöneticilerin işletmedeki varlıkları verimli kullanıp kullanmadıkları hakkında bilgi sağlamanın yanı sıra hissedarlara gerekli bilgiyi sağlamada da yardımcı olmaktadır. ROA, bir işletmenin işletme sermayesi unsurlarına ve duran varlık unsurlarına yaptıkları yatırımdan ne kadar kar elde ettiklerini göstermektedir (Akdoğan ve Tenker, 2010:674). ROA değerinin pozitif olması ve büyük olması işletmenin varlıklarına doğru yatırımlar yaparak, doğru borçlanma politikaları izleyerek vb. faaliyetlerinden yüksek kar elde etmiş olduğu anlamına gelmektedir. ROA değerinin negatif olması ise işletmenin aktiflerinden yeterince faydalanmadığını, doğru iş süreçleri uygulayamadığını, politikalarının yanlış olduğunu vb. ifade edebilir (Acar, 2012). ROE ise, işletme sahip veya sahipleri tarafından sağlanan sermayenin bir birimine düşen karı ortaya koyar ve yöneticilerin performansını değerlendirmek için kullanılır (Akgüç, 1998: 67). ROE değerinin pozitif olması ve büyük olması işletmeye sermaye sağlayanların yüksek getiriler elde ettiği anlamına gelirken, değer negatif olması işletmenin faaliyetlerinden elde ettiği karın özkaynaklara oranının risksiz sabit faizli enstrümanlardan daha yüksek getiriye sahip olmadığı anlamını taşımaktadır (Acar, 2012).

İşletmenin karlılık durumu analiz edilirken, net karın (vergiden sonraki karın) özsermayeye oranı anlamlı bir ölçüdür. İşletmenin "net kar/özsermaye" oranı hesaplanırken paydada yer alan rakamın işletmenin özsermayesinin gerçek tutarını gösterip göstermediği dikkate alınması gereken noktalardan biridir. Bir işletmenin özsermayesi, net varlık toplamı ile borçları arasındaki olumlu farktır. Net kar/özsermaye oranı hesaplamasında kullanılan varlıkların değerlendirilmesi ve yükümlüklerin saptanması esnasında hatalar yapıldığı ve /veya net varlık toplamı yanlış hesaplandığında işletmenin özsermayesi olduğundan fazla veya noksan gösterilmiş olacağından, bu durum oranın anlamını bir ölçüde yitirmesine neden olacaktır. Finansal tablolarda kullanılan rakamlar yeniden değerlendirme sonucunda elde edilen tutarlar olduğunda bu durum işletmelerin özsermaye karlılığını etkilemektedir. Yeniden değerlemede, bir yandan özsermayenin bir ögesi olan değer artışı özsermaye karlılığı oranının paydasını büyütürken, öte yandan maddi duran varlıkların yeniden değerlendirilmiş tutarları üzerinden ayrılan amortismanlar oranın payını küçültecektir (Akgüç, 1998: 94). Bu durum işletmenin karlılığının olduğundan fazla görünmesine neden olacak ve işletme hakkında bilgi edinen finansal tablo kullanıcılarının doğru bilgiye erişimi engellenmiş olacaktır.

ROA ve ROE hesaplamalarında muhasebe verilerinden yararlanılmaktadır. Kullanılan muhasebe verilerinin hazırlanmasında tarihi maliyet yaklaşımının kullanılması reel getirinin gizlenmesini sağlayarak yöneticilerin oldukça iyi görünen karlılık ölçüsü arkasına saklanmasını

sağlamaktadır. Bu durum da gizli rezervlerin belirli dönemlerde finansal analist ve yöneticiler tarafından olumlu olarak kabul edilmesine ve yöneticilerin işletme için verimlilik düzeyini gizleyerek yönetici ve işletme ortakları arasında asil-vekil çatışmasının artmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu durum bankalar ve kredi verenler açısından kredi ve borç teminatında güvenlik marjı yüksek olan varlıkların finansal tablolara doğru bir şekilde yansıtılmadığı şeklinde yorumlanabilmektedir (Barlev ve Haddad, 2003: 399).

5. Gerçeğe Uygun Değer ve İşletme Yönetimi Üzerine Etkileri

Gerçeğe uygun değer muhasebesi ortakların dikkatini verimliliğe çekerek, hangi yöneticilerin işletme varlıklarını verimli bir şekilde kullandığı ve öz sermaye değerini koruduğu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Gerçeğe uygun değer muhasebesi sonucu yöneticiler gelir ve giderde muhasebeleştirdikleri işletme varlıklarının değerindeki değişimden dolayı da hesap vermek zorunda kalmaktadır. Varlık değerindeki değişim kaynağının (değişim nedeni) analizi, hissedarlar için önemlidir. Varlıkların satışı veya satın alınması doğrudan işletme politikası doğrultusunda gerçekleştirilir. Beklenenden daha düşük değere sahip bir varlığın mevcudiyeti işletme yöneticilerinin mevcut koruma araçlarını etkin bir şekilde kullanmadıkları şeklinde yorumlanabilir (Barlev ve Haddad, 2003: 403).

Burada esas mesele belli bir sektörde iş yapmayı planlayan bir işletmenin başka bir sektör riskine maruz kalmamasıdır. Yöneticiler başarısızlık durumunda kendi iş pozisyon ve itibarları tehlikeye düşeceği için riske karşı ihtiyatlı yaklaşırlar. Çoğu zaman yönettikleri varlıkların riskini azaltmaya yönelik mekanizma ararlar. Sonuç olarak, yöneticilerin varlıkların değerini korumak için türev ürünlerini ve diğer teknikleri kullandıkları yeni bir yönetim kültürü, gerçeğe uygun değer paradigması nedeniyle gelişebilir. Günümüzün yerel ve küresel pazarlarını karakterize eden dinamik işletme ortamı, işletmelerin stratejik profiline doğasında olan riski artırmaktadır. Bu çerçevede yöneticilerin, riskten korunmayı dikkate alan kapsamlı bir stratejik planlamaya uygun olarak faaliyetlerini hazırlamaları ve yürütmeleri gerekir. Bu kapsamda yöneticilere yardımcı olacak en önemli araç gerçeğe uygun değer muhasebesi olarak görülmektedir (Barlev ve Haddad, 2003: 403).

Gerçeğe uygun değer muhasebesi bu anlamda yönetim felsefesini değiştirecek nitelikte bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçeğe uygun değer muhasebesiyle yöneticiler kendi görevlerini sorgulayacak ve iş dünyasına farklı şekilde bakacaklardır. Günümüzde yöneticiler varlıkların ve işletmenin piyasa değerini korumak için türev ürünleri ile opsiyon fiyatlama modellerini öğrenmek ve uygulamak zorundadırlar. Bu durum işletme yönetimi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Sonuç olarak gerçeğe uygun değer muhasebesi küresel (açık) ekonomilerde faaliyet gösteren yöneticilerin olayları anlama, algılama ve idrak etme kapasitelerini artırarak daha isabetli ve tereddütte yer vermeyen daha kesin kararlar alabilmelerine yardımcı olmaktadır. Bunun sonucunda işletme yöneticileri, işletmenin sabit varlıkları ve işletme sermayesinin finansmanı için küresel sermaye ve para piyasalarına daha özgüvenli bir şekilde başvurabilirler. Yönetici bu pazarlarda tutar ve şartları çok farklı olan alternatifler içinde en avantajlı borçlanma araçlarını kullanabilir (Barlev ve Haddad, 2003: 403).

İşletmelerde varlık ve yükümlülüklerinin değerlemesinde gerçeğe uygun değer yaklaşımının kullanılması finansal tabloların daha şeffaf olarak hazırlanmasını, finansal tablo kullanıcılarının ve çalışanların daha doğru bir bilgi elde etmesini sağlarken yöneticilerinde daha dikkatli olmasına ve yöneticiler ve ortaklar arasındaki asil-vekil çatışmasının azalmasına neden

olmaktadır. Ayrıca kaliteli finansal raporlar işletme yöneticileri ile işletme dışındaki paydaşlar arasındaki bilgi asimetrisini¹ azaltmaktadırlar. Azalan bilgi asimetrisi ile daha şeffaf raporlama sağlanmış olmaktadır (Durak ve Gürel, 2014: 98).

5.1. Gerçeğe Uygun Değer ve Şeffaflık

Şeffaflık, “ticari sır niteliğindeki ve henüz kamuya açıklanmamış bilgiler hariç olmak üzere, işletme ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin, zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde kamuya duyurulması yaklaşımıdır”(Pamukçu, 2011: 136). Şeffaflık, çıkar gruplarının işletmenin yönetimi, faaliyetleri ve stratejileri ile ilgili bilgi sahibi olma hakkını ifade eden kamunun bilme hakkı ile işletme ile ilgili olan tüm bilgilerin toplanması, kullanımı ve açıklamasında kontrolünün işletmenin elinde tutmasını ifade eden işletmenin saklama hakkının kesişme noktasında yer almaktadır (Arsoy, 2008: 20-21).

Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri gereği olarak işletmelerin yayınladıkları finansal tabloların tam açıklama ihtiyacını karşılayabilmesi gerekmektedir. İşletme içinde hazırlanan finansal tabloların tarihi maliyet yaklaşımına göre hazırlanması bu ilkenin doğru bir şekilde yerine getirilmesini engellemektedir. Çünkü tarihi maliyet yaklaşımına göre hazırlanan finansal tablolar zaman içinde yaşanan ekonomik veya teknolojik değişiklikleri tam olarak yansıtmadığından birçok varlık ve yükümlülüğün değeri hakkında bilgiler eksik ya da yanıltıcı olabilmektedir. Bu durumda tarihi maliyet yaklaşımına göre hazırlanmış finansal tabloların finansal tablo kullanıcılarınca işletme hakkında sağlıklı ve doğru bir bilgi edinme haklarını engellenmesine neden olmaktadır. Bu hakkın ihlalinin azda olsa azaltılabilmesi için işletmelerin varlık ve yükümlülüklerini değerlemede gerçeğe uygun değer yaklaşımı kullanmaları hem işletmelerin doğru ve güvenilir bilgileri kullanıcılara sunmalarını hem de işletmelerin daha şeffaf bilgiyi açıklamalarını sağlayacaktır.

Şeffaflık kavramı, finansal tablolar aracılığıyla işletmeler ile finansal piyasalar arasında bir köprü görevi görenin yanı sıra yönetim ve muhasebe standartları arasındaki bağı oluşturmaktadır. Şeffaf, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi, hissedarların gerçekleştirmeyi düşündükleri gelecekle ilgili finansal kararlarının doğru zamanda alınmasına yardımcı olur. Doğru zamanda doğru bir şekilde alınacak finansal kararlarda ancak kabul edilmiş standartların uygulanması ve bu standartlara uyumun sağlanması ile mümkün olacaktır. Ulusal muhasebe standartları ve bilgilendirme standartlarının uyumu ve uygulanması, işletmelerin hazırlamış oldukları finansal tabloların güvenilirliğini ve karşılaştırılabilirliğini artırarak şeffaflığı olumlu yönde etkileyecektir (Aktaş, 2011: 2-3). İşletmelerin şeffaflık derecesinin artması, işletmelerin açıkladıkları bilgilerdeki uyum da arttıracığından finansal muhasebe sistemi ile yönetim muhasebesi sistemi arasındaki uyumda doğal olarak artacaktır. Bunun yanı sıra işletmelerde sağlanan yüksek kurumsal şeffaflık, işletme yönetimi ile çıkar grupları arasındaki bilgi asimetrisinden doğan temsil probleminin azalmasını sağlayacak ve yönetici faaliyetlerinin hissedarlar veya ortaklar tarafından daha rahat kontrol edilmesini sağlayarak yöneticilerin fırsatçı davranışlarının engellenmesine katkıda bulunacaktır (Arsoy, 2008: 27). Finansal

¹ Asimetrik bilgi kavramı ekonomik birimlerden bir tarafın diğerine oranla daha fazla bilgiye sahip olması durumunu ifade etmektedir. Bir işletmede asimetrik bilginin var olması durumunda daha fazla bilgiye sahip olan taraf diğer tarafa karşı haksız bir üstünlük elde etmektedir. Bu nedenle asimetrik bilgi ile elde edilen haksız üstünlük ekonomik faaliyetlerin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesini engellemektedir.

raporlamadan fayda sağlayan ya da sağlayacak olan tüm gruplar doğru bilgilendirildiğinden hem içsel hem de dışsal çıkar çatışmaları önlenmiş olacaktır. Ayrıca işletme içindeki bilgi akış süreçlerinin iyi düzenlenmiş olması finansal raporların da güvenilir olmasını sağlayacaktır (Pamukçu, 2011: 139). İşletmelerde şeffaflığa sahip olmak için finansal raporların yüksek kaliteli olması, raporlanmış olması ve ekonomik gerçekliği yansıtmaması gerekir. Gerçeğe uygun değer yöntemi muhasebede şeffaflık için gerekli olan gerçek, doğru ve tam bilgi zeminini sağlamaktadır. Böylece gerçeğe uygun değer yöntemi yöneticileri tam şeffaflık ilkesine adaptasyon amacına yaklaştıır (Barlev ve Haddad, 2003: 397). İşletmelerin şeffaflık ilkesini göz ardı etmeden gerçeğe uygun değer yöntemiyle hazırladıkları finansal tablolar finansal tablo kullanıcıları tarafından tam ve doğru bir şekilde ihtiyaçları doğrultusunda kullanılabilir.

5.2. Gerçeğe Uygun Değer ve Finansal Tablo Kullanıcıları

Finansal tabloların kullanıcıları var olan ve gelecekte yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılar, çalışanlar, borç verenler, satıcılar, diğer ticari alacaklılar, müşteriler, devlet ve toplumdur. Finansal tablo kullanıcılarından, özellikle yatırımcılar, işletmeye çoğunlukla, özsermaye olarak fon sağlamaktadırlar. Yatırımcılar çoğunlukla özsermaye olarak fon sağladıkları için finansman ve yatırım riskleri ile karşı karşıyadırlar (Darman, 2004: 2). Yatırımcılar üstlenmiş oldukları bu riskler karşılığında bir gelir elde etmek istemektedirler.

Bir hissedar açısından işletmenin asıl amacı, uzun vadede işletmenin net bugünkü değerini maksimum kılmaktır. Bu sebepten dolayı işletmenin finansal performansı pay sahiplerine güven vererek onların istenilen bir biçimde hoşnut etmesi açısından önemlidir (Acar ve Mortaş, 2011: 85). Yatırımcılar ellerindeki fonları işletmelere yatırmadan önce işletme hakkında doğru, dürüst ve güvenilir bilgiler elde etmek istemektedirler. İşletmeler yatırımcıların bu isteklerini karşılamak için kendileri hakkında hazırlanan finansal raporları kamuoyuna açıklarlar. (Arı, 2008: 43). Muhasebe bilgi siteminde yer alan bilginin niteliği hem işletme içi hem de işletme dışı bilgi kullanıcıları açısından şeffaf, hesap verebilir ve sorumluluk anlayışı dikkate alınarak hazırlanan finansal raporlarının düzenlenmesinde bağlıdır. Finansal raporlar aracılığıyla sunulan bilginin güvenilir, zamanlı ve gereksinmelere uygun olarak meydana getirilmesi elde edilen bilgiden sağlanacak yararın üst seviyelerde olmasını sağlar (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 166).

Finansal tabloların güvenilirliğini etkileyen en önemli özellik, işletmeyle ilgili çıkar grupları arasında bir çıkar çatışmasının mevcut olması durumunda; finansal raporlama sürecinde etkili olan yöneticilerin kendi menfaatlerini işletme ortaklarının menfaatlerinden öncelikli olarak görmeleri işletme yöneticilerinin finansal tablolarda bir takım manipölasyona gitmeleri olasılığına neden olmaktadır (Dalęar ve Pekin, 2011: 32). Gerçeğe uygun değer yaklaşımı kullanımının başlanmasıyla yatırımcılar daha gerçekçi bilgi alabilecek ve finansal tablolarda yaşanabilecek manipölasyonların da önüne geçilmiş olacaktır. Bu gibi olumsuzlukların giderilmesiyle işletmeye borç ve/veya sermaye şeklinde fon sağlayanların, sağladıkları fonların güvende olup olmadıklarını anlamaları, işletmenin ortaklarını temsil eden yönetimin yeterliliğinin incelenmesi, finansal tabloda yer alan hesapların kontrolü, dağıtılabilir kar ve kar payı tutarlarının doğru olarak belirlenebilmesi, tabloların güvenilir, şeffaf ve hesap verebilir nitelikte olarak hazırlanmasına bağlıdır (Acar ve Mortaş, 2011: 86). Ayrıca hazırlanan finansal tabloların güvenilirliği işletmede önem arz eden çalışanlar açısından geleceğe yön verme ve işletmede verimli olarak çalışabilmeleri adına oldukça önemlidir.

5.3. Gerçeğe Uygun Değer ve İşğörenler

Finansal tablo kullanıcıları ve finansal tablolardan elde edilen bilgiler arasında güçlü bir bağ vardır. İşletmenin gelecek hakkındaki hedefleri, beklentileri şu an içinde bulunduğu durum hakkındaki bilgiler finansal tablolardan elde edildiği için finansal tablolarda yer alan bilgilerin finansal tablo kullanıcıları tarafından doğru bir şekilde analiz edilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Finansal tabloların doğru olarak yorumlanabilmesi için finansal tablolarda yer alan bilgilerin gerçeği yansıtması finansal tablo yorumcularının bilgisi kadar önemli olan diğer bir konudur. Bugünkü muhasebe sisteminden sağlanan bilgilere yatırımcıların, müşterilerin, kredi verenlerin ve işletmede çalışanların ihtiyaçları vardır. Fakat finansal tablo kullanıcılarından çalışanlar, diğer ihtiyaç sahipleri kadar bu bilgileri etkin kullanacak ve anlayacak bilgiye tam olarak vakıf değillerdir (Barlev ve Haddad, 2003: 402).

Çalışanlar kişisel kariyerlerini geliştirmek için güçlü ve başarılı işletmelerde çalışmak isterler (Erdoğan, Lazol, Ergun ve Köse, 2012:6). Çalışanların ücretlerin artırılması yolundaki isteklerini savunurken işletme faaliyetlerinin sonucuyla ilgili bilgilere başvurdıkları görülür (Cemalcılar, Benligiray ve Sürmeli, 2009: 11). Çalışanlar, işletmenin başarısı ile ilgili bilgilere dayanarak ücret taleplerini belirler ve o iş yerinde geleceklerinin ne ölçüde güvencede olduğunu tahmin etmeye çalışırlar. Çalışanların çalıştıkları sürece hak ettikleri maaş ya da ücreti alabilmeleri, işletmenin finansal yapısının güvenilir bir şekilde belirlenmesi gerçeğe uygun şekilde hazırlanmış finansal tablolar aracılığı ile ortaya çıkabilmektedir (Şamiloğlu ve Akgün, 2010: 25). Çalışanların, gelecekteki yaşantısı işletmenin devam etmesine ve gelecekte işletmeden beklenenlerin karşılanması bağlıdır. Çalışanlar tarafından işletmeden beklenen sadece işten çıkarılma sonrası elde edilecek tazminattan kaynaklanmamaktadır. Çalışanlar ilerleyen yaşlarında işten çıkarıldığında yeni bir iş bulamama riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra çalışan, işletmenin yönetim politikasını, risk ve teknolojik değişimler karşısındaki tutumunu öğrenerek geleceğe güvenle bakmak isterler. Bu amaçla işletme kazancında yaşanabilecek gelişim imkanlarını değerlendirmek, işletmenin maaş ve ücret politikalarının geçmişi hakkında bilgi edinerek gelecek hakkında öngöründe bulunabilmek, işletmenin çalışanlarına sağladığı maddi ya da manevi ödemelerdeki gelişim gücü hakkında bilgi sahibi olmak, işletmenin kâr dağıtım politikası, hisse senedi temeline dayalı işçi ücret planları ve emeklilik sonrası sağlanan imkanlar hakkında bilgi sahibi olmak isteyecektir. Ayrıca çalışanlar, işveren tarafından önerilen emekli maaşı planlarındaki vaatlerin yerine getirilip getirilmeyeceğini ve emekli maaş fonlarını işletme tarafından nasıl yönettiğini de bilmek isterler. Yukarıda yazılan faktörlerin tamamı hem uzun vadede hem de kısa vadede çalışanların işletme hakkındaki düşüncelerini ve gelecekleri konusundaki belirsizliklerini etkilemektedir (Doğan, Tanç ve Tanç, 2008: 469). Fakat tarihi maliyet yaklaşımıyla hazırlanan finansal tablolarda sunulan rakamlar yöneticilerin çalışanlardan daha fazla bilgiye sahip olmasına ve bilginin gizlenmesine neden olmaktadır. Bu tür olumsuzlukların azaltılmasında gerçeğe uygun değer yaklaşımının daha etkili olduğu bilinmektedir ve bu yaklaşımın kullanılması bu bilgi farklılığını ve tablolarda yaşanan manipülasyonun azaltılmasını sağlamaktadır.

5.4. Gerçeğe Uygun Değer ve Yönetim Üzerine Etkileri

İşletmeleri yöneten kişiler, başarılı bir yönetim gerçekleştirebilmek için varlıkların verimli kullanımını ve faaliyetlerin etkinliğini sağlamalıdır. Bunun içinde işletme yöneticilerinin doğru ve isabetli yönetsel kararlar verebilmeleri gerekir. Bu kararları verirken de muhasebe bilgisine gereksinim duyarlar (Erdoğan, Lazol, Ergun ve Köse, 2012:5). İşletmelerin aldığı en riskli kararlar geri dönüşün çok rahat olmaması nedeniyle sermaye bütçelemesi kararlarıdır. Örneğin bir işletmenin başka bir işletmeyi satın alma kararı aldığını varsayalım. Bu durumda işletmenin

satın alınacak işletme ile ilgili doğru ve güvenilir şekilde hazırlanmış finansal tablolarına ihtiyacı vardır. Çünkü bu işletme için takdir edilecek fiyat finansal tablolar aracılığıyla belirlenecektir. Satın alınacak işletmenin finansal tablolarının tarihi maliyet yaklaşımı esas alınarak düzenlendiği göz önünde bulundurulduğunda finansal tablodaki rakamların gerçeği ne yakar yansıttığı muammalı bir hal alacaktır. Ayrıca bu durum iki işletme arasında bilgi asimetrisine neden olarak alınmaması gereken bir kararın yönetici tarafından uygulanmasına neden olabilecektir. Bu durum da yöneticilerin telafisi imkânsız ya da çok zor olacak bir durumla karşılaşmasına ve itibar kaybına neden olacaktır.

Bir işletmede riski alan işletmenin asıl sahibi olan ortaklardır. İşletmenin asıl sahipleri olan ortaklar, işletmenin kontrolünü yöneticilere teslim ettiklerinde; yöneticilerin ortakların çıkarlarını gözetilip gözetilmeyeceği konusunda yaşanan belirsizlikler “asıl-vekil çıkar çatışması” problemini ortaya çıkarmıştır. Bu durum kendi çıkarlarını ortakların çıkarlarından üstün tutan işletme yöneticilerinin finansal tabloları bazı kısıtlılıklar dâhilinde istedikleri gibi manipüle etmelerini sağlayarak finansal tabloların işletmenin gerçek durumunu yansıtan “gerçek aynalar” olması gerekirken, işletme yöneticilerinin istediği şeyleri yansıtan “sihirli aynalar” olarak idrak edilmesine neden olmuştur. Bu durum hazırlanan finansal tablolara karşı güven kaybının yaşanmasına neden olmuştur (Arı, 2008: 43). Azalan bu güven kaybını iyileştirmek için işletmelerde finansal tablolar hazırlarken gerçeğe uygun değer yaklaşımının uygulanması yönetimin etkinliğini artırırken, potansiyel yatırımcılar ve yönetim arasındaki bilgi farklılığını da azaltarak asıl-vekil çatışmasını minimize etmektedir.

Pay sahipleri özsermaye karlılığının korunmasında yöneticilere güvenmek istemektedirler. İşletmeye ait varlıkların gerçeğe uygun değerinin finansal tablolara yansıtılması pay sahiplerinin dikkatini kontrolü işletme yöneticileri elinde bulunan varlıkların değerine yönlendirmektedir. Pay sahiplerinin varlık değerlerine yönelmesi, yöneticileri varlık değerlemesinde daha etkin ve dikkatli davranmaya zorlamaktadır. Bu noktadan hareketle varlık değerindeki değişimlerin örneğin satılan ya da satın alınan varlıkların işletme politikasıyla olan bağlantısının açıklanabilir olması, farklı kaynakların analiziyle yorumlanabilmesi hissedarlar için önem arz etmektedir. Yapılan analizler sonucunda hissedarlar varlıkların düşük değerlendirildiğini gördüklerinde mevcut varlıkların yönetim tarafından etkin olarak kullanmadığı kanısına kapılabilirler. Ters durumda ise, varlıkların değerinin yüksek olması, kısa vadeli bakıldığında yüksek değer hissedarlar için memnun edici bir sonuç olarak görülürken, uzun vadede işletmenin kaynaklarını yüksek oranda varlıklara yatırmasının işletmeyi riske açık duruma getirdiği anlamını ifade etmektedir. Her iki durumda da yöneticilerin konumları ve itibarları tehlikeye gireceğinden yöneticiler bu durumla karşılaşmak istememektedir. (Barlev ve Haddad, 2003: 403). Bu durumda yönetimin değer düşüklüğü ile yaşanan memnuniyetsizliği ve değer yüksekliğinin neden olduğu riski önleyici bir takım önlemler alması gerekecektir.

Yöneticiler değer yüksekliğinin neden olduğu riski önleyici bir takım önlemler alabilmek için kendi görev ve sorumluluklarını değerlendirmeyi ve işletmeye farklı açılardan bakmayı öğrenerek, yerel ve uluslararası ekonomik çevreyi ve ekonomik eğilimleri göz önünde bulundurmak zorunda kalacaklardır. Ayrıca, yönetim riskten korunma amacıyla türev ürünleri, faiz oranlarının yapısını, opsiyonlar ve gelecekteki nakit akışları arasındaki ilişkiyi anlamak zorunda kalacaklardır. İşletmeler özkaynaklarının gerçek değerini korumak için türev ürünlerden yararlanmaktadır. Bu durum gerçeğe uygun değer muhasebesinin gelişim göstermesine örnek teşkil etmektedir. Gerçeğe uygun değer muhasebesi sistemi ne kadar

kullanılırsa, işletmelerin riskten korunma faaliyetleri de o ölçüde artacaktır (Doğan vd., 2008: 470).

İşletmelerde gerçeğe uygun değer yaklaşımı esas alınarak finansal tablolar hazırlandığında gerçekleşmemiş kazanç ve kayıplarını finansal tablolarda raporlanacağından, bu durum işletme yönetiminin bu konularla ilgili neyin doğru neyin yanlış gittiği ile ilgili açıklama yapmaya motive edecektir. Eğer işletme yönetimi işletmenin gerçekleşmemiş kazançlar ve kayıplarını yeterince açıklamak istemezse, bu durum var olan ve/veya potansiyel yatırımcıların finansal tabloların hazırlandığı dönemde değerle ilgili meydana gelen olaylar ve yakın zaman kadar açıklanmayan olaylar hakkında daha az bilgi sahibi olmasına neden olarak yatırım kararlarında yanlışlıklara neden olacaktır (Ryan, 2008: 5).

Sonuç

Bu çalışmada 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartların yer alan gerçeğe uygun değer finansal tablolar, dolayısıyla işletme yönetimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Hiç şüphesiz gerçeğe uygun değer muhasebesinin genel olarak yönetim felsefesi ve özel olarak da işletme yönetimi üzerinde bir takım etkileri olmuştur.

Gerçeğe uygun değer yaklaşımı finansal tablolarda şeffaflığın sağlanmasında etkili olurken, yöneticilerin finansal tablolarda neden olabileceği manipölasyon etkilerini de en aza indirmektedir. Manipölasyondan uzak ve şeffaf bir şekilde hazırlanmış tablolar işletme yönetimini profesyonel yöneticilere devreden işletme sahipleri ve potansiyel yatırımcıların arasındaki asil vekil çatışmasını azaltırken yatırımcıların tam, doğru ve güvenilir bilgi elde etmesini sağlayarak işletmenin ekonomik ve finansal gücü hakkında gerçeğe yakın bilgiler elde etmesine imkan tanımaktadır. Ayrıca yöneticiler gerçeğe uygun değer yaklaşımını kullanarak işletmelerini risk karşında nasıl koruyacakları ile ilgili daha kapsamlı bilgiler elde etmektedirler.

825

Gerçeğe uygun değer yaklaşımının kullanımı yöneticiler dışında işletmede büyük bir öneme sahip olan çalışanlara açısından da oldukça önemlidir. Şöyle ki, çalışanların işletmenin geleceği, işletmenin taşıdığı riskler, maaş veya ücret ödeme politikaları ve emeklilik ve emeklilik sonrası planları ile ilgili olan bilgi ihtiyacı tarihi maliyet yöntemine göre hazırlanmış tablolardan güvenilir bir şekilde elde edilemezken gerçeğe uygun değer yöntemine göre hazırlanmış tablolardan çok daha güvenilir şekilde elde edilmektedir.

İşletmelerde gerçeğe uygun değer yaklaşımı kullanımının çalışmada bahsedilen güçlü yanıyla birlikte bazı kısıtları da mevcuttur. Bu kısıtlar varlık veya yükümlülüğe ait aktif bir piyasanın varlığı söz konusu olmadığında varlık veya yükümlülüğün kullanılacak değerleri tahminler yoluyla belirleneceğinden varlık veya yükümlülüğün belirlenen değerlerinin sübjektif olmasına neden olmaktadır. Sübjektif değerlerin finansal raporların güvenilirliğini azaltmaması için kullanılacak yöntemlerin seçiminde çok dikkatli ve titiz davranılması gerekmektedir.

Kaynakça

Acar, D. ve Mortaş, M. (2011). İşletmelerin hesap verebilirlikleri ile performans oranları ilişkisi: İMKB-30 endeksinde yer alan işletmeler üzerine bir araştırma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13/21, 85-94.

Acar, O. (2012). Finansal bir analiz olan oran analizi. <http://www.okanacar.com/2012/10/finansal-bir-analiz-olan-oran-analizi.html> adresinden erişildi. (ET: 10.02.2016)

Akbaba Buyruk, A.N. (2014). Envanter ve değerleme, müzelerde envanter ve değerleme üzerine bir inceleme. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/2 , 337-390.

Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2010). Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akgüç, Ö. (1998). Finansal yönetim. İstanbul: Avcıol Basım.

Akgün, A. İ. (2011). Türkiye finansal raporlama standartları'nda şerefiye ve gerçeğe uygun değer ilişkisi. *C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12/2, 39-61.

Aktaş, R. ve Deran, A. (2006). Fair value karşılığı olarak gerçeğe uygun değer kavramı ve tespit hiyerarşisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2,153-166.

Aktaş, R. (2011). Şeffaflık ve muhasebe standartları arasındaki etkileşim. *Ailem ve Şirketim Dergisi*, 27, 2-3.

Arı, M. Ve Yılmaz, R. (2015). Avantaj ve dezavantajları açısından gerçeğe uygun değer ile maliyet değeri muhasebesinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 147-160.

Arsoy Poroy, A. (2008). Kurumsal şeffaflık ve muhasebe standartları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, .X/ II, 17-35.

Arslan, S. (2012). Balık üretim işletmelerinde maliyetlerin muhasebe standartları ve vergi mevzuatı çerçevesinde hesaplanması: bir vaka çalışması. Yayınlanmamış doktora tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.

Barlev, B. ve Haddad, J. R. (2003). Fair value accounting and management of the firm. *Critical Perspectives on Accounting*, 4, 338-415.

Cemalcılar, Ö., Benligiray, Y. ve Sürmeli, F. (2009). *Genel Muhasebe*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çabuk, A. vd. (2013). *Finansal tablolar analizi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dalğar, H. ve Pekin, S. (2011). Kurumsal yönetim ile finansal tablo manipülasyonu arasındaki ilişki: İMKB kurumsal yönetim endeksi'nde yer alan şirketlerde bir araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, Eylül-Ekim, 19-43.

Darman Manisalı, G. (2004). Uluslararası finansal raporlama standartlarının kurumsal yönetim üzerinde etkileri.

<http://www.cgscenter.org/doc/UFRSNINKURUMSALYONETIMUZERINDEETKILERI.pdf> adresinden erişildi. (E.T. 25.11.2013)

Dinç, E. ve Abdioğlu, H. (2009). İşletmelerde kurumsal yönetim anlayışı ve muhasebe bilgi sistemi ilişkisi: İMKB-100 şirketleri üzerine ampirik bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/21, .157-184.

- Doğan, A. Tanç Güngör, Ş. ve Tanç, A. (2008). Makul değer muhasebesi ve işletme yönetimi üzerine etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22/1, 453-473.
- Durak, G. ve Eymen, G. (2014). Finansal raporların kalitesine etki eden ülkeye özgü faktörler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim, 95-110.
- Ekici, H. (2013). Şirket değerlendirme kavramı, değerlendirme kavramının farklı alanlar açısından incelenmesi ve değerlemenin hukuksal boyutu. *Vergi Muhasebe Standartları*, 303, 161-168.
- Erdoğan, N. vd. (2012). *Genel muhasebe*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erkuş, H. ve Akcan, A. (2013). Finansal kriz gerçeğe uygun değer ve bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/10, 226-241.
- Gökgöz, A. ve Şentürk, F. (2015). Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerin gerçeğe uygun değer ölçümü hiyerarşisinde kullandıkları seviye girdilerinin tespiti üzerine bir araştırma. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1/4, 67-80.
- Gözlüklü, B. (2010). Gerçeğe uygun değer: suçlu mu, yoksa çare mi?. [http://www.ufe.org.tr/documents/Newsletters/ Newsletter5/bg.pdf](http://www.ufe.org.tr/documents/Newsletters/Newsletter5/bg.pdf) adresinden erişildi. (ET: 02.01.2015)
- Jaijairam, P. (2013). Fair value accounting vs. historical cost accounting. *Review of Business Information Systems*, 17, 1-5.
- Singh, J. P (2015), Fair value accounting: a practitioner’s perspective. *The IUP Journal of Accounting Research & Audit Practices*, 54/2, 53-65.
- Karahan, Ö. (2006). Asimetrik bilgi ve para politikasının etkinliği. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2/13, 151-163.
- Landsman, W. R. (2006). Fair value accounting for financial instruments: some implication for bank regulation. Bank for International Settlements, <http://www.bis.org/publ/work209.pdf> adresinden erişildi. (ET: 03.12.2015).
- Özkan, M. ve Terzi, S. (2009). Gerçeğe uygun değer ölçümünün uluslararası muhasebe standartları ve Amerikan muhasebe standartları (SFAS) açısından incelenmesi. *Mali Çözüm Dergisi İSMMMÖ Yayını*, 92, 23-50.
- Pamukçu, F. (2011). Finansal raporlama ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflıkta kurumsal yönetimin önemi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 50, 133-148.
- Pamukçu, Fatma (2011), Gerçeğe uygun değer muhasebesi ve finansal tablolara etkisi. *Mali Çözüm Dergisi*, Ocak-Şubat 2011, 79-85.
- Parlakkaya, R. ve Çetin, H. (2010). Gerçeğe uygun değer muhasebesi finansal krizlerin sebebi mi yoksa habercisi mi? Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1, 15-16 Nisan, Malatya, 192-203.
- Ryan Stephen, G.(2008). Fair value accounting: understanding the issues raised by the credit crunch. <http://www.learningace.com/doc/350750/f90144b8540ff4ab23f71f0ab834cb7f/fair-value-accounting-understanding-the-issues-ryan>, (ET: 10.02.2016).
- Saçan, E. (2014). Türkiye’de bankacılar açısından gerçeğe uygun değer muhasebesinin yaşanan finansal krizlerdeki rolü. *Mali Çözüm Dergisi*, Kasım-Aralık, 57-79.

Sağlam, N. (2014). Gerçeğe uygun değer ölçümüne ilişkin Türkiye finansal raporlama standardı (TFRS 13) ne getiriyor. <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/necdetsaglam/003> (ET: 08.05.2014)

Sarıay, M.A. İ. (2012). Türkiye muhasebe standartlarına göre maddi duran varlıkların değerlemesine ilişkin uygulamalar. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs, 110-124.

Şenel, S. vd. Türkiye muhasebe standartlarında yer alan değerlendirme ölçüsü: gerçeğe uygun değer. http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyalari/NWSA-2068-2-12.pdf adresinden erişildi. (ET:16.11.2013)

Şamiloğlu, F. ve Akgün, A.İ. (2010). *Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Finansal Tablolar Analizi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Şimga-Mugan Can, F.N. ve Hacıhasanoğlu, E. (2010) .Gerçeğe uygun değer ve kriz: tartışmalı ilişki. <http://old.ba.metu.edu.tr/~soytaş/MARC%20WP/2010/Papers/MARC20101.pdf.1-25>, adresinden erişildi. (ET: 14.11.2013).

Tokay, S. H. ve DERAN, A. Tekdüzen muhasebe sistemi çerçevesinde lojistik işletmelerde finansal raporlama, lojistik maliyetleri ve raporlama-II, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Trajkovska, O. G., Temjanovski, R. ve Koleva, B. (2016). Fair value accounting – pros and cons. *Journal of Economics*, 1/2, 6-9.

Türel, A. (2012). *Finansal Raporlamada Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Uluslan, H. (2007). Finansal raporlama açısından değerlendirme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/2, 525-544.

Uluslan, H. (2008). değerlendirme esasları ve finansal tabloların niteliksel özellikleri açısından incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, 129-154.

İŞLETME BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK TUTUMU VE MATEMATİK BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER; OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Dok. Öğr. Ökkeş YILMAZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent ÖZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Öz

Matematiksel başarı, günümüzde ekonomik gelişimin en önemli parçalarından biri olarak görülmekte ve birçok ülkede, matematik eğitiminde başarıyı artırmaya yönelik bilimsel çalışmalar desteklenmektedir. Bu araştırma işletme bölümü öğrencilerinin matematik tutumlarını ölçmek ve matematik başarılarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde okuyan 150 öğrenciye anket uygulanmıştır. Anket sonuçları SPSS programında çözümlenmiş ve analiz edilmiştir. Öğrencilerin “genel not ortalamaları” ve “işletme ve iktisat matematiği” ders notlarında farklılaşma olduğu görülmüştür. Yine öğrencilerin matematik başarısını etkileyen 3 faktör bulunmuştur. Bu faktörler “İlgi ve Sevgi”, “Korku ve Zorunluluk”, “Müfredat ve İçerik” olmuştur.

831

Anahtar Kelimeler: Matematik, Matematik Tutumu, Matematik Başarısı.

Abstract

Mathematical success is now regarded as one of the most important parts of economic development, and in many countries scientific studies are being supported to increase success in mathematics education. This research was conducted to measure the mathematics attitudes of students and to determine the factors affecting mathematical achievements. For this purpose, 150 student questionnaires were applied in Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration. The results of the questionnaire were analyzed in the SPSS program. It has been seen that students differ in "grade point average" and "business and economics mathematics" course grades. Again, 3 factors were found to affect students' mathematical success. These factors have been "Relevance and Love", "Fear and Necessity", "Curriculum and Content".

Keywords: Mathematics, Mathematics Attitude, Mathematics Achievement.

Giriş

Matematiksel başarı, günümüzde ekonomik gelişimin en önemli parçalarından biri olarak görülmekte ve birçok ülkede, matematik eğitiminde başarıyı artırmaya yönelik bilimsel çalışmalar desteklenmektedir. Matematik evrensel ve soyut bir bilimdir. Matematik dersi

öğrencilerin öğrenmek zorunda oldukları en önemli derslerden biri olmasına rağmen, öğrencilerin çoğu tarafından sevilmemekte, sıkıcı ve anlaşılmaz bir ders olarak algılanmaktadır. Bu tutumun gelişmesinde ise ilköğretimden itibaren yanlış öğretme metotları, öğrenciye dersin hayatında ne kadar önemli bir yer tutacağını ve nasıl kullanılacağını yeterince anlatılmaması ile birlikte öğrencilerde temel matematik bilincinin oluşturulamaması gibi etkenler bulunmaktadır (Kaya, Özdemir ve Utkun, 2013, 63). Matematiğe karşı tutumda; sevgi, meslek, korku, zevk, önemlilik, ilgi ve güven gibi boyutların etkili olduğunu söylemek mümkündür (Duatete ve Çilesiz, 1999, 46).

Matematik eğitiminde başarıyı etkileyen faktörler ve öğrencilerin matematik tutumu üzerine, ilköğretimden üniversiteye kadar farklı alanlarda birçok araştırma yapılmıştır. Bunlarla ilgili literatür taraması aşağıda verilmiştir.

Arıcı (2013), çalışmasında öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarını etkileyen faktörleri ikili karşılaştırma yöntemiyle incelemiştir. Araştırmada, öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarını en çok etkileyen faktörün öğretmenin dersini öğrenciye sevdirebilmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya, Özdemir ve Utkun (2013), meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilerin bakış açısından matematik başarısını etkileyen faktörleri incelemişler ve çalışmalarında öğrencilerin görüşü bakımından matematik başarısını etkileyen altı faktör ortaya çıkarmışlardır. Bu faktörleri, “İsteklilik”, “Katkı”, “Yetenek”, “İlgi”, “İçerik” ve “Gelir Düzeyi” olarak isimlendirmişlerdir.

Yenilmez, Girginer ve Uzun (2004), İşletme, İktisat ve Maliye lisans öğrencilerinin matematik kaygı düzeyleri ve bununla ilişkili olabilecek demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin matematik dersindeki başarı düştükçe matematiğe ilişkin kaygılarının arttığı sonucuna varmışlardır. Buna karşın, matematiğe ilişkin kaygı artışının akademik başarının yükselişine katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Dursun ve Dede (2004), öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörleri ilköğretim okullarında görev yapan matematik öğretmenlerine yöneltmişlerdir. Araştırma sonucunda matematik öğretmenlerine göre, öğrencilerin matematik başarısını etkileyen en önemli faktörün öğrencilerin dersi iyi dinlemeleri, en önemsiz faktörün ise öğrencilerin cinsiyetinin olduğu tespiti yapılmıştır.

Duatete ve Çilesiz (1999), çalışmalarında üniversite 1.sınıf öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumlarını saptayan bir ölçek geliştirmek için tutumun farklı boyutlarını içeren 44 maddelik bir taslak anket hazırlamışlardır. 13 ifadeden oluşan ilk boyut matematiğe karşı ilgi, sevgi ve zevk, 9 ifadeden oluşan ikinci boyut güven ve korku, 8 ifadeden oluşan üçüncü boyut matematiğin günlük ve mesleki hayattaki önemi ve 8 ifadeden oluşan son boyut ise yine matematiğe karşı ilgi, sevgi ve zevk olarak isimlendirilmiştir.

Altun ve Çakan (2008), çalışmalarında 2004 yılı Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı (LGS) ile Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavlarında (ÖSS) başarılı olan ve dereceye giren illerde görev yapan eğitim yöneticilerinin gözünde, öğrencilerin sınavlardaki başarılarına etki eden faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Okulların yeterli fiziki altyapıya sahip olması, Milli Eğitim müdürlüklerinin okul ve dershanelerle işbirliği içinde olması, velilerin, dershanelerin ve özel sektörün eğitime destek sağlaması, öğretmen ve yöneticilerin yeterliliklerin saptanması ve geliştirilmesi, il düzeyinde ve okullarda deneme sınavlarının

yapılması ve okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasının, eğitim yöneticilerinin gözünde, başarıyı olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir.

Engin, Özen ve Bayoğlu (2009), yaptıkları çalışmada ilköğretim düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin hazır bulunuşluk ve önkoşul öğrenmeleri adına öğrenme başarılarını olumsuz olarak etkileyen bazı değişkenler üzerinde durmuşlardır. Çalışma sonunda eğitim ve öğretim etkinliklerinde istenmeyen durumların ortadan kaldırılması ve daha başarılı sonuçların elde edilmesi için, okul aile işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Güzeller, Eser ve Aksu (2016), üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türünün akademik başarı ve eleştirel düşünme eğilimi üzerindeki etkisi incelenmiş ve lise türü faktörünün alt gruplarına göre hem eleştirel düşünme hem de akademik başarı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varmışlardır.

Koç, Avşaroğlu ve Sezer (2004), üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ile problem alanları arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında; belirgin olarak aile ile ilgili problem alanı, kişiler arası ilişkilere ilişkin problem alanı, akademik ve mesleki problem alanı ile akademik başarıyı gösterir başarı ortalaması ve başarı değerlendirilmesi değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Turpçu (2014), öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarını ve başarılarını incelemiş ve genel olarak öğrencilerin tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alcı, Erden ve Baykal (2008), üniversite öğrencilerinin matematik başarıları ile üniversitede alınan derslere ilişkin ön bilgilerinin göstergesi olan öğrenci seçme sınavındaki (ÖSS) sayısal puanları, algıladıkları problem çözme becerileri, özyeterlik algıları ve bilişüstü özdüzenleme stratejileri arasındaki açıklayıcı ve yordayıcı ilişkiler örüntüsünü belirlemeye çalışmışlardır. Öğrencilerin, özyeterlik algıları, bilişüstü özdüzenleme stratejileri ve ÖSS sayısal puanlarının matematik başarısını yordamada anlamlı bir güce sahip olduğu, algıladıkları problem çözme becerilerinin matematik başarısını yordamada anlamlı bir güce sahip olmadığı belirtilmiştir.

Özer ve Anıl (2011), bu çalışmada öğrencilerin fen ve matematik başarısını etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile incelemişlerdir. Öğrencilerin Fen ve Matematik başarılarını ençok yordayan değişken belirlenmeye çalışılmış ve bu değişkenin “öğrencilerin öğrenmeye ayırdıkları zaman” olduğu belirtilmiştir.

Özgen ve Bindak (2011), lise öğrencilerinin matematik okuryazarlığı öz yeterlik inançlarını belirlemeyi ve öğrencilerin öz yeterlik inançlarının cinsiyet, sınıf, okul türü, matematik dersi başarı puanı, anne-baba eğitim durumu ve matematik dersine verilen önem değişkenlerine göre incelemişler, lise öğrencilerinin matematik okuryazarlığı öz yeterlik inançlarının cinsiyet, sınıf, okul türü, matematik dersi başarı puanı, anne-baba eğitim durumu ve matematik dersine verilen öneme göre anlamlı farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir.

Taşdemir (2012), lise son sınıf öğrencilerinin matematik öz-yeterlik düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre; öz-yeterlik puanı öğrencinin cinsiyetine ve okul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği, ancak öğrencilerin uzun süre yaşadıkları yerleşim birimine ve ailenin aylık gelirlerine göre ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Bal (2011), çalışmasında oluşturmacı yaklaşıma dayalı geometri eğitiminin sınıf öğretmenliği öğrencilerinin geometrik başarıları ve Van Hiele geometrik düşünme düzeylerine olan etkisini belirlemeyi amaçlamıştır.

Coşkun ve Demirtaş (2014), öğrenme stillerine göre ortaokul 7.sınıf öğrencilerinin matematik dersi başarı ve kaygı düzeylerini incelemek ve bu düzeylerin öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Öğrencilerin genel olarak değiştirme öğrenme stilini tercih ettikleri; öğrencilerin öğrenme stilleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark olmadığı; öğrencilerin öğrenme stillerine göre matematik başarılarının ve matematik kaygılarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bulut (2006), cinsiyet ve başarı durumunun öğrencilerin matematik dersinde kullandıkları öğrenme stratejileri ve başarı güdülerindeki etkilerini incelemiş, öğrencilerin matematik dersinde öğrenme stratejilerinden yoğunlaşma stratejilerini en çok, işleme stratejilerini ise en az kullandıkları; öğrenme stratejilerini kızların erkeklerden ve başarılı öğrencilerin diğerlerinden daha fazla kullandıkları görülmüştür. Başarı güdüsü düzeyi düştükçe strateji kullanımının da azaldığı belirtilmiştir.

Göktaş (2010), çalışmasında okuduğunu anlama becerisinin ilköğretim ikinci kademe matematik dersindeki akademik başarıya etkisini incelemiştir. Öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri ile matematik başarıları arasında yükseğe yakın bir ilişki olduğu, cinsiyetlerine ve kitap okuma sıklıklarına göre öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri arasında anlamlı bir farkın olmadığı, öğrencilerin soru çözerken okuduğunu anlamada zorlanıp zorlanmama durumlarına ve okulun sosyo-ekonomik düzeyine göre okuduğunu anlama becerileri arasında anlamlı bir fark olduğu, öğrencilerin soru çözerken okuduğunu anlamada zorlanıp zorlanmama durumlarına ve okulun sosyo-ekonomik düzeyine göre matematik başarıları arasında anlamlı bir fark olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Erdağ (2011), ilköğretim 5. sınıf matematik öğretiminde kavram karikatürlerinin ondalık kesirler konusundaki akademik başarı ve kalıcılığa etkisi incelenmiştir.

Bal (2008), 2004–2005 öğretim yılında pilot olarak uygulanmaya başlanan 2005 ilköğretim matematik programının uygulama aşamalarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin matematik dersine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik bir çalışma yapmıştır. Araştırma bulguları, yeni matematik öğretim programının çalışmaya katılan öğretmenler tarafından olumlu bulunduğunu ancak uygulamada bazı sorunlar yaşandığını göstermiştir.

Boz (2008), araştırmasında, ülkemizde uygulanmaya başlanan yeni matematik müfredatlarının beslediği fikirler ele almış ve bu fikirlerin matematiğin gerçekte zor bir bilim olmadığını varsayımına dayandığını göstermeye çalışmıştır.

Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya (2014), dinamik bir yazılım kullanılarak yapılan geometri öğretiminin, ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının, çemberin analitik incelenmesi konusundaki başarılarına etkisini incelemek ve yapılan geometri öğretimine ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla yaptıkları çalışmalarında, dinamik ortamda yapılan öğretimin, çemberin analitik incelenmesi konusunda öğretmen adaylarının başarılarına olumlu yönde katkı sağladığını tespit etmişlerdir.

Doğanay ve Bal (2010), çalışmalarında, ilköğretim beşinci sınıf matematik dersinin değerlendirilmesi kapsamında, ölçme araçlarının hazırlanmasına, bu araçların ölçmeyi hedeflediği öğrenme düzeyine, ölçme araçlarının kullanım sıklığına ve puanlanmasına ilişkin

öğretmen ve öğrenci görüşlerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin matematik dersinde geleneksel ve alternatif ölçme araçlarını hazırlarken, öğrenci seviyelerini ve kazanımları dikkate aldıklarını ancak sınavlarda hazırladıkları sorularda analiz-sentez düzeyini göz ardı ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Reusser (2000) tarafından yapılan “Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlerin Öğrenim Yapısı ve Öğrenci Çevresi Yönüyle İncelenmesi” isimli çalışmasının sonucunda; genel olarak başarının öğrenme, stratejiler ve inançlarla ilişkili olduğu burada da en büyük faktörün aile olduğu vurgulanmıştır.

Anthony (2000) tarafından yapılan çalışmada ise; birinci sınıf öğrencilerinin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğrenci görüşleri bakımından tespiti amaçlanmıştır. Sonuç olarak anlamlılık bakımından sıralandığında en önemli faktörlerin “Self-motivasyon, test ve sınavlar için çalışma, her bir konunun ana başlıklarının anlaşılması, yardım almada istekli olunması, derslerin iyi anlaşılması” faktörlerinin matematik başarısını en yüksek oranda etkilediği ifade edilmiştir.

Uygulama

1.Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışma, işletme bölümü öğrencilerinin matematik tutumunu ve matematik başarısını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamı Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini; işletme bölümünde okuyan 663 öğrenci arasından, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 170 birimden eksik ve hatalı verilerin çıkarılması sonucu kalan 150 birim oluşturmaktadır. Çalışmada işletme bölümü öğrencilerinin matematik tutumunu belirlemek ve matematik başarısını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla; Aiken tarafından geliştirilen matematik tutum ölçeğinden yararlanılmıştır. Anket çalışması 30 önermeden oluşan beşli likert tipi ölçekle hazırlanmıştır. Bu ölçekte 1 “Kesinlikle Katılmıyorum”, 2 “Katılmıyorum”, 3 “Fikrim Yok”, 4 “Katılıyorum” ve 5 “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde ifade edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS.18 istatistik paket programı yardımıyla; varyans analizi, faktör analizi ve regresyon analizi yapılarak çözümlenmiş ve yorumlanmıştır.

2.Ölçeğin Güvenilirliğinin Belirlenmesi

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için güvenirlik testi yapılmış ve Cronbach's Alpha katsayısı, ölçeğin güvenilirliği açısından iyi sayılabilecek bir değer, 0,604 olarak bulunmuştur.

3.Demografik Özellikler

Aşağıdaki Tablo 1’de ankete katılan öğrencilere ait demografik özellikler verilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

DEMOGRAFİK	FAKTÖRLER
FREKANS YÜZDE	
CİNSİYET	ERKEK 58 38,7

	KIZ	92	61,3
SINIF	1.SINIF	23	15,3
	2.SINIF	34	22,7
	3.SINIF	56	37,3
	4.SINIF	37	24,7
MEZUN OLUNAN LİSE TÜRÜ	Anadolu Lisesi	98	65,3
	Fen Lisesi	7	4,7
	Anadolu Öğretmen Lisesi	1	0,7
	Meslek Lisesi	33	22
	Düz Lise	10	6,7
	Açık Öğretim Lisesi	1	0,7
SOSYO-EKONOMİK DÜZEY	Çok Düşük	8	5,3
	Düşük	8	5,3
	Orta	86	57,3
	İyi	40	26,7
	Yüksek	8	5,3
DERSLERE DEVAM DURUMU	Çok az	3	2
	Bazen	7	4,7
	Çoğunlukla	68	45,3
	Devamlı	72	48
İŞLETME VE İKTİSAT MATEMATİĞİ DERS NOTU	0,00-0,49	8	5,3
	0,50-0,99	3	2
	1,00-1,49	4	2,7
	1,50-1,99	15	10
	2,00-2,49	33	22
	2,50-2,99	27	18

3,00-3,49	23	15,3
3,50-4,00	37	24,7

Demografik özellikler değerlendirildiğinde anketi cevaplayan çoğunluğun kız (%61,3) öğrenci olduğu, mezun oldukları lise türüne bakıldığında büyük çoğunluğu Anadolu Lisesi mezunlarının (%65,3) oluşturduğu, sınıf düzeyinde katılımda (%37,3) ile 3.sınıfların katılımının yüksek, sosyo-ekonomik düzeye bakıldığında öğrencilerin çoğunluğunun (%57,3) orta seviye gelir düzeyinde olduğu, derslere devam durumunun ise devamlı (%48) ve çoğunlukla (%45,3) ile yüksek olduğu, işletme ve iktisat matematiği ders notlarına bakıldığında %40 nın iyi seviyede olduğu görülmektedir. Yine ankete katılan öğrencilerin lise mezuniyet notu ortalamaları 73,36 ve lisans not ortalamaları ise 2,35, iyi sayılabilecek değerler olduğu görülmektedir

Tablo 2’de ankete katılan öğrencilerin matematik tutumlarına yönelik önermelere ilişkin tanımsal istatistikler verilmiştir.

Tablo 2: Matematik Tutuma İlişkin Tanımsal İstatistikler

Soru İfadesi	Ortalama	Standart Sapma
Matematik, çok sevdiğim dersler arasındadır.	3,3933	1,4832
Matematik çalışmak beni dinlendirir.	3,1133	1,3735
Matematik dersindeki konular azaltılırsa mutlu olurum.	3,5333	1,2936
Matematik çalışırken canım sıkılır.	2,4867	1,413
Matematikle uğraşmak beni eğlendirir.	3,1867	1,397
Boş zamanlarımda matematik çalışmaktan zevk alırım.	2,7867	1,3138
Matematik dersinden korkarım.	2,34	1,3453
Matematik problemi çözmek beni yorar.	2,7067	1,4262
Matematik bana korkutucu görünür.	2,6133	1,5052
Matematik problemi çözmekten zevk alırım.	3,28	1,3467
Matematik derslerin en güzelidir.	2,7667	1,3778
İleride, matematikle yakından ilgili bir meslek seçmeyi isterim.	2,56	1,3485
Matematikten hiç hoşlanmam.	2,4	1,4655

Programda matematik ders saatlerinin sayısı azaltılırsa mutlu olurum.	2,8133	1,3873
İleride, matematikle ilişkisi en az olan bir meslek seçmek isterim.	3,0133	1,4046
Elime geçen her matematik problemini çözmek isterim.	2,7533	1,3156
Matematik konusundaki her şey ilgimi çeker.	2,7333	1,3091
Dersler arasında en çok matematikten hoşlanırım.	2,7333	1,3935
Matematik oyunlarından hoşlanmam.	2,6533	1,3361
Mümkün olsa matematik yerine başka bir ders alırım.	2,66	1,4874
Matematik ödevlerini sıkılmadan zevkle yaparım	2,94	1,3572
Matematik derslerine mecbur olduğum için çalışıyorum.	2,66	1,4416
Boş zamanlarımda matematik problemleri çözmek bana zevk verir.	2,7667	1,3382
Bir matematik sorusunun cevabını bulmak için kendi kendime uzun bir zaman harcamaktansa, onu bir bilenden sorup öğrenmeyi tercih ederim.	3,14	1,2587
Matematik dersinde kendimi rahat hissedirim.	2,98	1,2874
Diğer derslere göre, matematiği daha büyük bir zevkle çalışırım.	2,98	1,3435
Bana göre, matematik en çekici derstir.	2,7667	1,3581
Matematik dersinde konular azaltılsa sevinirim.	3,12	1,3947
Matematik dersinden çekinirim.	2,6067	1,3946
Matematik dersine, sadece sınıf geçmek için çalışıyorum.	2,8467	1,5094

Anketteki soru ifadelerine verilen cevapların ortalamaları değerlendirildiğinde öğrencilerin matematiğe bakışının genel manada olumlu olduğu ifade edilebilir.

4.Varyans Analizi (Anova)

Öğrencilerin başarı düzeylerinin yani genel not ortalamalarının sınıf düzeylerine göre nasıl değiştiğini incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Tablo 3’de görüldüğü gibi tek yönlü varyans analizi sonucu F değeri 2,760 bulunmuştur. Bu değer $p=0.05$ düzeyinde anlamlıdır. Yani sınıfların genel not ortalamalarında bir farklılaşma vardır.

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Genel Not Ortalamalarına İlişkin Varyan Analizi Tablosu

Genel Not Ortalaması	Sınıflar								F	Sig.
	1.Sınıf		2.Sınıf		3.sınıf		4.Sınıf		2,76	0,044
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S		
	2,3517	0,6203	2,1232	0,4752	2,4602	0,5382	2,39	0,5777		

Sınıflar arasındaki genel not ortalamasındaki farklılaşmanın hangi sınıflarda olduğunu belirlemek için LSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Analiz sonucunda 2.Sınıflar ile 3.Sınıflar ve 2.Sınıflar ile 4.Sınıflar arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Burada ki farklılaşma 3. ve 4.sınıflar lehine olumlu bir farklılaşmadır. 2. Sınıfa geçen öğrencilerin artık üniversite ve çevreye alışmanın etkisiyle derslere yeterli zaman ayırmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Ancak 3. ve 4.sınıfların mezun olma evresine girmesiyle derslere gereken önemi verdikleri ve notlarında bir yükseliş olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Diğer bir analiz ise öğrencilerin “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notu başarı düzeylerinin sınıf düzeylerine göre nasıl değiştiğini incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Tablo 4’de görüldüğü gibi tek yönlü varyans analizi sonucu F değeri 3,277 bulunmuştur. Bu değer $p=0.05$ düzeyinde anlamlıdır. Yani sınıfların “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notlarında bir farklılaşma vardır.

839

Tablo 4: Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre “İşletme ve İktisat Matematiği” Ders Notlarına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

İşletme ve İktisat Matematiği Ders Notu	Sınıflar								F	Sig.
	1.Sınıf		2.Sınıf		3.sınıf		4.Sınıf		3,277	0,023
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S		
	2,2174	1,3214	2,4118	1,0622	2,9196	1,0391	2,4189	0,9755		

Sınıflar arasındaki Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notlarındaki farklılaşmanın hangi sınıflarda olduğunu belirlemek için LSD testi yapılmıştır. Analiz sonucunda 3.Sınıfların “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notlarında diğer sınıflara göre 0.05 anlamlılık düzeyinde bir farklılaşma olduğu görülmüştür.

3.sınıfların “İşletme ve İktisat Matematiği” notlarındaki olumlu manadaki farklılaşma bu dersti 1.sınıfta veren ders hocası faktörü ya da 3.sınıfların bu derse diğer sınıflara göre daha çok ilgi gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. 3.sınıfların genel not ortalamasındaki olumlu farklılaşma da düşünülürse 3.sınıfların başarı düzeylerinin diğer sınıflara göre daha iyi olduğu söylenebilir.

5.Faktör Analizi

İşletme bölümü öğrencilerinin matematik başarısını etkileyen faktörlerin tespiti için belirlenen 30 maddenin, faktör analizine uygunluğunun testi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analizi yapılmış ve ölçek geçerliliği %94,5 olarak tespit edilmiştir. Minimum değerin %50 olduğu düşünülürse bu sonuç ölçek geçerliliğinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Yine Barlett testi de anlamlıdır (Sig. ,000). Bu ise verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Faktör analizinde varimaks rotasyonlu asal bileşen faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda matematik başarısını etkileyen etmenler 3 temel faktörde toplanmıştır. Bu 3 faktörün toplam açıklayıcılık düzeyi %64,56 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca belirlenen üç faktöre ayrı ayrı güvenilirlik analizleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarında oluşan üç temel faktör; “İlgi ve Sevgi”, “Korku ve Zorunluluk”, “Müfredat ve İçerik” olarak isimlendirilmiştir.

Birinci faktör olan “İlgi ve Sevgi” toplam varyansın %35,3’ünü açıklamakta olup %97 oranında güvenilirliğe, İkinci faktör olan “Korku ve Zorunluluk” 21,08 açıklayıcılık ve %93 güvenilirliğe, üçüncü faktör olan “Müfredat ve İçerik” %8,18 açıklayıcılık ve %66 güvenilirliğe sahiptir.

Tablo 5: Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörler

Faktör Adı	Soru ifadesi	Faktör Yükleri	Varyansı açıklama oranı %	Güvenirlilik
İlgi ve Sevgi	Bana göre, matematik en çekici derstir.	0,84	35,3	0,97
	Diğer derslere göre, matematiği daha büyük bir zevkle çalışırım.	0,821		
	Matematik derslerin en güzelidir.	0,805		
	Dersler arasında en çok matematikten hoşlanırım.	0,794		
	Matematik dersinde kendimi rahat hissedirim.	0,79		
	Elime geçen her matematik problemini çözmek isterim.	0,789		
	Matematik konusundaki her şey ilgimi çeker.	0,787		
	Boş zamanlarımda matematik problemleri çözmek bana zevk verir.	0,781		
	Matematikle uğraşmak beni eğlendirir.	0,774		
	Matematik çalışmak beni dinlendirir.	0,765		
	Matematik problemi çözmekten zevk alırım.	0,756		

	Boş zamanlarımda matematik çalışmaktan zevk alırım.	0,755		
	Matematik, çok sevdiğim dersler arasındadır.	0,731		
	İleride, matematikle yakından ilgili bir meslek seçmeyi isterim.	0,729		
	Matematik ödevlerini sıkılmadan zevkle yaparım	0,682		
Korku ve Zorunluluk	Mümkün olsa matematik yerine başka bir ders alırım.	0,744	21,08	0,93
	İleride, matematikle ilişkisi en az olan bir meslek seçmek isterim.	0,733		
	Matematikten hiç hoşlanmam.	0,679		
	Matematik dersinden korkarım.	0,675		
	Matematik bana korkutucu görünür.	0,661		
	Matematik dersine, sadece sınıf geçmek için çalışıyorum.	0,635		
	Matematik problemi çözmek beni yorar.	0,631		
	Matematik derslerine mecbur olduğum için çalışıyorum.	0,62		
	Matematik dersinden çekinirim.	0,619		
	Programda matematik ders saatlerinin sayısı azaltılırsa mutlu olurum.	0,594		
Müfredat ve İçerik	Matematik çalışırken canım sıkılır.	0,535	8,18	0,66
	Matematik oyunlarından hoşlanmam.	0,524		
	Matematik dersindeki konular azaltılırsa mutlu olurum.	0,879		
	Matematik dersinde konular azaltılrsa sevinirim.	0,702		
	Bir matematik sorusunun cevabını bulmak için kendi kendime uzun bir zaman harcamaktansa, onu bir bilenden sorup öğrenmeyi tercih ederim.	0,464		

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği: 0,945, Barlett Küresellik Testi Ki Kare: 3745,514, sd: 435, P değeri: ,000

6.Regresyon Analizi

Regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken ile ilişkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Regresyon analizindeki bağımsız değişkenler faktör analizi sonucunda türetilen faktörler olarak alınmıştır. Değerler elde edilirken her bir faktörü ifade eden önermelerin

ortalamaları alınmıştır. Tablo-6’da öğrencilerin, “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notu ortalamalarına etki eden faktörlerin regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo-6: “İşletme ve İktisat Matematiği” Ders Notu Ortalamalarına Etki Eden Faktörlerin Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	Sig.
İlgi ve Sevgi	,475	,000
Korku ve Zorunluluk	-,296	,003
Müfredat ve İçerik	,056	,440

$$R=,696; R^2=,484; F= 45,624; Sig.= ,000$$

Analizde bağımlı değişken olarak “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notu ortalamaları kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise faktör analizi sonucunda türetilen; İlgi ve Sevgi, Korku ve Zorunluluk ve Müfredat ve İçerik olarak alınmıştır. Tablo-6 incelendiğinde $F= 45,624$ değerinin, $Sig.= ,000$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Yine R^2 değeri de bağımlı değişkenin %48 lik kısmının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Regresyon analizinde elde edilen bulgular doğrultusunda bağımsız değişkenlerin önem sıralarını belirlenmesi gerekmektedir. Tablo-6 daki Beta değerleri incelendiğinde “İlgi ve Sevgi” ile “Korku ve Zorunluluk” değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Bağımlı değişkeni en iyi açıklayan değişken ,475’ lik Beta değeri ile “İlgi ve Sevgi” değişkenidir. İkinci olarak ise -,296’ lık Beta değeri “Korku ve Zorunluluk” değişkenidir. Müfredat ve İçerik değişkeni ise anlamlı sonuç vermemiştir.

842

Tablo-7’de öğrencilerin, Genel Not Ortalamalarına etki eden faktörlerin regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo-7: Genel Not Ortalamalarına Etki Eden Faktörlerin Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	Sig.
İlgi ve Sevgi	,256	,025
Korku ve Zorunluluk	-,203	,102
Müfredat ve İçerik	,035	,702

$$R=,412; R^2=,169; F= 9,931; Sig.= ,000$$

Analizde bağımlı değişken olarak “Genel Not Ortalamaları” kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise faktör analizi sonucunda türetilen; İlgi ve Sevgi, Korku ve Zorunluluk ve Müfredat ve İçerik olarak alınmıştır. Tablo-7 incelendiğinde $F= 9,931$ değerinin, $Sig.= ,000$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Yine R^2 değeri de bağımlı değişkenin %17 lik kısmının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Yani genel not ortalaması üzerinde etkili olan birçok değişken vardır ve bununla birlikte öğrencilerin matematik tutumlarının da %17 oranında etkili olması da önemli olarak görülebilir. Regresyon analizinde elde edilen bulgular doğrultusunda bağımsız değişkenlerin önem sıralarının

belirlenmesi gerekmektedir. Tablo-7 deki Beta değerleri incelendiğinde “İlgi ve Sevgi” değişkeninin anlamlı olduğu görülmektedir. Bağımlı değişkeni en iyi açıklayan değişken ,256’ lık Beta değeri ile “İlgi ve Sevgi” değişkenidir. “Korku ve Zorunluluk” ile “Müfredat ve İçerik” değişkenleri ise anlamlı sonuç vermemiştir.

Sonuç

Evrensel bir dil olan matematik, geleceğini şekillendirmek isteyen öğrencilerin başarılı olmasını gerektiren bir derstir. Ülkemizde matematiğe karşı büyük ilgisi olan öğrencilerin yanı sıra matematikle meşgul olmak istemeyen  ğrenci sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Bu noktada en önemli görev matematik öğretmenlerine düşmektedir. Matematiği  ğretenlerin öncelikle bu derse karşı ilgiyi artırıcı çalışmalar yapmaları ve matematiği sevdirmenin yollarını aramaları gerekmektedir.

Bu çalışmada yapılan anketteki soru ifadelerine verilen cevapların ortalamaları değerlendirildiğinde, öğrencilerin matematiğe bakışının genel manada olumlu olduğu ifade edilebilir. Bu ise öğrencilerin derse ilgisinin artırılmasına katkı yapabilir.

Çalışmada ki demografik özelliklerden derslere devam durumunun yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. İşletme ve iktisat matematiği ders notlarına bakıldığında yaklaşık %80 inin iyi seviyede olduğu düşünülürse, bu da öğrencilerin derse devamının önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Yapılan varyans analizi sonucu sınıfların genel not ortalamalarında bir farklılaşma olduğu görülmüş ve bu farklılaşmanın hangi sınıflarda olduğunu belirlemek için LSD  oklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Analiz sonucunda 2.Sınıflar ile 3.Sınıflar ve 2.Sınıflar ile 4.Sınıflar arasında farklılaşma olduğu g r lm ştir. Burada ki farklılaşma 3. ve 4.sınıflar lehine olumlu bir farklılaşmadır.

Yine varyans analizi sonucu sınıflar arasında “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notlarında farklılaşma tespit edilmiş ve farklılaşmanın hangi sınıflarda olduğunu belirlemek için LSD testi yapılmıştır. Analiz sonucunda 3.Sınıfların “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notlarında diğer sınıflara göre 3.sınıflar lehine bir farklılaşma olduğu g r lm ştir.

Yapılan faktör analizi sonucunda matematik başarısını etkileyen etmenler 3 temel faktörde toplanmıştır. Bu 3 faktörün toplam açıklayıcılık düzeyi %64,56 olarak gerçekleşmiştir. Analiz sonucunda oluşturulan üç temel faktör; “İlgi ve Sevgi”, “Korku ve Zorunluluk”, “Müfredat ve İçerik” olarak isimlendirilmiştir. Açıklayıcılık oranı en yüksek olan faktör matematiğe duyulan “İlgi ve Sevgi” faktörü olmuştur.

Daha sonra elde edilen faktörler kullanılarak regresyon analizleri yapılmıştır. İlk analizde bağımlı değişken olarak “İşletme ve İktisat Matematiği” ders notu ortalamaları kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise faktör analizi sonucunda türetilen; “İlgi ve Sevgi”, “Korku ve Zorunluluk” ve “Müfredat ve İçerik” olarak alınmıştır. Bağımlı değişkeni en iyi açıklayan değişkenler sırayla “İlgi ve Sevgi” değişkeni ile “Korku ve Zorunluluk” değişkeni olmuştur.

İkinci analizde bağımlı değişken olarak “Genel Not Ortalamaları” kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise faktör analizi sonucunda türetilen; “İlgi ve Sevgi”, “Korku ve Zorunluluk” ve “Müfredat ve İçerik” olarak alınmıştır. Bağımlı değişkeni en iyi açıklayan değişken “İlgi ve Sevgi” değişkeni olmuştur.

Yapılan araştırmalarda öğrencilerin matematik dersinde zorlanmalarının birçok sebebi ortaya konulmuştur. Bunların en önemlilerinden biri de öğrencilerin matematiğe karşı ilgisizliği ve matematik dersini sevmemeleri olarak görülebilir. Bu çalışmadaki sonuçlar değerlendirildiğinde öğrencilerin matematik başarılarını etkileyen en önemli etkenin matematiğe duyulan “ilgi ve sevgi” faktörü olduğu görülmüştür. Bu ise öğrencilerin başarı düzeyini artırmada olumlu olarak değerlendirilebilir. Matematik sadece formüllerin ezberlenip uygulanacağı bir ders olmayıp; bilgi, beceri, anlama, yorumlama ve çözümleme gerektiren bir derstir. Bu bütünlüğü sağlamak ise öğrencilerin matematik dersine daha çok ilgilenmesini sağlamakla mümkün olacaktır. Yine öğrencilerin matematik dersine karşı korkularının da yenilmesi adına çalışmalar yapılması yararlı olacaktır. Müfredattaki eksiklik ve sıkıntıların da giderilmesi öğrencilerin başarı düzeylerini artırmada fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aiken, L. (1979). Attitudes Towards Mathematics and Science in Iranian Middle Schools. School Science and Mathematics, 229-234.
- Alcı, B., Erden, M. ve Baykal, A., (2008). Üniversite Öğrencilerinin Matematik Başarıları ile Algıladıkları Problem Çözme Becerileri, Özyeterlik Algıları, Bilişüstü Özdüzenleme Stratejileri ve ÖSS Sayısal Puanları Arasındaki Açıklayıcı ve Yordayıcı İlişkiler Örüntüsü, Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, Cilt. 25 (2), 53-68.
- Arıcı, Ö., (2013). Öğretmen Görüşlerine Göre Öğrencilerin Matematik Dersine Yönelik Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin Ölçeklenmesi Çalışması, Ege Eğitim Dergisi (14)2:25-40.
- Anthony, G., (2000). Factors influencing first-year students' success in mathematics. International Journal of Mathematical Educational in Science and Technology, 31(1), 3-14.
- Bal, A. P., (2011). Oluşturmacı Öğrenme Ortamının Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Temel Matematik Dersinde Akademik Başarı ve Van Hiele Geometri Düşünme Düzeyine Etkisi, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, 47-57.
- Bulut, S., (2006). İlköğretim II.kademe öğrencilerinin matematik dersinde kullandıkları öğrenme stratejileri ve başarı güdülleri, Yüksek lisans tezi.
- Coşkun, N. ve Demirtaş, V. Y., (2014). Öğrenme Stillerine Göre Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Dersi Başarı Ve Kaygı Düzeyleri, Kastamonu Eğitim Dergisi, 23 (2), 549-564.
- Duatepe, A. ve Çilesiz, Ş., (1999). Matematik tutum ölçeği geliştirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 45-52.
- Dursun, Ş. ve Dede, Y., (2004). Öğrencilerin Matematikte Başarısını Etkileyen Faktörler: Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri Bakımından, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, 217-230.
- Engin, A. O., Özen, Ş., ve Bayoğlu V., (2009). Öğrencilerin okul öğrenme başarılarını etkileyen bazı temel değişkenler, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:3, Bahar, 125-156.
- Güzeller, C. O., Eser, M. T. ve Aksu, G., (2016). Üniversite Öğrencilerinin Mezun Oldukları Lise Türünün, Matematik Başarısı ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Üzerindeki Etkisi, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1): 223-236.

Kaya, Y., Özdemir, S. ve Utkun, E., (2013). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin matematik başarısını etkileyen faktörler: öğrenci görüşleri bakımından, Electronic Journal of Vocational Colleges, 62-68.

Koç, M., Avşaroğlu, S. ve Sezer, A., (2004). Üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ile problem alanları arasındaki ilişki, 483-498.

Özer, H. ve Sarı A., (2009). Kovaryans Analizi Modelleriyle Üniversite Öğrencilerinin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İİBF Öğrencileri için Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, 105-126.

Reusser, K., (2000). Success and failure in school mathematics: effects of instruction and school environment. European Child & Adolescent Psychiatry, 9 (2), 18-25.

Taşdemir, C., (2012). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Matematik Öz-yeterlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi(Bitlis İli Örneği), Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi İlkbahar, Yıl: 3, Cilt: 2, Sayı: 6, 39-50.

Turpçu, L., (2014). Lise öğrencilerinin matematik dersi başarısızlık nedenleri (Adana ili örneği), Yüksek lisans tezi.

Üredi, I. ve Üredi, L., (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Öz-düzenleme Stratejileri ve Motivasyonel İnançlarının Matematik Başarısını Yordama Gücü, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 250-260.

İŞTEN ÖLEN VAR DA, ÖLEN İŞ/İŞLETME YOK MU?

Öğr. Gör. Esra AYIN

İşletme Yönetimi Programı, Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu

Öz

Bu çalışmanın amacı, çeşitli durumlar ve koşullar neticesinde iş yaşamını sonlandırmak zorunda kalan işletmelerin çok fazla araştırılmayan yok oluşlarının ardındaki nedenleri gözler önüne sermektir. Bu bağlamda işletmelerin biyolojik yaşam seyrinin son basamağını oluşturan, işletmelerin kötü gidişlerine son verememeleri ile gerçekleşen iş ölümü konusu incelenmiştir. Çalışma sonucunda, işletmelerin iş ölümü yaşamalarının nedenlerinin neler olabileceği konusunda çeşitlilik olabileceği tespit edilmekle beraber(etkin olmayan iletişim, sürdürülebilir performansın olmayışı, etik açıdan yaşanan çöküşler, finansal başarısızlıklar, vb.) , yaşanan iş ölümlerinin nedenlerinin gözler önüne serilmesinin, yaşamını sürdüren işletmelerin bir gün karşılaşılabilecekleri kötü durumlarda çıkış yolu bulmalarına olanak sağlayacaklarını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İş Ölümü, Etkin olmayan iletişim, Sürdürülebilir performans, İşletmelerin biyolojik yaşam seyri.

Abstract

847

Summary The purpose of this study is to illustrate the reasons behind the undiscovered disappearances of businesses that are forced to end their business life on the basis of a variety of circumstances and circumstances. In this context, the subject of business demise has been examined in terms of the fact that businesses can not stop the bad trends of businesses and constitute the last step of the biological life cycle. It is important to point out the causes of life-threatening business deaths, as well as the fact that businesses that live their lives may face sometime the worst they will face sometime (including ineffective communication, lack of sustainable performance, ethical dilemmas, financial failures, etc.) while determining that businesses may have a variety of causes of life- It is possible to say that they will allow them to find the way out.

Keywords: Business demise, Ineffective communication, Sustainable performance, Biological life cycle of businesses.

Giriş

İşletmelerin çöküşü veya ölümü, ilk olarak kurulan işletmenin ortaya çıkmasından beri var olan bir durumdur. Ancak konunun incelenmesi çok da eski tarihlere dayanmamaktadır ki literatür bu konuda incelendiğinde, 1960 ve 1970’li yıllarda araştırmacıların işletmelerin çöküşünü ve ölümünü incelemekten ziyade büyüme ve gelişme evrelerine daha çok odaklandıkları görülmektedir. Ancak 1980 sonrası dönemde işletme çöküşü ve ölümü kavramları ihmal edilmekten çıkmaya başlamıştır. Örgüt teorisi literatürüne de bakıldığında, 1980 ve 1990’lı

yıllarda işletmelerin ölümleri ile ilgili çalışmaların sayısında artış olduğu görülmektedir. Bir işletmenin yaşamının sonuna gelmesi ve faaliyetlerini sona erdirmesi olarak tanımlanan iş/işletme ölümü olgusunun açıklanması ve işletmeleri bu duruma getiren nedenlerin belirtilmesi; küresel rekabetin yaşandığı çalışma hayatında, hayatta kalmak için gayret gösteren işletmelere etkin bir yol gösterici olacaktır. (Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015;212).

Bu çalışmada ilk olarak işletmelerin biyolojik yaşam seyri incelenmekte ve iş/işletme ölümü kavramı açıklanmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde iş ölümüne neden olan sebepler belirtilmeye çalışılmış ve sonuç kısmında elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

İşletmelerin Biyolojik Yaşam Seyri

İşletmelerin de diğer canlılar gibi bir hayatı olduğu düşüncesi temel alındığında, iş ölümü aslında beklenen ve kaçınılması mümkün olmayan bir sonuç olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda literatür kapsamında işletmelerin varlığından yok oluşuna kadar geçirdiği değişim sürecinin sıklıkla örgütsel hayat seyri metaforu ile ifade edildiği görülmektedir. (Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015:216).

Bu modelde yer alan evreleri açıklayacak olursak;

1.Aşama: Kurulma aşamasıdır. Düşük düzeyde biçimselliğe sahip olan işletmelerin çalışanlarının görev, rol ve sorumluluk tanımları tam olarak yapılmadığından biçimsel olmayan bir iletişim de mevcuttur. (Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015:217). Yeni bir firmanın üretim yapabilen bir varlık olmaya çalıştığı dönemdir. . (Santora ve Sarros,2008:13). . Odaklılık, yaşanabilirlik üzerinedir. Karar alma ve mülkiyet bir veya birkaç kişinin elindedir ve organizasyon yapısı oldukça basit niteliktedir. (Lester ve Parnell,2008: 543)

2.Aşama: Gelişme aşamasıdır. Kurucu ve yöneticileri işletmelerinin geleceği hakkında büyük bir beklenti içindedirler. (Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015:217). Elde edilen avantajların değerlendirilmesi için kaynakların biriktirilmesi, işlevsel temelli bir yapının meydana getirilmesi prosedürlerin resmileştirilmesidir.(Miller ve Friesen:1984,1162). Sağkalım olarak da ifade edilen bu aşamada Firmalar Hayatta Kalma noktasında geçtikçe büyümeye çalışırlar.(Lester ve Parnell,2008: 543).

3.Aşama: Olgunluk aşamasıdır ki işletmenin temeli ve amaçları artık oluşmuştur. Yüksek düzeyde merkezileşme görülür ve 1.aşamadaki biçimsel olmayan iletişim, biçimsel iletişime dönüşmüştür. (Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015:217). İş tanımları, politikaları ve prosedürleri çok daha formel bir yapıya kavuşmuştur ve işletme hayatta kalma testini geçmiştir. (Lester ve Parnell,2008: 543).

4.Aşama: Yeniden canlanma aşaması olarak da bilinir. Bu aşama, işletmelerin ürettikleri ürünün pazarının kapsamının çeşitlendirilmesi ve genişletilmesinin yapıldığı yerdir.(Miller ve Friesen:1984,1162). Finansal bir denge oluşturma, rekabetin olduğu bir ortamda rakiplere karşı avantaj sağlayacak bir konuma yerleşme ve program ile personelin yenilenmesinin gerekliliği vardır. (Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015:217).

5.Aşama: Çöküş aşamasıdır. pazar payı kaybı, saldırgan rakiplerin sayısındaki artış, kurucu unsurların kaybedilmesi ve örgütsel finansman kaybı içermektedir. (Santora ve Sarros,2008:14)

6.Aşama: Hayat seyrinin son bulması yani ölümün gerçekleşmesidir. Kötü gidişata müdahale edilmemesini sonucudur. (Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015:218). İşletme artık kendini yaşamını idame ettirmekte yetersiz kalıyordu ve kapılarını kapatıyordu. (Santora ve Sarros, 2008:14)

İş /işletme ölümü ve nedenleri

İşletmelerin amaçlarından en önemlileri işletmenin yaşaması, büyümesi ve sürdürülebilirliği olarak tanımlanabilir. Ortalamanın üzerinde performans sergilendiğinde işletme uzun ömürlülüğü de beraberinde getireceğine dair üstü kapalı imalar vardır. Diğer bir ifade ile ortalamanın üzerinde performans sergilendiğinde işletmelerin uzun ömürlülüğünün garanti altına alınacağı varsayımı literatürde genel kabul görmüştür. Bu nedenle işletmeler ile ilgili araştırmaların merkezinde “performans “ kavramı yer alırken, işletmelerin uzun ömürlülüğü de aynı önemle araştırmalara konu edilmiştir. (Dil,2014;15) Performansın, sürdürülebilir performans şeklinde olması işletmelerin sürdürülebilir nitelikte olması için önemlidir. Bu bağlamda işletmenin amaçları arasında yer alan yaşamak, büyümek ve sürdürülebilir olmak, bu amaçlara ulaşma derecesini ifade eden performans kavramı etrafında şekillenmiştir. Oysa işletmelerin uzun ömürlülükleri ne tek başına sürdürülebilir ne de performans kavramı ile tanımlanabilir.(Dil,2014;16)

İşletmelerin sürdürülebilir olamamasının birçok nedenleri vardır. Öncelikle işletmelerin planlı olmaya ve planlamaya önem vermelidirler. Planlamanın amacı, işletmelerin faaliyetlerini, önceden belirlenmiş amaç ve hedeflere doğru yöneltmek ve istenen sonuca en az kaynakla, en kısa zamanda, en kısa yoldan ulaşmasını sağlamak olarak tanımlanmaktadır. İşletmeler için önemli olan planlama stratejik planlamadır. Stratejik planlama 1980’lerden önce askeri organizasyonlarda kullanılırken daha sonra günümüzde kamu ve kar amacı gütmeyen organizasyonlarda da uygulanmaktadır. Stratejik planlama özel sektör tarafından ise ilk kez 1960’larda gündeme getirilmiş olup, 1980’lere kadar da kamu gündeminde pek olmamış, kamu yönetimine ise 1980’lerden sonra gelmiş ve devletin de işletmeciler gibi hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir.(Yazıcı,2014;139-140)

Etik açıdan yaşanan çöküşler sonucunda da işletmeler iş yaşamına son vermek zorunda kalabilmektedir. İnsanların birbirleriyle ilişkilerinden ya da işletmenin yönetimde uyguladığı politikalardan ve işletmenin fonksiyonlarından kaynaklanabilen etik sorunlar etik çöküşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle muhasebe ve finansal alanı ilgilendiren alanlarda yaşanan sorunlar, piyasada hakim konumdaki büyük işletmelerde dahi, etik çöküşü başlatan ve hızlandıran sorunların başında yer almıştır.(Doğan, 2009; 191)

Amerika da ve Avrupa da ortaya çıkan etik skandallar ve şirket iflaslarından tüm dünyadaki iş çevreleri önemli çıkarımlarda bulunmuşlardır. Buna göre, iş etiğine bağlı, faaliyet gösterdiği toplumun çıkarlarını gözetken ve hem iç ve dış çevreye karşı sorumluluklarının bilincinde olan bir işletmenin, ününün ve uzun vadede başarısının pozitif yönde etkileneceği ortaya çıkmıştır.(Doğan,2009;198). Aksi durumda, yani İnsanların kurdukları ilişkilerden, işletmelerin uyguladığı politikalardan ve fonksiyonlarından kaynaklanabilen etik sorunlar, işletmelerin etik çöküşlerine zemin hazırladığından dolayı eğer mevcut sorunları işaret eden uyarılar vaktinde belirlenemezse, işletmeler önemli kayıplara uğramakta ve kayıpların büyüklüğü ile orantılı olarak çöküş kaçınılmaz olmaktadır.

Finansal açıdan başarılı olma ya da başarısız olma durumu da işletmelerin sürdürülebilirliklerini ya da yok oluşlarını belirleyici faktörlerdendir. Finansal başarısızlık, alacaklılara borçların ödenmemesi, tahvil faizlerinin ve anaparanın ödenmemesi, karşılıksız çek yazılması, işletmeye kayyum atanması, üç yıl üst üste zarar edilmesi vs. şeklinde tanımlanmaktadır. Finansal açıdan başarısızlık yaşamış olan işletmeler, ancak yatırımcıların ilave sermaye sağlamaya gönüllü olmaları durumunda yahut işletme sahiplerinin piyasa ki mevcut getiri oranlarının altında bir getiri oranını kabul etmeye razı olmaları halinde faaliyetlerini devam ettirme şansını bulurlar. Ek sermaye sağlayamaz duruma geldiklerinde işletme varlıkları tükenir. Bu durumda işletmeler ya kapanır ya da normal bir getirinin sağlanacağı daha küçük bir işletmeye dönüşürler.(Altunöz,2013;191-192) Kapanan işletme de iş ölümünü yaşamış işletmedir.

İş ölümü, bir işletmenin yaşamının sonuna gelmesi ve faaliyetlerini sona erdirmesi olarak söylenebilir. Aynı zamanda iş ölümü bir anda gerçekleşen bir durum olmaktan çok daha fazladır. Öyle ki iş ölümü işletmelerde geri döndürülemeyen işletme çöküşünün nihai sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda önce işletmelerin çöküşü sonra işletme ölümü tanımlarına değinmek yerinde olacaktır. İşletmelerin çöküşü literatür kapsamında çeşitli yazarlarca “örgütün çevreye uyum yeteneğinin bozulması yada kaybedilmesi “, “ örgütsel performansın geriye doğru gitmesi” , “ örgütlerin temel kaynaklarının azalması”, “durgunluk” , “ örgütün çevresel tehditlerden ve içsel zayıflıklardan haberdar olmaması neticesinde doğru hareketten yoksun kalması” şeklinde tanımlanmaktadır.(Ersoy Yılmaz ve Çetinel,2015;213) Çöküş sürecine girmiş bir işletme eğer doğru çıkış yolunu bulmayı başaramaz ise iş ölümü ise kaçınılmaz sonudur.

İş ölümüne neden olabilecek, uygun olmayan bazı davranışlar vardır ki bunlar işletme açısından, yöneticiler ve liderler açısından ve çalışanlar açısından incelenebilir.

850

İşletme açısından uygun olmayan bazı davranışlar:

Vergi kaçırmak, haksız rekabet ortamı yaratmak, sahte fatura basmak kullanmak, tüketici haklarına saygı duymamak, doğaya ve çevreye saygılı davranmamak, iş güvenliğini önemsememek, aldatıcı yanıltıcı reklam yapmak, vb.

Çalışanlar açısından uygun olmayan bazı davranışlar:

İşin yapılmasını gereksiz yere uzatmak, görevi ihmal etmek, çalışma saatleri içinde özel işler yapmak, hatayı gizlemek, müşteriye kötü davranmak, gizli bilgileri sızdırmak

Yöneticiler ve liderler açısından uygun olmayan bazı davranışlar:

Özel masrafları işletmeye yüklemek, gereksiz aşırı harcama yapmak, çalışanlara adil ve hakça davranmamak, rakiplere bilgi sızdırmak, performans değerlendirmede adil olmamak, sahte belgelerle işletmeden fazla para çekmek (Doğan, 2009,189-190)

Yöneticilerin ve liderlerin işletmenin çöküşünü hazırlayan ve çöküş gerçekleştikten sonra iş ölümü yaşamalarına sebep olan bir diğer konu da iletişim konusudur. İşletmeler de iletişim formal ve informal yollarla sağlanmaktadır. Kurulan iletişim ne kadar sağlıklı ise, işletme içindeki işler o kadar rahat yürütülecektir.

Formel iletişim, örgütün kendi iç çevresi ve dış çevresi ile yetkili kişilerce önceden belirlenen kurallar çerçevesinde devam ettirilen iletişim şeklidir. Örgütlerdeki formal iletişim; dikey iletişim, yatay iletişim ve çapraz iletişim kanalları aracılığıyla gerçekleştirilir. Dikey iletişim, örgütlerde farklı kademeler arasında görülen iletişim şeklidir. Dikey iletişim bazen üstlerin

astlarıyla bazen de astların üstleriyle iletişime geçmesiyle olur. Yatay iletişim, aynı kademe ya da eşit statüdeki çalışanlar arasında kurulan iletişim şekli iken çapraz iletişim, farklı kademeler veya farklı bölümler arasında kurulan iletişim şeklidir. Çapraz iletişim fonksiyonel yetki ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkar.(Bektaş ve Erdem,2015;127)

İnformal iletişim, bilgini resmi olmayan bir şekilde yayılmasıdır. İşletmelerdeki informal iletişimin başlıca nedenleri: işletmelerdeki belirsizlik durumları, işletmelerdeki güvensizlik ve gelecek endişesi oluşturan durumlar, işletme çalışanlarının kişisel özellikleri, işletmedeki formel kanalların yetersiz oluşu, işletmelerdeki formal mesajlara olan güvensizlik, işletme içindeki gruplaşma, işletmelerdeki söyleme ile uygulama arasındaki farklılıklardır. Sonuç olarak informal iletişim süreci görmezden gelindiğinde veya iyi yönetilemediğinde örgütsel iklime zarar vereceğinden işletmelerin hayatta kalma durumunu tehlikeye sokabilir. Çünkü birçok durumdan etkilenen iletişim olgusu, bazen kontrolden çıkarak ciddi zararlar verebilmekte ve işletme çalışanları arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında informal iletişim süreci işletmelerde stresi azaltan, samimi ve rahatlatıcı özelliklere sahip olduğu için işletme çalışanları için olumlu yönde motive edici kaynak olabilir. Dolayısıyla işletmelerde görünür olan bu iletişim kanallarının öncelikle tespit edilerek işletme yararına kullanılması gerekir.(Bektaş ve Erdem,2015;127)

Etkin ve sağlıklı bir iletişim sürecinin kurulmasını engelleyen birçok etken vardır. Bu etkenler fiziksel, teknik, psikolojik, yada sosyal ve işletmeden kaynaklı engeller olarak sınıflandırılabilir.(Elgünler ve Fener,2011;35) işletmeler bireylerden oluşabileceği gibi belirli grupların biraraya gelmesiyle de oluşabilmektedir. İşletmeler yaşamsal faaliyetlerini sürdürmek için etkili ve kaliteli bir iletişim içinde olmalıdır fakat işletmeler kendi iletişim engellerini kendileri yaratırlar. Bunun sonucunda da başarılı bir iletişim sağlayamadıklarından yaşamsal fonksiyonları kötüleşebilmektedir.(Elgünler ve Fener,2011;38)

İşletme içi iletişimde yöneticilerinin iyi iletişim kurması oldukça önemlidir. Eğer ki bir yönetici çalışanlar ile iyi iletişim içinde ise o işletmede işler aksamadan kolaylıkla yürümektedir. iletişim her zaman açık, net, doğru ve etkili iletişim teknikleriyle sağlanmalıdır. Etkili iletişimi de aktif bir dinleyici olarak sağlar. Unutulmaması gereken bir diğer önemli unsur da empatidir. (Küçükaltan ve Kılıçaslan, t.y,13,14)

Değnilmesi gereken önemli bir kavram da örgütsel amnezi (organizatonal amnesia) dir ki çoküşe neden olan bir faktörler arasına dahil edilmektedir. işletmeler geçmiş deneyimleri unutabilmektedir. Bu anlamda yapılan çalışmaların birçoğu örgütün geçmişte yaptıkları hataları tekrarlama eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bu unutma durumuna örgütsel amnezi (örgütlerin bellek yitimleri) denilmektedir. Geçmiş unuttukları gibi, geçmiş geleceğe taşıma eğilimleri de oldukça fazladır. Geçmişte başarılı olan bir uygulamanın gelecekte de başarılı olacağı yanılgısına düştüklerinde de iş/ işletme ölümlemlerini yaşamaları mümkün olacaktır.(Yılmaz ve Çetinel,2015:215)

Türkiye’de 2017 yılı Ocak-Eylül Döneminde En Çok Şirket Kapanışı Olan İlk 10 Faaliyet

Sıra	Faaliyet Kodu (Nace Rev.2)	Faaliyet Kodu Açıklama	Sayı	(%)*
1	35.11	Elektrik enerjisi üretimi	168	10,94

2	41.20	İkamet amaçlı olan veya ikamet amaçlı olmayan binaların inşaatı	131	8,53
3	71.12	Mühendislik faaliyetleri ve ilgili teknik danışmanlık	36	2,35
4	62.01	Bilgisayar programlama faaliyetleri	30	1,95
5	46.90	Belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalardaki toptan ticaret	26	1,69
6	55.10	Oteller ve benzer konaklama yerleri	25	1,63
7	46.73	Ağaç, inşaat malzemesi ve sıhhi teçhizat toptan ticareti	22	1,43
8	73.11	Reklam ajanslarının faaliyetleri	21	1,37
9	70.22	İşletme ve diğer idari danışmanlık faaliyetleri	21	1,37
10	85.59	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer eğitim	20	1,30

Tablo1: Kapanan Anonim Şirketler (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)

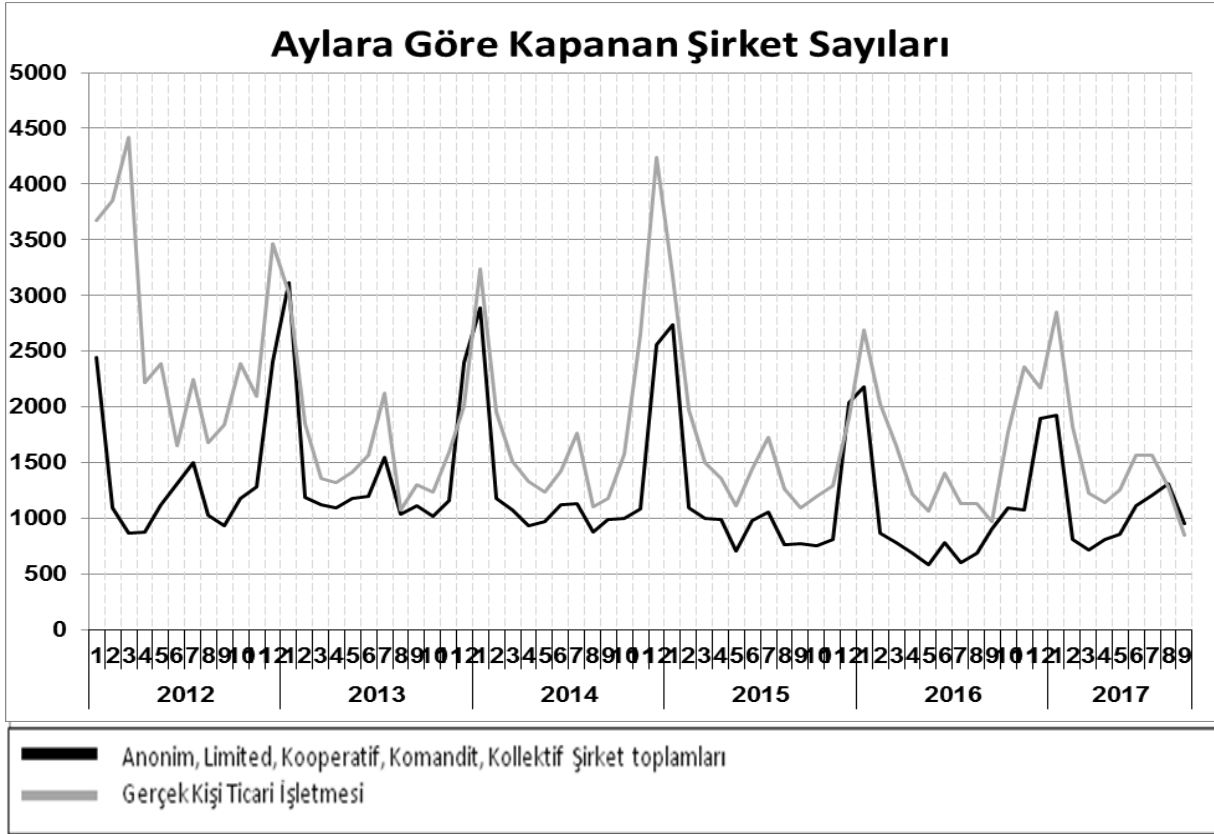
Sıra	Faaliyet Kodu (Nace Rev.2)	Faaliyet Kodu Açıklama	Sayı	(%)*
1	41.20	İkamet amaçlı olan veya ikamet amaçlı olmayan binaların inşaatı	715	9,53
2	71.12	Mühendislik faaliyetleri ve ilgili teknik danışmanlık	243	3,24
3	56.10	Lokantalar ve seyyar yemek hizmeti faaliyetleri	184	2,45
4	46.90	Belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalardaki toptan ticaret	170	2,27
5	47.11	Belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalarda gıda, içecek veya bütün ağırlıklı perakende ticaret	138	1,84
6	35.11	Elektrik enerjisi üretimi	128	1,71
7	46.42	Giysi ve ayakkabı toptan ticareti	113	1,51
8	46.73	Ağaç, inşaat malzemesi ve sıhhi teçhizat toptan ticareti	109	1,45
9	70.22	İşletme ve diğer idari danışmanlık faaliyetleri	107	1,43
10	73.11	Reklam ajanslarının faaliyetleri	106	1,41

Tablo 2: Kapanan Limited Şirketler (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)

Sıra	Faaliyet Kodu (Nace Rev.2)	Faaliyet Kodu Açıklama	Sayı	(%)
1	47.11	Belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalarda gıda, içecek veya tütün ağırlıklı perakende ticaret	1.820	13,41
2	41.20	İkamet amaçlı olan veya ikamet amaçlı olmayan binaların inşaatı	1.800	13,27
3	56.10	Lokantalar ve seyyar yemek hizmeti faaliyetleri	637	4,70
4	49.39	Başka yerde sınıflandırılmamış kara taşımacılığı ile yapılan diğer yolcu taşımacılığı	478	3,52
5	47.78	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda diğer yeni malların perakende ticareti	289	2,13
6	47.71	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda giyim eşyalarının perakende ticareti	280	2,06
7	68.31	Gayrimenkul acenteleri	209	1,54
8	49.41	Karayolu ile yük taşımacılığı	179	1,32
9	47.52	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda hırdavat, boya ve cam perakende ticareti	177	1,30
10	47.77	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda saat ve mücevher perakende ticareti	165	1,22

853

Tablo 3: Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletmeleri* (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)

Şekil 1: Aylara göre kapanan şirket sayıları (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)

Sonuç

İşletmelerin canlılar gibi bir doğum ve ölüm anını yaşadığına ilişkin literatürde birçok bilgi vardır. Bu bilgilerin çoğu doğum ile ölüm arasındaki süreçlerin (gelişme, olgunlaşma, yeniden canlanma ve çöküş) işletmelerin yaşadıkları birtakım olaylar neticesinde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu çalışma ile görülmektedir ki işletmelerin performansındaki düşüklük ya da sürdürülebilir performansı sağlayamaması, işletmeleri kötü sona yaklaştıran etmenlerden biridir.

Etik açıdan çöküşlere tanık olan ve bizzat yaşayan işletmenin kaybettiği sadece para değil ünü, namı da olacaktır. İşletmelerde biyolojik yaşam seyrinin son basamağı olan ve kaçınılmaz son olarak görülen iş ölümü gerçekleştiğinde önemli olan onurlu bir sona yakışmak olacağından, etik açıdan yaşanan çöküşün yaşattığı iş ölümü diğer faktörlerden kaynaklı iş ölümlerine göre daha yaralayıcı olacaktır.

Finansal alandaki kaynaklarını yönetemeyen işletmeler, yaşayacakları başarısızlıklara uygun zaman ve zeminde müdahale edilmediği takdirde iş ölümü ile tanışacaklardır.

İşletmelerin başarısız olmalarında özne görevi görenlerin (yöneticilerin, liderlerin ve çalışanların) uygun olmayan davranışları, bir parçası olduğu işletmenin sürdürülebilir nitelikte olmasının önünde ciddi engeller koymaktadır. Dolayısıyla, eksiklik ve aksaklık oluşmasına neden olanların işletme içindeki varlıklarını devam ettirmeleri işletmenin devamlılığı için uygun değildir denilebilir.

İnsanlar iletişim kurdukları sürece bir bütünün dahilinde olabilirler. Aynı çatı altında bedenlen bulunmak, işletme çalışanlarının birliğini tam olarak göstermez. Birliğin emaresi başarılı çıktılarının çokluğudur. İnsanlar değer verildiğini hissettiği anda, dinlendiğini bildiği zamanda, daha basit ifadeyle konuşmayı ve dinlemeyi başarabildiği durumda uzun çalışma saatlerini geçirdiği işletmelere katkı sağlayabilecektir. İşletme sahipleri ve yöneticiler, iletişim engellerini ortadan kaldırdığı zaman, iş ölümüne sebebiyet verebilecek iletişim sorunlarını bertaraf etmiş olacaktır.

İşletmelerin yaşadıkları süreç içerisinde geçmişlerinde yaptıkları hatalardan ders çıkarmaları gerekmektedir. Hata yapmamış bir işletme de hata yapma riskiyle her an karşılaşabileceğinden, diğerlerinin yapmış olduğu hataların nedenlerine dikkat kesilmekten uzak olmamalıdır. Dolayısıyla bu noktada yapılan araştırmaları başarı ve büyüme üzerinde odaklamanın yanı sıra başarısızlık nedenleri ve iş ölümü ile de geniş bir perspektifte değerlendirip, işletmelerin bu durumlar hakkında bilgi sahibi olmalarına olanak sağlayarak bu alandaki bilgi boşluğu doldurulmalıdır.

Kaynakça

ALTUNÖZ, Utku, (2013), “Bankaların Finansal Başarısızlıklarını Yapay Sinir Ağları Modeli Çerçevesinde Tahmin Edilebilirliği”, https://iibfdergi.deu.edu.tr/index.php/cilt1-say1/article/download/342/pdf_308 (11.5.2017)

BEKTAŞ, Meral ve ERDEM Ramazan,(2015), “ Örgütlerde İnfomal İletişim Süreci : Kavramsal Bir Çerçeve”, http://www.iibfdergi.aku.edu.tr/pdf/16_3/10.pdf (15.5.2017)

DİL, Esra,(2014), “ Stratejik Başarı Göstergesi Olarak Örgütsel Uzun Ömürlülük: Kavramsal ve Kuramsal Bir Tartışma”, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/beyder/article/view/5000098618> , (14.5.2017)

DOĞAN, Nilhun,(2009),“İş Etiği ve İşletmelerdeki Etik Çöküş”, <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/244> (11.5.2017)

ELGÜNLER, Çedikçi Tuğçe ve FENER Çedikçi Tuğba, (2011), “ İletişimin Kalitesini Etkileyen Engeller ve Bu Engellerin Giderilmesi”, http://www.tojdac.org/tojdac/VOLUME1-ISSUE1_files/v01i105.pdf (11.5.2017)

ERSOY YILDIZ, Sevdije ve ÇETİNEL Emine,(2015), “Örgütsel Ölüm: Adaptasyon Teorileri Bağlamında Bir Değerlendirme” http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/644698946_11.%20%C3%96rg%C3%BCtsel%20%C3%96l%C3%BCm.pdf (15.5.2017)

YAZICI, Kuddusi, (2014), “ Kamuda Stratejik Planlamanın Başarısız Olma Nedenleri ve Çözüm Önerileri”, <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/490/473> (11.5.2017)

KÜÇÜKALTAN, Derman ve KILIÇASLAN Emine, (t.y), “Örgütsel İletişimde Kriz Yönetimi”, https://www.academia.edu/28173945/%C3%96rg%C3%BCtsel_%C4%B0leti%C5%9Fim_ve_Kriz.docx (15.5.2017)

LESTER Donald L. ,PARNELL John A.(2008) "Firm size and environmental scanning pursuits across organizational life cycle stages", Journal of Small Business and Enterprise Development, Vol. 15 Issue: 3, pp.540-554, <http://dx.doi.org/10.1108/14626000810892337>

SANTORA, Joseph C. SARROS James C., (2008), "Founders, leaders, and organizational life cycles: the choice is easy – learn or fail!", <http://dx.doi.org/10.1108/14777280810861767>

MERT, Yener Lütfü, (2015), “Kamuda Kriz İletişimi”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı :52

MİLLER, Danny , FRİESEN Peter H., (1984) A Longitudinal Study of the Corporate Life Cycle. Management Science 30(10):1161-1183. <http://dx.doi.org/10.1287/mnsc.30.10.1161>

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, “Kurulan /Kapanan Şirket İstatistikleri, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>, Erişim 25.09.2017

YAZICI, Kuddusi, (2014), “ Kamuda Stratejik Planlamanın Başarısız Olma Nedenleri ve Çözüm Önerileri”, <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/490/473> (11.5.2017)

AMBALAJLI SU ÜRÜNLERİNDE MARKA İMAJININ ÖNEMİ VE TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞINDAKİ ROLÜ: ÇUMRA MESLEK YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ

Doç.Dr.Hasret AKTAŞ

Funda ŞEHİRLİ

Öz

Artan enformasyon ve gelişen teknoloji çağını yaşadığımız günümüzde sadece tüketim ürünleri değil kişiler, kurumlar, kentler ve ülkeler de ihtiyaçlar karşısında benzerlerinden sıyrılıp farkındalık oluşturma gayreti içine girmişlerdir. Bu konuda, markalaşma noktasında firmalar ürün ve hizmetlerini, rakiplerinden daha farklı sunma yoluna gitmişlerdir. Canlılar için ortak bir yaşam kaynağı olan su, yoğun tarımsal ve ekonomik faaliyetlerden dolayı kimyasal ve organik atıklarla kirlenmektedir. Bu durum insanları ambalajlı su tüketimine doğru yönlendirmiştir. Günümüzdeki teknolojik değişimler ve iletişim ağının hızla gelişmesiyle birlikte daha da bilinçlenen tüketiciler içilebilir ve kaliteli suyu tercih etmektedir. Bu bağlamda marka imajı tüketiciler tarafında algılanan bir gerçek haline gelmiştir. Özellikle gençler daha içilebilir, kaliteli ve marka imajının yüksek olduğuna inandıkları suların tüketimine yönelmişlerdir.

857

Bu çalışmada Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksekokulunda okumakta olan öğrencilerin su ürünlerine yönelik algıladıkları marka imajı ve satın alma davranışlarını ölçmeye yönelik anket yönteminde yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda cinsiyete göre marka imaj algılarında farklılıklar olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Marka İmajı, Ambalajlı Su Tüketimi.

THE IMPORTANCE OF THE BRAND IMAGE OF PACKAGED WATER PRODUCTS AND THEIR ROLE IN CONSUMER BUYING BEHAVIOR: EXAMPLES OF VOCATIONAL ÇUMRA MESLEK YÜKSEKOKUL STUDENTS.

Abstract

Nowadays; the increasing information and development technology era are trying to create an awareness with eluding not only consumption products but also individuals, institutions, cities and countries'needs. On the point of branding ; firms tends to offer their products and

services different from their rivals. Water which is common living source are getting dirty with chemical and organic wastes because of dense agricultural activities and economic actions. This circumstance leads people to use package water. The consumers prefer the quality and drinkable water because they are now more deliberate upon technological developments and increasing communication webs. In this sense the brand image has been become the recognizable truth by the consumers. Especially the young ones tend to produce the water which is more drinkable, quality and higher brand image.

On this study the questionnaire has been used to define Selcuk university Cumra vocational school's student's perception of water products brand image and purchasing behaviors. According to the analysis ; the difference of brand image perception is determined on the gender.

1.GİRİŞ (INTRODUCTION)

Firmalar varlıklarını sürdürebilmek ve ayakta kalabilmek için değişen ve gelişen çevreye uyum sağlamaktadırlar. Hedef kitleleri, ürünleri ve hizmetleri arasında iletişim ve etkileşimi sağlayacak alternatifler bulma çabasına girmektedirler. Firmaların, hayatta kalabilmeleri için hedef kitleleriyle ürünlerinin yalnızca rasyonel özelliklerini değil, rasyonel olmayan, toplumun kendilerinden beklediği psikolojik ve zihinsel algılarına etki eden uygulamaları da yapılarına yansıtmak zorunda kalmaktadırlar. Marka imajı işletmenin, varlıklarını koruyabilme ve sürdürebilmelerinin temel koşuludur. İşletmeler olumlu marka imajı ile tüketici tercihlerini etkileyip, varlıklarını idame ettirebilmek için de hedef kitle gözünde ihtiyaç duyduğu güveni sağlamaları gerekmektedir. Marka rakiplerinden ayırt edici ürün ve hizmet noktasında, hedef kitlesi ile iletişim bağı kurarak tüketici tercihlerinde rol oynamaktadır

Bu çalışmada Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin tükettikleri ambalajlı su ürünlerinin marka imajına yönelik algıları ve marka imajına verdikleri önem üzerine bir araştırma yapılmıştır. Ayrıca ambalajlı su ürünleri hakkındaki düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. MARKA KAVRAMI (THE NATION OF BRAND)

Algılanılan zaman ve üzerinde yaşanılan mekan içinde bireyler ihtiyaçlarını karşılanması için eylemlerde bulunmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde işletmelerin sundukları ürün ve hizmetlerden, bireyler kendileri için en iyi performansın sağlanmasını beklemektedirler.

Tüketiciler önceliklerinin neler olduğunu düşünerek hareket etmektedir. Bireylerin hizmetlerden yararlanma ve ürünleri satın alma kararlarında duygu ve düşünceleri de rol

oynamaktadır. Marka, ürün ve tüketici arasındaki iletişimi sağlayarak bireylerin tercihlerini etkilemektedir. Bir ürünün işlevsel değeri ve algısal değeri ihtiyaç ve beklentileri karşılayabilme değeri ile birleştiğinde tüketiciler tarafında ürünün tercihinin gerçekleştiği söylenebilir. Markanın içinde barındırdığı bileşenler, marka değeri arttıkça kişilerin ürünü tercih etme eğilimi de artmaktadır. Marka kavramı ile ilgili farklı kaynaklarda, farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Bu tanımlamalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir (Aktuğlu, 2004:11).

Pazar arenasında bir işletmenin üretmiş olduğu mal ve hizmet içeriği dahilinde diğer işletmenin ürettiğinden farklı olsun veya olmasın tüketicinin algısında o ürüne karşı farklılık yaratan temel öge daima marka olarak tanımlanmaktadır. Marka zirvede kalmak ve başarı isteyen her firmanın vazgeçilmezi haline gelmektedir (Bozkurt, 2005:35). Özellikle işletmenin ürettiği mal ve hizmeti diğer işletmelerden ayırt etmesi bakımından firmanın varlığının sebeplerindendir. Tüketici ve ürün arasındaki iletişim, etkileşim bağımlı belirten araçlardan biri olan marka, pazarlama yönetimi uygulamalarında etkin bir rol payını sahiplenmektedir. Tüketicinin ürüne dair hatırladığı, ürünü tanıyıp tanımlayan ve benzerlerinden farklı kılan tek unsur olarak marka kavramı tanımlanmaktadır (Aktuğlu, 2004:11).

Amerikan Pazarlama Derneği yapmış olduğu marka kavramı ile ilgili tanımlamada, konuyu daha geniş bir perspektifte ele almaktadır. Marka, bir işletme satıcı veya satıcı grubunun mal ve hizmetlerini tanıtmayı ve rakiplerinden farklılaştırmayı, içlerinden sıyrılmayı amaçlayan isim, terim, işaret, sembol, şekil, renk, dizayn veya bunların çeşitli bileşenleridir (Çakır, 2001:42). Marka bir vaatler zinciri şeklinde tüketiciye ürün ve hizmetlerin değer önerisini sunmaktadır. Tüketici ve işletmeler açısından kar sağlayacak şekilde benzersiz bir fayda beyanında bulunan veya bu doğrultuya yönelen, mutlak rekabetten daha iyi biçimde tüketicileri hedefleyen bir tekliftir. Marka bir değere sahiptir. Aynı zamanda bu konsept içinde soyut ve dinamik bir yapıya bürünmektedir (Duran, 2005:1).

Marka, üretim faaliyetinde bulunanların ve satıcıların, tüketicilere belirli özellik, fayda ve hizmeti devamlı olarak sunacağına garantisini veren bir değer önerisidir. Aynı zamanda kalite garantisini de ifade etmektedir. Marka, ürüne yönelik olarak tüketiciler açısından farklı anlam yüklemeleri taşımaktadır. Marka aşağıda ifade edilen dört unsuru içerisinde barındırmaktadır (Cop ve Bekmezci, 2005:67):

***Nitelik:** Marka, ürünün belirli niteliklerini çağrıştırmaktadır. Çağrıştırmış olduğu bu niteliklerden biri veya ürünün özelliğine göre bir kaç markanın reklamlarında kullanılmaktadır.

***Fayda:** Tüketici grubu veya grupları genelde ürünlerin nitelikleriyle değil ürünün faydalarını düşünerek satın alma eyleminde bulunmaktadır. Tüketicilerin bu yönelimleri dikkate alınarak nitelikler, fonksiyonel ve duygusal faydalara dönüştürülmektedir.

***Değer:** Marka, tüketicilerin değerleri ile ilgili bir takım şeyleri hatırlatmasıyla ilişkili bir kavramı temsil etmektedir.

***Kişilik:** Bir ürünün markasının tüketici tarafının duygusal unsurları ile markanın gerçek veya istenilen net imajı arasındaki ilişki düzeyinde yer almaktadır.

İşletmelerin varlıklarının sebebi olan markalar ürün ve hizmetlerde her zaman değer yaratmaktadır. Yaratılan değer tüketicilerce de tanımlanmaktadır. Markanın bir ürün veya bir hizmetten öte bir kimliği olduğu belirtilerek, marka kavramının önemi vurgulanmaktadır (Özdemir, 2008: 115-116).

Tüketici ihtiyaç ve beklentilerine uygun ürünü satın alma kararını verirken bu ürünleri zihinlerinde değerlendirmek amacı ile ürünle ilgili kriterleri göz önünde bulundurmaktadır. Tüketicilerin satın alma sürecinde ürünün marka özellikleri ve bireylerin o markaya ait düşünceleri işletmeler açısından önem kazanmaktadır. Bu nedenle markayı ürünün önemli bir değer yaratma parçası olarak görülmektedir. Marka piyasa arenasındaki rekabet şartlarında konum, kişilik, imaj ve değeri ile farklılık yaratabilen bir kavramı nitelemektedir. Marka bu unsurlarıyla, tüketiciler arasında ilişki, iletişim ve yakınlık kurmak, bir kimlik ya da imaj oluşturmak amacıyla bir takım maddi ve manevi özelliklerin konsepti içinde olmaktadır (Kayral, 2008:4-6).

Örneğin, yaşamsal kaynağımız olan su, tüketim ihtiyaçlarımız içerisinde en önemli yere sahiptir. Tüketiciler artık daha içilebilir ve daha güvenilir olduğunu düşündükleri ambalajlı su tüketimine doğru yönelmektedir. Pazarda bir çok benzer ürünlerde olduğu gibi pek çok farklı ambalajlı su markaları da tüketicilere sunulmaktadır. Tüketici satın alma eylemine geçtiklerinde, karşılaştıkları farklı markalardan kendi algılarına göre, kendilerine en uygun olan tercihlerde bulunmaktadır. Ürünün fiziksel faydası, duygusal faydası ve kişisel faydası, tüketicilerin tercihlerini etkileyen faktörlerden olduğu söylenebilir.

Marka hızla artan rekabet ortamı içerisinde tüketiciyi elde tutmanın , ürünü benzerlerinden farklılaştırarak rekabetten korumanın ve böylece firmanın gelecekteki kar potansiyelini artırma ve sürdürebilmesi açısından önemli bir güce sahip olduğu belirtilmektedir (Aaker ve Keller, 1990:27-41).

2. ÜRÜN KAVRAMI, MARKA VE ÜRÜN KAVRAMI ARASINDAKİ FARKLAR (PRODUCT CONCEPT, THE DIFFERENCE BETWEEN BRAND AND PRODUCT)

Ürün ve Marka kavramlarının nasıl konumlandırılacağı ile ilgili literatürde farklı incelemeler ışığında değişik açıklamalarda bulunmaktadır. Ürün fabrikada üretilen şey, markanın ise tüketicilerin satın alma noktasında yer alan değer olduğu belirtilmiştir. “ Her markanın içinde bir ürün vardır, ama her ürün bir marka değildir. “ özdeyişi ile, belirlenen marka ve ürün arasındaki bu fark, üretici açısından marka sadakati, tüketici açısından da marka bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır (Pira, Kocabaş ve Yeniçeri, 2005:65).

Ürün fonksiyonel bir faydayı sunan somut bir niteliğe sahiptir. Fiziksel bir üretim neticesinde üretilmektedir. Marka kavramı, rekabetçi anlamda tüketicilerin hangi ürünü tercih edeceğine, kullanacağına karar verme noktasında yönlendirici bir rol oynamaktadır. Marka, ürünün değerini arttıran bir isim, sembol, tasarım veya işaretin yansıtıldığı soyut bir niteliğe bürünmektedir (Homburg, 2001:55).

Marka ve ürün arasındaki belirgin farklılık eklenen değerler ile daha net bir şekilde açıklığa kavuşmuştur. Eklenen değerden kast edilen ise, tüketicilerin dile getiremediği duygusal değerler olarak açıklanmaktadır. Eklenen değer, ambalaj, iletişim, fiyat ve dağıtım aracılığı ile ürüne yüklenmektedir. Pazarlama karmasının tüm unsurları, hedef kitlenin zihninde farklı ve ayırt edici bir konum elde edilmesi için kullanılabilmektedir. Eklenen değer, bir ürünün fonksiyonel değerinin ötesinde ürünün işlevsel faydasına eklenen öznel anlamlar barındıran bir kavramı ifade etmektedir (Ar, 2002:5).

Ürün, üretim yerlerinde üretilir. Oysa marka zihinlerde oluşturulmaktadır. Ürün nesne yada hizmet olarak karşımıza çıkarken, marka tüketiciler tarafında algılarla anlaşılmaktadır. Ürünün fiziksel biçimi ve özellikleri bulunmaktadır. Zaman içinde de değiştirilip geliştirilebilme imkanını vermektedir. Ayrıca tüketiciye fiziksel yararlar sağlayarak, tüketicilere daha çok düşünce ve mantık şeklinde hitap etmektedir. Oysa marka tüketici ihtiyaçlarının karşılanmasında tatmin edici ve statü, prestij göstergesi olarak nitelendirilmektedir (Aktuğlu, 2004:15).

3. İMAJ KAVRAMI (IMAGE CONCEPT)

İmaj, objelerin, bireylerin zihinlerindeki çağrışımları, hisleri, tutumları, izlenimleri ile bu objelerin, olumlu veya olumsuz olarak zihinlerde değerlendirilmesinin toplam bütününden oluşmaktadır. Bireylerin zihinlerinde algılanan resim, sembol veya yansıyan görüntüler olarak ifade edilmektedir (Güzeltik, 1998:143).

İmaj yaratma Ürün, kişi veya kurum ile ilgili görüş, duygu ve düşüncelerin oluşturulması performansı olarak tanımlanırken imaj, medya kurallarına uygun görüntü oluşturulmasıyla başlayan davranış ve düşünce şekli olarak da biçimlenmektedir (Peltekoğlu, 1998:278).

İmaj oluşturmayı, bir ressamın elindeki resim fırçasıyla tuvalindeki noktalardan yarattığı resme benzeten Betül Mardin, tuvaldeki her noktanın o resmin parçalarını biraz daha tamamladığı gibi, noktalardan yavaş yavaş oluşan bir süreç tasviri ile imaj oluşumunu açıklanmaktadır (Aktaran , Bakan, 2005:13).

Bireylerin zihinlerinde bazı unsurların birbirleriyle etkileşimleri neticesinde imaj, belirli periyotlarda bir imge olarak belirlenmektedir. Zihinde oluşan bu unsurlar bilgilenme seviyesi, sahip olunan yargılar, tutumlar ve sunulan imkan ve hizmetler olarak belirlenmektedir (Dinçer, 1998:2).

Sahip olunan yargılar, bilgilenme seviyesi ve imkan hizmetler algılanma süzgecinden geçerek imajın oluşmasında temel faktörleri oluşturmaktadır. Kişilerin, belirli bir konu ve diğer kişiler veya nesneler hakkındaki değerlendirmeleriyle oluşan yargılar, bireyin zihninde algılama süzgecinden geçtikten sonra netleştirici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların çeşitli sosyal, kültürel faaliyetleri, reklam veya kitle iletişim araçlarıyla sahip olduğu verileri ile bilgilenme düzeyi oluşmaktadır. Bilgilenme düzeyi aynı zamanda kişilerin tutum ve davranışlarında da etkili olmaktadır. Toplumsal yaşam dahilinde gerek iktisadi gerek çevresel faktörler gerekse de legal şartların hizmet unsurlarını oluşturduğu vurgulanmaktadır (Karpaz, 1999:83-84).

Sahip olunan bir çok bilgilerin bir kısmı kişilere imaj vasıtasıyla taşınmaktadır. Kişiler ve kurumlar, isteyerek veya istemeyerek bireyler üzerinde bir imaj bırakmaktadırlar. Bernstein: “ İmaj, zihinde yeniden bir sunuştur ve davranışı etkileyen tutumlara etki eder.” ifadesiyle İmaj kavramını açıklamaktadır (Özüpek, 2005:109). İmaj, bireylerin zihinlerinde oluşturduğu uzun ömürdür. Kişiler karşılaştıkları somut nesnelerin yansımaları zihinlerinde algılamaktadırlar. Nesnenin nasıl bilindiğinin tasarrufunu, bireylerin zihinlerinde belirlenmesi noktasında imaj oluşmaktadır.

4. MARKA İMAJI KAVRAMI (THE NOTION OF BRAND IMAGE)

Marka imajı kavramının tüketici toplumu olarak yaşamaya başladığımızdan itibaren oluştuğu söylenmektedir. Marka imajı kavramı ile ilgili bir çok görüş ortaya atılmaktadır. Kavram olarak bakıldığında hedef kitlenin bir marka ismi duyduğunda veya gördüğünde zihinlerinde beliren, o marka ile ilgili bütünsel yapı olarak kavramlaşmaktadır. Marka imajı, tüketicilerin o marka ile ilgili bağlantılı olarak düşüncelerinin, duygularının ve algılarının ve markanın çağrışım yaptırdığı bütünün yansımış izlenimlerinden oluşmaktadır (Kavas, 2004:21).

Pazarda çok çeşitli marka bulunmaktadır. Varlığını sürdürebilen ve başarı elde etmiş olan markanın yaratacağı imaj, hedef kitle açısından farkları oluşturacak önemli ve tek bir unsur olarak görülmektedir. Farklılık hedef kitlenin zihninde belirlenmektedir. Tüketici bir

markayı rakiplerine göre daha üst düzeyde algılamakta ve bu algılamalara istinaden taleplerini gerçekleştirmektedir (Rooney, 1995:54).

Marka imajı hedef kitlelerin zihinlerinde mevcut olan, markanın bütüncül resmidir. Tüketicilerin düşünsel ve duygusal olarak yapmış olduğu yorumlamalarla şekillenmektedir. Pazarda mevcut olan markanın imajı, marka yayma stratejisinin başarısına etki eden unsurlardan birisi olmaktadır. Böylece marka imajının izdüşümleri olarak hedef kitlelerin zihinlerinde oluşan çağrışımlar yeni ürün katagorilerine de aktarılmış olabilmektedir (Aaker ve Keller, 1990:27-41).

Marka imajı, üretilen ürünün hedef kitlesinin zihninde oluşan duygusal ve estetik izlenimlerin toplam bütünü olarak nitelendirilmektedir (Ker, 1998:25). Marka imajı, bireyin veya grupların bir ürünle alakalı olarak duygusal olduğu kadar rasyonel değerlendirmelerin bütünü olduğu şeklinde ifade edilmektedir (Peltekoğlu, 2007:584).

Tüketici deneyimleri ile ilgili edindikleri tecrübeler doğrultusunda markaların zihinlerindeki çağrışımlarına dayanarak o marka ile ilgili imajı oluşturmaktadır. Bu yüzden de marka imajı kişilere göre farklılık gösterebilmektedir. Her insanın belirli bir marka hedefinde zihninde farklı çağrışımların ve izlenimlerin olabileceği belirtilmektedir (Hung, 2005:239). Diğer bir tanımda da marka imajı şöyle ifade edilmektedir, hedef kitlenin hafızasında yer eden markanın özellikleri yardımıyla yansıtılan ve o markanın hakkında var olan hedef kitlenin algılarıdır (Keller, 1993:2). Marka imajı anlamlı biçimde örgütlenmiş bir çok çağrışımlar tarafından çeşitli iletişimler sonucunda tüketicilerin zihninde oluşturduğu algılamalar bütünü olduğu belirtilmektedir (Uztuğ, 2003:39).

Tüketicilerin toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan unsurlardan biri olan imajın içeriği, çağrışımların bütünüdür. Bu çağrışımlar insanların kendi yaşadıkları deneyimler sonucu doğrudan veya reklam, halkla ilişkiler kaynaklı bilgilerle ve referans gruplarından duydukları ile dolaylı da oluşabilmektedir (Keller, 2008:63-65).

4.1. MARKA İMAJININ ÖNEMİ (THE IMPORTANCE OF BRAND IMAGE)

Marka imajı, tüketicilerin bir ürünün markası hakkında algılamalarını ve bu algılamalarına bağlı olarak meydana gelen duygu, düşünce ve değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Tüketicilerin marka hakkındaki algılamaları aynı zamanda marka tercihlerini ve sadakatlarını da etkilemektedir (Evirgen, 2000:29).

İşleticilerin, pazarda ürünlerinin istikrarlı bir şekilde satışı ve pazar payını koruması marka imajının tüketici üzerindeki algısıyla sağlanmaktadır. Olumlu bir imaja sahip olan marka hedef kitle tarafından tercih edilme sebebi olmakta ve markaya karşı sadakat

oluşturmaktadır. Böylelikle marka bağımlılığı tüketicinin her satın almasında tercih ettiği markayı tekrar satın alma arzusu, eğilimi ve davranışı olarak devam etmektedir. Tüketicilerde marka sadakatı oluşturmak her işletmenin ulaşmak istediği önemli bir durumu yansıtmaktadır (Odabaşı, 1998:45).

Olumlu bir imaja sahip olan marka, benzer ürünleri rakiplerine göre daha yüksek fiyattan satabilme avantajını elde etmektedir. Böylece firma kar marjını yükseltmektedir. Firmalar için yüksek kar marjı, o firmayı araştırma, geliştirme ve yeniliklere doğru ilerlemesine neden olmaktadır. Araştırma ve yeniliklere doğru yönelim ise firmanın pazara yeni ürün geliştirip sunmasını teşvik etmektedir. Yenilik yaratmak ve marka imajı oluşturmak günümüzde en önemli rekabet araçlarından biri olduğu ifade edilmektedir (Borça, 2002:75).

Bir markanın yaşam evresi üç aşamada belirlenmektedir. İlk aşamada, markanın pazara ilk girdiği ve rakiplerinin sayısının az olmasından dolayı avantajlı olduğu dönemlerdir. Bu dönemde marka, pazarda elde ettiği tüm fırsatların tek sahibi görünümündedir. İkinci aşamada, markanın pazarda çok sayıda rekabet edeceği, fazla sayıda markanın olduğu, rekabetçi aşamaya girmesiyle başlamaktadır. Pazardaki rekabet edecek marka sayısı artmaya başlayınca markanın farklılaşmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Yıldız, 2013:1-7). Üçüncü ve son aşamada ise, markanın imaj evresidir. Bu aşamada markalar benzersiz fonksiyonel ya da ürünsel farklılıklar bularak markayı rakip markalardan ayırtırmak için simgesel bir takım anlamlar yüklemektedir. Pazarda varlıklarını sürdürebilmek ve rekabetin zararlarından kaçınabilmek için marka imajı firmalar için son derece önemli hale gelmektedir (Murphy, 1990:23-29).

5. METEDOLOJİ

5.1. AMBALAJLI SU TÜKETİMİ (THE PACKAGED WATER CONSUMPTION)

Ambalajlı su tüketimi istatistiksel verilere bakıldığında, yıllara göre Türkiye’ de farklılık gösterdiği görülmektedir. Ambalajlı su toplam üretimi tahmini olarak 11,3 milyar litre, Damacana su miktarı, 6,17 litre, cm üretim miktarı 5,08 milyar litre, ambalajlı su üretimi Pazar payı büyüklüğü 5,0 milyar TL, toplam ihracaat 291,291 ton, toplam büyüme % 2,5 olarak belirlenmektedir. Ambalajlı su tüketimi ve üretimi ile ilgili tablo aşağıda gösterilmektedir (Suder, 2017).

Tablo-1 Ambalajlı su tüketimi

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 (Tahmini)
Toplam Üretim (Milyar Litre)	8,1	8,7	9,0	9,5	9,9	10,2	10,3	10,7	11,0	11,3
Damacana (Milyar Litre)	6,0	6,3	6,3	6,4	6,5	6,5	6,2	6,33	6,23	6,17
PET & Cam Üretim (Milyar Litre)	2,1	2,4	2,8	3,1	3,4	3,8	4,2	4,39	4,75	5,08
Pazar Büyüklüğü (Milyar TL)	2,8	3,0	3,1	3,3	3,5	3,7	4,1	4,2	4,6	5,0
Kişi Başı Tüketim/Yıl	115	122	124	128	133	135	135	138	139	143
Büyüme %		7%	3%	6%	4,2%	3,1%	1,2%	3,8%	2,4%	2,5%
Toplam İhracat (Ton)		103.918	123.364	128.429	147.226	173.469	199.137	250.866	264.813	291.294
Toplam İhracat (Dolar)		19.000.000	19.663.246	20.089.927	24.817.287	27.644.100	31.704.909	42.186.948	41.850.959	46.036.055

Kaynak: SUDER Ambalajlı Su Üreticileri Derneği: 2017

5.2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Marka ürünün ayrılmaz bir parçası olarak algılanmaktadır. Bu sebepten dolayı tüketiciler satın alma kararında markaya oldukça fazla önem vermektedirler. Bu kapsamda ürünün kullanım faydasının yanında sembolik faydası da tüketiciyi olumlu yönde etkilemekte ve tüketiciyi markayı satın almaya yönlendirmektedir. Bu etkilenme markaların insani özelliklere benzer şekilde algılanmasını sağlamaktadır (Torlak ve Uzkuurt, 2005:15). Hızla büyüyen nüfus ve iklimsel değişiklikler, gelişen teknolojinin de çıktıları ile insanlar özellikle temel ihtiyaç olan su tüketiminde daha bilinçli hale gelmektedir. Artık tükettikleri suyun kimyasal içeriklerinin fiziksel fayda değerlerine daha çok dikkat etmektedirler. Bu bağlamda tüketiciler daha kaliteli, daha içilebilir olduğuna inandıkları ambalajlı su satın almaktadır.

Araştırma, üniversite gençliğinin temel ihtiyaç olarak görülen ve sürekli tükettikleri ambalajlı su ürünü tercih etme noktasındaki sebep ve ürünün marka imajına verdikleri önemin satın alma davranışlarındaki rolü üzerine çalışılmıştır. Ayrıca üniversite öğrencilerinin ambalajlı su ürünü satın alırken marka imajına verdikleri önemi de cinsiyetin belirleyiciliği konusunda tespitler yapılmıştır. Sağlık açısından ve en önemli ihtiyacımız olan su tüketiminde gençlerin ne algıladıkları konuya ne kadar önem verdikleri ve tercihlerini neye göre yaptıkları çalışmanın önemini göstermektedir.

5.3.YÖNTEM (METHOD)

Araştırma Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin, ambalajlı su tüketimlerinde, su ürünün marka imajına verdikleri önemin satın alma davranışlarındaki rolünün belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Okulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma Çumra Meslek Yüksek Okulunda öğrenim gören toplam 1243 olan öğrenci sayısından, tesadüfi örneklem

yoluyla seçilen 100 kişi ile sınırlandırılmıştır. 100 öğrenci ile aynı zamanda araştırmanın yöntemi olan yüz yüze anket görüşmesi uygulanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için önemli olan anket formlarında hatalı dolduran bulunmamaktadır. Bu kapsamda araştırmanın örnekleme, Çumra Meslek Yüksek Okulunda Öğrenim gören 100 üniversite öğrencisidir. Anketin uygulanma tarihi 22 Aralık 2013 tarihidir. Hazırlanan anket formu kontrol edilerek analiz için hazır hale getirilmiştir.

Alan araştırmasında veri toplamak için kullanılan anket formu toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Ankette toplanan veriler için SPSS paket programı kullanımında Araştırma Uzmanı Sosyolog Ersin ÖZTÜRK'ten yardım alınmıştır. SPSS paket programında frekans ölçümü, cinsiyete göre Anova testi, iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenmesi amaçlı Ki kare testi ve ölçek güvenilirliğinin belirlenmesi ile birlikte elektronik ortamda analiz edilmiştir. Araştırmakapsamında aşağıdaki soru ve ifadelerle göre anket hazırlanıp öğrenciler tarafından verilen cevaplara göre analiz yapılmıştır.

*Çumra Meslek Yüksek Okulunda okuyan öğrenciler ambalajlı su ürünü markaları hakkında yeterli bilgiye sahip midir?

*Öğrencilerin tükettikleri ambalajlı su ürünü marka imajının kaliteyi ve farkındalığı yansıtıyor mu?

*Öğrenciler için satın aldıkları ambalajlı su ürününün imajı önemli mi?

*Öğrenciler için su ürünü markasında firma ve markanın güvenilirliği, servis hizmetleri, beğenilmesi, ve markadan beklentilerinin önemlilik dereceleri nedir?

* Çumra Meslek Yüksek Okulunda okuyan öğrenciler, ürünün ambalajında tükettikleri su ürünü hakkında içerik bilgilerinin bulunması, markanın sosyal sorumluluk bilinci ve uygulamalarının olması ne derece önemlidir?

*Markanın imajına yönelik algıları, ambalajlı su ürünü dış dizaynının kendilerini etkileme rolü, ürünün satın alınmasında ileri teknolojinin kullanılması hakkındaki görüşleri ile ilgili derecelendirme ifadeleri ve soruları araştırma için anket formunda kullanılmıştır.

5.4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUM (THE RESEARCH OF FINDINGS AND COMMENTS)

Araştırma Ambalajlı su ürünleri marka imajının önemini belirlenmesine yönelik 6 önerme ve 9 ifadeden oluşan bölümler için güvenilirlik testi sonuçları Tablo-1 ve Tablo-2 de gösterilmiştir.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi (Reliability Analysis)

Reliability Statistics

için

Cronbach's Alpha	N of Items
,966	6

Tablo -1 de görüldüğü üzere Cronbach's Alpha katsayısı 6 önerme ,966 olarak yüksek derecede güvenilir çıkmıştır.

Reliability Analysis)

Tablo-3. Güvenilirlik Analizi (

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,966	9

Tablo-2 de görüldüğü üzere Cronbach's Alpha katsayısı 9 önerme için ,966 olarak yüksek derecede güvenilir çıkmıştır. Güvenilirlik analizi bulguları kapsamında araştırmanın güvenilirliğinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan Çumra Meslek Yüksek Okulunda okuyan öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek için sorulan sorular anketin son bölümünde yer almıştır. Anketi cevaplayan öğrencilerin demografik özelliklerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo-3 de gösterilmiştir.

Tablo-4 Ankete Katılan Öğrencilerin Frekans ve Yüzde Dağılımları

S1-Ambalajlı su ürünü markaları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

		SAYI	YÜZDE
Valid	HAYIR	69	69,0
	EVET	31	31,0
	TOPLAM	100	100,0

S2-Tükettiğiniz ambalajlı su markasının imajı, farkındalığı ve kaliteyi yansıtmalı mıdır?

		SAYI	YÜZDE
Valid	HAYIR	20	20,0
	EVET	80	80,0
	TOPLAM	100	100,0

S3-Ambalajlı su alırken markanın imajı

		SAYI	YÜZDE
Valid	HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	3	3,0
	PEK ÖNEMLİ DEĞİL	3	3,0
	FİKRİM YOK	1	1,0
	ÖNEMLİ	35	35,0
	ÇOK ÖNEMLİ	58	58,0
	TOPLAM	100	100,0

S4-Ambalajlı su ürününün sizde bıraktığı imaj

		SAYI	YÜZDE
Valid	HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	5	5,0
	PEK ÖNEMLİ DEĞİL	6	6,0
	FİKRİM YOK	10	10,0
	ÖNEMLİ	29	29,0
	ÇOK ÖNEMLİ	50	50,0
	TOPLAM	100	100,0

S5-Ambalajlı su ürünü markasında, firma ve markanın güvenilirliği

		SAYI	YÜZDE
Valid	HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	1	1,0
	PEK ÖNEMLİ DEĞİL	8	8,0
	FİKRİM YOK	2	2,0
	ÖNEMLİ	48	48,0
	ÇOK ÖNEMLİ	41	41,0
	TOPLAM	100	100,0

S6-Ambalajlı su ürünü markasında servis hizmetleri?

		SAYI	YÜZDE
Valid	HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	3	3,0
	PEK ÖNEMLİ DEĞİL	4	4,0
	FİKRİM YOK	15	15,0

ÖNEMLİ	32	32,0
ÇOK ÖNEMLİ	46	46,0
TOPLAM	100	100,0

S7-Ambalajlı su ürünü markasında, ürünlerin tüketici tarafından beğenilmesi

	SAYI	YÜZDE
Valid		
HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	4	4,0
PEK ÖNEMLİ DEĞİL	4	4,0
ÖNEMLİ	10	10,0
ÇOK ÖNEMLİ	82	82,0
TOPLAM	100	100,0

S8-Ambalajlı su ürünü markasında, tüketicilerin beklentilerine uygunluğu

	SAYI	YÜZDE
Valid		
HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	3	3,0
PEK ÖNEMLİ DEĞİL		
FİKRİM YOK	6	6,0
ÖNEMLİ	24	24,0
ÇOK ÖNEMLİ	67	67,0
TOPLAM	100	100,0

S9-Ambalajlı su ürünü markasının imajının yüksek olması güvenilirlik belirtisidir

		SAYI	YÜZDE
Valid	KATILMIYORUM	2	2,0
	NE KATILIYOR NE KATILMIYORUM	8	8,0
	KATILIYORUM	6	6,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	84	84,0
	TOPLAM	100	100,0

S10-Ambalajlı su ürünü markasının imajının yüksek olması kalite göstergesidir

		SAYI	YÜZDE
Valid	KATILMIYORUM	1	1,0
	NE KATILIYOR NE KATILMIYORUM	6	6,0
	KATILIYORUM	32	32,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	61	61,0
	TOPLAM	100	100,0

S11-Ürün ambalajında tüketiciyi bilgilendiren ve marka hakkında bilgi veren açıklamaların olması tüketici satın alma tercihinde önemli bir faktördür

	SAYI	YÜZDE
Valid		
KATILMIYORUM	5	5,0
NE KATILIYOR NE KATILMIYORUM	4	4,0
KATILIYORUM	16	16,0
KESİNLİKLE KATILIYORUM	73	73,0
TOPLAM	100	100,0

S12-Markanın kendine özgü renk, dizayn, stil, uygun ambalaj kullanımı, marka imajında tüketici algısına olumlu etki yapar

	SAYI	YÜZDE
Valid		
KATILMIYORUM	2	2,0
NE KATILIYOR NE KATILMIYORUM	8	8,0
KATILIYORUM	13	13,0
KESİNLİKLE KATILIYORUM	77	77,0
TOPLAM	100	100,0

S13-Markanın çevreye duyarlı ve sosyal sorumluluk projeleri içerisinde olması tüketici yönünden marka imajı algısında sempati oluşturmaktadır

	SAYI	YÜZDE
Valid		
NE KATILIYOR NE KATILMIYORUM	9	9,0
KATILIYORUM	25	25,0

KESİNLİKLE KATILIYORUM	66	66,0
TOPLAM	100	100,0

S14-Markanın ilk izleniminde tüketici zihninde çağrıştırdığı algı, markanın imajının belirlenmesinde büyük önem taşır

	SAYI	YÜZDE
Valid KATILMIYORUM	5	5,0
NE KATILIYOR NE KATILMIYORUM	16	16,0
KATILIYORUM	24	24,0
KESİNLİKLE KATILIYORUM	55	55,0
TOPLAM	100	100,0

S15-Ambalajlı su ürünü markasında , amblem, logo, renk, reklam, slogan,fiyat, ambalaj, ürünün içeriği, firma ve kalite pozitif imaj algısı yönünden tüketiciyi etkileyen unsurlardandır

	SAYI	YÜZDE
Valid NE KATILIYOR NE KATILMIYORUM	13	13,0
KATILIYORUM	20	20,0
KESİNLİKLE KATILIYORUM	67	67,0
TOPLAM	100	100,0

S16-Tüketiciler ambalajlı su ürünlerinden bir markayı tercih ederken ürünün ileri teknoloji ile kullanılmasını ve günlük hayatta zaman kazandırmasını önnerserler

		SAYI	YÜZDE
Valid	NE KATILİYOR NE KATILMIYORUM	14	14,0
	KATILİYORUM	33	33,0
	KESİNLİKLE KATILİYORUM	53	53,0
	TOPLAM	100	100,0

S17-Tüketiciler ambalajlı su ürünlerinden bir markayı tercih ederken dağıtım alanının geniş olması ve insan sağlığına uygun olması gibi faktörleri dikkate alarak marka imajının olumlu veya olumsuzluğunu belirlerler

		SAYI	YÜZDE
Valid	NE KATILİYOR NE KATILMIYORUM	1	1,0
	KATILİYORUM	25	25,0
	KESİNLİKLE KATILİYORUM	74	74,0
	TOPLAM	100	100,0

S18-Yaş

		SAYI	YÜZDE
Valid	17-20 arası	78	78,0
	21-24 arası	22	22,0
	TOPLAM	100	100,0

S19-Cinsiyet

	SAYI	YÜZDE
Valid Erkek	50	50,0
Kadın	50	50,0
TOPLAM	100	100,0

S20-Gelir

	SAYI	YÜZDE
Valid 500 TL ve altı	86	86,0
501-1000 TL arası	14	14,0
TOPLAM	100	100,0

Yukarıdaki Tablo-3 te görüldüğü üzere, ankete katılanların ambalajlı su ürünleri hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumuna baktığımızda katılımcıların % 31'i yeterli bilgiye sahip olduğunu belirtirken % 69'u yeterli bilgiye sahip değildir. Öğrencilerin tüketmiş oldukları su ürünü marka imajının % 80'i farkındalık ve kaliteyi yansıttığı, % 20'si de yansıtmadığını belirtmektedirler. Katılımcılar ambalajlı su ürünü alırken % 58'i marka imajının çok önemli olduğunu, % 35'i önemli bulduğunu ve % 3,0'ı da önemli bulmadığını ifade ederek çoğunluğun marka imajına önem verdikleri görülmektedir.

Katılımcıların % 50'si ve % 29 'u ambalajlı su ürününün kendilerinde bıraktığı imajın çoğunlukla önemli olduğunu belirtmektedir. Ambalajlı su ürünü markasında firmanın ve markanın güvenilirliğine % 48'i önemli, % 41' de çok önemli bulmaktadır. Su ürünü markalarında servis hizmetlerinin önemine çoğunluk, % 46 çok önemli, % 32 de önemli bulmaktadır. Katılımcılar % 82' çoğunluğu ambalajlı su ürünü markasında ürünlerin tüketici

algısında beğenilmesine ve tüketicilerin beklentilerine uygunluğuna % 67 katılım ile çok önem verdiklerini belirtmektedir.

Ambalajlı su ürününün marka imajının yüksek ölçüde algılanmasının güvenilirlik belirtisi olduğu % 84 ve %61 oranla da su ürünü markasının imajını yüksek olmasının kalite göstergesi olduğuna kesinlikle katıldıklarını ifade etmektedirler. Ürün Ambalajında tüketiciyi bilgilendiren açıklamaların olmasının tüketici satın alma tercihinde önemli bir faktör olduğuna % 73 çoğunluk oranı ile katıldıklarını belirtmektedirler. Markanın kendine özgü renk, stil gibi unsurlarla ürün için uygun ambalaj kullanımının tüketici algısında olumlu imaj izlenimi bırakmasına, %77 çoğunlukla yüksek derecede katıldıkları görülmektedir. Marka imajında etkili olan sosyal sorumluluk çabalarına öğrenciler % 66 oranla kesinlikle katıldıklarını, % 25 oranda katıldıklarını belirtmektedir. Tüketici zihninde markanın ilk izleniminin marka imajının belirlenmesinde önem taşıdığı ifadesine, %55 yüksek derecede katılmıştır. % 24 oranda da sadece katıldıklarını belirtmektedir. Ambalajlı su ürünü markalarının bilgilendirme amaçlı yapmış olduğu faaliyetle ve ürünün dış dizaynı ve markanın kişiliği tüketicilerin algısında etkileyici rol oynadığına % 67 çoğunluk oranı kesinlikle katıldıklarını, % 24 oranla da katıldıkları sonucu çıkmıştır. Öğrencilerin ambalajlı su ürünü satın almalarında ürünün ileri teknoloji ile yapılması ve satın aldıkları su ürününün kendilerine zamandan tasarruf ettirme konusunda % 53 oranda kesinlikle katıldıklarını, % 33 oranda katıldıklarını, % 14 oranda da konuya belirsiz baktıklarını belirtmektedir. Katılımcıların % 74 oranı tükettikleri su ürününde sağlıklı ve hijyenik olmasını ayrıca ürünü kolay bulabilmeleri açısından markanın dağıtım alanının geniş olmasının markanın imajında belirleyici bir unsur olarak görmektedir. % 74 çoğunluk yüksek derecede, % 25'te katıldıklarını belirtmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, % 50' kadın, %50'si erkek öğrencidir. Araştırmaya katılanların yaşlarına bakıldığında ise, % 78'i 17-20 yaş aralığında, % 22'si de 21-24 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin aylık gelir ortalamaları ise % 86 oranda 500 TL ve altı, % 14'ü 501-1000 TL aralığında olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloların analizleri kapsamında, ambalajlı su ürünlerinde marka imajının önemi ve tüketici satın alma davranışlarındaki rolü ile ilgili araştırmada demografik özelliklerden yaş ve gelir dağılımlarında anlamlı bir ilişki olmadığından analizi yapılamamıştır. Çünkü Güvenilirlik testine göre yaş ve gelir düzeyleri analiz için yeterli rakamsal kıstasları içermemektedir. Öğrencilerin % 78 oranda yaş dağılımı 17- 20 aralığında, gelir dağılımları da % 86 oranda 500 ve altıdır. Bu kapsamda sadece cinsiyete göre verilerin karşılaştırılması

yapılmıştır. Cronchbach's Alpha değeri ,333 ve ,402 rakamsal değerlerle güvenilirlik sayısı olan ,966'nın altında kalmıştır. Tabloların dağılımları dikkate alındığında yapılan araştırmada anlamlı bir farkın olup olmadığı kriterinde sadece cinsiyet dağılımında analiz yorumlanmıştır.

S19-Cinsiyet * S1-Ambalajlı su ürünü markaları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

			S1-Ambalajlı su ürünü markaları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?		Total
			HAYIR	EVET	
S19-Cinsiyet	Erkek	Count	33	17	50
		% within S19-Cinsiyet	66,0%	34,0%	100,0 %
	Kadın	Count	36	14	50
		% within S19-Cinsiyet	72,0%	28,0%	100,0 %
Total		Count	69	31	100
		% within S19-Cinsiyet	69,0%	31,0%	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asym p. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)

			sided)	)	side d)
Pearson Chi-Square	,421 ^a	1	,517		
Continuity Correction ^b	,187	1	,665		
Likelihood Ratio	,421	1	,516		
Fisher's Exact Test				,666	,333
Linear-by-Linear Association	,417	1	,519		
N of Valid Cases	100				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 15,50.

b. Computed only for a 2x2 table

$P < 0,05$ ise, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ambalajlı su ürünü markaları hakkında yeterli bilgiye sahip olma ile sadece bu kısımda yaş değişkeni arasında $P < 0,05$ olduğundan anlamlı bir ilişki olduğunu görülmektedir.

S19-Cinsiyet * S2-Tükettiğiniz ambalajlı su markasının imajı, farkındalığı ve kaliteyi yansıtmalı mıdır?

Crosstab

	S2-Tükettiğiniz ambalajlı su markasının imajı, farkındalığı ve	Total
--	--	-------

			kaliteyi yansıtmalı mıdır?		
			HAYIR	EVET	
S19-Cinsiyet	Erkek	Count	11	39	50
		% within S19-Cinsiyet	22,0%	78,0%	100,0%
	Kadın	Count	9	41	50
		% within S19-Cinsiyet	18,0%	82,0%	100,0%
Total	Count		20	80	100
	% within S19-Cinsiyet		20,0%	80,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asym p. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,250 ^a	1	,617		
Continuity Correction ^b	,063	1	,803		
Likelihood Ratio	,250	1	,617		
Fisher's Exact Test				,803	,402

Linear-by-Linear Association	,248	1	,619		
N of Valid Cases	100				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 10,00.

b. Computed only for a 2x2 table

Tablo-5 Ambalajlı Su ürünlerinde marka İmajının Önemi ve Tüketici Satın Alma davranışlarındaki Rolünün Cinsiyete Göre Değişimi

Descriptives

		N	Mean	Sig.
S3-Ambalajlı su alırken markanın imajı	Erkek	50	4,180	,007
	Kadın	50	4,660	
	Total	100	4,420	
S4-Ambalajlı su ürününün sizde bıraktığı imaj	Erkek	50	3,880	,027
	Kadın	50	4,380	
	Total	100	4,130	
S5-Ambalajlı su ürünü markasında, firma ve markanın güvenilirliği	Erkek	50	4,100	,268
	Kadın	50	4,300	
	Total	100	4,200	
S6-Ambalajlı su ürünü markasında servis hizmetleri?	Erkek	50	4,080	,557
	Kadın	50	4,200	
	Total	100	4,140	
S7-Ambalajlı su ürünü markasında,	Erkek	50	4,620	1,000

ürünlerin tüketici tarafından beğenilmesi	Kadın	50	4,620	
	Total	100	4,620	
S8-Ambalajlı su ürünü markasında, tüketicilerin beklentilerine uygunluğu	Erkek	50	4,540	,894
	Kadın	50	4,560	
	Total	100	4,550	
S9-Ambalajlı su ürünü markasının imajının yüksek olması güvenilirlik belirtisidir	Erkek	50	4,720	1,000
	Kadın	50	4,720	
	Total	100	4,720	
S10-Ambalajlı su ürünü markasının imajının yüksek olması kalite göstergesidir	Erkek	50	4,500	,651
	Kadın	50	4,560	
	Total	100	4,530	
S11-Ürün ambalajında tüketiciyi bilgilendiren ve marka hakkında bilgi veren açıklamaların olması tüketici satın alma tercihinde önemli bir faktördür	Erkek	50	4,360	,069
	Kadın	50	4,700	
	Total	100	4,530	
S12-Markanın kendine özgü renk, dizayn, stil, uygun ambalaj kullanımı, marka imajında tüketici algısına olumlu etki yapar	Erkek	50	4,560	,210
	Kadın	50	4,740	
	Total	100	4,650	
S13-Markanın çevreye duyarlı ve sosyal sorumluluk projeleri içerisinde olması tüketici yönünden marka imajı algısında sempati oluşturacaktır	Erkek	50	4,420	,021
	Kadın	50	4,720	
	Total	100	4,570	
S14-Markanın ilk izleniminde tüketici zihninde çağrıştırdığı algı, markanın imajının belirlenmesinde büyük önem taşır	Erkek	50	4,520	,011
	Kadın	50	4,060	
	Total	100	4,290	

S15-Ambalajlı su ürünü markasında , amblem, logo, renk, reklam, slogan,fiyat, ambalaj, ürünün içeriği, firma ve kalite pozitif imaj algısı yönünden tüketiciyi etkileyen unsurlardandır	Erkek	50	4,400	,050
	Kadın	50	4,680	
	Total	100	4,540	
S16-Tüketiciler ambalajlı su ürünlerinden bir markayı tercih ederken ürünün ileri teknoloji ile kullanılmasını ve günlük hayatta zaman kazandırmasını önmerseiler	Erkek	50	4,560	,018
	Kadın	50	4,220	
	Total	100	4,390	
S17-Tüketiciler ambalajlı su ürünlerinden bir markayı tercih ederken dağıtım alanının geniş olması ve insan sağlığına uygun olması gibi faktörleri dikkate alarak marka imajının olumlu veya olumsuzluğunu belirlerler	Erkek	50	4,700	,524
	Kadın	50	4,760	
	Total	100	4,730	

Yukarıdaki Tablo-4'te ambalajlı su ürünlerinde marka imajının önemi ve tüketici satın alma davranışındaki rolünün cinsiyete göre değişimi gösterilmiştir. Ambalajlı su ürünü tüketicileri için marka imajının önemi ve satın alma davranışlarındaki rolünü belirlemek amacı ile Tablo-4'deki ifadeler ve sorular beşli likert ölçeği şeklinde sorulmuştur. Ölçekte, S3, S4, S5, S6, S7, S8'deki sorular, 5 çok önemli, 4 önemli, 3 fikrim yok, 2 önemli değil, 1 hiç önemli değil anlamındadır. S9, S10, S11,S12,S13, S14,S15, S16, S17 deki ifadeler de 5 kesinlikle katılıyorum, 4 katılıyorum, 3 ne katılıyorum ne katılmıyorum, 2 katılmıyorum, 1 kesinlikle katılmıyorum seçeneklerinden oluşmaktadır. Analiz sonuçları yukarıda Tablo-4' te görüldüğü gibidir.

Araştırmada yapılan analizde marka imajının önemi ve tüketici satın alma davranışındaki cinsiyete göre dağılımında anlamlılık düzeyini gösteren değer $P<0,05$ olarak tanımlanmıştır. Yukarıda gösterilen Tablo-4'e göre ambalajlı su ürünlerinin tüketiminde marka imajının önemi ve tüketici satın alma davranışlarına rolüne cinsiyet açısından bakıldığında, ambalajlı su ürünü satın alırken, markanın imajı ile ilgili ifadenin kadın ve erkek katılım oranı, $P<0,05$ tanımlanan anlamlılık düzeyine uygun olduğundan, $p<0,07$ ölçüm değerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ambalajlı su ürünlerinin bıraktığı imajın

önemlilik derecesinde kadınların katılımı erkeklerin oranına göre daha yüksektir. Anlamlılık ilişkisi düzeyinde de $p < 0,27$ ölçüm değerinde cinsiyete göre katımda anlamlı bir ilişki vardır.

Markanın çevreye duyarlı ve sosyal sorumluluk projeleri içerisinde olması marka imajı algısının derecesinin yüksek olması ile ilgili ifade cinsiyete göre katılım oranı, $p < 0,21$ ile anlamlı bir ilişki vardır. İfadeye katılım oranı az bir farkla kadınlarda daha fazla olduğu görülmektedir. Markanın ilk izleniminde algılanan zihinsel izlenim marka imajının belirlenmesinin etkili olmasına katılım oranına bakıldığında erkeklerin daha yüksek düzeyde katıldığı belirlenmiştir. Burada da $p < 0,11$ olduğundan cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma vardır. Tüketicilerin su ürünlerinden bir markayı tercih ederken ürünün ileri teknoloji ile kullanılmasını ve günlük hayatta su ürününün kolaylaştırıcı taşıma özelliklerini önemseme noktasında erkeklerin katılım oranının kadınlara göre biraz daha farklılık göstermektedir. Cinsiyete göre katılım ve dağılımda $p < 0,11$ değeri ile aralarında anlamlı bir ilişki vardır.

Ambalajlı su ürünü markasının tüketiciler tarafından beğenilmesinin marka imajı belirlenmesindeki önemi, rolü ifadesinde cinsiyete göre dağılımında $P < 0,05$ değeri baz alındığından p değeri 1 olarak tanımlanmış olduğundan ve cinsiyete göre bir farklılaşma görülmediğinden aralarında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Kadın ve erkeklerin katılım oranları eşit düzeydedir. Ambalajlı su ürünü markalarının servis hizmetlerinin tüketiciler tarafından istenilen şekilde olmasının markanın imajına etkisi konusunda cinsiyete göre $P < 0,05$ istatistiki baz alınan değere uygun olmadığından aralarında anlamlılık düzeyinde bir ilişki bulunmadığı görülmektedir.

Ambalajlı su ürünü markasının, marka imajına yönelik ve ürün ve markanın algılanışında kalite göstergesi olduğu ,651 değerinin $P < 0,05$ ölçümünden büyük olmasından dolayı cinsiyete göre farklılaşma anlamsal ilişki düzeyinde değildir. Ürünün ambalajında tüketicileri bilgilendirici açıklamaların olmasının satın alma tercihindeki önemi ,069 olarak Tablo-4'te görülmektedir. Kadın ve erkek katılım oranlarında çok az bir farklılaşma vardır. Fakat bu farklılaşma anlamsal ilişkinin olduğunun ifade edilmesi için yeterli düzeyde değildir. Kadınlar erkeklere göre ambalajlardaki bilgilendirici açıklamaları biraz daha fazla önemli bulmaktadırlar.

Firmanın iç ve dış özelliklerinin ve markanın dış unsurlarının marka imajındaki belirleyiciliği önermesinde kadınlar erkeklere oranla Biraz daha dış dizaynın marka imajında önemliliği vurgulayıcı bir unsur olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Cinsiyete göre dağılımda

farklılaşma olsada $P < 0,05$ değeri kıstas alındığında aralarında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ambalajlı su ürünlerinin dağıtım kanallarının genişliği ile ürünün sağlık açısından özelliklerinin marka imajındaki önemi ifadelerinin yorumlanması için Tablo-4'e bakıldığında cinsiyete göre değişimlerde ve katılımı küçük oranlarda farklılaşma görülmüş olsa da, aralarında anlamlılık düzeyinde bir ilişki yoktur.

Bu kapsamda ambalajlı su tüketiminde kadınların satın alma tercihlerinde marka imajına erkeklere oranla daha fazla önem verdikleri ifade edilebilir. Kadın tüketiciler için marka imajının önemi fazla ve ambalajlı su ürünü satın alırken tercihlerinde marka imajının önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Erkek öğrencilerin de marka imajının önemi konusunda duyarsız olmadıkları ve satın alma tercihlerinde ürünün marka imajına kadınlara göre daha az olsada dikkat ettikleri ifade edilebilir.

SONUÇVE ÖNERİLER (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

İşletmeler bir takım çabalarla stratejik olarak hedef kitlesine, herhangi bir imaj yaratamazsa, rakip işletmeler ya da işletmeyi eleştirenler işletme için imaj yaratmaya girişeceklerdir. Pazarda pek çok ürün ve hizmetin sunulduğu günümüz dünyasında, firmaların varlıklarını koruyabilmek ve pazardan pay alabilmek için marka imajı kavramının önemini benimseyebilmelidirler. Çünkü pazarda çok fazla rakip ve benzer bir çok ürün tüketicinin tercihiye sunulmaktadır. Tüketicinin ürün için yapmış olduğu tercihler, tutumlar ve davranışlar markayı ve dolayısıyla işletmeyi etkilemektedir. Firmalar gelişip değişen kitle iletişim araçlarıyla ve uygun enstrümanlarla hedef kitleler üzerinde güvenilir algılar oluşturmaktadır.

Tüketiciler yaşamın değişmez gerekliliği olan su ürünlerine artık kaliteli, içilebilir nitelikli ve bilinçli bir şekilde ulaşmak istemektedirler. ambalajlı su ürünleri tüketicilerin dikkatini çekme noktasında onlarla iletişim kurarak ve ürünün daha içilebilir bir şekilde korunduğuna inandırarak tüketicilerin satın alma kararlarında etkili olmaktadır. Ambalajlı su ürünlerinde marka imajının önemi ve tüketici satın alma davranışındaki rolüne baktığımızda Çumra Meslek Yüksek Okulunda okuyan öğrenciler, cinsiyet bakımından farklılık oluşmakta, kadın tüketicilerin ambalajlı su ürününün marka imajına verdikleri önem, ürünün kalitesine, ürünün güvenilirliğine, sağlıklı ve hijyenik şartlarda olmasının markanın imajına yansımada önemli unsurlar olarak görmektedirler. Ürünün marka imajının yüksek olarak değerlendirilmesi ile tüketici satın alma davranışlarında önemli bir rol olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların ambalajlı su ürünü satın alırken ambalaj üzerindeki bilgilerin verildiği açıklamalara daha çok dikkat ettikleri görülmektedir. Marka imajını yansıtan

unsurların ürünün ve markası için önemli olduğu konusunda kız ve erkek öğrencilerin çok az bir farklılaşma skalası ile kanaatlarının birbirlerine yakın oldukları belirlenmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, tüketiciler nazarında, marka ve algılanan markanın imajı arasında yer alan ilişkide pozitif bir anlam bulunmaktadır. Tüketicilerin markaya karşı zihinlerinde oluşan algı, o markanın tanınırlığı, güvenilirliği ve söylemde etkilidir. Markanın tanınırlık noktasındaki algısı arttıkça markanın imajı da artmaktadır. Markaların pazarda tüketicilere sunmuş oldukları ürün ve hizmetler hedef kitlede olumlu veya olumsuz imaj algısına sahip olabilmektedir. Hedef kitle zihninde olumlu bir imaja sahip olan marka pazarda rahatlıkla kendine yer bulabilmekte rakiplerinden farklılaşarak uzun vadede başarı sağlayabilmektedir. Pazarda olan veya pazara yeni çıkacak olan markalar özellikle ürünlerinin veya hizmetlerinin içeriklerine göre hedef kitlesini çok iyi analiz etmelidir. Rakip markalarını hedef kitlesinin zihninde nasıl algılandığı veya rakip markayı hedef kitlenin zihninde nasıl konumlandığının bilinmesi markalara başarı konusunda avantaj sağlayacaktır. Markalar özellikle hedef kitlelerinin demografik özelliklerini iyi saptayabilmeli ve ürünlerinin hitap etme noktasında analizlerini ve değerlendirmelerini bu ölçeklere göre yapmalıdır.

Özellikle üniversite öğrencileri ve çalışan kesimin hızla artması ile gelişen ve değişen dünyada tüketiciler daha bilinçli hale gelmiştir. Günümüz kuraklığın baş gösterdiği, endüstrileşme ile önlemlerin alınmamasından kaynaklanan çevresel kirlenme, çarpık kentleşme gibi sorunlar neticesinde tüketici en temel ihtiyacımız olan suyun daha içilebilir kaynaklara doğru yönlendirmektedir. Firmalar da bu gözlem ve bilinçle markalarının imajlarına dikkat etmeleri gerekmektedir. İnsan sağlığını yakından ilgilendiren su ürünlerinin pazarda doğru ve farklı bir zemine yerleştirilmesi gerekmektedir. Ambalajlı su ürünlerinin öneminin firmalarca yeterince kavranması halinde yapılabilecek standartlarda satışların artışına ve markanın imajına yönelik üst düzeyde bir rol oynayacağı mümkün olabilecektir. Tüketicilerin bilinçlenmesi ile kalite düzeyindeki beklentisi de artmaktadır. Tüketicilerin nitelikleri arttıkça üreticilerin de kaliteye ve güvenilirliğe daha fazla önem vermeleri gerektiği kaçınılmaz bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

AAKER, D.A. ve KELLER, K.L. (1990), **Consumer evaluations of Brand extensions**, Journal of Marketing, C:54, S:1, ss:27-41.

- AKTUĞLU, Işıl Karpaz. (2004), **Marka Yönetimi-Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler**, (1.Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- AR, Aybeniz Akdeniz. (2004), **Marka ve Marka Stratejileri**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- BAKAN, Ömer. (2005), **Kurumsal İmaj**, Tablet Yayınları, Konya.
- BORÇA, Güven. (2002), **Güven Borça Külliyyatı/İnsanları Daha Çok Para Ödeyip Markalı Ürünleri Almaya Yönlendiren Nedir?** 01.01.2004. Moda OsmanbeyDergisi.<http://www.markam.com.tr/MakaleDetay.asp?MakaleId=89>, Çevrimiçi. 18.01.2013
- BOZKURT, İzzet. (2005), **Bütünleşik Pazarlama İletişim**, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- ÇAKIR,Vural. (2001), **Geleceğe Bir Dokunuş**, Ankara: Mediacat Yayınları.
- COP, Ruziye ve BEKMEZCİ, Mustafa. (2005), **Marka Bilinirliği ve Yüksek Markalı Çamaşır Deterjanları Üzerine Bir Uygulama**, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı.1, ss: 66-81.
- DİNÇER, Müjde Ker. (1998), **Kişisel İmaj**, AlfaBasın Yayın Dağıtım, İstanbul
- DOBNİ, Dawn ve Znkhan, George M.(1990), **In Search of Brand Image: A Foundation Analysisi**, Advances in Consumer Research, Vol.17, ss:111-115.
- DURAN, Mustafa, **Marka Değeri ve Bileşenleri**, www.iletisim.gazi.edu.tr. Ziyaret Tarihi: 2013
- EVİRGEN Cüneyt.(2000), **Marka Bir Değerler Kümesini İfade Eder**, Marketing Türkiye, Özel Sayı,200,s.29.
- GÜZELCİK Eda, (1998), **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık.
- HOMBURG, Christian. (2001), **Personal Characteristics as Moderators of The Relationship. Between Customer Satisfaction and Loyalty: An Empirical Analysis**, Psychology and Marketing. Cilt.18(1). ss:43-66.
- HUNG, C. (2005), **The Effect of Brand İmage on Public Relations Perceptions and Customer Loyalty**, International Journal of Management; (25-2), ss:237-246.

- KARPAT, Işıl. (1999), **Bankacılık Sektöründe Örneklerle Kurumsal Reklam**, Yayınevi Yayıncılık, İstanbul.
- KAVAS, A. (2004), **Marka Değeri Yaratma**, Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, C:3, S:8, ss.16-25.
- KAYRAL, Burcu.(2008), **Marka Yönetiminin Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerinde Etkisi: Hazır Giyim Sektörü Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KELLER,L.Kevin,(1993), **Conceptualizing, Measuring and Managing**, Customer-Based Brand Equityi Journal of Marketing,Vol:57.
- KELLER, K. (2008), **Strategic Brand Management: Building, Measuring and Managing Brand Equity**. Third Edition.New Jersey:Person Educations,inc.
- MURPHY, J. (1990), **Assessing the Value of Brands**, Long Range Planning, C:23,S:3, ss.23-29.
- ODABAŞI, Yavuz. (1998), **Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejisi**, 2.Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları: No.908, Eskişehir, ,s.45.
- ÖZDEMİR, Gökçe. (2008), **Destinasyon Pazarlaması**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- ÖZÜPEK, N. (2005), **Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk**, Tablet Yayınları. Konya
- PELTEKOĞLU, F.B. (1998), **Halkla İlişkiler Nedir**, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- PELTEKOĞLU, Filiz B. (2007), **İmajın Çekiciliği mi Sokrates'in İtibarı mı? Tüm Yönleriyle Halkla İlişkiler ve Tanıtım** (Ed.Metin Işık), Konya:Eğitim Kitabevi.
- PİRA, Aylin ve KOCABAŞ, Füsun ve YENİÇERİ, Mine.(2005), **Küresel Pazarda Marka Yönetimi ve Halkla İlişkiler**, İstanbul: Dönence.
- ROONEY, A. (1995), **Branding:ATrend for Today and Tomorrow**, The Journal of Product and Brand Management, C:4, S:4,ss.48-55.
- SUDER (2017), **Ambalajlı Su Ürünleri İstatistiği**, Ankara.

TORLAK, Ö. ve UZKURT, C. (2005), **Kola Markası Kişiliklerinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanması**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi, İzmir.

UZTUĞ, Ferruh. (2003), **Marka Dolu Marka**, Ankara: MediaCat Yayınları.

YILDIZ, Dursun. (2013), **Su Kaynakları Yönetimi**, yönetim bilimi.politics.ankara.edu.tr/../
Dursun –Yıldız-Su-Yönetimi, **Erişim Tarihi:2014**

